

AL FARABI

II. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

6-8 Nisan 2018

Gaziantep

TAM METİN KİTABI

Editör

Dr. Erkan ALSU

Cengizhan KARACA

IKSAD

REPUBLIC OF TURKEY

ISBN 978-605-9885-66-9

TAM METİN KİTABI

II. ULUSLARARASI AL FARABİ SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

6-8 Nisan 2018
GAZİANTEP

Editör

Dr. Erkan ALSU
Cengizhan KARACA

Institution Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publiator: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

Kitap yayın tarihi: 1 Mayıs 2018

Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz
Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir

Iksad Publications - 2018©

ISBN 978-605-9885-66-9

KONGRE KÜNYESİ

KONGRENİN ADI

2. ULUSLARARASI AL FARABİ
SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KATILIM TÜRÜ

Çağrılı ve Davetli

TARİHİ VE YERİ

6-8 Nisan 2018 – GAZİANTEP

ORGANİZATÖR

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

KATILIMCI KURUM

Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

DAVETLİ KONUŞMACI

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA

Dr. Murat KARAHAN

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Mustafa Latif EMEK

GENEL KOORDİNATÖR

Dr. Erkan ALSU

KONGRE DİLİ

Türkçe (tüm lehçeler), Arapça ve İngilizce

KONGRE FOTOĞRAFLARI

FACEBOOK İKSAD KONGRE TOPLULUĞU SAYFASINDA YAYINLANMIŞTIR

SCIENCE COMMITTEE

Dr.	A.S. KISTAUBAYEVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Abdikalik KUNIMJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Adil AKINCI	Kırklareli University	
Dr.	Alma T. AKAJANOVA	Abai Kazakh National University	
Dr.	Alia R. MASALIMOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Amanbay MOLDIBAEV	Taraz State Pedagogy University	
Dr.	Ahmet KULAS	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Ahmet ULUSOY	Karadeniz Teknik University	
Dr.	Aqil MEMMEDOV	Azerbaijan State Economy University	
Dr.	Akmaral S. SYRGAKBAYEVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Armağan KONAK	Mehmet Akif Ersoy University	
Dr.	Anatoliy LOGINOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University	
Dr.	A.S. KIDIRSAEV	Makhambet U. Batı Kazakhstan State University	
Dr.	Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute	
Dr.	Bahit KULBAEVA	S.Baybeshev Aktobe University	
Dr.	Bakit OSPANOVA	H.Ahmet Yasawi International Kazakh-Turk University	
Dr.	Bayram BOLAT	Ömer Halisdemir University	
Dr.	Bazarhan IMANGALIEVA	K.Zhubanov Aktobe State Region University	
Dr.	Baris YILDIZ	Gumushane University	
Dr.	Bekzhan B. MEYRBAEV	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Berrin GUZEL	Adnan Menderes University	
Dr.	Bigamila TORSIKBAEVA	Astana Medical University	
Dr.	B.K.ZAYADAN	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Botagul TURGUNBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Caner KARAVIT	Mimar Sinan University	
Dr.	Cemal INCE	Gaziosmanpasha University	
Dr.	Cholpon TOKTOSUNOVA	Rasulbekov Kyrgyz Economy University	
Dr.	D.K. TÖLEGENOVA	Makhambet U. West Kazakhstan State University	
Dr.	Dilorom HOMRAEVA	Uzbekistan Science Academy	
Dr.	Dinarakhan TURSUNALIVA	Rasulbekov Kyrgyz Economy University	
Dr.	Dursun KOSE	Mehmet Akif Ersoy University	
Dr.	Dzhakipbek Altaevich ALTAEV	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Erkan ALSU	Gaziantep University	
Dr.	Elbeyi PELIT	Afyon Kocatepe University	
Dr.	Elvan YALCINKAYA	Ömer Halisdemir University	
Dr.	Engin KANBUR	Kastamonu University	
Dr.	F. Zisan KARA	Aksaray University	
Dr.	Fethi DEMIR	Yuzuncu Yil University	
Dr.	George RUDIC	Montreal Pedagogie Moderne Institute	
Dr.	Gonul ERDEM NAS	Bartın University	
Dr.	Guzel SADYKOVA	Kastamonu University	
Dr.	Gulmira ABDIRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Gulsat SUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University	
Dr.	Gurcan PAPATYA	Suleyman Demirel University	
Dr.	G.I. ERNAZAROVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Hacer ARSLAN KALAY	Yuzuncu Yil University	
Dr.	Hacer MUTLU DANACI	Akdeniz University	
Dr.	Hakan CANDAN	Karamanoglu Mehmetbey University	
Dr.	Hasan COSKUN	Gaziosmanpasha University	
Dr.	Huseyin ÇETİN	Selcuk University	
Dr.	Ibrahim BOZACI	Kırıkkale University	
Dr.	Ibrahim KILIC	Afyon Kocatepe University	
Dr.	Ibrahim TURKOĞLU	Firat University	
Dr.	Ilker YAKIN	Mersin University	
Dr.	Isaevna URKIMBAEVA	Abilai Khan International Relations University	
Dr.	Kalemkas KALIBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Karligash BAYTANASOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	

Dr.	Kemal EROL	Yuzuncu Yil University	
Dr.	Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kenan ILARSLAN	Afyon Kocatepe University	
Dr.	Kenes JUSUPOV	M. Tinisbaev Kazakh Communication Academy	
Dr.	Keles Nurmasuli JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kulas MAMIROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Machabbat OSPANBAEVA	Taraz State Pedagogy University	
Dr.	Maha Hamdan ALANAZI	Riyad King Abdulaziz Technology Institute	
Dr.	Malik YILMAZ	Ataturk University	
Dr.	Mavlyanov ABDIGAPPAR	Kyrgyz Elaralik University	
Dr.	Maira ESIMBOLOVA	Kazakhstan Narkhoz University	
Dr.	Maira MURZAHMEDOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Mehmet AVCI	Mugla Sitki Kochman University	
Dr.	Mehmet AKSARAYLI	Dokuz Eylul University	
Dr.	Mehmet GUNGOR	Mersin University	
Dr.	Mehmet Recep TAS	Yuzuncu Yil University	
Dr.	Mesut ŞÖHRET	Gaziantep University	
Dr.	Metin KOPAR	Adiyaman University	
Dr.	Mirac EREN	Ondokuz Mayıs University	
Dr.	Mustafa GULEC	Ankara University	
Dr.	Mustafa TALAS	Omer Halisdemir University	
Dr.	Khan Nadezhda	E.A. Buketov Karaganda State University	
Dr.	Nihan BIRINCIOGLU	Karadeniz Teknik University	
Dr.	Nuran AKSIT ASIK	Balikesir University	
Dr.	Nurhan PAPATYA	Suleyman Demirel University	
Dr.	N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Orhan ELMACI	Dumlupinar University	
Dr.	Osman Kubilay GUL	Cumhuriyet University	
Dr.	Omer UĞUR	Gumushane University	
Dr.	Ozlem GUZEL	Akdeniz University	
Dr.	P.S. PANKOV	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Rustem KOZBAGAROV	M. Tinisbayev Kazakh Communication Academy	
Dr.	Sadettin PAKSOY	Kilis 7 Aralık University	
Dr.	Sarash KONYRBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Salima N. KAIRZHANOVA	Dosmukhamedov Atyrau State University	
Dr.	Selahattin KAYNAK	Ondokuz Mayıs University	
Dr.	Seden DOGAN	Adnan Menderes University	
Dr.	Sibel BAYRAM	Duzce University	
Dr.	Sibel Mehter AYKIN	Akdeniz University	
Dr.	Sevcan YILDIZ	Akdeniz University	
Dr.	Sara MAZHITAYEVA	E.A. Buketov Karaganda State University	
Dr.	Turkmen Taser AKBAS	Pamukkale University	
Dr.	Tsendiin BATTULGA	Mongolia State University	
Dr.	Ulbosin KIYAKBAEVA	Abai Kazakh National Pedagogy University	
Dr.	Umran TURKYILMAZ	Gazi University	
Dr.	Vecihi SONMEZ	Yuzuncu Yil University	
Dr.	Veysel CAKMAK	Aksaray University	
Dr.	Vera ABRAMENKOVA	Russia Family Studies Institute	
Dr.	Vladimir VISLIVIIY	Ukraine National Technical University	
Dr.	Yasin DONMEZ	Karabuk University	
Dr.	Zeynep KARACOR	Selcuk University	
Dr.	Zeynullina AYMAN	S. Toraygirov Pavlodar State University	
Dr.	Zharkyn BALTABAEVA	Abai Kazakh National Pedagogy University	
Dr.	Zhaparkwlova N. IKSANOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Zongxian FENG	Xi'an Jiatong University	
Dr.	Zuhal ONEZ CETIN	Usak University	
Dr.	Zubeyir BAGCI	Pamukkale University	

KONGRE PROGRAMI

09:00- 09:30 Açılış Konuşmaları

09:30-10:15 Davetli Konuşmacılar

10:30 Oturum Açılışları

10:30/12:00- 6 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Prof.Dr. Murat Karabulut		Yazar Adı
		Dr.Öğr.Üy. Fatih BOZBAYINDIR
1	PICTES PROJESİ KAPSAMINDA YÜRÜTÜLEN FAALİYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Mevlüt KARA
2	OKULUNDA YABANCI UYRUKLU (SURİYELİ) ÖĞRENCİ BULUNAN YÖNETİCİLERİN YAŞADIĞI SORUNLARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	Dr.Öğr.Üy. Fatih BOZBAYINDIR
3	RESMİ VE ÖZEL ORTAÖĞRETİM OKULLARINDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Mevlüt KARA
4	MİLLİ MÜCADELE'DE RUS YARDIMI VE YARDIMININ MECLİSTEKİ YANSIMASI"	Doç. Dr. M. Salih Mercan
5	TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE PATRIK MESLEĞİ VE SİYASİ GÜNDEM (4.2.1344/1925)"	Doç. Dr. M. Salih Mercan
6	SURİYELİ AİLELERDE KADININ ÇOCUĞUN EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KİLİS ÖRNEĞİ"	Feride Vural
7	SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERE GÖRE GAZİANTEP'İN TÜRKİYE'DEKİ KONUMU"	Prof. Dr. Murat KARABULUT
8	GAZİANTEP İKLİMİ DEĞİŞİYOR MU? KÜRESEL İSINMA BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME	Prof. Dr. Murat KARABULUT
9	ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN DÜŞÜN DÜNYASINDA KÜLTÜR VE UYGARLIK DÜALİZMİ ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA"	Dr.Öğr.Üy. Serdar SAYGILI
10	PROTOTİPLER VE MÜKEMMELLER, İDEAL ÖZNEİNİN İNŞASINDA FELSEFE ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR SORGULAMA	Dr.Öğr.Üy. Serdar SAYGILI

S
A
L
O
N
1

10:30/12:00- 6 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI :Doç.Dr. Duygu Kızıldağ	
Eser Adı	Yazar Adı
1	FARKLI KUŞAK KADIN GİRİŞİMCİLERİN İŞ-YAŞAM DENGESİNE BAKIŞLARI Doç.Dr. Duygu Kızıldağ
2	KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI Prof.Dr. Bedriye Tuñçsiper
3	KAVRAM VE KAPSAM AÇISINDAN BÜTÇE HAKKI Dr.Öğr.Üy. Serdar ŞAHİN
4	DEMOKRASİ VE AİLE: ÖTEKİNİN BABASI İSİMLİ SINEMA FİLMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME” ARŞ. GÖR. VEYSEL ERGÜÇ YRD.DOÇ.DR. YUSUF ÇİFÇİ
5	İSLAMCILIK VE OSMANLILIĞIN AK PARTİ DİŞ POLİTİKASINA ETKİSİ AZİZE ARSLAN ÇINAR YRD.DOÇ.DR. YUSUF ÇINAR
6	ROL BELİRSİZLİĞİ VE İŞ TATMİNİ İLİŞKİNDE ETİK İKLİM VE ETİK TUTUMUN ROLÜ: MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNDE BGR UYGULAMA Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZCAN Öğr.Gör. Derya YÜCEL
7	ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI BAĞLAMINDA DİSİPLİN YARGILAMALARI Arş.Gör. Ömer Temel/Arş.Gör. Abdurrahman Tekin
8	SAVAŞ SONRASI SURİYE’NİN SİYASİ VE ANAYASAL YÖNDEN İNŞASI Arş.Gör. Abdurrahman Tekin/ Arş.Gör. Ömer Temel
9	1987 GENEL SEÇİMLERİNDE SİYASİ PARTİLERİN DİŞ POLİTİKA KONUSUNDAKI VAATLERİ Okutman Dr. Ayşe ERKMEN

S
A
L
O
N
2

10:30/12:00- 6 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Yaşar Yıldız

Eser Adı	Yazar Adı
1 VERGİ HUKUKUNDA İHTİRAZİ KAYITLA BEYAN	Doç.Dr. Yaşar AYYILDIZ
2 GAYRİMENKUL SERMAYE İRADI FAAL MÜKELLEFLERİNİN SAYILARI”	Doç.Dr. Yaşar AYYILDIZ
3 Bilgi Çağında Bilginin Bilimselliği ve Doğruluğu Üzerine	Emin Yaşar
4 ÖRGÜTSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞMEYE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI	Doç.Dr. Salih YEŞİL Zeliha Fatma DEMİR
5 SEÇİM KAMPANYALARINDA KULLANILAN MÜZİK ESERLERİNE YÖNELİK ÇEŞİTLİ TESPİTLER	Doç.Dr. Ünal İMİK Ahmet ÜNAL
6 POPÜLER TÜRK MÜZİĞİNDE PAZARLAMA”	Doç.Dr. Ünal İMİK Ahmet ÜNAL
7 Bir Yerde Geçici Olarak Oturanlara Karşı Açılacak Davalarda Yetkili Mahkeme	Arş. Gör. UFUK DEMİRKAN
8 Türkiye’de Yerleşim Yerin Bulunmaması Hâlinde Yetkili Mahkeme	Arş. Gör. UFUK DEMİRKAN
9 THE CONTRIBUTIONS OF NGOS IN SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: A CASE STUDY ANALYSIS	Dr.Öğr.Üy. Özlem Yaşar Uğurlu Rudaina ALKHAZAM

S
A
L
O
N
3

13:30/15:00 6 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Zahit Bilir

Eser Adı	Yazar Adı
1 "YABANCI ÖĞRENCİLERİN YAZILI ANLATIM BECERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ"	OKUTMAN TUBA KAPLAN
2 SEVİM AK'IN "VANILYA KOKULU MEKTLUPLAR" ADLI KİTABININ DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ"	OKUTMAN TUBA KAPLAN
3 LED TEKNOLOJİLİ TEKSTİL TASARIMI" VE "TEKSTİL TASARIMINDA SENSÖRLER	Dr.Öğr.Üy. MEHMET ZAHİT BİLİR
4 "GÜVEN FAKTÖRÜNÜN FAİZ ORANLARI ÜZERİNE ETKİSİ: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA"	ARŞ.GÖR.MAHMURE EŞGÜNOĞLU
5 VERGİLERİN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİSİ: UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA	ÖĞR.GÖR.DR. BÜNYAMİN DEMİRGİL
	YRD.DOÇ.DR.YUNUS EMRE BİROL
	ARŞ.GÖR.MAHMURE EŞGÜNOĞLU
	ÖĞR.GÖR.DR. BÜNYAMİN DEMİRGİL
	YRD.DOÇ.DR.YUNUS EMRE BİROL
	Öğr.Gör. Sıddık DOĞRULUK
	Arş.Gör. Seda BAYSAL
	Arş.Gör. Yalçın MUTLUAY
	Arş.Gör. Seda BAYSAL
	Arş.Gör. Yalçın MUTLUAY
	Öğr.Gör. Sıddık DOĞRULUK

S
A
L
O
N
1

13:30/15:00 6 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy. Murat Karahan

Eser Adı		Yazar Adı
1	GAZIANTEPTE FAALİYET GÖSTEREN KURUM VE KURULUŞLARDA FAALİYET DENETİMİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr.Öğr.Üy. Murat KARAHAN Öğr.Gör. Yaşar Ede Öğr.Gör. Mehmet Ali Çoban
2	GAZIANTEP'TE FAALİYET GÖSTEREN KURUM VE KURULUŞLARDA FAALİYET DENETİMİ VE MUHASEBE - FİNANS DENETİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr.Öğr.Üy. Murat KARAHAN Öğr.Gör. Yaşar Ede Öğr.Gör. Mehmet Ali Çoban
3	MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: SİVAS CUMHURİYET MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Hüda-verdi BİRCAN Yrd. Doç. Dr. Şükran KARACA Arş.Gör. İbrahim YEMEZ Fatih AKTAŞ Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU
4	SÜRDÜRÜLEBİLİR RAPORLAMA VE MUHASEBE MESLEĞİNİN DEĞİŞEN ROLÜ"	Doç.Dr. Kayahan TÜM Doç.Dr. Kayahan TÜM Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU Tuba ALAYBEYOĞLU
5	BÜYÜK ve ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDININ (BOBİ) TAM SET TÜRKİYE MUHASEBE ve FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ	Doç.Dr. Kayahan TÜM
6	BÜYÜK ve ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (BOBİ FR5) VE BAĞIMSIZ DENETİM STANDARTLARI KAPSAMINDA RAP	Doç.Dr. Kayahan TÜM
7	YENİ ÜRÜN GELİŞTİRME SÜRECİNDE HEDEF MALİYETLEME ve DEĞER MÜHENDİSLİĞİ YÖNTEMLERİ"	Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU Tuba ALAYBEYOĞLU
8	TEKNİK ÖZELLİKLERDEN YOLA ÇIKARAK TOPSIS YÖNTEMİ İLE D SINIFI BENZİNLİ EN UYGUN ARACIN BELİRLENMESİ	Dr.Öğr.Üy. Arif Selim EREN Öğr. Gör. Mesut BİLGİNER
9	SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: 1986-2014 YILLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr.Öğr.Üy. Arif Selim EREN

S
A
L
O
N
2

13:30/15:00-6 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy. Ömer Faruk Demirkol

Eser Adı	Yazar Adı
1 BRIC-T Ülkelerinde Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Saklı Panel Eşbütünlüşme	Arş.Gör. Hilal GÜNDOĞAN Prof.Dr.Tahsin BAKIRTAŞ Dr.Öğr.Üy. Kadir Caner DOĞAN Omer UGUR
2 PUBLIC ACCESS TO ENVIRONMENTAL INFORMATION IN THE EUROPEAN UNION LAW”	Omer UGUR
3 ENTEGRE RAPORLAMADA ÇEVRE MUHASEBESİNİN ETKİSİ	Öğr.Gör. Neslihan TANCI YILDIRIM
4 HİZMET İŞLETMELERİNDE MALİYET MUHASEBESİ KULLANIM DÜZEYİNİN TESPİTİ: ŞANLIURFA İLİNDE BİR ÖRNEK”	Öğr.Gör. Neslihan TANCI YILDIRIM
5 “KÜRESEL ÇEVRE DİPLOMASİSİ VE AVRUPA BİRLİĞİNİN ETKİNLİĞİ	Omer UGUR
6 TÜRKİYE DEKİ AKADEMİK DERGİLERDE TARIMSAL FAALİYET MUHASEBESİ İLE İLGİLİ 2007-2017 YILLARI ARASINDA YAYINLANMIŞ BİLİMSEL MAKALELERİN İÇERİK ANALİZİ”	Dr.Öğr.Üy. Ömer Faruk DEMİRKOL
7 FAKÜLTELERİN İŞLETME BÖLÜMLERİNDE YER ALAN MUHASEBE DERSLERİNİN ANALİZİ	Dr.Öğr.Üy. Ömer Faruk DEMİRKOL
8	Osman GÜRSOY Öğr.Gör. Süleyman ERASLAN Dr.Öğr.Üy.Nisa SEÇİLMİŞ
9 ENTELEKTÜEL SERMAYENİN KÜRESEL REKABET GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ”	Doç.Dr. Aylin KONU

S
A
L
O
N
3

16:00/17:30 6 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Nedra Öztürk	
Eser Adı	Yazar Adı
1 ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI BAĞLAMINDA DİSİPLİN YARGILAMALARI	Arş.Gör. Abdurrahman Tekin
2 SAVAŞ SONRASI SURİYE'NİN SİYASİ VE ANAYASAL YÖNDEN İNŞASI	Arş.Gör. Ömer Temel
3 ANTİK ÇAĞDA JETON, BİLET VE BOZUK PARA OLARAK KULLANILAN KURŞUN TESSERALAR	ÖĞR.GÖR. ONUR GÜLBAY
4 TÜRKİYE'DE ENFLASYONUN BELİRLEYİCİLERİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI (1980-2017	Arş.Gör. Nigar ALEV
5 BİREYLERİN TÜKETİM ALIŞKANLIKLARINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: SIVAS İLİ ÖRNEĞİ	Arş. Gör. İbrahim YEMEZ
6 Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama"	Doç.Dr. Hüdaverdi BİRCAN
7 SURIYE VATANDAŞLARININ HUKUKİ STATÜSÜ	Dr.Öğr.Üy. Şükran KARACA
8 MİLLETLERARASI TEBLİGAT"	Arş.Gör. Nigar ALEV
	Doç. Dr. Necla ÖZTÜRK
	Doç. Dr. Necla ÖZTÜRK

16:00/17:30 6 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy. Aliye Akın	
Eser Adı	Yazar Adı
1 STAJ YAPAN GASTRONOMİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN STAJ KAZANIMLARININ TESPİTİ	Dr.Öğr.Üy. Aliye AKIN/Adnan AKIN
2 STAJ EĞİTİMİ KONUSUNDA TURİZM İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN BAKIŞ	Dr.Öğr.Üy. Aliye AKIN/Adnan AKIN
3 BİR RENGİN ANALOJİSİ -MOR RENGİN FİZİKÖTESİ ANLAMLARININ KÜLTÜREL GEÇMİŞİ"	Öğr. Gör. Dr. Ceren YILDIRIM
4 ETİK DIŞI ÖRGÜTSEL İLETİŞİM TİPOLOJİSİ: KSÜ'DE BİR ALAN ÇALIŞMASI	Doç. Dr. Canan Gamze BAL
5 SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE SOSYAL DEĞER YARATIMI ETKİLERİ ÜZERİNEİSO 500'DE İLK YÜZE GİREN FİRMALARIN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ VE BAŞARI ETKENLERİ"	Mahsum TUMURBAĞA
6 KÜLTÜREL ZEKÂNIN BİREYSEL GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Gökçen AVCU
7 GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE TARIMSAL ÜRETİM İLE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Canan Gamze BAL
	Mahsum TUMURBAĞA
	Gökçen AVCU
	ÖĞR.GÖR.DR. ALPER GÜRER
	YRD.DOÇ.DR. GAMZE EBRU ÇİFTÇİ
	Prof. Dr. Murat KARABULUT
	Sibel AVCI (KAYMAKÇI)

16:00/17:30 - 6 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy.Mehmet Mimman

Eser Adı		Yazar Adı
1	PARÇALARÜSTÜ SES BİRİMLERİNDEN OLAN VURGU VE BİLDİRİŐİMDEKİ ETKİSİ	Muhammet RaŐit ÖZTÜRK
2	BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA HİCAZ'IN ZÂHİRE VE İÂŞE İHTİYACI”	Dr. Hasan KARAKÖSE
3	KARAYOLLARI ÇALIŞANLARININ YENİLİKÇİLİŐE KARŞI TUTUMLARINA CİNSİYET VE TECRÜBENİN ETKİSİ: 5. BÖLGE ÖRNEĞİ”	Dr.Öğr.Üy. Mehmet Mimman
4	ESKİ MEZOPOTAMYA VE ANADOLU’DA MUTİLASYON (SAKATLAMA) KANUNLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME”	Erman YANIK Ayten Akçan
5	ÇOCUKLARIN BESLENME ALIŞKANLIKLARINA GIDA REKLAMLARININ ETKİSİ: KARAMAN İLİ ALAN ARAŞTIRMASI	Dr. Abdülkadir DİLBER Dr.Öğr.Üy. Fadime DİLBER
6	KORKULARIYLA YÜZLEŐENLER: OĞUZ ATAY’IN SELİM’E DÖNÜŞÜMÜ	Dr. Müge GÖNCÜ
7	İSLAMOFOBİK ALGI YÖNETİMİNİN PSİKOLOJİK OLARAK İNCELENMESİ	Arş. Gör. Mehmet Emrullah DURAN
8	TEVBE İHMAL EDİLMEMEYECİK BİR İBADETTİR” ve “ARACILIK DÜŞÜNCESİ VEYA VESİLEÇİLİK	Dr.Öğr.Üy. MUUSTAFA AKMAN
9	SELÇUKLULARDA KADININ DEVLET YÖNETİMİ VE DİPLOMASİDE YERİ: ALTUNCAN HATUN VE TERKEN hatun Örneği	Dr.Mehibe Şahbaz

S
A
L
O
N
3

18:00/19:30 6 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI :Dr.Öğr.Üy. Süleyman Balcı		Eser Adı	Yazar Adı
1	MÜZİK ÖĞRETİMİ ADAYLARININ ÖZ YETERLİK İNANÇLARI ve MESLEĞE YÖNELİK TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ"		Arş. Gör. Dr. Yalçın YILDIZ Zeynep DEMİR YILDIZ
2	HEMŞİRELİK MEZUNU ÖĞRETİM ADAYLARININ OKULDAKİ ÖĞRETİM KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ LİSANS MEZUNU TARİH ÖĞRETİMİ ADAYLARININ ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME		Dr.Öğr.Üy. Süleyman BALCI
3	KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ		Dr.Öğr.Üy. Süleyman BALCI
4	UBER UYGULAMASININ TÜRKİYE'DE NEDEN OLDUĞU VERGİSEL SORUNLAR		Arş.Gör. Ahmet Güler Arş.Gör. Baki YEĞEN
5	VERGİ HUKUKUNDA KANUNLARIN GERİYE YÜRÜMEZLİĞİ İLKESİ		Arş.Gör. Ahmet Güler Arş.Gör. Baki YEĞEN
6	AZERBAJCAN'IN BAĞIMSIZLIK YILLARININ ARDINDAN TÜRKİYE AZERBAJCAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE SERMAYESİ'NİN AZERBAJCAN'DAKİ ETKİNLİĞİ		Doç.Dr. Mustafa Mete Bilal Nadir İbili
7	KURUM WEB SAYFALARININ TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ"		Dr.Öğr.Üy. HASAN ÇİFTÇİ
8	BİR TÜKETİCİNİN HAK ARAMA VE İLETİŞİM ÇABASI OLARAK HAKEM HEYETLERİ		Dr.Öğr.Üy. HASAN ÇİFTÇİ
9	NE İSTİHDAMDA NE EĞİTİMDE YER ALAN GENÇLER 'İN İSTİHDAM SORUNLARINA ALTERNATİF ÇÖZÜMLER"		Doç. Dr. H. Yunus TAŞ Dr.Öğr.Üy. Mahmut KÜÇÜKOĞLU Öğr. Gör. Mehmet DEMİRDÖĞMEZ
10	AĞIZDAN AĞIZA İLETİŞİM (WOM) İLE ELEKTRONİK AĞIZDAN AĞIZA İLETİŞİM (EWOM) OLGULARININ KARŞILAŞTIRILMASI"		Doç. Dr. H. Yunus TAŞ Dr.Öğr.Üy. Mahmut KÜÇÜKOĞLU Öğr. Gör. Mehmet DEMİRDÖĞMEZ

S
A
L
O
N
1

18:00/19:30 6 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy. Mustafa Oğuz Gök	
Eser Adı	Yazar Adı
1	OECD ÜLKELERİNDE BÜTÇE AÇIKLARININ BELİRLİYİCİLERİ
2	ACİL SERVİS HİZMETLERİNİN FİYATLANDIRILMASI: TEORİK BİR YAKLAŞIM"
3	TÜRKİYE'DEKİ KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİĞİNİN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
4	GAZİANTEP VE ŞANLIURFA İLLERİNİN TEMEL BANKACILIK VERİLERİNİN VE ŞUBE SAYILARININ KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA"
5	TASARIMINDA YÜZEY ETKİSİ: RİBBLET ETKİSİ" VE "TEKSTİLDE RENK DEĞİŞTİREN TASARIMLAR
6	"TEKSTİLDE RENK DEĞİŞTİREN TASARIMLAR
7	POSTMODERN BİR KURGU DENEMESİ OLARAK ELİF ŞAFAK'IN PINHAN ROMANI
8	YILMAZ KARAKOYUNLU'DAN BİR ADNAN MENDERES ROMANI: YORGUN MAYIS KISRAKLARI
9	BİLİŞİM CASUSLUĞUNUN ALAYCI YANSIMALARI: JEAN ECHENOZ'UN GÖL ROMANI"
10	TAHAR BEN JELLOUN'UN YAPITLARINDA GÖÇ VE GÖÇE ZORLAYAN NEDENLER
S A L O N 2	

18:00/19:30 6 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr. Öğr.Üy. Alpaslan Alkış

Eser Adı		Yazar Adı
1	AKADEMİK KONTROL ODAĞININ, AKADEMİK GÜDÜLENMENİN, ÖĞRENİLMİŞ GÜÇLÜLÜĞÜN VE ALGILANAN SOSYAL DESTEĞİN AKADEMİK ERTELEME DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ROLÜ”	Arş.Gör. Orhan BALIKÇI Dr. Öğr. Üy. Bengi HIRLAK
2	DİJİTAL YÖNETİŞİM E DEMOKRASİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	Prof.Dr.MEHMET AKİF ÖZER Arş.Gör.İBRAHİM İRDEM
3	TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE KALİTE YÖNETİMİNE GEÇİŞ SORUNLARI	Prof.Dr.MEHMET AKİF ÖZER Arş.Gör.İBRAHİM İRDEM
4	MUHAŞEBE MESLEK MENSUPLARININ SAHİP OLDUKLARI KÜLTÜREL DEĞERLERİN VERGİ ALGILARI ÜZERİNE ETKİSİ: AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğr. Üy. Ahmet COĞKUN Dr. Öğr. Üy. Mustafa TAYTAK
5	İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMESİ ORGANİZMALAR (GDO'LAR)	Dr.Öğr.Üy.Alpaslan ALKİŞ Fatma YENEN
6	İSLAM HUKUKUNDA KATILIM BANKACILIĞI FON TOPLAMA VE KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ	Dr.Öğr.Üy. Alpaslan ALKİŞ
7	ŞARK MESELESİ	Dr.Mehibe Şahbaz
8	TÜRKİYE'DE YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ALANINDA YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR (2005-2017) İLİŞKİN BİR KAYNAKÇA DENEMESİ	MEHMET KARDÖĞAN YRD. DOÇ. DR. MEHMET NURİ KARDAŞ
9	2005-2017 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN EĞİLİMLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA”	MEHMET KARDÖĞAN YRD. DOÇ. DR. MEHMET NURİ KARDAŞ

S
A
L
O
N
3

10:30/12:00 - 7 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy. Abdullah Aydın

Eser Adı		Yazar Adı
1	ÖRGÜTSEL MANEVİYATA YÖNELGK BİR DEĞERLENDİRME	Öğr.Gör. Dr.Demet ÇAKIROĞLU
2	FARABİ HAKKINDA ANLATILAN MENKABELER	Doç.Dr. Mehmet ALTINÖZ
3	EROL GÜNGÖR'ÜN DÜŞÜNÇESİNDE SOSYAL HAYAT VE ROMAN	Neşide Yıldırım
4	FARABİ'NİN SİYASET FELSEFESİNDE LIBERAL DEMOKRATİK DEĞERLERİN YERİ	Neşide Yıldırım
5	1950-60 DÖNEMİ SEÇİM KAMPANYALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Arş.Gör. Mehmet Ali MERT
		Dr. Öğr. Üy. Abdullah Aydın
		Prof. Dr. Veysel EREN
		Dr. Öğr. Ü. Murat Yıldız
		Dr. Öğr. Üy. Abdullah Aydın
		Prof. Dr. Veysel EREN
		Dr. Öğr. Ü. Murat Yıldız
		Doç Dr. M. Mustafa KISAKÜREK
		Hasan Sezer FENER
		Melis YALÇIN
		Arş.Gör. Funda Sinem KOÇAK
		Dr.Öğr.Üy. Berna BULĞURCU
		Dr. Aysun AKIŞ
		Prof.Dr. Perihan DİNÇ ARTUT
9	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÜSTBİLİŞSEL FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	

S
A
L
O
N
1

10:30/12:00-7 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Prof.Dr. Hüseyin Köse

Eser Adı	Yazar Adı
1 Z KUŐAĐININ DİĞİTAL TEKNOLOĞİYE YÖNELİK TUTUMLARI	Dr.ÖĞr.Üy.Pınar Erten
2 NESNELERİN İNTERNETİ UYGULAMA ALANLARI: LOĞİSTİK	ÖĞr.Gör. İlker İbrahim Avşar
3 PRENATAL KÂBUSLARIYLA H.R. GİGER H.R. GİGER WITH HIS PRENATAL INCUBUS	Dr. ÖĞr. Üy. Gülşah ÖZDEMİR
4 RESİM SANATINDA BOYANIN EVRİMİ VE KULLANIM BİÇİMLERİ	Dr. ÖĞr. Üy. Gülşah ÖZDEMİR
5 18. YÜZYILA AİT BİR MÜNŞE'ÂT MECMÛ'ASINDAN HAREKETLE BALKAN KÖYLERİNDE SOSYAL HAYAT	Dilek ÜNLÜ
6 NEF'İN DİLİ VE ÜSLUBUNDA KENDİLEŞME VE BUNUN SANATINA YANSIMASI	Dr.ÖĞr.Üy. Meheddin İSPİR
7 MESNEVİLERDE UYGULANAN TEMSİL GETİRME YÖNTEMİNİN EDEBİYAT EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE KULLANILMASI	Dr.ÖĞr.Üy. Meheddin İSPİR
8 EGEMEN KÜRESEL MEKÂN ALGISINA KARŞI "HALETİ RUHİYE SEMTLERİ":TEORİK BİR İRDELEME	PROF. DR. HÜSEYİN KÖSE
9 TÜRKİYE'DE KONUT TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Doç.Dr. Berna BALCI İZGİ
10 GELİR DAĞILIMI EŐİTSİZLİĐİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Ramazan YILDIZ
	Doç.Dr. Berna BALCI İZGİ
	ÖĞr.Gör. Ebubekir ALYU

S
A
L
O
N
2

10:30/12:00-7 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Semra Güven

Eser Adı		Yazar Adı
1	BİR FINANSMAN TEKNİĞİ OLARAK ULUSLARARASI TİCARETTE LEASING İŞLEMLERİ VE MUHAŞEBELEŞTİRİLMESİ	Arş.Gör.Ömer KEHRİBAR/ Samet Evcı Dr.Öğr.Üy. Mustafa KILLI
2	İLKOKUL YÖNETİCİLERİNİN OKUL YÖNETİMİNDEKİ ETKİLİLİKLERİNE İLİŞKİN VELİ GÖRÜŞLERİ	Gözde ÖNER ÖZASLAN Prof.Dr. Niyazi CAN
3	ÖĞRETMENLERİN ÖZ YETERLİK İNANÇLARININ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Prof.Dr. Niyazi CAN İbrahim AVCI
4	LİSE 9. SINIF İNGİLİZCE DERS KİTAPININ DEYİMLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Semra Güven Şükriye Gürbüz
5	KÜRESELLEŞME VE YÜKSEKÖĞRETİM KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ:BİR NİTEL ARAŞTIRMA ÖRNEĞİ	Prof.Dr. Gülay EKİCİ Sefa Burak BAYSAL Şükriye GÜRBÜZ
6	ORGANİK ÜRETİMDE PAZARLAMA OLANAKLARI VE GELİŞTİRME YOLLARI”	Yrd. Doç. Dr. Kurtuluş MERDAN
7	TÜKETİCİLERİN PESTİL VE KÖME SATIN ALMA TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: GÜMÜŞHANE İLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME”	Yrd. Doç. Dr. Kurtuluş MERDAN
8	FİRMALARIN KURUMSAL YÖNETİM NOTLARI İLE FİNANSAL PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST’DE BİR UYGULAMA	Arş.Gör. Seren AYDINGÜLÜ
9	MALİYET YÖNETİM ARACI OLARAK TERSİNE LOJİSTİK	Arş.Gör.Ömer KEHRİBAR Dr.Öğr.Üy. Mustafa KILLI Samet EVCİ
10	Altın Piyasasında Piyasa Etkinliğinin Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi ile İncelenmesi	Samet EVCİ

S
A
L
O
N
3

13:30/15:00- 7 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy. Enes Kavak

Eser Adı		Yazar Adı
1	DİJİTAL YÖNETİŞİM E DEMOKRASİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	Prof.Dr.MEHMET AKİF ÖZER Arş.Gör.İBRAHİM İRDEM
2	TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE KALİTE YÖNETİMİNE GEÇİŞ SORUNLARI	Prof.Dr.MEHMET AKİF ÖZER Arş.Gör.İBRAHİM İRDEM
3	AKILLI KENTİN BİR BİLEŞENİ OLARAK AKILLI ULAŞIM SİSTEMLERİNİN İNCELENMESİ: KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ	Prof.Dr. Ramazan ŞENGÜL
4	İKDAM GAZETESİ' NİN TÜRK BASIN TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	Arş.Gör. Hande YÜKSEL ALTINTAŞ
5	ÇEVİRİMİÇİ GAZETELERDE YAYIMLANAN YOKSULLUK İÇERİKLİ FOTOĞRAFLAR ÜZERİNE BİR ALIMLAMA ANALİZİ	Arş.Gör. Aslı Köseoğlu
6	ENGLISH WOMEN'S SUFFRAGE STRUGGLE AND ITS REPRESENTATIONS IN POLITICAL ART"	Arş.Gör. Aslı Köseoğlu
7	DO WE REALLY NEED METHODS? A STUDY ON THE RELEVANCE OF (POST) METHODOLOGICAL APPROACH TO	Dr.Öğr.Üy. Enes Kavak
8	HOCA AHMET YESEVİ SONRASINDA TÜRK-İSLAM DÜNYASI MEFKÜRESİNDE GÜNÜMÜZE YANSIYAN SORUNLAR	Vildan İnci Kavak
9	SOSYAL DEVLET BAĞLAMINDA "KAMU HARCAMALARINDA ARTIŞ" YAKLAŞIMLARI VE TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI GELİŞİM TRENDİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV
10	TAŞITLARIN İNTERNETİ	Dr.Öğr.Üy. Zümrüt Hatice ŞEKKELİ İsmail BAKAN

13:30/15:00-7 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Hüseyin Doğramacıoğlu

Eser Adı	Yazar Adı
1	YRD.DOÇ.DR. HACI ÇİÇEK
2	YRD.DOÇ.DR. OSMAN KAYA
3	YRD.DOÇ.DR. HACI ÇİÇEK
4	YRD.DOÇ.DR. OSMAN KAYA
5	Dr. Hakan PABUÇCU
6	Öğr.Gör. İlker İbrahim Avşar
7	Dr.Öğr.Üy. Fatih Çağatay BAZ
8	Dr.Öğr.Üy. Fatih Çağatay BAZ
9	Dr.Öğr.Üy. Muhammed ÇUÇAK
10	Dr.Öğr.Üy. Arif ATALAY
	YRD.DOÇ.DR. İSA KALAYCI
	ARŞ.GÖR. AHMET CANER ÇATAL
	Doç.Dr. Hüseyin
	Dr.Öğr.Üy. Muhammed ÇUÇAK
	Dr.Öğr.Üy. Arif ATALAY

CELÄLUDDİN ES-SUYŪTİNİN MAKÄMELERİNDEKİ İNTÄK VE TEŞHİS SANATLARINA DAİR BİR İNCELEME-

EL-MAKÄMATU'L-MİSKİYYE, EL-VERDİYYE VE EL-YÄKŪTİYYE ÖRNEğİ."

YUSUF SURESİ/ KISSASI BAğLAMINDA HZ. YUSUF İLE KARDEŞLERİ ARASINDA GEÇEN OLAYLARIN

EğİTİM AÇISINDAN DEğerLENDİRİLMESİ

KAMU DENETÇİLİğİ KURUMU ALGI ARAŞTIRMASI

"ENDÜSTRİ 4.0 YORUMU: TOPLUM 5

SOSYAL MEDYA BAğIMLILIğI:ÜNİVERSİTE ÖğRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ÜNİVERSİTE ÖğRENCİLERİNİN İNTERNET BAğIMLILIK DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

HAC İBADETİ UYGULAMALARININ GÜNEŞİN HAREKETLERİYLE OLAN BAğLANTISI

EDİRNE VİLAYETİ'NE YAPILAN GÖÇLER (1853-1886)

KİLİS MASALLARINDA SOSYAL HAYATLA İLGİLİ TAVSİYELER

ORUÇ MÜKELLEFİYETİNİN GÜNEŞİN BATIŞIYLA OLAN İLİŞKİSİ

13:30/15:00-7 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Asım oban

Eser Adı		Yazar Adı
1	İŐ KAZALARINDAN DOĞAN HUKUKİ SORUMLULUK	ÖĞr.Gör. AYŞE DÜRÜYE BAHAR ÖĞr.Gör. DERYA ÇEVİK TAŐDEMİR
2	MAKİNE HALISININ SANATSAL DOKUNUŞLARLA RUH BULMASI	ÖĞr.Gör. Eylem EROL Öznur ÖZDİNÇ TuĐĐba TÖLEK
3	KÜLTÜREL MİRASIMIZ OLAN KUTNU KUMAŞI VE EBRU SANATI BULUŞMASI	ÖĞr.Gör. Eylem EROL Öznur ÖZDİNÇ TuĐĐba TÖLEK
4	SANATIN İMGE EVRENİNDE, KAFATASI SEMBOLÜNE YÜKLELEN ANLAMLAR	Dr.ÖĞr.Üy. RaĐŐan Fatma AKĐÜL
5	KENTİN DİLİ VE MEKANA YANSIMASI	DOÇ. DR. ŞAFAK KAYPAK
6	"KENTİN GÖRSEL IRKINLIĞI KATI ATIKLAR VE BELEDİYELERCE YÖNETİLMESİ"	DOÇ. DR. ŞAFAK KAYPAK
7	CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA REJİMİN HALKA BENİMSETİLMESİNDE ÖNEMLİ BİR ARAÇ: CUMHURİYET BAYRAMI KUTLAMALARI"	Doç.Dr. Asım ÇOBAN
8	CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞTE SEÇİM İTTİFAKLARI BAĞLAMINDA 'CUMHUR İTTİFAKI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ: SEÇİM İTTİFAKI MI KOALİSYON MU	Yrd.Doç.Dr.Turgut İLERİ Berat AKINCI Muhammed ŞAHİN Ömer Fuad Kahraman
9	BİR TERÖRİSTİN HAYATI ÜZERİNDEN: NASIL DEVLET OLUNUR?	İsmail Sariteke Aziz Belli
10	TÜRKİYE'DE ENERJİ POLİTİKALARI VE ENERJİDE POLİTİKA TRANSFERİ	Aziz Belli İsmail Sariteke Ömer Fuad Kahraman

16:00/17:30-7 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Öznur Bozkurt

		Eser Adı	Yazar Adı
1		ESNAF VE SANATKÂRLARIN FİNANSAL, VERGİSEL VE SOSYAL GÜVENLİĞE İLİŞKİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM	Öğr.Gör. Dilek ŞENEL
2		DÜZCE İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN GİRİŞİMCİLERİN GİRİŞİMCİLİK FAALİYETİNE BAŞLAMA VE ONU SÜRDÜRME	DOÇ. DR. ÖZNUUR BOZKURT
3		YÖNETİM TARZI ALGISI İLE İZLENİM YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR KAMU KURUMU	DOÇ. DR. ÖZNUUR BOZKURT
4	S	KANTIAN UTOPIA: A CITY CANNOT LIE	Arş.Gör. Cihan Necmi GUNAL
5	A	İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİNİN UYGULANMASINDA KAMU DENETÇİLİĞİNİN ROLÜ	Arş. Gör. Dr. Nahide İşil
6	L	POLİTİKANIN BİLİMSELLEŞME SÜRECİNDE TEKNİK BİLGİ İLE KAMUSAL SORUMLULUK ARASINDAKİ İLİŞKİ"	Öğr. Gör. Süleyman ŞAHAN
7	O	ÜLKE MARKASININ OLUŞTURULMASINDA SPOR DİPLOMASİSİNİN KONUSU"	Arş. Gör. Dr.,Oğuz Göksu
8	N	1991 GENEL SEÇİMLERİNDE ANAP'IN SEÇİM KAMPANYASININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE MESUT YILMAZ'IN ROLÜ	Arş. Gör. Dr.,Oğuz Göksu
9	1	KÜRESELLEŞME VE GÖÇ KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİNİN ANALİZİ	Prof.Dr. Gülay EKİCİ Sefa Burak BAYSAL Şükriye GÜRBÜZ
1		TEDARİK ZİNCİRİNDE VE LOJİSTİKTE BLOK ZİNCİR (BLOCKCHAIN) TEKNOLOJİSİNİN BENİMSENMESİ	Dr.Öğr.Üy. Zümrüt Hatice ŞEKKELİ
0			İsmail BAKAN

16:00/17:30-7 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Prof.Dr. Mustafa Paksoy

Eser Adı	Yazar Adı
1 MÜGE İPLİKÇİ'NİN ÖYKÜ ANLAYIŞI	Esra Öztürk
2 15 TEMMUZ'U FARKLI OKUMAK: TÜRKİYE'DE PRETORYEN DEVLETİN SONU (MU?)”	Hakan Candan Tuba Perihan KAYA
3 MOBING VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI İLİŞKİSİ: KARAMAN KAMU ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİ	Doç.Dr. Hakan Candan Tuba Perihan KAYA
4 “GENÇLİĞİ VE HALKI AYDINLATMA BOYUTU İLE 19 MAYIS KUTLAMALARI”	Doç.Dr. Asım ÇOBAN Yrd.Doç.Dr.Turgut İLERİ
5 JOHN DEWEY’İN PRAGMATİK AHLAK FELSEFESİ	Dr.Öğr.Üy. Mehmet GÜNGÖR/ Gonca Gönül
6 DEĞER VE DEĞER AKTARIMI: PLATON DİYALOGLARI İNCELEMESİ	Dr.Öğr.Üy. Mehmet GÜNGÖR
7 İŞLETMELERDE ETKİLİ İLETİŞİMİN VERİMLİLİĞE ETKİSİ ÜZERİNE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA”	Abdulaziz ALNAJJAR Prof.Dr. H. Mustafa Paksoy Prof.Dr. Sadettin Paksoy
8 ÖĞRENCİLERİN REKLAMA BAKIŞI:KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİNDE BİR UYGULAMA”	Prof.Dr. H. Mustafa Paksoy Prof.Dr. Sadettin Paksoy
9 ESKİ KİLİS SÖYLENCELERİ”	Doç.Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

S
A
L
O
N
2

16:00/17:30-7 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Sevilay Şahin

Eser Adı		Yazar Adı
1	ÖRGÜSEL BAĞLILIK VE ÖRGÜTSEL SİNİZM: ÖĞRETİMLERE NE İFADE EDER?"	Doç.Dr. Sevilay ŞAHİN Dr.Öğr.Üy. Gökçe ÖZDEMİR Necati ÖZTÜRK
2	KONU –YORUM İLİŞKİSİ AÇISINDAN ‘SON KUŞLAR’ ÖYKÜSÜNÜN ÇÖZÜMLEMESİ	Doç.Dr. Selma ELYILDIRIM
3	GÖSTERİCİ SÖZCEMELERİN TÜRKÇEDE KULLANIMI	Doç.Dr. Selma ELYILDIRIM
4	TÜRKİYE TARAFINDAN SÜRİYE’NİN KUZAYBATISINDA İCRA EDİLEN “ZEYTİN DALI” HAREKATININ KUVVET KULLANIMI YASAĞI VE MEŞRU MÜDAFAA HAKKI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Muhammed ŞAHİN/Berat AKINCI/Murad DUZCU
5	İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ EĞİTİMİNDE GÜNCEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Dr. Sami NARTER
6	İŞ HUKUKUNDA ZORUNLU ARABULUCULUK UYGULAMASINDA SORUNLAR ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Dr. Sami NARTER
7	TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ VE YENİLİK İLİŞKİSİ	Öğr.Gör.Dr. Erkan PERKTAŞ Öğr.Gör. Abdulkadir ERTAŞ
8	HASTANELERDE STOK YÖNETİMİ POLİTİKALARI”	Öğr.Gör.Dr. Erkan PERKTAŞ Öğr.Gör. Abdulkadir ERTAŞ Ahmet DUT
9	KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMUNUN TAVSİYE KARARLARININ BİREYSEL HAKLARIN KORUNMASINA ETKİSİ	Doç. Dr. İbrahim Ethem TAŞ
10	TÜRKİYE’DE ÇEVRENİN KORUNMASI VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SAĞLANMASINDA YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ VE ÖNEMİ	PROF.DR. AHMET HAMDİ AYDIN Öğr.Gör.Hüseyin ÇİFTÇİOĞLU

S
A
L
O
N

3

18:00/19:30-7 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy.Nadire Karademir

		Eser Adı	Yazar Adı
1		HAZIRLIK SINIFI ÖĞRENCİLERİNİN DÜŞÜNME STİLLERİ İLE YABANCI DİLDE KELİMENİN ANLAMINI TAHMİN ETME BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ”	Esra Önkuzu
2		İLKOKUL ve ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DERS ÇALIŞMA ALIŞKANLIKLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME	Gülay Bedir Gülay BEDİR Zeynep ERMEYDAN
3		ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENME STİLLERİNİN FELDER-SILVERMAN VE REİD ÖĞRENME STİLLERİ ENVANTERLERİNE GÖRE MUKAYESELİ ANALİZİ	Gülay BEDİR
4		TÜRKİYE’DEKİ ÜNİVERSİTELERİN LİSANSÜSTÜ ALIM ÖLÇÜTLERİN ARAŞTIRILMASI	Mehmet MODA Dr. Erkan Hasan Atalmış Yemliha Kurt
5		OKULLARIN ETKİLİLİK DÜZEYLERİ İLE ÇALIŞANLARIN İŞE ANGAJE OLMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ”	Dr.Öğr.Üy. Akif KÖSE Ersin ATCIOĞLU
6		ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BÖLGELER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ ANALİZİ	Öğr.Gör. Handan Aksüyek Hatice Biçen Yılmaz
7		İŞVERENLERİN PERSONEL SEÇİMİNDE LİSANS VEYA ÖNLİSANS MEZUNLARINA BAKIŞ AÇILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr.Gör. Handan Aksüyek Hatice Biçen Yılmaz
8		BAŞKONUŞ YAYLASININ EKOTURİZM POTANSİYELİ VE REKREATİF FAALİYETLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ”	Dr.Öğr.Üy. Nadire KARADEMİR Ersin Kaya SANDAL
9		YAVŞAN YAYLASININ REKREASYON VE EKOTURİZM OLANAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Ökkeş Anıl MART Dr.Öğr.Üy. Nadire KARADEMİR Ersin Kaya SANDAL
10		EMİR SULTAN CAMİSİ; TARİHSEL GELİŞİMİ MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE BURSA DEPREMİ SONRASI ONARIMI	Ökkeş Anıl MART Dr. İbrahim Yılmaz

S
A
L
O
N
1

18:00/19:30-7 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Mahmut Yardımcıoğlu

Eser Adı	Yazar Adı
1	Arş.Gör. Muhyettin ERDEMİLİ Gökçen ÖZKAN Hüseyin ÇELİK
2	Arş.Gör. Muhyettin ERDEMİLİ Gökçen ÖZKAN Hüseyin ÇELİK
3	Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU Gamze ŞERBETÇİ Merve KAPLAN
4	Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU Gamze ŞERBETÇİ Merve KAPLAN
5	Dr. Öğr. Üy. Simla GÜZEL
6	Dr. Öğr. Üy. Simla GÜZEL
7	Öğr.Gör. Pinar ŞAHBAZ CANÖNDE
8	Öğr.Gör. Pinar ŞAHBAZ CANÖNDE
9	Dr.Öğr.Üy. Memet Cem DANACI Öğr. Grv. Beyhan KILINÇER-

S
A
L
O
N
2

18:00/19:30-7 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy.Mehmet Yazıcı

Eser Adı		Yazar Adı
1	KENTLERDE SUÇUN ORTAYA ÇIKIŞINA NEDEN OLAN FAKTÖRLERİN FENOLOJİK DEĞERLENDİRİLMESİ"	ÖĞR.GÖR. NURULLAH SELÇUK YRD.DOÇ.DR. M. MURAT PAYAM
2	KENTLEŞMEYİ TETİKLEYEN UNSURLARIN SUÇ İLE İLİŞKİSİ	YRD.DOÇ.DR. M. MURAT PAYAM ÖĞR.GÖR. NURULLAH SELÇUK
3	KUŞTEPE VE FİKİRTEPE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	ARŞ.GÖR. UĞURCAN AYIK
4	ULUSLARARASI ÇATIŞMA YÖNETİMİNDE TARAFLARI MÜZAKEREYE ZORLAYAN KOŞULLAR	Dr. Ahmet ATEŞ
5	SİYASİ ÇATIŞMALARDA İKİNCİ DÜZEY AKTÖR YAKLAŞIMI VE MORO BARIŞ SÜRECİ	Dr. Ahmet ATEŞ/ Arş.Gör. Muhammet C. ŞAHİNOĞLU
6	BÜYÜK TEHDİT: BUZULLAR ERİYOR!	Öğr.Gör.Hüseyin AKTAŞ Öğr.Gör. Eftal SALMAN Öğr.Gör.Esma Nur GEÇER
7	FAZİL ŞEHİRİN ÖZLEMİ: AMAÇ VE ARAÇ DEĞERLER	Dr. Öğr. Üy. Mehmet YAZICI
8	OSMANIYE ESNAFININ SURİYELİ SİĞİNCILARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üy. Seval SÜZÜLMÜŞ Dr. Öğr. Üy. Muazzez HARUNOĞULLARI Dr. Öğr. Üy. Yedigöller POLAT
9	SURİYELİ ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE EĞİTİMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ: OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üy. Seval SÜZÜLMÜŞ Dr. Öğr. Üy. Yedigöller POLAT Dr. Öğr. Üy. Muazzez HARUNOĞULLARI

S
A
L
O
N
3

10:30/12:00-8 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy. Çiğdem Belgin DİKMEN

Eser Adı		Yazar Adı
1	TÜKETİM ENDÜSTRİSİNİN İCAT ETTİĞİ BİR GELENEK: DÜĞÜN HİKÂYELERİ"	Arş. Gör. Müzeyyen SAĞLAM GÜMÜŞ/ Dr.Öğr.Üy. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN
2	ŞAIR ANNAGILIÇ MÂTÂCİ VE ŞİİRLERİ HAKKINDAKİ TÜRKMEN EFSANELERİ TURKMENIAN LEGENDS ABOUT POET ANNAGILIÇ MÂTÂCİ AND HIS POEMS	Dr.Öğr.Üy. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN/ Arş. Gör. Müzeyyen SAĞLAM GÜMÜŞ
3	XVII. YÜZYIL EDEBİ MUHİTLERİNDEN DÜKKÂNLAR"	Arş. Gör. Özge ÖZBAY KARA
4	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN AKTİF ÖĞRENİME UYGULAMALARINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE BU SORUNLARA DAİR ÇÖZÜMLER (ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ)"	Öğr.Gör. Pınar COŞKUN
5	OKULÖNCESİNDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ DENEYİMLERİNE GÖRE AKTİF ÖĞRENİME UYGULAMALARINDA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR	Dr.Öğr.Üy. Hilal KAZU
6	BİR DEVLET ÜNİVERSİTESİNDE ÇALIŞAN İDARİ BİRİM PERSONELİNİN ÖRGÜTSEL ADALET ALGISİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİNE ETKİSİ"	Öğr.Gör. Gülhan GÖK Doç.Dr. Zekai ÖZTÜRK
7	ARKEOLOJİK SİT ALANLARININ SOSYAL VE KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA KORUNMASI: HATTUŞA ÖRNEĞİ	Dr.Öğr.Üy. Çiğdem Belgin DİKMEN
8	YOZGAT ÇAMLIK MİLLİ PARKI'NIN DOĞAL ÇEVRENİN KORUNMASI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Arş.Gör. Dr. Olcay Türkan YURDUGÜZEL
9	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE ÖĞRENCİLERİN VE VELİLERİN REHBERLİK İHTİYAÇLARI"	Arş.Gör. Dr. Olcay Türkan YURDUGÜZEL
10	CEZA ADALET SİSTEMİNDE ALTERNATİF ÇÖZÜM YOLLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: UZLAŞTIRMA KURUMU	Dr.Öğr.Üy. Çiğdem Belgin DİKMEN
		Ersay ÇARKIT
		Prof.Dr.Mehmet GÜVEN
		Öğr.Gör. İhsan Üstündaş/Sibel Dinç

10:30/12:00-8 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Dr.Öğr.Üy. Ahmet Fethi Durmuş

Eser Adı		Yazar Adı
1	İLKÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE PROBLEM KURMA ÇALIŞMALARININ ÖĞRENCİLERİN PROBLEM ÇÖZME BAŞARISINA VE TUTUMLARINA ETKİSİ	Öğr.Gör.Hüseyin AKTAŞ Öğr.Gör. Eftal SALMAN
2	MUHASEBE EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE ETİĞİ ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Öğr.Gör.Esma Nur GEÇER Arş.Gör. Murat Mat Öğr.Gör. Burhan Dikmen Dr. Öğr. Üy. Servet ÖNAL
3	TÜRKİYE'DE YEREL SİYASETTE KADIN TEMSİLİ AÇISINDAN BİR İNCELEME ŞANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ"	Öğr.Gör. Serap Ateş
4	YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI İŞİĞİNDA PERFORMANS YÖNETİMİ SİSTEMİNİN 5018 SAYILI KAMU MALİ YÖNETİMİ VE KONTROL KANUNUNDA ÖNGÖRDÜĞÜ ESASLAR VE YENİLİKLER	Öğr.Gör. Serap Ateş
5	SAT VE GERİ KİRALA İŞLEMLERİNİN FİNANSAL KİRALAMA VE FAALİYET KİRALAMASI AÇISINDAN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ"	Dr.Öğr.Üy. Ahmet Fethi DURMUŞ Prof. Dr. Fikret OTLU
6	THE NEW ERA: INNOVATION AND CHANGE IN ELT METHODOLOGY	Doç.Dr. Filiz Yalçın TILFARLIOĞLU Halnur ÇELİKTÜRK
7	THE EFFECT OF VARIOUS COMPETITION GAMES ON INCREASING SYMPATHETIC TENDENCY OF EFL LEARNERS IN TURKEY	Doç.Dr. Filiz Yalçın TILFARLIOĞLU Halnur ÇELİKTÜRK
9	STRATEJİK FİNANSAL YATIRIMLARDA TOBIN Q ORANININÖNEMİ: BIST'TE FAALİYET GÖSTEREN GIDA ENDÜSTRİSİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	Dr.Öğr.Üy.Erkan Alsu/Öğr.Gör. Cengizhan Karaca/Öğr.Gör. Reyhan Öztürkmen
10	ECO ÜLKELERİNDE TOPLAM SAĞLIK HARCAMALARI İLE GSMH ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ:TODO – YOMOMATO YAKLAŞIMI	Dr.Öğr.Üy.Erkan Alsu/Öğr.Gör. Cengizhan Karaca/Öğr.Gör. Reyhan Öztürkmen

S
A
L
O
N
2

10:30/12:00-8 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Taner Akçacacı

Eser Adı	Yazar Adı
1 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN EKONOMİ POLİTİKASININ AVRUPALILAŞMASI"	Doç.Dr. Metin Aksoy
2 İNGİTERE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NDEN AYRILMASININ AB BÜTÇESİNE ETKİSİ	Doç.Dr. Suat Hayri Şentürk
3 BAZI OECD ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARINDAN ELEKTRİK YÖNELİMİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA"	Doç.Dr. Metin Aksoy Doç.Dr. Suat Hayri Şentürk Dr.Öğr.Üy. Şakir İŞLEYEN Emine ALAK Dr.Öğr.Üy. Yener ALTUN
5 TÜRKİYE'DEKİ İŞSİZLİK SORUNU VE İSTİHDAM POLİTİKALARI ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA"	Dr.Öğr.Üy. Şakir İŞLEYEN Emine ALAK
6 TÜRKİYE'DE CARI AÇIĞIN NEDENLERİ, FINANSMANI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME"	Dr.Öğr.Üy. Yener ALTUN Doç. Dr. Taner AKÇACI
7 YATIRIMLARIN BİR KAYNAĞI OLARAK TASARRUFLAR İLE EKONOMİK KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ: TÜRKİYE"	Dr. Öğr. Üy. Mehmet Vahit EREN
8 DENETİM KALİTESİNİN ARTIRILMASINDA BAĞIMSIZ DENETÇİ GÖRÜŞLERİNİN ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK BİR UYGULAMA"	Doç. Dr. Taner AKÇACI Dr.Öğr.Üy. Cuma ERCAN Arş.Gör. Ali KESTANE
9 TMS/TFRS (TAM SET), KOBİ TFRS ve BOBİ FRS DÜZENLEMELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Dr.Öğr.Üy. Cuma ERCAN Arş.Gör. Ali KESTANE
10 BANKA ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL STRES KAYNAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğül YÜKSEKBİLGİLİ

S
A
L
O
N
3

13:30/15:00-8 NİSAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Osman Akın

Eser Adı	Yazar Adı
1 MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ DENETİM ALGISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: DIYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ	Mehmet Tuncce Prof. Dr. Abdulkadir Bilen
2 AİLE İŞLETMELERİNDE NEPOTİZM VE ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: DIYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ	Mehmet Tuncce Prof. Dr. Abdulkadir Bilen
3 ÜNİVERSİTELERDEKİ MUHASEBE EĞİTİMİ ETKİNLİĞİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE BELİRLENMESİ; KPSS MUHASEBE TESTİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA	Doç.Dr. Osman AKIN
4 ÇOK ULUSLULUK FİNANSAL BAŞARISIZLIĞI ETKİLERİ Mİ? BIST-100 ENDEKSİNDE BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Osman Kürşat ONAT Ersin ERAL
5 BÖLGESEL KALKINIMDA ÜNİVERSİTELERİN ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doç.Dr. Bahar BURTAN DOĞAN Doç.Dr. Mehmet KAYA Mustafa DEMİREL
6 ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ YOLU OLARAK İNOVASYON	Doç.Dr. Mehmet KAYA
7 BİRGİVİ MEHMED EFENDİ'NİN el-AVÂMİL ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ	Doç.Dr. Bahar BURTAN DOĞAN Mustafa DEMİREL
8 KLASİK ARAP ŞİİRİ HAKKINDA MÜTALAALAR	Arş. Gör. Abdullah KILINÇKAYA
9 BİLGİ VE İLETTİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN BİREYLERE YÖNELİK FAYDALARI VE ZARARLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME	Arş. Gör. Abdullah KILINÇKAYA Sibel DİNÇ/İhsan Üstündağ

S
A
L
O
N
1

13:30/15:00-8 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Hamza Karaoğlan		Yazar Adı
	Eser Adı	
1	TRAFİK SORUMLUĞU ÖZELİNDE KURAN-I KERİM'E GÖRE İNSAN	Dr.Öğr.Üy. Ahmet Sait SİCAK/ Dr.Öğr.Üy. Necmettin ÇALIŞKAN
2	BİR KAVRAM OLARAK NESNELİK HEGEMONYASINDAKİ ÖZNELİK VE MEVCUT TANIMLAMALARIN YETERSİZLİĞİ ÜZERİNE	Dr.Öğr.Üy. Ahmet Sait SİCAK
3	ÇAĞDAŞ KAZAN TATAR EDEBİYATINDA VATAN SAVAŞI OLAYLARINA YENİ BİR BAKIŞ ÜZERİNE"	Dr.Öğr.Üy. Necmettin ÇALIŞKAN
4	SON YILLAR KAZAN TATAR NESRİNDE ZAMAN VE ROMANTİK KAHRAMAN İLİŞKİSİ	Prof.Dr. Ramilya YARULLİNA YILDIRIM
		Prof.Dr. Ramilya YARULLİNA YILDIRIM
		İpek ÇİVİ
5	TÜRKİYE VE GELİŞMEKTE OLAN BEŞ ÜLKE (BRICS) ARASINDAKİ FİNANSAL ENTEGRASYON"	Dr.Öğr.Üy. Serkan ŞAHİN
6	KAHRAMANMARAŞ VE ÇEVRESİNDE DELİKLİ TAŞ KÜLTÜ	Doç. Dr. Hamza KARAOĞLAN
7	AFŞİN ASHÂB-I KEHF /YEDİ UYURLAR MAĞARASI	Doç. Dr. Hamza KARAOĞLAN
8	KUŞEYRÎ BAĞLAMINDA DUA ANLAYIŞI	Dr.Öğr.Üy. Mehmet Mansur Gökcan
9	TÖVBENİN ÖNEMİ VE ETKİSİ	Dr.Öğr.Üy. Mehmet Mansur Gökcan
10	FARABİ'NİN AKILLAR TEORİSİ VE PEYGAMBERLİK GÖRÜŞÜ"	Dr.Öğr.Üy. Kazım Yıldırım

S
A
L
O
N
2

13:30/15:00-8 NISAN 2018 - OTURUM BAŞKANI : Doç.Dr. Osman Akın

Eser Adı	Yazar Adı
1 BALKAN ÜLKESİ BULGARİSTAN'DAN GÖÇ EDEN TÜRK AĞLELERİNE AIT GELENEKSEL İÇ GÖMLEKLERİN İNCELENMESİ	Dr.Öğr.Üy. Mine CERANOĞLU
2 "İKİ FARKLI ÜLKENİN GIYSİ ÖZELLİKLERİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ (TÜRKİYE GİRESUN MÜZESİ'NDE BULUNAN GELENEKSEL KADIN ÇEPKEN ÖZELLİKLERİNİN KORE JEOPORİ'SİNE UYARLANMASI)"	Dr.Öğr.Üy. Mine CERANOĞLU
3 ARAŞTIRMA GELİŞTİRME HARCAMALARI İLE PİYASA DEĞERİ İLİŞKİSİ: BİST İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA	Doç.Dr. Rahmi YÜCEL
4 REKABET YOĞUNLUĞU VE FİRMA PERFORMANSI İLİŞKİSİNDE MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNİN ROLÜ"	Öğr.Gör.Bülent ORDU
5 İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GAYRİ MEŞRU BİRLİKTELİĞİN HÜRMET-İ MUSAHHARA KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Alaaddin HANÇER
6 ATTACHMENT TO GOD: ADAPTATION OF MUSLIM SPIRITUAL ATTACHMENT SCALE TO TURKISH	Prof. Dr. Murat YILDIZ / Araş. Gör. Dr. Meryem Berrin BULUT
7 TANRI'YA BAĞLANMA BİÇİMLERİ İLE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER	Araş. Gör. Dr. Meryem Berrin BULUT/Prof. Dr. Murat YILDIZ
8 TÜRK EDEBİYATININ UNUTULMUŞ POLİSİYE YAZARI ÜMİT DENİZ	Dr.Öğr.Üy. Nesrin Mengi
9 SALAH BEY TARİHİ" NİN EDEBİYATÇI MEKANLARI	Dr.Öğr.Üy. Nesrin Mengi

S
A
L
O
N
3

Kongre fotoğraflarının tamamına ulaşmak için lütfen Facebook sayfamızı ziyaret ediniz

İKSAD KONGRE TOPLULUĞU (<https://www.facebook.com/groups/518107318534159/>)

TAKDİM

Değerli bilim insanları Kuruluşundan bugüne kadar sosyal ve bilimsel etik çizgisinden taviz vermeyen İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği yurt içinde ve yurt dışında çok sayıda çalıştay, sempozyum ve konferanslar düzenlemekte; bir çok kalkınma ve sosyal araştırma projelerini başarıyla yürütmektedir. Kardeş ülkemiz Kazakistan'la ortak olarak kurduğumuz Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi koordinatörlüğünde bu yıl ikincisini düzenlediğimiz “Uluslararası Al Farabi Sosyal Bilimler Kongresi” bizlerin gönlünde çok aziz bir yere sahiptir. Büyük düşünür Al Farabi'nin adına ithaf olunan kongremize 411 değerli eserin başvurusu yapılmış; kongre bilim kurulumuz titizlikle çalışarak 288 eseri kongremize uygun olması sebebiyle kabul etmiştir. Kongre süresince bu çok değerli eserlerin sunumunu entellektüel bir tartışma ortamı içerisinde yapılmıştır. Sosyal bilimlerin hemen her alanı ile güncel meselelerinin irdelendiği kongremizin araştırmacılar ve akademisyenlere gelecekte entellektüel – kurumsal bir tartışma platformu oluşturmasını arzu etmekteyim. Kongrenin düzenlenmesinde ve yürütülmesinde emeği geçen İKSAD Başkanı Mustafa Latif EMEK başta olmak üzere genel koordinatör sayın Dr. Erkan ALSU'ya, Al Farabi Platformu baş koordinatörü Dr. Mariam OLSSON'a, düzenleme kurulu üyelerimize, davetli konuşmacılarımız sayın Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA'ya ve Dr. Murat KARAHAN'a; değerli oturum başkanlarımıza; çok değerli çalışmaları ile kongremize iştirak eden akademisyenlere ve bu değerli çalışmalarla bizleri buluşturan İKSAD Bilim Kurulu Üyelerine yürekten teşekkür eder, en derin saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Kongre Başkanı

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	i
BİLİM KURULU	ii
FOTOĞRAF GALERİSİ	iii
KONGRE PROGRAMI	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi

BİLDİRİ ÖZETLERİ

Fikret OTLU, Ahmet Fethi DURMUŞ SAT VE GERİ KİRALA İŞLEMLERİNİN FİNANSAL KİRALAMA VE FAALİYET KİRALAMASI AÇISINDAN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	1
Samet EVCI ALTIN PİYASASI ETKİNLİĞİNİN YAPISAL KIRILMALI BİRİM KÖK TESTİ İLE İNCELENMESİ	12
Gülay EKİCİ, Şükriye GÜRBÜZ, Sefa Burak BAYSAL KÜRESELLEŞME VE GÖÇ KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİNİN ANALİZİ	20
Gülay EKİCİ, Sefa Burak BAYSAL, Şükriye GÜRBÜZ KÜRESELLEŞME VE YÜKSEKÖĞRETİM KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR NİTEL ARAŞTIRMA ÖRNEĞİ	38
M. Salih MERCAN MİLLİ MÜCADELE VE RUS YARDIMININ MECLİSTEKİ YANSIMASI	61
M. Salih MERCAN TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE PATRİK MESLESİ VE SİYASİ GÜNDEM (4.2.1341/1925)	86
Alaaddin HANÇER İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GAYRİ MEŞRU BİRLİKTELİĞİN HÜRMET-İ MUSÂHERE KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	111
Canan Gamze BAL, Gökçen AVCU, Mahsum TUMURBAĞA SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE SOSYAL DEĞER YARATIMI ETKİLERİ ÜZERİNE İSO 500'DE İLK YÜZE GİREN FİRMALARIN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ VE BAŞARI ETKENLERİ	126
Mine CERANOĞLU, Öğr. Gör. Feride GÜLER BALKAN ÜLKESİ BULGARİSTAN'DAN GÖÇ EDEN TÜRK AİLELERİNE AİT GELENEKSEL İÇ GÖMLEKLERİN İNCELENMESİ	150
Ersin Kaya SANDAL, Nadire KARADEMİR, Ökkeş Anıl MART BAŞKONUŞ YAYLASININ EKOTURİZM POTANSİYELİ VE REKREATİF FAALİYETLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ	168
Uğurcan AYIK KUŞTEPE VE FİKİRTEPE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	190
Serkan ŞAHİN İpek ÇİVİ TÜRKİYE VE GELİŞMEKTE OLAN BEŞ ÜLKE (BRICS) MENKUL KIYMET BORSALARI ARASINDAKİ ENTEGRASYON	202

Hacı ÇİÇEK, Osman KAYA <i>CELÂLUDDİN ES-SUYÛTÎ'NİN MAKÂMELERİNDEKİ İNTÂK VE TEŞHÎS SANATLARINA DAİR BİR İNCELEME</i> <i>-el-Makâmatu'l-Miskiyye, el-Verdiyye ve el-Yâkûtiyye Örneği-</i>	213
Öznur ÖZDİNÇ, Eylem EROL, Tuğba TÖLEK <i>MAKİNE HALISININ SANATSAL DOKUNUŞLARLA RUH BULMASI</i>	231
Tuğba TÖLEK, Öznur ÖZDİNÇ, Eylem EROL <i>KÜLTÜREL MİRASIMIZ OLAN KUTNU KUMAŞI VE EBRU SANATI BULUŞMASI</i>	237
Meheddin İSPİR <i>NEF'İNİN DİLİ VE ÜSLUBUNDA KENDİLEŞME VE BUNUN SANATINA YANSIMASI</i>	248
Meheddin İSPİR <i>MESNEVİLERDE UYGULANAN TEMSİL GETİRME YÖNTEMİNİN EDEBİYAT EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE KULLANILMASI</i>	260
Mehmet Mansur GÖKCAN <i>KUŞEYRÎ BAĞLAMINDA DUA ANLAYIŞI</i>	275
Mustafa KILLI, Ömer KEHRİBAR <i>MALİYET YÖNETİM ARACI OLARAK TERSİNE LOJİSTİK</i>	282
Ceren YILDIRIM <i>BİR RENGİN ANALOJİSİ -MOR RENGİN FİZİKÖTESİ ANLAMLARININ KÜLTÜREL GEÇMİŞİ</i>	289
Salih YEŞİL, Zeliha Fatma DEMİR <i>ÖRGÜTSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞMEYE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI</i>	301
Oğuz GÖKSU <i>1991 GENEL SEÇİMLERİNDE ANAP'IN SEÇİM KAMPANYASININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE MESUT YILMAZ'IN ROLÜ</i>	316
Rahşan Fatma AKGÜL <i>SANATIN İMGE EVRENİNDE, KAFATASI SEMBOLÜNE YÜKLENEN ANLAMLAR</i>	333
Perihan DİNÇ ARTUT, Aysun AKIŞ <i>SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÜSTBİLİŞSEL FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ</i>	343
Osman Kürşat ONAT, Osman AKIN, Ersin ERAL <i>ÇOK ULUSLULUK FİNANSAL BAŞARISIZLIĞI ETKİLER Mİ? BIST-100 ENDEKSİNDE BİR ARAŞTIRMA</i>	356
Osman AKIN, Osman Kürşat ONAT, Ersin ERAL <i>ÜNİVERSİTELERDEKİ MUHASEBE EĞİTİMİ ETKİNLİĞİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE BELİRLENMESİ; KPSS MUHASEBE TESTİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA</i>	372
İbrahim Ethem TAŞ, Yeter ÇİÇEK, Ahmet DUT <i>KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMUNUN TAVSİYE KARARLARININ BİREYSEL HAKLARIN KORUNMASINA ETKİSİ</i>	380
Mehmet Mansur GÖKCAN <i>TEVBENİN ÖNEMİ VE ETKİSİ</i>	395
Nadire KARADEMİR, Ersin Kaya SANDAL, Ökkeş Anıl MART <i>YAVŞAN YAYLASININ REKREASYON VE EKOTURİZM OLANAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ</i>	402
Mustafa AKMAN <i>ARACILIK DÜŞÜNCESİ VEYA VESİLECİLİK</i>	423

Mustafa AKMAN <i>TEVBE İHMAL EDİLMEYECEK BİR İBADETTİR</i>	434
Mehmet GÜNGÖR, Gonca GÖNÜL <i>JOHN DEWEY'İN PRAGMATİK AHLAK FELSEFESİ</i>	438
Mehmet GÜNGÖR, Gonca GÖNÜL <i>DEĞER VE DEĞER AKTARIMI: PLATON DİYALOGLARI İNCELEMESİ</i>	448
Pınar COŞKUN, Hilal KAZU <i>OKULÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN AKTİF ÖĞRENME UYGULAMALARINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE BU SORUNLARA DAİR ÇÖZÜMLER (ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ)</i>	461
Sibel DİNÇ, İhsan ÜSTÜNTAŞ <i>CEZA ADALET SİSTEMİNDE ALTERNATİF ÇÖZÜM YOLLARININ FAYDALARI: UZLAŞTIRMA KURUMU</i>	468
İhsan ÜSTÜNTAŞ, Sibel DİNÇ <i>BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN BİREYLERE YÖNELİK FAYDALARI VE ZARARLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME</i>	480
Alper GÜRER, Gamze Ebru ÇİFTÇİ <i>KÜLTÜREL ZEKANIN BİREYSEL GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ</i>	490
İlker İbrahim AVŞAR <i>ENDÜSTRİ 4.0 YORUMU: TOPLUM 5.0</i>	510
İlker İbrahim AVŞAR <i>NESNELERİN İNTERNETİ UYGULAMA ALANLARI: LOJİSTİK</i>	515
Alpaslan ALKIŞ, Fatma YENEN <i>İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALAR (GDO'LAR)</i>	520
Alpaslan ALKIŞ <i>İSLAM HUKUKUNDA KATILIM BANKACILIĞI FON TOPLAMA VE KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ</i>	535
Zeynep HATUNOĞLU, Tuba ALAYBEYOĞLU <i>YENİ ÜRÜN GELİŞTİRME SÜRECİNDE HEDEF MALİYETLEME ve DEĞER MÜHENDİSLİĞİ YÖNTEMLERİ</i>	547
İbrahimova GÜLZAR, Vaqif VƏLİZADƏ <i>POST-SOVET MƏKANINDA MİQRASIYA: ERMƏNİSTAN</i>	564
Hüseynli NAZIM <i>GİLQAMEŞ DASTANINDA DOSTLUQ, ÖLMƏZLİK VƏ ƏBƏDİYYƏT İDEYASI</i>	612
Ramilya YARULLİNA YILDIRIM <i>SON YILLAR KAZAN TATAR NESRİNDE DÖNEM VE ROMANTİK KAHRAMAN İLİŞKİSİ</i>	620

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SAT VE GERİ KİRALA İŞLEMLERİNİN FİNANSAL KİRALAMA VE FAALİYET KİRALAMASI AÇISINDAN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Prof. Dr. Fikret OTLU

İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü fikret.otlu@inonu.edu.tr

Dr.Öğr. Üyesi Ahmet Fethi DURMUŞ

İnönü üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü ahmet.durmus@inonu.edu.tr

ÖZET

Finansal kiralama gelişmekte olan ekonomilerde önemi artan finansal tekniklerden biridir. Finansal kiralama, kiralamaya konu olan varlığın hukuki sahipliği ile kullanım ve yarar sağlama hakkını birbirinden ayıran, uzun vadeli finansman niteliği taşıyan bir leasing türüdür. İşletmeler arası rekabetin sürekli arttığı ekonomilerde faaliyetlerin finansmanı için alternatif finansman yöntemleri aramak kaçınılmazdır. Finansal kiralamanın birden çok türü vardır ve sat geri kiralama işlemleri bu türlerden biridir. Sat ve geri kiralama işlemleri bir duran varlığın bir finansal kiralama şirketine satılması ve daha sonra aynı şirketten geri kiralınması işlemlerinde oluşur. Böylelikle amaçlanan duran varlık satışından finansman kaynağı yaratmak ve bu kaynakları daha fazla gelir elde edecek alternatif yatırımlarda kullanmaktır. Ülkemizde finansal kiralama işlemleri ve bu işlemlerin muhasebeleştirilmesine ilişkin çeşitli düzenlemeler mevcuttur. Bu alana ilişkin düzenlemeler; 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS 17 Kiralama İşlemleri), Vergi Usul Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu ile Maliye Bakanlığı tarafından çıkarılan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğ'lerinde yer almaktadır.

Bu çalışmamızda bir finansman yöntemi olan sat ve geri kiralama işlemlerinin finansal kiralama ve faaliyet kiralaması ile sonuçlanması durumunda Türkiye Muhasebe Standartları açısından muhasebeleştirilmesi ve Vergi Usul Kanunu'ndaki düzenlemelerle karşılaştırılması yapılarak örnek uygulamalarla desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sat ve geri kirala, Finansal Kiralama, Faaliyet kiralaması.

ACCOUNTING OF SALE AND LEASE BACK OPERATIONS IN TERMS OF FINANCIAL LEASING AND OPERATING LEASE

ABSTRACT

Financial leasing is one of the financial techniques that its importance is rising in developing economies. Financial leasing is a kind of leasing that separates the judicial ownership of the entity that is subject to leasing with right to use and benefit, has the qualification of long term finance. In economies that business to business competition increases constantly, looking for alternative financing procedures for the financing of activities is inevitable. Financial leasing has many types and sale and lease back operations is one of these types. Sale and lease back operations comprise of selling a fixed asset to a financial leasing company and leasing back from the same company operations. Thus, the aim is to create a financial source from the sale of fixed asset and using these sources in alternative investments that will obtain more income. There are various regulations regarding financial leasing operations and accounting of these

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

operations in our country. The regulations regarding this field are available in no 3226 Financial Leasing Law, Turkish Accounting Standards (TMS 17 Leasing Operations), Tax Procedure Law, Capital Market Law and General Communique on accounting System Application that is published by Finance Ministry. In our this study, accounting in terms of Turkish Accounting Standards and comparion with Tax Procedure Law of sale and lease back operations that is one of financing method when they end with activity leasing and they are going to be supported with model applications.

Key Words: Sale and Lease Back, Financial Leasing, Operating Leasing

1.Giriş

13.12.2012 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6361 sayılı “Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu” ile yapılan düzenlemeler çerçevesinde “sat ve geri kirala” (sale and lease back) işlemlerinin yapılması mümkün hale gelmiştir. Söz konusu Kanun’un 18’inci maddesinde yapılan düzenleme çerçevesinde, finansal kiralama şirketleri, yatırım bankaları ve katılım bankalarının, kiracıların bizzat kendisinden satın aldıkları taşınır ve taşınmaz malları, yine kiracılara finansal kiralama sözleşmesi kapsamında kiralamaları mümkündür. Şirketlerin finansman sağlama yöntemi olarak kullandığı “sat ve geri kirala” işlemi, şirketin üzerine kayıtlı amortismanına tabi malların Leasing firmasına satıldıktan sonra tekrar kiralanması işlemi olarak açıklanabilir. Bu işlemde kiralama süresi sonunda satılan mallar tekrar kiracıya devredilmektedir. Gayrimenkul, makine ekipman ve iş makineleri gibi maliyetleri yüksek duran varlıklar sat ve geri kiralama işlemine konu olabilmektedir. Sat ve geri kirala finansman yöntemi işletmelere finansman alternatifi yaratmasının yanı sıra önemli vergisel avantajlara sahip olan bir yöntem olarak da dikkati çekmektedir.

Bu çalışmada özellikle sat ve geri kirala finansman yöntemi tanımlandıktan sonra TMS 17 Finansal Kiralama standardı ve Vergi Usul Kanunu açısından kiracı tarafından sat ve geri kirala işlemlerinin finansal kiralama ve faaliyet kiralaması ile sonuçlanması durumunda yapılması gereken muhasebe kayıt ve işlemleri üzerinde durulmuştur.

2.Kiralama, Finansal Kiralama ve Faaliyet Kiralaması Kavramları

TMS 17 Finansal kiralama standardında kiralama; kiraya verenin bir ödeme veya ödemeler serisi karşılığında bir varlığın kullanım hakkını belirli bir süre için kiracıya devretmesi, finansal kiralama; bir varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan tüm risklerin ve faydaların özün önceliğine göre kiracıya devredilmesi ve finansal kiralama kapsamına girmeyen kiralalarında faaliyet kiralaması olduğu belirtilmiştir (Örten vd. :2016:222).

2.1 Kiralama (Leasing)

Günümüzde işletmelerin sermaye gereksinimi her geçen gün artarken kaynaklarının kısıtlı olması ve öz kaynak kullanımının yüksek maliyetli olması işletmeleri alternatif finansal yöntemleri kullanmaya zorlamaktadır. Bu yöntemlerden biri de varlıkların satın alınması yerine kiralanmasıdır Köksal ve Beler,2013:150). Leasing kelimesi genel olarak kiralama anlamına gelmekte olup temelde orta vadeli bir kredi işlemidir. Alışılmış kredi ilişkisinden farkı, kredinin kiracıya nakit olarak verilmemesidir (Alagöz ve Eren,2010:28)

2.2. Finansal Kiralama

Finansal kiralama; Bir finansal kiralama sözleşmesine dayalı olmak koşuluyla, kiralayan tarafından finansman sağlamaya yönelik olarak bir malın mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya devredilmesi; kiracıya kira süresi sonunda malın rayiç bedelinden düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınması; kiralama süresinin malın ekonomik ömrünün yüzde sekseninden daha büyük bir bölümünü kapsamaması veya finansal kiralama sözleşmesine göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının malın rayiç bedelinin yüzde doksandan daha büyük bir değeri oluşturması hâllerinden herhangi birini sağlayan kiralama işlemidir. (6361 Sayılı Kanun Madde 3), Finansal kiralama sözleşmesi; kiralayanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü bir kişiden veya bizzat kiracıdan satın aldığı veya başka suretle temin ettiği veya daha önce mülkiyetine geçirmiş bulunduğu bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören sözleşmedir. (6361:M.18). Finansal kiralama sözleşmesinin konusu;

1-Sözleşmeye taşınır ve taşınmaz mallar konu olabilir.

2- Bütünleyici parça veya eklenti niteliklerine bakılmaksızın asli niteliğini koruyan her mal tek başına finansal kiralama sözleşmesinin konusu olabilir.

3- Bilgisayar yazılımlarının çoğaltılmış nüshaları hariç olmak üzere patent gibi fikrî ve sınai haklar bu sözleşmeye konu olamaz. (6361: M.19) şeklinde sıralanmıştır.

TMS 17 'de Finansal Kiralama olarak kabul edilecek durumlara ait aşağıdaki örnekler verilmiştir (Örten vd.,2016:225).

1- Mülkiyetin devri: Kiralanan varlığın mülkiyetinin kiralama süresinin biteceği tarihte kiracıya geçeceğinin öngörülmesi,

2- Ucuza satın alma hakkı: Kiracıya, kiralanan varlığı, opsiyonun kullanım tarihinde oluşması beklenen makul değerinden oldukça düşük bir bedelle satın alma opsiyonu tanınması ve kiracının da verilen opsiyonu kullanacağı beklentisinin olması,

3- Ekonomik ömürün aslı kadar kira süresi: Varlığın mülkiyeti kiracıya geçmeyecek olsa dahi, kira süresinin kiralanan varlığın ekonomik ömrünün büyük bir bölümünü kapsamaması,

4- Gerçeğe uygun değer kadar kira ödemesi: Sözleşmesinin başlangıcı itibarıyla, asgari kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin, en az, varlığın gerçeğe uygun değerine eşit olması,

5- Kiralanan varlığın özel bir konumda olması: Kiralama konusu varlığın büyük değişiklikler yapılmaksızın kiracıdan başkası tarafından kullanılmayacak şekilde özel bir konumda olması.

Ayrıca, aşağıda yer alan kriterler birlikte veya tek başlarına var oldukları durumlarda, kiralama işlemi finansal kiralama olarak nitelendirilir:

1- Fesih zararının kiracı tarafından karşılanması: Kiracı, kira sözleşmesini feshetmesi halinde, kiraya verenin fesihten doğan zararlarının kiracı tarafından karşılanması,

2- Hurda değeri kazanç ve kayıplarının kiracıya ait olması: Hurda değerinin makul değerindeki değişimlerden kaynaklanan kazanç ya da kayıpların kiracıya ait olması,

3- Kiracının ucuza kiralama hakkının olması: Kiracının, sembolik bir bedelle bir dönem daha kiralamayı sürdürme hakkının bulunması. Piyasa fiyatının çok daha altında bir bedelle bir dönem daha kiralamayı sürdürme hakkının bulunması.

Yukarıda belirtilen maddelerden ilk beşi finansal kiralamanın göstergeleri diğer üçü de destekleyici nitelikteki unsurlardır. Finansal kiralamanın temel göstergesi kiralanan varlığın tüm risk ve getirilerinin kiracıya devredilmesidir (Özerhan ve Yanık,2010:403). Finansal

kiralama sözleşmeleri, kiralanan varlığın mülkiyetine sahip olmanın gerektirdiği risk ve yararları tamamen kiraya veren tarafından kiracıya devretmeyi gerekli kılmaktadır. Ayrıca kiralamaya konu olan varlığın ekonomik ömrünün ve değerinin tamamı veya tamamına yakın bir kısmının kiracı tarafından kullanılması gerekmektedir. Bunun yanında kiralama süresi sonunda kiracının varlığın mülkiyetini rayiç bedelinden düşük bir bedelle alma hakkının olması söz konusudur. (Gökgöz,2013:120). Bu nedenle finansal kiralama kiracı ve kiraya veren açısından aşağıdaki gibi değerlendirilebilir.

Kiracı Açısından Finansal Kiralama İşlemleri

Kiracı taraf, kiralama süresinin başında, finansal kiralama işlemini, kiralama süresinin başı itibarıyla tespit edilmiş olan gerçeğe uygun değer ya da asgari kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olmasıyla bilançosunda varlık ve borç olarak muhasebeleştirir. Asgari kira ödemelerinin bugünkü değeri hesaplanırken kullanılacak iskonto oranı; tespiti mümkünse kiralama işleminde zımnen yer alan faiz oranı, tespiti mümkün değilse, kiracının ek borçlanma faiz oranıdır (TMS 17, md.20).

Kiraya Veren Açısından Finansal Kiralama İşlemleri

Kiraya verenler, finansal kiralamaya konu olan varlıkları bilançolarında, net kiralama yatırımı tutarına eşit bir tutarda, alacak olarak gösterirler. Kiraya verenin alacak olarak kaydettiği kira ödemeleri, yatırmış olduğu anaparanın geri dönüşü ve finansman geliri şeklinde değerlendirilir (TMS 17, md.36-37). Başlangıç doğrudan maliyetleri (komisyonlar, hukuki masraflar ve dâhili maliyetler gibi) kiralama sözleşmesinin müzakeresi ve tanzimine bağlı olarak ortaya çıkmakta olup genelde kiraya verenler tarafından üstlenilmektedir. Kiraya verenin üretici ve satıcı olmadığı finansal kiralama işlemlerinde başlangıç doğrudan maliyetleri, finansal kiralama gelirlerinin başlangıç hesaplamalarına dâhil edilerek kiralama süresi boyunca gelir kaydedilecek tutarlardan düşülür. Kiraya verenin üretici ve satıcı olduğu finansal kiralama işlemlerinde, kiralama sözleşmesinin müzakeresi ve tanzimi ile ilgili olarak katlanılan maliyetler, başlangıç doğrudan maliyetler tanımına girmez ve dolayısıyla söz konusu maliyetler kiralamaya ilişkin net yatırım tutarının tespitinde dikkate alınmayarak kiralama süresinin başlangıcında gider olarak dikkate alınır (TMS 17, md.38). Kiraya veren taraf, finansal kiralamadan elde ettiği finansman gelirini, kiralama süresine sistematik ve rasyonel bir biçimde dağıtır. Gelir dağıtımını, finansal kiralamaya ilişkin net yatırımına ilişkin sabit bir dönemsel getiriyi yansıtabilecek bir esasa göre yapar. Ayrıca, kiraya veren, tahmini olarak belirlenen garanti edilmemiş kalıntı değerleri sürekli olarak gözden geçirir. Tahmini garanti edilmemiş kalıntı değerinde eksilme olması durumunda, gelirlerin kiralama süresine dağılımı tekrar gözden geçirilir ve tahakkuk ettirilmiş olan tutarlarda meydana gelen eksilmeler derhal muhasebeleştirilir (TMS 17, md.40-41).

2.3. Faaliyet Kiralaması

Faaliyet kiralaması, dünya genelinde yaygın olarak kullanılan bir finansman tekniğidir. Ülkemizde ise 2012 yılında yürürlüğe giren 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu ile uygulanmaya başlamıştır. Faaliyet kiralaması, kira konusu malın kullanım hakkını kiracıya kısa bir süre için veren ve kiracıyı koruma yanı sıra bir

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

leasing türüdür (Öztaş ve Burak,2014:50). Faaliyet kiralaması finansal kiralamalar dışında kalan kiralamalardır. Faaliyet kiralamasında varlığa ait risk ve getiriler devredilmemektedir.

3. Sat Ve Geri Kirala Finansman Yöntemi

Finansal kiralama ile sat ve geri kirala işlemlerine ait düzenlemeler, Türkiye de 1985 yılında yürürlüğe giren 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu'nda yer almış ve uygulamanın bazı ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmaya başlaması üzerine, 6361 sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir. 6361 sayılı Kanun, 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununu yürürlükten kaldırarak, eski kanundaki hatalı ifadeleri düzeltmeye çalışmış ve tamamen yeni sayılabilecek bazı düzenlemeler getirmiştir (Ergüne,2013:227)

Finansal kiralamanın türlerinden biri olan sat ve geri kirala yönteminde satıcı varlıklarından birini ya da birkaçını bir leasing şirketine satmakta ve daha sonra sattığı bu varlıkları bu şirketten bir sözleşme çerçevesinde geri kiralamaktadır. Bu yöntem işletmelere orta ve uzun vadeli kredi olanağı sağlayan, maliyeti yüksek varlıkları konu edinen dolayısı ile işletmelerin mülkiyet riskini ortadan kaldıran ve yeni kaynak yaratmasına yardımcı olan bir yöntemdir.

Bir satış ve geri kiralama işlemi, bir varlığın satışını ve yine aynı varlığın geri kiralınmasını içerir. Kira ödemeleri ve satış fiyatı, bunlar bir bütün olarak müzakere edildiğinden, genellikle birbirlerine bağlıdır. Bir satış ve geri kiralama işleminin muhasebeleştirme yöntemi, ilgili kiralama işleminin çeşidine bağlıdır.

3.1.Satış ve Geri Kiralama İşlemleri İle İlgili Yasal düzenlemeler ve Vergisel Avantajları

Sat ve geri kirala işlemlerine ait Türkiye'de çeşitli kanunlar yoluyla birçok düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler aşağıdaki gibidir(Güneş vd.2017:37):

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Yıl	Düzenleme	Açıklama
1985	3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu*	2012 yılında 6361 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır.
2003	VUK madde 290	Finansal kiralama işlemlerinde değerlendirme konuları düzenlenmiştir.
2003	Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, Seri No:11*	Finansal Kiralama işlemlerinde kullanılacak hesaplar Tekdüzen Hesap Planına eklenmiştir.
2006	TMS 17 Kiralama İşlemleri	Sat ve Geri Kirala İşlemleri, ayrı bir başlık altına düzenlenmiştir.
2012	6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu	Yapılan finansal kiralama tanımı ile Sat ve Geri Kirala İşlemleri, dolaylı olarak ifade edilmiştir.
2016	6728 Sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	Bu kanun ile 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununa özel olarak Sat ve Geri Kirala İşlemlerine dair hükümler getirilmiştir.
2017	TFRS 16 Kiralamalar	Sat ve Geri Kirala İşlemleri, ayrı bir başlık altına düzenlenmiştir.

Tablodaki düzenlemelerin bazılarında doğrudan sat ve geri kirala işlemlerine atıf yapılırken bazılarında da sat ve geri kirala işlemleri finansal kiralamaya yapılan atıflarla değerlendirilmektedir. Sat ve geri kirala işlemlerinin yaygınlaştırılması açısından aşağıdaki gibi vergisel avantajlar sunulmuştur:

- Her türlü taşınır ve taşınmaz malların 6361 sayılı Kanun kapsamında geri kiralama amacıyla ve sözleşme sonunda geri alınması şartıyla, kurumlar tarafından finansal kiralama şirketleri, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarına satışından doğan kazançlar ve bu kurumlarca söz konusu varlıkların devralındığı kuruma kira süresi sonunda devrinden doğan kazançların tamamı kurumlar vergisinden istisnadır.
- KDV Kanunu'nun 17/4. maddesinin 6728 sayılı Kanun ile değişik (y) bendi uyarınca; "6361 sayılı Kanun kapsamında; finansal kiralama şirketleri, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının bizzat kiracıdan satın alınıp geriye kiralanan her türlü taşınır ve taşınmazlara uygulanmak üzere ve kiralamaya konu kıymetin mülkiyetinin sözleşme süresi sonunda kiracıya devredilecek olması koşulu ile kiralamaya konu taşınır ve taşınmazın kiralayana satılması, satan kişilere kiralınması ve devri KDV'den istisnadır. "
- 6728 sayılı Kanununun 74 üncü maddesi ile 09.08.2016 tarihinden geçerli olmak üzere 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanununun 37 nci maddesinin 1 numaralı fıkrasında yapılan düzenleme ile; finansal kiralama sözleşmeleri, bu sözleşmelerin devrine ve tadiline ilişkin kâğıtlar, finansal kiralama konusu malların teminine ilişkin kiralayana ve satıcı arasında düzenlenen sözleşmeler ile bunların teminatı amacıyla düzenlenen kâğıtlar damga vergisinden istisna edilmiştir.
- 6728 sayılı Kanunla Harçlar Kanununun 59 uncu maddesinin (1/p) bendinde yapılan düzenleme ile; 6361 sayılı Kanun kapsamında yer alan finansal kiralamaya konu her türlü

taşınmazın kiralama süresi sonunda kiracıya devrinde kiralayandan ve kiracıdan tapu harcı alınmayacaktır.

3.2. Satış ve Geri Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Sat ve geriye kirala işleminin muhasebeleştirilmesinde ilgili işlemin özü önem kazanmaktadır. Eğer sat ve geri kirala işlemi bir finansal kiralama işlemi ile sonuçlanıyorsa kiralayanın bilançosunda yer almaz. Fakat sat ve geri kirala işlemi faaliyet kiralaması ile sonuçlanıyorsa kiralayanın bilançosunda yer alacaktır (Çetin:2005:81) Satış ve geri kiralama işleminin muhasebeleştirilmesi çalışmamızda bir satış ve geri kiralama işleminin TMS 17 ye göre finansal kiralama ile sonuçlanması veya faaliyet kiralaması ile sonuçlanması durumlarına göre aşağıdaki gibi incelenmiştir.

3.2.1. Satış Ve Geri Kiralama İşleminin Finansal Kiralama İle Sonuçlanması

Standardın 59. maddesine göre; *bir satış ve geri kiralama işleminin finansal kiralama ile sonuçlanması durumunda, satış gelirlerinin defter değerinin üzerindeki kısmı satıcı-kiraya veren tarafından hemen gelir olarak muhasebeleştirilmez. Bunun yerine, sözü edilen gelir ertelenir ve kiralama süresi boyunca itfa edilir.*

Örnek: 1, (Geri Kiralama İşlemi Finansal Kiralama İle Sonuçlanırsa)

ABC İşletmesi 01.05.2015 tarihinde 500.000 TL'ye satın aldığı, yararlı ömrü 10 yıl, birikmiş amortismanı 150.000 Tl olan bir tomografi cihazını 01.03.2018 tarihinde bir finansal kiralama şirketine gerçeğe uygun değeri olan 410.000 TL + % 18 KDV'ne peşin olarak satmış ve aynı tarihte aynı tutar üzerinden 5 yıllığına aylık % 1 faiz oranı üzerinden kiralamıştır. Sözleşmeye göre varlık kira süresi sonunda ABC işletmesine devredilecektir. Finansal kiralama şirketi satın alma bedeli ve KDV'ni banka hesabından ABC işletmesinin banka hesabına havale yapmıştır.

Örneklerde sadece kiracının kayıtları yapılacak olup, Sat ve Geri Kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi kiraya veren, yani finansal kiralama şirketi açısından normal finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesinden farklı bir özellik arz etmediği için, kiraya veren şirket açısından muhasebe kayıtları yapılmayacaktır.

ABC İşletmesinin Kayıtları:

(1) Tomografi cihazının satış kaydı:

01.03.2018			
1	102-Banka Hesabı	483.800	
	257- Birikmiş Amortismanlar Hesabı	150.000	
	253-Tesis Makine ve Cihazlar Hesabı		500.000
	391- Hesaplanan KDV Hesabı		73.800
	380- Gelecek Aylara Ait Gelirler Hesabı		10.000
	480- Gelecek Yıllara Ait Gelirler Hesabı		50.000
	Tomografi cihazının satışının kaydı.		

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Ortaya çıkan karın 10.000 TL'lik kısmı 2018 yılına ait (10 ay) aylık 1000 TL ve geri kalan 50.000 TL gelecek yıllara ait gelirler hesabına aktarılır. Bu tutar Kalan 50 aya aittir.

(2) Tomografi cihazının kiralanmasının kaydı:

01.03.2018			
2	253-Tesis Makine ve Cihazlar Hesabı	410.000	
	302- Ertelenmiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyetleri	41.000	
	402- Ertelenmiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyetleri	81.000	
	301- Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar		87.000
	401- Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar		435.000
	Tomografi cihazının kiralanmasının kaydı.		

Standarda göre Asgari kira ödemelerinin bu günkü değeri ya da gerçeğe uygun değerden hangisi düşükse o değer üzerinden varlık kaydedilir. Gerçeğe uygun değer 410.000 TL ve asgari kira ödemelerinin bu günkü değeri aylık % 1 faiz oranı üzerinden (Yıllık % 12) yaklaşık olarak 430.000 TL olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla gerçeğe uygun değer daha düşük olduğu için bu değerle kayıtlara alınmıştır. Bu işlemde ortaya çıkan faiz tutarı 122.000 TL olarak hesaplanmıştır. Bu faiz tutarı 60 ayda (5 yıl) ödenecektir. Bunun 10 aylık kısmı 41.000 TL (01.03.2018-31.12.2018) 302 Ertelenmiş Finansal kiralama Borçlanma Maliyetleri hesabına geri kalan 81.000 TL 402 Ertelenmiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyetleri Hesabına kaydedilir. Toplam borç 532.000 TL dir. Bunun 87.000 TL si 10 aylık kısma ait (301 Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar) geri kalan 435.000 TL Gelecek yıllara ait olup 401 Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar Hesabına Kaydedilir.

(3) İlk taksidin ödenmesinin kaydı

01.04.2018			
3	301-Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar	8.700	
	191- İndirilecek KDV	696	
	102 Banka Hesabı		9.396
	İlk taksidinin ödenmesinin kaydı.		

İlk taksit ödemesinde 87.000/10 ay, aylık 8.700 TL'lik borç ödenecektir. Bu tutar anapara ve faizden oluşmaktadır. Buradaki faiz tutarı yaklaşık olarak 3.300 TL olarak hesaplanmıştır. Standarda göre kiralama işlemi sırasında KDV hesaplanmaz, KDV her bir taksitin ödenmesi sırasında hesaplanır ve kayıtlanır.

(4) Finansman giderinin kaydı:

		30.04.2018		
4	780- Finansman Giderleri Hesabı	3.300		
	302- Ertelemiş Fin. Kiralama Borçlanma Maliyetleri		3.300	
	Finansman giderinin kaydı.			

(5) Ertelemiş gelirin itfa edilmesinin kaydı:

		30.04.2018		
5	380- Gelecek Aylara Ait Gelirler	1.000		
	679- Diğer Olağandışı Gelir ve Karlar		1.000	
	Ertelemiş gelirin itfa edilmesinin kaydı.			

Ertelemiş gelirin itfasında 10.000 TL/ 10 ay, aylık 1.000 TL gelir olarak kaydedilir. Bu kayıt 10 ay boyunca devam ettirilir ve yılsonunda 480/380 uzun dönemden kısa döneme aktarma kaydı yapılır. Ayrıca yıl sonunda gerçeğe uygun değer üzerinden amortisman ayrılır. Standarda göre eğer varlık kira süresi sonunda kiracı işletmeye geçecekse kiralama süresi veya varlığın ekonomik ömründen hangisi uzunsa ona göre amortisman ayrılır. Örneğimizde varlığın ekonomik ömrü 10 yıl bunun üç yılı için amortisman ayrılmış 7 yıl kalmış, kiralama süreside 5 yıldır. Dolayısıyla 7 yıl üzerinden amortisman ayrılacaktır.

3.2.2. Satış Ve Geri Kiralama İşleminin Faaliyet Kiralaması İle Sonuçlanması

Satış ve geri kiralama işleminin faaliyet kiralaması ile sonuçlanması durumun da 4 farklı durumla karşılaşılabilmektedir. Bunlar:

- 1- Satış fiyatının varlığın gerçeğe uygun değerine eşit olması,
- 2- Satış fiyatının varlığın gerçeğe uygun değerinin üzerinde olması,
- 3- Satış fiyatının varlığın gerçeğe uygun değerinin altında olması,
- 4- Satış fiyatının varlığın hem gerçeğe uygun değerinin hem de defter değerinin altında olması,

Örnek: 2, (Geri Kiralama İşleminin Faaliyet Kiralaması İle Sonuçlanması)

ABC İşletmesi 01.05.2015 tarihinde 500.000 TL'ye satın aldığı, yararlı ömrü 10 yıl, birikmiş amortismanı 150.000 TL ve gerçeğe uygun değeri 380.000 TL olan bir tomografi cihazını 01.03.2018 tarihinde bir finansal kiralama şirketine peşin olarak satmıştır.

1. Satış fiyatının 380.000 TL olması, bir başka ifade ile varlığın gerçeğe uygun değerine eşit olması,
2. Satış fiyatının 410.000 TL olması, yani varlığın gerçeğe uygun değerinin üzerinde olması,
3. Satış fiyatının 360.000 TL olması, yani varlığın gerçeğe uygun değerinin altında ancak defter değerinin üzerinde olması ve
4. Satış fiyatının 320.000 TL olması, yani varlığın hem gerçeğe uygun değerinin hem de defter değerinin altında olması durumlarına göre muhasebe kayıtlarını yapalım.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

1) Satış Fiyatının Varlığın Gerçeğe Uygun Değerine Eşit Olması

Standardın 61. maddesine göre “Bir satış ve geri kiralama işleminin faaliyet kiralaması ile sonuçlanması ve ilgili işlemin gerçeğe uygun değer üzerinden gerçekleştiğinin açık olması durumunda” her türlü kâr veya zararın hemen muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Geri kiralama işleminin faaliyet kiralaması ile sonuçlanması ve ilgili kira ödemeleri ile satış fiyatlarının gerçeğe uygun değerinde olması, normal bir satış işlemine işaret edeceğinden her türlü kâr ya da zararın hemen muhasebeleştirilmesi gerekir.

Bu durumda satış işleminin muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

01.03.2018			
1	102-Banka Hesabı	448.400	
	257- Birikmiş Amortismanlar Hesabı	150.000	
	253-Tesis Makine ve Cihazlar Hesabı		500.000
	391- Hesaplanan KDV Hesabı		68.400
	679- Diğer Olağandışı Gelir ve Karlar		30.000
	Tomografi cihazının satışının kaydı.		

Faaliyet kiralamasında kiracı tarafından kiralama ile ilgili herhangi bir muhasebe kaydı yapılmaz. Ancak; Standardın 33. maddesi hükmünce “faaliyet kiralamasında, başka bir sistematik yaklaşım kiracının beklediği faydanın zamanlamasını daha iyi yansıtmadıkça”, yapılan kira ödemeleri doğrusal (eşit) olarak kiralama süresi boyunca gider olarak muhasebeleştirilir.

2) Satış Fiyatının Varlığın Gerçeğe Uygun Değerinin Üzerinde Olması

Satış fiyatının gerçeğe uygun değerinin üzerinde olması durumunda, gerçeğe uygun değeri aşan kısım ertelenir ve ilgili varlığın beklenen kullanım süresi boyunca itfa edilir. Varlığın 410.000 TL + % 18 KDV'ne satıldığı varsayılır ise, muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

Bu durumda (410.000-350.000) 60.000 TL tutarındaki satış karının 30.000 TL'lik kısmı satışın yapıldığı döneme kar olarak kaydedilecek, 30.000 TL'lik kısmı ise (satış fiyatının gerçeğe uygun değeri aşan kısmı) ertelenerek ilgili varlığın beklenen kullanım süresi boyunca itfa edilir. Varlığın kira süresi 5 yıl olduğuna göre, her ay (30.000/60) 500 TL'lik tutar kira süresi boyunca eşit taksitler halinde itfa edilecektir.

01.03.2018			
1	102-Banka Hesabı	483.800	
	257- Birikmiş Amortismanlar Hesabı	150.000	
	253-Tesis Makine ve Cihazlar Hesabı		500.000
	391- Hesaplanan KDV Hesabı		73.800
	679- Diğer Olağandışı Gelir ve Karlar		30.000
	380- Gelecek Aylara Ait Gelirler Hesabı		5.000
	480- Gelecek Yıllara Ait Gelirler Hesabı		25.000
	Tomografi cihazının satışının ve satış karının kaydı.		

10

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İlk kiranın ödenmesi ve ertelenen gelirin itfa edilmesinin kaydı ise aşağıdaki gibi yapılacaktır.

31.03.2018			
2	770- Genel Yönetim Giderleri Hesabı	1.000	
	102- Banka Hesabı		850
	360- Ödenecek Vergi Fonlar Hesabı		150
	Kira giderinin ödenmesinin kaydı		
31.03.2018			
	380- Gelecek Aylara Ait Gelirler Hesabı	500	
	679- Diğer Olağandışı Gelir ve Karlar Hesabı		500
	Ertelenen satış karının itfa edilmesi kaydı.		

3) Satış Fiyatının Varlığın Gerçeğe Uygun Değerinin Altında Olması

Satış fiyatının varlığın gerçeğe uygun değerinin altında ancak defter değerinin üzerinde olması durumunda ortaya çıkan her türlü kar ve zarar hemen muhasebeleştirilir. Böyle bir durumda; varlığın satış fiyatının defter değerinin üzerinde olması nedeniyle satış karı çıkacaktır ve bu satış karının ertelenmeden aynı dönemde kar zararda muhasebeleştirilmesi gerekecektir.

Bu durumda; varlığın gerçeğe uygun değerinin 380.000 TL, satış fiyatının 360.000 TL ve defter değerinin de 350.000 TL olduğu kabul edilirse, satış kaydı aşağıdaki gibi yapılacaktır.

01.03.2018			
1	102-Banka Hesabı	424.800	
	257- Birikmiş Amortismanlar Hesabı	150.000	
	253-Tesis Makine ve Cihazlar Hesabı		500.000
	391- Hesaplanan KDV Hesabı		64.800
	679- Diğer Olağandışı Gelir ve Karlar Hesabı		10.000
	Tomografi cihazının satışının ve satış karının kaydı.		

4) Satış Fiyatının Varlığın Defter Değerinin Altında Olması

Faaliyet kiralama açısından, satış ve geri kiralama işleminin meydana geldiği tarihteki varlığın gerçeğe uygun değerinin defter değerinden düşük olması durumunda, satış işleminden önce, defter değeri ile gerçeğe uygun değer arasındaki fark hemen muhasebeleştirilir.

Bu durumda; varlığın gerçeğe uygun değerinin 340.000 TL, satış fiyatının 320.000 TL ve defter değerinin de 350.000 TL olduğu kabul edilirse, öncelikle varlığın gerçeğe uygun değeri ile defter değeri arasındaki farkın, bir başka ifadeyle değer düşüklüğünün kaydı yapılacak, daha sonra ise satış kaydı yapılacaktır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

01.03.2018			
1	654- Karşılık Giderleri Hesabı 257- Birikmiş Amortismanlar Birikmiş Değer Düşüklüğü Karşılıkları Tomografi cihazının satışının ve satış karının kaydı.	10.000	10.000 500.000
01.03.2018			
2	102-Banka Hesabı 257- Birikmiş Amortismanlar Hesabı 689- Diğer Olağandışı Gider Zararlar 253-Tesis Makine ve Cihazlar Hesabı 391- Hesaplanan KDV Hesabı Tomografi cihazının satışının ve satış zararının kaydı.	377.600 160.000 20.000	500.000 57.600

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin öz kaynak yetersizliklerini giderebilmeleri için alternatif finansman tekniklerine yönelmeleri gerekmektedir. Sat ve geri kirala önemli bir finansman sağlama tekniği olarak ortaya çıkmıştır. İşletmeler aktifinde kayıtlı varlıkları özellikle maliyeti yüksek duran varlıkları bir finansal kiralama şirketine satıp daha sonra kiralarak elde ettikleri gelirleri alternatif alanlarda değerlendirebilmektedirler. Bir satış ve geri kiralama işlemi, bir varlığın satışını ve yine aynı varlığın geri kiralmasını içerir. Kira ödemeleri ve satış fiyatı, bunlar bir bütün olarak müzakere edildiğinden, genellikle birbirlerine bağlıdır. Bir satış ve geri kiralama işleminin muhasebeleştirme yöntemi, ilgili kiralama işleminin çeşidine bağlıdır. Bir satış ve geri kiralama işleminin finansal kiralama ile sonuçlanması durumunda, satış gelirlerinin defter değerinin üzerindeki kısmı satıcı-kiraya veren tarafından hemen gelir olarak muhasebeleştirilmez. Bunun yerine, sözü edilen gelir ertelenir ve kiralama süresi boyunca itfa edilir. Bir satış ve geri kiralama işleminin faaliyet kiralaması ile sonuçlanması ve ilgili işlemin gerçeğe uygun değer üzerinden gerçekleştiğinin açık olması durumunda” her türlü kâr veya zararın hemen muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Geri kiralama işleminin faaliyet kiralaması ile sonuçlanması ve ilgili kira ödemeleri ile satış fiyatlarının gerçeğe uygun değerde olması, normal bir satış işlemine işaret edeceğinden her türlü kâr ya da zararın hemen muhasebeleştirilmesi gerekir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KAYNAKÇA

Ergüne, M. S., (2013), “6361 Sayılı Kanun İle Finansal Kiralama Sözleşmesinin Kapsamında Ve Sona Ermesinde Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi” Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Cilt:19,S.3 s.227-258

Alagöz, A., Eren T., (2010), “Satış Ve Geri Kiralama İşleminin TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardı Ve Yürürlükteki Mevzuat Çerçevesinde Değerlendirilmesi” Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Cilt. 3,S.2,s.27-46

Öztaş, S., Burak, E., (2014), “Türkiye’de Faaliyet Kiralaması (Operasyonel Leasing)”, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 3 , S. 1, s.50-63.

Örten, R., Kaval, H., Karapınar, A., (2015), Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları, Gazi Kitabevi, Eylül, Ankara.

Özerhan, Y. ve Yanık, S. (2010), Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları – Türkiye Finansal Raporlama Standartları, Yayın No:337, 1. Baskı, Ankara: TÜRMOB Yayınları.

6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu

6728 Sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

IAS/ TMS 17 Finansal Kiralama Standardı

Gökgöz,A., (2013), “Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi ,S.35, Ocak, s.107-121.

Köksal,A.G., Beler, B.,(2013), “Finansal Kiralama İşlemlerinin TMS 17, Vergi Mevzuatı, Bddk Tebliği Açısından İncelenmesi Ve Muhasebe Uygulamaları”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 6, S.2, s.150-171.

Çetin, A., (2005), “Sat Ve Geri Kirala İşlemlerinin Kiracı ve Kiraya Veren Açısından Muhasebeleştirilmesi”, Analiz dergisi,Cilt:5, S.14,s.75-86.

Güneş,N.,Cavlak,H.,Cebeci,Y.,(2017), “Yasal Düzenlemeler ve Türkiye Muhasebe Standartları Açısından Sat ve Geri Kirala İşlemleri”, Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi-BSPAD, Cilt:1, S.2, s.33-51.

ALTIN PİYASASI ETKİNLİĞİNİN YAPISAL KIRILMALI BİRİM KÖK TESTİ İLE İNCELENMESİ

AN ANALYSIS OF THE GOLD MARKET EFFICIENCY BY STRUCTURAL BREAKS UNIT ROOT TEST

Samet EVCİ

Dr. Öğretim Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, sametevci@osmaniye.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı, birim kök testleri ile altın piyasasının zayıf formda etkinliğini incelemektir. Zayıf formda etkin piyasalarda, geçmiş dönem fiyatlarından hareketle normalin üstünde getiri elde etmek mümkün olmamaktadır. Bu kapsamda çalışmada, 2008-2017 yıllarına ait Borsa İstanbul (BİST) kıymetli madenler ve kıymetli taşlar piyasası ile Londra altın piyasasına ilişkin haftalık altın verileri kullanılarak, altın piyasasının zayıf formda etkinliği geleneksel birim kök testleri (ADF ve PP) ve iki yapısal kırılmaya izin veren Lee ve Strazicich (LS) birim kök testi kullanılarak incelenmiştir. ADF ve PP birim kök sonuçlarından elde edilen bulgular, her iki altın piyasasına ilişkin serilerin durağan olmadığını yani bu piyasaların zayıf formda etkin olduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan iki yapısal kırılmaya izin veren LS birim kök test sonuçlarına göre bu piyasalara ilişkin fiyat serilerinin iki kırılmayla durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu durum hem BİST altın hem de Londra altın piyasası yatırımcılarının geçmiş fiyatlardan hareketle piyasa ortalamasının üstünde kazanç sağlayabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda geleneksel birim kök test sonuçları, BİST ve Londra altın piyasalarının zayıf formda etkin olduğunu yönünde olsa da bu piyasada ortaya çıkan yapısal kırılmalar dikkate alındığında piyasanın etkin olmadığı ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Altın piyasası, Piyasa etkinliği, Yapısal Kırılmaya Birim Kök Testleri

Abstract

The aim of this study is to examine weak form efficiency of the gold market with unit root tests. In weak form efficient markets, it is not possible to get above normal returns by moving from past period prices. In this study the weak form efficiency of the gold market examines by applying traditional unit root tests (ADF and PP) and Lee and Strazicich (LS) unit root tests with two structural breaks. Weekly gold prices of Borsa Istanbul (BİST) precious metals and precious stones market and London Gold Market are used for the period 2008- 2017. Findings from the ADF and PP unit root results show that the series related to both gold markets are not stationary and the efficiency of the gold market in weak form. On the other hand, according to the results of LS unit root tests with two structural break, the gold price series for these markets are stationary with two breaks. This shows that both BİST and London Gold Market traders may be able to earn above the market averages by using past gold prices. In this context, traditional unit root test results indicate that BİST and London gold markets are efficient in weak form, but the gold market is not efficient in weak form when structural breaks in these gold price series are taken in consideration.

Keywords: Gold Market, Market Efficiency, Unit Root Test with structural breaks

1. GİRİŞ

Altın, bilinen en eski ve en önemli kıymetli metaller arasında yer almaktadır. Bazı toplumlarda gücün ve sosyal statünün bir göstergesi olan altın, özellikle finansal ve politik olayların neden olduğu kriz dönemlerinde merkez bankaları ve yatırımcılar için değer saklama aracı olarak, türev finansal araç olarak, uluslararası para ve döviz kuru siteminin dayandığı bir standart olarak, riskin ve portföyün çeşitlendirilmesinde ve endüstride hammadde olarak geniş bir kullanım alanına sahiptir (Ntim, English, Nwachukwu ve Wang, 2015, s.218). Yaygın bir kullanım alanına sahip olan altının fiyatlarının seyri gerek altın yatırımcıları gerekse politika yapıcıları ve girdi olarak kullanan endüstri için önem arz etmektedir.

Altın fiyatlarının öngörülebilirliği bu piyasanın etkinliği ile ilişkilidir. Piyasa etkinliğinin araştırılmasına yönelik çalışmaların temelini Fama (1970) tarafından ortaya atılan Etkin Piyasalar Hipotezi oluşturmaktadır. Etkin piyasalar hipotezine göre mevcut bilgilerin tamamen fiyatlara yansdığı piyasa etkin olarak ifade edilmektedir (Fama, 1970, s.383). Hipoteze göre piyasa etkinliği, fiyatların yeni bilgileri ne kadar hızla ve hangi doğrultuda yansıttığına bağlıdır. Başka bir ifadeyle piyasaya giren her yeni bilgi fiyatlara hızlı bir şekilde yansiyorsa o piyasa etkin olarak kabul edilmektedir (Karan, 2001, s.267). Bu bağlamda etkin bir piyasada, fiyatlar tüm bilgileri içerdiği ve bütün yatırımcılar piyasaya gelen her yeni bilgiye sahip olduğu için bu piyasalarda aşırı kazanç elde etmek mümkün olmayacaktır (Tuna ve Öztürk, 2016, s.557). Etkin olmayan piyasalarda ise finansal varlıkların getirileri geçmiş fiyat değişimlerinden hareketle tahmin edilebilmekte ve yatırımcıların piyasanın üzerinde getiri sağlama olasılığı bulunmaktadır (Bouri, Chang ve Gupta, 2017: 80).

Fama (1970) çalışmasında etkin piyasaları zayıf formda, yarı-güçlü formda ve güçlü formda olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Zayıf formda etkin piyasalarda, geçmiş dönem fiyatlarından hareketle normalin üstünde getiri elde etmek mümkün olmamaktadır (Bayraktar, 2012, s.41). Zayıf formda etkin piyasalar hipotezi, geçmiş fiyat değişimlerinden hareketle finansal varlıkların getirilerinin tahmin edilemeyeceğini ifade eden Rassal Yürüyüş Teorisi olarak da bilinmektedir. Etkin bir piyasada fiyat değişimleri tahmin edilememekte ve rassal hareket etmektedir. Bu durumda yatırımcı tarihi fiyatlardan hareketle normal üstü kazanç sağlayamamaktadır (Setianto ve Manap, 2015, s. 16). Yarı-güçlü formda etkin piyasalar, kamuya paylaşılan bilgilerden hareketle piyasanın üzerinde getiri elde etmenin mümkün olmadığı piyasalardır. Güçlü formda etkin piyasalar ise yatırımcıların sahip oldukları özel bilgiler ile piyasanın üzerinde getiri elde edemeyeceği piyasalar olarak tanımlanmaktadır. Her üç formda da piyasa ortalamasının üzerinde bir getiri sağlamak mümkün olmamaktadır (Akal, Birgili ve Durmuşkaya, 2012, s.2).

Piyasa etkinliğinin ölçülmesinde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Birim kök testleri de literatürde yaygın olarak kullanılan yöntemler arasındadır. Finansal varlığa ilişkin fiyat serilerinin birim kök içermesi yani durağan olmaması, serilerin rassal hareket ettiği ve bu piyasada yatırımcının piyasanın üstünde bir getiri elde edemeyeceğini göstermektedir. Bu durum, söz konusu piyasanın zayıf formda etkin olduğunu desteklemektedir (Lean ve Smyth, 2015, s.1711). Fakat geleneksel birim kök testleri, piyasada yaşanan şokların zaman serilerinde yol açtığı yapısal kırılmaları dikkate almamaktadır. Bu durum piyasanın etkinliğini konusunda yanlış yorumlar yapılmasına neden olmaktadır. Bu çalışma ile 2008-2017 yıllarına ait Borsa İstanbul (BİST) kıymetli madenler ve kıymetli taşlar piyasası ve Londra altın

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

piyasasına ilişkin haftalık altın verilerinden hareketle, altın piyasasının zayıf formda etkinliğini geleneksel Augmented Dickey-Fuller (1979, ADF) ve Phillips-Perron (1988, PP) birim kök testlerinin yanı sıra iki yapısal kırılmaya izin veren Lee ve Strazicich (2003, LS) birim kök testi kullanarak belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu yönü ile çalışmanın literatüre ve altın piyasası yatırımcılarına katkı sağlaması beklenmektedir. Altın piyasasının etkinliğini birim kök testleri ile inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunması çalışmanın literatüre olan katkısını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra çalışmada, literatürdeki diğer çalışmalarda kullanılan yöntemlerden farklı olarak birim kök testlerinin kullanılması, bu yöntemden elde edilen bulguların, diğer çalışmalarda kullanılan farklı yöntemlerden elde edilen sonuçlar ile karşılaştırma olanağı sunmaktadır. Ayrıca çalışmadan elde edilen bulguların, altın piyasası yatırımcılarının normalüstü bir kazanç sağlayıp sağlamayacağı hakkında bilgi sahibi olmasına ve buna yönelik yatırım stratejileri ve uygun yatırım analiz yöntemleri geliştirmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Takip eden bölümlerde altın piyasasının etkinliğini konu alan benzer çalışmaların incelendiği literatüre yer verilmekte, ardından çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem incelenmekte ve çalışmada uygulanan birim kök test sonuçları bulgular kısmında değerlendirilerek, sonuç kısmı ile çalışma sonlandırılmaktadır.

2. LİTERATÜR

Literatürde altın piyasasının etkinliğini inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, etkinliğin ölçülmesinde kullanılan yöntem, veri seti ve örneklem dönemleri bakımından farklılık göstermektedir.

Smth (2002), çalışmasında Londra altın fiyatları için Rassal Yürüyüş Hipotezinin geçerliliğini test etmiştir. Çalışmada varyans oran analizi yöntemi kullanılmış ve sabah ve öğleden sonra belirlenen sabit fiyatlar kullanıldığında rassal yürüyüş hipotezinin reddedildiği tespit edilmiştir. Fakat kapanış fiyatları ile analiz yapıldığında rassal yürüyüş hipotezinin geçerli olduğu belirtilmiştir.

Wang, Wu ve Wei (2011), COMEX piyasasında işlem gören günlük altın fiyatlarından hareketle dalgalanma analiz yöntemiyle altın piyasasının etkinliğini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular özellikle 2001 yılından sonra altın piyasasının etkinliğinin arttığını ortaya koymuştur.

Ntim, English, Nwachukwu ve Wang (2015), Türkiye'nin de içinde bulunduğu 28 ülke altın piyasasının zayıf formda etkinliğini varyans oran analizi ve martingale fark dizisi hipotezi kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonunda gelişmekte olan altın piyasalarında zayıf formda etkinliğinin reddedilme olasılığının gelişmiş ülkelerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye için elde edilen bulgular, martingale fark dizisi hipotezine göre altın piyasasının etkin olduğunu ortaya koyarken; varyans oran analizi etkin olmadığını göstermiştir.

Kristoufek ve Vosvrda (2016) çalışmalarında, farklı para birimlerinde kote edilmiş, 2011-2014 yıllarına ait altın fiyatlarının etkinliğini fraktal boyuta dayalı verimlilik indeksi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada 142 ülkeye ait para birimleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, ABD doları, Euro ve İngiliz sterlini gibi temel para birimlerinde kote edilen altın fiyatlarının etkinliğinin düşük olduğunu göstermiştir.

Literatürde ülkemiz altın piyasasının etkinliğini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmalardan biri Muradoglu, Akkaya ve Chafra (1998) tarafından yapılmıştır. Muradoglu, Akkaya ve Chafra (1998), İstanbul Altın borsası kurulduktan sonra altın piyasasının zayıf formada etkinliğini incelemişlerdir. Çalışmada altın serilerinin durağanlığı, rassallığı, bağımsızlığı ve dağılım özellikleri incelenerek; İstanbul Altın Borsasının kurulması ile birlikte altın piyasasının zayıf formda etkinliğinde düzelme olduğu sonucuna varılmıştır. Uyar ve Uzuner (2015) tarafından yapılan başka bir çalışmada, 1994-2014 yılları arasındaki Cumhuriyet Altını, Reşat Altını ve Külçe Altınına ilişkin aylık altın fiyatları kullanılarak, Koşu testi ile altın piyasasının zayıf formda etkinliği incelenmiştir. Koşu testi sonuçlarına göre altın piyasasının zayıf formda etkin olmadığı belirlenmiştir.

3. METEDOLOJİ

Varlık fiyatlarının ortalamaya dönme eğiliminin test edilmesi, piyasa etkinliğinin incelenmesi için kullanılan bir yöntemdir (Setianto ve Manap, 2015, s. 16). Fiyat serilerinin durağan olması yani serilerin birim kök içermemesi, fiyatların uzun dönem ortalamasına dönme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir. Fiyat serileri ortalamaya dönme eğiliminde olması piyasanın etkin olmadığı ve zayıf formda etkin piyasalar hipotezinin reddedildiği anlamına gelmektedir (Lean ve Smyth, 2015,s.1711). Zaman serilerinde, serilerin durağanlığı ve uzun dönem ortalamasından sapma eğiliminde olup olmadığı birim kök testleri ile analiz edilmektedir. Altın piyasasının zayıf formda etkinliği incelenmek için çalışmada, ADF ve PP geleneksel birim kök testleri ile yapısal kırılmaları dikkate alan LS birim kök testi kullanılmıştır.

Dickey-Fuller (1979) tarafından geliştirilen ve çalışmada kullanılan sabit terimli ve trendli model ile sabit terimli modellere ilişkin ADF denklemleri aşağıdaki gibidir; (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010, s.323)

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Bağımlı değişkenin (Y_t) gecikmeli değerlerinin modele dahil edilmesiyle elde edilen 1 ve 2 nolu denklemler, sırasıyla sabit terimli ve trendsiz model ile sabit terimli ve trendli modellere ilişkin ADF birim kök testlerinin dayandığı denklemleri ifade etmektedir. Denklemlerde yer alan parametreler tahmin edilerek, δ parametresi için τ istatistiği (DF test istatistiği) hesaplanarak, MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010, s.317-323). τ istatistiğinin mutlak değeri çeşitli anlamlılık düzeyinde hesaplanan MacKinnon kritik değerlerinden küçük ise serinin birim kök içerdiği başka bir ifadeyle serinin durağan dışı olduğu şeklinde kurulan sıfır hipotezi ($\delta=0$) reddedilemeyecektir. Ters durumda ise serinin birim kök içermediği başka yani serinin durağan olduğu şeklinde oluşturulan alternatif hipotez ($\delta<0$) kabul edilmektedir (Tarı, 2010, s.389).

Çalışmada kullanılan diğer bir geleneksel birim kök testi ise Phillips-Perron (1988) tarafından geliştirilen PP birim kök testidir. PP testi, kurulan modelin hata terimlerine ilişkin varsayımları konusunda ADF testinden ayrılmakta (Tarı, 2010, s.400) ve test, normal dağılım

göstermeyen serilerde daha başarılı sonuçlar verebilmektedir (Demireli, Akkaya ve İbaşı, 2010, s.60). PP testinde kullanılan denklem aşağıdaki gibidir;

$$Y_t = a_0 + a_1 Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$Y_t = a_0 + Y_{t-1} + a_2 \left(t - \frac{T}{2} \right) + u_t \quad (4)$$

Yukarıdaki denklemde t gözlem sayısını, u_t beklenen ortalaması sıfır olan hata terimini simgelemektedir. Fakat hata terimleri arasındaki bağımsızlık ve homojenlik varsayımı aranmamaktadır (Tarı, 2010, s.400). PP birim kök testinde sıfır hipotezi serinin birim kök içerdiği başka bir ifadeyle serinin durağan dışı olduğu şeklinde kurulurken; alternatif hipotez, serinin birim kök içermediği başka yani serinin durağan olduğu şeklinde oluşturulmaktadır. Hesaplanan PP test istatistiğinin mutlak değeri çeşitli anlamlılık düzeyinde hesaplanan kritik değerlerinden küçük ise sıfır hipotezi kabul edilmekte, aksi durumda sıfır hipotez reddedilmektedir.

ADF ve PP birim kök testleri, serilerin trend fonksiyonunun sabit ve trendinde meydana gelen yapısal kırılmaları dikkate almamaktadır. Bu nedenle çalışmada, Lee ve Strazicich (2003) tarafından LM birim kök testinin bir versiyonu olarak geliştirilen iki yapısal kırılmaya izin veren birim kök testi de uygulanmıştır.

Lee ve Strazicich (2003) LM birim kök testlerinde yapısal kırılmalar içsel olarak belirlenmektedir (Berke, Özcan ve Dizdarlar, 2014, s.627). İki kırılmalı LM birim kök testi, Model A ve Model C olmak üzere iki şekilde modellenmektedir. Düzeyde iki kırılmaya izin veren Model A, $Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}]$ şeklinde ifade edilmektedir. Düzeydeki kırılmalara ilişkin gölge değişkeni D_{jt} , T_{Bj} kırılmanın olduğu zamanı göstermek üzere, $t \geq T_{Bj} + 1$ ($j=1,2$) ise 1 değerini, diğer durumlarda ise 0 değerini almaktadır. Model C ise düzeyde ve trendde iki kırılmayı içermekte ve $Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]$ şeklinde tanımlanmaktadır. D_{jt} ve DT_{jt} , sırasıyla düzeydeki ve trenddeki kırılmalara ilişkin gölge değişkenlerdir. DT_{jt} , $t \geq T_{Bj} + 1$ ($j = 1, 2$) ise $t - T_{Bj}$ değerine eşitken, aksi durumda 0'a eşit olmaktadır. Veri oluşturma süreci (DGP) sıfır($\beta=1$) ve alternatif hipotez ($\beta<1$) altında kırılmaları içermektedir. β değerine bağlı olarak Model A için sıfır hipotezi (H_0) ve alternatif hipotez (H_1) aşağıdaki gibidir (Lee ve Strazicich, 2003, s.3);

$$H_0: y_t = \mu_0 + d_1 B_{1t} + d_2 B_{2t} + y_{t-1} + v_{1t} \quad (5)$$

$$H_1: y_t = \mu_1 + \gamma \cdot t + d_1 D_{1t} + d_2 D_{2t} + v_{2t} \quad (6)$$

Yukarıda denklemlerde, v_{1t} ve v_{2t} durağan hata terimlerini simgelemektedir. Kukla değişken B_{jt} , $t = T_{Bj} + 1$ ($j=1,2$) ise 1 değerine eşit olmakta, aksi durumda 0 değerini almaktadır. Model C için sıfır hipotez (5) nolu denkleme D_{jt} teriminin eklenmesiyle, alternatif hipotez ise (6) nolu denkleme DT_{jt} teriminin eklenmesiyle oluşturulmaktadır.

4. VERİ SETİ

Çalışmada altın piyasasının zayıf formda etkinliğini test etmek için Ocak 2008-Aralık 2017 dönemlerine ait BİST kıymetli madenler ve kıymetli taşlar piyasasında işlem gören Usd/Ons altın fiyatlarının haftalık kapanış fiyatları ile Londra altın piyasasında öğleden sonra yapılan altın fiyat sabitleme seansında oluşan Usd/Ons altın fiyatlarının haftalık değerleri kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak haftalık Usd/Ons altın fiyatlarının doğal logaritmaları alınmıştır. Logaritmik altın serilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Altın Serilerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	BİST ALTIN	LONDRA ALTIN
Ortalama	7.124519	7.124279
Medyan	7.137457	7.134094
Maksimum	7.537696	7.536497
Minimum	6.563856	6.568780
Standart Sapma	0.198802	0.198098
Çarpıklık	-0.291225	-0.283820
Basıklık	2.800575	2.811130
Jarque-Bera (Prob)	8.369978 (0.015222)	7.918238 (0, 019080)

Tablo 1 incelendiğinde BİST ve Londra altın serilerinin tanımlayıcı istatistiklere ilişkin değerlerin birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca serilerin dağılımına ilişkin bilgi veren Jarque-Bera test istatistiği olasılık değeri, %1 anlamlılık düzeyinde serilerin normal dağıldığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

5. BULGULAR

BİST ve Londra altın piyasasının zayıf formada etkinliğini incelemek için geleneksel ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak serilerin durağanlığı incelenmiştir. Her iki birim kök testi için oluşturulan sabit terimli ve sabit terimli ve trendli modellere ilişkin test sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Altın Serilerine İlişkin Birim Kök Test Sonuçları

		ADF		PP	
		Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli	Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli
BİST Altın	Test istatistiği (olasılık değeri)	-2.046142 (0.2671)	-1.842528 (0.6826)	-1.965441 (0.3023)	-1.715408 (0.7433)
	Kritik değerler (%1)	-3.442483	-3.975499	-3.442483	-3.975499
	Kritik değerler (%5)	-2.866784	-3.418338	-2.866784	-3.418338
	Kritik değerler (%10)	-2.569624	-3.131661	-2.569624	-3.131661
Londra Altın	Test istatistiği (olasılık değeri)	-2.125625 (0.2347)	-1.942908 (0.6304)	-2.003892 (0.2852)	-1.759549 (0.7230)
	Kritik değerler (%1)	-3.442460	-3.975466	-3.442460	-3.975466

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kritik değerler (%5)	-2.866774	-3.418322	-2.866774	-3.418322
Kritik değerler (%10)	-2.569618	-3.131651	-2.569618	-3.131651
ADF testi için gecikme sayısının belirlenmesinde SIC bilgi kriteri kullanılmıştır. PP testi için Barlett kernel fonksiyonu ve bant genişliği için Newey-West yöntemi kullanılmıştır.				

Tablo 2’de yer alan ADF ve PP birim kök test sonuçlarına göre hesaplanan test istatistiklerinin mutlak değeri, her üç anlamlılık düzeyinde kritik değerlerin mutlak değerinden küçüktür. Buna göre serilerin birim köke sahip olduğunu ifade eden sıfır hipotezi reddedilememektedir. Başka bir ifadeyle her iki altın piyasasına ilişkin seriler durağan değildir. Bu durumda her iki piyasanın da zayıf formda etkin olduğu belirtilebilir.

Finansal piyasalarda olumlu ve olumsuz haberlerin yarattığı şoklar zaman serileri üzerinde yapısal kırılmalara yol açarak, serini uzun dönem dengesinden sapmasına neden olmaktadır (Edison,1987). Zaman serilerinde yapısal kırılmaları dikkate almadan yapılan birim kök testleri hatalı sonuçlar verebilmektedir (Peron, 1989). Başka bir ifadeyle durağan olan serilerin durağan olmadığı şeklinde yorumlanmasına neden olabilmektedir (Tuna ve Öztürk, 2016, s. 552). Bu kapsamda altın serilerinin durağan olmamasının nedenimi yapısal kırılmalardan mı kaynaklandığını incelemek için çalışmada geleneksel birim kök testlerinin yanı sıra iki yapısal kırılmayı dikkate alan LS birim kök testi de kullanılmıştır. Literatürde yer alan çalışmalarda, LS birim kök testinde oluşturulan Model C’nin Model A’ya göre daha üstün olduğu belirtilmiştir (Lean ve Smyth, 2013; Berke, Özcan ve Dizdarlar, 2014). Bu nedenle Tablo 3’de Model C’nin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3. Altın Serilerine İlişkin İki Kırılmalı LM Birim Kök Test Sonuçları

	MODEL C	
	Kırılma Dönemleri (T_{Bj})	t-istatistiği
BİST Altın	09.09.2001-02.03.2012	-11.1439
Londra Altın	26.08.2011-17.02.2012	-12.9736
LS iki kırılmalı birim kök testi için kritik değerler, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde sırasıyla -5.823, -5.286, -4.989’dur ((Lee ve Strazicich, 2003).		

Tablo 3’de sunulan Lee ve Strazicich (2003) LM birim kök test sonuçlarına hesaplanan her iki altın serisine ilişkin t istatistiklerinin mutlak değeri, Lee ve Strazicich (2003) tarafından belirlenen kritik tablo değerlerinin mutlak değerinden büyük olduğu için seriler iki kırılmayla durağan olduğu alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Test sonuçları, BİST altın serilerinde 09.09.2001 ve 02.03.2012 haftalarında yapısal kırılma olduğunu ortaya koyarken; Londra altın piyasasında yapısal kırılmaların 26.08.2011 ve 17.02.2012 haftalarında gerçekleştiğini belirtmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yapısal kırılmaları dikkate almayan geleneksel ADF ve PP birim kök test sonuçları BİST ve Londra altın piyasasına ilişkin serilerin durağan olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan iki yapısal kırılmayı dikkate alan LS birim kök

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

test sonuçları ise serilerin durağan olmamasının yapısal kırılmaların dikkate alınmadığından kaynaklandığını ve serilerin yapısal kırılmalarla birlikte durağan olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda geleneksel birim kök test sonuçları, BİST ve Londra altın piyasalarının zayıf formda etkin olduğunu yönünde olsa da, bu piyasada ortaya çıkan yapısal kırılmalar dikkate alındığında piyasanın etkin olmadığı ortaya konulmaktadır.

SONUÇ

Gerek hammadde gerekse yatırım aracı olarak geniş bir kullanım alanına sahip olan altın fiyatındaki değişimlerin öngörülebilmesi, altını girdi olarak kullanan endüstriler, yatırımcılar ve politika yapıcılar için önem arz etmektedir. Altın fiyatının öngörülebilmesi piyasa etkinliği ile ilişkilidir. Piyasa etkinliğinin araştırılmasına yönelik çalışmaların temelini Fama (1970) tarafından ortaya atılan Etkin Piyasalar Hipotezi oluşturmaktadır. Etkin piyasalar hipotezine göre mevcut bilgilerin tamamen fiyatlara yansdığı piyasa etkin olarak ifade edilmektedir. Etkin bir piyasada, fiyatlar tüm bilgileri içerdiği ve bütün yatırımcılar piyasaya gelen her yeni bilgiye sahip olduğu için bu piyasalarda aşırı kazanç elde etmek mümkün olmayacaktır. Bu çalışma ile 2008-2017 yıllarına ait BİST kıymetli madenler ve kıymetli taşlar piyasası ve Londra altın piyasasına ilişkin haftalık altın verilerinden hareketle, altın piyasasının zayıf formda etkinliğini geleneksel ADF ve PP birim kök testlerinin yanı sıra iki yapısal kırılmaya izin veren LS birim kök testi kullanarak belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmadan elde edilen bulgular, yapısal kırılmaları dikkate almayan geleneksel ADF ve PP birim kök test sonuçlarına göre BİST ve Londra altın piyasasına ilişkin serilerin durağan olmadığını ortaya koymaktadır. Fakat altın piyasasında yaşanan şoklar fiyat serilerinin ortalamasında ve trendinde yapısal kırılmalara neden olabilmektedir. Geleneksel birim kök testleri yapısal kırılmaları dikkate almadığı için durağan olan zaman serilerinin durağan olmadığı şeklinde yorumlanmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle çalışmada iki yapısal kırılmalı LS birim kök testide uygulanmıştır. LS birim kök test sonuçları, her iki piyasaya ait altın serilerinin durağan olmamasının yapısal kırılmaların dikkate alınmadığından kaynaklandığını ve serilerin yapısal kırılmalarla birlikte durağan olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda geleneksel birim kök test sonuçları, BİST ve Londra altın piyasalarının zayıf formda etkin olduğunu yönünde olsa da, bu piyasada ortaya çıkan yapısal kırılmalar dikkate alındığında piyasanın etkin olmadığı ortaya konulmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde çalışma, altın piyasasında yapısal kırılmaların gözlemlendiğini ve serilerin durağanlığı incelenirken bu kırılmaların dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yapısal kırılmaların dikkate alınmaması sonuçların yanlış yorumlanmasına ve bu sonuçlara bağlı olarak oluşturulacak modellerin yanlış belirlenmesine neden olabilecektir. Bu yönü ile çalışmanın, araştırmacıların altına yönelik yapacağı analizlerde birim kök testleri kullanırken yapısal kırılmaların dikkate alınmaları gerektiği konusunda bir fikir vereceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın sonuçları, altın piyasasında yaşanan şokları kısa süreli olduğunu, fiyatların uzun dönem ortalamasına dönme eğiliminde olduğunu yani piyasanın etkin olmadığını göstermektedir. Buna göre geçmiş dönem altın fiyatlarından hareketle gelecek dönem altın fiyatlarının öngörülmesi ve altın yatırımcısının piyasa ortalamasının üstünde getiri sağlaması mümkün olabilmektedir. Bu yönü ile çalışmadan elde edilen bulguların, gerek altın yatırımcına gerekse girdi olarak kullanan

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

işletmelerin yatırım stratejilerini belirlemelerine ve altın fiyatlarının öngörülmesinde kullanacak yöntemi tespit etmelerine katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akal, M., Birgili, E.ve Durmuşkaya, S. (2012). İMKB30, İMKB100, DOLAR ve AVRO futures piyasalarının etkinliğinin testi. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 1-20.
- Karan, M., B. (2001). Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi, Gazi Kitabevi Yayınları Ankara,
- Bayraktar, A. (2012). Etkin piyasalar hipotezi. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 37-47.
- Berke, B., Özcan, B., ve Dizdarlar H. I., (2014). Döviz Piyasasının Etkinliği: Türkiye için Bir Analiz. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. 14 (4). 621-636.
- Bouri, E., Chang, T. ve Gupta, R. (2017). Testing the efficiency of the wine market using unit root tests with sharp and smooth breaks. *Wine Economics and Policy*, 6, 80-87.
- Demireli, E., G.C. Akkaya ve E. İbaş (2010). Finansal piyasa etkinliği: S&P 500 üzerine bir uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(2), 53-67.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *J. Am. Stat. Assoc.* 74 (366a), 427-431
- Edison, H. J. (1987). Purchasing power parity in the long run: A test of the Dollar/Pound exchange rate (1890-1978). *Journal of Money, Credit and Banking*, 19(3), 376-387.
- Fama, E.F., 1970. Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383-417.
- Kristoufek, L. ve Vosvrda, M. (2015). Gold, currencies and market efficiency. *Physica A*, 449, 27-34.
- Lean, H. H., ve Smyth, R. (2015). Testing for Weak-Form Efficiency of Crude Palm Oil Spot and Future Markets: New Evidence from a GARCH Unit Root Test with Multiple Structural Breaks. *Applied Economics* 47. 1710-1721.
- Lee, J. ve Strazicich, M. (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks, *The Review of Economics and Statistics*, 85, 1082-1089.
- Muradoglu, G., Akkaya, N., ve Chafra J. (1998). The effect of the establishment of an organized exchange on weak form efficiency: The case of Istanbul Gold Exchange. *European Journal of Finance*, 4 (1), 85-92.
- Ntim, C. G., English, J., Nwachukwu, J. and Wang, Y. (2015). , On the efficiency of global gold markets. *International Review of Financial Analysis*, 41, 218-236.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57(2), 1361-1401.
- Phillips, P.C.B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika* 75, 335-346.
- Setianto, R. H. ve Manap, T. A. A. (2015). Examining the Islamic stock market efficiency: evidence from nonlinear unit root tests. *Indonesian Capital Market Review*, VII(1), 15-24.
- Sevüktekin, M., ve Nargeleçekenler, M. (2010). Ekonometrik zaman serileri analizi Eviews uygulamalı. Nobel Yayınları: Ankara
- Smth, G. (2002). Test of the random walk hypothesis for london gold prices. *Applied Economics Letters*, 9(10), 671-674.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Tarı, R., (2010). Ekonometri, Genişletilmiş 6. Baskı, Umuttepe Yayınları: Kocaeli.
- Tuna, G. ve Öztürk, M. (2016). Piyasa etkinliğinin yapısal kırılmalı birim kök testleri ile incelenmesi: Türkiye pay senedi piyasası uygulaması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. Özel Sayı, 548-559.
- Uyar, A. ve Uzuner, M. T. (2015). Türkiye’de altın piyasasının zayıf formda etkinliğinin koşu testi uygulaması ile sınanması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(12).
- Wang, Y., Wu, C. ve Wei, Y. (2011). Analysis of the efficiency and multifractality of gold markets based on multifractal detrended fluctuation analysis. *Physica A: Statistical Mechanics And Its Applications*, 390(5), 817-827.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KÜRESELLEŞME VE GÖÇ KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİNİN ANALİZİ

Gülay EKİCİ

Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, gulayekici@yahoo.com

Şükriye GÜRBÜZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, sukriyegurbuz.hu@gmail.com

Sefa Burak BAYSAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, burakbaysal13@outlook.com

Özet

Bu araştırmanın amacı, 2004-2017 yılları arasında Türkiye’de küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerini genel kriterler çerçevesinde analiz etmektir. Araştırma nitel araştırma modeline göre hazırlanmış olup durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın verileri araştırmanın amacına uygun olarak dokümanlardan elde edilmiştir. Araştırma Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde erişime açık olan küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan 39 yüksek lisans ve doktora tezini kapsamaktadır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Veriler betimsel istatistiksel değerlerden yüzde (%) ve frekans (f) değerleri verilerek tablolastırılmıştır. Belirlenen tezler araştırmacılar tarafından hazırlanan “Tez İnceleme Formu” kullanılarak incelenmiştir. Bu form kapsamında incelenen tezler “tezlerin araştırmacısı, adı ve türü, tezlerin yayın dili, tezlerin yayın yılı, tezlerin hazırlandığı üniversite, tezlerin hazırlandığı enstitü, tezlerin hazırlandığı anabilim dalı, tezlerin amaçları, tezlerin yöntemleri, tezlerin örneklem türleri ve katılımcıları, tezlerin veri toplama araçları, tezlerin verilerinin analizi yöntemleri ve tezlerin sonuçları” başlıkları altında incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan tezlerin çoğunlukla yüksek lisans tezi olduğu belirlenmiştir. 2005 yılında konuyla ilgili hiç tez çalışmasının yapılmadığı belirlenirken, yıllar baz alındığında en fazla tezin yılda 5 tane hazırlandığı tespit edilmiştir. Konuyla ilgili en fazla tezin Dokuz Eylül Üniversitesi bünyesinde çalışıldığı belirlenmiştir. Enstitü bazında veriler değerlendirildiğinde küreselleşme ve göç konusunda en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde çalışılmış olduğu ve Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında yapılmış tezler olduğu tespit edilmiştir. Tezlerde çoğunlukla nitel araştırma modeli kullanılmakla birlikte pek çoğunda model ve desen konularında bilgi verilmemiştir. Diğer taraftan tezlerin çoğunda örneklem yöntemlerinden bahsedilmemiş olmasına rağmen bahsedilenlerde kartopu örnekleme yönteminin kullanıldığı ifade edilmiştir. Verilerin en fazla görüşme tekniğiyle toplandığı belirtilirken, verilerin analizinde fark testlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen önemli sonuçlardan biri; tezlerde incelenen konuların, küreselleşme kapsamında göç ve politikalar, göç ve suçlar, göç ve kalkınma, göç ve kültürel değişim, göç ve Avrupa Birliği, göç ve toplumsal cinsiyet, göç ve tarım işçiliği, göç politikaları, göç ve yasadışı göç, göç ve dini inançlar, göç ve kaçak işgücü, göç ve göçmenlerin istihdamı vb. gibi konularda çeşitlendiği tespit edilmiştir. İncelenen tezlerin pek

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

çoğunda akademik yazım kurallarına uyulmadığı belirlenirken özellikle bilimsel araştırmanın yöntem bölümündeki eksiklikler dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme ve Göç, Yüksek Lisans Tezleri, Doktora Tezleri, İçerik Analizi.

ANALYSIS OF MASTER AND DOCTORAL THESIS ON GLOBALIZATION AND MIGRATION

Gülay EKİCİ

Prof. Dr. Gazi University, gulayekici@yahoo.com

Şükriye GÜRBÜZ

Master Student, Gazi University, sukriyegurbuz.hu@gmail.com

Sefa Burak BAYSAL

Master Student, Gazi University, burakbaysal13@outlook.com

Summary

The purpose of this research is to analyze the master's and doctoral thesis on the subject of globalization and migration that published between the years 2004-2017 in Turkey. The research was prepared according to the qualitative research model and the case study was used. The data of the study was obtained from the documents as appropriate for the purpose of the study. The research covers 39 masters and doctoral thesis on the subject of globalization and migration that are open to access in the Council of Higher Education National Thesis Center. In the analysis of the data, content analysis method was used. The data are tabulated by giving percent (%) and frequency (f) values of the descriptive statistical values. The theses determined were examined using the "Thesis Review Form" prepared by the researchers. This form are composed of the sub- categorizes as "researcher, name and type of thesis, publication language of thesis, publication year of thesis, university of thesis, institute of thesis, subject of thesis, department of thesis, methods of thesis, types of sampling and participation of thesis. data collection tools of the thesis, data analysis method of thesis and the conclusion of the thesis."As a result of these analyzes, it has been determined that theses on globalization and migration are mostly master thesis. It was determined that no dissertation had been made about the subject in 2005, but when it was determined based on years, it was determined that the maximum number of theses was prepared per year is 5. It was determined that the most thesis related to the subject was studied within Dokuz Eylül University. When the institute is evaluated on the basis of the data, it is determined that the most thesis about globalization and migration has been worked in the Institute of Social Sciences and theses have been made in the field of Labor Economics and Industrial Relations. Theses mostly use qualitative research model, but most of them are not informed about model and design issues. On the other hand, although the methods of sampling are not mentioned in the majority of the theses, it is stated that the snowball sampling method is used. It was stated that the data were mostly gathered with interview technique, and the difference tests were used in the analysis of the data. One of

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

the important results obtained in the research is that these are diversified in such subjects migration and politics, immigration and crime, migration and development, migration and cultural change, immigration and European Union, immigration and gender, immigration and agricultural labor, immigration politics, immigration and illegal immigration, migration and religious beliefs in the thesis, immigration and illegal labor, immigration and employment of immigrants.. While most of the theses studied are not complied with the academic writing rules, the deficiencies in the method section of the scientific research are noteworthy.

Keywords: Globalization and Migration, Master Theses, Doctoral Theses, Content Analysis.

1. GİRİŞ

Günümüzde etkisini hemen hemen her alanda gösteren ve dünya çapında birçok etki alanını açıklamada en sık başvurulan kavram olan küreselleşme kavramına ilişkin tanımlar yine onun hem etkilendiği hem de etki ettiği boyutlarla açıklanmaktadır. En temel haliyle, dünya genelinde çok sayıda insanı çeşitli alanlarda etkileyen süreç olarak ifade etmek mümkündür. Bu sürecin “globalleşme- globalizm” kelimeleriyle ifadesi de kelimenin etimolojik temelinden hareketle, tüm dünyayı saran etkisini başlı başına vurgulamaktadır. Alan yazında küreselleşme kavramına ilişkin tanımlar, tarihsel süreçte kendisini en keskin gösterdiği iktisadi ve siyasi dinamiklerden demografik, kültürel dinamiklere kadar çeşitlenmektedir. Bayar (2008) küreselleşmeyi, “yerkürenin farklı bölgelerinde yaşayan insan, toplum ve devletler arasındaki iletişim ve etkileşim derecesinin “karşılıklı bağımlılık” kavramı çerçevesinde giderek artması” olarak özetlemektedir. Küreselleşme, geleneksel, siyasi, kültürel ve coğrafi sınırları giderek aşan yatırım, ticaret, kültürel ürünler, fikirler ve insanlar gibi unsurların sınırlar arası dolaşımını ve yeni toplumsal ağların yaratılmasını kapsayan bir süreç olarak ele alındığında, bu sınırların aşılmasında ve ulus ötesi ağların yaratılmasında dinamizmi sağlayan bir olgu ise göçtür (Adıgüzel, 2011: 13-14; Castells, 1996;). Göç insanların geçici veya sürekli olmak üzere siyasi sınırlarla belirlenmiş coğrafi yaşam alanlarından ve sosyokültürel çevrelerinden ayrılmaları veya yaşadıkları ülke sınırları içinde bir yerden bir başka yere hareket etmeleri olarak tanımlanabilir. (Temiz, 2004) Birey ya da kitle bazında yaşam çevresinin çeşitli sebeplerden ötürü değiştirilmesini ifade eden insanlık tarihi kadar eski olan bu olgu küreselleşmenin yarattığı hareketlilikle canlılığını korumaktadır. Şüphesiz ki bireylerin göç etmedeki temel amacı daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşmaktır (Köşk ve Özbek, 2017). Küreselleşmenin getirdiği eşya, sermaye ve bilginin dolaşımı, doğal olarak insan hareketliliğini de tetiklemektedir. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında ve süregelmesinde birçok alanda yaşanan dönüşümün etkisi olduğu gerçeği yadsınmamakla birlikte, bu etki alanlarını teknolojinin etkisi, ideolojik faktörler ve ekonomik faktörler olarak üç ana boyutta ele aldığımızda aynı faktörler hem göç olgusundan etkilenmekte hem de bu hareketliliğe ivme kazandırmaktadır (Paydak, 2012). Karşılıklı bağımlılık temelinde gelişmiş olanaklar sayesinde artan bu uluslararası etkileşim yer değişikliklerine sebep olmakta, bu yer değişiminin sonucu olarak ise kültürel değiş tokuş ile bu etkileşim yine beslenmektedir. Castles’e (2002) göre küreselleşme, göçün bağlamını değiştirmiş; bireylerin bir yaşam çevresinden bir başka yaşam çevresine olan tek yönlü bir hareketi olmaktan çıkıp, fikirlerin ve kültürel sembollerin çok yönlü aktığı ve göç edenlerin iki veya daha fazla toplumda yaşamasına olanak sağlayan bir ağa dönüşmesine ve ulus ötesi toplumlar ve kültürler

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

oluşmasına yol açmıştır. Küreselleşmenin yarattığı iktisadi ve kültürel etkiye göç eden bireylerin kendi farklılıkları eklenmekte ve oluşan bu ulus ötesi toplumlar çok fazla çeşitliliği içlerinde barındırmaktadır. Küreselleşme kapsamında değişen göç olgusunun bu etkisinin hangi alanlara ne şekilde etkilerde bulunduğu ortaya konulması gerekmektedir. Bireylerin göç etmesinde güvenlik kaygısı, ekonomik sorunlar, daha kaliteli bir yaşam arzusu gibi sebepler olduğunu düşündüğümüzde oluşan bu yeni toplumlarda doğal sürecin sonucu olarak ekonomik, politik ve sosyokültürel bir takım gelişmelerin ve değişimlerin meydana gelmesi olasıdır. Bu gelişmeleri takip edebilmek, değişimin olumlu ya da olumsuz yanlarını görebilmek adına bu alanda yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı şekilde küreselleşme ve göç olgularının birbirini besleyen yapıları gereği bu iki olguya ilişkin durumların betimlendiği çalışmaların birçok alanda yapılması süregelen küreselleşme ve göç dinamikleri açısından önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı, 2004-2017 yılları arasında Türkiye’de küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerini bilimsel araştırmanın genel kriterleri çerçevesinde analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1- Küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin künye bilgileri nasıl bir dağılım göstermektedir?
- 2- Küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin konuları nasıl bir dağılım göstermiştir?
- 3- Küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin yöntemleri nasıl bir dağılım göstermiştir?
- 4- Küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin sonuçları nasıl bir dağılım göstermiştir?
- 5-

2. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, 2004-2017 yılları arasında Türkiye’de küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerini bilimsel araştırmanın genel kriterleri çerçevesinde analiz etmektir. Araştırma nitel araştırma modeline göre hazırlanmış olup durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması bir olayı meydana getiren ayrıntıları tanımlamak ve görmek, bir olaya ilişkin olası açıklamaları geliştirmek, bir olayı değerlendirmek amacıyla güncel bir olguyu kendi içeriği içinde çalışan ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kendi hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan araştırma yöntemidir (Gall, Borg ve Gall, 1996’den aktaran: Büyüköztürk vd., 2016: Yin, 1984’ten aktaran: Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırma da örnekleme yöntemi olarak amaçsal örnekleme kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak tanır (Patton, 1987’den aktaran: Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmanın verileri araştırmanın amacına uygun olarak dokümanlardan elde edilmiştir. Araştırma Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde erişime açık olan küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan toplam 39 yüksek lisans ve doktora tezini kapsamaktadır. Elde edilen verilerin analizi içerik analizi yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Veriler betimsel istatistiksel değerlerden yüzde ve frekans değerleri verilerek tablolaştırılmıştır. Belirlenen tezler araştırmacılar tarafından hazırlanan “Tez İnceleme Formu” kullanılarak incelenmiştir. Bu form hazırlanırken, bir bilimsel çalışmanın sahip olması gereken nitelikler dikkate alınmıştır. Bu form kapsamında

incelenen tezler “tezlerin araştırmacısı, adı ve türü, tezlerin yayın dili, tezlerin yayın yılı, tezlerin hazırlandığı üniversite, tezlerin hazırlandığı enstitü, tezlerin hazırlandığı anabilim dalı, tezlerin yöntemleri, tezlerin örneklem türleri ve katılımcıları, tezlerin veri toplama araçları, tezlerin verilerinin analizi yöntemleri ve tezlerin sonuçları” başlıkları altında incelenmiştir. Araştırmada veriler, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş betimsel istatistiksel değerlerden yüzde ve frekans değerleri verilerek bulgular tablo haline getirilerek açıklanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde elde edilen veriler betimsel istatistiksel değerlerden yüzde ve frekans değerleri verilerek tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Tezin Yazarı	Tezin Adı	Yayın Türü	f	%
		Yüksek Lisans	28	71,79
YL1	HEJINKEY DARBOE	Göç ve kalkınma: Gambiya örneği <i>Migration and development: The case of the Gambia</i>		
YL2	EBRU BAŞ	1990 sonrası göçle gelen kültürel etkileşimin disiplinlerarası sanata yansımaları <i>Reflection of the post 1990 migration based cultural interaction to interdisciplinary arts</i>		
YL3	AYŞULA KURT	Küreselleşme kapsamında göç ve emeğin feminizasyonu (kadınılaşması): Trabzon hizmet sektöründe yabancı göçmen kadın emeği <i>Feminization of migration and labor within the context of globalization: Migrant foreign women labor in the service sector in Trabzon</i>		
YL4	CEMİLE GİZEM DİNÇER	In between countries: Experiences of women migrant domestic workers from Georgia in Turkey <i>Ülkeler arasında: Gürcistan göçmeni ev işçisi kadınların Türkiye'deki deneyimleri</i>		
YL5	CELAL ALTIN	Mevsimlik göç ve yoksulluk: Ankara-Polatlı mevsimlik tarım işçileri örneği <i>Seasonal migration and poverty: Case of Ankara-Polatlı seasonal agricultural workers</i>		
YL6	MERVE KILIÇBAY	Mannheim / Almanya örneğinde göç, kültür ve konut etkileşiminin mekânsal izleri <i>Spatial traces of emigration, culture and housing interaction: a case study mannheim / Germany</i>		

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

YL7	CHAGIAL KIOUTSOUK	Türkiye ve Yunanistan'da uygulanan göç politikaları: 1990 sonrası <i>Migration policies implemented in Turkey and Greece: Post-1990 period</i>
YL8	HASAN KOCAR	Iğdır ilinde iç göç ve gecekondulaşmanın dindarlık ve dini hayata tesiri <i>The effect of internal migration and squatting to religion and religious life in Iğdır province</i>
YL9	ANIŞ PAYDAK	Küreselleşme ile değişen göç kavramı: Yasadışı göç ve Türkiye'de Adana ili örneği <i>The impact of globalisation on illegal migration: The case of the city of Adana in Turkey</i>
YL10	AYKUT AYKUTALP	Ulus devlet ve küreselleşme bağlamında Antonio Negri ve Anthony Giddens'in düşüncelerinin karşılaştırmalı analizi <i>The comparative analysis of Antonio Negri's and Anthony Giddens's ideas within the contexts of nation-state and globalisation</i>
YL11	SELDA KÜLEKÇİ	Küreselleşme sürecinde hemşehri dernekleri ve internetin rolü <i>The role of the internet and the hometown associations in the globalization process</i>
YL12	BİLGE DURUTÜRK	Küreselleşme, kültür ve Avrupa-merkeziyetçilik: Müslüman göçmenler örneği <i>Globalization, culture and Eurocentrism: The case of Muslim immigrants</i>
YL13	ÖZHAN DİRİM TOKATLI	Küreselleşme sürecinde uluslararası göç hareketlerinin işgücü piyasalarına etkisi <i>In the context of globalization to the labour market in fact of international migration movements</i>
YL14	FATMA SİNEM SİKLON	İzmit'e göç ile gelenlerin İzmit ile etkileşimi <i>Interaction of those migrating to İzmit with İzmit</i>
YL15	ULAŞ GÜLTEN	Avrupa Birliği üyesi ülkelerde kaçak işgücü göçü ve Türkiye <i>Illegal migration in member states of the European Union and Turkey</i>
YL16	İLKNUR KURŞUNLUGİL	Türkiye'ye 'Yıldızlı Göç': İstanbul'da yaşayan Avrupa vatandaşları <i>Gilded Migration in Turkey: European citizens in İstanbul</i>

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

YL17	AYŞE ÖZGE ÖZDEMİR	Development through emigration: A comparative study on Kingdom of Morocco and Republic of Turkey Yurtdışına göç yoluyla kalkınma: Fas Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti üzerine karşılaştırmalı bir çalışma
YL18	SÜHEYLA ÇİĞDEM	Avrupa Birliği Türkiye ilişkilerinde yasa dışı göç sorunu Illegal migration problem in the Eu-Turkey
YL19	DENİZ ÇELİK	Immigration and expectations in a new millennium: Re-examining American nation within a global scheme <i>Yeni bin yılda göç ve beklentiler: Amerikan toplumunu küresel bir şemada yeniden inceleme</i>
YL20	PINAR TUZCU	Zorunlu göç ve küresel dönemde değişen nitelikleri: Türkiye üzerine bir inceleme The changing aspects of the forced migration in global era: The case of Turkey
YL21	İREM ÇARIKÇIOĞLU	Social rights and immigrants: A comparative research on social rights of immigrants in european welfare states during the last two decades: Britain, Italy and Germany Sosyal haklar ve göçmenler: Son yirmi yıl boyunca avrupa refah devletlerinde göçmenlerin sosyal hakları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma: İngiltere, İtalya ve Almanya
YL22	ALEV ADIGÜZEL	Göçmen edebiyatı bağlamında Güney Dal ve Zafer Şenocak Küçük 'g' Adında Biri ve Tehlikeli Akralalık romanlarının içerik bakımından karşılaştırılması Güney Dal ve Zafer Şenocak in the context of migrant literature the comparison in terms of content of the novels Küçük 'g' Adında Biri ve Tehlikeli Akralalık
YL23	GÜRSU SEZEN TOPALOĞLU	Suç oluşumuna kentleşme ve iç göçün etkilerinin analizi: Ankara örneği The analysis of the effects of urbanization and integral migration in the formation of crime: Example of Ankara
YL24	FATMA KARAKUŞ	Küreselleşme sürecinin sosyal politikalar üzerindeki etkileri ve Türkiye örneği The effect of globalisation process on

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

			Doktora	11	28,20
YL25	OSMAN YASİN BALTACI	social politics and Turkey model Küreselleşme ve örgütlü suçlar Globalization and organized crimes			
YL26	FERAİH EDİBE ALPAY	Küreselleşmenin şirket politikaları üzerindeki etkileri, sivil havayolu ulaşımı örneği ve Türk Hava Yolları boyutu The effects upon globalized company politics, civil airway transport and Turkish Airlines examples			
YL27	NESRİN CEVGİN GÖÇ	Küreselleşme bağlamında devletin değişen rolü ve çalışma hayatına etkisi Change role the state and it insluences on work life in the manner of globalization			
YL28	OLGUN GÜNDÜZ	Küreselleşme sürecinde değişen yaşam tarzları, dönüşen tüketim kalıpları: Bursa örneğinde mekan ve kültür ekseninde farklılaşan kimlikler Changing lifestyle and consumption patterns in the process of globalization: Differentiating identities on spatial and cultural dimension the case of Bursa			
DR1	OLCAY ERKİRAL TAVAS	Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde uluslararası göç yönetimi stratejisi (Bir model önerisi) <i>Turkey's migration management strategy in the process of full membership to European Union (a model proposal)</i>			
DR2	SEFER YETKİN IŞIK	Küreselleşme, kültürel değişim ve ebeveynlik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi örneği <i>Globalization, cultural change and parenthood: Ankara Kamil Ocak Mahallesi sample</i>			
DR3	BARIŞ KARA	Kültürel kimliğin oluşumunda reklamların rolü: Fransa'da yaşayan 3. nesil Türk göçmenlerin reklamları alımlaması The role of advertisings on forming cultural identity: reception of advertisings by 3. generation Turkish immigrants living in France			
DR4	MEHMET GÖKAY ÖZERİM	Avrupa'da radikal sağ partiler ve göç karşıtlığı: Güvenlik temaları ekseninde göçkarşıtı söylemin inşası Radical right parties in Europe and anti-immigration: The construction of anti-immigration discourse in the context of			

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

security themes		
DR5	MEHTAP DEMİR	Kültürel etkileşim ve göç bağlamında İsrail'de Türk Musikisi icraları Cultural interaction and migration: Turkish Music practices In İsrael
DR6	İDRİS AKKUZU	Uluslararası emek hareketleri (göçü) ve Türkiye üzerine bir deneme <i>International labor migration and an essay on Turkey</i>
DR7	TANER AKPINAR	Türkiye'ye yönelik düzensiz göçler ve göçmenlerin inşaat sektöründe enformel istihdamı Irregular migration to Turkey and informal employment of immigrants in the construction sector
DR8	ECE ÖZTAN	Göç bağlamında yurttaşlık ve toplumsal cinsiyet: Türkiye kökenli Amsterdamlı kadınların yurttaşlık deneyimleri
DR9	KEMAL EKER	Türkiye'de yasa dışı göç sorunu Illegal migration problem in Turkey
DR10	MUHİTTİN SAĞIRLI	Eğitim ve insan kaynağı yönünden Türk beyin göçü: Geri dönen Türk akademisyenler üzerine alan araştırması Turkish brain drain in terms of education and human resources: Case study on Turkish academicians who return to Turkey
DR11	ŞENAY GÖKBAYRAK	Gelişmekte olan ülkelere nitelikli işgücü göçü ve politikalar-Türk mühendislerinin beyin göçü üzerine bir inceleme Skilled labour migration from developing countries to developed countries and policies-survey on Turkish engineers brain drain
		Toplam 39 100

Tablo 1 incelendiğinde; Küreselleşme ve Göç konusunda yazılmış lisansüstü tezlerin %71,79' u yüksek lisans tezi; %28,20'sinin doktora tezi olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Yayın Dillerine Göre Dağılımı

Yayın Dili	Yayın Türü				Toplam
	Yüksek Lisans	Doktora	f	%	
Türkçe	f	%	f	%	f
Türkçe	24	85,71	11	100	35
İngilizce	4	14,29	0	0	4
Toplam	28	100	11	100	39

Tablo 2'de Küreselleşme ve Göç konusunda yazılmış lisansüstü tezler yayın diline göre incelendiğinde, yüksek lisans tezlerinden %85,71'i Türkçe ve 14,29'u İngilizce; doktora

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

tezleri için %100'ü Türkçe olarak yayınlanmıştır. İngilizce yayınlanan hiç doktora tezi bulunmamaktadır.

Tablo 3. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Yayın Yıllarına Göre Dağılımı

Yayın Yılı	Yayın Türü				Toplam
	Yüksek Lisans	Doktora	f	%	
2004	4	0	4	14,29	4
2005	0	0	0	0	0
2006	1	2	3	3,57	3
2007	1	0	1	3,57	1
2008	4	1	5	14,29	5
2009	2	3	5	7,14	5
2010	3	0	3	10,71	3
2011	3	1	4	10,71	4
2012	2	2	4	7,14	4
2013	2	1	3	7,14	3
2014	4	0	4	14,29	4
2015	0	1	1	0	1
2016	1	0	1	3,57	1
2017	1	0	1	3,57	1
Toplam	28	11	39	100	39

Tablo 3 incelendiğinde; Küreselleşme ve Göç konusunda 2004 yılında yüksek lisans düzeyinde 4 tez çalışılmış, doktora düzeyinde hiç çalışılmamış; 2005 yılında lisansüstü düzeyde hiç tez çalışması yapılmamış; 2006 yılında ise yüksek lisans düzeyinde 1, doktora düzeyinde 2 tez; 2007 yılında yüksek lisans düzeyinde 1 tez çalışması yapılmış olup doktora düzeyinde çalışma yapılmamıştır. 2008 yılında yüksek lisans düzeyinde 4, doktora düzeyinde 1; 2009 yılında yüksek lisans düzeyinde 2, doktora düzeyinde 3 tez çalışması yapılmıştır. 2010 ve 2011 yıllarında yüksek lisans düzeyinde her yıl 3 tez çalışılmış, doktora düzeyinde 2010 yılında çalışmaya rastlanmazken 2011 yılında 1 adet çalışma yapılmıştır. 2012 yılında hem yüksek lisans hem doktora düzeyinde 2'şer tez çalışması yapılmıştır. 2013 yılında yüksek lisans düzeyinde 2, doktora düzeyinde 1 çalışma yapılmıştır. 2014' te yüksek lisans düzeyinde 4 çalışma yapılmış, doktora düzeyinde yapılan çalışmaya rastlanmamıştır. 2015 yılında yüksek lisans düzeyinde çalışma yer almazken, doktora düzeyinde 1 çalışmaya rastlanmıştır. 2016 ve 2017 yıllarında her yıl 1 yüksek lisans tez çalışması yapılmış, doktora düzeyinde hiç çalışma yapılmamıştır. Lisansüstü düzeyde toplama bakıldığında en çok çalışmanın 5 tez ile 2008 ve 2009 yıllarında yapıldığı; 2005 yılında ise hiç çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Tablo 4. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	f	%
Dokuz Eylül Üniversitesi	7	17,95
Marmara Üniversitesi	5	12,82
İstanbul Üniversitesi	3	7,69
Gazi Üniversitesi	3	7,69
Hacettepe Üniversitesi	3	7,69
Yeditepe Üniversitesi	2	5,13
Kocaeli Üniversitesi	2	5,13
Ankara Üniversitesi	2	5,13
ODTÜ	1	2,56

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Süleyman Demirel Üniversitesi	1	2,56
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	2,56
Atatürk Üniversitesi	1	2,56
Iğdır Üniversitesi	1	2,56
Çukurova Üniversitesi	1	2,56
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1	2,56
Koç Üniversitesi	1	2,56
Ufuk Üniversitesi	1	2,56
Kara Harp Okulu	1	2,56
Kırıkkale Üniversitesi	1	2,56
Uludağ Üniversitesi	1	2,56
Toplam	39	100

Tablo 4’de Küreselleşme ve Göç konusunda yapılmış tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde; 7 tez ile en çok çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi’nde yapılmış, daha sonra 5 tez ile Marmara Üniversitesi; 3 tez ile İstanbul Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi en çok çalışmanın yapıldığı üniversiteler olmuştur. Yeditepe, Kocaeli ve Ankara Üniversitelerinde 2 tez çalışması yapılmışken, Orta Doğu Teknik Üniversitesinde 1 tez çalışması yapılmıştır. Süleyman Demirel Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Iğdır Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Koç Üniversitesi, Ufuk Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Kırıkkale Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi’nde 1’er tez çalışması yapılmıştır.

Tablo 5. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü	f	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	35	89,74
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	2,56
Güzel Sanatlar Enstitüsü	1	2,56
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü	1	2,56
Savunma Bilimleri Enstitüsü	1	2,56
Toplam	39	100

Tablo 5’ de Küreselleşme ve Göç konusunda yapılmış tezlerin enstitülerine göre dağılımı incelendiğinde; 35 tez ile en çok çalışma Sosyal Bilimler Enstitülerinde yapılmış; Fen Bilimleri, Güzel Sanatlar, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi, Savunma Bilimleri Enstitülerinde 1’er tez çalışmasına rastlanmaktadır.

Tablo 6. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	f	%
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	7	17,95
Kamu Yönetimi	5	12,82
Uluslararası İlişkiler	5	12,82
Sosyoloji	4	10,26
İktisat	2	5,13
Antropoloji	2	5,13
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2	5,13
Sanat ve Tasarım	1	2,56
Mimarlık	1	2,56

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Felsefe ve Din	1	2,56
Avrupa Birliği	1	2,56
Radyo, Televizyon ve Sinema	1	2,56
Batı Dilleri	1	2,56
Türk Dili ve Edebiyatı	1	2,56
Güvenlik Bilimleri	1	2,56
Para, Sermaye Piyasası ve Finansal Kurumlar	1	2,56
Bilinmeyen	1	2,56
Toplam	39	100

Tablo 6’ da Küreselleşme ve Göç konusunda yapılmış tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı incelendiğinde; 7 tez ile Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı’nda en çok çalışma yapılmış olup 5’er tez ile Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalları izlemektedir. Daha sonra en çok çalışma 4 tez ile Sosyoloji Anabilim Dalı’nda yapılmış olup; İktisat, Antropoloji, Halkla İlişkiler ve Tanıtım anabilim dallarında 2’şer tez çalışması yapıldığı görülmektedir. Sanat ve Tasarım, Mimarlık, Felsefe ve Din, Avrupa Birliği, Radyo Televizyon ve Sinema, Batı Dilleri, Türk Dili ve Edebiyatı, Güvenlik Bilimleri, Para Sermaye Piyasası ve Finansal Kurumlar anabilim dallarında da çalışmalar yapılmıştır.

Tablo 7. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Konu	f	%
Göç ve kültürel değişim	7	17,95
Göç ve işgücü	7	17,95
Göç politikaları	7	17,95
Yasadışı göç	3	7,69
Göç ve ekonomi	2	5,13
Göç ve toplumsal yaşam	2	5,13
Göç ve suçlar	2	5,13
Göç ve sanat	1	2,56
Göç ve tarım işçiliği	1	2,56
Göç ve dini inançlar	1	2,56
Göç ve dernekler	1	2,56
Göç ve kalkınma	1	2,56
Zorunlu göç	1	2,56
Göç ve edebiyat	1	2,56
Göç ve toplumsal cinsiyet	1	2,56
Beyin göçü	1	2,56
Toplam	39	100

Tablo 7’ de Küreselleşme ve Göç konusunda yapılmış tezlerin konularına göre dağılımı incelendiğinde; 7’şer tez çalışmasıyla göç ve kültürel değişim, göç ve işgücü, göç politikaları konuları en çok çalışılan konular olmuştur. Bu çalışmalarını, 3 tez ile yasadışı göç konusu; 2’şer tez ile göç ve ekonomi, göç ve toplumsal yaşam, göç ve suçlar konuları izlemiştir. Göç ve sanat, göç ve tarım işçiliği, göç ve dini inançlar, göç ve dernekler, göç ve kalkınma, zorunlu göç, göç ve edebiyat, göç ve toplumsal cinsiyet, beyin göçü konularında da çalışma yapılmıştır.

Tablo 8. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımı

Yöntem	f	%
Nitel	13	33,33

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Alan Araştırması	6	15,38
Nicel	5	12,82
Tarihi	1	2,56
Tarama	1	2,56
Doküman Analizi	1	2,56
Durum Çalışması	1	2,56
Belirtilmemiş	11	28,21
Toplam	39	100

Tablo 8’de Küreselleşme ve Göç konusunda yapılmış tezlerin yöntemlerine göre dağılımı incelendiğinde; 13 çalışma ile en çok nitel araştırma yöntemi kullanılmış; 6 alan çalışması ve 5 nicel çalışma bulunmaktadır. 11 tez çalışmasının yöntemi belirtilmemiştir. Tarihi, tarama, doküman analizi, durum çalışması türlerinde çalışmalar da yapılmıştır.

Tablo 9. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Örneklem Yöntemine Göre Dağılımı

Örneklem Yöntemi	f	%
Kartopu Örneklem	8	20,51
Amaca Uygun Örneklem	3	7,69
Olasılıklı Örneklem	1	2,56
Tabakalı Örneklem	1	2,56
Belirtilmemiş	26	66,67
Toplam	39	100

Tablo 9’da Küreselleşme ve Göç konusunda yapılmış tezlerin örneklem yöntemine göre dağılımına bakıldığında; 26 çalışmada örneklem yöntemi belirtilmediği tespit edilmiştir. Kartopu örneklem yöntemi ile 8, amaca uygun örneklem yöntemi ile 3; tabakalı ve olasılıklı örneklem yöntemlerinin kullanıldığı 1 çalışma bulunmaktadır.

Tablo 10. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Tezlerin Örneklem Türüne Göre Dağılımı

Örneklem Türü	f	%
Doküman	21	53,85
Göçmenler	5	12,82
Göçmen kadınlar	3	7,69
Mekânlar	2	5,13
Mevsimlik tarım işçileri	1	2,56
Yasadışı göçmenler	1	2,56
Müslüman göçmenler	1	2,56
Hükümlü göçmenler	1	2,56
Çocuklar ve ebeveynleri	1	2,56
Akademisyenler	1	2,56
Kaçak göçmen işçiler	1	2,56
Mühendisler	1	2,56
Toplam	39	100

Tablo 10 incelendiğinde; Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış tezlerde örneklem türü olarak 21 tezde dokümanların, 5 tezde göçmenlerin, 3 tezde göçmen kadınların, 2 tezde mekanların kullanıldığı saptanmıştır. Mevsimlik tarım işçileri, yasadışı göçmenler,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Müslüman göçmenler, hükümlü göçmenler, çocuklar ve ebeveynleri, akademisyenler, kaçak göçmen işçiler, mühendisler de örneklem türü olarak kullanılmıştır.

Tablo 11. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	f	%
Görüşme	10	25,64
Anket	7	17,95
Doküman İnceleme	7	17,95
Gözlem	4	10,26
Katılımcı Gözlem	4	10,26
Odak Grup Çalışması	3	7,69
Literatür tarama	2	5,13
Örnek Olay İnceleme	1	2,56
Mülakat	1	2,56
Belirtilmemiş	16	41,02
Toplam	39	100

Tablo 11 incelendiğinde; Küreselleşme ve Göç konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin 16'sında veri toplama aracı belirtilmemiş olup 10'unda veri toplama aracı olarak görüşme; 7'sinde anket ve doküman inceleme; 4'ünde gözlem ve katılımcı gözlem; 3'ünde odak grup çalışması, 2'sinde literatür çalışması kullanıldığı belirtilmiştir. Örnek olay ve mülakat veri toplama araçlarıyla yapılan 1'er çalışma tespit edilmiştir.

Tablo 12. Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Tezlerin Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımı

Veri Analiz Yöntemi	f	%
Ki- Kare	4	10,26
Genel Frekans Dağılımı	1	2,56
Betimsel Analiz	1	2,56
İçerik Analizi	1	2,56
Yorumlayıcı Analiz	1	2,56
Korelasyonel Analiz	1	2,56
Friedman Testi	1	2,56
Belirtilmemiş	31	79,49
Toplam	39	100

Tablo 12 incelendiğinde; Küreselleşme ve Göç konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin 31'inde kullanılan veri analiz yöntemi belirtilmemiştir. Veri analiz yöntemi olarak, 4 tezde ki-kare testi kullanıldığı belirtilmiştir. Bunlarında dışında kalan tezlerde genel frekans dağılımı, betimsel analiz, içerik analizi, yorumlayıcı analiz, korelasyonel analiz, Friedman testi veri analiz yöntemi olarak kullanıldığı saptanmıştır.

Tablo 13 Küreselleşme ve Göç Konusunda Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Sonuçları

Konu	Tez No	Sonuç	GENEL SONUÇ
Göç ve kültürel değişim	YL6	Göç geçmişine sahip kullanıcıların geldikleri kültür ile yaşadıkları kültür arasında az ya da çok iletişim kurdukları ve bu etkileşim sonucunda yaşadıkları konutları ve çevrelerini değiştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.	Göç ve kültürel değişim konusunda yapılan çalışmaların sonuçları göç alan şehirlerin fiziki, sosyal ve kültürel yapılanmasında, toplumsal

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

	YL12	Ötekileştirilen “Müslüman göçmen kültürü” üzerinden Avrupalı kimliğinin ve kültürünün devam ettirilmesi ve yeniden üretimi amaçlanmaktadır.	ve bireysel kimlik boyutlarında, dini boyutta ve aile ve ebeveyn rollerinde değişimler meydana getirdiğini ortaya koymuştur.
	YL14	Göçün getirdiği çok kültürlülükle birlikte İzmit’te bir kültürlenme oluşmuştur.	
	YL28	Küreselleşme kapsamında tarihi ticari merkezler tüketimde önemini korurken alışveriş merkezleri yaşam tarzındaki değişime sebep olmaktadır.	
	DR2	Küreselleşme ve köyden kente göç ile ebeveynlik algısında değişim meydana gelmiştir.	
	DR3	Kimliksel aidiyetin görüülen kişilerde ağırlıklı olarak iki yöne kaydığı ortaya çıkmaktadır: ikili kültür ve melez kültür.	
	DR5	İsrail’de Türkiye göçleriyle birlikte artarak ivme kazanan musiki etkileşimi, basın yayın organlarının erişebilirliği ve çevrimiçi erişim ağlarının kullanımının artmasıyla yaygınlık göstermiştir.	
Göç ve işgücü	YL3	Küreselleşmenin göçün ve emeğin feminizasyon sürecine etki ederek yabancı göçmen kadınların emek piyasası içerisindeki konumlarının bakım ve ev hizmetleri sektöründedir.	Göç ve işgücü konusunda yapılan çalışmaların sonuçları küreselleşme ve göç bağlamında göçmenlerin niteliksiz iş gücü olarak, emek yoğun sektörlerinde çalıştırılması, yoksulluğun sürmesi ve emek piyasasında kadın işçilerin ev ve bakım hizmetlerinde çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.
	YL4	Yoksulluk ve benzeri nedenlerle kendi ülkelerinden göç eden kaçak göçmenler, gittikleri AB üyesi ülkelerde ve Türkiye’de yeniden yoksullaşma ve sosyal dışlanma riskiyle karşılaşmaktadır.	
	YL15	Göçmenler hala yoğun olarak yerli işgücünün yapmak istemediği işleri yapmakta ve emek yoğun sektörlerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır.	
	YL13	Kaçak göçmen işgücü, kapitalist birikim açısından, özellikle emek-yoğun, niteliksiz işlerin yapıldığı sektörlerde yedek işgücü olarak devreye sokulmaktadır.	
	DR1	Çalıştıkları ülkelerde giderek marjinalleşme tehlikesi yaşayan göçmenler bu tehlikeye karşın yaşamı çoklulaştırmayı seçmektedirler.	
	DR6	Kaçak göçmen işçiler çoğunlukla emek-yoğun, niteliksiz işlerde çalıştırılmaktadır. İnşaat sektörü bu işçilerin en yoğun olarak çalıştığı alanların başında gelmektedir.	
Göç politikaları	YL7	Yasa dışı olan ve kontrolsüzce gerçekleşen göç dalgalarından Yunanistan ve Türkiye olumsuz	Göç politikaları konusunda yapılan çalışmalar küreselleşme ve göç

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

		etkilenmekte ve bu durumu çeşitli tedbirlerle kontrol altına almaya çalışmaktadır.	bağlamında yasadışı göç dalgalarının olumsuz etkileri ve buna yönelik ülke politikaları, göçmenlerin ihmal edilen sosyal hakları, ekonomideki rekabet ortamı, Türkiye’de devletin değişen rolü ve Avrupa’daki göç karşıtı politikalar üzerine durumları betimlemiştir.
	YL21	Uluslararası göçmenlerin sosyal hakları ihmal edilmiştir.	
	YL26	Karmaşık ekonomi ve artan rekabet ortamı havayolu şirketlerini olumsuz etkilemiştir.	
	YL27	Sosyal devlet olma gerekliliğiyle küreselleşme ile çalışma hayatında devletin rolü değişmiştir.	
	YL24	Küreselleşme süreci genel anlamıyla sosyal politika önlemlerini ve zihniyetini geriletse de sosyal politikalara olan ihtiyacı, yeni sorunlarla birlikte daha da artırmıştır.	
	DR1	Türkiye’nin “kaynak ülke” iken “transit ülke” ve “göç alan hedef ülkeye dönüşümü ile Avrupa göç rejimi çerçevesinde şekillenen göç yönetimi tespit edilmiştir.	
	DR4	Avrupa’da göç karşıtı politikaların güvenikleştirme sürecinin bir ürünü olduğunu ve bu sürecin en etkin aktörlerinden olan radikal sağ partilerin göç karşıtı söylemlerini ve yaklaşımlarını ulusal güvenlik, ekonomik güvenlik, kültürel güvenlik ve iç güvenlik temalarını kullanarak bir inşa süreci kapsamında oluşturmaktadırlar.	
Yasadışı göç	YL9	Türkiye devletin göç konusuna ulus devlet/güvenlik anlayışıyla yaklaştığı tespit edilmiştir.	Yasadışı göç konusunda yapılan çalışmalar, yasadışı göç sorununun uluslar arası bağlamda ele alınması gerektiği sonucuna ulaşmış, Türkiye’nin olaya yaklaşımını ele almıştır.
	YL18	AB’yi de kapsayacak şekilde ve yasa dışı göç sorununa çözüm bulma amacıyla uluslararası işbirliği mekanizmalarına da ihtiyaç duyulmaktadır.	
	DR9	Yasa dışı göç kapsamında genel olarak “transit ülke” özelliği gösteren Türkiye, bazı ülke vatandaşları için “hedef ülke” ve zaman zaman da “kaynak ülke” özelliği sergilemektedir.	
Göç ve ekonomi	YL1	Göçteki artışın kalkınma için yeterli bir koşul olmadığını ortaya koymaktadır.	Göç ve ekonomi konusunda yapılan çalışmalar göçteki artışın kalkınmada koşul olarak yeterli olmadığını ve ekonomide yarattığı sorunları küreselleşme ve göç boyutunda ortaya koymuştur.
	YL10	Küresel bir toplumun ortaya çıktığı, zamanı ve mekanı dönüştürdüğü söylemi her iki kuramcıda da ortak bir anlayışa sahiptir. Küreselleşme süreci malların, sermayenin, emeğin dolaşımını hızlandıran bir yöne sahiptir. Küreselleşmenin getirdiği mikro-milliyetçilik, etnik çatışma, savaş, çevre	

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

		sorunları ve kimlik sorunları gibi problemler yeni bir zaman-mekan mantığı tarafından biçimlendirilmektedir.	
Göç ve toplumsal yaşam	YL16	Göçmenin geldiği ülke, vardığı ülke ya da statüsü ne olursa olsun, uzakta kalma ve yabancı bir toplumda yaşamını sürdürüyor olması “uzaklaşma deneyimini” ortaya çıkarmaktadır.	Göç ve toplumsal yaşam konusunda yapılan çalışmalar küreselleşmenin tüm toplumu tezat bir şekilde hem zayıflatabileceği hem de güçlendirebileceği sonucuna ulaşmış ve yabancılaşmayı ortaya koymuştur.
	YL19	Küreselleşmenin tüm toplumu tezat bir şekilde hem zayıflatabileceği hem de güçlendirebileceği sonucunu gösterilmiştir.	
Göç ve suçlar	YL23	Şehirlere yapılan göç hareketliliğinin yoğunluğu şehirlerde mevcut olan sosyal kurumlara etkilerken; bu kurumlar arasındaki dengeyi bozmakta ve sosyal organizasyonsuzluğa neden olmaktadır. Geleneksel toplumlara hakim olan sosyal kontrolünde zayıflaması suç oranlarının artmasına neden olmaktadır.	Göç ve suçlar konusunda yapılan çalışmalar küreselleşme ve göç olgusunun suç artışındaki etkisini ortaya çıkarmıştır.
	YL25	Küreselleşme örgütlü suçu ve suçluluğu etkilemekte ve artış yaşanmaktadır.	
Göç ve sanat	YL2	Günümüzde sanatsal pratikler, göçü göz ardı edilen bir konu olmaktan çıkarmıştır. Bu toplumsal konu, her geçen gün bir çığ gibi büyümekte ve birçok mecrada önemsenmektedir. Ortaya çıkan sanatsal işler de bu doğrultuda çoğalmakta; kurgulanan çalışmalar, göçün çok boyutlu kavramsal etki ve dönüşümlerini her geçen gün daha da genişletmektedir.	Göç ve sanat konusunda yapılan çalışma, sanat mecralarında göç konusuna dikkat çekildiği sonucuna ulaşmıştır.
Göç ve tarım işçiliği	YL5	Göçmen işçilerin göç ettikleri alanlarda ortak yaşam alanlarını kullanma düzeyinin düşüklüğü sorunların varlığı sosyal dışlanmayı artırırken; işveren ve yerel halk ile yakın ve güvене dayalı ilişki kurma durumu sosyal dışlanmayı azaltıcı etkiye sahiptir.	Göç ve tarım işçiliği konusunda yapılan çalışma göç eden ve yerliler arasında güvене dayalı ilişkilerin sosyal dışlanmayı azaltacağı sonucuna ulaşmıştır.
Göç ve dini inançlar	YL8	Bireyler gittikleri her yere kendi dini inançlarını ve geleneklerini taşımaktadırlar. Kentleşen bireyler değişmekte ve değişimden din de nasibi almaktadır.	Göç ve dini inançlar konusunda yapılan çalışma dini inançların göçle taşındığını, göçün diğer boyutları gibi korunsa bile değiştiğini ortaya koymuştur.
Göç ve dernekler	YL11	Hemşehri dernekleri organize ettikleri faaliyetlerle bir taraftan bireyciliğin hakim olduğu kent ortamında hemşehrilerin bir araya gelmesini sağlarken, diğer taraftan kırsal kesim	Göç ve dernekler konusunda yapılan çalışma derneklerin göç edenlerin kültürünü korumadaki etkisini ortaya çıkarmıştır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

		insanın değerlerini ve kültürlerini korumasına olanak tanımaktadır.	
Göç ve kalkınma	YL17	İşçi dövizleri ve politikalar dış göçün kalkınmaya etkisi üzerine farklı algılar ve söylemler oluşturulmasında etkili olmuştur.	Göç ve kalkınma konusunda yapılan çalışma, dış göçün kalkınmaya etkisini betimlemiştir.
Zorunlu göç	YL20	Göçmenler ya aniden tepkisel olarak göç etmişler ya da gelecek olan “tehlikeye” tedbirden göç etmişlerdir.	Zorunlu göç konusunda küreselleşme ve göç bağlamında göçün aniden-kaçma boyutunu ortaya koymuştur.
Göç ve edebiyat	YL22	Göçlerin olduğu konjonktürün edebiyat üzerinde de büyük farklılıklara yol açtığı saptanmıştır.	Göç olgusu edebiyat üzerinde çeşitliliğe etki etmiştir.
Göç ve toplumsal cinsiyet	DR8	Eşit yurttaşlığı farklı yönleriyle siyasallaştıran toplumsal hareketlerin yokluğunda katılım formlarının kolayca apolitikleştirilebilen bir “marjinal alanların yönetimi” siyasetine dönüşebileceğini yargısına varılmıştır.	Göç ve toplumsal cinsiyet konusunda yapılan çalışma marjinal alanların yönetimi siyasetine dönüşen toplumsal hareketi ortaya koymuştur.
Beyin göçü	DR10	Beyin göçünde gelişmekte olan ülkelerin yüksek nitelikli insan gücünü çekmeye yönelik sunduğu cazip fırsatların varlığı, gelişmekte olan ülkeleri sürekli kaybeden durumuna getirmektedir.	Beyin göçü konusunda yapılan çalışma, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri sürekli kaybeden durumuna getirdiği sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 13 incelendiğinde; Küreselleşme ve Göç konusunda yapılan tezlerden kültürel değişim konusunda çalışılan tezlerde göç alan şehirlerin fiziki ve sosyokültürel yapılanmasına, toplumsal ve bireysel kimlik boyutlarında, ebeveynlik rollerinde meydana gelen değişimler ortaya koyulmuştur. İşgücü konusunu işleyen tezlerin göçmenlerin niteliksiz işgücü olarak çalıştırıldıkları sektörler betimlenmiştir. Göç politikası konusunu ele alan tezlerin devletlerin değişen rolüne ilişkin ve göç dalgalarının ülkelere olan etkilerine ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. Genel olarak sonuçlar incelendiğinde küreselleşme ve göç kapsamında yapılan çalışmaların sonuçları bu olguların çalışıldıkları konunun tarihsel sürecinden bu yana olan değişimlerini, bu olguların konulara etkilerini betimlemek olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada 2004-2017 yılları arasında Türkiye’de üreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerini bilimsel araştırmanın genel kriterleri çerçevesinde analizi amaçlanmış; küreselleşme ve göç konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin künye bilgilerinin, tezlerin konularının ve yöntemlerinin ve sonuçlarının nasıl bir dağılım göstermekte olduğu “tezlerin araştırmacısı, adı ve türü, tezlerin yayın dili, tezlerin yayın yılı, tezlerin hazırlandığı üniversite, tezlerin hazırlandığı enstitü, tezlerin hazırlandığı anabilim dalı, tezlerin yöntemleri, tezlerin örneklem türleri ve katılımcıları, tezlerin veri toplama

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

araçları, tezlerin verilerinin analizi yöntemleri ve tezlerin sonuçları” başlıklarını içeren, araştırmacılar tarafından hazırlanan “Tez İnceleme Formu” kullanılarak ortaya konmuştur.

İncelenen lisansüstü tezlerin toplam sayısı dikkate alındığında kapsamı oldukça geniş olan bu iki olguya ilişkin daha fazla çalışma yapılması gerekliliği göze çarpmaktadır. Araştırmadaki tezlerin türlerine göre dağılımları incelendiğinde, yüksek lisans ve doktora düzeyleri arasındaki fark göze dikkat çekicidir. Küreselleşme ve göç konusunun dinamizmi ve güncelliği göz önüne alındığında doktora düzeyinde yapılacak daha fazla çalışma ile alana katkı sağlanması önerisinde bulunulabilir.

Araştırmada incelenen tezlerin yayın dillerine bakıldığında tezlerin çoğunluğunun Türkçe olması ve doktora düzeyinde hiç İngilizce bir çalışmaya rastlanmamış olması önemli bir sonuçtur. Küreselleşme ve göç konularının kendi uluslararası kapsamı göz önüne alındığında bu alanda yapılacak çalışmaların dillerinin de sınır ötesine geçmesi yerinde olacaktır.

İncelenen lisansüstü tezlerin yayın yıllarına göre dağılımları incelendiğinde, 2005 yılında hiç çalışmanın bulunmaması ve 2008 ve 2009 yıllarının en çok çalışma yapılan yıllar olması dikkat çekmektedir. 2014 yılından sonra çalışma sayısında yaşanan azalmayı konunun akademik alanda ilgi kaybettiği şeklinde yorumlamak mümkünse konunun güncelliğine ve önemine daha fazla vurguyu gerektirmektedir.

Bu araştırma kapsamındaki lisansüstü tezlerin yapıldıkları üniversiteler incelendiğinde; Dokuz Eylül Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi başı çekmektedir. Diğer üniversitelerin de bu konuyla ilgili çalışmalarını artırması konuya farklı bakış açıları getirmesi açısından önem taşımaktadır.

İncelenen lisansüstü tezlerin yapıldıkları enstitüler incelendiğinde en çok çalışma sosyal bilimler enstitülerinde yapılmıştır. Güzel Sanatlar ve Savunma Bilimleri Enstitülerinde yapılmış çalışmaların olması konunun kapsamına vurgu yapmakta ve çeşitli enstitülerde de konunun çalışılmasına örnek teşkil edebilir.

İncelenen lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı göz önüne alındığında en çok çalışma, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı’nda yapılmış olup daha sonra Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dallarında yapılmıştır. Mimarlık, Felsefe ve Din, Sanat ve Tasarım Anabilim Dallarında yapılan çalışmaların olması konunun birçok bilim dalıyla olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Farklı bilim dallarında konuyla ilgili yapılacak çalışmalar bu zenginliğe katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmadaki lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımı değerlendirildiğinde ise en çok çalışma yapılan konular göç ve kültürel değişim, göç ve işgücü ve göç politikaları olmuştur. Bu durum küreselleşme ve göç olgusunun alan yazında da belirtildiği gibi en çok kültürel, ekonomik ve politik yanının değerlendirildiğini gözler önüne sermektedir.

Bu araştırmadaki lisansüstü tezlerin yöntemlerine göre dağılımı değerlendirildiğinde, en sık rastlanan çalışma yöntemi nitel çalışmalardır. Nitel ve nicel çalışmaların birbirini desteklediği karma yöntem kullanılarak bu konuda güvenilirlik ve geçerlik açısından daha etkili çalışmalar yapılması araştırmacılara önerilebilir. Bir diğer husus ise araştırma yöntemi belirtilmemiş 11 çalışmanın bulunması ve % 28,21’lik payı almasıdır. Bilimsel araştırma yazım kurallarının üniversitelerde ve enstitülerde farklılık göstermesi sonucu olduğu tahmin edilen bu durum bilimsel çalışma prensipleri açısından olumsuz olarak değerlendirilebilmektedir.

İncelenen lisansüstü tezlerin örnekleme yöntemine göre dağılımında örnekleme yöntemi belirtilmemiş % 66,67’lik payla 26 tezin olması araştırmacıların bilimsel araştırma yazım

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

kuralları ve yöntem bilgisi açısından kendilerini geliştirme gerekliliğini bir kere daha vurgulama ihtiyacı doğurmaktadır. Örneklem türü dikkate alındığında genellikle dokümanların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Göçmen ve göçmen türleri küreselleşme ve göç konusunda yapılan araştırmaların en sık kullanılan bir diğer katılımcı türünü oluşturmaktadır.

İncelenen lisansüstü tezler veri toplama araçlarına göre incelendiğinde ise veri toplama aracı belirtilmemiş % 41,02'lik oranla 16 tez olması ve veri analiz yöntemlerine göre dağılımları incelendiğinde ise % 79,49'luk bir oranla 31 tez olması üniversitelerin ve enstitülerin bu hususta değerlendirmeler yapması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum bilimsel çalışmaların kalitesine gölge düşürmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, yapılan bu araştırmanın küreselleşme ve göç konusuna katkı getirecek araştırmalara bu konuda yapılan tez çalışmalarının derlendiği ve özetlendiği bir kaynak teşkil etmesi umulmaktadır. Küreselleşme ve göç olgusunun etki alanı ekonomi, politika ya da işgücü ile sınırlı kalmadığı gerçeğiyle bu bağlamda oluşan değişim ve gelişmelere Eğitim Bilimleri Enstitülerinde yapılan hiçbir çalışmanın bulunmadığı bulgusundan hareketle en az diğer bilim alanları kadar eğitim bilimi araştırmacılarının da kayıtsız kalmaması gerektiği tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2011). *Ekonomik, Kültürel Ve Politik Küreselleşme Ve Sonuçları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Ç., E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwells.
- Castles, S. (2002), Migration and Community Formation under Conditions of Globalization. *International Migration Review*, 36, 1143-1168. doi:[10.1111/j.1747-7379.2002.tb00121.x](https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2002.tb00121.x)
- Köşk, U.C. ve Özbek, Ç. (2017). Küreselleşme ve Uluslararası Göç İlişkisinde Değişen Göçmen Algısı. *Researcher: Social Science Studies*, 5 (8), 247- 265.
- Paydak, A. (2012) *Küreselleşme ile değişen göç kavramı: yasadışı göç ve Türkiye'de Adana ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Temiz, H.E. (2004). Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Göç hareketleri, Yoksulluk ve İşgücü Piyasaları. *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 35-60.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KÜRESELLEŞME VE YÜKSEKÖĞRETİM KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR NİTEL ARAŞTIRMA ÖRNEĞİ

Gülay EKİCİ

Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, gulayekici@yahoo.com

Sefa Burak BAYSAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, burakbaysal13@outlook.com

Şükriye GÜRBÜZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, sukriyegurbuz.hu@gmail.com

Özet

Son yıllarda oldukça popüler kavramlardan biri olan küreselleşme bireylerin hayatının her aşamasında etkisini göstermektedir. Bu kapsamda küreselleşmenin etkisinin görüldüğü en önemli alanlardan biri yükseköğretimdir. Yükseköğretim hem küreselleşmeyi etkilemekte hem de küreselleşmeden etkilenmektedir. Dolayısıyla böylesine önemli etkileşimi olan bu iki konuda pek çok akademik çalışmanın yapıldığı belirlenmiştir. Bu araştırmanın amacı, 2005-2017 yılları arasında Türkiye’de küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerini genel kriterler çerçevesinde analiz etmektir. Araştırma nitel araştırma modeline göre hazırlanmış olup durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın verileri araştırmanın amacına uygun olarak dokümanlardan elde edilmiştir. Araştırma Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde erişime açık olan küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan toplam 63 yüksek lisans ve doktora tezini kapsamaktadır. Verilerin analizinde içerik analizi yönteminin kullanımı tercih edilmiştir. Veriler betimsel istatistiksel değerlerden yüzde ve frekans değerleri verilerek tablolastırılmıştır. Belirlenen tezler araştırmacılar tarafından hazırlanan “Tez inceleme formu” kullanılarak incelenmiştir. Bu form hazırlanırken, bir bilimsel çalışmanın sahip olması gereken nitelikler dikkate alınmıştır. Bu form kapsamında incelenen tezler “tezlerin araştırmacısı, adı ve türü, tezlerin yayın dili, tezlerin yayın yılı, tezlerin hazırlandığı üniversite, tezlerin hazırlandığı enstitü, tezlerin hazırlandığı anabilim dalı, tezlerin amaçları, tezlerin yöntemleri, tezlerin örneklem türleri ve katılımcıları, tezlerin veri toplama araçları, tezlerin verilerinin analizi yöntemleri ve tezlerin sonuçları” başlıkları altında incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan tezlerin çoğunlukla yüksek lisans tezi olduğu belirlenmiştir. Tezler incelendiğinde tezlerin özgün dil açısından Türkçe olarak yazıldığı saptanmıştır. Toplam 7 tez ile en fazla yüksek lisans tezinin 2013 yılında hazırlandığı belirlenirken, en fazla doktora tezinin ise, toplam 3 tez ile 2016 yılında hazırlanmış olduğu belirlenmiştir. Konuyla ilgili 5’er tez çalışmasının Gazi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde hazırlatıldığı tespit edilmiştir. Enstitü bazında veriler değerlendirildiğinde, küreselleşme ve yükseköğretim konusunda en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmış olduğu ve tezlerin Eğitim

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Bilimleri anabilim dalında yapılmış tezler olduğu tespit edilmiştir. Tezler konularına göre incelendiğinde, toplam 45 tezin Eğitim ve Öğretim konusunda yapıldığı saptanmıştır. Tezler araştırma modellerine göre incelendiğinde, toplam 17 tezin nitel araştırma modeline göre hazırlandığı, toplam 15 tezin nicel araştırma modeline göre hazırlandığı belirlenmiş olup toplam 10 tezde ise, herhangi bir modelin belirtilmediği saptanmıştır. Diğer taraftan tezlerin çoğunda örneklem belirleme yöntemlerinden bahsedilmemiş olmasına rağmen bahsedilenlerin amaçlı örnekleme yönteminin kullanılarak hazırlandığı ifade edilmiştir. Tezlerin katılımcıları incelendiğinde, toplam 40 tezde öğrencilerin katılımının sağlandığı belirlenirken, toplam 14 tezde ise, akademisyenlerin katılımının sağlandığı belirlenmiştir. Verilerin toplanmasında en fazla anket ve görüşme tekniklerinin kullanıldığı belirtilirken, verilerin analizinde ise, yüzde ve frekans değerlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen önemli sonuçlardan biri ise, tezlerde incelenen konuların küreselleşme kapsamında; küreselleşme bağlamında katılımcıların küreselleşme ve yükseköğretime etkileri konusundaki görüşleri, küreselleşme ve yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye hakkındaki görüşleri, küresel eğitim pazarlama stratejileri, küreselleşen yükseköğretim pazarı ve Türkiye, Türkiye'de yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sorunları, Avrupa Birliği eğitim ve değişim programları, Erasmus programı, Avrupa Birliği Erasmus programına katılan Türk ve yabancı öğrencilerin programla ilgili görüşleri, Bologna süreci ve yükseköğretim kurumlarındaki yansımaları vb. gibi içeriği zengin pek çok konuda yapılmış çalışmalarda odaklandığı tespit edilmiştir. Eğitim Bilimleri Enstitüsünde hazırlanmış olan tezlerin akademik yazma kurallarına uygun olarak hazırlanışı daha fazlayken diğer tezlerde akademik yazma kurallarına çok fazla uyulmadığı belirlenmiştir. Tezlerin hazırlanışında özellikle yöntem ve yöntemin alt başlıkları bölümlerinin daha dikkatli ve özenli hazırlanmasında yarar görülmektedir. Çalışma sonunda konuyla ilgili önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme ve Yükseköğretim, Yüksek Lisans Tezleri, Doktora Tezleri, İçerik Analizi

EVALUATION OF MASTER AND DOCTORAL THESIS THAT HAVE BEEN IMPLEMENTED ON GLOBALIZATION AND HIGHER EDUCATION: A QUALITATIVE RESEARCH PROPOSAL

Gülay EKİCİ

Prof. Dr. Gazi University, gulayekici@yahoo.com

Sefa Burak BAYSAL

Master Student, Gazi University, burakbaysal13@outlook.com

Şükriye GÜRBÜZ

Master Student, Gazi University, sukriyegurbuz.hu@gmail.com

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Summary

Globalization, one of the most popular concepts in recent years, has been influencing every step of the individual's life. In this context, one of the most important areas where the effect of globalization is seen is higher education. Higher education both affects globalization and are being affected by it. Thus, it has been determined that many academic workshops have been made in these two important interactions. The purpose of this research is to analyze the master's and doctoral thesis on the subject of globalization and higher education that published between the years 2005-2017 in Turkey. The data of the study was obtained from the documents as appropriate for the purpose of the study. The research covers 63 masters and doctoral thesis on the subject of globalization and migration that are open to access in the Council of Higher Education National Thesis Center. In the analysis of the data, the content analysis method is used. The data are tabulated by giving the percentage and frequency values of the descriptive statistical values. The determined theses were examined by using "Thesis Review Form" prepared by the researchers. While preparing this form, the qualifications of scientific research have been taken into consideration. The theses determined were examined using the "Thesis Review Form" prepared by the researchers. This form are composed of the sub- categorizes as "researcher, name and type of thesis, publication language of thesis, publication year of thesis, university of thesis, institute of thesis, subject of thesis, department of thesis, methods of thesis, types of sampling and participation of thesis. data collection tools of the thesis, data analysis method of thesis and the conclusion of the thesis." As a result of the analysis, it was determined that theses on globalization and higher education are mostly master thesis. It was determined that the theses were written in Turkish in terms of the original language. It was determined that the most master thesis was prepared in 2013 with a total of 7 theses and the most of the doctoral thesis was prepared in 2016 with 3 thesis in total. It has been determined that the 5 theses on the subject were prepared in Gazi University, Marmara University and Middle East Technical University. It is determined that the most thesis about globalization and higher education is prepared in the Institute of Social Sciences and theses are the thesis made in the branch of educational sciences. When the theses were examined according to their subjects, it was determined that 45 thesis were made about Education and Teaching. When the theses were examined according to the research models, it was determined that a total of 15 theses were prepared according to the qualitative research model and 15 theses were prepared according to the quantitative research model. In total 10 theses, no model was specified. On the other hand, although the methods of sampling are not mentioned in the majority of the theses, they are stated to be prepared using the purposeful sampling method. When the participants of the theses were examined, it was determined that the participation of the students was provided in total of 40 theses, while in the total of 14 dissertations, the participation of the academicians was determined. Surveys and interview techniques were used most frequently in the collection of data, while percentage and frequency values were used in the analysis of data. One of the important results obtained in the research is that, in the scope of globalization, the participants' views on globalizations and its effect on higher education and and foreign students' views on Turkey, global education

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

marketing strategies, globalized higher education market and Turkey, foreign students' problems receiving education in Turkey, the European Union training and exchange programs, Erasmus program, views of the Turkish and foreign students participating in the European Union Erasmus program on the program, reflections on the Bologna process and higher education institutions, as well as in a variety of subjects. The theses prepared at the Institute of Educational Sciences were prepared in accordance with the academic writing rules and it is determined that the academic writing rules are not abided by the other theses. Particularly in the preparation of the theses, it would be better if the subcategories of method and method are prepared more carefully. At the end of the study, the related proposal was given.

Key Words: Globalisation and Higher Education, Master Theses, Doctoral Theses, Content Analyses

1. GİRİŞ

Küreselleşme

Küreselleşme ya da diğer adıyla “Globalleşme” insanlığın var oluşundan beri süregelen ve insanların birbirleri ile sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel mânâda etkileşimleri sonucu oluşturdukları bağlantıya denir. Küreselleşme olgusunun ne olduğu ile ilgili literatürde farklı görüşler mevcuttur. Küreselleşme, dünya genelinde ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşmenin sağlandığı, fikirlerin, görüşlerin ve teknolojinin küresel düzeyde kullanıldığı, mekânların yakınlaştığı, sınırsız rekabetin ve serbest dolaşımın gerçekleştiği, sermaye dolaşımının evrenselleştiği kısaca dünyanın tek pazar haline geldiği karmaşık bir süreci ifade etmektedir (Kaçmazoğlu, 2002; Akt: Balay, 2004: 62).

Küreselleşme, yaklaşık tüm toplumları, ülkeleri, organizasyonları ve bireyleri, farklı değer yargularıyla, çift taraflı bağımlılıkların kompleks sisteminin içine çeken, sınırlar ötesi etkileşimlerdeki bir artışı ve yoğunlaşmayı ifade etmektedir (Yıldız, 2006: 37). Sınırların kalktığı küresel bir dünya düzeninde insanlar arasındaki bağ her geçen gün daha da güçlenmektedir. İnsanlar bilimin ve teknolojinin gelişimiyle birbirlerini daha geniş anlamda etkileme imkanı bulmaktadırlar. Dolayısıyla dünya da meydana gelen değişimler ve yenilikler bireyleri dünya standartlarını yakalamaya, kendilerini geliştirmelerine ve küresel yarışa katılmalarına zorlamaktadır. Nitekim baş döndürücü bir hızla değişen çevre, kendisine tepkisiz kalınmasına izin vermemekte, bireyleri ve örgütleri sürekli olarak yenilenmeye mecbur bırakmaktadır (Önder ve Balcı, 2010: 94).

Uluslararasılaşma ve Küreselleşme

Küreselleşme ve uluslararasılaşma kavramları sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılan ancak birbirlerinden farklı olan iki kavramdır. Küreselleşme; ulusları farklı yönden etkileyen, kendi tarihleri, gelenekleri, kültürleri içinde, teknolojinin, ekonominin, bilginin, insanların, değerlerin sınırlar ötesi akışını ifade ederken uluslararasılaşma, sosyal deneyim ve öğrenme

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

süreçlerini, dünyayı algılayış biçimini değiştiren, dünyayı bütün olarak algılamaya yönelen “dünya sisteminin” belirli bileşenleri şeklinde tanımlanmaktadır (Şentürk, 2008b: 196). Uluslararasılaşma kavramı, bir üniversitenin araştırma faaliyetleri, müfredat, kültür, politikalar, yurt dışı hareketlilik, uluslararası değişim ve araştırma farklı anlayış, yorum ve uygulamayı içinde süreçleri gibi pek çok konuda barındırmaktadır (Bartell, 2003; Akt: Selvitopu, 2016).

Küreselleşme daha çok ekonomik bir süreci, paylaşımların ülke sınırlarının ötesinde olmasını, ortak pazarı ve bağımlılığı vurgularken, uluslararasılaşma bir dünya görüşünü ifade eden ve daha çok kültürel anlayışı ve tutumları yansıtan bir kavramdır.

Küreselleşme ve Yükseköğretim

Dünyada var olan değişim ve yeniliklerin hem üreticisi hem de bu değişimlerden etkilenen kurumlar olan yükseköğretim kurumları ülkelerin dünya standartlarını yakalama konusunda ilk ihtiyaç duyulan kurumlardır. Bu standartları yakalamak için üniversiteler değişmek ve dönüşmek zorundadır. Bu değişim ve dönüşüm uluslararası öğrencilerin sayısı ve mevcut programların güncel durumlara uygunluğu ile doğru orantılı olarak ilerlemektedir.

Yükseköğretim, uluslararası ekonomi politiğin bir parçası olarak yeniden anlam kazanmakta, küresel bir sektör haline gelmektedir. Yükseköğretim uluslararası bir hizmet olarak değerlendirilmekte, ulusal sınırlar anlamını yitirmektedir. Kişilerin, programların ve kurumların hareketliliğini içeren sınır ötesi yükseköğretim sektörü hızla büyümektedir. Dünya’da gelişmiş ülkelerin öncülüğünde ortaya çıkan yeni yükseköğretim kavramı, bilgi çağına uyum sağlayabilen, yaratıcı, verimli, rekabetçi nitelikleri ön plana çıkarmaktadır. Başta Amerika ve Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere birçok üniversite, nitelikli öğrencileri kendilerine çekebilmek için rekabet içerisindeyler. Bu üniversiteler mevcut tüm eğitim faaliyetlerini öğrencilere sunarken onları kendi üniversitelerine çekebilmek için pazarlama faaliyetlerini kullanmaktadırlar (Akkutay, 2017).

ERASMUS ve BOLOGNA’NIN Küreselleşmeye Katkıları

21. yüzyılda eğitim ve bilginin küreselleşmesinin kaçınılmaz olması, bilginin kapalı bir sistem içinde kişisel ilişkilere dayanan bir yapıyla sınırlı kalmayacağını göstermektedir. Bu nedenle, bireylerin hareketliliğine dayanan, bir ülkede alınan bilgi ve eğitimin, diğer ülkelerde de tanınması ve iş edinmeye olanak yaratması için devletler gerekli girişimlerde bulunmuş ve öğrenci hareketliliğini destekleyecek birçok model oluşturmuştur (Rehber, 2007; Akt: Çelik, 2013, s.12). Bu hareketlik ise Erasmus, Bologna, Mevlana gibi öğrenci değişim programları ile gerçekleştirilmektedir.

Özellikle son yirmi yıllık süreçte belirgin bir şekilde artış gösteren uluslararası öğrenci dolaşımı, hem kalite açısından hem de sosyal, kültürel, ekonomik ve politik katkıları açısından, dünya yükseköğretim alanında her geçen gün giderek daha da önemli hale

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

gelmektedir (Sadık, 2017). Bu eğilime uygun bir biçimde, farklı ülkelerdeki üniversitelerin oluşturdukları ortak diploma ya da öğrencilerin birkaç dönem kendi ülkeleri dışında eğitim almalarını içeren hareketlilik programları da dâhil olmak üzere ulus-ötesi yükseköğretimin daha çok yaygınlaşması ve kendi ülkesi dışında bir kampüste bir diploma programına kayıtlı uluslararası öğrenci sayısının giderek artması beklenmektedir (Çetinsaya, 2014).

Bu araştırmanın amacı, 2005-2017 yılları arasında Türkiye’de küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerini genel kriterler çerçevesinde analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1- Küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin künye bilgileri nasıl bir dağılım göstermiştir?
- 2- Küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin yöntemleri nasıl bir dağılım göstermiştir?
- 3- Küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin sonuçları nasıl bir dağılım göstermiştir?

2. Yöntem

Bu araştırmanın amacı, 2005-2017 yılları arasında Türkiye’de küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerini genel kriterler çerçevesinde analiz etmektir. Araştırma nitel araştırma modeline göre hazırlanmış olup durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi (içeriği) içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kendin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, görgül bir araştırma desendir (Yin, 1984; Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırma da örnekleme yöntemi olarak amaçsal örnekleme kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme, çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013). Araştırmanın verileri araştırmanın amacına uygun olarak dokümanlardan elde edilmiştir. Araştırma Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde erişime açık olan küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan toplam 63 yüksek lisans ve doktora tezini kapsamaktadır. Verilerin analizinde içerik analizi yönteminin kullanımı tercih edilmiştir. Veriler betimsel istatistiksel değerlerden yüzde ve frekans değerleri verilerek tablolştırılmıştır. Belirlenen tezler araştırmacılar tarafından hazırlanan “Tez inceleme formu” kullanılarak incelenmiştir. Bu form hazırlanırken, bir bilimsel çalışmanın sahip olması gereken nitelikler dikkate alınmıştır. Bu form kapsamında incelenen tezler “tezlerin araştırmacısı, adı ve türü, tezlerin yayın dili, tezlerin yayın yılı, tezlerin hazırlandığı üniversite, tezlerin hazırlandığı enstitü, tezlerin hazırlandığı anabilim dalı, tezlerin amaçları, tezlerin yöntemleri, tezlerin örneklem türleri ve katılımcıları, tezlerin veri toplama araçları, tezlerin verilerinin analizi yöntemleri ve tezlerin sonuçları” başlıkları altında incelenmiştir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın alt amaçları yönünde elde edilen bulgular tablolaştırılarak sunulmuştur.

Tablo 1. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Tezin Yazarı	Kod	Tezin Adı	Türü	f	%
			Yüksek Lisans	4	77,7
				9	8
H. GÜRKAN ABALI	YL1	Eğitim bilimleri lisansüstü öğrencilerinin ve öğretim elemanlarının küreselleşme ve yükseköğretime etkileri konusundaki görüşlerinin belirlenmesi			
Kadriye KEÇELİ	YL2	Isparta Şehri'nde uluslararası öğrencilerin kentsel mekân algısı			
Bora GÜNDÜZYEL İ	YL3	Küresel eğitim pazarlama stratejileri ve yabancı uyruklu öğrencilerin üniversite seçim faktörleri üzerine bir araştırma			
Emine Aybike AKKUTAY	YL4	Küreselleşen yükseköğretim pazarı ve Türkiye			
Erna SADIK	YL5	Küreselleşme sürecinde uluslararası öğrenci hareketliliğinin sorunları Türkiye'deki Kosovalı öğrenciler örneği			
Sevcan ÇİMEN	YL6	Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin küreselleşme olgusuna bakış açıları			
Mirgul ENTERİEVA	YL7	Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye yükseköğrenim amacıyla gelen öğrencilerin akademik ve sosyal beklentilerinin karşılanma düzeyi			
Mehmetali AKDAĞ	YL8	Türkiye bursları kapsamında yükseköğrenim için Türkiye'ye gelen öğrencilerin sorunları ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri			
İdris ÇELİK	YL9	Türkiye'de yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sorunları			
Ümit CURA	YL10	Uluslararası öğrencilerin akademik uyumuna kültürleşme stresi ve sosyal desteğin etkisi			

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Akın HARMAN	YL1 1	Üniversite paradigmasında değişim Dünya üniversitesi DPÜ örneği
Büşra Nur MUSAOĞLU	YL1 2	Yerel ve uzun dönemli uluslararası öğrencilerin uyum süreci ve uluslararasılaşma üzerine deneyimleri
Rabia Merve NİĞDELİOĞLU	YL1 3	(İNGİLİZCE)Profesyoneller ya da maceraperestler matematik ve fen öğretmenlerinin yer değişimlerinin öğretim niteliği üzerine etkisinin ortaya çıkarılması
Yasemin ÇİÇEKÇİSOY	YL1 4	AB değişim programları, Türkiye'nin Avrupalılaşması, kültürel bütünleşme ve tam üyelik
Zeynep LEMBET	YL1 5	Avrupa Birliği eğitim ve değişim programlarının yabancı dil öğreniminde kültürel etkileşime olan katkısı
Gülşah GENÇER	YL1 6	Avrupa Birliği eğitim ve gençlik programları; Erasmus programı ve Türkiye yükseköğretiminde programın uygulanması
Güray Gözde ELMALI	YL1 7	Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programlarının Türkiye uygulamasının Erasmus Programı bağlamında değerlendirilmesi
Elif AKSAYAN	YL1 8	Avrupa Birliği ERASMUS Değişim Programı'nın mimarlık eğitimine etkisinin öğrenci deneyimleri üzerinden incelenmesi
Ezgi SARITAŞ	YL1 9	Avrupa Birliği Erasmus programına katılan Türk ve yabancı öğrencilerin programla ilgili görüşlerinin karşılaştırılması
Alaettin İŞERİ	YL2 0	Avrupa Birliği giriş sürecinde Erasmus programı uygulamasına ilişkin uzman görüşleri
İbrahim Nail BURAL	YL2 1	Avrupa Birliği yükseköğretim politikaları ve Türkiye (Avrupa yükseköğretim alanı, Erasmus ve Türkiye ilişkileri)
Fatih GÖKSU	YL2 2	Bir kültürlerarası iletişim incelemesi Erasmus Programı ile Avusturya'ya giden Türk öğrencilerinin yaşantı ve beklentileri üzerine yapılan odak grup çalışması
Abdurrahman	YL2	Erasmus değişim programının öğrencilerin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

AKMAN	3	dil yeterliliği, kişisel gelişim ve kariyer planlamalarına etkisi OKÜ uygulama örneği
Sevgi Saim CERTEL	YL2 4	Erasmus öğrenci değişim programına katılan Türk öğrencilerin akademik yaşantılarının nitel olarak incelenmesi
Ezgi ÇETİN	YL2 5	Erasmus Öğrenci Değişim Programının yönetimi üzerine bir araştırma
Nermin BİLİCİ	YL2 6	Erasmus programı çerçevesinde Türkiye'den yurtdışına giden ve yurtdışından Türkiye'ye gelen yabancı öğrencilerin sosyal uyumlarının karşılaştırmalı incelenmesi
İlkay Başak ADIGÜZEL	YL2 7	Erasmus programına katılan gençlerin Türkiye'deki ve gittikleri ülkelerdeki gençlere ve gençlik hizmetlerine ilişkin görüşleri
Emre ŞAHİN	YL2 8	Erasmus programına katılan Türk öğrencilerin görüşlerinin değerlendirilmesi
Ayşegül SANCAK	YL2 9	Kültürlerarası diyalog açısından öğrenci değişim programları-Erasmus örneği
Gökçe Irmak AĞRI	YL3 0	Küreselleşme sürecinde yükseköğretim politikaları ve ERASMUS projesi
Zeynep SÜTER	YL3 1	Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında erasmus değişim programlarını yürüten birimlerin kurumsal yapılarının incelenmesi ve bir modelleme çalışması
Sami KALAYCI	YL3 2	Türkiye'nin Avrupa Birliği eğitim programlarına katılımı, amaçları, gelişimi ve uygulanması (Selçuk Üniversitesi kapsamındaki Erasmus öğrencileri üzerine bir inceleme)
Hatice YILMAZ	YL3 3	Uluslararası stratejik işbirlikleri kapsamında Erasmus programının başarısının belirlenmesine yönelik bir araştırma
Serkan EKMEN	YL3 4	Yurtdışı staj uygulamalarının üniversite öğrencilerinin kariyerlerine etkisi Dicle Üniversitesi erasmus öğrencileri üzerine bir araştırma
Onur Ertunç	YL3	(İngilizce)Avrupa Birliği genel eğitim

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SARİ	5	politikalarının Avrupalılaşıma sürecindeki rolü Erasmus değişim programı
İmge ŞAHİN	YL3 6	(İNGİLİZCE)Avrupa Birliği'nin Erasmus programına katılan Türk öğrencilerin programla ilgili algıları
Zeynep KARADENİZ CİSDİK	YL3 7	(İngilizce) Erasmus çalışma hareketliliği programı sonucunda bir grup Türk üniversite öğrencisinin dil öğrenme yargılarında oluşan değişikliklerin araştırılması
Ayça ALTAY	YL3 8	(İNGİLİZCE) Erasmus Öğrenci Değişim Programının öğrencilerin yeterlik gelişimlerine etkisi
Filiz TÜZÜN	YL3 9	(İngilizce)ERASMUS personel ders verme hareketliliği İngiliz dili eğitimi akademisyenlerinin algıları
Betül BULUT ŞAHİN	YL4 0	(İNGİLİZCE)Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nce Erasmus öğrenci değişim Programı'nın etkinliğinin öğrencilerin ve koordinatörlerin gözünden değerlendirilmesi
Eren ÇALIŞKAN	YL4 1	(İNGİLİZCE)Türkiye'de Erasmus hareketliliği ODTÜ öğrencilerinin Erasmus Programı'na katılma etkenleri
Emrullah Yasin ÇİFTÇİ	YL4 2	(İNGİLİZCE)Uluslararası bir değişim programı için hazırlık İngilizce Öğretmen adaylarının yaşanmış ve hayal edilmiş deneyimlerinin fenomenolojik bir analizi
Esin AKSAY	YL4 3	(İngilizce)Yeni bir eğitim alanı olarak Türkiye'de Erasmus eğitim, gençlik ve değişimin kesiştiği noktada yeni bir gerçekliğin tanımlanması
Esra DURDU	YL4 4	Bologna süreci ve Türk Yükseköğretiminin Bologna Süreci'ne uyumu
Tuba ALKANAT AKMAN	YL4 5	Bologna süreci ve yükseköğretim kurumlarındaki yansımaları
Gülrihan ÖLMEZ KİYİCİ	YL4 6	Bologna süreci Yükseköğretim sistemi için bir fırsat mı yoksa bir tehdit mi
Erdem	YL4	Yükseköğretim kurumlarında görev yapan

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

YÖNTEM	7	öğretim elemanlarının Bologna süreci ve Türkiye yükseköğretim yeterlilikler çerçevesine ilişkin görüşleri (Kırıkkale üniversitesi örneği)
Sevgül AKBUZ	YL4 8	(İngilizce)Bolonya süreci prensiplerinin, Türkiye de dört yıllık eğitimde verilen İngilizce ders içeriklerine uygulanması
Damla ALTAN	Aslı YL4 9	(İNGİLİZCE)Sosyal özneler, ulusal devletler ve uluslararası kurumlar Türkiye'de yüksek öğretimin yeniden yapılandırılması ve Bologna süreci
		Doktor a 1 4 22,2 2
Aynur UÇKAÇ	DR1	Ekonomik kalkınma ve küreselleşme sürecinde eğitim
Abdullah SELVİTOPU	DR2	Türk yükseköğretiminde uluslararasılaşma stratejileri Süreç yaklaşımı çerçevesinde nitel bir inceleme
Somayyeh RADMARD	DR3	Türkiye üniversitelerinin uluslararasılaşma politikaları bağlamında uluslararası öğrencilerin yükseköğretim taleplerini etkileyen etkenlerin incelenmesi
Ömür Hakan KUZU	DR4	Yükseköğretimde değişen değerler bağlamında Avrupa yükseköğretim alanı yeterlilik düzeyi algısı Öğretim elemanları üzerine bir araştırma
Devrim Vural YILMAZ	DR5	Yükseköğretimde uluslararasılaşma Türkiye'de ulusal siyasalar, kurumsal stratejiler ve uygulamalar
Işıl ATLI	DR6	(İNGİLİZCE)Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesine yönelik içerik ve dil örüşük öğrenme yöntemine dayalı bir model önerisi Algıların belirlenmesi ve uygulamalar
Servet KÖKSAL	DR7	(İNGİLİZCE)Türk yükseköğretimin bölgesel uluslararasılaşması Türkiye'nin Kosova, Makedonya ve Bosna Hersek'e yönelik yükseköğretim politikaları
Menderes ÜNAL	DR8	Avrupa Birliği Erasmus Öğrenci Öğrenim Hareketliliği Programı'nın CIPP (bağlam, girdi, süreç, ürün) modeline göre

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

		değerlendirilmesi
Rana KASAPOĞLU ÖNDER	DR9	Erasmus öğrenci ve öğretim elemanı hareketliliğinin 2004-2009 yılları arasında Türk yükseköğretim sisteminde yayılımı
Meryem Pelin KOHN	DR1 0	(İNGİLİZCE) Erasmus ve Fulbright değişim programlarının katılımcılarının bakış açıları ile etkileri
Canan ÜNVAN	DR1 1	Türk üniversitelerinde Bologna süreci uygulamaları ve geleceğe bakış
G. Yasemin DALGIÇ	DR1 2	Türk yükseköğretiminde öğretim elemanlarının Bologna süreci kapsamındaki uygulamalara ilişkin görüşleri
Hilal GÖRKEM	DR1 3	Türkiye üniversiteleri maliye bölümlerinin Bologna süreci çerçevesinde değerlendirilmesi
Hilmi SÜNGÜ	DR1 4	Türkiye'de eğitim fakültesi öğretim elemanları ile üniversite uzmanlarının Avrupa yükseköğretim alanının oluşturulmasına ilişkin görüşleri
		Toplam
		6 100 3

Tablo 1. incelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda hazırlanmış olan lisansüstü tezlerin %77,78'inin yüksek lisans tezi, %22,22'sinin ise doktora tezi olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dillerine Göre Dağılımı

Özgün Dil	Yayın Türü			
	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
Türkçe	37	75,51	11	78,57
İngilizce	12	24,49	3	21,43
Toplam	49	100	14	100

Tablo 2. incelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda hazırlanmış olan lisansüstü tezlerin özgün dilleri yüksek lisans tezleri için %75,51 oranında Türkçe ve %24,49

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

oranında İngilizce; doktora tezleri için %78,57 oranında Türkçe ve %21,43 oranında İngilizce olarak dağılım göstermektedir.

Tablo 3. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yapıldığı Yıllara Göre Dağılımı

Yayın Yılı	Yayın Türü			
	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
2005	2	4,08	0	0
2006	1	2,04	0	0
2007	2	4,08	0	0
2008	5	10,20	1	7,14
2009	5	10,20	2	14,29
2010	3	6,12	0	0
2011	5	10,20	2	14,29
2012	1	2,04	1	7,14
2013	7	14,29	2	14,29
2014	6	12,24	2	14,29
2015	5	10,20	1	7,14
2016	5	10,20	3	21,43
2017	2	4,08	0	0
Toplam	49	100	14	100

Tablo 3. incelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda hazırlanmış olan lisansüstü tezlerin 7 yüksek lisans tezi ile 2013 yılında ve 3 doktora tezi ile 2016 yılında yazıldığı tespit edilmiştir. Bunu 6 yüksek lisans tezi ile 2014, 2 doktora tezi ile 2009, 2011, 2013 ve 2014 yılları izlemektedir.

Tablo 4. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	f	%
Gazi Üniversitesi	5	7,94
Ankara Üniversitesi	5	7,94
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	5	7,94
Marmara Üniversitesi	4	6,35
Bahçeşehir Üniversitesi	4	6,35
Hacettepe Üniversitesi	3	4,76
Süleyman Demirel Üniversitesi	3	4,76
İstanbul Üniversitesi	2	3,17
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	3,17
İstanbul Teknik Üniversitesi	2	3,17
Selçuk Üniversitesi	2	3,17
Sakarya Üniversitesi	2	3,17

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Beykent Üniversitesi	2	3,17
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	1,59
Trakya Üniversitesi	1	1,59
Mevlana Üniversitesi	1	1,59
Dumlupınar Üniversitesi	1	1,59
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	1	1,59
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	1,59
Uludağ Üniversitesi	1	1,59
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	1,59
Atılım Üniversitesi	1	1,59
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	1	1,59
Yeditepe Üniversitesi	1	1,59
Ege Üniversitesi	1	1,59
Haliç Üniversitesi	1	1,59
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	1,59
Ufuk Üniversitesi	1	1,59
Dicle Üniversitesi	1	1,59
Boğaziçi Üniversitesi	1	1,59
Çukurova Üniversitesi	1	1,59
Sabancı Üniversitesi	1	1,59
Kocaeli Üniversitesi	1	1,59
Erciyes Üniversitesi	1	1,59
Akdeniz Üniversitesi	1	1,59
Toplam	63	100

Tablo 4. İncelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin 5'er tez ile Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yazıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Tezlerin Enstitülerine Göre Dağılımı

Enstitü	f	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	40	63,49
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	19	30,16
Fen Bilimleri Enstitüsü	2	3,17
Avrupa Birliği Enstitüsü	2	3,17
Toplam	63	100

Tablo 5. incelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin 40'ının Sosyal Bilimler Enstitüsü ve 19'unun Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yazıldığı saptanmıştır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Tablo 6. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	f	%
Eğitim Bilimleri	15	23,81
Kamu Yönetimi	7	11,11
İşletme	6	9,52
Eğitim Yönetimi ve Politikası	4	6,35
Yabancı Diller Eğitimi	3	4,76
İngiliz Dili Eğitimi	3	4,76
Maliye	2	3,17
Eğitim Programları ve Öğretim	2	3,17
Eğitim Yönetimi ve Denetimi	2	3,17
Sosyoloji	2	3,17
Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler	2	3,17
Coğrafya	1	1,59
İşletme Yönetimi	1	1,59
İktisat	1	1,59
Eğitim Yönetimi ve Planlaması	1	1,59
Avrupa Birliği İlişkileri	1	1,59
Mimarlık	1	1,59
Uluslararası İlişkiler	1	1,59
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	1	1,59
Psikoloji	1	1,59
Sosyal Hizmet	1	1,59
Bilgi Teknolojileri	1	1,59
Batı Dilleri ve Edebiyatı	1	1,59
Kültürteknik	1	1,59
Siyaset ve Sosyal Bilimler	1	1,59
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	1	1,59
Toplam	63	100

Tablo 6. incelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin 15 teze Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında yazıldığı saptanmıştır. Bunu 7 tez ile Kamu Yönetimi ve 6 tez ile İşletme Anabilim Dalı takip etmektedir.

Tablo 7. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Konu	Yayın Türü	Ara Toplam		Yayın Türü	Ara Toplam		Genel Toplam	
		f	%		f	%	f	%
1- Öğrenci Değişim	YL16,	8	16,33	DR9,	2	14,29	10	15,87

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Programları ve Türkiye’de uygulanması	YL17, YL32, YL44, YL45, YL46, YL48, YL49			DR11					
2- Küresel eğitim stratejileri ve politikaları	YL3, YL21, YL30, YL33, YL35	5	10,20	DR5, DR7	2	14,29	7	11,11	
3- Öğrenci Değişim Programlarına katılan öğrenci görüşleri	YL19, YL27, YL28, YL36, YL42	5	10,20	DR10	1	7,14	6	9,52	
4- Uluslararası öğrencilerin uyumu	YL2, YL10, YL12, YL24, YL26	5	10,20	-	0	0	5	7,94	
5- Öğrenci değişim programlarının öğrenciler üzerindeki etkisi	YL23, YL34, YL37, YL38	4	8,16	-	0	0	4	6,35	
6- Katılımcıların küreselleşme ve yükseköğretime etkileri konusundaki görüşleri	YL1, YL15, YL18	3	6,12	-	0	0	3	4,76	
7- Türkiye’de yükseköğrenim gören yabancı öğrencilerin sorunları	YL5, YL8, YL9	3	6,12	-	0	0	3	4,76	
8- Öğrenci Değişim Programlarına katılan öğrencilerin talep ve beklentileri	YL7, YL22	2	4,08	DR3	1	7,14	3	4,76	
9- Türk yükseköğretiminde uluslararasılaşma	YL11	1	2,04	DR2, DR6	2	14,29	3	4,76	
10- Öğrenci Değişim Programları ve Kültür	YL14, YL29, YL43	3	6,12	-	0	0	3	4,76	
11- Personel değişim hareketliliğine ilişkin akademisyen görüşleri	YL39, YL47	2	4,08	DR12	1	7,14	3	4,76	

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

12- Küreselleşme bağlamında yükseköğretim yeterlilikleri	-	0	0	DR4, DR13	2	14,29	2	3,17
13- Öğrenci değişim hareketliliği eğitim programları	YL40	1	2,04	DR8	1	7,14	2	3,17
14- Öğrenci Değişim Programları ile ilgili uzman görüşleri	YL20	1	2,04	DR14	1	7,14	2	3,17
15- Öğrenci değişim programları yönetimi	YL25, YL31	2	4,08	-	0	0	2	3,17
16- Öğretmen değişim hareketliliği	YL13	1	2,04	-	0	0	1	1,59
17- Öğrencilerin küreselleşme olgusuna ilişkin görüşleri	YL6	1	2,04	-	0	0	1	1,59
18- Küreselleşme ve yükseköğretim pazarı	YL4	1	2,04	-	0	0	1	1,59
19- Küresel yükseköğretim ve ekonomik kalkınma	-	0	0	DR1	1	7,14	1	1,59
20- Öğrenci değişim programlarına katılma nedenleri	YL41	1	2,04	-	0	0	1	1,59
Toplam		49	100		14	100	63	100

Tablo 7. incelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin 45'inin Eğitim ve Öğretim konusunda; 4'ünün Kamu Yönetimi konusunda ve 3'ünün İşletme konusunda yazıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 8. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımı

Yöntem	f	%
Nitel	17	26,98
Nicel	15	23,81
Karma	8	12,70
Tarama	5	7,94
Betimsel	3	4,76
İlişkisel Tarama	3	4,76
Betimsel Tarama	1	1,59
Literatür Tarama	1	1,59

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Belirtilmemiş	10	15,87
Toplam	63	100

Tablo 8. İncelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda yapılmış lisansüstü tezlerden 17'sinin nitel modelde; 15'inin nicel modelde; 10 tezde araştırmanın modelinin/yöntemimin belirtilmediği ve 8'inin ise karma modelde yazıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 9. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Örneklem Yöntemine Göre Dağılımı

Örneklem Yöntemi	f	%
Amaçlı Örneklem	8	12,70
Kartopu Örneklem	5	7,94
Random Örneklem	4	6,35
Kolay Ulaşılabilir Durum Örneklemesi	4	6,35
Tabakalı Örneklem	2	3,17
Uygun Örneklem	1	1,59
Ölçüt Örneklem	1	1,59
Oransız Küme Örneklem	1	1,59
Olasılık Dışı Örneklem	1	1,59
Maksimum Çeşitlilik Örneklemesi	1	1,59
Belirtilmemiş	10	15,87
Toplam	63	100

Tablo 9. İncelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerde kullanılan örneklem yöntemi göre dağılımın 8 tezin amaçlı örneklem, 5 tezin kartopu örneklem ve 4'er tezin random örneklem ve kolay ulaşılabilir durum örneklemesi kullanıldığı şeklinde ifade edildiği saptanmıştır. Ayrıca 10 tezde herhangi bir örneklem yönteminin belirtilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 10. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Örneklem Türüne Göre Dağılımı

Örneklem Türü	f	%
Öğrenci	40	63,49
Akademisyen	14	22,22
Koordinatör	8	12,70
Doküman	4	6,35
Üniversite Yöneticisi	2	3,17
Ulusal Ajans Uzmanı	1	1,59
Sivil Toplum Örgüt Görevlisi	1	1,59
Bologna Programı Uzmanı	1	1,59
Eğitim Programı Uzmanı	1	1,59
Öğretmen	1	1,59
İİBF Fakültesi	1	1,59

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Belirtilmemiş	9	14,29
Toplam	63	100

Tablo 10. İncelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda yapılmış lisansüstü tezlerde örneklem türü olarak 40 tezde öğrencilerin; 14 tezde akademisyenlerin; 8 tezde ilgili birim koordinatörlerinin katılımının sağlandığı saptanmıştır. Bunun yanında 9 tezde örneklem türünün belirtilmediği saptanmıştır.

Tablo 11. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	f	%
Anket	32	50,79
Görüşme	23	36,51
Doküman İnceleme	7	11,11
Kaynak Tarama	5	7,94
Ölçek	4	6,35
Gözlem Formu	3	4,76
Bilgi Formu	3	4,76
Envanter	2	3,17
Kişisel Bilgi Formu	2	3,17
Zihin Haritası	1	1,59
Değerlendirme Formu	1	1,59
Dil Yeterlilik Testi	1	1,59
Yansıtıcı Deneme Yazısı	1	1,59
Metafor Formu	1	1,59
Belirtilmemiş	6	9,52
Toplam	63	100

Tablo 11. incelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin 32'sinde veri toplama aracı olarak anket, 23'ünde görüşme formu, 7'sinde doküman inceleme, 5'inde kaynak taramanın kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca 6 tezde kullanılan veri toplama aracının belirtilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 12. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımı

Veri Analiz Yöntemi	f	%
Frekans Yüzde Analizi	18	28,57
t-Testi	16	25,40
İçerik Analizi	16	25,40
ANOVA	13	20,63
Standart Sapma	12	19,05
Aritmetik Ortalama	11	17,46
Kay-Kare	7	11,11

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Korelasyonel Analiz	4	6,35
Regresyon Analizi	4	6,35
Scheffe Testi	3	4,76
Doküman Analizi	2	3,17
Pearson Korelasyon	2	3,17
Tukey Testi	2	3,17
Mann Whitney U Testi	2	3,17
Faktör Analizi	2	3,17
AHP-BAHP	1	1,59
Karşılaştırma Metodu	1	1,59
Levene Testi	1	1,59
LSD İstatistik Tekniği	1	1,59
Betimsel Analiz	1	1,59
Barlett's Testi	1	1,59
Kaiser-Meyer-Olkin Testi	1	1,59
Veri Madenciliği	1	1,59
Kümeleme Tekniği	1	1,59
Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz	1	1,59
Etnografik Analiz	1	1,59
Kruskal Wallis H Testi	1	1,59
Belirtilmemiş	15	23,81
Toplam	63	100

Tablo 12. incelendiğinde, Küreselleşme ve Yükseköğretim konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin 18'inde veri analiz tekniği olarak frekans ve yüzde analizi, 16 tezde t-Testi ve 16 tezde İçerik analizi kullanıldığı tespit edilmiştir.15 tezde ise veri analiz yönteminin belirtilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 13. Küreselleşme ve Yükseköğretim Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Sonuçlarının Analizi

Konular	Çalışma Sonuçları	Kodlar
1- Öğrenci Değişim Programları ve Türkiye'de uygulanması	Konu 1'de yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde her ülkenin kendi değerlerine ve kültürüne sahip çıkarken diğer ülkelerdeki gelişmeleri görmesi ve kendini geliştirmesi için değişim programları uyguladığı; Türkiye'de ERASMUS Programına çoğunlukla kız öğrencilerin katıldığı; eğitim dili olarak İngilizcenin tercih edildiği; Türkiye'den en çok Polonya, en az İtalya'nın tercih edildiği; Bologna sürecinde eylem başlıklarının yerine	YL16 YL17 YL32 YL44 YL45 YL46 YL48 YL49 DR9 DR11

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

	getirilmesinde ülkeler arasında koordinasyon eksikliğinin bulunduğu; Bologna sürecinin başarılı olabilmesi için finansal desteğe, zamana ve ülkelerin Bologna felsefesini içselleştirmelerinin gerekli olduğu; Türkiye'deki üniversitelerin değişim programları ile ilgili bilgi paketlerine web sayfalarında yer verdiği ancak içerikle ilgili sorunların olduğu ve AKTS hesaplamalarının bilinçli şekilde yapılmadığı gibi sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir.	
2- Küresel eğitim stratejileri ve politikaları	Konu 2'de yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde üniversitelerin sundukları kariyer imkanları ve eğitim kaliteleri küresel eğitim politikalarıyla ilişkilendirilmektedir. Türkiye'de uluslararasılaşmaya ilişkin program ve faaliyetler gelişmekte olup, stratejik bir yaklaşımda olması gereken yönetim yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki işbirliği yetersiz kalmaktadır. Ancak Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişki sosyal ve tarihi temellere dayanmakla birlikte, karşılıklı olarak eğitim ilişkilerine farklı anlamlar yüklenmektedir.	YL3 YL21 YL30 YL33 YL35 DR5 DR7
3- Öğrenci Değişim Programlarına katılan öğrenci görüşleri	Konu 3'te yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde Türk öğrencilerin değişim programlarından yabancı öğrencilere göre daha fazla memnun oldukları; Avrupa'ya kıyasla Türkiye'deki gençlik hizmetlerinin gençleri gözetmediği, gençlerin kişisel, sosyal ve ekonomik gereksinimlerini karşılamada yetersiz kaldığı; öğrencilerin kendilerine ayrılan bütçeden memnun olmadığı; Türklerin ERASMUS'a akademik bir önem atfetmedikleri; değişim programlarının öğrencilerin özgürlüklerini arttırdığını ve program sona erdikten sonra gittikleri ülkede yaşamak veya çalışmak için hevesli olmadıkları gibi sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir.	YL19 YL27 YL28 YL36 YL42 DR10

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

4- Uluslararası öğrencilerin uyumu	Konu 4'te yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde yabancı öğrencilerin kentsel mekan algılarını kamu binalarının ve yolların oluşturduğu; yabancı öğrencilerin akademik uyumunda kültürleşme stresi ve algılanan sosyal desteğin etkili olduğu; yabancı öğrencilerin en fazla dil, önyargı ve barınma sorunları yaşadıklarını ve Türk öğrencilerin kültür şokunu yabancı öğrencilere kıyasla daha sık yaşadıkları, memleket özlemi çektikleri ve dil sorunu yaşadıkları gibi sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir.	YL2 YL10 YL12 YL24 YL26
5- Öğrenci değişim programlarının öğrenciler üzerindeki etkisi	Konu 5'te yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde ERASMUS Programına katılan öğrencilerin mezun olduktan sonra özel sektörde daha kolay iş buldukları; yurtdışı staj programlarının mesleki gelişimde etkili olduğu; İngilizce diline olan önyargının değişim programlarına katıldıktan sonra önemli ölçüde kırıldığı; öğrencilerin genel dil yeterliklerinin gelişiminde ve kültürel etkileşimlerinde değişim programlarının önemli katkılarından olduğu gibi sonuçlara ulaşıldığı saptanmıştır.	YL23 YL34 YL37 YL38
6- Katılımcıların küreselleşme ve yükseköğretime etkileri konusundaki görüşleri	Konu 6'da yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde küreselleşmenin yükseköğretime etkisi konusunda görüşlerin Marksist bir yaklaşımla ifade edildiği, bunun yanında küreselleşme ve küreselleşmeyi sağlayan uygulamaların öğrencilerin dilsel becerilerinin gelişmesine ek olarak öğrencilerin problem çözme ve farklı bakış açıları kazanma gibi becerileri kazanması açısından olumlu bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.	YL1 YL15 YL18
7- Türkiye'de yükseköğrenim gören yabancı öğrencilerin sorunları	Konu 7'de yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde Türkiye'de yükseköğrenim gören yabancı öğrencilerin üniversite/bölüm tercihi yapmadan önce Türkiye'deki üniversiteler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları; Türkiye'ye geldikten sonra uyum, barınma, ulaşım ve geçim sıkıntısı gibi sorunlarla karşılaştıkları ve TÖMER'den aldıkları Türkçe	YL5 YL8 YL9

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

	dil eğitiminin yetersiz kaldığı sonuçlarına ulaşıldığı tespit edilmiştir.	
8- Öğrenci Değişim Programlarına katılan öğrencilerin talep ve beklentileri	Konu 8’de yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde öğrenci değişim programlarına katılan öğrencilerin nitelikli eğitim, nitelikli öğretim elemanları ve kariyer beklentisi içinde oldukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin genel olarak yabancı dil öğrenme, yeni bir kültürü keşfetme ve kendi kültürlerini tanıtmaya yönünde istekleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yabancı öğrencilerin Türkiye’yi tercih etmesinde Türkiye’ye karşı olumlu algıları, kültürel yakınlık hissetmeleri ve ekonomik gelişmişlik gibi faktörlerin etkili olduğu sonuçlarına ulaşıldığı saptanmıştır.	YL7 YL22 DR3
9- Türk yükseköğretiminde uluslararasılaşma	Konu 9’da yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde Dumlupınar Üniversitesi’nde yapılan bir çalışmaya göre uluslararasılaşma yolunda en önemli faktörün çokkültürlü eğitim olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanında Türkiye’deki üniversitelerden uluslararasılaşma çalışmalarını başarıyla yürütenler bu başarıyı sosyo-kültürel ve akademik motivasyonlara dayandırdığı ve bürokrasi, dil ve yetersiz insan kaynağının uluslararasılaşma yolunda en büyük engeller olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Türkiye’de yükseköğretim göre yabancı öğrenciler ders araç ve gereçlerinden memnun kalırken, öğretim elemanlarının dil yetersizliği konusunda olumsuz görüş bildirdikleri sonuçlarına ulaşıldığı saptanmıştır.	YL11 DR2 DR6
10- Öğrenci Değişim Programları ve Kültür	Konu 10’da yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde ERASMUS Programının sadece Türkiye’nin batılılaşmasına ve AB ile uyumun artırılmasına değil, aynı zamanda Türkiye’nin tanımında da etkili olduğu; katılımcıların programa katılmalarındaki en önemli amaçların eğitim ve kültür olduğu; değişim programlarının kültürlerarası etkileşimde önemli bir etkisinin olduğu; uyum sorunu yaşanan ülkelerin genellikle aynı/benzer olduğu sonuçlarına	YL14 YL29 YL43

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

	ulaşıldığı tespit edilmiştir.	
11- Personel değişim hareketliliğine ilişkin akademisyen görüşleri	Konu 11'de yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde Türk akademisyenlerin ERASMUS programını kişisel gelişim ve kuruma katkısı açısından faydalı bulduğu ve AB uyum ve Bologna sürecinin Türk yükseköğretimini olumlu etkileyeceğini; öğretim elemanlarının değişim programları konusunda yetersiz kaldığını ve Bologna sürecinin uygulamasında eksiklerinin olduğu gibi görüşler belirttikleri sonuçlarına ulaşıldığı tespit edilmiştir.	YL39 YL47 DR12
12- Küreselleşme bağlamında yükseköğretim yeterlilikleri	Konu 12'de yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde akademisyenlere göre akademik kalite göstergesi olarak öğretim elemanlarının niteliğinin önemli olduğu; Avrupa Yükseköğretim Alanının uluslararası hareketliliği arttırdığı sonuçlarına varılmıştır. Ayrıca maliye bölümlerin Bologna süreci kapsamında istihdam sürecine önem verildiği ve Türkiye'de mevcut maliye bölümlerinin çoğunun yurtdışına öğrenci gönderdiği sonuçlarına ulaşıldığı saptanmıştır.	DR4 DR13
13- Öğrenci değişim hareketliliği eğitim programları	Konu 13'de yer alan tezler incelendiğinde öğrencilerin bölüm koordinatörleri tarafından verilen yönetsel hizmetlerden, iletişim ve akademik konulara göre daha fazla memnun oldukları; ERASMUS toplantıları ve web sayfalarında yer alan pasaport, vize gibi prosedürler ilgili bilgiler öğrencilere sağlandığı; bazı bölümlerde dil puanının programa katılmak için bir gereklilik olmadığı sonuçlarına ulaşıldığı tespit edilmiştir.	YL40 DR8
14- Öğrenci Değişim Programları ile ilgili uzman görüşleri	Konu 14'de yer alan tezlerin sonuçları incelendiğinde uzmanlar, bireylerin kimlik oluşumunda değişim programlarına katılmak sosyal ve zihinsel becerilerinin gelişimine, özgüven ve değer gelişimine katkı getirdiği şeklinde görüş belirtmişlerdir. Ayrıca uzmanların ve akademisyenlerin ortak Avrupa Yükseköğretim Alanının oluşmasına olumlu yaklaştıkları sonuçlarına ulaşıldığı saptanmıştır.	YL20 DR14
15- Öğrenci	Konu 15'de yer alan tezlerin sonuçları	YL25

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

değişim programları yönetimi	incelendiğinde 2005-2006 eğitim öğretim döneminde ERASMUS programı kapsamında en fazla değişimin Ege Üniversitesi ve Anadolu Üniversite bünyesinde; en az değişimin ise Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi bünyesinde gerçekleştiği; en fazla yabancı öğrencinin Galatasaray Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi; en az öğrencinin ise Fatih Üniversitesi ve İstanbul Kültür Üniversitesine geldiği sonuçlarına ulaşıldığı tespit edilmiştir.	YL31
16- Öğretmen değişim hareketliliği	Konu 16'da yer alan tezin sonucu incelendiğinde öğretmenlerin değişim programları kapsamında yer değiştirmelerinin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağladığı ve sürekli hareket halindeki öğretmenlerin kendi branşlarının kültürel boyutuna da önem verdikleri sonuçlarına ulaşıldığı saptanmıştır.	YL13
17- Öğrencilerin küreselleşme olgusuna ilişkin görüşleri	Konu 17'de yer alan tezin sonucu incelendiğinde katılımcıların küreselleşme olgusuna kararsız baktıkları; özellikle Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin ABD kaynaklı uygulamalara karşı olumsuz görüş bildirdikleri sonucuna ulaşıldığı tespit edilmiştir.	YL6
18- Küreselleşme ve yükseköğretim pazarı	Konu 18'de yer alan tezin sonucu incelendiğinde Türkiye'nin dünya yükseköğretim pazarından aldığı payın küçük olduğu; Türkiye'nin yurtdışına gönderdiği öğrenci sayısının Türkiye'ye gelen öğrenci sayısından oldukça fazla olduğu; Türkiye'den giden öğrencilerin en fazla Azerbaycan, Bulgaristan, ABD, Almanya ve Avusturya'yı tercih ettikleri sonuçlarına ulaşıldığı saptanmıştır.	YL4
19- Küresel yükseköğretim ve ekonomik kalkınma	Konu 19'da yer alan tezin sonucu incelendiğinde Almanya ve Japonya'da eğitim hizmetlerinin ekonomik kalkınmaya etkisinin, ülkelerin gelişmişlik seviyelerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşıldığı tespit edilmiştir.	DR1
20- Öğrenci değişim programlarına katılma nedenleri	Konu 20'de yer alan tezin sonucu incelendiğinde ODTÜ örneğinden yola çıkarak öğrenci velilerinin ERASMUS Programına katılmaları yönünde çocuklarına maddi ve manevi destekle	YL41

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

	buldukları; bazı öğrencilerin planlı hareket edip akademik ve mesleki gelişimi önemli buldukları; bazı öğrencilerin ise daha plansız hareket edip kültürel ve sosyal gelişimi öne çıkardıkları sonuçlarına ulaşıldığı tespit edilmiştir.	
Toplam		63

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı, 2005-2017 yılları arasında Türkiye’de küreselleşme ve yükseköğretim konusunda yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerini genel kriterler çerçevesinde analiz etmektir. Belirlenen tezler araştırmacılar tarafından hazırlanan “Tez inceleme formu” kullanılarak incelenmiştir. Bu form hazırlanırken, bir bilimsel çalışmanın sahip olması gereken nitelikler dikkate alınmıştır. Bu form kapsamında incelenen tezler “tezlerin araştırmacısı, adı ve türü, tezlerin yayın dili, tezlerin yayın yılı, tezlerin hazırlandığı üniversite, tezlerin hazırlandığı enstitü, tezlerin hazırlandığı anabilim dalı, tezlerin amaçları, tezlerin yöntemleri, tezlerin örneklem türleri ve katılımcıları, tezlerin veri toplama araçları, tezlerin verilerinin analizi yöntemleri ve tezlerin sonuçları” başlıkları altında incelenmiştir. İncelenen lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımları incelendiğinde, yüksek lisans ve doktora düzeyleri arasındaki fark göze çarpmaktadır. Bunun dışında 49 yüksek lisans ve 14 doktora düzeyinde tez, yükseköğretim ve küreselleşmedeki etkisi dikkate alındığında yetersiz kalmaktadır. Bu sonuçtan hareketle yükseköğretim alanında tez hazırlayan araştırmacıların yükseköğretimde uluslararasılaşma konusunda daha fazla tez çalışması yapmaları gerektiği önerisinde bulunulabilir.

İncelenen tezlerin özgün dillerine göre dağılımlarında tezlerin çoğunlukla Türkçe dilinde yazıldığı ancak özellikle yüksek lisans düzeyinde İngilizce dilince yazmaya yönelik bir eğilim olduğu söylenebilir.

İncelenen lisansüstü tezlerin yayın yıllarına göre dağılımları incelendiğinde, 2005-2017 yılları arasında özellikle 2008-2011 ve 2013-2016 dönemlerinde tez sayılarının artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Tezlerin yıllara göre dağılımlarında ciddi farklar bulunmadığı tespit edilmiştir.

İncelenen lisansüstü tezlerin yapıldıkları üniversiteler incelendiğinde, 5’er tez ile Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi başı çekmektedir. Bunun yanında Marmara Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi de bu alanda tezlerin hazırlandığı üniversiteler arasında yer almaktadır. Bu bulgudan hareketle küreselleşme ve yükseköğretim konusunda az sayıda tez yapılmış veya bünyesinde bu alanda hiç tez yapılmamış üniversitelerde de tez çalışmaları yapılması önerilebilir.

İncelenen lisansüstü tezlerin yapıldıkları enstitüler incelendiğinde, toplam 40 tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yazıldığı ve onu takiben 19 tezin Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yazıldığı saptanmıştır. Tezlerin yazıldığı anabilim dallarında ise, Eğitim Bilimleri Anabilim dalı 15 tez çalışması ile ilk sırada yer almaktadır. Ancak tüm anabilim dalları

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

incelendiğinde, toplam 30 tezin eğitim bilimlerinin ilgili anabilim dallarında yazıldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’de bazı üniversitelerde Eğitim Bilimleri Enstitüsünün bulunmadığı Eğitim Bilimlerine bağlı Anabilim dallarının Sosyal Bilimler Enstitüleri’ne bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Tezler konularına göre incelendiğinde ise Eğitim ve Öğretim konusunda yazılan tez sayısı 45’tir. Daha sonra sırasıyla Kamu Yönetimi ve İşletme konularında yazıldığı saptanmıştır.

İncelenen lisansüstü tezler yöntemlerine göre incelendiğinde, toplam 63 tezin 17’sinin nitel yöntem; 15’inin nicel yöntemle ve 8 tezin karma yöntemle hazırlandığı saptanmıştır. Bunun dışında 10 tezde hangi yöntemin kullanıldığına dair bir ifadeye rastlanmaması dikkat çekicidir. Tez yazım kurallarının enstitülere göre değişmesinin bir sonucu olarak tezler arasında biçimsel farklar ciddi şekilde göze çarpmaktadır. 10 tezde yöntemin belirtilmemesi bilimsel açıdan olumsuz bir durum oluşturmaktadır.

İncelenen lisansüstü tezlerin örnekleme yöntemlerine göre dağılımları incelendiğinde, 10 tezde herhangi bir örnekleme yöntemi ifadesine rastlanmadığı, 8 tezde amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı ve 5 tezde ise kartopu örnekleme yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneklem türü/katılımcı türü incelendiğinde ise, 63 tezin 40’ında öğrenci görüşleri alındığı; 14 tezde ise akademisyenlerin görüşlerine başvurulduğu saptanmıştır.

İncelenen lisansüstü tezler veri toplama araçlarına göre incelendiğinde ise, 32 tezde anket kullanıldığı ve 23 tezde ise görüşme formu kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca 7 tezde doküman incelemenin kullanıldığı ve 6 tezde ise veri toplama araçlarına dair bilginin yer almadığı saptanmıştır. Tezlerin veri analiz yöntemlerine göre dağılımları incelendiğinde ise, 18 tezde frekans ve yüzde analizi kullanıldığı; 16’şar tezle t-Testi ve içerik analizinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun dışında 15 tezde kullanılan veri analiz yöntemine dair bir bilgi yer almamaktadır.

Konuyla ilgili detaylı araştırmaların yapılması, bir bilimsel araştırmada bulunması gereken yazım kurallarına göre tezlerin hazırlanması, farklı araştırma model-desenlerinin tercih edilmesi vb gibi pek çok boyutlar dikkate alınarak çalışmalar hazırlanması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akkutay, E. A. (2017). Yükseköğretimde küreselleşme ve yansımaları. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(1),1-16.

Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*,37 (2),61-82.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Ç., E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Çelik, İ. (2013). *Türkiye’de yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sorunları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, kalite, uluslararasılaşma: Türkiye yükseköğretimi için bir yol haritası*. Yükseköğretim Yayın Kurulu. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Önder, R. ve Balcı, A. (2010). Erasmus öğrenci öğrenim hareketliliği programının 2007 yılında programdan yararlanan Türk öğrenciler üzerindeki etkileri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 9 (2),93-116.

Sadık, E. (2017). *Küreselleşme sürecinde uluslararası öğrenci hareketliliğinin sorunları Türkiye'deki Kosovalı öğrenciler örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Selvitopu, A. (2016). *Türk yükseköğretiminde uluslararasılaşma stratejileri Süreç yaklaşımı çerçevesinde nitel bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şentürk, İ. (2008). Küreselleşmenin eğitim fakülteleri üzerine öğretme-öğrenme süreçleri boyutunda beklenen ve gözlenen etkileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(1), 193-224.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yıldız, S. (2006). Kültürün küreselleşmesi ve toplumsal boyutta medya etkinliğine yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 37.

MİLLİ MÜCADELE VE RUS YARDIMININ MECLİSTEKİ YANSIMASI

Salih MERCAN

Doç. Dr. M. Bitlis Eren Üniversitesi, msmercan@beu.edu.tr

Özet

Milli Mücadele sırasında Türk Sovyet Münasebetleri, iki devlet arasında bugüne kadar mevcut olan münasebetlerden en ilgi çekici safhasını teşkil eder. Daha Ankara'da 23 Nisan 1920'de Milli Hükümet kurulmadan önce Sovyetler Türkiye ile de ilgilenmişler ve gerçekleştirmek istedikleri "Dünya Proleter" ihtifalinde Türkiye'ye de yer ayırmışlardır.

İlk olarak 18-22 Haziran 1919 tarihli Amasya'da yapılan toplantıda Sovyet Rusya yardımı da görüşülmüştür. Toplantıya Mustafa Kemal Paşa'nın yanında XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Eski Donanma Bakanı Rauf Bey, III. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey, Albay Arif Bey ve Selahattin Beyler, Samsun eski valisi Hamit Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Kazım Bey katılmışlardır..

T.B.M.M'nin açılmasından üç gün sonra, 26 Nisan 1920 de Mustafa Kemal, Lenin'e gönderdiği bir mektupta, Ankara ve Moskova arasında normal münasebetlerin kurulması, "askeri ve siyasi bir ittifak ile" "yabancı emperyalizmine karşı" birlikte mücadele edilmesini istemiş ve Ankara Hükümetini, Milli Misak'a dayanan politikasını açıklamıştır. Bunun arkasından, Sovyet Hükümeti 3 Aralık 1917 de "Rusya ve Doğu Müslümanlığına" yayınladığı demeç T.B.M.M'nin 9 Mayıs 1920 günü oturumunda alkışlarla okunmuştur. Rusya içindeki Müslüman halkları Bolşevik rejimini desteklemeye ve Avrupa emperyalizmine karşı ayaklanmaya davet eden bu demeçte, Ç:arlık Rusya'sının Türkiye'yi parçalayan anlaşmaları Bolşevik Hükümetinin tanımadığı ve özellikle İstanbul'un "Müslümanları" elinde kalması gerektiği belirtilmekteydi.

Moskova'ya gönderilen Türk delege heyeti 26 Şubat 1921 tarihinde siyasi müzakerelere başlamış, ittifak tekrar söz konusu olmuş ise de bazı nedenlerden dolayı Sovyetler ittifaka yanaşmamışlardır. Sadece 16 Mart 1921 de Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalamışlardır.16 Mart 1921 Antlaşması ile Sovyetler, Sevreş Antlaşmasını tanımayıp 28 Ocak 11919 tarihli Misak-ı Milli'de belirtilen sınırlar içindeki Türkiye'yi tanıyorlardı. Antlaşmanın 4. Maddesine göre iki devlet, doğu milletlerinin milli kurtuluş hareketleri ile Rus işçisinin yeni bir sosyal düzen kurma mücadelesi arasında ortak noktalar olduğunu kabul ve bütün milletlerin bağımsızlık, hürriyet ve arzu ettikleri hükümet sistemini seçme hakkını tanıyordu. Nihayet, (5. Madde ile) Sovyetler, Boğazlar ve İstanbul üzerindeki Türk egemenliğini tanıyorlar ve buna karşılık Türkiye ve Boğazlar statüsünün sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından tespitini kabul ediyordu.

Bu antlaşmanın yapıldığı gün Sovyet Hükümeti İngiltere ile de istediği ticaret antlaşmasını yapmıştı. Bu sebeple Türk-Sovyet antlaşmasından sonra Sovyetlerin Milli Mücadeleye hem askeri malzeme yardımıyla bulunmuşlar ve hem de para yardımı yapmışlardı. Bu yardımların Türkiye'ye ulaştırılmasından epeyce zorluklarda çıkmıştır. Çünkü iki ülke arasındaki karayolları Gürcistan ve Ermenistan gibi Kafkas devletlerince kapatılmıştı. Bağlaşıklar, Bakü petrolerini elde etmek, İran ve Irak yolunu kapamak ve

Anadolu akımının Sovyetlerden yardım sağlamasını önlemek için, Daşnak, Menşevik ve Musavatçılarla dayanan Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'la bir set kurmuşlardı. Kafkaslardaki İngiliz temsilcisi Oliver Wordrop, Lord Curzon'a 3 Ocak! 920'de gönderdiği gizli telgrafta, bu set sayesinde Türkiye'nin Rusya'dan yardım almasını engelleyeceklerini belirtmişti, bu nedenle deniz yolu kullanılarak yardım malzemesinin sevki gündeme gelmişti.

1920 yılının sonbaharına gelindiğinde ise, Rusya ile ikili ilişkiler bir düzene sokulmuş ve Rusya'dan silah, cephan ve her türlü malzemenin taşınmasına başlanmıştır. Yapılan anlaşmalara göre, bu malzemeler Rusya'nın Tuapse ve Novrosiski limanlarından alınıp Trabzon'a getirilecek, buradan da Anadolu'ya dağıtım yapılacaktır. Bu anlaşma uyarınca **Lazistan milletvekili Osman Bey** Tuapse'de konsolos olarak görevlendirilir. O'nun teslim aldığı malzemenin korunması ve gönderilmesi görevi ise "Ešliha (Silahlar) Komisyonu" üyesi Güverte Binbaşı Ahmet Rasim Bey'e verilir. Novrosiski'de de bir Kıdemli Deniz Subaylığı kurularak, buraya Güverte Önyüzbaşı Mahmut Sait (Hamıan) Bey gönderilir. Rusya'dan getirilen malzemenin yerine ulaştırılmasında sorumluluk, Trabzon'da bulunan 3. Kafkas Tümeni'ne aittir. Tümen Komutanı Albay Şükrü Bey'in 23 Eylül 1920 tarihli gizli emriyle, Ambarlar Müdürü Binbaşı Fahri Bey başkanlığında bir "Tesellüm Komisyonu" kurulur. Bu komisyon, gelen silah ve cephaneyi hızla teslim alıp, gece yarısı Değirmendere'deki ambara yerleştirecektir. Gönderme işlerini düzenlemesi için de Aydın reis gambotunun Trabzon'da kalan II. Komutanı Önyüzbaşı Cemal görevlendirilir. Bu örgütlenme yapısına göre başlatılan ilk taşımalar çoğunlukla sivil teknelerle yapılır. Tuapse'den Trabzon'a indirilen malzemeler burada bekletilmeksizin daha geride bulunan Maçka'daki ambarlara taşınır. Ancak kısa süre sonra bu şekilde çok vakit kaybedildiği görülür. Bunun üzerine bu uygulamadan vazgeçilerek, malzemenin eldeki tüm imkânlar kullanılarak derhal deniz yoluyla İnebolu'ya gönderilmesine karar verilir.

Ruslardan alınan yardımları Anadolu'ya sevk etmek üzere görevlendirilen Lâzistan Mebusu Osman Beyin, Rusya'dan mubayaa edilen eşya ve harp ve sair malzeme hakkında, sevk raporlarının incelenmesi sonucu önemli ölçüde hata ve usulsüzlük tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye Büyük Meclisi gündemine alınarak, malzemelere ait raporlar da meclise sunulmuş ve sonuçta Osman Bey hakkında Meclis araştırması başlatılmıştır. Bu makalenin amacı sevk edilen malzemelerin durumu ve ilgili milletvekili hakkındaki araştırma önergelerinin görüşülmesidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Yardım, Ulaşım, Meclis

Summary

During the National Struggle, Turkish Soviet Relations constitute the most interesting phase of relations between the two states to date. More Ankara on 23 April 1920, before the Soviet National Government established with Turkey were interested and they want to perform "World Proletarian" They also ihtifal reserve a place in Turkey. Soviet Russia assistance was also discussed at the first meeting held in Amasya on 18-22 June 1919. Mustafa Kemal Pasha in the meeting next to XX. Corps Commander Ali Fuat Pasha, Former Navy Minister Rauf Bey, III. Colonel Commander Colonel Refet Bey, Colonel Arif

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Bey and Selahattin Beyler, Samsun's former governor Hamit Bey, and Mustafa Kemal Pasha's second lieutenant Kazim Bey.

On April 26, 1920 Mustafa Kemal sent a letter to Lenin asking for the establishment of normal relations between Ankara and Moscow, a "military and political alliance" against "foreign imperialism", and Ankara He explained his government's policy based on National Pact. Subsequently, the Soviet Government was read with applause at the session on May 9, 1920, the statement of T.B.M.M, which was published on December 3, 1917, "Russia and Eastern Muslims". Muslim peoples of the Bolshevik regime the support and it told inviting uprising against European imperialism in Russia, CHINA: Arlie recognize Russia of Turkey to break agreements Bolshevik government, and especially Istanbul "Muslims" were stated to remain in the hands of.

On the day of this treaty the Soviet Government also made a trade agreement with Britain. For this reason, after the Turkish-Soviet treaty, the Soviets helped both the military and the military in the National Struggle, and they also made financial aid. This has increased the aid delivered to Turkey in quite a few challenges. Because the roads between the two countries were closed for Caucasian states like Georgia and Armenia. The alliances had set up a set with Armenia, Georgia and Azerbaijan, based on Dashnak, Menshevik and Musavat, to obtain Baku oil, to take the path of Iran and Iraq, and to prevent the Anatolian movement from providing assistance from the Soviet Union. British representative in the Caucasus Oliver Wordrop, Lord Curzon 3 January! In a secret telegram sent in 920, thanks to this set had indicated that they would block Turkey's receiving help from Russia, so it was on the agenda of the dispatch of material help using sea..

By the fall of 1920, bilateral relations with Russia had been introduced, and weapons, ammunition and all kinds of materials were moved from Russia. According to the agreements, these materials were taken from the ports of Tuapse and Novosiski of Russia Will be brought to Trabzon and distributed to Anatolia from here. According to this agreement, Lazman deputy Osman Bey is appointed as a consul in Tuapse. The duty of protection and dispatch of the material that he receives is given to Decker Major Ahmet Rasim Bey, member of the "Esliha (Guns) Commission". A Senior Marine Officer is also established in Novrosiski, where Deck Frontier Mahmut Sait (Hamlan) Bey is sent. The responsibility for bringing the material brought from Russia to its place belongs to the 3rd Caucasian Division in Trabzon. Under the secret order of Divisional Commander Colonel Şükrü Bey dated September 23, 1920, a "Commission of Inspection" is formed under the chairmanship of Director of Warehouses, Major Fahri Bey. This commission will take the incoming weapons and ammunition quickly and set the ambiance in Degirmendere at midnight. Aydin reis gambot in Trabzon for the arrangement of the posting II. Commander Capt. Jimal is assigned. The first movements initiated by this organizational structure are mostly civilian crafts. The materials that are brought to Trabzon from Tuapse are transported to the warehouses in Maçka, which are left behind, without waiting here. However, it seems that a lot of time has been lost in such a short time. On top of this, it is decided that the application should be abandoned and the goods should be immediately sent to İnebolu by sea using all available means..

Rize deputies Osman Brain, the goods and warfare brought to Russia from Russia and other materials, the investigation of the referral reports, the error and irregularities were determined

to be significant. In this case, the Grand National Assembly of Turkey on the agenda, the materials that were presented and ultimately reports to the parliament Osman Bey about parliamentary inquiry was launched. The purpose of this article is to discuss the state of the materials referred to and the research proposals on the deputy concerned.

Keywords: Turkey, Russia, Assistance, Transportation, Assembly

Giriş

Rusya Birinci Dünya Savaşına İngiltere ve Fransa'nın yanında girmişti. Çanakkale Boğazına sığınmalarına izin verilen Goeeben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin, Yavuz ve Midilli adlarını alarak Osmanlı bayrağı altında 30 Ekim 1914 günü Rusya'nın Karadeniz kıyılarındaki limanları topa tutması üzerine,; Rusya Osmanlı Devletine savaş ilan etmişti. Bu şekilde, Birinci Dünya Savaşına katılan Osmanlı İmparatorluğu, müttefikleri Almanya üzerindeki Rus ordularının büyük bir kısmını kendi üstüne çekmek için 1914 yılı Kasım ayında Doğu Anadolu' Kafkasya'yı hedef alan taarruza başladı. Böylece doğuda başlayan Osmanlı-Rus muharebeleri, olanca şiddetiyle 1917 yılına kadar devam etti.¹

Rusya'daki iç savaş nedeniyle tam bir darboğazda bulunan Sovyet yöneticileri, aynı günlerde Anadolu'da filizlenmeye başlayan Milli Mücadeleyi büyük bir ilgiyle izliyorlardı. Anadolu ve Trakya'da Müfaii Hukuk Cemiyetlerinin kurulması ve halkın yabancı işgallere karşı örgütlenmeye başlamasını, bir çeşit komünist ihtilali hazırlığı olara niteliyorlardı. İzvestia gazetesi, başlayan Türk ihtilalinin, Sovyetlerin Ekim ihtilalinin bir kopyası ve devamı olacağını belirtiyordu.²Anadolu'da Milli Mücadelenin, Sovyetlerinde düşmanı olan İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'a karşı olması, Beyaz orduların İstanbul üzerinden devamlı yardım alması, Sovyet yöneticilerinin ilgisini daha da artırıyordu.

Birinci Dünya Savaşında "Teşkilatı Mahsusa" adlı gizli örgüte başkanlık eden ve Kurtuluş Savaşında da "M.M. Grubu" başkanı olan H. Ertürk yayınladığı anılarında, Sovyetlerin Havza'da Mustafa Kemal Paşa ilişki kurduklarından söz etmektedir. Anlattıklarına göre, Samsun'dan sonra Havza'ya geçen ve burada kaldığı üç haftalık bir süre içinde ordu, idare ve halkla temaslarını sürdüren Mustafa Kemal paşa ile görüşmek amacıyla Havza'ya bir Sovyet heyeti gelmiştir. Heyete, Albay Budiyenni başkanlık yapmaktadır. Albay Budiyenni görüşmelerin başlangıcında Mustafa Kemal Paşa'ya Sovyet Rusya'dan silah, cephane ve para yardımı vaat etmekte ve karşılığında yalnızca Türkiye ve Rusya'nın ortak düşmanları olan İtilaf devletleri ile mücadele etmesini istemektedir. Görüşmelerin sonuna doğru ise Albay Budiyenni. "Rusya'nın bütün ihtiyaçlarınızı tamamlamaya hazır olduğunu size arz etmek görevini üzerine almış bulunuyorum. Yeter ki siz bizim arzularımızı yapınız. Padişahlığı, Halifeliği lağvediniz, komünistliği ilan ediniz" demektedir. Anı sahibine göre, Sovyet Rusya heyeti bu görüşmelerden çok ümide kapılmıştı. Mustafa Kemal Paşa ise askerlikten istifa ederek İstanbul Hükümetine ve Padişaha fiilen meydan okuduktan sonra Rusya'dan istediği

¹-Sabahattin Selek, Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı), İstanbul, 2002, I, s.36

²-Turgur Özakman, Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele, İstanbul, 1997, s. 455

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

her şeyi top, tüfek, cephan ve altın rubleyi alabilmişti.³ Ancak bu konu, ne Nutuk'ta nede Mustafa Kemal Paşa ile Havza'da bulunanların anılarında böyle bir buluşmaya değinilmemektedir. Yerli ve yabancı kaynaklarda da söz konusu buluşmayı doğrulayacak bir bilgiye rastlanmamıştır.

Milli Kurtuluş Mücadelesinin temel amacı, tarih içindeki ömrünü tamamlayarak savaşla beraber yıkılan, dağılan ve har taraftan istilaya uğrayıp batı sömürgeciliğinin iştahına konu olan Osmanlı İmparatorluğun enkazı ve yıkıntılarından Türk olan kısmı kurtarıp yepyeni ve milli bir devlet meydana getirmek olduğuna göre, kurtuluş mücadelesinin dış münasebetlerine de bu amacın egemen olması tabii idi. Atatürk'ün deyişi ile Milli Kurtuluş Mücadelesinin dış politikasının temel ilkesi "milletin dâhili ve harici İstiklali"nin tanıtılması ve "her milletin kendi mukadderatına kendisinin hâkim olması, hakkımızın bilakaydüşart tanınması".⁴ Milli Kurtuluş Mücadelesi her şeyden önce dışarıya, istilacılara yönelmiş bir hareket olduğu içindir ki, bu mücadelenin teşkilatlanmasında ilk büyük adımı teşkil eden Erzurum Kongresi kararları da Sivas Kongresinden farklı olarak, esas itibariyle, dışarıya, bütün dünyaya hitap etmiştir. Bu sebeptendir ki, bu kararlar Milli mücadele diplomasinin de temel ilkeleri olmuştur.⁵ "Milli sınırla dâhilinde bulunan bütün vatan parçalarının bütünlüğü" "birbirlerinden ayrılmazlığı". "Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı Millet'in bir bütün olarak savunma ve karşı koyması", "Manda ve himaye (nin) kabul edilemezliği. Milli Mücadele sırasındaki dış münasebetlerde daima göz önünde tutulacak esas ilkeler olacaktır."⁶

Milli Mücadele, art arda toplanan kongrelerle milli bütünlüğe doğru yönelirken, Sovyet yöneticileri Anadolu'da başlayan mücadelenin doktrinci değil, bir milli kurtuluş hareketi olduğunu anlamaya başlamışlardır. Anadolu'daki Milli Mücadele'nin karakteri ve komünizmin yerleşme şansı araştırılmıştır. Düzenlenen raporda, Anadolu'daki Milli hareketin batıdaki anlamı ile bir sınıf mücadelesi ve bir sosyal ihtilal olmadığı belirtilmiştir. Türk Toplumunun bünyesi şöyle tanımlanmıştı:⁷

Büyük toprak sahibi beyler kuvvetli değildir. Çünkü demiryolları muntazam olmadığı için ihracat ve ulaşım yeter derecede değildir. Tarım, teknik ve mekanik usullerle yapılmadığından toprak büyük bir kar bırakmaz. Buna karşı her köylünün büyük küçük bir toprağı vardır. Mülkiyet hakkı tamdır. İster satar, ister bağışlar ve öldüğünde toprak varise kalır. Toprağı olmayıp yarıcılık yapanlar bir sınıf teşkil edecek kadar kuvvetli olmadığı gibi aralarında teşkilat yoktur.

Memurlar, doğuşları itibariyle bir sınıfa mensup değildir. Yani, yalnız zenginlerin veya toprak sahibi beylerin çocukları değildir. Subaylar da memurlar gibi her sınıf halktan alınırlar. Fakat subaylar hükümet makinesinin en temiz ve aydın unsuru olup, ihtilal hareketlerinde daima ezilmiş halk tarafında bulunmuştur.

Ekonomiye, Ermeni ve Rumlar hâkim olduklarından Türkçülük hareketinden sonra sermayeye karşı beliren mücadele, sınıf mücadelesi mahiyetinden çıkıp milli bir renk almıştır"

³ Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.524-525

⁴ -Nutuk, Ankara, 1994, s. 44

⁵ -A.g.e. s. 44

⁶ -A.g.e., s. 44

⁷ -Özakman, a.g.e. s.454

Görülüyor ki, Sovyetler Anadolu’da başlayan Milli Mücadelenin, kendi Ekim ihtilallerinin herhangi bir etkisiyle değil, milli bağımsızlık için yapılmakta olduğunu anlamış; umdukları komünist ihtilalına Türk toplumunun yapısının elverişli olmadığını görmüşlerdir. Milli Mücadele’nin liderler kadrosunun tutum ve davranışlarını da yakından izledikten sonra, olaylara ve siyasal duruma, Dünya ihtilalı düşünce ve umutlarını bir kenara bırakarak, müşterek menfaatler açısından bakmaya başlamışlardır. Özellikle Sovyet resmi kişileri, her hareketlerini kuşku ile karşılayan Anadolu Milli Mücadelesinin liderler kadrosunun güvenlerini kazanmak için, Türkiye ile kurulacak dostlukta rejim meselelerine hiç değinmemeye özel önem vermişlerdir.⁸

Türk-Sovyet Münasebetlerinin başlaması

Milli Mücadele sırasında Türk Sovyet Münasebetleri, iki devlet arasında bugüne kadar mevcut olan münasebetlerden en ilgi çekici safhasını teşkil eder. Daha Ankara’da 23 Nisan 1920’de Milli Hükümet kurulmadan önce Sovyetler Türkiye ile de ilgilenmişler ve gerçekleştirmek istedikleri “Dünya Proleter” ihtifalinde Türkiye’ye de yer ayırmışlardı.

1919 yılının sonu ile 1920’nin başında ortaya çıkan bir Türk-Sovyet yakınlaşması ihtimali özellikle İngiltere’de büyük bir endişe ile karşılanmış ve hatta 1920 Mayıs’ında Londra’da bir Sovyet-İngiliz anlaşmasının görüşmeleri yapılırken, Başbakan Lloyd George, bu anlaşmaya, Sovyetlerin “Kemalistlere” yardım etmemesi şartını koydurmak istemiş ve Sovyetler de bunu ret etmişlerdir.⁹Fakat İngilizlerin 16 Mart 1920’de İstanbul’u işgali ile Meclis-i Mebusan’ı kapatmaları ve birçok milletvekilini tevkif etmeleri, Mustafa Kemal’i ister istemez Sovyet Rusya’ya dönmeye zorlayan bir olay teşkil etmiştir. Çünkü Meclis-i Mebusan’ın kapatılması ile Türk Milleti temsilsiz kalmış oluyordu. Bunun içindir ki, Milli Mücadelenin önemli bir adımı daha atılarak, 23 Nisan 1920 de Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve Milli Mücadele kendi hükümetine kavuşmuştur. Şüphesiz istilacılar milli hareketin bu gelişme ve kuvvetlenmesine karşı tepkisiz kalmayacaktı ve dolayısıyla ve mücadele de şiddetlenecekti. Bir yandan milli hükümetin diplomatik alanda tanınması meselesi, diğer taraftan, içinde bulunduğu her bakımdan yalnızlık nedeniyle yardıma olan ihtiyaç, Sovyetlerle ilk elden temasa geçmeyi zorunlu kılmıştır.¹⁰

T.B.M.M’nin açılmasından üç gün sonra, 26 Nisan 1920 de Mustafa Kemal, Lenin’e gönderdiği bir mektupta, Ankara ve Moskova arasında normal münasebetlerin kurulması , “askeri ve siyasi bir ittifak ile” “yabancı emperyalizmine karşı” birlikte mücadele edilmesini istemiş ve Ankara Hükümetini, Milli Misak’a dayanan politikasını açıklamıştır. Bunun arkasından, Sovyet Hükümeti 3 Aralık 1917 de “Rusya ve Doğu Müslümanlığına” yayınladığı demeç T.B.M.M’nin 9 Mayıs 1920 günü oturumunda alkışlarla okunmuştur. Rusya içindeki Müslüman halkları Bolşevik rejimini desteklemeye ve Avrupa emperyalizmine karşı ayaklanmaya davet eden bu demeçte, Ç:arlık Rusya’sının Türkiye’yi parçalayan anlaşmaları Bolşevik Hükümetinin tanımadığı ve özellikle İstanbul’un “Müslümanları” elinde kalması gerektiği belirtilmekteydi.¹¹

⁸-Müderrişoğlu, aa.g.e. s. 525

⁹- Fahir Armaoğlu, 20Yüzyıl Siyasi tarihi 1914-1980, Ankara, 1984, s. 310

¹⁰-Armaoğlu, a.g.e. gös. yer

¹¹-Armaoğlu, a.g.e. Gös. yer

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Sovyet Rusya'nın Türk Kurtuluş savaşına ilgi duymasının bazı nedenleri vardır; bunların başında Türk İhtilalı'nın, Sovyetlerin Ekim İhtilalı'nın bir kopyası ve devamı olabileceğini düşünmeleridir. O dönemde çıkan "İzvestia" gazetesinde bu konuda yazılar çıkmıştır. Bunun yanında Anadolu'daki milli mücadelenin, Sovyetlerin de düşmanı olan İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'a karşı olması Sovyet yöneticilerinin ilgilerini artırmaktadır. Bundan başka, Ruslar, Türk Kurtuluş Savaşı'na yardımla, yeni rejim Rusya'daki Türk-Müslüman halklara daha sempatik gösterilecekti. İlk Sovyetlerle görüşmenin bazı anılarda Havza'da Mustafa Kemal ile Rus Albay Budiyenni başkanlığında bir heyetle yapılmıştır. Albay Budiyenni: "Rusya'nın bütün ihtiyaçlarınızı tamamlamağa hazır olduğunu size arz etmek isterim. Yeter ki, siz de bizim arzularımızı yapınız. Padişahlığı, halifeliği lağvediniz, komünistliği ilan ediniz" demektedir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın Albay Budiyenni ile Havza'da buluştuğuna dair herhangi bir belge mevcut değildir. İkinci olarak da Sovyetler tarafından İstanbul'a gönderilen Albay İlyaçef ise, daha çok eski ittihatçılar tarafından kurulan "Karakol Cemiyeti" ile ilişki kurmuştur.¹²

Rus Zabiti Kahiref'in 25/ Nisan/ 1337 (1919) tarihinde TBMM Hükümetine yazdığı mektubunda, İstanbul'daki Rusların Anadolu'daki Türklere ve onların istiklal mücadelesine karşı çok samimi hisler beslediklerini ifade etmektedir. Aslında Sovyet yöneticileri Anadolu'da başlayan mücadelenin doktrinci değil, bir milli kurtuluş hareketi olduğunu anlamışlardı. Düzenledikleri raporda, Anadolu'daki milli hareketin batıdaki anlamı ile bir sınıf mücadelesi ve bir sosyal ihtilal olmadığını belirtmişlerdir. Yani, Sovyetler, Anadolu'da başlayan Milli Mücadelenin, kendi Ekim İhtilallarının etkisiyle değil, milli bağımsızlık için yapılmakta olduğunu anlamışlardı. O nedenle de Rusya, ulusal bağımsızlığı için batı emperyalistlerine karşı silaha sarılan Türkiye'yi doğal müttefik sayıyorlardı. Bundan dolayı da Milli Mücadeleye sempati ile bakıyorlar, başarıya ulaşmasını istiyorlardı..¹³

İlk olarak 18-22 Haziran 1919 tarihli Amasya'da yapılan toplantıda Sovyet Rusya yardımı da görüşülmüştür. Toplantıya Mustafa Kemal Paşa'nın yanında XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Eski Donanma Bakanı Rauf Bey, III. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey, Albay Arif Bey ve Selahattin Beyler, Samsun eski valisi Hamit Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Kazım Bey katılmışlardır. Bu toplantıda Anadolu'da ulusal bir yönetim kurulması konusunda kimi fikir ayrılıkları da baş göstermiştir. Askeri, iktisadi ve siyasi yardım almak için Bolşeviklerle ilişki kurma imkânları görüşülürken, bazı anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. Sovyet yardımının Bolşevik sistemi kabul etmeyi gerektireceği düşüncesi yaygındır.¹⁴

Milli Mücadeleyi başlatanlar, Türkiye, büyük ölçüde askeri ve ekonomik yardıma ihtiyaç duymaktaydılar. Çünkü ekonomik yönden elde hiçbir şey yoktu. Sanayi yoktu. Sermaye yoktu. O sıralarda bu yardım ancak doğu'dan gelebilirdi. Bu amaçla, Kafkaslardaki durumu incelemek ve Bolşeviklerle ilk temasta bulunmak amacıyla, 1919 yılı Eylül ayında Kafkaslara gönderilen Dr. Fuat Sabit, eski Osmanlı Mebusanlarından Yakup Bey ve Karakol

¹²-Selda Kılıç, İstiklal Harbinde Sovyetler Birliğinden gelen yâdımlar, DTCF Dergisi 56,1 (2016): 124-143, s. 126

¹³ - Kılıç, a.g.m., , s. 127

¹⁴ -Ülkü Çalışkan, Türk Kurtuluş Savaşında Sovyet Rusya'nın Mali Ve Askeri yardımları, Karadeniz Araştırmaları Dergi, Sayı, 9 (Bahar 2006) , s. 36

Cemiyeti üyelerinden Yusuf Ziya ile Baha Sait, yerel Bolşevik yer altı örgütleriyle sıkı ilişki kurduktan sonra Moskova'nın devrimci proletaryasıyla Türkiye'deki devrimci akım arasında bir köprü kurmaya çalışıyorlardı. Bu sırada Kara Vasıf'ın Baha Sait aracılığıyla, Bolşeviklerle bir ittifak anlaşması yaptığını Mustafa Kemal paşa öğrenmiş; Kara Vasıf anlaşmanın bir suretini Mustafa Kemal paşa'ya göndermiş, bunun Bakanlar Kurulu'nca onaylandıktan sonra teati edileceğini bildirmişti. Ancak, bu sözde anlaşmayı ne Ankara, ne de Moskova onaylamıştı. Bu arada, Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Gregori Vasilevich Chicherin Türkiye'nin işçi ve köylülerine hitaben 13 Eylül'de radyodan yaptığı konuşmada, onların (işçi ve köylülerin) sefaleti üzerine kurmaya olanları yok edip güçsüz bırakmak için güç birliği yapmaya çağırılmış, "kardeşçe bir el uzatmıştı". Chicherin, bu sözleriyle, daha çok Anadolu'nun her yanına yayılmış olan komünist propagandacılara sesleniyordu. Ancak Heyet-i Temsiliye'nin, ya da Anadolu'daki öteki kişilerin bu sözleri işitmiş yahut ciddiye almış olduklarını gösterecek bir belirti yoktu.¹⁵ Bunun ardından Moskova, Kafkas Bolşevik Orduları Başkomutanını Osmanlı İmparatorluğu'nun incelemek üzere İstanbul'a gönderdi. Komutan İstanbul'daki Kuvay-ı Milliye örgütüyle ilişkiye geçti ve Türk Ulusal haklarını tanıyacıklarını, destekleyeceklerini ve hızla yardıma başlayacaklarını bildirdi.¹⁶

Bu sırada, İngilizler, Türk Milliyetçileriyle Rus Bolşevikler arasında bir yakınlaşma olmasından çok kaygılanmaktaydılar. Her iki yan arasında sondajlar yapıldığı konusunda İngiliz istihbarat servisi bilgi sahibiydi. Ancak bu sondajların resmi bir düzeye eriştiğini gösterecek belirtiler yoktu. Bu sırada, Bolşeviklerin Türkiye'ye yardım etmek istedikleri anlaşılıyordu. Ama ilk aşamada bu yardım ancak mali olabilirdi. Çünkü iki ülke arasındaki karayolları Gürcistan ve Ermenistan gibi Kafkas devletlerince kapatılmıştı. Bağlaşıklar, Bakü petrollerini elde etmek, İran ve Irak yolunu kapamak ve Anadolu akımının Sovyetlerden yardım sağlamasını önlemek için, Daşnak, Menşevik ve Musavatçılarla dayanan Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'la bir set kurmuşlardı. Kafkaslardaki İngiliz temsilcisi Oliver Wordrop, Lord Gurzon'a 3 Ocak! 920'de gönderdiği gizli telgrafta, bu set sayesinde Türkiye'nin Rusya'dan yardım almasını engelleyeceklerini belirtmişti. Mustafa Kemal, bu seddin yıkılmasını, Kurtuluş Savaşının gereği için zorunlu görmüştü. İki ülke arasındaki ulaşım yollarını kapatan Bağlaşıkların kuklası devletleri bertaraf etmek gerekiyordu. Mustafa Kemal Kafkas seddinin yapılmasını Türkiye'nin mahvı projesi sayıyor, bunun için ne pahasına olursa olsun, kaldırılmasını salık veriyordu.¹⁷

1920 yılının sonbaharına gelindiğinde ise, Rusya ile ikili ilişkiler bir düzene sokulmuş ve Rusya'dan silah, cephane ve her türlü malzemenin taşınmasına başlanmıştır. Yapılan anlaşmalara göre, bu malzemeler Rusya'nın Tuapse ve Novrosiski limanlarından alınıp Trabzon'a getirilecek, buradan da Anadolu'ya dağıtımı yapılacaktır. Bu anlaşma uyarınca **Lazistan (Rize) milletvekili Osman Bey** Tuapse'de konsolos olarak görevlendirilir.. O'nun teslim aldığı malzemenin korunması ve gönderilmesi görevi ise "Esliha (Silahlar) Komisyonu" üyesi Güverte Binbaşı Ahmet Rasim Bey'e verilir. Novrosiski'de de bir Kıdemli Deniz Subaylığı kurularak, buraya Güverte Önyüzbaşı Mahmut Sait (Hamran) Bey gönderilir.

¹⁵-Selahi R. Sonyel, Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı, Ankara, 2008, I, s.315

¹⁶-Atay Akdevelioğlu v.d.Sovyetlerle İlişkiler,, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul, 2001, s. 166

¹⁷-Sonyel, a.g. e. s. 516

Rusya'dan getirilen malzemenin yerine ulaştırılmasında sorumluluk, Trabzon'da bulunan 3. Kafkas Tümeni'ne aittir. Tümen Komutanı Albay Şükrü Bey'in 23 Eylül 1920 tarihli gizli emriyle, Ambarlar Müdürü Binbaşı Fahri Bey başkanlığında bir "Tesellüm Komisyonu" kurulur. Bu komisyon, gelen silah ve cephaneyi hızla teslim alıp, gece yarısı Değirmendere'deki ambara yerleştirecektir. Gönderme işlerini düzenlemesi için de Aydın reis gambotunun Trabzon'da kalan II. Komutanı Önyüzbaşı Cemal görevlendirilir. Bu örgütlenme yapısına göre başlatılan ilk taşımalar çoğunlukla sivil teknelerle yapılır. Tuapse'den Trabzon'a indirilen malzemeler burada bekletilmeksizin daha geride bulunan Maçka'daki ambarlara taşınır. Ancak kısa süre sonra bu şekilde çok vakit kaybedildiği görülür. Bunun üzerine bu uygulamadan vazgeçilerek, malzemenin eldeki tüm imkânlar kullanılarak derhal deniz yoluyla İnebolu'ya gönderilmesine karar verilir.¹⁸

Türk Murahhas heyetindeki askeri müşavir Erkan_1 harp Kaymakamı Seyfi (General Seyfi Düzgören) Bey 29 Ağustos 1920 tarihinde verdiği bilgiye göre Ruslardan askeri yardım malzemesi olarak şunları istemiştik:¹⁹

Dörtte üçü Alman ve dörtte biri Osmanlı mavzeri olmak üzere 200 bin tüfek, beş milyon fişek, kudretli cebel topu ve o buçukluk obüs olmak üzere 350-400 top, kudretli cebel için dörtte üçü şarapnel ve dörtte biri tane ve obüsler için yarı yarıya tane ve şarapnel olmak üzere 75 bin mermi ve top başına hiç olmazsa bin mermi, her birine on beş tane fişek hesabıyla ve yedek parçalarla beş yüz mitralyöz, iki yüz sahra telefonu ve yeterli miktarda kablo, iki yüz ile beş yüz kilometre muhabere edebilecek beş telsiz istasyonu, iki yüz tayyare, yüz kamyon ve otobüs, kırk binek otomobili, üç kolordu ihtiyacını karşılayacak topçu koşumu takımları, yüz bin asker için elbise ve teçhizat, elli bin kaputluk kumaş, fişek imal makineleri, Eskişehir fabrikasının büyük imalathane haline getirebilecek uzmanlar, şimendifer rayı, Erzurum'da tüfek fabrikası, Ermenistan yolu açılıncaya kadar Novorosiski'den ayda beş bin put (altı yüz bin kilo) benzin, nakliyatı süratle yapabilmek için deniz motorları.

Ruslar talep edilen bu listedeki askeri malzemenin ne kadarını verebileceklerdi? Memleketimize nasıl sevk olunacaktı?²⁰

Seyfi Bey şöyle diyor:

“Şimdiye kadar denizden parça parça sevkiate taraftar değildik. Buna muvafakatimizin Ermenistan yoluna açmaktan vazgeçmeleri ve kendi haline bırakmalarından endişeliydik. Şimdi tamamen durum açıklığa kavuştuğu için kısmen denizden nakliyat teklif ettik, fakat Çiçerin bunu tehlikeli gördü. Denizden yapılacak nakliyatın maksada asla kafi olamayacağını, fakat Anadolu'nun manevi kuvvetinin yükselmesine yardımcı olacağı kanaat getirildi. Yapılacak yardımın Ermenistan yolunun açılmasına beklemeden bunların Bakü'ye sevk edilmesi idi. Şimdi deniz sevkiate gündeme gelince, verilecek malzemenin mevki ve miktarını öğrendikten sonra bazı acil lazım olan malzemenin kış basmadan parça parça motorlarla sevk için şimdiden Tuapse ve Novorosiski Limanlarına sevkini teklif edeceğiz.

Moskova'da bir aydan beri devam eden müzakereler neticesinde bir dostluk antlaşma projesi hazırlanmış, 24 Ağustos 1920 tarihinde Türk ve Rus murahhasları arasında parafe edilmişti.

¹⁸-Kılıç a.g.m. s. 130

¹⁹-Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya, İstanbul, 2017, s.124

²⁰-Cebesoy, a.g.e. s. 125

Moskova Antlaşması'nın imzalanması, Ankara-Moskova ilişkilerinin bozulmasını önledi. Bu işbirliğine iki tarafın da ihtiyacı vardı. Sovyet rejimi kuvvetlenmiş ve Kafkaslarda yerleşmişti. Sovyet yardımı da Milli Mücadele'nin başarısında önemli bir destek sağlamıştı. 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'yla Türk-Sovyet ilişkileri resmiyet kazandı. İngiltere ile Rusya arasında imzalanan ticaret anlaşmasıyla, Türkiye'ye yapılacak Sovyet yardımının kesilmesini sağlayarak, Anadolu'yu tek yardım kaynağından da yoksun bırakmaya çalışan İngiltere, kurmak istediği ablukaya Sovyet Rusya'yı da katıyordu. Ancak, Ankara ile Rusya arasında Moskova Antlaşması'nın imzalanmasından dolayı Türkiye'ye karşı ılımlı davranmak zorunda kalmıştı. Türk-Yunan savaşında göstermelik bir tarafsızlık rolüne bürünerek durumu idare etmeye çalışıyordu. Bir taraftan da Rawlinson aracılığı ile Kazım Karabekir'e, Sovyetlerin Türk sınırına dayandığını, İngilizlerin İran ve Kafkasya'ya harekât yapacak bir orduyu Hindistan'da hazırladıklarını, Türklerin de Musul'dan Karadeniz'e kadar cephe açmasını ve Sovyet yayılmacılığının böylece engellenmesi teklifini getiriyordu²¹

Ruslardan alınan yardımları Anadolu'ya sevk etmek üzere görevlendirilen Lâzistan Mebusu Osman Beyin, Rusya'dan mubayaa edilen eşya ve harp ve sair malzeme hakkında, sevk raporlarının incelenmesi sonucu önemli ölçüde hata ve usulsüzlük tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye Büyük Meclisi gündemine alınarak, malzemelere ait raporlar da meclise sunulmuş ve sonuçta Osman Bey hakkında Meclis araştırması başlatılmıştır. Bu makalenin amacı sevk edilen malzemelerin durumu ve ilgili milletvekili hakkındaki araştırma önergelerinin görüşülmesidir

REİS — Efendim; Lâzistan (Rize) Mebusu Osman Bey hakkında dördüncü şube mazbatası var o okunacak.

Lazistan (Rize) Mebusu Osman Bey hakkındaki mazbata «Fezleke»

Lâzistan Mebusu Osman Beyin vesatet ve vedaatıyla Rusya'dan mubayaa edilen eşya ve mevaddı harbiye ile sair malzeme hakkında icra kılman tahkikatın ikmalî için mumaileyh Osman Beyin isticvap ve ifadesinin ahzı lüzumu Heyeti Vekilenin 15.6.337 tarihli toplantısında takarrür eylemiş olmakla ol bapta cereyan eden muhaberatı havi on adetten ibaret tahkikat evrakı suretlerinin raptent takdim kılınığında ifayı muktezasına müsaade buyrulması ricasıyla İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine takdim ve Heyeti Umumiye kararıyla şubemize havale buyrulan 6/16 37 tarih ve 6/739 numaralı (1/2 dosya merbutatı takrir ve merbutatından eri ziyade mahiyeti cürümü teşrih ve ispat olunan sui istimalât miktarını tayin ve izah eden Tuabse Şehbenderi Sabri Bey tarafından Hariciye Vekâletine gönderilmiş olan 4 Mart 1337 tarih ve 165 numaralı mufassal 2/2 raporla makamı Riyasetten İnebolu İrtibat Zabiti Binbaşı Kemal Beye yazılan tahrirata cevaben mumaileyhin 11/17 37 tarih ve 6/3 numaralı cevapnamesi mütalâa ve tetkik orundu. Şehbender Sabri Bey mezkûr raporda mumaileyh Osman Beyin esliha (silah) ve cephaneden maada olan diğer eşyaları sureti hususiye de celbetmiş olduğu hakkındaki ifadesine rağmen eşyayı sairei mezkûrenin de Anadolu Hükümetinden aldığı emre binaen Rusya'dan resmen ve Hükümet namına talep ettiğine dair imzası tahtında vermiş olduğu istidaların dosyalarında mevcut olduğu ve bir müddetten beri Rusların silâh ve cephaneye nakliyatına müsaade etmemeleri Rus Hariciye Komiserliğinin Hükümet namına verdikleri eşya ve malzemenin

²¹-Rahmi Doğanay, Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 279-298, 2009, s. 289

Anadolu'ya gönderilmediğine kesbi ittila eylemiş olmasından ileri geldiğini ve bunun üzerine Çiçerin'e hususî mektup yazarak şimdiye kadar her ne gönderilmiş ise yeddi emanette kalmayıp kâmilen Anadolu'ya sevk ve irsal edilmiş olduğuna ve badema her ne alınırsa kâmilen ve tamamen Hükümeti Milliyeye isal edileceğine dair teminat ve şahsî kefil vererek yeni baştan nakliyata müsaade istihsal edebildiğini mufassalan zikr ve beyan ettikten sonra mumaileyh Osman Beyin; *Rusya'dan Hükümet namına alıp ve teslim ettiği eşya, esliha ve malzeme miktarını da: (4 150) tüfek, (4 518) sandık içerisinde 5 milyon fişek (20) makineli tüfek ve bundan başka temizleme ve yedek edevatı, (60) bin kilo benzin, (45) bin gaz (650) fiçı çimento (32) bin kilo dakik, beş büyük makineyi havi bütün teferruatıyla bir fabrika (93) tahta fiçı ve (20) demir fiçı olmak üzere kayıt ve tespit etmiş ve mumaileyhin şu beyanatı İnebolu irtibat zabiti Kemal Beyle İbrahim Talî Beyin ifadeleri havi evrak mefadiyle teyit etmiştir.*²²

- Ahzolunan mezkûr eşya ve eslihanın (silahın) Hükümet ve fırkaya teslim edilmiş olan hakikî miktarı anlaşılacak üzere üçüncü Kafkas Fırkası Kumandanı Nuri Bey tarafından Hariciye Vekâletine gönderilen rapora merbut ve evrak meyanmda 3/3 işaretiyle mevcut cetvel tetkik olunduktan fırkaya (3 878) *tüfek, (3 462) sandık cephane, (20) makineli tüfek, (12 bin) kilo benzinden maada bir şey gönderilmediği anlaşılmıştır.* Mevcut teslim evrakı evrakı tetkik olunduktan sonra bu hususta mumaileyh Osman Beyin ifadesine müracaatla kendisine 27 sual sorulmuş ve her sualin cevabı hizalarında tahrir ve ziri imza ettirilmek suretiyle tahkikat berveçhi ati tamik ve tevsi olunmuştur. *(Verdiği cevap şöyledir)* Şöyle ki: Rusya'nın Tuapse şehrinde ne sıfat ve salâhiyetle ve ne vakit bulunduğu ve yedinde Hükümeti Milliye tarafından bir salâhiyet ve itimatname mevcut olup olmadığına dair olan birinci ve ikinci suallere 1336 (1920) senesi Ağustosundan itibaren 3 ay müddetle bulunduğu ve yedinde Hükümeti Milliyeden verilmiş itimatnamesi mevcut olduğunu beyan etmiş ve mezkûr itimatname bilahz evrak meyanına konulmuştur. Rus'lardan alınan eşya ve eslihanın bir kayıt defteri mevcut olup olmadığına ve mehuzatına mukabil senet veya ilmühaber verip vermediğine ve *Rus'lardan Hükümet namına ne celp ve ne kadar silâh vesaire alındığına ve bu eshha ve malzemenin nerelere ne vasıta ile sevk ve isal edildiğine dair olan 3-10 suallere dahi Rus'lardan esliha ve cephane bir parti olmak üzere 18 vagon içerisinde 4 000 tüfek, 20 makineli tüfek, 4 000 000 cephane ve beherine biner fişek olmak üzere 25 bin makineli tüfek cephanesi aldığı ve bunun için defter tutmak kabil olmadığı gibi bunların hepsini Trabzon'da fırkaya sevk ettiğini ve icap eden kayıt ve defterin kendisinden ziyade teslim ettikçe fırkaca tutulması lâzım geldiğini ve bu silâh ve cephaneyi Rus'lardan tadat ederek değil, bir itimat üzerine tahmini olarak aldığı ve Tuapse'den avdetinde mezkûr silâh ve cephane hesabatını Müdafaa-i Milliye Harbiye Dairesi Reisi Miralay Asım Beye vererek indel hesap mutabık kaldıkları ve meselenin bu suretle kapanmış olduğu ve nakliyatı temin için Müdafaa-i Milliye Vekâletinin kendisine ne bir motor ve ne de başkaca vesait göndermek suretiyle muavenette bulunmadığını ve nakliyatın ancak sayîi zatisiyle ve sırf Lâzistan Mebusu olmak dolayısıyla icrasına muvaffak olabildiğini ve hatta gönderilen silâhlardan noksan zuhur ettiğine dair ara sıra kendisine fırkadan işar vuku buldukça bu noksanın yedlerine verilen irsaliye mucibince nakillerden aranılması lâzım geleceğine dair Müdafaa-i Milliye ve fırkaya ol vakit yazmış olduğu mektubun bir suretinin evrak meyanına*

²²-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 651

konulmak üzere verdiğini ve denizde mevcut tehlike ve hiç bir taraftan bir türlü muavenet yapılmamasına karşı muvaffakiyetle ifa etmiş olduğu hidematın lâıyıkı takdir olması lâzım geleceğini cevaben bast ve beyan etmesi üzerine bu hususta mumaileyh Miralay Asım Beye yazılan tezkereye cevaben mevрут ve evrak meyanında 6/7 numara ile mevdu dosya tetkik olunmuş ve *silâhın (272) noksanıyla (4 373) sandık olarak teslim edildiği anlaşılmış ve mezkûr dosyada eşyayı saireye dair bir kayıt ve işaret görülmemiştir*²³

Rus'lardan Hükümet namına bu esliha ve cephaneden maada daha ne gibi ve ne cins ve ne kadar eşya ve malzeme alındığına dair sorulan on birinci suale Rus'lardan mezkûr esliha ve cephaneden maada Hükümeti milliyeye namına hiç bir şey almadığını ve ancak Hükümetin sevkiyat hususunda kendisine muavenet etmemesine binaen sureti hususiyede ele geçirdiği motorlarla nakliyatı temin edebildiğini ve bu motorların seyir ve tahriki için Hükümetin Trabzon'da gaz ve benzini olmadığından lâzımül miktar gaz ve benzinin Rusya'dan teşebbüsü zatisiyle celp ve motorculara ücret olarak verdiğini beyan ve Tuapse şebenderliğinden mevрут cetvelde Rus'lardan *60 bin kilo benzın ve 45 bin kilo gaz alınmış olduğu ve benzinden yalnız 12 bin kilosunun fırkaya irsal edilmiş olduğunun gösterilmesine nazaran mütebaki 48 bin kilo benzın ile 45 bin kilo gazın kâmilen hepsini nakliye ücreti olarak verildiğini ve bunların bu suretle sarfına Hükümetten mezuniyet istihsal edip etmediğine ve motorculara verilen gaz veya benzine mukabil kendilerinden makbuz alınıp alınmadığına ve bundan başka Hükümetten nakden para celbedip etmediğine dair irat edilen 12-13 suallere fırkaya gönderilen 12 bin kilo benzinden maadasını ücretlerine mukabil esliha ve cephaneden nakleden motorculara verdiğini ve esasen maiyetinde makinist ve fen memuru bulunmadığından motorculara her ne kadar isterlerse o kadar vermek mecburiyetinde ve vaziyetinde idüğünü ve bunun sarfı için Hükümetten emir telâkkisi icap etmediğini ve bu bapta mezuniyet istihsal edilmiş olup olmadığına bile mevzubahis olması bile lâzım gelmeyeceğini ve bundan başka Hükümetten beş bin lira celp ettiğini ve bunun dört bin iki yüz on beş lirasının gaz veya benzinin masarifi tahmiliye ve nakliyesine sarf ederek üst tarafını şahsi istihkakı olan harcırahına mahsuben alıkoyduğunu ve bu paranın hesabını da keza mumaileyh Mustafa Asım Beye verdiğini ifade etmiş olmasına binaen salıfuzzıkr 6/7 dosyaya merbut hesap pusulası tetkik edilmiş ve mumaileyh Osman Beyin ifadesi veçhile ahzetmiş olduğu *beş bin liranın (1 300) lirası Ankara motorunun makinesine keza (1 250) lirasını Lâz Zade Mustafa ve Hacı Harun efendilerin cephaneden motorlarının tamirine ve (250) lirasını gaz bedeline ve (325) lirasını eslihanın vagonlardan tahliye ve tahmiliyesine ve (120) lirasını bekçi ücretine ve (250) lirasını iki kuta evrakı mühimmenin irsali için gösterilen saîye ve (450) lirasını maa beygir bir adet lâstik tekerlekli faytona ve 185 lirasını da hususatı zatiyesine sarf ettiği anlaşılmıştır*.²⁴*

Rusya Hükümet namına bu esliha ve eşyadan maada 650 fiçi çimento, 32 bin kilo dakik, beş makineli fabrika, 93 tahta fiçi ve yirmi demir fiçi alıp almadığını beyan etmesi lüzumuna dair olan 14 - 16 suallere dahi Hükümet namına katiyen çimento celp etmediğini ve mebhus çimentonun Hükümete taalluku olmayıp Mapavri Belediye Reisi Mesut Bey Zade Mustafa Beyin Rus'larla urgan, halat gibi gemi levazımı ile mübadele ve kendisinin de

²³-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 652

²⁴-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 653

kefaleti şahsiyesi dolayısıyla mumaileyh namına celp edilmiş olduğunu ve mübadeleten verilen eşya listesini evrak meyanına konulmak üzere tevdi ettiği ve otuz bin kilo dakikin dahi Rus'lardan alınan ve iki defada Anadolu'ya sevk edilen **2 milyon beş bin altının nakliyesine mukabil keza motorculara tevzii ve sureti hususiyede celp ettiği** bu dakik hamulesi meyanında mezkûr altınları ancak nakledebildiğim ve tahta ve demir fiçuların keza Hükümetle alâkası olmayıp, esasen Rus'ların Türk gemicilerinden gasp etmiş oldukları ve kendisinin delâlet ve tavassutu ile istirdat edilip eshabına iade edilen fiçular olduğunu ve beş makineli bir fabrika meselesine gelince; bunun beş seneden beri Rize limanında inşa ettirmekte olduğu motor tamirhanesi için Rus'lardan aldığı ve mengene ve diş kesmek gibi hususî mubayaa ettiği bir takım âlet ve edevatı adiyeden ibaret olduğunu ifade dermeyan etmiş olmasına rağmen eşyayı mefkûrenin Hükümet namına celp edildiği evrak meyanında mevzu 4/5 dosya münderecatıyla ve kendi imzası tahtında mevcut vesaik sureti musaddakları ile sabit olmuştur. Rus'lardan alınan esliha ve cephanenin iki motorla nakli kabil olabileceğine nazaran buna mukabil 48 bin kilo benzin ve 45 bin kilo gaz, 32 bin kilo dakikin bedele tahvili halinde ihtimal ki elli bin lira ve buna nakden celp edilen beş bin liranın ilâvesi takdirinde elli beş bin lira gibi mühim bir miktara balığ olacağına nazaran bunun ücreti nakliyeye verilmesi şayanı istiksar olduğuna ve her ne suretle olursa olsun bu sarf edilen eşya ve nakdin sureti sarfını mübeyyin nakillerden vesaik ahz olunup olunmadığına ve eslihai mezkûrenin hangi motorla sevk edildiğine dair 16-18 sorulan suallere dahi gerek gaz ve gerek benzinin Rusya'da şayanı nazar bir kıymeti olmadığını ve bunun Trabzon'da ancak azamî on bin lirayı tecavüz edemeyeceğini, nakden celp edilen beş bin liranın verilen hesabı veçhile kâmilen nakliyeye değil motor tamiratına vesaireye sarf edilmiş olduğunu ve gerek nakit ve gerek eşyayı sairenin keyfiyeti sarfında bir gûna makbuz vesaire alınmadığı ve nakliyatta istihdam edilen motorculardan bazılarının isimlerinin mazbut olduğunu ifade etmişti.²⁵

Mumaileyh Osman Beyin sureti hususiyede Mesut Bey zade Mustafa Bey namına celp edildiğini beyanda ısrar eylediği çimento vesair eşyanın Anadolu'dan Rusya'ya gidip gelen ve eşya nakleden motorların tamiri için Hükümetin Rize limanı mendireğini tamir etmek arzusunda bulunduğundan talep ettiği serreştesiyle ve Anadolu Hükümeti fevkalâde murahhası» sıfatıyla eşyayı mezkûreyi resmen celp ve teslim etmiş olduğuna ve Rus'ların bu eşya bedel ve nakliyesinden iki bin küsur lira kadar bir meblağın mutalebesinde bulduklarına ve çimento ve eşyayı sairenin mevzu bulunduğu fiçi ve kapların elan lüzumu iadesinde ısrar etmekte bulduklarına dair mevcut vesaikle ifadeleri arasında mübayenet esbabının izahına ve sevk edilen silâhlardan bir kimseye silâh ve cephane teberru ve hediye edip etmediklerine dair olan suallere katyken Hükümet namına fabrika vesair alet müteharrike almadığı hakkındaki ifadati evveliyesini teyit ve yalnız bu esnada düşman gemilerinin denizde tarassudatta bulunmalarına ve motorların bir tehlike ve tecavüze maruz kalmaları ihtima ine binaen taifelere birer adet silah tevzi ve aynı zamanda fırakaya da malûmat verdiğini ifade ve beyan etmiş ve ifadati vakıa Tuapse şebenderliğinin 4/8 numara ile evrakı tahkikiye meyanında bulunan Şükran motoru kaptanı Nazım ve mezkûr motor mürettebatından Mehmet oğlu Hasan ve Derviş oğlu Mehmet'in evrakı isticvabiyesi mefadiyle teyyüt etmiştir.

²⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 654

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Sonuç: Mumaileyh Osman Beyin Rusların Hükümeti milliye namına dört bin yüz elli tüfek, dört bin beş yüz on sekiz sandık fişek ve yirmi makineli tüfek ve altmış bin kilo benzin ve kırk bin (kilo gazyağı ve otuz iki bin kilo dakik ve altı yüz elli fiçi çimento ve beş makineli bir fabrika ve doksan tahta fiçi ve yirmi demir fiçi aldığı sabit olmakta ise de bunlardan yalnız esliha ve cephanenin Hükümeti milliye namına resmen, diğer benzin ve gazyağının da bu esliha ve cephanenin nakliyesine verilmek üzere hususî celp edilerek sarf ve mahaza benzinin on iki bin kilosunu da fırkaya irsali ve çimentonun ve fabrika aleti denilen edavatı müteferrika ile fiçilerin dahi keza Hükümete ademi aidiyeti ve otuz iki bin kilo dakikin iki milyon liranın nakliyesine sarf ettiğini makamı müdafaade dermeyan etmesine rağmen evrakı tahkikiye derununda mevzu vesai ve icra kılının **tahkikat ve ahz olunan ifadata nazaran Hükümeti milliye namma celbedildiği sureti katiyede anlaşılan esliha ve eşyayı mezkûreden 272 tüfek, 145 sandık fişek noksan zuhur etmiştir.** Eşyayı saire dahi fırkaya teslim edildiği anlaşılan on iki bin kilodan maada kırk sekiz bin kilo benzin ve kırk beş bin kilo gazyağı ve otuz iki bin kilo dakik ve beş bin lira nakdi, esliha ve cephanenin nakliyesine verildiği ifade olunmakta ise de bu sarfiyatın bir kayıt ve vesaike müstenit olmaması hasebiyle kavli mücerrette kaldığı ve 650 fiçi, çimento ile 113 fiçinin şahsına aidiyeti hakkındaki mümanileyh Osman Beyin iddia ve ısrarına rağmen bunların da Hükümeti milliye namına ahz ve celp ve mahaza sui istimal edildiği vesaike mevcude mefadiyle sabit olmuş olmakla, mumaileyhin mahkemeye sevki mütalaasıyla işbu fezleke tanzim ve 27 sayfadan ibaret olan evrakı tahkikiye ve on adet dosya halinde yekdiğerine merbut otuz dokuz kıta vesaike maan ve merbutan Heyeti Celilerine arz ve takdim kılınır.²⁶

Van Haydar   Diyarbakır Mustafa   Siirt Sabri   Maraş Tahsin   Şube Katibi Sırrı   Dördüncü Şube Reisi Hafız Mehmet

Batum   Siirt   Karahisarşarki   Sinop Bolu   Amasya

Erzincan   Muş   Lâzistan   Kayseri   Atıf

Evrakı tahkikiye müeddasma nazaran mumaileyhin tesellümüne memur olduğu esliha ve malzemei harbiyeden malumul miktar kısmını ciheti “askeriyeye teslim etmeyerek ihtilas ettiği tahakkuk etmiştir.” Şu halde fiil mücazati müstelzim neviden olup Kanunu Esasinin 48 nci maddesine tetabuk ettiği cihetle ol veçhile muamele olunmak üzere Heyeti Umumiye sevki reyindeyim,²⁷

Karamsarı Şarki Vasfi

Adet Nevi Evrak

1. İcra Vekilleri Riyasetinden Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine yazılan 6/739 tahrirat ve merbutu Rusça varaka.

²⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 654

²⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 654

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

2. Tuapse Şehbenderi Sabri Beyin Hariciye Vekâletine 165 No. 4 Mart 337 tarihli rapor 3 Üçüncü Kafkas Kumandanı Nuri Beyin Hariciye Vekâletine raporu ve merbutatı
4. Tuapse Şehbenderi Sabri Beyin Hariciye Vekâletine 3 Mayıs 337 tarih ve 190 numaralı tahrirat, raporu.
5. Şube Riyasetinin makamı Riyaset vasıtasıyla Müdafai Milliyeye yazılan iki kıta tezkere cevabı.
6. İnebolu'da irtibat zabiti Kemal ve İbrahim Tali Beye yazılan tezkere ve cevabı .
7. Harbiye dairesi Reisi Miralay Asım Beye yazılan tezkere ve cevabı .
- . Şükran motoru Nazmı kaptan ve tayfalarından bazılarının ifada.
9. Osman Bey tarafından itimatnameye merbutan verilen bazı mezabıt ve evrak.
10. Osman Beyin ifadesine havi evrakı

REİS- Fezleke üzerine Söz Osman Beyin. Buyurun efendim.

OSMAN BEY- (Lâzistan) — Çok istirham ederim ki gayet kısa söyleyeceğim. Dinleyiniz ve ibraz edeceğim, 'Vesikaları da arz edeceğim. Ondan sonra elinizi vicdanınıza koyup vereceğiniz hükme bilâ itiraz inkiyat edenlerdenim. Bendeniz hükme isticvatına karşı muhtasaran cevaplarımı tahriri olarak arz ettim! Ve bu sualleri irat buyuran da Süleyman Sırrı Beyefendidir. Gayet kısa cevap verdim. Zannettim ki beni bir defa daha çağırıldıklarında şübe heyeti aliyesi huzurunda şifâhen müdellel maruzatımı arz edecektim. İhtimal ki şube arkadaşlarımızı bazı husususta tenvir edememişlerdir. Yahut bendeniz belki bunları tahriri cevabımda tenvir edememişimdir. Fakat bendeniz şimdi Heyeti âliyenize arz edeceğim izahatla Heyeti Celilenizi tenvir ederim. Mahaza hüküm Heyeti Celilenizindir. Efendiler ben bundan bir buçuk sene evvel daha burada Hükümet muntazam teşkil edilmediği zaman, hatta Ethem isyanından mukaddem buradan Rusya'ya gittim. Yani muntazam birtakım teşkilâta tabi değildi. Bunu arz etmek istiyorum. Düzce isyanı felâketinden kurtulup buraya geldiğim zaman burada iki gün kaldım. Meclisi Aliniz Ramazan günü olmak dolayısıyla münakit değildi. İsmet Paşa o vakit, İsmet Bey idi. Ziraat Mektebinde Erkânı Harbiye Umumiye Reisi idi. Paşa Hazretlerinin bendenize vaki olan beyanatına göre İsmet Beyi gör dedi, Gittim gördüm ve İsmet Beye bendeniz rica ettim ve dedim ki, ben bir yere gidemem. Benim hayatım tehlikede kaldı. Aman rica ederim Bekir Sami Bey Hazretleri Rusya'ya geçmekte tehhür ediyorlar. Silâh bize bir an evvel lâzımdır. Acele git dedi. Bendeniz de kabul ettim ve gittim. Şimdi orada yaptığım ameliyatı Allah'ıma karşı vermeye de hazırım. Manevi olarak da o hesabımı veririm. Maddi olarak da istediğiniz mahkeme huzurunda da bu hesabımı veririm. Bundan zerre kadar perva ve endişem yoktur. Maruzatım arasında bazı sualler rüfekayı muhteremenin hatırına gelebilir, rica ederim not etsinler,²⁸ silsilei kelâmım kat edilmesin. Zaten kısa söyleyeceğim. Evvelen meseleyi ikiye tefrik etmek lâzımdır. Birisi cephe ve o cephanenin naklinde istimal edilen gaz ve benzin meselesi. Diğer kısmı da söylenen çimento ve alât ve hususi alınmış fakat Hükümet namına denilmiş olan hususi aksamdır. Bir defa bunu bu suretle ikiye tefrik ederekten cephaneye nakli kelâm edeyim. : Cephane ve o cephaneyi nakletmek için motorlardan ve onları tahrik eden benzin ve gazdan bahsedeyim. Buradan Moskova'ya gittik. Oradan bendeniz Tuapseye geldim. Bunda en ziyade ısrar eden bendenizdim. Dedim ki parafe edilmiş Ermenistan hududu tayin edilmemiş, tespit edilmemiş.

²⁸-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 655

Yalnız bir muahede yaptık diye Türkiye'ye avdet etmek bir iş değildir. Arkadaşlarım muvafakat ettiler ve ben Lâzistan mebusu olmak dolayısıyla motorcuları tanırdım ve o vakit Hükümetin nakliyatı bahriyesi yoktu. Hükümet bana hiç bir motor göndermemiştir. Benim gönderdiğim ve benim sevk ettiğim motorlara Hükümet tarafından beş para verilmemiştir. Beş paralık simit ve erzak dahi verilmemiştir. Bunlar askeri motorları da değildi. Tüccar motorları idi. Bendeniz Rostofa geldiğim zaman Ordu kumandanıyla mükâlemeye başladım. On sekiz vagon deronundan **4 000 tüfek** ki onun makbuzunu şubeye takdim ettim. **Bin sandık cephane 4 milyon ediyor 20 tane İngiliz Lüviz markalı mitralyöz** ve onların herbirine yarar aleti size vereceğiz dediler. **On sekiz vagonu** ilk parti olmak üzere size veriyoruz dediler. Evrakı aldım Tuapseye geldim. Benden iki gün sonra vagonlar Tuapseye geldi. Bir memur ve on beş dane kızıl efradın tahtı muhafazasında olarak geldi.²⁹

Efendiler Tuapseyi size iki üç kelime ile hulâsa edeyim: Harap olmuş bir şehir tasavvur ediniz, dükkân yok, mağaza yok, gayet ufacık bir nahiyedir. Mehaza bir limanı ve mükemmel bir tren demiryolu ile Moskova'ya merbut. Bu 18 vagonu boşaltacak adam yoktur. 18 vagonu koyacak ambar yok,

On sekiz vagon şöyle resmigeçit gibi önüne dizildi. İçinde tüfenk ve cephaneler ufan sandık içinde yığılmış duruyordu. Memuru mahsusu da bu kâğıdı al imzalat dedi. Rica ederim beni serbest bırak, döneceğim ben dedi. Dedim; yahu; bu dört bin tüfek olduğuna dair bir şey yok. Canım varangel ordusunun inhizamı üzerine meydanı harpten iğtinam edilmiş İngilizler silahlandır. İhtimal ki dört bin de değildir dedi. Şimdi beni kurtar da siz Hükümetiniz9e görüştüğünüz zamanda ne eksik çıkarsa iki Hükümet arasında halledilir bir şeydir. Beni rica ederim.³⁰Burada alıkoymayın. Esasen bu ricayı yapmamış olsa bile benim için o vagonları tadat etmek imkân haricinde idi. Beher sandığı ayrı ayrı açıp teker teker saymak, imkânı yoktu. Zira yalnız ben idim bir kâtibim yok idi. Bir ambarım yok idi. Hiç bir şeyim yok idi. Bunlar da bize inkılâp muaveneti için veriliyor. Düşündüm, bunları sevk edebildiğim kadar sevk ederim. Fırkaya yazarım. Fırka bunları not ederek orada karşılaştırırız. Hesapları. Bu suretle ambara bu silahları koymadım. Çünkü ambar yoktu ve böyle vagon içerisinde aylarca orada kaldılar ve ondan sonra Ruslar dediler ki vagonlar bize lâzımdır, harp var, bu vagonları nakliyatı askeriyede istimal ediyoruz. Ne yapayım, üsera geldi. 70-80 vagonun büyük deniz ortasında açık barja içerisinde bir kısmım boşaltabildim. Limanın ortasında demirledik. Bunu bıraktık, onun başında nöbetçi bıraktık. Kim nöbetçi? Esir neferlerden bizim ordu efradından şöyle gözüme çarpan hangisi bana muvafık geldi ise, yani iş görebilir tarzında bir iki kişi nöbetçi bıraktım! Ve böyle kaldı. **Yalnız benim yanımda da bir milyon altın var**, yanımda adamım yok. Ne ile sevk edeyim, şaşırđım; motor yok, korkumdan dudaklarım çatlıyor, etrafta kıyamalar oluyor, ara sıra eşkıyalar zuhur ediyor. Suca basılıyor, memurlar kaçıyor, bütün bu tehlikeli vaziyette orada bulundum. Yazdım Hükümete motor göndermediler. En nihayet ele geçen tüccar motorları kimisi bildik, ya Trabzonlu yahut Giresunlu... Yahu rica ederim şu mallı boşaltsak.

Rica ile minnet ile bulabildiğimiz motorları sevk ettik. Bu suretle on motor mecmuu sekiz sefer icrayı nakliyat edildi. Ben geldim bitti de orada, bir müddet bana intizar emiştir. Şimdi efendim; bu motorlarla sevkiyata (başladık. Sevkiyat yapabilmek için Motorun tahrikli

²⁹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 655-656

³⁰-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 656

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

lâzımdı. Motorun tahrikli için gaz yağı, benzin lâzım. Gaz, benzin, Trabzon da yok. Hükümette de yok idi. Rus Hükümetine bunların izar edilmesini rica ettik. Bilmem ne ettik. Bize vagonlarla benzin gönderdiler. Bunların tartısı da. arz ettiğim 'gibi'³¹

Merhum Peder Batum'da Alman gaz fabrikasında direktör idi. Gaz fabrikasında böyle şeyi ölçerler, kaydederler. Kaç kilo kuvvet vardır. Biz yalnız konşimentosunu testim alırdık. Mehaza gaz miktarını noksan aldım, demiyorum tamamıyla aldım, nasıl sarf ettiğimi arz edeceğim. Şimdi on motor tasavvur ediniz Trabzon - Tuapse arasında mesafe doğrudan doğruya (210) bin gidip gelme (420) mildir. Fransız, İngiliz ablukası var, fırtınası var. Sahili bahirden gitmek mecburiyeti var, bazı noktalarda açılma mecburiyeti var. Çünkü bu kaçakçılıktır, düşmanın eline teslim atmamak, bu ayrıca bir ilimdir. Bu denizcilere mahsustur. Bununla beraber (520) mil mesafe gidip gelmeyi hesap edersek (50) mil de zikzak (işini ilâve edersek, (4300) mil mesafe lâzım geliyor. Bir motorun karşıya gidip gelmesi için sekiz kilo gaz yakan var, saatte beş kilo yakan var 15 kilo yakan var. Yine efendiler; itimat buyurunuz ciddi söylüyorum. Beher motora 1300 kilo benzin lâzımdır. Yalnız, mahukat gidip gelmek için ve bu da yalnız kâfi değildir. Makine yağı lâzımdır. Makine yağı mühim bir surette sarf edildi. Burnun için de 300 kilo gaz ve benzini, yağ mukabilinde onlara vermeye mecburdum. Ona da tekabül edecek; olan (1600) kilo eder, Bir motorun gidip gelmesi için. Şimdi efendiler; bu yakmak masrafı silahı yüklüyorsun cephaneyi koyuyorsun tüccarın malını dışarıya atıyorsun, buna diyorsun ki cehenneme git öl. İngiliz, Fransız ablukası var. Buna bir ikramiye vermeyecek misiniz? Ben size hesabımla irae edeceğim ki benim motorlara verdiğim ikramiye para değil gaz ve benzim suretiyle verdim. Çünkü yedimdeki gaz gayet ucuza mal olmuştu. Beri tarafta onlar daha fazla fiyatla satıyordu. Kendileri de öyle arzu ettiler. Gaz ve benzin daha iyidir, dediler. Bu da bana gayet iyi geldi. Onu verdim çünkü başka vasıta yoktu. Ben bunu ispat ile irae ederim ki bugün burada teessüs eden pek muntazam bir surette işleyen nakliyatı bahriye ücretlinden daha az ücret veriyorum. Hatta onun nısıf derecesinde değildi Binaenaleyh bunun iki misli mükâfat olanak verilmesini kabul ediniz. Üç bin iki yüz, kilo. Bu efendiler. Üç bin iki yüz kılounun Trabzon da satışı, Rusya'da demiyorum. Trabzon'da satış fiyatı 400 liradır, Dökme gaz binaenaleyh. Tuapse'den kalkıp 500 millik mesafeyi kat edecek ve içinde kendi hayatını motorunu, tehlikeye ilka edecek na tutulduğu halde muhakkak ona da kalacak olan bir seferde cephane ve tüfek nakleden bir motora 400 lira vermek çok, mudur?³²

Efendim, şimdi size bir misal arz edeyim. Hem isimle. lâzzade İsmail, Rizeli Lâzzada Mustafa Efendinin motorunun bendenizden sonra ki İngiliz, Fransız ablukası kalkmıştı. Ve Yunan gemileri de yoktu. Yedi Balya Hilâli Ahmere ait olarak gösterilen aslında ciheti askeriye ak don, gömlek gibi hastane malzemesini, motorcuları tanımayan şehbenderimiz 2500 liraya isticar etmeğe mecbur olmuştu. Ben bununla, şehbenderin, benim kadar motor hususunda iş görmeyeceğimi anlatmak istedim. Çünkü beni tanırlar ve gidebilirler. Fakat o mecbur kaldı isticar etmeğe. Bu suretle yedi balya Hilâli Ahmer eşyası motorların güvertesine meccanen atılıp gönderilebiliyordu. Binaenaleyh efendiler; (3.200) kiloyu ikramiye olarak, para ve yemek verilmeyerek, o gemici taifeye vermeği kabul ettikten sonra (4 800) kilo ediyor. Bir motorun masrafı yükü on motora zarp ederseniz asgarî hesap alıyorum. (48 000) kilo

³¹-T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 657

³²-T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 657

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Hükümete gönderdiğim onlara (16 000) kilo yazmıştım. Bunlar (12 000) kilo diyorlar. Bunun ehemmiyeti yok, dört bin kilonun. Böyle hesap edelim yekûn bozulmasın sonra efendiler, son zamanlarda olacak Rüsumat vapuru ve gazel römorkörü ki bunlar kaçak olarak oraya gelmişlerdi ve bunları da biz sevkiyat hususunda istimal ettik. Fakat ender olanak bunların bacasından deniz ortasında duman çıkıyor, yollarda seyri seferi pek tehlikelidir. Çünkü düşman otuz kırk mil mesafeden bunu görebiliyor. Kömür yakarken sim siyah duman çıkarıyor. Bunlarla bir iki sefer yapabildik. O zaman bunlar İstanbul'dan yeni kaçmışlardı. Bunların taifeleri çırıl çıplak, aileleri aç, Hükümetten maaş alamadılar. Binaenaleyh bu vazifeyi deruhte ettiği için, isterseniz bunu benden tazmin ettiriniz, kemali iftiharla kabul ederim. O gemicilere, o motorculara o kaptanlara ki fırkada biliyor. (8000) kilo gaz ve benzin verdim. Alınız ailenize maaş gönderiniz. Alın çünkü fedaîlik yapıyorsunuz. Çünkü onların yaptıkları fedaîlik idi. Alın Trabzon'a gittiğinizde ailenize para gönderin.³³

Sonra efendiler geliyorken Tuapsede kalan kısım vardı. (27 300) kilodur. Mecmuu da (99 000) kilodur. Zaten Rusların iddia ettikleri benzin bu kadardır. Ben eksik aldım demiyorum. Tamam aldım. Şimdi efendim bunların içerisinde iki defa altın sevk ettim. Çektiğim korkuyu ben bilirim. Bilhassa bir tanesine Hafız Mehmet Beyi işhat ederim. Birinci motora Ruslardan un aldık. Bin puntluk un aldığımın telgrafı da buradadır. Rusçasını da size aynen okuyabilirim. Onlara telgrafı ne suretle verdim. Yani kıymetli yükü maske edebilmek için bana un gönderiniz dedim.³⁴

- Çünkü kıymetli altın aşikâre motora konmaz. Bir milyon altın nasıl konur. Bunun mesuliyetini idrak ettiğim ve bunu maske edebilmek için, düşman tuttuğu vakitte kurtarabilmek için, motora koyduğumuz zaman Hafız Mehmet Beye dedim ki bunun tüccarı sensin. Çünkü motorun içinde sizsiniz. Eğer tutulursanız mal getirip mübadele edeceğiz, diye söyleyiniz. Bu surette alttaki altını inşallah görmezler dedim. İnşallah tutulmaz dedik ve hamdolsun bir kaza olmamıştır. Sonra 'bir defa daha bir buçuk milyon altın şevkettim.

Beyefendiler; bunu yanımda saklarken dizlerim tir tir titriyordu. Yanımda bir adam yok. Bir tüfek başımdan aşağı asılı duruyordu. Turapse'de vukua gelen hadisatı Rusya'da bulunanlar bilirler. Bilhassa şimali Kafkasya daimî şekavet içerisinde, daimî baskınlara maruzdu.

Harcırah meselesine gelince: Fezlekeyi dinledim, diyorlar ki bu sarfiyat yapılmış. Fakat israf edilmiş ve bir vesaike istinat etmediği için kavli mücerrette kalıyor ve kavli mücerrette kalan bir şeye de itimat etmek doğru değildir. Binaenaleyh istirham ederim, ben size şimdi bu dakikada kimden vesika alacaktım. Motorun kaptanından alacaktım. Benim muhasebe heyetim yoktu. Anlarım ben sarf edilen paranın vesikaya raptı lâzımdır, elzemdir. Nerede olur? Bugünkü gibi bir nakliyatı bahriye heyeti teşekkül eder, muhasebe, kasa, ambar heyeti ve memurları olur, birtakım heyetleri olur, o vakit vesika lâzımdır. Fakat biz de öyle bir heyet yok, kimse yok. Nihayet motorun kaptanı olan Ahmet'e diyecektim ki şu 300 liraya şu vesikayı imza ediniz.

Efendiler; ben hiç para sarf etmediğim halde o vicdansızlığa tenezzül edersem şimdi giderim, Lazistan'dan (Rize'den) elli bin liraya makbuz getiririm. Eğer ben böyle vicdansızlığı kabul etse idim. Ben efendiler, nereliyim, motorcuların % 80'ni beni tanır. En sonra kaptanın imzası

³³- T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 657

³⁴- T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 658

değil mi? 'Efendiler, aldığım para nedir? 6 500 lira. Benim arkadaşlarım Moskova'ya giderken beş bin lira harcırah almışlardır.³⁵

Binaenaleyh bana bütün bu şeyleri yaptığımı nazaran 1 500 lira kalıyor. Daha ben harcırah isterim efendim. (Handeler) Ben hiç bir vakit hesap vermektan çekinir bir adam değilim. Heyeti Celilenize ki Bey olsun, Paşa olsun, namuslu olan bir adam ne olursa olsun mahkemeye gitmekten utanmamalıdır, çekinmemelidir. Ben bu sözümde erim ve sadığım. Demin de arz ettim. Bu hesabı dünyada veremezsem ben öldükten sonra Allah'ıma karşı bu hesabı kıyamette veririm. Fakat benden muntazam bir kasa heyeti, muntazam bir şey istiyorsunuz, Daha efendiler. rica öderim, bu şey henüz burada matbuat dairesinde bile yapılmamıştır. Hiç bir adam olmadığı halde, hiç bir ambar memuru olmadığı halde benden bunların şevkini nasıl istiyorsunuz?

Efendiler bu evrakım bu Meclise gelmesine saik ben olmuşumdur. Paşa Hazretlerine, aleyhinde bazı ihbarat vardır, dediler. Bana bunu söyleyen Yusuf Kemal Beydir. Aleyhinde böyle bir evrak vardır, istirham ederim, Heyeti Umumiyyeye celp ediniz, dedi ve ciddi söylüyorum, böyle oldu, İster safiyetime hamlediniz, ister etmeyiniz. Heyeti Celileye ben izahat vereyim. Ben ümit ederim ki bu kadar tehlike bir zamanda Osman'ın yaptığı şu iş hiç olmazsa vazifesini yaptı ve aşk olsun, demeli idiniz,³⁶

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Nasıl öyle kanaat var, nasıl söylüyorsunuz.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Devamla) — Size efendim arz edeyim. İstirham ederim, güzelce dinleyiniz. Bir arkadaşımızın izzeti nefesine dokunan bir meseledir. Fırkadan aldığım mektupları size okuyayım. 12. 9. 1336 bilmem hangi aya tesadüf ediyor, (Eylül sesleri). Hepsinin taalluku yoktur. Yalnız bu meseleye dair olanını okuyayım, **1340 adet tüfek, 18 mitralyöz, 1 800 sandık cephan**e gönderildiğini biliyorsunuz, istirham ederim, mezkûr motor doğruca Giresun'a gitmiş ve Giresun Müdafaa-i Hukuk Reisi Osman Ağa beş yüz kadar tüfek esliha hediye gönderildiğini ifade ederek mezkûr miktarda cephan ve tüfek motordan alınmıştır. Trabzon komisyonundan verilen mazbata merbuttur. Bu mazbata miktarı ile Osman Ağanın aldığı silâh ve cephan yekûnu ışıarı Âli ile beraber 47 sandık cephan 96 tüfek farkı vardır. Bununla beraber mektupta Osman Ağanın aldığı esliha ve cephan hakkında henüz bir kayda tesadüf edilmemiştir. Müdafaa Milliye Vekâletinden sorulmuştur, Dâhiliye Vekâletinden sorulmaktadır. İla... Birtakım şeyler... Üçüncü Kafkas Fırkası Kumandam Ali Rıza Bey, bu mektuba dikkat buyursanız, Giresun'a düşebilir, hava tutmaz, pervanesi tutmaz, bir şeyler olabilir. Tuapse' den kalkar da Trabzon'a geleceği yerde Giresun'a düşebilir. Fakat Giresun'da boşalması matlup değildir. O motor doğrudan doğruya Trabzon'a gelecekti. Giresun'dan Trabzon'a evveliyata gelebilir. Çünkü sahilden ana toprağına gelecektir. Orada boşalıyor. Orada ne okluğunu Tuapse'den mektupla haber aldım. Hatta o motor avdet ettiği zaman içinde bir tüfek vardı. Rica ederim, burada noksan zuhur etti ise bana mı aittir? Bunu gayri mesul eller yapıyor. Bu devri bilmem Nazım kaptanın motoruna havale ediyor. Bu suretle bir miktar noksan zuhur ederse bundan mesul beni tutacaksınız? Rica ederim, yazdığım mektubu ben size okuyayım. Fırka kumandanlığına bir çok umur ve hususata dair mektup yazıyorum. Silâhlar' ve cephaneye dair. Silâh ve cephaneler katiyen noksan değildir. Şimdiye kadar gönderdiklerim noksan değildir. Açık olan sandıklar açıktır. Fakat boş değildir

³⁵- T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 658

³⁶- T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 658

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

doludur. Motor buraya avdet etti, içinde tek bir silâh vardı, aldım. İstihbaratıma nazaran bu doksan altı silâh Giresun'da gece motorcular tarafından motorda iken aşırımlar ve bu, katidir. Giresun da bunu istihbar ettim. Rica ederim, yazdığım pusulada isimlerini almadan niçin bırakıyorsunuz, dedim. Niçin reisleri bırakıyorsunuz. İstihbaratıma Trabzon'da İngiliz fişengi otuz paraya satılıyor. Eğer cephanenin orada satılmasına meydan verilecekse ve Hükümet şayanı hayret atalet içerisinde oturacak ise, burada envai mühimmatın içerisinde oturup silâh göndermekliğime hiç lüzum görmüyorum. Mektubun aşağısı başka şeylere aittir. Efendiler; Tuapse'den Trabzon'da üçüncü fırkaya yazıyorum. Bunun aynı olmak üzere de Müdafai Milliye ye daha sert olmak üzere yazıyorum. Burada silâh, cephane çalınıyor da fırka sonra noksanları benden soruyor, dedim. Burada benim adamım yoktur, cephaneleri esasen saymamıştım. Sonra efendiler; aldığım 6500 liranın hesabını vermek istiyorum size. Arkadaşlarım beş bin lira harcırah almışlardır. Bu 6500 lirayı Kazan römorkörünün kazanını kömürden mazota tahvil ettirdim. Çünkü Tuapse'de kömür yoktu. Kömürle onu işletemeyecektik. Rus meclisleri geldiler, dediler ki siz eziyet çekmeyiniz. Mazot bizde vardır, dediler. Kömürü burada bulamazsınız dediler. Zaten oradan aldığı kömürü yolda yakar, ufacık bir römorkör, binaenaleyh bunu mazota tahvil edelim. Hay hay yapın dedim. Tahvil ettim ve bahri tertibat yaptım. Onu da bahriyelilerin şeyine terk ediyorum; mütehasıslara terk ediyorum, söylesinler kaç mal olur. Vapurunun kazanını tamir ettirdim, dört yüz esir şevkettim. Bundan sonra belki daha yüz esir sevk edilmiştir. Bin beş yüz lira tahsisat gitmiştir. Üsera sevkiyatı için zaten hesap tutmağa vaktim yoktu. Şimdi geliyor, Mehmet çırılçıplak. Sana ne lazım, beş lira. Al sana beş lira dedim. Başlarına bir baş koydum, bu akşam çorba içiniz dedim. İçirdim ve esbabı istirahatlarına saffettim. Sonra dört yüz elli lira, dediler ki bir fayton almıştım. Bir faytonla bir çift beygir vardı. Oraya bıraktım, elimde ona dair mektup da vardır. Çünkü tek başıma idare edemiyordum. Bir fayton mubayaa ettim, elan fayton oradadır. Şimdi bütün boğaz meselesiyle tüfek meselesi hakkında vereceğim izahat bundan ibarettir. Bu tüfeklerin, fişeklerin sandıklarını kırıp saymak imkânı benim için imkân haricinde idi ve bunu Heyeti Celilenizin vicdanına havale ediyorum. Tuapse'yi içinizde görenler ve dilenler vardır; Bu mümkün müdür; sayılabilir mi? Bunu da takdiri âlinize havale ediyorum. Yine Heyeti Âliyelerine arz ediyorum ki noksanlar benim tarafımdan değil, doksan altı tüfek noksan olarak Trabzon'a çıkıyor. İngiliz fişenki nerede satılıyor. Bu olabilir belki, motorcu belki aşırabilir. Fakat ben motorcuya bir pusula verdim ve motorcu kaptanım çağırıyorum. Mustafa gel sana üç yüz sandık cephane, al diyorum ve bunu yazıyorum fırka kumandanlığıma. Şimdi bu pusulayı fırka kumandam alınca ve cephaneyi noksan alınca bundan mütevellit mesuliyet bana mı aittir. Rica ederim, eğer ben mesul isem mesuliyeti kabul ediyorum ve ben bunu motor kaptanının yanında yazıyorum?³⁷ Binaenaleyh onun gıyabında, onun şeyinde bir şey yazamam. Çimento vesaire aleti edevat meselesine gelince: Bu hususta bendenize şubeden tahriren sorulan sualler olduğu için bazı suali mukaddereye cevap olacak kısım oraya derç edilmemiştir. Maalesef tafsilat verilememiştir. Çünkü ümit ediyorum ki bir daha çağırırlar da şifahen arzı malumat ederim. Hâlbuki bir daha çağırılmadım. Şimdi ben oradaki ifadatımı buradan itmam edeyim. Şimdi çimentoya gelelim: Efendim benim çimento için Rus Hükümetine bir telgrafım vardır. Oradaki rüesayı Hükümete dedim bana çimento verebilir misiniz, Türkiye'ye sevk edeceğim. Bakalım Nevroski'de var mıdır? Fakat şunu söylemezden

³⁷- T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 659

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

evvel ufak bir mukaddime yapacağım. O vakit ki Heyeti Hükümete soracağım; bana Hükümet namına Osman çimento almağa memursun dediler mi? Osman: Hükümet namına bir torna bir matkap al gönder dediler mi? Ve bu hususta bir tebliğleri var mıdır? Yoktur. Bu taraftan Rus Hükümetinden istenilmeyen bir malı şüphesiz Rus Hükümeti bana göndermez ki al bunları Hükümete gönder. Bunu mantık kabul etmez. Bundan böyle bir talep vaki olmamıştır. Talep vaki olmayan bir şeyi Rus Hükümeti kalkıp da bana göndermez. Binaenaleyh alınmış bir şey varsa şüphesiz ki şahsi olarak alınmıştır? Arz edeyim; bu suretle Hükümet namına aldığım çimentoyu arz edeceğim. Rize'de Ruslar bir mendirek yapmışlardı. Onun tamir ve idamesini size arz edeyim. Mendireği Ruslar yapmıştır fakat o çimento gelmemiştir. Sonradan Tuapse'den Yaverli Belediye Reisi Hacı Mesut Efendi oğlu Mustafa Efendi Liman Reisi ile bir mukavele yapıyor ki bu mukavelede birtakım eşya istiyor. Bendeniz de buna kefil oldum. Rica ederim, çimento mukabilinde eşya listesi mevcut olursa ve bu eşya Tuapse Reisi tarafından talep olunursa nasıl olur ki bu çimento Hükümet namına olur. Buna aklım ermez, bunun parası isteniyor. Efendiler, bu gayet basittir.³⁸ Çimento parasını istiyorlar, kefil benim. Bu gayet basit bir muamele-i ticariyedir. Hükümete sorsunlar,, hesabı tesviye edilmedi ise kefil benim; ben tesviye edeceğim, Kalbur, alet, torna ve cesim fabrika diyorlar. Torna bir, iki diş kesen, bir de diş kesmek için planya var. Cereyan eden Rus'ça muhabereyi izah edeyim. Türkiye'de inşa edilmekte olan imalathane için rica ettiğim alet şunlardır ve bunlar bana lâzımdır ve miktarı şudur, diyorum. Daha evvel benden soruyorlar ki pekâlâ; bunların ihracı için kime emir verelim? Malumu Âliniz Rusya'da Komünist idaresinde ihraç şahsı olmaz. Mutlaka Devlet namına olur.» Binaenaleyh hangi daireye emir verelim ki bu sizin istediğiniz şeyler ihraç edilsin? Biz asker adamız. Yalnız emir veririz. Ona cevap veriyorum, falan yerin emrine. Çünkü şahsi emval Rusya'da daima tahrir edilir. Sizin neniz varsa tespit edilir. Bu suretle bu alet ve edevat dahi Ruslar tarafından tahrir edilecekti. Bu telgrafımda diyorum ki bunlar bana lâzımdır ve bu telgraf muhaberesi efendiler, geceleyin makine başında oluyor. Bu suretle konuşuyoruz ve esasen onlarla ahbablık tesis etmiştik. Bu ise 9/10-10 - 920 senesinde oluyor. Şimdi rica ediyorum, efendim; Hükümet benden böyle bir şey istemediği halde ve zannediniz ki öteki çimento da meçhul görünsün ve ben tekrar o mesuliyeti üzerine alıyorum ve ben o çimentoyu sırf bir Müslüman kardeşiniz namına nüfuzu mebusiyetinden bilistifade getirtmiş olursam acaba cinayet mi işlemiş olurum? O halde mebuslar nüfusu mebusiyetini istimal ederek müteahhitlik de yapmasınlar, yani Hükümet benden bunu istemiştir ki çimento göndereyim. Yalnız arz ettiğim gibi bir Müslüman kardeşiniz böyle bir muameleye girişmiş, onu intaç etmek için orada bulunan bir vekilinizin kefaletini istedi; eğer o Müslüman kardeşiniz bir kaç kuruş kazanacak diye ve Türk toprağına çimento sokacak diye vekiliniz ona kefil oldu ise ve bu, bir cinayet ise bu cinayeti kabul ediyorum. Binaaleyh bendeniz silah, gaz ve benzin hakkında erkam ve vesaike müstenit arz ettiğim izahatı dinlediniz. Şimdi doksan üç fiçı meselesi nasıl olmuştur? Efendiler; bu o kadar komik bir meseledir ki. Şimdi motorcular oraya geliyorlar, şundan budan üç, dört fiçı mubayaa ediyorlar. Bir gün gemiler taharri edilecektir diye ilân ediyorlar. Bu meyanda Türk tebaasından olacak demiyorlar. Motorları ve fiçları müsadere ediyorlar. Kominizim idaresi ambarlarına ithal ediyorlar. Bunun üzerine bizlerde kendilerine diyoruz ki sizler kendi memleketinizde bir şekli idare tesis ettiniz. Fakat ticaret için limanınıza gelen Türk

³⁸- T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 659

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

motorcularının dahi fiçılarını alıyorsunuz diye gittim, müracaat ettim.³⁹ Dedim ki alıp onlara teslim edeceğime dair imza edeyim. Bunları sahiplerine iade ettim. Ben bunların kimlere ait olduğunu birer birer bildirebilirdim. İşte efendim; maruzatım bundan ibarettir. Ben bütün hayatımı tehlikeye atom ve bunu göze almak suretiyle yaptım. Diyeceksiniz ki efendiler; bu hesap bir az karanlıktır. Bendeniz de Heyeti Celilenize arz edeceğim ki o vakit yani bundan bir buçuk sene evvelki vakitte vaziyet ve ahvali umumiye esasen pek karanlık idi. Belki benim Tuapse'de tek başıma olarak açtığım o kapı idi ki Garp cephenizi aydınlatıyordu. O ^kapıyı ilk açan ve oradan ilk defa silâh sevk eden bendenizim. Eğer bendeniz o kanalı açmamış olsaydım Batum'un Bolşevikler tarafından istirdadına kadar ki sekiz dokuz aylık bir müddet geçmiştir, bu vakte kadar Anadolu'ya bir tek silâh gelmeyecekti efendiler. Gelecekti diyen varsa söylesin. Binaenaleyh bu hizmetine mükâfaten 6500 lira almışımıdır. Bunun beş bin lirasını zaten arkadaşlarım harcırah olarak almışlardır ve bu kadar paranın sarfında usulüne muvafık sarfiyat yapılmadı, makbuz alınmadı diyorsunuz. Eğer bendenizin bu izahatım Heyeti Celilenizin vicdanı üzerinde bir makes, bir yer bulmadı ise, kanaat etmedi ise bendeniz deminden de arz ettim, mahkemeye namuslu bir adam sıfatıyla gitmekten zerre kadar havfetmem ve ben bunu kendimce şeref addederim.⁴⁰

ALÎ SÜRURÎ EFENDÎ (Karahisarışarki) — Bu eşyanın naklinde kaç motor istimal edildi, on motor buyurmuşunuz?

OSMAN BEY (Lâzistan) (Devamla) — Biri ile ben gelmişim, diğerini de bir tehlike vukuunda yanımda getirdim. Geriye sekiz motor kalıyor.

ALÎ SÜRURÎ EFENDÎ (Karahisarışarki) — Azimet ve avdet mesafesine de elli mil ilave ediniz. Şimdi beher motor 525'lerden 5200 mil ediyor. Siz demin beyanatta bulunurken dediniz ki beher saate bir motor için on kilo gaz gider. Bir motor on kile benzin yakar, Bir saati vasatı ve asgarî kaç mil addediyorsunuz?

OSMAN BEY (Devamla) — Motorların süratini nakliyatı bahriye kısmına sorunuz. Vasatı dört mil kat eder.

ALÎ SÜRURÎ EFENDÎ (Karahisarışarki) — Şu halde demek ki 5200 mil mesafe için dörder hesabıyla 1250 ilâ 1350 saatlik mesafe vardır. 1300 saatlik mesafe için hesaba göre onar kilodan 13 000 kilo eder. Hâlbuki orada teslim olunduğu beyan olunan miktarı tatat ile firkanın teslim aldığı miktar arasındaki fark **48. 000 kilo ediyor. 13 000 kilo tenzil** olunursa 35 000 kilo kalır. Yani sualim şurasıdır. Bu **35 000 kilo nereye verilmiştir**⁴¹

İkinci sualim; zatı âliniz para olarak 6500 lira mı aldınız?

OSMAN BEY (Devamla) — Evet

ALÎ SÜRURÎ EFENDÎ (Karahisarışarki) — **Peki 6500 liradan orada sarf ettiğiniz ne kadardır?**

OSMAN BEY (Devamla) — 4215 liradır.

ALÎ SÜRURÎ EFENDÎ- Karahisarışarki) — Peki.. Geriye 12 500 lira kalıyor. 300 sedaları) Evet 2 300 liradır. Hâlbuki arkadaşlarınızın beşer bin lira harcırah aldığı soyuyorsunuz. Zatı âliniz niçin bu harcırahi istemediniz? İstemediniz ise bu binlerce lirayı-ki lâakal 3 000 lira oluyor, bunu - keseden mi sarf ettiniz?

³⁹- T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 659

⁴⁰--T.B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 660

⁴¹-T B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 660

OSMAN BEY (Devamla) — Yok sarf etmedim. Beş bin lira harcırah takdir edilmiş ve alınmıştır. Fakat ben bunu sarf etmedim. Yani verilen harcırah artmıştır, fazla gelmiştir.

ALİ SÜRURÎ EFENDÎ (Devamla) — Demek ki harcırah kararnamesi icabınca almış değilsiniz. Bir de cephan sandıkları meselesi vardır. Şimdi malumu âliniz cephan sandıklar sizin de müdafaa ettiğiniz veçhile sandıklar bozuk, kırık olduğundan bunların | tadadına imkân yok imiş. Bunu her aklı selim erbabı I kabul «der. Fakat hiç olmazsa sandıkları saymak imkânı yok mu idi. Çünkü firkanın teslim aldığı miktarıyla oradan teslim olunduğu beyan olunan miktar arasındaki fark cephanenin adedi hakkında olsaydı pek şüphe götürmezdi, ve muhtacı tetkik görülmezdi. Fakat sandığın adedi noksan çıkınca acaba sandığın | tadadına imkân yok mu idi?⁴²

OSMAN BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız arz edeyim. Sandığın o vagon içerisinde tadadına imkân yoktu. Ancak sandık vagondan boşalırken motorlar yüklenirken tadat edilebilirdi: Motora yüklenirken bir Müslüman esire say; dedim, lütfen, Artık o ne tadat - .etmiş ise ona itibar ederdik.Reis ile beraber ve bu suretle fırkaya gönderilmiştir bunlar. Fırkaya gittikleri vakitte sandıkların bazısı boş çıkmıştır, diyor. Boş doluya doldurulmuştur, noksan o suretle zuhur etmiştir. Yani bendeniz açık soyuyorum. Bu sandıkların noksan zuhurunda nereye verildiği hakkında beş fişek söylenirse benim için ben namussuz olarak kendimi ilân ederim. Bir hatıra olarak bu tüfeklerden elimde bir tane yoktur. Bu tüfek yeni bir cinstir. Evimde beş altı tüfeğim olduğu halde bu cinsten bugün evimde yoktur. Bir tane almıştım, onu da fırka kumandanları Trabzon'da aldılar. Benzin hakkında buyurduğunuz mesele mahrukata aittir ve doğrudur. Bunun iki nüsü, ücreti nakliye olarak, mükâfat verdiğimi de arz ettim. O gidip gelen mesafeyi yakıyor, ondan motorcuya rüzgâr kalır.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — O halde gaz yağları da kalmış Osman Bey..

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Muğla) — Bir kelime.. Müsaade buyurur musunuz? Edendim, bir nokta var, yanlış anlaşılmasın. Rusya'ya gidip gelen arkadaşlarımız burada yoktur. Osman Bey 5 000 lira harcırah verildi, diyor. Hâlbuki bizim heyetimiz içinde beş yüz liradan fazla harcırah alan yoktur. Bunu tavzih ederim.⁴³

OSMAN BEY (Devamla) — Bekir Sami Bey, Yusuf Kemal Bey, bendeniz, üçümüz gitmiştik. Bunlar dahil değil efendim. Evvel ve ahir Heyeti Celilenize vereceğim izahat bundan ibarettir, zerre kadar vicdanım titremiyor, ben bunu yaptım. O zaman bundan daha iyi yapılabilirdi kanaatini besleyen bir arkadaşımız varsa gelsinler, lütfen izah etsinler ve bendeniz de mesuliyete iştirak edeyim.

CELÂL NURÎ BEY (Gelibolu) — Reis Efendi, bendenizin takririmi lütfen okuyunuz. Meseleyi halleder zannederim.

REİS — Celâl Nuri Beyin usulü müzakereye dair bir takriri var okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Lazistan Mebusu Osman Bey meselesini halletmek Meclis için maddeten müşkül bir iştir. İşin vicdanen 'hali lâzım gelir ki bunun içsin de bir udul heyeti (jüri) nasp etmek iktiza eder.

⁴²- T.B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 661

⁴³- T.B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 661

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Binaenaleyh bu gibi işlerde bulunan kimselerden mürekkep ve şubelerce müntahap on kişilik bir udul heyetinin teşkili ve ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim.

28 Kânunusani 1338

Gelibolu Mebusu Celâl Nuri

CELÂL NURÎ BEY (Gelibolu) — Efendiler; (Gürültüler). Merhamet buyurun, bu, bir hak meselesidir. Lehte mi veya aleyhte mi söyleyeceğim, bilemiyorum. Efendiler, mahkeme şeklinde inikat ediyoruz. Burada Osman Beyin ne lehinde, ne aleyhinde natıka pervaz olacak değilim. Osman Bey meselesi bence yoktur. Yalnız bu iş vicdaniyata ve maneviyata taalluk eder bir meseledir. (Mahkeme var sesleri) Mahkemenin yapamayacağı bir iş var. Osman Bey gayri tabii bir zamanda, gayri tabii bir yerde, inkılâp halinde karışık bir zamanda gidiyor. Nitekim bugün bizden birisi İzmir'e gitse ne şerait tahtında gider? Orada bir şey alacak olursa nizamnamesi mucibince bu şey on bin kuruştan fazladır diye müzayede mümkün müdür? Binaenaleyh bu gibi şeyleri dünyanın her yerinde bir heyeti udul halleder. Yani heyeti udul bu gibi şerriat altında iş görmüş ve bu gibi işleri bilir bir takım kimselerden teşekkül eder. Bunların vicdanı hâkimdir. Çünkü. (Şube var sesleri) şube heyeti udul olamaz. Çünkü Şubede her türlü zevat vardır. Bu gibi işlerde bulunmuş bir takım adamlar gider, meselâ İzmir'e gitmiş orada efenin arkasında dolaşmış Celâl 'Bey, Bergama da, Ayvalıkta iş görmüş Ali Bey, gibi bir takım adamlar bilirler ki, bu gibi işlerde kavanine müracaat etmek lâzım getir mi gelmez mü? Yoksa ben de o şubede bulunacak olursam katiyen bir hüküm veremem;. Bu, fevkalâde şerait altında gitmiştir. Binaenaleyh fevkalade şerait altında çalışan kimselerden mürekkep bir udul heyeti eğer bu madde hakkında mütalaasını beyan etmezse Meclisimiz ya büyük bir haksızlık etmiş olur, ya bir masum mahkûm eder. (Bravo sesleri) veyahut büyük bir adaletsizlik etmiş olur. Osman Bey mücrim ise onu terbiye eder. Binaenaleyh Meclisimiz hâkimidir, hakkı saltanatı haizdir. Binaenaleyh bu meselede bir heyeti udul teşkil edip behemehâl işi ona hallettirmek lâzımdır. Bu meseleden başka türlü çıkamayız ve bunu başka türlü halledersek vicdanen katiyen mesul oluruz.⁴⁴ (

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Osman Beyefendi bana bu sualleri Süleyman Sırrı Bey sordu ve ben de suallere bilâhare izahat talep olunacağını zannettiğimden dolayı suallere muhtasarah cevap verdim. İzahat almaksızın tahkikata hitam vermiş buyurdular. Bendeniz Osman Beye sualleri sorarken Allah bilir sıkılıyordum. Çünkü soru 27 tane oldu. Daha ikinci suali irat ederken Osman Beyin vaziyetinden güya bu işi bililtizam inceliyormuşum gibi bir şey hissediyordum. Bendeniz vazifemi namusum kadar mukaddes bilirim. Deruhte ettiğin vazifeyi noksan veya natemam yapmam. Bu benim için bir illettir. Yalnız Osman Beyden rica ederim, bu meseleyi böyle incelemekle acaba benim kendisine karşı bir husumetim olduğunu mu zannediyorlar? Malumu âliniz tahkikat icrası şubeye havale edildi, Osman Bey şubeye belki on defa gelecekti ve şube on defa müctema olacaktı. Buna imkân yoktu. Ne evet dedi ki içimizden üç arkadaş tefrik edelim. Haydar Bey, Husrev Bey, bir de bendeniz. Bu üç arkadaşımız Osman Beyi isticevap etsinler. **Netice:** isticvapta, evrak şubede okunsun. Tahkikatın kifayetine karar verilirse fezleke yapılsın dediler. Husrev Bey teşrif ödemediler, Haydar Bey bazı defa bulundular. Osman Beye 27 soru soruldu. Osman Bey sorulan suallere yazısıyla ve imzası tahtında cevap veriyordu. Bendeniz (tahkikatı kâfi gördüm. Vesaiki

⁴⁴-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 662

mevcudeyi tetkik ettik. Şubeyi topladık, evrak teferruatıyla kâmilten okundu. Osman Beyin ifadesi okundu ve kâfi görüldü. Tahkikat tekemmül etsin diye fezleke yapılacaktı. Bendeniz fezlekeyi tesvit ettim. Heyet kabul etti. Osman Beyin yaptığı hizmeti ben de takdir ederim. Hatta o takdirimin asarı olmak üzere, mazbatada muhalefet ettim. Şanda Osman Bey soruyorum: Benlim kendisine sorduğum suallere verdiği cevaplardan başka kendisini ithama medar olacak fazla bir söz ilâve ettim ise veyahut iddia ediyorlarsa vesaik gösterirler, tetkik eder, bizzat okur, ben de ispata çalışırım.⁴⁵

OSMAN BEY (Lazistan) — Öyle bir- şey söylemedim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Devamla) — Öyle 'bir şey söylemiyorlarsa bence bir şey yoktur.

OSMAN BEY (Lazistan) — Bendeniz böyle bir şey arz etmedim. Ben dedim ki şube heyete umumiyesi muvacehesinde izahat vereceğim zannıyla lüzumu kadar sorulan suallere cevap vermedim, tafsil etmedim. Böyle bir şey hatırımdan geçmemiştir. Bilahare izahat vereceğim zannıyla o zaman izahat vermedim. Tahriren ve muhtasaran cevap verdim dedim. Ben vazifemi yapmışım.⁴⁶

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Takrir münasebetiyle bir şey arz edeceğim.

REİS — Efendim; müsaade buyurun. Şekli takrir usulü müzakereye şibih gibi ye fakat bir heyeti udul teşkili var. Bu heyeti udul {Nizamnamede öyle şey yok sodaları) Müsaade buyurun, şubenin bir tahkikatı var. Bu heyeti udul şimdi şube makamında mıdır? Tahkikat yine Heyeti Aliyeye mi gelecek, yoksa bir mahkeme şeklinde midir?

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Müsaade buyurun, izahat vereceğim.

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz. Binaenaleyh bu heyeti udul hakkındaki takriri reye koymak lâzım gelirse bunun için müzakere lâzım gelir mi? gelmez mi? (gelir, gelmez sedaları) Sonra efendim kabulü lâzım mıdır, değil midir? (Değildir sedaları)

MUSTAFA EFENDİ {Tokat) — Tabii müzakere ister, aleyhinde söyleyen olur.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Şube Meclisin uzvudur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendiler, fada gürültüyü mucip olacak bir şey yoktur. İki Hükümet arasında verilmiş, atamış bir takım mal üzerimde mesail vardır. Bunlar teslim ve tesellümde fazla alınmış, noksan verilmiş, noksan alınmış fazla verilmiş. Bu tahkikata tevakkuf eden bir meseledir. Mamafih Osman Bey buradaki beyanatında itiraf ediyor. Ümit ederiz ki Osman Bey bundan müteberridir. Fakat bu iki yüz bin 'liralık bir meseledir. Fakat senin babanın babasının malı değildir. Ş/imdi efendim, müsaade buyurun, bu iki yüz bin liralık bir maldır. Ortada bunu aramamak da bizim için büyük bir günahdır. Sonra kıymetli bir arkadaşımızın vicdanı azap içinde yaşıyor. Mamafih böyle kapalı bir kararla bunun masumiyetine karar verirsek itiraf ederim ki benim kalbim şüpheden kurtulamayacaktır.⁴⁷

ATIF BEY (Beyazıt) — İki buçuk milyon lirayı da hatırımdan çıkarmayınız.

SALİH EFENDİ {Devamla) — **500 000 altını getirmek meselesine gelince;** Osman Bey değil Osman Bey gibi seksen tane de kahraman olsa ondan bir para çıkaramaz. Sizin bildiğiniz gibi mesele değildir. Bunun arkasını bir taraftan Rusya, diğer taraftan Türkiye takip ediyor. Osman Bey de ondan öyle kolay kolay bir lira bile çıkaramazdı. Şimdi mesele sen değil, kimse çıkaramaz.

⁴⁵-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 662

⁴⁶-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 662

⁴⁷-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 663

OSMAN BEY (Lazıstan) — Namussuzlar çıkarır, namuslular değil, SALİH EFENDİ {Devamla} — Sen muhterem arkadaşımızsınız. Her kim balık yemişe kılçığı boğazından çıkacaktır. Şimdi Osman Bey muhterem bir arkadaşımızdır. Bu mesele hakikaten karanlıktır. 'Bendeniz diyorum ki böyle Osman Beyi doğrudan doğruya Heyeti Umumiye huzurunda muhakeme edersek hiç bir mana ifham edemeyiz. Sonra İstiklâl Mahkemesine verirsek İstiklâl Mahkemesine taalluk edecek bir- mesele değil. Heyeti udul meselesine girersek heyeti udul ne demektir? Bu vazifeyi şöyle yapmış, bitirmiştir diyelim. Fakat Celâl Nuri Beye gelince: Celâl Nuri Bey İleri gazetesine yazısını yazar, böyle meseleyi bilmez ki Karesiye Erkânı Harp vasıtası ile on beş bin silahlı ben getirmişim.⁴⁸

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim; arkadaşlarımı çok severim. Fakat memleketi, memleketin zayıflığını ortaya çıkartmağa daha ziyade severim. Şimdi Osman Beyin şu kürsüde dinlediğim cevabımda **48 000 kilo benzin, 45 000 kilo gazyağı, 32 000 kilo dakik, 600 kaç varil çimento ve saire. Bir buçuk milyon cephanesi silah. Bunların» oradan alındığı** ve burada bazısı icara verildiği, bazısı rüzgâr esip gittiği, bazısı şuradan geldiği söyleniyor. Efendiler oradan tesellüm edilen bu kadar mala karşı sevk edilen dört bin şu kadar tüfek; onun da şu kadarı noksan geliyor. üç bin şu kadar silahın, bilmem ne kadar sandık cephanenin bedeli ortada kayıyor. Salih Efendimin dediği gibi bu, arada kayıp olan meseleyi ele alırsak. Bu hiç olmazsa yüz bin liradır bugün. Rica ederim; benzin o mahalle gediğinde ve motorlara benzin verilecek olduğunda, Hükümete yazıp, ücreti için para gönderecek misiniz? Yoksa ben benzinleri vereceğim demiş mi? Bu yok.. Efendiler acaba bu benzinler buraya gelseydi (o zaman muntazam telgraf muhaberatı yoktu «adaları) (gürültüler) Rica ederim ben de siz kadar ve belki sizden ziyade Osman Beyi severim. Fakat ortada bir hak var efendiler. (Devam «adaları) Sonra efendiler; o benzinlerin hiç olmazsa yarısı buraya gelseydi, harp zamanında kirde dökük beş on otomobilimiz varsa, halkın bu kadar malının zayı olmasına mahal kalmaz. Yani hiç olmazsa yarısının kurtulmasına sebep olmaz mıydı? Sonra efendiler, yalnız meselenin garip bir ciheti vardır. **Rusya diyor** ki: Nazarı dikkatinizi celp ederim, bizim size verdiğimiz eşyada sui istimal oluyor, siz bunu teslim ve tesellüm için ehil değilsiniz, binaenaleyh biz bunu vermeyeceğiz, diyorlar. Rica «derim Rusya İhtar ediyor bunu..

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Hocam öyle bir şey yok.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Öyle bir şey var efendim, öyle bir şey var. (var sesleri) Esef olunacak şurası ki Efendiler, Rusya bizim intifaımız için veriyor. Biz arada rüzgâr ve havaya yedirip mahvediyoruz. Rusya bizim intifaımız için veriyor. Biz arada mahvediyoruz. Yolu ile intifa edemiyoruz. Bununla beraber Osman Beyden soruyorum. Mademki oraya gitti, fedakârlık ihtiyar etti, teşekkür olunur. Oradan gelince birer birer oradan almış olduğu ve sarf etmiş olduğu şeyi mahalline bir hesap vermeğe memur mu idi, Değil mi idi? Vermiş mi vermemiş mi?

OSMAN BEY (Lazıstan) — Verdim, Ordu dairesine burada verdiğim gibi verdim.. (Vermedin sesleri) Verdim efendim. Ordu dairesi riyasetine verdim. Fevzi Paşa Hazretleri şifahen teşekkür bile yaptılar. Fevzi Paşa gecelik entarisiyle Ziraat mektebinde oturuyorlardı, izahat verdim, teşekkür ettiler.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — İzahat vermek kifayet etmez. Efendiler hesap vermek, muntazam bir defterle nereden alınıp nereye verildiğini, santimi santimine hesapla olur.

⁴⁸-T.. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 663

Efendiler, defter olmaksızın, santimi santimine hesap olmaksızın şöyle geddi böyle gitti demekle efendiler rica ederim; yalnız böyle demekle Hükümet de eğer bunu bir hesap diye kabul etti ise yuf o Hükümetin ervahına. Bununla beraber bu kadar eşyayı Osman Bey Hükümet namına tesellüm ettiği halde bir kısmının bazı eşhas namına alındığını yahut kendi namına aldım dersem günah mı olur, diyor. Günah olmaz mı efendiler? Hükümet namına alınan bir şey.⁴⁹

OSMAN BEY (Lazistan) — Hükümet namına değil, değil efendim.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Rica ederim; müsaade ediniz. Cevap vereyim. Efendiler, Osman Bey şu kürsüde buyurdular ki komünizm idaresi altında şahsiyete bir şey verilmez. Şahıs namına bir şey alınmaz. Bundan dolayı ben şahsım namına almadım, Hükümet namına aldım. Fakat kendim için aldan diyor. Zira Hükümet bana büyük bir müsaade etmemişti, bende böyle bir vesika yoktu, diyor. Sonra efendiler; sözüm bitiyor, rica ederim dinleyin. Sonra efendiler, Rusya Hükümetinin malumatı olup buraya malumat verinceye kadar - dikkat buyurun - bizim Hükümetini ne alındı, ne verildi, oradan ne geldi, alınan »e idi, Rusya'nın verdiği nedir, bizini burada elimiz ne idi, Rusya'nın verdiği nedir, bizim burada elimize geçen ne idi diye soran yoktur. Hükümette kabahat yok değil. Ricali Hükümet santimi santimine her şeyi aramazsa biz her şeyi yaparız. Ben şahsım namına aldanırım. Beşer aldanır, iğfal olunur, nefsimize uyarız. Her şeyin ihtimali vardır. Bu Hükümet ne için böyle?⁵⁰

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir vardır.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Efendim; usulü müzakere hakkında bir kaç söz söyleyeceğim. Rica ederim bu ve buna benzeyen mesailerde pek büyük dikkat şahıstan ziyade, Heyeti Umumiye'mizden ziyade, hakiki ve umumi bir mesaili millet, mesalihi umumiye işte budur Tabii şahsı ile hiç birimiz uğraşmadığımız gibi benim de nazarımda, kalbimde yoktur, ondan bahsetmeyeceğim. Bundan evvel hatırı âlinize getireceğim bir mazbata var. Heyeti Aliyenizden mütehap mütehasıs zevat bir şubede Abdurrahman Lami efendiye tahkik etmiş ve o mazbatanın fezlekesi okunduğu vakit bilâ tereddüt evet, evet dediniz. Zavallı hakkında evvelce kalplerimizde hâsıl olan şüpheyi izale ettiniz. Çünkü şubenin tahkikatına itimat ettiniz. Rica ederim, ikinci bir mazbata okundu. Ne oluyor, bilmem, bize bir şeyler oluyor. En nazik zamanlarımızda oluyor, böyle şeyler. Hatta gösterilen heyecanın itidallimizi ihlâl eder, metanetimizi ihlâl eder zannederim. Mevzubahis olan meseleden daha mühim bir arazdır, bir hastalık âlemidir. Hali sükûnetle dinlediğiniz gibi diğer sözlerimi de kısaca söyleyeceğim. Kemal'i sükûnetle dinlemenizi rica ederim. Şimdi ikinci mazbata okunuyor. Deniyor ki arkadaşlarımızdan şöyle birisi de şu şekilde bir karara tabi olunması lâzımdır, deniliyor. Bendeniz şeklinden bahsedeceğim. Pek âlâ ondan evvel bir mazbataya caffel kalem evet denmiş olan bir Meclis ikincisini de yine kendisine şayanı itimat bir heyetin tetkikiyle hasr olan (gürültüler) diğer bir şube olsun.⁵¹

Riyaseti Celileye

Lazistan Mebusu Osman Beye tevdi edilen vazifenin ehemmiyet ve zamanı tevdiine, sureti icrasının derhâr olan nezaket ve ehemmiyetine ve tek başına bu mühim vazifeyi ifa hususunda

⁴⁹- T.. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 664

⁵⁰- T.. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 665

⁵¹- T.. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 666

mevcut olan müşkülata nazaran kendisinden hesap talebi her halde muvafık değildir. Çünkü bu kabil vezaifi ifa edenlerin yapacakları hizmet bir fedakârlık, vezekleri hesap ta namuslarına bir itimattan ibaret olur. Binaenaleyh bu kabil hidemata atılacak rüfekamızın azimlerini haleldar etmemek namına şubenin ol baptaiki karartılın reddiyle arkadaşımızın namusuna itimat olunmasını teklif eylerim.⁵²

28. Kânunusanim 1338

Bitlis Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Lazistan Mebusu Osman Bey aleyhindeki bu evrakı tahkikiye bir ihtilas meselesinden ibarettir. Meclisi Aliye mensup bir arkadaşımızın ihtilas meselesinden mahkemeye sevki pekte münasip değildir. Kanunu Esasinin madde-i mahsusasına tevfikân Meclisi Aliden müntahap on beş zattan mürekkep bir Divanı Ali teşkiliyle bu hususun Divanı Ali huzurunda muhakeme edilmesini teklif eylerim.

28 Kânunusani 1338

Erzurum Mebusu Salih

Riyaseti Celileye

Lazistan Mebusu Osman Bey meselesini halletmek Meclis için maddeten müşkül bir iştir, işin vicdanan halli lâzımı gelir ki bunun için de bir udul heyeti nasbetmek iktiza eder. Binaenaleyh bu gibi isterde bulunan kimselerden mürekkep ve şubelerce müntehap on beş kişilik bir udul heyetinin teşkilini ve ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim.

28 Kânunusani 1338

Gelibolu Mebusu Celâl Nuri

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Şimdi efendiler; kanunun sarahati karşısında vakit zayi etmektir. Bu efendi hakkındaki mazbata reye konur, ya ret olunur veya kabul olunur. Bununla iştilal etmek doğru değildir. Yoksa haç bir takrir Kanunu Esasiyi tadil mahiyetinde olmamalıdır, olursa takrir Kanunu Esasidir. Bu gün neşredilecek her hangi bir Kanunu Esasi ile nasıl olur ki mukaddeme cereyan etmiş bir madde kanuniyeyi tatbik. Bu itibarla bu takririn zaten okunmaması lâzımdır. Eğer hukuku esasiye ve Kanunu Esasiye tevfiği hareket edeceksek. Yok, hissi, keyfi hareket edeceksek rastgelen takrir okunabilir. Rica ederim bu takrirler haddi zatında, okunur, reye konmaz. Mazbata reye konur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Efendi, usul hakkında söyleyeceğim.

REİS — Efendim; Salih Efendinin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi.

YUSUF ZIYA BEY (Bitlis) — Kanunu Esasi sülüsünü ekseriyet diyor. Tayin esami 'iledir. Tayini esami ile reye koyunuz.

REİS — Şubenin mazbatasını veçhile Osman Beyin mahkemeye tevdiğini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (kabul sedaları) kabul edilmiştir efendim. (Hangi mahkemeye sedaları)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Hangi mahkemeye sevk edilecek?

REİS — Efendim, celsei aleniye geçiyoruz.⁵³

Meclis tutanaklarında verilen yardım miktarına karşılık Sovyet resmi belgelerine göre, Kurtuluş Savaşı boyunca Türkiye'ye yapılan silah ve cephane yardım miktarları şu şekilde

⁵²- T.. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 666-667

⁵³- T.. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI, s. 666-667

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018

Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

gösterilmektedir.1920 yazında 6.000 (39275) adet tüfek, 5 milyon kadar tüfek mermisi , 1920 Eylül'ünde 200.6 Kg. külçe altın (Erzurum da teslim edilmiştir., 11921 Ocak-Şubat Aylarında, 1000 atımlık top barutu, 4000 el bombası, ve 4000 şarapnel mermisi ile daha fazla askeri malzeme verilmiştir. 1921 yılı içinde yapılan yardım ise şöyledir.: 33.275 tüfek, 57.986.000 tüfek mermisi, 327 makineli tüfek, 54 top, 129.479 top mermisi, 1500 kılıç, 20.000 gaz maskesi.⁵⁴

Meclis kayıtlarına bakıldığında, verilen altınların bir kısmı Osman bey vasıtasıyla, un çuvalları altında saklanmak suretiyle kayıklarla Trabzon limanına çıkarıldığı belirtilmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Resmi Yayınlar:

TBM. M. Gizli Celse Zabıtları, 28 Kânunusani 1338 (1922), XVI

Diğer Yayın ve Makaleler:

Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya, İstanbul, 2017

Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990

Atay Akdevelioğlu v.d,Sovyetlerle İlişkiler,, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul, 2001

Fahir Armaoğlu, 20Yüzyıl Siyasi tarihi 1914-1980, Ankara, 1984

Nutuk, Ankara, 1994

Rahmi Doğanay, Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt: 19, Sayı: 2

Sabahattin Selek, Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı),İstanbul, 2002

Selahi R. Sonyel, Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı, Ankara, 2008

Selda Kılıç, İstiklal Harbinde Sovyetler Birliğinden gelen yâdımlar, DTCF Dergisi 56,1 (2016)

Turgur Özakman, Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele, İstanbul, 1997

Ülkü Çalışkan, Türk Kurtuluş Savaşında Sovyet Rusya'nın Mali Ve Askeri yardımları, Karadeniz Araştırmaları Dergi, Sayı, 9 (Bahar 2006)

Yusuf Kemal Tengirşek, Vatan Hizmetinde, İstanbul, 1997

⁵⁴-Armaoğlu, a.g.e s.313

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE PATRİK MESLESİ VE SİYASİ GÜNDEM (4.2.1341/1925)

Salih MERCAN

Doç. Dr. M. ,Bitlis Eren Üniv.,msmercan@beu.edu.tr

Özet

Patrikhane Meselesi Ankara Hükümeti, Patrikhane'nin 1919-1922 yılında kendisine karşı yapılan siyasi ajitasyonun merkezlerinden biri olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden Lozan görüşmeleri sırasında Türk delegasyonu Patrikhane'nin Türkiye'de kalmaması için yoğun uğraş vermişti. Buna rağmen müzakereler sonucunda Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasına razı oldu. Ancak Patrikhane siyasetten uzak duracak ve sadece dini işlerle meşgul olacaktı Ankara Hükümeti'nin özellikle rahatsız olduğu Patrik IV. Meletios, 10 Temmuz 1923'te İstanbul'dan ayrıldı. Görünürdeki sebep sağlığının kötü olmasıydı. Ancak bazı kaynaklar Meletios'un hayatından endişe ettiğini ve Yunan hükümetinin de Meletios'a İstanbul'u terk etmesi için baskı yaptığını iddia etmişlerdir.

Bu arada Türk hükümeti, Halifelikle devletin birbirinden ayrılması ve demokratik rejimin bir kurulması nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayan topluluklara tanınmış bulunan ayrıcalıklara son vermişti; artık azınlıkların hayır, eğitim ve yardım kurumlarıyla devlet arasındaki ilişkiler doğrudan doğruya yürütülmeliydi. Din adamları sınıfı ile bu sınıfın en büyük başının, gelecekte, yalnız ruhani işlerle uğraşmaları zorunluydu. Dolayısıyla, her zaman siyasal bir organ olmuş Patrikli, yararlına geldiği siyasal ayrıcalıkların ve kendisine organik bakımdan bağlı kurumların ortadan kalkmasından sonra, varlık nedenini yitirmişti.

Bir mübadele intihabı meselesi, İstanbul müstesna, Türkiye'deki Rusların ve Batı Trakya müstesna, Yunanistan'daki Türklerin mübadele edilmeleri Lozan Antlaşması gereği idi. Bu işle uğraşmak ve bu hususlarda son merci olmak üzere Türk, Yunanlı bitaraf azalardan oluşan bir mübadele komisyonu teşekkül etmişti. Komisyon, Patrik seçilmek üzere müracaat eden Arap Oğlu Kostantin'in, durumunu tali komisyona havale etmişti..Tali komisyonunun 16 Aralık 1924 tarihli toplantısında müteaddit kimselerden meyanında Terkos metropolidi Arap oğlu Konstantin Efendi'nin doğum yeri ve İstanbul'daki ikamet süresi itibari ile mübadiller içerisinde bulunduğundan ve Yunan murahhaslarının talebi üzerine büyük komisyonda gündeme getirilmesi tarafımızdan kabul edilmişti.

Meclis bu hareketi ile mübadele antlaşmasında bir gedik açmak istediği görünmekte idi. Arap oğlu Kostantin'in mübadiller üzerine Yunan hükümetin almış olduğu tavır ve iç işlerimize mübadele için yapmış olduğu teşebbüs meseleyi bir kat daha önemli hale getirmişti. Türk hükümeti 30 Ekim 1925 tarihinde Kostantin'i sınır dışı etti. Bunun üzerine Karma Mübadele Komisyonun Yunan üyesi istifa edeceğini açıkladı. Sınır dışı edilen Kostantin kişisel memorandumunu Milletler Cemiyeti Konseyine sundu. Konsey ikili görüşmeler yoluyla konunun çözülmesini konusunda tavsiyelerde bulundu. .Kostantin, konusunda ödün vermeyen Türk hükümeti, Karma mübadele Komisyonuna yapmış olduğu diğer piskoposların

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

da mübadele edilmesi isteğini 11 Nisan'da geri çekti Bunun üzerine, 22 Mayıs 1925 tarihinde Kostantin istifa etti ve 13 Temmuz'da Vasilios Yeorgladis patrik seçildi.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Patrik, Mübadele, Milletler Cemiyeti.

Summary

The Patriarchate Issue The Ankara Government believed that the Patriarchate was one of the centers of political agitation against him in 1919-1922. Therefore, during the Lausanne negotiations he had given the Turkish delegation to remain heavily engaged in the Patriarchate of Turkey. Despite this, the negotiations resulted in the approval of the Patriarchate to remain in Istanbul. However, the Patriarchate will stay away from politics and will only be engaged in religious affairs. Patriarch IV, which is particularly troubled by the Government of the Republic of Turkey. Meletios left Istanbul on July 10, 1923. The apparent reason was that your health was bad. However, some sources claimed Meletios was worried about his life and the Greek government put pressure on Meletios to leave Istanbul.

Meanwhile, the Turkish government ended the privileges granted to non-Muslim communities in the Ottoman Empire because of the separation of the state from the Caliphate and the establishment of a democratic regime; no longer the minorities, the relations between the education and aid institutions and the state had to be carried out directly. With the class of clergy, the greatest head of this class, in the future, had to deal with spiritual matters alone. Therefore, Patrik, who was always a political organ, lost the cause of existence after the political privileges he had benefited and the institutional affiliation of him from organic care. Election of an Exchange issue, Istanbul exceptional, exceptional Russians in Turkey and Western Thrace, the Treaty of Lausanne was the need for the exchange of Turks in Greece. In order to deal with this issue and to be the last authority in these matters, a mutual commission consisting of Turkish, Greek and Turkish minorities was formed. The commission referred the case of the Arab son Constantin, who applied for the election to the Patriarch, to the parliamentary commission. At the meeting of the commission on December 16, 1924, Terkos metropolis was the birthplace of the son of the Arabian Constantine Efendi and lived in Istanbul and that the Greek delegates were requested to bring the agenda at the grand committee upon request.

The Parliament seemed to want to open a breach in the treaty of exchange with this movement. The attitude of the Arabian government, Kostantin, to the Greek governments over the infantry, and the attempt he made for the exchange of our internal affairs, made the matter even more important. The Turkish government deported Constantine on October 30, 1925. On this, the Greek member of the Mixed Income Commission announced that he would resign. Limitless Costantin presented his personal memorandum to the Council of the League of Nations. The council has recommended that the issue be resolved through bilateral talks. Constantine did not make any concessions, and the Turkish government withdrew its wish on 11 April to exchange other bishops who had made it with the Mixed Commission of Intervention. On 22 May 1925, Constantine resigned and on 13 July Vasilios Yeorgladis patriarch was elected.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Keywords: Turkey, Greece, Patriarch Exchange, the League of Nations.

Giriş

Lozan Barış Konferansına giderken Türk heyeti Patrikhane konusunda herhangi bir talimat almamıştı ve Patrikhanenin Lozan'da görüşülecek konular arasında yoktu. Konu Azınlıklar Alt Komisyonunda Türkiye'de kalacak azınlıkların belirli bir bedel karşılığında askerlik yapmaktan muaf tutulmalarına ilişkin olarak Müttefiklerin baskısıyla karşı karşıya kalan Türk delegesi Rıza Nur tarafından, Mübadele Alt Komisyonunun 16 Aralıkta oturma yazılı bir bildiri olarak ortaya atıldı. Rıza Nur'a göre, Patrikliğin Türkiye sınırları dışına çıkarılması gerekmektedir. Bu, hem Türkiye için bir zorunluluk, hem de ilgili topluluklar için bir kurtuluştu. Çünkü Türk hükümeti, Halifelikle devletin birbirinden ayrılması ve demokratik rejimin bir kurulması yüzünden, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayan topluluklara tanınmış bulunan ayrıcalıklara son vermişti; artık azınlıkların hayır, eğitim ve yardım kurumlarıyla devlet arasındaki ilişkiler doğrudan doğruya yürütülmeliydi. Din adamları sınıfı ile bu sınıfın en büyük başının, gelecekte, yalnız ruhani işlerle uğraşmaları zorunluydu. Dolayısıyla, her zaman siyasal bir organ olmuş Patriklik, yararlına geldiği siyasal ayrıcalıkların ve kendisine organik bakımdan bağlı kurumların ortadan kalkmasından sonra, varlık nedenini yitirmişti.¹

Patrikhane meselesi Ankara Hükümeti, Patrikhane'nin 1919-1922 yılında kendisine karşı yapılan siyasal ajitasyonun merkezlerinden biri olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden Lozan görüşmeleri sırasında Türk delegasyonu Patrikhane'nin Türkiye'de kalmaması için yoğun uğraş vermişti. Buna rağmen müzakereler sonucunda Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasına razı oldu. Ancak Patrikhane siyasetten uzak duracak ve sadece dini işlerle meşgul olacaktı Ankara Hükümeti'nin özellikle rahatsız olduğu Patrik IV. Meletios, 10 Temmuz 1923'te İstanbul'dan ayrıldı. Görünürdeki sebep sağlığının kötü olmasıydı. Ancak bazı kaynaklar Meletios'un hayatından endişe ettiğini ve Yunan hükümetinin de Meletios'a İstanbul'u terk etmesi için baskı yaptığını iddia etmişlerdir. Meletios'un şehirden ayrılmasından bir gün sonra Patrikhane siyasal ve idari faaliyetlerini tamamen durdurduğunu ve Rum Ortodoks din adamlarının Osmanlı dönemindeki imtiyazlarını tekrar talep etmeyeceklerini ilan etti. 13 Aralık 1923'te patriklik makamına VII. Gregorios oturdu. Ancak bu sorunsuz bir şekilde gerçekleşmedi. Türk Ortodoks Kilisesi Patriği Papa Eftim, Gregorios'un seçilmesine karşı çıktı. Gregorios'un patrikliğinin ilk birkaç ayı Papa Eftim'in muhalefetinin meydana getirdiği sorunlarla uğraşmakla geçti. Papa Eftim bir ara Fener'i işgal etti ve Gregorios'u istifaya zorladı. Ancak Ankara'nın müdahalesiyle Papa Eftim Fener'den çıkartıldı ve işgal sona erdirildi. Türk hükümeti, 1924 yılının Mart ayında halifeliğin lağvedildiğini ilan etti. Bunun üzerine Türk basınında bazı kalemler Patrikhane'nin de kapatılmasını istediler. Ancak Türk hükümeti böyle bir işe kalkışmadı ve Gregorios 16 Kasım'daki vefatına kadar ciddi bir problemle karşılaşmadı. Gregorios'tan sonra patriklik makamına 17 Aralık'ta Constantine

¹- Melek Fırat, Yunanistan'la İlişkiler; Baskın Oran, (ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul, 2001, I, s.334

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Arap oğlu seçildi. Arap oğlu'nun patrik seçilmesi etabli tartışmasını yeniden alevlendirdi,² olay şöyle gelişti.

Aslında yeni patrik seçilen Arap oğlu Kostantin, Bursa doğumluydu. 1921'de İstanbul'a gelmiş, daha sonra Bursa'ya gitmiş ve 1924'te Terkos Piskoposu olarak yerleşmek üzere İstanbul'a dönmüştü. Mübadele sorununun en şiddetli döneminde, mübadil saydığı bir kişinin patrik seçilmesini Ankara'nın onaylaması söz konusu olamazdı. Nitekim bu seçime karşı çıktığı gibi, Karma Mübadele Komisyonuna bu kişinin mübadelesi sürecini hızlandırması için baskı yapmaya başladı. Yunanistan ise gayri mübadil (yerleşik) kabul edilen Patrikhaneye bağlı olan Kostantin'in mübadil sayılmayacağını ileri sürüyordu.³

Bir mübadele intihabı meselesi, İstanbul müstesna, Türkiye'deki Rusların ve Batı Trakya müstesna, Yunanistan'daki Türklerin mübadele edilmeleri Lozan Antlaşması gereği idi. Bu işle uğraşmak ve bu hususlarda son merci olmak üzere Türk, Yunanlı bitaraf azalardan oluşan bir mübadele komisyonu teşekkül etmişti.

İş bu komisyonun 6. tali komisyonunun 16 Aralık 1924 tarihli toplantısında müteaddit kimselerden meyanında Terkos metropolidi Arap oğlu Konstantin Efendi'nin doğum yeri ve İstanbul'daki ikamet süresi itibari ile mübadiller içerisinde bulunduğu ve Yunan murahhaslarının talebi üzerine büyük komisyonda gündeme getirilmesi tarafımızdan kabul edilmişti.

"Sen Sinot" yani başpapaz seçilen metropolitler meselesi ise Arap oğlun Kostantin Efendinin bu durumunu bildiği ve kendisine de ayrıca bildirilmiş olduğu halde kasten başpapazlığa seçilmiştir.⁴

Meclis bu hareketi ile mübadele antlaşmasında bir gedik açmak istediği görünmekte idi. Arap oğlu Kostantin'in mübadiller üzerine Yunan hükümetin almış olduğu tavır ve iç işlerimize mübadele için yapmış olduğu teşebbüs meseleyi bir kat daha önemli hale getirmişti. Mübadele komisyonu ise Yunan murahhaslarının da iştirakiyle 23 Ocak 1925 tarihli toplantısında, doğum ve İstanbul'daki ikamet tarihi itibariyle Arap oğlu Kostantin'in bir mübadil olduğunu, bu nedenle metropolitliği hakkında karar verme durumunun komisyonun yetkisinde olmadığına ittifakla bir ara karar vermişti. Mübadele antlaşmasında, bir ferdin işgal ettiği makam dolayısıyla mecburi mübadeleden istisna edileceğine dair bir kayıt bulunmadığından ve mübadele komisyonun mübadiller hakkında ancak fert itibariyle karar verme yetkisi olduğundan komisyonun Arap oğlu Kostantin Efendi'nin fert itibariyle mübadil olduğu hakkında vermiş olduğu karar uygulamaya konulmuş ve 30 Ocak'ta mübadele edilmiştir.⁵

Yapılan bu uygulamada yolsuzluk ve uygunsuzluk bulunsaydı ilk önce mübadele komisyonu üyeleri meyanında tarafsız ve Yunan murahhasları şikâyette bulunmaları gerektiği halde komisyon, bu konuda ne o sırada ne de daha sonra hiçbir şey söylememiştir. Antlaşma hükümlerine tamamıyla uygun olan ve işlem, Yunanistan'da büyük bir galeyan meydana getirmiştir.

²-Bestami S. Bilgiç, Atatürk Döneminde Türk- Yunan İlişkileri, 1923,1938, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXXI, Bahar 2015, S. 91, s. 9-10 gel

³- Melek Fırat, Yunanistan'la İlişkiler; Baskın Oran, (ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul, 2001, I, s.342

⁴-Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Ankara1995, s160

⁵-Bayur, a.g.e. s. 161

Yunan hükümeti harp tehlikesi çıktığı iddiası ile Cemiyet-i Akvam'a müracaat etmiş ve her tarafa protestolar yağdırmış. Lahey Adalet Divanına gitmek istemiş, ülke dâhilinde aleyhimize nümayişler tertip etmiş, hatta terhis müddetleri gelmiş olan 1923 efradını silah altında tutmuştu.⁶

Türk hükümeti ise şu noktalarda ısrar etmiştir. Başpapazlık (Patriklik) meselesi Türkiye'nin sırf dâhili bir meselesidir. Ve bu bapta hiçbir antlaşma veya devletlerarası kayıt ve kimseye karşı bir taahhüt yoktur. Ancak bu konuda kimse ile resmen münakaşa kabul edemeyiz. Arap oğlu Kostantin Efendi'ye gelince, onu, bir mübadil olduğuna dair mübadele komisyonu karar verdiğinden dolayı mübadele ettik ve mübadele mukavelesi gereğince bir mübadilin makamı dolayısıyla mübadeleden istisna için bir kayıt yoktur, bu hususta son merci işbu komisyon olduğundan onun kararı üzerine yapılmış olan bu işten dolayı ne Cemiyet-i Akvam ne de Lahey divanına gidemeyiz. Türk hükümeti kararlılığını göstermek için 30 Ekim 1925 tarihinde Kostantin sınır dışı etti. Bunun üzerine Karma Mübadele Komisyonunun Yunan üyesi istifa edeceğini açıkladı. Sınır dışı edilen Kostantin kişisel memorandumunu Milletler Cemiyeti Konseyine sundu.⁷ Konsey ikili görüşmeler yoluyla konunun çözülmesini konusunda tavsiyelerde bulundu. .Kostantin, konusunda ödün vermeyen Türk hükümeti, Karma mübadele Komisyonuna yapmış olduğu diğer piskoposların da mübadele edilmesi isteğini 11 Nisan'da geri çekti Bunun üzerine, 22 Mayıs 1925 tarihinde Kostantin istifa etti ve 13 Temmuz'da Vasilios Yeorgladis patrik seçildi.

Türk hükümeti bu konuda sonuna kadar ısrar ettiği ve Şark vilayetlerinde Şeyh Sait isyanı diye meşhur büyük isyan hareketi meydana geldiği halde Yunanlıların harp etmemeleri daha başlangıçta böyle bir niyetleri olmadığını ve sırf mübadele antlaşmasını gelecekte genişletebilecek bir gedik açmak istediklerini ve Türk hükümetinin metaneti karşısında buna muvaffak olmadan meseleyi kapatmaya mecbur olduklarını göstermiştir.⁸

Aslında belirtilen patrik seçimi, iki önemli hususu gündeme getirmiş oldu. **1- Türk hükümeti Patrikhane'nin evrensel statüsünü tanımadığını, onu bir Türk kurumu olarak kabul ettiğini, dini konuları ileri sürerek dış güçlerin Türkiye'nin iç işlerine karışmalarına izin vermeyeceğini dünya kamuoyuna gösterdi. 2- Lozan'dan itibaren yaşanmakta olan ve esas olarak mübadelenin uygulanması sırasında karşılaşılan sorunlardan kaynaklanan Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginlik,** son Patrik seçimi sırasında özellikle Tefvîk Rüştü-Eksindaris arasında başlayan ikili görüşmeler sonucunda yumuşadı ve bu yumuşamanın ilk göstergesi 1925 yılında imzalanan Ankara Anlaşması oldu.⁹

Anlaşma uyarınca Türkiye Patrik seçimini denetlemeye başlamıştır. Bu kapsamda olmak üzere ilk kez İstanbul Valiliği 6 Aralık 1923'de Dini Meclise gönderdiği yazı ile Patrik adayının Türk vatandaşı olması gereğini duyurmuş ve Rum Ortodoks Patrikliğine Kadıköy Metropoliti Grigoris seçilmiştir.. Hukuk devriminden sonra Rum Ortodoks dininden yurttaşlar tüm diğer yurttaşlar gibi medeni kanuna (Kavanin-i Medeniyye) tabi kılınmıştır.¹⁰

⁶ - Esra Sarıkoyuncu Esra Değerli, Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri, Dumlupınar Üniv. Siyasal Bilimler Dergisi, S. 15, Ağustos 2006, s. 243

⁷-Rıdvan Akın, Türk Siyasal Tarihi,1908-2000, İstanbul, 2015 s. 248

⁸-Bayur, a.g.e. s. 162

⁹-Fırat, a.g.e. s. 342

¹⁰-Akın, a.g.e., s. 250

Patrik'in tabidi (Uzaklaştırılması) münasebetiyle Yunan Hükümetinin Aldığı Karara Karşı Alınan Askeri Tedbirler ve (Meclis Görüşmelerinde Ortaya Çıkan Durum), Konuyla ilgili beyan ve açıklamalar aşağıda verilmiştir.

Hükümetin aldığı tedbirler konusunda Hükümet'in açıklaması ve diğer Milletvekillerinin beyanları:

FETHİ BEY (Başvekil ve Müdafaa-i Milliye Vekili) (İstanbul) — Evvelâ şunu arz etmek isterim ki; Yunanlılar silâh altında mevcut olan 923, 924 efradından maada 925 senesi efradını silâh altına davet etmişlerdir ve 923 senesinin efradını dahi terhis etmemişlerdir. Binaenaleyh mutadın fevkinde olmak üzere bir senelik efradı fazla olarak orduya celp etmişlerdir ve binaenaleyh ordularının kuvveti bir senelik efradın inzimamiyle tezayüd etmiştir. Bu tedbire karşı bizim de hareketsiz durmamız ve Yunan'ın bu tedbirine karşı mukabele etmememiz ve ona takaddüm vermeliğimiz caiz olamayacağı için dün Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretleri ve Reisicumhur Hazretleriyle vaki olan müşavere neticesinde esasen Nisan ayında silâh altına celbi bizce mukarrer olan 13181i efradın şimdiden silâh altına celbine karar verdik. Bu suretle ordumuzun kuvveti şimdilik derhal kırk, elli bin kişilik bir kuvvet inzimam edecektir. Tabii bu tedbir Birinci ve İkinci Ordu müfettişlikleri dairesinde tatbik olunacak ve Üçüncü Ordu Müfettişliğinin de birkaç fırkasına münhasır kalacaktır. Bittabi efendiler bu tedbir neticesinde ordunun bütçede musarrah olan yekûnu ki; 72 bin ferttir. Bu miktar birkaç güne kadar tezayüd edeceği için, bu fazla miktarı nazarı itibara almak için Heyeti Celilenizden tahsisatı munzama talep etmek mecburiyeti hâsıl olacaktır. Yapılacak hesap neticesinde tahsisatı munzama itası için Hükümete mezuniyet verilmek üzere Heyeti Celilenize bir kanun teklif edeceğim. Ümit ederim ki; kabul edersiniz. Malumu âliniz ortada gayri askeri bir mıntika vardır. Malumu âliniz Lozan Muahedesi mucibince memnudur. Yalnız beş bin kadar jandarma efradı bu mıntikada bulunabilir. Jandarma veya hudut bölükleri ki; Jandarma efradı bulunabilir. Bunların yanında yalnız mitralyöz bulunabilir. Şimdi bu teşkilâtı teksif etmek için - esasen mukarrer olan - bu teşkilâtı şimdiden teşkil için Dâhiliye Vekili Bey sizden şimdi müsaade talep edecektir. Aynı zamanda, malumu âliniz olduğu veçhile; Bahri sefid Boğazının iki tarafında gayri askeri mantık mevcuttur. Fakat burada Jandarma kıtaatını biz istediğimiz miktarda bulundurabiliriz.' Bu kıtaatın yanında bu müsaadeden bilistifade, yine bu hudut bölükleri teşkilâtı tarzında Jandarma teşkilâtını orada yapabilmek için Dâhiliye Vekili Heyeti Celilenizden müsaade talep edecektir. Ümit ederim ki; Heyeti Celile bunu diriğ buyurmayacaktır. Esasen bu teşkilât bütçede mukarrerdi, fakat bütçenin zuhuruna kadar beklemektense şimdiden bu müsaadeyi vermek memleketin menafii ve müdafaayı vatan için daha faydalı olacağı mülâhazasına binaen, bu cihet teklif edilecekti.¹¹

VEHBİ BEY— Efendim, hepimiz temenni ediyorduk ki; on sene bu memleket sulh ve sükûna nail olsun. Yalnız yıkılmış olan viraneleri imar ile ve yalnız iktisadiyatla harabisini tamir ve imar ile zararlarının telâfisi ile meşgul olsun Fakat bu şarttır. Yani bizim prensibimiz başkalarına tecavüz etmemektedir. Başkaları bize tecavüz ederse onlara eli bağlı durmak değildir. Bu itibarla Hükümetimizin müteyakkiz bulunarak şu tedbirleri almasını takdir ediyorum. Yalnız bendeniz bazı noktaları nazarı dikkatlerine vazedeceğim. Gezdiğim ve

¹¹-T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 465

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

gördüğüm yerlerde bilhassa Midilli, Yunanın Adalar Denizinde üssülhareke olan Midilli'nin üç mil mesafesi dâhilinde yani, Yunanın karasuları dâhilinde bizim bayrağımız, sancağımız sallanmaktadır. Elhamdulillah adalarımız da gayrı mesduttur. Sonra karşısında tamamen bizim arazilerimiz vardır, sahillerimiz vardır ve bu sahiller ta Geyikli burnundan İzmir'e kadar açık bir vaziyettedir. Bugün o sahillerde hiç karakol yoktur. Geçen sene bu hudut taburları Jandarmanın emrine verilmiş ve bir tabur Edremit'te toplu olarak oturuyorlardı ve bir tabur ihtiyaten Edirne'de oturuyordu ve bittabi toplu olarak bulunuyordu ve sahillerde karakolları yoktur. Bizzat gözümle Yunanlıların geldiğini gördüm. Gerek Edremit körfezinde, gerek Dikili körfezinde ticaret için gelip geçen Yunanlılar vardır. Bu Yunanlılardan bir kısmı eşkıyadır. Yunan işgali zamanında, bilhassa hepsi eşkıyadır ya, zaten, Yunanlılar içerisinden eşkıya olmadık olmaz ya. Çeşit çeşit eşkıya kimi çarşı eşkıyası, kimisi dağ eşkıyasıdır. Bu, dağ şakilerinden olanların bir kısmı vaktiyle İslâmlara birçok şenat ve işkence yapmış olan alçaklardan, birtakımları hâlâ berayı ticaret kayıkları ile gelmektedir. Hatta bunlardan İstirati Kanburoğlu gibiler de gelip, gitmektedir. Yani gelip, gitmeleri dört saat yahut beş saate mütevakıftır. Gerek Edremit'te ve gerek Dikili'de Jandarmanın mevcudu azdır. Bergama'da, Dikili'de Jandarma takım karakolu vardır. Bunun altı karakolu vardır, bu karakollar sahillerdedir. Her birinde üçer, dörder nefer vardır ve ancak bunlar yalnız nefer vasıtasıyla muhabere etmektedirler. Yani gidip, gelmeleri üç, dört saate mütevakıftır ki; vakadan haberdar etsinler. Bunun karşısında Yunan daları vardır. Geçen sene Jandarma bütçesinde 280 bin lira telefon tesisatı için vaz ve kabul ettik. Bendeniz zannediyorum ki o sahilleri de bittabi bütün jandarma dizilip de kordon vazedilemez ve bizim bütçemiz, bizim vaziyetimiz buna müsait değildir. Fakat karakollar hiç olmazsa birbirine bağlanırsa, belki az neferle çok muvaffakiyetli iş görmek lâzım gelir. Bilhassa Yunanlıların her şeyden evvel yapacakları çapulculuktur ve fırsat bulurlarsa ve sahillerde şayet kat'ı münasebet, ciddiyet kesp ederse sahillerden yapacakları hırsızlıktan ibarettir. Yoksa aldıkları ders neticesinde, bir defa daha Anadolu'ya çıkacaklarını zannetmiyorum ve aklım ermiyor. Nihayet terbiyesizlikleri iktizası olarak, tıynetleri muktezası sahillerde çapulculuk yapacaklardır. O sahilleri muhafaza etmek için mutlaka bu telefon tesisatını yapmak ve karakolları tezyit ve takviye etmek lâzımdır. Bir de lâyhada jandarma alayı diyor. Evvelden beri Hüdavendigâr Vilâyeti vardır ve bunun bir İmparatorluk hududu kadar, bir hududu vardır ve hâlâ eski Hükümet devairi Devletle tesirini bırakmıyor ve zannediliyor ki; Bursa merkezinden sahiller muhafaza ve idare edilecek. Hâlbuki bunun merkezi İzmir'de veyahut Manisa'da olmak daha muvafık olur, zannediyorum. Çünkü o sahiller şimendiferle vesaire ile emri kumandayı ve zabıtayı vesaireyi ve efradı yetiştirmek, ancak bu suretle olabilir. Çünkü Bursa ile sahiller arasında bir hafta mesafe vardır. Oradan oraya kadar ne efrat götürülebilir. Hatta kış, yolların 'bozukluğundan araba ile gitmenin imkân ve ihtimali yoktur. Binaenaleyh 'bu hususları nazarı dikkate alarak bilhassa sahildeki teşkilâtta Dâhiliye Vekâletimizin daha müteyakkız bulunmasını rica ediyorum.¹²

CEMİL BEY (Dâhiliye Vekili) (Tekirdağ) — Efendim Vehbi Beyefendinin temas buyurdıkları sahil muhafaza teşkilâtı esasen mevcuttur. Yalnız hazari teşkilâta göre bunlar ihtiyaca kifayet etmeyecek kadar noksan olduklarından dolayı bu noksanları nazarı itibara alınarak 1431 bütçesinde yedi bölükle takviyeleri takarrür etmiştir ve bütçeye dahil olmuştur.

¹²-T.. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 465

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Yedi bölükle de takviye edilecek sahil kıtaatı vakti hazarda vazifesini tamamen ifa edecek bir kabiliyete gelecektir. Bittabi onların telefonlarla vasıtai ittisalâtının temini de mümkündür. Yalnız harp zamanında sahil, harp 'kıtaatının masarifinin vesairesi başka türlü ifa edileceğinden dolayı bunların şimdi tedbiri harbiye meyanına ithaline ihtiyaç yoktur. Seyyar Jandarma Alayı yalnız Bursa mıntıkası için teşekkül etmiş bir alay değildir. Memlekette, bütçede de dâhil olduğu üzere, daha böyle sekiz tane jandarma alayı vardır. Bursa'da teşekkül eden kıta, mutlaka Bursa'da oturacak değildir. Bu alaylar merkezi bir vaziyettedir. Bize de bir vazife teveccüh edecek olursa bu alay orada istihdam edilecektir ve **Yunanlıların tecavüzüne ve tedabiri askeriyesine karşı** ittihaz edilen tedbir meyanında bu alayın da biran evvel teşkiline lüzum görülmüştür. Fethi Beyefendi Hazretlerinin pek güzel izah buyurdıkları veçhile Edirne'de teşekkül edecek hudut taburları da bu kabildendir. Diğer cephelerde de birer hudut tabudan teşekkül edecek ve onlar 1341 senesi bütçesinde müzakeresi sırasında Heyeti Aliyenize arz edilecektir. Çanakkale Boğazındaki kıtai bitarafta bulunması lâzım gelen ve Muahdedede bahsedilmiş olan Jandarma Teşkilâtının şimdiden teşkili bilhassa boğaz için çok lüzumlu olduğuna Heyeti Aliyeleri kanidir. Binaenaleyh bugün Heyeti Celilenizden talep edilen tedbir Yunanlıların bugünkü vaziyetine karşı ittihazı lâzım gelen tedbiri askeriye noktai nazarından en lüzumlu olanlarıdır. Diğerleri de bütçe müzakeresi esnasında hepsi arz edilecektir ve Heyeti Aliyenize bu teşkilâtın lüzumu hakkında maruzatta bulunulacaktır¹³.

ALÎ FUAT PAŞA (Ankara)-Efendim; bendeniz bittabi Hükümetin müdafaa-i memleket karşısında ittihaz edeceği tedbire itiraz edecek değilim. Yalnız bu gibi ahvalde Hükümet nasıl tahsisat talep etmelidir. Bakınız Hükümet bir celse hafiye teklif ediyor. Bunu kabul ediniz, burada esbabı mucibesi izah edilir. Bunun manası tek mil burada söylenen sözler burada kalacaktır demektir. Hâlbuki getirilen kanun diğer kanunlar gibidir. Yani o da yarın, öbürüsü gün neşredildiği vakit de göreceksiniz ki; Çanakkale Jandarma Taburuna, şu kadar kuvvet ve şu miktar zammedilmiştir. Bunun için de Meclisten para istenmiş, bundan herkes anlamak isteyecektir ki, buralarda bir şey var. Binaenaleyh bendeniz usule ait bir şey arz edeceğim. Malumu âliniz Hükümetin bu teklifi her yerde vardır. Yani bir harp tehlikesi ve bir vatan tehlikesinden mukaddem bazı tertibattır. Bunlar ne kadar gizli kalırsa muvaffakiyeti o kadar çoktur. Onun için bendeniz şunu teklif ederim. Meselâ şu tahsisatı munzamma ile Dâhiliye bütçesinin ve Jandarma bütçesinin fasıllarına ne zammediliyor ve hangi fasıllara zammediliyor. Meselâ muayyenata şu kadar, zammıyata şu kadar zammedilir yahut melbusata şu kadar, cephaneye şu kadar, zammediliyor. Binaenaleyh bu fasıllara zammedilmek üzere ve bir kalem olmak üzere kısa bir esbabı mucibe lâyihası ile deriz ki; bu sene görülen lüzum üzerine Jandarmanın şu, şu fasıllarına zammedilmek üzere şu kadar lira tahsisatı munzamma istiyoruz, deriz. Bu suretle bu paranın nereye sarf edileceği ve ne için sarf edileceği gizli kalır. Binaenaleyh bu tertibattan beklenen maksat da yerine sarf edilmiş olur. Keza Müdafaa-i Milliye bütçesinde görüyorum ki; bugün terhis edilmesi lâzım gelen sınıf alıkonacak ve silâh altma alınması lâzım gelecek sınıf da birkaç ay evvel alınacaktır. Bunların alınması da nakliyâtta, muayyenatta bir zammıyatı mucip olacaktır. Keza; kısa 'bir esbabı mucibe ile Müdafaa-i Milliye Vekâletinin bu sene görülen lüzum üzerine muayyenat kısmına şu kadar

¹³-T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 465

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

para zam teklif ediliyor gibi bir suretle getirilmek lâzım gelir. Bu suretle arzu edilen şekil, yani maksat hâsıl olur.¹⁴

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Fuat Paşa Hazretlerinin teklifi Hükümetin hürriyetine ve serbestisine daha elverişli olduğu için, bu hususa itiraz etmek her ne kadar Hükümete düşecek bir vazife değilse de şunu arz ederim ki; buyurdıkları esas bir harp bütçesinde nazarı dikkate alınacak esastan ibarettir. Fakat Büyük Millet Meclisinin tarihi teşekkülünden beri istiklâl muharebeleri zamanında da harp bütçesi buyurdıkları şekilde idare olunmamıştır. Harp bütçesi Mecliste her faslı ve her maddesi tertip olunarak Meclisi Âlide bir bütçe olarak tertip olunmuş ve bu bütçe ile idare olunmuştu. Binaenaleyh bu teamüle hâlel vermemek üzere buyurdıkları teklifi yapmayı muvafık görmedik. Binaenaleyh bize fazla bir hürriyet ve serbesti vermek isterseniz ki bu bir nevi Meclisi Âlinin de kontrolünü takyit edecek mahiyettedir ve bu itibarla Meclisi Âli kabul edecek ve muvafık görececek olursa kabul etmemekte de ısrar edecek değildir. Fakat şunu arz etmek isterim ki; muharebe zamanında bunu böyle yapmadık. Paşa Hazretlerinin herkesten daha ziyade malumu olmak lâzım gelir ki; Müdafaa-i Milliye bütçesi fasıl ve madde olarak ve bütün hususu Meclisi Âlinizce ve Muvazene-i Maliye Encümenince, tetkik olunmuş, kontrol edilmiş ve o suretle kabul edilmiştir, istiklâl Harbi de bu bütçeler marifetiyle idare edilmiştir. Bu teklif yeni bir mahiyet arz ettiği için Heyeti Celileniz kabul ederse bir diyecek yoktur.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Kanunun bu suretle çıkmasında hiç bir mahzur tasavvur etmiyorlar mı?¹⁵

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Ne gibi?

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Devamla) — Arz edeyim, eğer kanunun bu suretle çıkmasında manevi bir tesir, Yunanistan üzerinde bu tedbirlerden bir tesir umulabilir, bunu hissediyorum. Fakat ayrıca bir şey yerlerini tasrih etmek suretiyle ne yapılacağını göstermek ve bir de muhtemel bir harbe karşı tedbir almak vaziyetinden belki gizli kalması müreccaktır. Eğer bir tesiri manevi kaydetmiyorlarsa yahut doğrudan doğruya filân ve falan işi yapmak istemiyorlarsa bunu bu şekilde bariz bir hale koymak bendenizce doğru değildir.¹⁶

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Efendim şu veya bu tesiri yapacağız diye düşünmekten ziyade, hudutlarımızı muhafaza etmek zaruretine karşı bir tedbir almak mecburiyetindeyiz. Bizim bugün Edirne hududu üzerinde kâfi derecede kuvvetimiz yoktur. Bugün bu müsaadeyi bahş buyurduğunuz takdirde, az zaman zarfında bir hudut kuvveti teşkil edeceğiz ve hudutlara sevk edeceğiz. Çünkü oraya kuvvei askeriye gönderemiyoruz. Kezalik boğazlan gece ve gündüz tarassut altında tutmaktayız. Bu muahedenin bize bahşettiği hak ve salâhiyet dâhilinde ittihaz edilmiş tedbirlerdir. Hiç kimsenin buna hakkı itirazı yoktur. O noktai nazardan esasen Jandarma Teşkilâtımızı yapıyoruz. Binaenaleyh belki tesir de yapacaktır. Fakat efendiler tesir yapması da şayanı arzudur. Hakikati söylemek lâzım gelirse... Çünkü biliyorsunuz Yunanistan Cemiyeti Akvama müracaat edeceğini ilân etmiştir ve esasen bir sınıf askerini de silâh altında tutmuştur. Bu bir nevi Cemiyeti Akvamı tahtı tesirde bulundurmak için bir tedbirdir. Yani behemehâl Yunanistan lehine bir karar veriniz, yoksa vermediğiniz takdirde harp etmek mecburiyetinde kalacağım demek iç.'n. Derhal mukabil tedbire tevessül edecek olursak, bu

¹⁴-T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 465-466

¹⁵- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 467

¹⁶- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 467

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

tesiri tevazün ettirmiş oluruz. Bu itibarla Yunanistan lehine arz edeceği faydayı izale etmiş oluruz. Bu itibarla zaten muahedenamenin bize bahsettiği bu salâhiyete binaen ittihaz edeceğimiz tedbirlerin tesirâtı da memleketimiz için faydalı olacağına kanaatimiz vardır. Biz evvelce de arz ettim hiç bir vakit sulhu ihlâl etmek istemiyoruz. Fakat tecavüz vaki olursa bittabi müdafaa etmek mecburiyetinde kalacağız ve behemehâl Yunanistan'ı mağlup etmek için icap eden tedbirin kâffesine müracaat edeceğiz. Şimdilik lâzım gelen tedbirleri alıyoruz. Daima Yunanistan'ın ahvali askeriyesini de göz önünde bulunduruyoruz. Derhal bir tedbir yapacak olursa, mukabil tedbiri yapmakta kusur etmeyeceğiz ve Heyeti Celilenizi de malûmattar edeceğiz. Vaziyet bundan ibarettir.¹⁷

RAUF BEY (İstanbul) — Yunanistan üzerinde bir tesir yapmak için teşebbüste bulduklarını ifade ediyorsunuz. Aynı zamanda gerek Trakya hududunda ve gerek gayri askeri mıntıkaya bir tearuz vaki olursa Cemiyeti Akvamın ittihaz edeceği bazı mukarrerat i vardır. Malumu âliniz taarruz vaki olduğu halde Muahedeye vazıulimza olan hükümetler müştereken tedbir ittihaz ederek taarruzu defedeceklerdir. Bu noktai nazardan Hükümetin teşebbüs etmesi doğru mudur ve zamanı mıdır, değil midir? Tabii zatı âliniz takdir buyurursunuz. Fakat Hükümet ne düşünüyor? Lütfen onu ifade buyurursanız bizi daha ziyade tenvir etmiş olursunuz.

FETHİ BEY (Devamla) — Efendim; her Hükümetin bulduracağı jandarma kuvvetleri Lozan Ahitnamesi gereğince tespit olunmuştur. Biz bu Ahitname üzerine Trakya'nın hududu garbisinde beş bin kişiye baliğ olan bir Jandarma kuvveti buldurabiliriz. Yunanistan 2500 kişilik bir kuvvet buldurabilir. Bulgaristan da 2 500 kişilik bir kuvvet buldurabilir. Bu kuvvetler yalnız bittabi tüfekleri olmak şartıyla mitralyözlerle mücehhez olabilirler. Yani top bulduramazlar. Eğer bu miktarı tecavüz edecek olursa o zaman bunu Cemiyeti Akvama şikâyet etmek hakkı verilmiştir. Cemiyeti Akvam derhal işe müdahale edecek ve bu gayri askeri mıntıkayı tecavüz eden devlet hakkında şu tedbiri ittihaz edecektir, diye maatteessüf Lozan Muahedenamesinde böyle bir ahkâm yoktur. Yalnız Cemiyeti Akvama şikâyet edilmek hakkı verilmiştir. Böyle bir tecavüz vaki olduğu takdirde Hükümetiniz derhal Cemiyeti Akvama şikâyet edecektir.¹⁸

RAUF BEY (İstanbul) — Yanlış anlaşıldı efendim. Bendeniz burada tarafımızdan veyahut Lozan Muahedesinde vazıulimza herhangi bir hükümetin taarruzu halinde diye bir ifade bulunmadım. Gayri askeri bir mıntika, herhangi askeri bir Hükümet tarafından taarruz vukuunda Muahedeye vazıulimza olan hükümetlerin bir vazifesi vardır. Lozan Muahedesini azasından herhangi bir hükümete taarruz vaki olursa Cemiyeti Akvam da içtima edecekler, müttefikân karar verilerse bizimle beraber gayri askeri mıntıkadaki taarruzu defedeceklerdir. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir.

FETHİ BEY (Devamla) — Rauf Beyefendi Muahedede böyle bir şey yoktur. **RAUF BEY** (İstanbul) — Boğazlar mukavelenamesinde vardır.

FETHİ BEY (Devamla) — Evet Boğazlar Mukavelenamesinde doğrudur. Bendeniz Trakya hududu hakkındaki ahkâmı arz ediyorum. Tabii Boğazlar Mukavelenamesinde biz verilmiş olan bilcümle hukuk ve salâhiyetleri behemehâl sonuna kadar istimal edeceğimize dair ayrıca

¹⁷- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 467

¹⁸- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 468

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

teminat vermeyi zait addediyorum. Behemehâl hepsini istimal edeceğiz, tik fırsatta tecavüzü defedeceğiz. Cemiyeti Akvamı ve alakadar devletleri her veçhile alakadar edeceğiz.¹⁹

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu) — Efendim, dâhili ve harici hadisatı muzaaf bir ehemmiyetle tetkik ve murakabe ettiğine kani olduğumuz Hükümet, elyevm Yunanistan'ın ihdas etmek istediği şu vaziyeti bir gözdağı kabilinden olmak üzere mi telakki ediyor? Yoksa böyle esaslı harbe kadar gidebileceğine dair delil ve emarete muttali midir?

FETHİ BEY (Devamla) — Bunu keşfedecek olsaydım ve bu sualin cevabını yüzde yüz bir kanaatle vereceğime kani olsaydım, bu vaziyet gayet kolay bir hale gelirdi. Eğer harp yapmayacağına dair yüzde yüz bir malumatım olsaydı Heyeti Celilenizden tedbiri askeriye hakkında ittihazı karar etmesini rica etmezdim. Fakat efendiler muhakkak olan bir şey varsa o da, Yunanistan'da heyecan vardır. Bu heyecan bir taraftan papazların, diğer taraftan muhtelif partilerin ve aynı zamanda hükümetin tahriki ile vaki olmaktadır. Bu heyecanın akıbeti nereye varabilir? Bunu, biz en fena olmak üzere bir tecavüz şeklinde telakki etmek ve ona göre tedbir almak mecburiyetindeyiz. Bu heyecan behemehâl harbi intaç edecek midir? Orasını size katiyen söyleyemem. Ümit ederim ki, bu heyecan az zamanda sükûnet bulacaktır. Ümit ederim ki, Cemiyeti Akvama müracaat edeceklerdir. Yunan Hükümeti bu vereceğimiz cevap neticesinde Lahey Mahkemesine gitmesini asla kabul etmiyoruz. Çünkü umuru dâhiliyemize ait olan bir meselenin beynelmilel bir mahkeme huzurunda muhakeme edilmesini istiklalimizle münafi görüyoruz. Bu cevap neticesinde olabilir ki; Cemiyeti Akvama gidebilir. Cemiyeti Akvam iki devlet arasında sulhu ihlâl edecek bir hadise olmuş bir vaziyetle tetkik edecek ve bir karar ittihaz edecektir. Cemiyeti Akvam alelumum iki tarafın hoşnudisini celbedebilecek bir karar ittihaz etmekle mükelleftir, şimdiye kadar olan da budur. Bu karar bizce gayrı kabili kabul bir surette tecelli edecek olursa, ona karşı da şimdiden hazır bulunmak lâzımdır.²⁰

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu) — Bir kelimeyi daha ikmal etmek mecburiyetindeyim.

REİS — Müsaade ediniz efendim. Çok sual sormak isteyen arkadaşlarımız vardır. **HASAN FEHMİ EFENDİ** (Kastamonu) — Ben\ denizinki bitmedi.

REİS — Fuat Paşa söz istemiştir. Süreyya, Reşat, Yusuf Kemal, Kâzım Vehbi Beyler, sual sormak istiyorlar. "

SÜREYYA BEY (Karesi) — Söz istiyorum. REİS — Söz sırası gelecek.

REŞAT BEY (Saruhan) — Usulü müzakereye dair söz istiyorum. Efendim; biz Yunanla yeni bir harp yapacak olursak jandarma ile değil, ordu ile yapacağız. Koyduğumuz şu tahsisat, jandarma bütçesinedir. Bunun ne bir hüsnü tesiri olur, ne de aksi tesiri olur. Bu, kanunun metnindeki Edirne ve Çanakkale kuvvetleri zaittir, haşivdir. Bunları çıkarmak lazımdır. Yalnız fasıllardan bahsile bu tahsisat zikredilir, kanunu kabul ederiz, geçer gider. Arz edeceğim bundan ibarettir.

ALÎ FUAT PAŞA (Ankara) — Efendim arz ettiğim usulde, Meclisi âlinizce gizli kalacak nokta yoktur. Meclisi Âli ne tarafa para verdiğini pekâlâ bu celsei hafiyyede halledecek ve onu bilerek bu tahsisatı verecektir. Fethi Beyefendi buyurdular ki; İstiklâl mücadelâtında Müdafaai Milliyenin bütçesi muntazaman yapıyor ve ona göre idare ediliyor. Hâlbuki

¹⁹- T.B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 468

²⁰- T.B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 468

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

bendenizin hatırımda kaldığına nazaran gerek o vakit Maliye Vekili Bey ve gerek Muvazenei Maliye Encümeni Reisleri ve mazbata muharrirleri, hiç bir vakitte Müdafaa-i Milliye'nin bir sene zarfında masrafının kaçta kaç olacağını ölçemezdi. Malumu âliniz harp esnasında seferber orduların miktarı tezayüd veya tenakus ettiği, vaziyete göre değişebilirdi. Onun için daima kısa, kısa tahsisatı munzamalar Müdafaa-i Milliye Vekilinin encümünde ordu mevcudu hakkında verdiği malumatlarla alınır ve sene nihayetinde kapanırdı. Bendeniz buna muhalif bir usul de teklif etmedim. Şimdi bendenizin arz etmek istediğim mesele; filân jandarma taburunun mevcudu şu kadar tezyid edileceğinden, şu kadar pajra verin şeklinde vaki olmasın; jandarmanın şu, şu fasıllarına sarf edilmek üzere, mevcudu şu kadar olmak üzere bir tahsisatı munzamma istiyoruz, tarzında idi. Mamafî Başvekil Fethi Beyefendi bu hususta verdikleri izahat veçhile, bu işi gizlemeye mahal olmadığı ve bilhassa bu tahsisatı munzamma ile, siyasi bir nümayiş yapılmak istenildiğini söylüyorlar. Binaenaleyh benim teklif etmiş olduğum usule hacet kalmamıştır. Bunu arz etmek üzere söz aldım.²¹

HASAN FEHMİ BEY (Ziraat Vekili) (Gümüşhane) — Mevzuu müzakere olan lâiyhayı kanuniye, j 1341 senesi bütçesiyle teşkili icap eden jandarma taburlarının, 1340 senesi haliyesi Şubatında, derhal teşkilini temin etmekten ibarettir. Bunu Reşat Beyefendinin izah ettiği veçhile, esbabı mucibesini Heyeti Celilece malum olduktan sonra alenen müzakere edilir. Okunur, kabul edilir; ki, çünkü hiç bir mahzur yoktur, çünkü daimi bir kadrodur, daimi bir teşkilâttir. Yunan meselesi mevcut olmasa dahi hudutlarımızın emniyetini temin için, zaten bu teşkilât yapılacaktır ve bütçede mevcuttu. Fakat bütçenin kesbi kanuniyet etmesi zamana muhtaç olduğu için şimdiden teşkilât yapılması için Heyeti Celilenizden bir tahsisat istemektedir. Halbuki Ali Fuat Paşa Hazretleri'nin temas buyurdıkları mesele, bir mesele esasiyedir. Harp tahsisatı, harp bütçesi mevzuu müzakere olmadığı için bu bahse şimdiden temas etmekte bendeniz fayda görmezdim. Fakat harp zamanındaki Maliye Vekilleri ve Muvazenei Maliye encümenleri mazbata muharrirleri de izah buyursunlar dediler. Onun üzerine bendeniz müsaadenizle bu noktaya kısaca temas edeyim.²²

Efendiler, harp bütçesi ile yeni Müdafaa-i Milliye tahsisatı ile bütün teşkilâtı da dâhil olmak üzere bir fasıl olarak İstiklâl Muharebesini hali tabii de tatbik edilen bütçenin bilimum kavaidi takip ve tatbik edilmek üzere icra ettik. Arada ne fark vardır? Efendiler arada çok azim fark vardır. Harp bütçesi elli milyon liradır, yetmiş milyon liradır. Meselâ; 58 milyon lira olduğu sene var, 72 milyon lira olduğu sene var, daha fazla olduğu seneler var. Fakat harp bütçesi öyle demek değildir. Elli milyon lira veyahut 72 milyon lira Müdafaa-i Milliye işine tahsis edilmiştir. Bunun artık hududu, o bütçenin âmiri itası olan makamın takdiridir. Yani binnetice bu demektir ki; bu bütçe üzerinde mürakabe-i milliye tamamen ifa edilmez; demektir.

Efendiler; İstiklâl Muharebatının harbi umumiye nisbeten paranın az sarf olunması, memleketin müzayakaya düşmemesi bütçe noktai nazarından yapılan ve pek esaslı olan bu inkılabı gerek Müdafaa-i Milliye Vekâletinin, gerek Meclisin ve gerek Maliye Vekâletinin gösterdikleri farti merbutiyettir. Efendiler; harbi umuminin (25) milyon lira hesap açığı vardır. Bu hesap açığı bittabi hiç bir zaman suiistimal denilemez ve demiyorum. Fakat bu, nedir?

²¹- T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 469

²²- T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 469

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Mübayaat için alelhesap sarfiyat, ihalat için alelhesap verilen bu paraların hesabının arkası senelerden beri henüz alınmamıştır. Arkasını alsak müteahhitlerin, şunun, bunun yedinde hazinenin en aşağı 7 - 8 milyon liralık bir alacağını görürüz. Biz de İstiklâl muharebesi hesabını göreceğ olursak ki; yani bütçe kavaidinin tatbiki ile icra edilen istiklâl mücadelesinin hesabına bakarsak eşhas zimeminde belki ancak 100 - 150 bin lira görebiliriz. Yani mürakabei milliye noktai nazarından azim farklar vardır, sarfiyat noktai nazarından azim farklar vardır. Bilhassa bugünkü şeklimiz ve Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun istinat ettiği esaslar, bendeniz zannediyorum ki; hiç bir zaman Meclisi Âli bu esası bundan sonra terk etmeyecektir ve etmemesi lâzımdır. Binaenaleyh bu, bir kere mevzubahis değildir. Bir harp tahsisatı mevzubahis olduğu takdirde dahi bu nokta üzerinde, Meclisi Âlinin ve her Mebusun en fazla asabiyemle, celâdetle, metanetle muhafaza edeceği bir esastır. Bu esas bir daha terk olunamaz. Binaenaleyh, tecrübe bize gösteriyor ki, bütçe kavaidinin tatbiki ile dahi en büyük ordular teçhiz edilebilir, teslih olunabilir, sevk ve idare olunabilir, iâşe ve ilbas olunabilir ve hiç bir mahzur görülüyor. Bunu bilfiil tecrübe edip, gayet parlak bir neticeye vasıl olduktan sonra artık maliye için bir esas mesele; memleketin kudreti aliyesi için fevkalâde haiz olan bir usulü nasıl terk edebiliriz efendiler? Edemeyiz, olabilir belki ordular, biraz daha serbest hareket isterler. Fakat o serbest hareketleri bütçenin tanzimi esnasında ve bütçeyi tanzim eden Heyeti Vekile, tetkik eden Muvazenei Maliye, tasdik eden Heyeti aliye; harbe göre onları nazarı itibara alınır. Hali harbin icap ettirdiği vaziyetleri de nazarı dikkate alır. Fakat şunu iyi bilir ki; esas fusul ve mevadda münkasam bir bütçenin tamamen murakabeye tabi olabilecek bir bütçe esası katiyen terk olunamaz.²³

ALİ FUAT PAŞA (Ankara) — Terk olunacağını zaten kimse söylemedi ki; Hasan Bey.

YUSUF KEMAL BEY (Sinop) — Arkadaşlar; bendeniz meselenin umumiyetine dair bir iki kelime söyleyeceğim. (İşitemiyoruz sesleri) Malumu aliniz hatıramızda bir şey var; Lozan muahedesi müzakere edildiği zaman heyeti murahhasımızın Yunanistan' dan istediği tazminat meselesini ne suretle feda ettik? Bu, hatıramızda henüz mahfuzdur değil mi efendim? Bu hafıza, bu, mahfuzat şimdi hükümetin istemekte olduğu şeyleri; keşke yapılmış olsaydı, dedirtir, adama. Bugün de yapılmasına tevessül edilmekte. Zaten hükümet, bunu düşünmüş, bütçesine koymuştur. Onun için bunları biran evvel kabul etmek icap eder. Bu cihetten söyleyecek sözüm yoktur. Malumu aliniz, meselenin esasına bakacak olursak; Edirne'de ne Patrik kavgası vardır, ne de Kostantin'in gitmesi kavgası vardır. Edirne'de doğrudan doğruya İstanbul sizin olacaktır; bizim olacaktır kavgası vardır. Mesele budur. Onun için her ne olursa olsun Türk Milleti baki buldukça ve Türk kudreti baki kaldıkça İstanbul da Türklerin elinde bulunacaktır. Cenabı Hak bu hususta harp mukadder etmiş ise, isteyerek gideceğiz, tereddüde mahal yoktur.²⁴

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Seve. seve.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Çünkü meselenin esası budur. Lozan muahedesinden sonra arkadaşlar, bu bizim için ilk Avrupa tecrübesidir. Çünkü Lozan muahedesinin İngiltere parlamentosunda tasdiki sırasında söylenen sözleri hatıra getirirsek (o zaman, Türkler kuvvetli idiler, Avrupa yekdiğerine düşmüştü, biz böyle zayıf idik. O zamanın zarureti olarak, biz bu muahedeyi kabul ettik, yoksa karşımızda hakiki bir Türk kuvveti vardı. O kuvvet devam

²³- T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 470

²⁴-T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 470

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

edecekti, bunun neticesi olarak kabul ettik.) denilmedi mi? Yani Lozan muahedesi birtakım ahvali fevkalâde neticesi olmak üzere Türklere bahşedilmiş bir şeydir. O ahvali fevkalâdenin zevali halinde, irtifai halinde Türkler yine eski hallerine rücu edeceklerdir. Binaenaleyh Lozan muahedenamesinde Türklerin kendilerine temin ettikleri hususâtı muhafaza edemeyecekler gibi vehimler vardır. Bu vehimleri izale edecek de hükümetin şimdi gösterdiği ve göstereceği metanettir. Başka türlü çare yoktur. Behemahal hukukumuzu muhafaza edeceğiz. Bunların ilanından, vesairesinden emin olunuz hiç bir zarar gelmeyecektir. Bilakis faide vardır. Bendenizin kanaati şahsiyeme göre faide gelecektir. Bugünkü hükümetimizin - onların tabirince - dünkü Ankara Hükümetinin devamı olduğu ve Türk Milletinin azmi azalmak değil, gittikçe ziyadeleşmekte olduğunu ve dünkü Maliye Vekili Beyin söylediği gibi, kudreti iktisadiyemiz ne kadar yükseliyorsa beka hakkındaki azmimiz de, kuvvetimiz de öyle mütekâmil ve farklı olduğunu behemahal göstermek lâzımdır. (Bravo sesleri) başka türlü çare yoktur. O zaman Avrupa diyecektir; Lozan muahedesi muvakkat değildir, daimidir. O zaman Yunanistan da diyecektir ki, ebediyen ben İstanbul'a veda ediyorum. İstanbul'dan ebediyen alâkasını kat edecektir. Patrikhane meselesi de kalmayacaktır.

REİS — Efendim; daha dört zat söz almıştır. Müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. Müsaade ederseniz evvelâ kifayeti müzakere takririni okuyalım.

REİS — Efendim; daha dört zat söz almıştır. Kifayet takriri de vardır. Denizli Yusuf Beyin takriri okunacak. (Denizli Mebusu Yusuf Beyin takriri okundu)

ALİ SUURİ BEY (Karesi) — Verilecek bu parayı istisgar edecek değilim, velev ki nümayiş suretiyle olsa dahi bu lüzum (onlarıki sesleri) ve zarureti idrak ve itiraf ediyorum. Yalnız ağıyardan hali kaldığımız şu celsede daha bazı tenevvür etmesi iktiza eden noktalar vardır. Muhterem Yusuf Kemal Beyefendi biraz bu noktalara temas ile izah buyurdular ben Yunanistan'ın kendi baş na bizle harbi göze alacağına katiyen inanmıyorum. Başvekil Fethi Beyefendiden bu meseleyi soracaktım. O da belki Hariciye Vekili kürsüye davet ile bizi tenvir edeceklerdi. Müzakere kâfi değildir, bizi tenvir edecek nikat vardır. Yunanistan bizimle katiyen harp etmeye cesaret edemez. Yalnız ecebi parmağı var mıdır? Hariciye Vekâletinin vesaiti istihsalıyesi işliyor mu? İşlemezse ne götürmüştür? İngiliz duruyor da Fransız mı parmaklıyor? Bunu anlayalım, müzakere bunun için kâfi değildir.²⁵

REİS — Müzakerenin kifayetini reyinize arz ediyorum, kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Görmeyenler lütfen el kaldırsın... Kâfi görülmemiştir efendim.

KÂZIM VEHBİ BEY (Ergani) — Efendim; Balkan devletleri arasında bir kaynaşma olduğunu ve bazı menafiiin telif ve tevhidine gidildiğini gazetelerde görüyoruz. Hükümet bittabi harici cereyanları azami dirayet ve basiretle takip etmektedir. Sonra bu mesele İngilizlerin Musul meselesini kendi lehlerine halletmesi için Yunanistan'ı teşvik ettiğine dair gazetelerde bazı şayiât vardır. Binaenaleyh Balkanlarda vuku bulan ittifakların mahiyeti hakikiyesi nedir? Hükümet bu hususta malumat almış mıdır? Bu ittifaklarda bizi alâkadar edecek bir cihet var mıdır? I Bu noktaların izah edilmesini rica ederim.²⁶

REİS — Süreyya Bey; siz de söz isteyiniz, takirde sual olamaz. Ya evrakı varideye alacağız, nihayet okuyacağız yahut söz isteyip soracaksınız.

²⁵-T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 471

²⁶-T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 471

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim bendeniz Yunanistan topraklarında vaki olan ve gazetelerde dahi intişar eden havadislere nazaran, Başvekilimizin lisanından dahi işittiğimiz didinme ve kaynaşma hareketlerinden bazı arkadaşlarım kadar daha şümüllü bir mahiyette ihtiraz etmiyorum. Sebebi de, eğer sorulan suallerin cevabına suali soran arkadaşlarım kadar muhtaç olsaydım, öyle zannediyorum ki; Heyeti Vekileniz Meclisin bu ihtiyacını ve kendisinin bu husustaki vazifesini daha evvelden derpiş edecek ve bize izahat verecekti. Demek ki kendileri de bu kabil mühim noktada şüphe etmemektedirler. Fakat bittabi, mademki bu sorulmuştur, şimdi kendilerinden bu celsede işiteceğiz. Benim sözlerim vaki olan teklifi kanuni ile talep edilen tahsisatı munzamma ne şekilde verilsin, verilmesin meselesi hasıl olmuştur. Sözü Fuat Paşa Hazretleri bu bahisle ortaya koymuşlardır, bu hususa dair söyleyeceğim.

Yunanlılar Hükümetimize protesto etmişler. Tabii Hükümetimiz buna cevaben protesto vereceklerdir. Gazetelerde bir çok neşriyat vardır. Bundan evvelki celsei aleniyede Başvekilimiz bundan bahsetmiştir. Türklerin. Türk Cumhuriyetinin, Türk Hükümetinin taarruz ve istilâ siyasetini takip etmekte olmadığı halde, kendisinin en küçük bir hukukuna bir tecavüzü harici vaki olursa, bir karış toprağı istila edilmek istenilirse, en büyük şiddet ve kuvvetle mukabele edileceğini söylemiştir ve bunu da şiddetli ve mütevali alkışlarımızla tasvip etmişizdir ve bu milletin de arzusu, kararı, devletin de siyaseti hazırası bundan ibarettir. Hepimiz buna muttali bulunuyoruz. Bu sözler celsei aleniyede bu kadar katiyet ve aleniyetle söylendikten sonra, talep edilen tahsisatı munzamma, şu şekildeki kanun ile kabul edilmesi harice karşı nasıl bir maksatla hareket ettiğimizi meydana koyar. Bunda mahzur vardır diye düşünmek zannederim ki, nabemahâldir. Mahzur varsa celsei aleniyede ihtiyar edilmiştir. Fakat o zaman hiç bir mahzur görülmedi. Binaenaleyh teklifi kanununun jandarma kuvvetlerine veya şu şekillerine tahsis olunması: ne de jandarmaya sarf edilmek üzere bu kadar tahsisatı munzamma verilmesinin takrir edilmesini ve ne de şu şekilde tadil edilmesini, nede Reşat Bey biraderimizin dedikleri gibi, iki memleket isminin hafziyle lâiyhai kanuniyenin lağvedilmesini zaruri görmüyorum. Bu itibarla müzakereyi kâfi görüyorum ve derhal lâiyhai kanuniyenin reye konulmasını teklif ediyorum.²⁷

MAHİR EFENDİ (Kastamonu) — Muhterem efendiler; harp iki şeye istinaden yapılır. Biri hak, ikincisi kuvvet. Harp eden muharip evvelemerde hakkın kendi yeddi iktidarında olduğunu bilmeli. İkinci derecede de hakkı muhafaza edecek kuvvete sahip olmalı. Celsei aleniyede Fethi Beyefendinin lisanından dinlediğimiz ahvali hariciyeye göre hakkın bizde olduğunda şüphe yoktur. (Bravo sesleri) İler kim ile hak beraber olursa, o kimse galiptir.

MAHİR EFENDİ (Devamla) — O kimse mansur ve muzafferdir. O hakka karşı gelmez. Kuvvete karşı gelince, Yunanlıları yumruğu altında ezen, İaşelerini ayaklan ile çiğneyen, on beş günde İzmir'den denize döken kuvvet ve kudret bizimle beraberdir. Şu halde tereddüt edecek hiç bir nokta yoktur. Hatta ben bu müzakeratı nabemahâl gördüm. Şu kadar ki, Napolyon'a sormuşlar; harp ne ile olur. Para ile. Tekrar sormuşlar; harp ne ile olur? Para ile. Tekrar sormuşlar, harp ne ile olur? Para, para ile. O halde bize lazım olan paradır, paradır. (Alkışlar) Yoksa hak da bizimle beraberdir. Bütün dünyaya karşı koyacak pazuyu hakikide bizimledir. (Bravo hocam sesleri) Şu halde bizden de pek az bir para istiyorlar. Şunu böyle mi verelim; şöyle mi verelim diye tereddüde mahal yoktur. Binaenaleyh bu parayı kabul edelim

²⁷- T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 472

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

de Cenabı Hak da bize ihsan edeceği yeniden bir muzafferiyete, yeniden bir galibiyete intizar edelim. Tebşir ederim sizi. (Bravo sesleri şiddetli alkışlar)

Hatırıma bir nokta geliyor ki; -Şükrü Beyefendi de o noktayı bana izah ederler, İnşallah. Malumu âlinizdir ki, İtalya muharebesi temadi etti. İtalyanlar Trablusgarp'te ihrazı galebe edemedi. Nihayetülemir başımıza Balkan muharebesini çıkarttı. Onun üzerine hem İtalya muharebesi bitti, hem de biz bittik. Fakat şimdi acaba Musul meselesini halletmek için,, bunda İngiliz parmağı var mı, yok mu? Şükrü Beyefendi bize izah edip inşirahı kalp bahş ederlerse ona teşekkür ederim.²⁸

ARİF BEY (Eskişehir) — Efendiler bazı arkadaşlarım gibi bendeniz de bu meseleyi sırf bir Yunan meselesi olarak telakki etmiyorum. Eğer Yunan meselesi olsaydı bu kadar uzun müzakereye bile mahal görülmeyeceği kanaatindeyim. Mademki bir celse hafi akdedilmiştir, vaziyeti siyasiyei hariciyenin tamamıyla tenevvür edebilmesi için bendeniz de bir kaç sual sormayı münasip gördüm. **Birinci Suale:** Boğazlar komisyonunda bir ihtilâf mevzubahis idi. Bu elan da mevzubahis midir? Bunun mahiyeti nedir? Bu bapta Hariciye Vekili Beyin veyahut Başvekil Beyefendinin izahat vermelerini rica ederim. **İkinci mesele;** Varangel donanmasının Rusya'ya iade edilmesi meselesidir. Filhakika komşu bir devletin vesaiti harbiyesine müdahale etmek hatırımızdan geçmez. Fakat Karadeniz hâkimiyeti bahriyesine taalluk eden bu mesele hakkında hükümetin ne düşündüğünü bilmek de elbette faydalı olur. **Üçüncü mesele;** efendiler, malumu âlinizdir ki, geçen sene Yavuz'un tamiri ve tahtelbahir (denizaltı) inşası için bir tahsisat konmuştur. Fakat yine ve ne esbaba mebni, bunlar yapılamadı. Acaba bugüne kadar hükümet bir tahtelbahir aldı mı? İzahat ita etmelerini rica ediyorum.

REİS — Rauf Bey söz sizindir.

RAUF BEY (İstanbul) — Müzakerenin temadisine sebep Ali Fuat Paşa Hazretlerinin Meclisi Âlinizde arz ettiği bir noktanın lâyıkıyla anlaşılamamasından ileri gelmiştir.

Ali Fuat Paşa Hazretleri; Meclisin bilâkaydüşart, alelusul murakabesi olmasın diye hiç bir ifadede bulunmadığı gibi, izhar da etmedi ve edemezdi. Yalnız askeri noktai nazardan, filân taburun, filân yere gitmesinde fayda var mıdır, yok mudur? Bu mesele üzerine Reşat Beyin teklifi veçhile filân, falan isimler çıkmakla temini maksat edilir şekilde bir teklifte bulundu. Yoksa Meclisi Âli hafi celsede de teferruatı tetkik edebilir. Celsei aleniye lüzum ve zarurete binaen hafi tutulması hükümetçe lazımsa Meclisi Âlide de her hangi bir bütçenin teferruatı tetkik edilebilir. Celsei hafiye lüzum ve zarurete binaen heyeti umumiyesi reye konabilir. Her halde tenkit ve mürakebeden istisna bir şekilde kimse taraftar değildir. Elbette bunu söylemek istiyor.²⁹

İkincisi efendim; Rûfekayı muhtermeden bazıları Yunanistan mevzubahis olunca çok küçük görüyorlar ve acaba İngiliz var mıdır, diyorlar ve İngiliz varsa ciddidir diye telâkki ediyorlar. Mazur görsünler efendiler. Düşman istisgar etmek caiz değildir. Düşmanı istisgar ile tarihimize çok büyük hatalar edildiği vakidir. Onun için Yunanistan'ı istisgar etmektense, vatanımızı Yunanistan'a karşı ve icabında onları takviye edecek İngilizlere karşı da müdafaa etmek mecburiyetindeyiz ve zannediyorum ki; Hükümet de kademe, kademe bunları düşünmek ve temin etmek vaziyetindedir. Hiç şüphe etmiyorum ki; gerek Başvekil ve gerek

²⁸ -T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 472

²⁹ - T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 473

Hariciye Vekili Beyefendiler lütfen cevap verirler ve biz de anlarız. Fakat her halde çok rica ediyorum, Yunanistan bize hücum edemez, kabil değildir, tarzında muhakeme edip vakit gaip etmeyelim. Yunanistan bize çok müessir olarak tecavüz edebilir. Trakya üzerinde ve bahren mühim tesirler yapabilir. Ay m zamanda Musul meselesini lehine hallederek başımıza bir Kürdistan meselesi çıkarması ve memleketimizi ikiye ayırmak için bir hareketin başlangıcı da olabilir. Fakat her halde mesele, bir İngiliz var mıdır, yok mudur meselesi değildir. Yalnız Yunan Hükümetinin bugünkü vaziyeti ile müstacelen almakta olduğu tedbire karşı biz de tacil ve tesrii hareket etmek zaruretindeyiz. Ondan sonra da lüzum görülürse kademelerini, yani İngilizlerin teşvik edip etmediklerini anlamak icap eder. Fakat her halde evvelen, İngiliz olsa da olmasa da, Yunan'a karşı tedbir almaya mecburuz. Amma arkasından İngiliz çıkacakmış, ona karşı da müdafaa edeceğimiz ve bunlara Fransız filân da iltihak ederse ona karşı da duracağımıza da hiç şüphe yoktur. Maruzatım bundan ibarettir.³⁰

Bugünkü Avrupa Siyaseti (1925)

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Hariciye Vekili) (Menteşe) — Efendiler, Memleketimizin cihan siyasetindeki vaziyetini iyice anlamak için, cihan siyasetindeki vaziyeti iyice anlamak ve tespit etmek için evvelemirde bu cihan siyasetinin takip ettiği cereyanları görmek lâzımdır. Efendiler bugün; dünyada cereyan eden üç mühim siyaset vardır. **Birisi Avrupa kıtası siyasetidir ki; bu Fransız siyasetidir. İkincisi; müstemleke siyasetidir ki: bu İngiliz siyasetidir. Diğeri de dünyayı kapitalistlerin elinden kurtarıp hürriyete sevk ve isal etmek şeklinde tecelli eden bir siyasettir ki; o da Rus siyasetidir, Bolşevik siyasetidir.** Efendiler bu üç siyaset yekdiğerine zıddı tam halindedirler ve muarızdırlar. Vakıa manzarai hariciye itibariyle, İngiliz siyaseti ile «Kontinantal» siyaseti bazen birleşir gibi görünüyorsa da haddi zatında tezat bu iki siyaset arasındadır. Çünkü her ne kadar Fransa harpten zayıf çıkmış ise de ordu itibariyle, siyaset itibariyle, Avrupa kıtasındaki bütün devletler, «hegemonya»sı yani tefevvuku altına girmiş bulunuyordu. İngiltere mütarekeden soma, mütarekenin akabinde, yavaş yavaş harbi umumide gerek Avrupa'da, gerek Asya'da elde ettiği tefevvuku kaybetmişti ve bu gidişle Avrupa'yı Fransa idaresi altında görüyor vaziyete gelmişti. Makdonâld kabinesinin resikâra geçmesi bu İngiltere siyasetinin, sükûtunun müntehasını teşkil etti. Fakat İngiltere aynı zamanda Fransa'yı bu suretle Avrupa'da inütehakkim bir vaziyette bırakmamak için elinde zaman zaman, bilâ fasıla kullanabileceği vasıtaları vardı. Bunları zaman zaman hesap ile ve bilâ israf kullanmakta devam ediyordu. Evvelce Fransızların belini büken bir beynelmilel borçlar meselesi vardı. Fransa vaziyeti iktisadiyesi biraz yükselip de kuvvei maliyece istiklâli tanımını elde edeceği zaman, derhal ortaya beynelmilel borçlar meselesini çıkardı. Aralarındaki mesailden sarfinazar, bu gibi işlerde İngiliz ve Amerikalılar daima müttehîd hareket etmişlerdir. Avrupa ve Asya'ya taalluk eden meselelerde Amerika'nın İngilizlerden ayrılması pek nadir görülmüştür. Vakıa Fransa doğrudan doğruya Amerika'ya borçludur. Fakat Amerika İngiltere'nin teşviki ile borçlar meselesini iki ayda, üç ayda bir ortaya atar. Nitekim son günlerde de «burada» aynı meseleyi ortaya atmıştır. Avrupa'da borçların tesviyesi meselesi mevzubahis olunca Fransa maliyesinin iflâs etmesi demektir. Frank sıfıra düşer. Fransa'nın düşündüğü şey: aman Frank sıfıra

³⁰ -T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 473

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

düşmesin. İkincisi de; bir Alman meselesi vardır. Almanya tabiidir ki, kalbinde Fransa'ya karşı geniş bir kin besliyor. İlk fırsatta Fransa'nın kafasını ezmek için çalışmaktadır. Gizli teşkilâtla ordusu Rayışver polis, jandarma teşkilâtı ile ve mekteplerdeki askeri talim ve sporları ile, vesaire ile ordusunu yapmaktadır. Fransa bu itibarla Almanya'dan daima endişenâk bir haldedir. O halde İngiltere ikide bir, köprü başları, Rum meselelerini ortaya atar ve Fransa'yı elde tutacak bir ökse gibi kullanır. Almanya vaziyet böyle mütereddit bulunduğu bir zamanda, Makdonâld Hükümetinin son devirlerinde, Fransa'da Heriyo kabinesi mevki hükümeti teşkil etti. Heriyo, malumu âliniz. Fransa Mebusanının sol cenahına merbuttur ve eskiden beri Bolşeviklerle anlaşmak taraftarıdır. Nitekim gelir gelmez Rusya Bolşevikliğini tanımıştır. Diğer taraftan da İngiltere'nin gerek Rur meselesinde ve gerek mali meselelerde boyunduruğu altından kurtulmak istemiştir. Fakat o sırada Makdonâld kabinesi değişmiş yerine muhafazakârlar büyük bir ekseriyetle gelmiştir.³¹

Muhafazakârlar gelir gelmez, merbut oldukları o eski ananeye tevfikân, gayet haşin bir surette eski politikalarına devam ettiler. İlk darbeyi indirmişler, ikinci darbeyi yiyen Fransa olmuştur. Üçüncü darbeyi de Ruslar yemiştir. Fransa'da yine Frank meselesi ile, o sırada İspanya'da tahaddüs eden Rif meselesidir ki; Abdülkerim'in İspanyol istilâsından kurtardığı Rif havalisinden dolayı İngiltere'nin bahsettiklerini kabul etmek mecburiyetinde kaldı. İngiltere bu suretle Fransa'yı Avrupa mesailinde kısmen olsun kendisine peyk yapacak bir vaziyettedir. Fakat Fransa'nın, İngiltere'nin peyki olmak demek, tarihi rollerinden sarfinazar etmesi demektir. - Hususile Şarkta - O halde «net» olarak iki cereyan vardır.³²

Bir; İngiltere kraliyetinin tahtı tefevvukunda Avrupa cereyanı ve buna mukabil Rus cereyanı. Efendiler Türkiye'nin bu iki cereyan arasındaki vaziyeti nedir? Bunu görmek için Türkiye haritasına bakmak lâzımdır. Türkiye haritası Şimal tarafından Rusya'ya merbuttur. Bugünkü vaziyetimiz Ruslarla, eskiden olduğu gibi, tamamıyla dostanedir. Çünkü; bu dostane olmakta bizim kadar, Rusların da menfaati vardır. Çünkü Rusya'nın gayesi ikidir. **Birisi ideâl, mefkûre gayesidir.** Yani dünyayı Bolşevik yapmak gayesidir. Bu gayeyi güden zimamdarın, gerek üçüncü enternasyonalde olsun, gerek hükümette olsun bu gayeyi takip eden, bu mefkûre sahibi zimamdarın bu emellerinde halistirler, ciddidirler. Onlar için Bolşevizm bir safhai iktisadidir. Evvelâ kapital teşekkül eder, sonra sermayedar ile amele arasına ihtilâf girer. Bolşevizmin ekilmesine salih toprak hazırlanmış olur. Öyle hazırlanan toprak kendisine en yakın olan topraklardır ki; bu da evvelemirde Polonya'dır. Çünkü Polonya'nın nisfından ziyadesi Rus lisanı ile mütekellimdir ve Rus harsile büyümüştür ve Ruslar orayı çok iyi bilirler.

İkincisi Almanya ve üçüncüsü Besarabya'dır ve o koldan Avrupa'ya ilerlemektir. Rus ajanları için Fransa da iyi bir sahai faaliyet olmuştur. Çünkü Fransız Sosyalistleri eskiden beri idealist sosyalistlerdir. Londra partisi gibi materyalist sosyalistler değildir. Daha ziyade kitap sosyalistleri, kürsü sosyalistleridir.

Fransız sosyalistleri Bolşevizm mefkûresi cereyanını daha evvel kabul etmişlerdir. Çünkü hakikaten insan tetkik edecek olursa, bilhassa insaniyet noktai nazarından tetkik edecek olursak Avrupa sosyete ve içtimalarından çok iyi tarafları vardır. Bidayette İngiltere sosyalist liberal partisi de Bolşeviklerle müttelik hareket etmeyi kabul etmişlerdir. Bilhassa Makdonald

³¹ - T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 473

³² - T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 473

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

kabinesi mevkii iktidarda iken Ruslarla anlaşmak siyasetini ihtiyar etmişler ve hatta bir muahede akdetmişlerdi. Fakat Makdonald kabinesi siyaseti hariciyede bu fikri tatbik edemedi. Çünkü İngiltere ve Fransa gibi asırlardan beri siyaseti hariciye yapan memleketlerde birtakım ananeler hasıl olur ki; o ananeleri idare etmek hükümetlerin elinde değildir. Makdonald geçenlerde bir nutkunda söylüyordu. Ben eğer mevkii iktidara gelirim, bütün cihanı mesut ederim. Herkesin beratı hürriyetini eline veririm ve bütün müstemlekeleri serbest kılarım. Fakat geldim, öyle bir makinenin içerisine girdim ki, ben kendimi gaip ettim, diyor ki; hakikaten böyledir ve en ziyade anane siyaseti takip edilen bir İngiltere'dir. Fransa'da da vardır. Fakat bu kadar değildir, işte İngiltere'de takip edilen işte o anane Türklere düşmandır. O anane Türklerin bizatihi mevcudiyetini ve istiklâlini kendilerinin şarkta ve Asya'da malik oldukları müstemlekelerle mani ve tehlike addetmektedirler. Diyorlar ki; bir Türkiye mevcut kaldıkça bir gün; Mısır, Hindistan, Kafkasya, şurası, burası Türkiye'ye istinat edecek ve kesbi istiklâl edeceklerdir. Eğer bu, İngiltere adası da, kendi müstemlekelerinden tecerrüd ederse aç ölmeye mahkûm kalır.³³

Efendiler; İngiltere'ye karşı biz, istediğimiz kadar düşman değiliz, biz kendi yurdumuzda, kendi yağımızla kavrulacağız, diyelim. İnanmaz, inanmadığı sununla sabittir. Bizi Avrupa âlemine, bugün Türkler ittihadı İslam siyaseti takip ediyor. Türkler Hindi, Mısır'a ihtilâla teşvik ediyor, Abdülkerim'i kandıran Türklere, Çat Gölünün kenarında bir Arap kabilesi bilmem ne yapmış. Türkler yaptırılmışlar şeklinde propaganda yaparak bütün banlara karşı Türkleri gösteriyorlar. Aynı zamanda İslâm âlemine karşı dönüyor; Türkler Bolşevik olmuşlardır. Türkler halifeyi kovdular, Türkler gâvur olmuştur. İslâmiyet'e karşı yaptığı propaganda da budur.³⁴

Musul meselesi dahi İngiltere'nin bize olan kastını gösterir bir şeydir. İngiltere'nin Musul'da ne işi var? Petrol madenlerini verelim, imtiyazını alsın, fakat toprağını bize bıraksın. Gayesi, petrol madenleri değildir. Petrol madenleri ikinci derecede kalır. Onun gayesi, demin Rauf Beyefendinin dediği gibi, Türkiye'yi bir de Şarktan, sarmaktır. Musul'da. Süleymaniye'de, şurada, burada mevcut olan Kürtleri aldatarak, size istiklâl veriyorum, diyerek sımai tarafımızdan bize daima hasım olacak bir kütle yaratmayı düşünmektedir. Belki bu tarihi Baku'ya kadar götürmektir. Bu suretle İran'daki petroler ele geçtikten sonra Irak'taki petrol madenleri eline geçirir Bakü'ye kadar gider. Yani dünyanın bu en zengin petrol dizmanfarını havi olan havza eline geçer, Ve aynı zamanda bir taş ile iki kuş vurmuş olur.³⁵

Bendenizce İngiltere'nin yaptığı, siyaset budur ve bu her gün misalleri ile teyyüd etmektedir. İngiltere'de hizmet eden arkadaşlar bilirler. Efendiler bu siyasetten, o vaktin sosyalistleri de kurtulamamışlardır. Makdonald, İstanbul'da kendisine verilen ziyafetlerde. Türklerin şöyle dost olduğunu ve Musul'un Türklerin olduğunu alenen söylemiştir. Halbuki mevkii iktidarda iken Musul müzakeresine yaklaşmak bile istememiştir. Yanaşmışsa bile bizi iğfal içindir. İngiltere'nin bu suretle Türkiye'ye olan alâkasını anlattıktan sonra ve Bakü'yü matmaı nazar yaptığını da ilâve ettikten sonra, Türk dostluğunun Rusya'ya müfit olduğunu kısmen anlatmış oldum, zannederim. Filhakika Ruslar bizde, Rus Bolşevizm'ini birçok şeyleri tecrübe etti.

³³- T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 474

³⁴- T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 474

³⁵-T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 475

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Sanayiye Bolşevikleştirmeye muvaffak olamadı. Araziye Bolşevikleştirmeye muvaffak olamadı. Yalnız ticareti dâhiliyeyi, devlet inhisarı altına aldirtmaya muvaffak oldu ve en büyük darbeyi İngiltere'ye bu suretle indirdi ve indirmektedir. Rusya ticareti hariciyesini bir seneden beri dehşetli surette inkişaf ettirmiş ve bundan yalnız istifade eden Ruslar olmuştur. İngiliz tüccarları bundan müstefid olamamışlardır. İngiltere bundan şu suretle müteessirdir. Bir defa Rusya kârını kaybetmiştir. İkincisi yarın bu kadar müspet neticeler veren bu siyaseti ticariyenin liberal partinin programına girmesi ihtimali de vardır. Bugün liberal parti ile beraber olacaktır. Liberal partiye en çok düşman olan küçük sermaye eshabı, liberal parti ile beraber olacaktır ve liberal parti İngiltere'nin en büyük partisi olacaktır. Tabiidir ki, muhafazakâr fırka en ziyade bundan korkmaktadır. Bundan başka Bolşevizm bu kadar düşman olan İngiltere'yi, Rusya başka taraflardan avlamayı bulmuştur. O da İngiltere'nin en çok istinat ettiği Hindistan yollarını tutmuştur. Hindistan'a hem civar olan yerlerde son zamanlarda bazı teşkilâtı siyasiyede bulunmuşlardır. **Ruslar, Başkurt, Kâşgar Cumhuriyetini, Kırgız Cumhuriyetini ve Tacik Cumhuriyeti diye birtakım cumhuriyetler yapmış ve orada birtakım teşkilât ve tertibatta bulunarak bu cumhuriyetlerin veçhei azimetlerini hep cenuba doğru sevk etmiştir.** Aynı lisanı söyleyen komşu milletlerin istiklâlini gören esir milletler derhal komşuları gibi istiklâl çareleri arayacaktır ve ona komşuları diyeceklerdir ki; bizim gibi yapınız, ihtilâl ediniz, atınız başınızdan bu kâbusu. Siz de olursunuz.³⁶

Tabii bu İngiltere için bir tehlikedir. Rusya İngiltere ile uğraşırken bir de Türkiye gibi kendisi ile hudut, dâhilinde Türk ırkından birçok nüfusu mevcut olan bir kıtayı da gücendirmek istemezdi. Evvelâ cenup tarafını dostlukla temin etmek lâzım. Binaenaleyh bu itibari için ne kadar kıymetli olduğunu istiklâl muharebelerinde gördük. Saniyen bizim ikinci bir faydamız vardır. Biz Rusya'yı çarlık görmektense Bolşevik görmeyi her vakit tercih ederiz. (Doğru sesleri) ve bizim yegâne şeyimiz, Bolşevizm'in Rusya'da baka bulmasında, daim olmasındadır. İhtimal hatıra gelir; Bolşevizm teşekkül etikten sonra eski usullere imtisalen, eski Rusların arzusunu takiben İstanbul yollarını tutacak ve gözünü İstanbul'a çevirecek. İhtimaldir, fakat bu ihtimal çok bariz bir ihtimaldir. Ben bugün yakın tehlikelerle uğraşırken ufak bir ihtimali nazarı itibara alarak kuvvetimi feda edemem. Rusya'nın bizimle dost olması bizim için çok faydalıdır. Çünkü bu dostluğun harici düşmanlarımız üzerine büyük tesiri olacaktır. Evvelâ İngiltere'yi arz ettim. Düşmanlarımız sayılabilecektir.

Evvelâ İngiltere'yi arz ettim. Bundan sonra ikinci ananevi bir düşmanımız vardır. Her zaman ve her vesile ile İstanbul'a gözünü diken ve İstanbul'u almak isteyen ve bu suretle Bizans İmparatorluğunu ihya etmek fikrini taşıyan Yunanlılardır.³⁷

Üçüncü ve tabii bir tehlike daha vardır ki; o da İtalya'ndır ve İtalyan tehlikesidir. İtalyanlar nüfus itibariyle her sene 5 - 6 yüz bin raddesinde artmaktadır ve bu artan nüfusa kendi toprakları kâfi gelmemektedir. Amerikalılar memleketlerine hariçten gelecekleri artık kabul etmemektedirler. İtalyanlar ise Trablus'a gitmek istemiyorlar. Dâhilde ise aç kalıyorlar. İtalya zimamdarını, İtalya muharrirleri kendileri için Anadolu'yu mukadder biliyorlar. Bu zihniyetleridir ki; İtalyanları bize düşman etmiştir. İtalyanlar bize düşman değildir. Fakat zihniyetleri düşmandır. Şimdi efendiler; bu üç düşmanın ne yapabileceğini arz edeyim. Evvelâ

³⁶-T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 475

³⁷-T.B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 475

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İngiltere; İngiltere'nin büyük bir sözü vardır ki; hakikaten bu söz büyüktür. Ayrıca da büyük sabrı vardır. Efendiler, o büyük söz de şudur: «Bekle ve gör.» Sabır da büyüktür. Şimdi efendiler, İngilizler Türkler için; şu sözü söylemekte ve şu zihniyeti taşımaktadırlar. «Türk adam olmamıştır, bütün yaptıkları bu inkılâbî muharebe vesaire hep zahiri şeylerdir. Türklerin hududuna düşman geldi. Bu ise Türklerin asabiyetine dokundu, derhâl ayaklandılar, düşman da zayıftı, harp ettiler ve düşmanı memleketlerinden attılar. Şimdi çubuklarını yakıp keyiflerine bakıyorlar. Siyaseti hariciye ile, iktisatla meşgul değildirler. Meşgul olsalar da kabiliyetleri yoktur. Binaenaleyh bir gün pişmiş yemiş gibi düşeceklerdir. O günü bekleyelim.» Diyorlar. Şimdi arz ettiğim gibi u bir defa siyaseti katiyeleridir. «Fakat buna mukabil yapacağımız şeyler de vardır. Niçin bu sukutu tesri etmeyelim», diyorlar. Bu sukutu tesri edecek çare şunlardır.³⁸

Evvele malumdur ki; Türkiye sermayeye muhtaçtır. Bütün dünya marşellerini Türkiye'ye karşı kapatalım, kapattıralım. Bir propaganda yapalım, Türkiye'de asayiş yoktur diyelim, Türkiye'de emniyet olmadığı fikrini sokalım. Türkiye'de sermayenin çalışmasına imkân yoktur, Türkiye'de ecnebi düşmanlığı vardır diyerek, bir takım propagandalar yapalım ve bu suretle sukutlarını tacil etmiş olalım.» diyorlar. Bir Fransız dediği gibi» iftira edenler, iftira eylediğini mutlaka yaparlar.»

İkinci düşünceleri de; Türkleri kuvayı müdafaasından mahrum edelim; diyorlar. Meselâ; Türkler filân yerden fişek alıyormuş; hemen kendilerine diyelim ki; alacağınız fişekleri biz verelim. Bu suretle kendilerine vakit kaybettirelim. Yahut o fişekleri biz alalım ve bu suretle onlara mani olalım. Sonra, meselâ yine tayyare alacaklarmış; onların alacakları tayyareyi biz alalım ve bu suretle kendilerini kuvayı müdafaadan mahrum edelim düşüncesini, zihniyetini besliyorlar.

Üçüncü fikirleri de siyasidir ki; o da Musul meselesidir. Bu hususta lâzım gelen şeyi yapmaktadırlar ve bu hususta da lâzım gelen şeyi yapmaktadırlar ve bu hususta da lâzım gelen propagandayı da icradan geri durmamaktadırlar. Bu suretle aleyhimizde lâzım gelen tertibatı almaktadırlar. Teşkilâtlarını yapmaktadırlar ve bu teşkilâtlarını İran'ın cenup taraflarına kadar temdit etmişler, sirayet ettirmişlerdir. İngiltere'nin bize doğrudan doğruya düşmanlık yapabilmesi için ne yapabileceğini çok salâhiyettar bir zatla görüştüm. İki milyon asker ve bir o kadar da masraf yapmaya mütevakıftır, dedi. Hâlbuki efendiler İngiltere'nin efkârı umumiyesi böyle bir fedakârlığa mütehammil değildir ve yapamaz efendiler. Binaenaleyh İngiltere'nin bize karşı açık göğüsle ve merdane bir surette taarruzu yoktur ve yapamaz, bunu kendilerinden beklemeyiniz.³⁹

Yunanlıların; kendilerince en büyük meziyetleri; kendilerini dünyanın dahili siyasisi addetmeleridir. Patriklik meselesini de bu suretle ihdas etmişlerdir. Lozan'da malum olan kavgayı Fethi Beyefendi anlattılar. Ondan sonra Meletyos Efendi gitti, Griguvar Efendi geldi. Biz hiç bir şeylerine karışmadık, kendileri pekâlâ yaşıyorlardı. Rumlar mübadele meselesinde, yani bizim Etabli kelimesi üzerinde ısrar etmediler. Gazetelerimizin bu hususu yazmalarından ve hükümetimizin de patrikhaneye küskün bulunmasından; İstanbul'daki Rumların tehlikede olduklarını ve tehlike gününün yaklaştığını anladılar. Yunanistan ise İstanbul'dan sarfı nazar edemiyor. Onu daima bir rüya gibi görmektedir. İstanbul onun 'bir kızıl elmasıdır. Ümidine

³⁸-T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 475-476

³⁹-T.B.M.M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 476

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

vasıl olabilmek için dâhilde Rum nüfusunu muhafaza eylemek lâzımdır. İşte o nüfusu da muhafaza eden patrikhanedir. İşte arz ettiğim gibi efendiler; kendi fikirlerince bu kuvveti tutmak lâzımdır ve kuvveti tutacak olan da patrikhanedir. Ona can vermek lâzımdır. Efendiler; bin türlü entrikalarla bazı memurlarını zayıf hallerinden istifade ederek, komisyonun da 'bazı hissiyatından istifade ederek İstanbul'da pek çok Rumların kalmasını temin etmişlerdir. Fakat hükümetin çok ciddi tedbirleri karşısında, tedbirleri müessir olamamıştır. Onun üzerine Patrikhane'yi 'kurtarmak lâzımdır. Fakat Patrikhane eski Patrikhane değildir. Yunan idaresine merbut, Yunan tahtı himayesinde, mevcudiyeti beynelmilel tasdik edilmiş bir Patrikhane ihdasını siyaset ittihaz etmişlerdir. Kositantin efendinin Patrik intihabı bu siyasetin eseridir. Katiyen tesadüf eseri değildir. Çünkü bir taş ile iki kuş vurmuş olacaktı ki; binincisi etabli kelimesini halletmiş olacaktı. İkinci 'büyük tehlike de; diyorlar ki erendiler; her papaz, fermanlarında mezkûr olduğu üzere Fener'de mukim sayılır, binaenaleyh her papaz Fenerlidir ve her papaz mübadeleden müstesnadır.⁴⁰

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Fener söndü.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Binaenaleyh ne kadar gitmiş, gelmiş papaz varsa bunları İstanbul'a tekrar sokmaktır.

İkincisi; bu fikri kabul ettikten sonra bir gün Yunan tabiiyetini haiz bir metropolitin patrik olmasını dahi temin etmektedir. Çünkü mübadele muahedesi mucibince; tarafeyn 'topraklarına ayak 'basan mübadiller derhal 'bulunduğu yerde tabiiyetini iktisap eder, yani bir Rumelili buraya ayak bastığı günde mutlaka Türk olmuştur. Bir Anadolu Selanik'e ayak bastığı gün Yunanlı olmuştur. Binaenaleyh buradan giden ne kadar **Rum mübadiller** varsa hepsi Yunanlı olmuştur. Nitekim o kanun mucibince Arap oğlu Kostantin Efendi dahi Yunanlı olmuştur, mübadil olmuştur. Oradan gelirken de Aganyos Efendi patrik olacak, Yunanistan fikrimi güdecektir. Bu da patrik olunca o vakit söylemek kolaydır. Çünkü İslamiyet'le alâkası yok. Bu tabiiyetlerin fevkinde bir şeydir. Ha Yunanlı olmuş, ha Türk olmuş, ehemmiyeti yok, denilecek ve bu suretle yavaş, yavaş Yunan organiyesi husule gelecektir. Yunanistan'ın başka bir gayesi daha vardır. Vaktiyle büyük bir Ortodoksluk vardı. Tarihte büyük roller oynamışlardır. Makarratı mukaddese siyasetini çıkarmıştı. Patrikhane vasıtası ile Türkiye üzerine hâkim oluyordu. Bugün ise o imparatorluk kalkmıştır ki. bu imparatorluk malumu âliniz Rusya'dır. Şimdi onun, yerine birisi kaim olmak istiyor. O da kimdir bilirmisiniz efendileri Yunanlılar, Yunan hükümetidir. Şimdi Yunanistan münhal bir yer vardır ve onun

Faillerince orasını almak 'lâzımdır. Bütün âleme karşı kendilerini Ortodoks hamisi yapmak ve bu surette de **Türkiye'de de Ortodoksluğu ihya etmek istiyorlar**. Fethi Beyefendinin verdikleri tafsilâta fikir bariz bir surette görünüyor. Yunanistan efkârını tehyiç ettiği gibi Ortodoksluk âlemine de bir tecavüz olmuştur, deniyor. Tabii buna karşı Türklerin takip etmesi lâzım gelen siyaset; evvel emirde Yunanistan'ın bu tutamak yerini kırmaktır. Yani mümkün mertbe Rum nüfusu ve nüfuzunu azaltmak ve Patrikhane'yi layık olduğu mevkie indirmektir. O halde Yunanistan bize ne yapabilir?

Şimdi onu arz edeyim efendiler. Büyük askerlerin söylediği üzere zannetmem ki; Yunanistan bize denizden hücum edebilsin. İhtimal ki ilk sıralarda Trakya'dan bize karşı parlak hareketlerde bulunabilir. Yapacağı bu parlak hareketlere kani ise ve bizim de kendisine mukavemetimize kani değilse, bunun için başkasının muavenetine arzı iftikar etmeyeceği

⁴⁰-.T.B.M.M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 475-476

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

fikirinde bulunursa, arz ettiğim gibi, başkasından muavenete ihtiyaç görmeden, hareket edecek kadar gafil ve hayalperverlerdir. İngiltere'nin, Yunanistan'ı bu badireye soktuğuna. teşvik ettiğine dair şüphelerimiz vardır.⁴¹

Fakat bu delillerimiz kati değildir. Zaten bu kadar kati bir delil de elde edilemez. İki kişinin arasında geçen bir sözü üçüncü şahıs nasıl anlayabilir ve nasıl vâkıf olabilir. Bu, bittabi kabil değildir. Fakat delaili hariciye itibariyle İngiltere'nin Yunanistan'ı teşvik ettiğini zannediyoruz. Fakat efendiler Yunanistan'ı İngilizler öbür defa da teşvik etmişlerdi. Lord Corç son zamana kadar bunları teşci etmiştir. Hatta 4 Ağustos'a kadar teşci etmişti. Bunu pekiyi hatırlarsınız. Eğer Yunanistan'da halen İngilizlerin teşvikine aldanacak, terkbine inanacak adamlar varsa onlara acırım efendiler.

Cereyanlardan üçüncüsü de; *kontinental siyasettir*. Yani Fransızların hegemonyası altında tatbik etmek istedikleri siyasettir. Bu siyaset evvela Almanya'ya müteveccihdir. Yani Almanya'yı çember altına almak Almanya'yı Fransa'ya karşı gayrı mütecaviz bir vaziyete getirmek istemeleridir. İkincisi ise Bahrisefid'e yavaş yavaş bir kuvvet halini alan İtalya'ya tefevvuk etmek. Üçüncüsü ise: yine Bahrisefid'te ve Avrupa'da İngiltere vesayetinden kurtulmak gayelerini istihdaf eden bir gayedir. Bendeniz bu siyasetle Türkiye menfaati arasında birçok nukatı ihtilâf i ye görmekteyim. Evvela şarkta Fransa'nın rakibi, gerek ticaret itibariyle ve gerek nüfus siyaseti itibariyle; İtalya'dır. İtalya da demin zikrettiğim sebep dolayısıyla Türkiye'nin hasmı gibidir. Yani coğrafi hasmıdır. İtalya'nın şarkta ve bilhassa Bahrisefid havzasında büyümesi, Fransa'nın küçülmesi demektir. Tunus, İtalya ile Fransa arasında çok yakın zamanda vesile i niza olacak bir yerdir. Çünkü Tunus'ta 120 - 150 bin İtalyan vardır. Buna mukabil ancak 60 bin Fransız vardır. İtalyanlar Tunus'u çok cazip buluyorlar. Tunus'ta maatteessüf yerliler sayılacak miktarda değildir. Yani o kıymete haiz değillerdir. Pek azı müstesna olmak üzere diğerleri ya İtalyan veya Fransız taraftarıdır. Yani Tunuslu taraftarlar çok azdır.⁴²

Bundan sonraki de Suriye meselesidir. Oralarda İtalyanlar ve İtalya hâkimiyeti keza Fransa'nın sukutu ve küçülmesi demektir.

Binaenaleyh şarkta İtalya'nın büyümesine mani olacak kuvvet varsa o da Türkiye'dir. Türkiye ile Fransız noktai nazarı burada hali ihtilâftadır.

İkinci cihet; Fransa Suriye'yi ele geçirmiştir. İsmi manda olsun, müstemleke olsun, her ne olursa olsun, bu, nihayet Fransa toprağı olmuş demektir. Diğerleri hep zahiri lâflardır. Hâlbuki İngiltere'nin siyaseti bütün Arap kavmini bir elde toplamak, Arap imparatorluğu yapmak ve ona hâkim olmaktır. Müteaddit küçük krallıklardan mürekkep bir Arap hükümetinin başına geçmek ve onu idare etmektir. Hatta halifeliğini almak dahi onun tahtı tasavvurundadır.⁴³ Böyle teşekkül edecek bir Arabistan, ebetteki, Suriye'yi de içine alacaktır. Bu teşekkül Fransa aleyhinedir. Binaenaleyh Arabistan'da İngiltere menfaati ile Fransa menfaati tezat halindedir ve hatta son zamanda İbni Suudu, Feysal ve Hicaz aleyhine teslih den kuvvetin Fransız olduğuna dair söylenen rivayetler vardır ki; doğruya çok yakın olmak lâzım gelir.

⁴¹- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 475-476

⁴²-T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. -477-

⁴³-T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 477

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Hududu millisi dâhilinde kalmayı kendisine siyaset eden Türkiye; Fransa için zaman teşkil eder. Yani zamindir. Çünkü Arabistan da vaki olacak ihtilala Musul meselesini, filanı da karıştıracak olursak Türkiye behemehâl faaliyete geçecektir. Faaliyete geçince Arap efkârında yine bir ikilik olacaktır. Bu ikilikten istifade edecek: yine Fransa'dır. Hulâsa Şarkta dahi Türkiye ile Fransa'nın menafî i birleşmektedir. Yalnız bunu ayıran bir kaç mesele vardır. Birincisi; onların ve bizim meselemiz kupon, borç meselesi. Maliye Vekili Beyefendi daha ziyade izah buyuracaklar. Ben zannediyorum ki; bu borç meselesinde prensip itibariyle anlaşılmıştır.⁴⁴

İkincisi; bizim istediğimiz meseledir. Cenubumuzda Türklerle sakin bir kısım yer vardır, buradaki Türkler azap içerisinde dirler. Bunları kurtarmak imkânı yok ise bile muahdede taahhüt edilen hususi idareyi tatbik etmek. Hududun bazı tasbihatı suretiyle tadilini kabul etmişlerdir. Yani nukatı umumiyede Fransa ile aramızda hal olunmamış ve olunamayacak hiç bir mesele kalmamıştır. İşte efendiler, Türkiye'nin beynelmilel vaziyeti budur. Yani şimal hududumuzda; biri Karadeniz, diğeri Akdeniz olmak üzere iki büyük müttefikimiz vardır. Rusya ile dostluğumuz tabiidir ve gittikçe takviye bulmaktadır. Cenupta Suriye itibariyle Fransa ile de dostluğumuz iyidir ve gittikçe takviye edilmektedir. Arada Musul meselesi varken İngiltere ile arada dostluk var demek abestir.

Yalnız İtalya ne yapabilir. İtalya, ihtimal ki; bir gün Musolini'nin başına eser, kalkar ve gelir, kafasını Anadolu kavallarında kırar veyahut başka bir fırsat bekler. Ona karşı herhalde düşman diye müteyakkız bulunmak lâzım gelir. Hele bu teyakkuz Musolini tahtı mevki ve nüfuzda iken daha ziyade olmak lâzım gelir. Çünkü o adamın dünü bugüne uymayan bazı garip fikirleri vardır. Bendenizce, kanaatimce ve gördüğüme nazaran Türkiye'nin beynelmilel siyasetteki vaziyeti hususiye ve umumiyesi budur, efendiler.

KÂMİL BEY (İzmir) — Balkan vaziyeti nasıldır?

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Bundan evvel Arif Beyin sualine cevap vereyim. Arif Beyin suallerimden birisi boğazlar... Efendiler; Karadeniz ve Akdeniz boğazları meselesi, Lozan'da akdetmiş olan mukavele mucibince

bir kısım, on beş. Kilometrelik yer gayrı askeri olarak tahdit edilecektir. Çanakkale'ye ait kısım sarahatle tayin edilmiş ve fakat İstanbul'a ait kısım sarahatle tayin edilmemiş. Haritanın eşeli daha küçükmüş, bazı ihtilâfat çıkmış. İhtilâfat şundan ibarettir: Eğer boğazın her noktasından muvazi olmak üzere on beş kilometre yerde nıkat alarak tersim edersek bazı yerlerde amuden on beş kilometre olduğu halde, mailen on beş kilometreden oluyor. Boğazlardaki murahaslarımızın teklif ettiği bu, yani her noktasından muvazi olarak on beş kilometre bir yerde bir nokta alaları ve sahile muvazi olarak bütün girinti ve çıkıntılara hat çekelim. Bütün bu kısımlar gayrı askeri olsun, diğeri taraftan serbest olalım. Buna mutabık. Fakat dediğim ihtilâfat oluyor. Evvelce de arz ettiğim gibi; eğer böyle hat alacak olursak denize bazı yerlerde on üç kilometreye kadar yaklaşıyoruz. Onların teklifi; boğazın iki tarafında iki nokta alalım, on beş kilometre kutrunda daireler çizelim ve bu iki kavsi birleştirelim. Bunun ilerisi serbest mıntıka, boğaz tarafı gayrı askeri mıntıka olsun diyorlar. Efendiler; bu iki mesele ehemmiyeti haiz olmayan şeylerdir. Gerek Erkanı harbiye, gerek büyük askerler, 15, 155 olmuş hiç ehemmiyeti olmayan şeylerdir, dediler ve binaenaleyh ikisinin ortası olmak üzere, boğaz içinde, merkez noktalarında daha müteaddit olması

⁴⁴-T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 478

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

hususunda talimat verildi. Yani bizim murahasımızın dediği kabul edilmiş olsa idi de iyi olurdu. onların dediği de kabul edilseydi bir mahzuru yoktu. Erkânı Harbiye bize bir formül verdi, o formülü gönderdik. O formül zannederim, her iki tarafı da tatmin edecektir. Yoksa ihtilâf vahim bir şekilde değildir, dâhile ait bir meseledir. Diğer mesele nedir?⁴⁵

ARİF BEY (Eskişehir) — Verangel donanması.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Evet efendiler, boğazlar açıktır. Karadeniz de açıktır. Verangel donanmasının Karadeniz'e geçip geçmemesinden biz, Türkiye için hiç bir menfaat ve mahzur görmedik ve belki de menfaat vardır, iddiasında bulduk. Varengel donanmasının Karadeniz'e geçip, geçmemesi için hiç bir teklifte bulunmadık ve onun geçip, geçmemesini mahzur addetmiyoruz. Çünkü boğaz açık olduktan sonra Varangel donanmasının kemiyetine tesir yapacaktır. Bugün Varangel donanmasının bir kıymeti harbiyesi yoktur, fakat aynı kıymeti harbiyeyi haiz iki sefineyi, her vakit İngiltere geçirebilir. İngiltere'nin geçirebileceği Yunanistan'ın her vakit geçirebileceği donanmaya mukabil, neden Rusya'dan imtina edelim ve bu hakkı neden Ruslara vermeyelim. Bugün Averofun Karadeniz'e geçmeğe hakkı vardır. Karadeniz'e de geçer, limanlarda dolaşır,⁴⁶

ARİF BEY (Eskişehir) — Tahtelbahirler hakkında malumat vermediniz. (Bahriye vekilinden sesleri).

KÂMİL BEY (İzmir) — Patriğin ihracından dolayı tahaddüs eden vaziyet üzerine hükümetimizin ittihaz ettiği, idari, siyasi ve inzibati tedbir şayanı şükrandır. Bu meseleden dolayı Yunanistan'ın yaptığı yaygaralar malumdur. Ancak gazetelerden birtakım malumat allıyoruz. Yunanistan; bu mesele hakkında Cemiyeti Akvama müracaat etmekle beraber, İngiltere ve Fransa gibi hükümetlere de müracaat etmiş. Hükümetimiz tarafından da bu meselenin hukuk ve salâhiyeti tahliyemizden olduğuna dair Cemiyeti Akvama ve bu gibi hükümetlere müracaat vuku bulmuş mudur ve böyle bir müracaat icap eder mi? Bu noktaların lütfen tenvirini rica ederim.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Efendim; Yunanistan, Cemiyeti Akvama müracaat etmiş değildir. Yalnız Lahey'e gitmek teklifini kabul etmeyecek olursak Akvam misale in m 11.nci maddesi mucibince; Cemiyeti Akvama müracaat edeceğini, buradaki maslahatgüzarı bana şifahen söylemiştir. 11nci madde, tehlikeli harp maddesidir.⁴⁷

Yani bir devlet, kendi aleyhinde harp tehlikesi gördüğü vakit evveleminde Cemiyeti Akvama müracaat edecektir. Eğer biz bu notayı kabul etmeyecek olursak o vakit Yunanistan, Cemiyeti Akvama gidecek ve bir harp tehlikesi olduğunu gösterecektir. Biz; bunun Cemiyeti Akvam da dahi görüşülmesine mani olacağız. Çünkü Cemiyeti Akvam, ancak mesaili siyasiyeyi görüşebilir. Bir devletin dâhili umuruna ait bir meseleyi görüşemez. Görüşmeyince böyle bir mesele hakkında da karar veremez. Yine misakı akvamın diğer maddelerinde sarahat vardır. Onun için şimdiden gitmeye lüzum yoktur ve gitmeyiz. Diğerleri hakkında da izahat vereyim. Efendiler; tabii memaliki ecnebiyedeki bütün sefirlerimiz daha evvelden talimatlarını almışlar ve kendileri memur buldukları devletler nezdinde teşebbüs atma bulunmuşlardır ve bulunmaktadırlar. Emrederseniz Avrupa'daki son günlerin vaziyetini anlatayım. Bu haber İtalya'da ehemmiyetsiz bir surette soğukkanlılıkla karşılanmıştır. Fransız gazeteleri, yani

⁴⁵- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 478

⁴⁶- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 479

⁴⁷- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 479

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

dünün gazeteleri "hukuk itibariyle Türkiye'nin harekâtının muhik olduğunu, fakat keşke yapmasaydı gibi makaleler neşretmektedirler. Tan ve Deba gazeteleri müstesna olmak üzere, diğer matbuat bizim lehimize. Balkan hükümetlerinden yalnız Sırbistan'da, Ortodoksluk âlemine olan tesir itibariyle bir kaç gazetede aleyhimize bazı makaleler yazılmıştır. İngiltere'de efkâr sükûn içindedir. Binaenaleyh bugünkü, bu patrik hadisesi dolayısıyla âlemin aldığı renk, daha ziyade bir kısım halk lâkayt, diğer bir kısım halk hadisata muntazır bir vaziyettedir.⁴⁸

EKREM BEY (Rize) — Yunanistan'ın hedefi, İstanbul ve Bizans olunca, böyle bir maksadın husulü horuna gitmeyecek olan Bulgaristan'ın, Sırbistan'a ve Romanya'ya karşı Türkiye'nin münasebetini nasıl görüyorsunuz?

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Evvelâ Balkan meselesini anlatmak lâzım gelir. Çemberlayn geçenlerdeki seyahatinde Balkanları birleştirmek için bir teşebbüste bulunmuştu. Onun üzerine Bulgar Bolşevik'i Sanfof diğer payitahtları dolaştı. Gerek Çemberlayan'ın teşebbüsü ve gerek Sanfof'un bu ziyareti netice itibariyle (Fiyasko) olmuştur. Çünkü evveleminde Atina ile Yunanlılarla Sırlar arasında malumu devletin bir ittifak muahedesi mevcut idi. Son zamanlarda bu ittifak muahedelerini Sırlar bozdu. Yegâne sebep olarak ta Yunanistan'ın Cenevre'de Bulgaristan'la beraber Makedonya'da Bulgar ekalliyetlerine dair yaptığı muahedeyi gösterdi. Yunanistan, Sırbistan'la birleşmek için tekrar müracaatta bulundu. Sırbistan bu ekalliyetler mukavelenamesinin feshini; ikincisi Selanik koridorunda kendisine daha büyük salâhiyet verilmesini dermeyan etti.⁴⁹ Yunanistan bunu kabul etti. Muahedeyi imza eden hariciye nazırı Rosos istifa etti. Yerine Mihalâkopulos geçti ve ilk işi Bulgarlarla yapılan muahedeyi bozmak oldu. Makedonya'da Bulgar minoritesine hak veren bir muahedeyi bozmak istemesi, Bulgarların hoşuna gidecek değildir. Çünkü her ne olursa olsun hâkim olan bir Makedonya Bulgarlığı vardır. Binaenaleyh bir tarafta bozulan şey, diğer tarafta yıkıldı. Bugün Yunanlılarla Bulgarlar arasında bu mesele mevcut oldukça anlaşmak imkânı yoktur. Diğer taraftan Bulgaristan'ın zaten böyle bir zümreye dâhil olmak istemesi sırf bir maksada mebni idi. (Nöyyi) muahedesinin tekellüfatından kurtulmak. Hâlbuki yani askeri çoğaltmak kontrolü kaldırmak. Bu ne Romanya'nın işine gelirdi, ne de Yugoslavya'nın işine geliyordu. Çünkü Romanya ile halledilecek **Dobruca** meselesi vardı. Diğer ile hallolunacak Makedonya meselesi vardı. Binaenaleyh Bulgaristan böyle bir zümreye dâhil olmuş değildir ve yürümüş bir iş değildir.

Romanya ise iki şey ile çok meşguldür. Birisi **Besarabya**, ikincisi **maliyesi** çok iyi değildir ve kendisi Romanya, Almanya bilhassa İngiltere'de kara listeye geçmiştir. Bazı taahhüdünü ifa etmediği için hiç bir para verilmemektedir. Maliye Nazırı Braytanon'un düşündüğü şey bu kara listeden çıkmaktır. Malumu âliniz bu vaziyette bulunan bir hükümet bir taraftan Bolşevik tehlikesi ve Besarabya meselesi Narken hiç bir ittifaka giremez. D emek ki bugün Balkanlarda anlaşmak üzere bulunan yalnız iki kuvvet vardır. Sırlar Yunanlılar, Sırlarla Yunanlıların anlaşması ise gayet zayıf olacaktır. Çünkü Sırların istediği şey Selanik'i almaktır. Sonra da Yunanlıların Sırlarla anlaşmak istemelerine ne sebep ve ne bahane bulacaklarını bilmiyorum. Belki menfaattir. Balkan ahvali bu merkezdedir.⁵⁰

⁴⁸- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 479

⁴⁹-T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 479

⁵⁰- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 480

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

EKREM BEY (Rize) — Buyurduğunuz bu vaziyet Balkan devletleri hakkındadır. Bendeniz Türkiye ile münasebetlerini soruyorum. Türkiye ile münasebatı nasıl görünüyor?

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Efendim; Sırbistan'la aramızda daha muhadenet muahedesi akdedilmiş değildir. Çünkü Lozan muahedelerini Sırbistan imza etmemiştir. Lozan muahedenamesini muayyen bir müddet zarfında imzalamayanların hakkı imzası kalmamıştır. Binaenaleyh bugün aramızda hukuken hali harp caridir. Fakat fiilen bizde bir mümessili vardır. Bizim de kendilerinde bir mümessilimiz vardır. Bir kaç defa muhadenet muahedesi yapmak için müracaat vaki olmuştur. Fakat Düyunu Umumiye meselesi halledilmeden evvel Lozan muahedenamesini imza etmeyen bir devletle bir muhadenet muahedenamesi yapmak belki, önün Düyunu Umumiye kabul ve tasvip gibi bir mana çıkacağını düşündüğümüz için kendisiyle böyle bir muahede yapmaktan içtinap ediyoruz. Yalnız son zamanlarda aramı/da bazı mukabelei bilmisil, yani tebaaya ait mukabelei bilmisil soğuklukları geçmiştir. Sebebi şudur: **Bizim Yugoslavya'da pek çok tebaamız vardır.** Bu tebaa **Makedonya'dan Sırbistan'a** kalan **Kosova** vesaire gibi yerlerden gelen Türklerin orada bıraktıkları mallar dolayısıyla ihtilâf çıkmıştır. Türkler buraya gelmişler. Şimdi Türk tabiiyetinde olarak Sırbistan'a avdet ediyorlar ve oradaki mallarını satmak istiyorlar. Anlaşılan Sırbistan da bizim gibi bir emvali metruke kanunu yaparak onu tevzi ettiği için. Türklerin malını vermek istemiyor. Türklerin malını vermediği ve vermeyeceğim diyemediği için Türklerin Sırbistan' da ikametlerini muzır addetmektedir. Bir Türk Sırbistan'da iki aydan ziyade oturamaz. Türk gidiyor, mahkemeye müracaat ediyor, iki aydan fazla oturamadığı için dönüyor. Mahkemedeki hukuku sakıt oluyor. Tabip bu hali böyle bırakamazdık, mukabelei bilmisil yaptık. Hiç bir Sırp tebaası bizim toprağımızda iki aydan fazla oturamaz, bunu yapmaya mecburduk. Son günlerde hakem Cenevre'de vazifesini yapacak ve düyunu umumiyei Osmaniyeyi taksim edecektir. O taksim meselesi bittikten sonra tabiidir ki; Yugoslavya ile münasebatı dostaneye girmeye hiç bir mani kalmayacaktır. O vakit böyle bir muahede yapacağımızı ümit ediyorum. Bulgaristan'la olan vaziyet malumu âliniz. Radof namındaki bir sefirleri buraya gelmiş ve bazı müzakeratta bulunmuşlardı. Muahedenin bazı aksamında Bulgarlar mütalebatı zaidede bulduklarından dolayı bu müzakere yarı yolda kalmıştır. Sonradan aldığımız haberlere göre Bulgar sefirinin yakında buraya gelip müzakereye iptidar edeceği merkezindedir. Balkanlarla olan münasebatımız da bu merkezdedir.⁵¹

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Muhtelif memleketlerin efkârı umumiyesi hakkında Meclisi Âliyi tenvir buyurdular. Yalnız elyevm nezdinde mümessilimiz bulunan devletlerin bu son hadiseler hakkındaki telâkkilerine dair ne gibi bir istidlâatı vardır. Bunu dermeyen buyursunlar ve lütfen bizi tenvir etsinler.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Arz edeyim efendim, kısmen söyledim. Mamafih arz edeyim.

ERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim bendeniz mümessillerin fikrini sormuyorum. Nezdlerinde mümessilimiz bulunan devletlerin bu son hadise hakkındaki telâkkilerine, intihalarına dair olan resmî telâkkilerini soruyorum.

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Müsaade buyurur musunuz, efendim usul hakkında, mevzuu müzakere olan kanunun bugün çıkması lâzımdır ve tayin esami ile çıkması lâzımdır. Görüyorum ki rüfekadan bazıları gitmektedir. Tayini esami ile reye konulduğu zaman kâfi

⁵¹- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 480

derecede rey bulunmayacak ve ertesi güne tehir edilmek mecburiyeti hâsıl olacaktır. Binaenaleyh bu kanunu evvelâ bitirelim. Ondan sonra istedikleri kadar bu mesele hakkında müzakere ederiz⁵²

REİS — Efendim evvelâ kifayet takriri verildi.

(tekrar reye koyunuz sesleri) kifayet takriri yoktur, söz isteyenler vardır.

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Kifayet takriri olmasına hacet yoktur. müzakerenin kifayeti teklif olunduğu zaman - gerek takriri, gerek şifahi - müzakerenin kifayeti reye konur.

REİS — Teklif ettiniz mi?

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Tabii efendim; teklif ettim.

REİS — Müzakerenin kifayetiyle, maddelere geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın... Maddelere geçilmesi kabul edilmiştir.

FERİDUN FİKRİ 'BEY (Dersim) — Bendenizin sualim cevapsız kalmıştır.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Başka bir gün.

Güvenlik İçin Alınacak tedbirler konusundaki Kanun

Madde 1. — Yeniden bir hudut taburu ile bir seyyar jandarma m intaka alayı, üç piyade jandarma taburu ve bir süvari jandarma bölüğü teşkiline Dâhiliye Vekili mezundur.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Müsaade buyurursanız celsei aleniyyeye geçelim. Çünkü orada tekrar okunacaktır.

REİS — Efendim maddeler hafi celsede müzakere edilecek, belki söz isteyenler olacaktır. Heyeti Umumiyesi bittikten sonra reye koyarız. Efendim birinci madde hakkında söz istiyen yok. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul etmeyenler el kaldırsın Kabul edilmiştir.

Madde 2. — Mezkûr kıtaatin şubat 1341 gayesine kadar olan maaş ve masarif yekûnu bulunan 113 868 lira merbut cetvel mucibince 1340 senesi jandarma bütçesinin usul ve mevaddı muhtelifesine tahsisatı munzamına olarak ilâve olunmuştur.

REİS — Efendim madde hakkında söz isteyen yok. Kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın. İkinci madde de kabul edilmiştir.

Madde 3. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

REİS — Maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın. Üçüncü madde de kabul edilmiştir.

Madde 4. — İşbu kanunun icrayı ahkâmına Dâhiliye ve Maliye Vekilleri memurdur.

REİS — Maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın... Dördüncü madde de kabul edilmiştir.

Efendim celsei aleniyyeye geçildiği zaman Heyeti Umumiyesini tayini esami ile reye koyacağım. Tabii maddeler tekrar okunacaktır. Şimdi hafi celsenin evrakı varidesi vardır, müsaade ederseniz aleni celseye geçmeden evvel okuyayım ve ait oldukları şubelere havale edelim. Uzun bir şey değildir.⁵³

(Hafi celse evrakı varidesinin birinci maddesi okundu.)

REİS — Tensip ederseniz kura ile hangi şubeye çıkarsa havale edilsin. (Anlaşılmadı sesleri) Efendim mebus arkadaşlara ait bazı evrak vardır. Bunlar hafi celsede şubelere havale

⁵²- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 480

⁵³- T. B. M. M.,Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341 (1925), XIII, s. 481

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

olunacaktır. Onun için okuyoruz. Kura çekeceğiz, hangi şubeye isabet ederse, oraya göndereceğiz. Dördüncü şubeye gönderiyoruz.

Yararlanılan Kaynaklar:

Resmi kaynaklar

- T. B. M. M., Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1341

Diğer Kaynaklar

- Bestami S. Bilgiç, Atatürk Döneminde Türk- Yunan İlişkileri, 1923,1938, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXXI, Bahar 2015
- Esra Sarıkoyuncu Esra Değerli, Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri, Dumlupınar Üniv. Siyasal Bilimler Dergisi, S. 15, Ağustos 2006
- Melek Fırat, Yunanistan'la İlişkiler; Baskın Oran, (ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul, 2001
- Rıdvan Akın, Türk Siyasal Tarihi, 1908-2000, İstanbul, 2015
- Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Ankara 1995

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GAYRİ MEŞRU BİRLİKTELİĞİN HÜRMET-İ MUSÂHERE KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Alaaddin HANÇER

Doktora Öğrencisi, KSÜ İlahiyat Fakültesi,
alaaddinhancer46a@gmail.com

ÖZET

Çağımızda insanlığı ve toplumsal hayatı derinden etkileyen birçok hadise meydana gelmektedir. Bunlardan biri de İslam Hukukunu da yakından ilgilendiren gayri meşru ilişkilerdir.

Dini literatürde zina olarak adlandırılan gayri meşru ilişki ve bu ilişkinin fikhî açıdan doğurduğu sonuçlar üzerinde uzun uzadıya tartışmalar yapılmıştır. Müçtehitler, gayri meşru ilişkiler ve doğurduğu sonuçlar üzerinde kendi görüşlerini ortaya koymuşlar ve bu konuyu fıkıh kitaplarının evlilik bahsi ile ilgili bölümlerinde işlemişlerdir.

Günümüzde meydana gelen ve akliselim düşünce yapısına sahip insanlar nazarında istenmeyen birtakım olayların vuku bulması ile konunun önemi daha da artmış durumdadır. Gayri meşru ilişkiler, bazen toplumun temel esası olan ailelerin parçalanmasına sebep olmakta, bazen de cinayetlerin işlenmesine zemin hazırlamaktadır. Bunun ötesinde toplumsal hayatı derinden etkilemekte, toplumun kanayan yarası olan kimsesiz çocukların çoğalmasına sebep olmaktadır.

Bu çalışmamızda İslam Hukukunun gayri meşru ilişkiye bakış açısı Kur'an ve hadisler bağlamında değerlendirilmiş, gayri meşru ilişki ve sonuçları üzerinde Hanefî, Mâlikî, Hanbelî ve Şafî mezheplerinin görüşleri çerçevesinde inceleme yapılmıştır. Zikri geçen mezheplerin görüşleri bağlamında "Hürmet-i Musâhere" konusu üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu vesile ile gayri meşru ilişkinin meydana getirdiği olumsuz sonuçlara değinilerek İslam Hukukunun konuyla ilgili isabetli yaklaşımı sergilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Gayri Meşru İlişki, Zina, Hürmet-i Musâhere

EVALUATION OF İLLEGİTİMATE RELATIONSHİPS WİTHİN THE HURMAT AL-MUSAHARAH İN TERMS OF İSLAMİC LAW

Alaaddin HANÇER

Phd Student, KSÜ Faculty of Divinity

alaaddinhancer46a@gmail.com

ABSTRACT

There are many events that deeply affect humanity and social life in our age. One of them is illegitimate relations that are closely related to Islamic law.

There are debates for a long times on the illegitimate relationships, which is called adultery(zina) in religious literature, and the results of this relationships in term of İslamic Law (fiqh). Müslim Lawmakers (mujtahids) have expressed their views on illegitimate relationships and their results, and this issue is treated in the sections of the İslamic law (fiqh) books related to marriage.

Nowadays, with the increase of these undesirable events, the importance of this has increased even more. Illegitimate relations sometimes cause the breakdown of the family, which is the core of the society, and sometimes even cause murders. Beyond that, they affect social life deeply and causes the increase of orphaned children who become wounds for communities.

In this study, the view of İslamic Law on illegitimate relations is treated in the context of the Qur'an and Hadith and illegitimate relations and their results are examined within the views of Hanafi, Maliki, Hanbali and Shafii sects. In the context of the views of these denominations that have been mentioned, evaluations of Hurmat al- Musaharah have been made. In this context, the accurate result of the Islamic Law concerning the issue has been exhibited by referring to the negative results of illegitimate relationships.

Key Words: İslamic Law, İllegitimate relationships, Adultery(Zina), Hurmat al-Musaharah

1. Gayri Meşru Birliktelik

Toplumların sağlam temeller üzerine kurulması, toplumun devamlılığında temel esaslardan biridir. Toplumun dayandığı esaslar ne kadar sağlam olursa toplumun yapısı da o kadar sağlam ve devamlılığı da o kadar uzun süreli olur.

İslam Hukuku toplumun sağlam temeller üzerine kurulması noktasında birçok ilke belirlemiş, güvenli ve huzurlu bir ortamın oluşması için hedefler ortaya koymuştur. Bunlardan biri de aile yuvası kurmak için evlilik müessesini oluşturabilme çabasıdır. Bu sebeple de aile yuvasının temel taşı olan evlilik akdini meşru kılmış¹, evlilik akdinin gerçekleşebilmesi için bir takım şartlar belirlemiştir. Bunun tam aksine birbiriyle nikâh bağı bulunmayan kimselerin meşru olmayacak şekilde bir araya gelmesini yasaklamıştır. Meşru olmayacak şekilde meydana gelen ilişkilerin dinde yeri olmadığı ve Allah katında büyük bir çirkinlik olduğu ifade edilmiş ve buna zina ismi konulmuştur. Burada İslam Hukukunun iki temel kaynağı olan Kur'an ve sünnette gayri meşru ilişkiler konusunda yer alan ilkeler üzerinde değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

1.1. Kur'an'da Gayri Meşru Birliktelik

¹ Nür, 24/32

İslam Dini, insanlığın ahlâken yücelmesi ve kemâliyet noktasına erişmesi için hukuki normlar geliştirmiş ve bir takım tavsiye ve müeyyide niteliği taşıyan ilkeler belirlemiş bir dindir. İslam Dininin yasak kıldığı ve yaklaşımdan insanları nehyettiği bütün fiil ve sözlerle ilgili verdiği hükümlerin bu düşünceye müstenit olduğunu söylemek mümkündür. Gayri meşru ilişkilerin yasak kapsamına alınması da bunlardan biridir.

Hemen hemen bütün semavî dinlerde ve farklı toplum ve kültürlerde evlilik dışı gayri meşru ilişkiler kötü ve çirkin görülmüştür. Birçoğunda dünyevî cezalar takdir edilmiş ve gayri meşru ilişkilerin önüne geçilerek insanların kutsal kabul ettiği değerler korunmak istenmiştir. İslam Dininin temel dinamiği olan Kur'an'da da nikâh akdi bulunmaksızın bir erkek ve kadının cinsel beraberlik yaşaması yasaklanmıştır.² Kur'an'da haram kılınan gayri meşru ilişki kötülenmiş, çirkin bir fiil olduğu belirtilmiş ve bu fiili işleyenler hakkında bir takım cezai müeyyideler takdir edilmiştir.³

Zina olarak tanımlanan gayri meşru ilişki ile ilgili olarak Kur'an'da dört farklı ayetin bulunduğunu görebiliyoruz. Bunlardan birincisi *“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur”*⁴ ayetidir. Bu ayetteki hüküm, rızık endişesi ile çocukların öldürülmesinin, haksız olarak cana kıyılmasının, yetim malı yenilmesinin ve onların haklarının gasp edilmesinin, ölçü ve tartıda eksik tartılmasının, hakkında doğru bilgi sahibi olunmayan konuların peşine düşülmemesinin, böbürlenme ve kibirlenmenin yasak ve haram kılındığını belirten büyük günahların içinde zikredilmiştir.⁵

Gayri meşru ilişkinin büyük günahlar içinde yer alması, çirkin bir iş ve kötü bir yol olarak tanımlanması Kur'an'ın dolayısıyla da İslam hukukunun meseleye bakış açısını göstermektedir. Ayete dikkatli bakıldığında zina etmenin bizzat kendisinin işlenilmesi değil, zinaya götüren ve sebep olan vesilelere yaklaşılmaması emredilmiştir. Kötü amaçlara hizmet eden bakma, dokunma ve insanı haram olan bu yasağa götüren her türlü araç da bu yasak kapsamında yer almaktadır.

Gayri meşru ilişki ile ilgili ikinci ayet ise Furkan Suresinin 68. ayetidir. İlgili ayet *“Olar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar”*⁶ şeklinde yer almaktadır. Bu ayetin siyak ve sibakına baktığımızda ise kendisinde bir takım güzel hasletleri barındıran ve “Rahman'ın Kulları” olarak belirtilerek övülen kimselerden bahsedildiğini görebiliriz. İlgili ayetlerde tevazu sahibi olmak, böbürlenmemek, gece ve gündüz ibadet eden kullardan olmak, cimri olmamak, israf etmemek, Allah'a şirk koşmamak, haksız yere cana kıymamak ve zina etmemek Rahman'ın has kullarının vasıfları olarak belirtilmektedir.⁷ Bu vasıfların insanı ahlâken yücelten ve kemale erdiren vasıflar olduğu muhakkaktır. Aynı zamanda İslam Dininin teşrî olmasındaki temel amaçlardır. Bunların tam aksi ise fertlerin ve toplumların yücelmesi ve ahlâken kemale ermesinin önündeki en büyük engellerdir. Kaos ve kargaşanın meydana gelmesinin, toplumsal nizamın bozulmasının ve insanoğlunun kutsal değerlerini

² Furkan, 25/68

³ Nûr, 24/2

⁴ İsrâ, 17/32

⁵ İsrâ, 17/31-38

⁶ Furkan, 25/68

⁷ Furkan, 25/63-68

kaybetmesinin sebeplerindedir. Gayri meşru ilişki de bunlardan biri olarak zikredilmiş ve yasaklar kapsamına alınmıştır.

Kur'an'da yer alan gayri meşru ilişki ile ilgili diğer iki ayet ise Nûr Suresinin ikinci ve üçüncü ayetleridir. Bu ayetlerden birincisi gayri meşru ilişkide bulunan erkek ve kadın için dünyevî cezayı takdir etmiş, ikinci ayet ise zina edenlerin ancak birbiri ile veya Allah'a ortak koşan kimselerle evlenebileceği, zina etmeyen ve namuslu davranarak ırzlarını koruyan kimselerin ise gayri ahlaki davranış sergileyen bu kimselerle evlenmeye tevessül etmeyecekleri, evlenmelerinin de haram kılındığına işaret etmektedir. İlgili ayetler şu şekildedir.

الرَّائِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلِيَشْهَدَا عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”⁸

الرَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ.

“Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.”⁹

Burada verilmiş olan ayetler gayri meşru ilişki yani zina hakkında İslam Hukukunun temel kaynağı olan Kur'an'ın bakış açısını ortaya koymaktadır. İşaret ettiğimiz ilk ayet gayri meşru ilişkinin büyük günahlardan olduğu ve bu tür ilişkinin uhrevî yönden cezayı gerektiren yasak bir fiil olduğu bilgisini vermektedir. Ayrıca insanın kemal sıfatlardan mahrum olmasına sebep olan çirkin bir fiil ve kötü bir yol olduğuna işaret etmekte, mü'minlerin bu tür kirli ilişkilerden uzak duran insanlar olması gerektiği yönünde ahlaklı bir yaşam idealini hedef göstermektedir. Sonraki ayetler ise gayri meşru ilişkinin dünyevî cezasının da bulunduğunu, bu cezanın uygulanmasının Allah'ın bir emri olduğu ve bu emri uygulamada zayıflık gösterilmemesi gerektiğine işaret edilmektedir.

Bu ayetler dışında Kur'an'da birçok ayet, ahlaksız yaşamı reddetmiştir. Bu ayetlerde Mü'min olan insanların fuhşiyât ismi verilen ve insanoğluna yakışmayan her türlü davranıştan kaçınması yönünde telkinler de bulunulmuştur. Gayri ahlaki yaşam sergileyenler kınanmış, kötülenmiş ve bu çirkin fiilin ancak şeytan tarafından insanlara telkin edilebileceği, şeytana tabi olanların bu tür davranışlar yapabileceği bilgileri verilmiştir.¹⁰ İlgili ayetlerden anlaşıldığı üzere Allah Teâlâ, insanlardan ahlakî bir hayat nizamı kurlmalarını istemektedir. Hayâsızlık ve edep dışı söz ve davranışları yasaklamaktadır. Mü'min olan insanların şeytanın emrettiği meşru olmayan ilişkilerden ve davranışlardan kaçınmasını istemektedir. Bunun yerine cinsel arzuların tatmin edilmesi ve neslin devamının sağlanması için evlilik müessesinin kurulmasını salık vermiştir. Bu vesile ile de kaos ve kargaşanın önüne geçilerek ahlakî bir yaşam kurulmasını ve toplumsal yapının muhafaza edilmesini hedeflemiştir.

1.2. Hadislerde Gayri Meşru Birliktelik

⁸ Nûr, 24/2

⁹ Nûr, 24/3

¹⁰ Bakara, 2/169; En'âm, 6/151; Nahl, 16/90; Nûr, 24/21; Neml, 27/54; Ahzâb, 33/30

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Hız. Peygamber, Kur'an'ı tebliğ etmek, beyan etmek ve uygulayarak öğretmek için gönderilmiş bir peygamberdir. Bunun daha da ötesinde O, Kur'an'ın koyduğu hükümlerin istikrar kazanması ve somut olarak uygulanabilirliğini göstermek için bizzat kendisi yaşayarak gösteren ve Kur'an'ın hüküm koymadığı yerlerde hüküm koyan bir peygamberdir.¹¹ Bu özellikleriyle O'nun, Kur'an'ın emir ve yasak kapsamında belirlediği ve hükme bağladığı hemen hemen bütün konularla ilgili açıklayıcı hadislerini bulmak mümkündür.

Kur'an'ın ahlaklı yaşam ile ilgili belirlediği bir takım ilkeleri bulunduğu işaret edilmiş ve özellikle de gayri meşru sayılan ve zina adı verilen ilişkiyi yasakladığına dair ilgili ayetler verilmişti. Kur'an'ın tebliğcisi ve öğreticisi olan Hız. Peygamber'in de birçok hadisinde evlilik dışı ilişkileri ve gayri ahlakiliği yasaklayan beyanlarını bulmak mümkündür. Hız. Peygamber kendisi için *“Ben bir nikâhtan doğdum. Gayri meşru olan bir beraberlikten doğmadım”*¹² buyurmuş bu hadis ile gayri meşru ilişkinin ahlâkî olmadığını vurgulamıştır.

Hız. Peygamber başka bir hadisinde *“Nikâh benim sünnetimdir. Kim sünnetim ile amel etmezse benden değildir”*¹³ ifadelerini kullanarak evliliğin önemine vurgu yapmış, gayri meşru şekilde vaki olacak cinsel ilişkilerin dinde yeri olmadığını ifade etmiştir.

Benzer şekilde gayri meşru ilişki ile ilgili olarak *“La ahdâ ağıru min Allah ve lîdîk harâmü fûâcîşü mâ zâherâ minhâ vema bânü mü'minleri Allah Teâlâ'dan daha çok kötülüklerden koruyan kimse yoktur. Bunun için açık ve kapalı fuhşiyâtı (zina etmeyi) haram kılmıştır”*¹⁴ ifadesini kullanarak zina etmenin haramlığını dile getirmiştir. Hız. Peygamber, Zina ve fuhşun, insanın tertemiz olan manevi dünyasını kirleten bir kötülük olması sebebi ile kendisine biat etmek üzere gelen erkek ve kadınlardan zina etmeyeceklerine dair söz istemiştir. Kendisine biat etmek ve Müslüman olmak için gelenlerle Akabe denilen yerde buluştuğunda Hız. Peygamber, telkinlerde bulduktan sonra Müslüman olmak isteyenlere *“Allah'a ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocukları öldürmemek, kendiliğinizden uyduracağınız hiç bir yalanla bühtan ve iftirada bulunmamak, doğru işte isyan etmemek üzere bana biat ediniz”*¹⁵ demiştir.

Hız. Peygamber kâmil manada bir iman ile zina etme, hırsızlık yapma ve şarap içme fiillerinin bir arada olamayacağını şu hadisleriyle dile getirmişlerdir. *“Zina eden bir kişi zina ettiği sırada (tam ve olgun) bir iman ile zina etmez. Hırsızlık yapan bir kimse tam ve olgun bir imanla hırsızlık yapmaz. Şarap içen bir kimse şarap içtiği sırada (tam ve olgun) bir iman ile şarap içmez.”*¹⁶

Hız. Peygamber, zina etmeye ve gayri meşru ilişki kurmaya vesile olması hasebiyle şehvet ile kendisine haram olan kimselere bakmanın göz zinası olduğunu, şehveti tetikleyen söylemlerin

¹¹ Bakkal, Ali, *Sünnetin Kaynak Değeri*, HRÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, V, Ocak-Haziran, 2003

¹² Beyhâkî, Delâil, I, 174

¹³ Buhârî, Nikâh, 67; İbn Mâce, Nikâh, 1

¹⁴ Buhârî, Nikâh, 107; Müslim, Tevbe, 5

¹⁵ Buhârî, İman, 11

¹⁶ Buhârî, Eşribe, 1

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History,
Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture,
Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İNَ اللّٰهَ كَتَبَ عَلٰى ابْنِ اٰدَمَ حَظَّهُ مِنْ الزَّیْنٰةِ لَا مَحَالَةَ فَرِنَا لَا مَحَالَةَ فَرِنَا “Allah Âdemoğluna zinadan nasibini takdir etmiştir. Hiç şüphesiz Âdemoğlu (ezelde mukadder olan) bu akıbeta erişecektir. Göz zinası helali olmayanlara bakmaktır. Dil zinası da (zevkle) görüşmektir. Nefis ise zina etmek için temenni eder, iştah duyar. Tenasül organı ise bu uzuvların hepsinin arzularını ya gerçekleştirir yahut (bırakarak) yalanlar”¹⁷ buyrulmuştur. Kur’an’da وَلَا تَقْرَبُوا الزَّیْنٰةَ ۚ إِنَّهَا كَانَتْ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيْلًا “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur”¹⁸ buyrulurken zinaya davetiye çıkaran vesileler haram kılındığı gibi hadiste de gayri meşru fiile yaklaştıran ve kötü fiilin fiilen gerçekleşmesine sebep olabilecek şehvet içerikli bakışma ve söylemler zina olarak tarif edilmiştir.

Görüldüğü gibi evlilik dışı ilişkiler Hz. Peygamber’in hadislerinde de yasaklanmış ve kötü ve çirkin bir fiil olarak kabul edilmiştir. Burada Kur’an ve hadisler bağlamında zina etme yani gayri meşru ilişkinin temellendirilmesi üzerinde durulmuştur. Bundan sonra ise önce meşru evlilik akdinin hangi sonuçları doğurduğuna kısaca temas edilecek ve gayri meşru ilişkinin meydana getirdiği sonuçlar Hanefî, Malikî, Hanbelî ve Şafî mezhebinin görüşleri çerçevesinde incelenerek sonuca gidilecektir.

¹⁷ Buhârî, İstizân, 12; Müslim, Kader, 5

¹⁸ İsrâ, 17/32

2. İslam Hukukunda Meşru Evlilik Akdinin Doğurduğu Sonuçlar

İslam Hukukuna göre meşru bir evlilik akdi, nikâhlanmaya engel bir durumu olmayan bir erkek ve kadının kendi rızalarıyla icap ve kabulde bulunmaları ile gerçekleşir.¹⁹ Meydana gelen bu akit, geçici arzu ve istekler doğrultusunda oluşturulmaz. Meşru bir nikâh akdi, tarafların ölünceye kadar devam edecek bir evlilik yapma niyetle meydana gelir.²⁰

Bir aile yuvasının kurulmasını sağlayan evlilik akdi bütün semâvî dinlerde ve farklı inanç ve kültürlerde, kadın ve erkeğin kendilerine özgü bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına imkân veren akit olarak kabul edilir. Evlilik akdiyle kurulan aile yuvası insan neslinin devam etmesinde en iyi yol ve gayri meşruluğun önüne geçilmesinde en etkin ilke kabul edilir.²¹

Her hukuk sisteminde evlilik akdinin bir takım sonuçları olduğu gibi İslam Hukuk Sisteminde de bir takım sonuçları vardır. Bu sonuçların bir kısmı evlilik akdi yapan taraflara görev ve sorumluluk yüklerken bir kısmı ise elde edilecek hak anlamı taşır. Burada evlilik akdinin neticeleri olan bu görev ve haklara müstakil başlıklar halinde değinilecektir.

2.1. Mehir

Mehir, evlilik akdinin gerçekleşmesi ile erkek tarafından kadına verilecek para veya bir malı ifade eder. Kadın kendisini eşine teslim etmesi sebebi ile bu malı veya parayı hak eder.²² Kur'an'da وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً “Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin”²³, “فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً, “Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin”²⁴ buyrulmuştur.

Mehir, nikâh akdinin rükün veya şartlarından değildir. Mücerret nikâh akdinin sonucudur. Bu sebeple mehir belirtilmeden yapılan nikâh akdi geçerli kabul edilmiştir.²⁵ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً “Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur”²⁶ ayeti yapılan nikah akdinden sonra ve henüz mehir verilmeden boşamanın gerçekleşmesi halinde mut'a verilmesini öngörmektedir. Eğer nikâh akdinin rükünü veya şartı olsaydı nikâh akdi öncesinde veya akit sırasında mutlaka gerekli olurdu.²⁷

2.2. Nafaka

Nafaka sorumluluğunun evlilik akdinin hukukî sonuçlarından olduğu hususunda İslâm hukukçuları fikir birliği içindedir.²⁸ Evlilik süresince bu yükümlülük devam eder. Nafaka, yeme, içme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesini ifade eder. Erkek, sahih bir nikâh

¹⁹ Atar, Fahrettin, DİA, *Nikâh*, XXXIII, 112, 2007

²⁰ Kâsânî, Alâuddin Ebi Bekr İbn Mes'ûd, *Bedai'üssanâi fî Tertibi's-Şerâi*, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, Beyrut, 1987, II, 229

²¹ Esen, Hüseyin, *Evlilik Dışı Cinsî Münâsebet*, 2003, DİA, XLIV, 440

²² Zuhayli, Vehbe, *El-Fıkhu'l-İslâmî ale'l-Mezâhibi'l-Erbaati ve Edilletühü*, Dâru'l-Fiker, Dımaşk, 1985, VII, 251

²³ Nisâ, 4/4

²⁴ Nisâ, 4/24

²⁵ el-Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Fiker, Beyrut, 1990, IV, 659

²⁶ Bakara, 2/236

²⁷ Zuhayli, VII, 253

²⁸ Erbay, Celal, DİA, *Nafaka*, XXXII, 282, 2006

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

akdi ile evlenmiş olduğu kadının yeme, içme, giyinme ve barınma ihtiyacını gidermekle yükümlü olur.²⁹

Kur'an'da yer alan *“Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızık dar olan da, Allah'ın ona verdiği (o ölçüde) harcasın”*³⁰, *“Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir”*³¹, *“Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun”*³² ayetleri evlilik akdinin sonuçlarından biri olan nafaka ile ilgilidir. Her üç ayette de erkeğin gücü ölçüsünde üzerine düşen nafaka sorumluluğunu yerine getirmesi istenilmiştir.

Hz. Peygamber ise hadislerinde *“Kadınların sizin üzerinizde olan hakları, güzel bir şekilde onların geçimini sağlamak ve giyinmelerini sağlamaktır”*³³, *“Dikkat edin, kadınların sizin üzerinizde olan hakları giyinme ve maiyetlerini temin etmede onlara güzel davranmanızdır”*³⁴ ifadelerini kullanarak nafakanın kadınların bir hakkı olduğuna işaret etmiştir.

Hem ilgili ayetlerden hem de hadislerden çıkan şu sonuç çıkmaktadır. Nafaka borçlusu olan koca, karısının normal şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaç maddelerini temin etmek, yazlık-kışık ayırımına dikkat ederek giyim ihtiyacını karşılamak, sosyal durumuyla mütenasip dayalı döşeli bir mesken temin etmek zorundadır. Bu hususlarda eşlerin malî durumu ve çevrenin örf ve âdeti dikkate alınır.³⁵

Nafakanın kocanın üzerine vacip olması için sahîh bir nikâh akdinin gerçekleşmesi gerekir. Kocanın sahîh bir nikâh akdi ile evlendiği kadını alıkoyma hakkı doğmuştur. Nafaka ise ancak ortak evde kalmak şartıyla kadının meşru bir hakkı olur. Buna göre fasit bir nikâhla meydana gelen bir evlilik nafaka hakkı doğurmamaktadır. Zira fasit akitle meydana gelen bir evlenme akdi neticesinde erkeğin nikâh akdi yaptığı kadını aynı evde kalmak için zorlama hakkı bulunmamaktadır.³⁶

2.3. Nesep

Evlilik müessesesi, İslam Dininin neslin korunmasını sağlamak ve soyların birbirine karışmasını önlemek için aldığı önlemlerden biridir. İslam öncesi dönemde kadınlar doğurduğu çocuğu istediği erkeğe nispet ederek gerçek babasını gizleyebiliyorlar, babalar ise kendilerine nispet edilen çocuğu kolaylık reddetme yoluna gidebiliyorlardı. İslam Dini evlilik müessesesini belirli kurallara bağlamış ve meşru bir evlilik akdinin hangi sonuçları doğurduğunu belirleyerek bu cahiliye adetlerini ortadan kaldırmıştır.³⁷

İslam Hukukunun belirlediği şartlar neticesinde oluşan Meşru nikâh akdinin doğurduğu sonuçlardan biri de evlilik neticesinde doğan çocuğun evlilik akdi yapan çiftlere nispet edilmesidir. Kur'an'da çocukların kendi babalarına nispet edilerek çağrılmasının

²⁹ Zuhaylî, VII, 786

³⁰ Talâk, 65/7

³¹ Bakara, 2/233

³² Talâk, 65/6

³³ Tirmizî, Radâ, 11

³⁴ İbn Mâce, Nikâh, 3

³⁵ Erbay, Celal, DİA, Nafaka, XXXII, 282, 2006

³⁶ Zuhaylî, VII, 788

³⁷ Dönmez, İbrâhim, Nesep, DİA, 2006, XXXII, 573

emredilmesi³⁸, çocuğun nafakasının babaya ait bir sorumluluk olarak yüklenmesi³⁹ gibi işaretlerini görmek mümkündür. Ayrıca çocuğun nesebinin nikâh akdi neticesinde sabit olması gerektiğine vurgu yapan hadisler de vardır. Bir hadiste Hz. Peygamber *الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَاللِّعَاقِرِ الْحَبْرُ* “Çocuk yatağın sahibi olan kocaya aittir. Zina edene ise taşla kovulma ve mahrumiyet vardır.”⁴⁰ buyurmuştur. Diğer bir hadiste ise

أَيُّمَا امْرَأَةً أَدْخَلْتَ عَلَى قَوْمٍ نَسَبًا لَيْسَ مِنْهُمْ فَلَيْسَتْ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ وَلَمْ يُدْخِلْهَا اللَّهُ جَنَّتَهُ ، وَأَيُّمَا رَجُلٍ جَدَّ وَآدَهُ وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ احْتَجَبَ اللَّهُ مِنْهُ وَفَضَحَهُ عَلَى رُءُوسِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ

“Bir kadın, kendilerinden olmayan kimseyi bir aileye sokarsa, Allahtan bir şey bulamaz. Allah onu Cennetine sokmaz. Bir erkek de çocuğa bakar olduğu halde onun nesebini inkâr ederse, Allah onunla kendi arasına perde koyar ve onu kıyamete kadar öncekilerin ve sonrakilerin önünde rezil ve rüsvay eder”⁴¹ buyrulur. Kadının gayri meşru ilişki ile o aileden olmayan birini eve girdirmesinin, babanın ise kendisine ait olan bir çocuğu reddetmesinin ağır bir vebal olduğuna işaret edilmiştir.

İslam Hukukunda çocuğu doğuran kadının tesbit edilmesi çocukla anne arasındaki nesep ilişkisinin tayini için yeterli görülmüştür. Problem daha çok babanın belirlenmesi noktasında önem arz etmektedir. Çocuğun babaya nispet edilmesinin yolu sahih bir nikâh akdi olan evli çiftler arasında dünyaya gelmiş olmasıdır. Fasihten nikâh akdi ve nikâh şüphesi içerisinde meydana gelen cinsel birleşme de sahih nikâh akdine dâhil edilmiştir.⁴² Yani her üç halde de çocuğun babası belirli hale gelir. Bununla beraber çocuğun babaya nispetinin sahih olabilmesi için bazı şartlar ileri sürülmüştür. Erkeğin baba olabilecek yaşta ve durumda olması, eşler arasında birleşmenin meydana gelmiş olması veya mümkün olması, zifaf, halvet veya akitten sonra hamileliğin asgari süresinin dolmuş olması, kocanın vefatı veya boşamadan sonra azami sürenin aşılması bu şartlardan bazılarıdır.⁴³ Bu şartlar dâhilinde dünyaya gelen çocuğun nesebi sabit olmakta hem anneye hem de babaya nispeti sahih olmaktadır.

2.4. Hürmet-i Musâhere

Musâhere kelimesinin türediği sıhr kelimesi, eritmek, karıştırmak ve yaklaştırmak gibi manalara gelmektedir.⁴⁴ Evlilik akdi ile birbirine yabancı olan kimseler birbirine yakınlaşp kaynaştıkları için bu yol ile meydana gelen akrabalığa sıhriyet denilmiştir.⁴⁵ Sıhriyet aynı zamanda bir takım evlenme engellerinin doğmasına sebep olmaktadır. Sıhriyet vesilesi ile oluşan evlenme engelini hürmet-i musâhere denilmektedir.

Hürmet-i musâhere evlilik akdinin sonucu olarak doğmaktadır. Evlilik akdi meydana gelmeden birbiri ile evlenmesi mümkün olan bazı kimseler artık birbiri ile evlenemez duruma gelmektedir. Hürmet-i musâhere ile evlenilmesi ebedi olarak haram hale gelenler dört grupta yer almaktadır.

2.4.1. Usûlün Eşleri

Baba ve dedenin eşleri yani üvey anne olan kadınlar evlada haramdır. Birden çok eşi bulunan bir kimse, bu eşlerden birini boşamış olsa bu adamın diğer eşinden olan erkek çocuğu bu

³⁸ Ahzab, 33/5

³⁹ Bakara, 2/233

⁴⁰ Buhârî, Büyü‘, 3, 100; Müslim, Radâ, 36,38

⁴¹ Dârimî, Nikâh, 42; Ebû Dâvud, Talâk, 29; Nesâî, Talak; 47

⁴² Ebû Zehrâ, Muhammed, El-Ahvâlû’ş-Şahsiyye, Dâru’l-Fikeri’l-Arabî, Kâhire, 1957, 390

⁴³ Dönmez, İbrâhim, Nesep, DİA, 2006, XXXII, 573

⁴⁴ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, IV, 471, Dâru’s-Sâdır, Beyrut, Tarih Yok

⁴⁵ Aktan, Hamza, Sthriyet, DİA, 2009, XXXVII, 111

kadınla evlenemez. Daha önceden babanın eşi olması erkek çocuk ile kadın arasında bir sıhriyet bağı oluşturmuştur. Dedenin eşleri de bu durumdadır.⁴⁶ Erkek evlat ile babanın boşadığı kadının evlenememesi وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا “Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur”⁴⁷ ayetine dayanmaktadır. Babaların nikâh akdi yaptığı kadınlar evlada haram olmaktadır. Bu kadın ister kocası öldüğü için dul olan bir kadın olsun isterse de kocası tarafından boşanan kadın olsun fark etmemektedir. Yukarı doğru ne kadar uzarsa uzasın bütün dedelerin eşleri de bu ayetin kapsamına girmektedir.

2. 4. 2. Furû'nun Eşleri

Bir kimse kendi evladı veya torunun boşadığı kadınlarla yani gelinleri ile evlenemez. Bu kadın ister boşanmış bir kadın olsun isterse de kocası vefat eden kadın olsun durum aynıdır. Zira evladın bu kadın ile evlenmesi, kadın ile evladın babası arasında sıhriyet meydana getirmiştir. Artık gelin ile kayın babası ebediyen birbirine haram olmuştur. Bu evlilik akdinin sonucu olan sıhriyetten kaynaklanan bir durumdur.⁴⁸ İslam Hukukundaki bu hüküm kaynağını وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ “Kendi soyunuzdan olan evlatlarınızın eşleri ile (evlenmeniz size hara kılındı)”⁴⁹ ayetinden almaktadır.

2. 4. 3. Eşinin Usûlü

Nikâh akdi, hanımının annesi ve ninelerini ebedi olarak haram kılmaktadır. Bir kimse evlendiği kadını boşadıktan sonra kayınvalidesi ve kayınvalidesinin ister anne isterse de baba tarafından olan usulü ile evlenemez. Eşi ile kendisi arasında yapılan nikâh akdi, kayınvalide ve usulü arasında sıhriyet meydana getirmiştir.⁵⁰ Bu hüküm ise aynı şekilde Nisâ Suresinin 23. ayetindeki وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ “Eşlerinizin anneleri (size haram kılındı)” ifadesine dayanır. Yapılan nikâh akdi, akabinde duhul bulunmasa bile haramlığı gerektirmektedir. Zira burada cinsel beraber olma ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.⁵¹

2. 4. 4. Eşinin Furûu

Sıhriyetten dolayı ebedi haramlığı gerektiren sebeplerden sonuncusu da kişinin nikâhlandığı eşinin başka kocadan olma kız evlatlarıdır. Zira Nisâ Suresinin 23. ayetinde ayette وَرَبَائِكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ “Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı, eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur” buyrulmuştur. Buna göre üvey kızlar ve bu üvey kızların kızları ve kız torunları, üvey baba açısından nikâh akdi yapma bağlamında haram vasfı taşımaktadır. Ancak burada ebedi olarak haram olması, anneleri ile zifafa girme şartına bağlıdır. Eğer anneleri ile nikâh yapılırsa sonra zifafa girmeden boşama gerçekleşirse, bu kadının başka kocadan olan kızıyla nikâh akdi yapmakta bir sakınca

⁴⁶ İbn Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, Şerhu Fethü'l-Kadîr âle'l-Hidâyeti Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, III, 201

⁴⁷ Nisâ, 4/22

⁴⁸ İbn Nüceym, Zeynüddin ibn İbrahim ibn Muhammed, Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dakâik, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, III, 166

⁴⁹ Nisâ, 4/23

⁵⁰ Mavsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdüd, El-İhtiyar li-Ta'lîli'l-Muhtâr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Tarih Yok, III, 84

⁵¹ İbn Hümâm, III, 200

bulunmamaktadır. Zira ayeti kerimenin son kısmında “anneleri ile zifafa girmemişseniz bir sakınca yoktur” kaydı bulunmaktadır.⁵²

Yukarıda belirtilen ve dört grupta incelenen ebedi haramlık kapsamındaki durumlar sıhriyet akrabalığının neticesidir. Yapılan sahih bir nikâh akdinin sonucu olmaktadır. Bu dört hususun hürmet-i musâhere doğurması açısından müçtehitler arasında bir ihtilaf söz konusu olmamıştır. İhtilâfın meydana geldiği nokta ise çalışmamızın da temel hedefini oluşturan zina ve zinaya sebep olan hususlardır. Başka bir deyişle gayri meşru ilişki sıhriyet hısımlığı meydana getirir mi? Ya da sahih bir nikâh akdinin meydana getirdiği sonuçlar oluşur mu? Bundan sonra bu konu çerçevesinde oluşan görüşler üzerinde durulacaktır.

2. 4. 5. Gayri Meşru İlişkinin (Zina) Sonuçları Üzerinde Oluşan Görüşler

Kur'an ve hadislerde yasaklanarak haram kılınan gayri meşru ilişkinin herhangi bir sonuç doğurup doğurmayacağı yönünde genel olarak iki farklı görüşün meydana geldiğini görüyoruz. Bu görüş farklılığı hürmet-i musâhere'nin meydana gelip gelmeyeceği ve zina neticesinde doğacak çocuğun zina eden erkeğe nispet edilip edilemeyeceği noktasında yoğunlaşmaktadır.

Bu görüşlerden birincisi İslam Hukukunda zina olarak tanımlanan gayri meşru ilişkinin hürmet-i musâhere meydana getirdiği ve gayri meşru ilişki neticesinde doğacak çocuğun nesebinin sabit olduğu yönündedir. Bu görüş Hanefî ve Hanbelî mezhebinin görüşüdür.⁵³

İkinci görüş ise zinanın hürmet-i musâhere doğurmayacağı ve bu ilişki neticesinde doğacak çocuğun nesebinin zina eden erkeğe nispet edilemeyeceği yönündedir. Bu görüş ise Şafîî mezhebinin görüşüdür.⁵⁴ Mâlikî mezhebinin ağırlıklı görüşü de Şafîî mezhebinin görüşü ile aynıdır.⁵⁵

Burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir nokta vardır. İsmi zikredilen bütün mezheplere göre, şartlarına uyularak yapılan nikâh akdi ile babanın eşi durumundaki olan kadın, babanın başka bir kadından olan erkek evladına haram olur. Baba bu kadın ile nikâh akdi yaptıktan sonra ister duhul yapsın isterse de yapmamış olsun fark etmez. Yapılan nikâh akdinden sonra baba bu kadını boşarsa veya ölecek olursa bu kadın o adamın diğer kadınlardan olma çocuklarına haram olur. Bu konuda ittifak söz konusudur. Aynı kişi bir kadın ile nikâh yaptıktan sonra cinsel birliktelik yaşamaması halinde bu kadının, o adamın evladına haram olduğunda da ittifak vardır.⁵⁶

İhtilafın meydana geldiği durum ise bundan farklıdır. Herhangi bir nikâh akdi yapılmaksızın cinsel beraberlik yaşayan erkek ve kadının, beraber olduğu diğer kimsenin usul ve furuu ile evlenip evlenemeyeceği konusu ihtilafın temelini oluşturmaktadır. Örneğin gayri meşru ilişkide bulunan bir kadın ve erkek, zina ettiği diğer kişinin erkek veya kız evladı ile veya diğerinin anne veya babası ile evlenebilir mi? Zina edenler arasında hürmet-i musâhere dediğimiz akrabalık ilişkisi oluşur mu?

Aynı konuda iki farklı görüşün meydana gelmesinde وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ “Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla

⁵² İbn Nüceym, III, 165

⁵³ el-Aynî, IV, 526

⁵⁴ Merğînânî, I, 315; Eş-Şirâzî, Ebû İshak İbrâhim b. Ali b. Yûsuf el-Firûzabâdî, *El-Mühezzeb fî Fıkhi İmami's-Şafîî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1995, II, 440

⁵⁵ İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed Reşid el- Kurtûbî el-Endülisî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1994, II, 29

⁵⁶ Zuhaylî, VII, 130

evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur”⁵⁷ ayetinde yer alan نِكَاح – nikâh kelimesinin çok anlamlı müşterek bir lafız olması etkili olmuştur. Zira bu kelime nikâh akdi manasına geldiği gibi cinsel beraberlik anlamına da gelmektedir.⁵⁸ Burada iki farklı anlamı haiz olan bu kelime üzerinde oluşan iki farklı yorum üzerinde durulacak ve görüş sahiplerinin delillerine temas edilecek, deliller üzerinde bir değerlendirme yapılarak sonuca gidilmeye çalışılacaktır.

2. 4. 5. 1. Gayri Meşru İlişkinin (Zina) Hürmet-i Musâhere Meydana Getirdiği Görüşünde Olanlar

Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre söz konusu ayeti kerimede kullanılan نِكَاح – kelimesinin anlamı cinsel beraberliktir. Bu manaya göre ayetin manası “*Babalarınızın cinsel ilişkide bulunduğu kadınlarla evlenmeyin*” şeklindedir.

Hanefî ve Hanbelîler نِكَاح – kelimesinin cinsel beraberlik anlamını tercih ettikleri için gayri meşru ilişkinin, hürmet-i musâhere doğurduğu sonucuna ulaşmışlardır.⁵⁹ Buna göre bir erkeğin zina ettiği kadın, bu erkeğin oğluna ve babasına haram olmaktadır. Yani zina edilen kadın ile bu adamın oğlu veya babası evlilik akdi yapamazlar. Aynı şekilde zina edilen kadının annesi veya başka bir erkekten olma kızı zina eden erkeğe haram hale gelmektedir. Çünkü bu adamın cinsel beraberliği neticesinde sıhriyet dediğimiz akrabalık bağı oluşmuştur.⁶⁰

Ancak sahih nikâh akdinin diğer sonuçları meydana gelmemektedir. Örneğin zina mahsulü olan çocuk ile çocuğun dünyaya gelmesine sebep olan erkek birbirine mirasçı olamazlar. Veledi zina denilen bu çocuk, her ne kadar zina mahsulü olması sebebi ile anne babasının günahını yüklenmez ise de İslam Hukuku açısından herhangi bir hukuki hakkı da bulunmamaktadır. Bununla beraber çocuğun annesi belli olduğu için anne ile veledi zina arasında miras hükümleri cereyan eder. Birinin ölümü durumunda diğeri ona mirasçı olabilir.⁶¹

Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin bu sonuca ulaşmasında نِكَاح – kelimesine yükledikleri anlamın etkisi olmuştur. نِكَاح – kelimesinin cinsel beraberlik anlamını tercih etmelerinin sebebi olarak bazı deliller ileri sürmüşlerdir. Onlara göre فَانْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ “Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz”⁶² ayeti bu delillerden biridir. Allah Teâlâ üç talak hakkını kullanan bir kişinin, boşadığı kadın ile yeniden evlenebilmesi için, kadının başka bir erkek ile nikâh yapmasını emretmiştir. Buradaki nikâh yapma, sadece şer’î manadaki nikâh manasında değildir. İkinci koca ile yapılan nikâh akdi ile beraber sonrasında meydana gelen cinsel beraberlik de kast edilmiştir. Mücerret bir şekilde yapılan şer’î manadaki nikâh kast edilmiş olsaydı, erkeğin kendi eşini başka bir erkek ile evlendirmesi olurdu ki bu mümkün değildir. Ayrıca üçüncü boşamadan sonra meydana gelen kesin ayrılığın bir anlamı da olmazdı.

⁵⁷ Nisâ, 4/22

⁵⁸ Lisânü'l-Arap, II, 625

⁵⁹ İbn Hümâm, III, 202

⁶⁰ El-İhtiyâr, III, 88

⁶¹ Hadislerle İslam, DİA, Nesep, V, 377

⁶² Bakara, 2/230

Dolayısıyla *وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ* ifadesindeki *نَكَحَ* fiili, cinsel birliktelik anlamına gelmektedir demişlerdir.⁶³

İkinci olarak *وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ* “Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (*buluğa*) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin”⁶⁴ buyrulmuştur. Bu ayeti kerimede de *النِّكَاحَ* kelimesi ergenlik çağına girmek, cinsel ilişkiye güç yetirecek seviyeye ulaşmak anlamında kullanılmıştır. Bu durumda *وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ* ifadesinde yer alan *نَكَحَ* fiili de, cinsel birliktelik şeklinde anlaşılmalıdır.

Üçüncü olarak Hz. Peygamber (sav), *نَاكِحِ الْيَدِ مَلْعُونٌ* “El ile zina eden lanetlenmiştir.”⁶⁵ İfadesi ile *نَاكِحِ* kelimesini “zina eden” anlamında kullanmıştır. Bu hadisin işareti de söz konusu ayetteki *نَكَحَ* fiilinin cinsel birliktelik anlamında olduğu yönündedir.

Yine bir sahabî Hz. Peygamber’e gelerek “Ey Allah’ın Rasulü! Ben cahiliye devrinde bir kadınla zina etmişim, şimdi onun kızıyla evlenebilir miyim?” diye sordu. Efendimiz: “*Bunu uygun görmüyorum. Annesinden gördüklerini kızından da görmen yakışmaz*”⁶⁶ diye buyurdu. Bu hadis de zinanın hürmet-i musâhere sonucunu doğurduğuna işaret etmektedir.

Ayrıca çocuğun doğmasına vesile olan şey cinsel beraberliktir. Nasıl ki nikâh akdi ile yapılan evlilikte çocuğun nesebi sabit oluyorsa aynı şekilde gayri meşru ilişki neticesinde doğan çocuğun nesebi de sabit olur. Nikâh akdi ile yapılan cinsel beraberlik sonucu doğan kız ile babası evlenemediği gibi zina neticesinde doğan kız ile de evlenemez. Zinanın haram bir fiil olması işin sonucunu değiştirmemektedir. Zira her ikisinde de cinsel beraberlik çocuğun olmasına vesiledir.⁶⁷

Hanefî ve Hanbelî mezhebi müçtehitleri *نَكَحَ* fiilinin söz konusu ayette cinsel beraberlik anlamında olduğunu kabul etmekle beraber, sadece cinsel birliktelik anlamında olduğunu iddia etmenin de yanlış olduğunu belirtmişlerdir. Bu fiilin şer’î manada kullanımı da yaygındır. Örneğin *وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ* “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin”⁶⁸ ve *فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنْ... Size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın...*⁶⁹ ayetlerinde şer’î manada nikah akdi olarak kullanılmıştır. Hanefî ve Hanbelîler *نَكَحَ* fiilinin nikâh akdi manasından hareketle babanın nikâh akdi yaptığı ve beraberlik yaşamadan boşadığı kadının da evladına haram olacağı görüşünü benimsemişlerdir. Ancak Hanefî ve Hanbelîler *وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ* ayetindeki *نَكَحَ* fiilinin cinsel birliktelik anlamında olduğunu söylemişlerdir. Çünkü *نَكَحَ* fiilinin anlamı yukarı da verilen iki ayette olduğu gibi nikâh akdi olamaz. Zira *نَكَحَ* fiilinin asıl manası iki şeyin birbiri içine girmesi demektir. Bu ise ancak cinsel birliktelik ile meydana gelir. Bu mana mücerret nikâh akdinde yoktur.⁷⁰

⁶³ Er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed et-Tahtânî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fiker, Beyrut, X, 18,

⁶⁴ Nisa, 4/6

⁶⁵ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, X, 18

⁶⁶ Zuhaylî, VII, 135

⁶⁷ Zuhaylî, VII, 135

⁶⁸ Nûr, 32/24

⁶⁹ Nisa, 4/3

⁷⁰ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, X, 18

Hanefî ve Hanbelî mezhebi gayri meşru ilişki ile dünyaya gelecek çocuğun zina edenlere nispet edileceği görüşünü benimsemişlerdir. Ancak gayri meşru ilişkinin, sahih bir nikâh akdinin diğer sonuçlarını doğurmayacağını kabul etmişlerdir. Buna göre zina edenler arasında miras hukuku işletilmez. Erkek nafaka sağlamak zorunda olmaz. Zina ettiği kadın ile baş başa kalması caiz olmaz.⁷¹

2. 4. 5. 2. Gayri Meşru İlişkinin (Zina) Hürmet-i Musâhere Meydana Getirmediği Görüşünde Olanlar

Şafiî Mezhebi gayri meşru ilişkinin hürmet-i musâhere meydana getirmediği görüşünü benimsemiştir.⁷² Mâlikî Mezhebinin ağırlıklı görüşü de bu yöndedir. Mâlikiler ve Şafiiler, وَلَا فَانْكُحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ ifadesindeki (نَكَحَ) fiilinin anlamını şer'î manada bilinen nikâh akdi olarak almışlardır. Bu iki mezhep ilgili ayette geçen نَكَحَ fiilinin cinsel beraberlik anlamını içermediğini savunmuşlardır. Bu durumda onlara göre ayetin manası “*Babalarınızın şer'î manada nikâh akdi kıydığı kadınlar*” şeklinde olmaktadır.

Ayetin bu manasına göre iki sonuç meydana gelmektedir. Birincisi babanın mücerret nikâh akdi yaptığı, fakat cinsel beraberlik yaşamadan boşadığı kadının babanın başka bir kadından olan erkek evladına haram olduğudur. Bu sonuç Hanefî ve Hanbelî Mezhebinin görüşleri ile aynıdır. İkinci sonuç ise babanın şer'î manada nikâh akdi olmaksızın cinsel birliktelik yaşadığı kadın ile babanın diğer eşinden olma oğlunun nikâhlanmasının caiz oluşudur.⁷³

Şafiî ve Mâlikî mezheplerinin Hanefî ve Hanbelî mezheplerinden farklı düşündüğü nokta ise ikinci sonuç ile ilgilidir. Şafiî ve Mâlikî mezhepleri bu görüşleri ile gayri meşru ilişkinin hürmet-i musâhere sonucunu doğurmadığı neticesine ulaşmaktadırlar. Ayetin bu şekilde değerlendirilmesi gerektiği yolundaki tezleri için ise bir takım deliller ortaya koymuşlardır.⁷⁴

Kur'an'da وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin.”⁷⁵ ve فَانْكُحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَنِّي وَتَلَّتْ “... Size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın...”⁷⁶ ayetlerinde نَكَحَ fiili şer'î manada nikâh akdi olarak kullanılmıştır. Bu ayetlerde geçen nikâh kelimelerini cinsel beraberlik olarak anlamak mümkün değildir. Bu durumda bizim نَكَحَ fiiline şer'î manada nikâh akdi olarak anlam vermemiz ve وَلَا فَانْكُحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ ayetini “*Babalarınızın şer'î manada nikâh akdi yaptığı kadınlar*” şeklinde anlamamız gerekir.

Hz. Peygamber (sav) bir hadislerinde فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي “Nikâh benim sünnetimdir. Kim sünnetim ile amel etmezse benden değildir.”⁷⁷ buyurmuştur. Bu hadiste geçen nikâh kelimesini cinsel birliktelik olarak anlamak doğru değildir. Öyle olsa cinsel birlikteliğin, nikâh olsun ya da olmasın, sünnet olması gerekir. Bu ise doğru değildir. Çünkü gayri meşru ilişkiyi yasaklayan açık ayetler vardır.

Ayrıca نَكَحَ fiilinin aslî anlamı cinsel birliktelik değildir. Aslî manası şer'î manadaki nikâh akdidir. Mecâzî manada cinsel birliktelik anlamı yüklenmiştir. Bunun delili ise Hz. Peygamber (sav)'in وَلِدْتُ مِنْ نِكَاحٍ وَلَمْ أُولَدْ مِنْ سِفَاحٍ “Ben bir nikâhtan doğdum. Gayri meşru olan

⁷¹ el-Aynî, IV, 483

⁷² Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Mârifet, Beyrut, 1997, III, 237

⁷³ Zuhaylî, *El-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, VII, 136

⁷⁴ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ġayb*, X, 18

⁷⁵ Nûr, 32/24

⁷⁶ Nisa, 4/3

⁷⁷ Buhârî, Nikâh, 67; İbn Mâce, Nikâh, 1

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

*bir beraberlikten doğmadım*⁷⁸ hadisidir. Bu hadiste nikâh kelimesi ile sifâh yani gayri meşru ilişki karşılıklı zikredilmiştir. Her iki kelime de aynı manayı ifade etmiş olsaydı karşılıklı zikretmenin bir anlamı olmazdı. Bu durumda nikâh kelimesi şer’î manadaki nikâh olarak anlaşılmaktadır.⁷⁹

Şafii ve Malikî mezhebine mensup fakihler verdiğimiz örnek delillere dayanarak وَلَا تَنْكُحُوا مَا وَآلَاءِكُمْ مِنَ النِّسَاءِ ifadesindeki (نَكَحَ) fiilini, şer’î manadaki nikâh olarak anlaşılması gerektiğini savunmuşlardır. Buna göre bir evladın, babasının zina ettiği bir kadınla evlenmesi caiz olmaktadır. Zina eden kişi ise zina ettiği kadının annesi ile evlenebilir. Çünkü zina yani gayri meşru yolla meydana gelen cinsel birliktelik hürmet-i musâhere doğurmamaktadır. Ayrıca gayri meşru ilişki neticesinde dünyaya gelen çocuk dünyaya gelmesine sebep olan kişiye nispet edilmemektedir.⁸⁰

Şafî mezhebi, zinanın hürmet-i musâhere meydana getirmeyeceğine dair ileri sürdükleri bu deliller yanında evliliğin Allah’ın kullarına olan bir ihsanı olduğu ve evlilik neticesinde meydana gelen akrabalık bağlarının ve doğacak çocuğun da birer nimet olduğu, zinanın ise haram olduğunu, dolayısı ile haram olan bir vesile ile helal ve nimet olan bir sonuca ulaşamayacağını ileri sürmüşlerdir.⁸¹ Bu sebeple gayri meşru ilişki, sahih nikâh akdinin doğurduğu neticelerden hiç birini doğurmaz. Zina edenler arasında miras hukuku cereyan etmez. Erkeğin mehir verme ve nafaka sağlama zorunluluğu olmaz. Birbiri ile gayri meşru ilişkide bulunmuş olsalar bile bundan sonra bir araya gelmeleri ve kimsenin görmeyeceği yerde baş başa kalmaları caiz olmaz.⁸²

⁷⁸ Beyhâkî, Delâil, I, 174

⁷⁹ Er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ġayb*, X, 18

⁸⁰ Zuhaylî, *El-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletühü*, VII, 135

⁸¹ Şirbîni, III, 237

⁸² Zuhaylî, *El-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletühü*, VII, 136

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SONUÇ

İslam Dini, Müslümanların sağlam bir toplum yapısı oluşturmaları ve bu toplumun ahlaki mükemmelliğe erişmesi için bir takım ilkeler belirlemiştir. Bu ilkeler çerçevesinde bazı emirler ortaya koymuş bazı şeyleri de yasak kapsamında değerlendirmiştir. Evlilik müessesini kurmaya yönelik teşvikleri ve toplumu ahlaki çöküntüye uğratabilecek gayri meşru ilişkilerin yasaklanması da bu ilkeler çerçevesinde ortaya konulmuştur.

Gayri meşru ilişkinin kötü ve çirkin olduğu bu sebeple de yaklaşılmaması gerektiğini açık bir şekilde beyan eden Kur'an ayetleri bulunmaktadır. Konuyla ilgili hadisler ise gayri meşru ilişkinin kötü bir yol olduğuna işaret etmiştir. Netice itibarıyla Kur'an ve sünnetin bir sonucu olan İslam Hukuku zina etme ile ilgili bir takım hukuki yaptırımlar belirlemiş, meydana getirdiği sonuçlar üzerinde bazı hükümler ortaya koymuştur.

İslam Dini can, mal, din, nesil ve aklın korunmasını zaruret kapsamında ele almıştır. Nesillerin bozulması, soyların karışması gibi olumsuz sonuçlara sebep olan gayri meşru ilişkileri de yasak kılmıştır. Çağımızda meydana gelen üzüntü verici gayri meşru ilişkilerin yaygın hale gelmesi de İslam Hukukunun zinaya karşı belirlediği yasaklayıcı ilkelerin haklılığını ortaya koymaktadır. Zira gayri meşru ilişkilerin kutsal değer taşıyan aile yuvalarının yıkılmasına sebep olması, cinayetlerin ve intiharların vaki olması ve cami avlularına terk edilen hatta çöp konteynırlarına bırakılan günahsız yavruların olması bunun en önemli göstergesidir.

Bunun ötesinde gayri meşru ilişkilerin toplumun ahlâki açıdan çöküntüye uğramasına sebep olması, cinsel arzuların fitrata uygun olmayacak şekilde tatmin edilmesi ve bu vesile ile aile yuvasının kutsallığına gölge düşürmesi hiç de iç açıcı bir tablo oluşturmamaktadır. Diğer taraftan gayri meşru ilişki neticesinde dünyaya gelen günahsız yavruların toplum içerisinde ezik bir hayat yaşamaya mecbur bırakılması da ağır bir vebal ortaya çıkarmaktadır. Bu çocukların İslam Hukuku açısından ihtilaf olmakla beraber kendi öz babasına nispet edilememesi, babasından miras alamaması, dünyaya gelmesine sebep olan kişinin bu çocuğun nafakasını sağlama mecburiyetinde olmaması ve sahipsiz olarak yaşamaya mahkûm edilmesi de ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bunlar Müslüman kimliği taşıyan ailelerin İslam Hukukunun gayri meşru ilişki ile ilgili olarak bilinçlenmesini ve çocuklarına da bu bilincin kazandırılmasını zaruri kılmaktadır. Hem dünyevî hem de uhrevî sonucu olan ve hem ailelerin tahrif olmasına hem de toplumun ahlâki açıdan çökmesine sebep olan gayri meşru ilişkinin kötülüğü konusunda bütün toplumun bilgi sahibi olması ve gerekli eğitimin verilmesi gerekmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KAYNAKÇA

BAKKAL, Ali, *Sünnetin Kaynak Değeri*, Ocak-Haziran, 2003, HRÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. V

ATAR, Fahrettin, DİA, *Nikâh*, 2007, XXXIII, 112

KÂSÂNÎ, Alâuddin Ebi Bekr İbn Mes'ûd, *Bedâiüssanâi fî Tertibi's-Şerâi*, 1987, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, Beyrut, 6c.

ESEN, Hüseyin, *Evlilik Dışı Cinsî Münâsebet*, 2003, DİA, XLIV, 440

ZUHAYLÎ, Vehbe, *El-Fıkhu'l-İslâmî ale'l-Mezâhibi'l-Erbaati ve Edilletühü*, 1985, Dâru'l-Fiker, Dimaşk, 8c.

AYNÎ, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, 1990, Dâru'l-Fiker, Beyrut, 12c.

ERBAY, Celal, DİA, *Nafaka*, 2006, XXXII, 282

DÖNMEZ, İbrâhim, *Nesep*, 2006, DİA, XXXII, 573

EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, *El-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 1957, Dâru'l-Fikeri'l-Arabî, Kâhire

DÖNMEZ, İbrâhim, *Nesep*, 2006, DİA, XXXII, 573

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, 2003, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 9c.

AKTAN, Hamza, *Sihriyet*, 2009, DİA, XXXVII, 111

İBN HÛMÂM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Şerhu Fethü'l-Kadîr âle'l-Hidâyeti Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, 2003, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 10c.

İBN NÜCEYM, Zeynüddin ibn İbrahim ibn Muhammed, *Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dakâik*, 1997, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 9c.

MAVSÎLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *El-İhtiyar li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, Tarih Yok, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 4c.

ŞİRÂZÎ, Ebû İshak İbrâhim b. Ali b. Yûsuf el-Firûzabâdî, *El-Mühezzeb fî Fikhi İmami's-Şâfiî*, 1995, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 3c.

İBN RÜŞD, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed Reşid el- Kurtûbî el-Endülisî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 1994, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 2c.

HADİSLERLE İSLAM, 2013, DİA, 7c.

RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed et-Tahtânî, Tarih Yok, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fiker, Beyrut, 32c.

ŞİRBÎNÎ, Şemsüddin Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc*, 1997, Dâru'l-Mârife, Beyrut

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, 2006, Mektebetü'r-Rüşd, İkinci Baskı, Riyad, 2c.

DÂREKUTNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *Sünen-i Dârekutnî*, 2004, Tahkik: Şuayb el-Arnût, Hasen Abdülmun'im eş-Şelebî, Abdüllâtîf Hirzillâh, Ahmed Berhûm, Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut, 6c.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, 2004, Tahkik: Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, İkinci Baskı, Cidde, 4c.

İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*, 1995, Tahkik: Şuayb el-Arnût, Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut, 50c.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, 1998, Tahkik: Dr. Beşşâr Avvâd Mârûf, Dâru'l-Ceyl, Birinci Baskı, Beyrut, 6c.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. El-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî e'n-Nisâburî, *Sahîhu'l-Müslim*, 1998, Dâru'l-Müğnî, Birinci Baskı, Suudî Arabistan, 2c.

NESÂÎ, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2001, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut, 12c.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE SOSYAL DEĞER YARATIMI ETKİLERİ ÜZERİNE İSO 500'DE İLK YÜZE GİREN FİRMALARIN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ VE BAŞARI ETKENLERİ

Canan Gamze BAL

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

cgbal@ksu.edu.tr

Gökçen AVCU

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

avcugokcen@gmail.com

Mahsum TUMURBAĞA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

mahsumtumurbaga@hotmail.com

ÖZET

Dünyadaki ekonomik, toplumsal, sosyal ve çevresel sorunların artması ve bu sorunlarla mücadele etmede gösterilen çabaların yetersiz kalması nedeni ile toplumda değer yaratmanın bir aracı olan sosyal girişimciliğin ve kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin önemi artmaktadır. Yapılan birçok çalışma Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramının gelişmiş ülke ekonomilerinin çoğunda önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir. Bir yandan toplumsal refah gelişmesine katkı sağlarken kurumların toplumdaki varlıklarını sürdürülebilmelerine olan etkisi ile hem topluma hem de kuruma değer katan kavramın ülkemizde de önemi giderek artmaktadır. Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı olarak ilk kez H. Bowen'in 1953'te yayımlanan "İşadamlarının Sosyal Sorumlulukları" (Social Responsibilities of the Businessmen) adlı kitabında yer almıştır. Bowen eserinde; işadamlarının, toplumun değer ve amaçlarıyla örtüşen sosyal sorumluluk faaliyetleriyle ilgilenmelerini savunmuştur. Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı, dünyada sürdürülebilir kalkınma kavramının yükselmesi ile eş zamanlı olarak önem ve popülerlik kazanmıştır. İş dünyası, sürdürülebilir kalkınmanın artık sadece kamu sektörü ve sivil toplum kuruluşlarının ilgi alanı olmadığını ve kendilerinin de finansal sürdürülebilirliklerine ek olarak, kaynakların sürdürülebilirliği ve insani kalkınma için etkili rol almak üzere hızla harekete geçmeleri gerektiğinin farkına varmıştır. Dünya Bankası Raporu'na göre Kurumsal Sosyal Sorumluluk; işletmelerin faaliyetlerini sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda gerçekleştirmesi olarak ifade edilmektedir. Bunun anlamı; işletmelerin faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin dikkate alınıp zararlı sonuçların en aza indirgenmesi, faydalı sonuçların en yüksek seviyeye getirilmesidir. Sosyal Girişimcilik literatürü incelendiğinde kavramı tanımlamakta temel alınan bazı unsurlardan yararlanıldığı görülmektedir: sosyal misyon, sosyal değer, sosyal girişimcinin kişilik özellikleri, sosyal değişim, sosyal sorun, sosyal ekonomi, sosyal inovasyon. Sosyal Girişimcilik çok eskilere dayansa da kavram olarak kullanımı yeni sayılmaktadır. 1980

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

yılında Bill Drayton tarafından kurulan dünya çapındaki girişimcilik ağı ASHOKA'nın kurulması ile duyulmaya başlanmıştır. 2006 yılında da Muhammed Yunus'un Bangladeş'teki Grameen Bank Projesi'nin Nobel Barış Ödülü'ne uygun görülmesi ile dünyada merak uyandırmaya başlamıştır. Dünyada ve Türkiye'de örnekleri giderek artmakta olan sosyal girişimcilik son yıllarda toplumsal sorunların çözümünde bir araç olarak görülmektedir. Bu bakımdan toplumsal sorunları tek tek ele almaktansa temelden, sürekli bir değişim yaratarak ve değişimi yaygınlaştırarak uzun vadede sorunların ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Bu sebeple sosyal girişimcilik değişimin ve kalkınmanın bir aracı olarak görülmektedir. Sosyal Girişimcilik; ticari girişimciliğin risk alma, yenilikçi olma ve kar elde etme gibi özellikleri ile bütünleşmiş olup temel hedefi ise sosyal misyon ile yola çıkıp sosyal bir değer yaratmaktır.

Toplumda değer yaratmanın bir aracı olan sosyal girişimciliğin ve sosyal değer yaratımı etkilerinin üzerine kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin başarı etkenleri konusuna farkındalık oluşturularak yapılacak olan diğer çalışmalara katkı sağlamak araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Literatür taraması ve içerik analizi yöntemi ile ISO 500'de ilk yüze giren firmaların kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin incelenmesi ile 72 firmanın 78 kurumsal sosyal sorumluluk projesi olduğu tespit edilerek başarı etkenleri ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Girişimcilik, Sosyal Değer Yaratımı, Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Sosyal Sorumluluk.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS AND SUCCESS FACTORS IN ISO 500 THE FIRST 100 COMPANIES (THE FIRST 100 COMPANIES IN ISO 500) ON SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND SOCIAL VALUE CREATION EFFECTS

ABSTRACT

The importance of social entrepreneurship and corporate social responsibility projects are increasing. Social entrepreneurship means of creating value in society. Economic, social, communal and environmental problems in the world are increasing and by the way efforts to combat the problems are insufficient.

Businesses consider the economic, social and environmental effects of business activities. The most harmful consequences are reduced and beneficial results are maximized by corporate social responsibility projects. Corporate social responsibility projects create social value in the context of social entrepreneurship. Social entrepreneurship is a process by which citizens build or transform institutions to advance solutions to social problems, such as poverty, illness, illiteracy, environmental destruction, human rights abuses and corruption, in order to make life better for many (Bornstein and Davis, 2010:1). Social Entrepreneurship is defined by social mission, social value, personality characteristics of social entrepreneur, social

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

change, social problem, social economy and social innovation. Muhammed Yunus is an economics professor who established the Grameen Bank, a for-profit, antipoverty bank whose majority shareholders were the women villagers it served (Bornstein and Davis, 2010:15). This project won the Nobel Peace Prize. So social entrepreneurship was started to wonder in the worldwide and has been seen as a tool in the solution of social problems in recent years.

The purpose of the research is to contribute to the social enterprise which is a means of creating value in society and to contribute to other works by creating awareness about the success factors of corporate social responsibility projects on social value creation effects. Through literature review and content analysis method, it was determined that there were 78 corporate social responsibility projects of 72 companies by examining the corporate social responsibility projects of the first 100 companies in the ISO 500, and evaluations of success factors were made.

Key Words: Social Entrepreneurship, Social Value Creation, Corporate Social Responsibility.

1. GİRİŞ

Dünyadaki ekonomik, toplumsal, sosyal ve çevresel sorunların artması ve bu sorunlarla mücadele etmede gösterilen çabaların yetersiz kalması nedeni ile toplumda değer yaratmanın bir aracı olan sosyal girişimciliğin ve kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin önemi artmaktadır. Sosyal sorunlara girişimcilik bakış açısı ile çözümler oluşturulması düşüncesi ile ortaya çıkan sosyal girişimcilik uygulamalarının işletmelere; sosyal kimlik oluşturma, rekabet elde etme üstünlüğü elde etme, örgütsel bağlılık yaratma, itibar sağlama ve markalaşma yararları dikkat çekmektedir. Sosyal bir değer yaratma amacı taşıyan her işletmenin sosyal girişimci olmaya aday olduğu ifade edilebilir. Rekabet ortamının sürekli olarak artmakta olduğu günümüzde yaşanmakta olan değişimler firmaların kurumsal sosyal sorumluluğa ve sosyal girişimciliğe ilgilerini arttırmakla birlikte sosyal değer yaratma isteği, kurumsal sorumluluk projelerinin ve sosyal girişimciliğin temelindedir. Kurumlar, sosyal sorumluluk projeleriyle bir yandan toplumun gelişimine hizmet ederken kendi sürdürülebilirliklerine de katkıda bulunmaktadır. İnsan hakları, kadın hakları, cinsiyet eşitliği, çocuk hakları, tüketici hakları, sağlık ve beslenme, temiz ve sağlıklı çevrede yaşama, doğayı koruma, yoksullukla savaş, bireyin yeteneğini geliştirme ve herkes için eğitim hakkının sosyal girişimciliğin yoğunlaştığı alanlar olduğu ifade edilmektedir (Marangoz, 2012:92-93). Türkiye’de de sosyal girişimcilik alanında faaliyet gösteren işletmelerin ve sivil toplum kuruluşlarının sayısının artmakta olduğu gözlemlenmiştir. Çünkü küresel çevrede her geçen gün yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ve sosyal girişimcilik toplumsal sorunların çözümlenmesinde her geçen gün artan bir önemle gündeme gelmeye devam etmektedir. İşletmelerde sosyal girişimcilik

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

olgusunun mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle sorunların çözümünde kurumsal sosyal sorumluluğun aynı zamanda kurumsal bir kazanım olarak görülmesi ile ISO 500'de ilk yüze giren firmaların kurumsal sosyal sorumluluk projeleri toplumda değer yaratmanın bir aracı olan sosyal girişimciliğin ve sosyal değer yaratımı etkilerinin üzerine kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin başarı etkenleri konusuna farkındalık oluşturularak yapılacak olan diğer çalışmalara katkı sağlamak araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Firmaların kurumsal sosyal sorumluluk projeleri incelenerek elde edilen veriler kapsamında değerlendirmeler yapılarak çalışmaya sonuçlandırılmıştır.

2. SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE SOSYAL DEĞER YARATIMI

Dünyadaki ekonomik, toplumsal, sosyal ve çevresel sorunlar sürekli olarak artmaktadır. Bu sorunlarla mücadele etmede gösterilen çabaların yetersiz kalmaktadır ve bu sebeple toplumda değer yaratmanın bir aracı olan sosyal girişimciliğin ve kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin önemi artmaktadır.

Sosyal Girişimcilik literatürü incelendiğinde kavramı tanımlamakta belli başlı bazı unsurlardan yararlanıldığı görülmektedir: (Aslan vd., 2012:70). Kavram pek çok unsur ile tanımlanmaya çalışılsa da temelinde; toplumsal sorunlara girişimci bakış açısı ile yenilikçi çözümler sunmak olarak tanımlanabilir. Aşağıdaki tabloda literatürde sosyal girişimciliği tanımlamakta kullanılan bazı kavramlar yer almaktadır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Tablo 1. Literatürde Sosyal Girişimciliği Tanımlamada Kullanılan Kavramlar

Sosyal Misyon	Sosyal Değer	Sosyal Değişim
Sosyal Sorun	Sosyal Ekonomi	Sosyal İnovasyon
Sosyal Girişimcinin Kişilik Özellikleri		

Sosyal Girişimcilik çalışmaları küçük bir gruptan, bireylerin oluşturmuş oldukları bir takıma, örgütlerden farklı yapıdaki birçok ağa ve topluma kadar ulaşabilmektedir (Light, 2006:50). Çünkü sosyal girişimcilikte yerleşmiş problemleri çözmek için yeni radikal yaklaşımlar geliştirmek önem arz etmektedir. Bundan dolayı sektörler arası işbirliği zorunludur (Johnson, 2000:2). 1980 yılında Bill Drayton tarafından kurulan dünya çapındaki girişimcilik ağı ASHOKA'nın kurulması ile sosyal girişimcilik duyulmaya başlanmıştır. 2006 yılında ise Muhammed Yunus'un Bangladeş'teki Grameen Bank Projesi ile Nobel Barış Ödülü'ne uygun görülmesi ile dünyada merak uyandırmaya başlamıştır (Koenig, 2013). Sosyal girişimcilik; kar amacı gütmeyen, ticari ve kamu sektörü içinde varlık gösterebilen sürdürülebilir, yenilikçi ve sosyal değer yaratan faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Ercan, 2016:17). Bangladeşli Muhammed Yunus ve Grameen Bank, 2006 yılında Nobel Barış Ödülü'ne "yoksullara mikro kredi gibi ekonomik programları kullanarak ülkelerinde ekonomik ve sosyal gelişme yaratma çabalarından dolayı" layık görülmüştür. Ülkesindeki yoksullara, özellikle kadınlara, küçük işletmeler kurabilmeleri için teminatsız krediler veren Grameen Bankası'nı 1976 yılında kurmuş olup bunu yaparken mikro kredi kavramını ortaya atan ekonomi profesörü Muhammed Yunus'un, Bangladeş'in açlık sorunu ile yüzleşmesiyle yoksulluğa çözüm bulabilmek tüm dünyada hızla yayılan bir sistemin de öncüsü olduğu ifade edilebilir (Karadal, 2013:356).

Birçok tanımı yapılmış olan sosyal girişimcilik kavramının bazı örnek tanımları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2. Sosyal Girişimcilik Kavramı Tanımları

(Weerawardena, J.ve Mort, G. S. 2006; Aslan vd., 2012)

Yazar(lar)	Sosyal Girişimcilik Tanımı
Dees	Sosyal değer yaratma ve toplumsal sorunları çözme konusunda yenilikçi çözümler ortaya koymaktadır.
Prabhu	Birincil görevi sosyal değişim ve müşteri gruplarının geliştirilmesidir.
Wallace	Girişimciler, toplumları geliştirmeye yönelik sosyal sorumluluğa sahiptir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Thompson vd.	Sosyal sermaye oluşturma amacıyla yeni bir şey, farklı bir şey ekleme sürecidir.
Leadbeater	Sosyal girişimciler; sosyal yardım hizmetleri için veya sosyal sorunlar için yeni bir ürün veya yeni bir yaklaşım geliştirerek inovasyon yaratırlar.
Murphy ve Coombes	Belirli bir sosyal amaç veya sorunu teşvik etme niyetinde olan bir oluşum ve girişimin üstlenilmesidir.
Alvord vd.	Sosyal etki yaratabilmek için yenilik getirmek ve yenilikle beraber sosyal sorunlara eğilmektir.

Sosyal Girişimcilik; ticari girişimciliğin risk alma, yenilikçi olma ve kar elde etme gibi özellikleri ile bütünleşerek sosyal misyon ile yola çıkıp sosyal bir değer yaratmak temel hedefidir. Aşağıdaki tabloda sosyal girişimciliğin bileşenleri yer almaktadır.

Tablo 3. Sosyal Girişimcilik Bileşenleri (Karadal, H., 2013:352)

Sosyal değer yaratma veya topluma yararlı olma arzusu
Sosyal değeri yaratacak fırsatları görme
Yenilikçi olma
Kaynak yaratma ve sürdürülebilir olma

Sosyal Girişimciliği oluşturan sosyallik kavramı ile birlikte toplumsal sorunlar ile ilgilenilme gereği ifade edilirken, girişimcilik kavramı ile yenilikçilik ya da denenmemiş yöntemler sunması ifade edilmektedir.

Sosyal girişimciliğin önemli boyutlarından olan sosyal değer yaratma; topluma katkı sunma ve sosyal sorunlara çözümler sunma anlamına gelmektedir. Sosyal girişimler sosyal değer yaratmak için ortaya çıkmaktadır (Kırılmaz, 2014:70).

Sosyal girişimcilik kavramı, sosyal sorunlara girişimcilik bakış açısı ile çözümler yaratma fikri ile ortaya çıkmış olan bir kavramdır. Sosyal girişimcilik özellikle; yoksulluk, eğitim, çevre sorunları, ekolojik tarım, dezavantajlı gruplar olan kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, sokak hayvanları vb. konular ile ilgili toplumsal problemlere yenilikçi ve yaratıcı çözümler bulunması için yapılan uygulamaları ve faaliyetleri kapsamaktadır. Toplumsal kalkınmayı sağlamak; sosyal girişimcilerin bu faaliyetleri gerçekleştirmelerindeki en önemli amaçtır. Sosyal girişimciler toplumsal değişim ajanı olarak görülmekte olup sosyal

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

girişimcilerin en önemli özelliği; sosyal bir amaca sahip olmaları olarak ifade edilebilir (Kırılmaz, 2014:57).

Sosyal girişimci; yaşamakta olduğu toplumda gözlemlediği ihtiyaçları ve aksaklıkları eleştirmekle kalmayıp ihtiyaç ve problemlere çözüm üretmek, üretmiş olduğu çözümleri sürdürülebilir sistemler haline getirerek uygulayan kişidir. Sosyal girişimcilerin özelliklerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Girişimcilerin Özellikleri (Marangoz, M., 2012:87-88)

Toplumsal sorunları ve gereksinimleri tahmin edebilirler.
Toplumsal yaşamda yenilik ve değişiklikleri desteklemek için uygulanabilir çözüm önerileri getirirler.
Uygulamaları gerçekleştirecek örgütü kurmak ve yönetmek için klasik girişimcilik ilkelerinden yararlanırlar.
Tutum ve davranışları ile evrensel ahlak kurallarına uyarlar.
Toplumla ilgili projeler üzerinde çalışırlar.
Bilgilerini aktarma ve deneyimlerini paylaşma konusunda isteklidirler.
Davranışlarıyla liderlik örneği sergilerler.
Yeni problemler karşısında çözüm üretirler.
Toplumsal sorunların farkındadırlar.
Güçlü bir başarılı olma isteğine sahiptirler.
Mücadeleci ve azimlidirler.
Sorumlulukla risk alabilme arzu ve yeteneğine sahiptirler.
Yaratıcılık ve fırsatları sezebilme yeteneğine sahiptirlerdir.
Planlı çalışma ve araştırma yeteneğine sahiptirlerdir.
Başkalarıyla çalışmada güven verirler.

Sosyal girişimler; sosyal değer yaratma ve toplumsal sorunları çözme konusunda yenilikçi çözümler sunarlar (Dees, 1998). Sosyal girişimciliğin özellikleri şu şekilde ifade edilmiştir (Dees, 1998): -Sürdürülebilir sosyal değer yaratan bir misyona sahip olmak, -Sosyal misyonları odağında yeni olanakları bıkmadan keşfetmek ve ortaya çıkarmak, -Sürekli yenilikçi ve öğrenen bir sürecin içerisinde yer almak, -Eldeki kaynaklar ile cesaretle yeni şeyler yaratmak, -Yardım ve kaynak bulmada bitmeyen bir sorumluluk duygusunun olması ve kazanç sağlaması. Sosyal girişimcilik; girişimci bakış ile sosyal misyonun bir araya gelmesidir (Dees, 1998).

Sosyal girişimler dünyada ve Türkiye’de değişim ve kalkınma aracı olarak görülmektedir. Sosyal girişimciler aracılığı ile sosyal değer meydana getirirken bu değerler toplumda bir etki yaratmış olurlar. Sosyal girişimlerin sonucunda meydana gelen değer ölçüsü; kar ya da müşteri tatmini değil, sosyal etki olarak karşımıza çıkmaktadır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Sosyal değer; programların, sivil toplum kuruluşlarının ve sosyal girişimlerin topluma yansıyan etkileri olarak açıklanmaktadır (Wood ve Leighton, 2010). Kar amacı gütmeyen kuruluşlar, sosyal girişimler, ticari şirketlerin sosyal projeleri, kamunun sosyal politikaları ile toplumda olumlu bir sosyal etki oluşturulmaya çalışılmaktadır (Yalçın ve Güner, 2015). Sosyal değer; kuruluşların sosyal amaçları doğrultusunda gerekli duyulan ihtiyaçları karşılaması olarak ifade edilmektedir (Felicio vd., 2013). Bir proje ya da program sonucunda elde edilen toplumsal faydayı incelemektir (Vines, 2013).

Farklı kurumsal yapılar ile karşımıza çıkmakta olan sosyal girişimciliğin Türkiye’de örnekleri giderek artmakta ve son yıllarda toplumsal problemlerin çözümünde bir araç olarak görülmektedir. Toplumsal sorunları tek tek ele almaktansa temelden, sürekli bir değişim meydana getirip değişimi yaygınlaştırarak uzun vadede problemlerin ortadan kaldırılması amaçındadır. Bundan dolayı sosyal girişimcilik; değişimin ve kalkınmanın bir aracı olarak görülmektedir. Sosyal değer ve fark yaratmak için yapılan sosyal girişimciliği ülkemizdeki birçok problemin çözümü için oldukça önemli bir kavram olarak değerlendirmek mümkündür. Yoksulluk, engelliler, çevre, kadın sorunları gibi birçok konuda daha fazla sosyal girişimlerin ortaya çıkması desteklenerek sosyal girişimcilik kavramı ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olmak farkındalığı arttırmak ve için üniversiteler ile sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan çalışmalar artırılarak kitle iletişim araçları aracılığı ile de başarılı sosyal girişim çalışmalarını konusunda bilinçlendirme yapılabileceği gerçeği unutulmamalıdır.

3. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ

İşletmelerin toplum önünde iyi ve temiz bir kuruluş imajı kazanmak için yaptıkları faaliyetler; çevreye saygı göstermek, canlılara zarar vermemek, tüketicinin tatminini sağlamak, reklamlarda yanıltıcı olmamak, çalışanların sağlığı için önlemler almak, aile hayatına saygılı olmak, toplumsal sorunlara duyarlı olmak ve çözümü için katkıda bulunmak, her türlü ayrımcılığa karşı duyarlı olmak, kültür ve sanat faaliyetlerini destekleyerek toplumsal yaşamı zenginleştirmek olarak ifade edilebilir (İlic, 2010:304). Firmaların olumlu imaj oluşturmalarını sağlayan en önemli araçlardan biri temelinde topluma katkı sağlamayı içeren sosyal sorumluluk faaliyetleri yer almaktadır. Sorumluluk kavramını J. E. Grunig ve J. White (2005:57); insanların ve organizasyonların kendi davranışlarının başkaları üzerindeki sonuçlarıyla ilgilenmesi ve kötü sonuçları ortadan kaldırmaya çalışması olarak tanımlamaktadır. Sosyal sorumluluk kavramı ise bireylerin ya da yönetimlerin içinde yaşadıkları toplumun yaşam kalitesini iyileştirme ve sürdürülebilir bir dünya için bütün toplumla birlikte ekonomik, çevresel, kültürel ve sosyal gelişmeye destek verme sorumluluğu olarak tanımlanmakta ve hem bireylerin hem de kurumların topluma karşı sorumluluklarını ifade etmektedir (Sert, 2012:5). P. Kotler ve N. Lee (2008:2)’ye göre Kurumsal Sosyal Sorumluluk; isteğe bağlı iş uygulamaları ve kurumsal kaynakların katkıları aracılığıyla

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

toplumun refahını iyileştirmek için üstlenilen yükümlülüktür. Avrupa Komisyonu'nun konuyla ilgili yayımlanmış olduğu Yeşil Kitap (2002:3)'e göre, Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramını, "sorumlu davranışların sürdürülebilir iş başarısına götürdüğü giderek daha çok farkına varan kurumların, sosyal ve çevresel meseleleri kendi iş faaliyetlerine ve paydaşlarıyla olan etkileşimlerine gönüllülük temelinde entegre etmeleri" olarak tanımlamaktadır.

Yapılan birçok çalışma Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramının birçok gelişmiş ülke ekonomisinde önemli bir yerinin olduğunu göstermekle birlikte toplumsal refah gelişmesine katkı sağlarken kurumların toplumdaki varlıklarını sürdürebilmelerine olan etkisi ile hem topluma hem de kuruma değer katan kavramın ülkemizde de dikkat çekmesi ve önemi giderek artmaktadır. Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı olarak ilk kez H. Bowen'in 1953'te yayımlanan "İşadamlarının Sosyal Sorumlulukları" (Social Responsibilities of the Businessmen) adlı kitabında yer almıştır. Bowen işadamlarının, toplumun değer ve amaçlarıyla örtüşen sosyal sorumluluk faaliyetleriyle ilgilenmelerini savunmuştur (Bowen, 1953:6). İş dünyası, sürdürülebilir kalkınmanın artık sadece kamu sektörü ve sivil toplum kuruluşlarının ilgi alanı olmadığını ve kendilerinin de finansal sürdürülebilirliklerine ek olarak, kaynakların sürdürülebilirliği ve insani kalkınma için etkili rol almak üzere hızla harekete geçmeleri gerektiğinin farkına varmıştır. Bu bağlamda Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramının, dünyada sürdürülebilir kalkınma kavramı ile önem ve popülerlik kazandığı ifade edilebilir. Dünya Bankası Raporu'na göre Kurumsal Sosyal Sorumluluk, işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda gerçekleştirmesi olarak ifade edilmektedir. Bunun anlamı; işletmelerin faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin dikkate alınıp zararlı sonuçların en aza indirgenmesi, faydalı sonuçların en yüksek seviyeye getirilmesidir. Kurumsal sosyal sorumluluğun farkında olan pek çok firma etkili projeleri ile ülke problemlerinin çözümüne katkı sağlamak ve kendi markalarını oluşturmaktadır.

Çevresel duyarlılığın artması ve küreselleşmeyle birlikte içinde bulunduğumuz bilgi çağı toplumun özel sektörden beklentilerini arttırmıştır (İlic: 2010:307). Sosyal sorumlulukların artışına neden olan faktörler Robbins tarafından (1994:122) toplum beklentileri, uzun dönemli karlar, etik zorunluluklar, olumlu imaj, daha iyi bir çevre, devlet müdahalesini azaltma, sorumluluk ve güç dengesi, hissedarların çıkarı, kaynakların sahipliği ve korunma olarak sıralanmıştır. Böylece Kurumsal Sosyal Sorumluluk yaklaşımını benimseyen firmalar faaliyetlerini yerine getirirken toplumun beklentilerini de karşılamaktadır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk girişimlerinin bir işletmeye ve işletmenin paydaşlarına olumlu geri dönüşümünün genellikle uzun vadede gerçekleşmekte olduğu ifade edilebilir ve aşağıdaki tabloda kurumsal sosyal sorumluluğun sağlayacağı faydalar ifade edilmiştir:

Tablo 5. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Faydaları (Sert, 2012:63-65)

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Faydaları
--

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

<u>Firmalara faydalar</u>	İtibar sağlama, karlılıkta artış, müşteri sadakati, rekabet avantajı, toplumsal saygınlık, etkin risk yönetimi, faaliyetlerde etkinlik, işbirliklerinin gelişimi, marka değeri oluşturma, yatırımcı ve finansman kaynaklarına ulaşma, nitelikli çalışanlar, kurumsal öğrenme ve yaratıcılık, yeni pazarlara girmede kolaylık, verimlilik ve kalite artışı, kurumsal imaj artışı...
<u>Paydaşlara sağlayacağı faydalar</u>	
KURUM İÇİ PAYDAŞLAR <u>Yöneticilere faydalar</u>	Onur ve gurur duyma, motivasyon artışı sağlayacak politikalar, etik konularda daha fazla farkındalık, etik eğilimlerle çalışanlara karşı daha çok güven duyma, çalışanların işletme amaçlarını benimsemesi, yaratıcı düşünce ve uygulamaların ortaya çıkması...
<u>Çalışanlara faydalar</u>	Güvenli çalışma ortamı, etkin insan kaynakları politikaları, daha iyi çalışma koşulları, işgücü ilişkilerinde iyileşme, şirket içi iletişim ve verimliliğin artması, eşitlik...
<u>Hissedarlara faydalar</u>	İşletme değerindeki artış, yatırımların artması, sosyal sorumluluk yatırım projelerine kolay fon temini, işletmeyle ilgili bilgilerin açıkça paylaşılması, sosyal performans ölçütü oluşturma...
KURUM DIŞI PAYDAŞLAR <u>Müşterilere faydalar</u>	Dürüst fiyat ve kaliteli ürün, satın alma sürecinde bilgi temini, taleplerinin tanımlanması ve yerine getirilmesi, müşteri şikayetlerinin dikkate alınması, değerlendirilmesi ve çözümlenmesi...
<u>Rakilere faydalar</u>	Bilgilendirme ve kıyaslama örneği, adil rekabet, dürüst reklam...
<u>Tedarikçilere faydalar</u>	Fiyatlandırma ve ödeme koşullarında dürüstlük, faaliyetlerine destek olacak tedarikçilere finansal destek...

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

<u>Topluma faydalar</u>	İnsan haklarının geliştirilmesi, eğitim, sağlık ve kültür alanlarına yatırım, kadın, çocuk işgücünün sömürülmesine engel olma, sürdürülebilirliğe olan katkı...
<u>Hükümete faydalar</u>	İstihdam oluşturma, yasalara bağlılık, yolsuzlukla mücadele, kamusal alanlara yatırım, ekonomik ve sosyal sorunlara destek verme...
<u>Çevreye faydalar</u>	Çevre kirliliğinin azalması, kültürel mirasın korunması, bitki örtüsünün, hayvanların korunması, daha temiz üretim süreçleriyle enerji tasarrufu, geri dönüşüm, eko verimlilik, çevresel teknoloji kullanımı...

Kurumlar, sosyal sorumluluk projeleriyle bir yandan toplumun gelişimine hizmet ederken kendi sürdürülebilirliklerine de katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle kurumsal sosyal sorumluluk aynı zamanda kurumsal bir kazanım olarak görülmektedir.

4. İSO 500'DE İLK YÜZE GİREN FİRMALAR VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ

Araştırmanın bu bölümünde İSO 500'de ilk yüze giren firmaların web siteleri incelenerek ulaşılabilen sosyal sorumluluk çalışmalarından en az birer örnek projeye yer verilmiştir "İSO 500'de İlk Yüze Giren Firmalar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri" tablosu sosyal sorumluluk proje bilgilerine ulaşılamayan firmalar listeden çıkarılarak oluşturulmuştur. Sosyal sorumluluk kapsamında sosyal girişimcilik yönünde birçok proje yer almakta olup detaylı olarak yalnızca 4 proje örneğine yer verilerek yarattıkları etkiler anlatılmıştır.

2017 yılı için sıralama listesi henüz yayınlanmadığı için çalışmamızda İstanbul Sanayi Odası 2016 yılı verileri (Birinci 500 Büyük Kuruluş Sıra No) kullanılmıştır. İstanbul Sanayi Odası tarafından 1968 yılından bu yana her yıl kamuoyuna sunulan "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırması, Türk sanayisine ve ekonomisine ilişkin önemli bir referans niteliğinde olup Türk sanayi sektörünün gelişimine ışık tutan ve bu yıl 50. yaşını kutlayan çalışma, araştırmaya katılan kuruluşların yurtiçi ve yurtdışı tanıtımına da katkıda bulunmaktadır (14.04.2018, <http://www.iso500.org.tr/>).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İSO 500’de ilk yüze giren firmaların kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin incelenmesi ile ilk yüzdeki 72 firmanın 78 kurumsal sosyal sorumluluk projesi olduğu tespit edilerek başarı etkenleri ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Amaç: Toplumda değer yaratmanın bir aracı olan sosyal girişimciliğin, sosyal değer yaratımı etkilerinin üzerine kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin başarı etkenleri konusuna farkındalık oluşturularak yapılacak olan diğer çalışmalara katkı sağlamak araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı: İSO 500’de ilk yüze giren firmaların kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin içerik analizi ile değerlendirilmesi araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Yöntem: Araştırmanın teorik bölümünde literatür taraması yapılmış olup alan araştırması bölümünde ise içerik analizi yöntemi ile İSO 500’de ilk yüze giren firmaların kurumsal sosyal sorumluluk projeleri incelenmiştir. İçerik Analizi, metinlerdeki değişkenleri tarafsızlık esasıyla sistematik bir şekilde sayısal olarak ölçmeye dayanır (Özdaşlı ve Çelikkol, 2012). Stone vd. (1966)’ya göre içerik analizi; metin içerisinde açıklanmış olan ifadeler ile sistematik ve tarafsız sonuçlara ulaşmak için kullanılan araştırma yöntem olarak ifade edilmiştir. Bir diğer tanımlama ise içerik ile ilgili tekrar edilebilir ve de geçerli sonuçlara ulaşmak amacı ile kullanılmakta olan bir yöntemdir (Krippendorff, 1980:25). İçerik analizi “metinlerden (veya diğer anlamlı konulardan) kopyalanabilir ve geçerli çıkarımlar üretmek için kullanılan bir araştırma tekniği” olarak tanımlanmaktadır (Krippendorff, 2013:24). İletişim faaliyetlerinin yorumlanması ile ilgilenmekte olan analiz çeşidi bütün iletişim faaliyetlerini kapsayabilmektedir (Koçak ve Arun, 2006:24). Klaus Bruhn Jensen (2011:52)’de internet araştırmalarında sıklıkla içerik ve söylem çözümlerinden yararlanıldığını ifade etmektedir.

Araştırmanın Bulguları ve Yorumlar: Literatür taraması ve içerik analizi yöntemi ile İSO 500’de ilk yüze giren firmaların kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin incelenmesi ile ilk yüzdeki 72 firmanın 78 kurumsal sosyal sorumluluk projesi olduğu tespit edilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 6. İSO 500’de İlk Yüze Giren Firmalar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri (<http://www.iso500.org.tr/> ve firmaların web siteleri)

Birinci 500 BÜYÜK KURULUŞ SIRA NO (2016)	FİRMALAR	KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ
1	TÜPRAŞ-Türkiye Petrol	Yaz Meyvelerini Veriyor, Biz

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

	Rafinerileri A.Ş.	Çekirdeklerini Topluyoruz/Tükettiğimiz Oksijeni Üretiyoruz
2	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.	Bal Arıları Mühendis Oluyor!
3	TOFAŞ Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.	Bursa Anadolu Arabaları Müzesi ve Tofaş Sanat Galerisi
5	Arçelik A.Ş.	Eğitimde Gönül Birliği Programı
6	Toyota Otomotiv Sanayi Türkiye A.Ş.	2010 Türkiye’de Japon Yılı Aktiviteleri
8	Hyundai Asson Otomotiv San.ve Tic. A.Ş.	Kitabınla Geliştir
9	İçdaş Çelik Enerji Tersane Ulaşım San. A.Ş.	İçdaş Hatıra Ormanı
10	İskenderun Demir ve Çelik A.Ş.	“Çelik ve Yaşam” Heykel Yarışması
11	Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.	Üniversite öğrencilerine yönelik eğitimler
12	Vestel Elektronik San. ve Tic. A.Ş.	Hayatın İçindeyim
13	İstanbul Altın Rafinerisi A.Ş.	Akülü Araba Desteği
14	Aygaz A.Ş.	Kadınların Güçlenmesi
15	Mercedes-Benz Türk A.Ş.	Her Kızımız Bir Yıldız
16	BSH Ev Aletleri San. ve Tic. A.Ş.	BSH Gönüllüleri+Hayata Senden Bir Artı!
17	PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.	Haydar Aliyev Dostluk ve Hatıra Ormanı
18	Unilever San. ve Tic. A.Ş.	Eğlen,Öğren,Hijyen Projesi
19	Çolakoğlu Metalurji A.Ş.	Eğitime Destek
22	Tosçelik Profil ve Saç Endüstrisi A.Ş.	Hacı Şerif Tosyalı Sağlık Merkezi
23	Bosch San. ve Tic. A.Ş.	Depreme Duyarlı Olmak
24	Vestel Beyaz Eşya San. ve Tic. A.Ş.	Vestel Türk Atletizminin Yanında
25	Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş.	“Filizlerin Mucizeleri”Gelin Birlikte Mucizeler Üretelim
26	Philisa Philip Morris Sabancı Sigara ve Tütüncülük San. ve Tic. A.Ş.	Eğitim ve Kültüre yönelik projeleri desteklemek-Metropolis Ana Tanrıça Kenti Kazılarına fon sağlamak
27	Eti Gıda San. ve Tic. A.Ş.	Sarı Bisiklet
28	Borçelik Çelik San. ve Tic. A.Ş.	Eğitimcilerin Eğitimi Projesi’ne Destek (EĞİTEP)

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

29	TUSAŞ-Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.	Eğitime Destek
30	Coca-Cola İçecek A.Ş.	3-2-1 Başla!
31	Konya Şeker San. ve Tic. A.Ş.	Ana Kız Okuldayız Projesi'ne Destek-Daha İyi Bir Dünya İçin Hep Destek Tam Destek
32	Milangaz LPG Dağıtım Tic. ve San. A.Ş.	Eğitime Destek
33	Sarkuysan Elektrolitik Bakır San. ve Tic. A.Ş.	Acil tıbbi cihaz gereksinimlerine fon
34	KARDEMİR Karabük Demir Çelik San. ve Tic. A.Ş.	Demir Çelik Enstitüsü ve Malzeme Araştırma Geliştirme Merkezi Projesi
35	İpragaz A.Ş.	İpragaz ile Tasarruf Evinize Geldi
36	Kastamonu Entegre Ağaç San. ve Tic. A.Ş.	Atma Değerlendir Meslek Okullarını Güçlendir
38	Er-Bakır Elektrolitik Bakır Mamulleri A.Ş.	Atatürk Matematik ve Fen Bilimleri Ders Olimpiyatları
39	Enerjisa Enerji Üretim A.Ş.	Enerjik Gönüller
41	Assan Alüminyum San. ve Tic. A.Ş.	Kitabınla GELiştir
42	Kroman Çelik Sanayi A.Ş.	Karabük'te Huzurevi
44	AKSA Akrilik Kimya Sanayii A.Ş.	Açık Kapı Ziyaretleri/Aksa ile Gelecek Orkestrası
45	Hayat Kimya Sanayi A.Ş.	Hayat'ı Keşfet
46	Eren Enerji Elektrik Üretim A.Ş.	Eren Enerji'den Barınaklara Yiyecek Yardımı Projesi
47	Abaloğlu Yem-Soya ve Tekstil Sanayi A.Ş.	Abaloğlu Yardımlaşma Derneği/DOÇEV Doğa ve Çevre Vakfı'nın kuruluşuna önderlik
48	Baştuğ Metalurji Sanayi A.Ş.	Eğitime Destek
49	Yücel Boru ve Plastik Endüstrisi A.Ş.	Eğitime Destek
50	Yıldız Entegre Ağaç San. ve Tic. A.Ş.	Mudurnu'yu Turizme Kazandırma Projesi:Tekeliler Konağı Restorasyonu
52	Banvit Bandırma Vitaminli Yem Sanayi A.Ş.	Kızlar Banvit'le Okula
55	Sanko Tekstil İşletmeleri San. ve Tic. A.Ş.	SANKO Sanat Galerisi
56	Borusan Mannesmann Boru San.	Okul Dostu Projesi

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

	ve Tic. A.Ş.	
57	BRİSA Bridgestone Sabancı Lastik San. ve Tic. A.Ş.	Brisa Kartopu Gönüllüleri
58	MMK Metalurji San. Tic. ve Liman İşletmeciliği A.Ş.	Festivallere Destek
59	Toros Tarım San. ve Tic. A.Ş.	Mevsimlik Tarım İşçileri ve Ailelerinin Sağlığının Geliştirilmesi Projesi'ne Destek
60	Tiryaki Agro Gıda San. ve Tic. A.Ş.	Bir Okul Bin Gelecek Kampanyasına Destek
61	Diler Demir Çelik Endüstri ve Ticaret A.Ş.	Eğitim Alanındaki Projelere Destek
62	Soda Sanayii A.Ş.	Kazanlı Deniz Kaplumbağalarının Popülasyonunu Koruma Projesine Destek
63	Akçansa Çimento San. ve Tic. A.Ş.	Akçansa Gönüllüler Dünyası: Yarınları Dönüştüren Çocuklar
66	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı	Eğitime Destek
69	Şenpiliç Gıda Sanayi A.Ş.	Dengeli Beslen Harekete Geç!
70	Atlas Enerji Üretim A.Ş.	Eğitime Destek
71	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.	Ülkem İçin Projesine Destek
73	İçdaş Elektrik Enerjisi Üretim ve Yatırım A.Ş.	Eğitime Destek
75	Yazıcı Demir Çelik Sanayi ve Turizm Ticaret A.Ş.	Eğitime Destek
77	Gülsan Sentetik Dokuma San. ve Tic. A.Ş.	Eğitime Destek
79	ASAŞ Alüminyum San. ve Tic. A.Ş.	Kalpler Hep Çocuk Kalmalı
80	HES Hacılar Elektrik San. ve Tic. A.Ş.	Eğitime Destek
81	Bosch Termoteknik Isıtma ve Klima San. ve Tic. A.Ş.	Enerji Verimliliği Okulu
82	Sasa Polyester Sanayi A.Ş.	Görünür Ol/Güvende Ol
83	MAN Türkiye A.Ş.	MAN Orman Kulübü
85	Goodyear Lastikleri T.A.Ş.	Trafikte Gençlik Hareketi
86	Erdemir Çelik Servis Merkezi San. ve Tic. A.Ş.	Güvenli Üretiyorum-Su Damlası

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

87	Pınar Süt Mamülleri Sanayii A.Ş.	Sütümüzün Geleceği Bilinçli Ellerde
88	Çimsa Çimento San. ve Tic. A.Ş.	Yaz Çocukları
91	Modern Karton San. ve Tic. A.Ş.	Eğitime Destek
92	Paşabahçe Cam San. ve Tic. A.Ş.	Eğitime Destek
98	Betek Boya ve Kimya Sanayi A.Ş.	Eğitime Destek

ISO 500'de ilk yüze giren firmaların verilerine <http://www.iso500.org.tr/> aracılığıyla ulaşılarak firmaların kendi web sitelerinin incelenmesi sonucunda 72 firmanın toplamda 78 kurumsal sosyal sorumluluk projesi olduğu bilgisi edinilmiştir.

Tablo 7. ISO 500'de İlk Yüze Giren Firmalardan Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi Sahibi Firma Sayısı ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Proje Sayısı

Firma Sayısı	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Proje Sayısı
72	78

Firmaların gerçekleştirmiş oldukları ya da destekledikleri kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin odaklanılan konulara göre dağılımı aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir.

Tablo 8. ISO 500'de İlk Yüze Giren Firmaların Gerçekleştirmiş Oldukları Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Konu Sınıflandırması

Odaklanılan Konular	Proje Sayısı
Eğitim	25
Çevre	11
Spor	5
Sağlık	8
Toplumsal Gelişim	20
Kültür-Sanat	9

4.1. ISO 500'de İlk Yüze Giren Firmaların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerinden Dört Projenin Başarı Etkenleri ve Yarattığı Etkiler ile İlgili Bilgiler

Bu bölümde başarılı kurumsal sosyal sorumluluk projelerinden dört örnek proje; sosyal girişimcilik ve sosyal değer yaratımı etkileri kapsamında projelerin başarı etkenleri ve yarattıkları etkiler açısından değerlendirilmiştir.

4.1.1. Koç Holding Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi: "Ülkem İçin"

"Ülkem İçin" Projesi, Koç Topluluğu şirketleri, çalışanları, bayileri ve tedarikçileri arasında sosyal sorumluluk olgusunu yaygınlaştırarak, toplumsal sorunlara karşı daha

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

katılımcı bir tutum geliştirmeyi ve yerel gelişimi destekleyerek yaşam standardını yükseltecek projelerin hayata geçirilmesini amaçlayan bir çatı proje olup projenin teması iki yılda bir değişmektedir.

“Ülkem İçin” projesi, Koç Holding’in 80. yılında hayata geçmiş olup 2006 yılından bu yana sosyal sorumluluk alanında önemli ve etkili başarılarla imza atmaktadır. Koç Topluluğu, hem bireysel hem de kurumsal olarak bilinçli bir duyarlılığın geliştirilmesine ve ülkemiz sorunlarına önem vererek problemlerin çözümünün bir parçası olmaktadır.

Projenin amaçları; sosyal sorumluluk anlayışının çalışanlar ve bayiler aracılığı ile yayılmasını sağlamak, sorunlara katılımcı bir yaklaşım bilinci oluşturmak, paydaşlar ile birlikte destekleyici çalışmalar gerçekleştirmek olarak ifade edilmekle birlikte projenin temelinde sosyal girişimciliğin ülkemiz genelinde kurumsal bir şemsiye altında gerçekleştirilmesi fikri yer almaktadır.

“Ülkem İçin” projesinde uygulama konu ve modelinin belirlenmesi; “-Ülkemiz sorunlarına çözüm odaklı, -Farkındalık yaratan, -Sürdürülebilir, tekrarlanabilir, -Tüm şirket ve bayilerinde uygulanabilir, -Tüm Türkiye’ye yayılabilir, -Toplumsal kalkınmaya yarar sağlayan, -Topluluklarının öncü rolünü bir kez daha ortaya koyarak kamuoyunun dikkatini çeken rol model uygulamalar” olarak açıklanmıştır.

“Ülkem İçin” projesinde geçtiğimiz yıllarda yapılanlar ile bilgiler aşağıda yer almaktadır:

- 2006-2007 yıllarında yerel kalkınmaya destek olan 387 yerel proje hayata geçirilmiştir.
- 2008-2009 yıllarında TEMA Vakfı ve Orman Bakanlığı işbirliğiyle Türkiye’nin 7 bölgesinde, Ülkem İçin Ormanları oluşturularak 1.084.000 fidan dikilmiş ve 81 ilimizde ise 18 bini aşkın ilköğretim öğrencisine çevre eğitimi verilmiştir.
- 2010-2011 yıllarında ülkemizde gönüllü ve düzenli kan bağışçısı kazandırmak amacıyla Kızılay ile “Ülkem İçin Kan Veriyorum” kampanyası düzenlenerek 103.000 kişi konu hakkında bilinçlendirilerek 83.579 ünite kan bağışlanmıştır.
- 2012-2015 yıllarında AYDER ve UNDP işbirliğiyle “Engel Tanımıyorum” projesi kapsamında iş hayatında ve sosyal hayatta engelli bireylerin yaşamlarında kalıcı bir etki yaratmak amaçlanmış olup bu kapsamda Koç Topluluğu şirketlerinde “Engelliliğe Doğru Yaklaşım” eğitimleri ile 103.482 kişide farkındalık yaratılmıştır. Ülkem İçin Elçisi olan bayiler aracılığıyla 36 ilde 22.500 öğrenciye “Engelliliğe Doğru Yaklaşım” eğitimi verilmiştir.
- Teması “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” olarak belirlenen Ülkem İçin Projesi’nin 2015-2017 yılı uygulamasında Koç Topluluğu olarak hedef; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nedenleri ve sonuçlarına dair kamuoyunda farkındalık yaratmak ve bütüncül bir yaklaşımla iş kültüründe ve sosyal hayatta daha eşitlikçi bir yaklaşım geliştirerek rol model olmak olarak belirlenmiştir. Koç Topluluğu, 2013 yılında İş’te Eşitlik Bildirgesi’ni imzalamıştır. “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” teması ile;

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine bayilere, çalışanlara ve yöneticilere verilecek seminerlerle toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda algı değişikliği yaratmak,
- Koç Topluluğu genelinde yaratılan algı değişikliği ile cinsiyet duyarlı iş yeri ortamları yaratmak,
- Koç Topluluğu genelinde kadın çalışanların konumunu ve oranını yükseltmeye yönelik uygulamalar hayata geçirmek,
- Bayiler aracılığıyla yerelde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda paydaşlarda (gençler, kamu çalışanları, işverenler) farkındalık yaratmak ve ihtiyaç duyulan uygulamaları hayata geçirmeleri için gerekli bilgi aktarımını gerçekleştirmek,
- Sosyal sorumluluk çalışmaları ile projenin desteklenmesini sağlamak,
- Yerel ve ulusal iletişim çalışmalarıyla yaratılan farkındalığı yaygınlaştırmak hedeflenmiştir (15.03.2018, <http://www.ulkemicin.com.tr>).

4.1.2. Mercedes-Benz Daimler Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi: “Her Kızımız Bir Yıldız”

Mercedes-Benz ve Daimler grubu faaliyet gösterdiği her ülkede sosyal sorumluluk projelerine büyük önem vermekte, hem küresel hem de yerel pek çok projeyi hayata geçirmektedir. Sosyal sorumluluk çalışmalarının kurum kültürüyle uyumlu olduğu ve tüm paydaşlarını kapsayacak şekilde oluşturulmuş olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle ürettikleri toplumsal değer, marka değerine dönüşerek, markayı güçlendirmektedir.

Mercedes-Benz “Her işin başı eğitim” prensibini benimseyerek sürdürdükleri çeşitli sosyal sorumluluk çalışmaları ile uzun yıllardır ülkemizin çağdaş geleceğine katkıda bulunmaktadır. Toplumun ve ülkemizin gelişmesinin temel ihtiyacı olan eğitim, şirketin sosyal sorumluluk çalışmaları gerçekleştirdikleri alanların başında gelmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk bilinciyle bu konudaki ilk projelerini 80’li yıllarda hayata geçirmiş olup ve bugün çeşitli alanlarda çalışmalar gerçekleştirmeye devam etmektedirler.

Mercedes-Benz Türk’ün toplumda kadının her alanda hak ettiği güce kavuşması, kadınlara sosyal ve ekonomik hayatta fırsat eşitliği tanınması hedefiyle Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ile birlikte “Her Kızımız Bir Yıldız” projesini gerçekleştirmektedirler. 2016 yılında 12, yılına giren “Her Kızımız Bir Yıldız” projesi, 2004 yılında Mercedes-Benz Türk olarak 17 ilde 200 kızı destekleyerek hayata geçirilmiş olup zamanla kapsamı daha da genişleyen projede, Mercedes-Benz Türk’ün yanı sıra yan sanayi firmaları, bayiler ve Mercedes-Benz Türk çalışanları da projeye destek vermektedir. “Her Kızımız Bir Yıldız” projesinin kapsamı zaman içinde genişlemiştir. İlk dönemde motor, elektrik/elektronik, torna/tesviye, makine ressamlığı ve bilgisayar branşlarında mesleki eğitime öncelik verilen projede artık birçok bölüm için de burs imkânı sağlanmaktadır. Mercedes-Benz Türk, “Her Kızımız Bir Yıldız” desteği ile eğitimini başarıyla tamamlayan kızlara istihdam olanakları da sunmaktadır. Maddi desteğin yanı sıra kızların yıldızlaşmasında ilginin, ekip ruhunun, cesaretin ve özgüvenin de

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

çok büyük rolü olduğunun bilincini de taşımaktalar. Eğitimlerle Yıldız Kızların kişisel gelişimlerine de katkıda bulunmaktadır. Bu etkinliğin yanı sıra başarılı kızlardan oluşan ve farklı illerden seçilen bir grup öğrenci her yıl İstanbul'da bir hafta misafir edilerek bu süre içinde öğrencilere bir yandan çeşitli müzeleriyle şehir tanıtılırken diğer yandan da Mercedes-Benz Türk'ün İstanbul'daki tesislerini ziyaret etme şansı sunulmaktadır.

2006 yılında Platin Dergisi En İyi Sosyal Sorumluluk Ödüllü proje kamuoyunun da takdirini kazanan “Her Kızımız Bir Yıldız” projesi, 2006 yılında Platin Dergisi'nden “En İyi Sosyal Sorumluluk” kategorisinde “Zirvedekiler”, 2007 yılında Türkiye Halkla İlişkiler Derneği'nden (TÜHİD) “Eğitim Kategorisinde En İyi Sosyal Sorumluluk” kategorisinde “Altın Pusula” ve “ODD Satış İletişim Ödülleri, 2010 Gladyatörleri – Yılın Sosyal Sorumluluk Projesi” ödülleri kazanmıştır (10.04.2018, www.mercedes-benz.com.tr).

4.1.3. ETİ Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi: “Sarı Bisiklet”

ETİ ve Aktif Yaşam Derneği işbirliğiyle hayata geçirilen “Sarı Bisiklet” projesi ile sağlıklı bir yaşam için hareket etmenin gerekliliği konusunda farkındalık yaratmak ve hareket etmenin eğlenceli yollarından biri olan bisiklet kullanımını teşvik ederek, Türkiye’de hareketli yaşama liderlik etmek hedeflenmektedir. 2014 yılında Eskişehir’de başlayan ve 2015 yılında İstanbul’a taşınan “Sarı Bisiklet” projesi, 2016 yılında İstanbul’da tüm hızıyla devam etmiş olup “Hareketlilik” kavramını bisiklet aracılığı ile toplumun her kesimine yaymayı amaçlayan ETİ ve Aktif Yaşam Derneği, “Sarı Bisiklet” projesi kapsamında İstanbul’da ‘Kadınlara’ odaklanarak ve kadınların öncülüğünde toplumda bisiklet kalkınımına yönelik farkındalığı arttırmaktadır. 2015 yılında bisikletli ulaşımı yaşam tarzı haline getirmiş kadınların bir araya gelmesine öncülük ederek “Sarı Bisiklet” projesi, 2016 yılında da mahalle yaşamına bisikletle hareketli yaşamı entegre etmeyi amaçlamıştır. Proje için pilot olarak belirlenen İstanbul Beykoz Çamlıbahçe Mahallesi’nde çeşitli eğitim ve etkinlikler düzenlemeye devam eden Sarı Bisiklet, öncelikle kadınları, kadınlar aracılığıyla da tüm mahallelileri bisiklete binmeye teşvik etmektedir. Proje kapsamında düzenlenen ilkökul eğitimleri, semt pazarı etkinlikleri, kampüs içi etkinlikler, mobil tamir aracı aktiviteleri, mahalle aktiviteleri ve toplu sürüş etkinlikleri ile 7’den 70’e her yaşta insana bisiklet sevgisi aşılanmaktadır (18.03.2018, <http://www.etietieti.com/eti-sari-bisiklet-projesi>).

4.1.4. Goodyear Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi: “Trafikte Gençlik Hareketi”

Goodyear firması sorumluluklarının gerekliliklerini yerine getirerek büyümekte olup çevreyi korumaya, çalışanlarının, müşterilerinin, tüketicilerinin ve faaliyetlerini sürdürdükleri toplumların sağlıklarını korumaya ve güvenliklerini sağlamaya büyük önem vermektedirler.

Goodyear’ın “Trafikte Gençlik Hareketi” projesi “2016 yılında dördüncüsü düzenlenen ve ulusal ölçekte gerçekleştirilen Halkla İlişkiler Çalışmaları ödülleri”; lise son sınıfta bulunan ve ehliyet almak üzere olan gençlerde trafik güvenliği konusunda farkındalığı ve

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

bireysel sorumluluğu geliştirmeyi amaçlayan Trafikte Gençlik Hareketi, kurumsal sosyal sorumluluk alanında en iyi proje seçilmiştir.

Goodyear'ın Trafikte Gençlik Hareketi projesi Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, TÜVTÜRK Araç Muayene İstasyonları arasında imzalanan iş birliği protokolüyle 2012 yılından bu yana uygulanan projeye, lise öğrencileri, öğretmenler, veliler ve servis şoförlerinde trafik güvenliği ve bireysel sorumluluklar konusunda farkındalığın artırılması amaçlanmaktadır..

Goodyear'ın "Trafikte Gençlik Hareketi" projesiyle ilk 4 yılda 122 bin kişiye eğitim verilirken, gönüllülük, iletişim ve saha uygulamalarıyla da 1.1 milyon kişiye ve toplamda 1.2 milyon kişiye doğrudan erişim sağlanmıştır. En büyük lastik üreticilerinden Goodyear'ın hayata geçirdiği "Trafikte Gençlik Hareketi" projesi, Trafikte Sorumluluk Hareketi kapsamında yürütülmekte olan proje ile öğretmenleri, öğrencileri, veliler ve okul servis sürücülerini trafik güvenliği konusunda bilinçlendirmeyi hedeflemektedir (10.04.2018, <http://www.goodyear.eu>).

Sosyal girişimcilik doğrultusunda başlatılan etkili kurumsal sosyal sorumluluk projeleri; firmaların paydaşlarının da aktif katılımı ile başarılı sonuçların ortaya çıkmasını sağlayarak firma sürdürülebilirliğine ve toplumsal sorunlara olumlu katkılar sağlamaktadır. Kurumlar, sosyal sorumluluk projeleriyle bir yandan toplumun gelişimine hizmet ederken kendi sürdürülebilirliklerine de katkıda bulunmaktadırlar. Bu nedenle Kurumsal sosyal sorumluluk aynı zamanda kurumsal bir kazanım olarak görülmektedir. Proje detaylarına yer verilen dört kurumsal sosyal sorumluluk projesi toplumda değer yaratmanın aracı olarak görülen sosyal girişimcilik ve kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin faydaları kapsamındaki değinmiş olduğumuz açıklamalarımızı destekler nitelikte olarak değerlendirilebilir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İSO 500'de ilk yüze giren firmaların web siteleri incelendiğinde itibar kazanma, toplum tarafından beğenilme ve uzun vadede devamlılıklarını sağlama amaçları doğrultusunda toplum faydasını göz önünde bulunduran çok sayıda firmanın eğitim, çevre, sağlık, toplumsal gelişim, kültür-sanat ve spor odaklı kurumsal sosyal sorumluluk projeleri ön plana çıkmaktadır. Uygulanan projelerin bazıları belirli yıllarda uygulanmış olup birçok firmanın günümüzde devam eden projeleri de bulunmaktadır. Firmaların hayata geçirdikleri sosyal sorumluluk projeleri çok yüksek boyutlara ulaşmış olup ödül sahibi projeler de bulunmakla birlikte projelere verdikleri önem her geçen gün artmaktadır.

Topluma karşı sorumlulukların bilincini temel prensip kabul ederek gerçekleştirilen projelerin başarısında firma çalışanlarının etkisi fazladır. Firma sürdürülebilirlikleri ve sürdürülebilir bir toplum için firma çalışanlarının gönüllü katılımlarıyla toplum için değer yaratacak, toplumsal gelişmeyi çok yönlü bir yaklaşımla destekleyecek uzun soluklu, kapsamlı ve etki alanı yüksek sosyal sorumluluk projelerine odaklanılmalı olduğu düşüncesi önem kazanmaktadır.

Sosyal girişimcilerin toplumda değişim yaratmak, eksiklikleri iyileştirmek ve kalkınmaya etki amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen projelerde amaçlar; çevre ve tüketim bilinci oluşturmak, gençlerin hayata katılımını sağlamak, kültür ve sanatın yaygınlaşmasına katkı sağlamak, eğitim imkânlarını arttırmak ve geliştirmek, kadın haklarının korunmasını sağlamak, sürdürülebilir projeler oluşturmak, sosyal girişimciliğe farkındalık yaratmak, küresel kalkınma hedeflerine katkı sağlamak, sosyo-ekonomik açıdan güçlendirmeler sağlamak ve sağlık alanında iyileştirmeler olarak ifade edilebilir.

Toplumda sosyal değer yaratma amacı doğrultusunda ortaya çıkan sosyal girişimciler kapsamındaki kurumsal sosyal sorumluluk projelerine destek ile etki alanlarının genişleyeceği düşünülmektedir. Türkiye'de başarılı kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin sayılarında son yıllarda artış görülmektedir.

Projelerde hedeflenen etkiler; toplumda farkındalık yaratmak, gençlerin aktif katılımları ile problemlere çözümler üretmek, eğitim çalışmalarına yenilikler getirmek, toplumsal ihtiyaçların belirlenebilmesi ve çözümlenebilmesi için sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmak, toplumsal gelişime katkı için gençlere önem vermek sosyal girişimciliğin gelişimi için örnek olacak projelerin hayata geçirilmesi, sosyo-kültürel, ekonomik katkılar, eğitim kalitesinin yükseltilmesi, engellilerin sosyalleşmesi, toplum genelinde yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kültürel canlılık, sosyal ve sanatsal gelişim, sağlıklı toplum, kişilerarası güven, gönüllülük bilinci, sosyal sorumluluk bilincinin artması ve çevreye olan zararlı etkilerin azaltılması olarak özetlenebilir. Türkiye'de sosyal girişimciliği daha da arttırarak yarattığı etkinin artış sağlamasına; duyarlılık ve katılımcı anlayış ile yardımcı olunmalı. Sosyal girişimcilik toplumda değişim yaratmasından dolayı uzun vadede etki ve kalkınmaya

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

yardımcı olduğundan Türkiye’de son yıllarda sosyal girişimcilik alanında yaşanan pek çok gelişme, farkındalık sahibi olan katılımcılar ve toplumla bütünleşen projelerin olumlu etkileri ile sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Projelerin sadece itibar artırıcı olarak görülmemesi gerektiği gerçeği unutulmamalıdır. Gerçekleştirilen samimi ve sürdürülebilir çalışmaların toplum tarafından hak edilen değeri göreceği düşüncesi ile topluma karşı olan sorumluluklarının bilincinde olan firmalar çevrelerinin gelişimine sürekli olarak katkı sağladıklarında kendilerine olan bakış açılarında değişimler olacağından sosyal sorumluluk uygulamalarında başarıya ulaşan firmaların geleceğin işletmeleri olacakları düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ASLAN, Gonca, ARAZA, Aylin ve BULUT, Çağrı, 2012. “Sosyal Girişimciliğin Kavramsal Çerçevesi”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 7(2), ss. 69-88.

BOWEN, H. R. 1953. Social Responsibilities of the Businessmen, Harper & Row, New York.

BORNSTEIN, D. and DAVIS, S., 2010. Social Entrepreneurship –What Everyone Needs to Know-, Oxford University Press, New York, 147p.

Corporate Social Responsibility: 2002. A Business Contribution to Sustainable Development”, Green Paper, Commission of the European Communities, Brussels.

DEES, J. G., 1998. “Enterprising Nonprofits”, Harvard Business Review. 76, pp.55-67.

ERCAN, S., 2016. “Türkiye’de Sosyal Girişimcilik ve Yarattığı Etkilerin Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.

FELICIO, J. A., GONCALVES, H.M. and GONCALVES, V.D., 2013. “Social Value and Organizational Performance in Non-Profit Social Organizations: Social Entrepreneurship”, Leadership and Socioeconomic Context Effects, Journals of Business Research, pp. 2139-2146.

GRUNIG, E. J. ve WHITE, J., 2005. Halkla İlişkiler Kuram ve Uygulamasında Dünya Görüşlerinin Etkisi, Halkla İlişkiler Yönetiminde Mükemmellik, (ed. Serra Görpe, çev. Elif Özsayar), Rota Yayınları, İstanbul.

İLİC KELGÖKMEN, D., 2010. “İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Belirlenmesine Yönelik Bir Literatür Taraması”, Ege Akademik Bakış Dergisi, 10(1), ss.303-318.

JENSEN, K. B., 2011. New Media, Old Methods- Internet Methodologies and the Online/offline Divide, Mia Consalvo and Charles Ess (eds) The Handbook of Internet Studies, WileyBlackwell, Malden, MA, 43-58.

JOHNSON, S., 2000. “Social Entrepreneurship Literature Review Research Associate”, Canadian Centre for Social Entrepreneurship, pp. 1-17.

KARADAL, H. (Ed.), 2013. Girişimcilik, 2. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 370 s.

KIRILMAZ KILIÇ, S., 2014. “Sosyal Girişimcilik Boyutlarına Kuramsal Bir Bakış”, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(2), ss. 55-74.

KOÇAK, A. ve ARUN, Ö., 2006. “İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu”, Selçuk İletişim, 4 (3), ss. 21-28.

KOENIG, A. 2013. <http://www.milliyet.com.tr/-sosyal-girisimcilik-ve/gundem/ydetay/1729407/default.htm>

KOTLER, Philip ve LEE, Nancy, 2008. Kurumsal Sosyal Sorumluluk, (Çev. Sibel Kaçamak) ,MediaCat Kitapları, İstanbul.

KRIPPENDORFF, K., 1980. Content Analysis: An Introduction to is Methodology, Sage, Beverly Hills.

KRIPPENDORFF, K., 2013. Content Analysis- An Introduction to its Methodology. California: SAGE Publications, Inc.

LIGHT, Paul E., 2006. “Reshaping Social Entrepreneurship” , Stanford Innovation Review, 4(3), pp. 47-51.

MARANGOZ, M. 2012. Girişimcilik, Beta Basım Yayım dağıtım A.Ş., 1. Baskı, İstanbul, 329s.

ÖZDAŞLI, K. ve ÇELİKKOL, Ö., 2012. “Psikolojik Sözleşme: Kavramsal Çerçeve ve Bir İçerik Analizi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(7), ss. 141-154.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ROBBINS, S. P., 1994, Management, Prentice Hall International Inc., New Jersey.

STONE, P. J., DUNPHY, D. C., MARSHALL, S. S. and OGILVIE, D. M., 1966. The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis, The M.I.T. Press, Massachusetts.

VINES, H., 2013, "Sosyal Etki Analizi: Sosyal Girişimler ve STK'lar için Yöntemler, Sosyal Girişimciler ve Sivil Toplum Kuruluşları için Sosyal Etki Analizi", TÜSEV, ss. 1-5.

WEERAWARDENA, J. and MORT, S. G., Investigating social Entrepreneurship: A Multidimensional Model, Journal of World Business, 41(1), pp. 21-35.

WOOD, C. and LEIGHTON, D., 2010, Measuring Social Value the Gap Between Policy and Practice, London:DEMOS.

YALÇIN, A. S. ve GÜNER, D., 2015, Sosyal Etki Ölçümlemesi, KUSİF 4 Adım Yaklaşımı, KUSİF Yayınları, İstanbul.

YILMAZ SERT, Nuray, 2012. "Türkiye'de Özel Sektör, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Aktivizm İlintisi", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.ulkemicin.com.tr/ulkem-icin-nedir> (15.03.2018)

<http://www.etietieti.com/eti-sari-bisiklet-projesi> (18.03.2018)

www.mercedes-benz.com.tr (10.04.2018)

<http://www.goodyear.eu> (10.04.2018)

<http://www.iso500.org.tr/> (14.04.2018)

BALKAN ÜLKESİ BULGARİSTAN'DAN GÖÇ EDEN TÜRK AİLELERİNE AİT GELENEKSEL İÇ GÖMLEKLERİN İNCELENMESİ

Mine CERANOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, mine.ceranoglu@ksu.edu.tr

Öğr. Gör. Feride GÜLER

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, gulerferide@hotmail.com

ÖZET

Geleneksel iç gömlek, hem kadınlar hem de erkekler tarafından giyilen iç giysilerden biridir ve geçmişte çeyizde yer alması gereken en önemli giysiler arasında yer almıştır.

Çalışmada amaç, Balkan ülkesi Bulgaristan'da yaşamış; fakat belirli yıllarda yapılan zorunlu göçler sonucunda Türkiye'ye gelen Türk ailelerine ait geleneksel iç gömlekleri; renk, kumaş, model, dikim ve süsleme özellikleri bakımından incelemektir. Bu amaçla Bulgaristan'dan 1951 ve 1978 yıllarında göç eden iki aileden satın alınmış 8 adet geleneksel iç gömlek, giysi analiz formuna göre incelenmiş ve geleneksel iç gömlekler, çeşitli açılardan fotoğraflanarak görselleştirilmiştir. Ayrıca göç eden Türk aileler ile kişisel görüşme yapılmış ve geleneksel iç gömlekler hakkında bilgi toplanmıştır.

Geleneksel iç gömleklerde; krem renkli pamuklu, ipekli, pamuk - ipek karışımı bürümcük kumaşın kullanıldığı ve dokuma kenarlarının farklı renklerde olduğu dikkat çekmektedir. Genellikle beş parçadan oluşan geleneksel iç gömleklerin en önemli özelliği, yakasının oyulmamış olması ve giyecek kişiye göre sonradan açılmasıdır. Genellikle el dikişi ile dikilen geleneksel iç gömleklerin, çeyiz olarak hazırlandığında tığ oyası ve iğne oyası ile süslenmiş olması dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, çeyiz, geleneksel, giysi, iç gömlek.

EXAMINING THE TRADITIONAL UNDERWEARS OF TURKISH FAMILIES IMMIGRATED FROM BULGARIA, BALKAN COUNTRY

ABSTRACT

Traditional underwears worn by both women and men have been the most important clothes in dowry in the past.

The aim of this study is to examine the traditional underwears of Turkish families immigrated from Bulgaria to Turkey because of forced migration at certain times in the past in terms of colour, cloth, model, sewing and ornamentation. For this purpose, eight traditional underwears from Bulgaria bought from two immigrant families from Bulgaria to Turkey between the years 1951 and 1978 have been examined according to cloth analysis form and they have also been visualized by photographing from different angles. Besides, it has been made personel interviews with Bulgarian immigrant families and then necessary information on traditiona lunderwears has been gathered.

In this study, it has drawn attention that the fabric with cream colored cotton, silk and with cotton - silk blended are used and the edges of fabric are in different colours. The most important feature of this traditional underwears which are usually composed of five parts is

that the collars aren't engraved and that they are opened later according to the wearer. It is observed that the traditional underwears usually sewn with running stitch purled or decorated by using crochet when they are prepared as dowry.

Key Words: Bulgaria, dowry, traditional, cloth, underwears.

GİRİŞ

Göç, kişi ya da grupların bir yerden başka yerlere değişik nedenlerle gitmesi eylemidir. Göçü yaşayan ve bu olgunun etkilerine hedef olan kişilere de göçmen adı verilmektedir. Osmanlıca'da göç teriminin karşılığı "hicret"; göçmen teriminin karşılığı da "muhacir"dir (Arı, 2014, s. 285).

Osmanlı Devleti, 1354'te Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi ve birbirini izleyen fetihlerle Balkanları ve Doğu Avrupa'yı egemenliği altına almıştır. I. Murat döneminde (1362 - 1389) Bulgar topraklarının Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmesi ile Anadolu'dan bazı Türk halk toplulukları, Balkanların güneyindeki ve kuzeyindeki ovalarda iskân etmeye başlamıştır. Müslüman Türkler, genellikle Hristiyan köylere karışmayarak bağımsız köyler kurmuştur (Uzelli, 1990, s. 5) ve yaklaşık beş yüz yıl boyunca Türk kültürü Balkanlar'da yaşatılmıştır.

Balkanlar; dağıyla, taşıyla, nehirleri ve ovalarıyla Türklerin vatan toprağı haline gelmiş ve yüzyıllar boyunca Türkler ve Balkanlar'da yaşayan diğer milletler huzur içerisinde hep beraber hayatlarını devam ettirmiştir. Daha sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisi ve Avrupa Devletleri'nin Türklere karşı uyguladığı "Şark Politikası" Balkanlardaki huzur ve asayiş bozmuştur. Bu topraklar, 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı (93 Harbi) sonucunda Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmaya başlamıştır. Balkan Devletleri'nin baskı ve zulmüne dayanamayan insanlar; vatanlarını, eşyalarını, tarlalarını, evlerini, işyerlerini yani bütün malvarlıklarını geride bırakarak binbir güçlük içerisinde Osmanlı Devleti'nin iç kesimlerine yerleşmek zorunda kalmıştır (Arslan, 2008, s. 1).

Bulgaristan Türklerinin uzun bir zamana yayılan göç hareketi kimi zaman artmış, kimi zaman azalmış ama hiç eksilmemiştir. Bulgaristan Türklerinin 20. yüzyıldaki birinci büyük kitlesel göç hareketi 1912 - 1913 yılları arasında, ikinci büyük kitlesel göç hareketi 1950 - 1951 yılları arasında gerçekleşmiştir. 1950 - 1951 yılları arasındaki bu kitlesel göç, göç hareketi Bulgaristan Türkleri için son olmamıştır. 1968 yılında Bulgaristan ile Türkiye arasında imzalanan "Yakın Akraba Göçü Antlaşmasıyla" veya "parçalanmış aileleri birleştirmek" amacıyla, 1969 - 1978 yılları arasında 130.000 kadar Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir (Çolak, 2013, s. 113). Türkiye, özellikle bu dönemde göç hareketlerinin geniş ölçüde yaşandığı bir ülke haline gelmiştir (Altuğ, 1959, s. 182; Geray, 1970, s. 8).

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Türk ailelerinden biri 1951 yılında Şumnu şehrinin Yusufkar (Hristoye) köyünden gelen Vasviye Sezer, diğeri ise 1978 yılında Razgrad şehrinin Kalova (Denkovo) köyünden gelen Fatma Bahar'dır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Sezer ve Bahar aileleri göç esnasında sadece temel ihtiyaçlarından biri olan giysilerini yanında getirmiştir. Bu giysilerden biri de o dönemde giyilen geleneksel iç gömlektir.

Geleneksel iç gömlek; genellikle evlerdeki el dokuma tezgâhlarında dokunmuş bezlerden dikilen; yaşa, mevkiye, mevsime göre değişiklik gösteren; bu günün fanilasına yerine giyilen

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

sıfır yakalı ya da yaka oyuntusu açılmamış iç giysisidir (Tizer, 1973, s. 13). İnsan vücudunun fiziksel sağlığını koruyan, dış giyime iyi bir görünüş sağlayan ve doğrudan tene giyilen iç giyimler, şimdi olduğu gibi geçmişte de çok önemli bir yere sahip olmuştur (Çağdaş ve Ceranoğlu, 2009, s. 156). Geçmişte iç giyimin dış giyim kadar çeşitlilik göstermediği düşünülmektedir; ancak Türklerin iç giyime verdikleri önem, kullandıkları malzemenin ipek gibi kaliteli kumaşlar olmasından anlaşılmaktadır (Ademoğlu, vd., 1996, s. 19 - 20).

19. yüzyılda Balkan devletlerinin bağımsızlığını kazanması ile beş yüz yıllık yurtlarından ayrılmak zorunda kalan ve Türkiye'ye göç eden Türk ailelerine ait iç gömleklerin incelendiği bu çalışma ile iç giyim kültürü hakkında bilgi verilmiştir.

AMAÇ ve ÖNEM

Bu çalışma ile Balkan ülkelerinden Bulgaristan'da yaşamış; fakat belirli yıllarda yapılan zorunlu göçler sonucunda Türkiye'ye gelen Türk ailelerine ait geleneksel iç gömlekleri; renk, kumaş, model, dikim ve süsleme özellikleri bakımından incelemek amaçlanmıştır. Giysiler, bir ülkenin sosyo - ekonomik özelliklerini ortaya koyan en önemli etnografik eserlerdir. Bu nedenle Bulgaristan'ın çeşitli köylerinde yaşamış Türk ailelerine ait iç giyim kültürünü ortaya koyması bakımından bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmada, Bulgaristan'dan 1951 ve 1978 yıllarında Türkiye'ye göç eden iki Türk ailesinden satın alınmış 8 adet geleneksel iç gömlek, giysi analiz formuna göre incelenmiştir. Giysi analiz formuna göre incelenen geleneksel iç gömlekler genel olarak betimlenmiştir ve geleneksel iç gömleklerin fotoğrafları çeşitli açılardan fotoğraflanarak görselleştirilmiştir. Ayrıca göç eden Türk aileler ile kişisel görüşme yapılmış ve geleneksel iç gömlekler hakkında bilgi toplanmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Geleneksel iç gömlekler, 1 ve 8 numaraları arasında sıralanmıştır. İncelenen 1 - 2 - 3 - 4 numaralı iç gömlek örnekleri; Mayıs 1951'de Bulgaristan'ın Şumnu şehrinin Yusufklar (Hristoye) köyünden Türkiye'ye göç etmiş Vasviye Sezer'in (1940 doğumlu) kızı Nimet Sezer'den satın alınmıştır. Nimet Sezer, iç gömlekleri annesinin anneannesi tarafından dokuduğunu ve dikildiğini ve bu iç gömleklerin kadınlar tarafından giyildiğini belirtmiştir (N. Sezer ile kişisel iletişim, 8 Ağustos 2017). İç gömleklerin tahmini dokunma ve dikilme işlemi 1900'lü yılların başı olarak düşünülmektedir. İncelenen 5 - 6 - 7 - 8 numaralı iç gömlek örnekleri ise; 19 Mayıs 1978 yılında Bulgaristan'ın Razgrad şehrinin Kalova (Denkovo) köyünden Türkiye'ye göç etmiş Fatma Bahar'ın (1945 doğumlu) kızı Nilgün Bahar'dan satın alınmıştır. Nilgün Bahar, iç gömleklerin annesi Fatma Bahar'ın 13 - 15 yaşlarında iken anneannesi ile birlikte dokuyup diktiğini belirtmiştir (N. Bahar İle Kişisel İletişim, 10 Ağustos 2017). İç gömleklerin tahmini dokunma ve dikim işleminin 1957 - 1960 yılları arasında olduğu düşünülmektedir. 5 - 8 numaralı geleneksel iç gömlekler, katlanarak teğellenmiştir ve saklanmıştır. Bu işleminin yapılma nedeni ise dokunmuş iç gömleklerin genç kızların çeyizlerinde yer alıyor olmasıdır.

ÖRNEK 1

Fotoğraf 1 - 2: 1 Numaralı İç Gömleğin Önden ve Arkadan Görünümü (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 3 - 4: 1 Numaralı İç Gömleğin Kol Üstü ve Kol Ağızı Süsleme Detayı (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

İç gömlekte krem rengi ve kenarları lacivert, kalın - ince yollu dokuma kumaş (pamuk - ipek karışımı) ile krem renkli pamuklu iplik kullanılmıştır. Dokumanın eni bürümcük yapıda 25 cm açık yapıda ise 32 cm'dir; fakat bu bürümcük yapının dokuma kenarındaki lacivert yolda olmadığı görülmektedir. Şahin (Kişisel Görüşme, 5 Ocak 2018), dokuma kenarının dimi bağlantısı ile dokunmuş olduğunu ve bundan dolayı bürümcük bir yapının oluşmadığını belirtmektedir. İç gömlek, eni dar beş parçadan (ön - arka, yanlar ve kollar) dikilmiştir ve iç gömleğin boyu 88 cm'dir. İç gömleğin ön ve arka parçaları birlikte kesilerek omuz dikişi uygulanmamıştır. İç gömleğin ön - arka parçasında; etek ucundan 45 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 56 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmış ve geri kalan dokumanın atkı ipliğinde yine pamuklu iplik kullanılmıştır. İpek iplik ile dokunan yerde bürümcüğün yapısı 15 cm'ye kadar inmektedir. Yanları dikişsiz olan iç gömleğin yan parçaları etek ucundan kol ağzına kadar devam ederek

İç gömleğin kol altı parçasını da oluşturmuştur. İç gömleğin yan parçalarında da tıpkı ön - arka parçalarda uygulanan dokuma yöntemi uygulanmış ve etek ucundan 74 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 58 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır ve ipek ipliğin kullanılması kol ağzında son bulmuştur. Kol üst parçası, 53 cm uzunluğunda, her iki kenarı lacivert kalın - ince yollu dikdörtgen bir parçadan oluşmaktadır. Kol üst parçasının eni, bürümcük yapıda 9 cm açık yapıda ise 16 cm'dir ve atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır. Böylelikle önden ve arkadan kuplu, yanları dikişsiz, oyuntusuz bir beden elde edilmiştir. İç gömleğin vücuda oturma işlemi bürümcük yapı sayesinde gerçekleşmektedir.

İç gömlekte ana dikiş tekniği olarak çırpma dikiş, iğne oyası ve antika uygulanmış; kenar temizleme tekniği olarak da dikiş payı içe doğru ince kıvrılarak oluşturulan çırpma dikiş uygulanmıştır.

İç gömlekte kol üst parçasının birleştirildiği noktaya kırmızı ve krem rengi pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır. Süslemede geometrik bezeme (baklava dilimi) konu olarak seçilmiştir. Ayrıca kol ağzına krem rengi pamuklu iplik ile zürafa yapılmış ve üzerine krem rengi ve kırmızı pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır.

Nimet Sezer, iç gömleklerin çeyizde yer alması gerektiğini ve katlanarak saklandığını belirtmiştir. İç gömleklerin katlandıktan sonra belirli yerlerden el dikişi ile tutturulduğunu ve tutturma dikişlerinin iç gömleğe zarar vermesini önlemek için 2 cm çapında kırmızı saten parçaların yerleştirildiğini ifade etmiştir. Yörede yapılan bu işlemin pullama tekniği adını aldığını ve bu teknikte en çok kullanılan renklerin ise kırmızı ve mavi olduğu ve belirtmiştir (N. Sezer ile kişisel iletişim, 8 Ağustos 2017).

ÖRNEK 2

Fotoğraf 5 - 6: 2 Numaralı İç Gömleğin Önden ve Arkadan Görünümü (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 7: 2 Numaralı İç Gömleğin Kol Üstü ve Kol Ağzı Süsleme Detayı (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

İç gömlekte krem rengi, kenarları gece mavisi, kalın ve tek yollu dokuma kumaş (pamuk - ipek karışımı) ile krem renkli pamuklu iplik kullanılmıştır. Dokumanın eni bürümcük yapıda 28 cm açık yapıda ise 38 cm'dir; fakat bu bürümcük yapının dimi bağlantısı ile dokunmuş olmasından dolayı gece mavisi kalın yolda (kenar dokumasında) olmadığı görülmektedir. İç gömlek, eni dar beş parçadan (ön - arka, yanlar ve kollar) dikilmiştir ve iç gömleğin boyu 86 cm'dir. İç gömleğin ön ve arka parçaları birlikte kesilerek omuz dikişi uygulanmamıştır. İç gömleğin ön - arka parçasında; etek ucundan 46 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 55 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmış ve geri kalan dokumanın atkı ipliğinde yine pamuklu iplik kullanılmıştır. İpek iplik ile dokunan yerde bürümcüğün yapısı 22 cm'ye kadar inmektedir. Yanları dikişsiz olan iç gömleğin yan parçaları etek ucundan kol ağzına kadar devam iç gömleğin kol altı parçasını da oluşturmuştur. İç gömleğin yan parçalarında da tıpkı ön - arka parçalarda uygulanan dokuma yöntemi uygulanmış ve etek ucundan 77 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 65 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır ve ipek ipliğin kullanılması kol ağzında son bulmuştur. Kol üst parçası, 62 cm uzunluğunda, her iki kenarı gece mavisi kalın ve tek yollu dikdörtgen bir parçadan oluşmaktadır. Kol üst parçasının eni, bürümcük yapıda 8 cm açık yapıda ise 18 cm'dir ve atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır. Böylelikle önden ve arkadan kuplu, yandan dikişsiz, herhangi bir oyuntulu kesimin uygulanmadığı bir beden elde edilmiş ve iç gömleğin vücuda oturma işlemi bürümcük yapı sayesinde gerçekleşmiştir.

İç gömlekte ana dikiş tekniği olarak çırpma dikiş ve iğne oyası uygulanmış; kenar temizleme tekniği olarak da zürafa dikiş uygulanmıştır.

İç gömlekte kol üst parçasının birleştirildiği noktaya kırmızı ve krem rengi pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır. Süslemede geometrik bezeme (eğik çizgi) konu olarak seçilmiştir. Yine aynı yerin iç tarafına 3,5 cm eninde 17 cm boyunda parça eklenmiş ve bu parçanın üzerine kırmızı pamuk ipliği ile makinada süsleme dikişi yapılmıştır. Süslemede geometrik bezeme (düz çizgi, üçgen ve "S" biçim) konu olarak seçilmiştir. Ayrıca kol ağzına gece mavisi pamuklu iplik ile zürafa yapılmış ve üzerine krem rengi ve bordo pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır.

ÖRNEK 3

Fotoğraf 8 - 9: 3 Numaralı İç Gömleğin Önden ve Arkadan Görünümü (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 10: 3 Numaralı İç Gömleğin Kol Üstü ve Kol Ağızı Süsleme Detayı (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

İç gömlekte krem rengi ve kenarları kırmızı, kalın - ince yollu dokuma kumaş (pamuk - ipek karışımı) ile krem renkli pamuklu iplik kullanılmıştır. Dokumanın eni bürümcük yapıda 29 cm açık yapıda ise 34 cm'dir; fakat bu bürümcük yapının dimi bağlantısı ile dokunmuş olmasından dolayı kırmızı yolda (kenar dokumasında) olmadığı görülmektedir. İç gömlek, eni dar beş parçadan (ön-arka, yanlar ve kollar) dikilmiştir ve iç gömleğin boyu 85 cm'dir. İç gömleğin ön ve arka parçaları birlikte kesilerek omuz dikişi uygulanmamıştır. İç gömleğin ön - arka parçasında; etek ucundan 50 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 52 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmış ve geri kalan dokumanın atkı ipliğinde yine pamuklu iplik kullanılmıştır. İpek iplik ile dokunan yerde

bürümcüğün yapısı 16 cm'ye kadar inmektedir. Yanları dikişsiz olan iç gömleğin yan parçaları etek ucundan kol ağzına kadar devam ederek iç gömleğin kol altı parçasını da oluşturmuştur. İç gömleğin yan parçalarında da tıpkı ön - arka parçalarda uygulanan dokuma yöntemi uygulanmış ve etek ucundan 76 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 58 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır ve ipek ipliğin kullanılması kol ağzında son bulmuştur. Kol üst parçası, 57 cm uzunluğunda, her iki kenarı kırmızı kalın - ince yollu dikdörtgen bir parçadan oluşmaktadır. Kol üst parçasının eni, bürümcük yapıda 8 cm açık yapıda ise 18 cm'dir ve atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır. Böylelikle önden ve arkadan kuplu, yandan dikişsiz, herhangi bir oyuntulu kesimin uygulanmadığı bir beden elde edilmiştir. Vücuda oturma işlemi bürümcük yapı sayesinde gerçekleştirilmiştir.

İç gömlekte ana dikiş tekniği olarak çırpma dikiş ve iğne oyası uygulanmış; kenar temizleme tekniği olarak da zürafa dikiş uygulanmıştır.

İç gömlekte kol üst parçasının birleştirildiği noktaya lacivert ve krem rengi pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır. Süslemede geometrik bezeme (eğik çizgi) konu olarak seçilmiştir. Yine aynı yerin iç tarafına 3,5 cm eninde 17 cm boyunda parça eklenmiş ve bu parçanın üzerine siyah pamuk ipliği ile makinada süsleme dikişi yapılmıştır. Süslemede geometrik bezeme (düz çizgi ve üçgen) konu olarak seçilmiştir. Ayrıca kol ağzına siyah pamuklu iplik ile zürafa yapılmış ve üzerine krem rengi ve gece mavisi pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır.

ÖRNEK 4

Fotoğraf 11 - 12: 4 Numaralı İç Gömleğin Önden ve Arkadan Görünümü (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 13: 4 Numaralı İç Gömleğin Kol Üstü ve Kol Ağızı Süsleme Detayı (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018)

İç gömlekte krem rengi ve kenarları siyah, tek yollu dokuma kumaş (pamuk - ipek karışımı) ile krem renkli pamuklu iplik kullanılmıştır. Dokumanın eni bürümcük yapıda 27 cm açık yapıda ise 36 cm'dir; fakat bu bürümcük yapının dimi bağlantısı ile dokunmuş olmasından dolayı gece mavisi kalın yolda (kenar dokumasında) olmadığı görülmektedir. İç gömlek, eni dar beş parçadan (ön-arka, yanlar ve kollar) dikilmiştir ve iç gömleğin boyu 94 cm'dir. İç gömleğin ön ve arka parçaları birlikte kesilerek omuz dikişi uygulanmamıştır. İç gömleğin ön - arka parçasında; etek ucundan 46 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 59 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmış ve geri kalan dokumanın atkı ipliğinde yine pamuklu iplik kullanılmıştır. İpek iplik ile dokunan yerde bürümcüğün yapısı 17 cm'ye kadar inmektedir. Yanları dikişsiz olan iç gömleğin yan parçaları etek ucundan kol ağzına kadar devam ederek iç gömleğin kol altı parçasını da oluşturmuştur. İç gömleğin yan parçalarında da tıpkı ön - arka parçalarda uygulanan dokuma yöntemi uygulanmış ve etek ucundan 84 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 49 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır ve ipek ipliğin kullanılması kol ağzında son bulmuştur. İç gömleğin yakası sonradan açılmış; fakat yakada herhangi bir temizleme ya da süsleme tekniği uygulanmamıştır. Kol üst parçası, 60 cm uzunluğunda, tek kenarı siyah yollu dikdörtgen bir parçadan oluşmaktadır. Kol üst parçasının eni, bürümcük yapıda 10 cm açık yapıda ise 16 cm'dir ve atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır. Kol üst parçasının ön tarafında renkli kenar yolu bulunmakta iken arka tarafında renkli kenar yolu bulunmamaktadır ki bu da bir dokuma parçasının ikiye bölünerek bir parçasının sol kolda diğer parçasının sağ kolda kullanıldığını göstermektedir. Böylelikle önden ve arkadan kuplu, yandan dikişsiz, herhangi bir oyuntulu kesimin uygulanmadığı bir beden elde edilmiştir. Vücuda oturma işlemi bürümcük yapı sayesinde gerçekleştirilmiştir. İç gömlekte ana dikiş tekniği olarak çırpma dikiş ve iğne oyası uygulanmış; kenar temizleme tekniği olarak da antika dikişi ve çırpma dikiş uygulanmıştır. İç gömlekte kol üst parçasının birleştirildiği noktaya kırmızı ve krem rengi pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır. Süslemede geometrik bezeme (eğik çizgi) konu olarak seçilmiştir. Yine kol üst parçasına üstten makine dikişi görüntüsünde olan ancak iç tarafında antika dikişi olduğu anlaşılan temizleme ve süsleme dikişi yapılmıştır. Arka bedende kol üst parçasının kol

alt parçası ile birleştiği noktaya aynı bezeme uygulanmış; fakat bu bezeme kolun üst noktasından dirseğe kadar devam etmiştir. Ayrıca kol ağzına krem rengi pamuklu iplik ile zürafa yapılmış ve üzerine mavi ve pembe renk pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır.

ÖRNEK 5

Fotoğraf 14 - 15: 5 Numaralı İç Gömleğin Önden ve Arkadan Görünümü (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 16 - 17: 5 Numaralı İç Gömleğin Kol Üstü, Kol Ağzı ve Etek Ucu Süsleme Detayı (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 18 - 19: 5 Numaralı İç Gömleğin Katlanma Şekli (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

İç gömlekte krem rengi ve kenarları gece mavisi, kalın - ince yollu dokuma kumaş (pamuk - ipek karışımı) ile krem renkli pamuklu iplik kullanılmıştır. Dokumanın eni bürümcük yapıda 27 cm açık yapıda ise 38 cm'dir; fakat bu bürümcük yapının dokuma kenarındaki gece mavisi yolda olmadığı görülmektedir. Şahin (Kişisel Görüşme, 5 Ocak 2018) dokuma kenarında kullanılan çözümlü ipliklerinin diğer çözümlü ipliklere göre daha kalın olduğunu ve bundan dolayı bürümcük bir yapının oluşmadığını belirtmektedir. İç gömlek, eni dar beş parçadan (ön - arka, yanlar ve kollar) dikilmiştir ve iç gömleğin boyu 86 cm'dir. İç gömleğin ön ve arka parçaları birlikte kesilerek omuz dikişi uygulanmamıştır. İç gömleğin ön - arka parçasında; etek ucundan 62 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 34 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmış ve geri kalan dokumanın atkı ipliğinde yine pamuklu iplik kullanılmıştır. İpek iplik ile dokunan yerde bürümcüğün yapısı 23 cm'ye kadar inmektedir. Yanları dikişsiz olan iç gömleğin yan parçaları etek ucundan kol ağzına kadar devam ederek iç gömleğin kol altı parçasını da oluşturmuştur. İç gömleğin yan parçalarında da tıpkı ön - arka parçalarda uygulanan dokuma yöntemi uygulanmış ve etek ucundan 82 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 59 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır ve ipek ipliğin kullanılması kol ağzında son bulmuştur. Kol üst parçası, 58 cm uzunluğunda, her iki kenarı gece mavisi kalın - ince yollu dikdörtgen bir parçadan oluşmaktadır. Kol üst parçasının eni, bürümcük yapıda 10,5 cm açık yapıda ise 14 cm'dir ve atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır. Böylelikle önden ve arkadan kuplu, yandan dikişsiz, herhangi bir oyuntulu kesimin uygulanmadığı bir beden elde edilmiştir. Vücuda oturma işlemi bürümcük yapı sayesinde gerçekleştirilmiştir.

İç gömlekte ana dikiş tekniği olarak çırpma dikiş ve antika dikiş uygulanmış; kenar temizleme tekniği olarak da çırpma dikiş uygulanmıştır.

İç gömlekte kol üst parçasının birleştirildiği noktaya gece mavisi ve beyaz renk pamuk ipliği ile tığ oyası yapılmıştır. Süslemede geometrik bezeme ("X" biçim, daire) konu olarak seçilmiştir. Ayrıca kol ağzına beyaz pamuklu iplik ile zürafa yapılmış ve üzerine beyaz ve gece mavisi pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır. İç gömleğin çeyiz sandığında saklanması için katlanmış ölçüleri 32 cm * 32 cm'dir.

ÖRNEK 6

Fotoğraf 20 - 21: 6 Numaralı İç Gömleğin Önden ve Arkadan Görünümü (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 22 - 23: 6 Numaralı İç Gömleğin Kol Üstü ve Kol Ağızı Süsleme Detayı (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 24 - 25: 6 Numaralı İç Gömleğin Katlanma Şekli (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İç gömlekte krem rengi ve kenarları siyah, kalın yollu dokuma kumaş (pamuk - ipek karışımı) ile krem renkli pamuklu iplik kullanılmıştır. Dokumanın eni bürümcük yapıda 26 cm açık yapıda ise 38 cm'dir; fakat bu bürümcük yapının dokuma kenarındaki siyah yolda olmadığı görülmektedir. 5 nolu iç gömlekteki gibi 6 nolu iç gömleğin dokuma kenarında da kullanılan çözgü ipliklerinin diğer çözgü ipliklerine göre daha kalın olduğu ve bundan dolayı bürümcük bir yapının oluşmadığı görülmektedir. İç gömlek, eni dar beş parçadan (ön - arka, yanlar ve kollar) dikilmiştir ve iç gömleğin boyu 90 cm'dir. İç gömleğin ön ve arka parçaları birlikte kesilerek omuz dikişi uygulanmamıştır. İç gömleğin ön - arka parçasında; etek ucundan 62 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 32 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmış ve geri kalan dokumanın atkı ipliğinde yine pamuklu iplik kullanılmıştır. İpek iplik ile dokuman yerde bürümcüğün yapısı 24 cm'ye kadar inmektedir. Yanları dikişsiz olan iç gömleğin yan parçaları etek ucundan kol ağzına kadar devam ederek iç gömleğin kol altı parçasını da oluşturmuştur. İç gömleğin yan parçalarında da tıpkı ön - arka parçalarda uygulanan dokuma yöntemi uygulanmış ve etek ucundan 94 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 55 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır ve ipek ipliğin kullanılması kol ağzında son bulmuştur. Kol üst parçası, 60 cm uzunluğunda, her iki kenarı siyah, kalın yollu dikdörtgen bir parçadan oluşmaktadır. Kol üst parçasının eni, bürümcük yapıda 9,5 cm açık yapıda ise 12 cm'dir ve atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır. Böylelikle önden ve arkadan kuplu, yandan dikişsiz, herhangi bir oyuntulu kesimin uygulanmadığı bir beden elde edilmiştir. Vücuda oturma işlemi bürümcük yapı sayesinde gerçekleştirilmiştir.

İç gömlekte ana dikiş tekniği olarak çırpma dikiş ve tığ oyası uygulanmış; kenar temizleme tekniği olarak da çırpma dikiş uygulanmıştır.

İç gömlekte kol üst parçasının birleştirildiği noktaya siyah ve beyaz renk pamuk ipliği ile tığ oyası yapılmıştır. Süslemede geometrik bezeme ("baklava" biçimi, kısa çizgi) konu olarak seçilmiştir. Ayrıca kol ağzına beyaz pamuklu iplik ile zürafa yapılmış ve üzerine beyaz ve siyah pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır. İç gömleğin çeyiz sandığında saklanması için katlanmış ölçüleri 32 cm * 30 cm'dir.

ÖRNEK 7

Fotoğraf 26 - 27: 7 Numaralı İç Gömleğin Önden ve Arkadan Görünümü (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 28 - 29: 7 Numaralı İç Gömleğin Kol Üstü ve Kol Ağzı Süsleme Detayı (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 30 - 31: 7 Numaralı İç Gömleğin Katlanma Şekli (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İç gömlekte krem rengi ve kenarları bordo, kalın - ince yollu dokuma kumaş (pamuk - ipek karışımı) ve krem renkli pamuklu iplik kullanılmıştır. Dokumanın eni bürümcük yapıda 29 cm açık yapıda ise 40 cm'dir; fakat bu bürümcük yapının dokuma kenarındaki bordo yolda olmadığı görülmektedir. 5 ve 6 nolu iç gömlekteki gibi 7 nolu iç gömleğin de dokuma kenarında kullanılan çözümlü ipliklerinin diğer çözümlü ipliklere göre daha kalın olduğu ve bundan dolayı bürümcük bir yapının oluşmadığı görülmektedir. İç gömlek, eni dar beş parçadan (ön - arka, yanlar ve kollar) dikilmiştir ve iç gömleğin boyu 85 cm'dir. İç gömleğin ön ve arka parçaları birlikte kesilerek omuz dikişi uygulanmamıştır. İç gömleğin ön - arka parçasında; etek ucundan 57 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 34 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmış ve geri kalan dokumanın atkı ipliğinde yine pamuklu iplik kullanılmıştır. İpek iplik ile dokunan yerde bürümcüğün yapısı 26 cm'ye kadar inmektedir. Yanları dikişsiz olan iç gömleğin yan parçaları etek ucundan kol ağzına kadar devam ederek iç gömleğin kol altı parçasını da oluşturmuştur. İç gömleğin yan parçalarında da tıpkı ön - arka parçalarda uygulanan dokuma yöntemi uygulanmış ve etek ucundan 86 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 62 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır ve ipek ipliğin kullanılması kol ağzında son bulmuştur. Kol üst parçası, her iki kenarı bordo kalın - ince yollu yollu 58 cm uzunluğunda dikdörtgen bir parçadan oluşmaktadır. Kol üst parçasının eni, bürümcük yapıda 11 cm açık yapıda ise 14 cm'dir ve atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır. Böylelikle önden ve arkadan kuplu, yandan dikişsiz, herhangi bir oyuntulu kesimin uygulanmadığı bir beden elde edilmiştir. Vücuda oturma işlemi bürümcük yapı sayesinde gerçekleştirilmiştir.

İç gömlekte ana dikiş tekniği olarak çırpma dikiş ve tığ oyası uygulanmış; kenar temizleme tekniği olarak da çırpma dikiş uygulanmıştır.

İç gömlekte kol üst parçasının birleştirildiği noktaya bordo ve beyaz renk pamuk ipliği ile tığ oyası yapılmıştır. Süslemede geometrik bezeme (stilize çiçek) konu olarak seçilmiştir. Ayrıca kol ağzına beyaz pamuklu iplik ile zürafa yapılmış ve üzerine beyaz ve bordo pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır. İç gömleğin çeyiz sandığında saklanması için katlanmış ölçüleri 32 cm * 30 cm'dir.

ÖRNEK 8

Fotoğraf 32 - 33: 8 Numaralı İç Gömleğin Önden ve Arkadan Görünümü (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

Fotoğraf 34: 8 Numaralı İç Gömleğin Kol Üstü ve Kol Ağızı Süsleme Detayı (Feride Güler Fotoğraf Koleksiyonu, 2018).

İç gömlekte krem rengi ve kenarları beyaz, kalın - ince yollu dokuma kumaş (pamuk - ipek karışımı) ve krem renkli pamuklu iplik kullanılmıştır. Dokumanın eni bürümcük yapıda 30 cm açık yapıda ise 42 cm'dir; fakat bu bürümcük yapının dokuma kenarındaki beyaz yolda olmadığı görülmektedir. 5 - 6 ve 7 nolu iç gömlekteki gibi 8 nolu iç gömleğin de dokuma kenarında kullanılan çözgü ipliklerinin diğer çözgü ipliklere göre daha kalın olduğu ve bundan dolayı bürümcük bir yapının oluşmadığı görülmektedir. İç gömlek, eni dar beş parçadan (ön - arka, yanlar ve kollar) dikilmiştir ve iç gömleğin boyu 105 cm'dir. İç gömleğin ön ve arka parçaları birlikte kesilerek omuz dikişi uygulanmamıştır. İç gömleğin ön - arka

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

parçasında; etek ucundan 66 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 42 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmış ve geri kalan dokumanın atkı ipliğinde yine pamuklu iplik kullanılmıştır. İpek iplik ile dokunan yerde bürümcüğün yapısı 28 cm'ye kadar inmektedir. Ön parçanın etek ucundaki 21 cm.'lik yer ek olarak dikilmiştir. Yanları dikişsiz olan iç gömleğin yan parçaları etek ucundan kol ağzına kadar devam ederek iç gömleğin kol altı parçasını da oluşturmuştur. İç gömleğin yan parçalarında da tıpkı ön - arka parçalarda uygulanan dokuma yöntemi uygulanmış ve etek ucundan 99 cm'ye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu iplik kullanılmıştır. Daha sonraki 62 cm'lik dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır ve ipek ipliğin kullanılması kol ağzında son bulmuştur. Kol üst parçası, her iki kenarı beyaz kalın - ince yollu 62 cm uzunluğunda dikdörtgen bir parçadan oluşmaktadır. Kol üst parçasının eni, bürümcük yapıda 10 cm açık yapıda ise 14 cm'dir ve atkı ipliğinde ipek iplik kullanılmıştır. Böylelikle önden ve arkadan kuplu, yandan dikişsiz, herhangi bir oyuntulu kesimin uygulanmadığı bir beden elde edilmiştir. Vücuda oturma işlemi bürümcük yapı sayesinde gerçekleştirilmiştir. İç gömlekte ana dikiş tekniği olarak çırpma dikiş, tığ oyası ve antika dikiş uygulanmış; kenar temizleme tekniği olarak makinede kapalı baskı uygulanmıştır. İç gömleğin kol ağzına beyaz pamuklu iplik ile zürafa yapılmış ve üzerine beyaz pamuk ipliği ile iğne oyası yapılmıştır. İç gömleğin çeyiz sandığında saklanması için katlanmış ölçüleri 32 cm * 30 cm'dir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, I. Murat döneminde Balkanlardaki Bulgar topraklarını egemenliği altına almış ve yaklaşık beş yüz yıl boyunca bu topraklarda hüküm sürmüştür. Bulgaristan'ın güneyi ve kuzeyindeki yerlere Anadolu'dan bazı Türk halk toplulukları gelerek burada yaşamaya başlamıştır. Müslüman Türkler, özellikle Hristiyan köylere karışmayarak bağımsız köyler kurmuş ve kendi gelenek ve göreneklerini, örf ve adetlerini yaşatmayı sürdürmüşlerdir. Uzun yıllar Bulgaristan topraklarında yaşayan Türklerin giyim kuşam kültürleri de tıpkı diğer kültürel yapıları gibi korunmuş ve yaşatılmıştır.

Balkanlarda yaşayan devletlerin bağımsızlıklarını alması nedeni ile Bulgaristan'da yaşayan Türkler, yaşanan savaşlar nedeniyle yoğun baskılar görmüştür. Bulgaristan'daki tüm baskılara rağmen Türkler yaşadıkları yeri anayurt olarak kabul etmiş bütün gelenek ve göreneklerini kaybetmeden devam ettirmiştir; fakat Türklerin can güvenliğinin olmaması, iki ülkenin karşılıklı anlaşması vb. nedenler ile Türkler belirli yıllarda tekrar Türkiye'ye geri göç etmek zorunda kalmıştır.

Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan Türk aileleri, Türkiye'ye gelmiş ve yanlarında temel ihtiyaçlarından biri olan giysilerini getirmiştir. Bulgaristan'dan göç eden Türk ailelerine ait geleneksel iç gömleklere krem rengi ve kenarları lacivert, gece mavisi, siyah kalın - ince yollu dokuma kumaş (pamuk - ipek karışımı) ve krem renkli pamuklu ipliğin kullanıldığı görülmektedir. Dokumaların eni bürümcük yapıda yaklaşık 25 - 30 cm arasında açık yapıda ise 32 - 42 cm arasında değişmektedir; fakat bu bürümcük yapının dokuma kenarındaki renkli yollarda olmadığı görülmektedir.

İç gömleklerin eni dar beş parçadan (ön - arka, yanlar ve kollar) dikildiği dikkat çekmektedir. İç gömleklerin ön - arka parçalarının birlikte kesilerek omuz dikişinin uygulanmadığı görülmektedir. İç gömleklerin en önemli özellikleri yanların dikişsiz olması, yan parçaların etek ucundan kol ağzına kadar devam etmesi ve yakaların açılmamış olmasıdır. İç

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

gömlüklerin dikkat çeken özelliklerinden biri de birlikte kesilen ön - arka parçalarının ön etek ucundan belirli bir ölçüye kadar olan dokumanın atkı ipliğinde pamuklu ipliği, daha sonraki dokumanın atkı ipliğinde ipek iplik ve geri kalan dokumanın atkı ipliğinde yine pamuklu iplik kullanılmasıdır.

İç gömlekte ana dikiş tekniği olarak çırpma dikiş, iğne oyası ve antika uygulandığı; kenar temizleme tekniği olarak da dikiş payı içe doğru ince kıvrılarak oluşturulan çırpma dikiş uygulanmıştır.

İç gömleklerin tümünün kol üst parçasının birleştiği noktaya ya da kol ağzına tığ danteli ya da iğne oyası ile süsleme yapıldığı ve süslemelerde geometrik bezeme ve bitkisel bezemenin konu olarak seçildiği görülmektedir. Bu durum, geleneksel iç gömleklerin çeyize koyulması ile açıklanabilir. Uzelli (1990, s. 62) de kadınlar ve kız çocuklarının elde dokunmuş pamuklu, düz beyaz ya da beyaz üzeri değişik renklerde (kırmızı, mavi, sarı gibi) ince çubuklu dokumadan ya da ipek bürümcükten dikildiğini, yaka ve kol ağzının oyalarla süslendiğini ve iç gömleklerin İstanbul'dan alınarak çeyiz bohçasına yakaları açılmadan koyulduğunu belirtmiştir.

KAYNAKÇA

Arı, K., (2014). XIX'uncu Yüzyıldan XX'nci Yüzyıla Uzanan Süreçte Balkanlardan Türkiye'ye Yönelik Göçlerin Nitelik ve Boyutlarını Belirleyen Temel Etkenler, XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi, On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi Bildirileri, 03 - 07 Aralık 2012, İstanbul, s. 285 - 299.

Ademoğlu, A, Baymış, G. ve Badem B. S. (1996). Konya Evlerinde Bulunan 20. Y.Y. Kadın ve Erkek İç Giyimleri, Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Arslan, S., (2018). Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Altuğ, M.Y., (1959). Le Problemes Des Emigration Turques Des Balkans, Integration, No: 3, s. 182 - 189.

Çağdaş, M. ve Ceranoğlu, M., (2009). Geleneksel Konya Merkez Kadın İç Giyimlerinden Kıvratma Göynekerin Giysi Konforu Açısından İncelenmesi, 15. Ulusal Ergonomi Kongresi, 22 - 24 Ekim 2009, Konya, s.156 - 169.

Çolak, F., (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950 - 1951), *Tarih Okulu*, İlkbahar -Yaz, Sayı: 14, s. 113 - 145.

Geray, C., (1970). Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmelerin Yerleştirilmesi, *Amme İdaresi Dergisi*, C. I, Sayı 1-4, Aralık, s.8-36.

Güler, F., (2018). Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Ailelerinin İç Gömlekleri, Fotoğraf Koleksiyonu, Ordu.

Uzelli, G., (1990). Bulgaristan Türklerinde Gelenek, Görenek ve Giyim Kuşam, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tizer, G., (1973). Türk Folklor Araştırmaları, *Türk Etnografya Dergisi*, Cilt 15, İstanbul: M.E. Basımevi.

Kaynak Kişiler:

Büşra Şahin, 31 Yaşında, Öğretim Görevlisi, Ordu.

Nilgün Bahar, 46 Yaşında, Ev Hanımı, İzmir.

Nimet Sezer, 52 Yaşında, Emekli Usta Öğretici, İzmir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

BAŞKONUŞ YAYLASININ EKOTURİZM POTANSİYELİ VE REKREKTİF FAALİYETLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Ersin Kaya SANDAL

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, esandal@ksu.edu.tr

Nadire KARADEMİR

Dr. Öğr. Üyesi., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, n.karademir45@gmail.com

Ökkeş Anıl MART

martokkesanil@gmail.com

Özet

Yoğun nüfuslu ve kalabalık kent merkezlerinde yaşayan insanlar, çalışma hayatından kaynaklanan stres, gerekli olan peyzaj düzenlemesinden yoksun konut alanları, artan iş yükü, yoğun trafik ve şehir alt yapısının eksikleri gibi nedenlerden dolayı fiziksel ve ruhsal anlamda yıpranırlar. Bu ve buna benzer olumsuzluklardan kaynaklı olarak insanlar sıkıcı, bunaltıcı ortamlardan, kent dışında daha ferah, sessiz, sakin, iklim ve bitki örtüsü yönünden çekici ve doğal alanlara dinlenmek, yenilenmek, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik beklenti olmaksızın yönelirler.

Kahramanmaraş Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin birbirine en çok yaklaştığı alanda rekreasyon ve eko-turizm faaliyetleri bakımından önemli bir coğrafi yapıya sahiptir. Araştırma alanı olarak belirlenen Başkonuş yaylası Akdeniz ve İran-Turan fitocoğrafik bölgelerinin geçiş kuşağında yer almaktadır. Başkonuş Dağı üzerinde Yediardıç ve Sersem Yaylası adı verilen iki önemli alan bulunmaktadır. Yöre zengin biyolojik çeşitliliğe ve vejetasyon tiplerine sahiptir. Bu bitki örtüsü içerisinde kızılçam, karaçam, sedir, köknar, meşe, ardıç, akçağaç, dişbudak, boylu ardıç, gürgen, dere kenarlarında da çınar ve kızılğaç gibi orman elemanları ve otsu bitkiler yayılış göstermektedir. Başkonuş da, doğal hayatta nesli azalmış yaban hayvanlarından biri olan kızıl geyiği üreterek tekrar doğaya kazandırmayı amaçlayan geyik üretme istasyonu da bulunmaktadır. Ayrıca konaklamaya müsait dağ evleri (bungolov), çadır ve karavanları yerleştirmeye uygun alanlar da yer almaktadır. Başkonuş yaylası Kahramanmaraş-Andırın karayolu üzerinde Kahramanmaraş iline 55 km. mesafede olup, çevredeki yerleşim alanları ile ulaşımı kolaylıkla sağlanmaktadır. Yöredeki flora ve fauna zenginliği ve ulaşılabilirlik yöreyi eko-turizm potansiyeli ve rekreasyon açısından çekici hale getirmiştir.

Çalışmada Başkonuş yaylasına eko-turizm ve rekreasyon faaliyetlerine katılmak amacıyla gelen ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen ziyaretçilerin sosyo-ekonomik durumları incelenmiş, ilgi ve düşüncelerinin ortaya konması için mülakat uygulaması gerçekleştirilmiş

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ve yöre ile ilgili düşünceleri nicel araştırma yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada Başkonuş yaylasının eko-turizm potansiyelinin ve rekreatif faaliyetlere uygunluğunun olduğu belirlenmiş ve bu faaliyetlerin gelecekte daha da geliştirilerek sürdürülebilir olması için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Başkonuş, Flora, Rekreasyon, Eko-turizm, Kahramanmaraş

Abstrac

The people who live in densely populated and crowded urban centers get exhausted physically and psychologically because of the stress resulting from working life, lack of required landscaping areas in residential areas, increased workload, rush traffic and lack of the city's infrastructure. Because of these reasons, they want to go away to refresh, have a rest and provide social and cultural needs. So, they prefer to go to natural, fresh, silent and clear places. They don't think economical issues in this event.

Kahramanmaraş in which Mediterranean, Eastern Anatolia and Southeastern Anatolia Region are the closest area has an important geographical structure in terms of recreation and eco-tourism activities. Başkonuş plateau, where is determined to research, is in Mediterranean and Iran-Turan phytogeographic regions located in the transition zone. There are two major areas which is called Yediardıç ve Sersem plateau on Başkonuş Mountain. The region has rich biodiversity and vegetation types. In this vegetation, there are pine, larch, Cedar, fir, oak, Juniper, maple, ash, tall Juniper and beech. Also, forest elements and herbaceous plants such as sycamore and alder are seen at stream sides. In Başkonuş, there is a deer protection station to feed and produce red deer which is one of the extinct wild animals in nature. There are also suitable areas for accommodation such as mountain houses (bungolov), tents and caravans. Başkonuş plateau is on highway between Kahramanmaraş and Andırın. It's distance is 55 km to Kahramanmaraş province. And it's available to reach other settlements. Because of the variety of flora and fauna and facility in transportation, the region is gain attractiveness in terms of ecotourism potential and recreation.

In the study the socio-economic statements of the visitors who voluntarily want to take part in the survey and who come to Baskonus Plateu in order to make use of the recreational and eco-touristic activities, has been examined and interview has been held for them to state their interest and opinions and their preception about the region has been interpreted by means of quantilative resarch method. In the study, it is concluded that Baskonus Plateu has the pantential of recreational and eco-touristic activites and it is recocommended that these activities should be sustainable by making them better in the future.

Key words : Başkonus, Flora, Recreation, Eco-tourism, Kahramanmaraş

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

1-Giriş

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de şehirlerdeki nüfus artışı, çarpık kentleşme sonucu oluşan alt yapı eksiklikleri ve trafik gibi sorunlar insanların günlük hayatında fiziksel ve ruhsal olumsuzluklar yaratmaktadır. Bu durum kişileri açık alanlarda yapılabilen, daha rahat ve doğal ortamlarda gerçekleştirilen kent dışı alanlara yöneltmektedir. Çünkü çalışma temposu dışında ortaya çıkan boş zamanlarda gününbirlik veya birkaç günlük sürelerde doğal ortamlarda gerçekleştirilen dinlenme ve eğlenme amaçlı geziler hem beden hem de ruhen rahatlamayı sağlamaktadır.

Rekreasyon ve eko-turizm aktiviteleri şehir dışında ki, koruluklarda, göl, deniz akarsu kenarlarında, ormanlarda, mesire alanlarında dinlenmek ve eğlenmek için yapılan turizm faaliyetleridir. Günümüzde bilindik deniz kum güneş dışında, dağlık alanların sahip olduğu flora ve fauna zenginliği, su potansiyeli ve iklim turizm faaliyetleri için tercih edilen alanlar arasında yer almaya başlamıştır. Dağlık alanlara yönelen kişiler buralarda dinlenmekte, macera yaşamakta ve üzerlerindeki stresi atmaktadır. Çünkü kişilerin farklı turizm değerlerinin bulunduğu yerlere gitmelerinin nedeni, doğa koruma bilinci ile doğal, kültürel ve geleneksel yaşantıya ilişkin bilgileri elde etmek ve turizm-rekreasyon etkinliklerine katılıp bu alanlarda boş zamanlarını değerlendirmektir (Kızılırmak, 2006).

Dünyadaki önemli turizm kaynakları arasında dağlık alanlar yer almaktadır. Ülkemizde de son dönemlerde şehirlerin plansız büyümesi, nüfus artışı, şehirlerin gürültülü ve rahatsız edici ortamları insanların iklim ve bitki örtüsü yönünden çekici gelen yerlere ilgisini artırmıştır. Turizmin yönünün kıyılardan dağlara, ormanlara ve kültürel alanlara doğru değişmesine neden olmuştur. Dağlık alanlarda turizm sürekli olarak gelişme göstermektedir. Dağlık alanlarda yaşayan toplumlar üzerindeki sosyo-kültürel ve doğal çevre üzerindeki etkiler olumsuzluk oluşturabilir. Fakat sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla kaynakların doğru yönetimi sayesinde turizm faaliyetlerinin geliştirilmesiyle bu faaliyetlerden kaynaklanan olumsuzluklar azaltılabilir (Somuncu, 2004; Duran, 2012). Bu bağlamda doğaya dayalı olarak yapılan turizm doğaya daha az rahatsızlık veren, kırsal alanlarda yapılan rekreasyonel ve macera türü spor faaliyetlerini de içine alan, sessizlik sakinlik arayan ortamları gerektiren turizm türüdür (Özgüç, 2013).

Son yıllarda Türkiye’de de deniz turizmi yanında turizm aktivitelerinin yıl boyunca yapılabilip sürdürülebilir olması için eko-turizm faaliyetlerini destekleyen politikalar izlenmektedir. Turizmin ekonomik etkisini yükseltmek amacıyla bozulmamış doğal ve kültürel alanlara sahip kırsal bölgelerde kalkınmaya katkı sağlamak için eko-turizm faaliyetleri yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır (İbret ve Cansız, 2016). Hatta Orman Genel Müdürlüğü tarafından da halkın spor, eko-turizm, piknik, dinlenme ve eğlenme ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik büyük yerleşim yerleri civarında, ormanların bir kısmının rekreasyon alanı olarak ayrılması ve planlanması hedeflenmiştir. Çünkü Türkiye’de de büyük şehirlerin n

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

bunaltıcı ortamından kurtulup, şehir dışındaki kırsal alanlarda doğa ile baş başa kalma isteği gittikçe artan bir özlem haline gelmeye başlamıştır (Güleç, 1990).

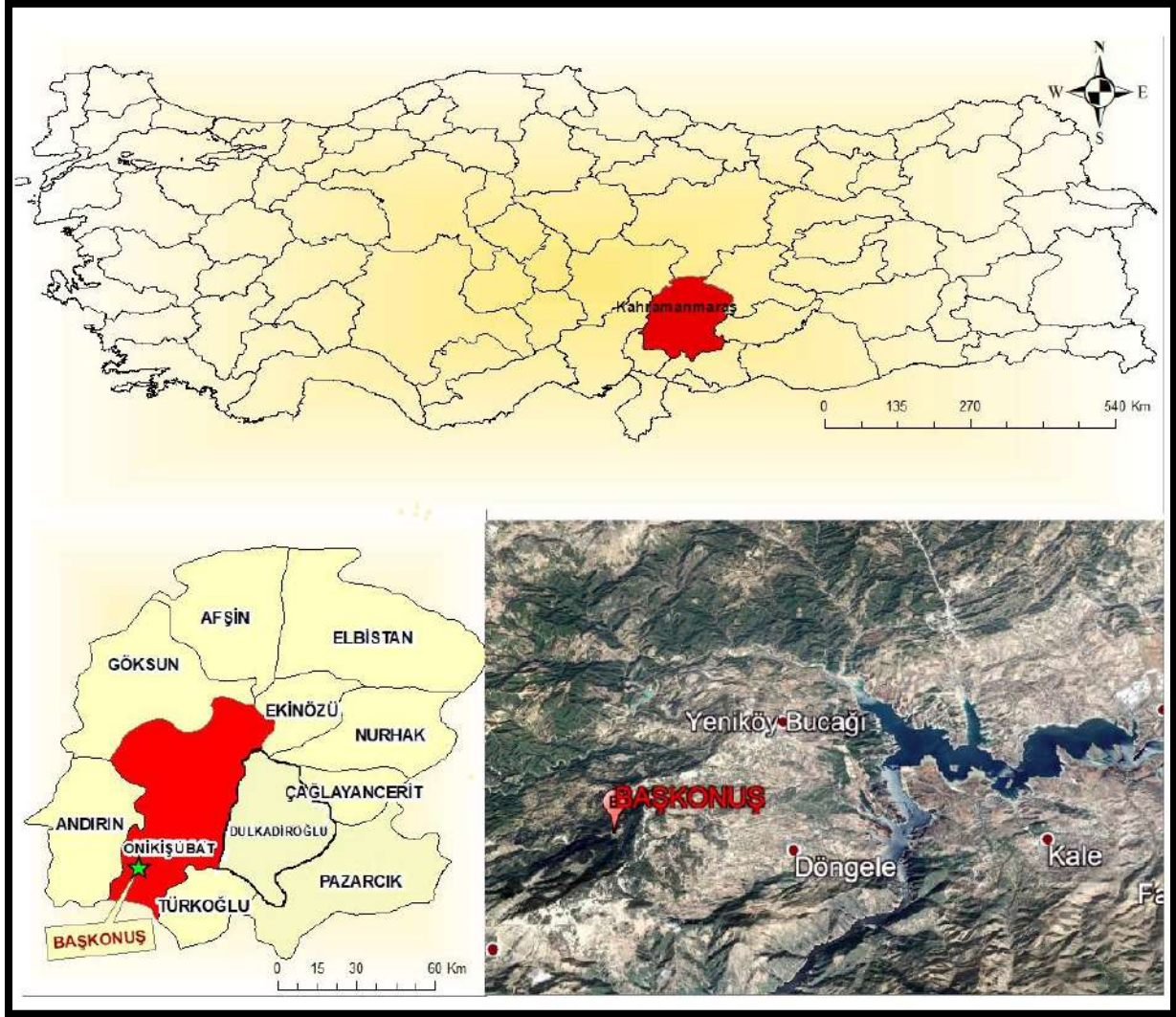
“Eko-turizm, doğaya koruma amaçlı yapılan keşifler sonucu ziyaretçiler ile doğa arasındaki etkileşimi öğrenme yoluyla geliştiren ve yöre insanı ile ziyaretçilerde çevresel farkındalığı arttırırken sosyo-kültürel ilerlemeye de katkıda bulunan, bölge ve ülke ekonomisinin gelişimine doğrudan ve dolaylı yararlar sağlayan sürdürülebilir bir turizm aktivitesidir” (Alaeddinoğlu vd, 2011). Daha az olumsuz etki bırakacak şekilde peyzajı, yaban hayatını, kırsal çevre ve kültürü gözleme, inceleme ve yaşama amacı olan hem doğal hem de kültürel ortamlara yönelik bozulmamış doğal ortamlarda yapılan turizm faaliyetidir.

Hem rekreatif faaliyetler, hem de eko-turizm faaliyetleri açısından doğal alanların kullanıma açılması son yıllarda daha çok gündeme gelmiştir. Özellikle yükseltisi fazla iklimi uygun yayla özelliği gösteren alanlar bu konuda başı çekmektedir. Günümüzde de geçmişte olduğu gibi yaylaların rekreasyonel kaynak değerleri, doğal güzellikleri ve diğer çekicilik yaratan özellikleri ile eko-turizme yönelik sundukları çok çeşitli ve eşsiz olanakların; koruma kullanma dengesi içerisinde turizm amaçlı değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. (Akpınar ve Bulut, 2010).

2-Başkonuş Yaylasının Fiziki ve Beşeri Coğrafya Özellikleri

2-1-Araştırma Alanının Konumu

Türkiye’de rekreatif faaliyetler ve eko-turizm amaçlı olarak kullanılan birçok yayla bulunmaktadır. Fakat rekreasyonel amaçlı yaylacılık ülkemizin daha çok Akdeniz Bölgesi’nde gelişmiştir (Koca;1995). Araştırma alanı olan Başkonuş yaylası Akdeniz Bölgesi’nin Adana Bölümü’nde Kahramanmaraş Onikişubat ilçesinin kuzeybatısında bulunmaktadır. Kahramanmaraş şehri ile Andırın ilçe merkezini birbirine bağlayan kara yolunun 55. km si üzerinde yer almaktadır. Amanos dağlarının bir devamı şeklinde uzanan Başkonuş dağının büyük bir kısmı Kahramanmaraş ili merkez ilçe sınırlarına dâhil olmakla birlikte bir kısmı da Andırın ilçesi sınırları içerisinde yer alır.

Şekil 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası.

Başkonuş yaylası ormanlarla kaplı dik yamaçların çevrelediği geniş düzlüğe sahiptir. Ortalama yükselti 1780 metredir. Rekreatyonel faaliyetler için zengin alternatifler yaratılmasına sağlayan coğrafi bir topografyaya sahip olan Başkonuş yaylasına Kahramanmaraş-Kayseri karayolunun 30. kilometresinde bulunan Andırın yol ayrımından itibaren çift şeritli asfalt yol takip edilerek 25 km sonra ulaşılmaktadır. Başkonuş yaylası topoğrafik yapısı, iklimi, bitki örtüsü ve doğal zenginlikleri bakımından Doğu Akdeniz Bölgesi'nin en önemli alanlarından biri olup çok sayıda bitki ve hayvan türünü bünyesinde barındıran Kahramanmaraş İl Çevre ve Orman Müdürlüğü'ne bağlı bir orman içi dinlenme yeri, bir mesire alanıdır. Doğal çevre özellikleri nedeniyle bir rekreasyon alanı haline gelen

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

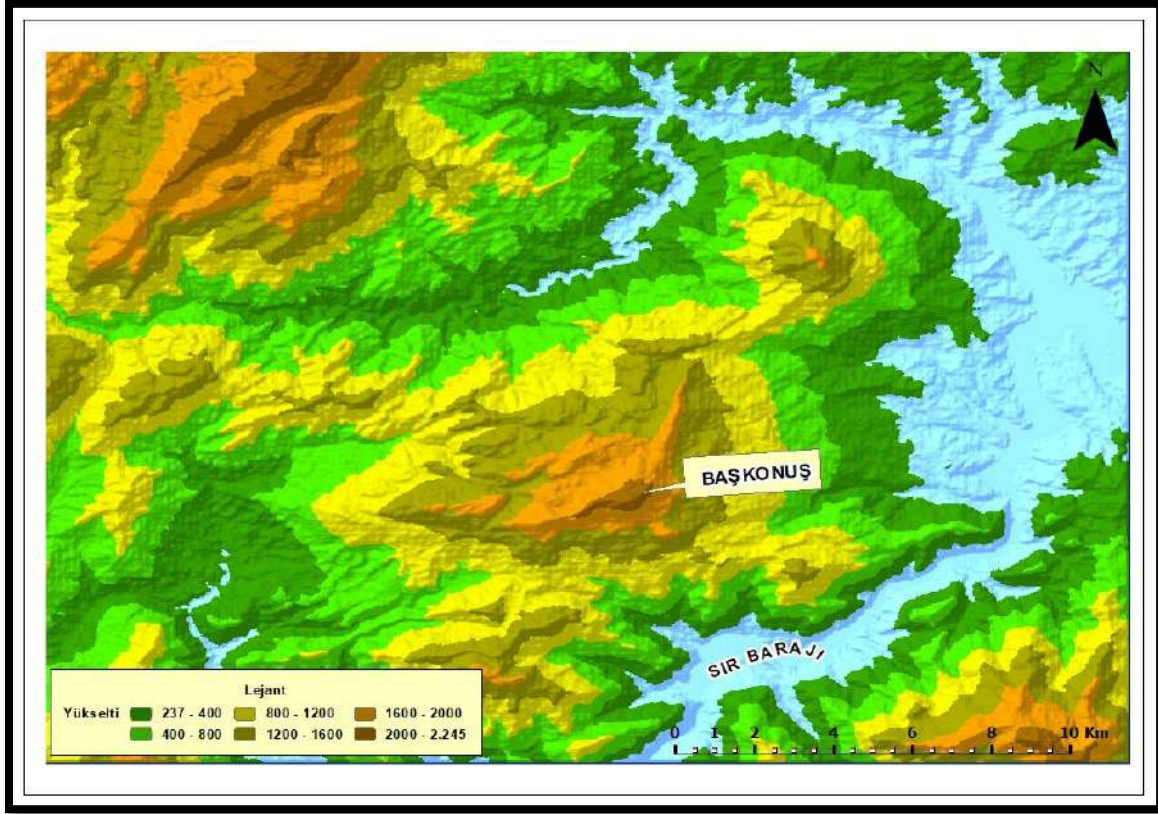
FARABI

Başkonuş yaylası adını üzerinde yer aldığı dağdan almıştır. Başkonuş dağı Nur (Amanos) Dağlarından Ceyhan Irmağı yarma vadisi ile ayrılmış durumdadır. Başkonuş Dağının zirvesi olan Deliktaş Tepesi'nin Akdeniz'e olan kuş uçuşu uzaklığı 78 km. kadardır. Bu dağlık alan Güney Doğu Torosların batı kısmını oluşturmaktadır.

Başkonuş yaylası Mesire yeri olarak ifade edilen bir rekreasyon alanıdır. Son yıllara kadar bugünkü adıyla Çevre ve Orman Bakanlığına bağlı bir kuruluş olan Doğa Koruma ve Milli Parklar (DKMP) Genel Müdürlüğü (eski adıyla Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü) tarafından işletilmekteydi. Yapılan son değişikliklerle Başkonuş mesire alanının özel işletmeciler tarafından işletilmesi sağlanmış ve illerde örgütlenmiş olan Doğa Koruma ve Milli Parklar (DKMP) Şube Müdürlükleri tarafından da denetimlerinin yapılması kararlaştırılmıştır.

Başkonuş yaylasının kuzeyinde halk ormanı, batısında Kahramanmaraş-Andırın karayolu, güneyinde 1780 m. yükseltide Başkonuş Dağının zirvesi ve doğuda Başkonuş sırtları ile çevrili durumdadır. Başkonuş Yaylası 1987 yılında Geyik üretme istasyonu olarak kurulmuş, 1995 yılında B tipi Orman İçi Dinlenme Yeri olarak tescil edilmiştir. Yine 21.06.2006 tarihinde A tipi Mesire yeri statüsüne alınmıştır. 25.09.2007 tarihinde Başkonuş yaylasının mesire alanı 10 ha.'dan 16 ha.'a çıkartılmıştır.

Başkonuş yaylasında önemli iki alan yer almaktadır. Bunlar yörenin zirvesini oluşturan Deliktaş Tepesinin (1753 m.) hemen kuzeyindeki iki küçük düzlüktür. İlki Kahramanmaraş - Andırın yolu üzerinde bulunan Yediardıç sahasıdır. Doğu batı yönünde uzanan ve içerisinde orman içi dinlenme parkının yer aldığı düzlüğün etrafı yüksek dağlarla çevrilmiştir. Bu sahanın genişliği en dar yerinde 200 m.'yi, uzunluğu ise 1,5 km.'yi bulmaktadır. Tabanı step türleri ile kaplı olan bu sahada sürekli akış gösteren bir akarsu bulunmaması nedeniyle bir akarsu aşındırmasına da rastlanmamaktadır. Bu alanda Kahramanmaraş Orman Bölge Müdürlüğü tarafından bir geyik üretme istasyonu kurulmuştur. Yediardıç sahasına yaklaşık 3 km. uzaklıkta bulunan ve Yediardıç alanından yaklaşık 450 m. daha yüksekte olan Sersem Yaylası ise hem düz arazi varlığı ile ve hem de sahip olduğu bitki formasyonları (köknar, sedir vb.) nedeniyle ziyaret edilen ikinci önemli alandır. Sersem yaylasından daha yüksekte bulunan düzlüklerde su bulunmadığı için insanlar tarafından bu alanlar çok fazla tercih edilmemektedir. Ayrıca bu alanda çeşme ve tuvalet dışında herhangi bir altyapı bulunmamaktadır. Bu Sersem yaylasına Yedi Ardıç giriş kontrol sahasından geçilerek ulaşılmaktadır.

Şekil 2. Çalışma Alanının Fiziki Haritası.

2-2-Jeolojik Özellikleri

Toroslar ile Nur Dağları arasında bulunan Başkonuş Dağları Miosen ve Pliosen de yükselerek tamamen kara durumuna geçmiştir. Bu formasyonun sıkışmalara bağlı olarak ani bir şekilde yükselmesi yamaçların eğim değerini artırmış ve dağın kenarlarında önemli moloz yığınları meydana gelmiştir. Başkonuş Dağı'nda kalker formasyonları hakim olduğundan bunlar üzerinde bir miktar karstik şekiller de gelişmiştir. Yörede temeli genel olarak kahvemsî yeşil rengi ve kireçtaşlarının oluşturduğu sarpıklar dışında yumuşak topoğrafyası ile belirgin olan Suar formasyonunun Şarladere üyesi oluşturmaktadır. Birim genel olarak siltaşı, kumtaşı, kuvarsit ve yer yer gözlenen kireçtaşı resiflerinden oluşmaktadır. Hafif derecede metamorfizma geçirmiş olan birime Devoniyen yaşı verilmiştir. Suar formasyonunun Şarladere üyesi üzerine tektonik konumlu olarak, alacalı kireçtaşlarından oluşan Triyas yaşlı Kürecik formasyonu gelmektedir. Birim tabanda gri, alacalı ve mor renkli kırıntılılar ile bunların üzerine gelen dolomitik kireçtaşı ve kireçtaşlarından oluşmaktadır (Baydar ve Yergök,1996). Tabanda sarımsı-bej renkli, ince-orta tabakalı, karbonat çimentolu, boylanma

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

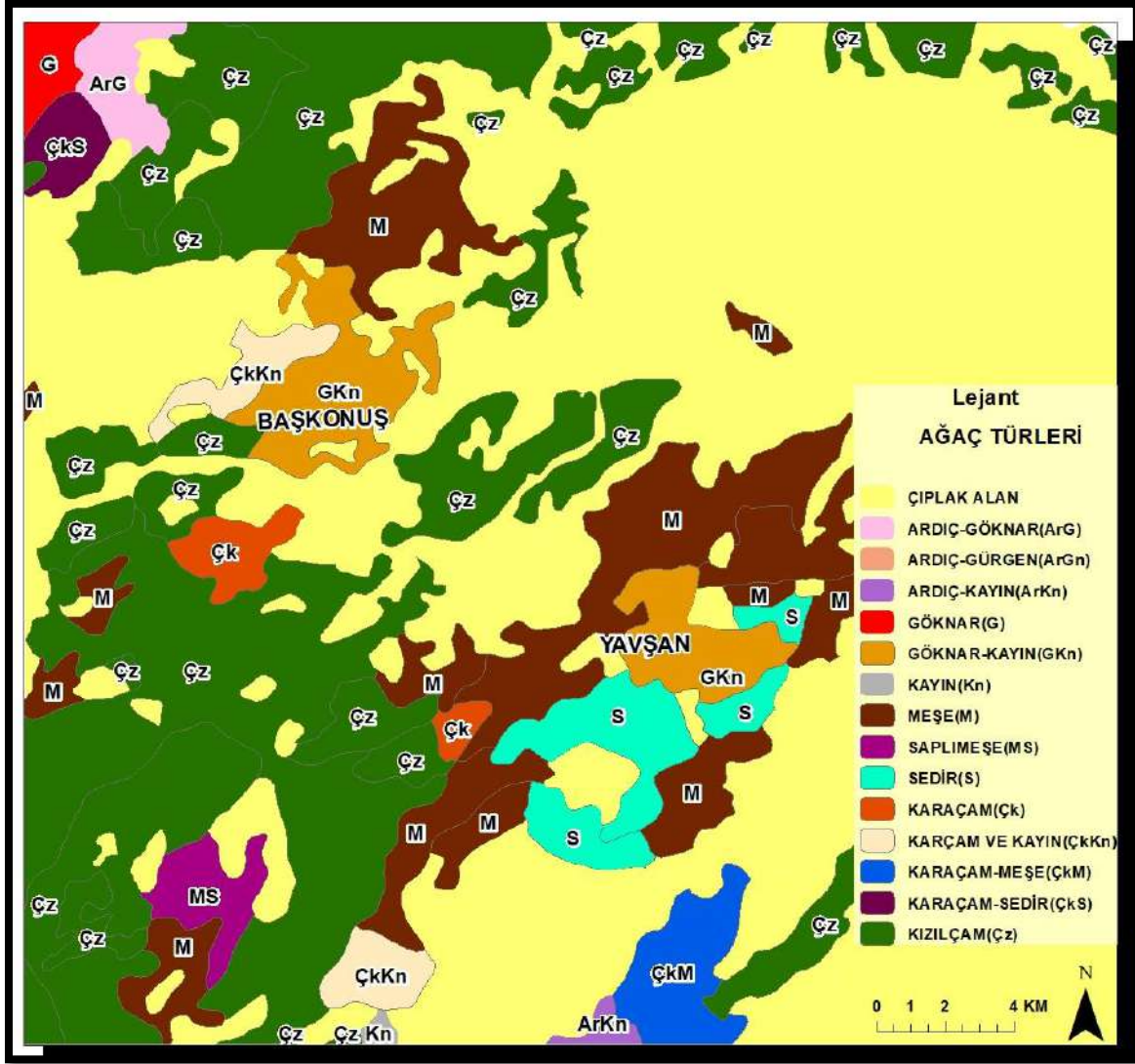
ve derecelenme gözlenmeyen çakıl taşları ile başlayan birim yukarılara doğru kahverengimsi-sarı renkli, ince tabakalı, ince taneli, yoğun karbonat çimentolu, fosil içermeyen kumtaşı düzeyleri ve en üstte sarımsı-gri renkli, ince orta tabakalı, yer yer silis yumrulu, nummulitli kireçtaşı düzeylerine geçiş göstermektedir. Genel olarak sarımsı-beyaz renkli, orta-kalın tabakalı, orta sert kireçtaşından oluşan birimin içerisinde, yer yer çamur taşı ve killi kireçtaşı mercerklerine de rastlanılmaktadır. Genel olarak sunduğu yayvan topoğrafya ve sarımsı-gri renkli tekdüze görünümü ile karakteristik olan kumtaşı, silt taşı ve çamur taşı aralanmasından oluşan Döngüle kumtaşı üyesi oldukça kıvrımlı ve kırıklı bir yapı sunmaktadır. Mesozoyik ve Paleozoik ana kayası evreleri bulunmaktadır (Pamir, 1975).

Başkonuş Yaylasının doğal ve beşeri coğrafya özellikleri yörede sağlık, kültür, inanç ve eko turizm için büyük bir potansiyelin doğmasına neden olmuştur. Çalışma alanının topografyası incelendiğinde eğimin güney-güneybatı ve kuzeybatı kısımlarında daha yüksek olduğu görülmektedir. Bölgede kırmızımsı-kahverengi Akdeniz toprakları ile kırmızımsı-kahverengi ve kahverengi kireçsiz orman toprakları bulunur (Anonim,1997).

2-3- İklim Özellikleri

Başkonuş yaylasının büyük bir bölümü üç ayrı coğrafi bölgenin (Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu) karşılaşma alanında yer almaktadır. Yörede bozulmuş Akdeniz iklimine daha yakın iklim özellikleri görülmektedir. Yıllık ortalama sıcaklık 16,5 °C, yıllık ortalama nisbi nem ise %58'dir. Ağustos ayında ortalama maksimum sıcaklık 35,9 °C ve minimum ortalama sıcaklık 1,2 °C 'dir. Sıcaklıkların aylık ortalama durumu incelendiğinde ise, ortalamaların 4,5 °C (ocak) ile 28 °C (Ağustos) arasında değiştiği görülmektedir. Sıcaklık değerinin en düşük olduğu ocaktan itibaren sıcaklık değerlerinde yükselme başlamakta ve mayıs ayında bu değer 20 °C'nin üzerine çıktığı görülmektedir. Yıllık toplam yağış miktarı Kahramanmaraş merkez ilçede 709,8 mm iken çalışma alanının bir kısmını içine alan Andırın ilçesinde 1522,2 mm'dir (Anonim,2004).

Yörede Akdeniz iklimi hakim olmakla beraber sıcaklıklarda değişimler yaşanmaktadır. Yükseltinin fazla olmasından dolayı yazları serin geçen sahada kış mevsimi ise daha çok kar yağışlı ve uzun geçmektedir. Mayıs ayından itibaren sıcaklık değerlerinin uygun olmasıyla birlikte canlanan günübirlik rekreasyonel faaliyetler yaz mevsiminde daha da artmaktadır. Eylül ayı sonlarına doğru ise sıcaklık değerlerinin düşmesiyle beraber bu faaliyetlerde azalma görülmektedir. Günübirlik rekreasyonel faaliyetlerin başladığı dönem, sıcaklık değerlerinin 20 C° nin üzerine çıktığı yaz mevsimi ve eylül ayıdır. Bu dönemde sıcaklık değerlerinin insanları rahatsız edecek derecede yükselmesi Başkonuş yaylası gibi yükseltisi fazla, uygun orman alanlarını çekici hale getirmektedir. Bölge özellikle yaz aylarında lokal serin iklim özelliğine sahip olup doktorlar tarafından solunum hastalıkları tedavisinde de tavsiye edilmektedir.

Şekil 3. Çalışma Alanının Bitki Örtüsü Haritası.

2-4-Bitki Örtüsü Özellikleri

Başkonuş yaylası, Kahramanmaraş'ın en önemli orman kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Türkiye florasında kullanılan sisteme göre C6 karesine giren Başkonuş Dağı tür zenginliği bakımından önemli bir ormanlık alandır. Akdeniz ve İran-Turan fitocoğrafik bölgelerinin geçiş kuşağında bulunması ve Anadolu Diyagonalı'nın güneyinde iki kola ayrıldığı bölgede yer alması (Davis,1965) ve nedeniyle zengin biyolojik çeşitliliğe ve vejetasyon tiplerine sahiptir, Yörede maki, orman ve step olmak üzere 3 farklı vejetasyon tipi görülmektedir. Başkonuş dağında özellikle orman, maki ve dere vejetasyonuna dâhil birçok

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

odunsu takson yayılış göstermektedir. Orman vejetasyonu, dağın özellikle 1000 m ve üzerindeki yükseltilerinde toplu halde bulunmaktadır. Yörede 528 bitki türü belirlenmiştir. Bunların içinde endemiklerin sayısı 55 (% 10, 42)'dir. Bu belirlenen floristik yapı içerisinde 13 Astragalus türü belirlenmiştir. Bunların 8 tanesi endemik olup cinsin endemizm oranı % 61'dir (Varol 2003). Bu bitki örtüsü içerisinde kızılçam, karaçam, sedir, köknar, meşe, ardıç, akçağaç, dişbudak, boylu ardıç, gürgen dere kenarlarında da çınar ve kızılğaç gibi orman elemanları yayılış göstermektedir. Bunlar saf veya karışık topluluklar halinde bulunmaktadır. Ayrıca dağ, çeşitli step türlerinin de yer aldığı zengin bir floraya sahip bulunmaktadır. Bölgede yüksekliğe bağlı olarak kermes meşesi, tesbih çalısı, dağ çileği, melengiç, sumak, kızılçam, Toros karaçamı, Lübnan sediri, Doğu kayını, gürgen yapraklı kayacık, kızılğaç, köknar ve Toros sediri yaygın olarak bulunmaktadır. Bu bitki türleri arasında da sümbül, lale, ters lale, kar çiçeği, dağ sümbülü patlak çiçeği ve siklamenler yaygındır. karaçam ve kızılçam gibi kuru ve çok kuru bitki türlerinin alanın %75'inde yayılış gösterdiği görülmektedir (Varol 2003).

Yörede özellikle 1000-1779 m'ler arasında orman formasyonu yoğunlaşmıştır. Ormanlık alan içerisinde 35 adet odunsu takson bulunmakta, bu taksonların 22'si ağaç, 13'ü de çalı türlerinden oluşmaktadır. Akdeniz elementleri 145 (% 27.46), İran-Turan elementleri 76 (% 14.39), Avrupa-Sibirya elementleri 23 (% 4.36) (Avşar, 2002). Başkonuş dağında geniş alanlar kaplayan ve meşcere kuran ağaç türleri; Anadolu karaçamı (*Pinus nigra* subsp.), Kızılçam (*Pinus brutia*), Lübnan sediri (*Cedrus libani*), Toros göknarı (*Abies cilicica*) ve Saçlı meşe (*Quercus cerris*) olarak sıralanabilir. Ayrıca serpili olarak bulunan ağaç türleri; Kokulu ardıç (*Juniperus foetidissima*), Boylu ardıç (*Juniperus excelsa*), Andız (*Arceuthos drupacea*), Adi porsuk (*Taxus baccata*), Titrek kavak (*Populus tremula*), Doğu gürgeni (*Carpinus orientalis*), Doğu kayını (*Fagus orientalis*), Mazı meşesi (*Quercus infectoria*) ve Lübnan meşesi (*Quercus libani*) olarak karşımıza çıkmaktadır (Avşar, 2002).

2-5-Sosyal ve Ekonomik Yapı özellikleri

Araştırma alanı olarak seçilen Başkonuş yaylası uygun iklim şartları, ulaşım koşulları ve zengin bitki varlığına bağlı olarak yörede büyük ilgi gören bir çekim merkezi konumundadır. Altmışlı yıllara kadar olan süreç içerisinde Başkonuş Dağı etrafında bulunan Topçalı, Rahmacılar, Yayla üstü ve Saygılı gibi köylerdeki yöreyi hayvancılık faaliyeti için değerlendiriyorlardı. Günümüzde ise çevre köylerde üretilen çeşitli hayvansal ve tarımsal ürünler için, Başkonuş yaylası pazar fonksiyonu olma özelliği de göstermektedir. Kırsal bölgede üretilen yoğurt, yumurta, meyve ve sebzeler Başkonuş yaylasına getirilerek yol kenarlarında pazarlanmaya çalışılmaktadır.

Başkonuş yaylası 1984 yılında 4 ha.'lık bir alanda "Başkonuş Orman içi Dinlenme Yeri ve Geyik Üretim İstasyonu"nun kurulmasıyla çevrede daha iyi tanınmaya başlamıştır. Bir adet dişi bir adet erkek geyikle kurulan alanda 1999 yılı itibariyle Kızıl geyiklerin sayıları 36'ya

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ulaşmıştır. Korunaklı bir alan içerisinde yetiştirilen geyiklerin üretimindeki başarıdan dolayı kısa zamanda sayısı artmıştır. Daha sonra ise geyikler doğaya salıverilmişlerdir. Doğa Koruma ve Milli Parklar Kahramanmaraş Şube Müdürlüğü tarafından 2000 yılında doğaya bırakılan ve sayısı 30'a ulaşmıştır. Bu geyikleri gününbirlik ziyaretçiler doğada zaman zaman görebilmektedirler.

4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu ve Yerli ve Yabancı avcılarının Av Turizmi Kapsamında Avlanmalarına İlişkin Esas ve Usuller Hakkındaki Yönetmelik çerçevesinde Başkanuş bölgesinde 05-14.10.2006 tarihleri arasında 1 adet Kızıl Geyik avı yaptırılmıştır. Bu avlanmadan 9.000 TL gelir elde edilmiş. Bu gelirin 3.240 YTL'si yörede kendileri ile iş birliği protokolü yapılan Rahmacılar, Suluyayla, Saygılı, Topçalı, Yayla üstü köylerinin köy tüzel kişiliği hesaplarına aktarılmıştır.

Araştırma alanında bulunan en önemli rekreasyonel saha Yediardıç piknik alanıdır. Bu alanda, önceleri çevre köylüler tarafından işletilen iki kahvehane vardır.1984 yılında Kahramanmaraş Orman Bölge Müdürlüğü tarafından 2 adet konut ile 1 adet giriş kontrol ünitesi olarak işlev gören bir bina yapılmıştır. Bunlara ilave olarak Baş konuş yaylasında giriş kontrol binası ve idari bina bulunmaktadır. Bu binanın bir bölümü Doğa Eğitim Merkezi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca yaylada 11 adet bungalov ev, kır kahvesi, bir adet fırın ve 2 adet 2+2 tuvalet, 1 adet dağ lokantası, çocuk oyun parkı, 5 adet çeşme bulunmaktadır. Yörede 4 adet Sedir ve 11 adet Ardıç olmak üzere 2 tip dağ evi otel konsepti şeklinde hizmet vermektedir Sedir adı verilen evler kalabalık aileler için dubleks ve şöminelidir. Ardıç adı verilen evler ise 1+1 ve 2+1dir. Yörenin elektrik, telefon, yol ve çevre düzenlemesi de yapılmıştır. Yaklaşık 10 ha. lık bu alanın işletilmesi özel girişimciler tarafından yapılmaktadır. Yaz mevsiminde günde ortalama 150-200 aracın giriş yaptığı Başkanuş yaylasında hafta sonları yoğunluk daha da artmaktadır.

Çalışma alanı sınırları içerisinde büyük bir bölümü köy yolu olmak üzere çok sayıda yol güzergâhı bulunmaktadır. Bölge özellikle yaz aylarında lokal serin iklim özelliğine sahip olup doktorlar tarafından solunum hastalıkları tedavisinde tavsiye edilmektedir. Dolayısıyla yöre sağlık turizmine de hizmet verebilir bir konumdadır.

Başkonuş yaylasında yürüyüş ve sırt çantalı geziler, dağ bisikletçiliği ve bisiklet gezileri, ATV'lerle geziler, doğa gezileri, bakir orman gezileri, foto safariler, doğa eğitimi programları, yayla gezileri, köy ürünleri satın alma gibi aktiviteler yapılabilmektedir. Ayrıca yörede kamp yapmak isteyenler, ister tesis içerisindeki t çadır veya karavanlarda, ister kendi çadır veya karavanlarında doğa ile iç içe kamp yapabilirler. Kahramanmaraş ili Merkez İlçe A tipi Başkanuş Mesire alanı 2873 Sayılı kanun kapsamında orman genel müdürlüğünce Tabiat Parkı olarak önerilmiştir (Kahramanmaraş İlinde Doğa Turizmi Master Planı 2013 – 2023).Başkonuş yaylası merkez Malatya olmak üzere Elazığ, Batman, Diyarbakır,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kahramanmaraş, Malatya, Sivas, Tunceli'nin de içinde olduğu XV. Orman Bölge müdürlüğüne bağlıdır.

Günübirlik dinlenmek amacıyla Başkonuş yaylasına Yedi ardıç mevkiine gelen ziyaretçiler, alanın ortasında yer alan su kaynağının akışına bağlı olarak gelişmiş olan söğüt ağaçlarının gölgelerinde ve çevredeki yamaçlarda yer alan orman ağaçlarının altlarında piknik yaparak dinlenmektedir. Bu nedenle Sersem mevkiine de Yedi ardıç mevkiine olduğu gibi elektrik, su, yol gibi temel altyapı hizmetlerinin getirilerek burasının çekiciliğinin artırılması ve çevrenin daha iyi korunması sağlanacaktır.

Yörede doğa yürüyüşü, foto safari, bisiklet safari, botanik turizmi, yaban hayatı gözlemciliği gibi birçok eko-turizm aktiviteleri yapılabilmektedir. Böylesine yüksek turizm potansiyeline sahip olan yayla gerekli turistik donatılar oluşturulduğunda, etkili bir şekilde tanıtıldığında turizm merkezi olmaya adaydır.

Foto. 1. Başkonuş Yaylasında Yaz ve Kış Görünümü

Araştırma Başkonuş yaylasının günümüzdeki potansiyelini ortaya koymanın yanında bugünkü ve gelecekteki işlevini sağlanması için yapılması gerekenlere yönelik de fikir verici niteliktedir. Başkonuş yaylasının sürdürülebilir bir şekilde ve sahip olduğu kaynakları kaybetmeden, eko-turizm ve rekreasyon faaliyetlerine açılmasına ve yörede eko-turizm gibi alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine bilimsel düzeyde katkı yapabileceği düşünülmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

3-Yöntem

Araştırma da öncelikle literatür taraması ve saha çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra Başkanuş yaylasına gelen ziyaretçilerin yöre ile ilgili düşüncelerini ortaya koyabilmek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan anket sorularının anlaşılır olup olmadığının belirlenmesi için yöreyi ziyaret eden bir grup ziyaretçiye ön anket uygulaması yapılmış, anlaşılmayan sorular ankettten çıkarılmış ve anket soruları üzerinde gerekli düzenlemeler yapılarak, veri toplama aracına son şekli verilmiştir. Anket formunda demografik soruların dışında katılımcıların yöre ile ilgili düşüncelerini de ortaya koyan sorular yer almıştır. Çalışma 2017 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında yöreye gelen ve rassal olarak seçilen ziyaretçilerle gerçekleştirilmiştir. Bunun için toplam 217 kişiye anket uygulaması yapılmış, anket sonuçları SPSS programında frekans analiz ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

4-Bulgular

Başkonuş yaylası ile ilgili elde edilen bulgular aşağıda açıklanmıştır.

Araştırmaya katılanların,% 66,4 'u erkek, %33,6' u kadın, % 19,8'sı 18-24 yaş aralığında, %53,9'u 25-45 yaş aralığında, % 26,6'u 46 ve üzeri yaş aralığında (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet, Yaş Durumu

Cinsiyet	n	%
Erkek	144	66.4
Kadın	73	33.6
Toplam	217	100.0
Yaş	n	%
18-24	43	19.8
25-45	117	53.9
46 ve üzeri	57	26.6
Toplam	217	100.0

Katılımcıların,%3,7'i ilkökul mezunu, %9,7'si ortaokul mezunu, %30,4 'si lise mezunu, %42,4 'si yüksekokul-üniversite,%13,8'i ise lisansüstü eğitim seviyesine sahiptir(Tablo 2).Yine araştırmaya katılanların % 8,3'ü 1000 lira ve altı, % 32,7'si 1001-2000 lira arası, % 45,2'si 2001-5000 lira, %9,2'i ise 5001-8000 ve %4,6'sı 80001 lira ve üzeri gelir seviyesine sahiptir. (Tablo 2).

Tablo 2: Katılımcıların Eğitim ve Aylık Gelir Durumu

Eğitim durumu	n	%
İlkökul	8	3.7

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Ortaokul	21	9.7
Lise	66	30.4
Yüksekokul-Üniversite	92	42.4
Lisansüstü	30	13.8
Toplam	217	100.0
Gelir Durumu	n	%
1000TLve altı	18	8.3
1001-2000TL	71	32.7
2001-5000TL	98	45.2
50001-8000TL	20	9.2
80001TLve üzeri	10	4.6
Toplam	217	100.0

Araştırmaya katılanların eko-turizmin gelişmesi için yapılması gerekenler konusunda,%0,9'u Bilimsel çalışmalar % 45,6'sı Çevreye saygı % 12,4'ü Koruma altına alma %41'i Tanıtım ve reklam yapılmasını istemektedir. Kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmasını %25,3'ü yetersiz,%54,4'ü kısmen yeterli ve %20,3'ü ise yeterli düzeyde bulmaktadır (Tablo 3). Sağlıklı gelişim için yapılacaklar olarak ise katılımcıların %2,3'ü yerel girişimler,%18,9'u yerel değerler,%35,5'i çevreye saygı ve %43,3'ü tanıtım yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Eko-turizm İçin Yapılacaklar, Kamu Kurumlarının Çalışması, Sağlıklı Gelişim İçin Yapılacaklar

Eko-turizm için yapılacaklar	n	%
Bilimsel çalışmalar	2	0.9
Çevreye saygı	99	45.6
Koruma altına alma	27	12.4
Tanıtım ve reklam	89	41
Toplam	217	100.0
Kamu kurumları çalışması	n	%
Yetersiz	55	25.3
Kısmen yeterli	118	54.4
Yeterli	44	20.3
Toplam	217	100.0
Sağlıklı	n	%

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

gelişimiçinyapılacaklar		
Yerel girişim	5	2.3
Yerel değer	41	18.9
Çevreye saygı	77	35.5
Tanıtım	94	43.3
Toplam	217	100.0

Araştırmaya katılanların %5,1'i yöredeki flora çeşitliliği, %14,3'ü manzarası için, %4,1'i eğlenmek, %9,2'si ise macera yaşamak,%67,3'ü görsel zenginlikleri yöreye için geldiklerini ifade etmiştir (Tablo 4).Katılımcıların, %65,4'ü günübirlik, %26,3'i 2-3 günlük, %4,6'ü 4-5 günlük, %3,7'si ise 6 günden fazla Başkonuş'ta kalmakta; %20,3'i ilkbaharda, %7,8'si kış ve %38,7'i ise yaz mevsiminde,%33,2'si ise tüm yıl boyunca yöreye gelmektedir (Tablo 4).Yine katılımcıların %3,7'i yöreye otobüsle,%3,2'si minibüsle,%93,1'i ise kendi özel otomobili ile geldiğini, ifade etmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Katılımcıların Yöreye Gelme, Kullanılan Araç, Geliş Amacı ve Gidilen Mevsim

Gelişdurumu	n	%	Kullanılan araç	n	%
Günübirlik	142	65.4	Otobüs	8	3.7
2-3gün	57	26.3	Minibüs	7	3.2
4-5gün	10	4.6			
6' dan fazla	8	3.7	Otomobil	202	93.1
Toplam	217	100.0	Toplam	217	100.0
Geliş amacı	n	%	Gidilen mevsim	n	%
Flora çeşitliliği	11	5.1	İlkbahar	44	20.3
Manzara	31	14.3	Yaz	84	38.7
Eğlenmek	9	4.1	Sonbahar	0	0
Macera	20	9.2	Kış	17	7.8
Görsel zenginlik	146	67.3	Tüm yıl	72	33.2
Toplam	217	100.0	Toplam	217	100.0

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Araştırmaya katılanların %1,8'si yöreye tek başına,%53,9'sı ailesi ile %7,8'u akrabaları ile%36,4'si ise arkadaşları ile gelmiştir. Başkanuş yaylasının daha çekici hale getirilebilmesi için katılımcıların %19,8'si ulaşılabilirliğinin kolaylaştırılması gerektiğini, %20,7'si alt yapı olanaklarının düzenlenmesini ,%47,5'i tanıtımlarının yapılmasını, %12'si çevresel düzenlemelerin yapılmasının gerekliliğini ifade etmiştir (Tablo 5).

Yörede "Turizmin olumsuz yanları",%48,4'ü Doğal çevre yok bozulmaları,% 5,5'i sosyo kültürel bozulmalar, % 46,1'i Trafik sorunu olarak ifade etmiştir. (Tablo 5). Araştırmaya katılanlar yörede "Turizmin olumlu yanları" konusunda %36,9'u Biyolojik çeşitlilik artar,%26,3 Yerel halk teşvik ediliyor, %12,9'sı Yaşam standardı artıyor, % %13,4'ü Ekonomik canlılık oluyor,%10,6'sı istihdam artıyor olarak ifade etmiştir (Tablo 5.).

Tablo 5: Katılımcıların Kiminle Geldiği, Çekicilik, Memnuniyet Durumu, Turizmde Açılmasını İsteme, Turizmin Yöreye Olumlu ve Olumsuz Yanları

Kiminle geliyorsunuz	n	%	Çekicilik yapılacakları için	n	%
Tek başına	4	1.8	Ulaşa bilirlik	43	19.8
Aile ile	117	53.9	Alt yapı olanakları	45	20.7
Akrabalar	17	7.8	Tanıtım	103	47.5
İş arkadaşları	79	36.4	Çevresel düzenlemeler	26	12
Toplam	217	100.0	Toplam	217	100.0
Yörede Turizmin Olumlu yanları	n	%	Yörede Turizmin Olumsuz yanları	n	%
Biyolojik çeşitlilik artar	80	36.9	Doğal çevre bozulma	105	48.4
Yerel halk teşvik ediliyor	57	26.3	Sosyokültürel bozulmalar	12	5.5
Yaşam standardı artıyor	28	12.9	Trafik sorunu	100	46.1
Yerel ekonomide canlılık	29	13.4	Toplam	217	100.0
İstihdam	23	10.6			
Toplam	217	100.0			

Katılımcıların,% 12,1'si memnun olmadığını,%43,8'si kısmen memnun olduğunu,%43,8'sinin çok memnun olduklarını ifade etmiştir (Tablo 6). Yine araştırmaya katılanların gelecekte de yöredeki rekreasyon ve eko-turizm faaliyetlerine %20.7'si katılmak

istemediğini,%39.6'sı belki katılabileceğini,%39.6'sı ise katılmayı çok istediklerini ifade etmiştir. Yörenin korumalı turizme açılması konusunda %99,1'i "evet" derken %0,9'u "hayır" demiştir. Araştırmaya katılanlar yörede alt yapı için en çok gerekli olanların %4,1'i tuvalet, %23,5'i barbekü, %28,1'i çöp kutuları, %39,2'si bir marketin, %5,1'i piknik masalarının arttırılması gerektiğini ifade etmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Katılımcıların Memnuniyet Katılmak İsteme Alt Yapı İçin Gerekli Korumalı Turizme Açılması

Memnuniyet durumu	n	%	Katılmak isteme	n	%
Memnun değilim	27	12.4	İstemem	45	20.7
Kısmen Memnunum	95	43.8	Belki	86	39.6
Çok memnunum	95	43.8	İsterim	86	39.6
Toplam	217	100.0	Toplam	217	100.0
Alt yapı için gerekli olanlar	n	%	Korumalı turizme açılması	n	%
Tuvalet	9	4.1	Evet	215	99.1
Barbekü	51	23.5	Hayır	2	0.9
Çöp	61	28.1	Toplam	217	100.0
Market	85	39.2			
Piknik masası	11	5.1			
Toplam	217	100.0			

Sonuç ve Tartışma

Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'nin birbirine en çok yaklaştığı bir alanda bulunan Başkonuş yaylası zengin doğası, doğal su kaynakları temiz havası ve geyikleriyle görülmeye değer, rekreatif faaliyetler ve eko-turizm için de elverişli bir yerdir.

Araştırmaya katılanların, %66,4 'u erkek, %33,6' u kadın ve %50'den fazlasını 45 yaşın altındaki genç nüfus oluşturmaktadır (Tablo 1). Katılımcıların yörede %0,9'u Bilimsel çalışmalar %45,6'sı Çevreye saygı %12,4'ü Koruma altına alma %41'i Tanıtım ve reklam yapılmasını istemektedir. Sağlıklı gelişim için yapılması gerekenler konusunda ise %2,3'ü yerel girişimler, %18,9'u yerel değerler, %35,5'i çevreye saygı ve %43,3'ü tanıtım yapılmasını gerektiğini ifade etmiştir (Tablo 3).Katılımcıların, %87.6'sı yöre ile ilgili olarak memnun olduklarını %79.2'si her zaman yöredeki rekreasyon ve eko-turizm faaliyetlerine katılmayı istediklerini ve yörenin korumalı turizme açılmasını istediklerini ifade etmiştir (Tablo 6).Araştırmaya katılanların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Başkonuş yaylası yöre ve çevre için turizm potansiyeli olan bir alandır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Sandal ve Karademir (2013) tarafından Kahramanmaraş rekreasyon alanları ile ilgili olarak yapılan araştırmada, Kahramanmaraş rekreasyon alanlarının rekreasyonel potansiyelinin %47 ile %74 arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Rekreasyon değerinin en yüksek olduğu alanlardan biride Başkonuş yaylasıdır (67). Çalışmada rekreasyon potansiyeli yüksek alan olarak Başkonuş yaylasının çıkması doğal çekicilik, peyzaj değeri, iklim, ulaşılabilirlik ve bağlı bulunduğu şehre yakınlık gibi faktörlerin etkisinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Kahramanmaraş şehri ile araştırma alanı arasındaki mesafe 55 km. olup, yol asfalt kaplamadır. Yine Tıras (2008)'in çalışmasında Başkonuş yaylasının bitki örtüsü, yer şekilleri, iklim özelliklerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış olan günübürlük dinlenme amaçlı bir çekim merkezi durumunda olduğu, yörenin gelişmesinde şehir merkezine yakın ve yolun asfalt olmasının önem taşıdığı ifade edilmiştir.

Başkonuş yaylasının daha çekici hale getirilebilmesi için katılımcıların %19,8'si ulaşılabilirliğinin daha da kolaylaştırılması gerektiğini, %20,7'si alt yapı olanaklarının düzenlenmesini, %47,5'i tanıtımlarının yapılmasını, %12'si çevresel düzenlemelerin yapılmasının gerekliliğini ifade etmiştir (Tablo 5). Yörede "Turizmin olumsuz yanları",%48,4 doğal çevre yok bozulmaları, % 5,5'i sosyo kültürel bozulmalar, %46,1'i trafik sorunu olarak ifade etmiştir (Tablo5). Araştırmaya katılanlar yörede "Turizmin olumlu yanları" konusunda ise %36,9'u biyolojik çeşitlilik, %26,3 yerel halk teşvik ediliyor, %12,9'sı yaşam standardı artıyor, %13,4'ü ekonomik canlılık oluyor, %10,6'sı istihdam sağlanıyor ifadelerini kullanmıştır (Tablo 5).

Yine Sandal ve Karademir (2013)'ün çalışmasında Başkonuş orman içi rekreasyon potansiyelinin saptanması ile ilgili faktörlerden peyzaj değeri,30; iklim değeri,17, ulaşılabilirlik,10; rekreatif kolaylık,13; olumsuz etkenler, -3; olarak hesaplanmıştır. Aynı zamanda Douglass 'kriteri baz alınarak (yaklaşık 81 hektara 200 kişi) Başkonuş yöresinin Rekreasyon Değeri (%)67 olarak belirlenmiş; rekreasyonel günlük taşıma kapasitesi ise (Rc) 1975 kişi olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya katılanların %20,3'i ilkbaharda,%7,8'si kış ve %38,7'i ise yaz mevsiminde,%33,2'si ise tüm yıl boyunca yöreye gelmektedir (Tablo 4). Douglass'ın kriterine göre yaz mevsiminde ise Başkonuş da özellikle hafta sonlarında taşıma kapasitesinin aşıldığı söylenebilir. Orman genel müdürlüğünün (OGM) kriterlerine göre ise kapasite aşımı bulunmamakta ancak alan çalışmalarında da gözlemlendiği üzere donatı eksiklikleri oldukça fazla görülmektedir (Pak ve Türker, 2004).

Araştırmaya katılanların %5,1'i yöredeki flora çeşitliliği, %14,3'ü manzarası için, %4,1'i eğlenmek,%9,2'si ise macera yaşamak,%67,3'ü görsel zenginlikleri yöreye için geldiklerini ifade etmiştir (Tablo 5). Sandal ve Karademir (2013)'in çalışmalarında da yöreyi ziyaret edenlerin büyük bir bölümü sağlık (%41,9) ve hidrografiya (%41,7) koşullarından dolayı

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ormanlık alanları tercih ederlerken bunları yükselti ve bitki örtüsünden dolayı bu alanları tercih edenler takip etmektedir. Tercih edilen mekanlar olarak, Başkonuş (%18,9) ön plana çıkmaktadır

Yine Karademir vd (2013)'nin yapmış oldukları araştırmada katılanlara göre Kahramanmaraş'ta en önemli eko-turizm faaliyetinin %5,2'si sanatsal etkinlik, %29,8'i doğa yürüyüşleri, %7,8'i spor karşılaşmaları, %13'i festivaller ve şenlikler, %19,6'sı Başkonuş ve Fırnız'a gitmek, %20,6'sı Ilıca'ya gitmek ve %4'ü Yavşan'a gitmek olarak ifade etmişlerdir. Bu durumda katılımcılar eko-turizm alanı olarak daha çok doğal alanları tercih etmektedir. Başkonuş yaylası da bu tür alanlar içerisinde yer almaktadır. Yine aynı çalışmada katılanlara göre eko-turizmin Kahramanmaraş'a olumlu etkilerini %11,8'i geniş iş olanakları sağlaması, %25,1'i gelir düzeyi artışı sağlaması, %19,6'sı kentsel gelişmeye olumlu etkiler sağlaması, %15,1'i bilgi ve kültür düzeyini arttırması, %28,4'ü eko-turizm alanlarının korunması konusunda halkın bilinç düzeyini arttırması olarak ifade etmişlerdir (Karademir, vd 2013).

Katılımcıların %3,7'i yöreye otobüsle, %3,2'si minibüsle, %93,1'i ise kendi özel otomobili ile geldiğini, ifade etmiştir (Tablo 4) Yöreden komşu şehir ve ilçelerin bağlantı yolları üzerinde olması nedeniyle, ziyaretçilerin çok küçük oranlarda da olsa toplu taşıma aracı niteliğindeki dolmuş ve minibüsleri de kullandığı görülmektedir. Araştırmaya katılanların %1,8'si yöreye tek başına, %53,9'sı ailesi ile %7,8'u akrabaları ile %36,4'si ise arkadaşları ile gelmiştir. Pak ve Türker (2004)'in çalışmasında ise Başkonuş Yaylası hakim iklim özelliği ve barındırdığı geyik üretim istasyonu nedeniyle, Kahramanmaraş dışından da ziyaretçi alabilmektedir. Orman içi dinlenme yeri ziyaretçilerin kullandıkları ulaşım aracı ve ziyaret zamanı açısından ele alındığında; genellikle kendi özel otomobilleriyle ve hafta sonları ziyaret ettikleri, ulaşım aracı olarak toplu taşıma araçlarının çok sınırlı bir şekilde kullanıldığını, söz konusu alanların ya sadece otomobil sahibi olan insanlar tarafından ziyaret edildiğini, ya da bu Orman içi dinlenme yerine hizmet yapan toplu taşıma araçlarının bulunmadığını göstermektedir. Rekreasyon faaliyetine katılanların yarısından çoğu aileleriyle, 1/4'ü akrabalarıyla rekreasyon alanlarına gitmektedir. Rekreasyon alanlarına yeterince gidememe sebepleri olarak toplu taşıma araçlarının, özel aracın ve maddi imkanların olmayışı sıralanabilir. Sandal ve Karademir (2013)'in çalışmasında da Rekreasyon faaliyetlerine katılanların 2/3'ü özel araçlarıyla rekreasyon alanlarına ulaşmaktadır. Ulaşım aracı olarak toplu taşıma araçlarının çok sınırlı bir şekilde kullanıldığını görülmektedir.

Pak ve Türker (2004)'ün çalışmasında ankete katılan ziyaretçiler öğrenim düzeyleri yönünden ele alındığında, genellikle ilköğretim mezunu ziyaretçilerin yoğunlukta olduğu, buna karşılık, lise ve üniversite mezunu ziyaretçilerin daha az oranlarda olduğu görülmektedir. Nitekim Kahramanmaraş ili okur-yazar oranı ve üniversite bitirenler oranı dikkate alındığında, okur-yazar oranı (genellikle ilköğretim mezunu olanlar) %73.98 olmasına karşın, üniversite

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

bitirenlerin sadece %3.07 düzeyinde kaldığı görülmektedir. Bu durumda, farklı taleplerinin olabileceği düşünülen üniversite mezunu insanların daha düşük seviyelerde ziyaret ettiği bu Orman içi dinlenme yerleri öğrenim düzeyi düşük olan insanların talepleri doğrultusunda yeniden organize edilerek daha etkin ve verimli işletilmesi sağlanabilir. Bizim çalışmamızda ise Katılımcıların, %3,7'i ilkokul mezunu, %9,7'si ortaokul mezunu, %30,4 'si lise mezunu, %42,4 'si yüksekokul-üniversite,%13,8'i ise lisansüstü eğitim seviyesine sahiptir(Tablo 2).Yöreyi ziyaret edenlerin %50'den fazlasının yükseköğretim almış kişiler olması eğitim seviyesi yüksek kişilerin rekreatif faaliyetlere katılıyor olmaları bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda 2004'den günümüze zaman içinde böyle bir sürecin yaşanmış olması sevindiricidir.

Başkonuş Orman içi dinlenme yerlerin bulunduğu Kahramanmaraş halkının kişi başına milli gelirlerinin, çalışmanın yapıldığı 1998 yılı itibarıyla yıllık 1869 dolar (aylık 155,75 dolar) olduğu düşünüldüğünde, ziyaretçilerin aylık gelirlerinin ortalama milli gelir düzeyinin üzerinde olduğu görülmektedir. Bir başka ifade ile ortalama kişi başına milli gelir seviyesinde ve üzerinde aylık gelire sahip olan insanların söz konusu alanları rekreatif amaçlarla ziyaret edebildiği anlaşılmaktadır (Pak ve Türker,2004). Çalışmamızda ise ziyaretçilerin % 8,3'ü 1000 lira ve altı, % 32,7'si 1001-2000 lira arası, % 45,2'si 2001-5000 lira, %9,2'i ise 5001-8000 ve %4,6'sı 8001 lira ve üzeri gelir seviyesine sahiptir. (Tablo 2). Dolayısıyla günümüzde yöreye daha yüksek gelire sahip olan ziyaretçiler gelmektedir. Yine %50'den fazlasının 2001TL ve üzeri gelir seviyesine sahip olması günümüzde gelir seviyesi yüksek insanların turizm faaliyetlerine katılıyor olmaları bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Başkonuş yaylası sahip olduğu flora- fauna, iklim, görsel açıdan sahip olduğu potansiyel ve giderek artan ziyaretçi sayısı ile turizm merkezi olma yolundadır. Başkonuş yaylasında, gerekli görülen altyapı olanaklarının düzenlenmesi; tuvalet, barbekü, çöp kutuları ve piknik masalarının sayılarının artırılması, en az bir adet marketin hizmete açılması yürüyüş parkurlarının düzenlenerek iyileştirilmeler yapılması yöreye gelen ziyaretçi sayısına olumlu yansıtacaktır.

Yöre ile ilgili olarak Kamu kurum ve kuruluşlarının il, bölge ve ulusal ölçekte tanıtım çalışmaları yapması, toplu taşıma araçlarının daha sık kullanılabilir hale getirilmesi, çevresel düzenlemelerin yapılması, eko-turizm faaliyetinin doğaya ve çevreye saygılı, sürdürülebilirlik ilkeleri gözetilerek uygulanması yöre açısından olumlu dönütler getirecektir. Başkonuş yaylasında gerekli olanaklar sağlandığında ve sürdürülebilir turizm anlayışıyla planlandığında yörenin bölge genelinde en dikkat çeken rekreasyon alanlarından birisi olacağı düşünülmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kaynakça

- Akpınar, E ve Bulut, Y.(2010). Ülkemizde Alternatif Turizm Bir Dalı Olan Ekoturizm Çeşitlerinin Bölgelere Göre Dağılımı Ve Uygulama Alanları,III. *Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi* ,20-22 Mayıs 2010 Cilt: IV Sayfa: 1575-1594.
- Alaeddinoğlu, F., Can, A.S. ve Yılmaz, E., (2011), *Vangözü Havzası Batı Kesiminde Ekoturizm (Potansiyel Kaynakların Derecelendirilmesi ve Turist Profiline Belirlenmesi)*, Elvan Yayınları, Ankara.
- Anonim (1997). Kahramanmaraş İli Arazi Varlığı, Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ss:110, Ankara.
- Anonim (2004). Kahramanmaraş iline ait 1980- 2004 Yılları Arası Meteorolojik Verileri. Yayınlanmamış rapor, Kahramanmaraş.
- Avşar, M. D. (2002). “Kahramanmaraş - Başkonuş Dağında Varlığı Oldukça Azalan Odunsu Taksonlar ve Alınabilecek Silvikültürel Önlemler”, *DOA Dergisi*, 8, 119-136.
- Baydar, O., Yergök, A.F. 1996, Güneydoğu Anadolu-Kenar Kıvrım Kuşağı-Amanos Dağları Kuzeyi ve Doğu Torosların Jeolojisi. Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara, 90s (yayınlanmamış).
- Davis PH, 1965-1985. Flora of Turkey and The East Aegean Islands. Vol. 1-9, Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Douglass, R. W., 1977. Forest recreation. Pergamon Press, New York.
- Duran, C. 2012. Türkiye’de Dağlık Alanların Kırsal Turizm Açısından Önemi. *Sosyal ve Ekonomik araştırmalar Dergisi*, 14, (22): 45-52.
- Güleç, S. 1990. Orman İçi Rekreasyon Potansiyelinin Saptanması için Geliştirilen Bir Değerlendirme Yöntemi. *İ.Ü Orman Fakültesi Dergisi*, A Serisi, 40(2): 132-147.
- İbret, B.Ü. ve Cansız, E. (2016). Kanyon Turizmi ve Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi Gereken Bir Yöre: Küre Ersizlerdere-Kara Cehennem Kanyonu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 34, 107-117.
- Kahramanmaraş ilinde Doğa turizmi master planı 2013 – 2023. (2013) T.C Orman Ve Su İşleri Bakanlığı XV.Bölge Müdürlüğü Kahramanmaraş İl Şube Müdürlüğü Kahramanmaraş İli Doğa Turizmi Master Planı
- Karademir ,N., Sandal ,E.K ve Tıraş, M .(2013).Kahramanmaraş’ın Ekoturizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi,3.*Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*,10 - 13 June, 2013 / .(223-291).Kemer, Antalya, TURKEY.
- Kızılırmak, İ., 2006, Türkiye’de Düzenlenen Yerel Etkinliklerin Turistik Çekicilik Olarak Kullanımına Yönelik Bir İnceleme, *Sosyal Bilimler Dergisi* 15, Sy:181-196.
- Koca H. (1995). *Gözne’de Yayla Turizmi*, Atatürk Üniv. *Doğu Coğrafya Dergisi*, S:1, 281–301, Erzurum.
- Pamir, H.N., 1/ 500 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası. Hatay Paftası. MTA Yayını. Ankara.
- Pak, M., Türker,M. F., (2004),” Orman İçi Dinlenme Yeri Ziyaretçilerinin Bazı Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin İrdelenmesi (Kapıçam, Başkonuş ve Dülükbaşa Orman İçi Dinlenme Yerleri Örneği”, *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, S. 7(1), s.66-74.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Sandal ve Karademir (2013) Kahramanmaraş İlindeki Günübürlük Rekreasyon Alanlarının Potansiyelinin Belirlenmesi ve Kullanımı İle İlgili Sorunlar, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 60: 25-36, İstanbul.

Somuncu, M. 2004. Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yarar ve Ekolojik Bedel. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2, (1):1-21.

Tıraş, M. (2008). “Kahramanmaraş’ta Günübürlük Rekreasyon Alanına Bir Örnek: Başkanuş”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 20, s. 35-43.

Özgüç, N. (2013). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Varol Ö, 2003. Başkanuş Dağı (Kahramanmaraş) Florası. *Turkish Journal of Botany*, 27 (2),117-139.

<http://bolge15.ormansu.gov.tr/15bolge/Korunanalanlar.aspx?sflang=tr>

KUŞTEPE VE FİKİRTEPE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Uğurcan AYİK

Arş. Gör. Gaziantep Üniversitesi, ugurcanayik@gmail.com

ÖZET

Kentler yapısı gereği sürekli bir değişim içerisinde. Son yıllarda ülkemizde çokça dillendirilen kentsel dönüşüm kavramı, dönüşümden ziyade bir birikim yaratma stratejisi olarak kullanılmaktadır. Neoliberal ekonomi politikalarının eşlik ettiği bu birikim rejiminde mekân ve toplumsal gruplar dönüşümden en fazla etkilenen yapılardır. Salt fiziki mekânın dönüşümüne odaklanan ülkemiz kentsel dönüşüm uygulamaları, mekânın lükse dayalı bir yapı içerisine girmesini de beraberinde getirmektedir. Bu süreç ayrıca kent mekânında toplumsal sınıfların da keskin bir şekilde ayrışmasına neden olmaktadır. Geçmişin alt-orta toplumsal nüfus grupları, bugün açıkça dillendirilmese de kentlerde istenmeyen olarak ilan edilmektedir. İstanbul'un tarihselliğinde baş edilemeyen gecekondu ise kentsel dönüşüm projeleriyle hızlıca ortadan kaldırılmaktadır.

Bu çalışma İstanbul'un iki önemli gecekondu yerleşmesi olan Kuştepe ve Fikirtepe yerleşmelerine odaklanmaktadır. Çalışmadaki temel veri kaynaklarını yerleşmelerde 2013 ve 2015 yıllarında yapılan anket ve mülakatlar oluşturmaktadır. Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Çalışma ayrıca tablo ve pasta grafiklerle desteklenmiştir. Çalışma kapsamında ulaşılan temel bulguların başında kentsel dönüşümün Fikirtepe'de birtakım mekânsal ayrışma süreçlerini doğurduğu tespiti gelmektedir. Ayrıca hâlihazırda Fikirtepe 'den gidenlerin İstanbul'da Fındıklı, Ünalın, Kayışdağı gibi yerleşmelerde yeni yoksulluk mekânları oluşturdukları da tespit edilmiştir. Benzer mekânsal ayrışma süreçlerinin Kuştepe'de de görülmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent Coğrafyası, Kentsel Dönüşüm, Fikirtepe, Kuştepe

COMPARATIVE ANALYSIS OF URBAN REGENERATION IN KUŞTEPE AND FİKİRTEPE

ABSTRACT

Cities are in constant change due to its structure. The urban regeneration that has been widely expressed in our country in recent years, is being used as a strategy of creating accumulation rather than regeneration. In this regime of accumulation accompanied by neoliberal policies, space and social groups are the ones most affected by this regeneration. Urban regeneration practices have focused on transforming only the physical space in our country, causing the space to become a locus-based transformation. This process causes a sharp decomposition of social classes in urban space. The groups of the lower and middle social populations of the past have been declared undesirable in the cities although they are not clearly spoken today. The slums that cannot be handled in the history of Istanbul are being rapidly destroyed by urban regeneration projects today.

This study focuses on the settlement of two important slums of Istanbul: Kuştepe and Fikirtepe. The main data sources in the study are survey and interview studies conducted in

2013 and 2015 in these settlements. In the analysis of data, SPSS program was used. The study was also supported with tables, and pie charts. At the beginning of the basic findings reached within the scope of the study is the determination that urban transformation has caused some spatial decomposition processes in Fikirtepe. In addition it has been determined that people from Fikirtepe have established new poverty spaces in settlements such as Fındıklı, Ünalın and Kayışdağı in İstanbul. Similar spatial decomposition processes are expected to be seen in Kuştepe.

Keywords: Cities, Urban Geography, Urban Regeneration, Fikirtepe, Kuştepe

1.GİRİŞ

Kentlerin dönüşümü ve geçirdiği evrimsel gelişmeler tarihsel süreç içerisinde daima sürekliliğini korumuştur (Tekeli, 2011: 273). Bu süreç kimi zaman savaşlar veya istilalar yoluyla dışarıdan bir müdahale şeklinde olurken, kimi zaman da doğanın yeryüzünü şekillendirici etkileri neticesinde meydana gelmiştir. Fakat bu iki hadisenin sonuçlarının ortak birer yansıması kentlerin yenilenme ihtiyacı içerisine girmeleridir. Bu yenilenme ve dönüşüm çalışmalarının sonuçları hem dünyada hem de ülkemizde farklı zaman dilimlerinde farklı sonuçlarla tecrübe edilmiştir. Avrupa, kentlerin dönüşümünü sanayi devrimi, ikinci dünya savaşı gibi olağan dışı tecrübelerle deneyimlemişken, ülkemizde kentsel dönüşüm çalışmaları 1999 Marmara Depremi'nden sonra sıklıkla telaffuz edilmeye başlanmıştır¹. Aradan geçen 19 yılda kentsel dönüşüm kavramı neoliberal birikim sisteminin de etkisiyle (Güzey, 2016: 40) sadece fiziki bir yenilenme olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla ilk ve geçerli anlamı var olan çöküntü alanlarının ekonomik, fiziki, toplumsal, çevresel koşullarını düzeltmek olan kentsel dönüşüm uygulamaları (Ruijsbroek, et al., 2017; Roberts, 2008: 17) ülkemizde bu özelliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

İstanbul'un tarihsel birikime sahip Fikirtepe ve Kuştepe yerleşmeleri toplumsal olarak farklı temellere dayansa da sınıfsal açıdan bir birlik halindedir. 1950 sonrasında hızlı kentleşme dalgasında oluşan bu yerleşmeler İstanbul'un bilinen gecekondu alanlarının başında gelmektedir. Çalışmanın temel tezi gecekondu alanlarının dönüşümüne odaklanan kentsel dönüşüm uygulamalarının İstanbul'u bir kimliksizleştirme sürecine doğru götürdüğüdür. Kimliksizleşmeyi yaratan nedenlerin başında gecekondu alanlarının dönüşümüyle ortaya çıkan marka konut projeleri gelmektedir. Projeler aynı zamanda İstanbul'un coğrafi görünümünde bir benzerlik algısı yaratarak kimliksizleşmeyi de doğurmaktadır. Bu süreç ayrıca mekân üzerindeki sınıfların yatay yönde yer değiştirmesini de beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bu çalışma Fikirtepe ve Kuştepe özelinde yatay ve dikey yönde yer değiştirmeleri ve mekânsal ayrışma dinamiklerini sorgulaması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Fikirtepe'de ve Kuştepe'de kentsel dönüşüm sonrası ne gibi mekânsal ve toplumsal hareketlenmeler belirmiştir/belirecektir? Fikirtepe'de ve Kuştepe'de kentsel dönüşümüne bakış açısı nasıldır? Kuştepe'de kentsel dönüşüm sonrası olası senaryolar nelerdir? Sorulan bu sorular ve cevapları çalışmanın temel yönelimini de açıklamaktadır.

2.LİTERATÜR ÖZETİ

Kent ve kentlerin dönüşümü üzerine çeşitli dönemlerde yapılmış çalışmalar mevcuttur (Mumford, 2013; Keleş, 2016). Gerek coğrafya alanında gerekse diğer temel bilimlerde arasında ilgi alanları farklılaşsa da kent araştırmaları geniş yer tutmaktadır. Fakat özellikle coğrafya

---

¹ 1999 Marmara depremi Türkiye'de bir müdahale aracı olarak kullanılan kentsel dönüşümün bugün bir meşrulaştırma aracı haline gelmiştir. Kente dair birçok müdahalede depremin yıkıcılığı konuşulmaktadır. Deprem ve kentsel dönüşüm için daha ayrıntılı bir çalışma bkz: (Ayık, 2014). Ayrıca bu meşrulaştırma sürecinin eşlik ettiği ve dayandığı hukuksal zemin ise 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanundur. Yasanın kentsel dönüşüm çalışmaları üzerinde oynadığı rol için bkz: (Güzey, 2016).

biliminde kentsel dönüşüm çalışmalarına dair literatür yeni sayılabilir. Bu çalışma kapsamında kentsel dönüşüme yüklenen anlam 1999 Marmara Depremi sonrası kamuoyunda sıkça dillendirilen terimsel anlama karşılık gelmektedir. Fakat bu yapılırken kavramı tarihsellikten koparmak değil, kentlerin dönüşümünde günümüz kentsel dönüşüm çalışmalarını bir ara durak olarak düşünmek esas alınmıştır. Dolayısıyla temel tartışma noktaları arasında 1950 sonrası Türkiye'nin kentleşme sürecinden günümüz gecekonduları arasındaki dönüşüm çalışmalarına kadar geniş bir yelpaze yer almaktadır.

Ülkemizde olduğu gibi dünyada da kentsel dönüşümün öncülük ettiği kentsel müdahaleler revaçtadır. Bu programların başarısı ve ortaya çıkardığı sonuçlar kentteki yaşam seviyesini yükseltme açısından çoğu zaman tartışmalı kalmaktadır. Hollanda'da 2007 yılında başlatılan ve amaçları arasında çöküntü alanlarını iyileştirmek, iş imkânlarını ve eğitim seviyesini artırmak, sosyal iyileşmeyi sağlamak gibi unsurlar olan ve altı buçuk yıla yayılan bir müdahale programı başlatılmıştır. Çalışma on sekiz Hollanda kentinde kırktan fazla ilçeyi kapsamaktadır (Ruijsbroek, et al., 2017). Ayrıca Hollanda'nın başlattığı kentsel dönüşüm projesine sağlık koşullarının iyileştirilmesi çerçevesinden bakılmıştır. Projenin devam ettiği altı buçuk yılda alanda yaşayan nüfus gruplarının genel sağlık, obezite, sigara kullanımı gibi sağlıkla ilgili gelişmelerinde ayrıca zihinsel sağlık, boş zaman değerlendirmesi ve yürüyüş gibi sağlıkla ilgili davranışlarında kentsel dönüşüme bağlı anlamlı bir değişikliğin olmadığı tespit edilmiştir. Fakat kentsel dönüşümün temel amacı fiziksel yapıda olduğu kadar alandaki toplumsal nüfus gruplarının da yaşam seviyelerini iyileştirmektir. Bu anlamda günümüzdeki birçok müdahalenin bu anlamda başarısız olduğu söylenebilir.

Kentsel dönüşüm çalışmaları özellikle son dönemde politik bağlam çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu politik bağlamın ve bu bağlama bağlı olarak tartışmanın ana eksenini neoliberalizm kavramına odaklanmaktadır. Dünyada 1970'lerden sonra Keynesyen politikaların sermaye birikiminde kriz içerisine girmesi sebebiyle (Harvey, 2005: 12) hâkim politik güç olan neoliberalizm esasında daha fazla piyasalaşma, güvencesizleşme ve metalaştırma ekseninde oluşan bir yeniden yapılanma anlamına gelmektedir (Brenner, Peck, & Theodore, 2010: 329; Harvey, 2005: 13). Neoliberal politikaların Keynesyen dönemle ayırışan temel referans noktası kent mekânı üzerindeki tasarruf farklılığıdır. Neoliberalizmde kent mekânı sermaye birikiminde aktif bir rol almakta, kent ve kent sistemleri sadece sermayenin hareketliliğinin gözlendiği mekânlar olmaktan çıkmıştır. Kentler günümüzde bizzati sermaye birikiminde aktif bir rol üstlenmeye başlamışlardır. Finansal spekülasyonlar için önemli arazilere sahip olma, gayrimenkul varlıkları bu süreci tetikleyen önemli halkalardır (Theodore & Peck, 2011). Fakat makro ölçekte kent-neoliberalizm ikilisini buluşturan kentsel dönüşüm projeleridir.

Kentsel dönüşüme bu bağlamdan bakan Tulumello, 2015 kentsel dönüşüm çalışmalarını neoliberal bağlamından koparmadan Lizbon örneği üzerinden yerel koşulları da göz önüne alarak değerlendirme yapmaktadır. Dönüşüm projesinin master planının 2008 yılında başladığı pratik olarak 2012 yılında hayata geçirildiği belirtilen çalışmada projenin temel amacının Lizbon'un 1980-2000 yılları arasında banliyöleşmeyle kaybettiği nüfusu kente geri çekmek ve kenti yeniden canlandırmak olduğu belirtilmektedir. Çalışmanın dönüşüm kapsamında yoğunlaştığı bir diğer alan Mouraria Mahallesi'dir. Burası 2011 yılına kadar barındırdığı 25 ulustan milletle tipik bir çöküntü ve suç alanı olarak kabul edilmiş Lizbon'a bağlı bir merkez mahalledir. Çalışma kapsamında belirtilen en çarpıcı sonuçlardan biri 2001-2011 arasında Lizbon'da ve Mouraria'da kira artış oranlarının sırasıyla % 78,7 ile % 72,8 arasında artmış olmasıdır.

Kentsel dönüşümün Türkiye ayağına yönelik yapılmış alan araştırmalarının sayısı da oldukça fazladır. Türkiye'de özellikle kamuoyunda adı sıkça geçen ilk projelerden olan Sulukule (Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleri) kentsel dönüşüm projesi toplumsal etkileri açısından önemlidir (Uysal, 2012). Bu çalışma Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi'ne yönelik gelişen

toplumsal muhalefeti kentsel dönüşüm ekseninde değerlendirip aktarmıştır. Kentsel dönüşüm kapsamında oluşturulan yerel dayanışma ağları, bu ağların başarıları ve başarısızlıkları çalışma kapsamında değerlendirilen unsurlar arasındadır. Projeye beraber özellikle alanda yaşayan Romanların işsizlik, evsizlik, fakirlik, dışlanmaya maruz kaldığı belirtilmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm çalışmalarına yönelik son yıllarda coğrafya biliminden de katkılar gelmeye başlamıştır. Karadağ & Miroğlu, 2011; Bulut & Ceylan, 2013; Ayık, 2014; Gökozkut, 2016; Öcal & Çelik, 2017 son yıllarda kentsel dönüşüm çalışmalarına Türk coğrafyacılarının Türkiye’den verdikleri yerel örneklerdir. Fakat bu alanda Türkiye’deki coğrafya yapma pratiğinin politik yoksunluğu üretilen çalışmaların neredeyse hepsinin birtakım eksikler barındırmasına sebebiyet vermiştir. Bu eksiklikler arasında kentsel dönüşümün öncesinde ve sonrasında yaşanan mekânsal hareketliliğin tespitinin eksikliği, neoliberal politikalarla bağın zayıflığı gibi unsurlar yer almaktadır.

3.MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma, İstanbul’un Fikirtepe ve Kuştepe yerleşmelerini ele almaktadır. Bu kapsamda iki farklı zaman diliminde yapılmış anket ve mülakatlar bu çalışmadaki esas veriyi oluşturmaktadır. Fikirtepe’de alanda aktif yaşamın devam ettiği 2013 yılında kentsel dönüşüm projesini oluşturan dört mahallede 114 kişiyle anket ve mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında betimsel istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Ana kütlenin hepsine ulaşmak imkânı olmadığı göz önünde bulundurularak alanda yaşayan nüfus grubundan örneklem alma yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden olan kolay örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Nihayetinde elde edilen veriler SPSS 21 adlı istatistik programı kullanılarak gerektiği yerlerde pasta grafiklerle desteklenerek görselleştirilmiştir. Ayrıca Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi sonrası mekânsal hareketliliği tespit etmek amacıyla kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak alandan geç edenlere ulaşılmıştır.

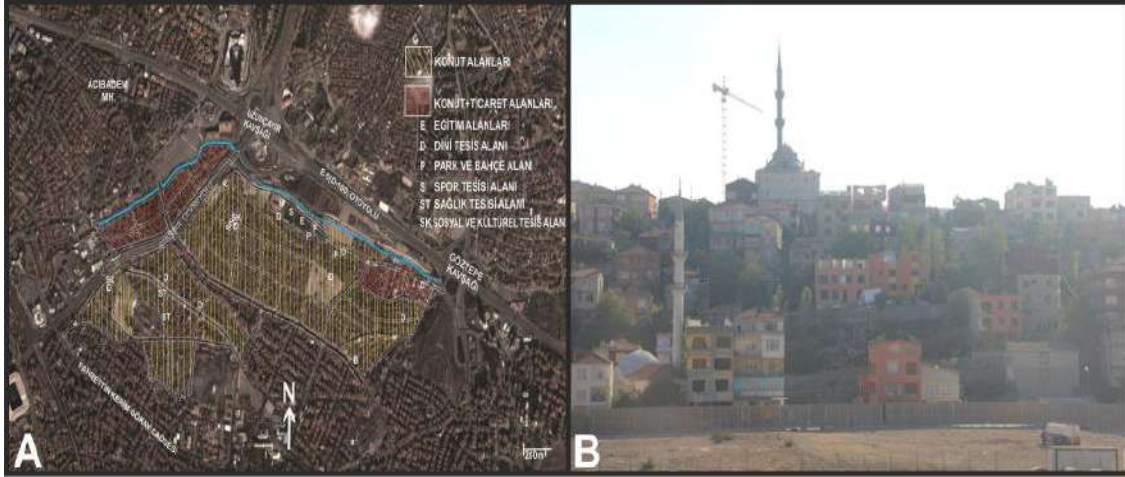
Çalışmanın bir diğer kısmı olan Kuştepe’de ise 2015 yılında Şişli Belediyesi’nin SONAR araştırma grubuna yaptırdığı anket çalışmaları ve fizibilite raporlarından yararlanılmıştır. Bu kapsamda Kuştepe’de yaşayan 498 kişiyle birebir anket çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında Kuştepe’de yaşayanlarla bire bir mülakatlar da yapılmıştır. Eldeki mevcut veriler pasta grafikler oluşturularak görselleştirilmiştir.

4.İSTANBUL’UN İKİ TARİHSEL GECEKONDU YERLEŞMESİ: FİKİRTEPE VE KUŞTEPE

Fikirtepe İstanbul’un 1950 sonrası kentleşme serüveni içerisinde oluşmuş en eski gecekondu yerleşmelerinden birisidir. Yerleşme tarihi M.Ö 5000’lere kadar inen (Özdoğan, 1979: 21) Fikirtepe’nin Osmanlı ve Bizans döneminde tam olarak yerleşmeye açık olup olmadığı bilinmemektedir. 1950 yılına kadar Fikirtepe’de gözlenen tek konut V.Murat’ın avlanmak için oluşturduğu av köşküdür. Buna ek olarak 1950’lerin sonuna gelindiğinde buna öğretmen Refik Apa’nın evi eklenmiştir (Hür, 1994: 315). Fikirtepe özellikle 1960 ve 1970’lerde dışarıdan aldığı göçlerle nüfusunu arttırmıştır. Bu durum halkın barınma ihtiyacını çözmek amacıyla oluşturduğu spontan yerleşme çeşidi olan gecekonduların Fikirtepe’nin hâkim görünümünü oluşturmasını da beraberinde getirmiştir. Zaman içinde gecekondu alanları hızla çok katlılaşmış ve 1980 yılından sonra çıkarılan aflarla kent mekânı içerisinde yasal bir hüviyete kavuşmuştur. Zamanla kalabalıklaşan Fikirtepe’de ilk muhtarlık 1969 yılında açılmış, 1971 yılında ise Fikirtepe Devrim (Dumlupınar), Fikirtepe, Eğitim Mahallesi olarak üçe ayrılmıştır.

Fikirtepe kentsel dönüşüm projesinin başlangıcı 2005 yılına kadar gitmektedir. Çeşitli yasal tıkanıklıklar projenin bugünlere kadar sarkmasına neden olmuştur. Projenin kapsadığı alan dört temel mahalleden oluşmaktadır. Bunlar Fikirtepe, Dumlupınar, Merdivenköy ve Eğitim

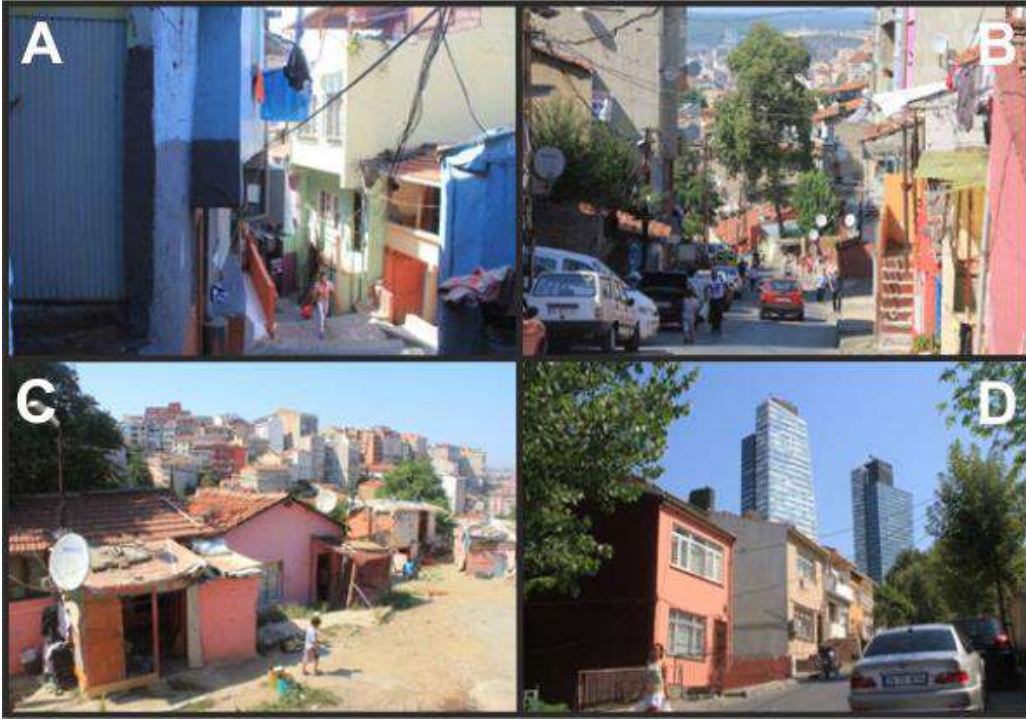
mahalleridir (Şekil 1). Ayrıca konut dokusuna bakıldığında Fikirtepe’de binaların herhangi bir mühendislik hizmeti almadığı, sokakların dar ve düzensiz olduğu ilk göze çarpan detaylardır. Özellikle Fikirtepe’nin E-5 (D-100) karayoluna bakan kesiminde eğimli arazinin yarattığı etki nedeniyle merdivenli yapılar çok yakın zamana kadar hâkim kalmıştır. Tüm bu süreçler esasında Fikirtepe’nin tipik bir gecekondu yerleşmesi olarak tanımlanmasını haklı çıkarmaktadır. Fakat son üç yılda kentsel dönüşümde atılan adımların hızlanması anlatılan bu resmin hızla değişmesini beraberinde getirmiştir. Boşalan binalarda yaşanan güvenlik problemleri, toplumsal karışıklıklar son dönemde Fikirtepe’de yaşanan gerilimlere örnek olarak gösterilebilir (Aksoyer, 2017).

Şekil 1: Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi fonksiyonel dağılım haritası ve Fikirtepe’de 2015 yılı hâkim konut dokusu.

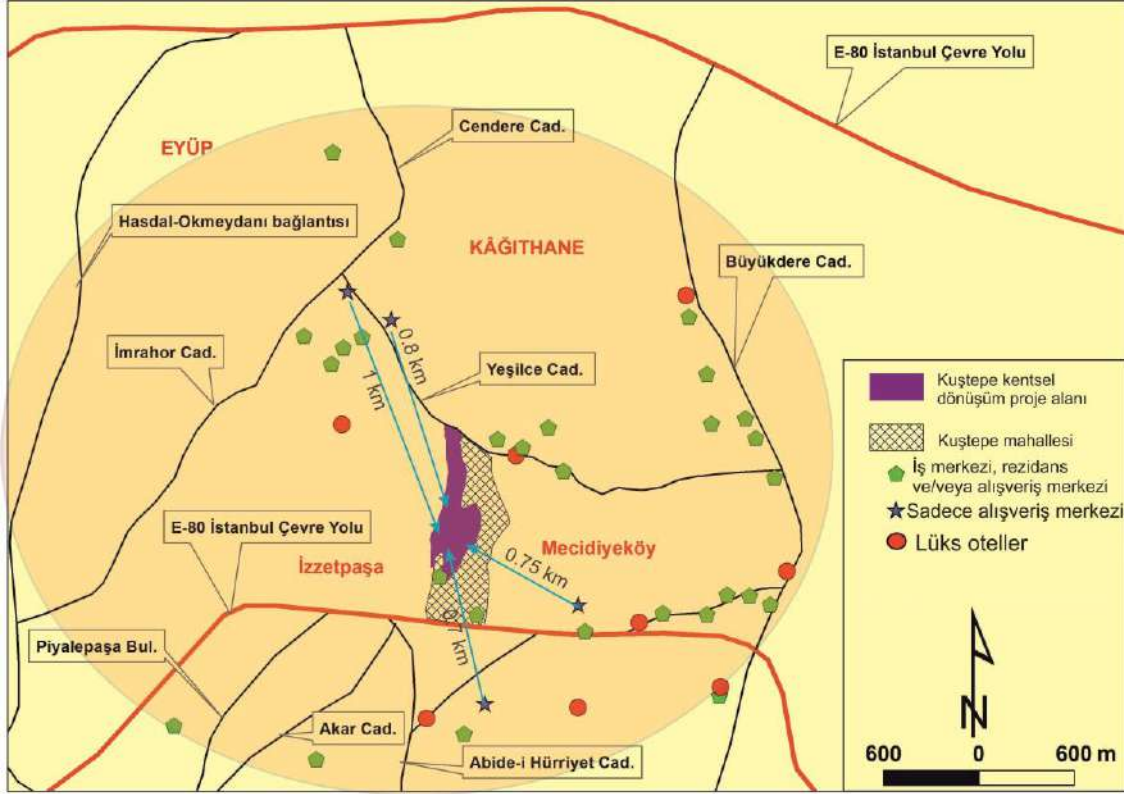
Fikirtepe gibi Kuştepe de İstanbul’un 1950 sonrasındaki hızlı kentleşmesinde oluşmuş yerleşmelerdendir. Fakat Kuştepe yerleşmesini Fikirtepe ’den ayıran temel bir farklılık buradaki nüfusun ağırlıklı olarak Roman kökenli vatandaşlardan oluşmasıdır. Kuştepe’yi dönemin diğer gecekondularından ayıran bir diğer farklılığı da buranın kaçak olarak inşa edilmemiş olmasıdır. Bizzati kurulmasında devletin ön ayak olması etkili olmuş ve çeşitli yerleşmelerden insanlar Kuştepe’ye yerleştirilmiştir. İlk yerleşme hamlesi 1954 yılında o zaman Zincirlikuyu’da yaşayan Romanların Kuştepe’ye yerleştirilmesiyle başlamıştır. Daha sonra ise Türkiye Gazetesi (eski Bulgar Hastanesi) arkasındaki gecekondu yerleşmelerinde yaşayan nüfus Kuştepe’ye yerleştirilmiştir. Son olarak ise Sultanahmet, Aharkapı, Surdibi, Çapa-Çukurbostan, Kuledibi, Vefa ve Gönen’de yaşayanlar hızla Kuştepe’ye gelerek heterojen bir yerleşmenin oluşmasını sağlamışlardır (Tanyeri, 2010: 9-10). Böylece bir yıl gibi kısa bir sürede esasında hiç var olmayan bir yerleşme farklı toplumsal grupların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. 1954 yılında yapılan ilk göç dalgasında 306 konut inşa edilmiştir. 1955 yılında bu rakam 1000’e kadar yükselmiştir. Ayrıca o dönem alanda yaşayan nüfus miktarının da 5.000’e kadar ulaştığı tahmin edilmektedir (Tanyeri, 2010: 12). Zaman içinde diğer gecekondu yerleşmelerinde görülen tipik alışkanlıklar Kuştepe’de de görülmüştür. Konutlar çok katlılaşmış, çeşitli alt yapı ve üst yapı problemleri ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 1). Tüm bunlar dönemler içinde halkın bulunduğu kendiliğinden çözümlerle geçiştirilmiş ve günümüze kadar gelinmiştir.

Fotoğraf 1: Kuştepe'de konutların genel görünümü. Genel görünümde ise zaman içinde çok katlı hale gelmiş yapılar hakim. Kaynak: Uğurcan Ayık.

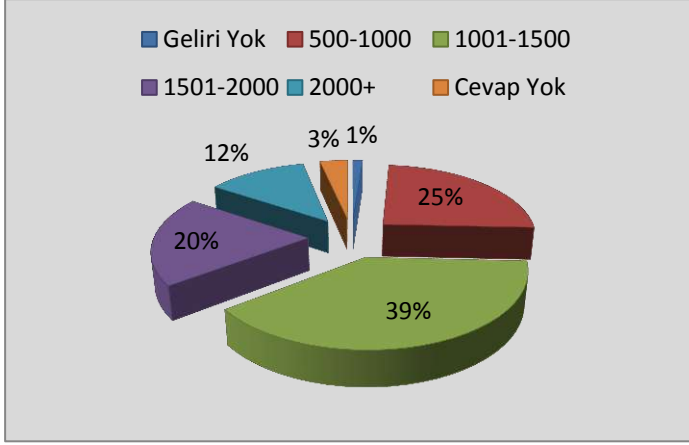
Kuştepe kentsel dönüşüm projesi hâlihazırda çok fazla gündemde olmayan bir projedir. Bu durum Sulukule'de dönüşüm sonrası ortaya çıkan etkilerin alanda yaşayan Romanları olumsuz etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Fakat Kuştepe'nin bağlı olduğu Şişli Belediyesi'nin alana yönelik 2015 yılında hazırladığı fizibilite raporları ve medyada çıkan haberler özellikle Roman kesimin ağırlıklı olduğu alanda bir dönüşümün gerçekleşeceğini düşündürmektedir. Kuştepe kentsel dönüşüm projesinin bulunduğu konumun hemen kuzeyinde Yeşilce Caddesi, daha kuzeyde Kâğıthane yerleşmesi yer almaktadır. Alanın doğusunda Mecidiyeköy, batısında ise İzzetpaşa mahallesi yer almaktadır. Ayrıca Kuştepe'yi sermaye açısından cazip kılan nedenlerin başında önemli gayrimenkul projelerinin tam ortasında kalmış olması gelmektedir (Şekil 2). Trump Towers, Astoria Alışveriş Merkezi, Biz Cevahir Hotel, Kanyon AVM bu lüks gayrimenkul projelerinden bazılarıdır. Tüm bu lükse dayalı yaşam Kuştepe'yi dönüşüme iten temel gereksinimlendendir.

Şekil 2: Kuştepe Kentsel Dönüşüm Projesinin Mekânsal Konumu ve Gayrimenkul Projeleriyle Bağlantısı Çizim: Uğurcan Ayık

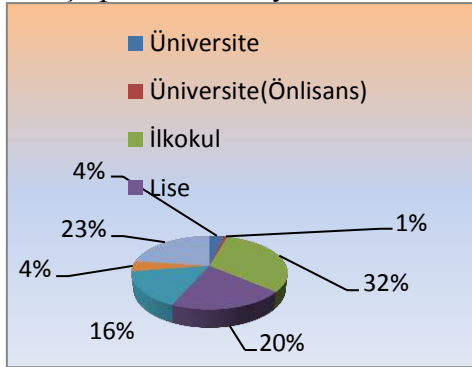
5.BULGULAR VE TARTIŞMA

Farklı zaman dilimlerinde yapılmış olsalar da İstanbul'da kentsel dönüşümüne bakış açısını ortaklaştırılması anlamında yapılan anketler açıklayıcılık işlevine sahiptir. Gecekonducular hem ülkemizde hem de dünyanın diğer kentlerinde yaygın yoksulluğun görüldüğü yerleşme birimleri olarak belirginleşmektedir (Keleş, 2015: 367). Gecekonduculardaki yoksulluğu ölçmenin en doğrudan yolu ise gelir düzeyidir. Hem Fikirtepe hem de Kuştepe'deki anket çalışmalarında elde edilen sonuca göre her iki yerleşim yerinde de yaşayan nüfus gruplarının sosyo-ekonomik seviyelerinin benzer olduğu anlaşılmıştır. Kuştepe'de yapılan anket çalışmaları neticesinde birtakım sayısal verilere ulaşılabilmek imkânı elde edilmiştir. Bunun neticesinde ankete katılan 322 kişinin (% 64,7) 0-1500 TL gelir seviyesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gelir seviyesi 1.501-2000 TL seviyesinde olanların oranı % 20 iken, 2000TL+ gelir seviyesine sahip olanların oranı % 12'dir (Grafik 1). Bu anlamda Kuştepe'de yaygın bir yoksulluğun hâkim olduğu söylenebilir. Birçok aile temel asgari geçim seviyesi düzeyinde bir gelire sahiptir. Her ne kadar Fikirtepe'de ankete katılan örneklem grubunda gelir seviyesine dair beyan bildirmede isteksiz davranılmışsa da birebir yapılan mülakat çalışmalarından elde edilen sonuç Fikirtepe'de yaşayan nüfus grubunda da yaygın bir yoksulluğun hâkim olduğu yönündedir.

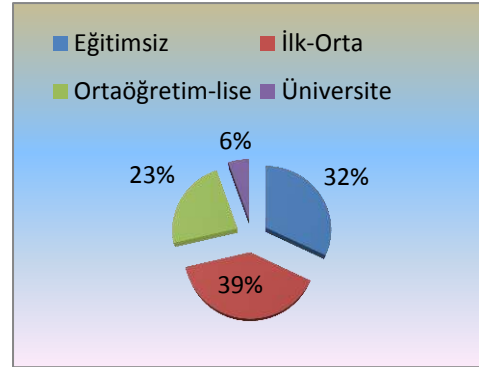

Grafik 1: Kuştepe'de örneklem grubun gelir seviyesi. Kaynak: Şişli Belediyesi

Gecekondu alanları genel itibariyle eğitim seviyesinin düşük olduğu alanlar olarak kabul edilmektedir. Kuştepe ve Fikirtepe kentsel dönüşüm alanlarına bakıldığında eğitim seviyesinin bu durumla paralellik taşıdığı görülmektedir. Fikirtepe'de örneklem grubun % 31,86'sı ilkokul, % 15,93'ü ilköğretim, % 23,01'i ise orta öğretim mezunudur. Lise mezunu olanlar % 20,35, üniversite (lisans, ön lisans, lisansüstü) ise % 8,84'tür (Grafik 2). Kuştepe'de ise eğitim seviyesi daha alt düzeydedir. Örneklem grubun % 32,1'i eğitimsiz, % 39,2 ilk-orta ve ortaokulu dengi okullardan, % 23,25'i ortaöğretim-lise mezunuyken % 5,4'ü ise üniversite mezunu ünvanına sahiptir (Grafik 3). Bu anlamda her iki yerleşmede de eğitim seviyesi alt düzeylerdeyken Fikirtepe Kuştepe'ye göre daha eğitilidir. Bu durum aynı zamanda farklı zaman dilimlerinde oluşmuş iki yerleşmeden Fikirtepe'nin eğitim seviyesi anlamında Kuştepe'den daha iyi durumda olduğunu göstermektedir.

Grafik 2: Fikirtepe'de Eğitim Seviyesi

Grafik 3: Kuştepe'de Eğitim Seviyesi.

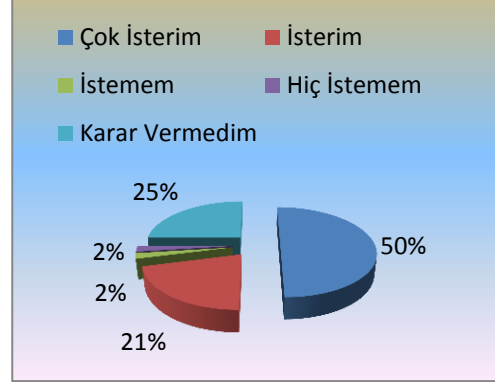
Kaynak: Şişli Belediyesi

Kentsel dönüşüm kavramının anlamı Türkiye'de farklı kesimler tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bu durum hem çeşitli bilim dallarının yaptığı kent araştırmalarında hem de medyada kentsel dönüşüme dair değişik tanımlamaların oluşmasına neden olmaktadır. Fakat makro ölçekte kentsel dönüşüm çalışmaları depremin hegemonik çerçevesi içerisinde tartışılmaktadır. Bu tartışma kentsel dönüşümün olası negatif sonuçlarının ötelenebilmesini de beraberinde getirme riskini doğurmaktadır. Dönüşüme karşı makro ölçekteki bu pozitif algının hem Kuştepe hem de Fikirtepe'de zirve noktasına çıktığı elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Kuştepe'de örneklem grubun % 71'inin kentsel dönüşümü desteklediği anlaşılmaktadır. Projeye destek vermeyen % 4'lük kesime karşılık, % 25'lik bir kesim ise bir belirsizlik içindedir (Grafik 5). Fikirtepe'de ise projeye desteğin % 90'lara kadar çıktığı belirlenmiştir. Projeye destek vermeyenlerin oranı ise % 11'dir (Grafik 4). Yapılan mülakat çalışmalarında projeye desteğin nedenleri öğrenilmek istediğinde ulaşılan en net sonuç rant kaygısının örneklem gruplarında öne çıkmasıdır. Özellikle Fikirtepe'de artan emsal

oranlarının karşılığı olarak insanların normalden daha fazla maddi getiri elde etmeleri bu durumu yaratan en önemli etkidir. Fakat dikkat edilmesi gereken bir nokta bu algının aynı zamanda bu yerleşmeleri var eden, oradaki kültürel birikim süreçlerine katkıda bulunan kişilerin bu yerleşmeleri gönüllü terk etmeleri neticesinde buraların bir mekânsal kimliksizleşme sürecine girme tehlikesidir. Özellikle Kuştepe'deki Roman kültürü Sulukule' dekine benzer bir şekilde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

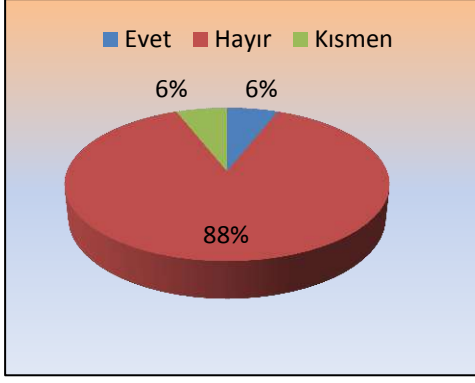

Grafik 4: Fikirtepe'de Kentsel Dönüşüme Destek

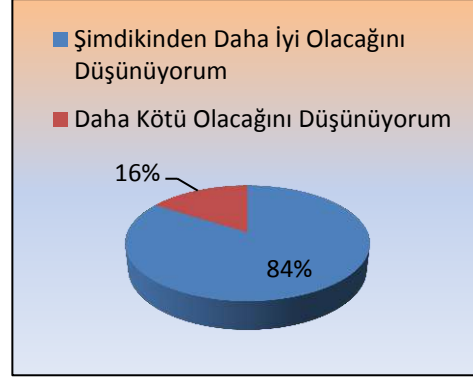

Grafik 5: Kuştepe'de Kentsel Dönüşüme Destek. Kaynak: Şişli Belediyesi.

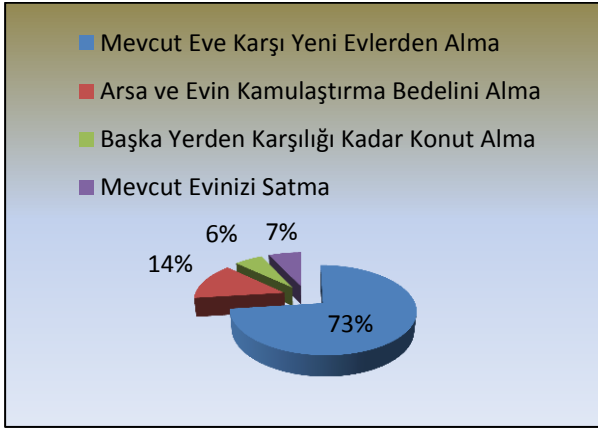
Kentsel dönüşüm uygulamaları sonrasında karşılaşılan ve büyük oranda göz ardı edilen husus, dönüşüm sonrası oluşan yeni toplumsal ve mekânsal yapıdır. Bu yapının mekândaki karşılığı genellikle gecekondulardan boşalan alanlara yapılan lüks konut ve rezidans projeleri olurken, projeler aynı zamanda İstanbul'un oluşan yeni coğrafi peyzajını da ortaya koymaktadır. Kentsel dönüşüm çalışmalarının bir diğer etkisi ise mekân üzerinde yaşayan nüfus grupları üzerinde yarattığı değişiktir. Bu anlamda projeler mekân üzerinde sınıfsal temele dayalı dikey bir ayrışma yaratırken, aynı zamanda mekânın eski kullanıcılarını da yatay yönde İstanbul'un başka bir yerleşmesinde yeni yoksulluk alanları oluşturmaya sevk etmektedir. Fikirtepe maruz kaldığı bu ayrışma dinamiklerini son üç yılda fazlasıyla yaşamıştır. Kuştepe için ise bu süreç proje başladıktan sonra şekillenecektir. Fikirtepe'de örneklem grubun % 84'ü kentsel dönüşüm sonrası şimdikinden daha iyi bir Fikirtepe olacağı kanaatindedir (Grafik 7). Fakat bir başka soruda ise örneklem grubun % 87'si ise iyi olacağını düşündüğü Fikirtepe'de yaşayamayacağını düşünmektedir (Grafik 6). Bu durum bugünkü kentsel dönüşüm çalışmalarının temel açmazıdır. Aynı paralellik Kuştepe'de de gözlenmektedir. Kuştepe'de örneklem grubun % 73'ü kentsel dönüşüm sonrası alanda yapılacak evlerden almak istediğini belirtmiştir. % 14'lük kesim arsa veya evin kamulaştırma bedelini almayı, %6'luk kesim başka yerden karşılığı kadar konut almayı, % 7'lik bir kesim ise mevcut konutunu satmayı tercih etmiştir (Grafik 8). Yapılan mülakat çalışmalarının neticesinde alanda yaşayanların Kuştepe'ye bakışının rant temelli olduğu gözlenmiştir. Kuştepeliler daha çok kent mekânını var eder pozisyondayken, bir başka gönüllülikle bu alanları yok etmektedirler. Yapılan mülakatlarda konutlarının maddi karşılıklarını dile getirirken sürekli telaffuz edilen büyük rakamlar mekâna biçilen rolün de kısırlığına işaret etmektedir.

Grafik 6: Kentsel Dönüşüm Sonrası Fikirtepe’de Yaşam

Grafik 7: Kentsel Dönüşüm Sonrası Fikirtepe Algısı. Kaynak: Şişli Belediyesi.

Grafik 8: Kuştepe’de Kentsel Dönüşüm Sonrası Düşünceler. Kaynak: Şişli Belediyesi.

SONUÇ

Kentsel dönüşüm uygulamalarının sonuçları ve etkileri bugün coğrafya bilimi başta olmak üzere birçok bilim dalının ilgi alanında öne çıkmaya başlamıştır. Bu durumu yaratan en önemli etken dönüşümün somut olarak gözlemlenebilir sonuçlarının kentsel yaşamda hissedilmesidir. İstanbul’un tarihsel iki gecekondulu yerleşmesi olan Kuştepe ve Fikirtepe dönüşümünün olası etkilerini en fazla hissetmiş ve/veya hissedecek yerleşmeler arasında gelmektedir. Bu iki yerleşmede de esasında dönüşüme dair düşünceler genellikle kamuoyunda yaratılan pozitif algıdan beslenmektedir. Depremin yıkıcılığının yönettiği bu algıda her şey eskinin yıkılıp ivedi bir şekilde yeninin inşasına dayanmaktadır. Bu dayanak noktası beraberinde şeffaflığın kaybolmasına, dönüşümün yaratacağı tahribatların gizlenmesini beraberinde getirmektedir.

İlk dalga etkiyi Fikirtepe çoktan yaşamıştır. Dönüşüm öncesi Fikirtepe’de gayrimenkulü bulunanlar kendilerini işten kârlı çıkmış sayarken, proje alanında çok uzun süredir yaşayan ve kiracı konumunda olanlar ise dışlanma süreçlerine maruz kalmıştır. Fakat makro ölçekte bakıldığında bu dışlanma mekanizması esasında tüm Fikirtepelileri kapsamıştır. Çünkü projenin başlamasından itibaren hızlı bir şekilde Fikirtepeliler İstanbul’un Fındıklı, Ünalın, Kayışdağı, Zümrütevler, Bulgurlu mahallerinde yeni yoksulluk alanları oluşturmuştur (Ayık, 2014: 114). Fakat etkinin güncel büyüklüğünü ölçmek ve mekânsal ayrışmayı daha net ortaya koymak bir başka çalışmanın konusu olarak bırakılmıştır. Bunun nedeni projenin tam olarak bitmemiş ve alanda yeni yerleşimcilerin henüz gelmemiş olmasıdır. Fakat bugün hâlihazırda

Fikirtepe'deki coğrafi görünüm değişmiştir. Rezidans ve kuleler yeni Fikirtepe'nin hâkim konut dokusunu oluşturmaktadır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: Fikirtepe’de yeni oluşmaya başlayan konut dokusu. Kaynak: Uğurcan Ayık
Kuştepe’de ise dönüşüm anlamında bir bekleyiş hâkimdir. Buradaki dönüşümün mekânsal ve toplumsal sonuçlarının daha ağır tahribatlar yaratması kaçınılmazdır. Bu durum Kuştepe’deki nüfus gruplarının çoğunluğunun Romanlardan oluşmasından kaynaklanmaktadır. Kesintisiz 63 yıldır Kuştepe’yi var eden Romanlar, Sulukule’de olduğu gibi kendi dayanışma ağlarını oluşturmuştur. Sulukule’deki deneyimler göstermiştir ki Romanlar apartman hayatına uyum sağlayabilecek nüfus grupları değildir. Bu nedenle yerleştirildikleri Taşoluk TOKİ konutlarından hızla tekrardan Sulukule etrafına gelmişlerdir. Aynı durumun Kuştepe’de de yaşanması kuvvetle muhtemeldir. Bu anlamda önceki projelerden ders çıkarılıp Kuştepe’de yerinde dönüşüm, alternatif bir dönüşüm modeli olarak benimsenmelidir. Gerekirse yaratılacak hibe fonlar ve kamu fonlarıyla dönüşüm projesinin finansmanı sağlanmalıdır. Aksi takdirde İstanbul’u var eden kültürel mekânlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Tarlabaşı, Fikirtepe, Kuştepe, Sümer mahalleri ve diğer gecekonduların yerleşmeleri İstanbul’un kültürel kodlarını taşımaktadır. Bu kültürel kodların sürekliliği korumacı ve sürdürülebilir dönüşüm projeleriyle mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aksoyer, A. (2017). Kentsel dönüşüm için boşaltılan evi "işkence evi"ne çevirmişler. <http://www.hurriyet.com.tr/kentsel-donusum-icin-bosaltilan-evi-iskence-ev-40534513>, (05.01.2018)
- Ayık, U. (2014). Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi Örneğinden Hareketle Siyasal Alandaki Hegemonik Söylemin Kentsel Mekâna Yansımaları. Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı (s. 780-788). Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Ayık, U. (2015). A Gypsy Neighbourhood On The Brink Of Transformation: Urban Regeneration in Kuştepe, Turkish Studies, 10(14), 1-16.
- Brenner, N., Peck, J., & Theodore, N. (2010). After Neoliberalization? Globalizations, 3(7), 327-345.
- Bulut, İ., & Ceylan, S. (2013). Kentsel Dönüşüm Yaklaşımlarına Bir Örnek: Efendibey (Niğde) Kentsel Dönüşüm Uygulaması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 239-256.

- Gökozkut, B. (2016). Kentsel Dönüşüm Projelerinin Sosyo-Mekânsal Analizi: Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği.: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Güzey, Ö. (2016). The Last Round in Restructuring the City: Urban Regeneration Becomes a State Policy of Disaster Prevention in Turkey. *Cities* 50, 40-53.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.
- Hür, A. (1994). Fikirtepe. N. Akbayar içinde, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 3 (s. 315). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Karadağ, A., & Miroğlu, G. (2011). Bayraklı Kentsel Dönüşüm Projesi Üzerine Coğrafi Değerlendirmeler. *Türk Coğrafya Dergisi* (57), 21-32.
- Keleş, R. (2015). 100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu. Cem Yayınları.
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme Politikası*. İmge Yayınevi.
- Kılıç, T., & Hardal, S. (2014). Kentsel Dönüşümün Sosyal ve Mekansal Yansımalarına Bir Örnek: Sarıgöl Mahallesi (Gaziosmanpaşa-İstanbul). *Türk Coğrafya Dergisi*(62), 1-7.
- Mumford, L. (2013). *Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği*. Ayrıntı Yayınları
- Öcal, T., & Çelik, V. (2017). Yavuzlar (Yüreğir-Adana) Mahallesi Kentsel Dönüşümü ile TOKİ Konutlarının Karşılaştırmalı Analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*(36), 147-161.
- Özdoğan, M. (1979). *Fikirtepe. Yayınlanmamış Doktora Tezi.*: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Roberts, P. (2008). The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration. P. Roberts, & H. Sykes içinde, *Urban Regeneration A Handbook* (s. 9-37). Sage Publications, London.
- Ruijsbroek, A., Wong, A., Kunst, A., Brink, C., Oers, H., Droomers, M., et al. (2017). The Impact of Urban Regeneration Programmes On Health And Health-related Behaviour: Evaluation of the Dutch District Approach 6.5 Years From The Start. *Plos One*, 12(5).
- Tanyeri, N. (2010). *Bir Şehir Kuruyorum*. Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Theodore, N., & Peck, J. (2011). Framing Neoliberal Urbanism: Ranslating “Commonsense” Urban Policy Across the OECD Zone. *European Urban and Regional Studies*, 19 (1), 20-41.
- Tulumello, S. (2015). Reconsidering neoliberal urban planning in times of crisis: urban regeneration policy in a “dense” space in Lisbon. *Urban Geography*, 1(37), 117-140.
- Uysal, Ü. (2012). An Urban Social Movement Challenging Urban Regeneration: The Case of Sulukule, Istanbul. *Cities* 29(1), 12-22.

TÜRKİYE VE GELİŞMEKTE OLAN BEŞ ÜLKE (BRICS) MENKUL KIYMET BORSALARI ARASINDAKİ ENTEGRASYON

Serkan ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, serkansans@hotmail.com

İpek ÇİVİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ipek_civi@outlook.com

ÖZET

1980 ve sonrası dönemde hızla artan küreselleşme ve finansal serbestleşme hareketleri, finansal piyasaların birbiri ile olan etkileşimini önemli ölçüde artırmıştır. Küreselleşme ve finansal serbestleşme bir yandan sermayenin ülkeler arasında akışını hızlandırırken bir yandan da risklerin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Daha az risk üstlenerek daha yüksek getiri elde etmek isteyen yatırımcılar gelişmekte olan ülkelerdeki ortalama getiri oranlarının gelişmiş ülkelerdeki ortalama getiri oranlarından daha yüksek olması nedeniyle bu ülkelerde çeşitlendirme yoluyla yatırım yapmayı tercih edebilmektedirler. Bir başka ifadeyle, gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek getiri potansiyelinden mahrum kalmak istemeyen ancak diğer taraftan üstlenilen riski azaltmak isteyen yatırımcılar, portföylerini gelişmekte olan ülke menkul kıymet borsaları arasında çeşitlendirerek risklerini azaltma yoluna gidebilmektedirler. Ancak çeşitlendirmenin amacına ulaşabilmesi, yatırım yapılan ülke menkul kıymet borsalarının göstermiş oldukları birlikte değişim ile yakından ilişkili olmaktadır. Bu nedenle farklı coğrafi bölgelerdeki menkul kıymet borsaları arasındaki entegrasyonun belirlenmesi yatırımcılar açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Türkiye ile gelişmekte olan beş ülke (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve G.Afrika) (BRICS) menkul kıymet borsaları arasındaki entegrasyon 1997-2015 dönemi için aylık veriler kullanılarak uzun dönemli eşbütünleşme ve nedensellik analizleri yardımıyla incelenmiştir. Yürütülen eşbütünleşme analizleri sonucunda incelenen ülke menkul kıymet borsalarının eşbütünleşik olduğu, bir başka ifadeyle uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Granger nedensellik analizleri sonucuna göre, Çin, menkul kıymetler borsasının Brezilya, Rusya ve Hindistan menkul kıymetler borsalarının Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, Çin menkul kıymet borsalarında yatırım yapan ve riski azaltmak amacıyla çeşitlendirme yapmak isteyen yatırımcılar açısından Brezilya, Rusya ve Hindistan'ın amaca uygun menkul kıymet borsaları olarak değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir.

Ayrıca ulaşılan bulgular, Hindistan hariç incelenen tüm ülkelerdeki (Brezilya, Çin, G.Afrika ve Türkiye) menkul kıymet borsalarının Rusya menkul kıymet borsasının Granger nedeni olduğu göstermektedir. Son olarak, Brezilya menkul kıymet borsasının Borsa İstanbul'un Granger nedeni olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Ancak, Türkiye ile Hindistan, Çin ve G.Afrika menkul kıymet borsaları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığına yönelik bulgulara ulaşılamamıştır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Anahtar Kelimeler: BIRCS-T Menkul Kıymet Borsaları, Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Analizleri, Gelişmekte Olan Menkul Kıymet Borsalarında Entegrasyon

STOCK MARKET INTEGRATION BETWEEN TURKEY AND FIVE DEVELOPING COUNTRIES (BRICS)

ABSTRACT

Together with financial liberalization, globalization have increased the interaction of financial markets after 1980. Financial liberalization and globalization not only increased the capital flows across countries, but also caused an increase in risk levels. Investors who are willing to receive higher average returns by taking minimum risk may prefer to diversify their portfolios within these developing countries since the average returns in these markets are much higher than those in developed markets. In other words, investors who are willing to receive higher rates of return but do not want to take higher level of risk may prefer to diversify their portfolios across emerging markets in order to reduce their risk. However, the level of financial market integration is the key point for the success of this portfolio diversification strategy in emerging markets. At this point of view, stock market integration located in different geographic locations is quite important for international investors who are willing to diversify their portfolios.

The aim of this paper is to investigate the stock market integration of Turkey with Brazil, Russia, India, China and South Africa (BRICS) for the time period between 1997 to 2015 using cointegration and Granger causality analysis. Cointegration results indicate that stock markets of the countries which are analyzed are cointegrated. In other words, these stock markets move together in the long run. Granger causality results indicate that China's stock market Granger cause Brazil, Russia and Indian stock market. In this manner, Brazil, Russia and Indian stock markets are not the appropriate investment destination for the investors who have investments in China's stock market and willing to reduce their portfolio risk.

In addition, except for the India, all stock markets (Brazil, China, South Africa, and Turkey) Granger cause Russian stock market. Finally, it is also found in this study that Brazil stock market Granger cause Turkish stock market. However, we couldn't find any supporting evidence for the validity of the causal association among the stock markets of India, China, South Africa and Turkey.

Keywords: Stock Markets in BIRCS-T, Cointegration and Granger Causality Analysis, Emerging Stock Markets Integration.

1. GİRİŞ

Küreselleşme olgusu finansal serbestleşme ile birlikte piyasaların entegrasyon düzeyini son otuz yılda önemli ölçüde artırmıştır. Sermaye akışının önündeki engellerin kalması ile birlikte finansal piyasaların daha fazla birlikte hareket ettiği dikkat çekmektedir. Bir başka ifade ile finansal serbestleşme ile birlikte finansal piyasalar birbirine daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Bu durum en çok uluslararası yatırımcıları etkilemiştir. Piyasalar arası entegrasyon düzeyinin düşük olduğu dönemlerde yatırımcılar portföy çeşitlendirmesi için daha az çaba sarf ederken, günümüzde uluslararası yatırımcıların portföy çeşitlendirmesi için piyasa arayışları büyük emek ve çaba gerektirebilmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Finansal serbestleşme, bir yandan sermaye akışının önündeki engelleri kaldırırken diğer yandan risklerin boyutunun artmasına ve yeni risklerin oluşmasına yol açmıştır. Doğru yönetilemeyen finansal serbestleşme hareketlerinin birçok ülkede krizlere neden olduğu görülmektedir. Bu durumdan en fazla etkilenen ise yine uluslararası yatırımcılar olmuştur. Bir ülkede meydana gelen kriz kolaylıkla bir başka ülkeyi etkiler duruma gelmiştir. Uluslararası yatırımcılar, artan riskler nedeniyle portföy çeşitlendirmesine daha fazla önem vermek durumunda kalmışlardır.

Daha az risk üstlenerek daha yüksek getiri elde etmek isteyen yatırımcılar gelişmekte olan ülkelerdeki ortalama getiri oranlarının gelişmiş ülkelerdeki ortalama getiri oranlarından daha yüksek olması nedeniyle bu ülkelerde çeşitlendirme yoluyla yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerdeki entegrasyonun yüksek boyutlara ulaşabildiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu zaman temel uluslararası makroekonomik faktörlerden birlikte etkileniyor olması farklı ülkelerdeki finansal piyasalarının birlikte hareket etmesine yol açabilmektedir.

Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan ekonomik ve siyasi entegrasyonlar finansal piyasaların da entegre olmasına neden olmaktadır. Yüksek getiri elde etmek isteyen uluslararası yatırımcıların ise gelişmekte olan ülke menkul kıymet borsaları arasında çeşitlendirme yoluyla faydalarını maksimize etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu kapsamda, menkul kıymet borsaları arasındaki entegrasyon düzeyi uluslararası yatırımcılar açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye ve gelişmekte olan beş ülke (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve G.Afrika) (BRICS) menkul kıymet borsaları arasındaki entegrasyon 1997-2015 dönemi için aylık veriler kullanılarak uzun dönemli eşbütünleşme ve nedensellik analizleri yardımıyla incelenmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki ikinci bölümünde, Türkiye ile gelişmekte olan ülke menkul kıymet borsaları arasındaki entegrasyonu inceleyen geçmiş çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan veri ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, analizler sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur. Son olarak beşinci bölümde, çalışmanın sonucu hakkında bilgi aktarılarak gelecek çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR

Menkul kıymet borsaları arasındaki entegrasyonu inceleyen çalışmaların ulaştıkları bulguların kullanılan yöntem, analiz edilen ülke ve zaman dilimine göre farklılık gösterdiği görülmektedir.

BRIC ülkeleri menkul kıymet borsaları ile BİST arasındaki entegrasyonun Johansen parametrik ve Johansen parametrik olmayan eşbütünleşme testleri yardımıyla incelendiği bir çalışmada söz konusu ülkelerdeki menkul kıymet borsalarının uzun dönemde birlikte hareket ettiği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bu nedenle, söz konusu ülke menkul kıymet borsaları arasında çeşitlendirme yapılmasının uygun olmadığı belirtilmiştir (Bozoklu ve Saydam, 2010: 427-429).

Yılcı ve Öztürk (2010: 272-273), Türkiye ile uluslararası ticari faaliyetlerde bulunan beş ülke (ABD, İspanya, İngiltere, Almanya ve Hollanda) menkul kıymet borsaları arasındaki entegrasyonu Ocak 1995 ile Aralık 2009 dönemi için yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizleri

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

yardımıyla incelemişlerdir. Analizler sonucunda, BİST 100 (Türkiye), FTSE 100 (İngiltere), SP 500 (ABD) ve AEX (Hollanda) endeks değerleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına yönelik herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Buna göre, yatırımcıların, Türkiye, İngiltere, ABD ve Hollanda menkul kıymet borsaları arasında çeşitlendirme yaparak fayda sağlamaları mümkün olabilmektedir.

Samırkaş ve Düzakın (2013: 15) Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır, Bahreyn, Bulgaristan, Hırvatistan, Kazakistan, Pakistan, Romanya ve Ürdün menkul kıymet borsaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen eşbütünleşme yöntemi yardımıyla incelemişlerdir. Yürütülen analizler sonucunda, Mısır menkul kıymetler borsası haricinde incelenen tüm ülke menkul kıymet borsaları ile BİST arasında herhangi bir uzun dönem ilişkisinin varlığına yönelik bulgulara ulaşılamamıştır. Buna göre BİST’de yatırımları bulunan yatırımcılar açısından Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn, Bulgaristan, Hırvatistan, Kazakistan, Pakistan, Romanya ve Ürdün menkul kıymet borsaları çeşitlendirme açısından uygun olarak değerlendirilebilmektedir.

Korkmaz ve Çevik (2008: 72-73) Türkiye ile 12 gelişmiş ve 22 gelişmekte olan ülke menkul kıymet borsası arasındaki entegrasyonu Johansen eşbütünleşme analizleri yardımıyla incelemişlerdir. Analizler sonucunda, Türkiye ile gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan Avustralya, Kanada, Almanya, Fransa, Yeni Zelanda, İsviçre ve ABD, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde ise Çek Cumhuriyeti, Mısır, Hindistan, İsrail ve Tayvan arasında uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre söz konusu ülkelerde çeşitlendirme yoluyla fayda sağlamak mümkün gözükmemektedir.

Çelik vd. (2013a: 79), Türkiye ile İspanya, Portekiz ve İtalya menkul kıymet borsaları arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiyi Ocak 2010- Aralık 2012 dönemini baz alarak incelemişlerdir. Johansen-Juselius eşbütünleşme analizleri sonucunda, BİST ile incelenen diğer menkul kıymet borsaları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına yönelik herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Buna göre, BİST yatırımcılarının söz konusu ülkelerde çeşitlendirme yolu ile yatırımlarda bulunması mümkün olabilmektedir.

Korkmaz vd. (2009: 54-58) Ocak 1995 ile Aralık 2007 dönemi için Türkiye ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülke menkul kıymet borsaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen ve Gregory-Hansen eş bütünleşme analizleri yardımıyla aylık veriler kullanarak incelemiş ve Türkiye ile 16 gelişmiş ve 21 gelişmekte olan ülke menkul kıymet borsasının uzun dönemde birlikte hareket ettiği yönünde bulgulara ulaşımlardır.

Çelik vd. (2013b: 173-174), Brezilya ve Türkiye menkul kıymet borsası arasındaki ilişkiyi Mayıs 2010-Aralık 2012 dönemi için günlük veriler kullanarak incelemiş ve iki ülke menkul kıymet borsalarının uzun dönem ilişkisine sahip olduğu yönünde bulgulara ulaşımlardır.

İbicioğlu ve Kapusuzoğlu (2011: 94) Türkiye ile Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan, Hırvatistan, Malta menkul kıymet borsaları arasındaki ilişkiyi Temmuz 2002–Mart2010 dönemi için günlük veriler kullanarak Johansen eşbütünleşme analizleri yardımıyla incelemişlerdir. Analizler sonucunda, söz konusu ülke menkul kıymet borsaları ile BİST arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına yönelik bulgulara ulaşımlardır.

Boztosun ve Çelik (2011: 158), Türkiye ile Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç, İsviçre ve İngiltere menkul kıymet borsaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen-Juselius eşbütünleşme analizleri yardımıyla incelemişlerdir. Analiz

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

sonucunda BİST ile Norveç, Hollanda, Belçika, Almanya ve İngiltere menkul kıymet borsaları arasında uzun dönemde birlikte hareket ettiği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Çıtak ve Gözbaşı (2007: 264), BİST ile bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülke menkul kıymet borsaları arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analizleri yardımıyla incelemişlerdir. Analiz sonucunda, BIST ile İngiltere, ABD, Almanya ve Hindistan menkul kıymet borsaları arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

3. VERİ VE YÖNTEM

Türkiye ile gelişmekte olan beş ülke (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve G.Afrika) (BRICS) arasındaki ilişki Temmuz 1997-Aralık 2015 için aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve G.Afrika ve Türkiye menkul kıymet borsalarının kısaltması çalışma kapsamında sırasıyla, BR, RC, ZA, IND, RU ve TR olarak kullanılmıştır. İncelenen ülkelerin menkul kıymet borsalarının temsilcisi olarak sırasıyla Brezilya için BOVESPA (BVSP), Rusya için Russian Trading System Cash Index (RTSI), Hindistan için Bombay Stock Exchange-SENSEX (BSE-Sensex), Çin için Shanghai Composite Stock Market Index (SSE Composite Index), G.Afrika için FTSE South Africa (WIZAF) ve son olarak Türkiye için BİST 100 (XU100) alınmıştır.

Söz konusu veriler Yahoo Finance (<https://finance.yahoo.com>) veri tabanından elde edilmiştir. Piyasa endekslerinin aylık kapanış fiyatlarının doğal logaritmaları alınmış ve bu yolla logaritmik seriler oluşturularak çalışmada kullanılmıştır. Logaritmik serilerin durağanlığı ADF, ADF-GLS, PP, KPSS, ERS-PO, Ng-Pr birim kök testleri yardımıyla incelenmiş ve birim kök test sonuçlarına Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Birim Kök Test Sonuçları

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

		ADF	ADF-GLS	PP	KPSS	ERS-PO	Ng-Pr
Düzey	BR	-1.196126 (0)	-0.272458 (0)	-1.211770	1.692076 a	34.64877 (0)	-0.35549 (0)
	RC	-1.478917 (0)	-0.374813 (0)	-1.938215	0.992892 a	17.61030 (0)	-0.78075 (0)
	ZA	-1.015299 (0)	0.049136 (0)	-1.270942	0.770552 a	20.47096 (0)	0.13221 (0)
	IND	-0.346843 (0)	0.726748 (0)	-0.467728	1.802649 a	61.49583 (0)	0.83839 (0)
	RU	-1.068720 (0)	-1.254442 (1)	-1.329349	1.385575 a	11.89604 (0)	-3.23041 (1)
	TR	-2.376354 (0)	0.673830 (0)	-2.373044	1.776016 a	115.2858 (0)	0.58455 (0)
Düzey Trendli	BR	-1.517598 (0)	-1.622854 (0)	-1.626935	0.292707 a	15.25888 (0)	-5.94426 (0)
	RC	-2.697379 (2)	-2.668476 c (2)	-2.609643	0.085032	11.71009 (0)	-7.74008 (0)
	ZA	-1.562747 (0)	-1.642825 (0)	-1.853153	0.202378 b	15.78175 (0)	-5.69321 (0)
	IND	-2.383216 (0)	-1.608158 (0)	-2.660338	0.153800 b	19.77782 (0)	-5.00804 (0)
	RU	-1.603481 (0)	-1.614499 (1)	-2.078420	0.318994 a	26.75686 (0)	-5.60172 (1)
	TR	-2.867587 (0)	-1.437100 (0)	-2.979185	0.270422 a	20.65100 (0)	-4.86801 (0)
Birincil Fark	BR	-14.98814 a (0)	-1.564212 (3)	-14.98508 a	0.131363	1.211223 a (0)	-4.51215 (3)
	RC	-13.21808 a (0)	-8.029356 a (1)	-13.56350 a	0.040508	0.531577 a (3)	-20.0574 a (9)
	ZA	-13.63709 a (0)	-2.567699 (3)	-13.69073a	0.092717	1.125018 a (4)	-3.52544 (7)
	IND	-14.14065 a(0)	-2.270211 b (3)	-14.20608 a	0.094071	0.726521 a (0)	-8.82746 b (3)
	RU	-11.92614 a (0)	-10.63243 a (0)	-11.98219 a	0.118438	0.276244 a (0)	-98.8008 a (0)
	TR	-15.00042 a (0)	-15.02029 a(0)	-15.00111 a	0.210407	0.229771 a (0)	-109.973 b (0)
Birincil Fark Trendli	BR	-14.99900 a (0)	-2.870306 c (3)	-14.99670 a	0.091737	1.871390 a (0)	-11.7309 (3)
	RC	-13.18821 a (0)	-13.09297 a (0)	-13.53767 a	0.040593	1.914923 a (3)	-30.7543 a (9)
	ZA	-13.60913 a (0)	-5.290378 a (2)	-13.66314 a	0.066304	2.256813 a (4)	-3.43682 (11)
	IND	-14.11275 a (0)	-3.952333 a (3)	-14.18006 a	0.080505	1.267400 a (0)	-21.8975 b (3)
	RU	-11.89962 a (0)	-11.52841 a (0)	-11.95500 a	0.115094	0.933532 a (0)	-103.454 a (0)
	TR	-15.11328 a (0)	-15.06337 a (0)	-15.11070 a	0.028766	0.838765 a (0)	-109.963 a (0)

Birim kök test sonuçlarına göre tüm ülkelerin menkul kıymet borsalarına ait veriler birincil farkları alındıktan sonra durağan hale gelmektedir. Bir başka ifadeyle, seriler birincil farkları alındıktan sonra durağanlaşmakta ve birim kök içermemektedir. Birinci seviyede durağan hale gelen seriler arasında nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla Johansen (1988, 1991) eşbütünleşme analizleri yürütülmüştür. Uygulanan VAR modelinde en uygun gecikme 3 (üç) olarak belirlenmiştir.

4. BULGULAR

Uzun dönem denge ilişkisini gösteren eşbütünleşme (koentegrasyon) test sonuçlarına Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

	Temel Hipotez	Alternatif Hipotez	Istatistik	%5 Kritik Değer	P-değeri
Trace Test	$r = 0$	$r \geq 1$	98,56114	95,75366	0,0316
	$r \leq 1$	$r = 2$	53,28814	69,81889	0,4925
Eigenvalue	$r = 0$	$r \geq 1$	45,27300	40,07757	0,0119
	$(\lambda\text{-max})$ Test	$r \leq 1$	$r = 2$	25,69677	33,87687

Tablo 2’de yer alan Trace test sonuçlarına göre, seriler arasında eşbütünleşme olmadığı hipotezi ($r=0$) test istatistik değerinin (98,56114), %5 kritik değerden (95,75366) büyük olması nedeniyle red edilmiştir. Benzer şekilde, maksimum Eigenvalue test sonuçlarına göre, seriler arasında eşbütünleşme olmadığı hipotezi ($r=0$) test istatistik değerinin (45,27300), %5 kritik değerden (40,07757) büyük olması nedeniyle red edilmiştir. Buna göre, hem Trace hem de maksimum Eigenvalue test sonuçlarına göre, incelenen seriler arasında

eşbütünleşme olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle, seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Uzun dönemli ilişkilerin bulunmasının ardından seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger (1969) yöntemine göre incelenebilmektedir. Çalışma kapsamında tüm ülkeler için ayrı ayrı Granger nedensellik analizleri uygulanmıştır. Brezilya için uygulanan Granger nedensellik test sonuçlarına Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3: Brezilya için Granger Nedensellik Sonuçları

İlişkinin Yönü	İstatistik(χ^2)	P-değeri
$\Delta \text{Ln RC} \Rightarrow \Delta \text{Ln BR}$	6.632555	0.0846*
$\Delta \text{Ln ZA} \Rightarrow \Delta \text{Ln BR}$	4.329350	0.2280
$\Delta \text{Ln IND} \Rightarrow \Delta \text{Ln BR}$	3.065825	0.3816
$\Delta \text{Ln RU} \Rightarrow \Delta \text{Ln BR}$	0.915426	0.8217
$\Delta \text{Ln TR} \Rightarrow \Delta \text{Ln BR}$	0,980595	0,8059

Not: ***, **, *, sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde Çin menkul kıymetler borsasının Brezilya menkul kıymetler borsasının Granger nedeni olduğu görülmektedir. Bunun dışında Brezilya menkul kıymet borsasını etkileyen incelenen ülkeler arasında başka bir ülke menkul kıymet borsasının bulunmadığı dikkat çekmektedir.

Tablo4: Çin için Granger Nedensellik Sonuçları

İlişkinin Yönü	İstatistik(χ^2)	P-değeri
$\Delta \text{Ln BR} \Rightarrow \Delta \text{Ln RC}$	2.273416	0.5176
$\Delta \text{Ln ZA} \Rightarrow \Delta \text{Ln RC}$	5,902117	0,1165
$\Delta \text{Ln IND} \Rightarrow \Delta \text{Ln RC}$	1,617929	0,6553
$\Delta \text{Ln RU} \Rightarrow \Delta \text{Ln RC}$	1,303893	0,7282
$\Delta \text{Ln TR} \Rightarrow \Delta \text{Ln RC}$	2.939097	0.4011

Not: ***, **, *, sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4’te yer alan bulgular incelendiğinde, analiz edilen ülkeler arasından hiçbir ülkenin Çin menkul kıymetler borsasının nedeni olmadığı görülmektedir. Bir başka ifade ile Çin menkul kıymetler borsası Brezilya, G.Afrika, Hindistan, Rusya ve Türkiye’deki menkul kıymetler borsalarından etkilenmemektedir.

Tablo5: G.Afrika için Granger Nedensellik Sonuçları

İlişkinin Yönü	İstatistik(χ^2)	P-değeri
$\Delta \text{Ln BR} \Rightarrow \Delta \text{Ln ZA}$	2,068061	0,5584
$\Delta \text{Ln RC} \Rightarrow \Delta \text{Ln ZA}$	5,446843	0.1419
$\Delta \text{Ln IND} \Rightarrow \Delta \text{Ln ZA}$	0,594797	0,8976
$\Delta \text{Ln RU} \Rightarrow \Delta \text{Ln ZA}$	3,066921	0,3814
$\Delta \text{Ln TR} \Rightarrow \Delta \text{Ln ZA}$	5,159285	0,1605

Not: ***, **, *, sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde, incelenen ülkeler arasından hiçbir ülkenin G.Afrika menkul kıymetler borsasının nedeni olmadığı görülmektedir. Buna göre, Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya ve Türkiye menkul kıymetler borsaları, G.Afrika menkul kıymetler borsasını etkilememektedir.

Tablo 6: Hindistan için Granger Nedensellik Sonuçları

İlişkinin Yönü	İstatistik(χ^2)	P-değeri
$\Delta \text{Ln BR} \Rightarrow \Delta \text{Ln IND}$	2.569085	0.4629
$\Delta \text{Ln RC} \Rightarrow \Delta \text{Ln IND}$	6.414455	0.0931*
$\Delta \text{Ln ZA} \Rightarrow \Delta \text{Ln IND}$	2.459626	0.4826
$\Delta \text{Ln RU} \Rightarrow \Delta \text{Ln IND}$	1.313088	0.7260
$\Delta \text{Ln TR} \Rightarrow \Delta \text{Ln IND}$	4.215099	0.2392

Not: ***, **, *, sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Hindistan için Granger nedensellik sonuçlarının yer aldığı Tablo 6 incelendiğinde, incelenen ülke menkul kıymet borsaları arasından sadece Çin menkul kıymetler borsasının Hindistan menkul kıymetler borsasının Granger nedeni olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre, Hindistan menkul kıymet borsası Brezilya, Rusya, G.Afrika ve Türkiye menkul kıymetler borsalarından etkilenmemektedir.

Tablo 7: Rusya için Granger Nedensellik Sonuçları

İlişkinin Yönü	İstatistik(χ^2)	P-değeri
$\Delta \text{Ln BR} \Rightarrow \Delta \text{Ln RU}$	2.569085	0.0105**
$\Delta \text{Ln RC} \Rightarrow \Delta \text{Ln RU}$	6.414455	0.0694*
$\Delta \text{Ln ZA} \Rightarrow \Delta \text{Ln RU}$	2.459626	0.0092***
$\Delta \text{Ln IND} \Rightarrow \Delta \text{Ln RU}$	1.313088	0.4914
$\Delta \text{Ln TR} \Rightarrow \Delta \text{Ln RU}$	4.215099	0.0591*

Not: ***, **, *, sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Rusya için Granger nedensellik sonuçlarının yer aldığı Tablo 7 incelendiğinde, Hindistan hariç tüm ülke (Brezilya, Çin, G.Afrika ve Türkiye) menkul kıymet borsalarının Rusya menkul kıymet borsasının Granger nedeni olduğu görülmektedir. Buna göre, Rusya menkul kıymet borsası, Brezilya, Çin, G.Afrika ve Türkiye menkul kıymet borsalarından etkilenmektedir.

Tablo 8: Türkiye için Granger Nedensellik Sonuçları

İlişkinin Yönü	İstatistik(χ^2)	P-değeri
$\Delta \text{Ln BR} \Rightarrow \Delta \text{Ln TR}$	9.535785	0.0230**
$\Delta \text{Ln RC} \Rightarrow \Delta \text{Ln TR}$	0.581096	0.9007
$\Delta \text{Ln ZA} \Rightarrow \Delta \text{Ln TR}$	1.719645	0.6326
$\Delta \text{Ln IND} \Rightarrow \Delta \text{Ln TR}$	6.085289	0.1075
$\Delta \text{Ln RU} \Rightarrow \Delta \text{Ln TR}$	1.288778	0.7318

Not: ***, **, *, sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Tablo 8 incelendiğinde Türkiye’de menkul kıymet borsasını etkileyen tek ülke menkul kıymet borsasının Brezilya olduğu görülmektedir. Buna göre, incelenen ülkeler arasında Brezilya dışında hiçbir ülke menkul kıymet borsasının Türkiye’deki menkul kıymet borsası üzerinde etkili olmadığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Son otuz yılda hem Türkiye’de hem de Dünya’da önemi sürekli artan küreselleşme olduğu finansal piyasalar üzerindeki etkisini artırmıştır. Sermayenin önündeki engellerin azaltılması hatta birçok piyasada ortadan kaldırılması ile ülkeler arasında sermayenin çok hızlı bir şekilde el değiştirebildiği görülmektedir. Bilgi ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler de bu artışta önemli bir paya sahip olmaktadır. Söz konusu gelişmeler özellikle uluslararası yatırımcıların farklı ülkelerde yatırımda bulunma çabasını önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Daha az risk üstlenerek daha yüksek getiri elde etmek isteyen yatırımcılar ise gelişmekte olan ülkelerdeki ortalama getiri oranlarının gelişmiş ülkelerdeki ortalama getiri oranlarından daha yüksek olması nedeniyle bu ülkelerde çeşitlendirme yoluyla yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. Yatırımlarını farklı ülke menkul kıymet borsalarında çeşitlendirmek isteyen yatırımcılar açısından menkul kıymet borsalarının birlikte hareket etme düzeyi oldukça önem arz etmektedir. Bir başka ifadeyle, portföy çeşitlendirmenin başarıya ulaşabilmesi, yatırım yapılan ülke menkul kıymet borsalarının göstermiş oldukları birlikte değişim ile yakından ilişkili olmaktadır. Bu nedenle farklı coğrafi bölgelerdeki menkul kıymet borsaları arasındaki entegrasyonun belirlenmesi uluslararası yatırımcılar açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, BİST ile gelişmekte olan beş ülke (Brezilya, Çin, G.Afrika, Hindistan, Rusya) menkul kıymet borsaları arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler 1997-2015 dönemine ait aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. Eşbütünleşme analizleri sonucunda söz konusu ülke menkul kıymet borsalarının uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Granger nedensellik analizleri sonuçlarına göre, Çin, menkul kıymetler borsasının Brezilya, Rusya ve Hindistan menkul kıymetler borsaları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Buna göre, Çin menkul kıymet borsalarında yatırım yapan ve portföy riskini çeşitlendirme yolu ile azaltma isteyen yatırımcılar için Brezilya, Rusya ve Hindistan’ın amaca uygun menkul kıymet borsaları olarak değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Hindistan hariç incelenen tüm ülkelerdeki (Brezilya, Çin, G.Afrika ve Türkiye) menkul kıymet borsalarının Rusya menkul kıymet borsasını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, Brezilya menkul kıymet borsasının Borsa İstanbul’u da etkilediği görülmektedir. Ancak, Türkiye ile Hindistan, Çin ve G.Afrika menkul kıymet borsaları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığına yönelik bulgulara ulaşılamamıştır.

Elde edilen bulguların özellikle uluslararası yatırımcılar açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bundan sonraki çalışmaların farklı ülke grupları ve/veya farklı analiz yöntemlerini kullanarak incelemelerde bulunması bu konudaki literatürün gelişmesine önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Bozoklu, Ş. ve Saydam, İ. (2010). BRIC Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Sermaye Piyasaları Entegrasyonunun Parametrik ve Parametrik Olmayan Eşbütünleşme Testleri İle Analizi, Maliye Dergisi, 159, 416-431.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Boztosun, D. ve Tuncay, Ç. (2011). Türkiye Borsasının Avrupa Borsaları ile Eşbütünlüşme Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,16(1), 147-162.
- Çelik, İ., Gençtürk, M. ve Binici, F.Ö. (2013a). İMKB 30 Endeksi ile Avrupa Birliği Üyesi Borsaları Arasındaki Dinamik İlişkilerin Vektör Otoregresif Model Bağlamında Belirlenmesi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim Sayısı, 73-86.
- Çelik, İ., Kaya, M. ve Tunç, H. (2013b). Uluslararası Portföy Çeşitlendirmesi Açısından Gelişmekte Olan Ülke Borsaları Arasındaki Eşhareketlilik: Brezilya-Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1), 167-180.
- Çıtak, L. ve Gözbaşı, O. (2007). İMKB İle Bazı Önde Gelen Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Borsaları Arasındaki Bütünleşmenin Temel Endeks ve Ana Sektör Endeksleri Temelinde Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2): 249-271.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- İbicioğlu, M. ve Kapsuzoğlu, A. (2011). İMKB İle Avrupa Birliği Üyesi Akdeniz Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasalarının Entegrasyonunun Ampirik Analizi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), 85-102.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S. (1991). Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models, *Econometrica*, 59(6), 1551-1580.
- Korkmaz, T. ve Çevik, E. (2008). Türkiye ve Uluslararası Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Eş Bütünleşme İlişkisi ve Portföy Tercihleri, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 2(1), 59-84.
- Korkmaz, T., Zaman, S. ve Çevik, E.İ. (2009). İMKB ile Uluslararası Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Entegrasyon İlişkisinin Yapısal Kırılma Testleri İle Analizi, Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17, 40-71.
- Samırkaş, M.C. ve Düzakın, H. (2013). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının Avrasya Borsaları ile Entegrasyonu, Akademik Bakış Dergisi, 35, 1-19.
- Yılcı, V. ve Öztürk, Z.A. (2010). Türkiye ile En Büyük Beş Ticaret Ortağının Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Entegrasyon İlişkisinin Analizi: Yapısal Kırılmalı Birim Kök ve Eşbütünlüşme Analizi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 36, 261-279.

CELÂLUDDİN ES-SUYÛTÎ'NİN MAKÂMELERİNDEKİ İNTÂK VE TEŞHİS
SANATLARINA DAİR BİR İNCELEME
-el-Makâmatu'l-Miskiyye, el-Verdiyye ve el-Yâkûtiyye Örneği-

Hacı ÇİÇEK

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, hcicek02@hotmail.com

Osman KAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, osmankaya57@hotmail.com

ÖZET

Sözlükte “ayağa kalkmak ve ayakta durmak” anlamına gelen makâme kelimesi (çoğulu: makâmât), “Bir amaç uğruna toplanan insanların kaldıkları veya oturduğu belli bir mekân” demektir. Daha sonra benzer yerlerde söylenen edebî sözler de, makâme diye nitelendirilmiştir. Makamelerin, sözel olarak günümüzdeki stand-up sanatına benzer formatta başladığını, bilahare yazılı metinler şeklinde devam ettiğini söyleyebiliriz.

Makâmât, Arap dili ve edebiyatında sanatsal bağlamda çok önemsenen edebî bir türdür. Nesir olmalarına rağmen şiir tonunda söylenmiş, yazılmıştır. Çünkü her cümle ve kelime, kendi arasında bir insicam, bir uyum ve ahenge sahiptir. Kelimelerinde müzikal ve senfonik bir boyut vardır. Genellikle tecnis, seci, teşhis ve intâk/fabl sanatlarıyla örülüdür.

Makâmelerin konuları ise çok çeşitlidir. Makâmât sahiplerinden Bediuzzaman el-Hemedânî (ö.398/1008), Muhammed el-Harîrî (ö.516/1122), İbn Saykal el-Cezerî (ö.689/1290) ve Nâsîf el-Yâzîcî'nin (ö.1287/1870) yazdığı makâmelerde hayvan, şehir, yöre ve bölgeler, söz konusu edinilmiştir. Örneğin *el-Makâmatu'l el-Kirdiyye* (Maymun makâmesi), *el-Makâmatu'l-Esediyye* (Aslan makâmesi), *el-Makâmatu'l-Bağdadiyye*, *el-Makâmatu'l-Hicâziyye* ve *el-Makâmatu'l-Kudusiyye* onlardan bazılarıdır. Zemahşerî'nin (ö.538/1144) makâmeleri ise genellikle *Makâmatu't-Tevhid*, *Makâmatu'l-İstikâme*, *Makâmatu'z-Zuhd* ve *Makâmatu'l-İhlâs* konulu İslâmî motiflidir. İbnu'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) makâmelerinde ise neredeyse bir sınırlama bulunmamaktadır.

Eserlerinde yukarıda söz ettiğimiz edebî sanatlarla yer verenlerden birisi de Celâluddîn es-Suyûtî(ö.911/1505)'dir. İlmî çevrelerde “ansiklopedik adam” diye bilinen es-Suyûtî, makâmelerinde teşhîs ve intâk sanatını en ideal şekilde icra etmiştir. Mesela *el-Makâmatu'l-Miskiyye*'de anber, za'ferân ve zebâd gibi güzel kokuları; *el-Makâmatu'l-Verdiyye*'de gül, nergis, yasemin, nesrin, menekşe, nilüfer ve reyhân (fesleğen) gibi çiçekleri; *el-Makâmatu'l-Yakûtiyye*'de ise yâkût, inci, zümrüt, mercan, zebercet, akik ve firûze (turkuaz) gibi değerleri taşları konuşurmuş, dile getirmiştir. Konuşturulan objeler, kendilerine has özellikleri dile getirerek karşı tarafa üstünlüklerini ispata çalışmıştır. Üstünlüklerini ispatlamak için ise ilk etapta, ayet ve hadislerden deliller getirmiştir. es-Suyûtî, bir araya getirdiği nesnelere, bir tiyatro sahnesindeymiş gibi konuşturmuş, tartıştırmış, bizzat aralarında hakemlik yapmıştır. Onların tartışmasını okuyanlar, bir ortaoyununun seyretmişçesine hazzedecektir, söyler isek mübalağa yapmış olmayız.

Bu bildiriye ansiklopedik adam Celâluddîn es-Suyûtî'nin adı geçen makâmelerinde konuşturulan nesnelere ele alınmış, onların tartışma ve atışmalarının analizi/kritiği yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: es-Suyûtî, Arapça, Makâmât, İntâk.

GİRİŞ

Arapçada genel adı ıtır/ıtriyye (çoğulu: *utûr/ıtriyyât*) olan güzel koku, binlerce yıl önceden bilinen bir güzellik ve çekicilik aracı olarak kullanılmış; kimi toplumlarda ise tanrılara ibadet maksadıyla kutsanmıştır. Kutsamanın yanı sıra ıtır, korkuyu yenmek, cesaretlenmek, cesaretlendirmek ve hastaların vücuduna sürmek amacıyla da kullanılmıştır. Güzel kokunun, insan psikolojisi üzerinde kendine has bir etkisi olduğundan, asırlarca tıpta koruyucu ilaç

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

olarak istihdam edilmiştir. Bu işlemin, birçok hastada olumlu etki bıraktığı da tespit edilmiştir. Bu işlevinden dolayı güzel koku, “görünmeyen silah” diye adlandırılmıştır.¹ Kimi toplumlar da, ilahları tarafından ibadetlerinin kabul edilmesi, kötü ruhlu varlıkların kendilerinden uzaklaşması veya hastadaki ağrıların dinmesi için çeşitli buhur ve kokular kullanmıştır.²

Eski Yunan’da güzel kokuların dinî ve tıbbî açıdan büyük bir önemi vardı. Orada güzel kokular, bir sektör haline gelmişti. Yunan tüccarlar, daha çok, deniz yoluyla güzel kokuların üretildiği Mısır, Arap beldeleri ve Afrika sahillerine gitmiş, yüksek meblağda altın ve gümüş ödeyerek güzel kokuları satın almıştı. Öyle ki Kızıldeniz, Aden ve Mısır limanları, güzel kokuların yüklendiği merkezler haline gelmişti. Roma gemileri tarafından bu merkezlerden alınan güzel kokular, o günkü Avrupa’nın dört bir yanına ulaştırılıyordu.³

İslam geldikten ve Hz. Peygamber tarafından güzel kokular için övücü sözler buyrulduktan sonra, güzel kokulara toplumsal düzeyde ilgi daha çok artmıştır. Biz, Hz. Peygamber’in, kendisine sevdirilen üç şeyden birinin güzel koku olduğunu⁴; ihrama girerken bulabildiği en güzel yağı sürdüğünü⁵ ve hiçbir zaman güzel kokuyu reddetmediğini⁶ biliyoruz. Bu nedenle daha sonraki bazı saray mensupları, güzel kokular için büyük meblağda para harcamıştır. Mesela Abbasi halifelerinden Mütevekkil Alallah’ın (ö.247/861), güzel kokular için yıllık, yüz bin dinar bütçe ayırdığını söyleyebiliriz.⁷

Suyûtî, *Makâmâtü’l-Miskiyye* ve *Makâmâtü’l-Verdiyye*’yi, Mısır’a siyasî kaosun hâkim olduğu dönemde 901/1496 ile 906/1501 yılları arasında kaleme almıştır.⁸ O, adı geçen makâmelerinde reyhan ile çiçekler; sebze, meyve ve bitkiler arasında bazı diyaloglar gerçekleştirmiştir. Müellif, yeri geldikçe akıllı ve şuurlu varlıklarmış gibi onları çalıştırmış, harekete geçirmiş; yeri geldikçe konuşturmuş; münazara ve münakaşa ettirmiştir. Bir yazar için, akıllı ve konuşan kimseler arasında diyalogu gerçekleştirmek kolay olabilir ama akletmeyen, konuşmayan bitki ve cansız varlıklar arasında diyalogları gerçekleştirmek, pek kolay olmasa gerek. Bu aktiviteyi gerçekleştirmek için yazarın, geniş bir ufka, engin bir hayale, nesne ve objeler arasındaki ilişkilere vakıf olabilecek derin bir idrake, onların derinliklerine muttali olacak keskin bir nüfuza sahip olması gerekir. İşte Suyûtî, bunu *el-Makâmâtü’l-Verdiyye*’de en güzel bir şekilde gerçekleştirmiştir.⁹ O, “Makâmât” adlı eserinde güzel kokuları ve onlardan birçoğunun kaynağı olan çiçekleri konuşturmuş ve tartışmıştır.¹⁰ Çünkü onlar da, iç yüzüne vakıf olamadığımız bir şekilde Allah’ı tesbih ederler. Kur’an, yedi gök, yer ve bunlarda bulunan her şeyin Allah’ı tesbih ettiğini; onu övgü ile tesbih etmeyen

¹ Ahmed Tevfik Hicâzî, *Mevsû’âtu’l-‘Utûr ve’l-‘Înâye bi’l-Cemâl*, Dârü Usâme, ‘Ammân, 2000, s. 7-8.

² Ya’kûb b. İshâk el-Kindî, *Kitâbu’t-Tarâffuk fi’l-‘Itir*, Vizâretü’s-Sakâfe ve’l-Funûn ve’t-Turâs, Doha, 2010, s. 7.

³ el-Kindî, *age*, s. 8.

⁴ Nesâî, *İşretü’n-Nisâ* 1.

⁵ Nesâî, *Hacc* 42.

⁶ Tirmizî, *Edeb* 37.

⁷ el-Kindî, *age*, s. 11.

⁸ Elde edilen bilgiler doğrultusunda es-Suyûtî’nin, makamelerini yazdığı zaman aralığı, yaklaşık otuz beş yıldır. Geniş bilgi için bkz. Semîr Mahmûd ed-Derrûbî, *Şerhu Makâmâti Celâluddîn es-Suyûtî*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1989, s. 86.

⁹ ed-Derrûbî, *age*, s. 117.

¹⁰ ‘Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Suyûtî, *Makâmât*, Matba’atu’l-Cevâib, Kustantiniyye, 1298, s. 4.

hiçbir şeyin bulunmadığını; ne var ki bizim onların tesbihini anlamadığını haber vermiştir.¹¹ Günün koşullarına göre eser, Suyûtî'nin orijinal bir çalışması olarak değerlendirilebilir.¹² Suyûtî, bu makâmelerde dört güzel kokuyu; renk ve kokularıyla insanların beğenisini kazanmış nergis, yasemin, elbân, nesrin, menekşe, nilüfer, mersin çiçeği, reyhân; yakut, lü'lü'inci, zümrüt, mercan, zebercet, akik ve firûze/turkuaz gibi objeleri ele almış, onların diliyle kendilerini tanıtmıştır. Bu kısa açıklamadan sonra onların diyaloglarına geçelim.

1. el-Makâmatu'l-Miskiyye'nin İçerdiği Konular

Bu makâme misk, amber, za'feran ve zebâd adlı dört kokuyu ve onların yararlarını ele almıştır.

es-Suyûtî, söz konusu makâmesine Allah'a hamd; Hz. Peygamber'e salât ve ashabına selam ile başlamıştır. Daha sonra okurlarına hem dünyada hem ahirette değerli olan birçok güzel kokuyu sunacağını söylemiştir. Kokuların, hangi özelliklere sahip oldukları; birinin diğerine karşı ne gibi meziyetlere malik olduğunu vurgulamış; daha sonra ise Suyûtî, bir açikoturumu yöneten moderatör gibi diyalogun güzel bir formatta geçmesini tavsiye etmiş ve delil olarak "Allah'a ve Peygamberine itaat edin; çekişmeyin, yoksa başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider"¹³ ayetini getirmiştir. Bu tavsiye üzerine adı geçen nesnelere, gereksiz yere tartışmayacaklarına, birbirlerine sataşmayacaklarına, hakaret etmeyeceklerine ve şekilde kendilerine yapılan tavsiyeye uyacaklarına dair söz vermiştir.¹⁴ es-Suyûtî, kimi zaman konuştuğu nesnelere yerine kendisi konuşmuştur. İşte es-Suyûtî, burada intak ve teşhis sanatını en güzel şekilde icra etmiştir. O güzel kokular şunlardır:

1.1. Misk / المِسْك / Moschus

Misk, bir tür erkek geyiğin karnındaki bezden çıkarılan güzel kokulu bir maddedir.¹⁵

Sahabiler, Hz. Peygamber'in, Kâbe'yi tavaftan önce içinde misk bulunan bir sürünme maddesini sürdüğünü¹⁶ görmüştür. Hz. Peygamber, iyi ve kötü arkadaşı, şu teşbihle nitelmiştir: "İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali, misk taşıyanla körük çeken insanlar gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir veya sen ondan satın alırsın. Körük çekene gelince ya elbiseni yakar yahut da sen onun pis kokusunu alırsın."¹⁷ Hz. Peygamber, şehidin ve Allah yolunda yaralanan kimsenin kan rengini zaferâna; kokusunu ise miske benzetmiştir.¹⁸ Cennetliklerin terinden misk kokusunun geldiğine dair hadisler bulunmaktadır.¹⁹ Hem ayrıca oruçlunun ağız kokusu, miske benzetilmiştir.²⁰ Hz. Peygamber, misk ve amber gibi renksiz

¹¹ İsrâ, 17/44.

¹² Aslında bu konuda birçok eser kaleme alınmıştır. Eser ve müelliflerine dair geniş bilgi için bkz. Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1997, s. 207, 321, 385.

¹³ Enfâl, 8/46.

¹⁴ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 2-3.

¹⁵ el-Câhız, *er-Resâilü's-Siyâsiyye*, IV/163; Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve ş-Şu'arâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 1423, I/406; Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, haz. Komisyon, Ankara, 1998, II/1570.

¹⁶ Buhârî, *Hacc* 18, 143, *Libâs* 73, 89, 91; Muslim, *Hacc* 31, 33; Muvvata, *Hacc* 17; Tirmîzî, *Hacc* 77; Ebû Dâvud, *Menâsik* 11; Nesâî, *Hacc*, 41, 231; İbnu Mâce, *Menâsik* 70.

¹⁷ Buhârî, *Buyu* ' 38; *Zebâih* 31; Muslim, *Birr* 146.

¹⁸ Buhârî, *Cihâd* 10, *Zebâih* 31; Muslim, *İmâret* 103; Ebû Dâvud, *Cihâd* 42; Tirmîzî, *Fedâilü'l-Cihâd* 21; Nesâî, *Cihâd* 25, *Cenâiz* 82, *Cihâd* 27; Muvvata, *Cihâd* 29.

¹⁹ Tirmîzî, *Cennet* 7.

²⁰ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 6.

kokulu maddeleri sürünürdü ve “Sürünme maddelerinin en iyisi, misktir” derdi.²¹ Hâlâ Türkçede telaffuz edilen “mis gibi kokuyor” sözü, miskten mülhemdir. el-Câhız (ö.255/869) kokular içinde en güzel ikilinin misk ile amber²² olduğu görüşündedir.

Misk kelimesi, Farsçadan Arapçaya geçmiş mu‘arrab bir kelimedir. Araplar, güzel koktuğundan dolayı miske “meşmûm” derlerdi; aynı özellikten dolayı kavuna “şemmâm” dedikleri gibi...²³

1.2. Amber / العُنْبُرُ / Croton eluteria

es-Suyûtî, Amber konusunda ise şöyle demiştir:

“Ey amber! Sen, fazilet ve üstünlük noktasında miskten sonra gelirsin! Mizaç planında da ondan sonraki sıradasın! Ama bilmelisin ki miskten gayri diğer bütün güzel kokuların en üstünüsün! Meşhur botanikçi Ebû Muhammed Ziyâuddîn Abdullâh b. Ahmed el-‘Aşşâb İbnu'l-Baytâr(ö.646/1248)’ın dediği gibi “Amber, kokuların efendisidir.”²⁴ Amberin, miskten daha öncelikli olduğu kabul edilemez, çünkü miskin üstünlüğü, Hz. Peygamberin sözleriyle tescil edilmiş ama sahih hadislerde, cennet toprağının Amberden olduğu buyrulmuştur.²⁵

İbnu Abbâs, amberin bir gömü ve define olmadığını, aksine denizin dışarıya attığı bir nimet olduğunu belirtmiştir.²⁶

Bütün uzman hekimler, amberin, insanın kalbine iyi gelip dimağı kuvvetlendirdiğini; koklanması halinde balgamı azalttığını; felce olumlu yönde katkıda bulunduğunu; mide ağrılarını azalttığını ve eklemlere güç verdiğini söylemiştir.²⁷

1.3. Zaferân/ الزَّرْعَفَرَانِ / Crocus sativus

es-Suyûtî, daha sonra zaferâna dönerek şöyle der: “Ey zaferân! Senin, cennetin ot ve toprağı olduğuna dair sahih rivayetler vardır. Bunun ötesinde hurilerin, senin kokundan yaratıldığı hakkında nakledilen haberler bulunmaktadır. Sen, üstünlük konusunda misk ve amberden sonra gelirsin. Her dostun sevgilisisin.”²⁸ Bir hadiste “Kim, Allah yolunda yara alırsa kıyamet günü onun yarası, rengi zaferân rengine, kokusu da misk kokusunda olacaktır”²⁹ diye buyrulmuştur.

²¹ Tirmizî, *Cenâiz* 16, Nesâî, *Zinet* 31; Ebû Dâvud, *Cenâiz* 37.

²² Ebû Osman Amr b. Bahr b. Maḥbûb el-Câhız, *er-Resâilu's-Siyâsiyye*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, ts., s. 546. Misk, kokuların en gözde olanıdır. En kaliteli misk ise Tibet'te yaşayan bir ceylana ait olandır. Çünkü bu hayvan, en yararlı ve temiz bitkiler ile beslenir. Bkz. Hicâzî, *Mevsû'âtu'l-'Utûr ve'l-'Înâye bi'l-Cemâl*, s. 80.

²³ Cevâlikî, *el-Muarrab*, s. 598; Zeynuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ebûbekr b. 'Abdulkadir er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, el-Mektebtu'l-'Asriyye, Beyrût, 1999, s. 294; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Murî en-Nevevî, *Tahrîru'l-İfâzi't-Tenbih*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1408, s. 40; Ahmed, Rızâ, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, ts., III/375.

²⁴ İbnu'l-Baytâr, aslen Endülüslüdür. Genç yaşta bitkiler üzerine çalışmalar yapmış, neredeyse çevresindeki bütün bitkilerin adını öğrenmiştir. Anadolu'yu da içine alan birçok yeri gezmiş, oralardaki eczacı ve botanikçilerle tanışmış; zengin bir botanik koleksiyonu oluşturmuştur. Suriye ve Mısır'a gitmiş, bildiklerini oradaki ilgili kişilere aktarmıştır. Daha sonra tekrar seyahate çıkmış, Hicaz, Musul, Urfâ ve Diyarbakır'a gitmiş, Şam'da vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Şemsuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân b. Kaymâz ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, Dâru'l-Hadis, Kâhire, 2006, XVI/426, XXIII/256; Selâhuddîn Halil b. Aybek b. 'Abdullâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrût, 2000, XVII/30; Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1980, IV/67; Mahmut Kaya, “İbnu'l-Baytâr” maddesi, *DİA*, İstanbul, 1999, XX/526-527.

²⁵ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 7-8.

²⁶ Buhârî, *Zekât* 36.

²⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 8.

²⁸ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 9.

²⁹ Tirmizî, *Fedâilu'l-Cihâd* 21; Ebû Dâvud, *Cihâd* 42; Nesâî, *Cihâd* 25.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

En güvenilir görüşe göre “zaferân” kelimesi, Arapça bir kelimedir. Süsengiller ailesindedir. Çok güzel bir kokusu ve sarı bir rengi/boyası vardır.³⁰ Aslanın da rengi sarı olduğundan Araplar ona **الْمُرْعَرَانُ** “muza‘ferân” demiştir.³¹ Arapçada **الأَصْفَرَانِ** “el-Esferân” yani “iki sarı” denildiğinde, anlaşılmalardan biri de, “altın- zaferân” ikilidir.³²

1.4. Zebâd / الزَّبَادُ /

es-Suyûtî, zaferândan sonra zebâda döner ve ona şöyle seslenir: “Ey zebâd! Sana gelince, gerek şehirde gerekse kırsalda oturan olsun, sen herkesin dilinde meşhursun. Ama ne var ki sen, misk, amber ve zaferân gibi akraların kadar fazilet ve üstünlüğe sahip değilsin! Çünkü senin adın, ne Kur’an’ın bir ayetinde; ne sahih ne hasen ne de zayıf olsun, Adnân’ın oğlu³³, ne Hz. Peygamberin bir hadisinde; ne sahabilerin ne de Tabiinlerin bir sözünde geçmiştir.”³⁴

Necaşi’nin hanımlarından, Hz. Peygamber’in hanımı Ümmü Habibe’ye bol miktarda zebâd hediye edildiğinden dolayı zebâd, bir şeref ve üstünlük kazanmış; böylece yüksek bir mertebeye ulaşmıştır.³⁵

es-Suyûtî, daha sonra zebâdın yararlarına temas ederek şöyle der: “Allah, sana birçok yararlı meziyetler bahsetmiştir. Nezleli kimse seni kokladığında iyileşir; iltihap ve yarası olan seni süründü mü ağrıları hafifler; doğum yapacak kadın, bir dirhem zaferân ile beraber seni içtiğinde ise onun doğum yapması kolaylaşır.”³⁶

Zebâd, kedigillerden adı misk kedisi diye bilinen memeli bir hayvandan elde edilen güzel bir kokudur. Kediye benzeyen hayvanın misk bezlerinden elde edilir.³⁷ Zebâd, miskin en gözde kokusudur. Dişi hayvanın karın derisinin altında bulunan ve kuyruğuna yakın yerde bir bezden yağlı bir madde salgılanır.³⁸ Yakut el Hamevî (ö.626/1230), yolcuların kendisine bildirdiğine göre sıcak bastığında hayvanın terlemeye başladığını ve kokuyu toplamaya çalıştığını³⁹ nakletmektedir. Misk kedisi bir evin yanından geçtiğinde, bıraktığı kokunun etkisi bir süre kadar devam ederdi. Hayvana el sürüldüğünde, kokusu ellere sinerdi.⁴⁰

³⁰ el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, III/220; Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrût, 1414, IV/324.

³¹ Cevâlikî, *el-Mu'arrab*, s. 353. Ülkemizde safran diye bilinir.

³² Firûzâbâdî, *age*, s. 425.

³³ Müellif, burada Hz. Peygamber soyunun, Hz. İbrâhîm’in oğlu olan Hz. İsmail’in soyundan gelen Adnân’a dayandığına bir telmihte bulunmuştur. Bkz. Ebu Sa’d ‘Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb*, nşr. Meclisu Dâireti'l-Ma'arif el-'Usmâniyye, Haydarabâd, 1962, s. 12; Muhammed b. Ebûbekir b. ‘Abdullah b. Mûsâ el-Burrî, *el-Cevhere fi Nesebi'n-Nebi ve Ashâbu'l-'Aşere*, Dâru Rufâ'î, Riyâd, 1983, I/23.

³⁴ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 10. Miskın adı Kur’an’da; amber ve zaferân ise hadislerde geçmiştir. Zebâd ismi ise bu kaynaklarda bulunmamaktadır. Müellif, bunu kast etmiştir.

³⁵ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 10.

³⁶ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 10.

³⁷ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî, *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-'İbâd*, Dâru Sâdir, Beyrût, ts. s. 30; Sirâcuddîn Ebû Hafs Umer b. Muzaffer İbnü'l-Verdî, *Harîdetu'l-'Acâib ve Ferîdetu'l-Garâib*, Mektebetu's-Sekâfe el-İslâmiyye, Kâhire, 2008, s. 199; Firûzâbâdî, *age*, s. 285; ez-Zebidî, *age*, XXXII/340; Ebû'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ b. 'İsâ, *Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1424, II/51; Ahmed Rızâ, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, ts., III/10.

³⁸ Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm İbnü'l-Fakih el-Hemedânî, *el-Buldân*, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrût, 1996, III/125; Ebû'l-Hasan Burhânuddîn İbrâhîm b. 'Umer b. Hasen er-Rubât el-Bikâî, *Nazmu'd-Durer fi Tenâsubi'l-Ayat ve's-Suver*, Dâru'l-Kuttâb el-İslâmî, Kâhire, ts., X/315; Ebû'l-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcu'l-Kavîm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000, s. 53.

³⁹ Şihâbuddîn Ebû 'Abdullâh Yakût el-Hamevî, *Mu'cem ul-Buldân*, Dâru Sâdir, Beyrût, 1995, III/125.

⁴⁰ Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm el-Hemedânî İbnü'l-Fakih, *el-Buldân*, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrût, 1996, I/66.

el-Makâmatu'l-Miskiyye'nin içerdiği güzel kokuların mahiyetini ve tarihi süreçteki konumlarını vurguladıktan sonra şimdi de *el-Makâmatu'l-verdiyye*'nin ele aldığı güzelim çiçeklerin analizini yapmaya çalışalım.

2. el-Makâmatu'l-Verdiyye'nin İçerdiği Konular

Bu makâmenin bir diğer adı ise el-Makâmatu'r-Reyâhîn'dir. On çiçeğin mahiyet ve yararlarını konu edinmiştir. Onlar gül, nergis, yasemin, elbân, nesrin, menekşe, nilüfer, mersin çiçeği, el-Âs, reyhân ve kına çiçeğidir. es-Suyûti, günün birinde ağaçları yemyeşil, gölgesi oldukça yoğun, dalları yapraklanmış ve rengarenk bir bahçede adı geçen güzel kokulu çiçekleri bir araya toplar, konuşturur.⁴¹

Suyûti'nin, güzel bir formatta geçmesi gerektiği ve hakaret içeren sözlerin sarf edilmemesi yönündeki tavsiyesine, çiçeklerin çok bağlı kalmadığını söyler isek mübalağa yapmış olmayız. Çiçekler, bazen birbirine saygı gösterir, bazen de galeyana gelerek tarizde bulunurlar. Şimdi onların diyaloglarına kulak verelim.

2.1. Gül / الأورد / Rosa

Gül, yukarıda adı geçen çiçekler arasında dikeniyi kendini beğenmiş bir halde, ortaya çıkarak ileri atılır ve şöyle der:

“Sözlerime, her konuda bizden yardımını esirgemeyen Allah'ın adıyla başlıyor ve sadece ondan yardım diliyorum. Şunu biliniz ki ben, rehangillerin kralıyım. Ruhlara hayat veren kaynak, benim; halife ve sultanların can dostuyum. Benim mekânım, taş-toprağın üzeri değil, yüksekçe yataklardır. Kırmızı rengim, bahçelerdeki bütün çiçeklerin üstünde parlar, kendini gösterir.⁴² Bütün çiçeklerden daha şerefliyim. Çünkü ben, isrâ gecesinde Hz. Peygamber, Cebrail ve Burâk'ın terinden yaratılmışım.”⁴³

Gülün, kendini övmesi bu minval üzere devam eder. Diğer çiçeklere göre daha üstün ve şerefli olduğuna dair Kur'an'dan “*Gök yarılıp da, gül gibi kızardığı, yağ gibi eridiği zaman haliniz nice olur?*”⁴⁴ ayetini delil olarak getirir. Gül, yukarıda saydıklarıyla yetinmez. Nâbiğa ez-Zubyânî(ö.604)'nin dostu Hire Kralı Nu'mân b. Munzir (ö.594)'in, kız kardeşlerini koruduğu gibi⁴⁵ Emiru'l-müminin Mütevekkil'in⁴⁶, kendisini korumasını da üstünlüğünün bir ifadesi olarak rakiplerine bildirir. Gül, insanlara olan yararlarını ise övünerek şu şekilde sayıp sayar: “Sakinleştiriciyim, iç organları güçlendiririm, vücuda güzel ve aromatik bir koku veririm, benim gülsuyumu koklayan kişinin baş ağrısı hafifler. Mideyi rahatlatırım, ciğer ve

⁴¹ es-Suyûti, *Makâmât*, s. 11.

⁴² Gül rengi, şekli ve kokusu bakımından da çeşitli benzetmelere konu teşkil etmiştir. Bunların başında onun her yönüyle Hz. Peygamber'e benzetilişi gelmektedir. Halk arasında, “Gül koklamak sevaptır” sözü de daha çok bu çiçeğin Hz. Peygamber'in sembolü olmasından kaynaklanmaktadır. Tasavvuf sembolizmde gül ilahi güzelliği ifade ettiği gibi Allah'ın mahbubu Hz. Muhammed'i de temsil eder. Bundan dolayı “Verd-i Muhammedî” veya “Gül-i Muhammedî” adı verilen gül şeklinde hilye-i şerifler yapılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Cemal Kurnaz, “Gül” maddesi, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV/219-221.

⁴³ es-Suyûti, *Makâmât*, s. 11.

⁴⁴ Rahmân, 37/17.

⁴⁵ Burada Müellif, bir tecnis sanatı yapmıştır. Çünkü gül konusunda geçen “eş-Şekâiku'n-Nu'mân”, aynı zamanda “dağ lalesi” anlamına da gelmektedir. Yani “Mütevekkil, dağ lalesini koruduğu gibi beni korumuştur” anlamı da verilebilir.

⁴⁶ Mütevekkil, Abbasi halifelerinden Ebu'l-Fadl Ca'fer b. el-Mu'tasım b. er-Reşid'dir. Hicri 247 yılında öldürülmüştür. Bkz. Şemsuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân b. Kaymâz ez-Zehabî, *el-İber fî Haberi men Gaber*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ts., I/353; 'Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed İbnu'l-'İmâd, *Şezarâtu'z-Zehab fî Ahbâri men Zehab*, Dâru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrût, 1986, III/218; Ebu'l-'Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Dâru Sâdir, Beyrût, 1971, I/350.

bağırsaklara oldukça yararlıyım, ne zaman olursa olsun, suyum ve yağım ile vücudun azalarını güçlendiririm. Baştaki bütün iltihaplara iyi gelirim, kimi zaman o iltihapları aksırıkla dışarı atarım”⁴⁷

Müellif, bir şairin gül hakkındaki duygularını içeren şu beytini nakletmiştir:

لَلْوَرْدِ عِنْدِي مَحَلٌّ ... وَرَثْبَةٌ لَا تَمَلُّ
كُلُّ الرَّيَّاحِينَ جُنْدٌ ... وَهُوَ الْأَمِيرُ الْأَجَلُّ

“Gülün, bende önemini yitirmeyen bir yeri vardır.

Bütün çiçekler asker, gül ise yüce bir komutandır.”⁴⁸

2.2. Nergis / نرجس / Calendula

Gülün, kibir kokan bu tavrından sonra nergis, ayağa kalkar, gözünü güle dikerek şöyle der:

“Ey gül! Sen, haddini aştın! Bütün güzellikleri kendinde topladığını iddia ediyorsun. Kırmızı renkten dolayı şerefli olduğuna inanıyor isen, bil ki o renk, günahın sembolüdür. Hz. Peygamber’in “Kırmızı giymekten sakının! Çünkü şeytan, kırmızı rengi ve şöhret veren her giysiyi sever” diye buyurduğunu duymadın mı?⁴⁹ Daha sonra nergis, gülün koklandığı zaman dimağa zarar verdiğini, cinsel gücü zayıflatıp ihtiyarlığı çabuklaştırdığını iddia eder.⁵⁰

Nergis kelimesi, Farsça bir kelime olup sonradan Arapçaya girmiştir.⁵¹ Arapçada nur, ışık anlamına gelen nergisin Farsçadaki anlamı ise “Ro-zeyn” demektir.⁵² Reyhangiller familyasındandır ve soğanlı bir bitkidir.⁵³ Güzellikte kullanılır, kokusu oldukça çekicidir.⁵⁴

Her kim kışın nergis koklamaya devam ederse, yazın göğüs zarı iltihabından emin olur. Her şey bedeni, nergis ise aklı besler. Elinde bir ekmeği olan kimse, onun yarısını nergis için versin. Çünkü nergis, dimağı; dimağ da aklı besler. İran Kırsası Anuşirvan (531-579), nergise tutkun birisiydi. O, nergis, yeşil zümrüdün üzerinde bulunan beyaz inciler arasındaki sarı bir yakuttur, derdi.⁵⁵ Cilde sürüldüğünde derideki benleri kökünden yok eder. Koklandığında genzi açar, balgamı söker, stresten kaynaklanan baş ağrısına iyi gelir.⁵⁶

⁴⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 12.

⁴⁸ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 12-13.

⁴⁹ Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire, ts., VII/353; Ahmed b. Huseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İman*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyâd, 2003, VIII/340; Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdullâh b. İshâk b. Mûsâ b. Mehrân el-Asbahânî, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, Dâru'l-Vatan, Riyâd, 1998, II/1053, V/2675; Ebû'l-Hasan 'Alî b. Ebû'l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrût, 1994, II/49, 247; IV/531; V/292.

⁵⁰ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 13.

⁵¹ el-Ferâhidî, *age*, VI/201; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luğa*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987, II/711; Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Hudar el-Cevâlikî, *el-Mu'arrab min Kelâm el-A'cemi 'alâ Hurûf el-Mu'cem*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1990, s. 606. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI/230; Ahmed Fâris b. Yûsuf b. Mansur eş-Şidyâk, *el-Câsûs 'ala'l-Kâmûs*, İstanbul, 1229, s. 28.

⁵² Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletu'l-Me'âcim el-'Arabiyye*, çev. Muhammed Selîm en-Na'îmî, Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, İrak, 1979, X/194.

⁵³ el-Câhîz, *el-Hayavân*, III/159.

⁵⁴ İbrâhîm Mustafâ ve diğeri, *el-Mu'cemul-Vasît*, Macma'u'l-Luga el-'Arabiyye, Dâru'd-Da'va, İskenderiye, ts., II/912.

⁵⁵ Celâluddîn es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara fî Târih Mısır ve'l-Kâhire*, Dâru İhyâ el-Kutub el-'Arabiyye, Kâhire, 1967, II/408.

⁵⁶ Neşvân el-Himyerî Şemsu'l-'Ulûm, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kulûm*, Yûsuf Muhammed 'Abdullâh, Dâru'l-Fikr el-Muâsir, Beyrût, 1999, IV/2430.

Genelde nergis çiçeği, gözlere ve göz kapaklarına benzetilmiştir.⁵⁷ Hatta çoğu kez “Nergisin gözleri”⁵⁸, “Nergisin bakışları”⁵⁹ diye nergis kişileştirilmiştir. Bu nedenle şair şöyle söylemiştir:

يَا وَاطِيَّ النَّرْجِسِ بِالْأَرْجُلِ ... مَا تَسْتَحْيِ أَنْ تَطَأَ الْأَعْيُنَ بِالْأَرْجُلِ ؟

“Ey ayakla nergislere basan adam! Ayakla gözlere basmaya utanmıyor musun?”⁶⁰

2.3. Yasemin / يَاسَمِين / *Jasminum nudiflorum*

Nergisin dediklerine tahammül edemeyen yasemin, ayağa kalkarak şunları söyler:

“Ben, âlemlerin rabbine iman ettim. Ey düşük karakterli, kırıtarak hareket etmekle gülünç duruma düştün! Sen, ey nergis, pek az saygı gören birisin. Zaten senin adın Acem kökenlidir. Hizmetkârlıktan sonra idareye nasıl talip olabilirsin? Sen, hâlâ boynu büküksün. Sen, baş ağrısı çeken kimseleri kusturan, cenini düşürensün. Ağlayana da mersiye, martaval okuma! Senin bazı özelliklerinin gündeme getirilmesi, sana yeter, artar bile!”⁶¹

Yasemin sözcüğü, Farsçadan Arapçaya geçmiştir. Arapçadan da birçok Avrupa diline intikal etmiştir.⁶² Araplar, yasemini “semsak” ve “sicillât” diye adlandırmıştır.⁶³ Başlıca beyaz, kırmızı ve sarı çeşitleri vardır.⁶⁴ Beyazı, kokusu en güzel olanıdır.⁶⁵

2.4.el-Bân / البَانُ / *Hyoscyamus niger*

Yaseminin ileri geri konuşmasından sonra Bân çiçeği, öfkelenerek ayağa kalkar ve yasemine şöyle seslenir: “Sen, bu tür saldırgan konuşmanla haddini aştın! Battıkça da batıyorsun! Senin yapın, en zayıf bir yapıdır. Seni koklayanların rengi, sararıp solar. Senin kurutulmuş ve dövülmüşün, siyah saçın üzerine konulduğunda, onu sarartır. Senin adın ikiye bölündüğünde ise geride “Ye’s/umutsuzluk” ve “Meyn/yalan, dolan” kelimeleri kalır. Senin hakkında şairin, ne dediğine bir baksana!

لَا مَرْحَبًا بِأَيَّاسَمِينِ . وَإِنْ عَدَا فِي الرَّوْضِ زَيْنًا .
صَحْفَتُهُ فَوْجِدْتُهُ . مُتَقَبَّلًا يَا سَأَا وَمَيْنًا .

“Yasemin, rahat yüzü görmesin; sabahleyin bahçeyi süslediğinde,

Şöyle bir evirip çevirdim, onu hep “ye’s” ve “meyn” olarak buldum!”

Bân çiçeği, yasemini yerdikten sonra kendisini övmeye başlar; çiçeklerinin yüce, yağının pahalı olduğunu; sincabın elbisesini giydiğini, soylu ve asillerin kendisini üstün gördüklerini, dimağı rahatlattığını, koklanması halinde insana fayda verdiğini, baş ağrısını sakınleştirdiğini,

⁵⁷ Ebû'l-Kâsim Muhammed b. 'Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî İbn Havkal, *Sûretu'l-'Arz*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1938, II/298.

⁵⁸ Ebû Mansûr 'Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâil Se'âlibî, *Simâru'l-Kulûb fî'l-Muzâf ve'l-Mensûb*, Dâru'l-Maârif, Kâhire, ts., s. 328, 589, 593; Şihâbuddîn Ebû 'Abdullâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1995, II/289; Dozy, age, VII/411.

⁵⁹ Şihâbuddîn Ahmed b. Yahyâ b. Fadlullâh el-'Umerî el-'Adevî, *Mesâliku'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, el-Macmau's-Sekâfî, Abudabî, 1423, III/ 531.

⁶⁰ Ebû 'Abdullâh Zu'l-vizâretayn Lisânuddîn Muhammed b. 'Abdullâh b. Sa'îd es-Selmânî, *el-İhâta fî Ahbâr Gırnâta*, Dâru'l-Kutub el-'İlmiyye, Kâhire, 1424, IV/131.

⁶¹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 14.

⁶² el-Ferâhîdî, *el-'Ayn*, V/88, 254; el-Cevâlîkî, *el-Mu'arrab*, s. 647; er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, s. 349; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/646; en-Nevevî, *Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh*, s. 141.

⁶³ Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr fî Garibi's-Şerhi'l-Kebîr*, el-Meketebetu'l-'İlmiyye, Beyrût, ts.; es-Suyûtî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'ihâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998, I/226.

⁶⁴ ez-Zebîdî, age, 28/219.

⁶⁵ Şihâbuddîn Ahmed b. 'Abdulvahhâb en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kâhire, 1423, XI/236.

ağrıyan yerlere konulması halinde yağının yararlı olduğunu, mide ciğer ve dalağa da olumlu yönde katkıda bulunduğunu sıralamıştır.⁶⁶

2.5. Nesrin/ نسرین / Narcissus jonquilla

Nesrin, ayakta duran çiçeklerin arasından kalkarak kardeşi yasemini desteklemiş ve muzaffer bir edayla şöyle demiştir:

“Ey Bân, kardeşim yasemine mi saldırıyorsun? Kedinin kuyruğuna benzeyen şey, kristale karşı nasıl büyüklük taslar? Ey Bân! Bana gelince, ben bahçelerin süsüyüm. Bende altın ve gümüş rengi vardır. Boğaz ve bademcik iltihabına, diş ağrılarına, kulakların çınlamasına son derece faydalıyım. Mutlak surette kalp ve dimağı güçlendiririm, kurtçukları öldürürüm. İstifra ve hıçırıkları durdururum.”⁶⁷

“Yasemin” ve “Nesrin”, birbirine akraba çiçeklerdir; hatta iki kardeş gibidirler. Her birinin beyaz ve sarı olmak üzere iki çeşidi vardır. İkisinin “Gülnesrin” adında bir kardeşi daha vardır ki onun gülleri, yasemin ve nesrinden daha büyüktür.⁶⁸

2.6. Menekşe/ بَنَفْسَجْ / Viola tricoloris

Nesrin, kendini övdükten sonra menekşe, öfke ve heyecanla ayağa kalkar ve nesrine şöyle der: “Ey nesrin! Senin, bizim yanımızda esamen bile okunmaz! Hiçbir yaraya da merhem olmazsın! Sen, ancak ihtiyarların balgamına iyi gelirsin! Adın ve namın, çok yayılmış ama sen, kalıbının adamı değilsin! Eskilerin, senin hakkında “nesrine güvenilmez, onun dediklerine iltifat etmeyin” şeklindeki sözleri hoşuma gidiyor.”⁶⁹

Menekşe kelimesi, Farsça asıllı bir kelimedir. Az da olsa Arap cahiliye şiirlerinde sözü edilmiştir.⁷⁰

2.7. Nilüfer/ نِيلُوفَر / Nuphar luteum

Menekşenin, nesrini yerden yere vurmasından sonra nilüfer ayağa kalkar ve çevresinde toplanmış diğer çiçekler arasında şöyle haykırır:

“Ben, içeri girdiğimde menekşe apışıp kaldı.

Ve bana: “Güzel kokularını havaya savur” dedi.

Törenle etrafıma bütün çiçekler toplandı ama el-Bân ise öfkesinden burnundan soluyordu.”

⁶⁶ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 15-16. Bu bitkinin yaprakları, çiçeklenme döneminde toplanıp gölgede kurutulur. Yaprakları, nefes darlığına iyi gelir. Diş ve dişeti rahatsızlıklarında gargarası faydalıdır. Halk arasında buğusu göz kurtlarını düşürmek için kullanılmaktadır. Nefes darlığı, ağrı, sızı, yatıştırıcı, parkinson, titreme kesici, diş ağrıları için oldukça yararlıdır. Uyku vericidir, zehirlidir, doktor kontrolünde kullanılmalıdır. Bkz. Şentürk, *age*, s. 50.

⁶⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 16.

⁶⁸ Ebû'l-Munzir Mahmud b. Muhammed b. Mustafa ‘Abdullatîf el-Minyâvî, *el-Cumu‘u'l-Behiyye li'l-Akîdeti's-Selefiyye*, Mektebetu İbn ‘Abbâs, Mısır, 2005, II/676.

⁶⁹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 17.

⁷⁰ Bkz. Cevâlîkî, *el-Muarrab* s. 205.

Nilüfer, bu şiiri terennüm ettikten sonra menekşeye döner ve şöyle seslenir: “Ey menekşe! Kendin, kötülüğe dalıp dururken, sendeki birçok şey, seni pislığe benzetmişken ve sen, kükürtün içindeki ateş misali iken ne diye başkanlığa soyunuyorsun?”⁷¹

Nilüfer sözcüğü, Farsçadan Arapçaya geçmiş bir kelimedir.⁷² Reyhangillerden olan Nilüfer, durgun suların çiçeğidir.⁷³ Nehir ve bataklıklarda yetişen Nilüfer, yaprak ve çiçeği için havuzlarda da yetiştirilir.⁷⁴ Sabahleyin, dış etleri nilüfer çiçekleriyle ovulursa fayda verir.⁷⁵

2.8. Mersin Çiçeği/ آسن /Myrtus communis

Nilüfer, kendisini övüp durduktan sonra mersin çiçeği onun karşısına dikilerek şöyle der: “Ey nilüfer, sen, haddini aştin! İnsanların cinsel iktidarını zayıflatan, henüz çocuk yaşta iken onları ihtiyarlatan, sen değil misin? Onların bel suyunu donduran; sağlıklı ve mutlu yaşantılarını çekilmez hale getiren, sen değil misin? Zaten senin foyaların anlatıldığında, herkes bir çırpıda senin ne olduğunu anlar. Ben ise apaçık kanıtlar ile senden daha çok hak sahibiyim. Ki İbn Abbas’ın rivayet ettiği “Hz. Nuh’un, gemiden indikten sonra ektiği ilk diktiği şey, mersin çiçeğidir” sözü, bunun en bariz delilidir.”⁷⁶

Mersin çiçeği, daha sonra insanlara olan yararlarını “İnsanların bedensel güçlerini takviye ederim, ishal ve terlemeyi keserim, baş ağrılarını dindiririm, istifra ve susuzluğu gideririm” şeklinde sıralamıştır.⁷⁷

2.9. Reyhân (Fesleğen) / رَيْحَانُ / Ocimum basilicum

Mersin çiçeği idrar söktürücü olduğundan reyhan ayağa kalkarak onu eleştiri yağmuruna tutar: “Ey Âs! Seni öyle bir şekilde yaralarım ki iflah olmaz hale gelirsin. Sen, öyle bir şeysin ki senin hakkında Hz. Peygamber, “Onunla birlikte olmayın ve onunla dışlerinizi temizlemeyin; çünkü o, cüzam damarlarını hareketlendirir”⁷⁸ demiştir.

2. 10. Kına Çiçeği / فَاغِيَّةُ / Impatiens noli-tangere

Kına çiçeği, çok güzel kokan bir çiçek çeşididir.⁷⁹ Fide şeklinde dikilir ve çok güzel kokan çiçekler açar, meyve verir.⁸⁰ Kına çiçeği, Hz. Peygamberin çok hoşuna giderdi.⁸¹ O, Hz. Peygamber tarafından dünyada ve ahirette reyhangillerin efendisi olarak nitelendirilmiştir.⁸²

⁷¹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 18.

⁷² Nevevî, *Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh*, s. 142; en-Nuveyrî, *age*, XI/219.

⁷³ Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî İbnu'l-Hanbelî, *Sehmu'l-Elhâz fi Vehmi'l-Elfâz*, ‘Alemlü'l-Kutub, Beyrût, ts., s. 45; Fîrûzâbâdî, *age*, s. 486; ez-Zebidî, *age*, XIV/272.

⁷⁴ Mu‘cemul-Vasît, II/967; Şentürk, *age*, s. 217.

⁷⁵ Bayatlı, *age*, s. 34.

⁷⁶ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 20.

⁷⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 21.

⁷⁸ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 20-21.

⁷⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd İbn Dureyd el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luğa, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn*, Beyrût, 1987, II/1081; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII/177.

⁸⁰ Fîrûzâbâdî, *age*, s. 1322.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, thk. Şu‘ayb el-Arnaût-‘Adil Murşid, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 2001, XX/20; et-Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-Evsat*, VII/271; *el-Mu‘cemu'l-Kebir*, I/254; Ebû Nu‘aym el-Asbahânî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/599; Beyhakî, *Şu‘abu'l-İman*, VIII/68, 185-186. Bkz. Elbânî, bu hadisın zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. Silsiletu'l- *Ehâdisi'z-Za'ife ve'l-Mevzu'a ve Eseruha's-Seyyi' fi'l-Umme*, Dâru'l-Ma‘arif, Riyâd, 1992, IV/241; IX/272.

3.el-Makâmatu'l-Yâkûtiyye / الْمَقَامَةُ الْيَاقُوتِيَّةُ

Bu makâme ise yedi madeni ele almaktadır. Onlar yakut, lü'lü'/inci, zümrüt, mercan, zebercet, akik ve firûze/turkuaz adlı değerli madenlerdir.

3.1. Yakut / الْيَاقُوتُ

Bir araya gelen ve yekdiğeriyle yarışan değerli taşlardan, ilk olarak yakut söz alır ve şöyle konuşur:

Beni en ideal surette yaratan; insanların gözünde ipliğe dizilmiş incilerden daha parlak gösteren; akranlarıma göre daha çok onurlandıran Allah'a hamdolsun ki adımı, Kur'an'da açıkça dile getirmiş, Rahmân⁸³ suresinde, cennette, daha önce hiçbir insan ve cinin dokunmadığı, bakışlarını yalnızca eşlerine çeviren kadınları da bana benzetmiştir. Allah'ın bana yapmış olduğu tüm bu iltifatlar, makam ve mevki bakımından mercandan daha şerefli olduğumun bir ispatıdır. Bunlara ilaveten pek çok sahih⁸⁴, hasen⁸⁵ ve merfu⁸⁶ hadislerde de ismim geçmiştir. Yüzük taşı olarak ben tavsiye edilmişim, fakirliği önlediğim buyrulmuş, bana değer verilmiştir.⁸⁷

3. 2. İnci/ اللَّؤْلُؤُ

Yakuttan sonra inci devreye girer ve şöyle dile gelir: Bana beyaz elbise giydiren, bahçelerdeki yakutlar arasında beni bir nur gibi kılan, övmekle bana ihsanda bulunan, mücevherat içinde öncelik tanıyan, Kur'anın referansıya beni insanlara sevdiren, Kur'an'da birçok yerde benden söz eden ve beni diğerlerinden önce anan Allah'a hamdolsun.⁸⁸

İnci, Allah'a hamd ettikten sonra mücevherat arasındaki konumuna dair Kur'an'dan bazı ayetleri delil olarak getirir. O ayetler, denizlerden çıkarılan incilerin durumuna, cennetteki eşlerin ve onlara ikramda bulunan hizmetkârların inciye benzediğine vurgu yapmaktadır.⁸⁹ "O ikisinden (denizden) inci ve mercan çıkar."⁹⁰ "Sanki onlar (cennetteki

⁸² et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII/271; *el-Mu'cemu'l-Kebir*, I/254; Ebû Nu'aym el-Asbahânî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/599; *Şu'abu'l-İman*, VIII/186. el-Munâvî, bu hadisin isnat açısından zayıf olduğunu belirtmiştir. Bkz. Zeynuddin Muhammed 'Abdurrezzâk el-Munâvî, *et-Teyisr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*, Mektebetu İmâm Şâfi 'î, Riyâd, 1998, II/233. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî de aynı görüştedir. Bkz. Silsiletu'l- *Ehâdisi'z-Za'ife ve'l-Mevzu'a ve Eseruha's-Seyyi' fi'l-Umme*, Dâru'l-Ma'ârif, Riyâd, 1992, IV/241; VIII/68.

⁸³ Rahmân, 55/56, 58.

⁸⁴ Sahih hadis: Adalet ve zabt özelliklerini taşıyan raviler tarafından kesintisiz bir isnatla rivayet edilen hadislere denir. Suphi İbrâhîm es-Sâlih, *Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalahahu-Arzun ve Dirâsatun*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1984, s. 145.

⁸⁵ Hasen hadis: Adalet ve zabt özelliklerini taşıyan ravilerin, kesintisiz isnatla rivayet ettiği hadistir. Hasen hadis, sahih hadisle zayıf hadis arasında yer alan fakat sahih hadise daha yakındır. Bkz. Suphi İbrâhîm es-Sâlih, *age*, s. 156.

⁸⁶ Merfu hadis: Sahabe, tabiûn veya daha sonraki nesillerin, senedi muttasıl olsun veya olmasın, Hz. Peygambere izafe ettiği hadistir. Suphi İbrâhîm es-Sâlih, *age*, s. 165.

⁸⁷ İbnu'l-Cevzî, bu sözün mevzu olduğunu bildirmiştir. Bkz. Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzu'ât*, thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Usmân, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne, 1388, III/57-59.

⁸⁸ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 48.

⁸⁹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 48-49

⁹⁰ Rahmân 55/22.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

eşler), saklanmış inci tanesi gibidirler.”⁹¹ “Kendileri için hizmet eden (genç delikanlılar), onların etraflarında dolaşırlar. Onlar, sanki sedefinde saklanmış inci gibidirler.”⁹² “(Cennetlikler), orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada onların libası (elbiseleri) ipektendir.”⁹³

İnci, kendisinden övgüyle söz eden yukarıdaki ayetleri dile getirmiştir. Daha sonra, makam olarak cennet halkının en düşük olanın, odaları ve kapıları yekpare inciden evi olan kimsenin⁹⁴ olduğunu belirtmiştir. Ayrıca cennet ırmaklarının yeryüzüne çıktığını; çevresinin inci çadırlardan, toprağının ise en kıymetli miskten oluştuğu; Kevser havuzunun kenarlarının inci, zebrecet ve yakuttan meydana geldiği; cennet koltuklarının, inci ve yakuttan yapıldığını iftiharla sözlerine eklemiştir.⁹⁵

3. 3. Zümrüt / زُمْرُودٌ

Daha sonra zümrüt söz alır ve şöyle seslenir: Bana değer veren, yeşil elbise bahşeden; beni göğün renginden giydiren ve sudan daha berrak kılan Allah’a hamd olsun. Ben, acıları dindirir, hastaları iyileştiririm. Benim hakkımda nice hadis ve haberler rivayet edilmiştir. Zümrütün ifadesinde zikri geçen hadislerden bir kısmı, el-Beyhakî (ö.458/1066)’nin, *Şu‘abu’l-Îmân* adlı eserinde Enes b. Mâlik (ö.179/795)’ten “Her kim çarşamba- perşembe ve cuma günleri oruç tutarsa Allah, onun için cennette yakut, inci ve zümrütten bir saray inşa edecek ve onu ateşten uzak tutacaktır.”; “Cennetteki hurma ağacının kökü, yeşil zümrüttendir” diye rivayet ettiği hadislerdir.⁹⁶

Zümrüt, Farsçadan Arapçaya geçmiş yabancı bir kelimedir.⁹⁷ Zümrütün faydalı olduğuna dair çok eski zamanlardan beri çeşitli görüşler vardır.⁹⁸

3. 4. Mercan / الْمَرْجَانُ

Zümrüt taşı, sözünü bitirdikten sonra mercan, söz alır ve çevresine şöyle seslenir: Beni güzel elbise ile süsleyen, adımları yüce Kitabı’nda Rahman suresinde açıkça iki kez tekrarlayan, cennet hurilerini bana benzeten, cevherimi denizlerde kılan, yerimi yurdumu kolyelerde

⁹¹ Vakı‘a, 56/23.

⁹² Tûr, 52/24; İnsân, 76/19.

⁹³ Hac 22/23; Fâtır, 35/33.

⁹⁴ Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. *Zayîfu’l-Câmi’i’s-Sağîr ve Ziyâdetuh*, el-Mektebu’l-İslâmî, Dimâşk, ts., s. 199. el-‘Aclûnî ise Taberânî’nin, güçlü bir isnatla Enes b. Malikten rivayet ettiğini bildirmiştir. Bkz. Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. el-‘Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ ve Muzîlu’l-Libâs ‘ammâ İštehere mine’l-Ehâdis ‘alâ Elsineti’n-Nâs*, thk. ‘Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Handâvî, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrût, 2000, I/253. “Cennet ehlinde derecesi en düşük olanın inciden, zebrecetten ve yakuttan bir çadırı olacaktır.” Tirmîzî, *Cennet* 23.

⁹⁵ es-Suyûtî, *Makâmâtü’s-Suyûtî*, s. 49.

⁹⁶ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 50-51. Zümrüt hakkında rivayet edilen hadisler İbnu’l-Cevzî (*Kitâbu’l-Mevzû‘ât*, II/118) ile Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, ihtiyatla yaklaşmışlar, onların ya zayıf ya da mevzu olduğunu bildirmişlerdir. Bkz. *Silsiletü’l-Ehâdisi’z-Zaife ve’l-Mevzûa ve Eseruha’s-Seyyi’ fi’l-Ummeh*, Dâru’l-Ma‘ârif, Riyâd, 1992, XI/51-55.

⁹⁷ Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Hudar el-Cevâlîkî, *el-Mu‘arrab min Kelâm el-A‘cemi ‘alâ Hurûf el-Mu‘cem*, thk. F. ‘Abdurrahîm, Dâru’l-Kalem, Beyrût, 1990, s. 357.

⁹⁸ ‘Alî b. Lâlî b. Muhammed el-Kustantînî, *Hayru’l-Kelâm fi’t-Takassî ‘an Ağlâti’l-‘Avâm*, thk. Hâtım Sâlih ed-Dâmin, ‘Alemlü’l-Kutub, Beyrût, ts., s. 33; Dozy, III/72; ez-Zebîdî, *age*, VIII/145.

uygun gören Allah'a hamd olsun. Ben, Kur'an'da adı geçen üç değerli taşın üçüncüsüyüm.⁹⁹ Hadislerde de adım geçmiştir; bu bile, bana ne kadar değer verildiğinin bir ispatıdır.¹⁰⁰

3. 5. Zebercet / زَبْرَجْدٌ

Mercan, kendisi hakkında övgü dolu sözleri sarf ettikten sonra zebercet söze girer ve şöyle der:

Beni ve zümrütü kardeş yapan, gece ve gündüz devam ettikçe bizim de kardeşliğimizi devam ettiren Allah'a hamd olsun. Birçok hadis ve haberde defalarca ismim alenen zikredilmiştir. Bir hadiste, benim hakkımda cennette üzerinde zebercetten odaların bulunduğu yakuttan sütunların var olduğu; başka bir hadiste, cennet odalarının ya kırmızı yakuttan ya yeşil zebercetten veya beyaz inciden oluştuğu bildirilmiştir.¹⁰¹ et-Taberânî'nin (ö.360/993), eserine aldığı bir rivayette ise "Her kim ramazan ayında sessiz sakin olarak bir gün oruç tutarsa, Allah, ona cennette kırmızı yakuttan ve yeşil zebercetten bir ev yapacaktır"¹⁰² diye söz edilmiştir.

Zebercet, daha sonra Hz. Peygamber'in parmağındaki yüzük taşı olduğunu; kendisine Hz. Peygamber'in elinin değdiğini, kendisinde "Muhammedun Resûlullâh" ibaresinin nakışlı olduğunu; Cebrail'in kanatlarının zebercet mücevheriyle süslendiğini söyleyerek bunun, diğer değerli taşlara üstünlüğü için yeterli bir delil olduğunu ve dolayısıyla kimsenin kendisine üstünlük taslayamayacağını ileri sürmüştür.¹⁰³ Zebercet, konuşmasının sonunu "Ben, üçüncü halife Osman b. Affân'ın elinden Erîs kuyusuna¹⁰⁴ düştüğümde, fitne kazanı kaynamaya başladı, huzur ve barış yok oldu, müminler birbirine kılıçlarını çektiler. Bu ise Hz. Süleyman'ın yüzüğündeki sırrın bende de olduğunun bir göstergesidir" şeklinde bağlamıştır.¹⁰⁵

Zebercet, Farsçadan Arapçaya geçmiş yabancı bir kelimedir.¹⁰⁶

⁹⁹ Müellif, burada yakut, inci ve mercan üçlüsünü kastetmektedir.

¹⁰⁰ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 52. Cennette müminlere tahsis edilen evlerin tavanlarının mercandan olduğuna dair bkz. Tirmîzî, *Cennet 2*.

¹⁰¹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 52.

¹⁰² Ravilerden Velîd b. Velîd için Ebû Hâtım, güvenilir/sika demiş ama birçok hadis kritikçisi ise raviyi zayıf görmüştür. Bkz. Ebû'l-Hasan Nureddîn 'Alî b. Bekr b. Suleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, thk. Hussâmu'ddîn el-Kudsî, Mektebetu'l-Kudsî, Kâhire, 1994, III/143.

¹⁰³ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 52.

¹⁰⁴ Erîs Kuyusu, diğer adıyla Bi'ru'l-Hâtem yani Yüzük kuyusu, Hz. Osman'ın Peygamberimize ait mühür olarak kullanılan yüzüğü düşürdüğü kuyudur. Medine'ye üç kilometre uzaklıkta, Kuba Mescidinin batı tarafında bulunmaktadır. Bu kuyu Erîs adlı bir Yahudiye ait bahçede bulunduğu için Erîs Kuyusu diye anılmıştır. Hz. Peygamberin yüzüğü vefatına kadar parmağında idi. Sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a intikal etti. Bir defasında Hz. Osman Erîs kuyusunun başına oturmuş, yüzüğü yerinden çıkarmıştı. O esnada yüzük kuyuya düşmüştü. Hz. Osman'ın nezaretinde üç gün boyunca kuyunun suyu çekilmesine rağmen yüzük bulunamamıştı. Hicrî 30 (650) tarihinde vuku bulan bu olaydan sonra kuyu, Yüzük Kuyusu anlamında *Bi'ru'l-Hâtem* diye de anılmıştır. Bkz. Buhârî, *Libâs* 45, 46, 50, 53; Muslim, *Libâs* 53, 55; Ebû Dâvud, *Hâtem* 1-2; Tirmîzî, *Libâs* 16; Nesâî, *Zinet* 43, 53; İbnu Mâce, *Libâs* 40; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, VII/150; *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII/114; Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *es-Sunne*, thk. Muhammed Nâsruddîn Elbânî, *el-Mektebu'l-İslâmî*, Beyrût, 1440, II/543; Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî, *el-İhsân fi Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, *Mu'essesetu'r-Risâle*, Beyrût, 1988, XII/307.

¹⁰⁵ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 52.

¹⁰⁶ el-Cevâlikî, *el-Mu'arrab*, s. 357.

3. 6. Akîk / الْعَقِيقُ

es-Suyûtî, makâmesinde zebercet taşından sonra akik taşına söz hakkını verir; akik de ayağa kalkarak şöyle konuşur:

Beni haşmetli ve gösterişli kılan, bana en görkemli elbiseyi giydiren, ayrıcalıklı güzel özellikler bahşeden ve dost konusunda beni mübarek yapan Allah'a hamd olsun. Ayrıca Hz. Peygamber, benim hakkımda şunları buyurmuştur:¹⁰⁷ “*Cennet ehlinin en fazla olan takısı, akiktir.*” Suyûtî'nin, eserine aldığı bu rivayet konusunda oldukça çeşitli yorumlar yapılmıştır. Kimisi bu rivayet için merfu¹⁰⁸; kimisi zayıf¹⁰⁹, yalan ve mevzu olduğunu söylemiştir.¹¹⁰

es-Suyûtî, Makâmât'ında bu rivayete yer vermesine rağmen, başka bir eserinde ise rivayetin kritiğini yaparken onun hakkında “garib hadistir” hükmünü vermiştir.¹¹¹

3. 7. Fîrûze/Turkuaz - الْفَيْرُوزُج

Mücevherat arasında son sözü, fîrûze alır ve “Beni iki renk sayesinde üstün kılan, iki elbiseyle giydiren, kimya ilminde gözler için ilaçların arasına katan, bizzat beni onure ederek diğer madenlerden farklılaşmamı sağlayan Allah'a hamd olsun. Hava berraklaştığında ben de berraklaşır, hava bulanık olduğunda ben de bulanık olurum. Nisâbûr Dağı dışında başka yerde bulunmam.¹¹² Her kim, toz halinde beni içerse her giriştiği işte başarılı olur”¹¹³ der.

Fîrûze, diğer adıyla turkuaz taşıdır. Farsçadan Arapçaya girmiş bir sözcüktür.¹¹⁴ Farsçada “Pîrûze/zafer” anlamına gelen bu kelime “zafer, galibiyet taşı” ve “göz taşı” olarak meşhurdur.¹¹⁵ Türkiye’de turkuaz diye bilinir.

İmam Cafer Sadık (ö.148/765)’a isnat edilen “Fîrûze yüzük taşı takılan el, fakir olmaz” sözü, oldukça yaygındır.¹¹⁶

Sonuç

¹⁰⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 53.

¹⁰⁸ Ebû'l-Fadl Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-‘Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, thk. ‘Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l-Beşâir, Beyrût, 2002, IV/109.

¹⁰⁹ ‘Alî b. Ahmed b. Nureddîn b. Muhammed ‘Azîzî, *es-Sirâcu'l-Munîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*, Merkez en-Nahb el-‘İlmiyye, Su‘udiyye, ts. I/279.

¹¹⁰ Bkz. İbnu'l-Cevzî, *age*, III/58; Şemsuddîn Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. ‘Usmân b. Kaymâz ez-Zehabî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. ‘Alî Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma‘rife, Beyrût, 1963, II/183; Ebû'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-Hasene fî Beyân Kesîr mine'l-Ehâdis el-Meşhûra ‘alâ'l-Elsine*, thk. Muhammed ‘Usmân el-Hışt, Dâru'l-Kuttâbi'l-‘Arabî, Beyrût, 1985, s. 252; Muhammed b. ‘Alî Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmu'a fi'l-Ehâdisi'l-Mevzu'a*, thk. ‘Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu‘allimî el-Yamânî-‘Abdulvahhâb ‘Abdullatif, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrût, 1379, s. 194; Elbânî, *Zayıfu'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetuh*, I/155.

¹¹¹ Bkz. es-Suyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdis*, nşr. Hasan ‘Abbâs Zekî, Mısır, ts., V/354.

¹¹² es-Suyûtî, kendi döneminin enformatik koşullarına göre fîrûzenin sadece İran’da Nisâbûr Dağı’nda mevcut olduğunu söylüyor. Bu konuda es-Suyûtî’nin verdiği bilgiyi garipselemek gerekir. Oysaki fîrûze, ilk defa Mısır’da MÖ. 3000 yıllarında Sina Dağı’nda bulunmuştur. Bu nedenle bu madenin bir adı da, fîrûze-i Mısır’dır. Günümüzde fîrûze yoğunluklu olarak İran, Mısır, Meksika, Seylan (Sri Lanka), Tayland ve Amerika gibi ülkelerde bulunmaktadır. Bkz. ‘Ukayl, *age*, s. 502-504.

¹¹³ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 54.

¹¹⁴ Ahmed Rızâ, *age*, IV/383.

¹¹⁵ Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî, *age*, s. 72-73, 84; İbnu'l-Ekfânî, *age*, s. 5; ‘Ukayl, *age*, 500.

¹¹⁶ Sirâcuddîn Ebû Hafs ‘Umer b. Muzaffer b. el-Verdî, *Harîdetu'l-'Acâib ve Ferîdetu'l-Garâib*, thk. Enver Mahmûd, Zennâtî, Mektebetu's-Sekâfe el-İslâmiyye, Kâhire, 2008, s. 300.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Çalışmamızda es-Suyûtî'nin, birçok koku ve çiçeği nasıl konuşturduğuna şahit olduk. Onların, tıpkı insanların karakterine muadil şekilde kendilerini nasıl öne çıkardıklarını, muarızlarını da tali plana itmeye çalıştıklarını gördük.

es-Suyûtî, bir açık oturumu yöneten moderatör gibi, makamesine ilkin Allah'a hamd; Hz. Peygamber'e salât ve ashabına selam ile başlamış; daha sonra okurlarına hem dünyada hem ahirette değerli olan birçok güzel kokuyu sunacağını; kokuların, hangi özelliklere ve ne gibi meziyetlere malik olduğunu vurgulamış; daha sonra ise onlara tartışma ve diyalogun güzel bir formatta geçmesini tavsiye etmiş ve delil olarak "Allah'a ve Peygamberine itaat edin; çekişmeyin, yoksa başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider" ayetini getirmiştir. Bu tavsiye üzerine güzel kokular, gereksiz yere tartışmayacaklarına, birbirlerini kırmayacaklarına, insafli davranacaklarına ve yapılan tavsiyeye ideal anlamda uyacaklarına dair söz vermiştir. es-Suyûtî, burada intak ve teşhis sanatını en güzel şekilde icra etmiştir.

el-Makâmatu'l-Miskiyye'yi oluşturanlardan miskin, şehitlerin kanlarının kokusuyla özdeşleştiğini; amberin, miskten sonraki sırasını içselleştirdiğini; zaferânın, Allah yolunda yara alanların kıyamet günü yaralarının renginde olduğunu; zebâdın ise Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Habibe'ye bol miktarda hediye edildiğinden dolayı bir şeref ve üstünlük iddiasına girdiğini müşahede ettik.

el-Makâmatu'l-Verdiyye'yi oluşturanlardan gülün, Hz. Peygamber ile özdeşleştiğini, İsrâ gecesinde Hz. Peygamber, Cebrail ve Burâk'ın terinden yaratıldığı iddiasında bulunduğunu; nergisin, hadislerde sürekli koklanmasının tavsiye edildiğini öne sürdüğünü; bân çiçeğinin, kendi çiçeklerinin yüce, yağının pahalı olduğunu, soylu ve asillerin kendisini üstün gördüklerini seslendirdiğini; nesrinin, kalp ve dimağı güçlendirdiğini, kurtçukları öldürdüğünü, istifra ve hıçkırıkları durdurduğunu söylediğini; mersin çiçeğinin, Hz. Nuh'un, gemiden indikten sonra ektiği ilk diktiği şeyin, kendisi olduğunu öne sürdüğünü gördük. Ayrıca kimi nesnelerin, yer yer karşısındakini yediğini, yekdiğerine destek verdiğini; dolayısıyla farklı gruplar oluşturduklarını da gördük. Burada Müellif es-Suyûtî, kişileştirme bağlamında oldukça güzel bir tablo çizmiştir. Zira bu özelliklerin tümü, insanlarda bulunmaktadır.

Şu noktayı belirtmekte yarar vardır: *Makâmatu'l-Miskiyye*'de ele alınan güzel kokular, diyalogları esnasında insafli davranmış, gereksiz yere tartışmamış, sadece kendilerindeki artı özellikleri seslendirmiş; hiçbir zaman -muhtemel de olsa- rakiplerinde mevcut olumsuz özellikleri gündeme getirmemiştir. Ama *Makâmatu'l-Verdiyye*'de sözü edilen gül, nergis, yasemin, elbân, nesrin, menekşe, nilüfer, mersin çiçeği, el-Âs, reyhân ve kına çiçeği için, aynısını söylemek mümkün değildir. Onlar, bir taraftan kendilerini övüp dururken, diğer taraftan da rakiplerini yermiş, yerden yere vurmıştır. Kanaatimizce es-Suyûtî, burada okurlarına, sosyal ve toplumsal ilişkilerde adı geçen çiçekler gibi birbirlerini yererek kendilerini öne çıkarmayı değil; aksine güzel kokular misali sadece kişisel güzelliklerini vurgulamalarını tavsiye etmiştir. En ideal davranış da budur.

es-Suyûtî, değerli taşları konuştururken, eşyanın fitrî yapısına uygun hareket ederek, eşyaya başta Allah'a hamd etme yükümlülüğünü hatırlatmıştır. Çünkü gerek canlı gerekse cansız olsun, tüm varlıkların şu veya bu şekilde Allah'ı anma (İsrâ, 17/44; Nûr, 24/41; Sâd, 38/18) görevleri vardır. Burada, gerek canlı gerek cansız olsun, bütün varlıkların Allah'ı tespih ettiğine dair bir telmih bulunmaktadır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

es-Suyûtî tarafından dile getirilen taşların, önce Kur'an'dan, daha sonra ise hadislerden deliller getirmesi, dolaylı olarak mümin kişiye de delillerin kaynak sıralamasını hatırlatmış olmaktadır. Bu nokta da, *Makâmât*'ın vermek istediği incelikleri arasında sayılabilir. Dikkat edilirse konuşan taşlar, sadece kendi özelliklerini dile getiriyorlar. İrade sahibi bazı insanların yaptığı gibi muhatabını kötüyerek kendilerini temize çıkarmıyorlar. Bu nokta, ahlakî anlamda Makâmât'ı okuyanlar için bir ders ve ibret olarak algılanmalıdır. Son olarak, çalışmamıza konu edindiğimiz makâmelerde, ilim çevrelerinde “ansiklopedik adam” diye tanınmış olan es-Suyûtî'nin, bazı koku ve çiçeklerin diliyle, insanlara bir takım ahlakî erdemleri verme ve onları eğitme amacını güttüğünü; kanaatimizce de bunda başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- el-'Askalânî**, Ebû'l-Fadl Ahmed b. 'Alî b. Muhammed b. Hacer (ö.852/1448), *Lisânu'l-Mizân*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l-Beşâir, Beyrût, 2002, -----, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Dâru'l-Kutub el-'İlmiyye, Beyrût, 1415.
- el-Bendârî**, 'Abdulgaffâr Suleymân – **Zağlûl**, Muhammed Sa'îd Besyûnî, *Makâmâtü's-Suyûtî Şerhi*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1986.
- Beyhakî**, Ahmed b. Huseyin b. 'Alî b. Mûsâ (ö.458/1066), *Şu'abu'l-Îman*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyâd, 2003. -----, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Muhammed 'Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2003.
- el-Bikâî**, Ebû'l-Hasan Burhânuddîn İbrâhîm b. 'Umer b. Hasen (ö.885/1480), *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Âyât ve's-Suver*, Dâru'l-Kuttâb el-İslâmî, Kâhire, ts.
- Buhârî**, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl (ö.256/870), *Sâhîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır, Dâru Tavk en-Necât, 1422.
- el-Câhiz**, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb (ö.255/869), *el-Hayavân*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2004. -----, *er-Resâilu's-Siyâsiyye*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, ts.
- el-Cevâlîkî**, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Hudar (ö.540/1145), *el-Mu'arrab min Kelâm el-A'cemî 'alâ Hurûf el-Mu'cem*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1990.
- ed-Derrûbî**, Semîr Mahmûd, *Şerhu Makâmâti Celâluddîn es-Suyûtî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1989.
- Dozy**, Reinhart Pieter Anne (ö.1300/1883), *Tekmiletu'l-Me'âcim el-'Arabiyye*, çev. Muhammed Selîm en-Na'îmî, Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 'Irâk, 1979.
- Ebû Davud**, Suleymân b. Eş'as (ö.275/888), *Sunen*, Dâru'l-Fikr, Riyâd, ts.
- Elbânî**, Muhammed Nâsiruddîn (ö.1999), *Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Za'îfe ve'l-Mevzû'a ve Eseruhâ's-Seyyi' fî'l-Umme*, Dâru'l-Ma'ârif, Riyâd, 1992.
- el-Ezherî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî (ö.370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, Dâru İhyâi Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2001.
- Fâris eş-Şidyâk**, Ahmed Fâris b. Yûsuf b. Mansûr (ö.1305/1887) *el-Câsûs 'ala'l-Kâmûs*, İstanbul, 1229.
- el-Ferâhîdî**, Ebû 'Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. 'Amr (ö.170/787), *Kitâbu'l-'Ayn*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

el-Feyyûmî, Ebû'l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed (ö.770/1368-69), *el-Misbâhu'l-Munîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, el-Mektebetu'l-‘İlmiyye, Beyrût, ts.

Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb (ö.817/1414), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005.

Hacı Halîfe, Mustafâ b. ‘Abdullâh (Kâtib Çelebî) (ö.1067/1657), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdâd, 1941.

Hicâzî, Ahmed Tevfik, *Mevsû'atu'l-'Utûr ve'l-'Înâye bi'l-Cemâl*, Dâru Usâme, ‘Ammân, 2000.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-‘Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammedî (ö.974/1567), *el-Minhâcu'l-Kavîm*, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrût, 2000.

İbn Hallikân, Ebu'l-‘Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm (ö.681/1283), *Wefayâtu'l-A'yan ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1971.

İbn Hanbel, Ahmed (ö.241/855), *Musned*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2001.

İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. ‘Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî (ö.367/978), *Sûretu'l-'Arz*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1938.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim (ö.276/889), *eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1423.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed (ö.711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1414.

İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec ‘Abdurrahmân b. ‘Alî (ö.597/1201), *el-Mevzû'at*, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne, 1968.

İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasan ‘Alî b. Ebû'l-Kerem Muhammed el-Cezerî (ö.630/1233), *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Kutub el-‘İlmiyye, Beyrût, 1994.

İbnu'l-Fakih, Ebû ‘Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm el-Hemedânî (ö.365/976), *el-Buldân*, ‘Alemu'l-Kutub, Beyrût, 1996.

İbnu'l-Hanbelî, Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî (ö.971/1564), *Sehmu'l-Elhâz fî Vehmi'l-Elfâz*, thk. Hâtım Sâlih ed-Dâmin, ‘Alemu'l-Kutub, Beyrût, ts.

İbnu'l-İmâd, ‘Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed (ö.1089/1678), *Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrût, 1986.

İbnu'l-Verdî, Sirâcuddin Ebû Hafs ‘Umer b. Muzaffer (ö.852/1449), *Harîdetu'l-'Acâib ve Ferîdetu'l-Garâib*, Zennâfî, Mektebetu's-Sekâfe el-İslâmiyye, Kâhire, 2008.

İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed (ö.385/995), *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1997.

İsmail Paşa, Bağdâtlı (ö.1920), *Hediyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn Âsâru'l-Musannifîn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, (1951 İstanbul Matba'atu'l-Behiyye baskısı)

-----, *Keşfu'z-Zunûn Zeyli*, (Neşr: Şerafettin Yalçkaya- Rifat Bilge), MEB. Yay, İstanbul, 1972.

Kaya, Mahmut “İbnu'l-Baytâr” maddesi, *DİA*, İstanbul, 1999.

el-Kazvîni, Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmûd (ö.682/1283), *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, Dâru Sâdır, Beyrût, ts.

el-Kindî, Ya'kûb b. İshâk (ö.260/873), *Kitâbu't-Taraffuk fî'l-'Itur*, Vizâretu's-Sakâfe ve'l-Funûn ve't-Turâs, Doha, 2010.

Kurnaz, Cemal, “Gül” maddesi, *DİA*, İstanbul, 1996.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

el-Mervezî, Ebu Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temimî (ö.562/1167), *el-Ensâb*, nşr. Meclisu Dâireti'l-Ma'arif el-'Usmaniyye, Haydarâbâd, 1962.

el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî, el-Munazzamatu'l-'Arabiyye li't-Terbiyye ve's-Sekâfe ve'l-'Ulûm, Tûnus, 1988.

el-Munâvî, Zeynuddîn Muhammed 'Abdurrezzâk (ö.1031/1622), *et-Teysîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*, Mektebetu İmâm Şâfi'î, Riyâd, 1998,

Mustafâ, İbrâhîm ve diğeri, *el-Mu'cemul-Vasît*, Macma'u'l-Luga el-'Arabiyye, Dâru'd-Da'va, İskenderiye, ts.

Nesâî, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed (ö.303/915), *Sunen*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, ts.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî (ö.676/1277), *Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh*, thk. 'Abdulganî ed-Dakr Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1408.

en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. 'Abdulvahhâb, (ö.733/1334), *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kâhire, 1423.

Özkan, Halit "Suyûtî" maddesi" *DİA*, İstanbul, 2010.

er-Râzî, Zeynuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ebûbekr (ö.666/1268), *Muhtârû's-Sihâh*, el-Mektebtu'l-'Asriyye, Beyrût, 1999.

Rızâ, Ahmed, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, ts.

Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdumelik b. Muhammed b. İsmâ'il (ö.429/1038), *Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâf ve'l-Mensûb*, Dâru'l-Ma'arif, Kâhire, ts.

es-Safedî, Selâhuddîn Halîl b. Aybek b. 'Abdullâh (ö.764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, Dâru İhyai't-Turâs, Beyrût, 2000.

es-Suyûtî, 'Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn (ö.911/1506), *Makâmâtu's-Suyûtî*, Matba'atu'l-Cevâib, Kustantiniyye, 1298.

-----, *Husnu'l-Muhâdara fi Târih Mısr ve'l-Kâhire*, Dâru İhyâ el-Kutub el-'Arabiyye, Kahire, 1967.

-----, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'ihâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998.

Şemsu'l-'Ulûm, Neşvân el-Himyerî (ö. 573/1178), *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kulûm*, Dâru'l-Fikr el-Muâsır, Beyrût, 1999.

Şentürk, Ragıp, *Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2009.

et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed (ö.360/993), *el-Mu'cemu'l-Kebir*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, 1994.

-----, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, ts.

Tirmîzî, Ebû 'İsâ Muhammed (ö.279/892), *Sunen*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1980.

Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, haz. Komisyon, 9. Bsm. Ankara, 1998.

Yâkût, Şihâbuddîn Ebû 'Abdullâh el-Hamevî, (ö.626/1230), *Mu'cem'ul-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1995.

Yeğîn, Abdullâh (ö.2016), *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*, Yeni Asya Yay. İstanbul, 1973.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ (ö.1205/1791), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, Kâhire, ts.

ez-Zehabî, Şemsuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân b. Kaymâz (ö.748/1348), *el-Muğni 'ani'l-Hıfz ve'l-Kitâb*, Dâru'l-Kuttâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1407.

-----, *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2006.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

-----, *el-İber fî Haberi men Gaber*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd (ö.538/1143), *Makâmât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.

Ziriklî, Hayruddîn (ö.1976), *el-A'lâm*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1980.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

MAKİNE HALISININ SANATSAL DOKUNUŞLARLA RUH BULMASI

Öznur ÖZDİNÇ

Öğretim Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, oznurtan@gantep.edu.tr

Eylem EROL

Öğretim Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, konur@gantep.edu.tr

Tuğba TÖLEK

Öğretim Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, cevikkol@gantep.edu.tr

Özet

İlk dokunan halının yeri ve zamanı tarihçiler tarafından kesin olarak bilinmese de ilk halı örneklerinin M.Ö. 500'lü yıllardan bu yana Orta Asya, Anadolu, Kafkaslar, Türkmenistan, İran ve Çin'de üretildiği yaygın olarak doğrulanan bir bilgidir. Bu coğrafya bu yüzden 'Halı Kuşağı' olarak anılmaktadır. Osmanlı döneminde 'nakkaşlık' olarak adlandırılan halı tasarımcılığı acemi sanatkârlardan aktarılan bilgiler ve yetiştirilen sanatçılar aracılığıyla gelişmiş ve nakkaşlık 16. Yüzyılda özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde altın çağını yaşamıştır. Yüzyıllardır üretilen halılar, tarihi, gelenekleri, efsaneleri anlatılırken yaratıcılarının imzalarını da taşımaktadır. Zamanla gelişen dokumacılık farklı amaçlar için kullanılan halı ve kilimler üretilmesini sağlamıştır. Sonradan üretilen dokumalar çadırları odaları ayırmak, ibadet etmek, gıda malzemelerini saklamak için üretilmiş ve fonksiyonlarını karşılamaları konusunda ustalaştıkça estetik bir boyut kazanmıştır.

Sanayileşmenin ve tüketimin artmasıyla makine halısı alanında da ciddi adımlar atılarak önemli yatırımlar yapılmıştır. Gaziantep'te makine halısı sektöründe son dönemde hızla markalaşma çalışması sürmekte ve uluslararası piyasalarda Türk markaları rekabet edilebilirlikte dünya markalarıyla liderlik savaşı vermektedir. Dünyada birçok konuta giren Türk Halı markalarının Gaziantep'te üretilmesi ise şehri bu sanayi alanında yıllar içinde tartışılmaz bir üstünlüğe taşımıştır. Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) verilerine göre 2014 yılında Dünya Halı İhracat miktarı 2.863.482.000 USD olarak gerçekleşmiştir. Bu veriden hareketle Türkiye, Dünya Halı İhracatının %70'ini yapmakta, Gaziantep ise Dünya Halı İhracatının %56'lık kısmını gerçekleştirmektedir. Ülkemiz ekonomisi ve özellikle ihracatı açısından önemli yer tutan makine halıcılığı sektöründe istenilen kalitede halılar üretilse de ilk başlarda tasarım konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Kullanılan desen çizim programlarının yetersizliği ve halı dokuma makinelerinde sınırlı sayıda renk kullanılarak dokuma yapılabilmesi tasarımcıların yaratıcılıklarını sınırlamıştır. Ancak gelişen teknoloji ile halı dokuma makinelerinin kapasitesi artırılarak daha fazla sayıda renkli iplikle halı dokuma imkânının olması, yine gelişen desen çizim programlarının modern ve klasik halıda farklı tasarımların yapılmasına olanak sağlayarak halının sadece yer döşemesi olarak değil aynı zamanda bulunduğu ortama ruh giydirmesi sağlanmıştır.

Bu çalışmada geçmişten günümüze makine halılarında kullanılan renkler ve tasarım yelpazesi incelenerek birçok insanın zevkine hitap eden Dünya halı pazarında kendine yer bulmuş teknoloji ve sanatsal dokunuşların buluşması ile oluşan makine halıları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halı, Sanat, Desen

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

1. Giriş

Halı sektörü, halkın sosyo-ekonomik hayatında önemli bir yer tutan, çok eski ve çok iyi bilinen bir sanayi koludur. Tekstil sektörünün alt sektörünü oluşturan makine halısı sektörü Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda da Gaziantep; Türkiye'nin en önemli sanayi ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur ve bunun yanı sıra Gaziantep sahip olduğu ticaret potansiyeli ve girişimcilik ruhuyla dünya piyasalarına girmiş durumdadır.

Türkiye'nin makine halısı ihracatı yüksek bir potansiyele sahiptir ve makine halısı sektörünün ekonomiye sağladığı katkı küçümsenemeyecek boyuttadır.

Bu çalışmanın ana amacı günümüzde makine halılarında bulunan renk kısıtlamasının nasıl arttırıldığı, işletmelerin bunu makinedeki kısıtlı renk sayısına göre nasıl yapılabiliyor olmasıdır. Bu çalışmada tezgâhta bulunan maximum 8 renk iplik ile sanatsal bir halının nasıl dokunabileceği irdelenmiştir.

2. Halıcılığın Tarihçesi

Bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanılmak üzere, üç iplik sistemi ile dokunan, havlı ve düğümlü dokumalara "halı" adı verilmektedir. Halının kilim ve diğer düz dokuma yaygılardan farkı havlı ve düğümlü olmasıdır (Deniz,2000).

Halıcılığın günümüze gelinceye kadar hangi tarihlerde, nerelerde, kimler tarafından, ne şekilde dokunduğunu, arkeologların kazılarında elde ettikleri halı kalıntılarından ve bu alanda araştırma yapan bilim adamlarının çalışmalarından öğrenmekteyiz. Kazılardan elde edilen halı parçalarından, halının hangi zaman diliminde, kimler tarafından dokunduğunu ve nasıl bir kalite özelliğine sahip olduğunu araştırmacılar ortaya koymuşlardır. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre halıcılık eski tarihlerden bu yana boyamada, desende, düğüm tekniğinde ve ebatlarda gelişme göstererek günümüze kadar gelmiştir. Bu değişimlerin bir kısmı teknolojideki gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmıştır (Kutlu, 2013). Halıcılık, gelenek ve göreneğe dayanan, anadan evlada, nesilden nesile geçen bir el sanatı olduğu için, kökenini kesinlikle bulmak güçtür. Fakat 1949 yılında Rus Arkeolog Rudenko tarafından Güney Sibirya'da, Altay eteklerinde, Pazırık mevkindeki İskit mezarlarına ait bir kurgan'dan çıkarılan halı parçasının en eski halı örneği olduğu kabul edilmiştir (Görgünay, 1977). Pazırık Halısı, Gördes düğümü tekniği ile dokunmuştur. Bu da Türk halı sanatının geleneksel tekniğinin çok eski bir geçmişe dayandığını göstermektedir. Bugün için tek örnek olan Pazırık halısı, bulunduğu yer açısından M.Ö. 3. ve 2. yüzyılda yapıldığı ve Hun Türklerine ait olduğu tahmin edilmektedir (Aslanapa, 1997).

Şekil 1. Pazırık halısı

3. Makine Halıcılığının Gelişimi

18. ve 19. yüzyıllarda ihracata yönelik III. Dönem Türk halıcılığı diyebileceğimiz dönem başlamıştır. Bu dönemde halı ekonomik olarak değer kazanmış ve siparişe göre halı dokunduğu için de sanat değeri ikinci planda kalmıştır. Günümüze kadar da bu özellik süregelmiştir. Bugün ülkemizin birçok bölgesinde ev halıcılığı, atölye halıcılığı ve makine halıcılığı, kısmen geçmişin sanat geleneğine bağlı, ticari yönü ağırlıklı olarak sürdürülmektedir.

Son yıllarda yaptığı büyük yatırımlarla ülkemizde makine halısı üretiminde öne çıkan, hatta dünyanın önemli halı merkezlerinden biri haline gelen ve bugün Türkiye halı üretiminin %85'inin yapıldığı Gaziantep'te halıcılığın gelişim seyrine ayrıca bakmakta yarar görülmektedir (Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçıları Birliği, 2011).

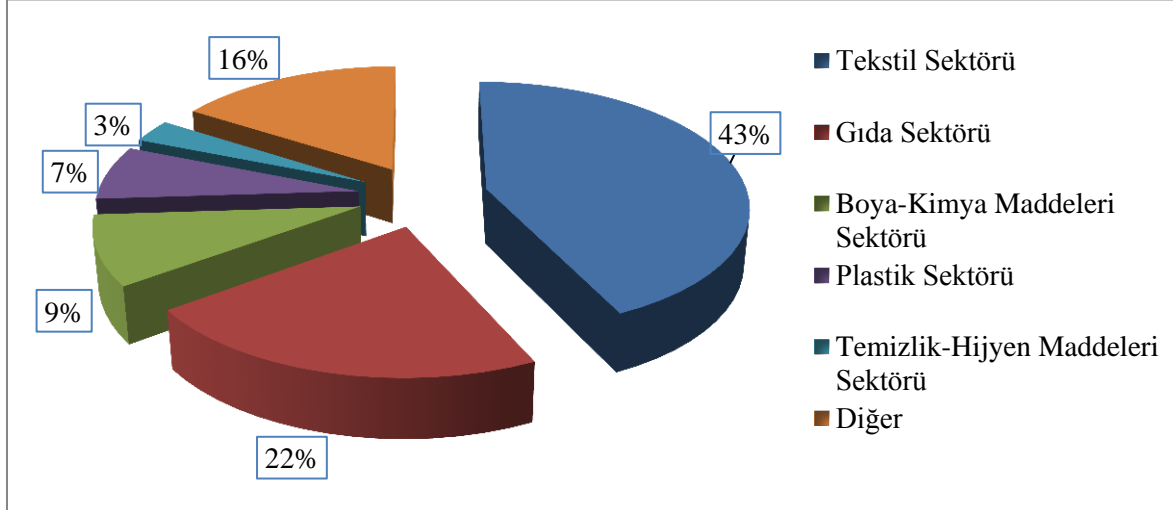
Gaziantep tekstil hammadde ve yarı mamul üretimi alanında yoğunlaşan imalat sanayi, son dönemde halı imalatında büyük önem kazanmıştır. Özellikle makine halısı ve iplik konularında ihtisaslaşan sektör, kazandığı rekabet avantajıyla Türkiye pazarlarına hâkim olmuştur (www.gso.org.tr).

Gaziantep'te bulunan Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri incelendiğinde, tekstil ve gıda sektörlerinin önde geldiği görülmektedir. Tekstil sektöründe, “Doğal Ve Sentetik İpliklerin Hazırlanması Ve Eğrilmesi”, “Halı Ve Kilim Üretimi”, “Kıyafet Hariç Hazır Tekstil Ürünleri” en önemli sektörlerdir. Başta halı ve akrilik iplik olmak üzere plastik ayakkabılar, un, irmik ve mercimek en çok üretilen ürünlerdir. Tablo 1 incelendiğinde Gaziantep'te faaliyet gösteren toplam fabrikaların %43'ü tekstil sektöründe, %22'si gıda

sektöründe, %9'u boya - kimya maddeleri sektöründe, %7'si plastik sektöründe, %3'ü temizlik - hijyen maddeleri sektöründe ve %16'sı diğer sektörlerde hizmet vermekte olduğu görülmektedir (Gültekin, 2011).

Tablo 1. Gaziantep'te faaliyet gösteren sektörlerin dağılımı

4. Makine Halıcılığının Sanatsal Boyutu

Halı sadece evlerde değil oteller, restoranlar gibi sosyal ve ticari alanlarda da kullanılabilen bir tekstil ürünüdür. Halı; sıcaklık ve konfor sağlaması, kayma ve düşmelere karşı güvenli olması, gürültüyü azaltması gibi faydalara da sahip olmasının yanı sıra dekorasyonun vazgeçilemez unsurlarından birisi olmuştur. Böylelikle halı sadece yer döşemesi olarak değil aynı zamanda bulunduğu ortama ruh giydirmesi sağlanmıştır.

Ülkemiz ekonomisi ve özellikle ihracatı açısından önemli yer tutan makine halıcılığı sektöründe istenilen kalitede halılar üretilse de ilk başlarda tasarım konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Halı tasarımı konusunda yeterli eğitim ve tecrübeye sahip insan gücünün azlığı sektöre tasarım konusunda ciddi sıkıntılar yaşattır. Halı desen tasarımı konusunda hiçbir bilgi ve tecrübesi olmayan işsiz bir kitlenin birkaç aylık halı desen programının anlatıldığı kurslara katılarak sektöre destek verilmeye çalışılmıştır. Ancak bu şartlarda yetişen desinatörler makine halıcılığı alanında dünyayla rekabet eden Gaziantep'i bu yarışta ilerlemesini engellemiştir. Bu sorunu çözmek ve tasarım konusunda tecrübeli kişileri sektöre kazandırmak için Gaziantep Üniversitesi ve GAHİB ortaklığıyla halı tasarım yarışmaları düzenlendi. Bu yarışma neticesinde birçok genç tasarımcı sektöre kazandırılmıştır.

Tasarımcı azlığının yanı sıra kullanılan desen çizim programlarının yetersizliği ve halı dokuma makinelerinde sınırlı sayıda renk kullanılarak dokuma yapılabiliyor olması tasarımcıların yaratıcılıklarını sınırlamıştır. Şekil 2' de sınırlı sayıda renk kullanılarak dokunan bir makine halısı örneği gösterilmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

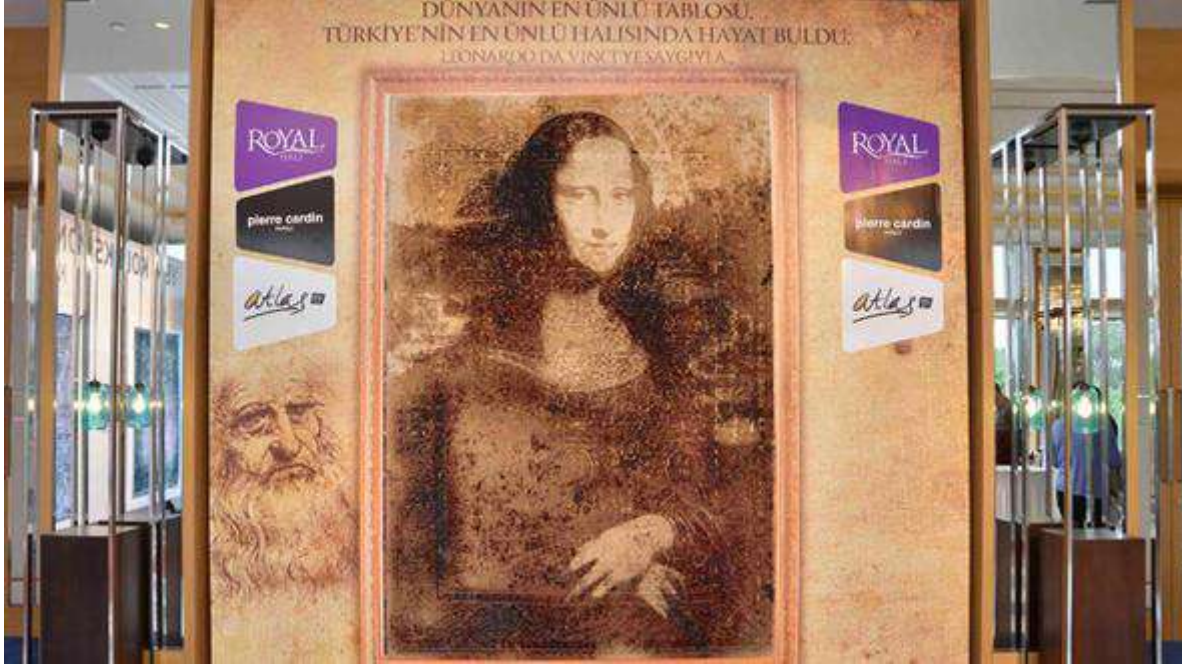
www.iksadkongre.org

FARABI

Şekil 2. Sınırlı sayıda renk kullanılarak dokunan bir makine halısı

Makine halıcılığının ilk yıllarında halı dokuma makinaları en fazla 6 renk iplikle çalışma kapasitesine sahipti. Ancak gelişen teknoloji ile birlikte halı dokuma makinelerinin kapasitesi artırılarak 8 renk iplikle halı dokunur hale gelmiştir. Halı dokumada kullanılan renk sayısının daha da artırılması için Araştırma – Geliştirme (ARGE) çalışmaları da devam etmektedir. Günümüzde Gaziantep’ te faaliyet gösteren yeniliğe açık ve ARGE çalışmasına önem veren halı firmaları tarafından çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar kapsamında en fazla 8 renk çalışabilen halı tezgâhlarını farklı dokuma teknikleri ve farklı çağlık dizimi teknikleri ile bu sayıyı arttırmışlardır. Bu şekilde 30’un üzerinde renk ile halı dokunabilmektedir. Böylelikle tasarımcılar makine halısı desen tasarımı yaparken daha geniş renk yelpazesi kullanabilmektedirler. Bu da makine halısındaki desenleri görsel bir şölene çevirmektedir. Ayrıca gelişen desen çizim programlarının modern ve klasik halıda farklı tasarımların yapılmasına olanak sağlaması ve tarama imkânlarının genişletilmesi makine halısına daha fazla tarama atılmasına ve ürün yelpazesinin sanatsal boyuta taşınmasına imkân sağlayarak halının sadece yer döşemesi olarak değil aynı zamanda bulunduğu ortama ruh giydirmesi gerçekleşmiştir. Şekil 3’ de yeniliğe açık ve ARGE çalışmasına önem veren bir firmanın Leonardo Da Vinci’nin “Mona Lisa” tablosunu halıya dokuması gösterilmektedir.

Şekil 3. Halıya dokunan Leonardo Da Vinci'nin "Mona Lisa" tablosu.

5.Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan bu çalışmada gelişen teknoloji ile makine halısında alışılmış desenlerin dışına çıkılarak makine halısı tasarımına farklı bir bakış açısı getirilmiştir. Son yıllarda üretilen makine halıları incelendiğinde klasik ve standart desenler çok daha farklı teknikler kullanılarak günümüze modernize edilmiştir, bu sayede unutulmaya yüz tutmuş klasik desenli halılar tekrar eski popüleritesine kavuşmuştur. Makine halısında kullanılan renk sayısının artışıyla beraber ürün çeşitliliği de artmıştır.

KAYNAKÇA

- ASLANAPA, O., (1997). Türk Halı Sanatının Bin Yılı. İstanbul: Eren Yayıncılık. Sayfa:9.
- DENİZ, B., (2000). Türk Dünyasında Halı Ve Düz Dokuma Yayımlar, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, ISBN: 975-16-1282-9, Sayfa 72.
- GÖRGÜNAY, N., (1977). Halıcılığın Kökeni Ve Türk Halıcılığının Tarihçesi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Sayfa 159-173.
- GÜLTEKİN, S., (2011). "Gaziantep; Ekonomik ve Sektörel Durum Değerlendirmesi ve Potansiyel Küme Önerileri", KOBİ İşbirliği ve Kümelenme Projesi, Ankara. Sayfa: 6.
- GÜNEYDOĞU ANADOLU HALI İHRACATÇILARI BİRLİĞİ, (2011). Türkiye Dokuma Makine Halıcılık Sektörü: Envanter, Projeksiyon Ve Analiz.
- KUTLU, İ., (2013). Tekstil Sayfası.
<http://www.gso.org.tr/userfiles/file/Sayfalar/Ekovizyon2014.pdf> (21.03.2018), s.18-21.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KÜLTÜREL MİRASIMIZ OLAN KUTNU KUMAŞI VE EBRU SANATI BULUŞMASI

Tuğba TÖLEK

Öğretim Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, cevikkol@gantep.edu.tr

Öznur ÖZDİNÇ

Öğretim Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, oznurtan@gantep.edu.tr

Eylem EROL

Öğretim Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, konur@gantep.edu.tr

ÖZET

Kutnu kumaşı dokumacılığı Anadolu ‘ da ve Gaziantep’te çok eskiden beri yapıla gelen ve yöremizde bir zamanlar çok önemli bir geçim kaynağı olmuş ve olmaya da devam eden bir el sanatıdır. Türkiye’ de yalnızca Gaziantep’te tamamen el tezgâhlarında, sadece ipek ve pamuk iplik kullanılarak değişik şekillerde dokunan ipekli bir dokuma türüdür. İçinde sentetik hiçbir madde bulunmadığından sağlıklı bir kumaş türüdür.

16. yüzyıldan itibaren Gaziantep’te dokunan kutnu kumaşı, eskiden Anadolu’da özellikle alımlı giyinmek isteyen insanların hayallerini süslerdi. Anadolu Selçuklularından bu yana dokunan kutnu kumaşlarından yapılan giysiler Osmanlı padişahları tarafından da elbise olarak giyilirdi. Zarafetin simgesi olan bu kumaş türü maalesef zaman içerisinde eski önemini yitirmiştir. Gaziantep Sanayi ve Ticaret odalarının verdikleri bilgilere göre 1973’den günümüze aynı hızla dokuma alanındaki gelişmeler sürdürülmüş, Gaziantep bugün çok çeşitli dokuma ve iplik üretimi ile önde gelen sanayi şehirlerimizden biri olmuştur. Ancak dokumacılığın sanayileşmesi alanında desteğin sürdürülmesine karşı, el dokuma sanayine önem verilmemesi el dokumacılığı alanının gerilemesine hatta yok olmasına sebep olmaktadır. Özellikle son yıllarda eski kutnu dokuma ustaları kendilerinden sonra bu mesleği devam ettirecek ustaların yetişmemesinden ve bu mesleğin unutulmasından korktukları için bu kumaş dokuma türünü yeni nesillere aktarılıp sevdirmeye çalışmaktadırlar. Bu konuda kutnu dokuma ustalarına Gaziantep Üniversitesi ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi de destek vermektedir. Kutnu kumaşı gibi bir başka önemli kültürel mirasımızda Ebru sanatıdır. Ebru sanatı görsel açıdan şölen haline gelen çok renkli ve kıymetli bir sanattır. Suyun üzerinde renk verme çalışmalarıyla yapılan süsleme sanatı olan ebru, günümüzde artık pek uygulanmamaktadır. Osmanlı döneminde uygulanan ebru sanatı, önemli bir iş koludur. Birçok kişiye kazanç sağlamıştır. Doğu toraklarından Avrupa’ya yayılmasıyla ebruya Avrupa’da, Türk kâğıdı ismi verilmiştir. Tüm dünya üzerinde ilgi çekmiş, uygulanmış ve sevilmiş bir sanattır. Günümüzde ise belirli birkaç isim dışında ciddi anlamda bu ile uğraşan kişilerin sayısı azdır.

Bu çalışmada iki büyük kültürel mirasımız olan kutnu kumaş ve ebru sanatının birleşmesiyle oluşan yeni dokuyu genç nesillere sevdirmek ve sahip çıkmaları için ilgilerini çekmek için yapılan çalışmalar derlenerek farkındalığın artırılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kutnu, Dokuma, Ebru

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

1. GİRİŞ

Kutnu kumaşlar; yüzeyinde genelde saten bağlamanın hakim olduğu, birçok rengin yan yana kompozisyonu ile, uzunlamasına yol yol çizgilerden oluşan parlak yüzeyli Türkiye’de yalnızca Gaziantep’te tamamen el tezgâhlarında, değişik şekillerde dokunan ipekli bir dokuma türüdür. Kutnu kumaşı dokumacılığı Anadolu’da ve Gaziantep’te çok eskiden beri yapıla gelen ve yöremizde bir zamanlar çok önemli bir geçim kaynağı olmuş ve olmaya da devam eden bir el sanatıdır.

Geleneksel İslam-Türk sanatlarının en önemlilerinden biri olan ebrû sanatının, ilk olarak nerede, ne zaman ve kim tarafından yapıldığı maalesef bilinmemektedir. Her ne kadar çok eski tarihli kitap ciltlerinde ve albümler de (murakka) ebrûlu kağıtlara rastlanmış olsa da, kesin tarihi bilinen en eski ebrû örneği, Maliki Deylemi’ye ait olan ve bugün Sayın Uğur Derman’ın Koleksiyonunda olduğu bilinen 1554 tarihli bir yazıda görülmektedir. Bu yazıda bulunan ebrû tekniğinin, ancak usta bir ebrûcu tarafından yapılması mümkün olan “hafif ebrû” olması sebebiyle, ebrû sanat tarihinin çok daha eskilere uzandığı düşünülmektedir. Ebru sanatı hakkında Türkçe kaleme alınmış bilinen en eski eser, 1615’ten sonra yazılan “Tertib-i Risâle-i Ebrî” adlı yazma kitapçaktır.

Her ne kadar ilk olarak kimin yaptığı kesin bir şekilde bilinmese de, ebrû sanatının Türkistan coğrafyasından çıkan bir Türk sanatı olduğu batılılar tarafından da kabul edilmiştir. Bu sebeple Avrupa da ebrû, Türk kağıdı veya Türk mermer kağıdı diye bilinmektedir (www.dokusu.com).

Bu çalışmada tarihi öneme sahip olan kutnu kumaşı ve ebru sanatının birleştirilmesi anlatılmaktadır.

2. EBRU SANATI

Türk süsleme sanatlarının önemli bir dalı olan ebruculuğun hangi tarihte başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ebruya çok eski tarihli el yazması kitapların yan kâğıtlarında (kapak ile kitabı birbirine bağlayan kağıt) rastlıyoruz. Hafif ebru denilen ve özellikle üstüne yazı yazmak amacı ile açık ve soluk renklerde yapılan ebru kâğıtlarında rastlanacak tarihler önem taşır. Bu tarih ebrunun da yapılış tarihi olabilir.

Kâğıtçılık üzerine geniş bilgisi olan Mehmet Ali Kağıtçı’nın İsviçre’de çıkan Palette Dergisine yazdığı makalede 1447 tarihli yazı bulunan ebrulu bir kâğıdı Topkapı Sarayı’nda gördüğünü bildirmiştir. Ancak bu makalenin kağıt numarası verilmediği için bulunması mümkün olmamıştır.

Ebrunun tarihi hakkında ipucu veren bir başka yapıt Arifi’nin 1539-1540 tarihli Güy-ı Çevgan adlı eseridir. Eserin her yaprağının kenarı ebruludur. Bu durum, Türk Ebruculuk tarihinin daha önceler gittiğini ortaya koymaktadır (Kağıtçı, 1969).

Büyük Türk yazarı Şemseddin Sami Bey’in verdiği bilgilere göre ebru Farsça olup bulutumsu, bulut gibi anlamlara gelir (Derman, 1977). Arap âleminde ise damarlı kâğıt olarak adlandırılmıştır. Ebru sözcüğünün aslı Farsça “Ab” ile “Ruy”un birleşmesi ile oluşan “Ab-ruy” dur. Bu sözcüğün anlamı “su yüzü” demektir (Yazır, 1974). Diğer kaynaklara göre ise aslı Çağatayca olan bu sözcük Anadolu’ya göç sırasında İran’dan geçerken sözcük benzerliği

nedeni ile ebruya daha sonraları ebruya dönüşmüştür. Ebrunun kağıt üzerindeki bulutumsu görünüşü mermerdeki damarlara benzediği için Avrupalılar “paper marble, marble paper” olarak adlandırmışlardır (Erhan, 2004).

2.1 Ebru Sanatında Kullanılan Malzemeler

Ebruculukta kullanılan malzemelerin başlıcaları; ebru teknesi, kıvam arttırıcı (kitre), fırça, öd, boya, su, kâğıt, ebru tarağı ve bizdir.

Tekne: İçine kitreli suyun koyularak, ebrunun yapıldığı kaptır. Teknenin ebatları ebru kâğıdı kadar, hatta kâğıttan biraz daha büyük olmalıdır. Çünkü kâğıt suya atılınca bir miktar büyür. Teknenin derinliğinin 4-5 cm olması yeterlidir. Metal, cam, tahta veya plastik malzemeden ebru teknesi yapılabilir (Barutçugil, 2007).

Şekil 1. Ebru teknesi ve boya kabı

Kıvam Arttırıcılar (Astar): Duru suyun üzerinde ebru yapılabilir, ancak “gel-git, bülbülyuvası” gibi desenler vermek ya da çiçek desenleri yapmak mümkün değildir. Çünkü suyun üzerinde boya hareketleri kontrol edilemez. Ebruda kullanılacak sıvının yoğunluğu, suyunkinden fazla olmalıdır. Bunu sağlamak için eskiden beri kullanılan farklı maddeler vardır. Bu amaçla ayva çekirdeği, denizkadayıfı, salep, keten tohumu, bamya, hilbe (boy tohumu), çeşitli selülozlar (metil selüloz; duvar kâğıdı yapıştırıcısı) ve kitre gibi malzemeler kullanılmaktadır (Barutçugil, 2001)

Kitre: Bazı astragalus türlerinin gövdesinde meydana gelen bitki zampıdır. Özellikle Türkiye, İran, Kafkasya ve Afganistan’da yabani olarak yetişen bu bitkinin Türkiye’de 380 kadar çeşidi vardır. Bu bitki dikenli olmakla beraber çiçekleri kelebek gibi, sarı, beyaz ve pembe renktedir (Barutçugil, 1999).

Şekil 2. Kitre (www.mynet.com.)

Fırça: Ebru boylarını tekne üzerine serpmeye yarayan, yaşlı atkuyruğu kılından ve gül dalından yapılan ebru malzemesidir (Elhan, 2004).

Şekil 3. Ebru fırçaları (www.sadreddinozcimi.com)

Öd: Ebruculuğun sırrı bu sıvıdır. Sığır ya da başka hayvanlardan elde edilen öd, kitreli suyun yüzey gerilimini kırarak boyanın su yüzeyinde açılmasını sağlar. Aynı zamanda yapışkan olma özelliğinden dolayı, boyların kâğıda yapışmasına yardımcı olan bir malzemedir. Öd ayarı, deneme yanılma yoluyla bulunur (Barutçugil, 2007).

Boya: Ebruda kullanılan boylar suda erimeyen, yağ ya da başka bir yüzey aktif madde içermeyen, saf pigment boylardır. Bu boylar büyük oranda topraktan ve doğadaki oksitlenmeden oluşan metal oksit boylardan olsa da, bazı renkler laboratuarlarda sentetik yollarla elde edilmektedir (Dere, 2007).

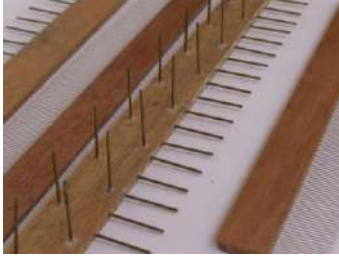
Şekil 4. Ebru boyları (www.ebrusitesi.com)

Su: Ebru yapımında önceleri yağmur suyu kullanılsa da günümüzde içme suyu, kireci düşük su, kaynatılmış ya da bekletilmiş su kullanılmaktadır (Elhan, 2004).

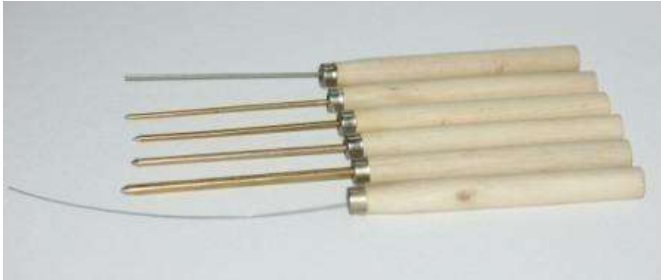
Kâğıt: Ebru yapımında genellikle mat, birinci hamur ve asitsiz kâğıt kullanılır. Genellikle 60-80 gr kâğıtlar tercih edilir. Parlak yüzeyle kâğıtlar, boya emme özelliği çok az olduğundan tercih edilmez. Kâğıtlar tekmeden yarımşar ya da birer cm. daha küçük hazırlanmalıdır. Çünkü kâğıt suya atıldığında büyüyüp şişecektir (Arıtan, 1999).

Ebru Tarağı: Ebru yaparken tekne yüzeyine atılan boyalara hareket ve şekil vermekte kullanılan, farklı boy ve şekillerdeki malzemedir. İnce uzun bir çita üzerine paslanmaz çelik ya da tellerin dizilmesiyle yapılır ve teknenin eni ya da boyunun büyüklüğü kadardır. Tarağın teknenin içinde rahat hareket etmesi gerekir. Tellerin inceliği ya da aralıkları isteğe bağlıdır (Elhan, 2004).

Şekil 5. Ebru tarağı (www.sadreddinozcimi.com)

Biz: Ebru yaparken çiçekli ve hatip tarzı ebrularda hareket ve şekil vermeye yarayan yardımcı bir alettir. Farklı kalınlıklarda olup, paslanmaz çubuk ya da telden yapılmış olması tercih edilir (Dere, 2007).

Şekil 6. Biz takımı (Tekeşi, 2015)

2.2. Ebru Sanatının Yapımı

1,5lt soğuk suya 2-3çay kaşığı kitle konularak yavaş yavaş karıştırılır. Daha sonra karışımı süzülerek tekneye boşaltılır. Seyreltme işlemi için bir miktar su daha ilave edilir. Öd ile hazırlanan boyalar teker teker karışıma damlatılır. Biz veya ebru tarağı yardımı ile istenen şekil verilir. Teknenin üzerine kağıt atılarak desen kağıda aktarılmış olunur. Ebrunun tekrarı yoktur. Her bir çalışma kendine özeldir.

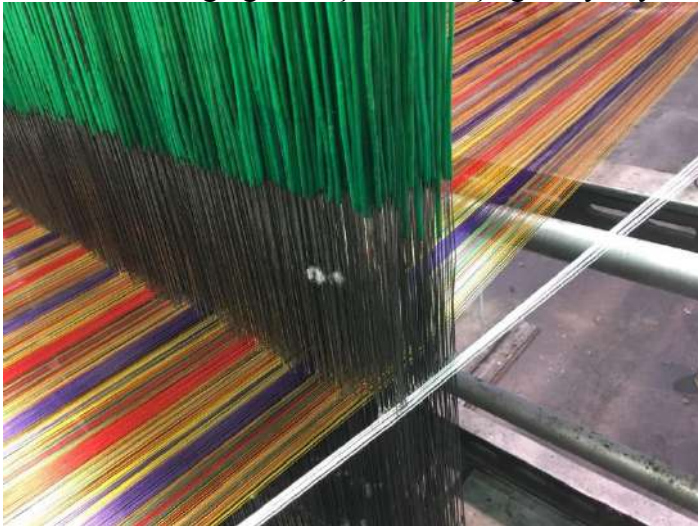
3. Kutnu Kumaşı

Kutnu kumaşı dokumacılığı Anadolu'da ve Gaziantep'te çok eskiden beri yapıla gelen ve yöremizde bir zamanlar çok önemli bir geçim kaynağı olmuş ve olmaya da devam eden bir el sanatıdır. Türkiye'de yalnızca Gaziantep'te tamamen el tezgâhlarında, çözgü ipliği olarak ipek ve atkı ipliği olarak ise pamuk iplik kullanılarak değişik şekillerde dokunan ipekli bir dokuma türüdür. İçinde sentetik hiçbir madde bulunmadığından sağlıklı bir kumaş türüdür. Gaziantep'te kutnu dokumacılığı Kurtuluş Savaşı sonrasında başlamış ve Cumhuriyet döneminde zirveye ulaşmıştır (Uçarer, 2007).

Osmanlılar dönemi dokunan diğer birçok kumaşın modası geçmesine ve zamanla birçok ipekli kumaş çeşidinin ortadan kalkmasına rağmen kutnular, her sosyal sınıfın rağbet ettiği bir kumaş çeşidi olmuştur (Kayıkçı, 2015).

Kutnu, çok defa uzunlamasına renkli şeritlerden oluşan atkısı pamuk, çözgüsü ipek olan yollu bir kumaştır. Kutnular parlak ve mat çizgilerin yan yana gelmesiyle süslendiği gibi, üzerinde çiçekler yapılmış motifli olanları da vardır. Kutnularda ipek çizgiler tek renkte ve çok zaman sarı renkte olduğu gibi birçok renkli çizginin yan yana gelmesiyle de dokunur. (İmer, 2001).

Şekil 7. Kutnu kumaşının dokunması

Şekil 8. Kutnu kumaşının dokunması

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

16. yüzyıldan itibaren Gaziantep'te dokunan kutnu kumaşı, eskiden Anadolu'da özellikle alımlı giyinmek isteyen insanların hayallerini süsledi. Anadolu Selçuklularından bu yana dokunan kutnu kumaşlarından yapılan giysiler Osmanlı padişahları tarafından da elbise olarak giyilirdi (www.gaziantepturizm.gov.tr) Zarafetin simgesi olan bu kumaş türü maalesef zaman içerisinde eski önemini yitirmiştir. Gaziantep Sanayi ve Ticaret odalarının verdikleri bilgilere göre 1973'den günümüze aynı hızla dokuma alanındaki gelişmeler sürdürülmüş, Gaziantep bugün çok çeşitli dokuma ve iplik üretimi ile önde gelen sanayi şehirlerimizden biri olmuştur. Ancak dokumacılığın sanayileşmesi alanında desteğin sürdürülmesine karşı, el dokuma sanayine önem verilmemesi el dokumacılığı alanının gerilemesine hatta yok olmasına sebep olmaktadır. Özellikle son yıllarda eski kutnu dokuma ustaları kendilerinden sonra bu mesleği devam ettirecek ustaların yetişmemesinden ve bu mesleğin unutulmasından korktukları için bu kumaş dokuma türünü yeni nesillere aktarılıp sevdirmeye çalışmaktadırlar. Bu konuda kutnu dokuma ustalarına Gaziantep Üniversitesi ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi de destek vermektedir.

4. Kutnu Kumaşına Ebru Yapımı

Kutnu kumaşı kullanım esnasında yıkandığında rengini bırakmaması için önce yarım saat şaplı suda bekletilir. Daha sonra kumaş kurutulur. Oran olarak 1.5litre suya 2-3 çay kaşığı kitre kullanılır. Sonra bu karışımı bir karıştırıcı yardımıyla karıştırılır. Tüm kitrenin erimesini sağlar. Kitreli su dinlendirilir. Karışımın kıvamı çok yoğunsa su ile inceltir. Tekneye boşaltırken süzgeç yardımıyla süzülür. Fırça yardımıyla boyalar teknenin üzerine serpilir. Kürdan veya biz yardımıyla boyalara istenilen şekil verilir. Kumaşı tekneye atmak için iki uçtan iki kişi karşılıklı kumaşı tutarak ortasından kenarlara doğru bırakılır. 2-3 dakika boyayı çekmesi beklenir. Boyayı çeken kumaş ucundan tutularak teknenin kenarından sıyrılarak çekilir. Ebru yapılan kutnu kumaşı duru suya batırılıp çıkarıldıktan sonra suyu sıkılarak düzgünce kurumaya bırakılır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Şekil 9. Kutnu kumaşı boyamak için hazırlanan tekneye ebru sanatının yapılması

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Şekil 10. Kumaşa geçirilen ebrunun kurutulması

Şekil 11. Kutnu kumaşına yapılan ebru

Sonuç ve Öneriler

Kutnu kumaşı çeşitli ve zahmetli aşamalardan geçerek, doğal boyama teknikleri kullanılarak istenilen desen ve renge kavuşturulmaktadır. Ancak üretim prosesinin zorluğu ve kullanım alanının darlığı sebebiyle yeni nesiller tarafından rağbet görmemekteydi. Geleneğin kaybolmaya yüz tuttuğu Anadolu'da yerel giysilere karşı azalan ilgi, kutnunun dokumacı sayısını da azalttı. Yeni dokuma ustaları yetişmemeye başladı ve bu meslek kaybolmaya yüz tuttu. Son yıllarda bu işe gönül veren ustaların girişimiyle kutnu kumaşı gerek tek kullanılarak gerekse farklı kumaşlarla veya işlemlerle kombin edilerek genç nesillerinde tercih ettiği farklı formatlarda ürünlere dönüştürülmeye başlandı. Bu çalışmada iki büyük kültürel mirasımız olan kutnu kumaşı ve ebru sanatının birleşmesiyle oluşan yeni dokuyu genç nesillere sevdirmek, sahip çıkmalarını sağlamak ve ilgilerini çekmek için yapılan çalışmalar derlenerek farkındalığın artırılması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- ARITAN, A. S. (1999). Türk Ebru Sanatı Ve Bugünkü Durumu. S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 5, s. 441-469, Konya.
- BARUTÇUGİL, H. (1999). Renklerin Sonsuzluğu. İstanbul: Ebristan Yayınları.
- BARUTÇUGİL, H. (2001-a). Suyun Rüyası Ebru. İstanbul: Ebristan Yayınları.
- BARUTÇUGİL, H.(2007). Türklerin Ebru Sanatı. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- DERE, Ö. F. (2007). Ebru Sanatı. İstanbul: İSMEK Yayınları. (Elhan, 2004, s. 11).
- DERMAN, M.U., (1977). Türk Sanatında Ebru, Ak Yayınları, Türk Süsleme Sanatları Serisi 5, İstanbul.
- ELHAN, S. (2004). Yapım yöntemleriyle ebru sanatı, Ankara: Murat Kitabevi.
- ERHAN S., (2004). Yapım Yöntemleri İle Ebru Sanatı, Murat Kitapevi, Sayfa:8.
- İMER Zahide, (2001). Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri, sayfa13.
- KAĞITÇI, M. A., (1969). Palette dergisi, s:30.
- KAYIKÇI, G., (2015). Gaziantep'in Tarihî Ve Kültürel Yapısı İçinde Giysi Özellikleri, Sayfa 774.
- TEKEŞİ, Ş., (2015). Ebru Sanatçılarından Hikmet Barutçugil'in Ebru Sanatına Ve Sanat Eğitimine Katkısı, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- UÇARER, Ulcay E. N., (2007). Gaziantep El Sanatları, Gaziantep "Dört Yanı Dağlar Bağlar", İstanbul: Y.K.Y.
- YAZIR, M. B., (1974). Medeniyet Aleminde Yazı İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, S:194.
- <http://www.gaziantepturizm.gov.tr/TR,52301/kutnuculuk.html>
- <https://www.dokusu.com/ebru-sanat-tarihi>
- www.sadreddinozcimi.com/ebru
- www.ebrusitesi.com/ebru_malzemeleri
- www.mynet.com/trend/cevaplar/soru-cevap/ebru-kitresi-nasil-hazirlanir

NEF'İN'İN DİLİ VE ÜSLUBUNDA KENDİLEŞME VE BUNUN SANATINA YANSIMASI

Meheddin İSPIR

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, meheddin.ispir@erzurum.edu.tr

ÖZET

Kişinin kendi özünü, iç benliğini keşfetme yoluyla hayatı yorumlaması, İnsani ilişkiler içerisinde özünden hareketle yeni yaklaşım ve değerlendirmelere geçmesi, yeteneklerine güvenerek varlığını özümseyip kendini övmesi şeklinde beliren kendileşme, Nef'inin temel özelliklerinden biridir. Divan şiirinin kendi kurallarını hâkim bir şekilde sürdürürken şairlerin bu kurallar içerisinde sıkışması belli patlamalara yol açmıştır. Bu patlamalar divan şiiri çerçevesinin genişlemesine yol açmıştır. Nef'i bu çerçeveyi genişleten şairlerden biridir. Nef'i'nin klasik Türk şiirine yeni bir kapı aralaması onun dilindeki kendileşme girişimiyle ele alınabilir. Şair klasik Türk şiirinin özgünleşmesi ve yakın edebiyatlarla iletişimi açısından yeni bir içtenliğe ihtiyaç olduğunun farkındadır. Bu içtenliği gerçekleştirmede aklının, ilminin ve birikiminin yeterli olmadığı bir seviyede şairlik yeteneğini harekete geçirir. Böylece aşılması gereken engellerin bir kısmı şairin dilindeki kendileşme ile kırılmış olur. Fars şiirinin, Türk şiiri üzerindeki etkisini kırmaya çalışır. Kendi öz benliğini ortaya çıkararak kendine güven ve karşısındakine meydan okuma cesaretini gösterir. Onun bu cesareti Nefiyâne üslubun oluşmasını sağlar. Bu üslup yeni şairlere ümit ve cesaret vererek onları Fars şiirinin dokunulmazlığından kurtarır.

Nef'i klasik Türk şiirine yeni bir soluk getirebilen kendine özgü söyleyişiyle adından söz ettirebilen Nefiyâne üslup ile kendi dönemine ve sonraki dönemlere büyük etki eden bir şairdir. Onun şiire getirdiği kendileşme, şiirin şekil ve diline yeni bir boyut kazandırmış ve onun sanatına yansımıştır. Nef'i'nin sanatında ortaya çıkan farklılaşma şairin kendine aşırı güveni sayesinde hem kendinden önceki şairlere hem de Arap ve Fars edebiyatındaki şairlere meydan okuma, onlardan üstün olma şeklinde kendini göstermiş bu da klasik Türk şiirine yeni bir soluk alma fırsatı vermiştir. Nef'i'nin kendileşme girişimi, Türk şairlerine öze inme ve kendini keşfetme olanağı sunmuştur.

Bu çalışmada, şairin üslup ve dilindeki kendileşmenin sanatına yansımaları ele alındı. Şairin şiirlerinden alınan örneklerle konu açıklığa kavuşturuldu. Nef'i'nin klasik şiir içerisindeki yeri saptandı. Kendileşme çerçevesinde şairin klasik Türk şiirine getirdiği yenilikler tartışıldı. Klasik Türk şiirinin özgünleşmesinde şairin tutumu değerlendirildi. Örnek şiirlerin tahlili ışığında belli sonuçlara ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Nef'i, Şair, Kendileşme, Klasik Türk şiiri

THE INDIVIDUATION IN LANGUAGE AND STYLE OF NEF'İ AND IT'S REFLECTION IN HE'S ART

ABSTRACT

It is one of the essential features of the Nef'i, the individuation that sees as praising itself by relying on its abilities through assimilation of one's own existence, the individual's own self,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

life interpretation through the discovery of the inner self, finding new approaches and evaluations through movement from the core in human relations, While Divan poetry continues its rules in a dominant way, the poets' adherence to this rule, has led to a certain explosion. These explosions led to the expansion of the divan poetry frame. Nef is one of the poets who have expanded this framework. Nef'i's opening of a new door to classical Turkish poetry can be tackled by attempting of the individuation into his language. The poet is aware that needed to a new sincerity in terms of the original of classical Turkish poetry and communication with similar literatures. He activates his poetry ability to achieve this sincerity, at a level where the mind, the knowledge and the accumulation are not enough. Thus, some of the obstacles that need to be overcome are broken by the individuation of the poet's language. He make an effort to remove the influence on Turkish poetry of Persian poetry. He shows the courage to challenge by revealing its own self with self-confidence and challenge to other poets. This courage of the poet constitutes the formation of the Nefiyane style. This style gives hope and encouragement to new poets and saves them from the impunity of Persian poetry.

Nefi is a poet can bring a new breath to classical Turkish poetry can be famous for its distinctive style can have a great impact on own period and on subsequent periods with Nefiyane style. His individuation brought poetry has given a new dimension to poetry shape and language this reflected in his art. Differentiation in the art of Nef'i thanks to the self-confidence of the poet emerged in the form of challenge both the previous poets and poets in Arabic and Persian literature, be superior to them this also has given him a chance to get a fresh breath into classical Turkish poetry. Nef'i the individuation attempt, Turkish poets has given the ability to reveal their talents and discover themselves.

In this study, were interpreted the individuation in language and style of nef'i and it's reflection in he's art. The subject was clarified with examples taken from the poet's poems. Nef's place in classical Turkish poetry was determined. Innovations brought to the poet's classical Turkish poetry by means of individuation were discussed. The poet's attitude was evaluated in the self-expression of classical Turkish poetry. Certain results were obtained with the analysis of example poems.

Key Words: Nef'i, Poet, individuation, Classical Turkish poetry

Giriş

Kendileşme kavramının psikolojik boyutunu göz önünde bulundurarak bu kavramın şairlerin edebi kişiliklerini açıklamada kullanılmasının olumlu olacağı düşünülebilir. Şairlerin kişilikleri ile ortaya koydukları eserler arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağı belirleyen önemli özelliklerden biri de şairlerin ayrışma, bütünleşme, özgünleşme, çatışma, saldırma gibi psikolojik durumlar içerisinde olabilme eğilimleridir. Kendileşme kavramı bu psikolojik durumları farklı açılardan karşılayabilen bir kavramdır. Psikolojide “Kendileşme, kişinin özünü (içten düşünce, potansiyel, ilgiler gibi) ayırt edici (idrak edici, ortaya çıkarıcı ve dolayısıyla ayrıştırıcı) şekilde kendi iradesiyle öze-odaklı olarak gelişme ve davranma yönelimine; kalıplaşma ise, dış-odaklı beklentiler, kontroller veya kalıplar doğrultusunda gelişme ve davranma eğilimine işaret eder.” İmamoğlu, 2011: 30) şeklinde tanımlanmıştır. Özellikle Klasik Türk şiirinin köklü bir gelenekten gelmesi, kendine özgü kuralları ve kaideleri olması, belli mazmunlar etrafında şekillenmesi nedeniyle şairler, farklı arayışlar

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

içerisine girmişler farklı psikolojik davranış biçimlerini yansıtmışlardır. Klasik Türk şiirinde şair ile gelenek arasındaki ilişki, ilişkili kendileşme ve kopuk kendileşme ya da ilişkili kalıplaşma ve kopuk kalıplaşma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. “Kopuk-kalıplaşma ve ilişkili kendileşme, sırasıyla en dengesiz ve dengeli benlik tiplerini oluşturur çünkü ikinci tipte hem ayrışma hem de bütünleşme gereksinimleri tatmin edilebilirken, ilkinde her ikisi de karşılanamamaktadır. Diğer yandan, bu iki ucun arasında yer alan kopuk-kendileşme tipinde yalnız kişisel ayrışma gereksinimi; ilişkili-kalıplaşma tipinde ise yalnız kişilerarası bütünleşme gereksinimi tatmin edilebilmektedir; dolayısıyla, söz konusu tipler kısaca ayrışık ve bütünleşik benlik-tipleri olarak da anılabilir.” (İmamoğlu, 2007s.118) Kendileşme ile ilgili bu açıklama bize şairlerin kişiliklerini ele alınmada yol gösterici olmaktadır. Klasik Türk şiirinde şairler arasındaki çatışma ya da yakınlaşma her zaman var olagelmıştır. Klasik Türk şiirinin bütünlüğü içerisinde bir şairin aykırılığı nasıl izah edilmelidir. Bir şairin diğer şairlerden kendini farklı bir konuma oturtması, kendini ayırıştırması nasıl ele alınmalıdır. Soruları için kendileşme kavramı üzerinden şairlerin değerlendirmeye alınması önemli olmaktadır. “Denge modeline göre, kendileşme diğerinden uzaklaşmayı gerektiren bir süreç değildir; bilakis, diğerleriyle içtenlikle olumlu duygusal ilişki içinde olmanın içtenlikle kendileşmeyi zorlaştırmayıp, güçlendireceği varsayılmaktadır; çünkü her iki gereksinimin de tatmin edilebildiği denge durumunda bu yönelimler birbirini tamamlayıcı (“complementary”) işlev görür” (İmamoğlu, 2007: s. 119). Klasik Türk şiirindeki bütünleyici denge ve bu dengeyi sarsan şairler vardır. Bu şairlerden biri de Nef’i’dir. Nef’i’nin dili ve üslubundaki kendileşme ve sanatına yansımaları şairin kimliği ve benliği ile ilgili olmakla birlikte gerçekte Türk şiirinin gelişmişliği ve belli bir seviyeyi yakalamış olması ile ilgilidir.

Klasik Türk şiirinin oluşma aşamasından başlayarak daha sonraki dönemler içerisinde kendine özgü söyleyiş biçimleri geliştirmeye çabalaması, bu alandaki şairlerin ortaya koydukları eserler ile farklılaşma, benzeşme veya üstün gelme şeklinde belirginleşmeye başlamıştır. Böyle bir oluşumun farklı bir düşünce yapısıyla şekillenme ihtimali olmadığından dolayı yeni bir varoluş mücadelesi daha önce var olanın belirlenmesiyle, öğrenilmesiyle ve taklit edilmesiyle başlamış ve bu her dönemde belli bir seviyede devam etmiştir. Hâlbuki Türk edebiyatının kendine özgü bir edebiyat olma yolunda ilerlemesi belli kişilerin mücadele içerisine girme çabası ile olmuş ve bu çaba etrafında yeni bir bakış açısı ve yeni bir rüzgâr etkisi oluşturulmuştur. On yedinci yüzyıl Klasik Türk şiirinin yenileşme yolunda farklı edebi akımların içerisinde kendini göstermeye başladığını ve bu akımlar etrafında şekillenen düşünce yapısının belli şairler için yeni bir kapı araladığını bilmek gerekir. Nef’i’nin bu kapılardan herhangi birini tercih etmeden kendi kapısını açmaya çalışması ve var olan klasik Türk şiirinin bütün verimlerini kendinde bir bilgi birikimi şeklinde ele alıp bunu dış görünüm olarak sunmaya çalışırken farklı bir yöntem ile yolunu belirlemesi, aklının zihninin ve fikrinin yapısal bakış açısıyla içinde bulunduğu yaratılışın getirdiği farklılaşma arzusunun kendindeki yücelik duygusuyla kesiştiği bir alanda yeni bir yön bulma girişimi, onun dil ve üslubundaki kendileşmenin bir sonucu olarak anlamak gerekir.

Nef’i’yi diğer şairlerden farklı kılan en önemli girişim, onun Arap ve Fars şiirinin bir türlü gölgesinden kurtulamayan Klasik Türk şairlerinin ismini dahi anmadan kendini ön plana çıkarıp diğer kişilerin söylediklerini dikkate dahi almazdan görünerek doğrudan Fars ve Arap şiirinin zirve şairleriyle boy ölçüşmesi ve hatta onlardan üstün olduğunu iddia etme şeklindeki

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

söyleyiş biçimidir. Bu Nefi'nin kendileşme arzusunun bir neticesidir. Bu arzu onda farklı şekillerde ortaya çıkmış görünmektedir. Bunlardan birincisi Nefi'nin kendini diğer Türk şairlerinden farklı görmesi ve Türk şairlerini görmezlikten gelerek doğrudan Fars ve Arap şairler ile çatışma içine girmesidir. Fars ve Arap şairler ile çatışma içine girmesinin asıl nedeni kendileşme süreci içerisinde öncekilerle bu çatışmaya girmek sonucunda bir kopukluk oluşturma veya onlardan ayrılma şeklinde değil de yeni bir bakış açısıyla onları geçme onlardan güçlü olma fakat onların söylediklerini de inkar etmeme şeklindedir. Bu duruş tarzındaki düşünce yapısının bireysellik ile sadece içe çekilme ve kendi olma yolunda diğer bütün şairlerden ayrılma veya klasik Edebiyattan kopma veya gelecekte şekillenecek olacak edebiyattan çekinme şeklinde değil de kendileşme ile bütün bu sahalardaki söyleyiş biçimlerini bir bütünlük içerisinde ele alma ve bu bütünlüğü kendi benliğinde eriterek yeni bir söyleyişin, üslubun ve dilin ortaya çıkmasına zemin hazırlama şeklinde tezahür etmiştir.

Her şair kendi yeteneğini şiirinde, sanatında, dilinde, edebiyatında, söyleyişinde konuşturma girişimi içerisindeydir. Ancak bu girişim her şairde farklı şekilde ortaya çıkar. Eğer şairin bilgisi ve yeteneği şiir söylemeye ve daha önceki şairleri geçme, onlardan daha güzeli söyleme ve yeni bir akım ile hareket etme seviyesinde değil ise bu öncekileri taklit etme veya öncekilerden hareketle onları tekrarlama ya da onları biraz daha güzelleştirme düşüncesiyle ortaya çıkar. Oysa Nefi'de durum tamamen farklıdır. O öncekileri sadece geçmek düşüncesinde değil onların sesini belli ölçüde kesme, yeni bir ses getirme ve bu sesle geleceğe ışık tutma hevesi içerisindeydir.

Nefi'nin klasik Türk şiir anlayışından kaynaklanan bir anlayış tarzında, kendileşme arzusunun yerli ile yabancı arasındaki çatışmadan yerliyi yüceltme, yerli ile var olma, geleceğe ışık tutma ve yeni bir tarzın yakalama şeklinde tezahür etmiştir. İşte Nefi'deki kendileşme eğilimi, kendini iyileştirmenin, ileriye doğru gitmenin işlevselliğini elinde tutarak geriye doğru gidip oradan getirdikleriyle ortada buluşma, çağının bütün şairlerini karşısına alarak hatta çağının bütün otoritelerini karşısına alarak yüksekte seslenme ile gönlünü, gözünü şiir ve söz söyleme ustalığını dil ve üslubunun, yaşadığı yerin özelliklerine göre, yaptığı işin ciddiyetine göre belli bir seviyenin üzerinde kendine özgü bir yapı ile özgünleşme, şeklinde ifade edebiliriz.

İşte Nefi'nin ifade şekli özellikle Onun kasidelerinde bir bütünlük halinde, insanların gıpta edeceği bir belirgenlikte zirveleşir. Klasik Türk şiirinde belli kurallar çerçevesinde söylenegelen kaside nazım şeklinin farklılaşması, temasının değişmesi ya da genişlemesi, yeni söyleyiş biçimleriyle belirgin olarak ortaya çıkması, Nefi'deki bu kendileşme arzusunun ne kadar derin bir duygu ve hayal ile ortaya çıktığını gösterir. Bir şiirin kuruluşunda şairin bugüne kadar elde ettiği birikim, bilgi ve yetenek, ona olanı, tam anlamıyla herkesin alışlagelen algılayışı ile beğenebileceği bir söyleyiş biçiminde değil de olanı hamur gibi yoğurarak daha farklı bir kıvamda elde etme girişimi, kendileşmenin kalıplaşmış olanı savunma değil, kalıplaşmış olanı aşma şeklinde belirgenleşir.

Klasik şiirdeki üslup özellikleri ve kalıplaşmış ifadelerin kullanımı ile birlikte yeni kullanım özelliklerinin şiire girmiş olması, şairin diliyle mucize şeklinde söz söylenmesi alışılmışın

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

dışına çıkılarak yeni bir anlayış yeni bir kavrayış ve yeni bir yücelme duygusunun belirginleşmesi olarak ifadesini bulur. Nef'i'nin Anadolu'nun en katı, en sağlam bir bölgesinde yetişmiş olması, çocukluğunda almış olduğu davranış biçimi, İstanbul gibi medeniyet şehrinin bütün riyakârlığına, bütün çekiciliğine bütün zenginliğine karşı hayat boyu direnme, karşı koyma ve saldırma şeklinde tezahür etmiştir. Dolayısıyla ondaki kendileşme sadece sanatının dili ve üslubunda değil aynı zamanda çocukluğunda elde ettiği davranış biçiminin, karakterin ve aldığı terbiyenin bir sonucudur. Bunu anlamak için şairin özellikle hicivlerine müracaat etmek, buradaki saldırı şekillerini tahlil etmek ve bu saldırış biçimlerinden karşılıklı çatışmanın şairdeki içselliği, özgünlüğü ve kendine güveni farklı bir duyuş ve anlayış ile ortaya çıkarma durumunu kavramak gerekir. İşte bu nedenlerden dolayı da Klasik Türk edebiyatının xvii Yüzyıl şairi olarak Nef'i', ayrı bir yere, ayrı bir değerlendirmeye ayrı bir üsluba, ayrı bir sanat, dil ve edebiyat değerlendirmesine tabi tutulmuştur. Onun kendileşme tutkusunun neticesinde ortaya çıkan sanat anlayışı her ne kadar eleştirilere, saldırılara maruz kalmış olsa da büyük şair oluşundaki bu gizli sırrın en iyi derecede beslenmiş olması eserini bu şekilde güçlü bir anlayışla ortaya koymuş olması buna yeni bir kapı aralamıştır. Bu kapıdan içeri girenler, ondaki kendileşme arzusunun özgünleşme, yerleşme, yabancı etkisinden kurtulma, yeniden var olma ve meydan okuma şeklinde bir etki ile sürekliliklerini devam ettirmişlerdir. Önceki büyük şairleri bile diline dolamadan onlardan etkilendiğini etkilenmemiş gibi hissettirerek, onlardan daha önceki önemli şairler ile kendisini özdeşleştiren ve onlardan kendisini kendileşme ile ayıran ancak bu ayırmada bütünleyiciliği hiçbir şekilde unutmadan kavramsal olarak var olan bir sanatın devamı şeklinde daima dik duruşla yüce bir anlatışın timsali olabilmış bir şair olan Nef'i'nin, sözündeki ve sanatındaki kendileşme onun özellikle fahriyelerinde en belirgin bir şekilde kendini gösterir. Diğer tarafta onun methiyeleri ve methiyelerindeki memduhun övülmesinde önceki şairlerden farklı bir mecrada yoluna devam eder ve övmedeki aşırılığın yine almış olduğu karakteristik terbiyenin Bir devamı olarak yüksek perdeden ve yüzündeki yücelikten alarak yine kendileşme duygusunun yücelme duygusuyla birleşmesi olarak karşısındaki muhatabı en gelişmiş özelliklerle yansıtmaya çalışır. Diğer taraftan hicivlerinde kullanmış olduğu ağır ve sivri dil hatta sövgüye varan söyleyiş biçimleri bunu yine kendinden önceki ve kendi dönemindeki şairlerden farklılaştırarak ayrı bir mecraya doğru sürükler. Ayrı bir mecranın oluşmasında, şairin içindeki kendileşme duygusunun varoluşla birleşmesi ve geleceğe bu kendileşme arzusunun hissiyatını taşıması, dönemine damgasını en iyi şekilde vurması, akıl ve zekânın ötesinde farklı bir yeteneğin sanata yansması biçiminde ortaya çıkar. Şimdi Nef'i'nin bütün bu dil ve üslup özellikleriyle şiire bakış tarzını ele alıp incelediğimizde bundaki dilin ve üslubun önceki şairlerden farklı olması, kendine özgü bir söyleyiş biçimi ile belirginleşmesi edebi şekillerdeki kalıplaşmış durumlar üzerinde tasarrufta bulunabilmesi, konuların işlenişinde kendine özgü söyleyiş biçimini geliştirerek farklı konuları da ele alıp işleyebilmesi, ondaki duruşun mevcut olandan ayrılmaya doğru gidişini gösterir. Ancak bu ayrışmada kendileşme içinde yok olma değil yeniden büyüyerek var olup bunu genel olarak bütün şairlere ve Türk edebiyatına yayma çabası vardır. Ondaki yüksek zevk alma duygusu ve onun ünlü olma girişimi onu büyük şair yapmış bu düşünce onda daima var olmuştur. İşte bu açıdan bakıldığında Nef'i'deki kendileşme kendini hem üst seviyede gösterme, kendine özgü söyleyişi ortaya koyma, klasik Türk şiiri birikimini kendinde toplama, Fars ve Arap şiirinden

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

şairler sözlerimden yararlanırlar.” (İpekten, 1996:106). Bu ifade onu diğer bütün şairlerden ayrı kılmakta ancak bütün şairlerin ortaya koydukları mananın kendi ilhamıyla derinleşen manada birleştiğini söyleyerek bütünleyici bir tavır takınmaktadır. Fatiha suresi Kur’an’ın kalbi, Nef’inin sözü ise bütün sözlerin özüdür. Nef’i bu beyitte kendileşmeyi birleştirici bir tutumla sunmaktadır. Bu da ilişkili kendileşme örneği olarak gösterilebilir.

“Kimse inkâr idemez mâhiyyet-i endîşemi

Ehl-i reşkûn nüsha-i ‘akd-ı lisânıdır sözüm” K,1. (Akkuş: 1993: 46).

Benim düşüncemin içeriğini kimse yalanlayamaz. Sözüm, kıskançların dillerini bağlayan bir muskadır.

Bu beyitte Nef’i kendi düşüncesinin esasını, içeriğini ortaya çıkarmaya çalışıyor. Şair şiirde mananın önemine değinmiş. Nef’i, herkes benim düşüncemin esasını bilmekte, şiirimdeki manayı görmekte ancak hakkımı teslim etmek yerine beni kıskanmaktalar. Ancak benim sözüm öyle büyüldür ki bir muska gibi beni hasetlerden korur. Nef’i’nin buradaki durumu rakiplere çatma, onlarla çatışma şeklinde başlamış ve şairin kendine özgüveni ile övünmeye dönüşmüştür. Şair, sözünün büyüldüğünü ve diğer bütün şairleri bağladığını ifade ederek kendini diğer şairlerden ayırmış ve ilişkili kendileşme örneği göstermiştir.

“Nüktede ‘âlem harîf olmaz bana gûyâ benüm

Her ne söylersem cevâb-ı ‘len-terânîdür’ sözüm” K,1. (Akkuş: 1993: 46).

Nükteli söz söylemede kimse bana eş değer olamaz. Söz söyleyen sadece benim. Her ne söylersem “beni göremezsin” cevabıdır.

“Nef’i sözüm o kadar zariftir, incedir ki görünmez, gaipten gelen bir sözdür. Söz zaten görünmez, duyulur. Musa da Allah’ın sözünü işitiyor, fakat kendisini göremiyordu.” (İpekten, 1996: 124). Nef’i’nin ince ve zarif söz söylemede kendini eşsiz görmesi ve üst perdeden kendini tanımlayarak ilhamla söz söylediğini belirtmesi ve kendisi gibi bir şairin yetişmediğini ifade etmesi kişilik olarak kendine güven çerçevesinde kendileşmeyi ifade etmektedir. Buradaki kendileşme geleneğe karşı çıkma, kalıplaşmış olanı atma şeklinde değil de bu şiir geleneği içerisinde en iyisi olma çabasıdır. O şiir ülkesinin padişahıdır. Sözü her yerde geçerlidir. Nef’i bütün şairlerin padişahıym diyerek ayır ediciliği üstünlüğünde gizler. İlişkili bir kendileşme örneği sergiler.

Nef’i’nin dil ve üslubundaki kendileşmesinin temelinde şairlik yeteneği vardır. Nef’i pek çok beytinde sözü ilhamla söylediğini, gaipten gelen sırların kendisine açıldığını bu bakımdan sözlerinin birer mucize olduğunu, diğer şairleri büyülediğini belirtir. Nef’i kendisindeki yeteneğin Allah vergisi olduğunu, yaratılışında şairlik cevherinin bulunduğunu söyleyerek kendisini diğer şairlerden ayırır. Kendileşmenin boyutunu yaratılıştaki ayrıcalığa bağlar. O şairlik yaratılışıyla dile incelik ve güzellik, anlama tazelik ve derinlik, söze akıcılık ve özgürlük vermiştir.

Tab’ımın bir tercemân-ı ter-zebânıdır kalem

Hamemin bir hem-zebân-ı nüktedanıdır sözüm K,1. (Akkuş: 1993: 46).

Kalem, benim şairlik yaratılışımın yeni dili, sözüm ise kalemimin ince nazik söz söyleyici bir dil arkadaşıdır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Nef'i'nin yaratılıştan gelen şairlik yeteneği, şiirin dilini değiştirmiştir. Dil ince ve nazik hale getirilmiştir. Nef'i'nin dili kendine özgü bir üslupla kullanması, Nef'i'yi diğer şairlerden ayıran en önemli özelliğdir. Şairin bu üstün ayrışması, kendileşme durumuyla ilgilidir.

Tab'ım arûs-ı ma'niye meşşâtalik eder

Endişem ,âyîne kalemim sürmedân verir K,5. (Akkuş: 1993: 56).

Şair yaratılışım manaya gelin süsleyiciliği yaparken; düşüncem, ayna, kalemim de sürme kabı verir.

Nef'i şiirde yakaladığı anlam derinliğini, şiirdeki süslü söyleyiş becerisini, düşüncesindeki parlaklığı, kalemindeki güçlülüğü yaratılıştan gelen yeteneğine bağlar ve şair kişiliğini diğer şairlerden ayırır. Bu duygu şairdeki kendileşmenin boyutunu belirleme açısından önemli bir dayanak olmaktadır.

Tab'ım kafes-i dânişe bir tûtî-i güya

Hamem çemen-i ma'niye bir serv-i çemândır K,10. (Akkuş: 1993: 75).

Benim şair yaratılışım, sanki bilgi kafesinin konuşan bir papağanı, kalemim ise, mana çimeninde salınarak yürüyen bir selvi ağacıdır.

Şairliğin önemli özelliklerinden biri de ilim sahibi olmaktır. Özellikle "Fuzuli, Türkçe divanının mukaddimesinde şiir hakkındaki düşüncelerini açıklarken şöyle der. İlimsiz şiir esası yok divar olur ve esassız divar gayette bî-itibar olur." (İpekten, 1991: 18), diyerek şiirde ilmin önemini belirtmiştir. Ancak ilim şairlik yeteneği ile birleşir ise iyi şiir ortaya çıkar. Nef' i işte bunu, bilgi mevcut ancak bu bilgiyi konuşturacak ve şiire dökülecek şairlik yeteneğinin olması gerekir. Bu yetenek bendedir, diyerek kendini farklı bir aşamada görmekte ve sanatını kendileştirmektedir.

Tab'ım ol bülbül-i şûh-ı çemen-i ma' nadır

Ki esîr-i kafes ü dâm iken olmaz yine lâl K,36. (Akkuş: 1993: 167).

Benim şair yaratılışım, mana çimeninin öyle oynak bir bülbüldür ki tuzak ve kafesin tutsağı iken bile konuşur.

Nef'i, kendisini susturmaya çalışanlar, kıskananlar olsa da, kendisini şiir söylemeye sevk eden gücün yaratılışındaki yeteneğinden geldiğini ve bu gücün tutsak dahi olsam

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

engellenemeyeceğini ifade ederek, şairlik yeteneği ile övünmekte ve kendi öz güvenini ortaya koymaktadır. Bu öz güven şairin dil ve üslubundaki kendileşmenin sonucudur.

Mülk-i ma' nâ kalem-revimdir hep
Tab' ım endîşe pâdişâhıdır KK,61. (Akkuş: 1993: 269).

Benim şair yaratılışım düşünce padişahı olduğu için mana ülkesi hep kalemimin hükmünün geçtiği yer olmuştur.

Nef'i, kendini hep üstün görmekte ve diğer şairlerle kendini kıyaslama gereği bile duymamaktadır. O kendini şiir ülkesinin padişahı olarak nitelemiştir. Nef'i, "hemen hemen her kasidesinde kendini diğer şairlerle mukayese eder, onların bir hiç olduğunu söyler. Diğer şairlerin kendisini kıskanmalarından, aleyhinde dedikodu etmelerinden uzun uzadıya yakınır." (Çavuşoğlu, 1991: 88). Şairin bu tutumu kişiliğinin bir belirtisi olarak ortaya çıkar. Bu belirtiyi kendileşme kavramıyla açıklanabilir.

"Nef'i, Nailî'nin gazellerinde en güzel şeklini bulacak olan Hind üslubunu Türk edebiyatında ilk kullanan şairlerimizden olmuştur. O, getirdiği bu üslubun yeni olduğu, dilinin zarafeti ve temizliği ile daima övünür. Yeni bir dilin yaratıcısıdır." (Ocak, 2002: 80). Nef'i'nin dili klasik Türk şiirinin dilini kullanması özellikle Baki'nin aheng ve üslubunu yansıması ile birlikte 17. yüzyılın klasik edebiyata getirdiği yeni anlayışların da etkisiyle oluşur. Dilin etki alanını genişleten Sebki-Hindi özellikleri Nef'i'de yeni dilin belirleyicisi olmuştur. Diğer yandan Baki'nin İstanbul Türkçesi ile zenginleştirdiği şiir dili Nef'i'nin şiiriyle daha güzel bir seviyeye getirilir. Nef'i'nin klasik üslupla Hind üslubunu birleştirmedeki başarısı Nefiyâne üslubun doğmasına yol açmıştır. Nef'i'nin kendi oluşturduğu ve kendine özgü bu üslubuyla övünmesi, Nef'i'nin dili ve üslubunun kendileşmesi ve sanatına yansması sonucunu doğurmuştur.

Bir dânesini gevher-i silk-i kelâmımın
Mahsûl-ı bahr u kâna veren râygân verir K, 5. (Akkuş: 1993: 55).

"Benim söz ipliğine dizilmiş olan incilerimin (güzel manalarımın) bir tanesini, deniz ürünü olan incilerin ve maden ocaklarının ürünü olan elmas, yakut ve benzeri kıymetli taşların karşılığında veren bedava vermiş olur" (Çavuşoğlu, 1991: 94).

Nef'i dilin inceliklerini yakalamış bir şairdir. Bu beyitte skendi şiirini söz ipliğine dizilmiş inci olarak ele alır ve değer biçilemeyecek seviyede olduğunu söyler. Şairin sözü o kadar kıymetlidir ki hiçbir kıymetli madenle o sözler alınmaz. Nef'i'nin farklılığını ortaya koyan düşünce de budur. Bu kendileşmenin dil ve üsluba yansmasına güzel bir örnektir.

Bir kimseden etmezse nola gûşuma tahsîn
Efsûn-ı kelâmımla cihân beste-dehândır K, 10. (Akkuş: 1993: 76).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Bir kimseden kulağıma şiirimle ilgili güzel övgüler gelmezse ne çıkar! Çünkü sözümün büyüyle dünyanın ağızı bağlanmıştır.

Nef'i, sözüm öyle büyü ve etkilidir ki dünyadaki bütün şairlerin ağızını bağlamıştır. Benim şiirimi okuyanın dili tutulur, diyerek yine kendini dünyanın en etkili, büyü ve şiir söyleyen şairi olarak göstermiş ve dilini kendileştirmiştir.

Endîşem edîb-i hikem-endûz-ı ezeldir

Nutkum sebak-âmûz-ı debistân-ı kıldemdir K, 59. (Akkuş: 1993: 247).

Düşüncem, ezelden beri hikmet sunan bir edip, sözüm ise eskiden beri ders anlatan öğretmendir.

Nef' i kendini, ezelden beri hikmet sunan ve ezelden beri şiiri öğreten biri olarak kendini nitelendirmiş ve böylece kendi dönemine kadar söylenen sözlerin en güzelini söylediğini ve herkese sözün yani şiirin nasıl olması gerektiğini öğrettiğini söyleyerek dilini ve üslubunu kendileştirmiş ve sanatına yansıtmıştır.

“Nef'i, şiirdeki mananın önemine dikkat çekerken, bu mananın orijinalliğine de vurgu yapar. Zaten kendisi şiirde yeniliğin arayıcısı olduğu için, şiirle ilgili bütün düşüncelerinde yenilik, başkasına benzememezlik ve orijinallik ön planda olmuştur. Tabii şair bu orijinal manaların (bikr-i ma'nâ) kolay kolay elde edilemeyeceğinin de bilincindedir. Şairin beynindeki düşüncelerin, yoğrularak bir kalıba girmesi şairin gücüne bağlı bir şeydir” (Erkal, 2009: 185) Nef'inin şiirde mana üzerinde durması ve kendi dönemine kadar görülmemiş manalar bularak şiir yazdığını söylemiş olması, bulduğu manaların anlaşılmasının da olağan olduğunu söylemesi kendileşmenin onun sanatına yansıdığını gösterir.

Yâr u bîgâne müselleme tutsa ey Nef'î n'ola

Şi'rimin hep âşinâdır lafzı ma'nâsı garîb G, 11. (Akkuş: 1993: 287).

Ey Nef'i, dostlar ve yabancılar (şiirime) teslim olsalar buna şaşılır mı? Çünkü şiirimin sözü tanıdık, manası ise gariptir.

Silk-i nazma ol kadar çekdim dür-i sîrâbı kim

Tâb-ı endîşeyle etdim bahr-ı ma' nayı serâb K, 5. (Akkuş: 1993: 235).

Şiirimin ipliğine o kadar berrak inciler dizdim ki düşüncemin parlaklığı ile mana denizini serap ettim.

Nef'i'nin önemli özelliklerinden birisi de kendini önceki şairlerle karşılaştırması ve çoğunlukla da kendini onlardan farklı ve üstün görmesidir. Özellikle kendini Türk şairlerin ötesinde Arap ve Fars şairleriyle karşılaştırması ve kendini onlardan üstün göstermesi şairin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

kendine öz güvenini aynı zamanda da Klasik Türk şiirinin ulaştığı yer itibariyle özgünleştiğini bu nedenle Türk edebiyatının kendileştiğini ortaya koyar.

Eyledin lutf ile bir böyle kasîde teklîf
Ki nazîre diyemez bir yere gelse şu'arâ K, 18. (Akkuş: 1993: 104).

Böyle bir kasideyi lutf ile teklif eyledin ki bütün şairler bir araya gelse benzerini söyleyemez.

Nef'î gibi yârâne demem dahi nazîre
Yâ bu gazeli zîver-i divân ederim ben G, 94. (Akkuş: 1993: 326).

Nef'i gibi bir dosta nazire dahi söylemem, ben bu gazeli divanın süsü yaparım.

Fahr eder kevkebe-i tab'im ile Hâkânî
Can verir lehçe-i pâkîzeme Selmân u Zahir K,40 (Akkuş: 1993: 180).

Hakani, benim şiirim şöhretiyle övünür; Selman ve Zahir, temiz dilime can verir.

Nezâketde metânetde kelâmım benzemez asla
Ne Urfiye ne Hâkânîye bu bir tarz-ı aherdir K,20. (Akkuş: 1993: 110).

İncelikte ve sağlamlıkta benim şiirim asla ne Urfi'ye ne de Hakani'ye benzemez. Bu yeni bir tarzdır.

Sözde nazır olmaz bana ger olsa âlem bir yana
Pür tumturak u hoş-edâ ne Hâfız'am ne Muhteşem K,16 (Akkuş: 1993: 96).

Bütün dünya bir araya gelse benim şiirime benzer söz söyleyemez. Öyle gösterişli ve güzel söylerim ki ne Hafız'a benzerim ne de Muhteşem'e.

Sonuç

Nef'i, klasik Türk edebiyatının kendine özgü kuralları ve geleneği ile oluşturduğu şiir anlayışını kendine özgü çıkışlarıyla farklılaştırabilmiş bir şairdir. Nef'i, yaratılıştan gelen şairlik yeteneği ve farklı kişilik özellikleriyle kendine aşırı bir güven içerisinde sanatını ortaya koymuştur. Şairin kendine olan güveni, onu diğer şairlere karşı meydan okumaya, kendilerine dokunulamayacak kadar etkin olan Arap ve Fars şairleri ile kendini denk tutmaya hatta onlardan üstün olmaya sevk etmiş ve Nef'i'nin bu dil ve üslubunda kendileşmesine ve bunu sanatına yansıtmasına neden olmuştur. Nef'i'deki kendileşme öze dönme, Arap ve Fars edebiyatının baskısından kurtulma, şiirde yeniyi arama ve bulma, diğer şairlerden yararlanmakla birlikte kendine özgü söyleyiş biçimini oluşturabilme, Türk şiirine yeni bir kapı aralayabilme, şairlerin dil ve üslupta çıkış noktaları yakalayabilmelerine olanak sağlama, dönemin ve sonraki dönemlerin en büyük şairi olma, çağın ötesine adını taşıma ve kalıcı olma ve asırlarca şairler üzerinde söyleyiş mükemmelliğiyle bu etkiyi devam ettirebilme şeklinde

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ortaya çıkmıştır. Nef'i Türk şairlerine karşı en büyük şair olduğunu, Arap ve Fars şairlerine karşı ise onlarla denk hatta onlardan daha üstün bir şair olduğunu şiirlerinde dile getirmiş ve kendini ayrı bir noktaya taşıyarak kendileşme duygusunu sanatına yansıtmıştır.

Kaynakça

- Akkuş, M. (1991). Nef'i Sanatı ve Türkçe Dîvânı (İnceleme - Karşılaştırmalı Metin). *Doktora Tezi*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Akkuş, M. (1993). *Nef'i Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1991). Kaside Şairi Nef'i, Haz. Çavuşoğlu, M., Ocak, F.T., Ünver, İ. *Ölümünün Üçyüzdüncü yılında Nef'i: İçinde 79-89*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Erkal, A. (2009). *17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- İmamoğlu E. O., Güler, A. (2007). Geleceğe İlişkin Yönelimlerde Benlik Tipine Bağlı Farklılıklar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 22 (60), 115-132.
- İmamoğlu, E. O., Günaydın, G., Selçuk, E. (2011). Özgün Benliğin Yordayıcıları Olarak Kendileşme ve İlişkililik: Cinsiyetin Ve Kültürel Yönelimlerin Ötesinde. *Türk Psikoloji Dergisi*, Haziran 2011, 26 (67), 27-43.
- İpekten, H. (1996). *Nef'i Hayatı Sanatı Eserleri*. Ankara: Akçağ yayınları.
- Ocak, F.T. (1991). Nef'i ve Eski Türk Edebiyatındaki Yeri, Haz. Çavuşoğlu, M., Ocak, F.T., Ünver, İ. *Ölümünün Üçyüzdüncü yılında Nef'i: İçinde 1-44*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Ocak, T. (2002). XVII. Yüzyıl Şâiri Nef'i ve Kaside. *Türkbilig*, 2002/3: 63-82.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

MESNEVİLERDE UYGULANAN TEMSİL GETİRME YÖNTEMİNİN EDEBİYAT EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE KULLANILMASI

Meheddin İSPİR

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, meheddin.ispir@erzurum.edu.tr

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında Mesnevi nazım şekli ile pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerde ele alınan konuların işlenişi ve sunuluşunda farklı yöntemler uygulanmıştır. Bu yöntemlerden biri de konunun akışına uygun olarak temsil getirilmiştir. Temsil misillemede bulunma, örneklendirme, bir duruma karşılık gelecek şekilde olayı aktarma anlamlarına gelir. Şair, eserinde bir konuyu anlatırken konunun akışına uygun olarak hikâyeye bulur ve bu hikâyeyi konuyla bütünleştirir. Seçilen hikâyelerde konunun temel amacı gözetilir. Belirlenen amaç doğrultusunda okuyucuya ders verilir, kıssadan hisse almasını sağlar. Okuyucunun heyecanı harekete geçirilir ve yeni yaklaşımlar kazanması hedeflenir. Böylece şair, işlediği konuya misillemede bulunarak temsil getirmiş olur. Temsil şairin anlatımına açıklık getirdiği gibi konunun akıcılığını sağlamış, sıkıcılığını gidermiş ve okuyucunun konuyu anlaması ve öğrenmesine önemli bir katkı sağlamış olur. Kendini hikâyedeki olay ve kahramanla özdeşleştiren okuyucu gereken dersi alır.

Edebiyat Eğitimi ve Öğretimi kolaylaştırmak ve etkili kılmak için temsil getirme yöntemi yararlı olabilir. Soyut kavram ve anlatımları temsili hikâyelerle somutlaştırarak açıklığa kavuşturmak gerekir. Hayatın içinden seçilen olaylarla konuya karşılık gelecek şekilde misillemede bulunarak öğrencilerin zihninde ve davranışlarında istedik değişimler elde edilebilir. Mesnevilerde kullanılan temsil getirme yöntemi ilk, orta ve yükseköğretimde dersin işlenişinde ele alınmalı ve kullanılmalıdır. Bu yöntem kullanılırken zengin bir anlatıma sahip olan Mesnevilerin içeriği göz önünde bulundurulmalı ve bu eserlerde geçen pek çok hikâyeye güncellenerek günümüze taşınmalıdır. Öğrencilerin hikâyelerle özdeşleşmesi sağlanarak geçmişten günümüze ve günümüzden geleceğe bir kültür bağı oluşturulmalıdır.

Bu çalışmada, temsil getirme yönteminin ne olduğu açıklandı. Klasik Türk şiirindeki mesnevilerde temsil getirme yönteminin ne şekilde işlendiği ve uygulandığı örneklerle ortaya konuldu. Farklı türde ve farklı dönemlerde yazılmış olan eserlerden alıntılar yapılarak yöntemin uygulanışı gösterildi. Yöntemin uygulanışındaki yaklaşımlar tasnif edildi. Temsil getirme yönteminin eğitim ve öğretimdeki yeri saptandı. Günümüz eğitim ve öğretimine ne gibi katkılar sunabileceği tartışıldı. Bu yöntemin edebiyat eğitimi ve öğretiminde kullanılma biçimi örneklerle gösterildi.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Temsil, Hikâyeye, Edebiyat, Eğitim, Öğretim.

USING FOR LITERATURE'S EDUCATION AND TEACHING OF APPLIED REPRESENTATION METHOD IN MATHNAWİS

ABSTRACT

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

In Classical Turkish Literature, have been written many works with the form of mathnavi poetry. In these works have been applied different methods in the processing and presentation of the topics. One of these methods is to tell a representation story in accordance with the flow of the subject. Representation, means to transfer the event corresponding to a situation, reprisal, sameness. While the poet tells a story in his work, integrates this story with the topic and finds the story in accordance with the flow of the theme. In selected stories, the main purpose of the topic is observed. In the direction of its designated purpose, be advised to the reader and take lessons from history are provided. Reader's excitement is actuated and to gain new approaches is targeted. Thus, the poet tells repellent regarding the theme. Representation, as clarified to the narration of the poet it provides the fluency of the subject, removes its boredom, and makes an important contribution to the reader's understanding and learning. The reader, who identifies with the event and the hero in the story himself, takes the required lesson.

A method of representation may be useful to facilitate and make effective the Education and Teaching of Literature. It is necessary to clarify the abstract concepts and expressions by embodying the stories. By means of events selected from within life, desired changes in the minds and behavior of students can be made with retaliation to illustrate the theme. The method of representation used in mathnawis should be handled and used in the course of primary, secondary and higher education. While this method is used, the content of the mathnawis having a rich narrative must be considered and many stories in these works should be updated and moved daily. By establishing the identification of the students with stories, a culture linking from the past to the present day and from the present to the past must be established.

In this study, it was explained what is the method of representation. Processed and practiced of the method of representation in the mathnawis of the classical Turkish poetry is exemplified. With excerpts from the works which were written in different periods and in different were studied in this way types and application of the method were shown. Approaches to the implementation of the method have been classified. The place of the method of representation in education and training was determined. It was discussed how it could contribute to today's education and training. The use of this method in literature education and teaching is illustrated with examples.

Key Words: Mathnawi, Representation, Story, Literature, Education, Teaching.

Giriş

Temsil kelimesi sözlükte “Birinin veya bir topluluğun adına davranma, belirgin özellikleri ile yansıtma, sembolü olma, simgeleme, oyun, söz gelişi, özümleme” (TDK, Büyük Türkçe Sözlük) anlamlarında kullanılmaktadır. Halk arasında sözün gelişi anlamıyla, anlatılan olaya karşılık gelecek bir örneğin anlatıya eklenmesidir. “Bu terim Anadolu’nun birçok yerinde kullanılır. Karşılaşılan bir duruma örnek teşkil eden küçük bir hikâye anlatılıp, karşıdaki kişinin bundan bir ders çıkarması beklenir. Amaç karşı tarafın isteğini yerine getirememekten kaynaklanan olumsuzluğu gidermektir. Bununla beraber karşı tarafa verilmek istenen mesajın daha iyi anlatılması amacını da taşır.” (Balkaya, 2007: 203). Sözlü anlatım geleneğinde önemli bir üslup olarak yer edinmiş olan temsil, yazılı anlatım geleneğinde de önemli bir yere sahiptir. Temsil getirme, olaya uygun bir anlatıyla konuya açıklık getirme, konuya denk

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

düşecek başka bir konuyu işleme veya konuyu bir hikâye, nükte, mesel ve fıkra gibi anlatılarla destekleyip ders verme, karşıdakini eğitme, sözü anlaşılır hale getirme şeklinde tanımlanabilir.

Klasik Türk edebiyatının nazım şekillerinden biri olan mesnevi, şiirin işlevselliği açısından önemli bir yere sahiptir. Şairlerin duygu ve düşüncelerini, felsefi ve tasavvufi görüşlerini, bilgi ve görgülerini, kurgu ve hayallerini en güzel şekilde ifade edebilme imkânı veren mesnevi nazım şekli, farklı edebi türlerin işlenmesine de olanak sağlamıştır. Klasik Türk şiirinin temel kaynaklarının ışığında ele alınan dini tasavvufi ve ahlaki konuların mesnevi nazım şekliyle ele alınıp işlenmesinde, okuyucuya bilgi ile beraber ders verme, nasihat etme sonuçta okuyucuyu belli alanlarda eğitme amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda eserlerin işlenişinde kullanılan kaynakları okuyucuya sunmada farklı yöntemler uygulanmış ve bu yöntemler doğrultusunda eserler şekillendirilmiştir. Bu yöntemlerden biri konunun anlatımını farklı hikâye, kıssa, temsili hikâye, mesel, nükte ve hasbihal gibi anlatım tarzlarıyla desteklenmesidir. Klasik Türk şiirinin temel kaynaklarından biri Kur'andır. Kuranda işlenen konular farklı kıssalarla desteklenmiştir. Bu kıssalar olayların akışına bağlı olarak ele alınmış bazen kıssanın tamamı bazen de kıssanın bir bölümü anlatılıp konu misallerle desteklenmiş, temsili olarak hikâyeler yerleştirilmiştir. "Temsil yöntemi, Kur'ân'ın gizli manaları bildirmede, gerçekleri ifade etmede, soyut konuları açıklamada kullandığı etkili bir araçtır." (Koçak, 2009:189,190). Kur'andaki bu anlatım tarzı İslami dönem Fars ve Türk şiirinde de benimsenmiş ve kullanılmıştır. Şairler bu yöntemi kullanarak okuyucuyu eğitmeyi amaçlamışlardır. Özellikle dini ve ahlaki konuların anlatımında bilginin doğrudan anlatımı yerine bilginin eğitime dönüştürülerek, kişide istendik davranışlar kazandıracak şekilde aktarılmasına özen gösterilmiştir.

Mesnevilerde, eğitim ile edebi eser arasındaki ilginin nitelikte uyuşması, hayali ile gerçek olan arasında öze dönük olarak belli seviyenin yakalanması, toplumun geleneği ile geleceği arasında köprü oluşturulması beklenir. Mesnevilerde bir konunun ele alınış biçimi ve konuya bağlı olarak kurgulanan olaylar zincirinin insan üzerindeki olumlu ve olumsuz tesiri, yaşanan olaylar ile insan davranışı arasındaki bağın, belli gerçeklere göre değer taşınması, belli anlatımlara bağlı olarak etkilenme biçiminin eğitime katkısı düşüncesiyle ele alınıp değerlendirilmelidir. Edebi eserin oluşumunu dikkate alarak bu oluşumda eğitim süreci içerisinde varoluş mücadelesiyle eşdeğer bir biçimde şekillenmiş hikâyelerin eser içerisine zamanla yerleşmesi, sözlü anlatımların zihinlerde kalıcı izler bıraktıktan sonra yazılı metinlerin estetik değerleriyle bir bütünlük oluşturup yeni bir anlatımla insanların eğitimi amacına hizmet etmesi, edebiyat eğitiminde ele alınması ve değerlendirilmesi gereken izlenimlerdir. Mesneviler, edebi eserlerin bir parçası olma göreviyle insanı esas alarak sanattan ziyade sanatın elverdiği ölçüde günlük yaşamın gereksinimlerini geleneğin şekillendirdiği anlatımlarla ele almışlardır. Şiirde redif, kafiye ve vezinle elde edilen ahengin etkisi ve akıcılığı içerisine okuyucunun heyecanını cezbedecek şekilde konunun işlenişine olayları dâhil edip edebi etkinin verimiyle, temsili hikâyelerle esere yön verme girişimi, estetik ile eğitme çabasının bir sonucudur.

Mesnevilerde şairler sade dil kullanmış ve her kesime hitap etmişlerdir. Mesnevilerde, çoğunlukla gelenek içerisinde işlenegelmiş aşk hikâyeleri, dini, tasavvufi ve ahlaki bilgilerin öğretisi, felsefi düşüncelerin ortaya konulması, günlük yaşamda edebi zevk ihtiyacının giderilmesi gibi konular işlenmiştir. Mesnevilerin uzun olması, konuların en ayrıntılı bir

şekilde işlenmesine imkân vermesi, şairler için büyük bir fırsat olmuş okuyucunun bilgi ve edebi zevkine hitap edecek anlatımlar bu nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bu nazım şekliyle işlenen konuların temsil yöntemiyle sunumunda bilginin açıklığa kavuşturulması, soyut anlatımın somutlaştırılması, olayların akışında heyecanın artırılması, anlatılan ile yaşam arasında bağ oluşturulması, insani ilişkilerin sağlamaştırılması, iyiliklerin kalıcı hale gelmesi, efsaneleşmiş tip ve kişiliklerin nesilden nesile aktarımının sağlanması, dini ve ahlaki bilgilerin tatbik edilmesinin özendirilmesi, tasavvufi öğretinin yaşama aktarılması amaçlanır.

Mesnevilerde İşlenen Temsil Yöntemi

Mesnevilerde işlenen temsil yöntemi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar:

1. Bir konunun açıklanması, konuyla ilgili hikâye anlatılması ve temsil verilmesi.

Gülşehri'nin Mantıku't-tayr'ı

"Gülşehri *Mantıku' t-tayr* adlı eserini Fars edebiyatının büyük şairi Feridüddin-i

Attar'ın aynı adı taşıyan eserinden almış ve tercüme etmiştir. O bu tercümede serbest

davrandığı gibi eserin yapısını da değiştirmiştir. Hemen hemen kendi gönlünce yaptığı

bu değişikliklerde içyapı asıl olarak değişmese bile, özellikle hikâyelerde farklı bir

tutum izlemiştir. Şair, Attar'daki hikâyelerin yerine başka hikâyeler koymuştur." (Yavuz: Giriş). Gülşehri, bir konuyu ele alıp anlatırken o

konuyla ilgili belli açıklamaları yapar, konuyla ilgili hikâye anlatır ve hikâyede işlenen konu ile asıl konu arasında bağ oluşturacak şekilde

temsili başka bir hikâye ile anlatımını sürdürür. Bunu örneklendirecek olursak, eserde adalet konusu işlenirken, Hüdhüd'e adaletle ilgili soru sorulur. Hüdhüd, adl

ve zulm kelimeleri üzerinde durur. Zulüm ve adil ile ilgili temsili hikâyeler anlatıp konuya açıklık getirir.

SU' ÂL KERDEN-İ SÂ' İL-İ DİGER EZ HÜDHÜD DER 'ADL

Birisi eydür 'adâletdür işüm

Memleketde 'adl-ıla hõşdur başum

Hükm-ile bir derde yüz dermân

'Adl-ıla bir kurdı bir çoban kılâm

Zulm-ıla 'adıllıgum çün ayrışa

Kurd-ıla mülkümde koyun barışa

Ben siyâset diler-isem sürmege

Korka toğan keklige zahm urmaga

'Âlemi çün 'ilm-ile karışduram

Od-ıla suyu bile barışduram

İl içinde eyledür hükmüm revân

Kim kıla emrüm zemîni âsumân

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Halkı sag u kavmı bî-kaygu-durur
Nergisün gözi meger sayru-durur
Niçe kim hükmümde ola rûzigâr
Gülleri eylemeye âzürde hâr
‘Adlüm-ile şâdmân oldı cihân
Bir benefşe kaygulu kaldı hemân
Uyku eyle hōş gelür halka tamâm
Kim cihân eydür ki *en-nâsu niyâm*
Hâdisâtuñ nakşını düzdi felek
Defterinden eyledi bir kezde çâk
Yirde dihkân ez-kader renc iledür
Tarladan anbârına genc iledür
‘Adl-ıla da ‘vî kılâm u güç yete
Kim tohumsuz dahl yerlerde bite
Mülk insâfumdan ârâyiş bula
Halk ihsânımdan âsâyiş bula
Çün benüm ‘adlüm eline geçeler
Bâz u tîhû bir havâda uçalar
Çün Ferîdûn gibi ‘adl ü dâd idem
Hâtim ü Kisrî revânın şâd idem
‘Adl ol sultân katında geçe mi
Pâdişâh insâf câmın içe mi
‘Adlı Gülşehrî bize şerh eyledi
Zulm zikrin dahı yavlak söyledi (Yavuz: 130-131).
Hüdhüd sorulan bu soruyu cevaplar ve cevabın daha iyi anlaşılması için
zalim ile ilgili bir temsili hikâye devamında da adil ile ilgili bir
temsili hikâye anlatır.
CEVÂB DÂDEN-İ HÜDHÜD ÂN SÂ’ İL-RÂ NİZ DER ‘ADL
Hüdhüd eydür ‘adl ser-leşker-durur
Dîne püşt ü devlete yâver-durur
‘Adl-ıla mülke bekâ hâsıl ola
Zulm-ıla mülke bekâ müşkil ola
Kâfir ü ‘âdil delim yig ehl-i dâd
Kim Müsülmân ola vü zâlim-nihâd
Zulm bunça milketi vîrân kıla
Kim girü ‘adl anı âbâdân kıla
‘Adl-ıla dutdı Ferîdûn ‘âlemi
Zulm-ıla Dahhâk öldürdi Cem’ i

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

‘Âdilüñ sâzı yaraşur oynuma
Zâlimi öldür yazuğı boynuma
‘Adl-ıladur şer ‘ bünyâdı kavî
‘Adl-ıçun öger kişi Keyhusrev’ i
‘Adl-ıla her resm ü haddi bildürüñ
Zâlimi bulur-ısañuz öldürün
Zulm-ıla milket kamu vîrân ola
‘Adl-ıla vîrânlar âbâdân ola
Zâlimi boynından ilkin asalar
Andan ellerin dibinden keseler
Kurda beñzer zulm kurdı besleme
Emrini dutma vü hükmin esleme
Toklığında mukbil işüm var diye
Karnı açukdukda dahı issin yiye
Zâlimüñ bir gün ki cânın alalar
Zulmına aña havâle kılalar
DÂSTÂN-I GÜRG KÎ SÂHİBEŞ-RÂ HORDE BÛD
Biregü bir kurdı hōş besler-idi
Kurd anuñ hükmin ‘azîm esler-idi
Tok iken yimege kasd itmez-idi
İssini vü diş-ile dutmaz-ıdı
Bu aña etleri yidürür-idi
Kendünüñ şükrini didürür-idi
Bir gün ayrukdan gıdâ bulımadı
Kurd aç, sabr itmege kalımadı
Kendüzini besleyeni hōş yidi
Fârig oldı vü zihî toydum didi
Kurd, karnı toymağı cehdin kılur
Yohsa yâdı ya bilişi ne bilür
Ayruğı yidürmag-ıçun zînhâr
Kendüzüne kurdı hîç eyleme yâr
Küfr işi ayruk sen îmân sanmagıl
Zâlimi hergiz Müsülmân sanmagıl
Yiyelüm, câm içelüm cân koyalum
Bir mesel buña münâsib diyelüm
Zâlimüñ zînhâr bakma yüzine
‘Adli Gülşehrî kılur kendüzine (Yavuz :131-133)
Zalim ile ilgili temsili hikâyenin ardından adil ile ilgili temsili
hikâyeye geçilir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

DÂSÎTÂN-I RÛBÂH VE FERMÂN H'ÂNDEN BE-CÂNVERÂN

Tañrı 'âdildür sever 'âdilleri
Hal kılur tevfi-k-ıla müşkilleri
Pâdişâha 'adl çün rehber ola
Milketinüñ toprağı gevher ola
Ermedin 'âdil revânı berzaha
Zâlimüñ cânı karışdı düzaha
Anda kim her bir sevâbı göreler
'Adli ilkin pâdişâhdan soralar
Şekkeri güllere katup yiyelüm
Bu meselde bir hikâyet diyelüm
Kim meger bir yazıda bâg ergavân
Bitmiş-idi yöresinde za 'ferân
Tagda tavşanlar kamu dirildiler
Dükeli dilkü katına geldiler
Kim bu sultân itleri ança bizi
Dutdılar kim kan-ıla toldı yazı
Gel bize sultândan algıl bir misâl
Kim saça su yüzine âb-ı zülâl
Kim bizi dutmayalar itler dakı
Yohsa zevkumuz gider Tañrı hakı
Pâdişâh fermân viricegin bize
Dutmasun diyü dahı itler size
Kim-durur fermânumuzı dutmayan
Pâdişâhuñ hükmini işitmeyen
Sen bize rehber yitersin dünyada
Kim bizi menzilümüze ilede
Gürz-ile kılıç gerek cevşenlere
Pîşvâ dilkü yiter tavşanlara
Dilkü eydür re' yüñüz yavlak eyü
Yok-durur bu danışıkda hîç kayu
İlla çok çobançılık var dünyada
Kim bile kim degmesi bize n' ide
Giceye degin karâr eyleyelüm
Gice bu sırrı şaha söyleyelüm
Her biri dilküyi yüz dürlü öge
İtlere kakıyu sekbâna söge
Giceye degin karâr eylediler
Bunça tedbiri bile söylediler

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Çün gice müşkin çâr örtüdü başa
Gitdi gündüz şâhidi yüzün yaşa
Dün gurâbı kanadın açdı yine
Gün hümâsı yuvadan uçdı yine
Yarsı geçdi gicenüñ uyku-y-ıla
Toldı gök bahrı girü incü-y-ile
İRte rûmîsi yüzini gizledi
Gice zengisi izini izledi
Dilkü-y-ile kamu tavşanlar bile
Beg evi katına geldiler bile
Kapuda bir nâme dürlü buldılar
Girü kendü yirlerine geldiler
Sevinü kim uş bize sultânumuz
Yazmış u hâzır komış fermânumuz
Zîra kim ermişdür iy sâhib-nazar
Şâha bizüm mihnetümüzden habar
İt kim olur kim hezâr aslan bile
Dınmayalar bize bu fermân-ıla
Çün güneş âb üstine âzer saça
Çıkdı mînâ gülşene gevher saça
Tañla bir yazıda hep dirildiler
Dükeli bir murgzâra geldiler
Tekye ol fermânlarına urdılar
İLde dîvân-ı mezâlim kurdılar
Her kimüñ itden gilesi var gelüñ
Dilkü fermân okıyısardur bilüñ
Çıkdı dilkü bir taş üstine devân
Kim hoş ol fermânı okıya revân
Tagda sekbân anları nâgâh görür
Yügrük itleri bulara kişkürür
Kim kılalar bunları bî-ihtiyâr
Ol aradan degme yaña târumâr
Bunlar itlerden perîşân olıçak
Her biri kaçmak yaragın kılıçak
Dilkü ol fermân elinde yügürür
Añsuzın dilküyi bir tavşan görür
Eydür iy dilkü gel ol fermânuñı
Göster itlere vü kurtar cânunı

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Neye kaçup hasta kılursın teni
Gel varalum gösterelüm fermanı
Bilümüze yarlıgı kuşadalum
Dutmayanuñ başını uşadalum
Kendüzümüzi bizüz eslemeyen
Yohsa kimdür hükmümüz eslemeyen
Eydür iy ebleh ne vaktıdur anuñ
Kim sen eydürsin ki göster fermanuñ
Anda kim bir çöpe saymazlar canı
Kim-durur varup okıyan fermanı
Çün ben aña gösterimezem beni
Niçe aña göstereyüm fermanı
Eyle dut fermân dilerler kişiden
Kimdür anı okıyan ya işiden
Ol ki şimdi kasd kıldı cânuña
Kanda bakısar senüñ fermânuña
Bize fermân şimdi yügürmek-durur
Yohsa anlar azgına girmek-durur
Kendüzüni şimdi bir ine bırak
Dahı ol fermânuñı var oda yak
Dime kim fermânuma ne diyeler
Seni fermân-ıla bile yiyeler
İt başını tekneye yastamagıl
Yohsa ayruk etmegın istemegıl
Zâlim işledügi güci ne bilür
Karnı aç mülhid orucı ne bilür
Kapudan rişvet giriçek gül gibi
Öyke bacadan çıkar bülbül gibi
Düşmeninden sakınan gâfil degül
Seyle karşı yöriyen ‘âkıl degül
Kılıç altında ten ü cân ne olur
İtler arasında fermân ne olur
Gel kaçalum kim bize yetmeyeler
Tizirek kim irüben dutmayalar
Gözünü aç kirpügünü yummagıl
Zâlim olan kişiden ‘adl ummagıl
Çok okı Gülşehri destânlarını
Kim göresin ‘akl bostanlarını

Kuş dilinde öyle burar kılını

Kim Süleymân añlayımaz dilini (Yavuz: 133-137)

2. Bir konunun açıklanması, konuyla ilgili temsili hikâye anlatılması

Atâ'nın *Tuhfetü'l-uşşâk* Mesnevi

“Atâ'ı *Tuhfetü'l-uşşâk* mesnevisini 1505-1506 yılında tamamlamıştır. Aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* vezni ile kaleme alınan bu mesnevi 1413 beyittir. *Tuhfetü'l-uşşâk*, her bâbda 5 hikâye olmak üzere 10 bâbdan oluşur. Eserin plânı ve hikâyeleri İran şairi Kâtibî'den alınmıştır.” (Aksoyak, 2006:11). Eserde; aşk, bezm ve sohbet, kendini beğenmişliği terk etmek, izzet, herkese iyilik yapma, kötülükten vazgeçmek, kanaat, yaşayış tarzı, herkesle ilişkiyi kesmek, Hakk'a yakın olmak konularını ele alınmıştır. Her konudan sonra o konuyla ilgili beş tane farklı hikâye anlatılmış ve bu hikâyeler temsili olarak işlenmiştir. Şair hikâyeye başlarken “İşk elinden almak istersen misâl/Yazayın bir kaç misâl-i bî-misâl” (Aksoyak, 2006: 38) beytiyle başlar ve aşk elinden bir misal almak istersen sana benzersiz bir misal anlatayım diyerek hikâyeleri anlatmağa başlar. Eserde ilk konu aşk üzerinedir. Bu konunun anlatılışını ve temsili hikâyenin işlenişini örneklendirelim:

Konu olarak aşk ehli ele alınmıştır. Aşk, vücudun sihirli dili, damlasından binlerce denizin oluştuğu bir deniz, nefsi yağma eden mana askeri, girdiği yeri dağıtan ve can kadehine dert incileri döken güçtür. Âşık ise su gibi akıcı olan sevgiliye gönlünü kaptırıp onun için gözyaşı döken, yüzünü yere süren, mum gibi pervane etrafında dönüp kendini yakandır. Bu şekilde aşk ve âşık tanımlanıp anlatıldıktan sonra temsili hikâyeye geçilir. Temsili hikâyede; Hâver ilinde bir güzel vardır. Bu güzel o kadar güzeldir ki yan bakışıyla âşıkları birbirine düşürür. Onun güzelliği karşısında âşıklar bir birine girer kan dökerler. Yüzünün güzelliğini gösterse ay ve güneş bile kendinden utanmış. Bir gün bu güzel yolda giderken birisi onu görür ve gücü kuvveti elden gider. Onun aşkıyla kendinden geçer. Mum gibi yanar. Kanlı gözyaşı döker. Âşığın bu halini gören yaşlı bir ona aşk yoluna giren aşkın acısını çeker. Ona rahat olmaz. Âşığın işi aşk ile biter. Su testisi suyolunda kırılır. Şeklinde nasihat eder. Böylece temsili hikâyeye ile aşk ve âşık nasıl olmalıdır. Somut olarak örneklendirilmiş olur.

“Bâb-ı Evvel Ehl-i İşkun Bâbıdır

Ey dil-i maşûk-cûy u ışk-bâz
Şâh-ı âlemsin elünde ışk bâz
Özge sözdür ışk işi bâzî degül
Yâ Acem dili yâhud Tâzî degül
İşk her ne yirde kim duta karâr
Ne hired kalur ne sabr u ne karâr
Leşker-i ışk idicek yağmasını
Key sakın evvel ider yağma sini
Sûretâ gerçi ki bir yağmâdur ol
Manîde yağma degül namâdur ol
Âşık oldur k'eyleyüp eşkini cûy
Yüzi yire ura ol maşûk-cûy
Âşık-ı dîdâr isen ey ışk eri
Şem gibi şevk ile yanup eri

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Rişte-i ışk oldı cân gözin diken
Görinür bî-ışk olan göze diken
Işkdur mihnet nihâlini diken
Câm-ı câna derd dürdini dökken
Cân be-ışk-ı dilberân kurbân buved
Cân be-deh er âşıkî kurb ân buved
İllet-i âşık zi-illet-hâ cüdâst
Işk ıztırâb-ı esrâr-ı Hudâst
Işk elinden almak istersen misâl
Yazayın bir kaç misâl-i bî-misâl

Hikâyet (1)

Var idi Hâver ilinde bir nigâr
Bendesi olmuşdı mihr-i zer-nigâr
Süzdügince gözlerin ol hûr-zâd
Gamzesine hûn-ı uşşâk idi zâd
Çözdügince zülf-i anber-bârını
Yillere virürdi anber bârını
Sûretin arz eylese ol meh-nikâb
Çâk iderdi âftâb u meh nikâb
Kimsede yüzini görmege mecâl
Yog idi düşde meger ol da muhâl
Seyr iderdi bir gün ol ranâ püser
Zeyn idüp nâz ile servi ser-be-ser
Kanda imiş bir garîb âşüfte-kâr
Gitdi elinden olup âşüfte kâr
Gördüğü dem ol dil-ârâmı hemân
Kalmadı cân u dil ârâmı hemân
Kan ile kûyın(1) gülzâr eyledi
Yaş ile yolın(1) gilzâr eyledi
Derd ile zâr u nizâr olmuşdı key
Âteş-i ışk ile urup câna key
Sûz ile her gice san bir mûm idi
Odlara yakmaga cismin mûm idi
Var idi şehrinde bir yâr-ı kadîm
Bir gün ana eydür ey yâr-ı kadîm
Râh-ı ışk içre aceb bî-derdsin
Cân ile cûyâ-yı ışk u derdsin
Ol perî-rûyun gamında nitesin
Şöyle benzer kim bu yolda yitesin
Didi yitmez mi bana bu denlü hâl
Dâm ile dânemdür ol zülf ile hâl
Mûnis oldum şol kadar sevdâyile
Vire gibi hâkûm ol sevdâ yile

Gark ola gibi dil ol gark-âb ile
Ki âbda dâ'im ola gark âb ile
Âşıkun çün işi ışık ile biter
Sulı senek âkıbet suda yiter
Râh-ı cânâna dilâ cân kıl revân
K'irdi maşûka revân iden revân” 293-325. (Aksoyak, 2006:37,38,39)

Muhammed Şerifi'nin Pend-i Gülistanı

Muhammed Şerifi'nin “Pend-i Gülistan'ında tahkiye türü farklı konulardaki hikâyelerin anlatımında kullanılmıştır. Eserdeki hikâyeler konu bakımından; Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssalar, dinî şahsiyetlerin başından geçen önemli olaylar, siyasi ve edebî kişiliklerin öne çıktığı menkıbeler ve insan dışındaki varlıkların konuşturulmasıyla oluşan hikâyeler şeklinde bölümlere ayrılabilir. Bu hikâyeler, işlenen konuyla ilgili olarak yeri geldikçe anlatılmış, ayrıca bir tasnife tabi tutulmamıştır. Şerifi, hemen her bölümde tahkiye (öyküleme) yönteminden yararlanmışır. (Kiremitçi, 2009: 34)

Şerifi ele aldığı konular hakkında geniş açıklamalarda bulunduktan sonra konuların içeriğine uygun temsili hikâyeler bularak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamış olur. Bu temsili hikâyelerden birisi şöyledir.

“Şerifi, dünya nimetlerinin insanı aldatıp gaflete sürükleyebileceğini “Bülbül ile Karınca Hikâyesinden hareketle anlatmıştır. Hikâyenin özeti şöyledir: “Bülbül, Allah'ın kendisine verdiği güzel sesi güle olan iştihakını ifade etmek için kullanır ve bahar mevsimini çalışmadan zevk ü sefa içerisinde geçirir. Sonbahar gelip de gül ortadan kaybolunca bülbül yaptığı yanlışın farkına varır, ancak iş işten çoktan geçmiştir. Bütün baharı çalışarak, kış için tedarik elde etmek amacıyla geçiren karıncaya yaptığı yalvarışlar da boşuna çıkmıştır.

Şair bu hikâye ile zenginliğin her zaman saadet getirmeyeceğini, hatta bazen insanın sarhoşluğuna sebep olabileceğini vurgulamak istemiştir. Önemli olan, Allah'ın verdiği kanaat ederek ebedî hayat için yatırım yapmaktır.

Götür uhrâya kim kalmayasın aç

Karınca danesine olma muhtaç

Gel itme ol harâset vakti efsâd

Olur pişmana bâdi rûzı ahsâd

Kanaat bâdesinden eylegil nûş

Cihan sîm ü zerinden ol sana hoş” (5690,5691,5692)” (Kiremitçi, 2009 :157)

3.Hikâye anlatıldıktan sonra hikâyeden çıkarılacak ders ile ilgili temsil verilmesi

Nâlî Mehmed Efendi'nin Tuhfetü'l-Emsâli

“Tuhfetü' 1-Emsâl mesnevi biçiminde yazılmış, beş ayrı hikâyeden oluşan, ahlaki terbiye amacı güden didaktik bir eserdir. Eserde bağımsız beş hikâye ve hikâyelerden sonra yer alan beş temsil ve münacat vardır. Şair, anlattığı kıssalardan hisse alınması için temsiller verir, ardından Allah'a yalvarır.” (Selçuk, 2017: 16). Bu hikâyelerden biri İskender-i Zülkareyn hikâyesidir. Hikâyede hırs ve şehvet konusu işlenir. Temsilde ise şehvetine yenik düşen fakirin zenginliğe kavuşamadığı anlatılır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Hikâyet-i İskender-i Zü'IKarneyn

Hazret-i İskender bir gün bilge adamlarına: “Ey ilim dünyasının yıldızları, demiri hikmetle yumuşattınız. Sizler, hüner denizinde inci gibisiniz. Bunun için kalbimi de kötü düşüncelerden temizleyiniz!” der ve kalbe bazen mutluluğun, bazen de kederin yerleşmesinin sebebini sorar. Bilgeler: “Ey süreyya makamlı şah, Allah insanın bedenini dört unsurla şekillendirmiştir. İyi veya kötü her şeyin sebebi de dört unsurdur.” derler. Daha sonra kimisi tiptan, kimisi de hikmetten delil getirir. Âlimlerden birisi İskender’e, bunun kıyasla anlaşılmayacağını söyler: “Bunu ancak ilmiyle amel eden, kâmil bir mürşit halledebilir. İçi ve dışı nurla dolu olmayan kimsenin anlattığı da kuru bir sözden ibarettir.” der. İskender bunun üzerine, şu anda böyle birinin olup olmadığını sorunca âlimler, daha önce bahsi geçen yüce zatın menkıbelerini anlatırlar. İskender bunu duyunca bir elçi göndererek hikmet sahibi şahsın gelmesini rica eder. Elçi hediyeler eşliğinde, bir seher vakti hikmet sahibi zatın kapısına varır ve o övülen kişinin kuru toprakta oturduğunu görür, hayret eder. Elçi de, bu bilge kişinin giyimine, kuşamına bakar ve aldanır, “Sana müjdelersün, İskender armağanlarla beni sana gönderdi.” deyip hediyeleri ve mektubu verir. Hediyeler aldırmayan bilge mektubu okur ve: “İskender’e selam söyle, olmayacak ricada bulunmuş. Ben yokluk kapısına değil, ebedi kapıya yönelmişim. Ferman beni ilgilendirmez.” der. Elçi bu haberi ulaştırınca İskender gayet üzüdür, uzun müddet düşünür. Sonunda bilgenin yanına giderek işin aslını öğrenmeye karar verir, hazırlıklarını yapar ve askerleriyle yola çıkar. Bilgenin bulunduğu şehre varınca çadırlar hazırlanır. Halk büyük bir sevinç içinde padişahın gelişini kutlar. İskender de bunlara çok ihsan eder. Şehirde bulunan bütün halk geldiği halde, bilge görünmez. Şehir halkının ziyareti bittikten sonra İskender, bir seher vakti bilgenin dergâhına uğrar. Fazilet ve hüner sahibi bu yüce kişinin harap ve gösterişsiz bir evde oturduğunu görür. İskender, hürmetle içeri girip selam verir, bilge eğilmeden gayet tabii bir halde selamı alır. İskender’in bu duruma üzüldüğünü gören bilge: “Sıkıntı çekip yanıma gelmenizin sebebi nedir, eğer amacınız beni görmekse üzüntünüzün sebebi nedir?” der. İskender, Allah’ın kendisini bu asra hükümdar eylediğini, bu yüzden kendisine uyulması gerektiğini söyler.” Biz mektupla gelmeni rica ettik, sen dinlemedin. Biz de ilmine hürmet ederek ta buralara kadar geldik, ama bize hoş geldin bile demedin, karşımızda eğilmedin. Büyükler, sultanları böyle karşılamaz.” der. Bilge, İskender’in sözlerini dinledikten sonra: “Gece ve gündüz kapımın kölesi olan iki kişi vardı. Bunlar başkaldırmıştı fakat aklın eli bunları bastırınca “fısktan ve heva”dan beri oldular. Ben bu iki kulun adını bir kez olsun anmadım. Kölelerimin birisinin adı şehvet, diğeri hırs. İşte sen, benim bu iki kuluma kölesin, ikisinin de ayaklarına düşmüşsün, kendi kölesine değer vermeyen, kölesinin kölesine hiç değer vermez. Mülkünün ebedî olmasını isteyen, yalnızca Allah’a karşı kıyam, rükû ve secde eder, köleye karşı kıyam edilmez.” der. Bu sözler, İskender’in sinesine ok gibi tesir eder, bilgenin irfan denizi, kendisinin de damla olduğunu anlar, özür diler. İskender, aklına takılan soruları sormak isterken bilge keramet gösterir. Kalbe bazen sevincin, bazen de kederin yerleşmesinin sebebini “hırs ve şehvet” olduğunu, bunların başta hurma ve süt gibi lezzet verdiğini, sonradan sarımsak gibi olduğunu söyler. İskender’in nefsinin esiri olmamasını ve vesveseden uzak durmasını öğütler, son pişmanlığın fayda vermeyeceğini söyler. İskender, bu nasihatleri dinleyip, hissesini aldıktan sonra geriye döner.

Temsîl:

Fakirin biri kendisine misafir olan biri tarafından bir hazineye götürülür. Kendisine

“Hazinenin üzerinde çok çekici bir kız vardır. İçeriye girdiğimizde bunun sözlerine kulak asma, yoksa helak olursun.” deyip dualar okumaya başlayınca kapı açılır. İçeriye girdiklerinde her tarafın inci ve elmasla dolu olduğunu görürler. Bu esnada, tahtta yatmış olan kızın cazibesine kapılan fakir kişi, kıza yaklaşır, korkunç bir ateşle yok olur. Sabr eden, istediğine erişir; acele eden helak olur.” (Selçuk, 2017: 11-12).

4. Hikâye veya konu sonunda emsal teşkil edecek bir durumun anlatılması

Müniri'nin, Gülşen-i Ebrâr ve Ma'den-i Esrâr Mesnevisi

Müniri bu eserinde, İbrahim Gülşeni'yi, cömertlikte Araplarda ve Acemlerde benzeri bulunmayan, veli olan, velilerin sığınağı olan, uzun boylu ve güzel yüzlü, güzel sözlü ve açık dilli, olgunluğuna sınır olmayan, sözünü incitmeden söyleyen bir kişi olarak tanıtır. O'nu, gizlilikleri bilen, sürekli Kuran okuyan, Allah'a sınıksız bağlı, sözünü delilleriyle söyleyen, bilgili ve âşık bir kişi olarak niteler. Makamını, makamına gelenleri, makamına gelenlerin yaptıklarını, girdikleri halleri anlatır. Adının Şeyh İbrahim olduğunu Gülşeni adının sonradan eklendiğini belirtir. Gülşen (gül bahçesi) kelimesi üzerinde durur. Gülşeni, Allah nurunun, peygamber gülünün, velilik kaygısının, gül bahçesi olarak tanıtır. Değişik övgülerde bulunur. O'na dua eder. Allah'tan onun için bağışlama ve rahmet diler. Allah'tan onu sevenlerin çoğalmasını, onu sevenlerin bolluk içinde olmasını diler. Bu yolun kendisine onunla açıldığını, kendisini onun yetiştirdiğini, söyler.

Müniri, *Gönlüm kötülük ve fesatla doluyken, isteklerim doğrultusunda gezerken, bilgisizken, Rabbimizi ve kendimizi bilmezken, söylediğimde hep yanlış söylerken O bizi Allah yolunda yetiştirdi. O bizi yetiştirdikten sonra, iyiliğe, bilgiye ve dine bağlandık. Kuşkular gönlümüzden çıktı, gözümüz Allah yoluna açıldı, ikiyüzlülük, kuşku ve sanı ortadan kalktı. Benlik perdesi üzerimizden kalkıp gizli bilgi kapısı gönülde belirdi. Allah aşkıyla tanışıp aşk ile bu yolda aydınlandık. Sonunda nefsimiz kurtuluş buldu,* demektedir.

Bakırın ateşte yanarak sarrafın elinde saf altına dönüştürülmesini kendi dönüşüne temsil vererek o velinin ve peygamberin hürmetine Allah'tan yardım ister. Dua ederek bu bölümü bitirir.” (İspir, 2014: 47)

Müniri, çok görüşmenim hürmeti azalttığı ile ilgili görüşlerini

Ne denlü itse anlar geç ziyâret

Bulurlar habb-ı kalbine ziyâdet

Onlar ne kadar geç ziyaret etseler; kalplerindeki sevgiye o kadar çok yer bulurlar.

Sayılmaz bunda sûret i'tibâre

İder mâ'naya ârifler nezâre

Bunda görünüş değerden sayılmaz; Allah dostları manaya bakarlar. Şeklinde açıkladıktan sonra

Diyeyin anla bu hâlün misâlin

Sunayın ağzına bu ma'ni bâlın

Bu durumu örneklendirerek; bu mana balını ağzına sunayım. Beyti ile temsile geçiş yapar.

“Görinse gözüne bir şey müdâmi

Nazarda dikkat olunmaz temâmi

Gözüne sürekli bir şey görünse; bakarken tam dikkatli olunmaz.” sözüyle şeklin değil mananın önemli olduğunu Ka'be'yi sürekli gören ile, Ka'be'yi ziyaret etmenin manasını anlayanı buna misal verir. (İspir, 2014: 301-305).

Edebiyat Eğitimi ve Öğretiminde Temsili Hikâyelerden Yararlanma

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Koçak, S. (2009). *Kur'ân'da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IX, sayı,1.

Selçuk, B. (2017). *Nali Mehmet Efendi-Tuhfetü'l -Emsal*, Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55915,tuhfetul-emsalpdf.pdf?0> (23.03.2018).

Yavuz, K. *Gülşehri'nin Mantku't-Tayrı (Gülşen-Nâme)*, Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10685,girispdf.pdf?0> (23.03.2018).

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10686,metinpdf.pdf?0> (23.03.2018).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=309082 (26.03.2018).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KUŞEYRÎ BAĞLAMINDA DUA ANLAYIŞI

Mehmet Mansur GÖKCAN

Dr. Öğr. Üy. ,Çukurova Üniversitesi, mgokcan37@hotmail.com

ÖZET

Dua, istenen bir şeyin gerçekleşmesi veya istenmeyen bir şeyin uzaklaştırılması için yapılır. Dua, kulun Allah'la ilişkisini devam ettiren önemli bir davranıştır. Dua, Kur'an kıraatiyle, namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerle birlikte yapılabileceği gibi ibadetlerden ayrı olarak istenilen herhangi bir zamanda da yapılabilir. İbadetlerin özü olan dua, kulun Allah'la doğrudan irtibat kurabileceği bir zikirdir. Kulluğun idraki ve İlahın kudreti dua anında daha iyi anlaşılır. Diz bükerek, el açarak Rabine dua eden kişi, bu davranışıyla, kendisinin aciziyetini ve kulluğunu; Allah'ın kudretini ve İlahlığını kabul etmektedir. Bu bakımdan dua, muhtaç olan kulun Allah'ı en iyi hissettiği yerdir. Sel, deprem, yangın gibi afetler ve çaresiz hastalıklar, Allah'ın en yakından hissedildiği (yakinen tanındığı) ve duaların ihlasla-içtenlikle yapıldığı yerlerdir. Allah'ın yardımına kavuşmak için O'na sadece darda kaldığı zaman değil, bolluk ve rahatlık anında da dua edilmelidir. Refah ve bolluk anında Allah'ı unutmak, darlık ve sıkıntı anında da O'nun tarafından unutulmak demektir. İmtihan dünyasında yaşayan insan, takdir edilen kaderinde sevinç veya üzüntüye sebep olacak birçok hadiseyle karşılaşacağını bilmelidir. Kader, belirlenen zamanda tahakkuk ettiğinde, musibetler sabırla karşılanmalı, isyan ve ümitsizliğe düşmeden dua ile Allah'a yönelerek musibetlerden kurtulmaya çalışılmalıdır. Kaderdeki her şeyin bir eceli-vakti olduğu gibi duanın kabul edilmesinin de bir vakti vardır. Duanın kabul edilmesinde aceleci davranmamak, hemen kabul edilmemesiyle Allah'ı suçlamamak, ümitsizliğe düşmemek ve işi her şeyin vaktini en iyi bilen Allah'a bırakmak duanın adaplarından. "Kaderde olan nasıl olsa başımıza gelecek" diyerek dua etmekten vazgeçmek, ümitsizliğe ve Allah'tan uzaklaşmaya yol açacaktır. Kader, Allah'ın ön bilgisidir. Bu bilgide, kulun dua ederek başına gelen sıkıntılardan kurtulacağını ve isteklerinin karşılanacağını da mevcut olduğu unutulmamalıdır. Allah, eşyanın bilgisini gizlemiştir. Bir şeyin faydasını veya zararını ancak kendisi bilir. Başa gelen kötü bir hal, insanın iyiliğine, iyi bir hal de kötülüğüne olabilir. Duada, Allah'tan daima hayırlısını istemek ve işi O'na havale etmek esastır.

Anahtar Kelimeler: Dua, kader, ümit, af.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

UNDERSTANDING OF PRAYER FROM KUŞEYRİ'S PERSPECTIVE

Abstract

Pray (*dua*) is made for one desired thing to come to fruition or for a non desired thing to be warded off. It is such a key action that His servant will stay connected to Allah by means of this. The servant can pray along with ibadah (*worships*) such as Salah (*prayer*), Sawm (*fasting*), and Hajj (*pilgrimage*), reciting from Quran, and apart from ibadah, he or she can do so any time, as well. Pray, the spirit of ibadah, is a dhikr (*invocation*) that His servant can make direct connection with Allah. The comprehension of servanthood and the power of God are better recognized in praying. Praying for his or her Lord in a genuflecting and begging way, the servant, with this action, confesses his humility and worship and the Deity and Almightyness of Allah. In this regard, pray is the most efficacious position in which the needy creature is feeling so deeply inside of Allah. The natural disasters such as flood, quake, fire, etc. and cureless diseases are the conditions when one is at the closest point to Allah (having true perception of Truth) and will pray sincerely and earnestly. However, if one really wishes to attain Allah's help, he or she must pray to Him not only in hardship but also in abundance and comfort. Inasmuch as, forgetting Allah in wealth and welfare means being forgotten in need and trouble. Living in the world of test and trial, human must know to face a great deal of incidents that may make him or her elated or downcast during his or her predestined fate. When any calamity comes true at a prespecified time, her or she must give up without rebel or despair and elude from it, tending to Allah with prayer. Its acceptance is subject to the right time just as every thing has fate and ending. Among the rules of prayer are not going it so as to be accepted, not blaming Allah for not immediate response, falling in despair and leaving it to Allah who knows the occurrence time of everything. To abandon praying, saying "Our fate will inevitably come to the fore" leads to dismay and getting away from Allah. Fate is prior knowledge for Allah. It should be remembered that the fact that His creature will escape from misadventures with prayers and his or her wishes will be met is available on that 'information'. Allah cover the mysteries behind things. He is just Himself who knows the benefits and harms of any thing. A disfavor that befalls humanbeing may actually be good or vice versa. It is essential that one must always hope the best in praying and leave the rest to Allah.

Key Words: Pray, fate, hope, mercy.

Giriş

Arapça bir kelime olan dua; çağırmak, dua etmek, yapılmasını istemek ve yardım istemek gibi anlamlara gelmektedir.¹ Allah'a dua etmek, muhtaç olduğu şeyi Allah'tan istemektir. Başkasına dua etmek ise, Allah'tan onun için iyilik veya kötülük istemektir.²

Duada üç yön vardır. Birincisi; Allah'a hamdetmek ve O'nu, "Lâ İlâhe illallah" gibi tevhid ifade eden sözlerle yüceltmektir. İkincisi; günahları itiraf etmek ve af dilemektir. Yunus Peygamber'in, "Senden başka ilah yoktur. Sen, yüceler yücesisin. Ben gerçekten nefsimi zulmedenlerden oldum"³ şeklindeki sözlerinde olduğu gibi... Üçüncüsü de; dünyadan ve ahiretten nasip istemektir. Dünyada, sağlık, afiyet, rızık gibi şeylere ve ahirette de nimetlere kavuşmak gibi.⁴

Duada, diz bükerek, el açarak pişmanlıkla gözyaşı dökmek, mahcup bir şekilde boyun bükerek kısık bir sesle yalvarmak ve içtenlikle Allah'a yönelmek gerekir. Kur'an'da, "Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin. Şüphesiz ki Allah, haddi aşanları sevmez."⁵ denilerek dua eden kimsenin içinde bulunması gereken hale işaret edilmiştir.

Kuşeyrî, yukarıdaki ayetlere dayanarak; yalvararak, boyun bükerek, yücelterek, emrine uyarak, her şeyi yerli yerince yaparak dua edilmesini ve duayı kabul etmeyi geciktirdiğinden dolayı Allah'ı suçlamak gerektiğini söylemiştir.⁶

Abdülkadir Geylânî, "Dua ağını at ve Allah'ın rızasına dön. Kalbin itiraz edip dururken dilinle dua etme."⁷ diyerek duanın, isyandan rızaya dönüş olduğunu ve duada dil ile kalp birlikteliğinin bulunması gerektiğini vurgulamıştır.

Dua, kulun Allah'la iletişime geçtiği en önemli dinî aktivitelerden birisidir. Çünkü dua eden kul, Allah'tan başka günahını affedecek, sıkıntılarını giderecek, dünyevî ve uhrevî isteklerini karşılayacak kimse olmadığını şuurundadır. Dua, kulu Allah'a yaklaştıran ve O'nun varlığını ve kudretini en yakından hissettiren bir ibadettir. Deprem, yangın veya sel gibi bir afetin veya çaresiz bir hastalığın pençesinde kıvranan kimse, kendi acizliğini, muhtaçlığını ve Allah'ın varlığını, gücünü yakîn olarak bilir.

Kur'an'da dua, yapılması emredilen bir fariza olarak pek çok yerde geçmektedir. "Bana dua edin, kabul edeyim. Bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar, aşağılanarak cehenneme gireceklerdir."⁸ ayetinde ibadet, dua olarak ifade edilmiş ve ibadeti bırakmak, duayı bırakmak anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in, "Dua bir ibadettir."⁹ hadisinde de bu durum açık bir şekilde ifade edilmektedir. Oruç, namazın yerine geçmediği gibi; duanın ibadet olması da diğer ibadetlerin yerine geçeceği anlamını taşımaz. Rabiatü'l-Adeviyye'nin, kendisinden dua

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-maârif, Kahire 1979, II, s. 1385; Güneş, Kadir, *el-Muçcem Arabî-Türki*, Mektep yayınları, İstanbul 2010, s. 394, 395.

² Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *el-Mu'cemü'l-Arabîyyü'l-Esâsî*, Mektebetü Lârûs, Alesco 1988, s. 452; Halil el-Curra, *Lârûs*, Mektebetü Lârûs, Paris 1973, s. 533.

³ Enbiyâ, 21/87.

⁴ İbn Manzûr, *age.*, II, s. 1385.

⁵ A'râf, 7/55.

⁶ Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin, *el-Cevâhiru'l-mensûre*, trc. ve tah. M. Mansur Gökcan, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017, s. 39.

⁷ Geylânî, Abdülkadir, *el-Fethu'r-Rabbânî*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1433/2012, s. 29.

⁸ Mü'min, 40/60.

⁹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenu İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd., I-V, Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, Beyrut 1430/2009, Fadlu'd-duâ, 5.

isteyen kimseye, “Allah’ın rahmeti üzerine olsun! Allah’ın emrini tut ve O’na kendin dua et. Çünkü O, çaresizlerin duasını kabul eder.”¹⁰ diyerek cevap vermesinin sebebi, “Allah’ın, dua eden kimsenin duasını kabul edeceği” sözüne inancının tam olmasıdır.

Kuşeyrî’de Dua Anlayışı

Dua, gelecekle ilgili istekler için yapılabileceği gibi, şu anda maruz kalınan bela ve musibetlerin kalkması için de yapılabilir. Öncelikle içinde bulunulan durumun iyi okunması gerekir. Nimet ve ihsan türünden olduğu gibi, bela ve musibet türünden de takdir edilmiş olan şeyler başa gelecektir. Önemli olan, musibetlerin de Allah tarafından geldiğini bilerek sabır ve rıza ile karşılamak ve gereken dersleri çıkarmaktır.

Kuşeyrî, bela ve üzüntüyü gidermekte veya zenginlik ve rızık vermekte Allah’ı yavaş bulmanın, zulümle suçlamanın, O’na karşı çıkmanın ve kızmanın büyük bir hata olduğunu söylemiştir. Her ecelin bir vakti olduğu gibi, her üzüntünün ve belanın sona ermesinin de bir eceli-vakti olduğunu belirtmiştir. Bir şeyin vaktinin, öne de geçmeyeceğini, geriye de kalmayacağını ve vakti gelmeden bela vaktinin afiyete, fakirlik halinin zenginliğe dönüşmesinin mümkün olmadığını izah etmiştir. Bu sebeple, edepli olmayı, muvâfakata, rızaya ve sabıra sarılmayı; Allah’a kızmaktan ve O’nu yaptığı şeyde suçlamaktan dolayı da tevbe etmeyi tavsiye etmiştir.¹¹

Bela ve musibetlerin sonun geleceğinin bilinmesi, musibetler karşısında sabır göstermeyi kolaylaştırır. Başa gelenlerden dolayı Allah’ı suçlamamak, belalardan kurtulmak için dua ile O’nun kapısına gidebilmeyi sağlar. Aksi bir durum, Allah’tan daha çok uzaklaşmaya (bûd) sebep olur.

Kuşeyrî, “Güzel bir şekilde sabret.”¹² ayetindeki “sabr-ı cemîl’i”, musibete uğrayan kişinin, toplum içinde, musibete uğradığı fark edilmez bir halde bulunması, olarak açıklamıştır. İbn Şübrüme’nin, bir musibet geldiğinde, “Bu bir buluttur, biraz sonra açılır.”¹³ demesi, musibetin de sonunun-ecelinin olduğunu idrak etmenin neticesidir.

Kuşeyrî, Eşyayı yaratan Allah’ın, ondaki faydaları iyi bildiğini ifade ederek musibetlerdeki hikmetlere ve elde edilebilecek faydalara dikkat çekmiştir. Hiçbir şeyin boşa yaratılmadığını ve Allah’ın da boş işlerle uğraşmadığını belirtilmiştir. Kaderin tahakkuku engellenemeyeceği için, erken ve zamansız isteklerde bulunup boş ümitlere kapılmamak gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre; hal, zıddıyla ve vaktin son bulmasıyla izah edilir, gündüz ve gece gibi... Akşamla yatsı arasında sabah aydınlığını istemek beyhudedir. Bu durumda karanlık daha da artacaktır. O halde, aydınlık için acele etmeyip sabahı, güneşin doğmasını beklemek gerekmektedir. Gece, vaktini tamamladıktan sonra gündüz geldiği gibi, musibet, vaktini tamamladıktan sonra da rahatlama gelecektir.¹⁴

Her şeyin bir vakti olduğu gibi, duanın kabul edilmesinin de bir vakti vardır. Kuşeyri, “Bana dua edin, kabul edeyim.”¹⁵ “Allah’tan lütfunu isteyin.”¹⁶ ayetlerine dayanarak öncelikle dua

¹⁰ Semerkandî, Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed el-Hanefî, *Tenbihü’l-Ğâfilîn*, thk. Es-Seyyidü’l-Arabî, Mektebetü’l-Eymân, Kahire 1415/1994, s. 315.

¹¹ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-Mensûre*, s. 37.

¹² Meâric, 70/5.

¹³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 187. Kuşeyrî, Ebu’l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, Dâru’l-hayr, thk. Mağrûf Mustafa Zarîf, Ali Abdülhamîd Ebû’l-Hayr, Beyrut 1997, s. 187.

¹⁴ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-Mensûre*, s. 37.

¹⁵ Mü’min, 40/60.

¹⁶ Nisâ, 4/32.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

etmek gerektiğini söylemiştir. Dua edildiğinde, istenilen şeyde dünya ve ahiret menfaati olursa; Allah'ın hükmüne de uygun olursa vakti ve zamanı geldiğinde duanın kabul edileceğini açıklamıştır. O'nu, duayı kabul etmeyi geciktirmekle suçlama ve O'na dua etmekten de usanma! Çünkü böyle yapmakla kazanmasan da kaybetmezsin, duana şimdi cevap verilmezse sonra (ahirette) cevap verilir demiş¹⁷ ve şu hadisi nakletmiştir. “*Kul, kıyamet günü, sayfalarında tanımadığı iyilikleri gördüğünde ona denilir ki: onlar, dünyada gerçekleşmeyen isteklerinin karşılığıdır.*”¹⁸ Allah'ı suçlamaktan ve acelecilikten yoksun dua, zamanı geldiğinde kabul edileceğine göre; kula düşen, dua etmek, tahakkuk vaktini de Allah'a bırakmaktır. Yoksa ne kadar acele edilse de neticede bir şey elde edilemeyecektir.

Kuşeyrî, kulun isteğine, Allah'ın, takdir ettiği ve istediği vakitte cevap vermesinin kaderin vaktine ulaşması olduğunu söylemiş ve “*O, her gün bir iştedir.*”¹⁹ ayetini, Allah, kaderi vaktine sevk eder, diyerek yorumlamıştır. Allah'ın, dünyada bir şeyi, bir kimseye sadece duası için vermeyeceğini ve sadece duasıyla da kötülüğü onun üzerinden kaldırmayacağını söylemiştir. “*Kaza, ancak dua ile geri çevrilir.*”²⁰ hadisinin manasının da, dua ile kazanın, takdir edilen vakte döndürülmesi olduğunu belirtmiştir.²¹

Kaderin değişmediği düşüncesiyle duadan vazgeçmek büyük bir yanlıdır. Kaderde, musibetin vakti yazılı olduğu gibi, kulun duası ve Allah'ın dilemesiyle musibetin sona ereceği vakit de yazılıdır. Duayı, musibetin kalkmasının yegâne sebebi olarak görmek de yanlıştır. Dua, sadece vasıta, asıl sebep ise Allah'tır. Kullukta, duaya veya amele değil, Allah'a güvenmek esastır.

Hız Peygamber, bir kimsenin amelisiyle değil, ancak Allah'ın rahmetiyle cennete girebileceğini ve buna kendisinin de dâhil olduğunu söylemiştir.²² Kuşeyrî, bu hadise dayanarak bir kimsenin, cennete amelisiyle giremeyeceğini ancak Allah'ın rahmetiyle gireceğini ama Allah'ın onlara amelleri ölçüsünce cennete dereceler vereceğini söylemiştir.²³ Allah, istediğini yapar ve sorgulanamaz. Cennete girmek için de ameller vasıta, fakat asıl sebep değildir. Cennete girebilmek, ancak Allah'ın rahmetine ve isteğine bağlıdır.

“*Hoşunuza gitmese de savaş size farz kılındı. Umulur ki, hoşunuza gitmeyen şey sizin için iyi, hoşunuza giden şey de sizin için kötü olabilir. (doğrusunu) Allah bilir fakat siz bilemezsiniz.*”²⁴ ayetinde, zâhiren kötü görünen şeyin iyi, iyi görünen şeyin de kötü olabileceği bildirilmiştir. Zâhirine göre değerlendirme yanıltıcı olduğuna göre, işlerin hayırlısını, her şeyin bânını ve neticesini en iyi bilen Allah'tan istemek gerekir.²⁵

Kuşeyrî, Allah'ın, eşyanın bilgisini gizlediğini, bir şeyin fayda ve zararını da sadece kendisinin bileceğini söylemiştir. Durum böyle olunca, her hangi bir şeyde ısrar etmeyerek Allah'tan hayırlısını istemek gerekmektedir. Kuşeyrî, iyiliğin fakirlikte mi yoksa zenginlikte mi olduğunun bilinmeyeceğini; dünyada, nimetlere şükrederek, belalara sabrederek, hükme rıza göstererek, emre uyarak, geçmiş günahların bağışlanmasını ve gelecekteki günahlardan da

¹⁷ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru'l-Mensûre*, s. 37.

¹⁸ Hadis kaynaklarında rastlanmamıştır.

¹⁹ Rahmân, 55/29.

²⁰ Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Süre, *Sünenu't-Tirmizî*, I-V, Beyrût ts., Kader, 6.

²¹ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru'l-Mensûre*, s. 70.

²² Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrût 1410/1990, Rikâk 18.

²³ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru'l-Mensûre*, s. 71.

²⁴ Bakara, 2/216.

²⁵ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru'l-Mensûre*, s. 71.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

korunmayı sadece Allah'tan isteyerek yaşamayı tavsiye etmiştir.²⁶ Hayır ve şer, günah ve sevap, dinî naslarla belirlenmiş olup bunlarda tereddüt yoktur. Burada söz konusu olan, başa gelen hadiselerdir ki bu konuda Kuşeyrî, fakirlik ve savaş örnekleme yapmıştır. Bu örnekleri, Fakirlik-zenginlik, hastalık-sağlık, erkek çocuğu-kız çocuğu, amirlik-memurluk, başa gelen iyi veya kötü hal, afiyet-musibet gibi çoğaltmak mümkündür. Bir kimse bu durumlardan hangisinin hayrına olacağını bilemeyeceği için Allah'tan daima hayırlısını istemek, kaderin getirdiği, musibet veya yoksulluk olursa, sabırla; nimet ve afiyet olursa şükürle karşılamak gerekir.

Sonuç

Dua, istenilen bir şeyin gerçekleşmesi veya istenmeyen bir şeyin uzaklaştırılması için yapılır. Dua, namaz, oruç gibi ibadetlerle birlikte yapılabileceği gibi istenilen her vakitte de yapılabilir.

Dua, kulun Allah ile doğrudan irtibat kurduğu, O'nun gücünü, kudretini ve kendi acziyetini yakından idrak ettiği bir ibadettir. Özellikle bu durum, yangın, sel, deprem ve çaresiz hastalık gibi hallerde daha yakîn olarak idrak edilir.

Her şeyin bir vakti olduğu gibi, musibetin kalkmasının da bir vakti vardır. Vakti gelmeden belanın kalkmasını istemek beyhudedir. Gün aydınlığını, akşamla yatsı arasında değil, güneşin doğmasına yakın vakitte beklemek gerekir.

Duada aceleci olmamak lazımdır. Her şeyin bir vakti olduğu gibi, duanın kabul edileceği bir vakit de vardır. Duaya cevabın gecikmesinden dolayı Allah'ı suçlamamak ve duadan da vazgeçmemek gerekir.

Eşyanın bilgisi Allah'a aittir. İyi zannedilen şeylerin neticesi kötü, kötü zannedilen şeylerin neticesi de iyi olabilir. O halde işleri, her şeyin iç yüzünü en iyi bilen Allah'a havale etmek ve O'ndan hayırlısını dilemek gerekir.²⁷

Kaynakça

Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *el-Mu'cemü'l-Arabiyyü'l-Esâsî*, Mektebetü Lârûs, Alesco 1988.

Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer, Kur'an-ı Kerim Meâli, DİB, Ankara 2009.

Ateş, Süleyman, *Cüneyd-i Bağdâdî*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrût 1410/1990.

Erkaya, Mahmut Esad, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, Otto Yayınevi, Ankara 2017.

Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekkin Nüfûs*, Merve Yayınları, İstanbul 1996.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, I-V, Müessesetü'l-Halebî, Kahire 1387/1967,

Geylânî, Abdülkadir, *el-Fethu'r-Rabbânî*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1433/2012.

Güneş, Kadir, *el-Muçcem Arabî-Türkî*, Mektep yayınları, İstanbul 2010.

Halil el-Curra, *Lârûs*, Mektebetü Lârûs, Paris 1973.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd., I-V, Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, Beyrut 1430/2009.

²⁶ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru'l-Mensûre*, s. 71.

²⁷ Dua konusunda bkz. Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, I-V, Müessesetü'l-Halebî, Kahire 1387/1967, IV, s. 437; Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu'l-kulûb*, Dâru Sâdir, Kahire 1310/1892, I, s. 113; Ateş, Süleyman, *Cüneyd-i Bağdâdî*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts. ;Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekkin Nüfûs*, Merve Yayınları, İstanbul 1996; Erkaya, Mahmut Esad, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, Otto Yayınevi, Ankara 2017, s. 325.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-maârif, Kahire 1979.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin , *el-Cevâhiru'l-mensûre*, trc. ve tah. M. Mansur Gökcan, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017.

Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 187. Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Dâru'l-hayr, thk. Mağrûf Mustafa Zarîf, Ali Abdülhamîd Ebû'l-Hayr, Beyrut 1997.

Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu'l-kulûb*, Dâru Sâdır, Kahire 1310/1892.

Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed el-Hanefî, *Tenbîhü'l-Ğâfilîn*, thk. Es-Seyyidü'l-Arabî, Mektebetü'l-Eymân, Kahire 1415/1994.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sûre, *Sünenu't-Tirmizî*, I-V, Beyrût ts.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

MALİYET YÖNETİM ARACI OLARAK TERSİNE LOJİSTİK

Mustafa KILLI

Dr. Öğr. Üy. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, mkilli@osmaniye.edu.tr

Ömer KEHRİBAR

Arş. Gör. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, omerkehribar@osmaniye.edu.tr

ÖZET

Lojistik, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürün, servis hizmeti ve bilgi akışının kaynağından, tüketim noktasına kadar olan hareketinin etkili ve verimli bir biçimde planlanması, uygulanması ve kontrol altında tutulması hizmetidir. Lojistik sektörünün hizmet sektörü içindeki payı her geçen gün artmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle artan dünya ticareti göz önüne alındığında lojistik sektörünün öneminin giderek artacağı öngörülmektedir. Tersine lojistik ise hammadde, yarı mamul, nihai ürün ve ilgili bilgilerin tüketim noktasından kaynağına doğru, değer kazanımı ya da uygun şekilde yok edilmesini sağlamak amacıyla etkin akışını planlama, uygulama ve kontrol faaliyetidir. Tersine lojistik dünyadaki hızlı nüfus artışı karşısında üretimde kullanılacak hammadde miktarının giderek azalması sonucunda ham madde olarak kullanılacak malzemelerin geri dönüşüm yoluyla elde edilmesi ihtiyacından doğmuştur. İşletme faaliyetleri içinde lojistik faaliyetlerinin maliyetleri giderek arttığından bu faaliyetlerin iyi bir biçimde yönetilme gereği ortaya çıkmıştır. İşletme faaliyetleri ile ilgili maliyetleri planlamak ve işletmenin stratejilerini oluşturmak için faaliyetlerin yönetimi ve kontrolü olarak tanımlanan maliyet yönetimi, ürün veya hizmet maliyetlerini doğru belirlemek, işletmedeki süreçleri geliştirmek, maliyet etmenlerini tanımlamak ve israfı önlemek gibi temel faydalar sağlamaktadır. Günümüzde çevrenin korunması amacıyla çıkarılan yasal düzenlemelerle birlikte modern işletmecilik anlayışının sosyal sorumluluk ilkesinin bir örneği olarak işletmelerin atıkların geri dönüşüm yoluyla yeniden kazanımı veya uygun şekilde imha edilmesi şeklindeki tersine lojistik faaliyetleri üzerinde daha fazla durmaya başladıkları görülmektedir. Tersine lojistik işletmelerin maliyet tasarrufu sağlayarak rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlamalarında önemli bir maliyet yönetim aracı işlevine sahiptir. Bu çalışma, tersine lojistik faaliyetlerinin işletmelerin maliyet yönetimi üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Tersine Lojistik, Maliyet Yönetimi.

REVERSE LOGISTICS AS A COST MANAGEMENT TOOL

ABSTRACT

Logistics is the process of planning, implementing, and controlling procedures for the efficient and effective transportation and storage of goods, including services and related information, from the point of origin to the point of consumption. The share of the logistics sector in the service sector has increasing every passing day. It is predicted that the importance of the logistics industry will increase when taken into account increasing world trade with influence by globalization. Reverse Logistics is process of planning, implementing, and controlling the efficient, cost effective flow of raw materials, in-process inventory,

282

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

finished goods and related information from the point of consumption to the point of origin for the purpose of recapturing value or proper disposal. The concept of Reverse Logistics arises from the need to acquire the materials to be recycled instead of raw materials by reason of the decrease in the amount of raw materials in the face of the increase of world population. Since the costs of logistics activities in business activities have increased gradually, it has emerge that these activities need to be run efficiently. Cost management, which is defined as the management and control of activities to plan costs related to business activities and to form strategies of the business is provide basis advantages as determining the cost of goods or services correctly, improving the processes in operation, defining cost factors and preventing waste. Nowadays, it seems that have begun to more emphasize to the reverse logistics activities such as recycling or proper disposal of waste as an example of the social responsibility principle of the modern business approach along with the legal arrangements for the protection of the environment. Reverse Logistics have an important cost management function in achieving competitive advantage against their competitors by providing cost savings of enterprises. This study aims to examine the effects of reverse logistics activities on cost management of enterprises.

Keywords: Logistics, Reverse Logistics, Cost Management.

1.GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte günümüzde işletmeler, hem dünyadaki tüm pazarlara mal ve hizmet sunabilmekte hem de bu pazarlardan da mal ve hizmet sağlayabilmektedir. Her geçen gün artan dünya nüfusu ve buna paralel olarak büyüyen ticaret hacmi lojistik faaliyetlerin önemini artırmaktadır. Ülkelerin küresel pazarlarda rekabet avantajı elde edebilmelerinde sahip oldukları lojistik altyapısı önemli rol oynamaktadır. Esas itibarıyla askeri alanda kullanılan bir terim olmasından dolayı ilk uygulama alanları askeri alanlar ve savaş alanları olan ve yakın zamanlarda işletme literatürüne giren lojistik teriminin getirdiği anlayış olabildiğince hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır.

Lojistik terimi için yapılan ve günümüzde en geçerli olan tanım eski adıyla Lojistik Yönetim Konseyi (Council of Logistics Management/CLM) yeni adıyla Tedarik Zinciri Yönetimi Profesyonelleri Konseyi (Council of Supply Chain Management Professionals/CSCMP) tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre lojistik, “müşterilerin gereksinimlerini karşılamak üzere her türlü ürün, servis hizmeti ve bilgi akışının kaynağından, tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki akışının etkin ve verimli bir biçimde planlanması, uygulanması ve kontrol altında tutulması hizmetidir (Karacan ve Kaya, 2011:8).

Lojistik yönetimi, müşteri gereksinimlerinin karşılanabilmesi için, mal ve hizmetlerin üretim ve tüketim noktaları arasında, kullanılan ilk madde ve malzeme, yarı mamul ve mamul akışının planlanması ve kontrolü ile ilgilenmektedir. Ancak çoğu zaman ilk madde ve malzeme, yarı mamul ve mamullerin çeşitli nedenlerle tersine akışları kaçınılmaz olmaktadır. Tersine lojistik kavramı, tersine akışlar sonucu ortaya çıkmış ve yaşam döngüsü sona ermiş ürünleri geri almanın, ürün geri kazanımının sistematik bir şekli olan tersine lojistik kavramı lojistik literatüründe yerini almıştır (Çekerol, 2013:3).

2. TERSİNE LOJİSTİK

Tersine lojistik, kaynakların geri dönüşümü ve müşteri hizmetlerinin geliştirilmesi için yapılan uygulamaları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Tersine lojistik, endüstrinin rekabet gücünü artırmak, müşteri hizmet seviyesini yükseltmek ve yeniden kullanılabilir malzemeyi geri dönüştürmek için geliştirilmiştir (Tseng vd, 2005:1663).

Tersine lojistikle ilgili bilinen ilk tanım Tedarik Zinciri Yönetimi Profesyonelleri Konseyi (CSCMP) tarafından yapılmıştır. 1990'lı yıllarda yapılan bu tanıma göre; tersine lojistik "Ham maddelerin, halen süreçte bulunan envanterlerin, bitmiş malların ve bunlar hakkındaki bilginin tüketim noktasından üretim noktasına yeniden değer elde etme veya uygun şekilde imha etmek amacıyla verimli ve maliyet avantajlı akışını planlama, yürütme ve kontrol etme süreci" olarak tanımlanmaktadır (Çekerol,2013:14).

Tedarik zinciri yönetiminde önem kazanan yeni bir trend, tedarik zinciri boyunca geri dönen ürünlerin ve hizmetlerin akışını yönetmek için tersine lojistik fonksiyonlarının geliştirilmesidir (Fassoula,2005:632.) Bir Tersine Lojistik sistemi, yeniden üretim, geri dönüşüm veya imha etme faaliyetlerine yönelik parçaların ve ürünlerin akışını sistematik olarak yönetmek için yeniden tasarlanan bir tedarik zinciri oluşturur (Dowlatshahi, 2010:1361). Tersine lojistik, satış ve tüketim sonrası malların iadesini planlamayı ve kontrol etmeyi amaçlar.

Tersine Lojistik, yakın zamana kadar işletmelerin çok fazla dikkat etmedikleri bir konudur. Son yıllarda birçok işletme rekabet üstünlüğü sağlayan bir araç olarak tersine lojistiğin farkına varmaya başlamıştır (Bulut ve Deran, 2008:326). Tersine Lojistik ve Lojistik arasında farklılıklar olsa da, Tersine Lojistik şirketteki Lojistik karımı güçlendirir. İşletmelerin Tersine Lojistik ile sağlayacağı faydalar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Mihı-Ramirez & Arteaga-Ortiz,2007:100) :

1. Şirketlerin rekabet gücünü ve performanslarını artırır.
2. Uluslararası ve ulusal ticaret için yönetim ve lojistik yönetimini optimize eder.
3. Satın alma kararında etkili olan tüm faktörlerin optimal koordinasyonu (kalite, güvenilirlik, fiyat, paketleme, dağıtım, koruma, servis) sağlar.
4. Yönetim vizyonunun Lojistik'i bir modele, bir çerçeveye, şirketin iç ve dış faaliyetlerine yönelik bir planlama mekanizmasına dönüştürmesine yol açar.

Literatüre bakıldığında tersine lojistiğin çevre yönetimi, kalite yönetimi ve maliyet yönetimi üzerindeki etkisinin ele alındığı görülmektedir.

2.1. Tersine Lojistik Faaliyetleri

Tersine lojistik ile gerçekleştirilen faaliyetler: toplama, muayene-ayıklama, ürün yenileştirme, üründen parça alma, geri dönüşüm, yeniden üretim, tamir etme/yeniden kullanım, yeniden dağıtım ve imha gibi faaliyetlerdir (Karaçay, 2005: 322; Bulut ve Deran, 2008:333-334; Çekerol, 2013:22; Mehatha et al, 2013)

Toplama: Hangi amaçla ve yöntemle geri kazanılacak olursa olsun, atıkların düzenli ve ekonomik bir biçimde belirli bir yerde toplanması faaliyetidir.

Muayene-ayıklama: Toplanmış ürünlerin üretici firma eline geçmeden önce ayıklanmasını esas alan bu aşamada ilk önce değer elde edilemeyecek ürünler toplama noktasında ayıklanır. Bu aşamada ürünün yeniden işlenmek için uygun olup olmadığı kararı alınır. Ekonomik değeri olanlar yeniden kullanım için geri dönüşüm sürecindeki yoluna devam ederken değersiz olanlar uygun bir şekilde imha edilmek üzere ayrılır.

Ürün yenileştirme: Bu aşamada kullanılmış ürünlerin, belirlenmiş kalite düzeyine çıkarılabilmesi için üründe yenileme yapılır. Ürün yenileme ile ürün kalitesi artırılarak ürünün ömrü uzatılmaya çalışılır.

Ürün yamyamlaştırma: Kullanılmış ürün ya da bileşenden az miktarda kullanılabilir parçaların geri kazanılması işlemleridir. Kullanılmış ürün ya da bileşenden geri alınan bu parçalar başka ürün veya bileşenlerin tamir, yenilenme veya yeniden üretiminde kullanılır.

Geri dönüşüm: Geri dönüşümde ürün ve bileşenlerin özellik ve fonksiyonları kaybolur. Geri dönüşüm kullanılmış malzemelerin (atıkların) yeni ürünlere dönüştürülmesini sağlar. Potansiyel olarak faydalı malzemelerin israfını önler. Geri dönüşüm kağıt, plastik, cam gibi çok sayıda ve çeşitte kullanılmış ürüne uygulanabilmektedir.

Yeniden üretim: Kullanılmış ürünün tüm modül ve parçalarının gözden geçirilerek kırılmış, eskimiş parçaların incelenip ürünün yeniden demonte edilerek uygun kalite standartlarına getirilmesidir.

Tamir etme/yeniden kullanım: Kullanılmış ürünün kırılmış veya bozulmuş parçalarının tamir edilmesi yoluyla yeniden kullanılabilir hâle getirilmesidir. Genellikle garanti kapsamında olan ve onarım gerektiren ürünlere uygulanır.

Yeniden dağıtım: Yeniden kullanımı mümkün olan ürünlerin pazarlara ya da bazı kullanılabilir parçalarının da tedarikçilere ya da ileri lojistiğe nakledilmesi işlemleridir.

İmha: Yeniden kullanımı teknik ya da ekonomik sebeplerden dolayı mümkün olmayan ürünlerin ve parçaların yakılarak veya gömülerek uygun şekilde imha edilmesidir.

2.2. Maliyet Yönetim Aracı Olarak Tersine Lojistik

Maliyet yönetimi, işletme faaliyetleri ile ilgili maliyetleri planlamak ve işletmenin stratejilerini oluşturmak için faaliyetlerin yönetimi ve kontrolü olarak tanımlanmaktadır. Maliyet yönetimi, işletme hedefleri doğrultusunda, verimlilik artışı sağlanabilmesi için hammadde ve işçilik maliyetleri gibi bazı maliyetleri bilinçli olarak etkilemeye yönelik çalışmaların yapıldığı bir süreçtir (Tokay vd., 2011:229). Maliyet yönetiminin temel amacı, dünya pazarlarında kalite, maliyet, zaman ve fonksiyonellik açısından rekabet edilebilir mal ve hizmet üretiminde kaynakların etkin, verimli kullanımı için yöneticilere yardımcı olacak bilgileri sağlamaktır (Ceran ve Alagöz,2007:162).

Günümüzde işletmeler pazar paylarını artırarak sürekliliklerini devam ettirmek için maliyet yönetimi ve kontrolü üzerine odaklanmaktadır. Ancak teknolojiye yaşanan hızlı ilerlemeler ve ekonomideki gelişmeler hem maliyet, hem de rekabet dengesinin değişmesine yol açmıştır. Bu nedenle, hem maliyet ve hem de rekabet avantajı sağlamak isteyen işletmeler açısından önemli bir maliyet unsuru olan lojistik faaliyet maliyetlerinin yönetimi ve kontrolü zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda, rekabet üstünlüğü sağlamak isteyen bir işletme, lojistik maliyetlerini mümkün olduğunca en düşük seviyede tutmalıdır (Tokay vd.,2011:230).

Tersine lojistik, daha talepkar müşteriler, daha kısa ürün yaşam döngüsü, konsinye stok kullanımının artması ve müşteri geri dönüşlerinde yaşanan artış da dahil olmak üzere birçok nedenden ötürü rekabetçi bir gereklilik haline gelmiştir. Tersine lojistik, müşteri memnuniyeti ve maliyet kontrolü yoluyla değer yakalayan stratejik bir süreç olarak giderek artan bir şekilde ele alınmaktadır (Eric et al,2010:230).

Dünya genelinde birçok işletme tersine lojistik faaliyetleri ile maliyet avantajı ya da gelir elde etmede başarılı sonuçlara ulaşmaktadır. Örneğin, yeniden kullanılabilir fotoğraf makinası ile Eastman Kodak, yeniden doldurulabilir kartuş ile Hewlett-Packard gibi işletmeler

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

başarılı geri dönüşüm ve yeniden kullanma programları uygulamışlardır. Bu uygulamalar şirketlerin atık miktarını azaltmaya yardımcı olurken aynı zamanda işletme maliyetlerinin de azaltılmasını sağlamıştır (Bulut ve Deran, 2008:339).

Şirketler yeniden kullanım, yeniden üretme veya geri dönüşüm yoluyla, ürün iadelerinin potansiyel değerini elde etmek için çaba sarf etmektedir. Birçok durumda, yeniden işlenmiş malzemelerden üretim yapmak hammaddeden üretim yapmaya göre daha ucuza mal olabilir. Örneğin, Ford Motor Company, geri dönüştürülmüş plastik tamponlardan park lambaları üretmektedir (Somuyiwa & Adebayo, 2014:1487).

Bazı firmalar tersine lojistik faaliyetleri konusunda çok istekli davranmamakta sadece yasal düzenlemelerin gereğini yerine getirmektedirler. Fakat gereken önlemleri önceden almak hem işletme hem de toplumsal ölçekte maliyetlerin düşürülmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Otomotiv sanayiindeki tecrübeler göstermektedir ki akü geri dönüşleri hem üretim maliyetlerinin hem de atık yönetimi maliyetlerinin azaltılmasına yardımcı bir araç olabilmektedir. Kullanılmış akülerden geri dönüşüm yoluyla elde edilen kurşunların yaklaşık %90'ının üretimde kullanılması yeni kurşun talebini azaltmış ve önemli bir maliyet tasarrufu sağlanarak elde edilen bu maliyet avantajı tüketicilere de yansımıştır (Bulut ve Deran, 2008:340).

Türkiye'de, tersine lojistik ağı kurarak ürettiği malları değerlendiren firma sayısı çok fazla değildir. Ambalajlamada plastik, pet şişe, polietilen, polistiren malzeme kullanan üretici firmalar, katı atık kontrolüyle ilgili yasa uyarınca ambalaj atıklarının en az %30'unu geri toplamak zorundadırlar. Bu bağlamda, plastik şişe üreticisi SASA, tersine lojistik faaliyetiyle ambalaj atıklarının %30'unu geri toplamakta ve topladığı atıklarında yaklaşık %70'ini geri kazanmaktadır (Çekerol, 2013:15).

Piyasa taleplerindeki sürekli değişimler nedeniyle işletmelerin rekabet güçlerini arttırmaya yönelik çabaları, ilave rekabet gücü kazanmaları için fırsatlar sağlayabilecek tersine lojistik ile güçlendirilebilir. Tersine lojistik, çevresel taleplere uyum, azaltılmış maliyetler, müşteri sadakati, olumlu kurum imajı ve müşteri hizmet seviyesinde iyileşme gibi işletmelere önemli üstünlükler sağlamaktadır (Andreda et al, 2013):

Çevresel taleplere uyum: Sürdürülebilirlik konusundaki artan ilgi ve farkındalık, sürdürülebilir büyüme için yeni üretim ve tüketim kapasitelerini tetiklemektedir. Bu nedenle tersine lojistik, atıkların yeniden işlenmesiyle çevresel etkiyi azaltmayı amaçlamaktadır.

Azaltılmış maliyetler: İade edilen malzemelerin yeniden kullanımı ve geri dönüştürülmesi ile üretim, tersine çevrilmiş lojistik süreçlerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesini teşvik ederek ekonomik kazançlar sağlamaktadır.

Müşteri Sadakati: İade ürünlere uygulanan işlemler, müşteri sadakati oluşturmaya yardımcı olur, çünkü iyi yapılandırılmış tersine lojistik süreçlere sahip olan işletmeler, müşterilere hizmet etmek için daha uygun olduklarından rakiplerine göre bir farklılaşma yaratırlar.

Olumlu Kurum imajı: İşletmeler, iyi bir pazarlama stratejisi olarak çevresel sürdürülebilirlik prensiplerine saygı göstermek, kurumsal vatandaşlık imajını müşterilere iletmek ve ürün ve hizmetlerinin marka değerini artırabilmek için tersine lojistiğe güvenmektedirler.

Müşteriye sunulan hizmet seviyesinde iyileşme: Tersine lojistik, müşteri ilişkilerini desteklemek için bir araç olarak ya da çevreyi korumaya yönelik hizmetler sunarak ürünlere

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

değer katabilir. Bu sayede artan hizmet seviyesi ile sürdürülebilir rekabet avantajları sağlayabilirler.

Etkili tersine lojistik; gelişmiş müşteri memnuniyeti, azalan stok seviyeleri, depolama ve dağıtım maliyetlerindeki düşüşler gibi doğrudan faydalar sağlayabilir. İyi yönetilen bir tersine lojistik, işletmenin ilk madde ve malzeme edinim maliyetini düşürerek, nakliye ve atık imha maliyetlerinde tasarruf sağlamanın yanı sıra müşteri memnuniyetini de artırmaktadır (Nakıboğlu, 2007:181; Somuyiwa & Adebayo, 2014:1488). İyi bir tersine lojistik uygulaması, maliyet tasarrufu sağlamanın yanı sıra ve çevreci firma imajını güçlendirerek rekabet avantajı sağlar.

SONUÇ

Küresel rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde işletmeler pazar paylarını artırarak sürekliliklerini devam ettirmek için maliyet yönetimi ve kontrolü üzerine odaklanmaktadır. Tersine lojistik, müşteri memnuniyeti ve maliyet kontrolü yoluyla işletmelere değer katan stratejik bir süreç olarak giderek artan bir şekilde dikkate alınmaktadır. Geri dönüştürülmüş ve yeniden üretilmiş malzeme/ürünlerin kullanımı işletme maliyetlerini azaltarak ekonomik kazançlar sağlamaktadır. Dünya genelinde birçok işletme tersine lojistik faaliyetleri ile maliyet avantajı ya da gelir elde etmede başarılı sonuçlar elde etmektedirler. Etkili ve iyi yönetilen bir tersine lojistik, stratejik bir maliyet yönetim aracı olarak maliyet tasarrufu sağlamanın yanı sıra müşterilere sunulan hizmet seviyesini iyileştirmekte ve çevreci firma imajını güçlendirerek firmanın rekabetçi bir yapıya kavuşmasına yardımcı olmaktadır.

Kaynakça

- Andrade, R. P.; Lucato, W. C.; Vanalle, R. M. & Junior, M. V. (2013), Reverse Logistics And Competitiveness: A Brief Review Of This Relationship, *24th Annual Conference of the Production and Operations Management Society*, 3-6 May 2013, Denver, Colorado, USA. https://www.pomsmeetings.org/ConfProceedings/043/ FullPapers/ Full Paper_files/043-0514.pdf (Erişim Tarihi: 25.03.2018).
- Bulut, E. ve Deran, A. (2008), Ters Lojistik Ve Şirketlerin Maliyet Yönetimi Üzerine Etkileri, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19 (Özel Sayı), 325-344. doi: 10.5455/ey.10657
- Ceran, Y. Ve Alagöz, A. (2007), Lojistik Maliyet Yönetimi: Lojistik Maliyetler Ve Lojistik Maliyet Muhasebesi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2),153-175.
- Çekerol, G.S.(2013), Lojistik Yönetimi, (Ed: M. N. Timur) Anadolu Üniversite Yayınları, Eskişehir.
- Dowlathahi, S. (2010), A cost-benefit analysis for the design and implementation of reverse logistics systems: case studies approach, *International Journal of Production Research*, 48(5), 1361–1380
- Eric P. J.; Powers, T. L. & Skinner, L. (2010), Reverse logistics capabilities: antecedents and cost savings, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 40(3),228-246, <https://doi.org/10.1108/09600031011035100>.
- Fassoula, E. D.(2005), Reverse Logistics as a Means of Reducing the Cost of Quality, *Total Quality Management*, 16(5), 631–643
- Karaa, İ. E. ve Geyikçi, U.B. (2015), Analitik Ağ Süreci İle Lojistik Sektöründe Lojistik Maliyet Unsurları Ve Ağırlıklarının Belirlenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 101-113.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Karacan, S ve Kaya, M. (2011), **Lojistik Faaliyetlerde Maliyetleme**, Umuttepe Yayınları, 1.Baskı, Kocaeli.
- Karaçay, G. (2005), Tersine Lojistik: Kavram ve İşleyiş, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 317-331.
- Mehatha, A.; Ravishankar, B. & Maheshwari, S. (2013), A macro-environmental analysis of reverse logistics practices in India, *24th Annual Conference of the Production and Operations Management Society*, 3-6 May 2013, Denver, Colorado, USA. https://www.pomsmeetings.org/ConfProceedings/043/FullPapers/Full_Paper_files/043-0514.pdf (Erişim Tarihi: 25.03.2018).
- Mihı-Ramirez, A. & Arteaga-Ortiz, J.(2007), Reverse Logistics as Source of Competitive Advantages and its Relationship with Total Quality Management, *The Annals of "Dunarea de Jos" University of Galati* Fascicle I, Economics and Applied Informatics. Years XIII - ISSN 1584-0409.
- Nakıboğlu, G. (2007), Tersine Lojistik: Önemi ve Dünyadaki Uygulamaları, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 181-196.
- Somuyiwa, A.O. & Adebayo, I.T.(2014), Empirical Study of the Effect of Reverse Logistics Objectives on Economic Performance of Food and Beverages Companies in Nigeria, *International Review of Management and Business Research*, 3(3), 1484-1493.
- Tokay, S.H., Deran, A. ve Arslan, S. (2011). Lojistik Maliyet Yönetiminde İzlenebilecek Stratejiler ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 225-244.
- Tseng, Y.; Yue, W. L. & Taylor, M. A.P.(2005), The Role Of Transportation In Logistics Chain, *Proceedings of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, Vol. 5, pp. 1657 – 1672.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

BİR RENGİN ANALOJİSİ -MOR RENGİN FİZİKÖTESİ ANLAMLARININ KÜLTÜREL GEÇMİŞİ

Ceren YILDIRIM

Dr. Öğr. Üye. Gaziantep Üniversitesi, cildirim@gantep.edu.tr

ÖZET

Renk simgeçiliğinin en eski ve bir geleneğe dönüşmüş kodlarında ana üçlü –kırmızı, beyaz, siyah ve ardından mavi ve sarının yanı sıra üzerinde en çok durulmuş bir diğer renk de *purpura* -mordur. Bu çalışmanın amacı mor renginin Itten’in deyimi ile “yapısalcı” *constructive* –simgeci kullanımında en eski köklerinden günümüze değişmeden gelen mânâsını tarihi bir çizgide; mora atfedilen ilahi anlamların nereden ve neden kaynaklandığına dair bilgileri bütünlüklü bir tabloda ortaya koymaktır. Çalışmada Portal’in ortaya koyduğu şekilde renk simgeçiliğindeki ‘çift kutupluluk’ üzerinden mor renge atfedilen birbirine zıt anlamlar kapsama alınmış, ancak milletlere ait değişkenlikler amacın dışında, dikkat dağıtacağından kapsam dışında bırakılmıştır. Ayrıca rengin farklı tonlarının psiko-fizyolojik etkileri, renk simgeçiliğindeki anlam saptamalarını destekleyen bir kanıt olarak sunulabilmiştir. Çalışma, mitoloji ve ilahiyat bilgileri temelinden ilerlediği için modernizm sonrası toplumsal kodların tümü ele alınmamış, arketipal göstergeler ile sınırlı tutulmuştur. Yöntem olarak zaman değişkeni çerçevesinde etnografik analiz yöntemi uygulanmıştır.

Renk simgeçilik geçmişi, tıpkı sanatsal bilgide olduğu gibi, insanlığa dair bilgi içerir. Bu nedenle renk simgeçilik tarihini anlamak kendimizi ve insanlığı bir potada kavuşturan evrensel dili anlamak demektir. Morun şöhretini Roma ve Bizans Dönemlerinde boyar maddesinin *murex* kabuklusundan zor yollarla elde edilmesi nedeniyle en pahalı pigment oluşuna bağlı görerek yetinebiliriz. Fakat bu tutum bizi anlam boyutuna yaklaştırmaya yetmeyecektir. Antik dünyada gökkuşağının son rengi olması ile fizik âlemden metafizik âleme geçiş kapısı olarak düşünülmüş olduğu ve bu nedenle de mitolojilere konu olduğu bilgisi bizi psişik gerçeklere daha çok yaklaştırır. Aynı mitoloji Tekvin’de yeniden ortaya çıkar. Menşei yedi renk ile yedi taşı, yedi gezegeni, bedenini yedi enerji merkezini özdeşleştiren Babil simyacılığına, Eski Mısır’a ve oradan da Kadim Hint Medeniyetine geri gider. Modern Çağda Vincent van Gogh’un tablosunda ortaya çıkan mor renkli iris motifi aynı mitolojinin çağdaş bir yorumu olarak değerlendirilmeyi hak eder. Morun feminist manifestoda önemli yerini alışı dahi aynı mitolojik köklerden çıkıp gelir ve bize ortak bilinç dışı arketiplerinin yok olamayacağı bilgisini bir kez daha duyurur.

Anahtar Kelimeler: Mor, Simge, Psikoloji, Mitoloji, Metafizik

ANALOGY OF A COLOUR –THE CULTURAL HERITAGE OF PURPLE’S METAPHYSICAL CONNOTATIONS

Abstract

The oldest and most common codes of color symbolism are the main trio - red, white, black and then blue and yellow as well as the most highlighted *purpura*-purple. The aim of this work is to outline the oldest roots of the meaning of “constructivist” symbolisms of purple, as

289

indicated by Itten, as well as where and why divinity is associated with this color in a historic perspective. In this study the opposing meanings of purple, as outlined by Portal and the duality of color symbolism was discussed but variability according to different nations was excluded. In addition, the psycho-physiological effects of different shades of this color were presented as evidence to support the associated color symbolism. Post-modern social codes were excluded as the work take lessons from mythology and the knowledge of theology, therefore is confined to the archetypal indicators. An ethnographic method of analysis was used in the framework of time as variant.

The history of color symbolism contains information about humanity, just as it is in artistic knowledge. For this reason, understanding the history of color symbolism is in line with the understanding of the universal language that connects ourselves and humanity in a pot. We can understand the importance and reputation of purple in the Roman and Byzantine Periods as the pigment was obtained in extreme hardship from the murex shell. But this realization is not enough to bring us closer to the its meaning. In the ancient world the knowledge that purple is the last color of the rainbow created the myth that it is the gateway from the physical- to the meta-physical world may bring us closer to the psychic realities of that time. The same mythology reappears in genesis. The origins of seven colors, seven planets, seven elements (stones), seven energy points (chakras) can be found in all ancient civilizations such as Babylon, ancient Egypt and India. The purple iris motif on Vincent van Gogh's paintings deserve to be considered as a contemporary interpretation of the same mythology in the Modern Age. The appearance of purple in feminist manifesto comes down to the same mythological roots, and publicises once again that such common unconscious archetypes can not be destroyed.

Keywords: Purple, Symbol, Psychology, Mythology, Metaphysics

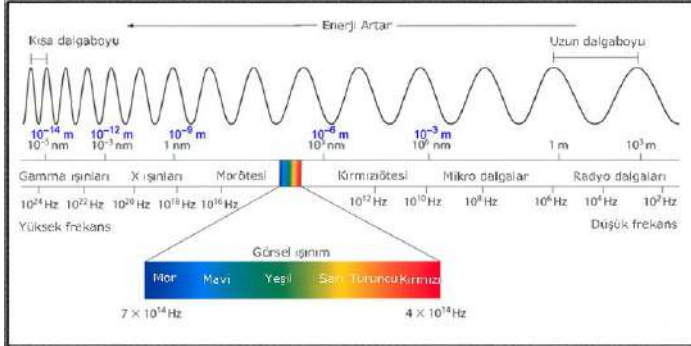
Giriş

Renk simgeçiliği üzerine çalışmak çok sayıda değişkeni olan bir yolda ilerlemektir. Simgeçilikteki kültürel kodlar bireysellikten, giderek genişleyen bir toplumsallığa doğru farklılık gösterir. Coğrafya, her toplumu kültürel ve ontolojik olarak bölerek renk simgeçiliğinde birbirinden çok farklı tercih, beğeni ve inanışların doğmasına neden olur. Milli bayraklar bunun en açık bir göstergesidir. Bununla birlikte çok geniş bir çevrede (Avrasya gibi) ve çok geniş bir zamanda (başlangıcından beri) tüm insanlık için ortak olan imâlar da mevcuttur. Toplumsalı açıklamada zaman-mekân-genetik bağlarının deşifresi araştırmacıya ancak sınırlı bir alan sunar. Anlam bağı kurabileceğimiz bilgi türü bir an ve yerde ortaya çıkan özgünü açıklayan mıdır, yoksa çağları aşan ortak bir değeri ortaya koyan mı? Tüm insanlığı kuşatan anlamları ortaya çıkartmak kavramsallaştırmanın da dinamiğidir. Evrensel ortak bir dilin keşfi sadece mekânı değil, çağları da birbirine yaklaştırır. Renklerin psiko-fizyolojik etkileri ile birlikte düşünülmesi gereken renk simgeçiliğinde, tüm insanlığın sesi vardır.

Başlangıcından bu yana en eski simge kırmızıdır, ardından kırmızı-siyah-beyaz ana üçlüsü gelir (Yıldırım, 2017: 1-15). Asya'da ortaya çıkarak Akdeniz medeniyetlerine yayılan ve Avrupa kültürüne geçen sarı, ve mavi simgeçiliği bu ana üçlüyü takip eder (Yıldırım, 2018: 45-58), (Yıldırım, 2017: 244-259). En eski simgelerden biri de mor (*purpura*) dur. Bu çalışmanın amacı mor renk üzerine uzlaşmaya varılmış anlamları deşifre etmektir. Anlam bağı ortaya çıkartıldıktan sonra modern çağdaki bazı göstergelerin hangi köklerden yükselerek geldiğini anlamak da mümkün olacaktır.

Sondaki Başlangıç

Grek mitolojisine göre mor, gökkuşağının son rengi olmasıyla tanrıların fizikötesi âleminin de başlangıcıydı (Finlay, 2007: 320). *Ultra-violét* dediğimiz morun ötesi daha ince titreşimlerle görme aralığı dışında kalır, tıpkı insan gözünün öteki uç -kırmız-ötesi (*énfra-rouge*)i algıya kapalı oluşu gibi (Grafik 1).

Grafik 1: Renk dalga boyları (Bilim Teknik Dergisi, 2006: 73)

Foto 1: Greko-Romen dünyada Tanrıça 'İris'in unguicularis

simgesi ebemkuşağı

Gökkuşağı, Olympos tanrıları ile insanlar arasında habercilik görevi üstlenmiş olan tanrıça *İris* (cennetin gözü)'i simgeliyordu, gökyüzünde belirdiğinde Zeus'un (bazı anlatımlara göre ise Hera'nın) insanlara iletmek istediği önemli bir mesajı olduğuna inanılırdı. (Can, 462-463) (Resim:1). Gökkuşağındaki mor da öte âlemden bu âleme geçiş kapısı olarak düşünülmüştür. Spektrumun öteki ucu -kırmızının düşünülmemiş olması dikkat çekicidir (Foto 1). Süsen çiçeği iris (*iris unguicularis*) de adını mor renginden alır ve haberci tanrıçanın 'attribute'südür (simgesidir) (Foto 2). Bu inanış bir iskerlet türü olan *murex* deniz kabuklusundan yoğun boyar madde elde etmenin gerekçesiydi (Resim 2). Zor elde edilen bir pigment oluşu, boyama tekniklerinin uzmanlık gerektirmesi *murex* morunun pahaca değerini artırıyordu. Pahalı oluşu ve mitoloji, Antik dünyada mor renge verilen önemi artırmıştır.

Resim 1: Kırmızı figürlü Yunan vazo pigment elde edilen örneğinde İris'i gösteren figür (İÖ 5. yüzyıl)

Foto 2: mor renkli iris

Resim 2: Antik Dönemde mor

iki tür iskerleti tanıtan çizim

Platon *Republic* eserinde morun en güzel renk olduğundan bahseder, Aristoteles de aynı fikirdedir (Gage, 1993: 14). Hieropolis'in başrahibi mor, onun altı beyaz renk giyerdi (Portal, 1845: 12). Miken ve Homeros zamanında morun çok sayıda ismi vardı (Gage, 1993: 25). Geçmiş dönemlere dair renk simgeçiliğinde filolojiden sıklıkla yararlanılır. Bir dönemde bir rengin nüanslarına dair çok sayıda terimin ortaya çıkması, o dönemde bu renge verilen öneme işaret eder. Dildeki zenginlik antik dönem mor boyamada ortaya çıkan geniş renk skalasının sonucu olabilir. *Murex* ile boyamada sürelerle oynanarak çok sayıda renk elde edilebilir: sarı, mavi, kırmızı, yeşil-mor¹ (Gage, 1993: 25).

Doğu Akdeniz'deki boyacıların Hristiyanlık döneminde yararlandığı kabuklu hayvanların hiçbiri, özellikle de *murex* sabit ve belirgin bir renk vermez. Tam tersine tüm bu yumuşakçalar, bütün mavi ve mor dizisinden geçerek kırmızıdan siyaha kadar giden tonlar verirler. Üstelik renk, dokumanın liflerine bir kez işledikten sonra dahi, antik çağdaki tüm firfirilerin başlıca özelliği olarak değişikliklere uğramayı ve zaman içinde ton değiştirmeyi sürdürür (Pastoureau, 2005: 23). Plinius (MS 23-79) 'Doğal Tarih'inde morun pek çok nüansından bahseder. Birkaç tür iskerlet rengi sayar ve iki tip *murex* olduğunu yazar, renk buna bağlıdır der. Biri *purpura* diğeri *buccium*dur. Plinius'a göre Tyrian moru *murex*ten elde edilir ve en pahalı pigmenttir. Kırmızıya dönüktür, *rubeus* rengini verir ve siyahla karıştığında değerini yitirir (Gage, 1993: 25). Grek moru Tyrian moruna göre daha mavimsidir. Vitruvius MÖ 100'de salyangozların soğuk kuzey sularında güney sularındakine nazaran daha mavi bir mor renk verdiğini, güneydekilerinse daha kırmızı-mor renk verdiğini yazar. İbranicede de mor için iki terim vardır: kızıl-mor için *Argaman*, mavi-mor için *Tekhelet* terimleri kullanılır (Gage, 2006: 148). Pliny'nin bahsettiği Tyrian moru Ortaçağ'da da iyi biliniyordu ancak *purpura*'nın tam olarak hangi tona denk geldiği anlaşılamadı bazıları *mauve* dedi, bazıları şarap rengi, bazıları koyu *violé* olan *mulberries* (*meures*), diğerleri *mulberries*'in kabuğudur dedi ki bu daha açık tonlu bir mordur (Gage, 1993: 83). Ortaçağ'da uzlaşmaya varılamamasının nedeni Sur (Tyre) morunun elde edildiği *murex trunculus* ile *murex brandaris* iskerletlerinin soyunun tükenmiş olması olabilir. Antik dünyada kullanılan mor, Sur mavisinden, parlak *purpura*'ya, lâl kırmızısından (erguvan), leylak (*hyacinth*) rengine, eflatundan (menekşe moru) *mauve* (sümbül bordosu) rengine geniş bir yelpazeye sahipti.

Foto 3: *Murex* ile boyamada maviden mora geçiş ait bilinen en eski (http://blog.logoninjas.com) boyaması goblen dokuma (MÖ 500,

Foto 4: Pers Dönemine *murex*

Hermitage Museum)

Grek kültüründen Roma'ya geçen mor simgeçiliği gerçekte Doğu kaynaklıdır. Hint mitolojisinde Vicshnou, Bagavadam ilk olarak mor giyimli ve güneşten parlak bir insan

¹ Pliny yeşil-moru zevksiz bulur fakat bu da aynı derecede pahalı olmalıydı. Yeşil-moru gerçekte Bizans mahkemesindeki idareciler kullandı. Bu renklerin mordan çok daha az değerli olarak görülmesi mora cennete ait bir renk olarak yüksek bir sembol atfedilmiş olmasından ileri geliyor olması kuvvetle muhtemeldir(Gage, 1993: 25).

formunda görünür, ağaç, su ve havada bulunan ateşe benzer. Vicshnou ilahi güneş, sonsuz zihin, Tanrı kelâmıdır. İlahi bilgeliğin başlıca koruyucusudur, insanlığı koruyan Krichna olarak kendini yeniden yaratır. Bedeni kraliyet moru ve ilahi mavi renktedir (Portal, 1845: 10). Birinci yüzyıl Yahudi yazarı Flavius Josephus'a göre Mısır krallarının kostümü mor renktir (Portal, 1845: 13). Mor, Lübnan ve İran'da üstün güce işaret etmekteydi. Homeros Kral Cambyses'in muhteşem mor kıyafetini yazar. Yahudiler moru en önemli tapınaklarında kullandılar (Finlay, 2007: 320). Eski Ahit Çıkış'ta bu renge verilen önem yazar (26:1). Hinduizm ve Budizm'de mor, üçüncü göz seviyesindeki enerji merkezinin (Ajna çakra) rengidir (Manaf, 2007: 384). Ruhsal aydınlanma (inisiyasyon) tekniği olan yogada amaç egosal beden bilinç kısılcısından kurtularak ruhsal bilinci açığa çıkartmaktır ve açılım, üçüncü göz seviyesindeki enerji merkezi Ajna Çakra'nın güçlenmesi ile mümkündür (Resim 3). Hinduizmdeki inanç Grek mitolojisindeki ile benzerlik gösterir: mor, bilinenin (dünyevi olanın) sonu ve bilinmeyenin (ruhsal alemin) başladığı frekanstır.

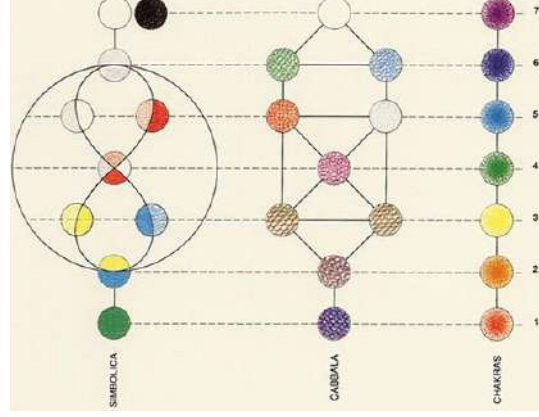
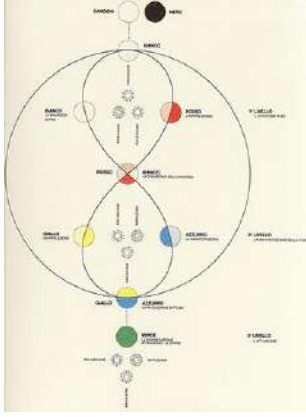
Resim 3: Ajna Çakra simgesi (<http://the-lucid-movement.tumblr.com/>)

Morun Orta Doğu'daki şöhretinin bir nedeni de, *murex* formülünü MÖ 3000'de Kenan Ülkesine yerleşen Fenikelilerin keşfetmiş olmasıydı (Finlay, 2007: 326-333). Lübnan'ın en güney limanı Sur (*Tyre*) kentinden çıkartıldığı için Sur moru adını alan renk, Ortadoğu kültürlerinde ve erken Avrupa ülkelerinde pahaca kıymetinden dolayı en etkileyici renk olarak kabul gördü (Gage, 2006:150). Boyama teknikleri konusunda uzmanlaşan Fenikeliler bu başarılarıyla, ünlü efsaneye de ilham verdiler. Mor boyamak hüner işiydi öyle ki Grek efsanesine göre bu işin altından ancak Herakles kalkabilirdi. Mitolojiye göre sahilde köpeğiyle gezinen Herakles, köpeğinin koşup getirmesi için bir tahta parçasını uzağa fırlatır, birkaç saniye içinde tahtayı ağzına alarak geri gelen köpeğin ağzından esrareniz renkte bir sıvı aktığını görür. Bu renkten çok etkilenen Herakles'in sevgilisi Tyro, kendisinden bunun kadar harika bir şey icat etmesini ister. İmkansız işlerin kahramanı Herakles kolları sıvar ve ipeği mor renkte boyamanın sırrını çözer (Resim 4).

Resim 4: Grek mitolojisini canlandıran Rubens'e ait tablo (1636, Bonnat-Helleu Museum)
Morun madem bu kadar çok türü var nasıl oldu da Antik dönemde önemli anlamlar taşıdı? Öncelikle kırmızı sınıfına girdiğinden, kromatik olarak ateşi ve ışığı simgelediğinden... (Gage, 1993, 26). Antik ve Ortaçağda mor rengin lokasyonunun renk skalasının açık ucunda olması modern gözlemci için şaşırtıcıdır. Democritus mor için siyah, beyaz ve kırmızının karışımıdır der (Gage, 2002: 72). Aristo renk çemberinde kırmızıyı beyazın yanına koyar (Gage, 1993, 26). Aristo'nun renklerin oluşumunu ışık ve karanlığın etkileşimiyle açıklayan

simgeci geleneğin etkisinde kaldığı anlaşılıyor. Paganizmdeki bu inanış olduğu gibi Ortaçağa aktarılmış ve Romantik Dönemde tekrar yankı bulmuştur (Portal 1845: 4,8). Öyle ki On dokuzuncu yüzyılda J. W. Goethe (1749-1832) renklerin oluşumunu ışık ve karanlığın etkileşimi ile açıklar (Goethe, 2013: 35-62) (Grafik 2). Kırmızı en geniş anlamda güneşi simgelerdi, bazı Yunan ayinlerinde kırmızı ve beyaz dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Sparta Müzesinde Helios (sun)'u kırmızı sarı harelidir. Bu nedenle Antikite ve Ortaçağlarda kırmızının en yüce imparatorluk rengi olan altınla özel bir yakınlığı vardır (Gage, 1993: 26).

Grafik 2: Renk Simgeçiliğinde renklerin oluşumu (<http://www.huevaluechroma.com/073.php>)

Kırmızının ışık ile bağıntısı onu değerli yaptığı gibi bu kural diğer tüm renkler için de geçerliydi. Renklerin değerlerini yorumlayan eski gelenek onları az ya da çok ışıklı olmalarına göre ayırır. Antik Yunan ve Roma'da renge adını verme konusunda açık ya da koyuluğu daha ön plandaydı. Doğa ve belli özgül renklerin kimliği Greko-Romen dünyada bir belirsizlik meselesi olmasına karşın ışığın konumu hakkında herhangi bir belirsizlik yoktur. Miken Uygarlığında ışık tanrının tezahürüydü (Gage, 1993: 27). Simgeçilikte bir renk ne denli ışıklı ise o derece kıymetli sayıldı. Işığı geçiren renkli şeffaf taşlar da renklerin kutsallığını en çok ifşa eden formlar olarak kabul edildi (Gage, 2002: 73). Pliny'nin tarifine göre ametist, moru en iyi karakterize eden taşı (Foto 5). Sevilleli Isidor, Rennes'li Bede ve Marbode mor ametist taşının cennete ait olduğunu söylediler (Gage, 2002: 73). Antik teknik literatürde morun parlaklığından nasıl bahsediliyorsa Ortaçağda Batıda aynı şekilde parlaklığından bahsedildi. Seville'li Isidore *purpura* sözünden ışığın saflığı (*puritate lucis*) sözünü türetti (Gage, 2002: 27).

Foto 5: ametist mozaik (Bazilikası,)

Foto 6: İmparatoriçe Theodora (550, Ravenna: St. Vitale)

Romantik Dönem renk simgeci Frédéric de Portal'e (1804-1876) göre Antikitedeki mor, bugün bildiğimiz çıkarımsal renk modelindeki karışımında olduğu gibi bir tür mavi (*azur*) ya da kırmızıdır. Kırmızı Tanrının sevgisi, mavi gerçekliğidir (Hâkikat). Manevi aşkın, İlahi Sözün sevgisinin simgesidir (Portal, 1845: 11). Ruhsal ateş ya da kırmızı ve mavinin birlikteliği sevginin ve bilgeliğin kimliğini sembolleştirir. Bu simgeyi Hıristiyanlık binalarında mor olarak görürüz² (Portal, 1845: 15). Eskilerin mor, kırmızı, ışık bağıntısı kırmızı-morun mavi-mora üstünlüğünü de açıklar. Eski literatürde kırmızı-mor övülür, en kıymetli mor, Theodora'nın imparatorluk kıyafetinde olduğu gibi çift boyanmış kumaşlardır (Gage, 1993: 25) (Foto 6). Pliny *Doğal Tarih*'inde Suriye'de üretilen morun her tür giyside parlaklık yarattığını yazar. Pliny ve Philostratus'un *Images* adlı eserinde kırmızı-mor ile ilgili olarak "yüzeye parlaklık sağladığı gibi; koyu görünmesine rağmen güneşin sıcaklığını içine aldığı ve onun ışığından tuhaf bir güzellik yansıttığı" yazılıdır (Gage, 2002: 72).

Ortaçağ yorumcuları da Antikler gibi moru, kırmızı türevi olarak düşündüler. Latince'deki *purpureus* kolayca kırmızı olarak okundu. Seville Isidore'a (560-636) göre mor saflık ve ışıktır çünkü elde edildiği ülkelerde güneş en parlak ışıklarını yayar. En soylu scarlet kırmızı, mor ve viyole boyar maddesidir. Siyahla kırmızı arasında daha çok kırmızıya yakın bir renktir, bu nedenle amber yani ışık ve ısıyı gösterir. Meryem'in giysisi olarak kullanıldığında *scarlet*, mor ve ressamların kullandığı *vermillion*, *crimson lake* ve *ultramarin* aynı kökten gelen renklerdi. Sembolik anlamda birleşiyorlardı ve simgesel değerleri güzelliklerinden, nadir bulunuyor oluşlarından ve aşırı derecede pahalı oluşlarından ileri geliyordu. Rönesans'ın başlangıcında hâlâ kırmızı ile morun birbirinden ayırt edilmediğini görüyoruz. Cennino Cennini (1360-1427) mora güzel viyole (*si bello violante*) der. Türkler İstanbul'u fethettiklerinde bol miktarda morumsu kırmızı renkte kan taşı (*alum*) ele geçirerek bunu Papa'ya satmışlardır (Gage, 1993: 130-131) (Foto 7).

Foto 7: alum taşı (https://www.etsy.com/market/alum_crystals) (Gage, 1993)

Grafik 3: Runge yıldızı (Gage, 1993)

On dokuzuncu yüzyılda Goethe (1749-1832) renk teorisinde *-Theory of Colours-* en prestijli ve değerli kırmızıya (Trian Purple) *purpur* der, içinde çok az mavi vardır (Gage, 2006: 148). Philipp Otto Runge'nin (1777-1810) teorisinde idealar âlemine ait bir renktir. Runge 1809'da renk çemberini Charles Blanc ya da Jules-Claude Ziegler gibi yıldız formuna sokmuştur ve bu formu sevginin (kırmızı) ideal dünyası ile yeşilin gerçek dünyası arasındaki kontrastlık olarak daha mistik bir şekilde yorumlamıştır. Bu yıldızla göre kırmızı, turuncu, mor ideal dünyanın renkleri, yeşil, mavi, sarı gerçek dünyanın renkleridir (Gage, 1993: 190) (Grafik 3).

Portal'e göre mor ve sümbül kolayca birbirine karıştırılabilecek aynı rengin iki türevidir fakat farklı anlamlara sahiptirler. Morun içinde kırmızı baskındır, aksine leylakta (lila) mavi baskındır. Bileşim renk simgeciliğinde baskın olan renk genel anlamı verir ve daha az baskın olan renk, anlamını değiştirir. Sonuç olarak mor gerçekliğin sevilmesini, leylaksa sevginin gerçekliğini gösterir. Farklı seviyelerinde bu renkler (sümbülün farklı tonlarında görüldüğü

² Batı terminolojisinde mor kırmızı-mora denk gelir. Purple kelimesinin bir tür kırmızı olan *purpura*edan türemesi gibi. Türkçe'de pembemsi bordo, bordo, kırmızı-mor, erguvan terimleri mevcuttur.

gibi pembeden-mora) sevgi çeşitlerini gösterirler. Leylak rengi (lila) ruhsal savaşta sabırdır, mavi bağlılık ve kırmızı da savaş mânâsındadır. Sümbül yanan ocakta zarar görmemiş hatta ateşi söndürmüştür. St. Epiphanius ateşte yanmamıştır. Bu anlatımda yılan da sümbül de inancın kalıcılığının simgeleridir. Tutkular üzerinde zafer kazanılır. Yüksek Rahiplikte mor baskındır. Mor iyiliği, lila gerçeği, ve skarlet de her ikisini birden gösterir (Portal, 1845: 12,14,15). Mavi ve kırmızı eşit derecede karıştırıldığında ortaya eflatun (violé) çıkar. Bu karışım Gerçeğin sevgisi ve sevgi gerçeği şeklindeki mor ve leylakla kıyaslanabilir. Ortaçağ heykellerinde İsa, Baba ve Oğul'u ifade ettiğinden eflatun giyimli tasvir edilmiştir. Eflatun, İsa'ya bağlılığın simgesidir. Tanrıya bağlılıkları nedeniyle çarşıta cezalandırılan şehitleri simgeler. Krallar cenazede eflatun giyerdi. Mısırdaki mezar muskaları eflatundur (Portal, 1845: 16-17). Yirminci yüzyılda rengin psiko-fizyolojik etkilerini araştıran Johannes Itten'e (1888-1967) göre mor, beyazla açıldığında hoş ve neşeli karakterdeki lilaya dönüşür. Siyahla karıştırıldığında bünyesindeki kasvet artar, gecede görünüyormuş gibi solar, zayıflar. Tutkulu fiziksel aşk kırmızı-turuncu parlarken ruhsal aşk mor renkte kırmızı-mavi parlar Eflatun kendini tanrı aşkına adanmanın rengidir, koyu tonları ise batıl inançtır. Nazik sevimli tonları ve koyu dindarlık olarak anlaşılan koyu tonları ile bizi derinden etkiler. Eflatundaki kaos, ölüm ve yücelik; mavi-mordaki yalnızlık ve adanma; kırmızı-mordaki ruhanilik ve ilahi aşk eflatun skalanın sadece birkaç dışı vurumudur (*ekspresyonudur*) (1973: 136-137).

Patronun Rengi

Roma Dönemine gelindiğinde mor özel bir mezhep simgesine dönüşmüştü. Mor kıyafetin krallara tanrısal güç ve ilahi adalet verdiğine inanılıyordu (Portal, 1845: 13). Cicero ve diğer birinci yüzyıl yazarları kraliyet morundan bahsettiler. Vitruvius moru 'en değerli, göze de en hoş gelen varlık' olarak tanımlar (Delamare, Guineau, 2007: 37). Pliny, en yüksek düzey kademedeki yöneticilerin rengi olduğunu yazar:

"bu değerli renk koyu renkli bir gül gibi parlar. Romalıların hâkimiyet rengidir. Soylu gençliğin, şövalyelerin simgesidir, tanrıların gönlünü alır. Her kıyafette parlar ve altınla birlikteliği zafer anlamına gelir. Bundan dolayı ona duyulan büyük tutkuyu hoş görmeli." (akt. Gage, 1993: 148).

Diocletian zamanında mor, imparatorluk rengi olur. Birinci Constantine'in koyduğu bir kanunla imparatorluk nişanı, çok kıymetli bir nesne olan mor bayrağa işlenir (Resim 5). Particiler mor giyerdi çünkü ailenin kralı ve papası sayılırlardı. Bugün kardinallerin kıyafetlerinde bu gelenek sürmektedir (Portal, 1845: 14) (Foto 8). Itten'e göre morlar içerisindeki kardinaler güncel dünyanın gücü ile ruhsal gücü bu renkte kavuşturmuşlardır (1973: 136-137).

Foto 8: *Purpura* giyimli kardinaler

Roma'da sıradan halkın mor giymesini yasaklayan pek çok kanun çıkartılmıştı. Justinianus zamanında mor renkli eşya alım satımı yasaklanır. Mor giymiş her hangi biri yönetime karşı gelmiş sayılırdı. Neron, kendisine bu konuda karşı çıkanları ölümle cezalandırmaya kadar götürür işi. Mor, kesinlikle en uzun süre en fazla hukuk konusu olan renktir. Roma ve Bizans İmparatorluklarının bütün şehirlerindeki sokaklarda Sur moru giyen sıradan bir insan

öldürülürdü. Şehrin başka bir tarih noktasında bu kişi saygı görürdü: mor giyiyorsa önemli biriydi veya en azından çok zengin birisi anlamına gelirdi bu (Finlay, 2007: 325).

Resim 5: Doğu Roma Bizans bayrağı kullanımına örnek

Foto 9: Günümüzde purpura

Plinius'a göre morun askeriyede kıymetli olmasının nedeni yeşile bakan ve mat tonlarında tıpkı kızgın bir deniz gibi saldırganlık kokmasıydı (Gage, 1993: 148). Bir şiddet toplumu olan Roma Medeniyeti'nde morun saldırganlık çağrıştırması anlaşılabilir. Romalılar, yüzyıllarca cinayeti bir kitle sporu olarak yücelten millettir. Gladyatör savaşları 'düzen içerisinde öldürme'ydi (Daloğlu, 2003: 290). Yirminci yüzyılda rengin psiko-fizyolojik etkilerini yazan Itten'e göre mor beyazla karıştığında olağanüstü duygusallaşır. Diğer yandan parlak yoğun mor tehditkârdır. Koyu mor, içinde dışarıya patlamak üzere olan yıkımı saklar. (1973: 136-137). 'Violence' (şiddet) kelimesi ile 'violé' (eflatun) arasındaki ses benzerliğinde olduğu gibi.

Morun cinsellikle de bir ilişkisi olmalıydı. MÖ 49 yılında Julius Ceaser Pompeius'a karşı önemli bir zafer kazanmıştı. Kleopatra Ceaser için 'gösterişten çıldıran lüks' diye tanımlanan sarayında bir davet verir. Sarayın tüm duvarları mor porfir taşı kaplıdır. Davetin ardından Roma'ya dönen Ceaser son iki fethinin onuruna yeni bir moda başlatır: tamamen mor, deniz kabuğuyla boyanmış, tam boy toga. Bizans İmparatorlarının sarayları yüzyıllar sonra dahi morla kaplanır ki 'mor içinde doğmak' deyimini de buradan çıkmıştır (Finlay, 2007: 323). Mor sadece zahmetli bir yolla ele geçirildiği için değil, aynı zamanda bakan kişide yarattığı psikolojik etki ile de tam İmparatorun istediği güce sahipti. "Mor bugün de statü ve asalet simgesidir" (Gage, 2006: 148). Mitolojiye göre fizik âlemin sonlandığı kapı olmasıyla ölümü duyuruyordu. Fakat bu kapı aynı zamanda sonsuzluğa yani ölümsüzlüğe de geçiş demektir. Bugün hâlâ kilise kurumu moru öte âlemdeki hakimiyet anlamı ile kullanmaktadır. Mor aynı zamanda iktidar anlamına da geliyordu. Böylece hem öte âlem hem bu dünya ele geçirilmiş oluyordu.

İris'in Belirşi, Teozofi ve Simya

Vincent van Gogh Arles'te "Günebakanlar" serisini resmederken kardeşine yazdığı mektupta Grek mitolojisindeki konudan bahseder. Auvers'te servileri ele aldığındaki Günebakan çiçeğinin mitolojisine yeniden gönderme yapar. "İrisler" tablosu hakkında bu tür bir açıklaması yoktur (Resim 6 ve 7). Bununla birlikte onun iris konulu resimlerini mitoloji ile ilişkilendirebiliriz. Esere dönük eleştiride sanatçının dışarıdan gözlemlenmesi yetmez. Bazı yaratılar sahibinden özgürleşmiştir, anlamı ancak kendisinden çıkartılabilir. Bilinçaltı süreçlerin işlediği sanat yaratımında eserin anlamı sanatçısının sandığından fazlası olabilir (Moran, 1991: 124-125).

Van Gogh'un irisler konusunu geçmiş çağların simge dili ile ilişkilendirmek için elimizde bazı destekleyici bilgiler vardır. Van Gogh bir din adamıydı ve kilise kurumunu gönüllü olarak terk etmemişti. İkinci mesleği olan ressamlıkta vaaz vermeye devam etmiştir. Kökleri Aziz Augustinos'a geri giden ilk Hıristiyanlık ahlakını ömrü boyunca sürdürmüştür. Modern

edebiyatın da İncil’le aynı mesajı içerdiğini fakat edebiyat dilinin çağın ruhuna İncil anlatımından daha uygun olduğunu savundu. Aziz ve azizeler resmetmek istemediğini, dini duyguları vermek için böyle bir anlatımın geçerliliğinin kalmadığını söyledi. Dini duyguların doğaya sadakatle çalışarak, doğayı yansıtarak verilebileceğine inandı. Resimleri ilahiyat felsefesi ile ilgili pek çok imâ içeren simgelerle yüklüdür (Yıldırım, 2015: 164-333).

Resim 6: Vincent van Gogh “İrisler”
Gogh “Vazoda (Mayıs 1889, Saint Rémy, Paul Getty Museum)
(1890, Saint Rémy, VG Museum)

Resim 7: Vincent van Gogh “İrisler”

Modern çağda morun ruhsallık simgesi olarak belirişine Piet Mondrian (1872-1944) örneğini gösterebiliriz. Eski müzik teorisyenlerine göre müzik moral değerleri uyarıcı özelliğe sahiptir. Yirminci yüzyılda psikoloji bu fikirlere rengi de katmıştır. Yaratıcılık mavi ve morlarla ilişkili görülmüştür (Gage, 2006: 184). Mondrian 1911’de simgesel olarak bir kadının ruhsal aydınlanmasının üç aşamasını yansıttığı “Evrım” isimli triptik tablosunu resmeder (Resim 8). Soldaki figürün kabarık saçlarının yeşilimsi mavisi doğaya bağlılığının göstergesidir ve teozofye göre dinsel duyguyu korku ile karışmış şekilde duyurur. Başındaki ok rengi ile kırılmış kırmızı, fesatlıktan kaynaklanan duyarlılık ve öfkedir. Aydınlanmanın ikinci safhası olan triptiğin sağ parçasında kadının bedeni mavimsi-mora dönüşür. Mondrian’a göre mavi-mor dinsel adanma ve sevginin işaretidir. Başının yanındaki yıldızlar evrensel düzendeki zekâ kavramına işaret eder (Gage, 1993: 248).

Resim 8: Mondrian, “Evrım” (1910, TheHague: Gemeente Museum,)

Günümüz Feminist hareketin moru simge olarak seçişinde eski geleneğin etkileri okunabilir. Dişil ve eril ikili prensip tüm mitolojilerde esastır, simyada tekrar karşımıza çıkar. En eski mitolojilerde ilk Ata da denen çift cinsiyetli hermafrodit tanrı, hem erkeğin hem de kadının gücüne sahip, ihtiyaçsızlığın ve mükemmelliğin tasarımıydı. Bu fikir yaradılışı dişil-eril ikili prensip olarak ele alan simyada sürdürülmüştür. Feminist akımın ilhamı aynı kaynaktan

yükselir. Dişil prensip olarak düşünölen mavi ile eril prensip olarak düşünölen kırmızının³ bileşimi ile kadın, erkeğin haklarına da sahip olmak istediğinin mesajını iletir. Eşcinsellerin hakları meselesi de yine aynı rengin tonları ile kendine bir kimlik kodu oluşturmuştur.

Sonuç:

Geleneksel renk simgeçiliğinde renkler ışık ve karanlığın etkileşiminden doğar. Bu fikir evreni iyi ile kötünün savaşımı olarak gören paganizmden çıkmıştır. Kırmızı, ortaya çıkan ilk renktir ve ışığı temsil eder. Antik dünyada mor, bir tür kırmızı olarak düşünöldüğünden ilahi bir renk sayılmıştır. Aynı şekilde eski yazıtlar morun parlaklığını över. Kırmızı simgeçiliğinden ötürü Greko-Romen dünyada kırmızı-mor, mavi-mordan daha değerli görölmüştür. Bugün de kırmızı-mor Hıristiyanlık dini kurumunda kullanılmaktadır. Morun ilahi sayılmasındaki bir neden de gökkuşağının son rengi olmasıdır. Bu son, aynı zamanda öte âlemin de başlangıcıdır. Kökleri Kadim Hint medeniyetine giden Hint yogasında mor üçüncü göz seviyesindeki enerji merkezinin yaydığı titreşimdir. Bu enerji seviyesinin uyanışının ardından kişide ruhsal aydınlanma gerçekleştiğine inanılır. Ruhsal uyanışla bilinç, fizik ötesi âleme geçer. Mor, geçişin başladığı frekanstır.

Morun statü, prestij, zenginlik, soyluluk şeklinde ikinci bir anlamı daha vardır. Antik dünyanın en pahalı pigmentiydi, İmparatorlara tahsis edilmişti. Bugün de maddi güç ve otoriteyi simgelediğine inanılır. Rengin psiko-fizyolojik etkilerini araştıran yirminci yüzyıl kuramcıları benzer şekilde morun çift anlamına dikkat çektiler: parlak yoğun tonları tehditkârken açık tonları ruhaniliği simgeler. Eflatun kendini tanrı aşkına adanmanın rengidir, koyu tonları ise batıl inançtır. Yirminci yüzyılda Mondrian'ın yazılarında ve eserlerinde, van Gogh'un tablolarında ruhsal anlamı ile tekrar karşımıza çıkar. Feminist hareket ve eşcinseller bu rengi dişil-eril prensiplerin birlikteliği nedeni ile simge olarak seçmişlerdir. Simyada geçen ikili prensip de okültizm kaynaklıdır.

Renkler önemli arketiplerdir. Gustave Carl Jung Ortak Bilinçdışı arketiplerinin evrenselliğini yazmıştı. Buna göre bir arketip yok olmaz çağlar geçse de sanatçıların, düşünürlerin vizyonlarında farklı biçimler fakat aynı içerikle tekrar ortaya çıkar. O halde gelecekte de ortak bilinçdışından ilhamla üreten tasarımcı ve sanatçılarda mor renk geleneğe bağlı anlamları ile tekrar karşımıza çıkacaktır. Renk simgeçiliği, sanatın yorumlanmasında danışılabilir güçlü bir kaynaktır.

Kaynakça:

Delamare, F., Bernard G. (2007). *Renkler ve Malzemeleri*. (Çev. O. Türkay). (1. Baskı). İstanbul:

Yapı Kredi Yayınları

Can, Ş. (2011). *Klasik Yunan Mitolojisi*. (10. Basım). Ankara: Ötüken Yayıncılık

Daloğlu, H. (2003), *Resimde Şiddet İmgeleri, Sanatta Yeterlilik Tez Çalışması*, İstanbul: Mimar

Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Finlay, V. (2007). *Renkler - Boya Kutusunda Yolculuklar*. (Çev. K. Emiroğlu). Ankara: Dost Yayınevi

Gage, J. (2006). *Color in Art*. London: Thames & Hudson

Gage, J. (1993). *Colour and Culture Practice and Meaning from Antiquity to Abstraction*.

London: Thames&Hudson

Gage, John (2002). *Colour and Meaning Art, Science and Symbolism*. London: Thames&Hudson

³ Mavi ve kırmızının hangisinin kadın ya da erkeği temsil ettiği tartışması Batı literatüründe geniş bir yer kaplar. Örneğin Runge, 1809'daki renk çemberi şemasında (sıcak) sarı-turuncu tarafı erkek karakter, (soğuk) mavi-mor tarafı dişil karakter olarak tasarlamıştır. Bazı teorilerde bu ikili sarı ve mavi olarak ele alınmıştır.

- Goethe, J. W. (2013). *Renk Öğretisi*. (çev. İ. Aka). İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Itten, J. (1973). *The Art of Color (Kunst der Farbe)*. (Translated by E. van Haagen), New York: Van Nostrand Reinhold Company
- Manaf, A. (2007). *Yoga, Çakralar-Enerji Merkezleri*. İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Moran, B. (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. (8.Basım). İstanbul: Cem Yayınevi
- Pastoureau, M. (2005). *Mavi - Bir Rengin Tarihi*. (çev. İ. M. Uysal). Ankara: İmge Kitabevi
- Portal, B. Frédéric (1845). *Symbolic Colours An Essay on Symbolic Colours: in Antiquity, the Middle Ages, and Modern Times*. London: J Weale Publishing
- Yıldırım, C. (2015). *Resim Sanatında Renk Simgeçiliği ve Vincent van Gogh*. Tez ve Sanatta Yeterlik Çalışması, Kocaeli Üniversitesi
- Yıldırım, C. (Kasım 2017). *Rengin Arkeolojisi Kırmızının Simge Tarihi*. Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art, cilt: 3, sayı:3, sayfa:1-15
- Yıldırım, C. (Aralık 2017). *Geçmişten Günümüze Mavi Simgeçiliği ve Sanat*. Route Educational and Social Science Journal, cilt:4, sayı:20, sayfa: 244-259
- Yıldırım, C. (Ocak 2018). *Doğu'dan Yükselen Işık" ve Sarı Simgeçiliği*. The Journal of International Civilization Studies, cilt:3, sayı:1, sayfa:45-58

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ÖRGÜTSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞMEYE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI

Salih YEŞİL

Doç.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, syes66@hotmail.com

Zeliha Fatma DEMİR

YL Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, zelihafatmademir@gmail.com

ÖZET

Son yıllarda, örgütlerin daha iyi yönetilmesine yönelik yapılan çalışmaların çoğunluğunun örgüt çalışanlarının davranışlarını anlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Örgütsel adalet; çalışanların, örgüt çıktılarının dağıtımında, örgüt kararlarının alınması sürecinde ve örgüt yöneticilerin çalışanlara karşı davranışlarında eşitlik ilkesine uyulup uyulmadığına ilişkin algılarıdır. Örgütsel adalet gibi önemli başka bir örgütsel beklenti ise örgütsel özdeşleşmedir. Örgütsel özdeşleşme, çalışanın örgüte ait olma ve örgütle kendini bir tutma algısıdır. Günümüzde teknoloji başta olmak üzere birçok alanda yaşanan değişim ve gelişmelerin etkisiyle artık örgütler için sadece işini yapan iş görenler çalıştırmak tek başına yeterli olmamaktadır. Kendini çalıştığı örgüt ile bir tanımlayan, örgütün amaç ve hedeflerini kendi amaç ve hedefleri gibi benimseyen yani örgüt ile özdeşleşmiş çalışanlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Örgütsel özdeşleşme, çalışan ile örgüt arasında kurulan psikolojik bir köprüdür.

Bu çalışmada örgütsel adalet ve örgütsel özdeşleşme konuları ele alınmıştır. Çalışmada örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisi araştırılmıştır. İlgili literatürden yararlanılarak çalışmanın hipotezleri oluşturulmuştur. Çalışma bir alan çalışmasıyla desteklenmiştir. Veriler Kahramanmaraş'ta bir holdingin idari çalışanlarından anket yardımıyla toplanmıştır. Çalışmamıza gönüllü olarak 91 çalışan katılmıştır. Toplanan veriler frekans, korelasyon ve regresyon yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşmeyi pozitif anlamda etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar teorik ve uygulama perspektiflerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Adalet, Örgütsel Özdeşleşme, Holding, Kahramanmaraş

ABSTRACT

In recent years, it seems that the majority of the work done to better manage the organizations is to understand the behavior of the employees of the organization. Organizational justice; is the perception of employees in the distribution of organizational outcomes, in the process of taking organizational decisions, and whether the principle of equality is observed in the behavior of organizational managers against employees. Another important organizational expectation, like organizational justice, is organizational identification. Organizational identification is the perception of the employee as belonging to the organization and a self-perception of the organization. Nowadays, it is not enough for the organizations to work only those who do business with the influence of changes and developments which are experienced

301

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

in many areas, especially technology. It seems that employees who define themselves with the organization they work with, those who adopt the goals and goals of the organization as their own goals and goals, that is, those who are identified with the organization. Organizational identification is a psychological bridge between an employee and an organization.

In this study, organizational justice and organizational identification are discussed. The effect of organizational justice on organizational identification has been investigated in the study. The hypothesis of working by using the related literature has been established. The study was supported by a field study. The data were collected from the administrative staff of a conglomerate in Kahramanmaraş province with the help of a questionnaire. 91 employees participated voluntarily. The collected data were analyzed using frequency, correlation and regression methods. As a result of the analyzes made within the scope of the study, it was determined that organizational justice affects organizational identification positively. The results obtained are discussed from theoretical and application perspectives.

Keywords: Organizational Justice, Organizational Identification, Holding, Kahramanmaraş

1. GİRİŞ

Günümüzde, örgütlerin yönetimdeki etkinliğini ve verimliliğini artırmaya yönelik yapılan araştırmaların çoğunluğunun, çalışan davranışlarını anlamaya ve yönlendirilmeye yönelik olduğu görülmektedir (Cüce vd., 2013;2). Örgütler, son yıllarda teknoloji başta olmak üzere hemen her alanda yaşanan değişimlerin meydana getirdiği yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürmek durumundadırlar. Bu değişimler hem örgütleri hem de örgüt çalışanlarını etkilemektedir. Örgütün hedeflerine ulaşabilmesi için etkin şekilde kullanılması gereken çalışan performansının, pek çok kişisel ve örgütsel davranış faktöründen etkilendiği bilinmektedir. Bu bağlamda örgütsel adalet, yönetim faaliyetini etkin şekilde gerçekleştirmek isteyen yöneticiler için etkili bir araçtır. Örgütsel adalet bütün örgütsel etkinliklerin temelini oluşturur (Demirkaya ve Kandemir, 2014;264). Adalet kavramı, çalışanların örgüte olan inançlarını kuvvetlendiren hem davranışsal hem de psikolojik bir olgudur (Demirhan ve Karaman, 2015;246). Örgütsel adalet kavramı ise örgütsel kaynakların paylaşımında, örgütsel işlemlerin yürütülmesinde ve örgütsel etkileşim biçimlerinin ortaya konulmasında uyulması gereken dürüstlük, hakkaniyet, doğruluk ölçütlerine uygunluktur. Örgütsel adalet aynı zamanda çalışanların görev dağılımı, mesaiye uyma, yetki verilmesi, ücret düzeyi, ödül dağıtımını gibi değişkenlere yönelik yönetsel kararları adil değerlendirme sürecidir (Tutar, 2013;262).

Örgütsel adalet algısının olumlu olmadığı bir örgütsel atmosferde örgüt çalışanlarının verimli olacağını düşünmek mantıksız olacaktır. Artık sadece işe vaktinde gelen, yalnızca işini yapan iş görenler çalıştırmak tek başına yeterli olmamaktadır. Kendini çalıştığı kurumla bir tanımlayan ve örgütün çıkarlarını kendi çıkarlarıymış gibi sayan örgüt ile özdeşleşmiş çalışanlara ihtiyaç duyulmaktadır (Cüce vd., 2013;2). Örgütsel özdeşleşme kavramı ise çalışanın kendisini çalıştığı örgütün bir parçası olarak görme seviyesi ve çalışanın belirli bir örgüte aitlik algısı şeklinde ifade edilebilir. Örgütsel özdeşleşme, çalışanın örgüte benzemeye çalışması ya da kendi değerlerini örgütün değerleriyle uydurma durumudur (Tutar, 2013;276). Çalışanların örgütten sağladıkları örgütsel destek karşılığında, sosyal değişim teorisinde

302

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

belirtildiği üzere daha fazla ve daha istekli çalışacakları ve çalışanların örgüt ile özdeşleşmeleri sağlandığında performanslarının yükseleceği değerlendirilmektedir. Örgütler için önemli olan; meydana gelebilecek her türlü olumlu ya da olumsuz şartta çalışanın örgütte kalma isteği, çalışanların kendilerini örgüt ile bir tutmaları ve örgüt ile çalışan arasında psikolojik bir köprü olarak nitelendirilebilen örgütsel özdeşleşme sayesinde gerçekleşir (Turunç ve Çelik, 201;184).

Bu çalışmanın temel amacı örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisini araştırmaktır. Çalışmanın hipotezleri ilgili literatürden yararlanılarak oluşturulmuştur ve bu hipotezleri test etmek amacıyla bir alan çalışması yapılmıştır. Alan çalışmasında veriler Kahramanmaraş'ta bir holdingin idari çalışanlarından anket yöntemi çerçevesinde soru formu yardımıyla toplanmıştır. Çalışmamıza gönüllü olarak 91 çalışan katılmıştır. Çalışmanın analiz aşamasında frekans, korelasyon ve regresyon yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulguların ilgili yazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. İlgili yazın incelediğinde örgütsel adalet ve örgütsel özdeşleşmeyle ilgili birçok çalışmanın bireysel kültüre sahip ülkeler üzerinde yapıldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak çalışmamızın, örgütsel adaletin alt boyutları ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkinin farklı kültürlerde geçerliliği ile ilgili ipuçları verebileceği tahmin edilmektedir.

Çalışmada öncelikle teorik altyapı hazırlanmış, çalışmanın ana değişkenleri arasındaki ilişki kurularak hipotezler oluşturulmuş, metodolojik bilgiler sunulmuş, analiz sonuçları açıklanmış ve elde edilen bulgular teorik ve uygulama perspektiflerinden tartışılmıştır.

2. ÖRGÜTSEL ADALET

2.1. Tanımı ve Önemi

Literatürde yapılmış tanımlara baktığımızda adalet genel anlamıyla; hakların, fikirlerin ve özgürlüklerin güven altına alınması, hakların adil olarak belirlenmesi ve dağıtılması, haklıyla haksızın birbirinden ayrılması ve yasalara uygunluk şeklinde tanımlanabilir.

Adalet kavramı, uzun yıllardır araştırmacıların üzerinde çalıştığı konulardan biri olmuştur. Antik dönemde Aristo'dan, 17'inci yüzyılda Locke ve Hobbes'in araştırmalarına ve 19'uncu yüzyılda Mill'in çalışmalarına kadar adalet kavramı üzerinde çalışıldığı görülmektedir. İlk çağlardan beri adalet kavramı, kişiden kişiye farklılık gösteren göreceli bir kavramdır. Bunun nedeni düşünürlerin adalet kavramının tanımını yaparken ona duyulan özlemi ifade etmeye çalışmalarıdır (Karaman, 2009;5).

Türk Dil Kurumu'nun adalet ile ilgili açıklamalarında dört farklı tanıma yer verilmektedir;

- Adalet, “yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe” dir.
- Adalet, “hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme” dir.
- Adalet, “bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları” dir.
- Adalet, “herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk” tur (TDK, 11.02.2018, www.tdk.gov.tr).

Örgütsel adaletin konusunun çalışanlar ve örgütler için çeşitli sonuçları söz konusudur. Örgütsel adaletin örgüt içinde etkili bir şekilde uygulanması sonucunda pozitif etkiler ortaya çıkabileceği gibi negatif etkilerin de ortaya çıkması mümkündür. (Yeşil ve Dereli, 2012;107). Çalışanların önemli bir beklentisi olan adalet algısı; çalışanların, örgütsel çıktılarını

dağıtımında, kararların alınması sürecinde ve birbirine veya yöneticilerin çalışanlara davranışlarında eşitlik ilkesine uyulup uyulmadığı ile ilgili algılarıdır. Örgütsel adalet ile ilgili çalışmalarda Adams (1965)'in "Adalet Teorisi" yazında temel bir çalışma niteliğindedir. Adalet teorisi, çalışanların emekleri sonucunda örgüte sağladıklarını düşündükleri katkı karşılığında elde ettikleri çıktılar, diğer örgütlerde çalışanların elde ettikleri çıktılarla karşılaştırılmaları varsayımını temel almaktadır (Yeniçeri vd., 2009;84).

Buna bağlı olarak çalışanların örgüte bağlılıklarında ve örgüte değer katmalarında adalet algısının önemini vurgulayan pek çok çalışma yapılmıştır. Fischer (2004) araştırmasında örgütsel adaleti çalışanların sadakatlerini arttırmada ve çalışanların ödüllendirmesinde bir araç olarak incelemiştir. Chiaburu ve Lim (2008)'de araştırmalarında çalışanların yöneticilere duyduğu güven ve etkileşimsel adalet ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi üzerine çalışmışlardır. Örgütsel kararlar ve yöneticinin faaliyetlerinin çalışanların örgütsel adalet algıları üzerindeki etkileri ile ilgili çalışmalardan ikisini Yperen vd. (2000) ve Skarlicki ve Folger (1997) yapmışlardır. Bu çalışmalarda örgütsel kararların çalışanlar gözünde adaletli olarak görülmediği varsayımı ele alınmış ve böyle bir algıya karşılık çalışanların kızgınlık, öfke, küskünlük gibi tepkiler gösterebilecekleri vurgulanmıştır. Chiu ve Wang'da (2006) çalışmalarında örgütsel adalet ve bilgi paylaşımı arasındaki yakınlığa dikkat çekmişlerdir (Yeniçeri vd., 2009;85).

2.2. Örgütsel Adaletin Boyutları

Greenberg (1990) örgütsel adaleti dağıtım, işlem ve etkileşim adaleti olmak üzere üç boyutta ele almıştır (Polat ve Ceep, 2008;309).

Dağıtımsal adalet, eşit çabanın eşit sonuç getirmesi gerekliliğinden oluşan eşitlik teorisini temel alır (İşcan, 2005;155). Dağıtım adaleti, çalışanların elde ettikleri kazanımların ve ödüllerin adil dağıtılıp dağıtılmadığıyla ilgili algılarını ifade etmektedir (Polat ve Ceep, 2008;309). Dağıtım adaleti, çalışanların bazı davranışları sergilemeleri şartıyla belirli ödüllerini kazanacaklarını öngörür. Dağıtımsal adaletin uygulandığı örgütlerde, ödül ve cezalar performansa dayalı olarak adaletli şekilde dağıtılırlar. Bu durum örgütteki tüm çalışanların ödül veya cezayla karşılaşacağı anlamına gelmez. Çalışanlar, örgütün hedeflerine ne derece katkı sağladıkları veya örgütün hedeflerinden ne derece uzaklaştıklarına bağlı olarak ödüllendirilir ya da cezalandırılırlar. Dağıtımsal adaletin etkin şekilde uygulandığı örgütlerde yönetici; yaş, cinsiyet, din gibi subjektif özellikleri gerekçe göstererek terfileri veya ödüllerini dağıtmamalıdır. Dağıtım adaletine bağlı olarak karar verme; yaş, cinsiyet, din gibi olgulara dayanan objektif olmayan kararlar yüzünden sistematik olarak çalışanlara karşı adaletsizliğin olmamasını temin eder (İşcan, 2005; 155).

İşlem adaleti; çalışanların, ödülleri belirlenirken kullanılan yöntemlerin belirlenme sürecine katılımını öngörür. (İşcan, 2005;150). İşlem adaleti ücret, terfi, maddi olanaklar, çalışma şartları ve performans değerlemesi gibi unsurların belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılan yöntem ve politikaların ne derecede adil olduğu ile ilgili bir boyuttur (Doğan, 2002;76).

Örgütsel adaletin etkileşim adaleti alt boyutu, örgütsel faaliyetlerin insani ilişkileri ile alakalıdır. Etkileşim adaleti, prosedürleri uygulamakla görevli çalışanların karşı tarafa sergiledikleri tutum ve davranışlarla ilgili olduğundan, işlem adaletine bağlı bir ek boyut olarak ortaya çıkmıştır. Etkileşim adaleti, kişilerarası ilişkilere yapılan yatırımlara ve bu ilişkilerden elde edilecek çıkarılara odaklanır (Yeniçeri vd., 2009;86).

3. ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME

Özdeşleşme kavramını ilk kez Freud “kişiler arası kurulan duygusal bağ” olarak tanımlamıştır. Sonrasında Lasswell bu tanımlı geliştirerek milliyetçilik gibi daha genel toplumsal özdeşleşmeler anlamında kullanmıştır (Gautam vd., 2004, Akt: Sune, 2016;29). Örgüt ve çalışan arasında psikolojik bir köprü olan özdeşleşme, özetle çalışanın örgütle arasında kurmak istediği bir bağ olarak tanımlanabilir. Özdeşleşmenin en kabul gören tanımı Ashforth ve Mael (1989)’in tanımıdır. Buna göre özdeşleşme, duygusal ya da davranışsal olarak değil yalnızca bilişsel bir kavram olarak ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda özdeşleşme “bireyin, kendisini birlikte tanımladığı örgüte ait, örgütle bir hissetmesi ve örgütün hem başarısını hem de başarısızlığını kendi başarı ve başarısızlığı olarak görmesi” şeklinde tanımlanmıştır (Ashforth ve Mael, 1989;21). Özdeşleşmenin kelime anlamlarından biri de “bir nesne veya bireyin bir kümenin tüm özelliklerini özümlemesi ya da onunla bütünleşmesi” şeklindedir (TDK, 11.02.2018, www.tdk.gov.tr).

Örgütsel özdeşleşme; sosyal özdeşleşmenin spesifik bir formudur ve bireyin örgüte ait olma ve örgütle bir olma algısıdır. Günümüz işletmeleri için önemli olan örgütsel özdeşleşme, örgütteki yapısal değişimler ve modern yönetim teknikleri kapsamında yöneticilerin yararlanabileceği bir kavramdır. Bunun nedeni, örgütsel özdeşleşmenin çalışanların örgütün hedeflerini daha iyi kavrayıp, örgütün kültürünü benimseyerek örgüt ile aynı amaç doğrultusunda verdiği hizmeti fazlaştırmasıdır (Karabey ve İşcan, 2009;3). Çalışanların örgütle özdeşleşmeleri, yaptıkları işin onlar için daha fazla anlam ifade etmesini sağlar ve çalışanların motivasyonunu artırır. Bunun yanı sıra örgütsel özdeşleşme, çalışanların örgütte kalma isteğini artırır ve yabancılaşma yaşama düzeyini azaltır (İşcan, 2006;234). Örgüt ile özdeşleşen çalışanlar kendileriyle çalıştıkları örgütü aynı varlıklar olarak görürler yani örgüt ile kendilerini özdeş düşünürler. Buna bağlı olarak çalışanlar kendi istekleriyle çalıştıkları örgütü destekleyici faaliyetlerde bulunacaklardır. Dolayısıyla örgütsel özdeşleşme çalışanların neden işletme faydasına gönüllü olarak çaba sarf ettiklerini anlamaya yardımcı olacaktır (Karabey, 2005;5).

March ve Simon (1975)’a göre, örgütün algılanan itibarı ile çalışanın örgütle özdeşleşme eğilimi arasında doğru bir orantı vardır. Örgüt hedeflerinin çalışanlar tarafından algılanan paylaşım düzeyi ne kadar fazla olursa çalışanların örgütle özdeşleşme eğilimi o kadar güçlüdür ve bunun tersi de doğrudur. Birey ile bir örgütün üyeleri arasındaki etkileşim ne kadar fazla ise bireyin örgütle özdeşleşme eğilimi o kadar güçlü olur ve bunun tersi de doğrudur. Örgüt içinde bireyin kişisel ihtiyaçlarının karşılama oranı ne kadar çoksa, çalışanın örgütle özdeşleşme eğilimi aynı derecede güçlü olur, bunun tersi de doğrudur. Sonuçta bir örgütün üyeleri ile birey arasındaki rekabet düzeyi ne kadar düşük olursa kişinin örgütle özdeşleşme eğilimi o derecede güçlü olur ve bunun tersi de doğrudur (Polat, 2009;21). Örgüte bir bireyin diğerleriyle iletişiminin daha ötesinde psikolojik bir gerçek olarak bakıldığında, örgütsel özdeşleşme çalışanın kendiliğinden belirli bir örgütü benimsemesine ve ona sadık kalmasına imkân sağlar. Ayrıca, örgütsel özdeşleşmeden bahsedebilmek için çalışanların gerçek anlamda örgütte bulunması ya da gelecekte bulunmayı temenni etmesi ve bazı örgüt üyelerini takdir ediyor olması ya da bu üyeleri tanınması gerekli değildir (İşcan, 2006;163).

4. ÖRGÜTSEL ADALET VE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME İLİŞKİSİ

Alan yazınında çalışanların örgütsel adalet algıları ile örgütleriyle özdeşleşmeleri arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Yapılan literatür taraması

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

sonucunda örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşmeyi etkileyen bir değişken olduğu görülmektedir. Bu nedenle örgütsel adalet algısı olumlu olan çalışanın örgütleriyle özdeşleşme derecesinin daha yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

Örgütsel adalet kavramı eşitlik teorisi ile ilişkilendirilmesine karşın süreç içerisinde farklı çalışma alanlarında da araştırılmıştır. Örgütsel adaletin, örgütsel özdeşleşmeyle ilgili yapılan çalışmalarda direkt ya da düzenleyici etkisi ele alındığında sonuçların genellikle olumlu ilişkili çıktığı görülmüştür (Solmaz, 2010;15). Örgütsel adaletin alt boyutlarından olan işlem adaletinin çalışanın örgütle özdeşleşme derecesini belirlemede önemli etkileri olduğu birçok farklı çalışma ile ortaya konulmuştur. Bir örgütte çalışanlar işlem adaletine memnuniyetle karşılık veriyorsa o örgütte yöneticilere duyulan güven duygusu artacak ve buna bağlı olarak çalışanın işletmeye bağlılığı da artacaktır (Çimenci, 2013;54).

Örgütsel özdeşleşmenin çok sayıda kişisel ve örgütsel sebebi tespit edilmiştir. Örgüt içerisindeki rekabet derecesi, örgütün itibarı, amaç ve değerleriyle çalışanların amaç ve değerlerinin benzer olması gibi faktörlerle; çalışanın çalışma derecesi ve çalışanın ait olma ihtiyacı gibi kişisel faktörler özdeşleşmeyi etkileyebilmektedir. Örgütün çalışanlarının gözündeki itibarı, çalışanlara adil davranıp davranmamasına bağlı olabilmektedir. Örgütsel adalet, çalışanlara onlara değer verildiği ve saygı gösterildiğini hissettirir. Buna bağlı olarak çalışanların örgütle özdeşleşme düzeyi artabilir. Dolayısıyla örgütsel özdeşleşme adil davranışların bir sonucu olarak görülebilir (Tyler vd., 1996, Akt: Cüce vd., 2013;8).

Başar (2011)'in yaptığı çalışma sonucunda elde edilen korelasyon katsayıları incelendiğinde örgütsel adaletin alt boyutlarından etkileşim ve işlem adaletinin örgütsel özdeşleşme ile arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Tümer (2010)'in çalışmasında regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde örgütsel özdeşleşme ile örgütsel adaletin alt boyutlarından olan işlem adaleti ve etkileşim adaleti arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak örgütsel özdeşleşme ile dağıtım adaleti arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ifade edilmektedir. İşlem adaleti ve etkileşim adaletine ilişkin algıların örgütsel özdeşleşme ile ilişkisi ve etkileşim adaletinin örgütsel özdeşleşmeyi etkileme gücünün daha yüksek olduğuna ilişkin hipotezler kabul edilmiştir. Çetinkaya ve Çimenci (2014)'nin çalışmasına bakıldığında örgütsel adalet algısı ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğu ve hem işlem adaletinin hem de etkileşim adaletinin örgütsel özdeşleşme ile pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. Cüce vd. (2013)'nin çalışması incelendiğinde örgütsel özdeşleşme ile örgütsel adaletin alt boyutları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğuna işaret eden korelasyon katsayıları görülmektedir. Etkileşim adaleti ve işlem adaletinin örgütsel özdeşleşmeyi pozitif yönde etkiledikleri elde edilen bulgular arasındadır. İşlem adaletinin örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisinin, etkileşim adaletine göre daha zayıf olduğu tespit edilmiştir. Etkileşim adaleti ve dağıtımsal adalet örgütsel özdeşleşmeyi pozitif yönde tahmin ederken, işlem adaleti örgütsel özdeşleşmeyi tahmin edememektedir. Turunç (2011)'un çalışması incelendiğinde kamu ve özel sektör çalışanlarının örgütsel adalet, örgütsel adalet alt boyutları, örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti algıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığının araştırıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamında yapılan analiz sonucunda sektörün, işlem adaleti ve dağıtım adaletinin örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Diğer değişkenlerin örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı olarak etkilemediği sonucuna varılmıştır.

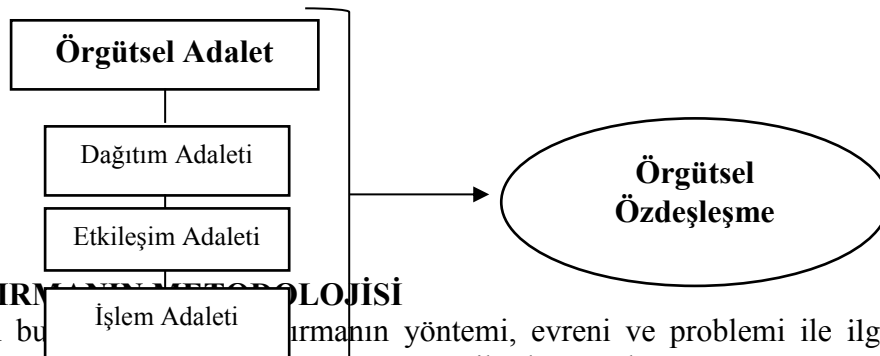
Yukarıdaki çalışmalar ışığında bu çalışma için test edilmek üzere oluşturulan hipotezler şöyledir:

- H1: Dağıtım adaletinin örgütsel özdeşleşme üzerine pozitif bir etkisi vardır.
H2: İşlemsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine pozitif bir etkisi vardır.
H3: Etkileşimsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine pozitif bir etkisi vardır.

5. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmanın amaçları doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren model Şekil 1’de gösterilmiştir. Bu çalışmada bağımsız değişken olan örgütsel adalet; dağıtım adaleti, etkileşim adaleti ve işlem adaleti olmak üzere üç alt boyutu ile ele alınırken, bağımlı değişken olan örgütsel özdeşleşme tek boyut olarak ele alınmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE YÖNTEMLERİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın yöntemi, evreni ve problemi ile ilgili oluşturulan hipotezler ve yapılan analizler ile birlikte istatistiksel yorumlarına yer verilecektir.

6.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisini araştırmaktır.

6.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evreni Kahramanmaraş’ta bir holdingin 120 civarında idari çalışanlarıdır. Veriler anket yardımıyla toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini toplam 91 idari çalışan oluşturmaktadır.

6.3. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tercih edilmiş ve oluşturulan soru formu Kahramanmaraş’ta bir holdingin idari çalışanları üzerinde uygulanmıştır. Anket soru formları çalışanlara dağıtılmış ve gönüllü olarak çalışmaya katılmaları rica edilmiştir. Toplam 120 civarında çalışana anket dağıtılmış, 91 çalışandan geri dönüş sağlanmıştır.

Araştırmada daha önce başka araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ölçekler, güvenilirlik ve geçerlilikleri test edilerek kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket sorularından örgütsel adaletin boyutlarına ilişkin olanlar Neuroff ve Moorman, (1993)’ dan, örgütsel özdeşleşmeye ilişkin olanlar ise Mael ve Ashforth, (1992)’ dan alınarak hazırlanmıştır. Araştırma toplam 3 bölüm, 2 ölçekten ve toplam 26 sorudan oluşturulmuştur. Birinci kısımda, demografik özellikler, ikinci kısımda örgütsel adalet ölçeği toplam üç boyut olarak ele alınmıştır. Örgütsel adalet değişkenini ölçmek için kullanılan bu ölçekte; örgütsel adalet boyutlarından olan işlem adaleti ile ilgili 6, etkileşim adaleti ile ilgili 9, dağıtım adaleti ile ilgili 5 ifade olmak üzere toplam 20 ifadeye yer verilmiştir. Üçüncü kısımda ise örgütsel özdeşleşmeyi ölçmeye yönelik sorular yer almıştır. Örgütsel özdeşleşme ölçeği tek boyut olarak ele alınmıştır ve bu ölçekte toplam 6 ifadeye yer verilmiştir. Anket soru formunda 5’ li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Bu sisteme göre ifadeler “Kesinlikle Katılmıyorum (1)”, “Katılmıyorum (2)”, “Kararsızım (3)”, “Katılıyorum (4)” ve “Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde ölçeklendirilmiştir.

6.4. Veri Girişi ve Analizi

Çalışma sonucunda elde edilen veriler SPSS 20.0 (Statistical Package For The Social Sciences) paket programında frekans, korelasyon ve regresyon teknikleri baz alınarak analiz edilip değerlendirilmiştir.

7. ARAŞTIRMANIN ANALİZLERİ VE SONUÇLARI

Araştırmanın bu bölümünde yapılan analizler ve sonuçlarına yer verilmektedir.

7.1. Araştırmanın Demografik Verilerine İlişkin Analizler ve Sonuçları

Bu kısımda çalışma ile ilgili demografik bilgilere ve sonuçlarına yer verilmektedir. Tablo1.' de görülen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir;

- Ankete katılanların 29 tanesinin (%68,1) kadın, 62 tanesinin (%31,9) erkek olmak üzere toplam 91 çalışandan oluştuğu görülmektedir.
- Katılımcılar altı farklı yaş grubuna ayrılmaktadır. Örneklem dahil olan katılımcıların yaşa göre dağılımı incelendiğinde %33'ü 30-34 yaş aralığında (30 kişi), %31,9'u 20-29 yaş aralığında (29 kişi), %18,7'si 35-39 yaş aralığında (17 kişi), %7,7'si 40-44 yaş aralığında (7 kişi) ve %5,5'i 45 yaş ve üzerinde (5 kişi) olduğu görülmektedir.
- Çalışanların medeni durumlarına bakıldığında ise %56,0'sının evli (51 kişi), %40'ının bekâr olduğu (40 kişi) görülmektedir.
- Eğitim açısından incelendiğinde en üst seviyenin %52,7 ile lisans mezunlarına (48 kişi) ait olduğu görülmektedir. Kalan kısım %22,0 ile önlisans (20 kişi), %14,3 ile lisansüstü (13 kişi), %10 ile lise mezunu (10 kişi) çalışanlardan oluşmaktadır.
- Çalışanların buldukları işletmede çalışma sürelerine bakıldığında %11,0 ile 1 yıldan az (10 kişi), %33,0 ile 1-3 yıl (30 kişi), %30,8 ile 4-6 yıl (28 kişi), %11,0 ile 7-9 yıl (10 kişi), %14,3 ile 10 yıl ve üzeri (13 kişi) olduğu görülmektedir.
- Çalışanların toplam çalışma sürelerine bakıldığında dağılımın %5,5 ile 1 yıldan az (5 kişi), %23,1 ile 1-3 yıl (21 kişi), %26,4 ile 4-6 yıl (24 kişi), %18,7 ile 7-9 yıl (17 kişi), %26,4 ile 10 yıl ve üzeri (24 kişi) şeklinde olduğu görülmektedir.
- Çalışmakta olunan birime bakıldığında çalışanların %4,4'ünün dış ticaret (4 kişi), %8,8'inin finans (8 kişi), %20,9'unun pazarlama (19 kişi), %27,5'inin muhasebe (25 kişi), %11,0'inin kambiyo (10 kişi), %3,3'ünü yönetici asistanı (3 kişi), %2'sinin idari işler (2 kişi), %19,0'unun diğer (19 kişi) şeklinde olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlerin Yüzde Dağılımları

	N	Yüzde (%)		N	Yüzde (%)
Cinsiyet			İşletmedeki Çalışma Süresi		
Erkek	62	68,1	1 Yıldan Az	10	11,0
Kadın	29	31,9	1-3 Yıl	30	33,0
Toplam	91	100	4-6 Yıl	28	30,8
Medeni Durum			7-9 Yıl	10	11,0
Evli	51	56,0	10 Yıl ve Üzeri	13	14,3
Bekar	40	44,0	Toplam	91	100
Toplam	91	100	Toplam Çalışma Süresi		
Eğitim Durumu			1 Yıldan Az	5	5,5
Lise	10	11,0	1-3 Yıl	21	23,1
Önlisans	20	22,0	4-6 Yıl	24	26,4
Lisans	48	52,7	7-9 Yıl	17	18,7

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Lisansüstü	13	14,3	10 Yıl ve Üzeri	24	26,4
Toplam	91	100	Toplam	91	100
Yaş			Çalıştığınız Birim		
20-24	9	9,9	Dış Ticaret	4	4,4
25-29	20	22,0	Finans	8	8,8
30-34	30	33,0	Pazarlama	19	20,9
35-39	17	18,7	Muhasebe	25	27,5
40-44	7	7,7	Kambiyo	10	11,0
45+	5	5,5	Diğer	25	27,5
Toplam	88	96,7	Toplam	91	100

7.2. Anket Formu Ölçeklerinin İç Tutarlılık (Güvenilirlik) Analizi ve Sonuçları

Güvenilirlik analizi, ölçmede kullanılan anketlerin ya da ölçeklerin özelliklerini ve güvenilirliklerini değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir. Araştırma sürecinde veri toplamada kullanılan “Örgütsel Adalet Ölçeği” ve “Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği” ölçeklerine ilişkin güvenilirlik analizleri yapılmış ve Cronbach Alpha katsayılarına ulaşılmıştır.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi

	Cronbach's Alpha	Toplam Faktör Sayısı
Örgütsel Adalet Ölçeği	,975	20
Dağıtım Adaleti	,914	5
İşlem Adaleti	,943	6
Etkileşim Adaleti	,968	9
Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği	,845	6

Tablo 2.'de görüldüğü üzere Alpha değerlerine bakıldığında örgütsel adalet ölçeğinin ,975; örgütsel adalet alt boyutlarının dağıtım adaleti ,914, işlem adaletinin ,943, etkileşim adaletinin ,968 ve örgütsel özdeşleşme ölçeğinin ,845 olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçeklerinin bütününe ait Alpha değeri ise ,960'dır. Elde edilen bulgulara göre ölçeklerin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

7.3. Korelasyon Analizi ve Sonuçları

Araştırmanın temel değişkenleri arasındaki ilişkiye bakmak için korelasyon analizine başvurulmuştur. Korelasyon, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi ifade eder. Korelasyon katsayısı, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve bu ilişkinin derecesi hakkında bilgi verir (Gürbüz ve Şahin, 2016:264). Bu analizde örgütsel adaletin alt boyutlarının, örgütsel özdeşleşme ile ilişkisine bakılmıştır. Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 3.'te yapılan analizin sonuçları görülmektedir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi

	Dağıtım Adaleti	İşlem Adaleti	Etkileşim Adaleti	Özdeşleşme
Dağıtım Adaleti	1			

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

	91			
	,797**	1		
İşlem Adaleti	,000			
	91	91		
	,732**	,868**	1	
Etkileşim Adaleti	,000	,000		
	91	91	91	
	,217*	,216*	,269**	1
Özdeşleşme	,040	,041	,000	
	91	91	91	91

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Dağıtım adaleti ile örgütsel özdeşleşme arasında çok zayıf düzeyde ($0,00 < r = 0,217 \leq 0,25$), pozitif yönlü ve istatistikî olarak anlamlı bir ilişki ($r = ,217$; $p < 0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak dağıtım adaleti algısında bir artış meydana geldiğinde, örgütsel özdeşleşme algısında da bir artış meydana geleceği söylenebilir.

İşlem adaleti ile örgütsel özdeşleşme arasında çok zayıf düzeyde ($0,00 < r = 0,216 \leq 0,25$), pozitif yönlü ve istatistikî olarak anlamlı bir ilişki ($r = ,216$; $p < 0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgiden hareketle çalışanlardaki dağıtım adaleti algısı arttıkça, çalışanların örgütsel özdeşleşmelerinin de olumlu yönde bir artış göstereceği söylenebilir.

Etkileşim adaleti ile örgütsel özdeşleşme arasında zayıf düzeyde ($0,26 < r = 0,269 \leq 0,49$), pozitif yönlü ve istatistikî olarak anlamlı bir ilişki ($r = ,269$; $p < 0,01$) olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak çalışanlardaki dağıtım adaleti algısı arttıkça, çalışanların örgütsel özdeşleşme seviyelerinin de olumlu yönde bir artış göstereceği söylenebilir.

7.4. Regresyon Analizi ve Sonuçları

Çalışmanın hipotezlerini test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi, bağımlı bir değişken ile bu bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu düşünülen bağımsız değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisini araştırır. Bağımlı değişken üzerinde iki veya daha fazla değişkenin etkisi araştırılıyorsa çoklu regresyon analizi uygulanır (Gürbüz ve Şahin, 2016:264).

Tablo 4. Regresyon Analizi

Değişken		Beta (β) Katsayı	T Değeri	P Değeri
Bağımsız Değişken	Dağıtım Adaleti $R^2 = ,047$; Değ. $R^2 = ,047$; $F = 4,354$	,217	2,087	,040
	İşlem Adaleti $R^2 = ,047$; Değ. $R^2 = ,047$; $F = 4,320$	,216	2,078	,041
	Etkileşim Adaleti $R^2 = ,072$; Değ. $R^2 = ,072$; $F = 6,858$	,269	2,619	,010
Bağımlı Değişken: Örgütsel Özdeşleşme				

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Tablo 4.'te regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular özetlenmiştir. Örgütsel adaletin alt boyutlarının, örgütsel özdeşleşme üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmak için yapılan regresyon analizi bulgularına göre; elde edilen sonuçlar genel anlamda örgütsel adalet ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkiyi açıklar nitelikte olup, örgütsel adaletin alt boyutları ile örgütsel özdeşleşme arasında %4 ile %7 seviyelerinde etkileşim olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel özdeşleşmenin, örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtım adaleti [$(\beta=,217)$, $(p<0.05)$], işlem adaleti [$(\beta=,216)$, $(p<0.05)$] ve etkileşim adaletinden [$(\beta=,269)$, $(p<0.05)$] pozitif yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak anketlerimizi cevaplayan örgüt çalışanlarının örgütsel adalet algılarında meydana gelen artışın, çalışanların örgütle özdeşleşme düzeylerini de arttırdığını söylemek mümkündür. Elde edilen verilere göre; örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır. Bu durum araştırma için oluşturulan H1, H2 ve H3 hipotezlerini destekler niteliktedir.

9. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, örgütsel sonuçları açısından literatürde önemli bir yeri olan örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşmeye etkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmada örgütsel adalet; dağıtım adaleti, işlem adaleti ve etkileşim adaleti olmak üzere üç alt boyut olarak ele alınmış ve her boyutun örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Örgütsel adaletin, çalışanların kendilerini çalıştıkları örgütün bir parçası gibi hissetmelerine, örgütün değerlerini ve örgütün misyonunu, vizyonunu benimsemeleri üzerinde etkili olduğu varsayılmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen örneklem Kahramanmaraş'ta tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir holdingin 91 idari çalışanından oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tercih edilmiş ve oluşturulan soru formu söz konusu holdingin idari çalışanları üzerinde uygulanmıştır.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtım adaleti, işlem adaleti ve etkileşim adaleti ile örgütsel özdeşleşme arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak çalışanların örgütsel adalet algılarının artması durumunda, çalışanların örgüt ile özdeşleşme düzeylerinin de artacağı söylenebilir. Regresyon analizi sonucunda görüldüğü üzere örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtım adaleti, etkileşim adaleti ve işlem adaletinin örgütsel özdeşleşmeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak araştırma için oluşturulan H1, H2 ve H3 hipotezlerinin desteklendiği sonucuna varılmaktadır.

Bu sonuçlar işletmeler açısından örgütsel adaletin önemini ortaya koyan bir bulgu niteliğindedir. Yönetici kararlarının uygulanması sürecinde çalışanlarla kurulan iletişiminin ve bu süreçte yöneticinin çalışanlara karşı sergilediği davranış biçiminin kalitesinin artması durumunda, çalışanların örgüt ile özdeşleşme derecelerinin de artacağı söylenebilir. Bu artışın sağlanmasında yöneticilerin karar verme sürecinde çalışanlara kibar ve saygılı davranmaları önemli bir role sahiptir. Aynı zamanda yöneticilerin, örgütsel çıktılarının ve ödüllerin nasıl dağıtıldığı, kararların hangi prosedürlere göre alındığı gibi kararların dayanakları hakkında, çalışanlara zamanında, açık, net ve doğru bilgi vermesi de olumlu çıktılar alınmasına katkı sağlayabilir.

Bu çalışmanın yalnızca Kahramanmaraş ilinde farklı sektörde faaliyette bulunan bir holding üzerinde yapılmış olması çalışmanın sınırlılıkları arasında değerlendirilebilir. Buna bağlı olarak çalışma sonucunda elde edilen sonuçların genellenmesi tavsiye edilmemektedir. Çalışmanın farklı ortam ve sektörler üzerinde yapılması daha genellenebilir sonuçlar elde etmeye yardımcı olacaktır. Hem örgütsel adalet hem de örgütsel özdeşleşme kavramlarına daha farklı açılardan bakabilmek adına, değişkenler arasında örgütsel bağlılık, sosyal kaytarma, kurumsal imaj gibi kavramların da dâhil edilmesinin faydalı olabileceği öngörülmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KAYNAKÇA

ASHFORTH, B.E., MAEL, F., 1989. "Social Identity Theory And The Organization", The Academy Of Management Review, 14(1), pp. 20-39.

BAŞAR, U., 2011. "Örgütsel Adalet Algısı, Örgütsel Özdeşleşme ve İş Tatmini Arasındaki İlişkilere Yönelik Görgül Bir Araştırma", T.C. Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

CÜCE, H., GÜNEY, S. ve TAYFUR, Ö., 2013. "Örgütsel Adalet Algılarının Örgütsel Özdeşleşme Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (31)1, ss. 1-30.

ÇELİK, A., ÇAKICI, A. B., ve FINDIK, M., 2015. "Çalışma İlişkilerinde Algılanan Adaletsizlik İle Örgütsel Bağlılık, İşe Devamsızlık ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Sağlık Kurumları Örneği", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), ss. 159-170.

ÇETİNKAYA, M. ve ÇİMENCI, S., 2014. "Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Yapısal Eşitlik Modeli Çalışması", Yönetim Bilimleri Dergisi, 12(23), ss. 237-278.

ÇİMENCI, S., 2013. "Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Afyonkarahisar İlinde Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

DEMİRHAN, M. ve KARAMAN, A., 2015. "Akademisyenlerin Adalet ve Etik Algılarının Örgütsel Adanmışlıklarına Etkisi", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (8)4, ss. 245-266.

DEMİRKAYA, H. ve KANDEMİR ŞİMŞEK, A., 2014. "Örgütsel Adaletin Boyutları ile Örgütsel Güven Arasındaki İlişkinin Analizine Yönelik Bir İşletme İncelemesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2)18, ss. 263-279.

DOĞAN, H., 2002. "İş Görenlerin Adalet Algılamalarında Örgüt İçi İletişim ve Prosedürel Bilgilendirmenin Rolü", Ege Akademik Bakış Dergisi, (2)2, ss. 71-78.

FOLGER, R. G., ve CROPANZANO, R., 1998. Organizational Justice And Human Resource Management, Vol. 7, Sage Publications, India.

GAUTAM, T., VAN DİCK, R., ve WAGNER, U., 2004. "Organizational İdentification And Organizational Commitment: Distinct Aspects Of Two Related Concepts", Asian Journal Of Social Psychology, 7(3), pp. 301-315.

GREENBERG, J., 1990. "Organizational Justice: Yesterday, Today, Tomorrow", Journal of Management, 16(2), ss. 399-432.

GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F., 2016. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe Yöntem Analiz, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 471s.

İŞCAN, Ö., 2006. "Dönüştürücü/Etkileşimci Liderlik Algısı ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisinde Bireysel Farklılıkların Rolü", Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11, ss. 160-177.

KARABEY, C. ve İŞCAN, Ö., 2007. "Örgütsel Özdeşleşme, Örgütsel İmaj ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Uygulama", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2), ss. 231-243.

KARABEY, N. C., 2005. "Örgütsel Özdeşleşme, Örgütsel İmaj ve Örgütsel Vatandaşlık İlişkisi: Bir Uygulama", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KARAMAN, P., 2009. "Örgütsel Adalet Algısı İle Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

MAEL, F. ve ASHFORTH, B.E., 1992. "Alumni And Their Alma Matter: A Partial Test Of The Reformulated Model Of Organizational İdentification", Journal Of Organizational Behavior, 13, pp.103-123.

NİEHOFF, B. P. ve MOORMAN, R. H., 1993. "Justice As A Mediator Of The Relationship Between Methods Of Monitoring And Organizational Citizenship Behavior", Academy Of Management Journal, 36 (5), pp. 527-556.

ÖZDEVECİOĞLU, M., 2003. "Algılanan Örgütsel Adaletin Bireylerarası Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21, ss. 77-96.

POLAT, M., 2009. "Örgütsel Özdeşleşmenin Öncülleri ve Ardılları Üzerine Bir Saha Çalışması", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

POLAT, S. ve CEEP, C., 2008. "Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet, Örgütsel Güven, Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına İlişkin Algıları, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 54(54), ss. 307-331.

SOLMAZ, H., 2010. "Örgütsel Özdeşleşmenin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü", Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara.

SUNE, A., 2016. "Okul Yöneticilerinin Örgütsel Özdeşleşme Düzeyleri İle Örgüt Kültürü Arasındaki İlişki", Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

TDK, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=ADALET (11.02.2018).

TDK, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=252152 (11.02.2018).

TURUNÇ, Ö. ve ÇELİK, M., 2010. "Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi", Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(17), ss. 183-206.

TURUNÇ, Ö., 2011. "Örgütsel Adaletin Çalışanların Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü", "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 13(1), ss.143-166.

TUTAR, H., 2013. İşletme ve Yönetim Terimleri Ansiklopedik Sözlük, Detay Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 682s.

TÜMER, E., 2010. "İşletmelerde Örgütsel Adalet ve Örgütsel Özdeşleşme: Esenboğa Havalimanı'nda Bir Uygulama", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

TYLER, T., DEGOEY, P. ve SMİTH, H., 1996. "Understanding Why the Justice of Group Procedures Matters: A Test of the Psychological Dynamics of the Group-Value Model", Journal of Personality and Social Psychology, 70(5), pp. 913-930.

YENİÇERİ, Ö., DEMİREL, Y. ve SEÇKİN, Z., 2009. "Örgütsel Adalet İle Duygusal Tükenmişlik Arasındaki İlişki: İmalat Sanayi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi, (11)16, ss. 83-99.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

YEŞİL, S., ve DERELİ, S. F., 2012. “Örgütsel adalet ve iş tatmini üzerine bir alan çalışması”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), ss. 105-122.

1991 GENEL SEÇİMLERİNDE ANAP'IN SEÇİM KAMPANYASININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE MESUT YILMAZ'IN ROLÜ

Oğuz GÖKSU

Arş. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi, oguzgoxsu@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, 1991 milletvekili genel seçimlerinde ANAP'ın siyasal iletişim uygulamalarında siyasal kültürün rolünü konu edinmiştir. Çalışma, siyasal kültür konusuna seçmen davranışları ve halkın siyasete bakış açısı anlamında değil, siyasal partilerin kültürel kodları nasıl kullandıkları bağlamında yaklaşmaktadır. Araştırmada, “Kültürel unsurlar seçim kampanyalarında verilen siyasal mesajların şekillenmesinde rol oynamaktadır” önermesinden yola çıkılarak “1991 Genel Seçimlerinde ANAP'ın seçim kampanyasında siyasal kültürden nasıl yararlanılmaktadır?” sorusuna cevap aranmaktadır. Siyasal iletişim kampanyalarını siyasal kültür göstergeleri bakımından inceleyen araştırmalarının sayısı oldukça azdır. Siyasal iletişim uygulamalarında ve seçim kampanyalarında siyasal kültürün rolünü, işlevini ve muhtevasını ortaya koymak adına bu çalışma önem arz etmektedir. Bu bağlamda 1991 Genel Seçimlerinde ANAP'ın yaptığı siyasal iletişim çalışmalarındaki; dilin, içeriğin, uygulamaların, siyasal mesajların ve seçim kampanyalarında araçsallaştırılan kültürel unsurların ortaya konulması çalışmayı farklılaştıran başlıklardır. Çalışmanın amacı, 1991 seçimlerinde Fransız reklamcı Jacques Seguela'nın ANAP için hazırladığı seçim kampanyasında siyasal kültür kodlarından nasıl yararlandığını, hangi yerel kültür niteliklerinin kampanyada yer aldığını ve siyasal liderlerin kültürel göstergelerden ne derecede faydalandığını tespit etmektir. Çalışmanın hedefi, dönemin iktidar partisi ANAP'ın seçim çalışmalarında en çok değindikleri konuları konjonktürel olarak o dönemin siyasal kültür kodları olarak sunmaktır. Araştırma, seçim beyannamesi, gazete ilanları, televizyon reklamları ve seçim şarkıları üzerinde yapılmış ve 1991 Genel Seçimlerinde ANAP'ın siyasal iletişim faaliyetleriyle sınırlandırılmıştır. 1991 Genel Seçimlerinde ANAP'ın incelenmesinin nedeni, Türkiye'de ilk kez bir yabancı reklamcının seçim kampanyası hazırlaması ve Mesut Yılmaz'ın ANAP Genel Başkanı olarak girdiği ilk seçim kampanyası olmasıdır. Çalışma kalitatif bir araştırma olması sebebiyle hipotezler belirlemek yerine araştırma soruları tespit edilmiştir ve bu sorular çerçevesinde çalışma şekillendirilmiş ve sorulara yanıt aranmıştır. Araştırma neticesinde, ANAP'ın toplum içindeki geniş kitlelere yönelik olarak vaatler ve mesajlar hazırlanmasına karşın, bu mesajları gerekli kültürel kodlar ile destekleyemediği görülmüştür. Henüz yeni bir lider olan Mesut Yılmaz üzerine kurulan seçim kampanyasının televizyon reklamlarındaki negatif göndermeler dışında Türkiye'nin tarihsel arka planından ve siyasal geçmişinden bahsetmemesi seçmenlerin partinin tarihsel bağlarından uzaklaşmasına neden olmuştur. Fransız bir reklamcının Türkiye'nin kültürel özelliklerini dikkate almadan gereğinden fazla uzun metinler kullanması gazete ilanlarının seçmenleri etkileme gücünü azaltmıştır.

Anahtar Sözcükler: ANAP, siyasal iletişim, siyasal kültür

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

THE EVALUATION OF ANAP'S ELECTION CAMPAIGN IN 1991 GENERAL ELECTIONS AND THE ROLE OF MESUT YILMAZ

ABSTRACT

This study mentioned the role of political culture in ANAP's political communication practices in the 1991 parliamentary elections. The study approaches political culture in the context of how political parties use cultural codes. The main assumption is that "Cultural elements play a role in shaping political messages given in electoral campaigns." In this context "What is the use of political culture in the election campaign of ANAP in the 1991 General Elections?" is sought. The number of studies examining political communication campaigns in terms of political culture indicators is very limited. This study is important in order to reveal the role, function and content of political culture in political communication practices and election campaigns. In this context, in ANAP's political communication studies in 1991 General Elections; language, content, practices, political messages, and cultural elements instrumentalized in electoral campaigns. The aim of the study was to find out how the political culture codes were used in the election campaign prepared by the French advertiser Jacques Seguela for the ANAP in the 1991 elections, which local cultural qualities were involved in the campaign, and how political leaders benefited from cultural indicators. The target of the work is to present the issues that the ruling party ANAP had the most in the election work as conjunctural political culture codes of that period. The research was conducted on election declarations, newspaper advertisements, television commercials and election songs. The survey was limited to ANAP's political communication activities in the 1991 General Elections. The first time a foreign advertisers prepare the election campaign in the 1991 General Elections in Turkey. That's why this elections was preferred to examined. And Mesut Yılmaz's first election attend as the ANAP leader. Because the study was a qualitative research, research questions were determined instead of hypotheses, and these questions were formulated and the answers were searched. As a result of the research, it has been seen that ANAP can not support these messages with the necessary cultural codes, despite the fact that promises and messages are prepared for large masses within the society. Historical background and political events were not given enough position to Turkey's political history at Yılmaz's political campaign. This has left voters away from the historical ties of the party. French advertiser has not to consider Turkey's cultural properties. The use of press advertisements with long texts was not sufficient to influence the attitudes of voters.

Keywords: ANAP, political communication, political culture

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

GİRİŞ

1980 darbesinden sonra 1983 yılında Turgut Özal liderliğinde tek başına iktidara gelen ANAP, olağanüstü bir dönemin akabinde kurulduktan sonra girdiği ilk genel seçimde büyük bir başarıya imza atmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi 17. dönem milletvekillerinin belirlendiği seçimlerde 1980 darbesiyle kurulan Milli Güvenlik Konseyi'nin izin verdiği yalnızca 3 parti seçime katılmıştır ve ANAP yüzde 45,14 oy oranına ulaşarak 211 milletvekili çıkartmıştır. ANAP'ın seçimden birinci parti olarak çıkmasında Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan'ın siyasi yasaklı olmasının payı yadsınamaz. 1987 yılında yapılan 18. dönem milletvekili genel seçimlerine iktidar partisi olarak giren ANAP, iktidar yıpranmasına uğrayarak oy oranını 9 puan düşürmesine karşın yüzde 36,31 oy oranı ile ikinci kez tek başına iktidar olmuştur. 1989 yılının ekim ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Özal seçimlerin üçüncü turunda yeterli çoğunluğa ulaşarak Celal Bayar'dan sonra Türkiye'nin ilk sivil cumhurbaşkanı olarak Kenan Evren'den koltuğu devralmış ve Türkiye Cumhuriyetinin 8. Cumhurbaşkanı olmuştur.

Özal'dan sonra diğer siyasal partilerde olduğu gibi ANAP'ta da koltuk kavgası hat safhaya ulaşmıştır. Beklentilerin aksine Özal'ın ardından sürpriz şekilde Yıldırım Akbulut başbakan olmuştur. Buna mukabil liderlik yarışı da alevlenmiş ve 90'lı yıllarda siyasal partilerdeki istikrarsızlığın ve parti içi çekişmelerin temelleri atılmıştır. 1991 yılının ortalarında ANAP'taki liderlik yarışını Mesut Yılmaz kazanmış ve böylece başbakanlık koltuğunu Yıldırım Akbulut'tan devralmıştır (Özkan, 2014: 19, 129; Tokgöz, 2010: 310).

Çalışmanın amacı, siyasal kültürün ve siyasal iletişimin genel çerçevesini detaylı bir literatür taraması ile çizdikten sonra araştırma sorularına cevap olacak uygulamalı örnekler üzerinden siyasal kültürün siyasal iletişim boyutunu tartışmaktır. Araştırmada, 1991 milletvekili seçimlerinde Fransız reklamcı Seguela tarafından ANAP için hazırlanan siyasal iletişim kampanyasında kullanılan siyasal kültür öğeleri tespit edilmekte ve Mesut Yılmaz'ın seçim kampanyasındaki rolü betimlenmektedir.

Siyasal İletişim Uygulamaları ve ANAP'ın Seçim Kampanyası

Fransız reklamcı Jacques Seguela'yı Türkiye'ye getiren ANAP, Seguela ile anlaşmış ve 1991 milletvekili genel seçimlerinde tüm seçim stratejisini ve seçim kampanyasını Seguela'nın hazırlamasına onay vermiştir (Çankaya, 2008: 207). Seguela, Fransa'da kendi reklam ajansı olan Roux, Seguela, Cayzac ve Goudard (RSCG) isimli şirketi ile yurt dışında çeşitli reklam kampanyaları yapmıştır, ancak ilk kez ANAP için Türkiye'de bir siyasal iletişim kampanyası gerçekleştirmiştir (Topuz, 1991: 44).

1991 seçimleri Türkiye'de siyasal iletişim alanı için yeniliklerin yaşandığı bir seçim olmuştur. Seçimlere katılan bütün siyasal partiler reklam ajansları ile anlaşarak seçim kampanyalarında profesyoneller ile ortaklık kurmuşlardır. Seguela ve ajansı RSCG, o dönemde Türkiye'de Ena iletişim tarafından temsil edilmiştir (Özkan, 2014: 130, 132).

İthal bir reklamcı olan Seguela'nın ANAP'ın seçim kampanyasını üstlenmesi Türkiye'de büyük bir gündem yaratmıştır. Seguela'nın Fransa'da önemli başarılarla imza atmasına rağmen, Türkiye'nin siyasal atmosferini tanımadığı ve Türk insanının kültürel yapısına hakim olmadığı eleştirileri yüksek sesle dile getirilmiştir. O dönemde reklamcılar; seçimlerin hem ulusal hem yerel karakter taşıdığını, ayrıca sosyo-psikolojik

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

bir olay olduğunu, seçmenlerin beklentilerinin ve fikirlerinin Türkiye’de yaşayan reklamcılar tarafından analiz edilebileceğini, ithal bir reklamcının Türkiye’de hiçbir pazarlama ve reklam deneyimi olmadan yapacağı kampanyanın başarı şansının son derece az olduğunu vurgulamışlardır (Topuz, 1991: 45). Çok ciddi eleştiriler almasına karşın Seguela’nın ilk olarak ANAP’ın genç lideri Mesut Yılmaz’a on hayati öneri sunarak işe başladığı basın yayın kuruluşlarına yansımıştır. Bu öneriler ise şunlardır (Özkan, 2014: 132-133):

- 1) Seçimleri ideoloji değil lider kazanır.
- 2) Seçimlerde geçmiş değil, gelecek için oy verilmektedir.
- 3) Seçim siyasal olmaktan çıkarak psikolojik bir olaya dönüşmüştür.
- 4) Oy umut için verilir, siyasal partilerin programı için değil.
- 5) Lider, bağımsız bir kişiliği olduğunu seçmenlere göstermelidir.
- 6) Devlet adamı olmak isteyen politikacılar kendi efsanelerini geliştirmelidirler.
- 7) Lider, yerel imajının ötesinde uluslararası imajına da önem vermeli ve bunu geliştirerek parlatmalıdır.
- 8) Devlet adamı geleceği planlamalı, ülkesinin temel niteliklerini yansıtmalı, bugünden yarını temsil etmelidir.
- 9) Seçimleri lider kazanır, fakat lider yalnız olmadığını unutmamalıdır ve politika dışındaki ilişkilerine değer vermelidir.
- 10) Zamana zaman tanımak gerekir. Lider orta ve uzun vadeli düşünerek politika geliştirmeli ve bu fikirlerini söylemleri ile ortaya koymalıdır.

ANAP el ilanlarından afişlere, gazete ve dergi ilanlarından televizyon reklamlarına, stickerlardan mektuplara, dövizlerden billboardlara kadar çok sayıda mecra ve materyali seçim çalışmalarında kullanmıştır. Gelişen teknolojinin sunduğu fırsatlar arasında olan video ve ses kasetleri de birçok seçim bölgesinde kullanılmıştır. 20 Ekim 1991 tarihinde gerçekleşen seçimlerin medya planlamasını Magix Box yapmıştır. Magix Box’ın planına göre Mesut Yılmaz ekranlara çıkarak kendisi için oy istemiştir ancak bu zamanlama açısından ekim ayının başında gerçekleştirilmiştir. Seguela tüm kampanyayı ve siyasal iletişim çalışmalarını Mesut Yılmaz üzerine inşa etmeyi tercih etmiştir (Özkan, 2014: 135, 137).

ANAP’ın seçim mitinglerinde Genel Başkanı Mesut Yılmaz, sahneye çıkmadan önce o dönem için yeni bir uygulama olarak çeşitli sanatçıların mitinge gelen kalabalığa konser verdiği görülmüştür. Böylece lider sahneye çıkmadan önce meydandaki kalabalığın artması ve halkın güzel vakit geçirmesi sağlanmaktadır.

Seguela’nın bütün afişlerinde lider ön plandadır. Siyasal iletişim stratejisinde Seguela için en önemli nokta lider olmuştur (Topuz, 1991: 10). Siyasal partiler ideolojileri yerine liderlerini kristalize etmekte, liderlerin vasıfları ve karizmaları üzerinden seçmenlere mesaj göndermek için lider imajına çeşitli anlamlar yüklemekte liderlerin semboller kullanmasını, yöresel deyişlere konuşmalarında yer vermesini sağlamaktadır.

Amaç ve Yöntem

Amaç

Çalışma, siyasal kültür konusuna seçmen davranışları ve halkın siyasete bakış açısı anlamında değil, siyasal partilerin kültürel kodları nasıl kullandıkları bağlamında

yaklaşmaktadır. Siyasal iletişim kampanyalarını siyasal kültür göstergeleri bakımından inceleyen araştırmalarının sayısı oldukça azdır. Siyasal iletişim uygulamalarında ve seçim kampanyalarında siyasal kültürün rolünü, işlevini ve muhtevasını ortaya koymak adına bu çalışma önem arz etmektedir. Bu bağlamda 1991 Genel Seçimlerinde ANAP'ın yaptığı siyasal iletişim çalışmalarındaki; dilin, içeriğin, uygulamaların, siyasal mesajların ve seçim kampanyalarında araçsallaştırılan kültürel unsurların ortaya konulması çalışmayı farklılaştıran başlıklardır. Çalışmanın amacı, 1991 seçimlerinde Fransız reklamcı Jacques Seguela'nın ANAP için hazırladığı seçim kampanyasında siyasal kültür kodlarından nasıl yararlandığını, hangi yerel kültür niteliklerinin kampanyada yer aldığını ve siyasal liderlerin kültürel göstergelerden ne derecede faydalandığını tespit etmektir. Çalışmanın hedefi, dönemin iktidar partisi ANAP'ın seçim çalışmalarında en çok değindikleri konuları konjonktürel olarak o dönemin siyasal kültür kodları olarak sunmaktır.

Yöntem

Çalışma, kalitatif bir araştırma olması sebebiyle hipotezler belirlemek yerine araştırma soruları tespit edilmiş ve bu sorular çerçevesinde çalışma şekillendirilmiş ve sorulara yanıt aranmıştır. Araştırmada, "Kültürel unsurlar seçim kampanyalarında verilen siyasal mesajların şekillenmesinde rol oynamaktadır" önermesinden yola çıkılarak "1991 Genel Seçimlerinde ANAP'ın seçim kampanyasında siyasal kültürden nasıl yararlanılmaktadır?" sorusuna cevap aranmaktadır. Metodolojik olarak çalışma kapsamında cevap aranan alt amaç soruları şu şekildedir:

- 1) Türkiye'de nasıl bir siyasal kültür atmosferi hakimdir?
- 2) Siyasal kültürün siyasal iletişim alanına yansımaları nasıl olmaktadır?
- 3) Siyasal liderlerin imajlarında hangi siyasal kültür nitelikleri bulunmaktadır?
- 4) Siyasal kültürün hangi bileşenleri siyasal iletişim sürecinde ikna unsuru olarak kullanılmıştır?
- 5) Siyasal mesajların taşıdığı kültürel unsurlar ve yerel nitelikler nelerdir?
- 6) Basın ilanlarında ve siyasal reklamlarda yer alan siyasal kültür kodları nelerdir?

Bu çalışma betimsel analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle literatür taraması yapılarak siyasal iletişim, siyasal reklam ve seçim kampanyalarıyla ilgili gerekli teorik alt yapı oluşturulmuştur. Ağırlıklı olarak niteliksel içerik çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. İlgili literatürden yararlanılarak tema çözümlemesine başvurulmuş ve betimleyici bir analiz yapılmıştır.

BULGULAR

ANAP'ın Seçim Beyannamesinin İçerik Analizi

1991 genel seçimleri öncesinde yayınlanan seçim beyannamesi toplam 102 sayfadan oluşmaktadır. Seçim beyannamesi, ANAP'ın sekiz yıllık süreçte Türkiye için neler yapıldığında, gelecek dönemdeki hedeflerinden ve vaatlerinden oluşmaktadır.

Tablo 1: 1991 seçimleri ANAP'ın seçim beyannamesinin niceliksel içerik analizi

Mesaj	Sayı	Oran
Küresel mesajlar	35	% 6.74

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Ulusal hizmetler	100	% 19.26
Ulusal projeler	64	% 12.33
Ulusal vaatler	205	% 39.49
Bölgesel (yerel) hizmetler	1	% 0.19
Bölgesel (yerel) projeler	5	% 0.96
Bölgesel (yerel) vaatler	3	% 0.57
Güncel konulara atıf	83	% 15,99
Siyasal figürlere atıf	1	% 0.19
Siyasal tarihe atıf	19	% 3.66
Muhalefete eleştiri	3	% 0.57
Toplam	519	% 100

Mesut Yılmaz'ın önsözü ile başlayan beyannamede gazete ilanında olduğu gibi Yılmaz, seçmenlere 'aziz vatandaşlarım' şeklinde hitap etmektedir. Siyasal tarihe yapılan 19 atıf incelendiğinde, göndermelerin büyük çoğunluğunda geçmişte yapılan yanlışlar, eksiklikler ve hatalardan bahsedildiği görülmüştür. Siyasal tarihle ilgili olumlu anlamda atıf yapılan tek nokta Mustafa Kemal Atatürk'ün icraatlarıdır. Siyasal figürlere yalnızca bir kez değinilmiş, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'ya iadeyi itibar yapıldığı, bu siyasal figürlerin hak ettikleri saygıya kavuşturulduğu belirtilmiştir. Verilen mesajların yüzde 70.98'i ulusal düzeydeyken yalnızca yüzde 1.72'si bölgesel (yerel) düzeydedir. Seçim beyannamesindeki bölgesel (yerel) mesajlar incelendiğinde, toplamda 9 mesaj verilmiştir ve mesajların 8'i Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile ilgiliyken sadece bir mesaj spesifik olarak İstanbul'un yönetim şeklinin değiştirileceği konusuyla alakalıdır. Bölgesel mesajlar tahlil edildiğinde, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin geliştirilmesi, tamamlanması ve bölgeye sağlayacağı katkılara odaklanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

35 küresel mesaj incelendiğinde, bu mesajların önemli çoğunluğunun dış politika ana başlığı altında verildiği görülmüştür. Ayrıca gazete ilanlarındaki Türkiye vurgusu, dış politika konusunda da aynı dozda devam ettirilmiştir. Seçmenler ve özellikle iş hayatının içinde olan vatandaşlar çeşitli kategorilere ayrılarak doğrudan onları ilgilendiren konularda mesajlar verilmiştir. Örnekleme olması açısından esnaf ve sanatkarlara yönelik olarak yapılacak iyileştirmelerden, destek ve diploma imkanların

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

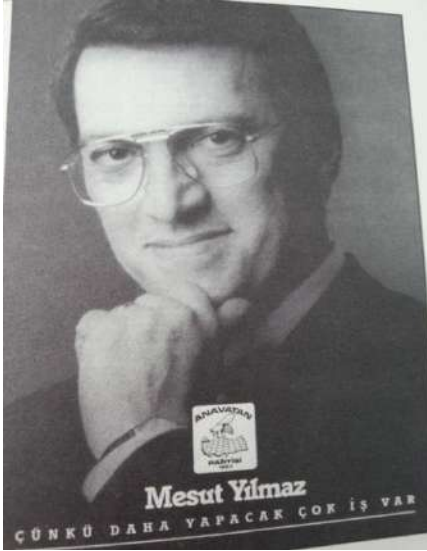
söz edilerek bu ve benzeri şekilde farklı sosyo-ekonomik seviyeye sahip vatandaşların beklentilerinin siyasal mesajlarla karşılanmaya çalışıldığı görülmüştür.

Seçim beyannamesi incelendiğinde, dönemin iktisadi anlamda en önemli siyasal kültür unsurunun özelleştirme konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ulusal ve bölgesel (yerel) hizmetler, projeler ve vaatler analiz edildiğinde en fazla ekonomi konusuna yer ayrılmıştır. Ekonomik kalkınma ve ihracatın artırılması 90'ların başında ekonominin en önemli satır başları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede gayri safi milli hasıladan en büyük payı orta ve alt gelir grubunun alması hedefinin ekonomideki birincil öncelik haline geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sağlık alanında dönemin en belirgin siyasal kültür kodu hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm vatandaşların sosyal güvenceye kavuşturulmasıdır. Eğitim alanındaki dominant siyasal kültür kodu ise eğitim alanlarının fiziksel şartlarının iyileştirilmesi ile öğrencilerin yurt dışında eğitim alması için burs imkanlarının oluşturulmasıdır. Spor alanındaki belirgin siyasal kültür kodunun, spor tesislerinin sayılarının artırılması olduğu sonucuna varılmıştır.

ANAP'ın Gazete İlanlarının İçerik Analizi

Seçim kampanyası çerçevesinde Seguela, Mesut Yılmaz'ın tek bir fotoğrafını kullanmayı uygun görmüştür.

Fotoğraf 1: ANAP gazete ilanı

Mesut Yılmaz'ın tam karşıdan çekilen fotoğrafı ile düzgün taranmış saçları, gözlükleri, hafif tebessüm etmiş yüz ifadesi ve elini çenesine koyduğu bu kareyle güvenilir, kendinden emin bir politikacı imajı çizmeye çalışılmaktadır. Bu fotoğraf kampanyanın ortak paydasıdır ve kampanya süresince verilen 9 gazete ilanının 8'inde bu fotoğraf kullanılmıştır. Her gazete ilanında farklı bir başlık kullanılmıştır, ancak Mesut Yılmaz'ın fotoğrafı, ANAP'ın amblemi ve seçim kampanyasının sloganı 'Çünkü daha yapacak çok işimiz var' cümlesi dokuz gazete ilanının sekizinde yer almıştır ve sloganın akılda kalıcılığı için tutarlı bir yol izlenmiştir. Ayrıca dokuz gazete ilanının yalnızca birinde Mesut Yılmaz isminin altında başbakan ve Anavatan Partisi genel Başkanı

unvanları yer almıştır. Seçim kampanyasında stratejik olarak adayı temel alan siyasal reklamlar kullanılmıştır, ancak gazete ilanları incelendiğinde bazılarının içeriğinin toplumsal gruplara yönelik siyasal reklamlar, bazılarının ise negatif siyasal reklamlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu gazete ilanlarının metinlerinde yapılacak çalışmalar ve vaatler yer almaktadır, bunun yanında ANAP'ın hedeflerinden bahsedilirken mutlu toplum tasavvuru konu edinilmiştir. Gazete ilanlarında mesajlar yumuşak bir dil kullanılarak seçmenlere iletilmiştir.

"Türkiye çağı yakalamak için dünyaya açılmayı sürdüreceksen...", "Türkiye, her vatandaşına sosyal güvence sağlayacaksa...", "Türkiye'de çalışan herkes emeğinin karşılığını alacaksa...", "Türkiye dünyaya açılırken kendi öz değerlerine sahip çıkacaksa...", "Türkiye gençlerine eğitim ve iş imkanı sağlayacaksa...", "Türkiye'de kadınlar hak ettikleri yere gelecekse...", "Türkiye'de, hızlı gelişmenin devamı için siyasi istikrar şartsa...", "Türkiye'de barış ve hoşgörü siyasete hakim olacaksa.." Başlıklarını taşıyan sekiz gazete ilanı Mesut Yılmaz ismiyle tamamlanarak bitirilmektedir. 'Çünkü daha yapacak çok iş var' sloganı sekiz gazete ilanının hepsinde Mesut Yılmaz isminin altında yer almıştır. Kampanya kapsamında verilen dokuz gazete ilanında da uzun metinler kullanılmıştır. Ve bu ilanlarda Seguela'nın çektiği ve seçim kampanyasının her aşamasında kullanılan fotoğraf yer almıştır.

Gazete ilanlarının içeriğinin çok uzun olması, Türkiye'de vatandaşların okuma alışkanlığı ile bağdaşmamaktadır. Okuma kültürü çok fazla olmayan Türk insanı için bu kadar uzun metinlerin yer aldığı gazete ilanlarının seçmenlerin ilgisi çektiğini söylemek güçtür. Bu noktada kampanyanın yürütücüsü Seguela'nın gazete ilanlarındaki metinleri bu kadar uzun tutmasını Türkiye'de halkın okuma kültürünü bilmemesine bağlamak mümkündür. Fransa'daki okuma alışkanlığı ile Türkiye'deki okuma alışkanlığının

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

benzer kabul edilerek gazete ilanlarında metinlerin görsel unsurlardan baskın olması kararının yanlış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 2: ANAP'ın gazete ilanlarına göre dönemin siyasal kültür kodları

En çok değinilen kavramlar	Sayı
Türkiye	73
Çağdaş ülkeler seviyesi	34
Genç/Gençlik	26
Demokrasi	25
Kalkınma	13
Toplam	171

1990'ların başında artan terör olayları siyasetin ve toplumun gerilmesine, çeşitli alanlarda Türk-Kürt ayrımlarının yapılmasına neden olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin PKK ile mücadelesi Kürt kökenli vatandaşların yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde birtakım sorunların oluşmasına neden olmuştur. Dönemin siyasal ve sosyolojik gerçeklerine bakıldığında ANAP'ın gazete ilanlarında çok baskın şekilde Türkiye kavramının kullanılması dikkat çekicidir. Etnik kökenin bir ötekileştirme unsuru olma potansiyeli nedeniyle ve Türkiye'nin birliğini ve beraberliğini vurgulamak amacıyla Türkiye kavramı gazete ilanlarının birincil unsuru olmuştur.

ANAP'ın serbest piyasa ekonomisi ve liberal politikaları çerçevesinde gazete ilanlarında yer alan dönemin en belirgin siyasal kültür kodu "çağdaş ülkeler seviyesine ulaşma" hedefi olarak belirlemektedir. İlanlarda yer alan genç/gençlik kavramı Türkiye'nin genç nüfus potansiyeli, ANAP'ın genç kadrosu ve ANAP'ın genç liderini ön plana çıkarmaktadır. Bu noktada ilk kez oy verecek genç seçmenin ilgisini ANAP'a çekme gayreti görülmektedir. Gazete ilanlarındaki diğer önemli kavram ise demokrasidir. Demokratik değerlerin ön plana çıkarılması, demokrasinin standartlarının yükseltilmesi dönemin diğer bir siyasal kültür göstergesi olarak belirlemektedir. Çağdaş ülkeler seviyesine ulaşma isteği beraberinde Türkiye'nin kalkınmasını da sağlayacaktır. Bu süreçte iktisadi ve sosyal anlamda ANAP'ın siyasi perspektifi siyasal iletişim uygulamalarında kalkınmayı vurgulamaktadırlar.

ANAP'ın Televizyon Reklamlarının İçerik Analizi

Televizyon reklamlarında Seguela hiç tasvip etmediği negatif reklamcılıktan yararlanmayı tercih etmiştir. ANAP'ın basın ilanlarında verdiği proje ve hizmet temelli mesajın aksine televizyon reklamlarında rakiplerinin olumsuz taraflarını önceleyen, geçmişe yönelik negatif hatırlatmalar yapılan iki reklam yayınlanmıştır. Burada ANAP'ın Özal ile gerçekleştirdiği başarıları sergilemek yerine rakiplerinin 1970'li yıllarda ülkeyi soktukları kötü durumu mesaj olarak vermeyi tercih eden Seguela, siyasal kültürde yer alan pozitif olaylar yerine negatif gerçekler ile seçmenlere; geçmişe dönmek istemiyorsanız Mesut Yılmaz'ı dolayısıyla da ANAP'ı tercih edin mesajını vermeye çalışmıştır.

ANAP iki tane negatif televizyon reklamının ardından birkaç reklam daha yayınlanmıştır. Sezen Aksu'nun 90'ların başında popüler olan 'Hadi bakalım kolay gelsin' adlı şarkısına yeni sözler yazılarak "Hadi bakalım sandıklara, iki binli yıllara, 20 Ekim Pazar günü bütün oylar ANAP'a" nakaratıyla Mesut Yılmaz'ın kampanyanın her

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

aşamasında kullanılan fotoğrafı ile montajlanarak televizyon reklamına dönüştürülmüştür.

ANAP'ın Seçim Şarkılarının İçerik Analizi

1991 genel seçimleri öncesinde ANAP seçim kampanyasında önemli bir bölümü seçim şarkılarına ayırmıştır. Dönemin en gözde sanatçılarıyla birlikte hareket eden ANAP, seçim şarkılarını miting meydanlarına gelen vatandaşların coşkusunu artırmak amacıyla sürekli olarak kullanmıştır. “Anaplıyız Anaplı biz çok farklıyız çok farklı, hem güçlüyüz hem haklı vatan için hayırlısı. Anaplıyız Anaplı azimliyiz kararlı, Mesut Yılmaz bizimle iktidara kanatlı, Ne boş vaat ne yalan ne kursağında haram Mesut Yılmaz başbakan” nakaratıyla göze çarpan şarkı o dönemde Yonca Evcimik'in ‘Abone’ şarkısına yeni sözler yazılarak popülist bir tavırla seçim şarkısına dönüştürülmüştür.

Sezen Aksu'ya ait olan ‘Hadi bakalım kolay gelsin’ parçasının seçim döneminden önce halkın büyük beğenisini kazanması bu şarkının seçim şarkısı olarak tercih edilmesindeki en büyük etken olarak görülmektedir. Bu parçaya yeni sözlerin yazılmasının ardında şarkının zaten popüler olan müziği yeni sözleriyle de hafızalarda yer etmiştir. “Hadi bakalım sandıklara, iki binli yıllara, 20 Ekim Pazar günü bütün oylar ANAP'a” nakaratıyla seçmenlere seslenen ANAP, seçim kampanyasındaki genel stratejisinin aksine seçim şarkılarında Mesut Yılmaz'ı değil ANAP'ı öne çıkarmıştır. Seçim stratejisine ve gazete ilanlarının içeriğiyle tamamen zıt bir yaklaşım sergilenmiştir. Seçmenlerden oy istemek dışında seçim şarkısının hiçbir vaadi bulunmamaktadır. Seçmene doğrudan ya örtük herhangi bir mesaj vermemekte yalnızca oyların ANAP'a verilmesi istenmektedir.

İzel- Ercan Saatçi ikilisinin parçası olan “Eller havaya” şarkısı “haydi bütün oylar ANAP'a” şeklinde yeniden yorumlanmıştır (Meriç, Radikal, 2014). Seçim şarkıları seçmenleri oy verme davranışı konusunda motive etmeyi amaçlamaktadır. Kitle kültürünün ürünleri olan pop şarkıları, seçim müziklerine dönüştürülerek kolayca tekrar edilebilen ve akılda kalıcı olan sözler ile seçmenlerin ikna edilmesi hedeflenmiştir. Hala melodisi birçok kişinin aklında olan bu nakaratlar ANAP adına sempatik bir hava oluşturmasına rağmen seçim sonuçlarına bakıldığında seçim şarkılarına gösterilen ilginin oya dönüşmediği görülmüştür.

Siyasal Kültür düzleminde ANAP'ın Siyasal İletişim Uygulamalarının Değerlendirilmesi

1991 genel seçimlerinde ANAP'ın başarısız olduğu konu, algı yönetimine yeterli önemin verilmemesidir. Güçlü muhalefet liderleri karşısında ve kitle iletişim araçlarının yüz yüze iletişim kadar geçerli olduğu bir dönemde ANAP'ın siyasal iletişim çalışmaları yetersiz kalmıştır. Toplum içindeki geniş kitlelere yönelik olarak vaatler ve mesajlar hazırlanmasına karşın, bu mesajlar gerekli kültürel kodlar ile desteklenememiştir.

Magix Box'ın medya planlamasına göre ekim ayının başında Mesut Yılmaz'ın televizyon ekranlarından kendisi için oy istemesi, ANAP'ın kitle iletişim araçlarını kullanmakta geç kaldığını göstermektedir. Seçim kampanyalarının günümüzde fiili olarak seçimlerden bir buçuk ay önce başladığı düşünülürse, ANAP'ın seçim kampanyasını stratejik olarak daha erken başlatılması iktidar partisini avantaj sağlayacaktır. ANAP'ın sekiz yıllık iktidarı süresince neler yapıldığının ve gelecek dönem için yapılacak projelerin siyasal mesaj olarak verileceği seçim dönemi Seguela'nın kararı sonucunda olması gereken süreden daha kısa tutulmuştur. Bu

nedenle seçmenler ANAP'ın seçim kampanyasına daha kısa süre maruz kalmışlardır. ANAP teşkilatının ve ANAP'ın siyasal kadroları ile partinin önde gelen kişilerinin seçim kampanyasında hiç kullanılmaması ANAP'ın en büyük eksiklerinden biri olarak gözükmektedir. Henüz yeni bir lider olan Mesut Yılmaz üzerine kurulan seçim kampanyasının televizyon reklamlarındaki negatif göndermeler dışında Türkiye'nin tarihsel arka planından ve siyasal geçmişinden bahsetmemesi seçmenlerin partinin tarihsel bağlarından uzaklaşmasına neden olmuştur.

Tablo 3: ANAP'ın seçim kampanyasında öne çıkan siyasal mesajlar

	Öne Çıkarılan Siyasal Mesaj
Seçim Beyannamesi	Ekonomik kalkınma
Televizyon Reklamları	Muhalefete eleştiri
Gazete İlanları	Çağdaş ülkeler seviyesine ulaşma
Seçim Şarkıları	Mesut Yılmaz ve ANAP

Seguela yönetimindeki kampanya çerçevesinde verilen gazete ilanlarının çok uzun metinler içermesinin 1990'lı yıllarda okuma alışkanlığı düşük olan Türk toplumuna uygun olduğunu söylemek güçtür. Seguela'nın Fransızların okuma alışkanlıkları ile Türklerin okuma kültürünü benzer kabul ederek uzun metinler tercih etmesini yanlış bir karar olarak nitelemek mümkündür. Türkiye'de görsel kültürün yaygın olması ANAP ilanlarının çok fazla ilgi çekmemesine neden olmuştur. Fransız bir reklamcının Türkiye'nin kültürel özelliklerini dikkate almadan gereğinden fazla uzun metinler kullanması gazete ilanlarının seçmenleri etkileme gücünü azaltmıştır. Seçim kampanyasına genel bir perspektif ile yaklaşıldığında Mesut Yılmaz'ın bir star olarak sunulduğu görülmektedir. Yılmaz'ın öne alındığı ANAP'ın geri planda bırakıldığı bir strateji tercih edilmiştir. Gazete ilanlarında Mesut Yılmaz'ın fotoğrafı oldukça baskın şekilde kullanılırken ANAP'ın amblemi çok küçük boyutlarda yer almıştır. Siyasal kültür açısından lider odaklı olan Türk toplumuna, doğru noktadan temas edildiği düşünülmekle birlikte, halkın Yılmaz'ı henüz tam anlamıyla tanımaması ve ANAP'ın sekiz yıllık iktidarı süresince yıpranmasının yanında, ANAP mensupları hakkındaki yolsuzluk ve usulsüzlük iddiaları Seguela'nın kampanyanın başında verdiği on öğütten biri olan 'Seçimi lider kazanır tezini kısmen geçersiz kılmıştır.

Bir sağ parti olarak konumlanan ANAP'ın seçim kampanyasında özellikle muhafazakar seçmenlerden takdir alan ANAP'ı kuran ve iktidara getiren, Türkiye'nin siyasal kültüründe çok önemli siyasal aktörlerden biri olarak kendini cumhurbaşkanlığına taşıyan eski başbakan Turgut Özal'a seçim kampanyasında hiç atıf yapılmaması Seguela'nın Türkiye'nin siyasal kültüründen doğru şekilde beslenemediğini ortaya koymaktadır. Buradaki stratejide, 1983 sonrası siyasal kültürün belirleyici unsurları arasında gösterilebilecek Özal'ın liberal politikaları ve siyasal bakış açısı Yılmaz'ın vizyonu olarak sunulmuştur. Seguela, yeni lider Mesut Yılmaz'a yoğunlaşırken geçmiş dönem göz ardı etmiş sanki yeni bir siyasal parti ve yeni bir lider doğuyormuş algısı oluşturulmaya çalışmıştır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SONUÇ VE TARTIŞMA

ANAP'ın seçim beyannamesi, gazete ilanları, televizyon reklamları ve seçim şarkıları incelenerek kültürel kodlardan faydalanma biçimleri araştırılmıştır. 1991 seçimlerinde ANAP'ın Fransız reklamcısı Seguela'nın yürüttüğü seçim kampanyasında Türkiye'nin o dönemki siyasal kültürünün ve Türkiye'deki yerel kültürel özelliklerin kampanyada kısmen yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle çalışmanın başında sorulan "Siyasal mesajların taşıdığı kültürel unsurlar ve yerel nitelikler nelerdir?" sorusuna ANAP'ın seçim kampanyası cevap verememektedir.

"Kültürel unsurlar seçim kampanyalarında verilen siyasal mesajların şekillenmesinde rol oynamaktadır" önermesini ortaya atan çalışmada, ANAP'ın 1991 seçimlerinde uyguladığı seçim stratejisinde bu varsayımın tam karşılığını bulmadığı görülmüştür. Çalışma kapsamında sorulan, "Siyasal liderlerin imajlarında hangi siyasal kültür nitelikleri bulunmaktadır?" sorusu Mesut Yılmaz'ın imajının Türkiye'nin kültürel özelliklerini yansıtmadığı şeklinde yanıt bulmuştur. Siyasal liderin imajı, ANAP'ın seçmenleri ikna etmesini sağlayacak kültürel niteliklere sahip değildir. Bu duruma kanıt olarak 1987 seçimlerine oranla 1991 seçimlerinde ANAP'ın oy oranının önemli düzeyde azalması gösterilebilir. Siyasal mesajların ikna aracı olarak sunulması konusunda çalışmanın kapsamında sorulan "Siyasal kültürün hangi bileşenleri siyasal iletişim sürecinde ikna unsuru olarak kullanılmıştır?" sorusu ANAP siyasal iletişim uygulamaları çerçevesinde yanıtsız kalmıştır.

Çalışmanın alt amaç sorularından biri olan "Basın ilanlarında ve siyasal reklamlarda yer alan siyasal kültür kodları nelerdir?" sorusu bağlamında incelenen 9 gazete ilanında ANAP'ın kullandığı kültürel nitelikler oldukça kısıtlıdır. Seçim kampanyasında verilen siyasal mesajların kültürel derinliği yoktur. Siyasal iletişim uygulamalarının çeşitli aşamalarının doğrudan siyasal kültür temelinden yükseldiğini söylemek güçtür. Yalnızca ANAP'ın dünyaya açılma vizyonu çerçevesinde, kültürel değerlerin yozlaşmasına izin verilmeyeceği konusunda muhafazakar seçmene güven verilmektedir. ANAP'ın televizyon reklamlarında Yılmaz öne çıkarılmış ancak Yılmaz'ın imajı kültürel kodlarla desteklenmemiştir. Rakiplere karşı sert bir dil benimseyen reklamlar doğrudan muhalefeti ve 1980 öncesi kaotik yapıyı eleştirmektedir.

ANAP'ın 8 yıllık iktidarı dolayısıyla TRT'de, Ahmet Özal'ın Magix Box şirketinde Uzan grubu ile ortaklığı sebebiyle de Star-1 TV'de ANAP'ın televizyon reklamları daha fazla yayınlanmıştır (Özkan, 2014: 140).

"Siyasal kültürün siyasal iletişim alanına yansımaları nasıl olmaktadır?" sorusuna karşılık; Günümüzdeki AK Parti'nin prototipi olarak ANAP'ı göstermek mümkündür. ANAP diğer siyasal partilere örnek teşkil edebilecek, özgün nitelikleri olan ve Turgut Özal döneminde siyasal kültüre hakim kişilerce yönetilmiş ve Türk halkına seslenmeyi başarmıştır. Seguela Fransız kültür temeline dayalı olarak çalışmış, Fransız kültürünün özelliklerini ve siyasal kültürünün niteliklerinin Türkiye ile uyum sağlayıp sağlamayacağını yeterince düşünmeden siyasal iletişim kampanyasını gerçekleştirmiştir. Son kertede kültürel kodların ANAP'ın siyasal iletişim uygulamalarında kullanıldığını ve siyasal kültür unsurlarının ANAP'ın seçim çalışmalarını yönlendirdiğini söylemek güçtür.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İnceleme sonucunda elde edilen bulgular ışığında çalışmanın alt amaç sorularından biri olan “Türkiye’de nasıl bir siyasal kültür atmosferi hakimdir?” sorusuna şu şekilde cevap vermek mümkündür: 1990’lı yılların başında ekonomide siyasal kültürün ana unsuru özelleştirme ve kalkınma olmuştur. Sağlık alanında tüm vatandaşlara sosyal güvence sağlanması vaadi, siyasetin kronik sorunu sağlık sektöründeki problemi çözme amacı taşımaktadır. Konjonktürel açıdan yolsuzluk ve rüşvet suçlamaları Türkiye’de siyaset kurumuna ve siyasetçilere duyulan güvensizliği perçinlemesi anlamında ANAP’ın seçim kampanyasındaki en büyük siyasal kültür handikabıdır.

Seguela’nın Fransa’da yaptığı siyasal iletişim çalışmalarında olduğu gibi Türkiye’de de lider odaklı bir kampanya hazırlamıştır. Tüm seçim stratejisini Mesut Yılmaz’ın üzerine kurmuştur ve liderin ismi ve görüntüsü siyasal partinin mevcudiyetinin önünde ve üstünde konumlandırılmıştır. Bir genel seçim kampanyasından öte Mesut Yılmaz’ın imaj çalışmasını andıran bu kampanyada henüz toplumun çok fazla tanımadığı bir lider olarak Mesut Yılmaz için lider tasarımı yapılmıştır. Kampanyanın en zayıf noktası ANAP’ın kurucu genel başkanı ve eski başbakan olan aynı zamanda o dönemde cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Turgut Özal’a hiçbir atıf ya da gönderme yapılmamasıdır.

1980 darbesinden sonra 1983’te başlayan Turgut Özal döneminin ardından Yıldırım Akbulut’tan ANAP koltuğunu devralan Yılmaz ve reklamcısı Seguela toplumu doğru şekilde okuyamamıştır. Bu noktada ANAP’ın, o dönemki toplumsal kültürü baz alarak toplumun büyük kesimini oluşturan mütedeyyin seçmenin kültürel kodlarına paralel bir siyasal iletişim stratejisi geliştirmesi kendisine fayda sağlayabilirdi. ANAP ve Yılmaz kültürel kodları seçmeni ikna edecek birer araç haline getirmeyi başaramamıştır. Dönemin siyasal kültüründeki baskın karakter olan liberal ekonomi ve özelleştirme konusu siyasal iletişim çalışmalarının içeriğinde yer almıştır. Vatandaşların en önemli sorunu sağlık sektöründeki eksikliklerdir ve bu dönemde ANAP’ın siyasal iletişim çalışmalarında sağlık alanıyla ilgili hizmetler ve projeler yer almıştır. Yılmaz’ın imajına Türkiye’nin kültürel nitelikleriyle ilgili bir unsur eklenmemiştir. Son kertede dönemin toplumsal sorunları, siyasal kültürün baş aktörleri olarak siyasal iletişim uygulamalarında topluma verilen mesajların içeriğinde kendilerine yer bulmuşlardır. Türkiye’de toplum homojen bir siyasal kültür yapısına sahip değildir. Devlet

seçkinleri ve elitist kitle ile toplumun orta ve alt kesimi arasında çok büyük kültürel farklılıklar mevcuttur. Bu bağlamda ANAP’ın tabanını oluşturan muhafazakar seçmenin kültürel özelliklerini yansıtan bir seçim kampanyası ortaya konamamıştır. Yapılan tüm incelemeler sonucunda, ANAP’ın siyasal iletişim uygulamalarında kültürel kodlardan yararlanma gayreti içinde olmasına karşın stratejik açıdan toplumun büyük çoğunluğuna hitap eden siyasal mesajlar kültürel unsurlarla desteklenmemiştir.

Siyasal kültürü çok iyi bilen ve bunu içselleştirmeyi başaran siyasal liderlerin siyasal iletişim sürecinde başarı şansı yüksektir. Toplumla aynı frekansı tutturana ve iletişim stratejisini bu bağlamda yürüten siyasal liderler halkın taleplerini bilir ve buna göre eyleme geçer. Halkın alışa geldiği siyasal kültür öğelerini kullanan lider seçmen kitlesiyle etkili iletişim kurma şansı yakalamaktadır.

Ön kabullerle ele alınan gerçekler işe yarar siyasal iletişim yöntemlerinin geliştirilmesine ket vurmaktadır. Siyasal kültürün omurgasını oluşturan toplumsal

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

hassasiyetleri öne alarak yapılacak siyasal iletişim çalışmaları seçmen tarafında prim yapabilmektedir. Küreselleşen dünyada dogmaları terk eden siyasal partiler ve liderler öne çıkmakta, lider olmakta ve seçim kazanmaktadırlar. Yaratıcı ve özgün siyasal iletişim çalışmalarıyla siyasal kültürü temel alarak ortaya konan çalışmalar seçmenlerce takdir görmektedir. Küresel düşünüp, yerel hareket eden, bölgesel folkloru, kabulleri, eğilimleri ve siyasal kültürü rehber edinen siyasal iletişim çalışmaları siyasal partileri ve siyasal liderleri başarıya ulaştırmaktadır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kaynakça

Çankaya E. (2008). *İktidar Bu Kapağın Altındadır Gösteri Demokrasisinde Siyasal Reklamcılık*. İstanbul: Boyut Kitapları.

Özkan N. (2014). *Türkiye'den ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar*. 4. bs., İstanbul: Mediacat.

Tokgöz O. (2010). *Seçimler, Siyasal Reklamlar ve Siyasal İletişim*. Ankara: İmge Kitapevi.

Topuz H. (1991). *Siyasal Reklamcılık Dünyadan ve Türkiye'den Örneklerle*. İstanbul: Cem Yayınevi.

SANATIN İMGE EVRENİNDE, KAFATASI SEMBOLÜNE YÜKLENEN ANLAMLAR

Rahşan Fatma AKGÜL

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, rahsan.7@hotmail.com

ÖZET

Araştırma konusunun öznesi olan kafatası; evrensel bir sembol olarak kabul edilir. Arkeolojik ve antropolojik araştırmalar; insanlık tarihi sürecinde tüm zamanlarda dini ve kültürel ritüellerin önemli bir anlam taşıyıcısı olarak kafatasının, değerli bir sembol olduğunu bulgulamıştır. Kafatasının geçmişte taşıdığı tüm sembolik anlamlarının, bugüne de çeşitli biçimlerde aktarıldığına tanık oluruz.

Sanatın tarihsel sürecinde çeşitli sanat dalları içinde ürün veren sanatçıların; ekollerinin savları bağlamında, kafatasına olan ilgilerini kanıtlayan çok sayıda sanat eserinden söz edilebilir. Gündelik yaşamın içinde alışıldık klişe anlamlarının dışında, insanın kendi varlığına ilişkin ürettiği derin fikirlerin görsel taşıyıcısı olarak kafatasını seçmesi, radikal bir somut gerçeklik olarak görülebilir. Kafatası insanın en eski aynı zamanda en güçlü simgelerinden biridir ve bu imgenin çakışan, çok sayıda yoruma sahip, uzun ve çeşitli kullanım geçmişi vardır. Çoğunlukla ölüm ve yaşamın diyalektik bir göstergesi olarak görülmekle birlikte kafatası imgesinin; korku, özgür düşünce, isyankârlık, kötü şanstın kaçınmak, cesaret ya da ölüm, tehlike kayıtsızlığı, ölümden sonra hayatın değeri ve değişim gibi birçok anlamı içeren kullanım alanı vardır.

Bir kafatasının görsel çekiciliğinin bir kısmı, kolayca tanınabilir olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. İnsanın, diğer kemiklerinin işlevselliğinin ötesinde, çok sayıda değer atfedilen kimlik olarak “yüzü” ve akıllı bir canlı olarak “beyni” taşıyan bu dayanıklı form, her zaman türün izlerinin takip edildiği güvenilir bir kanıt olarak görülmüştür. Bu çalışmada, kafatası imgesinin anlamlandırma çeşitliliğini grafik sanatlar bağlamında irdelemek amaçlanmıştır. Özellikle resim sanatı tarihinde görülen örneklerle bağlantı kurularak gerçekleştirilen analizde; kafatası imgesinin grafik sanatı ürünlerinde yer alışı görülen anlam yansımaları ve dönüşümleri dikkate alınmıştır. Dünya çapında büyük bir sembolik statüye sahip olan kafatası imgesi, insanlığın en eski ve en güçlü simgelerinden biridir. Çalışmada grafik tasarımı bağlamında imgenin irdelenmesinde, Felsefe, Sanat Tarihi, Sosyal Antropoloji ve Grafik Tarihi gibi alanlarda yapılmış ilgili bilimsel çalışmaların verilerinden yararlanılmıştır. Zaman zaman içeriği boşaltılarak moda motif olarak da gündelik yaşamın içinde sıradanlaşmış gibi görülen bu imgenin, kültürel ve sanatsal anlam derinliğinin vurgulanmasına araştırma süresince önem verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kafatası, Grafik Tasarım, İmge.

MEANINGS ATTRIBUTED TO SKULL IN THE IMAGE UNIVERSE OF ART

ABSTRACT

The subject of research is the skull; it is regarded as a universal symbol. Archaeological and anthropological research; found that the skull was a valuable symbol of humanity's history as an important means of religious and cultural rituals at all times. All the symbolic meanings of

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

the skull carries in the past, which we are witnessing today that it is transmitted in various forms.

In the historical process of art, artists who produce products in various branches of art; in the context of the assertions of the schools, there are many works of art that prove their knowledge of the skull. Apart from the usual stereotypical meanings in everyday life can be seen as a radical concrete reality that man chooses the skull as the visual bearer of the deep ideas he produces about his own existence. The skull is one of the oldest and most powerful symbols of man and this imagen has long, diverse usage histories with overlapping, numerous interpretations. Often seen as a dialectical sign of death and life, the image of the skull; fear, free thought, rebellion, evil avoidance, courage or death, danger indifference, the value of life after death, and change.

part of the visual appeal of the skull is that it is easily recognizable due to the reality. Beyond the functionality of other bones, this sturdy form of "carrying the brain" as a "face" and a "brain" as the identity of many values, has always been seen as reliable evidence of traces of the tide. This durable form the as identity of many values, bearing the "face" and the "brain" as a clever creature it has always been seen as reliable evidence that traces of the tide are followed. In this study, it was aimed to investigate the varieties of meaning of skull image in the context of graphic arts. Especially in the analysis carried out by making connections with the examples seen in the history of painting art; the meanings and transformations of the meanings of the skull image in taking place in graphic arts products are taken into consideration. The skull image, which has a great symbolic status all over the world, is one of the oldest and most powerful symbols of mankind. In the course of the study, in the context of graphic design, imagination has been exploited in the field of related scientific studies such as Philosophy, Art History, Social Anthropology and Graphic History. This imagen, sometimes seen as ordinary in daily life as a emphasis fashion motif, as given to the depth of cultural and artistic meaning during the research.

Keywords: Skull, Graphic Design, Image.

Giriş

Kafatası formu sanat tarihsel süreç boyunca farklı anlamlar yüklenerek kullanılan ve her coğrafyada yüklenen anlamların çeşitlenerek günümüze ulaştığı en yalın biçimde insan sorunsalını ele alan görsel bir imgedir. Antik uygarlıklarda mimari, heykel ve rölyef uygulamalarında başta Güney Amerika olmak üzere tüm kültürlerde sembolik bir değer olarak kullanılmış, bu kullanımlar çoğu zaman gerçek kafataslarının tasarımsal biçimde bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

İlkçağ uygarlıklarında ölüm yaşamın yanı başındadır. Avrupa Ortaçağında kafatasının sembolik değerleri Hıristiyan inancının yorumlarıyla sanatın görsel nesnesine dönüşmüş, özellikle kilise dekorasyonlarında gerçek kafatası ve insan kemikleri kullanılmıştır. Çağımıza uzanan süreçte hemen hemen bütün büyük savaş dönemlerinde propaganda unsuru taşıyan görüntü kurgularında kafatası kullanımı yoğunlaşmıştır. Modernizmin tüm sanatsal anlatım dillerinde kafatası estetik bir forma dönüştürülmüş, Postmodern süreçlerde bu form güncel tartışmaların sembolü olarak çok sayıda sanatçı tarafından dikkat çekici biçimde kullanılmıştır.

Araştırmanın kapsamı nedeniyle sanat tarihsel süreç kapsamlı biçimde ele alınamayacak olsa da bu süreçteki kullanım anlamlarını özetleyebileceğimiz birkaç örneğe değinmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kafatasına verilen anlamın en yaygın örneği, ölüm ve ölümlü temsil eden tüm anlamların bir araya toplanmasıdır. Sanatçı tüm tarihsel dönemlerde yaşam ve ölüm yakından kavramlarıyla ilgilenmiştir. Ancak akla ilk geldiği biçimiyle “ölümü” korkutucu bir unsur olarak değil, yaşamı düşünmek ve yaşamın gözden kaçan değerlerine dikkat çekmeyi, sorgulamayı önceleyen insanın yaşamda gözden kaçırdığı özgürlük, mutluluk, coşku gibi detayları hatırlatmak amacıyla ön plana almıştır.

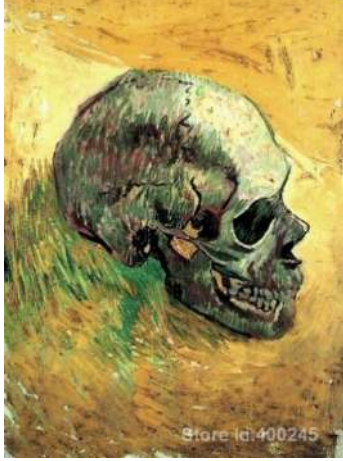
17. Yüzyıl Hollanda natürmortlarında kafatası, yaşamın potansiyel değerlerini zaman zaman rahatsız edici biçimde hatırlatacak estetik bir obje olarak kullanılmıştır. Bu formun yanı sıra başında kullanılan şamdanlar, kitaplar, kum saatleri ya da mürekkep okkaları ve kalemler anlamı tamamlayan unsurlar olarak tasarlanmıştır. Aelbert Van Der Shoor natürmortlarında hayatın kısıtlılığını ve kırılabilirliğini ölümün kesinliğini edebi bir anlatıya dönüştürmüştür. İlk kez yaşamın eleştirel biçimde sorgulanmasında o güne kadar edebiyatın kullandığı metaforları kullanan sanatçı, yaşamın vazgeçilmezliğine karşın sorgulanmaya değer hatalarla dolu bir süreç olduğu fikrini Shakespeare vari bir üslupla görselleştirmiştir. Aelbert Van Der Schoor (Resim 1) natürmortunda kafatasını izleyicinin empati kuracağı bir imge olarak kurgulamıştır. Kafatası aynı zamanda bir yüz ve bir portredir. İzleyici eğer yeterince görüntüye konsantre olursa kendi ölümünü kolayca düşünebilir. Bu düşünme süreci o sürece ulaşmadan yaşama dair olanaklarının neler olduğunu ona anımsatır. Hollanda resminde kafatası bir ölüm hatırlatıcısıdır ama korku ve bitiş içermez, yaşamın yeniden dizaynı için ilham verir. Yaşamın ritmine ve hızına yetişebilme enerjisini bulması gerektiği izleyiciye hatırlatılır. Schoor’ un ürünleri ölümün dönüştürücü potansiyelini tartışan örnekler olarak kabul edilir.

Resim 1. Aelbert Jansz van der Schoor ‘Vanitas Still Life’

Erken Modern sanatın ürünü olarak kabul edilen Schoor’ un çalışmaları, Modern sanatın farklı süreçlerinde çok sayıda sanatçı tarafından ele alınmış, zaman zaman depresyon ve sıkışmaların sembolü zaman zamanda yaşamla yüzleşmenin bir söylem dili olarak kullanılmıştır. 20. yüzyıl boyunca Modernist isyanın bir parçası olarak sanat, kafatası imgesini felsefi derinlikten koparıp gündelik yaşamın sorunsalı içine almıştır. Cezanne’ nın, Van Gogh’ un ve Picasso’ nun bazı eserlerinde yer alan kafatası imgesi yaşamın en gerçek yanının ölüm olduğunu, ölümün ise bir trajediyi değil somut gerçekliği ifade ettiğini

vurgulamaktadır. Modernist ressamlar ölümü rasyonalize ederken yaşamın tabulaştırılmaya gerek olmayan bir süreç olduğunu, hatta kaçınılmaz bir varoluş biçimi olduğunu anlatmak istemişlerdir. (Jones, 2008)

Resim 2. Van Gogh, Skull,1887.

Resim 3. Picasso, Boğa Kafası ve Meyveler, 1939.

Modernizm' de görsel sanatların dışında modern edebiyatta da ölüm ve ölümün ceset olarak öznesi sık sık kitaplara konu olmuştur. Psikanalizin geliştiği Modernist dönem Freud' un teorileri ile zenginleştirilerek, Sürrealist edebiyata etkili biçimde yansıyan tartışmaların imge olarak yansması gerçekleşmiştir. Rene Girard;

“Tiksinti benim simgesel varlığımın öbür yüzüyse, demek ki ben heterojenim kirliyim ve pisim. Potansiyel olarak her zaman böyle olduğum için mahkûm edilebilirim. Hem zulümde hem de intikamda özneyim.”

Sözleriyle bir yandan dini yargıların diğer yandan Modernist dönemin sanatta kullandığı kafatasının anlam kaynağını da oluşturmuştur. Bu anlam, savında kafatası ölümü ifade ederken birey bu ölümün hem celladı hem de kurbanı olarak değerlendirilir. (Kristeva, 2014, 137)

Kafatası imgesinin kullanımının en çarpıcı örnekleri Avangard sanat ekollerinde görülmektedir. Ölümün rasyonalize edilmesine bağlı olarak sıradanlaştırılmasının yanı sıra ölüm, insanın en banal asla kutsanamayacak kaçınılmaz anı olarak sunulmuştur.

Resim 4. Sudobh Gupta, Very Hungry God, 2006

Popüler Kültürde Kafatası İmgesinin Kullanımı:

Popüler kültürün özellikle isyancı, kural tanımaz ve güç gösterisini seven yönünü, kendini kanıtlamanın bir yöntemi olarak seçen gruplarda Amerika ve İngiltere merkez olmak üzere yaygın bir sembol olarak kafatası kullanılmıştır. Ancak popüler kültürde kafatasının kullanımı doğrudan doğruya ölüm korkusunun doğallığını değil, öldürme tehdidi içeren *ölümün nedeni olma* yani tanrısal biçimde “yaşamana ya da ölmene ben karar veririm” gözdağını veren anlamlarla sunulmuştur. (Amazon Art Design, 2014)

II. Dünya Savaşı sırasında Nazizmin gamalı haç ve kafatasıyla birlikte ifade edilmesi popüler kültür için ilk ilham kaynağıdır. Kafatasının maskelerde, rozetlerde ve dövmelelerde kullanılması başlangıçta estetik bir uygulama gibi görünmese bile popüler kültüre yerleşik bir imge olarak bu formun eklemlenmesini sağlamıştır. Giderek sanatçılarındaki ilgisini çeken imge dönemin sanatsal üretimlerinde de sıklıkla yer almıştır.

Bununla birlikte popüler kültüre ölümün bir hatırlatıcısı olarak giren kafatası imgesi I. ve II. Dünya Savaşı'nda kendilerini “Cehennem Melekleri” olarak adlandıran uçak filolarının uçak kanatlarında da kendisini göstermiştir. 1960'lı yıllarda aynı adı kullanan bir motosiklet kulübü bu savaş imgesini korkutucu olma adına kullanmaya başlamış, bu formun görsel tasarımlarını çeşitlendirmiştir. Günümüzde tehlikeli kimyasal üretimlerin üzerindeki uyarı işareti olarak kullanılan çapraz kemik üzerinde yer alan kafatası imgesi de aynı kaynaktan alınmıştır.

Resim 5. İkinci Dünya Savaşı'ndaki, "Hell's Angels Bomber" B-17 Group"

Harley Davidson Motosiklet kullanan motosiklet çeteleri "Cehennem Melekleri" örneğine de gönderme yaparak *kanatlı kafatası* sembollerini kullanmış hatta bu sembol motosiklet firması tarafından onaylanarak firmanın logosu haline gelmiştir.

Resim 6. Harley- Davidson sembollerine örnek.

En uzun ömürlü ve ortak konsept çerçevesinde popüler kullanım eşyaları üreten Harley Davidson firmasının ürünleri, popüler kültürde bir üslup oluşturmuştur. Amerika' da milyonlarca ifade edilen sayıda insanın ilgi gösterdiği bu üslup Jung' un değindiği gibi; kolektif bilinçaltına seslendiği için başarılı olmuştur. Çok sayıda kanatlı kafatası örneği grafitilerde, tişört baskılarında ve mekan dekorasyonlarında kullanılmış, bu kullanımlarla bireyin yeryüzündeki yok edici gücü vurgulanmak istenmiştir. Kuşkusuz günümüze kadar uzanan popüler kültürün bu ürünleri giderek bağlamından uzaklaşmış, toplumsal hayattan dışlanan her grup ve topluluğun sembolü haline gelmiştir.

Kültürel geçmişin anlamlandırmalarıyla günümüze ulaşan ve artık popüler kültürün bir parçası haline gelen sıklıkla Meksika ve Güney Amerika kültüründe yer alan kafatası imgeleri de popüler kültüre taşınan önemli örnekleri oluşturmaktadır. Karikatürize edilerek animasyona, çizgi filmlere konu edilen kafatası ve iskelet formları sayısız kullanım eşyalarının dizaynında halen yer almaktadır.

Grafik Tasarımlarda Kafatası İmgesinin Kullanımı:

Sanatta kafatası imgesi “Vanitas” kavramıyla adlandırılır. “Memento Mori” ifadesinin de Roma uygarlığında “öleceğini unutma” anlamına gelen sözcükleri, sanat ürünleri içinde kullanılan kafatası ve iskelet imgeleri için kullanılmıştır. Birçok sanat eleştirmeni tarafından kafatası formunun kullanımı bir sanatsal tür olarak kabul edilip, bu ürünlerin bütünü Vanitas olarak adlandırılmıştır. (Heller, Vienne, 2016, 21)

Resim 7. Charles Allan Gilbert, All is Vanity, 1892.

Alan Gilbert' in 1892 yılında yaptığı “Her şey Beyhude” (All is Vanity) adlı çalışması grafik tasarımı için Vanitas' ın başlangıcı sayılır. John Heartfield' in foto kolaj yöntemi ile yaptığı Mussolini' nin çürüyen portresinin yer aldığı “Faşizmin Yüzü” (The Face of Fascism) adlı eseri ise II. Dünya Savaşı süresince sıklıkla karşılaşılan grafik tasarım Vanitas' larından biridir. (Heller, Vienne, 2016, 21)

Resim 8. John Heartfield, “Faşizmin Yüzü” (The Face of Fascism),1928.

Grafik tasarımında kafatası resim sanatına göre daha fazla anlam çeşitliliğine ulaştırılmıştır. Bir yandan tehlike ve öldürücü gücü ifade ederken diğer yandan şansı ve elde edilebilecek yeni fırsatları da ifade eder. Birçok grafik tasarımcı Vanitas tarzıyla dünyevi hazların bir gün biteceği uyarısı yaparak, yaşamın keyfine yaşanan süreçlerde vakit kaybedilmeden varılması gerektiğine dikkat çeker. Evrensel bir sembol olarak kabul edilen bu imge grafik tasarımlarda korkutuculuğunu yitirmiş bir ikona dönüşmüştür. Popüler kültür ve Postmodern kültürün etkisi ile çağdaş bir üretim biçimi olarak grafik tasarım kafatasını hayatın kısacık doğasına gönderme yapan bir yaşam simgesi haline getirmiştir.

Alan Gilbert “All is Vanity” isimli çalışmasında kafatası formunu makyajı temsil etmek üzere kullanmıştır. Bu çalışmada aynaya bakan kadın, makyaj masasının önünde oturur biçimde görüntülenmiştir. Makyaj masası bir illüzyonla adeta üç boyutlu bir kafatasına dönüşmüş, göz çukurlarında aynaya bakan kadının kafası ve yüzünün yansıması yer almıştır. Bu betimleme döneminde değişim ve dönüşümü göstermek açısından oldukça zekice kurgulanmış bir tasarım olarak ilgi görmüştür. Makyaj yaşamı sembolize eden bir edimken, aynaya bakma anı ise tüm zamanlarda kendine bakışı ifade etmektedir. Kendine bakış, zamanın sonunu hatırlatır. Güçlü biçimde benin yeniden yapılandırılmasına vurgu yapan bu çalışma, erken dönem grafik tasarımı için iyi bir örnektir.

Resim 9. Franciszek Starowieyski, “Kum saati Sanatoryumu” (The Hourglass Sanatorium),1973.

On yıllar sonra, Polonyalı poster sanatçısı, fantazmagori rüyalar ustası Franciszek Starowieyski, kafatasını kendi nesli için yeniden keşfetti. 1973’ te Demir Perde’ nin diğer tarafından Polonyalı kült film Kum Saati Sanatoryumu’ nu (The Hourglass Sanatorium) kâbusumsu bir görüntü ile tanıttı: kemik bir çene, kenetlenmiş dişleri kokuşmuş bir hapisanenin parmaklıkları ve üstte oturan kafatasında tehditkâr büyük bir gözyuvarı. (Heller, Vienne, 2016, 21)

Grafik tasarımı açısından kafatasının görsel çekiciliği tüm kültürlerde tanınabilirlik özelliğine sahip olmasından kaynaklanır. Tanıtım ve propaganda tasarımlarında ek imgeler kullanılmaksızın kolayca anlam yüklenebilen bu form insana dair tüm felsefi soruların yanıtını kapsar. Korku ve korkulması gerekene karşı uyarı anlamında kafatası grafik tasarımında zamanla sevilen bir ikon halini almıştır.

Korkunun tüm sanat dillerinde bir anlatım teması oluşturması çağdaş sanatın grafik tasarım bağlamında yaptığı tanıtımlarda kafatasını yeni biçimleriyle gündeme getirmiştir. Doğrudan hikâyeye ilişkili olmasa bile bu anlatım teması korku filmleri, kitapları, fantastik öyküler, kafatası yer alan afiş ya da kitap kapakları ile sunulmuştur. Hatta çocuk masalları kitaplarında çiçeklerle süslenmiş kafatası imgeleri ölümün sevimlileştirilmesi biçiminde tasarımlarda yer almıştır.

Sevimli ama kötü kombinasyonu popüler kültürün 1950’lerden sonra oldukça moda olan söylem ve yaşama biçimi olarak düşünülebilir. Bu nedenle 1950 ile 80 yılları arasındaki birçok tasarım yönteminde marjinalliği, anarşizmi, protesto ve kuralların reddi olarak kullanılan kafatası formu, tasarımcıların görsel kreasyonunda yer almış zaman zaman yer altı sanatı olarak değerlendirilebilecek uygulamalarda kolektif toplumsal hareketlerin tanıtım afişlerinde farklı anlamlar yüklenerek tekrar tekrar kullanılmıştır. “Unutmayın ki ölümlüsünüz, bugünü ele geçirin” sloganı marjinal grupların afişlerinde, dergilerinde ve gösterilerinde grafik tasarımın örnekleri olarak kendisini göstermiştir.

Doğal dünyayı taktir etmek fikrine bağlı olarak kafatası imgesi, yaşamın basit görünen zevklerinin aslında hayatın en değerli gerçekleri olduğunu hatırlatan, en basit anlamıyla yaşamının değerinin sürekli hatırlanması gereken bir gerçeklik olduğunu vurgulayan düşünce biçimiyle günümüzde yaygınlaşmıştır. İnsanlar arasında olmak, yalnız kalmamak, yaşarken

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ölümü taklit etmemek öğütlerini içeren kafatası imgesi anlam dağarcığı, günümüzde duvar kağıtlarından tekstil ürünlerine, saç dizaynından ayakkabı tasarımlarına kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır.

Bütün tasarımların tanıtımını üstlenen grafik tasarımcı, doğal olarak tanıtımda kullanılacak reklam ve logo tasarımlarında kafatasını bir kez daha kullanmak durumunda kalmıştır. Aynı zamanda grafik tasarımcı kendi bağımsız tasarımlarında da sıklıkla bu imgeyi kendi sanatsal görüşü doğrultusunda yeniden tasarlayarak farklı anlamlar yüklemiştir. Her tasarımcının koleksiyonunda ustalıkla biçimde tasarlanmış kafatası ikonları vardır. İlginç olan kafatası imgeleri telif hakkı bulunmayan nadir imgelerden biridir. Bu anonim görsele tasarımcı kendi özgün söylem dilini her defasında yeniden uygular. Böylece insanlık tarihi sürecinde yaşamın anlamını sorgulama yöntemleri değiştikçe sanat Vanitas' ı kullanmış ve dönemin sorularını kendi tasarımına taşımıştır. Geleceği temsil eden bilim kurgu tasarımlarda da Vanitas kullanımından vazgeçilmemiş, gelecek anlatılarında insan tüm detaylardan arındırılarak zaman zaman yalnızca kafatası olarak ifade edilmiştir. Artık korkunun ve yok olmanın sembolü olmaktan çıkmış bütünüyle tüm canlı çeşitliliği içinde insanı temsil eden ortak yaşayan bir imge olarak sanatın görüntü dünyasında yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Amazon Art Design, (5 January 2014). "A short of history of skull in art" Erişim Tarihi: 03.04.2018 <http://www.skullspiration.com/short-history-skulls-art/>.
- Heller, S., Vienne, V. (2016). Grafik Tasarımı Değiştiren 100 Fikir. (B. Bayrak Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Jones, J. (2008). "Skull art is not a new idea". Erişim Tarihi: 03.04.2018 <https://www.theguardian.com/artanddesign/jonathanjonesblog/2008/may/02/skullartisnotanewidea>
- Kristeva, J. (2014). Korkunun Güçleri, (T. Nilgün Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- San Juan, R. M. (2012). "The Turn of the Skull: Andreas Vesalius and the early Modern Memento Mori", Association of art Historians 959-975.

RESİM DİZİNİ

- Resim 1.** <https://tr.pinterest.com/pin/503347695845243564/>
- Resim 2.** <https://www.vangoghgallery.com/catalog/Painting/492/Skull.html>
- Resim 3.** <http://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-p/picasso-pablo/pablo-picasso-boga-kafatasi-ve-meyveler-7424/>
- Resim 4.** <http://www.artnews.com/2007/09/01/subodh-gupta-cow-dung-curry-pots-and-a-hungry-god/>
- Resim 5.** <http://www.custom-mania.com/hells-angels/>
- Resim 6.** <https://tr.pinterest.com/pin/137430226109391430/>
- Resim 7.** <https://www.weirdoptics.com/all-is-vanity-visual-optical-illusion-by-charles-allan-gilbert/>
- Resim 8.** <https://tr.pinterest.com/pin/490962796855067863/>
- Resim 9.** <https://tr.pinterest.com/pin/338684834469255789/>

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÜSTBİLİŞSEL FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Perihan DİNÇ ARTUT

Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, prhnrt@gmail.com

Aysun AKIŞ

Dr. Öğr., Milli Eğitim Bakanlığı, aysnakis85@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeylerinin bazı demografik özelliklere göre incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Gaziantep ilindeki 5 farklı ilkokulda görev yapmakta olan 132 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırma genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Veri toplama aracı olarak Tosun ve Irmak (2008) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Üstbilgi Ölçeği-30" ve araştırmacılar tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgiler Formu" kullanılmıştır. Araştırma verileri SPSS-22 paket programı ile analiz edilmiştir. Öğretmenlerin üstbilişsel farkındalıkları cinsiyet değişkenine göre T testi ile; kıdem, okutulan sınıf seviyesi, mezun olunan okul ve aylık okunan kitap sayısı değişkenlerine göre Anova testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeylerinin öğretmenlerin cinsiyet, kıdem, okutulan sınıf seviyesi, mezun olunan okul, aylık okudukları kitap sayısı değişkenlerine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Araştırmanın diğer bir sonucu da öğretmenlerin büyük çoğunluğunun üstbilgiyi daha önce duymadığını ve üstbilgi ile ilgili bir hizmet içi eğitime katılmaya istekli olduğunu belirtmesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Üstbilgi, Üstbilişsel farkındalık, Sınıf öğretmenleri

AN INVESTIGATION OF METACOGNITION AWARENESS LEVELS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS ACCORDING TO SOME VARIABLES

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the metacognitive awareness levels of the Primary School Teacher according to some demographic characteristics. The sample of the research consists of 132 Primary School Teachers who are working in 5 different primary schools in the province of Gaziantep in the academic year of 2017-2018. The research was conducted in the general screening model. "Metacognition Scale-30" adapted to Turkish by Tosun and Irmak (2008) and "Personal Information Form" developed by the researcher were used as data collection tools. The data of the study were analyzed with the SPSS-22 package program. Teachers' metacognitive awareness was assessed by T test according to sex variable; seniority, grade level, graduated school, and monthly number of books read. As a result of the research, it was seen that the cognitive awareness levels of the primary teachers did not differ according to the variables such as gender, seniority, the class of the

taught, the school they graduated, the number of books they read monthly. Another result of the study is that the vast majority of the teachers did not hear the cognition, has indicated that the in-house training is willing to participate.

Key words: Metacognition, Metacognitive awareness, Primary school teachers

GİRİŞ

Eğitim alanında yapılan yenilikler doğrultusunda öğrenme sürecinin öğrenen sorumluluğunda olması önem kazanmıştır. Bu bağlamda bireyin kendi öğrenmesinin farkında olması üstbilgi kavramını ön plana çıkarmıştır. Bunun nedeni üstbilginin bireye kendi kendine öğrenme becerisi kazandırmada etkili olduğu şeklindeki varsayımdır(Akpınar, 2011).

Üstbilgi; biliş ile bağlantılı bir kavramdır ve bilincin bir faydası olarak ifade edilmektedir. Biliş ve üstbilgi bağlantılı olmalarına rağmen farklıdır. Bilişin işlevi, problemleri çözmek için bilişsel girişimler sunmaktır; üstbilginin işlevi ise bireyin problem çözmedeki bilişsel performansını düzenlemek veya yönetmektir(Akın, 2006).

Üstbilgi en genel anlamıyla biliş hakkında bilgi olarak tanımlanmaktadır. Üstbilgi, bilişin bilgisi ve bilişin düzenlenmesi olarak iki ana boyutta incelenmektedir(Akın, 2006; Flavell, 1987; Mazzoni & Nelson, 1998; Nelson & Narens, 1990; Schraw&Dennison, 1994).

Üstbilgisel bilgi; bireyin kendisinin ve çevresindekilerin bilişsel süreçleri, biliş yapısı, işleyişi, neyi bilip, neyi bilmediği vb. ile ilgili sahip olduğu bilgidir(Demircioğlu, 2008). Üstbilgisel bilgi açıklayıcı bilgi (Declarative Knowledge), prosedürel bilgi (Procedural Knowledge) ve durumsal bilgi (Conditional Knowledge) olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır (Carrell, Gajdusek & Wise, 1998; Desoete, 2001; Schraw, 1998; Schraw ve Moshman, 1995; Schraw ve Graham, 1997;Vovides, 2003). Açıklayıcı bilgi, bireyin söz konusu işi kendisinin yapıp yapamayacağını bilmesini ifade etmektedir(Özsoy & Günindi, 2011). Prosedürel bilgi, bireylerin bilişsel görevleri nasıl yerine getirdiklerine ilişkin bilgiyi içermektedir(Akın, 2006). Diğer bir ifade ile amaçlara ulaşmak için yapılması gereken işlemlerin neler olduğu ve onların nasıl uygulanacağını bilgisidir (Demircioğlu, 2008). Durumsal bilgi, bir becerinin veya stratejinin ne zaman kullanılacağı veya kullanılmayacağı hakkında bilgidir(Akın, 2006). Durumsal bilgi, bir prosedürün niçin ve hangi şartlar altında çalıştığını ve bir prosedürün niçin diğerinden daha iyi olduğunu, hangi bilginin hangi durumda kullanılacağını bilmedir veya bunlar ile ilgili bilgidir(Demircioğlu, 2008).

Üstbilgisel düzenleme ise bilişsel amaçlara ulaşmak için üstbilgisel bilgiyi kullanma yeteneğidir(Demircioğlu, 2008). Literatürde üstbilgi düzenlemede çok sayıda becerinin olduğu görülmektedir. Schraw (1998)'e göre bilişin düzenlenmesi; bilişin bilgisinin kontrolünü ve kullanımını sağlayan davranışlardır ve beş alt unsuru içerir; planlama, bilgi yönetme, kavramayı izleme, hata ayıklama ve değerlendirmedir (Schraw&Dennison, 1994). Planlama becerisi, bilişsel kaynakları uygun biçimde kullanabilmeyi ve uygun stratejiler seçebilmeyi gerektirir(Schraw, 2009). Planlama; süreci önceden düşünme, amaçlarını belirleme, alt amaçlarını oluşturmaktır(Demircioğlu, 2008). Bilgi yönetme, bilgiyi organize etme, özetlemeyi içermektedir. Ayıklama ise performans hatalarını düzeltmek için kullanılmaktadır(Akın, 2006). İzleme; bireyin süreç boyunca adımlarını izleme, adımlarını yargılama, bilinçli olarak sorgulama iken (Demircioğlu, 2008)

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

değerlendirme süreç sonunda bireyin öğrenme çıktılarını ve verimliliğini değerlendirmesidir(Akın, 2006; Demircioğlu, 2008).

Kişilerin bildikleri şeyin ne olduğunu bilmesi üstbilişsel bilgi ile bu bilgiyi ne zaman ve nasıl kullanacaklarını bilmeleri izleme ve düzenleme faaliyetlerini içeren üstbilişsel becerilerle ilgilidir(Depaepe, Corte ve Verschaffel, 2010; Özcan, 2015; Schoenfeld, 1987). Üstbilişin öğrenilen şeyin kazanılmasını, anlamlandırılmasını ve uygulamasını etkilemesinden dolayı (Garofalo ve Lester, 1985; Schoenfeld, 1985) birçok araştırma üstbilişin öğrenme performansını tahmin eden en önemli anahtar değişken olduğunu ortaya koymuştur(Veenman, 2006).

Üstbilişin öğrenme ortamlarındaki etkilerinin keşfedilmesinden sonra üstbilişin öğrencilere kazandırılması ve öğretimi de önemli bir gündem konusu olmuştur. Üstbiliş eğitiminin özellikle akademik olarak zayıf öğrenciler için olmakla beraber oldukça geniş çaplı bir öğrenci grubunda öğrenmeyi arttırdığı belirlenmiştir(Veenman, Elshout ve Busato, 1994). Başarılı bir üstbiliş eğitimi için üstbiliş eğitiminin ilgili konuya entegre edilmesi, üstbilişsel stratejilerinin kullanımının yararı hakkında öğrencilerin bilgilendirilmesi ve özellikle uzun süreli bir eğitim ile üstbilişsel stratejilerin uygulanmasının garanti altına alınmasının gerekli olduğu belirtilmiştir(Veenman, Van Hout-Wolters ve Afflerbach, 2006). Garofalo ve Lester (1985) tarafından ise üstbiliş eğitiminin özel bir alana tetkik edilmesi, sistematik ve organize edilmiş şartlar dâhilinde uygulanması gerektiği, bu eğitim sürecinde de öğretmenlerin çok büyük bir role sahip olduğu belirtilmiştir.

Öğretmenler öğrencilerinin etkili birer öğrenici olmaları için derslerini planlama ve sunma esnasında öğrencilerinde öğrenmenin nasıl meydana geldiğini göz önünde bulundurmaya zorladıkları(Akın, 2006). Etkili üstbiliş becerileriyle donatılmış öğrenciler bilgilerini doğru biçimde değerlendirirler, devam eden öğrenmelerini izlerler, bilgilerini güncelleştirirler ve yeni öğrenmeler için etkili planlar kurarlar(Everson&Tabias, 1998). Bu açıdan bakıldığında üstbilişsel yetenekler öğrencilerin bilgiyi kavramalarına ve amaçlarına ulaşım ulaşımadıklarının farkında olmalarına yardımcı olarak öğretmenlerin çalışmasını kolaylaştırırlar(Akın,2006). Öğrenme-öğretme durumu açısından düşünüldüğünde de üstbilişin öğretmenlere öğrencilerinin derslerindeki başarılarını arttırmakta yardımcı olduğu söylenebilir. Bunların yanında öğretmenler hem bilişsel hem de üstbilişsel beceriler için öğrencilere örnek olmaktadır. Öğretmenlerin üstbilişsel farkındalıklarının net olması öğrencilerin bilişsel ve üstbiliş becerilerini geliştirme ihtimallerini artırır(Schunk, 1989). Öğretmenlerin üstbiliş farkındalık düzeylerinin öğrencilerinin üstbiliş becerilerinin gelişmesinde önemli bir faktör olduğu düşünülürse eğitim sisteminin en önemli öğelerinden olan öğretmenlerin bu farkındalığa sahip olma düzeylerini incelemek önemli hale gelmektedir. Türkiye’de üstbilişsel farkındalık çalışmalarının son yıllarda arttığı, ancak yapılan çalışmaların çoğunlukla öğretmen adayları ile yapılmış olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışma bizzat görevini yapmakta olan sınıf öğretmenleri ile yürütülmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır

Araştırma problemi

Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları cinsiyet, kıdem, okutulan sınıf seviyesi, mezun olunan okul, aylık okudukları kitap sayısı değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

Alt problemler

1. Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları, cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları, kıdemlerine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları, okuttukları sınıf seviyesine göre farklılaşmakta mıdır?
4. Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları, mezun oldukları okul türüne göre farklılaşmakta mıdır?
5. Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları, aylık okudukları kitap sayısına göre farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırma tarama modelinde yapılan betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri çok sayıda elemandan oluşan bireylerde evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenden alınacak bir grup örneklem üzerinde yapılan düzenlemelerdir(Karasar, 2005).

Evren Ve Örneklem

Araştırmanın evren ve örneklemini 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında Gaziantep ilinde bulunan 5 farklı ilkokulda görev yapan 132 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. A ilkokulundan 19 kişi, B ilkokulundan 34 kişi, C ilkokulundan 37 kişi, D ilkokulundan 32 kişi, E ilkokulundan 10 sınıf öğretmeni araştırmaya katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak; Tosun ve Irmak (2008) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Üstbiliş Ölçeği-30", ve araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgiler Formu" kullanılmıştır.

Üstbiliş Ölçeği-30 (ÜBÖ-30)

Öğretmenlerin üstbilişsel farkındalık düzeylerinin ölçülmesinde Tosun ve Irak (2008) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ve orijinal adı "Meta-Cognitions Questionnaire (MCQ)" olan Cartwright-Hatton ve Wells (1997) tarafından geliştirilen, daha sonra Wells ve Cartwright-Hatton (2004) tarafından 30 maddelik kısa formu (ÜBÖ-30) oluşturulan Üstbiliş Ölçeği-30 (ÜBÖ-30) kullanılmıştır. ÜBÖ-30 ölçeği 30 madde ve beş alt ölçekten oluşmaktadır. (1) Olumlu inançlar, 1, 7, 10, 20, 23 ve 28. maddelerden oluşur ve endişelenmenin, plan yapma ya da problem çözmeye yardımcı olduğuna dair, endişelenmeye yönelik olumlu inançları içerir. Aynı zamanda bu faktöre göre endişe, arzu edilir bir kişilik özelliğidir. (2) Kontrol edilemezlik ve tehlike, 6, 13, 15, 21, 25, 27. maddeleri içerir ve iki boyuttan oluşmaktadır. Birincisi, 'insanın işlevlerini yerine getirebilmesi ve güvende kalabilmesi için endişelerini kontrol etmesi gereklidir' şeklindeki inançtır. Diğer, endişenin kontrol edilemeyeceğine dair inançtır. (3) Bilişsel güven, 8, 14, 18, 24, 26 ve 29. maddeleri içerir ve kişinin kendi bellek ve dikkat yeteneklerine güveninin olmaması ile ilgilidir. (4) Düşünceleri kontrol ihtiyacı, 2, 4, 9, 11, 16, 22. maddelerden oluşur ve batıl inanç, cezalandırılma ve sorumlu olma temalarını içeren olumsuz inançları kontrol altına alma ihtiyacını içerir. Bu inançlar, kişi onları kontrol edemediği takdirde ortaya çıkacak zarar verici sonuçlardan kişinin sorumlu olacağına ve cezalandırılacağına ilişkindir. (5) Bilişsel farkındalık, 3, 5, 12, 17, 19 ve 30. maddelerden oluşur ve kişinin kendi düşünce süreçleri üzerinde sürekli uğraşmasını ifade

eder. ÜBÖ-30'daki her madde "(1) kesinlikle katılmıyorum" ile "(4) kesinlikle katılıyorum" uçlarına sahip, 4 birimli Likert tipi derecelendirme ölçeği üzerinden yanıtlanır. Yapılan bu çalışmada hesaplanan ÜBÖ-30'nun faktörlerine ait ortalama ve standart sapma değerleri ile faktör puanları arasında hesaplanan korelasyon değerleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Üstbiliş Ölçeği-30 Faktörlerinin Ortalama ve Standart Sapmaları ile Faktörler Arası Korelasyon Değerleri

	X	SS	1	2	3	4	5
1. Olumlu inançlar	2.29	.72	.444	.036	.319	.335	.679
2. Kontrol edilemezlik ve tehlike	2.41	.56	-	-	.243	.462	.241
3. Bilişsel güven	2.16	.71			-	.282	.001
4. Düşüncelerini kontrol ihtiyacı	2.38	.61				-	.257
5. Bilişsel farkındalık	3.02	.69					-
6. Üstbiliş Ölçeği Toplam	2.45	.42	.679	.718	.499	.707	.592

p < .01

Tabloya göre ÜBÖ-30'nun faktör puanları arasındaki korelasyonlar 0.679 ile 0.001, faktörlerle toplam puan arasındaki korelasyonlar ise 0.718 ile 0.499 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan ortalama puanlar toplam için 2.45 (S=.42), olumlu inançlar faktörü için .29 (S=.72), kontrol edilmezlik ve tehlike faktörü için 2.41 (S=.56), bilişsel güven faktörü için 2.16 (S=.71), düşünceleri kontrol ihtiyacı faktörü için 2.38 (S=.61), bilişsel farkındalık faktörü için 3.02 (S=.69) bulunmuştur.

Verilerin Toplanması Ve Analizi

Araştırmada kullanılan veriler, veri toplama araçlarının araştırmacılar tarafından öğretmenlere elden dağıtılıp toplanması ile elde edilmiştir. İstatistiksel işlemlerde .05 anlamlılık düzeyi temel alınmıştır. Analiz aşamasında Üstbiliş-30 ölçek alt faktörleri birlikte analize tabi tutulmuş olup, üstbilişsel farkındalık alt boyutu ve üstbiliş ölçeği toplam puanı değerleri dikkate alınmıştır.

BULGULAR

1. Sınıf Öğretmenlerinin Üstbilişsel Farkındalıklarının Cinsiyetlerine Göre Değişimi

Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıklarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için bağımsız gruplar T-testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo-2 de sunulmuştur.

Tablo 2: Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıklarının cinsiyetlerine göre değişim tablosu- T testi

Üstbiliş alt ölçekleri	Cinsiyet	N	X	SS	t	p
1. Olumlu inançlar	Kadın	65	2.23	.73	-.95	.49
	Erkek	67	2.35	.70		
2. Kontrol edilemezlik ve tehlike	Kadın	65	2.31	.50	-2.1	.05
	Erkek	67	2.51	.60		
3. Bilişsel güven	Kadın	65	2.36	.73	3.2	.51
	Erkek	67	1.97	.64		

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

4. Düşüncelerini kontrol ihtiyacı	Kadın	65	2.53	.58	2.8	.65
	Erkek	67	2.23	.61		
5. Üstbilişsel farkındalık	Kadın	65	3.10	.79	1.2	.80
	Erkek	67	2.95	.57		
6. Üstbiliş Ölçeği Toplam	Kadın	65	2.51	.39	1.4	.16
	Erkek	67	2.40	.43		

Tablo-2 incelendiğinde kadın sınıf öğretmenlerin üstbilişsel farkındalık puanları ile (ortalama=3.10); erkek sınıf öğretmenlerin üstbilişsel farkındalık puanları(ortalama=2.95) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır($p=.80$; $p>.05$). Aynı şekilde kadın sınıf öğretmenlerinin üstbiliş ölçeği toplam puanları ile erkek sınıf öğretmenlerin üstbiliş ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak .05 düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (kadın ortalama=2.51, erkek ortalama=2.40).($p>.05$). Öğretmenlerin üstbilişsel farkındalıkları cinsiyetlerine göre değişmemektedir.

2. Sınıf Öğretmenlerinin Üstbilişsel Farkındalıklarının Kıdemlerine Göre Değişimi

Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıklarının kıdemlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak için tek yönlü Anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo-3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları, kıdemlerine göre değişim tablosu- tek yönlü ANOVA sonuçları

Üstbiliş alt ölçekleri	Kıdem	N	X	SS	F	p
1. Olumlu inançlar	1-5 yıl	20	2.12	.93	.33	.85
	6-10 yıl	17	2.28	.69		
	11-15 yıl	32	2.33	.76		
	16-20 yıl	26	2.34	.62		
	21+üstü	37	2.31	.64		
	Toplam	132	2.29	.72		
2. Kontrol edilemezlik ve tehlike	1-5 yıl	20	2.32	.55	.20	.93
	6-10 yıl	17	2.44	.48		
	11-15 yıl	32	2.46	.61		
	16-20 yıl	26	2.39	.64		
	21+üstü	37	2.43	.53		
	Toplam	132	2.41	.56		
3. Bilişsel güven	1-5 yıl	20	2.01	.66	1.62	.17
	6-10 yıl	17	2.46	.78		
	11-15 yıl	32	2.30	.78		
	16-20 yıl	26	2.12	.78		
	21+üstü	37	2.03	.54		
	Toplam	132	2.16	.71		

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

4. Düşüncelerini kontrol ihtiyacı	1-5 yıl	20	2.32	.69	.36	.83
	6-10 yıl	17	2.47	.53		
	11-15 yıl	32	2.42	.63		
	16-20 yıl	26	2.27	.54		
	21+üstü	37	2.40	.65		
	Toplam	132	2.38	.61		
5. Üstbilişsel farkındalık	1-5 yıl	20	3.03	.63	.46	.76
	6-10 yıl	17	3.00	.39		
	11-15 yıl	32	3.14	1.09		
	16-20 yıl	26	3.05	.55		
	21+üstü	37	2.91	.45		
	Toplam	132	3.02	.69		
6. Üstbiliş Ölçeği Toplam	1-5 yıl	20	2.36	.46	.72	.57
	6-10 yıl	17	2.53	.31		
	11-15 yıl	32	2.53	.51		
	16-20 yıl	26	2.43	.40		
	21+üstü	37	2.42	.35		
	Toplam	132	2.45	.42		

Tablo-3 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları ile kıdemleri arasında istatistiksel olarak $p < .05$ anlamlılık düzeyinde bir farklılaşma bulunmamaktadır ($p > .05$). Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeyleri kıdemlerine göre değişmemektedir.

3. Sınıf Öğretmenlerinin Üstbilişsel Farkındalıklarının Okuttukları Sınıf Seviyesine Göre Değişimi

Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıklarının okuttukları sınıf seviyesine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için tek yönlü Anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo-4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları, okuttukları sınıf seviyesine göre değişim tablosu- tek yönlü ANOVA sonuçları

Üstbiliş alt ölçekleri	Sınıf	N	X	SS	F	p
1. Olumlu inançlar	1. Sınıf	33	2.36	.65	1.12	.34
	2. Sınıf	43	2.31	.71		
	3. Sınıf	30	2.36	.73		
	4. Sınıf	26	2.06	.76		
	Toplam	132	2.29	.72		
2. Kontrol edilemezlik ve tehlike	1. Sınıf	33	2.41	.53	.60	.61
	2. Sınıf	43	2.40	.57		
	3. Sınıf	30	2.52	.65		
	4. Sınıf	26	2.32	.49		
	Toplam	132	2.41	.56		
3. Bilişsel güven	1. Sınıf	33	2.21	.67	.18	.90
	2. Sınıf	43	2.10	.70		
	3. Sınıf	30	2.17	.80		

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

	4. Sınıf	26	2.20	.68		
	Toplam	132	2.16	.71		
4. Düşüncelerini kontrol ihtiyacı	1. Sınıf	33	2.39	.58	.10	.95
	2. Sınıf	43	2.35	.60		
	3. Sınıf	30	2.42	.62		
	4. Sınıf	26	2.35	.69		
	Toplam	132	2.38	.61		
5. Üstbilişsel farkındalık	1. Sınıf	33	3.01	.47	.37	.77
	2. Sınıf	43	3.06	.95		
	3. Sınıf	30	3.08	.46		
	4. Sınıf	26	2.91	.67		
	Toplam	132	3.02	.69		
6. Üstbiliş Ölçeği Toplam	1. Sınıf	33	2.48	.38	.59	.62
	2. Sınıf	43	2.45	.41		
	3. Sınıf	30	2.51	.42		
	4. Sınıf	26	2.37	.47		
	Toplam	132	2.45	.42		

Tablo-4 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeyleri ($p = .77$) ve üstbiliş ölçeği toplam puanları ($p = .62$) okuttukları sınıf seviyesine göre $p < .05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > .05$). Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeyleri okuttukları sınıf seviyesine göre değişmemektedir.

4. Sınıf Öğretmenlerinin Üstbilişsel Farkındalıklarının Mezun Oldukları Okul Türüne Göre Değişimi

Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıklarının mezun oldukları okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için tek yönlü Anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo-5’de sunulmuştur.

Tablo 5: Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıkları, mezun oldukları okul türüne göre değişim tablosu- tek yönlü ANOVA sonuçları

Üstbiliş alt ölçekleri	Mezun olunan okul	N	X	SS	F	p
1. Olumlu inançlar	Eğitim Enstitüsü	1	1.83	-	.55	.69
	Eğitim Yüksekokul	1	3.16	-		
	Lisans	10	2.38	.48		
	Tamamlama	109	2.27	.71		
	Eğitim Fakültesi	11	2.36	.93		
	Diğer Fakülte	132	2.29	.72		
	Toplam					

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

2. Kontrol edilemezlik ve tehlike	Eğitim Enstitüsü	1	2.50	-	.12	.97
	Eğitim Yüksekokul	1	2.50	-		
	Lisans	10	2.53	.64		
	Tamamlama	109	2.40	.56		
	Eğitim Fakültesi	11	2.39	.64		
	Diğer Fakülte	132	2.41	.56		
	Toplam					
3. Bilişsel güven	Eğitim Enstitüsü	1	2.33	-	.65	.62
	Eğitim Yüksekokul	1	2.83	-		
	Lisans	10	2.20	.48		
	Tamamlama	109	2.18	.73		
	Eğitim Fakültesi	11	1.89	.64		
	Diğer Fakülte	132	2.16	.56		
	Toplam					
4. Düşüncelerini kontrol ihtiyacı	Eğitim Enstitüsü	1	2.33	-	.20	.93
	Eğitim Yüksekokul	1	2.00	-		
	Lisans	10	2.48	.65		
	Tamamlama	109	2.38	.62		
	Eğitim Fakültesi	11	2.30	.54		
	Diğer Fakülte	132	2.38	.61		
	Toplam					
5. Üstbilişsel farkındalık	Eğitim Enstitüsü	1	3.33	-	.73	.57
	Eğitim Yüksekokul	1	3.33	-		
	Lisans	10	2.80	.60		
	Tamamlama	109	3.06	.71		
	Eğitim Fakültesi	11	2.80	.56		
	Diğer Fakülte	132	3.02	.69		
	Toplam					
6. Üstbiliş Ölçeği Toplam	Eğitim Enstitüsü	1	2.46	-	.31	.86
	Eğitim Yüksekokul	1	2.76	-		
	Lisans	10	2.48	.39		
	Tamamlama	109	2.46	.43		
	Eğitim Fakültesi	11	2.35	.39		
	Diğer Fakülte	132	2.45	.42		
	Toplam					

Tablo-5 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeyleri($p=.57$) ve üstbiliş ölçeği toplam puanları ($p=.86$) mezun oldukları okul türüne göre $p<.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir($p>.05$). Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeyleri mezun oldukları okul türüne göre değişmemektedir

5. Sınıf Öğretmenlerinin Üstbilişsel Farkındalıklarının Kitap Okuma Alışkanlıklarına Göre Değişimi

Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıklarının aylık okudukları kitap sayısına göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak için tek yönlü Anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo-6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalıklarının kitap okuma alışkanlıklarına göre değişim tablosu-tek yönlü Anova sonuçları

Üstbiliş alt ölçekleri	Aylık Okunan kitap sayısı	N	X	SS	F	p
1. Olumlu inançlar	Hiç	17	2.18	.65	.52	.66
	1-2	86	2.34	.70		
	3-4	19	2.16	.80		
	4+	10	2.21	.83		
	Toplam	132	2.29	.72		
2. Kontrol edilemezlik ve tehlike	Hiç	17	2.27	.50	2.34	.07
	1-2	86	2.50	.56		
	3-4	19	2.30	.50		
	4+	10	2.11	.63		
	Toplam	132	2.41	.56		
3. Bilişsel güven	Hiç	17	2.25	.75	1.32	.27
	1-2	86	2.22	.71		
	3-4	19	1.94	.63		
	4+	10	1.91	.76		
	Toplam	132	2.16	.71		
4. Düşüncelerini kontrol ihtiyacı	Hiç	17	2.55	.66	.98	.40
	1-2	86	2.39	.57		
	3-4	19	2.22	.68		
	4+	10	2.26	.75		
	Toplam	132	2.38	.61		
5. Üstbilişsel farkındalık	Hiç	17	2.97	.48	.14	.93
	1-2	86	3.02	.79		
	3-4	19	3.04	.37		
	4+	10	3.15	.64		
	Toplam	132	3.02	.69		
6. Üstbiliş Ölçeği Toplam	Hiç	17	2.44	.35	1.10	35
	1-2	86	2.50	.41		
	3-4	19	2.33	.46		
	4+	10	2.33	.49		
	Toplam	132	2.45	.42		

Tablo-6 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeyleri(p= .93) ve üstbiliş ölçeği toplam puanları (p=.35) aylık okudukları kitap sayısına göre p<.05 düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir(p>.05). Sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeyleri aylık okudukları kitap sayısına göre değişmemektedir.

6. Sınıf Öğretmenlerinin Üstbiliş Duyumu Ve Üstbiliş Eğitimine Katılma İsteği

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine daha önce üstbiliş kavramını duyup/duymadıkları ve üstbilişle ilgili bir eğitime katılmak isteyip/istemedikleri sorulmuş, veriler Tablo-7 de gösterilmiştir.

Tablo 7: Sınıf öğretmenlerinin üstbilis̈ duyumu ve üstbilis̈ eğitimine katılma isteği tablosu

		N	X	SS
Üstbilis̈ duyumu	Duydum	58		
	Duymadım	74	1.56	.49
	Toplam	132		
Üstbilis̈ eğitimi	Katılmak isterim	71		
	Katılmak istemem	61	1.46	.50
	Toplam	132		

Tablo-7 bu soruya yönelik öğretmenlerden alınan verileri göstermektedir. Öğretmenler arasında üstbilis̈ kavramını daha önce duymayan öğretmenler ile üstbilis̈le ilgili eğitime katılmak isteyen öğretmenlerin sayısı çoğunluktur.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin üstbilis̈sel farkındalık düzeylerinin öğretmenlerin cinsiyet, kıdem, okutulan sınıf seviyesi, mezun olunan okul, aylık okudukları kitap sayısı değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular sınıf öğretmenlerinin üstbilis̈sel farkındalıklarının bu değişkenlere göre farklılaşmadığını göstermiştir. Araştırmanın diğer bir sonucu da öğretmenlerin büyük çoğunluğunun üstbilis̈i daha önce duymadığını ve üstbilis̈ ile ilgili bir hizmet içi eğitime katılmaya istekli olduğunu belirtmesi olmuştur

Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde söz konusu çalışmaya benzer çalışmaların çoğunlukla öğretmen adayları ile yürütüldüğü görülmüştür.

Üstbilis̈sel farkındalık düzeyleriyle ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmalarda genel olarak, öğretmen adaylarının üstbilis̈sel farkındalık düzeylerinin farklı çalışmalarda; cinsiyet (Demirsöz 2010; Yavuz, 2009), akademik başarı (Akın, 2006; Turan ve Demirel, 2010; Emrahoğlu ve Öztürk, 2010; Bağceci, Döş ve Sarıca, 2011), problem çözme (Karamarski, 2004; Gürşimşek, Çetingöz ve Yoleri, 2008; Pilten, 2008; Kiremitçi, 2011) ve öğretmenlik yeterlilik algıları (Baykara, 2011) değişkenlerine göre değişip değişmediğinin incelendiği görülmektedir. Okulöncesi öğretmenlerinin üstbilis̈sel farkındalık düzeyleri ile ilgili yapılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre okul öncesi öğretmenlerinin orta-üst düzeyde farkındalığa sahip oldukları ve farkındalığın 4. Sınıf öğretmen adayları lehine olduğu sonucuna varılmıştır (Özsoy ve Günindi, 2011).

Özsoy, Çakıroğlu, Kuruyer ve Özsoy (2010) tarafından yapılan çalışmada sınıf öğretmeni adaylarının orta düzeyde bir üstbilis̈sel farkındalığa sahip oldukları; üstbilis̈sel farkındalık puanlarının yaşa göre farklılaştığı, fakat cinsiyet ve öğrenim gördükleri sınıf düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan kısmen söz konusu çalışmanın verileri ile örtüşmektedir.

Araştırma bulguları dikkate alınarak şu önerilerde bulunulabilir:

- Üstbilis̈sel farkındalığın öğretimde öneminden dolayı öğretmenlerin üstbilis̈sel farkındalıkları artırılmalıdır. Çünkü ancak üstbilis̈sel farkındalığı yüksek öğretmenler üstbilis̈sel farkındalığı yüksek öğrenciler yetiştirebilirler.

- Öğretmenlere hizmet içi eğitim verilerek üstbilişsel farkındalıkları artırılabilir. Üstbilişi daha önce duymadığını ve üstbiliş ile ilgili bir hizmet içi eğitime katılmaya istekli olduğunu belirten öğretmenlerin çoğunlukta olması böyle bir eğitime olan ihtiyacı göstermektedir.
- Bu konuda nitel yöntemlerle daha derinlemesine çalışılabilir.

KAYNAKÇA

Akın, A. (2006). Başarı amaç ortyantasyonları ile bilişötesi farkındalık, ebeveyn tutumları ve akademik başarı arasındaki ilişkiler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Akpınar, B. (2011). Biliş ve üst biliş (metabiliş) kavramlarının zihin felsefesi açısından analizi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, 6(4), 353-365.

Baykara, K. (2011). Öğretmen adaylarının bilişötesi öğrenme stratejileri ile öğretmen yeterlik algıları üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1), 80-92.

Carrell, P. L., Gajdusek, L., & Wise, T. (1998). Metacognition and EFL/ESL reading, *Instructional Science*, 26, 97-112.

Demircioğlu, H. (2006). Matematik öğretmen adaylarının üst bilişsel davranışlarının gelişimine yönelik tasarlanan eğitim durumlarının etkililiği, Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demirsöz, E. S. (2010). Yaratıcı dramının öğretmen adaylarının demokratik tutumları, biliş üstü farkındalıkları ve duygusal zekâ yeterliliklerine etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Desoete, A. (2001). Off-Line Metacognition in Children With Mathematics Learning Disabilities. Unpublished Doctoral Dissertation, Universiteit Gent.

Emrahoğlu, N., ve Öztürk, A. (2010). Fen bilgisi öğretmen adaylarının akademik başarılarına bilişsel farkındalığın etkisi: bir nedensel karşılaştırma araştırması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 18-30.

Everson, H. T., & Tobias, S. (1998). The ability to estimate knowledge and performance in college: A metacognitive analysis. *Instructional Science*, 26, 65-79.

Flavell, J. H. (1987), Speculations about the nature and development of metacognition, In F. E., Weinert and R. & H. Kluwe (Eds), *Metacognition, motivation, and understanding*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 21-29.

Gürşimşek, I., Çetingöz, D., Yoleri, S. (2008). Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin biliş üstü farkındalık düzeyleri ile problem çözme becerilerinin incelenmesi, I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. 15. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Kiremitci, O. (2011). Beden eğitimi öğretmen adaylarının üstbilişsel farkındalık ve problem çözme becerileri arasındaki ilikin incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 13(1), 92-99.
- Kramarski, B. (2004). Making sense of graphs: Does metacognitive instruction make a difference on students' mathematical conceptions and alternative conceptions. Learning and Instruction, 14, 593-619.
- Mazzoni, G. F., & Nelson, T. O. (1998), Metacognition and cognitive neuropsychology. Monitoring and control processes. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Nelson, T. O., & Narens, L. (1990), Metacognition: A theoretical framework and new findings, In G. Bower (Ed.), The psychology of learning and motivation, 26, 125-141), San Diego, CA: Academic Press.
- Özsoy, G, ve Günindi, Y. (2011). Okulöncesi öğretmen adaylarının üst bilişsel farkındalık düzeyleri. İlköğretim Online, 10(2), 430-440.
- Schraw, G. (1994). The effect of metacognitive knowledge on local and global monitoring. Contemporary Educational Psychology, 19, 143-154.
- Pilten, P. (2008). Üstbiliş stratejileri öğretiminin ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin matematiksel muhakeme becerilerine etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Schraw, G. (1998). Promoting general metacognitive awareness. Instructional Science, 26, 113-125.
- Schraw, G. (2009). A conceptual analysis of five measures of metacognitive monitoring. Metacognition and Learning, 4, 33-45.
- Schraw, G. ve Moshman, D. (1995). Metacognitive theories. Educational Psychology Review, 7(4), 351-371.
- Schraw, G., & Graham T. (1997). Helping gifted students develop metacognitive awareness. Poeper Review, 20, 4-8.
- Schraw, G., & Sperling-Dennison, R. (1994). Assessing metacognitive awareness. Contemporary Educational Psychology, 19, 460-470.
- Schunk, D.H. (1989). Self-efficacy and achievement behaviors. Educational Psychology Review, 1, 173-208.

ÇOK ULUSLULUK FİNANSAL BAŞARISIZLIĞI ETKİLER Mİ? BIST-100 ENDEKSİNDE BİR ARAŞTIRMA

Osman Kürşat ONAT

Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, dr_osmankursat@hotmail.com

Osman AKIN

Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, osmanakin@mehmetakif.edu.tr

Ersin ERAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, ersineral07@hotmail.com

ÖZET

Doğrudan yabancı yatırımlar günümüzde ülkelerin kalkınması, sermaye piyasalarının gelişmesi ve yerel şirketlerin sermayelerinin güçlenmesine de katkı sağlamaktadır. Yerel şirketler açısından yabancı ortakların faydası ve şirketlerin çok uluslu hale gelmeleri sürekli olarak sorgulanmaktadır. Şirketlere olumlu etkisinin olacağı düşünülerek şirket hisselerine ortak olması sağlanan yabancı yatırımcıların şirkete olumlu veya olumsuz etkisinin araştırılması şirket içindeki yabancı yatırımcıların etkilerinin görülmesinde yarar sağlayacaktır. Yabancı yatırımcıların şirketlere olumlu etkisi yansımaları söz konusu olabildiği kadar, şirketlere olumsuz etkisi de olabilir. Şirketlerin bir dönem içerisinde başarılı ya da başarısız olmasında birçok etken olabilmekle birlikte şirketleri başarılı ya da başarısız olmaya yaklaştıran veya başarılı ya da başarısız olmaktan uzaklaştıran birçok unsur da olabilmektedir. Şirketlerin çok uluslu olmasının finansal başarısızlık üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisinin ortaya çıkarılmasının önemli olduğu kadar, şirketlerin çok uluslu olmasının şirketleri finansal başarıya yaklaştırması veya finansal başarıdan uzaklaştırması etkisinin de ortaya çıkarılması da son derece önemlidir. Bu çalışmada Borsa İstanbul BIST-100 Endeksinde yer alan şirketlerde çok ulusluluk ile finansal başarısızlık ilişkisi araştırılmış, finansal başarısızlık Altman Z-skoru modeliyle incelenerek elde edilen bulgular şirketlerin çok ulusluluk oran değerleriyle korelasyon analizine tutulmuş ve sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Ulusluluk, Finansal Başarısızlık, Borsa İstanbul

1. Giriş

20'inci yüzyılın ortalarına doğru şirketlerin ülke içi faaliyetlerle yetinmeyip, ülke dışı faaliyetlere de yönelmesiyle birlikte dışardaki fırsatları da değerlendirme arayışları başlamıştır. Söz konusu bu hareket, özellikle 1970'li yıllardan sonra önemli gelişmeler kaydederek ilerlemiş ve özellikle gelişmiş ülkeler dünyanın birçok yerinde faaliyet gösteren büyük işletmelere sahip olmuşlardır (Çürük vd., 2005, 54).

Çok uluslu işletmeler faaliyete başlamak istedikleri ülkelere girerken, aynı faaliyeti sürdürme yolunun yanında ülke içindeki bir şirketi satın alma veya bir şirketin hisselerinin belli bir kısmına sahip olma yoluna da gitmişlerdir. Çok uluslu işletmelerin mevcut tercihleri girdikleri

ülkelerin ekonomisine nasıl bir etkisi olduğu ve ilerde bu etkinin ne yönde seyir edeceği devamlı sorgulanmaktadır.

Bu çalışmada da Türkiye'deki belirlenmiş şirketlerin çok uluslu olmasının finansal başarısızlığa olan etkisi araştırılmıştır.

Çok Uluslu İşletmelerin Tanımı ve Özellikleri

Büyük çabalar sonunda sanayileşme sürecini halletmiş, ulusal bütünlüğü ekonomik alanda da sağlamış ülkelerin işletmeleri, uluslararası sermaye hareketleriyle kendi ülkesinin coğrafi ve hukuki sınırlarını aşarak, başka ülkelerin ekonomilerine girerek yatırım ve üretim faaliyetlerine başlamaları ile çok uluslu işletme kavramı oluşmaya başlamıştır (Çürük vd., 2005, 54).

Tanım konusunda bir birlik sağlanamaması çok uluslu işletme kavramının farklı tanımlarla karşımıza çıkmasını sağlamıştır.

Çok uluslu işletmeler, en az iki ülkede mülkiyeti kısmen veya tamamen kendisine ait olarak üretim ve pazarlama faaliyetleri yürüten, kendisine ait işletme stratejileri olan ve bu stratejileri tüm bağlı işletmeleri veya şubelerinde uygulayan işletmelerdir (Mutlu, 1999: 10).

Başka bir tanımda ise çok uluslu işletmeler bir ülkeden daha fazla yerde ünitelere sahip bulunan ve faaliyetlerinin önemli bir kısmını iki veya daha fazla ülkede yürüten işletmeler” olarak da tanımlanmaktadır (Taşlıca, 1995: 199).

Çok uluslu işletmeler, iki veya daha fazla ülkede bağlı işletmeleri aracılığıyla gelir yaratıcı yatırım ve üretim faaliyetlerinde bulunan, işletme varlık ve bütünlüğünü evrensel düzeyde ilgilendiren konularda karar alma ve uygulamada merkezîleşmiş, üst düzey yöneticileri karar ve davranışlarında milliyetçilik ilkelerinden uzaklaşmış görünen ve ekonomik faaliyetlerinde bütünleşmiş işletmeler topluluğu (Yüksel, 1999: 112) olarak da tanımlanmaktadır.

Dünya ticaretinin büyük bir bölümüne hâkim olan çok uluslu işletmelerin tanımlarından da anlaşılacağı üzere belirli özellikleri bulunmaktadır. Özetlemek gerekirse bu özellikleri aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Çürük vd., 2005, 55-56).

- Çok uluslu işletmeler, toplam kaynaklarının büyük bir kısmını uluslararası faaliyetlere yatıran işletmelerdir. Bu nedenle de, satışlarının ve karlarının büyük bir kısmını bu tür faaliyetlerden kazanmaktadırlar.

- Çok uluslu işletmeler, genel olarak uluslararası üretimle uğraşmakta ve birçok ülkede üretim ve pazarlama birimlerini işletmektedirler. Bu nedenle, çok uluslu işletmelerin kurulmasında ve faaliyete geçirilmesinde, bu işletmeler beraberlerinde sermaye yatırımları, teknolojiyi, teknik bilgiyi ve yönetimi de götürmektedirler.

- Çok uluslu işletmeler, dünyanın her bölgesinde veya ülkesinde faaliyette bulunamamakta, tüm imkânları değerlendirip ona göre en uygun kararı almaktadırlar.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Çok uluslu işletmeler, karar vermeyi gerektiren konularda küresel düzeydeki menfaatleri ile ve ilgili ülke menfaatlerini göz önüne almaktadırlar.
- Çok uluslu işletmeler, güçlü bir sermaye yapısına sahip olan ve teknolojik yönden üstün veya yeni ve ileri teknolojiye sahip olan işletmelerdir.
- Çok uluslu işletmelerde, üst yönetim genelde ana işletmenin bulunduğu ülkeden getirilmektedir. Böylece, faaliyette bulunulan ülke olan yöneticilerinin işletmede fazla amirlik kazanmaması önlenmeye çalışılmaktadır.
- Çok uluslu işletmeler oligopolistik üstünlükleri olan ve karmaşık bir örgüt yapısına sahip olan işletmelerdir.
- Çok uluslu işletmeler, ölçek büyüklüğüne erişmiş işletmeler olup, kitle üretimi yapmaktadırlar.
- Çok uluslu işletmelerde araştırma ve geliştirme faaliyetlerine çok önem verilmektedir. Bu nedenle, diğer işletmelere göre önemli rekabet avantajı elde etmektedirler.

2. Literatür Taraması

Ahmad (2013) Endonezya'da gerçekleştirdiği çalışmada; finansal başarısızlık olasılığı ile finansal oranlar ve yönetim yapısı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Finansal başarı skoru olarak Altman (1968), Altman vd. (1977), Ohlson (1980) ve Zmijewski (1984) tarafından önerilen ölçüm yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, finansal oranların finansal başarısızlık üzerindeki etkisi lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; finansal başarısızlık olasılığı ile toplam borçlar / toplam öz sermaye oranı arasında pozitif yönde, aktif karlılığı ve öz sermaye karlılığı arasında negatif yönde bir ilişki söz konusudur.

Turaboğlu, vd. (2017) çalışmalarında firmaların finansal başarısızlıkları ile sermaye yapısı kararları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Analiz sonucunda toplam borç oranı, kısa vadeli borç oranı ve dışsal öz sermaye oranı ile finansal başarısızlık skoru arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğunu dışsal öz sermaye oranı (yeni hisse senedi ihracı) ile finansal başarısızlık skoru arasında ise negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Zeytinoğlu ve Akarım (2013) çalışmalarında Altman'ın finansal olarak başarılı - başarısız ayırımına dayalı uygulamasını Borsa İstanbul örneğinde incelemişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre; uygulanan yöntemin işletmelerin mali başarısızlığının öngörülmesi hususunda % 88'in üzerinde açıklayıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akpınar vd. (2017) çalışmalarında Düzeltilmiş Altman Z skorunu finansal başarısızlık göstergesi olarak kullanmışlar, 2010 ila 2014 yılları arasında Borsa İstanbul'da yer alan 82 adet imalat işletmesi örneğinde finansal başarısızlık riskinin belirleyici etmenlerini

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

araştırmışlar. Elde edilen bulgulara göre; entelektüel sermayenin Z-skorunu pozitif etkilediği saptanmıştır.

Kulalı (2016) çalışmasında 2000-2013 yıllarında Borsa İstanbul'a kote olan iflas etmiş şirketlerin verileri kullanmış ve Altman Z-Skor modelinin tahmin gücünün oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Elitaş, vd. (2017), çalışmalarında 2009-2015 yılları arasında Borsa İstanbul (BİST) Sınai Endeksi'nde hisse senetleri işlem gören 112 firmanın verileri kullanılmışlardır. Geliştirilen dirençli tahminci modeli sonucunda; sermaye yoğunlaşması ve halka açıklık oranı ile finansal sıkıntı arasında negatif, buna karşın kurumsal yatırımcı sahipliği ile finansal sıkıntı arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca yabancı yatırımcı sahipliği ile finansal sıkıntı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Cengiz vd. (2015) çalışmalarında işletmelerin finansal başarısızlıkları, faktör analizi ve diskriminant analizi yardımıyla incelemiştir. Yaptıkları çalışma sonucunda BİST'de işlem gören 100 şirketin 2013 yılı verileri baz alınarak, başarılı ve başarısız işletmeleri belirlemiştir.

3. Araştırma

Çalışmada BIST-100 endeksinde yer alan finans sektörü dışı şirketler araştırmaya dahil edilmiştir. Toplamda 72 firma analize dahil edilerek 2017 yılı finansal raporları ve faaliyet raporları tamamen yayınlanmadığı için 2016 yılı verileri kullanılmıştır.

4. Araç Ve Yöntem

Çalışmanın analiz kısmında Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Analizdeki temel hedef çok ulusluluk ile finansal başarısızlık arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu kapsamda çok ulusluluğu tespit etmek için her bir işletmedeki yabancı hissedar düzeyi belirlenmiştir. Diğer taraftan Z skor hesaplaması yapılarak finansal başarısızlık düzeyi tespit edilmiştir. İki değişken korelasyon analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 1: Araştırmaya Dahil Edilen BIST-100 Firmaları

Sıra No	Şirket İsmi	Sıra No	Şirket İsmi
1	AFYON ÇİMENTO SANAYİ T.A.Ş.	37	GÖLTAŞ GÖLLER BÖLGESİ ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
2	AKENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	38	GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.
3	AKSA AKRİLİK KİMYA SANAYİİ A.Ş.	39	IŞIKLAR ENERJİ VE YAPI HOLDİNG A.Ş.
4	AKSA ENERJİ ÜRETİM A.Ş.	40	KARDEMİR KARABÜK DEMİR ÇELİK

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

			SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
5	ALARKO GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	41	KARSAN OTOMOTİV SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
6	ALARKO HOLDİNG A.Ş.	42	KARTONSAN KARTON SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
7	ANADOLU CAM SANAYİ A.Ş.	43	KİPA TİCARET A.Ş.
8	ANADOLU EFES BİRACILIK VE MALT SANAYİ A.Ş.	44	KORDSA TEKNİK TEKSTİL A.Ş.
9	ANEL ELEKTRİK PROJE TAAHHÜT VE TİCARET A.Ş.	45	MİGROS TİCARET A.Ş.
10	ARÇELİK A.Ş.	46	MLP SAĞLIK HİZMETLERİ A.Ş.
11	ASELSAN ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	47	NETAŞ TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.
12	AYEN ENERJİ A.Ş.	48	ODAŞ ELEKTRİK ÜRETİM SANAYİ TİCARET A.Ş.
13	BANVİT BANDIRMA VİTAMİNLİ YEM SANAYİ A.Ş.	49	OTOKAR OTOMOTİV VE SAVUNMA SANAYİ A.Ş.
14	BERA HOLDİNG A.Ş.	50	PARK ELEKTRİK ÜRETİM MADENCİLİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
15	BEŞİKTAŞ FUTBOL YATIRIMLARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	51	PEGASUS HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.
16	BİM BİRLEŞİK MAĞAZALAR A.Ş.	52	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.
17	BORUSAN MANNESMANN BORU SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	53	SASA POLYESTER SANAYİ A.Ş.
18	BRİSA BRIDGESTONE SABANCI LASTİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	54	SODA SANAYİ A.Ş.
19	COCA-COLA İÇECEK A.Ş.	55	TAT GIDA SANAYİ A.Ş.
20	ÇEMAŞ DÖKÜM SANAYİ A.Ş.	56	TAV HAVALİMANLARI HOLDİNG A.Ş.
21	ÇEMTAŞ ÇELİK MAKİNA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	57	TEKFEN HOLDİNG A.Ş.
22	DATAGATE BİLGİSAYAR MALZEMELERİ TİCARET A.Ş.	58	TEKNOSA İÇ VE DIŞ TİCARET A.Ş.
23	DEVA HOLDİNG A.Ş.	59	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.
24	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU HOLDİNG A.Ş.	60	TRAKYA CAM SANAYİ A.Ş.
25	DOĞTAŞ KELEBEK MOBİLYA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	61	TURCAS PETROL A.Ş.
26	DOĞUŞ OTOMOTİV SERVİS VE TİCARET A.Ş.	62	TURKCELL İLETİŞİM HİZMETLERİ A.Ş.
27	EGE ENDÜSTRİ VE TİCARET A.Ş.	63	TÜMOSAN MOTOR VE TRAKTÖR SANAYİ A.Ş.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

28	EİS ECZACIBAŞI İLAÇ, SINAİ VE FİNANSAL YATIRIMLAR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	64	TÜPRAŞ-TÜRKİYE RAFİNERİLERİ A.Ş.	PETROL
29	EMLAK KONUT GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	65	TÜRK HAVA YOLLARI A.O.	
30	ENKA İNŞAAT VE SANAYİ A.Ş.	66	TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.	
31	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.	67	TÜRK TRAKTÖR VE ZİRAAT MAKİNELERİ A.Ş.	
32	FENERBAHÇE FUTBOL A.Ş.	68	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM FABRİKALARI A.Ş.	
33	FLAP KONGRE TOPLANTI HİZMETLERİ OTOMOTİV VE TURİZM A.Ş.	69	ÜLKER BİSKÜVİ SANAYİ A.Ş.	
34	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ş.	70	VESTEL ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	
35	GALATASARAY SPOR TİF SINAİ VE TİCARİ YATIRIMLAR A.Ş.	71	YATAŞ YATAK VE YORGAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	
36	GOODYEAR LASTİKLERİ T.A.Ş.	72	ZORLU ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	

Kaynak: www.kap.org.tr

Tablo 2: Değişkenler

Değişkenler	
Dönen Varlıklar Toplamı	Bağımsız Değişken
Aktif Toplam	Bağımsız Değişken
Dağıtılmamış Karlar	Bağımsız Değişken
Faiz Ve Vergi Öncesi Kârlar (FVÖK)	Bağımsız Değişken
Özkaynak Toplamı	Bağımsız Değişken
Borçlar Toplamı	Bağımsız Değişken
Brüt Satışlar	Bağımsız Değişken
Yabancı Hissedarların Oranları	Bağımsız Değişken
Altman Z-Skoru	Bağımlı Değişken

Çalışma kapsamında 72 adet firmanın 2016 yılında ilgili verilerinden yararlanılarak Z-skorları hesaplanmıştır. Aynı zamanda firmaların çok ulusluluğunu ölçmek amacıyla firma içinde yabancı hissedar oranları tespit edilmiş ve elde edilen sonuçlar Z-skorlarıyla korelasyon analizine sokulmuştur.

Güncellenmiş Z-Skoru formülü aşağıdaki gibidir (Elitaş, vd., 2017: 795):

Z Skoru = $X1 = +0,717$ (Çalışma Sermayesi / Toplam Varlıklar)

$X2 = +0,847$ (Geçmiş Yıl Karları / Varlıklar)

$X3 = +3,107$ (Faiz ve Vergi Öncesi Kazanç / Toplam Varlıklar)

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

$X_4 = +0,420$ Hisse Senetlerinin Defter Değeri / Borcun Defter Değeri

$X_5 = +0,998$ (Satış Gelirleri / Toplam Varlıklar)

$Z\text{-Skoru} = X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5$

Korelasyon analizi ise, iki veri seti arasındaki ilişkiyi incelerken bağımlı ve bağımsız değişkenlerin doğrusal bir fonksiyonu olarak türettiği değişkenlerden yararlanmaktadır.

Korelasyon analizi iki ya da daha çok değişken arasında ilişki olup olmadığını, ilişki varsa yönünü ve gücünü inceleyen “korelasyon analizi” ile değişkenlerden birisi belirli bir birim değiştiğinde diğerinin nasıl bir değişim gösterdiğini inceleyen “regresyon analizi” sağlık bilimlerinde çok kullanılan istatistiksel yöntemlerdir.

Saçılım grafikleri iki değişken arasındaki ilişki hakkında genel bir bilgi edinmemizi sağlar. Ancak, ilişkinin miktarı konusunda yorum yapabilmek için korelasyon katsayısının hesaplanması gerekmektedir. Korelasyon katsayısı (r), iki değişken arasındaki ilişkinin ölçüsüdür ve -1 ve +1 arasında değişim gösterir.

Korelasyon katsayısı iki değişken arasındaki ilişkiyi gösterirken diğer değişkenlerin etkilerini dikkate almaz. Ancak, bazen geriye kalan değişkenlerin etkisi ortadan kaldırıldıktan sonra, iki değişken arasındaki ilişkinin miktarı incelenmek istenebilir. Diğer bir deyişle, ikincil ilişkilerin etkisi ortadan kaldırıldıktan sonra iki değişken arasındaki gerçek ilişki incelenmek istenebilir. Bu inceleme kısmi korelasyon katsayıları yardımı ile yapılmaktadır.

Söz konusu analiz, bu yönüyle çok değişkenli istatistiksel bir teknik olan temel bileşenler analizine benzemektedir. Temel bileşenler analizi, birbirleriyle yüksek derecede korelasyona sahip p boyutlu bir veri kümesini, birbirleriyle korelasyonsuz ve k boyuta ($k < p$) sahip bir yapıya indirgemeyi amaçlayan bir veri transformasyon tekniğidir. Korelasyon analizinde, orijinal veri setinden elde edilecek doğrusal fonksiyonlar arasındaki korelasyonu maksimum yapacak bileşenler türetilirken, temel bileşenler analizinde ise gözlenmiş veri kümesindeki bilgiyi açıklayabilecek maksimum varyansa sahip bileşenler oluşturulmaktadır (Bektaş ve Tekin, 2013: 320).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

5. Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen Z-skorumları aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: Bist-100 Firmalarının Z-Skorları

Sıra No	Şirket İsmi	Z-skoru
1	AFYON ÇİMENTO SANAYİ T.A.Ş.	0,322878
2	AKENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	0,089953
3	AKSA AKRİLİK KİMYA SANAYİİ A.Ş.	1,671948
4	AKSA ENERJİ ÜRETİM A.Ş.	0,746719
5	ALARKO GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	64,96339
6	ALARKO HOLDİNG A.Ş.	1,416239
7	ANADOLU CAM SANAYİİ A.Ş.	1,385887
8	ANADOLU EFES BİRACILIK VE MALT SANAYİİ A.Ş.	1,156678
9	ANEL ELEKTRİK PROJE TAAHHÜT VE TİCARET A.Ş.	1,712565
10	ARÇELİK A.Ş.	1,866152
11	ASELSAN ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	1,439996
12	AYEN ENERJİ A.Ş.	0,287032
13	BANVİT BANDIRMA VİTAMİNLİ YEM SANAYİİ A.Ş.	2,440473
14	BERA HOLDİNG A.Ş.	7,983989
15	BEŞİKTAŞ FUTBOL YATIRIMLARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	1,15295
16	BİM BİRLEŞİK MAĞAZALAR A.Ş.	5,183954
17	BORUSAN MANNESMANN BORU SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	1,246018
18	BRİSA BRIDGESTONE SABANCI LASTİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	1,151735
19	COCA-COLA İÇECEK A.Ş.	1,257934
20	ÇEMAŞ DÖKÜM SANAYİ A.Ş.	0,978545
21	ÇEMTAŞ ÇELİK MAKİNA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	2,778936
22	DATAGATE BİLGİSAYAR MALZEMELERİ TİCARET A.Ş.	4,990701
23	DEVA HOLDİNG A.Ş.	1,638654
24	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU HOLDİNG A.Ş.	1,566126

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Tablo 3'ün devamı

Sıra No	Şirket İsmi	Z-skoru
25	DOĞTAŞ KELEBEK MOBİLYA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0,9995
26	DOĞUŞ OTOMOTİV SERVİS VE TİCARET A.Ş.	3,2018
27	EGE ENDÜSTRİ VE TİCARET A.Ş.	3,8054
28	EİS ECZACIBAŞI İLAÇ, SİNAİ VE FİNANSAL YATIRIMLAR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	2,5373
29	EMLAK KONUT GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	1,697
30	ENKA İNŞAAT VE SANAYİ A.Ş.	2,2002
31	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.	1,9478
32	FENERBAHÇE FUTBOL A.Ş.	0,3083
33	FLAP KONGRE TOPLANTI HİZMETLERİ OTOMOTİV VE TURİZM A.Ş.	2,0433
34	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ş.	2,8682
35	GALATASARAY SPOR TİF SİNAİ VE TİCARİ YATIRIMLAR A.Ş.	-0,821
36	GOODYEAR LASTİKLERİ T.A.Ş.	3,0357
37	GÖLTAŞ GÖLLER BÖLGESİ ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	1,038
38	GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.	1,4236
39	İŞIKLAR ENERJİ VE YAPI HOLDİNG A.Ş.	1,2664
40	KARDEMİR KARABÜK DEMİR ÇELİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0,7804
41	KARSAN OTOMOTİV SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0,5656
42	KARTONSAN KARTON SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	2,9779
43	KİPA TİCARET A.Ş.	1,532
44	KORDSA TEKNİK TEKSTİL A.Ş.	1,8934
45	MİGROS TİCARET A.Ş.	1,9333
46	MLP SAĞLIK HİZMETLERİ A.Ş.	1,4817
47	NETAŞ TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.	1,619

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

48 | ODAŞ ELEKTRİK ÜRETİM SANAYİ TİCARET A.Ş. | 0,7936

Tablo 3'ün devamı

Sıra No	Şirket İsmi	Z-skoru
49	OTOKAR OTOMOTİV VE SAVUNMA SANAYİ A.Ş.	1,681642
50	PARK ELEKTRİK ÜRETİM MADENCİLİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0,639063
51	PEGASUS HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.	0,927868
52	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.	1,816392
53	SASA POLYESTER SANAYİ A.Ş.	2,594967
54	SODA SANAYİİ A.Ş.	3,074606
55	TAT GIDA SANAYİ A.Ş.	3,086079
56	TAV HAVALİMANLARI HOLDİNG A.Ş.	0,815757
57	TEKFEN HOLDİNG A.Ş.	1,626633
58	TEKNOSA İÇ VE DIŞ TİCARET A.Ş.	3,722081
59	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.	1,928432
60	TRAKYA CAM SANAYİİ A.Ş.	1,433724
61	TURCAS PETROL A.Ş.	0,648104
62	TURKCELL İLETİŞİM HİZMETLERİ A.Ş.	1,382588
63	TÜMOSAN MOTOR VE TRAKTÖR SANAYİ A.Ş.	2,908957
64	TÜPRAŞ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	1,766134
65	TÜRK HAVA YOLLARI A.O.	0,749325
66	TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.	0,859314
67	TÜRK TRAKTÖR VE ZİRAAT MAKİNELERİ A.Ş.	2,69303
68	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM FABRİKALARI A.Ş.	1,520832

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

69	ÜLKER BİSKÜVİ SANAYİ A.Ş.	1,539036
70	VESTEL ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	1,58579
71	YATAŞ YATAK VE YORGAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	2,272247
72	ZORLU ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	0,296028

Tablo 4: Yabancı Hissedar Oranları

Sıra No	Şirket İsmi	Yabancı Hissedar Oranı (%)
1	AFYON ÇİMENTO SANAYİ T.A.Ş.	0%
2	AKENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	0%
3	AKSA AKRİLİK KİMYA SANAYİİ A.Ş.	5%
4	AKSA ENERJİ ÜRETİM A.Ş.	17%
5	ALARKO GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	0%
6	ALARKO HOLDİNG A.Ş.	0%
7	ANADOLU CAM SANAYİİ A.Ş.	0%
8	ANADOLU EFES BİRACILIK VE MALT SANAYİİ A.Ş.	30%
9	ANEL ELEKTRİK PROJE TAAHHÜT VE TİCARET A.Ş.	7%
10	ARÇELİK A.Ş.	0%
11	ASELSAN ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
12	AYEN ENERJİ A.Ş.	0%
13	BANVİT BANDIRMA VİTAMİNLİ YEM SANAYİİ A.Ş.	92%
14	BERA HOLDİNG A.Ş.	0%

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

15	BEŞİKTAŞ FUTBOL YATIRIMLARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
16	BİM BİRLEŞİK MAĞAZALAR A.Ş.	0%
17	BORUSAN MANNESMANN BORU SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	7%
18	BRİSA BRIDGESTONE SABANCI LASTİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	44%
19	COCA-COLA İÇECEK A.Ş.	20%
20	ÇEMAŞ DÖKÜM SANAYİ A.Ş.	8%
21	ÇEMTAŞ ÇELİK MAKİNA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
22	DATAGATE BİLGİSAYAR MALZEMELERİ TİCARET A.Ş.	0%
23	DEVA HOLDİNG A.Ş.	82%
24	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU HOLDİNG A.Ş.	0%
25	DOĞTAŞ KELEBEK MOBİLYA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
26	DOĞUŞ OTOMOTİV SERVİS VE TİCARET A.Ş.	0%
27	EGE ENDÜSTRİ VE TİCARET A.Ş.	0%
28	EİS ECZACIBAŞI İLAÇ, SİNİ VE FİNANSAL YATIRIMLAR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
29	EMLAK KONUT GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	0%
30	ENKA İNŞAAT VE SANAYİ A.Ş.	0%
31	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.	12%
32	FENERBAHÇE FUTBOL A.Ş.	0%
33	FLAP KONGRE TOPLANTI HİZMETLERİ OTOMOTİV VE TURİZM A.Ş.	0%
34	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ş.	0%
35	GALATASARAY SPORİF SİNİ VE TİCARİ YATIRIMLAR A.Ş.	0%
36	GOODYEAR LASTİKLERİ T.A.Ş.	75%

Tablo 4'ün devamı

Sıra No	Şirket İsmi	Yabancı Hissedar Oranı (%)
37	GÖLTAŞ GÖLLER BÖLGESİ ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
38	GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.	0%
39	İŞIKLAR ENERJİ VE YAPI HOLDİNG A.Ş.	0%
40	KARDEMİR KARABÜK DEMİR ÇELİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
41	KARSAN OTOMOTİV SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
42	KARTONSAN KARTON SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
43	KİPA TİCARET A.Ş.	0%
44	KORDSA TEKNİK TEKSTİL A.Ş.	0%
45	MİGROS TİCARET A.Ş.	73%

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

46	MLP SAĞLIK HİZMETLERİ A.Ş.	32%
47	NETAŞ TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.	48%
48	ODAŞ ELEKTRİK ÜRETİM SANAYİ TİCARET A.Ş.	0%
49	OTOKAR OTOMOTİV VE SAVUNMA SANAYİ A.Ş.	0%
50	PARK ELEKTRİK ÜRETİM MADENCİLİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
51	PEGASUS HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.	0%
52	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.	0%
53	SASA POLYESTER SANAYİ A.Ş.	0%
54	SODA SANAYİİ A.Ş.	0%
55	TAT GIDA SANAYİ A.Ş.	0%
56	TAV HAVALİMANLARI HOLDİNG A.Ş.	46%
57	TEKFEN HOLDİNG A.Ş.	0%
58	TEKNOSA İÇ VE DIŞ TİCARET A.Ş.	0%
59	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.	38%
60	TRAKYA CAM SANAYİİ A.Ş.	0%
61	TURCAS PETROL A.Ş.	0%
62	TURKCELL İLETİŞİM HİZMETLERİ A.Ş.	5%
63	TÜMOSAN MOTOR VE TRAKTÖR SANAYİ A.Ş.	0%
64	TÜPRAŞ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	0%
65	TÜRK HAVA YOLLARI A.O.	0%
66	TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.	55%
67	TÜRK TRAKTÖR VE ZİRAAT MAKİNELERİ A.Ş.	38%
68	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM FABRİKALARI A.Ş.	2%
69	ÜLKER BİSKÜVİ SANAYİ A.Ş.	51%
70	VESTEL ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
71	YATAŞ YATAK VE YORGAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	0%
72	ZORLU ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş.	0%

Araştırma sonucunda elde edilen korelasyon analizi aşağıdaki gibidir.

Tablo 5: Korelasyon Analizi

	Z-Skor	Yabancı Hissedar Oranı
Z skor	1	-,060
Pearson Correlation		,617
Sig. (2-tailed)	72	72

N			
Yabancı Hissedar Oranı	Pearson	-,060	1
Correlation		,617	
Sig. (2-tailed)		72	72
N			

6. Sonuç Ve Değerlendirmeler

Analiz sonucunda çok ulusluluk ile finansal başarısızlık arasında çok zayıf ve negatif bir korelasyon bulunmuştur. Buna göre ülkemiz halka açık şirketleri açısından değerlendirildiğinde çok uluslu duruma gelen firmaların finansal başarısızlık düzeyleri çok az miktarda gerilemiştir. Diğer bir ifadeyle çok ulusluluğun artması firmaların finansal başarısızlık düzeylerini çok az da olsa arttırmıştır.

BIST-100 endeksinde yer alan finans dışı şirketlerin 2016 yılı verilerinden faydalanılarak yapılan bu çalışmada şirketlerin çok uluslu olması onların finansal başarısızlık yaşama ihtimallerini düşük seviyede artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Farklı zaman, firma örneklemeleri ve süreçler açısından sonuçlar farklılık gösterebilir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KAYNAKÇA

AHMAD, G. N. (2013). Analysis of financial distress in Indonesian stock exchange. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 2(2). 521-533.

AKPINAR, O. ve AKPINAR, G. (2017). Finansal Başarısızlık Riskinin Belirleyicileri: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 9(4): 932-951.

ALTMAN, E. I. (1968). Financial Ratios. Discriminant Analysis And The Prediction Of Corporation Bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23. 589-609.

ALTMAN, E. I., Haldeman, R., & Narayanan, P. (1977). Zeta analysis: A new model to identify bankruptcy risk of Corporation. *Journal of Banking & Finance*, (1). 29-54.

BEKTAŞ, H. TEKİN, M. (2013). Finansal Oranlar Ve Borsa Performans Oranları İlişkisi: İmkb' De İşlem Gören Bankaların Kanonik Korelasyon Analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 34(1): 317-329.

CENGİZ, T.C., TURANLI, M., KALKAN, S.B. ve KÖSE, İ. (2015). Türkiyedeki İşletmelerin Finansal Başarısızlığının Faktör Analizi Ve Diskriminant Analizi İle İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*, (23): 62-80.

ÇÜRÜK, T. DOĞAN, Z. TÜRK, Z. (2005). Çok Uluslu İşletmelerin Faaliyet Gösterdikleri Ülkelerde Karşılaştıkları Muhasebe Sorunları. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 32: 53-79.

ELİTAŞ, B.L., DOĞAN, M. ve KEVSER, M. (2017). Finansal Sıkıntı ve Sahiplik Yapısı Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4): 787-804.

KULALI, İ. (2016). Altman Z-Skor Modelinin Bist Şirketlerinin Finansal Başarısızlık Riskinin Tahmin Edilmesinde Uygulanması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 12(27): 283-291.

MUTLU, E. C. (1999). *Uluslararası İşletmecilik*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

TASLICA, O. (1995). Çok Uluslu İşletmeler ve Türkiye. Uluslararası İşletmecilik (Derleyen: İnan Özalp). *Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları*, 849.

TURABOĞLU, T. ERKOL, A.Y., ve TOPALOĞLU, E. E. (2017). Finansal Başarısızlık ve Sermaye Yapısı Kararları: BIST 100 Endeksindeki Firmalar Üzerine Bir Uygulama. *Business and Economics Research Journal*. 8(2). 247-258.

ZEYTİNOĞLU, E. ve AKARIM, Y. D. (2013). Financial Failure Prediction Using Financial Ratios: An Empirical Application on Istanbul Stock Exchange. *Journal of Applied Finance & Banking*. 3(3), 107-116.

ZMİJEWSKI, M. (1984). Methodological issues related to the estimation of financial distress prediction models. *Journal of Accounting Research Supplement*. (22), 59-86.

ÜNİVERSİTELERDEKİ MUHASEBE EĞİTİMİ ETKİNLİĞİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE BELİRLENMESİ; KPSS MUHASEBE TESTİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

Osman AKIN

Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, osmanakin@mehmetakif.edu.tr

Osman Kürşat ONAT

Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, dr_osmankursat@hotmail.com

Ersin ERAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, ersiner107@hotmail.com

ÖZET

Muhasebe eğitimi, yeni muhasebe meslek mensuplarının yetiştirilmesi ve iş dünyasına muhasebe konusunda farkındalığı yüksek adaylar kazandırılması açısından son derece önemlidir. Bu aşamada merak edilen durum ise muhasebe eğitimi konusunda üniversitelerin ne ölçüde etkin olduklarının belirlenmesidir. Muhasebe eğitiminin etkinliği ise birçok mezunun girmiş olduğu KPSS sınavı özelinde araştırılmıştır. Sonuçlar üniversitelerin muhasebe eğitimlerini daha etkin duruma getirmeleri konusunda yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Veri Zarflama Analizi, Sınav, Etkinlik

Determination of Efficiency of Accounting Education in Universities via Data Envelopment Analysis; A Survey Specific to Public Personnel Selection Examination Accounting Test

ABSTRACT

Accounting education is impressively important in aspect of training of new certified public accountants and gaining highly awared nominees to business world in subject of accounting. In this process efficiency of universities in subject of accounting education is to be questioned. In this study efficiency of accounting education was researched in aspect of SSSE (State Staff Selection Exam) that many graduates entering. Results will lead way universities to make accounting education more efficient.

Keyword: Accounting Education, Data Envelopment Analysis, Exam, Efficiency

1. Giriş

Öğrencilerin, muhasebe eğitimi başlangıcındaki eğitim altyapısı, muhasebe dersleri içeriğinin öğrencilerin eğitim düzeylerine uygunluğu, eğitim kurumunun fiziksel altyapısının yeterliliği ve en önemlisi muhasebe eğitiminin verilmesinde doğrudan ve dolaylı etkisi olan insani unsurların yeterlilikleri büyük önem taşımaktadır. (Karcıoğlu ve Dızman, 2016: 870).

Yeni muhasebe meslek mensuplarının yetiştirilmesi açısından ders müfredatları ve ders içerikleri eğitim araç ve gereçleri, çağın gerektirdiği gelişmişlik düzeyine ayak uydurmak için

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

daima yenilenmekte ve güncellenmektedir. Yenilenen eğitim müfredatı, ders içerikleri, eğitim araç ve gereçleri ve eğitim kurumlarının fiziksel yapısı muhasebe eğitimi etkinliğinin ölçülmesini kolaylaştıracak unsurlardır. Bunların yanında muhasebe eğitimi konusunda üniversitelerin ne ölçüde etkin olduklarının belirlenmesi merak konusu olmaktadır. Öğrencilerin bir eğitim hayatı içerisinde almış oldukları muhasebe içerikli dersler, ders saatleri, ders içerisinde kullanılan muhasebe eğitimi daha etkin kılacak teknolojik ürünler, eğitim kurumları ve devletin belirlediği kurumlar tarafından yapılan muhasebe sınavları, alınan muhasebe eğitimi ekonomik yaşamda kullanmalarına olanak sağlayan iş başında eğitim stajları ve en önemlisi de muhasebe eğitimi veren öğretmenler muhasebe eğitimi etkinliğinin ölçülmesinde kullanılacak etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada muhasebe eğitiminin etkinliği üniversite mezunlarının girmiş olduğu KPSS sınavı özelinde araştırılmış ve elde edilen sonuçların üniversitelerin muhasebe eğitimlerini daha etkin duruma getirmeleri konusunda yol gösterici olması amaçlanmıştır.

2. Literatür Taraması

Zaif ve Ayanoğlu, (2007) çalışmalarında ise ülkemizdeki üniversitelerin İşletme Bölümü ders programlarında yer alan Muhasebe derslerinin ortalama kredileri ve ortalama ders sayıları açısından Devlet Üniversitelerinin ve Vakıf Üniversitelerinin değerlendirilmesini yapmışlardır. Muhasebe derslerinin toplamının oranı İşletme Bölümlerinde yer alan derslerin % 14'üne tekabül ettiği için uygulamanın gereksinimlerini ve Muhasebe Eğitim Standartlarının önerilerini karşılamada yetersiz kaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla bu ihtiyacı karşılamak ve muhasebe eğitiminde kaliteyi arttıracak ders programlarının oluşturulabilmesi için ülkemizde İşletme Bölümlerinin yanı sıra Muhasebe veya Muhasebe-Finansman Bölümlerinin açılmasına da ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır.

Tekşen, vd. (2010) çalışmalarında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokullarında öğrenim gören muhasebe öğrencilerin muhasebe eğitimlerinin değerlendirilmesini ele almışlardır. Sonuç olarak; öğrencilerin almış oldukları muhasebe ders sayısının, ders süresinin ve verilen eğitimin kalitesinin daha da artırılması gerektiğine ve muhasebe derslerinde aktarılan bilgilerin mesleğe ilişkin temel bilgileri öğretme açısından daha da yeterli hale getirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Karcioğlu ve Dızman (2016) çalışmalarında; Muhasebe Eğitimi'nin belirtilen standartlar doğrultusunda ne derece yapılabildiğinin tespiti amaçlamışlardır. Çalışma kapsamında muhasebe eğitimi verilen tüm eğitim düzeylerinden (Erzurum'da bulunan iki "Ticaret Meslek Lisesi", iki "Yüksekokul", iki "Fakülte" ve bir Üniversitenin "Yüksek Lisans" ve "Doktora" öğrencilerine) öğrencilere "Muhasebe Eğitiminde Kalite Standartları Açısından Yeterlilikler Anketi" uygulamışlardır. Öğrencilerin muhasebe eğitiminde kalite standartları açısından en yüksek yeterlilikleri Lise düzeyinde, En düşük yeterlilikleri ise Doktora düzeyinde gördükleri sonucuna ulaşmışlardır.

Bekçi, (2006), çalışmalarında Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Süleyman Demirel Üniversitesi'ne bağlı Meslek Yüksek Okullarında öğrenim gören öğrencilerin Bilgisayarlı Muhasebe Dersine bakış açıları değerlendirilmiştir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Yanık (2013) çalışmasında muhasebe lisans eğitiminin eğitim sürecinde fakültelerde ve eğitim süreci sonrasında KPSS A kurslarında verilmesinin değerlendirilmesini amaçlamıştır. Kıyaslama faktörleri olarak başarı ve verimlilik etkenleri ile öğretim elemanları nitelikleri kullanmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin üç ayrı bölgesinde belirlenen KPSS A kursu öğrencilerine, tam sayım yöntemiyle anket uygulamıştır. Araştırma sonuçlarına göre muhasebe eğitimine etki eden başarı ve verimlilik faktörleri açısından önemli düzeyde farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca, fakülte ve KPSS A kursu faktörlerin ortalama değerleri ve standart sapma değerleri fakülte eğitiminin daha iyi düzeyde olduğu sonucunu ortaya koyduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yanık vd. (2013) çalışmalarında muhasebe öğrenimi gören Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programında öğrenim gören öğrencilerin Türkiye Muhasebe Standartları hakkındaki algılarının ortaya konulmasını amaçlamışlardır. Yapılan araştırma sonucunda, muhasebe mesleğini mezuniyetten sonra icra etmek isteyen öğrencilerle, muhasebe mesleğini icra etmeyi düşünmeyen öğrenciler, muhasebe mesleğine ilgi düzeyi yüksek olan öğrenciler ile mesleğe ilgi düzeyi düşük olan öğrenciler, staj ve iş tecrübesi olan öğrenciler ile staj ve iş tecrübesi olmayan öğrenciler, son sınıfta okuyan öğrenciler ile birinci sınıfta okuyan öğrenciler arasında muhasebe standartlarını algılamaları bakımından anlamlı farklar ortaya çıkmıştır. Ticaret meslek lisesi mezunu öğrenciler ile diğer liselerden mezun olan öğrenciler ve bölümü ilk sırada tercih eden öğrenciler ile 2. ve diğer sırada tercih eden öğrenciler arasında muhasebe standartlarını algılamaları bakımından anlamlı farklar ortaya çıkmamıştır.

3. Araştırma

Çalışmamızda ülkemizde faaliyet göstermekte olan yükseköğretim kurumlarında muhasebe eğitiminin etkinliğini ölçmek için etkinlik araştırması yapılmıştır. Bu kapsamda Yükseköğretim Kurumu verilerine göre 2015 yılı itibariyle ülkemizde faaliyet göstermekte olan tüm yükseköğretim kurumları değerlendirmeye alınmış, üniversitelerde verilen muhasebe ders sayıları, ders saatleri, muhasebe eğitimi veren öğretim üyeleri ve üniversitelerin 2015 yılı KPSS muhasebe testi ortalamaları dikkate alınarak veri zarflama analizine dâhil edilmiş ve araştırma bu şekilde yapılmıştır.

4. Yöntem ve Metodoloji

Araştırmada, Veri Zarflama Analizi yöntemi kullanılmıştır. Üniversitelerin web sitelerinden elde edilen veriler analiz kullanılmıştır. Analizde kullanılan girdi değişkenleri

- Sınava Giren Aday Sayısı
- Muhasebe Kökenli Öğretim Üyesi Sayısı
- Eğitim Süresince Verilen Muhasebe Ders Saati Sayısı (İşletme Bölümleri Baz Alınmıştır)

Analizde Kullanılan Çıktı Değişkenleri

- KPSS Muhasebe Testi Ortalamalarıdır.

4.1. Veri Zarflama Analizi

Veri Zarflama Analizi, çok sayıda girdi ve çıktının karşılaştırma yapmayı zorlaştırdığı durumlarda, ürettikleri mal veya hizmet açısından birbirlerine benzer karar birimlerinin göreliliklerini ölçmek için geliştirilmiş bir doğrusal programlama yöntemi (Kocakalay ve Işık, 2003: 164). Bu konudaki ilk araştırma Charnes ve arkadaşları (1978) tarafından, karar amacı gütmeyen işletmelerin karşılaştırmalı etkinliklerini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu yöntem, daha sonraları karar amaçlı mal ve hizmet sektörlerinde de işletmeler arası görelilik etkinliğinin ölçümünde kullanılmaya başlanmıştır (Banker, 1992).

Eğer doğru şekilde kullanılırsa Veri Zarflama Analizi etkili bir araçtır. Bu yöntemi etkili yapan bazı özellikler aşağıda özetlenmiştir (Kocakalay ve Işık, 2003: 164):

- Fazla sayıda girdi ve çıktı modellerini ele alır.
- Girdi ve çıktıyı ilişkilendiren fonksiyonel bir formata ihtiyaç duymaz.
- Etkinlikleri hesaplanan karar birimleri, referans grubu ya da gruplarıyla kıyaslanır.
- Girdi ve çıktılar çok farklı birimlere sahip olabilir.

4.1.1. Veri Zarflama Yöntemleri

Veri Zarflama Analizi modelleri ölçeğe göre sabit veya değişken getirili olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Bu modeller yönelimlerine göre “girdi yönelimli modeller”, “çıkıtı yönelimli modeller” ve “yönelimsiz modeller” olmak üzere 3 gruba ayrılırlar (Kecek, 2010:64).

Veri Zarflama Analizinde temel olarak üç yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemler;

- CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Yöntemi
- BCC (Banker-Charnes-Cooper) Yöntemi
- Toplamsal Yöntemdir.

Bu yöntemlerin tümünde, girdi ya da çıkıtı odaklılık dikkate alınmak şartıyla kesirli programlama-doğrusal programlama dönüşümü kullanılabilir (Yavuz ve İşçi, 2013: 160).

CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Yöntemi, Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından geliştirilen ilk ve temel VZA modelidir. Bu model, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında karar birimlerinin toplam etkinlik skorlarını hesaplamaktadır (Behdioğlu ve Özcan, 2009: 305).

BCC (Banker-Charnes-Cooper) Yöntemi, CCR modelleri ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında karar birimlerinin toplam etkinliğini belirlemek için kullanılır. Banker-Charnes-Cooper tarafından önerilen BCC modelleri ise ölçeğe göre değişen getiri altında etkinlik skorunu ölçmektedir (Bircan, 2011: 336).

Girdiye yönelik BCC modeli, girdilerin oransal azalması boyunca, sınır doğrultusunda maksimum hareketi, çıkıtıya yönelik BCC modelleri ise çıkıtların oransal artırımını ile sınır doğrultusunda maksimum hareketi amaçlamaktadır (Behdioğlu ve Özcan, 2009: 306).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

BCC modelini kullanarak tüm karar birimleri için ölçeğe göre getiri tipi de belirlenebilir. BCC sınırı her zaman CCR sınırının altında yer alır. Bu yüzden CCR etkinlik skoru, BCC etkinlik skorundan küçük veya ona eşit olacaktır (Yavuz ve İşçi, 2013: 162).

Toplamsal Yöntem, Bu model Charnes, Cooper, Golany, Seiford ve Stutz tarafından 1985 yılında geliştirilmiş olup, girdi ve/veya çıktıya yönlendirilmeden sonuç üretmektedir. Toplamsal model, ölçeğe göre değişken getiri koşuluna tabi olan bir modeldir. Ölçeğe göre değişken getiri varsayımı ile karar birimlerinde oluşturulan muhtemel çözüm alanı dış büyük bir yapı oluşturmaktadır. Bu model konik zarf oluşturan ölçeğe göre sabit getiri durumuna göre daha sıkı bir dış büyüklük zarfı oluşturarak veri noktalarını daha sıkı sarar (Bakırcı, 2006: 142).

4.1.2. Veri Zarflama Analizini Uygulama Aşamaları

VZA yöntemiyle yapılacak bir etkinlik çalışması, başlıca aşağıdaki 5 aşamada gerçekleştirilir

1. Karar Verme Birimi Seçimi
2. Girdi ve Çıktıların Seçimi
3. Verilerin Elde Edilmesi
4. Göreli Etkinliğin Ölçülmesi
5. Sonuçların Değerlendirilmesi aşamaları uygulanarak veri zarflama analizi tamamlanır (Kocakalay ve Işık, 2003: 169).

5. Araştırmanın Kısıtları

İşletme bölümü olmayan üniversiteler araştırma dışı bırakılmıştır. Öğretim üyelerinin uzmanlık alan bilgilerine ulaşamayan üniversiteler analiz dışı bırakılmıştır. Belirlenen değişkenlerden biri veya birkaçı tespit edilemeyen üniversiteler analiz dışı bırakılmıştır. Çalışmada 2015 verileri kullanılmıştır.

Analizler EMS programıyla yapılmıştır. Verilerin daha hassas analiz edilebilmesi için Super Efficiency özelliği kullanılmıştır. Bu nedenle etkinlik skorları 100'ün üzerindedir.

6. Bulgular

ANALİZ ÖNCESİ EN YÜKSEK KPSS TEST ORTALAMASINA SAHİP ON ÜNİVERSİTE

Sıra No	Üniversiteler	KPSS Muhasebe Testi Ortalaması
1	Ankara Üniversitesi	7,390
2	Gazi Üniversitesi	7,100
3	Marmara Üniversitesi	7,040
4	Boğaziçi Üniversitesi	6,130
5	İstanbul Üniversitesi	6,080
6	Hacettepe Üniversitesi	6,060
7	Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi	5,950
8	Galatasaray Üniversitesi	5,630
9	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	5,540
10	Okan Üniversitesi	5,480

Şekil 1: KPSS Test Ortalamasına Sahip İlk On Üniversite

Analiz Sonuçlarına Göre Etkin Üniversiteler

Sıra No	Üniversite	Skor
1	Okan Üniversitesi	246,36%
2	Maltepe Üniversitesi	232,90%
3	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	134,79%
4	Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi	106,79%

Şekil 2: Analiz Sonuçlarına Göre Etkin Üniversiteler

7. Sonuçlar ve Değerlendirmeler

Muhasebe eğitiminin etkinliğine yönelik yapılan çalışmada ülkemizdeki devlet ve vakıf üniversitelerinin muhasebe eğitimi konusundaki etkinlikleri değerlendirilmiştir. Bu araştırmada veri zarflama analizine dayalı bir etkinlik araştırması yapılmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda 1'i devlet (ODTÜ) 3'ü vakıf (Maltepe, TOBB, Okan) olmak üzere 4 üniversite etkin olarak belirlenmiştir. Etkin olan üniversitelerin 2'sinde (Maltepe ve TOBB) muhasebe kökenli öğretim üyelerinin araştırma yapılan dönemde kadrolarında olmadığı belirlenmiştir. Bu durumda üniversitelerin etkin çıkmasında sınava giren aday sayısının az olması ve test ortalamalarının yüksekliği neden olmaktadır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Birçok devlet üniversitesinin de çok sayıdaki muhasebe öğretim üyesi bulunmasına karşın etkin düzeyin altında belirlenmesinde ise hem sınava giren aday sayılarının fazla olması hem de test ortalamalarının düşmesi etkili olmuştur.

Yapılan araştırma öğrencilerin yükseköğretimleri esnasında aldıkları muhasebe eğitiminin veya öğretim üyesi sayısının tek başına bir başarı kriteri olmadığını bununla birlikte öğrencilerin bilinç düzeyinin sınav başarısında büyük önem kazandığını ve vakıf üniversitelerinin bu motivasyonu sağlayabildikleri söylenebilir.

Bunlarla birlikte ağırlıklı olarak devlet üniversitelerinin öğrencileri KPSS muhasebe testi ile elde edebilecekleri kariyer seçenekleri konusunda daha fazla motive etmeleri gerektiği de çalışmanın diğer sonuçları arasında sayılabilir.

Sonuç itibarıyla muhasebe ders saati sayısı muhasebe eğitiminde tek başına bir başarı kriteri değildir. Bunların yanı sıra muhasebe eğitiminin etkinliğini yönlendirecek en önemli etken öğrencilerin farkındalık düzeyi olarak belirlenmektedir.

KAYNAKÇA

BAKIRCI, F. (2006). *Üretimde Etkinlik ve Verimlilik Ölçümü Veri Zarflama Analizi Teori ve Uygulama*, İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım

BANKER, R.D., 1992, Estimation of Returns To Scale Using Data Envelopment Analysis. *European Journal of Operational Research*, 62: 74-84.

BEHDİOĞLU, S. ve ÖZCAN, G. (2009). Veri Zarflama Analizi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3): 301-326.

BEKÇİ, İ., TİTİZ, İ. ve ÖMÜRBEK, N. (2006). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Bilgisayarlı Muhasebe Dersine Bakış Açılarına İlişkin Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 166-175.

BİRCAN, H. (2011). Veri Zarflama İle Sivas İli Merkez Sağlık Ocaklarının Etkinliğinin Ölçülmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1).

KARCIOĞLU, R. Ve DIZMAN, Ş. (2016). Türkiye'de Tms-Tfrs Kapsamında Verilen Muhasebe Eğitiminin Kalite Tandırları Açısından Yeterliliği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(4): 869-884.

KECEK, G. (2010). Veri Zarflama Analizi Teori ve Uygulama Örneği, Ankara: Siyasal Kitabevi.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KOCAKALAY, Ş. ve IŞIK, A. (2003). Veri Zarflama Analizi. *DPU Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (5): 163-171.

TEKŞEN, Ö., TEKİN, M. ve GENÇTÜRK, M. (2010). Muhasebe eğitiminin değerlendirilmesi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokulları öğrencileri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 100-111.

YANIK, A., YILDIZ, F., KARA, E. ve GÜNCE, N. (2013). Muhasebe Eğitimi Gören Önlisans Öğrencilerinin Muhasebe Standartları Hakkındaki Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36): 243-252.

YANIK, R. (2013) Muhasebe Lisans Eğitiminin Eğitim Sürecinde Ve Süreç Sonrasında Edinilmesinin Mukayeseli Olarak Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama Örneği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2): 199-213.

YAVUZ, S. ve IŞÇI, Ö. (2013). Veri Zarflama Analizi İle Türkiye'de Gıda İmalatı Yapan Firmaların Etkinliklerinin Ölçülmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36): 157-174.

ZAIĞ, F. ve AYANOĞLU, Y. (2007). Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye'de Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1): 115-136.

KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMUNUN TAVSİYE KARARLARININ BİREYSEL HAKLARIN KORUNMASINA ETKİSİ ¹

İbrahim Ethem TAŞ

Doç. Dr. ,Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, i.ethem.tas@gmail.com

Yeter ÇİÇEK

Arş. Gör. ,Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, y.cicek_01@hotmail.com

Ahmet DUT

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ahmet.dut@hotmail.com

ÖZET

Siyasal otorite tesis edildiği günden beri her dönemde insanların, kendilerine göre güçlü bir konumda olan yönetimlerin birtakım uygulamalarından hoşnutsuz oldukları görülmektedir. İnsanlar yönetimlerin oluşturulmasında söz sahibi olmaya başladıkça hoşnut olmadıkları uygulamaların ortadan kaldırılması için taleplerini güçlü bir şekilde ifade etmeye başlamışlardır. Geleneksel denetim mekanizmalarının bu hoşnutsuzlukları gidermede yetersiz kalması, yeni denetim mekanizmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 18. yüzyılda İsveç'te ortaya çıkan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra da tüm dünyaya yayılan Ombudsmanlık da bu denetim mekanizmalarından biri olmuştur.

Ombudsmanlık, bireylerle idare arasında arabuluculuk yapan, idare karşısında bireylerin haklarını savunan, idarenin haksız ve yersiz uygulamalarını tespit ederek iyi yönetimi sağlamaya çalışan, herkesin kolayca ulaşabildiği, geniş bir inceleme ve araştırma yetkisine sahip, bağımsız ve tarafsız bir kurumdur.

Günümüzde dünyanın yüzü aşkın ülkesinde, ülkesel veya bölgesel olarak uygulanan Ombudsmanlık müessesesi, 1980'lerden itibaren ülkemizde tartışılmaya başlanmış ve 2010 yılında kabul edilen Anayasa değişikliği sonrasında, Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) adıyla 2012 yılında kurulmuştur. Kurum, 2013 yılında faaliyetine başlamıştır. Kamu Denetçiliği Kurumu, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir. Kamu Denetçiliği Kurumu, şikâyet başvurusuna ilişkin inceleme ve araştırma sonucunda "incelenemezlik kararı, gönderme kararı, birleştirme kararı, karar verilmesine yer olmadığına dair karar, tavsiye kararı, ret kararı ve dostane çözüm kararı" gibi kararlar vermektedir. Kamu Denetçiliği Kurumuna yapılan şikâyet yerinde görülürse, idarenin hatalı olduğu ve bunu düzeltmesi gerektiği, idari işlemin kaldırılması, geri alınması veya değiştirilmesi, idareye eylemde bulunması gerektiği, zararın tazmin edilmesi, uzlaşmaya gidilmesi, eğer mevzuat değişikliği gerekliyse bu konuda çalışma yapılması ve ileride benzer durumların yaşanmaması için gerekli tedbirlerin alınması konularında idareye tavsiyede bulunulur. İdare kendisine tebliğ edilen tavsiye kararıyla ilgili

¹ Bu çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD'de yürütülen yüksek lisans tez çalışmasından hazırlanmıştır.

tesis ettiği işlemi 30 gün içinde Kamu Denetçiliği Kurumuna gönderir. Böylece idarenin hoşnutsuzluğa sebep olan hatalı uygulamalarının ortadan kaldırılmasına çalışılır.

Bu çalışmada Kamu Denetçiliği Kurumunun tavsiye kararlarının idare üzerindeki etkinliği araştırılmıştır. Bu amaçla Kamu Denetçiliği Kurumunun 2013-2017 yıllarını kapsayan beş yıllık faaliyet döneminde vermiş olduğu tavsiye kararları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, idarelerin tavsiye kararlarını yerine getirip getirmediği konusu ele alınmış ve yerine getirmeme sebepleri tartışılmıştır. Ayrıca tavsiye kararlarının, iyi yönetim ilkelerinin yerleşmesinde, kamu hizmetlerinin kalitesinin artmasında, güçlü idare karşısında bireylerin hak ve hukukunu korumada ne kadar etkin olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Denetçiliği Kurumu, Tavsiye Kararı, Yönetim, Etkinlik, İdari İşlem.

GİRİŞ

İnsan haklarının önem kazanması ve insanların daha da bilinçlenmesinin bir sonucu olarak devletler, idarenin eylem ve işlemleri sonucu mağdur olan bireyleri korumak amacıyla çeşitli denetim mekanizmaları (yargısal, siyasi, idari, kamuoyu) kurmuşlardır. Ancak gelinen noktada, bu denetim mekanizmalarının yetersiz kaldığı ve insanların adalet duygularının tatmin edilemediği görülmüş ve yeni denetim mekanizmalarına ihtiyaç duyulmuştur.

Son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde uygulanan Ombudsmanlığın da bu ihtiyaçtan doğduğunu söyleyebilmektedir. Bu anlamda Ombudsmanlık, idareyi denetlemek ve idare karşısında bireyleri korumak amacıyla ortaya çıkmış bir denetim mekanizmasıdır.

Ombudsmanlık, diğer denetim mekanizmalarının yanında, bireysel hakların korunması ve iyi işleyen bir yönetim yapısının gerçekleştirilmesi adına ikincil bir garanti mekanizmasıdır. Gerek başvurunun hızlı, basit ve masrafsız olması gerek siyasi ve bürokratik yapının dışında, her türlü etkiden uzak ve olayları sadece insan hakları açısından değerlendirmesi nedeniyle, bugün dünyada hızla gelişen ve 150'yi aşkın ülkede uygulanan bir denetim mekanizması haline gelmiştir.

Dünyada Ombudsmanlık adına yaşanan bu gelişmelerden ülkemiz de nasibini almıştır. Ülkemizde Ombudsmanlık müessesesini faaliyete geçirmek için 1980'lerden sonra birçok girişim gerçekleştirilmiş ve nihayet 2010 yılında Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) kabul edilerek, 2013 yılında bireylerin haklarını savunmak adına başvuruları kabul etmeye başlamıştır.

İdarenin eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını, insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden inceleyerek, bireysel hakların korunması ve iyi yönetimin gerçekleştirilmesi adına Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından verilen tavsiye kararlarının idareler nezdinde kabul edilebilirliği çalışma için önem teşkil etmektedir.

1. OMBUDSMANLIK

İsveç dilinde aracı anlamında kullanılan “*Ombuds*” kelimesi ile kişi anlamında kullanılan “*man*” kelimelerinden türetilen (Şahin, 2015: 18) Ombudsman, “*vekil, temsilci, arabulucu*” gibi anlamlarına gelmektedir (Erdinç, 2015: 15).

Temel amacı, idarenin haksız uygulamalarına karşı vatandaşları korumak olan Ombudsmanı, kamu kurumları ile vatandaşlar arasında bir tür kamu hakemi olarak tanımlamak mümkündür (Özden, 2010:186-187).

Genel bir tanıma göre Ombudsman, parlamento tarafından atanan, kamu kurumları ile vatandaşlar arasında arabuluculuk yapan, bireylerin idare karşısında haklarını savunan,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

şikâyet üzerine veya kendiliğinden harekete geçebilen, herkesin kolayca erişebildiği, geniş bir araştırma ve inceleme yetkisine sahip, bağımsız ve tarafsız bir kurumdur (Özden, 2005: 19-20; Karcı, 2016: 37; Yüce ve Beyce, 2013: 20).

1.1. Ombudsmannın Tarihsel Gelişimi

Ombudsmanlığın ilk olarak 18. yy.' da İsveç'te ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu dönemde ordusuyla Rusya'ya sefer düzenleyen İsveç Kralı XII. Charles, 1709 Poltava Meydan Savaşı'nda Ruslara yenilerek, Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmıştır. Osmanlı topraklarında ülkesinden uzak bir yaşam süren Kral XII. Charles, ülkesinden gelen yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma gibi şikâyetler üzerine halkın şikâyetlerine çözüm bulmak ve ülke yönetimindeki aksaklıkları gidermek, yöneticilerin ve yargıçların kanunlara uyup uymadıklarını kendi adına denetlemek üzere, kendisinin de gözü kulağı olacak bir kişiyi, 1713 yılında "Högste Ombudsmannen" adıyla görevlendirmiştir (Şahin, 2015: 21; Erdinç, 2015: 22). Görevlendirilen bu kişinin başarılı olması sonucu, İsveç Anayasası'nda 1809 yılında yapılan değişiklikle, "*Parlamento Ombudsmanni*" adıyla modern anlamda Ombudsmanlık kurulmuştur (Demir, 2014: 4).

Ombudsmanlık, yaklaşık bir asır hiçbir ülkenin dikkatini çekmemiş, sadece doğduğu topraklar olan İsveç'te uygulanmıştır. İsveç'ten sonra ilk kez 1919'da Finlandiya'da uygulanan kurum, 1952'de Norveç'te, 1954'de de Danimarka'da kurulmuştur (Temizkan, 2008: 60-61).

1950'lerden sonra devlet bürokrasisinin yaygınlaşması ve refah devletinin gelişmesiyle birlikte Ombudsman sistemi önce Avrupa ülkelerinde daha sonra Arjantin ve Guatemala gibi Latin Amerika ülkelerinde ve Japonya, Tayland gibi Asya ülkelerinde yayılmaya başlamıştır (Özden, 2010: 31-33).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada yayılan Ombudsmanlık, ülkemizde 1980'lerden sonra konuşulmaya başlanmıştır. Özellikle 1980'lerden sonra kamu yönetimi anlayışında yaşanan değişimlerle birlikte gündeme gelmeye başlamıştır (Özden, 2010: 188).

Ombudsmanlıkla ilgili ilk çalışmalar 1970'li yıllarda akademik alanda yapılmıştır. Daha sonra yapılan bu çalışmalar siyasi olarak 1980'lerde dillenmeye başlamıştır. Bu anlamda ilk yasal çalışma 1982 Anayasası hazırlık çalışmalarında "*Gerekçeli Anayasa Önerisi*"nde karşımıza çıkmaktadır. Gerekçeli Anayasa önerisinde idari eylem ve işlemlere başvuru yolunun gösterilmesi, idarenin elindeki bilgi ve belgelere halkın erişiminin sağlanması belirtilmiş ve ayrıca Kamu Denetçiliği Kurulunun yapısı da düzenlenmiştir. Ancak kabul edilen anayasa metninde böyle bir düzenleme yer almamıştır (Gökçe, 2012: 210-211).

1991 yılına gelindiğinde, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü tarafından hazırlanan "*Kamu Yönetimi Araştırması*" raporu hazırlanmış ve raporda Devlet Denetleme Kurulunun Ombudsmanlık işlevini görmesi belirtilmiştir (Gökçe, 2012: 210-211).

Ombudsmannın gerekliliğine "*7. ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planları*"nda da değinilmiştir (Şengül, 2013: 74).

Avrupa Birliğine uyum kapsamında Avrupa Birliği Konseyi tarafından 2006 yılında hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesinde Ombudsmanlık sisteminin kurulması tavsiye edilmiştir (Gökçe, 2012: 211). Bu kapsamda, 2006 yılında "*5548 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu*" kabul edilmiştir. Ancak, zamanın Cumhurbaşkanı ve ana muhalefet partisi tarafından kanunun iptali için Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açılmış ve 2008 yılında kanun Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir (Efe ve Demirci, 2013: 57-60).

2010 yılına gelindiğinde yapılan Anayasa değişikliği ile Kamu Denetçiliği Kurumunun (Ombudsmanlık) kurulması kabul edilmiştir. Bunun üzerine 2012 yılında "*6328 sayılı Kamu*

Denetçiliği Kurumu Kanunu” kabul edilerek, 2013 yılında faaliyetine başlamıştır (Efe ve Demirci, 2013: 57-60).

1.2. Ombudsmanlığın Genel Özellikleri, Görev ve Yetkileri İle Çalışma Şekli

Ombudsmanlığın dünya genelinde uygulanan tek bir modeli bulunmamaktadır. Çünkü her ülkenin siyasal, yönetsel, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı farklılık göstermektedir. Bu yüzden ülkeler, kendi ihtiyaçlarına cevap verecek Ombudsmanlık modelini oluşturmayı tercih etmişlerdir.

Ombudsmanlık, uygulandığı ülkelerde farklı fonksiyonları yerine getirmekle birlikte, genellikle Cumhurbaşkanı veya Parlamento tarafından atanan, anayasal veya yasal bir dayanağa sahip, toplumu oluşturan bireylerin ve kurumların güvenini sağlamış, geniş bir araştırma, inceleme ve denetleme yetkisine sahip, bağlayıcı karar alamayan, masrafsız, herkesin kolayca ulaşabildiği, bağımsız ve tarafsız bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde örgütlenen Ombudsmanlık, korunmak istenen değere göre de askeri, tüketici, çocuk, kadın, çevre, sağlık vb. gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir. Böyle olunca da kurumun görevi korunmak istenen değere göre değişmektedir.

Ombudsmanın varlık nedeni, vatandaşları, kamu gücünü kullanarak tek yanlı işlemler tesis eden idarenin, hukuka aykırı ve keyfi uygulamaları karşısında korumak ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini kullanabilmeleri için güvence oluşturmaktır. Ombudsman, vatandaşların, idareyle ilgili yakınmalarını dinleyen, inceleyen, araştıran ve sonuçlarını ilgili kişilerle paylaşmakla görevli ve yetkili bir kurumdur (Sezen, 2001: 79).

Ombudsmanların, çok geniş inceleme, araştırma ve denetleme yetkisine sahip olmalarına rağmen, kamusal eleştiri ve ikna dışında herhangi bir yetkileri yoktur. Ombudsmanların, idarenin kararlarını değiştirme, ortadan kaldırma veya yerine geçerek işlem tesis etme gibi yetkileri bulunmamaktadır. İdarenin gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerinde, bireylerle ilgili yapılan yanlışlıkları ve haksızlıkları tespit ederek, kamuoyunun ve parlamentonun bilgisine sunma en güçlü yetkileridir. Ombudsmanlar esas güçlerini, parlamentonun ve kamuoyunun idare üzerindeki yarattıkları baskıdan almaktadır (Avşar, 2012: 124).

Ombudsmanların çalışma şekilleri de ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Kimi ülkelerde doğrudan başvuru mümkünken, kimi ülkelerde parlamenterler veya senatörler aracılığıyla başvuru yapılmaktadır. Kimi ülkelerde vatandaşlık, süre, menfaat ihlali gibi bir takım şartlar gerekli iken, kimilerinde hiçbir şekil şartı bulunmamaktadır. Örneğin ülkemizde Kamu Denetçiliği Kurumu, şikâyet üzerine harekete geçmekte, başvurular aracısız yapılmakta ve menfaat ihlali, idari başvuru yollarının tamamlanması gibi birtakım şartlar aranmaktadır.

2. KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU (OMBUDSMANLIK)

Bireysel hakların korunmasında tüm dünyada önem kazanan Ombudsmanlık denetimi, ülkemizde Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından yerine getirilmektedir. 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile anayasal bir kurum haline gelen Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), 2012 yılında kabul edilen 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile de yasal olarak kurulmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı olan Kamu Denetçiliği Kurumunun, devlet tüzelkişiliğinden ayrı kamu tüzelkişiliği vardır. Kurum, özel bütçeli idareler arasında yer almakta olup, Kurumun merkezi Ankara'dır. Ancak gerekli görülen yerlerde de Kurum tarafından büro açılabilmektedir (KDKK Md. 4).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kurum, Başkanetçi ve Genel Sekreterlikten oluşmaktadır. Kurumda, bir Başkanetçi ile beş denetçi görev yapmakta olup, Kurumu yönetme ve temsil etme yetkisi Başkanetçiye aittir. Başkanetçi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından; denetçiler ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyelerinden oluşan karma komisyon tarafından 4 yıl görev yapmak üzere seçilir. Genel Sekreter ve diğer personel ise Başkanetçi tarafından atanmaktadır (KDKK Md. 4-14).

Kurumun görevi, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmaktır. Ancak şu hususlar Kurumun görev alanı dışında kalmaktadır (KDKK Md. 5):

- Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirler,
- Yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler,
- Yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar,
- Türk Silahlı Kuvvetlerinin sırf askerî nitelikteki faaliyetleri,

İdarenin eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışları sonucu menfaatleri ihlal edilen gerçek ve tüzelkişiler, Kuruma başvuru yapma imkânına sahiptir. Gerçek ve tüzelkişiler, elden, posta, e-posta, faks veya e-başvuru yöntemlerini kullanarak, Kuruma veya Kurumun gerekli gördüğü yerlerde açtığı bürolara şikâyetlerini iletebilirler. Ayrıca, illerde Valilikler, ilçelerde Kaymakamlıklar aracılığıyla da başvuru yapılabilmektedir (Yön. Md. 7-8).

Kurum, 2013 yılında şikâyet başvurularını kabul etmeye başlamıştır. Kuruma faaliyetine başladığı 2013 yılında 7.638 şikâyet başvurusunda bulunulmuş; bu sayı ciddi bir artış göstererek 2017 yılında 17.131'e ulaşmıştır. 2017 yılında şikâyet başvurularının bu kadar artmasının sebebi, Kurum tarafından 2017 yılının etkin farkındalık yılı olarak kabul edilmesinin etkili olduğu belirtilmektedir (Yıllık Rapor, 2017: 122).

Kuruma 2013 – 2017 yılları arasında yapılan şikâyet başvuru sayıları, Tablo 2.1'de yıllar itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 2.1. Yıllar İtibariyle Şikâyet Başvuru Sayıları (Yıllık Rapor, 2017: 122)

2013	2014	2015	2016	2017	Toplam
7.638	5.639	6.055	5.519	17.131	41.982

Şikâyet başvuruları, tarih ve sayı verilmek suretiyle kayıt altına alındıktan sonra ön incelemeye tabi tutulur. Ön incelemede şikâyet başvuruları şu yönlerden incelenir (Yön. Md. 12-19):

- Kurumun görev alanına girip girmediği,
- Süresi içinde yapılıp yapılmadığı,
- Kurumda incelenmekte olan bir başka başvuruyla sebepleri, konusu ve taraflarının aynı olup olmadığı,
- Kurum tarafından daha önce sonuçlandırılan bir şikâyetle sebepleri, konusu ve taraflarının aynı olup olmadığı,
- Yargı organlarında görülmekte olan veya yargı organlarınca karara bağlanmış uyuşmazlıklara ilişkin olup olmadığı,
- İdari başvuru yollarının tüketilip tüketilmediği,
- Belli bir konuyu içerip içermediği,
- Kanuna göre şikâyet başvurusunda bulunması gereken bilgilerin yer alıp almadığı,
- Menfaat ihlali içerip içermediği,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Ön inceleme aşamasında incelenemezlik ve gönderme kararları; inceleme ve araştırma sonucunda da ret, tavsiye, kısmen ret kısmen tavsiye, dostane çözüm kararı, karar vermesine yer olmadığına dair karar ve birleştirme kararı verilmektedir.

Kurumun görev alanına girmeyen, süresi içinde yapılmayan, başvuru usullerine uymayan, menfaat ihlali içermeyen, incelenmeye devam edilen veya daha önce incelenen başvurular ile mahkemeler tarafından karara bağlanmış veya görülmekte olan uyuşmazlıklar ile ilgili şikâyet başvuruları hakkında “incelenemezlik kararı” verilir (Yıllık Rapor, 2016: 83).

Şikâyet başvurusunda bulunabilmek için idari başvuru yollarının tüketilmesi gerekli ve zorunludur (Yön. Md. 12). Bu nedenle, idari başvuru yolları tüketilmeden yapılan başvurular hakkında “gönderme kararı” verilir (Yıllık Rapor, 2016: 83).

Ön inceleme aşaması tamamlanan başvuruların inceleme ve araştırmasına geçilir. İdarenin eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışları Başdenetçi, denetçi ve uzman personel tarafından, insan haklarına dayanan adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk ve iyi yönetim ilkeleri yönlerinden incelenir ve araştırılır (KDKK Md. 22).

Şikâyet başvurusunda bulunanın şikâyetinden vazgeçmesi, gerçek kişi şikâyetçinin ölümü, tüzelkişi şikâyetçinin tüzelkişiliğinin sona ermesi veya inceleme ve araştırma devam ederken şikâyet konusu hakkında dava açılması hallerinde “karar verilmesine yer olmadığına dair karar” verilmektedir (Yıllık Rapor, 2017: 134).

Konusu ve sebebi aynı olan benzer şikâyet başvuruları hakkında “birleştirme kararı” verilir (Yıllık Rapor, 2016: 84).

Yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, şikâyet konusu iddianın yerinde olduğu kanaatine varılması hâlinde “tavsiye kararı”, şikâyet konusu iddianın yerinde olmadığı kanaatine varılması hâlinde ise “ret kararı”, şikâyet konusu iddiaların bir kısmının yerinde bulunduğu bir kısmının ise yerinde bulunmadığı kanaatine varılması halinde ise “kısmi tavsiye kısmi ret kararı” verilmektedir (Yıllık Rapor, 2017: 134).

Kurum tarafından, şikâyetlerin en kısa sürede çözüme kavuşturulması amacıyla idareler nezdinde konuyla ilgili girişimlerde bulunarak, mağduriyetleri gidermektedir. Bu şekilde sonuçlanan başvurularla ilgili de 2017 yılından itibaren “dostane çözüm kararı” vermektedir. Kurum tarafından şikâyet başvurularıyla ilgili verilen kararlar Tablo 2.2.’de yıllar itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Yıllar İtibariyle Karar Türleri (Yıllık Rapor, 2017: 122)

Karar Türleri	2013	2014	2015	2016	2017
İncelenemezlik Kararı	2.240	2.147	1.759	1.723	4.381
Gönderme Kararı	2.155	2.323	2.205	1.976	4.629
Başvurunun Geçersiz Sayılması	329	80	42	53	56
Birleştirme Kararı	522	806	1.025	354	2.861
Karar Verilmesine Yer Olmadığına Dair Karar	307	643	675	428	469
Ret Kararı	37	150	109	191	353
Dostane Çözüm Kararı	-	-	-	-	1.575
Tavsiye Kararı	64	93	56	62	245
Kısmen Tavsiye Kısmen Ret Kararı	11	26	26	32	177

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kurum, faaliyetine başladığı 2013 yılından 2017 yılı sonuna kadar yapılan şikâyetlerle ilgili 272'si kısmi olmak üzere 792 tavsiye kararı vermiştir. Bu kapsamda Ombudsmanların en güçlü yönünü, verilen bu tavsiye kararlarına idarelerce ne kadar uyulduğu göstermektedir. Kurumun verdiği tavsiye kararlarına idarelerce uyma oranı Tablo 2.3.'de yıllar itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 2.3. Yıllar İtibariyle Tavsiye Kararlarına Uyulma Oranları (Yıllık Rapor, 2017: 152)

2013	2014	2015	2016	2017
%20	%39	%37	%42	%65

Kurum tarafından verilen tavsiye kararlarına idarelerce uyma oranı 2013 yılında %20'lerde iken, bu oranın 2017 yılında %65'lere yükseldiği görülmektedir. Bu oran insan haklarına önem verilen ileri demokrasiye sahip ülkelerde %90'lar düzeyinde gerçekleşmektedir. Ülkemizde, tablodan da anlaşılacağı üzere, Kurumun tavsiye kararlarına uyulma oranı da ileri demokrasiye sahip ülkeler kadar olmasa da her geçen gün artmaktadır. Bu durum, ilerleyen yıllarda Kurumun bireysel hakları korumada daha da etkin bir rol oynayacağını göstergesidir.

2.1. Hukukun ve Hakkaniyetin Yerleşmesine Yönelik Verilen Tavsiye Kararları

Ülkemizde, idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluk denetimi, bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından yapılmaktadır. Ancak mahkemeler tarafından gerçekleştirilen hukuka uygunluk denetimi, bazen bireylerin adalet duygularını tatmin etmeyebilir. Bu noktada, hukuka uygunluk denetiminin yanında hakkaniyete uygunluk denetiminin de yapılması, önem kazanmaktadır. Hukuk kurallarının, somut olay adaletini gerçekleştirilmesi olarak tanımlanan hakkaniyete uygunluk denetimi ise 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile Kamu Denetçiliği Kurumuna verilmiştir. Bu kapsamda idarenin eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarına yönelik şikâyet başvuruları, hukuka uygunluk denetiminin yanında hakkaniyete uygunluk açısından da değerlendirilmektedir. Bunun sonucu olarak da Kurum idarelere, hukukun ve hakkaniyetin sağlanmasına yönelik tavsiyelerde bulunabilmektedir (Yıllık Rapor, 2017: 400-401).

Kurum tarafından hukukun ve hakkaniyetin yerleşmesine ve çalışmanın da temel amacını vurgulayacak olan bireysel hakların korunmasına yönelik verilen tavsiye kararlarından bazılarını şu şekilde açıklamak yerinde olacaktır:

Kadrolu öğretmen atanmasına yönelik verilen tavsiye kararı:

2014/1941 şikâyet numaralı başvuruda, *ilkokul üçüncü sınıfa devam eden öğrenci, bu süreçte yedi öğretmen değiştiğini ve bu konuda mağdur olduğunu, mağduriyetinin giderilmesi için kadrolu öğretmen atanmasını, talep etmiştir (2014/1941 Ş.N.T.K.).*

Kurum tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, *okuldaki kadrolu öğretmenin geçici görevlendirmeye başka bir yerde görevlendirildiği ve öğrencinin iddia ettiği gibi geçici görevle bir başka yerde görevlendirilen kadrolu öğretmenin boşluğunu doldurmak için birçok vekil öğretmenin derslere girdiği tespit edilmiştir. Dosyada, kadrolu öğretmenle ilgili yapılan geçici görevlendirmenin ve vekil öğretmen atamalarının mevzuata uygun yapıldığı görülmekle beraber; Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında, çocuğun yüksek yararı ve eğitim hakkı dikkate alındığında, somut olayın hakkaniyete aykırı düştüğü sonucuna varılmıştır. Çocuğun yaşadığı mağduriyetin giderilmesi amacıyla, kadrolu öğretmen ataması yapılması” hususunda, Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğüne tavsiyede bulunulmuştur (2014/1941 Ş.N.T.K.).*

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, *tavsiye kararı doğrultusunda hareket ederek, okuldaki kadrolu öğretmenin geçici görevlendirme talebini geri çevirmiş ve eğitimin kadrolu öğretmenle devam etmesini sağlamıştır* (Yıllık Rapor, 2015: 129).

Hak edilen önlisans diplomasının düzenlenmesine yönelik verilen tavsiye kararı:

2015/3986 şikâyet numaralı başvuruda, *başvuran, 02/09/2010 tarihinde Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümüne kayıt yaptırdığı, Bölüm Kurulunun 17/09/2010 tarih ve 2 nolu kararıyla bazı derslerden muaf tutulduğu, 3. sınıfın ikinci döneminde kendi isteği ile kaydını sildirdiğini ve ilgili mevzuat uyarınca 2. sınıf sonunda hak ettiği önlisans diplomasını talep ettiği, ancak talebinin alması gereken 3 dersinin olduğu gerekçesiyle reddedildiğini belirtilerek, ilgili işlemin düzeltilmesini ve kendisine önlisans diploması verilmesini, talep etmiştir* (2015/3986 Ş.N.T.K.).

Kurum tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, *başvuranın intibak derslerinin eksik belirlenerek hatalı işlem tesis edilmesinde, başvuranın gerçek dışı beyanı veya hilesinin bulunmadığı, mevzuat hükmünü açıkça ihlal eden bir kusur veya hatasının da olmadığı anlaşılmıştır. Başvuranın, kaydını sildirmiş olması dolayısıyla da eksik olduğu belirtilen dersleri almasının mümkün olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, önlisans diplomasını almak amacıyla yapılan başvurunun idare tarafından reddedilmesinde hukuka ve hakkaniyete uygunluk bulunmamıştır. Bu nedenlerle, başvuranın talebinin reddine ilişkin işlemin geri alınması ve Hemşirelik önlisans diplomasının başvurana verilmesi hususunda yeni bir işlem tesis edilmesi amacıyla, Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğüne tavsiyede bulunulmuştur* (2015/3986 Ş.N.T.K.).

Cumhuriyet Üniversitesi tarafından tavsiye kararına yönelik verilen cevapta, *Sağlık Bilimleri Fakültesi Yönetim Kurulu tarafından alınan kararlar ilgiliye Hemşirelik önlisans diplomasının verilmesinin uygun görüldüğü, bildirilmiştir*. (Yıllık Rapor, 2016:219).

Önceki yıllarda çalışılmış ve kıdem tazminatı alınmamış sürelerin emeklilik ikramiyesi hesaplanmasında hesaba katılmasına yönelik verilen tavsiye kararı:

2017/1790 şikâyet numaralı başvuruda, *başvuran, 01/12/1983 – 14/01/1999 yılları arasında Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketinde işçi olarak çalıştığı döneme ilişkin kıdem tazminatı almadığını, bu nedenle bu sürelerin emeklilik ikramiyesinin hesaplanmasında dikkate alınmasını, talep etmiştir* (2017/1790 Ş.N.T.K.).

Kurum tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, *başvuranın Bozok Üniversitesinde memur olarak çalışmakta iken 15/05/2014 tarihinde emekli olduğu, 01/12/1983 – 14/01/1999 tarihleri arasında özelleştirme nedeniyle ayrıldığı Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketinde işçi olarak çalıştığı, söz konusu döneme ilişkin kıdem tazminatı almamasına rağmen, bu durumun her iki Kurum tarafından da belgelendirilmemesi nedeniyle söz konusu sürelerin emekli ikramiyesi ödenmesinde dikkate alınmadığı anlaşılmıştır. Başvuranın, işçi olarak geçirdiği sürelerin emekli ikramiyesi ödenirken dikkate alınmamasının, idarenin ispat yükünü yerine getirememesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Yani somut olayda, Bozok Üniversitesi, Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketinden aldığı cevabi yazıdan sonra gerekli tespiti yapması gerekirken herhangi bir belge bulunmadığı gerekçesiyle başvuranın talebini reddetmiştir. Bu nedenle, Bozok Üniversitesinin ret işleminin hukuka ve hakkaniyete aykırı olduğu sonuç ve kanaatine varılarak, başvuranın işçi olarak çalıştığı sürelerin emekli ikramiyesi ödenmesinde dikkate alınması ve emekli ikramiyesinin ödenmesi için ivedilikle yeni bir işlem tesis edilmesi*

hususunda, Bozok Üniversitesi Rektörlüğüne, Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketine ve Sosyal Güvenlik Kurumuna tavsiyede bulunulmuştur (2017/1790 Ş.N.T.K.).

Türkiye Elektrik Anonim Şirketi tarafından tavsiye kararına yönelik verilen cevapta özetle, kıdem tazminatına ilişkin belgelerin özlük dosyasında saklandığı ve özlük dosyasının da ilgili idareye gönderildiği ve konu hakkında herhangi bir işlem yapılmasının mümkün olmadığı, ifade edilmiştir. Bozok Üniversitesi Rektörlüğünce gönderilen cevabi yazıda ise, başvuranın işçi olarak çalıştığı döneme ilişkin kıdem tazminatı alıp almadığının Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi tarafından belgelendirilmediği nedeniyle yeni bir işlem tesis edilemediği, ifade edilmiştir. Bununla birlikte Sosyal Güvenlik Kurumu Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğünce gönderilen cevabi yazıda, 5434 sayılı Kanuna tabi daire, kuruluş ve ortaklıklarda 5510 sayılı Kanunun 4/1-(a) bendi kapsamında geçen sigortalı hizmet sürelerine yönelik olarak, ilgili kurumlardan bu süreler için kıdem tazminatı, iş sonu tazminatı veya bu mahiyette olmakla birlikte başka bir adla tazminat ödenip ödenmediğine dair Sosyal Güvenlik Kurumunca bilgi talep edilmesine rağmen ilgili kurumlarca söz konusu ödemenin yapıp yapılmadığına ilişkin herhangi bir bilgi veya belge gönderilmemesi halinde 4/1-(a) kapsamında geçen anılan çalışmaların kıdem tazminatı veya iş sonu tazminatı ödenmesini gerektirecek şekilde sona ermiş olması kaydıyla, ilgililerin söz konusu çalışma sürelerinin de emekli ikramiyesi ödenmesine esas sürelerine dâhil edilmesine karar verilerek genel bir uygulama değişikliğine gidildiğini, bu kapsamda kıdem tazminatı ödenip ödenmediğinin belgelendirilemediği sürelerin emeklilik ikramiyesinde hesaba katılarak başvurana, 24.096, 25 Türk Lirası emekli ikramiyesi farkının tahakkuk ettirildiği, bildirilmiştir (Yıllık Rapor, 2017: 182).

1.2. İyi Yönetim Anlayışının Yerleşmesine Yönelik Verilen Tavsiye Kararları

İyi yönetim, devlet yönetiminin hukuka uygun hareket ettiği, kişi hak ve özgürlüklerinin devlete karşı korunduğu, kişi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasında gerekçelendirildiği, bireylerin haklı ve makul beklentilerinin her defasında yerine getirildiği, yetkilerin keyfi kullanılmadığı, eşitlik, tarafsızlık, şeffaflık gibi uygulamalarla kendisine güvenilen yönetimi ifade eder (Akalın, 2006:6).

İyi yönetim kavramı belirginleştikçe, hem idari hem de hukuki denetimlerde, bir ölçüt olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Kurum, bireysel hakların korunmasında, sadece hukuku ve hakkaniyeti dikkate almaz; aynı zamanda iyi yönetim ilkeleri de göz önünde bulundurur (Yıllık Rapor, 2017: 416).

Kurum tarafından iyi yönetim anlayışının yerleşmesine ve çalışmanın da temel amacını vurgulayacak olan bireysel hakların korunmasına yönelik verilen tavsiye kararlarından bazılarını şu şekilde açıklamak yerinde olacaktır:

Üniversiteye okutman alımında şeffaflığın sağlanmasına yönelik verilen tavsiye kararı:

2016/1316 şikâyet numaralı başvuruda, Çanakkale Üniversitesi Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksek Okulu tarafından yapılan Türk Dili Okutmanı alımı yazılı sınavında usulsüzlük yapıldığı iddia edilerek, sınav kâğıtlarının tarafsız bilirkişilerce yeniden değerlendirilmesi, yeni bir sınav yapılması ve sorumlular hakkında soruşturma açılması, talebinde bulunulmuştur (2016/1316 Ş.N.T.K.).

Kurum tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, okutman alım ilanının ilgili kadronun gerektirdiği hizmet gereklerine uygun hazırlanmadığı; tarafsız bilirkişi raporu doğrultusunda, soruların ve cevap anahtarının bilimsel olarak yanlışlıklar ve eksiklikler içerdiği ve söz konusu kadronun gerektirdiği yeterlilikler açısından sorgulanabilir bir tablo

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ortaya çıkardığı tespit edilmiştir. Bu haliyle hazırlanan sınav soru ve cevaplarının, bilimsel açıdan ve hukuken hizmet gereklerine uyarlılığı bulunmamaktadır. Sınav ilanı üzerinden yapılan ön değerlendirmede, tek başına yazılı sınava girmeye hak kazanan, ancak itiraz üzerine yapılan ikinci değerlendirmede sınava girmeye hak kazananlar arasında sonuncu sırada yer alan adayın cevap anahtarıyla, dikkatlerden kaçmayan tuhaf bir uyum sergileyen cevap kâğıdının yazılı sınavda en yüksek puanı almasının, başvuru kadroya alınacak kişinin belli olduğu yönündeki iddialarının sorgulanabilir hale getirmiştir. İdare tarafından özel atama koşulları belirlenirken Yönetmeliğin "... idarenin adayı tanımlayan özel şartlar koyamayacağı" hükmüne uygun davranılmadığı, bu suretle Anayasanın "kanun önünde eşitlik" ilkesinin ve "tarafsızlık" ilkesinin ihlal edildiği; dolayısıyla bahse konu ilan ve sınav sonucunda yapılan atama işleminin kamu yararı ve hizmet gerekleri bakımından liyakate ve hukuka uygun olmadığı sonucuna varılarak, söz konusu atama işleminin geri alınması ve bağımsız bir komisyonca yeniden sınav yapılması hususlarında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğüne; istihdam sürecindeki ilan, değerlendirme, sınav soru ve cevaplarının hazırlanması ve değerlendirilmesine ilişkin "hukuka uyarlı olmadığı" belirtilen hususların incelenerek, sorumlular hakkında gerekli idari ve cezai işlemlerin yapılması amacıyla, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığına tavsiyede bulunulmuştur (2016/1316 Ş.N.T.K.).

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğüne tavsiye kararına yönelik verilen cevapta, söz konusu kadro için atama işleminin geri alındığı, anılan kadroya yeniden atama yapılmak üzere sınav yapılacağı, bu hususta daha önceden sınava giren adaylara yeni sınav tarihi ve yerinin bildirildiği, ifade edilmiştir. Yükseköğretim Kurumu tarafından verilen cevapta ise, söz konusu lisans programlarının birbirine eşdeğerliliği bulunmaması, yükseköğretim kurumlarının ihtiyaçlarının farklılık gösterebildiği, ilan edilen kadronun asgari yeterliliklerinin ilan metninde yer alması ve ilanda adayı tanımlayacak şartların bulunmaması nedeniyle herhangi bir işlem yapılmayacağı, belirtilmiştir (Yıllık Rapor, 2016:309).

Maaş protokolü sonrası göreve başlayan personele promosyon ödenmesine yönelik verilen tavsiye kararı:

2017/2356 şikâyet numaralı başvuruda, başvuran, 03/02/2017 tarihinde Manisa Fen Lisesinde göreve başladığını ve göreve başladığı okul ile Yapı Kredi Bankası arasında 17/11/2016 tarihli maaş ödemeleri protokolü gereğince promosyon talebinde bulunduğunu, ancak okulun ve bankanın promosyon ödemesinde bulunmadığını belirterek, söz konusu promosyon ödemesinin tarafına yapılmasını, talep etmiştir (2017/2356 Ş.N.T.K.).

Kurum tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, okul ile banka arasında imzalanan protokol hükümlerinde sonradan göreve başlayan personele ilişkin bir hüküm bulunmadığı, oysaki Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 15/05/2014 tarihli Banka promosyonları konulu iç düzenlemesi gereğince, bankalardan alınacak promosyon tekliflerinde, sözleşme sonrasında göreve başlayacak yeni personellerin de olabileceğinin göz önünde bulundurulması ve gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtildiğinden, Manisa Fen Lisesi Müdürlüğüne 17/11/2016 tarihinde imzalanan banka promosyonu protokolünün Milli Eğitim Bakanlığı iç düzenlemesine aykırı nitelikte olduğu, başvuranın protokol başlangıç süresinden sonra göreve başlaması sebebiyle promosyon ödemesinden yararlanmadığı, bu durumun personel arasında eşitsizlik doğuracağı için eşitlik ilkesine aykırı olduğu ve çalışma barışını olumsuz yönde etkileyeceği, İdarenin

389

sonradan göreve başlayan başvurana yönelik olarak durumuna uygun çözüm üretmesi gerektiği hususları tespit edilerek, protokol tarihinden sonra göreve başlayan başvurana, göreve başladığı tarih ile söz konusu protokolün geçerli olduğu son tarih arasında hesaplanacak promosyon tutarlarının makul sürede ödenmesi için yeni bir işlem tesis edilmesi için, Manisa Fen Lisesi Müdürlüğüne tavsiyede bulunulmuştur (2017/2356 Ş.N.T.K.).

Manisa Fen Lisesi Müdürlüğü tarafından tavsiye kararına yönelik verilen cevabi yazıda, ilgili personele tavsiye kararı doğrultusunda promosyon ödemesinin yapıldığı, bilgisi iletilmiştir (Yıllık Rapor, 2017:217).

Personelin ödüllendirilmesinde hizmet sınıfları arasındaki ayrımcılığın giderilmesi yönünde verilen tavsiye kararı:

2016/2626 şikâyet numaralı başvuruda, başvuran, 09-16/11/2015 tarihleri arasında Antalya'da gerçekleştirilen G20 zirvesinin başarı ile tamamlanması amacıyla İkmal Şube Müdürlüğü Emniyet Hizmetleri Sınıfı ile görevlendirildiğini, G20 zirvesinde günlük görev listesinde yer aldığını, zirvede görev alanların ödüllendirilmesine yönelik düzenlenen taltif listesinde Emniyet Hizmetleri Sınıfı haricindeki diğer tüm personeller gibi kendisinin de liste dışı bırakıldığını belirterek, mağdur edildiğini; hizmet sınıfları arasında uygulanan ayrımcılığın giderilmesi ve personel arasında çalışma barışının sağlanmasına yönelik gereğinin yapılmasını, talep etmiştir (2016/2626 Ş.N.K.T.K.).

Kurum tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, emniyet örgütü mensuplarının para ile ödüllendirilmesinde, hizmet sınıfları arasındaki ayrımcılığın giderilerek, kurumdaki diğer hizmet sınıflarında çalışan personelin aidiyet duygularının oluşturulması ve personel arasında çalışma barışının artırılması amacıyla, ödüllendirmede objektif kriterlere ilişkin usul ve esasların belirlenmesine yönelik düzenlemenin yapılması konusunda, Emniyet Genel Müdürlüğüne tavsiyede bulunulmuştur (2016/2626 Ş.N.K.T.K.).

Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından tavsiye kararına ilişkin verilen cevapta, ödüllendirme işlemlerinde hizmet sınıfları arasında ayırım yapılmaması gerektiği hususunun merkez ve taşra teşkilatına 21/04/2017 tarihli emir yazıyla duyurulduğu, ifade edilmiştir (Yıllık Rapor, 2017:431).

1.3. Mevzuatın Gelişmesine Yönelik Verilen Tavsiye Kararı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20/12/1993 tarih ve 48/134 sayılı kararıyla kabul edilen "İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Kurulan Ulusal Kuruluşların Statüsüne İlişkin İlkeler (Paris Prensipleri)" kapsamında, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla oluşturulan ulusal kuruluşlar; yürürlükteki yasaları, mevzuatı ve yasa tasarıları ile yasa önerilerini incelerler ve metinlerin, insan haklarının temel ilkeleriyle uyumlu hale getirilmeleri için uygun gördükleri tavsiyeleri yaparlar; gerek gördükleri takdirde, yeni yasaların kabul edilmesini, yürürlükteki yasaların uyumlu hale getirilmesini ve idari önlemlerin alınmasını veya değiştirilmesini tavsiye ederler (Yıllık Rapor, 2017:423).

Ülkemizde, bireysel hakların korunmasını ve geliştirilmesini sağlamaya çalışan ulusal kuruluşlardan biri de Kamu Denetçiliği Kurumudur. Kurum, kendisine yapılan şikâyet başvurularıyla ilgili yaptığı inceleme ve araştırma sonucunda, şikâyetin yerinde olduğu kanaatine varılması halinde, mevzuat değişikliğini de içeren tavsiye kararı verebilmektedir.

Kurum tarafından mevzuatın gelişmesine ve çalışmanın da temel amacını vurgulayacak olan bireysel hakların korunmasına yönelik verilen tavsiye kararlarından bazılarını şu şekilde açıklamak yerinde olacaktır:

Bedelli askerlik hizmeti 1 inci taksitinin iadesine yönelik verilen tavsiye kararı:

2013/862 şikâyet numaralı başvuruda, şikâyetçiler, bedelli askerlik hizmeti kapsamında ikinci taksiti ödemedikleri için bedelli askerlik kapsamında çıkarıldıklarını, ödemiş oldukları 15.000 TL tutarındaki ilk taksitin iadesi için Askerlik Şubesine, Milli Savunma Bakanlığına ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına birçok kez başvuruda bulduklarını, öte yandan altı aylık süre içinde başvuru yapmadıkları için mevzuat gerekçe gösterilerek bu taleplerinin reddedildiğini, bu nedenle ilk taksit olarak alınan paraların iade edilmesini, talep etmişlerdir (2013/862 Ş.N.T.K.).

Kurum tarafından şikâyet dosyalarının, sunulan bilgi ve belgelerin, idare ve şikâyet sahipleri arasında yapılan yazışmaların ve ilgili mevzuatın incelenmesi ve araştırılması sonucunda, idarenin, hukuka, hakkaniyete ve iyi yönetim ilkelerine aykırı davrandığı sonucuna varılmıştır. 1111 sayılı Askerlik Kanununun Geçici 46 ncı maddesi uyarınca Bedelli Askerlik Hizmetinden Yararlanma, Bedelin Ödenmesi ve Uygulamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında, 16/12/2011 tarihli ve 2011/2531 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında düzenlenen 6 aylık zamanaşımı süresinin 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 34 üncü maddesinde belirtilen süreye uygun olarak yeniden belirlenmesi ve söz konusu 6 aylık zamanaşımı süresi sebebiyle mağdur olan şikâyetçiler için paralarının iadesini mümkün kılacak yeni bir yasal düzenleme yapılması ve bedelli askerlik hizmeti kapsamında ödedikleri birinci taksit tutarının geri ödenmesi hususlarında, Başbakanlığa, Milli Savunma Bakanlığına ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına tavsiyede bulunulmuştur (2013/862 Ş.N.T.K.).

Kurumun tavsiyesi üzerine, yeni bir Bakanlar Kurulu Kararı hazırlanarak, 19/04/2014 tarih ve 28977 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş; bedelli askerlik hizmetiyle ilgili ilk taksiti ödediği halde, bedelli askerlikten yararlanamayan ve ödedikleri ilk taksiti geri alamayan kişilerin paralarını geri almalarına imkan tanıyarak mağduriyetlerinin giderilmesi sağlanmıştır (Yıllık Rapor, 2014:175).

Yükseköğretim programında daha önce başarıyla verilmiş derslerin muafiyetine yönelik verilen tavsiye kararı:

2013/619 şikâyet numaralı başvuruda, şikâyetçiler, ikinci üniversite kapsamında öğrenim gördükleri Açıköğretim Fakültesi tarafından, daha önce yükseköğretim kumrularından alıp başarıyla verdikleri derslerin (Türk Dili, İngilizce, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Temel Bilgi Teknolojileri) muafiyetini, talep etmişlerdir (2013/619 Ş.N.T.K.).

Kurum tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, söz konusu dersleri daha önce devam ettikleri programlarda alan öğrencilerin muaf olması gerektiğine ilişkin olarak, Anadolu Üniversitesi Rektörlüğüne tavsiyede bulunulmuştur (2013/619 Ş.N.T.K.).

Anadolu Üniversitesi Rektörlüğünce, tavsiye kararı doğrultusunda yönetmelik değişikliğine gidilerek, söz konusu dersleri daha önce herhangi bir yükseköğrenim programında alıp başarıyla verenlerin ilgili derslerden muaf olması yönünde bir düzenlemeye gidilmiştir (Yıllık Rapor, 2014: 181).

Geçici görevlendirmelerin hizmet süresinden sayılmasına yönelik verilen tavsiye kararı:

2015/4368 şikâyet numaralı başvuruda, başvuran, 2010 yılında İzmir’de görev yaptığı sırada 70 gün süreyle Siirt İli Pervari İlçesine geçici görevle görevlendirildiğini, 09/07/2012 tarihinde hizmet süresi 3 yıl olan Van İlinde göreve başladığını, 2014 yılında 4 ay ücretsiz

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

izne ayrıldığını, hizmet süresinin 09/07/2015 tarihi yerine 18/11/2015 tarihinde tamamlanacağını idarece tespit edildiğini belirterek, 2010 yılında geçici görevli olarak hizmet ifa ettiği 70 günlük sürenin hizmet süresinden sayılmasını, talep etmiştir (2015/4368 Ş.N.T.K.).

Kurum tarafından yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, göreve başlama tarihinde hizmet süresinin başlangıç alınacağını kuşkusuz olduğu, ancak geçici görevle ifa edilen hizmet süresinin bölge hizmetinde sayılmasında hukuki engelin bulunmadığı ve bu sürenin hesaba katılmamasının hukuka ve hakkaniyete uygun düşmediği, geçici görevlendirme sürelerinin bölge hizmetlerine sayılması ve bundan sonraki mağduriyetlerin önüne geçilmesi amacıyla yönetmelik değişikliğinin yapılması gerektiği hususunda Emniyet Genel Müdürlüğüne tavsiyede bulunulmuştur (2015/4368 Ş.N.T.K.).

İdarece, tavsiye kararı doğrultusunda, Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensupları Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği'nin Bölgedeki Hizmet Süresinden Sayılacak Süreler başlıklı 42 inci maddesine; "Birinci bölgede görev yapmakta iken, ikinci bölgede bulunan il emniyet müdürlüklerinde görevlendirilerek buralarda kesintisiz olarak en az üç ay süreyle geçici görevle fiilen çalışan personelin çalıştığı süreler, 28 inci maddedeki usule göre personelin ikinci bölgedeki hizmet süresinden sayılır" ek fıkrası eklenerek, gerekli düzenleme yapılmıştır (Yıllık Rapor, 2016: 245).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada Ombudsmanlık, her geçen gün gelişerek yaygınlaşan ve insan haklarının önem kazandığı demokratik hukuk devleti olma adına yeni imkânlar sunan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapının içinde temel aktör olarak birey ve idare yer almaktadır. İdareler, önceden belirlenen yasal çerçeve içerisinde bireylere kamusal hizmetleri sunarken, hatalı veya yersiz uygulamalarla bireyleri mağdur etmektedir. Bu noktada Kamu Denetçiliği Kurumu harekete geçerek, bireyleri idare karşısında koruma görevini üstlenmektedir.

Kurum, vatandaş sorunlarını hızlı ve etkin çözüme, idarenin hizmet kalitesini artırarak kötü yönetimi önleme, hukuk devleti anlayışını yerleştirme, hak arama kültürünü yaygınlaştırma, kamu politikalarına yön verme, idari yargının iş yükünü hafifletme, katılımcı demokrasi anlayışını geliştirme, idare ile vatandaş arasında köprü olma, halkı ve kamu görevlilerini eğitime gibi işlevlere sahiptir.

Kurumun bu işlevleri yerine getirebilmesi ve bireysel hakları korumadaki etkinliği, idarelerin tutum ve davranışları (tavsiye kararlarına uyma) ile parlamento ve kamuoyunda kabul görmesine bağlıdır.

İdarenin denetiminde, parlamentonun Kuruma bakış açısı oldukça önemlidir. Kurumun faaliyetlerini içeren yıllık raporlar veya özel raporlarla ilgili, parlamento tarafından gereğinin yapılması (yasal düzenlemeler, idari yapılanmalar vb.) bireysel hakların korunmasında etkinliği artıran önemli bir adımdır. Yine kamuoyunun idari faaliyetleri Kurum aracılığıyla takip etmeleri (denetlemeleri), hukuka ve hakkaniyete aykırı olan uygulamaların önüne geçerek, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında belirleyici olmaktadır. Ancak bireysel hakların korunmasında en önemli görev, idarelere düşmektedir. İdarelerin tavsiye kararlarına uymadaki kararlılıkları, kuşkusuz Kurumun bireysel hakların korunmasındaki etkinliğini artıran en önemli faktördür.

Bu kapsamda Kurumun kuruluşundan bu güne geride bıraktığı beş yıllık faaliyet dönemine baktığımızda, tavsiye kararlarına uyma oranı 2013 yılında %20'lerde iken, bu oranın 2017 yılı sonunda %65'lere yükseldiği görülmektedir. Bu durum da Kurumun, kamu yönetiminin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

gelişmesinde ve bireysel hakların korunmasında her geçen gün daha da etkin hale geldiğini/geleceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AKALAN, A.R., 2006. “Türk Kamu Hizmetinde İyi Yönetim ve Yolsuzlukla Mücadele”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya.
- AVŞAR, B.Z., 2012. Ombudsman İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 320s.
- DEMİR, K.A., 2014. “Kamu Denetçiliği Kurumunun Türkiye’ye Sağlayacağı Katkılar ve İşlevselliği Üzerine Tartışmalar”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi, 1(1), ss. 1-12.
- EFE, H., DEMİRCİ, M., 2013. “Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler”, Sayıştay Dergisi, 90, ss. 49-72.
- ERDİNÇ, T., 2015. Ombudsman ve Türkiye’de Kamu Denetçiliği, Legal Yayınları, İstanbul, 140s.
- GÖKÇE, A.F., 2012. “Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 15(2), ss. 223-227.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- KARCI, Ş.M., 2016. Ombudsman (İskandinav Modelleri ve Türkiye Uygulaması), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 232s.
- ÖZDEN, K., 2010. Ombudsman (Kamu Denetçisi), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 152s.
- SEZEN, S., 2001. “ Ombudsman: Türkiye İçin Nasıl Bir Çözüm, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu Tasarısı Üzerinde Bir Değerlendirme”, Amme İdaresi Dergisi, 34(4), ss. 71-96.
- ŞAHİN, M.S., 2015. Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Uygulama Örnekleri, Astana Yayınları, Ankara, 208s.
- ŞENGÜL, R., 2013. “Kamu Yönetimi İle Birey İlişkilerinin Dönüşümüne Ombudsman Kurumunun Etkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 18(3), ss. 71-88.
- TEMİZKAN, K., 2008. “Ombudsmanlık Kurumu ve Günümüzde Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- YÜCE, M., BEYCE, A., 2013. Kamu Denetçiliği Hukuku, Savaş Yayınları, Ankara, 120s.
- 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu (KDKK).
- Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.
- Kamu Denetçiliği Kurumu 2014 Yıllık Raporu.
- Kamu Denetçiliği Kurumu 2015 Yıllık Raporu.
- Kamu Denetçiliği Kurumu 2016 Yıllık Raporu.
- Kamu Denetçiliği Kurumu 2017 Yıllık Raporu.
- 2013/619 Şikâyet Numaralı Tavsiye Kararı (Ş.N.T.K.).
- 2013/862 Şikâyet Numaralı Tavsiye Kararı.
- 2014/1941 Şikâyet Numaralı Tavsiye Kararı.
- 2015/3986 Şikâyet Numaralı Tavsiye Kararı.
- 2015/4368 Şikâyet Numaralı Tavsiye Kararı.
- 2016/1316 Şikâyet Numaralı Tavsiye Kararı.
- 2016/2626 Şikâyet Numaralı Tavsiye Kararı.
- 2017/1790 Şikâyet Numaralı Tavsiye Kararı.
- 2017/2356 Şikâyet Numaralı Tavsiye Kararı.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

TEVBENİN ÖNEMİ VE ETKİSİ

Mehmet Mansur GÖKCAN

Dr. Öğr. Üy. Çukurova Üniversitesi, mgokcan37@hotmail.com

Özet

Günahtan dönmek, pişman olmak ve isyandan itaate dönmek anlamlarında olan tevbede; pişmanlık duyarak günahtan uzaklaşmak ve af dileyerek ibadetlerle Allah'a yönelmek temel prensiplerdendir. Tevbede, sadece söz ile pişmanlık ifade edip af dilemek yeterli değildir. Tevbe, bu ifadelerle birlikte günahları terk etmeyi ve ibadetlerle Allah'a yönelmeyi de gerektiren bir eylemdir. Tevbenin dilde kalmayıp kalbe inmesi ve gözyaşlarıyla duygulara aksetmesi de önem arz etmektedir. Yaratılışın gayesi, Allah'ı tanımak ve O'nun buyruklarına riayet ederek imtihan dünyasında başarılı olmaktır. İmtihanın gerçekleşmesi için, insanoğlu, iyilik yapmaya da kötülük yapmaya da uygun yapıda yaratılmış ve dilediğini yapabileceği bir irade ile donatılmıştır. Dilediğini yapabilme kabiliyetine sahip olması, ona sorumluluk yüklemiş ve karşılığını görmesine sebep olmuştur. İnsan, iradesini, Rabbinin istediği yönde kullanabildiği gibi, nefsin ve şeytanın da etkisiyle istemediği yönde de kullanarak günah işleyebilir. Bu akıbetten peygamberler bile kurtulamamıştır. Önemli olan, hatayı anlayıp, günahtan dönmektir. Tevbe, Allah'tan uzaklaşan kulun, tekrar O'na dönmesini ve itaat etmesini sağlamaktadır. Hz. Âdem, tevbe ederek Rabbine dönmüş, şeytan ise tevbe etmeyerek Rabbinden uzaklaşmıştır. Bu durum, tevbe edilmeyen günahın Allah'tan uzaklaştırdığını, günahlara devam edildikçe ve günahlar çoğaldıkça da bu mesafenin açıldığını göstermektedir. Allah'tan uzaklaşan kimse, şeytana yaklaşır ve onun etki sahasına girer. Kur'an'da belirtildiği gibi, Allah'a yakın olan ihlaslı kimselere şeytan vesvese verse de etki edemez ve kendisine bağlayamaz. Tevbeyle Allah'a yaklaşan kul, böylece şeytanın şerrinden de uzaklaşmış olur. İnsanların sıfatları ve kulluktaki durumları farklıdır. Herkes kendi durumuna göre nelerden tevbe etmesi gerektiğini bilir. Avam, günahtan tevbe ederken havas, gafletten ve Allah'tan uzak kalmaktan, peygamberler, zelleden, tebliğ vazifesinde eksiklik yapmaktan ve bu günlerinin düne eşit olmasından tevbe ederler. Ne kadar çok günah işlenirse işlensin, tevbe imkânı vardır. Çünkü kulun, Rabbinin kapısından başka gideceği yer yoktur. Son nefeste ve Firavun gibi çaresizlik anında yapılan tevbeler makbul değildir. Bunun dışında tevbe kapısı daima açıktır.

Anahtar Kelimeler: Tevbe, günah, nefis, itaat.

IMPORTANCE AND IMPACT OF TAWBAH

ABSTRACT

Tawbah (*repentance*) can be described as redeeming and repenting sins and returning from defiance to obedience, and among its founding principles are getting away from sins in regret and tending to Allah with ibadah (*prayers*). It is not enough simply to utter his or her sorrow and appeal to mercy. Tawbah is an action requiring abandoning the sins and returning to

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Allah by way of making ibadah along with those words. It is key to take the words of tawbah from tongue to heart and therefrom reflect them on sensations through tears. The aim of creation is to know Allah and obey His prescriptions and eventually succeed in this world of test and trial. For the purpose of trial, human being was created as capable of doing goodness or evil or anything in between, and equipped with a willpower with which they can do whatever they want, which lays a burden on them and in turn allows to get rewarded or punished for what they did. Human can use his or her will in the same direction of Allah's consent or contrariwise, under the temptation of nafs (*desire*) and Shaitan. Even Nabîs (*prophets*) could not avoid this doom like every human. What is important is redeeming, being aware of mistakes made. Tawbah helps the servants away from Allah return to and obey Him. Adam, peace be upon him, returned to his Lord by means of his tawbah, but however Shaitan did not repent and was dismissed and got away from Him. This phenomenon reveals that a sin will make human away from Allah without tawbah, and this spread will increase as long as they persist in committing sins and they grow. Whoever is getting away from Allah is getting closer to Shaitan and trespasses into its sphere of influence. As specified in Quran, Shaitan may not influence and bewitch the purified persons approximate to Allah despite it can give waswasa (*apprehension*). The servant appealing to Allah with tawbah will be protected from the Shaitan's evil. Human's attributes and degrees of servanthood varies and every one knows what he or she must repent from according to their positions. Awam (*commons*) repent their sins, and hawass (*distinguished scholars*) ghaflah (*negligence and heedlessness*) and staying away from Allah while Nabîs invoke Allah's mercy for their dhalla (*unintentional astray*), insufficiency on dawah or the mission of tabligh (*declaration*) and being equal of their current and previous days (*with concern of remaining undeveloped*), No matter how much one commit sins, he or she has chance to repent them, for creatures have no recourse except Lord's grace for salvation. The gate of tawbah is always open for every humanbeing, except for the repentances in the time of death, like that of Firaun (*Pharaoh*) being in hopelessness.

Key words: Tawbah (*repentance*), sin, nafs (*desire*), obedience.

Giriş

Tevbe kelimesi lügatte; gûnahtan dönme, pişman olmak, itiraf etmek, isyandan itaate dönme, Allah'a yönelmek,¹ anlamlarına gelmektedir. Lügat anlamlarını göz önüne alarak tevbeyi şu şekilde tanımlamak mümkündür: Tevbe, Yapılan işin günah olduğunu kabul ederek pişmanlık duymak, günahı terk etmek ve af dileyerek Allah'a itaat etmektir. Günahları itiraf etmede ve af dilemede dil ile kalp birlikteliği olmalı ve tevbe, gûnahtan itaate dönerek eyleme dönüşmelidir. Tevbedeki samimiyet, gözyaşı olarak duygulara da aksetmelidir.

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, I-VI. Dâru'l-maârif, Kahire 1979, I, s. 454; Ahmed el-Âyid ve diğçerleri, *el-Mu'cemü'l-Arabiyyül-esâsî*, Aleco 1989, s. 215.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Tâhiru'l-Mevlevî'nin (ö. 1951) şiirinde bu tezahürleri açıkça görmek mümkündür.²

Nedametle gözden yaşlar akıtmak

Günahtan tevbede olur müessir

Amel defterinde olan karanlık

Gözlerden dökülen yaşla silinir.

Mutasavvıflar, tevbe, avamın ve havasın tevbesi olmak üzere iki kısımda incelemişlerdir.

Zunnûn Mısıri: "Avamın tevbesi günahlardan, havasın tevbesi ise gafletten olur." demiştir.³

Avam; işlediği günahlardan tevbe ederken havas, kendisiyle Allah arasına engel olan birtakım nefsanî düşüncelere dalmaktan tevbe eder.

Ebu Ali Dekkâk, tevbe, üç dereceye ayırmıştır. Birinci derece; ceza görmekten korkanların tevbesi iken ikinci derece; ibadetlerine karşılık bekleyenlerin tevbesidir. Üçüncü derece de; sevap veya ceza düşüncelerinin dışında kalarak emredilene itaat edenlerin tevbesidir. Birinci ve ikinci derecede bulunanlar, bir karşılık beklentisiyle ibadet ederlerken üçüncü derecedeki kimseler, sırf Allah emrettiği için tevbe etmektedirler. Rabiatü'l-Adeviyye (ö. 185/801), iyilikleriyle tanınmış bazı kimselere, niçin ibadet ettiklerini sormuş ve onlardan, "ateşten korktuğumuz için ibadet ediyoruz." şeklinde cevap almıştır. Rabia, Allah, cennet ve cehennem yaratmasaydı ibadet etmeyecek miydiniz? Demiş ve böyle yapmakla, yaptığı işe karşılık bekleyen bir işçiden farklarının kalmayacağını, sadece Allah'ın zatı için, ibadet etmeyi emrettiği için ibadet etmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁴ İbadeti, dünyevî veya uhrevî bir karşılık beklemeden sadece Allah'ın ibadet edilmeye layık olduğu düşüncesiyle ve O'nun emrini yerine getirmek üzere yapmak kullukta en üst derece olduğu gibi, tevbenin de bu amaçla yapılması tevbedeki en üst derecedir.

Tevbenin Önemi ve Etkisi

Tevbe kelimesinde olduğu gibi tevbe yerine kullanılan inabe ve evbe kelimelerinde de yönelme anlamı vardır. Bu anlamıyla tevbe, günahlardan uzaklaşarak taatla Allah'a yönelmek demektir. Tevbede, kötü istikametten ayrılarak iyiye yöneliş vardır. Bu iyilik, sadece ibadet boyutunda kalmayıp muamelat ile tüm varlıkları da kapsamaktadır. Lügatteki "dönmek" anlamından da tevbenin, günahtan sevaba ve isyandan itaate dönüş olduğu anlaşılmaktadır.

Tevbe, yukarıda Ali Dekkâk'ın da ifade ettiği gibi, sadece cezadan kurtulmak veya sevaba ulaşmak amacı taşımamalı, Allah'ın zatı ve makamı için de yapılmalıdır. Bu durum, velilerin ve Peygamberlerin, Allah'ın zatı ve makamı için tevbe ettiklerini göstermektedir. Toplum içerisindeki insanların konumları, ilim, irfan ve itikat gibi hususlardaki özellikleri farklı olduğu için tevbe ettikleri şeyler arasında da farklılıklar olabilir. Herkes, kendi durumunu daha iyi bileceği için nelerden tevbe etmesi gerektiğini de daha iyi bilir. Tevbedeki derecelendirmede de bu husus açıkça görülmektedir. Peygamberler de dâhil olmak üzere hiç kimse tevbenin kapsam alanı dışında değildir. Bu genel kapsamı, "Ey mü'minler! Hepiniz Allah'a tevbe ediniz."⁵ ayetinde açık bir şekilde görmek mümkündür. Hz. Âdem'e vesvese

² Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Ün. İFAV. Yayınları, İstanbul 1997 s. 157.

³ Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lûma*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2001, s. 43.

⁴ Doğrul, Ömer Rıza, *Hz. Rabiatü'l-Adeviyye*, İstanbul 1976, s. 72.

⁵ Nûr, 24/31.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

vererek hata yapmasına ve cennetten çıkmasına sebep olan şeytan, bir imtihan vesilesi olarak kıyamete kadar bu işlevini icra edeceğine göre, herkes onun vesveselerine kanarak günah işleyebilir. Hz. Peygamber, “*Bütün insanlar hata edicidir. Hata edenlerin en hayırlıları hatasına tevbe istiğfar edenlerdir.*”⁶ diyerek herkesin, şeytanın vesvesesine düşebileceğine işaret etmiş ve tevbe ederek hatasından dönen kimseleri övmüştür.

Mutasavvıfların, tevbeyi farklı kısımlarda inceledikleri görülmektedir. Hüseyin Megazilî, “İnabe tevbesi, sana gücü yettiği için Allah’tan korkmandır. İsticabe tevbesi ise sana yakın olduğunu düşünerek Allah’tan korkmandır.” demiştir.⁷ Megazilî’nin yaptığı bu tasnifte, tevbe sebeplerindeki farklılıkları görmek mümkündür.

Gazâlî, Hz. Peygamber’in tevbesinin sebebini şu şekilde açıklamıştır: “Bütün noksanların aslı, bir an dahi olsa Allah’ı unutmaktır. Bundan da tevbe etmek gerekir. Zikirde de dereceler vardır. Dereceler her biri, bir üstüne göre noksandır. O halde, daha yükseği mümkün iken eksik dereceye kanaat etmek aldanış ve hüsrandır. Bu durumda tevbe etmek gerekir. Resulullah’ın, ‘Ben, günde yüz kere istiğfar ederim.’ buyurmasından maksat, bir dereceye eriştiği zaman, eski dereceler onun nazarında basit görüldüğü için, o derecelerden tevbe ve istiğfar etmesidir. Hz. Peygamber’in işi, terakki ve yükselmedir.”⁸

Günah işlemek ve tevbe ederek günahattan dönmek insanların özelliği olduğu gibi, “tevvâb” ismiyle tevbeleri kabul etmek de Allah’ın özelliğidir. Eğer insanlar günah işlemeyecek olsaydı Allah’ın bu sıfatı ile muamele etmesinden bahsedilemezdi.

Kur’an’da, “*Şüphesiz ki Allah, tevbe edenleri ve temizlenenleri sever.*”⁹ Buyrulur tevbenin temizlenmeye ve Allah’ın sevgisine nail olmaya sebep olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber’in, “*Günahlarından tevbe eden kimse, hiç günah işlememiş gibidir.*”¹⁰ hadisi, ayette söz edilen temizlikten kastın, günahattan temizlenmek olduğunu ortaya koymaktadır. Kur’an’da, tevbe ile günahattan uzaklaşarak istikameti düzeltmenin, dünyada güzel bir hayat yaşamaya sebep olacağı haber verilmektedir.¹¹

Hasan Basrî, “bahçesinin kurduğu, fakir olduğu ve erkek çocuğu olmadığı” şeklinde üç ayrı sıkıntıyla kendisine gelen ve dua isteyen üç kişiye de “tevbe istiğfar” etmelerini tavsiye etmiştir. Farklı hastalıklara aynı reçetenin verilmesine şaşırın dinleyicilere, Kur’an’da Nuh’un (a.s.) çeşitli sıkıntılar içinde olan kavmine de aynı tavsiyede bulunduğu için böyle

⁶ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Süre, *Sünenü’l-Tirmizî*, I-V, Beyrût ts. Sıfatu’l-kıyâme, 49; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, I-V, Dâru’r-risâletü’l-âlemiyye, Beyrut 1430/2009, Zühd, 30; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût ve diğerleri, I-VIII, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 2001, III, 198; Hâkim en-Nîsâburî, Muhammed b. Abdullah, *el-Mustedrek ale’s-sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, I-V, IV, 272.

⁷ Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *et-Tarruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*, thk. Ahmed Şemsüddin, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 2011, s. 141, 142.

⁸ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Kimyâ-yı Saâdet*, çev. Mehmed A. Müftüoğlu, İstanbul 1981, s. 525.

⁹ Bakara, 2/222.

¹⁰ İbn Mâce, Zühd, 30.

¹¹ Hûd, 11/2, 3.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

yaptığını açıklamıştır.¹² Hz. Nuh'un ve Hasan Basrı'nın, farklı sıkıntılara aynı reçeteyi vermeleri, sıkıntıların sebebinin aynı şey olmasıdır. Hastalıkların asıl sebebi Allah'tan uzaklaşmak olunca, reçetenin de, Allah'a dönmek ve yaklaşmak olan tevbe olması kaçınılmazdır.

Tevbenin kabul edilmeyeceği ve günahın affedilmeyeceği endişesiyle ümitsizliğe düşmemek gerekir. Kur'an'da, "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar."¹³ müjdesi verilmekte ve Allah, kendisine şirk koşulması dışındaki bütün günahları bağışlayabileceğini bildirmektedir.¹⁴ Tevbenin kabul edileceği ve af ümidi, Allah'tan uzaklaşan kulu O'na yaklaştırır ve rızasına uygun bir hayat yaşamasına sebep olur. Zararın neresinden dönülürse kardır. Ölümün ansızın gelebileceği hakikati, tevbe fırsatından faydalanmakta acele etmek gerektiğini göstermektedir.

Ebû Bekir Vâsiti, şu üç şey dışında, aceleci olmamak ve ağır davranmak gerektiğini söylemiştir: Namaz vakti girdiğinde, ölü toprağa verilirken ve günah işlendiğinde tevbe etmekte. Tabiiinden birisinin söylediği şu söz, günahattan hemen sonra tevbe etmenin önemini ortaya koymaktadır: İnsan günah işler, fakat hemen arkasından pişmanlık duyarak Allah'tan af dilerse cennete girer. Bunu gören şeytan, "keşke onu günaha sokmasaydım" diyerek hayıflanır.¹⁵ Günahattan sonra Tevbe ederek af dilemenin sevap kazanarak cennete girmeye sebep olduğu ve şeytanın amelini boşa çıkardığı görülmektedir. Tevbe, kulun, günahattan pişmanlık duymasına sebep olduğu gibi aynı zamanda şeytanın, kulu günaha sokmaktan pişman olmasına da sebep olmaktadır. Bu durum, kibirlenerek Hz. Âdem'e secde etmeyen ve yaptığına pişman olup tevbe etmeyen şeytandan, her kulun tevbesinden sonra pişmanlık duymasıyla intikam alınması şeklinde düşünülebilir.

Kur'an'da, tevbeden sonra salih amel işlenmesi ve iman üzere olunması, tevbenin kabulü için gerekli görülmüştür.¹⁶ Tevbeden sonra bu şartlara uygun bir şekilde yaşamak ve tekrar günahlara dönmek önemlidir.

Sonuç

Tevbe, günahattan pişmanlık duyarak uzaklaşmayı ve af dileyerek ibadetlerle Allah'a yönelmeyi gerektirir. Tevbede, dil ile kalp birlikteliğinin olması ve niyetin eyleme dönüşmesi icap eder.

Peygamberler de dâhil olmak üzere hiçbir kimse günahattan masun değildir. Her insan günah işleyebilir. Fakat önemli olan, günahattan pişman olarak tevbe etmektir.

Tevbe, Allah'tan uzaklaşan kulu Allah'a yaklaştırır ve O'na muvafakat ederek hem dünyada hem de ahirette mutlu bir hayat yaşamasına sebep olur.

Günahların çokluğundan veya büyüklüğünden dolayı affedilmeyeceği endişesine düşmemek gerekir. Allah, şirk dışındaki tüm günahları affedeceğini müjdelemiştir. Herhangi bir günahın

¹² Mevdudî, Ebu'l-Al'â, *Tefhimü'l-Kur'an*, çev. Yusuf Karaca vd., İstanbul 1991, s. 473.

¹³ Zümer, 29/53.

¹⁴ Nisa, 4/48.

¹⁵ Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed el-Hanefî, *Tenbihü'l-Ġâfilîn*, thk. Es-Seyyidü'l-Arabî, Mektebetü'l-Eymân, Kahire 1415/1994, s. 77.

¹⁶ Şûrâ, 42/26.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

affedilmeyeceğini düşünmek, o günahdan daha büyük bir günah olup Allah'ın tevvâb, ğafûr ve rahîm gibi sıfatlarını anlamamanın sonucudur.

Tevbeden sonra tekrar günaha dönmek ve salih amellerle kulluk yapmak ve istikameti düzeltmek önemlidir.¹⁷

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût ve diğerleri, I-VIII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2001.

Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *el-Mu'cemü'l-Arabiyyül-esâsî*, Alecso 1989.

Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer, Kur'an-ı Kerim Meâli, DİB, Ankara 2009.

Doğrul, Ömer Rıza, *Hiz. Rabiâtü'l-Adeviyye*, İstanbul 1976.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Ün. İFAV. Yayınları, İstanbul 1997.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Kimyâ-yı Saâdet*, çev. Mehmed A. Müftüoğlu, İstanbul 1981.

Geylânî, Abdülkadir, *el-Ğunye*, Mektebetü'l-ilmî'l-hadis, Dimeşk 2001.

Gökcan M. Mansur, *Temel Ahlâkî Prensipleriyle Tasavvuf*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017.

Hâkim en-Nisâburî, Muhammed b. Abdullah, *el-Mustedrek ale's-sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, I-V, Dâru'l- kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002.

İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, I-V, Dâru'r-risâletü'l-âlemiyye, Beyrut 1430/2009.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, I-VI. Dâru'l-maârif, Kahire 1979.

Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *et-Tarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, thk. Ahmed Şemsüddin, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2011.

Mekkî, Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu'l-kulûb*, I-III, Dâru't-türâs, Kahire 2001.

Mevdudî, Ebu'l-Al'â, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Yusuf Karaca vd., İstanbul 1991.

Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed, *er-Riâye li-hukûkillah*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Lübnan 2010.

Necmüddin Kübra, *Usûlu Aşere (Tasavvufî Hayat)*, Çev. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.

Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed el-Hanefî, *Tenbihü'l-Ğâfilîn*, thk. Es-Seyyidü'l-Arabî, Mektebetü'l-Eymân, Kahire 1415/1994.

Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lûma*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2001.

Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lûma*, thk. Ahmed Abdürrahîm, Mektebetü's-seğâfe, Kahire 2009.

¹⁷ Tevbe konusu için bkz. Mekkî, Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu'l-kulûb*, I-III, Dâru't-türâs, Kahire 2001, II, s. 499; Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed, *er-Riâye li-hukûkillah*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Lübnan 2010, s. 60; Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lûma*, thk. Ahmed Abdürrahîm, Mektebetü's-seğâfe, Kahire 2009, s. 148; Süheverdî, Ebû Hafs Şihabüddin Ömer b. Muhammed, *Avârifü'l-meârif*, thk. Semîr Şems, Dâru Sâdir, Beyrut 1431/2010, s. 333; Geylânî, Abdülkadir, *el-Ğunye*, Mektebetü'l-ilmî'l-hadis, Dimeşk 2001, s. 212; Necmüddin Kübra, *Usûlu Aşere (Tasavvufî Hayat)*, Çev. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 44; Gökcan M. Mansur, *Temel Ahlâkî Prensipleriyle Tasavvuf*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017, s. 103.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Sühreverdi, Ebû Hafs Şihabüddin Ömer b. Muhammed, *Avârifü'l-meârif*, thk. Semîr Şems, Dâru Sâdır, Beyrut 1431/2010.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sûre, *Sünenu't-Tirmizî*, I-V, Beyrût ts.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

YAVŞAN YAYLASININ REKREASYON VE EKOTURİZM OLANAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nadire KARADEMİR

Dr. Öğr. Üyesi., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi n.karademir45@gmail.com

Ersin Kaya SANDAL

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi esandal@ksu.edu.tr

Ökkeş Anıl MART

martokkesanil@gmail.com

ÖZET

Şehirlerdeki nüfus artışı, çarpık kentleşme ve alt yapı eksikliklerinde meydana gelen sorunlar insanların günlük hayatında fiziksel ve ruhsal olumsuzluklar yaratmaktadır. Bu durum kişileri kent dışı doğal ve kültürel alanlara itmektir. Çalışma temposu dışında ortaya çıkan boş zamanlarda hem bedenen hem de ruhen dinlenmek için kent dışında ki, koruluklar da, ormanda, akarsu, deniz, göl kenarlarında, mesire alanlarında, vakit geçirmek, macera yaşamak, farklı yaşantılar ve deneyimler elde etmek amacıyla insanlar rekreasyon ve turizm faaliyetlerine katılma ihtiyacı hissetmektedir. Günümüz de gelişen ülke ekonomisinin refah düzeyini arttırmasıyla rekreasyon alanlarına olan talep de artış göstermiştir.

Yerel ve kırsal alanlarda doğal, kültürel unsurların korunarak alternatif olarak sürdürülebilir bir turizm faaliyet türü olan eko-turizm doğal ve kültürel unsurları korumakta, yerel ekonomiye olumlu etki yapmakta ve katma değer yaratarak sosyo-ekonomik refahı geliştirmektedir. Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin birbirine en çok yaklaştığı alanda bulunan Kahramanmaraş rekreasyon ve eko-turizm faaliyetleri bakımından önemli bir coğrafi yapıya sahiptir. Araştırma alanı olarak seçilen Yavşan yaylası Akdeniz ve İran –Turan fito coğrafi bölgelerinin geçiş kuşağında ve Anadolu diagonalinin güneyinde iki kola ayrıldığı bölgede bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun bir tabiat parkıdır. Yöre milli ve milletlerarası ender bulunan tabii kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahiptir. Alanda ki flora ve fauna yapısı, su kaynakları yöreyi rekreasyon ve eko-turizm açısından çekici hale getirmiştir. Yörede en iyi gelişim gösteren orman topluluğu Sedir ve Gökna'r'dır.

Çalışmada yavşan yaylasına gelen ziyaretçilerin sosyo-ekonomik durumları incelenmiş, yöre ile ilgili düşünceleri nicel araştırma yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın örneklemini yöreye rekreasyon ve eko-turizm faaliyetlerine katılmak amacıyla gelen ve rassal yöntemle seçilen 337 kişi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların % 42,7'si biyolojik çeşitliliğin yörenin en olumlu özelliği olduğunu, %14,5'i flora çeşitliliği ve %61,7'si manzarası nedeniyle yöreye geldiğini, %59,6'sı ailesi ile %57,5'i daha çok yaz mevsiminde ve %58,8'i ise kendi özel otomobili ile yöreye geldiklerini ve memnun kaldıklarını ifade etmiştir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Çalışmada yavşan yaylasının rekreasyon ve eko-turizm potansiyeli sahip olduğu belirlenmiş ve bu faaliyetlerin sürdürülebilir olması için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Eko-turizm, Flora, Rekreasyon, Yavşan yaylası, Kahramanmaraş.

ABSTRACT

Population growth in cities, unplanned urbanization, and problems caused by lack of infrastructure have physical and psychological health problems upon people. This situation forces people to move to natural and cultural places out of the cities. When people having an exhausting working routine have free time, they want to be a part of touristic or recreational activities in order to have some physical and psychological rest and relaxation. They usually prefer to go to such places as woods, forests, sea sides, riversides and picnic spots to spend some good time, have different experiences and adventures. As a result of a higher standard of life made possible by the developing economy of the countries, there is a demand for more recreational areas.

Eco-tourism, which is an alternative and sustainable touristic activity cherishing cultural components in the local and rural areas, protects cultural values, contributes to local economy, enhances socio-economic prosperity by creating economic value added. Kahramanmaraş, which is in the crossroads of Mediterranean Region, Eastern Anatolian and South-Eastern regions, owns a significant geography in terms of recreational and eco-touristic activities. The Yavşan Plateau, the research area, is at the transition region of Mediterranean and Iranian geographical Turan phyto and in the south of Anatolian diagonal with rich flora and fauna life and is an ideal natural park for people for recreational purposes. With its nationally or universally unique natural resources, this place has recreational, and touristic facilities. The existence of flora and fauna patterns and water supplies makes here an attractive place in terms of recreational and eco-touristic activities. Cedar and fir are the most prevalent types of trees here.

In the study, people visiting this region were socio-economically examined and their opinions concerning the region were evaluated by means of quantitative research methods. The subjects of the survey involves ,who were randomly chosen ,consisted of 337 people who wanted to make use of the recreational and touristic activities of the region. Of the subjects,%42,7 of the people who took the survey said that “biodiversity” is the most favourable characteristic of this region. % 14,5 said that they came here for“flora patterns” ,%61.7 for its landscape. % 59,6 people said they came there with their family and % 57,5 stated they usually visited there in the summer and % 58,8 said they came there by car and enjoyed being there. In the study, it is stated that The Yavşan Plateau has the potential of recreation and eco-tourism and it was recommended that these activities should be sustainable.

Key words: Eco-tourism, Flora, Recreation, Yavşan Plateau, Kahramanmaraş.

1-Giriş

Günümüzde şehirleşme sürecine bağlı olarak hayat şartları güçleşmiş ev ve iş ortamının olumsuz koşullarının etkisi insanların üzerlerinde çok büyük baskılar hissetmelerine sebebiyet vermiştir. Günlük hayatta hissedilen bu baskılar eğlenme, dinlenme ve kendini yenileme fonksiyonu olarak tanımlanan, bunların dışında da çevre bilincinin oluşması, doğanın daha yakından tanınması ve korunmasını sağlayan faaliyetlere katılımları arttırmıştır. Çünkü bu tür faaliyetler günümüz şartlarında bir gereksinin olarak insanlara yapıcı ve olumlu özellikler katmaktadır. Bu bağlamda gelişen, büyüyen dünyada doğal ve kültürel açıdan hassas olan alanlara yönelik seyahatler hızla gelişme göstermiştir. Bu tip faaliyetlerden olan kent içi ve kırsal rekreasyon, özellikle sanayileşme ve şehirleşme sonucunda insanların boş zamanlarında yaptıkları faaliyetleri ifade etmektedir (Özgüç,2013).

Rekreasyon faaliyetleri dışında kırsal yaşama katılma, yayla ya da köy evleri, yerel yemekleri tanıma, el değmemiş doğada çadır ve kamp kurma ve günlük yaşamın alışkanlıklarının aktiviteye taşınması gibi unsurları içinde barındıran eko-turizm faaliyetleri de ortaya çıkmaktadır. Eko-turizm ekolojik kökenli yönetim ve planlamalar dahilinde gerçekleştirilirse doğal çevre ile kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi açısından iyi bir araçtır. Çünkü eko-turizm, çevreye duyarlı ve sürdürülebilirliği gerekli kılan bir yaklaşımdır. Uluslararası turizm talebinin yapısındaki değişiklikler eko-turizm seyahatlerine olan isteği de arttırmaktadır (Çevirgen, 2004). Eko-turizm; 2002 yılı Dünya Eko-turizm Zirvesi'nde "Yeryüzünün doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğini güvence altına alan, bunun yanı sıra yerel halkların ekonomik kalkınmasına destek olurken, sosyal ve kültürel bütünlüklerini koruyup gözetilen bir yaklaşım ya da tavır" olarak benimsenmiştir (Altıparmak, 2002).

Dağlar rekreatif faaliyetler, alpinizm, yayla turizmi, kış turizmi, eko-turizm, kırsal turizm gibi faaliyetlere olanak sağlamaktadır. Dağlar rekreasyon ve eko-turizmi seçen turistlere bitki örtüsü ve yaban hayatı kaynaklarını gerçek doğal ortamında inceleme ve izleme olanağı vermektedir. Türkiye'de doğa turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin değerlendirilmesine yönelik olarak artırılan turistik çalışmalar, sınırlı ekonomik getiriye sahip olan dağlık alanların günümüzde ön saflara çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye'de son otuz yılda dağlık bölgelerde bir yandan nüfus artışı görülürken diğer yandan dağ ve orman köylerinin nüfusu %50 oranında azalmaktadır. Bu durum kırsal alanlardaki kimlik değişiminin bir göstergesidir. Bu değişimin en önemli göstergelerinden biri, dağ ekosistemlerinde yürütülen geleneksel yaylacılık faaliyetlerinin turizm amaçlı kullanımlara dönüşmeye başlamasıdır(Gönençgil ve Güngör 2002). Özellikle yaşanan alanların değişmediği bir dönemde, farklı bir atmosferde doğa ile iç içe olmak isteyenler, rekreasyon ve eko-turizm etkinliklerine doğru yönelmiştir. Tabiat parkları ve milli parklar yerli ve yabancı turistlerin rekreasyon etkinlikleri için özellikli doğal alanlar haline gelmiştir. Bu alanlarda gerçekleştirilebilecek rekreasyon ve eko-turizm etkinlikleri; kampçılık, piknik, fotoğraf, avcılık, yaban hayatın gözlenmesi vb. etkinliklerdir. Bu etkinlikler arasında piknik ve kampçılık en çok tercih edilenlerdendir. Bu durumda özellikle açık alanda yapılan rekreasyon faaliyetleri, insanların günlük veya haftalık rutinlerinin bir parçası olarak doğal ve yeşil alanlardaki etkinliklerini ifade etmektedir (Bell ve diğ., 2007).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Dünyada ekolojik sorunların başında doğal denge bozulmaları gelmekte ve insanlar bu sorunları çözebilmek için çeşitli tedbirler almaktadır. Bu tedbirlerin asıl amacı bazı ekosistem bölgelerini doğal koruma alanı kabul etmek ve yörenin özgünlüğünü bozmadan yararlanabilirliğini sağlamaktır (Doğanay, 2001). Bu çerçevede gerek doğal gerekse beşeri ortamda dikkat çekici unsurların bulunduğu mekanlar, çeşitli statülerde koruma altına alınmakta ve kontrollü bir şekilde eko-turizm gibi turizm türlerine ve rekreasyonel faaliyetlere açılmaktadır. Bu bağlamda eko-turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin özellikle bozulmamış ve koruma altına alınmış doğal alanlarda yoğunlaşması, korunan alanların bu açıdan da önem kazanmasına neden olmuştur. Hem dünyada hem de Türkiye’de eko-turizm gibi doğaya dayalı turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde en çok tercih edilen yerlerin başında tabiat parkları gibi koruma alanları gelmektedir (Haberl, 2015).

2008 yılında Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından yapılan tanıma göre; korunan alan, ilgili ekosistemler ve kültürel değerleri ile doğanın, uzun vadeli korunması amacıyla yasal ya da diğer etkili yollarla tanınan ve yönetilen açıkça tanımlanmış coğrafi bir alandır. Bu alanlar özellikle yerel düzeyde, insanların geçimine katkı sağlarken, biyolojik çeşitliliğin korunması için de bir dayanak teşkil etmektedir (IUCN, 2016). Dolayısıyla nadir bulunan güzelliklere ve değerlere sahip olan bu çekiciliklerinin korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması, bu alanların turizm ve rekreasyonel faaliyetlerle ekonomik anlamda değerlendirilerek kazanç sağlanması ve yerel halka destek olunması büyük önem taşımaktadır. Korunan alanlara karşı artan bu ilginin kaynağı ise, bu alanların biyolojik çeşitliliğinin korunması (Dixon ve Sherman, 1990; Dudley, 2008:2) ve turizm ya da diğer ekonomik kullanımlardan beklenen ekonomik yarardır (Dixon ve Sherman, 1990). Doğal ve kültürel değerleri ile ön plan çıkan ve bu özellikleri nedeniyle koruma altına alınan tabiat parkları da rekreasyon potansiyelleri nedeniyle çok sayıda insanı kendine çekmekte, farklı doğal ve kültürel kaynaklar ile katılımcılara çok çeşitli rekreasyon etkinliği yapma imkânı vermektedir (Birinci vd. 2016).

Günümüzde dünya genelinde uygulanan çok çeşitli koruma statüleri bulunmaktadır. Bunlar; millî parklar, tabiatı koruma alanları, tabiat anıtları, tabiat parkları, özel çevre koruma bölgeleri, yaban hayatı koruma alanları, doğal ve kültürel miras alanları, sulak alanlar, Ramsar alanları ve biyosfer alanlarıdır (Doğanay ve Zaman, 2013). Gaveau ve diğ. (2009) 1990 ve 2000 yılları arasında korunan alanlarda, ormansızlaşmanın korunmasız alanlara göre daha düşük oranda olduğunu tespit etmiştir. Korunan alan uygulamasının kendi sınırları içinde ormansızlaşmaya yol açmadığı ifade edilmiştir.

Tabiat parkları, tabiat koruma alanlarından bazı açılardan birbirlerinden ayrılmaktadır. Tabiat koruma alanlarında yalnızca bilim ve eğitim amaçlı olarak yararlanılmakta iken, tabiat parklarından bu işlemlere ek olarak dinlenme ve eğlenme amacıyla kullanılabilir. Bu bağlamda tabiat parklarında dinlenme, konaklama, geceleme yapma tesisleri bulunmaktadır ya da yapılmalarına, belli yasal kriterlere uyulması şartlarıyla izin alınabilir (Doğanay ve Zaman, 2013). Tabiat parkları, rekreatif etkinliklere katılım olanağı taşımaları ve bol miktarda yeşil alanları nedeniyle çekicilik taşımaktadır. Günümüzde insanların günlük yaşamın kaygılarından ev ve iş yeri döngüsünden uzaklaşabildikleri alanlar olan tabiat parkları, kendine has flora ve fauna çeşitliliğini bünyesinde bulundurmasıyla doğa ile baş başa kalmayı

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

arzu eden insanlar tarafından tercih edilebilen alanlar haline gelmiştir. Ayrıca birçok doğa harikasını bir alanda toplu görebilme imkânı sunabilen bu alanlar turistik çekim merkezleri haline dönüşmektedir. Tabiat parklarının hassas ekosistemler nedeniyle zengin bir çeşitliliğe sahip olması, bu alanların eko-turizm gibi koruma-kullanma dengesi gözetilerek sürdürülebilir turizm anlayışına uygun bir şekilde kontrollü bir turizm faaliyetinin gerçekleştirilmesini zorunlu hale getirmektedir (Koday vd., 2018). Çünkü tabiat parkları, bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun doğal alanlardır.

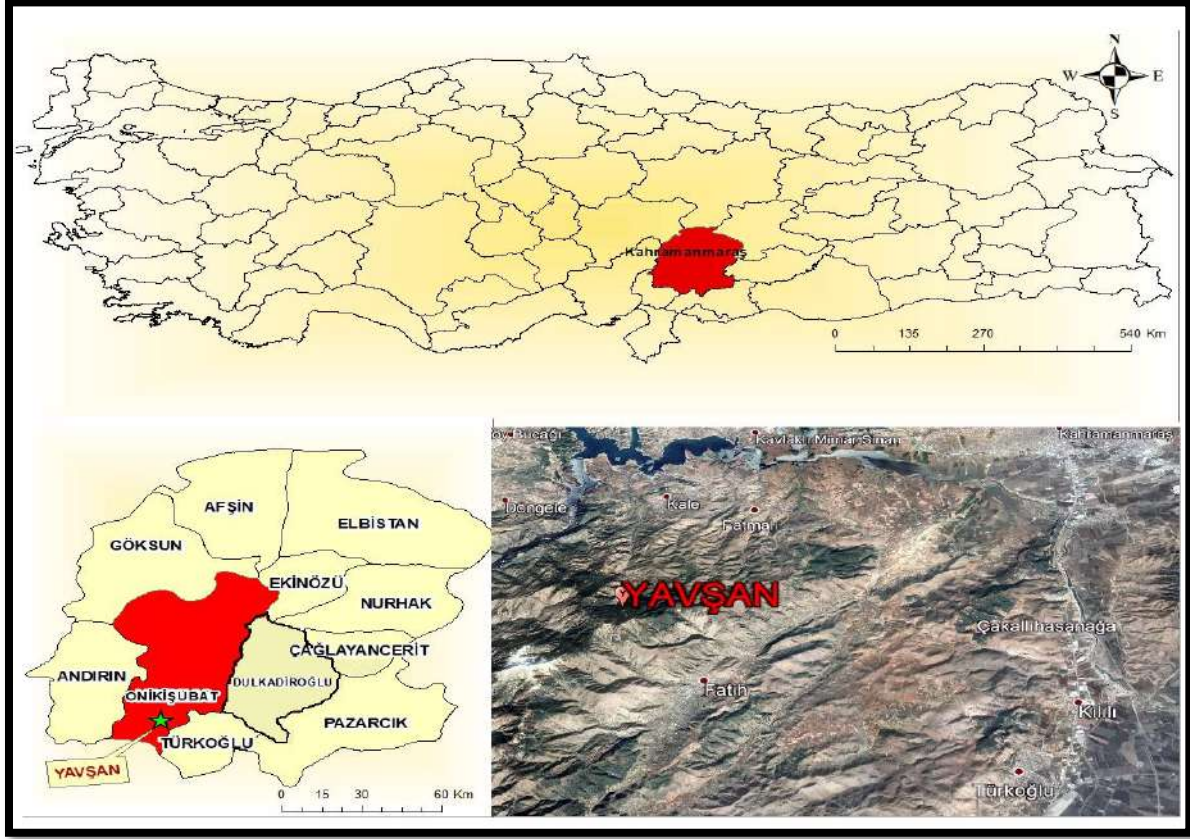
Günümüzde tabiat parklarının çekiciliği, iletişim ve erişim olanaklarının artması nedeniyle daha da önemli hale gelmektedir. Hatta tur güzergâhlarının belirlenmesinde dikkate alınmaktadır. Bu tür alanlara ilginin ve ziyaretçi sayısının artması, tabiat parkları gibi koruma alanlarının eko-turizm gibi turizm türleri ve rekreasyonel açıdan değerlendirilmesini gündeme getirmektedir. Buralarda tabi ki bazı kriterlere uyarak doğa yürüyüşü jeep safari, foto safari botanik turu, at safari, bisiklet safari kamp-karavan turizmi, yaban hayatı gözlemciliği, yamaç paraşütü, çim kayağı, yayla turizmi, dağ turizmi gibi birçok eko-turizm aktivitesinin gerçekleştirilebilmesi sağlanabilmektedir.

Dünyadaki korunan alan sayısı, 2000 yılında 30 000'den fazla iken, 2014 yılında 209 444'e ulaşmıştır (Bekdemir ve Sezer, 2016). 2015 tarihi itibarı ile Türkiye'de toplam; 40 milli park, 31 tabiatı koruma alanı, 112 tabiat anıtı, 81 yaban hayatı geliştirme sahası ve 2.033 tabiat parkı bulunmaktadır (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2016). Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tabiat parklarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Akdeniz Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kavşak noktasında bulunan Kahramanmaraş'ta coğrafi yapısı gereği zengin iklim ve bitki örtüsüne sahiptir. Yine Kahramanmaraş merkez ilçe sınırları içerisinde Akdeniz ve İran –Turan fito coğrafi bölgelerinin geçiş kuşağında yer alan Yavşan yaylası iklim-bitki örtüsü, topoğrafya, toprak özellikleri bakımından yörenin ve ülkenin en önemli tabiat parkları içerisinde yer almaktadır. Yavşan yaylası kuzey yarım kürede Gökmar'nın yayılış gösterdiği alanların en doğusunu oluşturması yanı sıra, yöredeki asırlık Sedir ağaçlarının varlığı da tabiat parkını daha da önemli hale getirmektedir.

2-Araştırma Sahasının Genel Coğrafi Özellikleri

2-1-Araştırma Sahasının Konumu

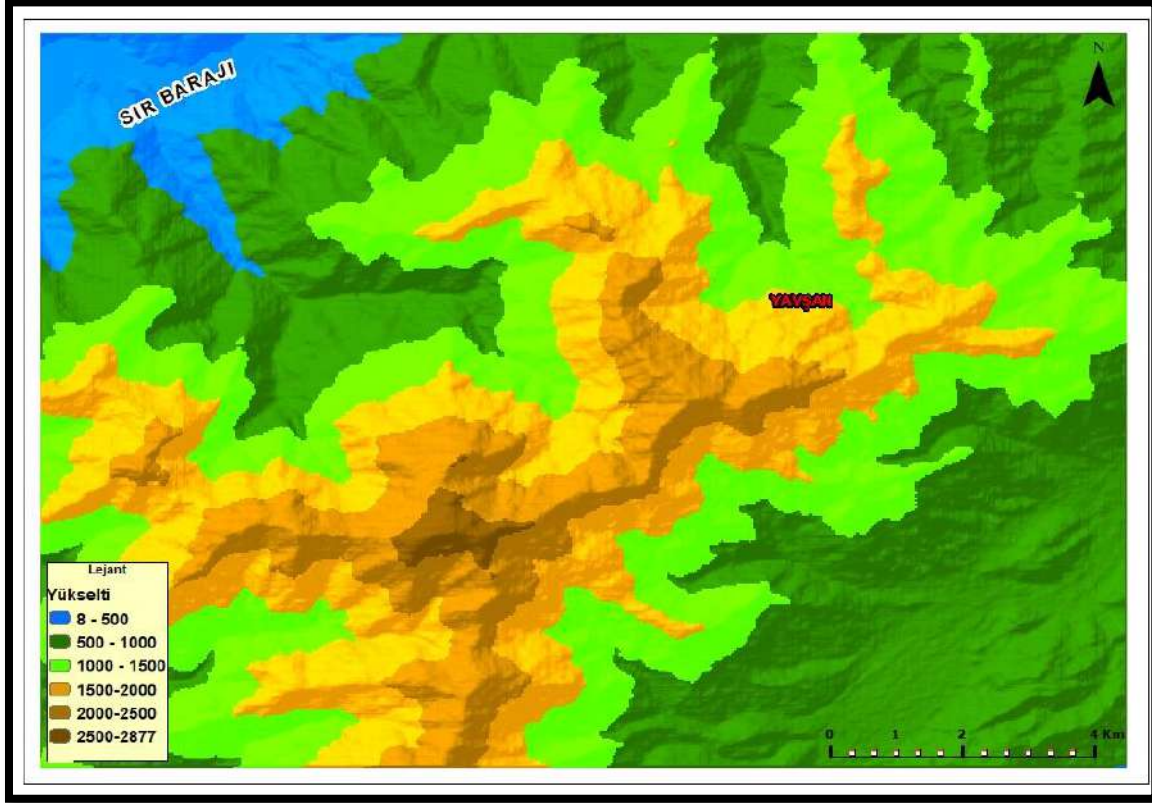
Yavşan yaylası Çimen Dağı'nın Çatalkaya tepe(1800m) ve Çilmezar tepe (1886 m) dolaylarında yer almaktadır. Yöre sayfiye amacıyla Çimen Dağı'nın en çok kullanılan ve tanınan yayla alanı ve korunan alanlar statüsünde önemli bir tabiat parkıdır. Yavşan yaylası tabiat parkı Kahramanmaraş Merkez 12 Şubat mahallesine bağlıdır. Kahramanmaraş'a 36 km, Malatya'ya 250 km, Adana'ya 231 km, Osmaniye'ye 145 km Gaziantep'e 119 km uzaklıktadır.

Şekil 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası.

3480 Dekar büyüklüğündeki Yavşan yaylası 15.12.2009 tarihinde Çevre ve Orman Bakanlığınca Türkiye'nin 39. Tabiat Parkı olarak ilan edilmiştir. Yavşan yaylasının batısında Sır barajı ve Ceyhan nehri, güneyinde Türkoğlu ilçesi, kuzeydoğusunda Kahramanmaraş ili ve batısında Bahçe ilçesi yer almaktadır.

Yavşan yaylası tabiat parkı koruma alanı merkez Malatya olmak üzere Elazığ, Batman, Diyarbakır, Kahramanmaraş, Malatya, Sivas, Tunceli'nin de içinde olduğu XV. Orman Bölge müdürlüğüne bağlıdır. Kahramanmaraş Şube Müdürlüğü sorumluluğunda, "B" bölgesel seviyede bilinirlik düzeyindedir. Ayrıca Yavşan yaylası ormanları, Kahramanmaraş Orman Bölge Müdürlüğü, Kahramanmaraş Orman İşletme Müdürlüğü'ne bağlı Hartlap Orman İşletme Şefliği sınırları içerisinde bulunmaktadır. Tabiat parkı idari bakımdan Kahramanmaraş ili, merkez ilçesi sınırları içerisinde, coğrafi bölge olarak ise, Akdeniz Bölgesinin Adana bölümünde yer almaktadır.

Şekil 2. Çalışma Alanının Fiziki Haritası.

2-2-Jeolojik özellikler

Yavşan yaylası tabiat parkı ve çevresi paleozoik ve mezozoik devirlere ait kayalardan oluşmaktadır. Yöre arazisi daha çok kireç taşı, kumtaşı ve metamorfik taşlar üzerine yer almaktadır (Varol, 1997). Bölgenin jeolojisi şist, serpantin, kireç taşı, kumtaşı, marn, konglomera, alüviyal ve kolüviyal depozitler içeren metamorfik ve sediment kayalardan oluşmuştur. Toprakların tekstür yapıları killi, siltli-killi ve kumlu-siltli arasında değişir. Ayrıca yöre Mesozoik ve Paleozoik dönemlere ait kayalardan oluşmaktadır (Pamir,1975). Yavşan yaylasının büyük bir kısmı VII. sınıf topraklardan oluşmaktadır. Dik eğimli alanlarda görülen VII. sınıf toprakların, kültür bitkilerinin yetişmesini engelleyen önemli sınırlayıcıları bulunmaktadır. Çok dik eğim, erozyon, sıg toprak, taşlılık, yaşlık, tuzluluk gibi önemli sınırlayıcılarıdır. Bu toprak sınıfına bağlı olarak çok şiddetli erozyon bölgesidir. Araştırma alanının toprakları kırmızı kahverengi, kırmızı Akdeniz, kahverengi orman toprakları, alüviyal, kolüviyal ve organik toprak gruplarından meydana gelmektedir. (Anonim 1997).

2-3-İklim Özellikleri

İklim toprağın oluşumu, flora ve fauna dağılışı, topoğrafyanın şekillenmesi üzerinde etkili olmakta ve böylece farklı iklim bölgelerinde yöreye özgü canlı toplulukları ve toprak oluşumları meydana gelmektedir. Yavşan yaylası tabiat parkı, Kahramanmaraş ili Onikişubat merkez ilçesi sınırları içerisinde bulunmakta olup, zirvesi 2259 m yükseltiye sahiptir. Dağın

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

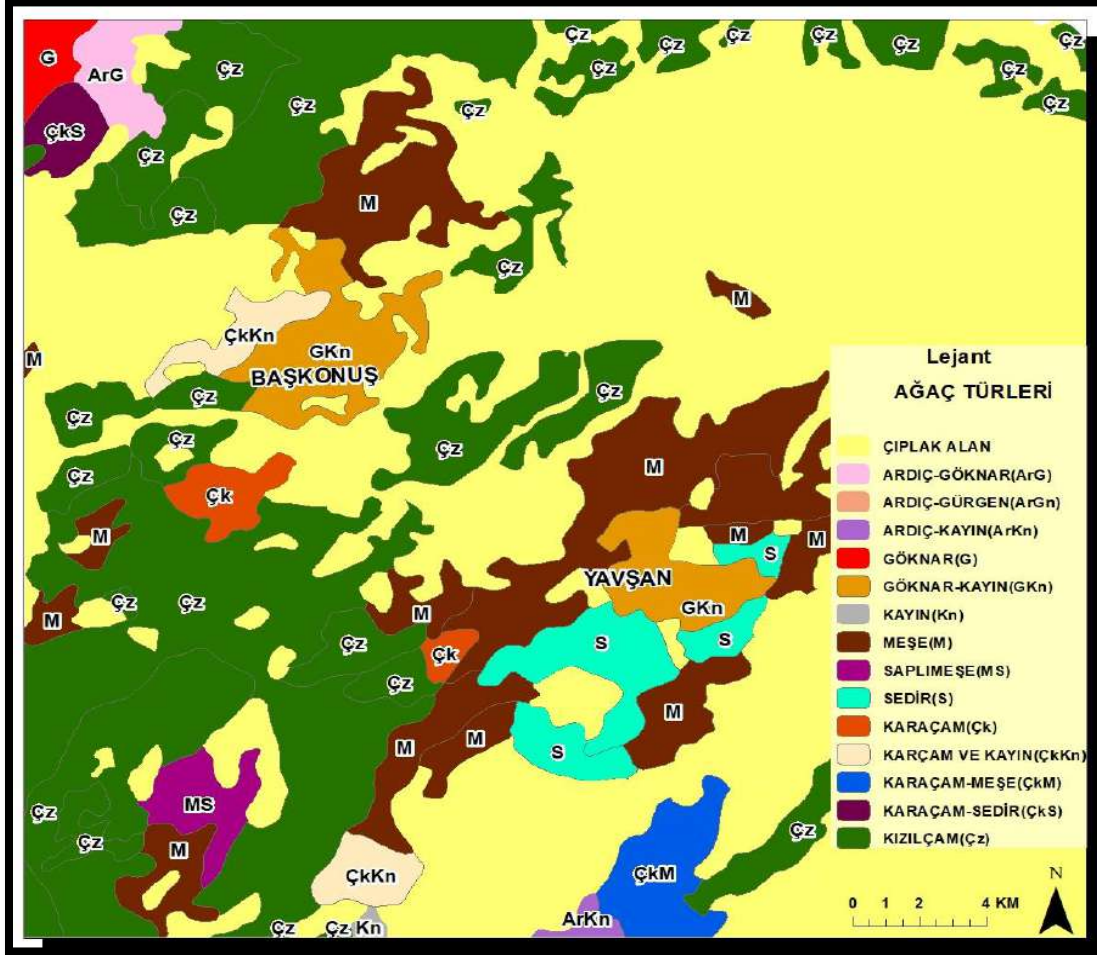
info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

aşağı kısımlarında Akdeniz iklimi, daha yükseklerde ise Akdeniz yüksek dağ iklimi görülmektedir. Yükseltiye bağlı olarak Kahramanmaraş'ta ortalama en yüksek sıcaklık Temmuz ayında 29,4 °C olarak gerçekleşirken, yörede sıcaklık 19,4°C'dir. Kahramanmaraş'ta aylık ortalama en yüksek sıcaklığın 37 °C ile Ağustos ayında, ortalama en düşük sıcaklığın ise 0.1°C ile Aralık ayında yaşandığı kaydedilmiştir. Yöredeki sıcaklık değerleri Kahramanmaraş sıcaklık değerlerine göre 10 °C'lik bir düşüş göstermektedir. Toplam yağış değerleri ise yükseltiye bağlı olarak Kahramanmaraş merkeze göre artmaktadır. Yıllık ortalama toplam yağış miktarı 738 mm'dir. Kahramanmaraş için en düşük ve en yüksek değerler 0.35 mm ile Ağustos ayında, 156 mm ile Ocak ayında kaydedilmiştir. Yıllık ortalama nisbi nem oranı % 61 olarak kaydedilmiştir. Nisbi nem oranı en yüksek düzeye Ocak ayında %71, en düşük değeri % 53,3 ile Eylül ayında gerçekleşmiştir. Nisbi nem oranlarının aylara göre dağılımı incelendiğinde en yüksek değerlerin kış aylarında, en düşük değerlerin ise Haziran ve Eylül aylarında kaydedildiği görülmektedir. Görüldüğü üzere Yavşan yaylası, Türkiye'deki makro iklim tiplerinden Akdeniz ikliminin "Asıl Akdeniz iklimi" tali tipinde bulunmaktadır (Anonim 2004).

İklim özelliklerine bağlı olarak Yavşan Yaylası Tabiat Parkı doğal su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Yavşan yaylası ve yakın çevresinden çıkan kaynak suları Yavşan Dere ve Pekmez pınar dereyi oluşturmaktadır.

Şekil 3. Çalışma Alanının Bitki Örtüsü Haritası.

2-4-Bitki örtüsü

Yavşan yaylası ülkemizde doğal olarak yetişen ağaç türlerimizden Toros Göknarı'nın (*Abies cilicica*) kuzey yarım küredeki yayılış alanının en doğusunu oluşturur. Ayrıca dünya üzerindeki yayılışı çok daralan asırlık Amt ağaç özelliği taşıyan Sedir (*Cedrus libani*) ağaçlarının saf ve karışık halde bulunduğu nadir bir tabiat parkıdır (Kısakürek, 2006). Yöre Akdeniz ve İran-Turan fitocoğrafik bölgelerinin geçiş kuşağında olup, orman ekosistemi tipine sahiptir. Yörede Sedir (*Cedrus libani*), ve Göknar (*Abies cilicica*), dışında Karaçam (*Pinus pinea*), Kızılçam (*Pinus brutia*) gibi konifer ormanları, yaprak döken orman grubuna giren Meşe (*Quercus cerris* ve *Quercus petraea*), Kayın (*Fagus orientalis*) ve Kavak (*Populustremula*), yaygın olarak görülen orman topluluklarıdır. Ayrıca dere içlerinde yabancı ceviz bulunmaktadır. Bitki türleri açısından oldukça zengin olan Yavşan Tabiat parkında 67 aile, 287 cins, 524 tür, 8 alttür ve 6 varyete tespit edilmiştir. Toplam takson sayısının 534 ve endemik bitkilerin sayısının 68 (% 12,7) olduğu tespit edilmiştir. Taksonların fitocoğrafik bölgelere dağılım oranlarının ise; Akdeniz elementleri 141 (% 26,4), İran-Turan elementleri 86 (% 16,1) ve Avrupa-Sibirya elementleri'nin 26 (% 4,8) olduğu belirlenmiştir. Söz konusu

bitkilerden 65 tanesi (%12,3'ü) endemiktir. Bu türlerden Ajuga reliкта adlı bitki türü, dünyada sadece bu dağda yetişmektedir (Varol 2003; Kısakürek,2006).

Yavşan Tabiat parkında orman, maki ve step vejetasyonuna dahil birçok takson bulunmaktadır. Ana ağaç türlerine göre daha az rastlanan, yer yer ağaç tabakasına ulaşarak serpili halde karışıma katılan veya çalı tabakasında yer alan ağaç türleri ise; andız, saçlı meşe., kokulu ardıç, küçük kozalaklı katran ardıcı, gürgen yapraklı kayacık, kermes meşesi, fransız akçaağacı ve doğu gürgeni'dir. Ayrıca, dere kenarlarında doğu çınarı ile Toros kızılağacı'na da rastlanmaktadır. Bu türler dışında; tesbih kuşburnu derici sumacı, kızılıcık adı orman sarmaşığı gibi çeşitli çalı türleri de yayılış göstermektedir. Ayrıca yörede çok sayıda otsu tür de bulunmaktadır (Varol 1997, .ormansu.gov.tr).

Yavşan tabiat parkında yaban hayatı açısından değişik türlerin beslenmesine, barınmasına ve güven içinde kuluçka yapmasına uygun habitatların bulunmaktadır. Ülkemizde hızlı nüfus artışı nedeniyle ormanlar üzerindeki baskı artmıştır. habitat kaybı yada bozulmasıyla bitki gen kaynaklarında azalmaya ve bu habitatlara bağlı hayvanların ise nesillerinin yok olmalarına neden olacaktır (Kısakürek,2006).O nedenle yavşan yaylası önemli bir koruma gerektirmektedir.

Toplam alanı 348 hektar olan Yavşan Yaylası Tabiat Parkı, üç kullanım alanına ayrılmıştır.

Mutlak Koruma Alanı:238 hektar, Tabiat Parkının güney kısmında, 238 hektarlık alan, 600-700 yaşlarında sedir ağaçları, endemik-çeşitli flora ve fauna türlerini bulundurmaktadır. Bu alanda bilimsel çalışmalar dışında faaliyet öngörülmemektedir.

Sınırlı Kullanım Alanı:77 hektar: Tabiat Parkı'nın doğu-batı yönünde mutlak koruma alanı ile kontrollü kullanım alanını bölen 77 hektarlık alandır. Bu alan içinde; giriş-kontrol noktası, flora ve fauna tanıtım alanı, doğa yürüyüş parkurları, seyir terasına ilişkin faaliyetler yer almaktadır.

Kontrollü Kullanım Alanı:33 hektar, Kontrollü Kullanım Alanı: Tabiat Parkı'nın kuzeyinde bulunan 33 hektarlık alandır. Bu alan içinde; giriş kontrol noktası, idare-ziyaretçi merkezi, açık spor alanları, otopark, doğa yürüyüş parkurları, kamplı çadır-karavan alanı, bungalov evler, günübirlik piknik alanı, alışveriş ünitesi, tuvalet, büfe, çocuk oyun alanları yapılması planlanmaktadır (Kahramanmaraş ilinde Doğa turizmi master planı, 2013).

2-5-Beşeri ve Ekonomik Yapı

Çimen Dağı'nın en çok tanınan rekreasyon alanı orman içi dinlenme alanı tabiat parkı olarak kullanılan Yavşan Yaylasıdır. Alan 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu ile koruma altına alınmıştır. Yavşan yaylası tabiat parkı daha çok özellikle yaz aylarında Kahramanmaraş halkı tarafından hafta sonları günübirlik rekreasyon alanı olarak kullanılmaktadır. Tabiat parkında uzun devreli gelişme planı henüz tam anlamıyla tamamlanmadığından sosyal tesisler yetersizdir. Bu nedenle gece konaklama imkânı bulunmamaktadır. Sayfiye amaçlı kullanılan yayla evleri vardır. Ancak yerel halk buraları kullanmaktadır. Ayrıca Kahramanmaraş İl merkezine 36 km olan yolunun 8km si bozuk ve bakımsızdır. Yavşan yaylası tabiat parkına Dereboğazı Mahallesi ve Fatmalı Mahallesinden ulaşılmaktadır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Yavşan Tabiat Parkı ve yakın çevresi, sağlık turizmi açısından da dikkate değer bir potansiyele sahiptir. Çünkü özellikle insanların tekdüze bir görünüm kazanmış yaşam koşulları onların psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Yoğun iş temposu ve stres insanların böyle ortamlara ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır. Yükseltisi 2000 metrelere geçen yöre temiz havası, orman ekosistemine sahip olması, özellikle klimaterapi gibi sağlık turizmi faaliyetlerinin geliştirilmesine elverişlidir. tertemiz hava, zengin flora ve fauna, sessiz ve sakin doğal ortam, insanların vücutlarındaki toksitlerden arınmalarına, bedensel, zihinsel ve ruhsal yenilenmelerini sağlamaktadır (Kısakürek,2006) Ayrıca Yavşan Yaylası uygun iklim yapısı açısından da önemli bir alandır. Halk arasında Yavşan'ın havasının birçok hastalığı tedavi ettiği söylenmektedir. Hatta yerel halk yöreye bir senatoryum yapılması için çalışmaların olmasını istemektedir. Öyle ki Yavşan Yaylasına 1980'li yıllardan önceki dönemlerde gelenler ağaçların üzerine yapılan haymalarda kalmışlar ve yörenin temiz havasından yararlanmışlardır.

Yörede zirvede yer alan kaynak suyu çok soğuk olduğu için karpuz çatlatan diye de anılır. İsmi yörede yetişen hoş kokulu bir ottan alan Tabiat parkı kampçılık, yaylacılık, izcilik, dağcılık yapılabilen yerlerden biridir. Zirvede Doğu Akdeniz bölgesinde türüne çok az rastlanan gövde çevresini 5-6 kişinin ewlele tuttuğu zaman ancak sarılabilen yörede Kamalak adı verilen yöreye mis gibi kokular salan Sedir ağaçları bulunmaktadır.

Tabiat parkı çevresinde bazı yayla yerleşmelerinin bulunması kültürel açıdan tabiat parkının rekreasyon değerine katkı sağlamaktadır. Fakat Yavşan yaylasında yerleşim alanı bulunmamaktadır. Yaylanın çevresindeki yerleşimlerin geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve işçiliktir. Yörede yaygın olarak yürütülen küçükbaş hayvancılığın, flora üzerindeki en büyük tehdit olması hayvancılık faaliyetinin önceki yıllara göre gerilemesine neden olmuştur. IV ve III. sınıf toprakların görüldüğü Fatmalı mahallesinde bitkisel üretim diğer köylere göre daha yoğundur. Kale mahallesinde ise sulama suyu problemi yüzünden bitkisel üretim yeterli değildir. Ancak son yıllarda bağcılık ve zeytincilik gelişmektedir. Dadağlı, Zeytindere ve Dereboğazı'nda yapılan bitkisel üretim, sadece halkın ihtiyaçlarını karşılayacak miktarlardadır. Büyüksır, Dadağlı, Dereboğazı Dönüklü (Fatih) Fatmalı, Gölpınar -Hartlap (Elmacık) Kale,,Karadere ,Kumperli -,Küçüksır ,Zeytindere. Mahalle yerleşimlerinin ise geçimlerini sağlayabilecek düzeyde üretim potansiyeli bulunmamaktadır. Bu nedenle yöreden ekonomik olarak geçimlerini sağlayabilmek için çevre illere tamamen ya da mevsimlik olarak göç etmektedir. Ayrıca yöre halkı yaz aylarında mevsimlik işçilik için ve Kahramanmaraş'taki fabrikalarda çalışmak için göç etmektedir (Kısakürek, 2006; Kısakürek ve Karadeniz, 2009).

Yavşan yaylası tabiat parkı özellikle yaz aylarında Kahramanmaraş halkı tarafından kullanılmaktadır. Saha içerisinde 2 adet otopark, tuvalet, piknik üniteleri ve bulaşık yıkama yerleri bulunmaktadır. Yörede Kekik, salep, adaçayı gibi tıbbi bitkiler yöre halkı tarafından toplanarak satışa sunulmaktadır. Ancak toplama sırasında yapılan yanlış uygulamalar florayı tahrip etmektedir. Yöre yüksek koruma gerektiren bir alandır. Eğitim seviyesi düşük ve çevre konusunda yeterli bilince sahip olmayan yöre halkının ekosistem kaynaklarından, özellikle flora üzerinde bir baskı oluşturdukları görülmektedir. (Kısakürek 2006).Yavşan Tabiat parkı ve çevresi, yabani bitki ve hayvan türleri açısından zengin yapıya sahip, gerek temiz havası ve kendilerine has doğal çekicilikleriyle gerekse kültürel çekicilikleriyle yayla turizmi, agroturizm, kırsal turizm, eko-turizm, kültür turizmi gibi pek çok turizm türü ile rekreasyon

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

faaliyetleri açısından değerlendirilebilecek potansiyele sahiptirler. Ayrıca burada, çeşitli safariler, doğa yürüyüşleri, fotoğraf çekme, atlı doğa yürüyüşü, kamp kurma, karavan turizmi, yaban hayatı gözlemciliği, piknik yapma gibi aktiviteler de yapılabilir. Ayrıca yörede lezzetli yayla yemekleri yöresel eğlenceler, yöresel giysiler gibi pek çok beşeri turistik çekicilik de bulunmaktadır.

Araştırmanın Yavşan yaylası Tabiat Parkı ve yakın çevresinin barındırdığı doğal ve beşeri turistik kaynakların açığa çıkarılması, korunması, geliştirilmesi için faydalı olacağı düşünülmektedir. Yavşan tabiat parkında yapılacak olan rekreasyon ve eko- turizm planlaması yörenin tanıtımını sağlayacak, yöre halkına istihdam yaratacak, ekonomik refahını yükseltecek ve doğal kaynaklarının korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlayacağı düşünülmektedir.

3-Yöntem

Bu araştırmada yavşan yaylasına gelen ziyaretçilerin yöre ile ilgili düşüncelerini ortaya koyabilmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan anket sorularının anlaşılır olup olmadığının belirlenmesi için yöreyi ziyaret eden bir grup ziyaretçiye ön anket uygulaması yapılmış, anlaşılmayan sorular anketten çıkarılmış ve anket soruları üzerinde gerekli düzenlemeler yapılarak, veri toplama aracına son şekli verilmiştir. Anket formu katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek ve aylık geliri içeren demografik sorular yanında, yöre ile ilgili düşüncelerini de ortaya koyan soruları içermektedir. Çalışma 2017 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında yöreye gelen ve rassal olarak seçilen ziyaretçilerle gerçekleştirilmiştir. Bunun için toplam 337 kişiye anket uygulaması yapılmış, anket sonuçları SPSS programında frekans analizi ile test edilmiştir.

Ayrıca yaylanın potansiyelinin yanı sıra Tabiat Parkı'nın bugünkü ve gelecekteki kullanımının sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi amacıyla arazi çalışması yapılmış, yöre sakinleri ve bir kısım ziyaretçi ile de mülakat yoluyla bilgiler elde edilmiştir.

Foto1. Yavşan Tabiat Parkı Donatılardan Bir Görünüm

4-Bulgular ve Tartışma

Yavşan tabiat parkı ile ilgili elde edilen bulgular aşağıda açıklanmıştır.

Araştırmaya katılanların, % 69,4 'u erkek, %39,6' u kadın, % 65,6 si evli, % 34,4'ü bekâr, % 17,5'si 18-24 yaş aralığında, %58,5'u 25-45 yaş aralığında, % 18,4'u 46-60 yaş aralığında, % 5,6'i ise 61 yaş ve üzeridir (Tablo 1.).

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet, Yaş, Medeni Durumu

Cinsiyet	n	%
Erkek	234	69.4
Kadın	103	39.6
Toplam	337	100.0
Yaş	n	%
18-24	59	17.5
25-45	197	58.5
46-60	62	18.4
61 ve üzeri	19	5.6
Toplam	337	100.0
Medeni durum	n	%
Evli	221	65.6
Bekâr	116	34.4
Toplam	337	100.0

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Katılımcıların, %38,6'ı ilkökul mezunu, %15,1'si ortaokul mezunu, %39,8 'si lise mezunu, %6,5 'si yüksekokul-üniversite mezunudur. Yine katılımcıların %4,2'ü emekli, %19,3'i işçi, %5,6'sı memur,% 11,3'u serbest meslek%24,6 'i esnaf ve %16,9'u ev hanımı,% 11,9'si çiftçi, %3,6'sı öğrenci, %3'si öğretmendir (Tablo 2.). % 49,3'ü 1000 lira ve altı, % 46,6'u 1001-2000 lira arası, % 2,4'i 2001-3000 lira, %1,8'i ise 3001 lira ve üzeri gelir seviyesine sahiptir. (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Eğitim, Meslek Ve Aylık Gelir Durumu

Eğitim durumu	n	%
İlkokul	130	38.6
Ortaokul	51	15.1
Lise	134	39.8
Yüksekokul-Üniversite	22	6.5
Toplam	337	100.0
Meslek durumu	n	%
Emekli	14	4.2
İşçi	65	19.3
Memur	19	5.6
Serbest meslek	38	11.3
Esnaf	83	24.6
Ev hanımı	56	16.6
Çiftçi	40	11.9
Öğrenci	12	3.6
Öğretmen	10	3.0
Toplam	337	100.0
Gelir Durumu	n	%
1000TLve altı	166	49.3
1001-2000TL	157	46.6
2001-3000TL	8	2.4
3001TL ve üzeri	6	1.8
Toplam	337	100.0

Katılımcıların %57,6 sı SSK'lı,%13.1'i Emekli sandığı,%20.2'si Bağkur'lu ve %9.2'sinin se herhangi bir sosyal güvencesi yoktur.. Yine katılımcıların %0,6'sı 2kişi,%5,3'ü 3kişi,%15,1'i4kişi,%26,1'i5kişi ve %52,6'sı 6kişi ve üzeri hane halkı sayısına sahiptir.%88,7'si kahramanmaraş'lı,%11,3'ü ise farklı memleketlerden olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Sosyal Güvence, Hane Sayısı Ve Memleket Durumu

Sosyal güvence	n	%
SSK	194	57.6
Emekli sandığı	44	13.1
Bağ-Kur	66	20.2

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Yok	31	9.2
Toplam	337	100.0
Hane sayısı	n	%
2	2	.6
3	18	5.3
4	51	15.1
5	88	26.1
6 ve üzeri	178	52.8
Toplam	337	100.0
Memleket	n	%
Kahramanmaraş	299	88.7
Diğer	38	11.3
Toplam	337	100.0

Araştırmaya katılanların %14,5'i yöredeki flora çeşitliliği,%61,7'si manzarası için,%9,5'i eğlenmek,%14,2'si ise macera yaşamak için geldiklerini ifade etmiştir (Tablo4). Katılımcıların,% 42,1'i günübirlik, %39,8'i 2-3 günlük,%10,4'ü 4-5 günlük,%7,7'si ise 6 günden fazla Yavaşan'da kalmakta;%33,2'i ilkbaharda,%4,5'i sonbaharda,%4,7'si kış ve %57,5'i ise yaz mevsiminde yöreye gelmektedir. Yine katılımcıların %12,8'i yöreye otobüsle,%20,8'i minibüsle,%7,7'si motosikletle,%58,8'i ise kendi özel otomobili ile geldiğini, ifade etmiştir (Tablo4).

Tablo 4. Katılımcıların Yöreye Gelme, Kullanılan Araç, Geliş Amacı ve Gidilen Mevsim

Geliş durumu	n	%	Kullanılan araç		
				n	%
Günübirlik	142	42.1	Otobüs	43	12.8
2-3gün	134	39.8	Minibüs	70	20.8
4-5gün	35	10.4	Motosiklet	26	7.7
6' dan fazla	26	7.7	Otomobil	198	58.8
Toplam	337	100.0	Toplam	337	100.0
Geliş amacı	n	%	Gidilen mevsim	n	%
Flora çeşitliliği	49	14.5	İlkbahar	112	33.2

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Manzara	208	61.7	Yaz	194	57.5
Eğlenmek	32	9.5	Sonbahar	15	4.5
Macera	48	14.2	Kış	16	4.7
Toplam	337	100.0	Toplam	337	100.0

Araştırmaya katılanların %12,2'si yöreye tek başına,%59,6'sı ailesi ilşe,%13,9'u akrabaları ile%14,2'si ise arkadaşları ile gelmiştir (Tablo5).Yavşan yaylası tabiat parkının daha çekici hale getirilebilmesi için katılımcıların %57,6'sı “ulaşılabilirliğinin kolaylaştırılması gerektiğini”,%25,2'si “alt yapı olanaklarının düzenlenmesini” 59,5'i “tanıtımlarının yapılmasını”,%7,7'si “çevresel düzenlemelerin yapılmasının gerekliliğini” ifade etmiştir (Tablo5).

Tablo 5. Katılımcıların Kiminle Geldiği, Çekicilik, Memnuniyet Durumu, Turizme Açılmasını İsteme, Turizmin Yöreye Olumlu ve Olumsuz Yanları

Kiminle geliyorsunuz	n	%	Çekicilik için yapılacaklar	n	%
Tek başına	41	12.2	Ulaşa bilirlilik	194	57.6
Aile ile	201	59.6	Alt yapı olanakları	85	25.2
Akrabalar	47	13.9	Tanıtım	32	9.5
İş arkadaşları	48	14.2	Çevresel düzenlemeler	26	7.7
Toplam	337	100.0	Toplam	337	100.0
Yörede Turizmin Olumlu yanları	n	%	Yörede Turizmin Olumsuz yanları	n	%
Biyolojik çeşitlilik	144	42.7	Doğal çevre yok olma	161	47.8
Yerel halk teşvik ediliyor	67	19.9	Yöresel bozulmalar	52	15.4
Yaşam standardı artıyor	71	21.1	Emlak fiyatları artış	31	9.2
Ekonomik canlılık oluyor	31	9.2	Trafik sorunu	19	5.6
Kadınlara iş imkânı	24	7.1	Sömürülme	74	22.0
Toplam	337	100.0	Toplam	337	100.0
Memnuniyet durumu	n	%	Yörenin turizme açılması	n	%
Memnun değilim	93	27.6	Olduğu gibi kalsın	61	18.1
Memnunum	188	55.8	Turizme açılın	276	81.9
Çok memnunum	56	16.6			

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Toplam	337	100.0	Toplam	337	100.0
--------	-----	-------	--------	-----	-------

Katılımcıların, % 27,6'sı memnun olmadığını, %55,7'si memnun olduğunu, %16,6'sının çok memnun olduklarını ifade etmiştir. Yörenin turizme açılması konusunda %18,1'i olduğu gibi kalmasını, %81,9'u turizm açılmasını istemektedir (Tablo 5). Araştırmaya katılanlar yörede "Turizmin olumlu yanları" konusunda %42,72'si Biyolojik çeşitlilik, %19,9 Yerel halk teşvik ediliyor, %21,1 Yaşam standardı artıyor, % 9,2 Ekonomik canlılık oluyor, %7,1 Kadınlara iş imkânı oluyor derken; Yörede "Turizmin olumsuz yanları", %47,8 Doğal çevre yok olma, %15,4 Yöresel bozulmalar, %9,2 Emlak fiyatları artış, %5,6 Trafik sorunu, % 22,0 sömürülme olarak ifade etmiştir (Tablo 5). Mansuroğlu (2006) henüz turizmin yaygınlaşmadığı Antalya'nın korunan alanlar bakımından önemli bir ilçesi olan Akseki'de yerel halkın, turizm gelişmelerine yaklaşımlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasının sonucunda, bölgede canlandırılacak turizm faaliyeti ile ekonominin canlanacağı, dışa göçün azalacağı vurgusunu yapmıştır. Kısakürek ve Karadeniz,(2009) tarafından yapılan çalışmada ise Çimen Dağı'nın çok yoğun bir kullanıma sahne olmadığı ve bu nedenle akılcı kullanım gelişme bölgesi içinde gerçekleştirilecek eko-turizm faaliyeti olduğu, yöre halkının rekreasyon ve pansiyonculuğa yatkın olduğu ifade edilmiştir. Yavşan yaylasının da bu dağ sınırları içerisinde yer alması yavşan tabiat parkında rekreatif ve akoturizm faaliyetlerinin yapılmasına uygun olduğunu göstermektedir.

Sandal ve Karademir (2013) tarafından Kahramanmaraş rekreasyon alanları ile ilgili olarak yapılan araştırmada, Kahramanmaraş rekreasyon alanlarının rekreasyonel potansiyelinin %47 ile %74 arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Rekreasyon potansiyeli orta düzeyde olan alanlar içerisinde Yavşan (%47) en düşük değere sahiptir. Zengin bir doğal bitki örtüsüne sahip Yavşan'ın rekreasyonel çekicilik açısından değerlendirilen alanlar içerisinde son sırada yer almasında ulaşılabilirlik ve rekreatif kolaylık faktörlerindeki olumsuzlukların etkisi ön planda bulunmaktadır. Peyzaj ve iklim açısından olumlu özelliklere sahip Yavşan ulaşılabilirlik ve çevresel kolaylıklar açısından yeterli donatılara sahip olmadığından ön sıralara çıkamamıştır. Bu bağlamda Yavşan'a rahat ulaşılabilir asfalt bir yol yapılabilir ve yöreye belli aralıklarla araç seferleri konulabilir. Böylece doğa ve iklim anlamında büyük potansiyeli olan Yavşan tabiat parkına daha yoğun rekreatif ve eko-turizm faaliyetleri kazandırılabilir.

Foto:2 Yavşan Tabiat Parkı Orman Formasyonu ve Sedirler

5-Sonuç ve Öneriler

Doğal turistik kaynaklar açısından zengin olan tabiat parkları, yasal statülerinin de elverişli olması nedeniyle korunan alanlar içerisinde çeşitli turizm eko-turizm ve rekreasyon aktivitelerinin yapılabilmesi için oldukça uygun alanlardır. Araştırma alanı olarak seçilen Yavşan Tabiat parkı Akdeniz ve İran –Turan fito coğrafik bölgelerinin geçiş kuşağında bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun bir alandır.

Araştırmaya katılanların büyük kısmı erkek (%69,4) ve evlidir (%65,6). %34,4'ü, 45 yaşın altındadır. Yöreyi daha çok erkekler ve yaş ortalaması orta olan ziyaretçiler tercih etmektedir (Tablo 1). Yine katılımcıların yörede turizmin olumlu yanları konusunda %42,72'si biyolojik çeşitliliğin önde yer aldığını, %70'den fazlasının ise yöreyi flora ve manzara için geldiklerini ve memnun kaldıklarını ifade etmiştir (Tablo 5). Görüldüğü üzere yöre daha çok flora ve fauna özellikleri nedeniyle tercih edilmektedir. Yavşan yaylası tabiat parkından eko-turizm ve rekreatif alanlar anlamında memnun kalınması ise sevindiricidir. Yöreye gelenlerin %80'den fazlası Kahramanmaraşlıdır. Bu durumda yörenin tanıtımının yeterince yapılmamış olduğunu göstermektedir. Yörenin tanıtımının yapıp çevre il ve ilçelerden de ziyaretçi alması sağlanmalıdır. Çalışmada da yöreyi ziyaret eden katılımcılar yörenin tanıtımının yapıp tam anlamıyla turizme açılmasını (%81,9) istemektedir.

Yörede rekreatif faaliyetler daha hızlı gerçekleştirilebilirken eko-turizm faaliyeti daha kısa vadede gerçekleşebilecek bir hedef değildir. Çünkü destekleyiciler olduğu gibi yetersiz alt yapı ve yöre halkının yeterli bilince sahip olmaması gibi kısıtlayıcılar vardır. Yazılı, görsel ve işitsel medya organlarının etkili bir şekilde kullanılarak tanıtım çalışmalarının sürdürülmesi, bölgesel çekimlerinin yapılması yörenin tanıtımına katkı sağlayacaktır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Araştırmaya katılanların %90'ının geliri 2000 TL nin altındadır (Tablo 2). Yöre ekonomisinin girdi sağlayabilmesi adına gelir seviyesi daha yüksek ziyaretçilerin yöreyi ziyaret etmeleri sağlanmalıdır.

Tabiat parkında en önemli sorunlardan birinin yöreye ulaşılabilirliğin (%57,6) olması Yavşan'ının daha çekici hale getirilebilmesi için ulaşılabilirliğinin kolaylaştırılması gerektiğini düşündürmektedir (Tablo 5). Yavşan Tabiat parkına ulaşım Dereboğazı ve Fatmalı yerleşimlerinden sağlanmaktadır. Ayrıca yavşan tabiat parkı koruma alanının ziyaretçi kontrolü sağlanmalıdır. Yörede endemik bitki türlerinin (özellikle tehlike altında bulunan türlerin) bakımı ve korunması sağlanmalıdır.

Araştırmaya katılanlarla yapılan görüşmelerden Yavşan yaylasında kalmaya giderken yanlarında yiyecek, içecek, battaniye, çadır türü malzemeler götördükleri belirlenmiştir. Tabiat parkına gelen turistlere hizmet verecek büfe, restoran, çay bahçesi, konaklama yapılacak ev tipi pansiyon hatta taşıma kapasiteleri hesaplanarak kısa süreli konaklamalar için yayla evleri ve kontrollü bir kamping alanı planlanmalıdır. Gelen ziyaretçilerin eğlenceli vakit geçirebilmeleri için bisiklet yolu, yürüyüş yolu ve atla gezinti gibi etkinlikler düzenlenebilir. Yavşan yaylasında yöreye özgü gelenekler, el sanatları, yaşam tarzı, giyim gibi özellikler, mutfak kültürü ve yöresel ürünler eko-turizm pazarında yerel halk için büyük kazanç kaynağı oluşturabilir.

Ayrıca Yavşan tabiat parkında gerçekleştirilebilecek doğa yürüyüşü, at safari, bisiklet safari, sportif olta balıkçılığı, botanik turları, doğa fotoğrafçılığı, yaban hayatı ve kuş gözlemciliği gibi turizm aktiviteleri ve her yıl düzenlenecek olan yayla şenlikleri yörenin gelişimini sağlayacaktır.

Yavşan tabiat Parkı, yakın çevresiyle birlikte çekiciliklere sahiptir. Eko-turizm ve rekreasyonel amaçlı kullanımlar sürdürülebilirlik ilkesi göz önünde bulundurularak Tabiat parkının var olan bu potansiyelinin değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

6-Kaynaklar

Altıparmak, 2002 Altıparmak, M. (2002). Turizmin Çeşitlendirilmesi, Sürdürülebilir Turizm ve Planlama. II. Turizm Şurası, pp.275, Antalya.

Anonim 1997. Kahramanmaraş İli Arazi Varlığı, Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ss:110, Ankara.

Anonim 2004. Kahramanmaraş iline ait 1980- 2004 Yılları Arası Meteorolojik Verileri. Yayınlanmamış rapor, Kahramanmaraş.

Bekdemir, Ü. ve Sezer, İ., (2016), “Yedi Değirmenler ve Mağarası Tabiat Parkı'nın Coğrafi Özellikleri İle Ekoturizm Olanaklarının Değerlendirilmesi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt:21 Sayı:36, S. 43-78.

Bell, S., Tyrvainen, L., Sievanen, T., Pröbstl, U., and Simpson, M., (2007). Outdoor Recreation and Nature Tourism: A European Perspective. *Living Reviews in Landscape Research*, Volume:1, Number:2, pp:1-46.

Birinci, S. Zaman M ve Bulut, İ. (2016). Limni Gölü Tabiat Parkının (Gümüşhane) Rekreasyon Potansiyeli, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 46 Volume: 9

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Çevirgen, A. 2004. Edremit Yöresinde Ekoturizme Yönelik Bir Talep Araştırması. Balıkesir Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Aralık /2004), Cilt /7, Sayı:12
- Dixon, J.A. ve Sherman, P.B., (1990). *Economics of Protected Areas: A New Look at Benefits and Costs*. Island Press.
- Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, (2016). Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, (2016a). Türkiye'nin Korunan Alanları. <http://www.milliparklar.gov.tr/korunanalanlar/index.htm>. Erişim Tarihi: 03.01.2016.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Çizgi Kitabevi, 3. Baskı, Konya.
- Doğanay, H. ve Zaman, S. (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Dudley, N., (2008). *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Gaveau, D.L.A., Epting, J., Lyne, O., Linkie, M., Kumara, I., Kanninen, M., and Leader-Williams, N., (2009). Evaluating Whether Protected Areas Reduce Tropical Deforestation in Sumatra. *Journal of Biogeography* (J. Biogeogr.) Volume:36, pp:2165–2175.
- Gönençgil, B. ve Güngör Y. 2002. Türkiye Dağ Turizmi, Potansiyeller ve Sorunlar. *Türkiye Dağları Birinci Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Orman Bakanlığı,s. 38-47, Ankara.
- Haberal, H. (2015). Turizmde alternatif ekolojik turizm-doğa turizmi kırsal turizm-yayla turizmi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- IUCN, 2016 <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-dogayi-koruma-birligi-iucn.tr.mfa>
- Kahramanmaraş ilinde Doğa turizmi master planı (2013 – 2023. Mart 2013)T.C Orman ve Su İşleri Bakanlığı XV.Bölge Müdürlüğü Kahramanmaraş İl Şube Müdürlüğü, *Kahramanmaraş İli Doğa Turizmi Master Planı*.
- Kısakürek, Ş., 2006. Kahramanmaraş Çimen Dağı Örneğinde Dağlık Alan Yönetim Planlaması, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Kısakürek, Ş. ve Karadeniz, N., 2009. Kahramanmaraş Çimen Dağı Yönetim Planlaması. *Tarım bilimleri Dergisi*, 15(2): 173-180. Ankara Üni. Ziraat Fakültesi
- Koday, S., Kaymaz, H ve Kaya, G (2018). Kuzalan Tabiat Parkı'nın Doğa Turizm Potansiyeli (Dereli-Giresun), *Marmara Coğrafya Dergisi / Sayı: 37, ss: 124-143*
- Mansuroğlu, S., (2006).Turizm Gelişmelerine Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Akseki/Antalya Örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, ss:35-46.
- Özgüç, N (2013). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Pamir, H.N., 1/ 500 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası. Hatay Paftası. MTA Yayını. Ankara
- Sandal ve Karademir (2013). *Kahramanmaraş'ta halkın turizme bakışı, Türk Coğrafya Dergisi Sayı:66 (2016) 63-70*
- Varol, Ö. 1997. *Kahramanmaraş Çimen Dağı Vegetasyonu*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Varol, Ö., ve Tatlı, A., (2003). Çimen Dağı (Kahramanmaraş)'nın Floristik Özellikleri, *Ekoloji Çevre Dergisi*, Cilt:12 Sayı:46, 17-28.
- <http://bolge15.ormansu.gov.tr/15bolge/Korunanalanlar.aspx?sflang=tr>
- <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-dogayi-koruma-birligi-iucn.tr.mfa>
- http://kahramanmaras.ormansu.gov.tr/Kahramanmaras/AnaSayfa/DKMP/yavsan_yaylasi_tabiat_parki.aspx?sflang=tr

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ARACILIK DÜŞÜNÇESİ VEYA VESİLECİLİK

Mustafa AKMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, makman64@gmail.com

ÖZET

Tanrı-insan ilişkisinde aracılık rolü üstlendiğine inanılan varlık kategorilerinin mevcudiyetine öteden beri hep inanılmış ve bu araçlara yüklenen fonksiyon ve nitelikler, dinden dine, kültürden kültüre değişiklik göstermiştir. Bilinen en eski dinlerin yanı sıra, kadim Mısır, Roma, İran, Yunan ve Hint gibi dinî ve kültürel geleneklerde bu inancın varlığını belgeleyen araştırmalar, sözü edilen geleneklerde ilahlarla ve insana hâkim olan diğer kuvvetlerle münasebetler kurduklarını iddia eden birtakım kutsanmış şahsiyetlerin varlığını ve bu şahsiyetlerin aşkın varlıkla toplum arasındaki irtibatı sağlayan birer temsilci rolü üstlendiklerini göstermektedir.

ABSTRACT

The existence of categories of entities believed to assume an intermediary role in the relationship of God and man has always been believed, and the functions and qualities imputed to this medium have changed from culture to culture, from religion to culture. In addition to the earliest known religions, studies have documented the existence of this belief in religious and cultural traditions such as Egyptian, Roman, Iranian, Greek, and Indian women, and the presence of some blessed personalities claiming to have established relationships with the gods demonstrate that they have taken on a representative role of providing communication between the entity and the society.

Giriş

Kuşkusuz, bu tür telakkiler, salt kadim dinî geleneklerle sınırlı bir olgu değildir. Bilakis, bu tarz inanış ve anlayışlar, 'semavî din' diye tabir olunan dinlerin mensuplarında da mevcuttur. Hâlbuki her ilahî-semavî dinin en temel öğretisi 'tevhid' olup, bu öğretilerde Allah ile insan arasındaki ilişki daima dolaysız olmak durumundadır. Yine bu öğretilerde, vahyedilmiş mesaj ve bu mesajı insanlara ulaştıran elçi, Allah ile insan arasındaki ontolojik farklılıktan kaynaklanan iletişim güçlüğüne aşma amacına matufen birer *aracı* konumundadır. Ancak, burada söz konusu olan aracılık, iletilmesi istenen mesajın tebliğinden öte bir anlam ifade etmemekte ve tabiatıyla bu da, tevhid öğretisiyle çelişmemektedir.

Ne var ki, peygamberlerin tebliğe memur kılındıkları ilk ve en temel mesaj, yaratıcının mutlak ve aşkın birliği inancı (tevhid), tarihsel süreçte ortaya çıkan dinî pratiklerde tahrifle eşdeğer bir dönüşüme uğramıştır. Sözelimi, gerek Tevrat gerekse İncil'de Allah'ın yüce, aşkın ve aynı zamanda insanlara yakın olduğu ifade edilmesine rağmen, günümüzde de etkinliğini sürdüren malum nedenlerle, mutlak manada aşkın Tanrı'ya ulaşmak için bazı vasitalara başvurma ihtiyacı duyulmuştur. Bunun en somut örneklerinden biri, Hıristiyanlıktaki ruhbanlık müessesesidir. Bu olgunun daha primitif bir örneği ise, İslâm öncesi dönemde Arap Yarımadası'na egemen dinî yapıdır. Bu dönemde Allah'ın varlığı ve yüceliği kabul edilmekle birlikte, bugün çeşitli çevrelerde görüldüğü gibi O'nunla aracısız ilişki kurmanın imkânına inanılmamış ve bu yüzden, insana çok uzak olduğu varsayılan Allah ile ilişki, araçlarla kurulmaya çalışılmıştır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Bilinmelidir ki Kur'an'ın yerdiği 'aracılar/aracılık' sadece sahte ilahları redde değil, aynı zamanda yaşayan veya ölmüş veliler/ azizler, gündelik zihinlerin karizmatik nitelikler yüklediği bazı soyut kavramlar, servet, iktidar, sosyal statü, ırksal üstünlük ve insanların düşünce ve isteklerine hâkim kılınan bütün düzmece değerlere de şamildir.

Şefa

İslâmî gelenekte, gerek teorik gerekse pratik düzlemde karşımıza çıkan '*aracılık düşüncesi*', bu düşüncenin kurumsallaşmış formunu ifade edecek nitelikte bir kavram düzeyinde tartışılmamıştır. Nitekim '*şefa*', '*tevessül*' ve '*intisap*' gibi kavramlar, temelde bahis konusu düşünceyle ilintili olmalarına rağmen, genellikle bağımsız konular halinde ele alınıp incelenmiştir.

Bu bağlamda şefa, tevessül ve intisap kavramlarının her üçü de Allah-insan ilişkisinde nihâî olarak aracılık fikrinin değişik tezahürlerini ifade ettiklerinden dolayı bunları aralarındaki anlamsal bazı nüanslara rağmen '*vesilecilik*' üst başlığı altında incelemek mümkündür.

İslâmî gelenekte özellikle geniş halk kitleleri nezdinde kabul gören '*vesilecilik*' fikrinin en yaygın biçimi, şefa telakkisinde ifadesini bulmaktadır. İlk dönemden itibaren ahiret hayatıyla irtibatlandırılan şefa, ahirette kişinin faziletini arttırmaktan, büyük günah sahiplerinin bağışlanmasına kadar, oldukça geniş bir anlam ve kullanım alanına sahiptir.

Şefa meselesi Kur'an'ın, nüzul dönemindeki muhataplarının zihinlerinde saplantılı şekilde bağlandıkları bir inanç tarzı halinde bulunduğu bir konudur. Kur'an'ın, sunduğu Allah ve ahiret tasavvuruna uygun bulmadığı için kaldırmak istediği ve fakat diğer hemen tüm emir ve nehiylerinde uyguladığı tedricilik, anlatımda çeşitlilik, gerekçelendirerek reddetme gibi usullerin her birilerini değişik vesilelerle kullanarak devre dışı bıraktığı bu anlayış, maalesef bilahare yeniden gündeme getirilebilmiştir.

Ahirette şefaatin olacağı düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlayan en temel faktör, gaybî olan bir âlemi, tanık olduğumuz şehadet âlemine kıyaslayarak temellendirme yanılgısıdır. Çünkü böylece, bu dünyada hak edilmeyen birçok imkân, birtakım araçlarla ve maddi ilişkilere dayanan yollarla elde edilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle şefa inancının en temel sebebi, antropomorfist Allah anlayışıdır. Allah'ı krala veya herhangi bir padişaha benzeterek, ilişkileri de bu seviyeden sürdürme düşüncesi, otomatik olarak aracı şahıs ve kurumları doğurmuştur.

Bilindiği gibi kavram olarak şefa, Kur'an'ın kavramlaştırdığı bir terim değil, muhatap kitlenin/ müşriklerin zihninde önceden zaten var olan bir terimdir. Nitekim Kur'an'da şefaatin konu edildiği tüm pasajlarda müşrik ve zalimlerden söz edildiğini görmekteyiz. Onların yanlış ahiret anlayışlarının konu edildiği yerlerde, şefa konusuna temas edilir ve farklı üsluplarla bu anlayışlar reddedilir. Bu toplumda insanlar, Allah'ı gereği gibi an(la)mamakta, tevhid inancını ve bunun doğasını kavramamakta, dinin inanmak ve amel etmekten oluştuğu gerçeğini göz ardı ederek amel unsurunu yerine getirmeden araçlar ve torpil desteklerle kurtulmaya çalışmaktadırlar.

Dediğimiz gibi Kur'an'da şefaatten söz eden ayetlerin tümü, kitap ehli ve/ya müşriklerle ilgili kontekstlerde geçmektedir. Burada söz konusu edilenlerden biri, kendilerini Allah'ın oğulları ve sevgilileri gören, ne kadar kötü olursa olsunlar ateşin kendilerine ancak birkaç gün dokunacağını iddia eden, Allah'tan söz almış gibi O'nun yanında kendilerini torpilli ve ayrıcalıklı bilen Yahudilerdir. Bir diğeri, İsa'nın (a) çarmıhta canını feda etmesinin, kendilerini doğuştan günahattan kurtardığına, keza onun, Papa ve papazların şefaatiyle her kötülükten kurtulacaklarına inanan Hıristiyanlardır. Nihayet konuyla ilgili diğer ayetler ise

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

değişik varlıkların sembolleri olan putları kendileri ile Allah arasında aracılar/şefaatchiler kabul eden diğer müşriklerin inanç ve tutumları bağlamında geçmektedir.

Buna göre Kur'an'da şefaatten söz eden bütün ayet ve ayet kümelerinde müfsitlerin konu edildiği ve onların belirtilen yanlış şefaata anlayışlarının farklı üsluplarla kınandığı açıktır. Konu ile ilgili âyetler, gerek müşrik Arapların putlar ve meleklerden gerekse Hıristiyan ve Yahudilerin birtakım kişi ve öznelerden şefaata beklentilerinin temelsiz olduğunu, Allah'ın kimseye bu konuda izin vermediğini ve şefaata için umut bağlanan varlıkların şefaatlerinden razı olmadığını açıkça ortaya koyduğu gibi *O'nun yanında şefaata edecek kimmiş?*, diyerek şefaata beklentisi olanların beklentilerinin boşuna olduğunu ve onlara bel bağlamalarının yanlış olacağını söylemektedir. Esasen bunun aksini söylemek, muhayyel şefaata anlayışlarını âyetlere dayatmaktan başka bir şey olmayacaktır.

Hal böyleyken İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren, Peygamber(ler)in şefaatinin hak olduğuna inanılmış ve bu inanç; *'Peygamber'imizin günahkâr müminlere şefaati haktır'*, şeklinde formüle edilmiştir. Ancak başlangıçta sadece Peygamber'e tahsis edilen şefaatte bulunma yetkisinin alanı, zamanla daha da genişletilmiş ve Kur'an, şehitler, hafızlar, şeyhler, cemaat ve mezhep liderleri, külliyyat ve üstad gibi ikinci dereceden yeni şefaatchiler de ihdas edilmiştir.

Ne ki Kur'an'da bu tarz bir şefaate onay veren sarıh hiçbir nass yoktur. Dahası şefaata kelimesinin anıldığı ayetlerde, sadece geçmiş toplumların yanı sıra, Yahudiler, Hıristiyanlar ve nüzûl dönemi müşriklerinin aracı olarak kabul ettikleri varlıkların, hem bu dünyada hem de ahirette kimseyi kurtaramayacakları bildirilmiş ve bu arada şefaatin sadece Allah'ın izni ile ve O'nun tekelinde olduğunun altı çizilmiştir.

Şefaatten söz eden ayetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, *kendilerine bile faydası olmayan bu varlıklara niçin yalvarıp yakarıyorsunuz?* sorusuna, *onlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye yalvarıyoruz.* (Zümer 39/3) şeklinde karşılık veren bir toplumla mücadele eden Kur'an'ın, bu konuya, Allah'ın dünya ve ahiretteki mutlak hâkimiyetini vurgulama bağlamında atıfta bulunduğu ve şayet bir şefaatten söz edilecekse, bunun da sadece O'nun (c) izin ve yetkisi dâhilinde gerçekleşebileceğini vurguladığı görülecektir.

Kur'an'da Allah'ın, isim belirterek herhangi bir kişiye veya sınıfa şefaata izni verdiğini açıklayan kesinlikle hiçbir âyet yoktur. Elbette *'Rahman'ın katında bir ahd/ söz almış olandan başkası asla şefaatte bulunamayacaktır.'* (Meryem 19/87) gibi ayetler söz konusudur. Fakat Allah'ın şu veya bu kişiye şefaata edilmesini istediğini, şefaata etmesi umulan kişilere de şefaata izni verdiğini belirten tek bir âyet dahi mevcut değildir. Kaldı ki şefaatin ancak Allah'ın izni ile olabileceğini belirten ayetlerin bağlamı, müşriklerin şirk inançları ve cezaları ile ilgilidir. Bu âyetlerde, onların anlayış ve beklentilerini reddeder mahiyette soru, istifham-ı inkârî, kınama veya doğrudan reddetme üslubu kullanılmaktadır.

Kur'an'da 'izin-إذن' kelimesinin geçtiği bütün ayetler, bu kelimenin, bir ön kabul olarak şefaatin olacağını söyleyenlerin anladığının aksine, Allah'ın her zaman ve her uygulaması için işleyen ve hiçbir zaman değişmeyen sünnetullah/ sosyal yasaları anlamında olduğunu, ahiret hayatında da birileri için bu yasağın değişmesinin veya birilerinin bunun dışında davranmasının söz konusu olmadığını ifade ettiğini göstermektedir.

Şefaate istisna getiren ayetlerde anahtar kavramın *izin* olduğu malumdur. İmdi Kur'an bütünlüğünde *izin*, *kullanıldığı alanla ilgili olarak, Allah'ın o şeyle ilgili kendisi için belirlediği yolu, yöntemi, ilkeyi, o şeyi yapan yasa'yı* ifade ettiği görülmektedir. Ancak 'yasa' anlamına gelen başka terimlerin yerine 'izin' kelimesinin kullanılmış olması, spontane ve donuk bir ilkelilikten çok, her an Allah'ın denetimi ve gözetimi altında olan, varlığını ve

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

sürekliliğini daima ona borçlu olan, bir yönü ile fizik, diğer yönü ile metafizik boyut taşıyan iç içe/dinamik bir duruma işaretler. Zira her durumda Allah'ın izni geçerlidir. Bu, şu demektir; bahsi geçen izin hangi konuda olursa, o konuda mutlaka Allah'ın koyduğu yasaları geçerlidir. Bu yasaların hem kefil ve hem de vekili sadece Allah'tır. Öldükten sonra diriliş haktır. Orada Allah mutlak hâkimdir. Peygamberlerin etki ve yetkileri bu dünyaya aittir. İşte bu durum Allah'ın bu çerçevedeki izni, yani temel ilkesidir. Bu itibarla Kur'an'da şefaatin izin şartına bağlanması, Allah'ın vereceği izinle bu işin olacağı anlamında değil, onun mutlak otorite ve egemenliğinin vurgulanması ve ortak koşulan şeylerin reddedilmesi anlamındadır.

İşin özünde söz konusu izin kavramı, bir yandan Allah'ın yasasına işaret ederken diğer yandan, hiçbir şeyin ve kimsenin asla kuşatamayacağı aşkın bir Allah tasavvuruna dikkat çekmektedir. Özetle bu kavram, kesinlik ve va'din ötesinde, Allah'ın bağımsızlığını ifade etmek için kullanılan bir istisnadır. Dolayısıyla her ne şekilde olursa olsun Allah insan ilişkilerinde şefaati diye bir şeyin asla geçerli olmadığını bilmesi gerekir.

Konuya dair aktarılan rivayetlerin bilgi değeri

Şimdi '*Allah'ın razı olduğu ve izin verdiği*' ifadelerinden hareketle onun razı olduğu ve izin verdiği kişilerin şefaati edeceği anlamını çıkararak ve özellikle de bazı hadis rivayetlerindeki gibi Muhammed aleyhisselamın dışında sözde mazeretler ileri süren peygamberlerin şefaati edemeyeceğini söyleyenler, acaba Allah'ın bu peygamberlerden razı olmadığı için onlara şefaati izni vermediğini mi söylemek istemektedirler? Acaba bu peygamberler bu âyetlerden bazılarında belirtildiği gibi, hakkı ve doğruyu mu söylememişlerdir? Esasen bu tip Kur'an dışı zannî rivayetlerle gayb alanına ilişkin akaid oluşturmak Hak'tan bir şey ifade etmemektedir. Zira şefaati Allah'ın razı olacağı ve izin vereceği kişilerin varlığına bağlamak ve âyetleri tersinden yorumlayarak onlardan şefaatin olacağı anlamını çıkarmak mümkün değildir.

Öte yandan Kur'an şefaati yeni bir kavram ve inanç olarak değil, nüzul ortamında mevcut şefaati anlayışını tashih amacıyla gündemine alırken bunun klasik ve günümüz geleneksel anlayışında var olan versiyonu, kurtarıcılık bağlamında ve günahkâr kişinin cehenneme girmesini engellemek için yapılan bir şefaati anlayışı haline almıştır. Kur'an'ın şefaati yaklaşımı kesinlikle bu geleneksel anlayışla örtüşmemektedir. Çünkü Kur'an kurtarıcılık anlamında bir şefaati reddederek herkese, kendi yaptığının karşılığını alacağını deklare etmektedir.

Buna karşın geleneğin/kültürün oluşturduğu bu düşünceyi benimseyenler, -maalesef-kurtuluşlarının, iman ve onu izleyen amelle olacağına kani olmak yerine, kendilerince kutsal bildikleri kişiler ve bunların Allah nezdindeki özel konularının hatırına/ hürmetine olacağını, böylesi zatların sözünün Allah yanında değerli olduğu ve bunların sözünün geri çevrilmeyeceğini sanmaktadırlar. İşte buna paralel, böylesi insanlar için artık bu nazarla baktıkları kişileri razı etmek Allah'tan öne geçmektedir. Çünkü bu insanlar için öncelikle onları memnun etmek vardır. Oysa Kur'an âyetleri şefaatin tamamıyla Allah'a ait olduğunu, hiç kimsenin başka birinin lehine kurtarıcılık gibi bir konuma gelemeyeceğini ve kurtarıcılık manasındaki şefaatin sadece Allah'a ait olduğunu ifade etmektedir. Buna rağmen insanımız bugün geçmişten tevarüs edilen klişe '*şefaati ya Resûlallah*' cümlesi ile doğrudan Peygamber'den yani Allah dışında birinden yardım, diğer bir ifade ile kurtarıcılık beklemektedir. Oysa bütün peygamberler dâhil uhrevî kurtuluşu hedefleyen talepler veya şöyle; dinî anlamda şefaati (fayda/zarar), Allah dışında hiç kimseden istenemez. Çünkü bu, Kur'an'ın nüzulünden beridir karşısında pozisyon aldığı bir cahiliye yaklaşımıdır. Onlar da tıpkı bugün nakarat edilen cümleyle, *bunlar bize Allah nezdinde şefaati etsinler* diye veya

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

onlar Allah katında hatır sahibi olduklarından kendilerinden şefaata talep etmekteyiz, diyorlardı. Ancak Kur'an bugünküyle birebir örtüşen bu felsefeyle şiddetle mücadele etmiştir. Bu nedenle konunun Kur'an ışığında aydınlatılması icap etmektedir. Değilse kişiler, falanca ve filancadan medet ummaya ve şefaata dilemeye devam edecek ve hatta Peygamber'e sözde övgü olsun diye yazılan/ söylenen ilahilerde bunu terennüm edeceklerdir. Nitekim bazı ilahilerde söylenen: 'Maşherde nebiler bile senden medet ister.' keza 'Gel şefaata eyle kemter kuluna.' tarzı birçok ilahiyi, hatta daha aşırısını okuyup dinlemeye ve paralelinde kanıksamaya başlayacak ya da inanmaya devam edeceklerdir.

Bunun gibi toplumda neredeyse konuşabilen herkes, hemen her vesile ve münasebetle oradan buradan şefaata ister hale gelmiştir. Hatim, yemek gibi dualarda, mevlitte, ilahide, cenaze, nikâh, düğün, ziyafet, ziyaret gibi hemen her münasebette insanlar şefaata istemektedir. İnsanların çoğu, kendi iman ve ameli ile Allah'a kulluk ve itaatiyle cehennemden kurtulmak ve cennete gitmek için çabalayacağına, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınarak Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya çalışacağına, yalnız ve yalnız amelini bel bağlayacağına, umutlarını şefaata bağlamış duruma gelmişlerdir. Ve böylece hemen her münasebet ve duada Kur'an dışı şefaata anlayışı ile hayal kuran bu mukallit kimseler, şefaata ya Resulallah deyip durmaktadırlar.

Kulluk görevlerini yerine getirmeyen bu kimseler, görev ve sorumluluklarını yerine getirmeden kestirme yoldan veya başkalarının üzerinden mükâfat almak veya cezadan kurtulmak istemektedirler. Şimdi bu konseptte temcit pilavı gibi ikide bir ortaya sürülen 'şefaata 'büyük günah' işleyenlere'dir ifadesi beraberinde günaha teşvik de ediyor değil mi acaba? Şüphesiz ki böylesi bir şefaata mantığı, dinin kesin ve açık öğretilerine inanıp salih amel işleyenleri cennete, inkâr edip kötülük işleyenleri de cehenneme koyacağını belirten Allah'ın adaletine ve verdiği söze aykırıdır.

Âhirette şefaatin olacağını belirten rivâyetler Kur'an'ın açık ifadelerine aykırı olduğu gibi, kendi içinde de birçok tutarsızlık içermektedir. Buna ilaveten diğer peygamberlerden kimisini suçlu, kimisini mahcup, kimisini değersiz, kimisini de ümmetini değil, sadece kendisini düşünen kimseler şeklinde resmetmektedir. Bu rivâyetlerde sayılan ve şefaata etme girişiminde bulunmaya (gûya) cesaret edemeyen veya yüzü tutmayan bu peygamberlerin, Âdem dışında, tümü ulul-azm (azim ve kararlılık sahibi) peygamberler olup Allah'ın yanında çok değerli olmalarına karşın ne duruma düşürüldüklerini, Muhammed aleyhisselamın ise buna dünden razı veya hevesli bir hava içinde gösterilerek bunu nasıl üstlendiğini düşünmek doğru olmasa gerektir. Dahası bu anlatım tarzında tezgâhlanan şefaata bağlamında peygamberlerin gayet ciddi bir yarışa sokulduğu gözlenmektedir.

Sözgelimi lâ ilâhe illallâh diyen kişiye Allah ateşi haram kılmıştır, rivâyeti ile şefaata rivâyetlerindeki lâ ilâhe illallâh diyen cehennemden çıkarılır, rivâyetleri birbiriyle çelişmektedir. Çünkü ilaveten diğer bir kısım hadisler göre kişi lâ ilâhe illallâh dediği için zaten ateşe girmeyecektir ki ondan çıkarılmış olsun. Nitekim Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan kişi ateşe girmez, denilmiştir. Kalbinde bu kadarlık bir iman bulunan kişi ateşe girmeyecekse, o zaman la ilâhe illallah diyen ve kalbinde bir arpa veya buğday yahut darı tanesi kadar iman olan kişi ateşten çıkarılır, demenin anlamı kalmaz. Bir taraftan kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan kişinin ateşe girmeyeceği söylenir, diğer taraftan kalbinde bu kadarlık iman bulunan kişilerin ateşten çıkarılacağı belirtilir. Bu açık bir tutarsızlıktır. Şimdi bu rivâyetlerin hangisi doğrudur?! Üstelik bunlar gaybdan haber veren, ama sübut bakımından yakînlilik/kesinlik ifade etmeyen rivâyetlerdir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İşte biraz da bu tür nedenlerle Kur'an'ı, fırka ve mezheplerin, rivâyetler ve açıklamalarla yönlendirilmiş geleneksel anlayışlarının dışında, kendi bütünlüğü ve anlatım metodu içinde anlamak gerekir. Zira Yüce Allah, birçok ayette ancak iman edip salih amel işleyen kişilerin kurtulacaklarını belirtmekte ve bundan asla bir istisna yapmamakta, iman olmadan yapılan amellerin boşa gittiğini defalarca belirtmektedir.

Bu arada Kur'an'da ceenneme girdikten sonra oradan çıkışın yer olmadığını, oraya ancak kâfirlerin gireceğini, Müslüman adını taşıdığı halde kendisini ceenneme girip çıkmaya aday bilen kişilerin, bunu şimdiden göz önünde bulundurmaları gerektiği bilinmelidir. Nitekim Yüce Allah, insanlara ceenneme götürecektir kötülükleri, ceennemin özelliklerini ve orada çekilen azabın şekillerini sayıp döktüğü halde, bazılarının iddia ettiği gibi, aynı oranda önemli bir inanç ilkesi olması gereken ceennemden çıkışı bir kez bile olsun Kur'an'da belirtmemekte ve insanları bu konuda bilgilendirmemektedir.

Öte yandan mevcut şefaate anlayışının İslâm'ın değil, başka inanç ve kültürlerin öğretisi olduğunu seslendiren kişilere insanların, muhafazakârlık güdüsüyle bu kadar ilgisiz kalmalarının veyahut daha çok yaftalamalarının sebebi, herhalde rivâyetler konusunda yeterli ve doğru bilgiye sahip olmamaları, hayal kırıklığına uğramaları ve/ya umutlarının boşa çıkacak olması korkusudur. Çünkü geleneksel dindar ve muhafazakâr yığınlar, hayatını Allah'ın dinine göre yaşamaktan çok, ümidini bu şefaate/ inanca bağlamış durumdadır. O kadar ki neredeyse hemen herkes, kendisine Allah'ın dinine göre çekidüzen vermek yerine, şefaate paçayı kurtarmanın hayali ve ümidi ile yaşamaktadır.

Doğrusu, dünyada insanlar arasında şefaate (arka çıkma/destekleme) mümkündür ve zaten bu konuda herhangi bir ihtilaf da mevzu bahis değildir. Asıl mesele iltimas geçme, torpilde bulunma -yani kurtarıcılık- anlamında bir şefaate anlayışını öldükten sonra da beklemektir. Bu anlayışa sahip kişiler ahirette de elinden tutacak birilerini arar, onları beklerler hatta daha dünyada iken ahirette kendilerine şefaate etmeleri için duada bulunurlar. İşte Kur'an'ın kabul etmediği anlayış tam da budur.

Teveşül

Öte yandan yaygın kullanımda, Allah'tan istekte bulunurken, araya nezd-i ilahide hatır sahibi olduğuna inanılan üçüncü bir şahsı veya varlığı sokmak anlamına gelen teveşülün, Peygamber'in ortaya koymuş olduğu sahih dinî öğretinin henüz bozulmadığı ilk dönemlerde - birtakım emareler dışında- görülmediği fark edilecektir. Esasında bu konuyla ilgili bir başka gerçek de, belirtilen düşüncenin sonraları yaygın ve yerleşik bir kabul görmesinde, zamanla müesses hale gelen tasavvufteki şeyh, mürşid, veli, gavs, kutub vb. kutsanmış şahsiyetlerle ilgili telakkilerin önemli rol oynadığıdır.

Oysa İslâm literatürü incelendiğinde teveşülün, sadece Allah'a yönelmek anlamı taşıyan bir dua ve teveşülde asıl maksadın Allah (c) olduğu malumdur. Vesile ise, Allah'a yakınlık tesis etmeye sebep olan davranışlardan ibarettir. Teveşüle bundan farklı bir anlam yüklemek yanlış olacaktır kuşkusuz. Nitekim vesile edinen kimse, bir ameli, Allah'ın (c) sevmesinden dolayı sever ve Allah'ın değer verdiği o amellere olan sevgisine güvenerek onları Allah'a vesile etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, gelip geçmiş kardeşlerimiz için dua etmemizi (Haşr 59/10) emretmiştir, onları çağırmanızı değil! Değilse teveşül eden kişi, vesile edindiği amelleri, Allah gibi menfaat ve/ya zarar verebilecek bir şey olarak kabul edemez.

İşte tam da bu sebeple günümüzde anlaşıldığı şekliyle aracı edinmek anlamında bir teveşül, kesinlikle doğru değildir. Zira asıl gaye; *kullarım sana beni sordukları zaman; ben muhakkak onlara çok yakınım.* (Bakara 2/186) ayetinde belirtildiği gibi yakın olan Allah'a mutlak

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

anlamda dua etmektir ve haliyle bu dua aracısız da olabilmektedir. Nitekim Kur'an'daki dua metinlerinin tamamı aracısız, doğrudan yani vesilecilik mantığından uzak bir formda verilmiştir. Bu dua pasajlarında kulların doğrudan O'na (c) sığınması ve O'nun kullara çok yakın olduğunun, dua edecek olurlarsa bizzat kendisinin doğrudan kendilerine icabet edeceğinin bilinmesi istenmiştir. Bunun yanı sıra Kur'an'da vesileciliği bütünüyle reddeden pek çok ayet vardır. Bu ayetlerde Allah'ın asla ortağının olmadığı vurgulanır ve O'nun dışındaki herhangi bir varlığa ulûhiyet izafe edilmesi kesin bir dille reddedilir.

Göründüğü kadarıyla, tevessülle ilgili tartışmaların alevlenmesi, hicri VIII. yüzyıla rastlamaktadır. Bu dönemde İbn-i Teymiye (v.728/1327), halk nezdinde kendilerine kutsallık atfedilen ölü veya diri bazı zatlarla, mukaddes mekân ve varlıkların aşırı yüceltilmesi şeklinde yaygınlaşan tevessülü, Kur'an ve Sahih Sünnet dışındaki bütün vasıtaları/ vesileleri, şirke götüreceği gerekçesiyle reddetmiştir. İbn-i Teymiye'nin bu çıkışına yönelik itiraz ise çağdaşı Sübkî'den (v.756/1355) gelmiştir. İlginçtir ki Sübkî, şefaath ve tevessülün meşruiyetini, hemen tamamı zayıf veya düzmece hadis olarak nakledilen rivâyetlerle ispata çalışmış ve başta Peygamber olmak üzere, 'kutsanmış' şahsiyetlerle tevessülde bulunulabileceğini savunmuştur. Ayrıca o, kendi dönemindeki uygulamayı bir *meşruiyet delili* addettiği için olsa gerek, 'yaşadığımız şu zamanda insanların peygamberlere iltica etmesi, peygamberlerle bu dünyada ve ahirette tevessülün varlığının en açık göstergesidir.' şeklinde bir ifade kullanmıştır.

İbn-i Teymiye ve Sübkî'nin temsil ettiği bu iki yaklaşım arasındaki fark çok açıktır. Görüleceği üzere bunların ilki, dinin temellerini korumak için toplumda yaygınlaşmış manevî hastalıklarla Kur'an ışığında mücadele etmeyi hedeflerken; ikincisi, toplumsal pratiği meşruiyetin kanıtı olarak görmenin ve bu pratiği nasrlara onaylatmanın uğraş ve çabasındadır. Bu açıdan bakıldığında bahse dair rivâyet ve polemiklerin İbn-i Teymiye ile Takyüddîn es-Sübkî ve muasır müelliflerden Muhammed Zahid el-Kevserî (v.1371/1952) ile M. Nâsirüddîn el-Elbânî (v.1419/1999) üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu iki tarafın, bahsi geçen konuda birbirlerini ciddi manada ilzam gayretinde oldukları bilinmektedir. Bunlardan Sübkî ve Kevserî'nin çok muhterişçe davrandıkları, konuya bağlam saptırması yaparak iftira zeminine çektikleri görülmektedir.

Meseleye Sübkî'nin penceresinden bakanlara göre -ki bu bakış bugüne dek geniş halk katmanlarına egemen bir halde ulaşmıştır-, tevessülün değişik versiyonları vardır: 1. Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tevessül, 2. Salih amel ile tevessül, 3. Mübarek sayılan şahsî eşya, mekân gibi cansız varlıklarla ve 4. Peygamber, âlim, veli, şehit gibi şahıslarla yapılan tevessül.

Tevessül çeşitlerinden Esmâ-i Hüsnâ (Allah'ın isim ve sıfatları), salih amel ve hayatta olan bir insandan dua talebi ile tevessül gibi konularda ulema arasında ciddi bir ihtilaf yoktur ve bunlara -mutlaka temkin ve hassasiyeti yitirmeden- müdahale gerekmez. Ancak zât ile tevessül başlığı altında yer alan tevessül çeşitleri, yani peygamberler ve salihlerin Allah nezdindeki mertebesi ve hakkı ile tevessül ve vefatından sonra peygamberler ve sâlihlerle tevessül konusunda ise, konu hakkında yapılmış birtakım anlamsız itiraz ve cedellere itibar etmeden bu yöndeki bütün teşebbüsleri tamamıyla reddetmek icap etmektedir. Zira böylesi tevessüllerin, 'ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım isteriz.' (Fatıha 1/4) ve 'biz onlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırmaları için bağlarıyoruz' (Zümer 39/3) gibi ayetlerin kapsamında olduğu izahtan varestedir.

Hadis mecmualarında, tevessülün bütün bu çeşitlerini destekleyen pek çok rivâyete rastlamak mümkündür. Ancak, yapılan tedkikler, bu hadislerin hemen hepsinin sened ve metin yönünden problemlili olduklarını göstermiştir. Ne var ki eskiden beridir şefaathle ilgili

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

rivâyetler, Kur'an ayetleri doğrultusunda anlaşılacağı yerde, ayetler söz konusu rivâyetler doğrultusunda anlaşılmakta, yorumlarla onlara uydurulmakta ve Kur'an'a, söylemediği şeyler söyletirmektedir.

Bundan olacak ki, geçmişten günümüze, İslâm dünyasının hemen her tarafında kutsallaştırılan ölü veya diri kişiler, mukaddes mekânlar (mezar, türbe, mabet, kuyu, mağara, tarihi kalıt vb.), ağaçlar ve taşlar; duaların kabulü, dertlerin çaresi ve ihtiyaçların giderilmesi için birer başvuru mekânı halini almış ve bu merciler etrafında sayısız bid'at, hurafe ve efsane üretilmiştir.

İntisab

Bu konuya ilişkin ele alınması gereken diğer bir husus da intisaptır. Çünkü aracılık fikrinin önemli bir uygulama şekli de, müesses tasavvuftaki, şeyhe 'intisab' düşüncesidir. 'Tanrı ile kurulan doğrudan ilişki' şeklinde tanımlanması mümkün mistik tecrübenin, kurumsallaşma sürecinde, zühd yaşantısında ciddi bir farklılaşma olmuş ve bu farklılaşmaya paralel 'sûfi-Allah' düzeneği, 'mürîd-şeyh-Allah' biçimine dönüşmüştür.

İlk dönem sûfilerinde göze çarpan sadelik ve basitlik, tasavvufun temel kitaplarında, Allah'a yaklaşımcı pratikler ve metotlar anlatılırken giderek yerini daha teknik kavramlara ve sistematik teorilere terk etmiştir. Üstelik bu, o kadar uzun zamana yayılan bir süreçte de olmamıştır. Çünkü tasavvufun temel kaynakları olarak bilinen ve peşi sıra gelen kitaplarda kısa sürede değişen bir perspektifle, artık bireysel zühd olarak başlayan bir yaşantı, kurumsal (tasavvuf) bir hal almış; herkes için mümkün olan Allah'a yakınlık/yaklaşma, istenen şartları yerine getirmeyenler için imkânsız hale gelmiştir.

Bu bağlamda, Kur'an'daki *kurbet* (القربة) yakınlık kavramının anlamı ve bunun gerçekleşme şartları değişime uğramış, içsel aydınlanma hala mümkün olmakla beraber artık bu, hiyerarşik bir düzene bağlanmıştır. Örneğin Gazalî'ye (v.505/1111) göre sıradan insanlar, Allah'a ulaşmak için, bir şeyhe bağlanmak ve onun izinden gitmek zorundadırlar. Bu telakkiye göre, artık ilk mutasavvıfların farz ve vaciplerin yanında evrad, ezkar ve nevafil gibi saadete erdirici diğer vazifeleri yapmakla Allah'a ulaşılacağına ilişkin yalın düşünceleri aşılmış ve bir şeyhin gerekliliği fikri, büsbütün kök salmaya başlamıştır. Oysa tasavvufi düşünce hele kurumsal tasavvuf açısından bakınca, Allah'a yaklaşmak için vasıta bulmak ve ona sınımsız sarılmak makul olabilir. Ancak, bu telakki zamanla makullük sınırını çok aşmış ve İslâm'ın sahih öğretisi açısından kabul edilmesi olanaksız bir mahiyet kazanmıştır.

Bu konuların fıkıh ve kelâm gibi disiplinlerde yeterince tartışılmamış olması ise ciddi bir boşluk yaratmış ve bu boşluk maalesef, popüler İslâm'ın kadim temsilcileri olan sûfiler, vaizler ve kıssacılar tarafından doldurulmuştur. Böylece özellikle sûfiler, kendilerine özgü dinî söylemleriyle geniş halk kitleleri nezdinde büyük bir teveccühe mazhar olmuşlardır. Bu mazhariyetle birlikte, kurumsallaşmış tasavvuftaki evliya hiyerarşisi içinde yer alan sivil ruhanilerin Allah'a daha yakın oldukları ve O'nun katındaki ricalarının geri çevrilmeyeceği gibi fikirler yaygın kabul görmüştür.

İnsan-Allah ilişkisinde 'aracı' ihdas etmek (vesilecilik), vahye muhatap olmamış toplumlar için mazur görülebilir. Ancak, Kur'an'a dayanan bir toplumda bu tarz bir fikrin görülmesi son derece düşündürücüdür. Şüphesiz, bunun pek çok nedeni vardır. Bize göre en önemli neden, Kur'an'ın bu konudaki beyanlarının tam olarak anlaşılabilmesi veya yanlış anlaşılmasıdır.

Hâlbuki Kur'an'ın temel öğretisi tevhidittir. Tevhidin özü ise, her konuda Allah'ın mutlak birliğinin ikrar edilmesidir. Allah-insan ilişkisi de, işte bu ikrarda ifadesini bulacak şekilde gerçekleşmelidir. Aksi halde tevhidin ihlali ve bunun Kur'an terminolojisindeki karşılığı ise

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

şirk olacaktır. Nitekim ilgili ayetlerde, bazı varlıklara Allah–insan ilişkisinde aracılık misyonu yüklenmesi, açıkça şirk olarak tanımlanmıştır.

Şu halde, Allah ile birebir ilişkide aracılar kesin olarak reddedilmiştir. Kaldı ki, insanın bireysel olarak Allah ile yakınlık tesis edeceğine ilişkin Kur'anî beyan da kesindir. Nitekim bir ayette şöyle denilmektedir:

Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve O'na yakın olmaya çalışın. (Maide 5/35)

Buna göre karşılıklı ilişki açısından bakıldığında, Allah'ın insana yakınlığını dile getiren ayetlerden, O'nun insanlarla sıcak, içten ve samimi bir ilişkiyi devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Zaten böylesi ayetlerden hareketle, müfessirler, bunu, mekân ve yön açısından fiziki bir yakınlık değil, bilakis O'nun insanı görmesi, onun bütün hallerine muttali olması, duaya icabet etmesi, rahmetini sergilemesi şeklinde izah etmişlerdir.

Bilindiği gibi vesilecilikte, Tanrı'nın aşkınlığı karşısında kurgulanan hiyerarşik yapının en üstünde Tanrı, en altta sıradan insanlar, ortada ise en üst ile en alt arasında aracılık yapan kutsanmış(!) varlıklar vardır. Bu kutsanmış aracı varlıklar, değişik zamanlarda farklı şekillerde algılanmış; ancak, her zaman için mevcudiyetini muhafaza etmiştir. Mamafih, bir şeyin her zaman ve zeminde varlığını muhafaza etmesi onun meşruluğunu gerektirmez. Nitekim Kur'an'ın temel tevhid öğretisinde Allah–insan ilişkisinde aracılık yapan üçüncü bir varlık kategorisine asla yer verilmemiştir; bilakis, Allah, kendisine dua eden her kulunun duasına icabet edeceğini bildirmiştir. Bu ilahî bildirimde göre, O'na yaklaşmak, halini arz etmek –günlük tabirle, dertleşmek– ve O'ndan yardım istemek için gidene kapı her zaman açıktır ve bunu kişi, Rabb'i ile baş başa yapmak zorundadır. Esasen tevessülde kabul edilebilecek yegâne ölçü de bu olmalıdır. Şu halde müslümanın, Allah'a yakınlığı, işlemiş olduğu amel-i salihlerdir. Kişinin orucu, namazı vs. Allah'a birer yaklaşma çabasıdır.

Buna göre Allah'a yakınlık sağlayan her 'amel'e vesile denir. Ya da şöyle Allah'a her yakınlık sağlama çabası vesiledir. Demek ki vesile, Allah'a yaklaşma ve yakınlaşma çabasıdır. Buradaki ince nokta; vesile olması/yakınlık sağlanması için kullanılan enstrümanın bunu kabul etmesi umulanın (Allah'ın) yanında bir değer ve kıymeti haiz olup olmadığıdır. Ancak yine de şunu bilmek icap eder. Bu yakınlaşma enstrümanlarının Allah nezdinde -O ahlâkî davranacağını deklere ve yasaları çerçevesinde hareket edeceğini taahhüt etmiş olmakla beraber- hiçbir yaptırım gücü söz konusu olmadığı gibi Allah bu nedenle herhangi bir şey yapmak zorunda da değildir.

Allah'ın isim veya sıfatlarından biri ve kendi salih ameli ile yaklaşmaya (tevessül) çalışmanın dışında canlı bir şahsın duası ile tevessül/takarrub eden kimse de aslında sadece o şahsın yapmış olduğu amelleri vesile edinmiş olmaktadır. Başka bir ifade ile bir kimse birisini vesile ediniyorsa; onun salah ve faziletine olan hüsnü zannından dolayı duası ile vesile ediniyor olmalıdır. Esasen gerekmemek ve yanı başında dindarlığın zemin kaymasına uğraması gibi çok riskleri bulundurmamakla beraber bu tarz tevessül eden kişi, vesile kılınan bu zatın Allah'ı sevdiğine ve O'nun yolunda olduğuna olan inancından dolayı onun duası ile Allah'a yaklaşmaya çalışmaktadır. Diğer bir ifade ile bu tutumun, Allah'a yaklaşmak adına, onun işlediği salih ameller yüzünden olması gerekmektedir. Değilse araya herhangi bir şahsı almak ve onun üzerinden ya da aracılığıyla talepte bulunmak doğru olamaz. İşte Maide 5/35 ayetini de bu bağlamda anlamak gerekmektedir.

Konuya dair aktarılan rivayetlerin tevessül ile alakası

Yaşanan sıkıntı ve çaresizlikten kurtulup huzur ve gönül rahatlığı içinde yaşamak için maddî manevî bir vesile/çare aramak, insanın yapısında olan bir duygu ve düşüncedir. Bütün

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

nevileriyle tevessül diye nitelenenin, bu durumun bir tezahürü olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Ancak burada önemli olanın, bu durumdakilerin çare olarak düşündüklerinin ne olduğu ve bunun icrasının İslâm ölçüğünde doğru olup olmadığıdır. Şüphesiz tevessül denileni gerektiren durumu ortadan kaldırmak esas olmalıdır. Ne var ki bir o kadar önemli olan da, İslâm'ın konuya dair söylemidir. Bu bağlamda İslâm dışı her tür sahte teşebbüs ile uydurma sığınağı ve bunların olabirliğini işaret eden her tür haberi/ rivâyeti tevhid doğrultusunda değerlendirip tahlil etmek icap etmektedir. Artık bunların öncelikle senet ve bilahare metin açısından kıymeti harbiyesi neyse ona göre davranmalıdır. Ancak bunların senet itibarıyla değer hükmü ne olsa da metin/mahiyet olarak Kur'an düşüncesiyle örtüşmüyor, kendi başına yeni bir inanç oluşturuyorsa veya böylesi bir şeye yol açıyorsa senedine bile bakılmadan, Allah'ın din ve elçisinin bundan beri olduğu inancıyla terki elzemdir.

Özetle kimi insanların, salih amel işlemek suretiyle Allah'a yakınlık sağlamak demeye gelen vesile/ tevessülü zemininden kaydırarak, hem usul tekniği olarak geçersiz hem de Kur'an öğretilerine ters bilgi ve inançlar içeren uyduruk nakillerle doğrudan insanı aracı yapma hatta daha ötelere geçerek insanların kendilerinden istemeye başlaması, insanları buna yöneltmesi kabul edilir bir durum değildir. Çünkü Kur'an çağrısı tam da böylesi pozisyonların karşısında konuşlandırılmıştır.

İslâmî perspektifle imdada yetişen Allah'tır ve O (c) darda olanın sığınağıdır. Kendisine yapılan çağrılara icabet edeceğini bildirmiştir. Buna göre İslâm'ın, hataya düşenin, çaresizlikten kurtulup huzur ve gönül rahatlığına kavuşması için Allah'a tövbesi ve karşılığında O'nun affı, dara düşenin O'na sığınması/duası veya envai türlü sıkıntılarda olana yardımcı/desteği, akla gelmesi gereken tek istikamet olması icap etmektedir. Değilse insanlar bu ilahî tevcihe ve nebevî uygulamaya kulak asmaz, kendi zevk ve/ya zanlarına göre davranacak, bu alanda ihdas edilmiş çeşit çeşit delil ve malzemelerin sağlam olup olmadığına bakmadan hareket edecek olurlarsa bu duruma bir dur demek ve ilk baştan böylesi bir algı ve uygulamaya yol veren merviyatın topyekûn terki söz konusu olacaktır. Bu nedenle, özellikle hadis, kelâm ve tasavvuf meselelerini tetkik edenlerin zihinlerini meşgul eden vesile ve tevessül merkezli hadislerin kaynak değerini tespit faaliyeti önem arz etmektedir.

Sonuç

Genellikle tasavvuf disiplin ve terbiyesinden geçmiş ve bu yola devam eden âlimler, kastettikleri mana itibarıyla tevessül, teberrük, istiğase, istimdad, istiane, istiaze, iltica, istişfa', teşeffu' ve teveccüh lâfızları arasında bir fark olmadığını ifade etmektedirler. Bunlar bu bağlamda, 'biz kesinlikle Allah'tan başkasından istememekte ve ondan başkasına dua etmemekteyiz, deseler bile ve gerçekten öyle olsa dahi bunun, yine bu tarzı ile de olsa, Kur'an tarafından mahkûm edildiği bilinmektedir. Kaldı ki yapıp edilen şey de söylendiği gibi bu kadar rafine ve masumane değildir. Kur'an da, Zümer 39/3'te benzeri bir iddiayı reddederken hem bu sözün söylenen sade şeklini ve hem de geri planında duran taşkınlık ve sapmaları işaret etmişti. Nitekim bugün de 'biz başkasından istememekte ve başkasına dua etmemekteyiz' biçimindeki söylemin halka yansıyan ya da halkta tezahür eden şeklinin hiç de o kadar masumane olmadığı bilinmektedir.

Hal böyle olunca tevhidi hassasiyet ve hakkın hatırı her tür hatırın üstünde tutulmak suretiyle tevessüle neden olan durumların halli konusunda yalnızca Kur'an kontekstine müracaat edilmesi mutlak bir zorunluluktur. Çünkü bugün bile başvuru ve uygulanmakta olan bu

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

tarz yaygın 'ölü ve kabirperesetlik' ritüellerine mani olmak esas olmalıdır. Artık bunu geçmişten bugüne her kim savunmuş/ uygulamışsa, bu kişi ne paye sahibi olursa olsun otoritesine mağlup olmadan, bu tez ve tutumuna itiraz icap edecektir. Zira dediğimiz gibi burada gözetilecek olan Sübkî'nin vehmindeki gibi halkın hatırı değil, hakkın hatırı ve bu anlamda tevhidî duyarlılık olacaktır. Kaldı ki yapılan te'vil ne olursa olsun, tevhidin özünü negatif etkilemeye imkân veren her tür söz ve davranışı temize çıkaran çabayı çürütmek bir vazife olsa gerektir. (Bkz. Mustafa Akman, Bilge Adam (üç aylık düşünce kültür ve edebiyat dergisi-), Van, yıl: 15, Ocak 2016, sayı: 40, sayfa: 127-137)

Şüphesiz Müslüman birinin küfür veya şirke nispet edilmesi hususunda tabî ki ihtiyat gereklidir. Ne var ki müslüman denilen şahıs da, Allah'tan başkasının varlıklar üzerinde tesiri olabileceği izlenimini veren lafızlardan kaçınmak zorundadır. Bunun yanında Kur'an öğretisiyle uyuşmayan ve bu nedenle risalet çağında başvurulmayan bu yolun, bir yöntem olarak benimsenmesi halinde, tevhidi sarsan şirke bir kapı aralamasından da endişe duyulmalıdır.

Kaynakça

Ahmet Yıldırım, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

İsmail Çalışkan, Allah-İnsan İlişkisinde Aracı fikri: Vesilecilik, İslâmiyât -üç aylık araştırma dergisi-, cilt: 5, sayı: 1 (Ocak-Mart), Ankara 2002., 181-190

Mehmet Necmeddin Bardakçı, Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesîle, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 1999, cilt: I, sayı: 2, s. 33-48.

Mustafa Akman, Şefaât Ve Tevessül'ün Mahiyeti Ve Değeri, Bilge Adam (üç aylık düşünce kültür ve edebiyat dergisi-), Van, yıl: 15, Ocak 2016, sayı: 40, sayfa: 127-137'de yayımlandı.

Mustafa Akman, Şefaât'in Mahiyeti Ve Değeri, Bilginin Kaynağı Kitap ve Hikmet (Nisan-Haziran 2014, sayı: 5, yıl: 2, sayfa: 73-76) dergisinde (Süleymaniye Vakfı, İstanbul) yayımlandı.

Mustafa Akman, Tevessül - Vesilecilik Ve Mahiyeti, Özgün İrade (aylık ilmi, fikri, siyasi) dergi, sayı: Haziran/ 122, İstanbul 2014. sf. 57-61.

Yaşar Düzenli, Üslub ve Semantik Açından Kur'an ve Şefaât, 2. baskı, Pınar Yayınları, İstanbul 2008.

Zekeriya Güler, Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2003, cilt: IV, sayı: 10, s. 45-98.

TEVBE İHMAL EDİLMEMEYECİK BİR İBADETTİR

Mustafa AKMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, makman64@gmail.com

ÖZET

Tevbe, Allah'a (c) nispetle, kişiye yeniden nimet ve lütûfta bulunmak; kula nispetle olunca da ma'siyetten dönmek anlamına gelmektedir. Buna göre günah işleyerek dinî hayattan uzaklaşan ve kendine yabancılaşan insanın yeniden dinî hayata dönüşüdür tevbe. Başka bir ifadeyle dinde yerilmiş şeyleri terk edip övgüye lâyık olanlara yönelme biçiminde tanımlanan tevbe, Allah (c) ile mümin arasındaki dostluğun devamını sağlayan bir vasıta durumundadır. Zira her insan, lokal de olsa günah işleyebilir, günah işleyenlerin en hayırlısı ise tevbe edenlerdir.

ABSTRACT

Repentance, to Allah (c), to redeem the blessing and grace of the person; it means to return from the mother even when it is in proportion to the soul. According to this, the sin of returning to the religious life and the person who is alienated again is the return of religious life to repentance. In other words, repentance, defined in the way of leaving the things that are out of the world and turning to those worthy of praise, is a means of maintaining the friendship between Allah (c) and the believer. For every human being is able to commit sin even locally, and those who repent if they are the best of those who commit sin.

GİRİŞ

Buna göre tevbe, şer'î manada ma'siyetten, ma'siyet olduğunu kabul ederek süreye bağlamadan nedâmet duymaktır. Elbette ma'siyetten duyulan bu pişmanlık, tekrar yapma kudretinde olmasına rağmen bir daha tekrarlamamak üzere kararlılıkla ve mutlaka dinî gerekçeye binaen derhal ve bütün yanlış ve eksik işlerden vazgeçmek şeklinde olmalıdır. O kadar ki geçmişteki gibi imkân olsa dahi bir daha dönmek için gayret ve ciddiyet kendini adeta göstermelidir. Mesela insanlara yapılan haksızlıkta iâde ve telâfiyi (mezâlim) yerine getirmek gibi. Ki biz buna, fiilî tevbe demekteyiz. Kul, bir daha o günaha avdet etmemeği (alışkanlık haline getirmemiş olmayı) ve o pişmanlığa devam etmeyi ise prensip edinmelidir. Tabii ki kulun tevbeden sonraki hatalı tasarrufları önceki tevbesini geçersiz kılmaz. Zira tevbe başlı başına işlenmiş ayrı bir ibâdettir. Esasen tevbe, ruhun Allah'a yöneliş ve yücelişini hedefleyen duaya benzemektedir. Nitekim Kur'an'da ve hadis metinlerinde yer alan tevbe ifadelerinin çoğu dua ve niyaz üslûbundadır.

Allah, insanı sevap ve günah işleyebilecek bir özellikte yaratmıştır. Kişinin işlediği kötülükler Allah (c) ile mümin arasındaki iman bağına zorlamakta, insanı Rabbinden uzaklaştırmaktadır. İşte tevbe bu uzaklaşmaya son verme çabasıdır. Bu nedenle her müslümanın tevbeye şiddetle ihtiyacı vardır. Zira yapılan kötülüklerden ve işlenen günah ve kabahatlerden kurtulmak ancak tevbe ile mümkündür. Tevbe ile insan, yapmış olduğu günah ve kusurlardan kurtulup, o günahı hiç işlememiş gibi tertemiz olabilmektedir.

Halk arasında tövbe de denilen tevbe ibadeti aynı zamanda bir özeleştirmedir. O, kişinin güdülerine galip gelmesi ve ayrıldığı ya da olması gereken sırat-ı müstakime geri dönmesidir. Diğer bir açıdan tevbe, ferdin şöyle veya böyle içine düştüğü veyahut kendisini içinde bulduğu hata(lar)dan dönme bilinç ve iradesidir ve bunun kalıcı şekli, duyarlılığı, duygulara

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

denetçi kılmakla sağlanabilir olsa gerektir. Zira tevbe ile hassaslaşan ve teyakkuz halinde tutulan bilinç, böylece duyuları daha sağlıklı kontrol edecek ve inşaallah tehlikeyi önceden sezecektir. Tevbe eden şahıs daha bir hassaslaşmış ve artık kendini kontrol gereği duyar olmuştur. Çünkü biliyor ki Allah'ın muradına uygun hareket etmiş bir tâib (tevbe eden kişi) O'nun (c) sevgisini de kazanmış demektir.

Günah, kimi zaman tevhidden kopuş, tevbe ise tevhide bağlanıştır. Bu itibarla günah, kişinin kendine yaptığı bir zulümdür aynı zamanda. Zira günahkâr, hem ilâhî affı ve hem de ilâhî sevgiyi yitirmiş olmaktadır. Çünkü böylelikle Allah'tan gafil kalmış O'na karşı sorumluluk bilincini (takvasını) yitirmiş demektir. İşte bu hale duçar olmuş kul, günahın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldıran fiilî bir tevbe yapmalıdır. Buna samimice yapılmış nasûh tevbe demek mümkündür; ya da tevbe-i nasûh (Tahrim 66/8; Ahmet b. Hanbel, Müsned, I/446) işte bu olsa gerektir. Buradan hareketle 'nasûh tevbe', insanın günah işleyerek zedelediği dinî hayatını etkili biçimde tamir edecek ibadet demeye gelen tevbe olmaktadır. Değilse insan, tevbe ettim/ ediyorum demekle Allah'ın rızasını sağlamış olamaz. Çünkü içe dönük bir itiraf olan tevbe; esasen ve başta kalbin istikametini fiilen doğrultma iradesi ve ilâhî talimatlarla ıslah ettiği vicdanını mutmain kılma güdüsünün mahsulüdür. Bu nedenle hakkıyla yapılmış her tevbe, vicdanın sesini dinlemek demeye gelir.

İslam'da tevbe yalnızca Allah'a yapılır. Farklı kültürlerden etkilenilerek sonradan geliştirilen kişiler arası tevbe alıp vermelerin hiçbir kıymet-i harbiyesi söz konusu değildir. Çünkü bu, Allah'a tevbe değil aksine haksız yere bir kul nezdinde "günah çıkarma" demektir. Tıpkı bilmem neredekilerin yaptığı gibi. Bizim, İslâm'da ruhban sınıfı ve kurumu yoktur temel ilkemizin tümüyle tersyüz edilmesidir. Keza kişinin kendisini Allah'tan başkasına adaması ve Allah'a olması gereken itirafını, hatta belki yoga ve meditasyon yapmak demeye gelen rabita da kurarak Allah dışında birine yöneltmesi demektir. Hâlbuki Allah ile insan arasında hiçbir aracı kurum ve kişi olamaz. Çünkü bilindiği gibi kesinlikle hiç kimse (din adamı, şeyh, üstad, hoca, külliyyat vs.) Rabb ile kulu arasına girip (Tanrı adına olduğu iddiasıyla da olsa) affetme (tevbe alma) yetkisi kullanamaz. Tevbe Allah'a yapılır. Burada tek otorite, Allah'tır ve ancak O (c), tevbeyi kabul veya reddeder.

Önemine binaen yeniden vurgulamak için; tevbeleri alan da, kabul eden de, bağışlayan da sadece Allah'tır. Kişi istediği anda ve zamanda Allah'a hiçbir aracıya ihtiyaç duymadan günahlarını itiraf edebilir ve bağışlanma dileyebilir. Aksi yöndeki yani tasavvuf çevrelerindeki yaygın uygulama vahye, Resûl'ün örneğine dayanmayan ve tamamen mistisizm üzerinden ithal edilerek geliştirilmiş sakat bir uygulamadır. Oysaki tevbe alıp vermede her tür aracılık zinhar reddedilmeli; insan ile Allah arasına girmeye çalışan istismarcılara prim verilmemelidir. Bu, o kadar önemli ki Nebi'ye (s) bile verilmeyen bir statüdür. Burada sadece ve yalnızca kul ve Allah (c), baş başa; evet Resûlullah'tan aktarılan (Buhârî, Daavât, 3-4, Edeb, 18 no: 5653; Müslim, Tevbe, 7-8, 22 no: 6912, Zikir, 41-42; Ebû Dâvûd, Vitir, 26; İbn Mâce, Edeb, 57, Zühd, 3; Tirmizî, Kıyâmet, 50, Tefsîru sûre 47; Ahmet b. Hanbel, Müsned, I, 383; II, 534-535) ifadeyle insana; annenin bebeğine olan şefkatinden daha merhametli olan Allah ile doğrudan temas. Bu sebeple herkes günahlarını yalnızca Allah'a açmalı ve sadece Allah'tan affedilmeyi dilemelidir. (Şura 42/25; Ali İmran 3/135) Değil mi ki Allah: Kullarım sana benden sorarlarsa (bilsinler ki) ben onlara yakıным. Bana dua ettiğinde dua edenin duasını kabul ederim, (Bakara 2/186) demektedir. Şu halde sırf O'na (c) yönelmeli ve tevhide zedelemesi mümkün biçimlerle istikametimizi zedelememeliyiz.

Şüphesiz Allah, Âdem'den itibaren peygamberlerinden olduğu gibi insanoğlundan da

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

hatasızlık ve günahsızlık beklememektedir. Nitekim bizi imtihan için yarattığını (Mülk 67/2) bildiren O (c) olduğu gibi Âdem'in (a), İbrahim'in (a), Musa'nın (a) ve Muhammed'in (s) tevbelere söz eden de (Bakara 2/37, 128; A'râf 7/143; Tevbe 9/117; Hûd 11/112) O'dur. O (c), birçok âyette peygamberlerin tevbe ve mağfiret talebinde bulunduğunu haber vermekte ve bizzat Resûlullah'a Allah'tan mağfiret dilemesini emretmektedir. (Nisâ 4/106; Muhammed 47/19; Nasr 110/3) Bu bağlamda günahına tevbe eden insan, insan olmanın gereğini yerine getirmekle nesebinin Âdem'e ulaştığına dair bir süreç ortaya koymuş ve günahında ısrar eden ise, nefsinin sabıkasını şeytan üzerine tescil etmiş olmaktadır. Binaenaleyh tevbe, bir kişilik tashihidir, aynı zamanda. Bunu sağlamak adına da; O'nun (c) tevbe kapısı her daim açık durmaktadır ve hatalarımızı Kendisine arz (itiraf) edip affına yönelmemizi istemektedir.

Elbette müslüman için aslanan tevbe gerektirecek az hata yapmak, hatta mümkünse hiç günah işlememektir. Çünkü her ne kadar tevbenin kendisi mahmûd olsa da gerekçesi her hâlükârda mezmûmdur. Lakin kul, şöyle veya böyle, şu veya bu nedenle söz konusu zulmü işledikten sonra bilmelidir ki kim tevbe eder ve kendini düzeltirse, hiç kuşkusuz Allah da onun tevbesini kabul eder. (Maide 5/39) Kim tevbe eder ve yürekten inanıp sorumlu davranırsa, Allah işte böylelerinin kötü gidişatını iyi gidişata tebdil edecektir. Hem zaten Allah merhameti sınırsız bir bağışlayıcıdır. Kaldı ki her kim tevbe eder ve sorumlu davranırsa, işte sadece böyleleri Allah'a gereği gibi yönelmiş sayılacaktır. (Furkan 25/70-71) Buradan hareketle Kur'anî bir kavram olan tevbe, sûfi dünyaya hasredilip oraya mahsus bilinmemeli veya sûfi dünyanın bu ve benzeri kavram ve pratiklere tekel koymasına mahal vermemeli aksine hepimizin ortak bir amelîyesi olarak bunlar, takva bağlamında yaşantımızda olabildiği kadar işlevselleştirilmelidir. Çünkü beşerî hayatta olabilecek her tür zulüm ve münkerden yapılan tevbe, ahlâkın en önemli unsurlarından biridir. Şüphesiz bizim ahlâkımızı muhabbet, havf, recâ, ihlas ve verâ sarmalıdır. Tevbenin gereği olarak kul yani biz, günahın insana bakan yönünü salihât ile, Allah'a bakan yönünü ise hasenât ile donatmalıyız. Bilmeliyiz ki ancak bu süreç gerçekleşirse tevbe kâmil olacaktır. Filvaki sadece böylesi bir tevbe, nebevî terbiyeye bir hicettir ve bu dünyayı ancak bu terbiyeden geçmiş insanlar yeniden inşa edebilecektir. Bu vesileyle yeniden ifade edelim ki tevbe, yapılan işin çirkinliğini, kötülüğünü kalbinde hissedip, ondan tiksinierek vazgeçmektir. Evet ama, bu tevbe çok önemli olmakla beraber; kulun yerine getirmediği dinî emirler ve toplumsal sorumluluklardan dolayı yaptığı tevbe de mühimdir.

İslâm'a göre tevbe, başlı başına bir ibadet ve önemli bir zikirdir. Tevbe ibadettir, çünkü Allah'ın emridir. (Nisâ 4/106; Nûr 24/31; Furkan 25/70-71) Zikirdir, zira her tevbe niyeti, her tevbe faaliyeti ve her tevbe sözü bir açıdan Allah'ı anmaktır. Mü'mine Allah'ı her hatırlatan şeyin bir zikir ibadeti olduğunu unutmamak gerekir. Bu ibadette hem şirk, günah ve hatalardan vazgeçme, hem kulluk görevini tevhid üzere yeniden yerine getirmeye dönüş ve hem de Allah'a ihlasla yakınlaşma vardır. Tevbe ile, kişi işlediği eski günah(lar)a tekrar dönmezse, o günah(lar)ın dünya ve ahiretteki etkisinden kurtulması ümit edilir. Allah insana, ihmal ettiği görevleri yerine getirmesini emretmiştir. Ancak insanlar ya nobranlıktan, ya cahillikten ya da dalaletten dolayı bu görevleri yerine getirmezler. İşte tevbe, bu türden inatçılık ve gafletleri terk edip Allah'a itaate dönmektir.

Nihayet biz, kişisel tevbeyle yetinmemeli; aynı zamanda başkalarının ıslahı adına toplumsal bir tevbe ile ictimâî bir özeleştirme ahlâkı sağlamayı da hedeflemeliyiz. Kaldı ki bu, temel ahlâkî bir sorumluluktur. Bu itibarla yapacağımız bireysel tevbeden sonra mutlaka edeb- adabı çerçevesinde toplumsal tevbe/ ıslahı da sağlama çabası içerisinde olmalı ve

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

bunu genel sorumluluk (farz-ı kifâye) bilmeliyiz. Esasen bu (yani hakkı tavsiye [Asr 103/3]), bizim temel vasfımız olmak durumundadır. Fakat ne yazık ki bu tavsiye (özeleştir) kurumu yerleştiril(e)mediğinden bugün hakkı tavsiyeyi, eleştiri ve hatta saldırı kabul edebilmekteyiz. Oysaki tevbe ibadet bilen bir ümmetin, eleştiriye de böyle kabul etmesi gerekirdi. Bunu ilk Kur'an nesli çokça yapardı. Özellikle vefatından sonra Resûlullah hakkında anlatılanlara pür dikkat kesilir, O'na dair anlatılanlarda varsa bir hata derhal düzeltme; düzeltileme misyonuna sahip olanlar üzerinden teyid yoluna giderlerdi. Aişe annemizin bu tarza örnek olabilecek çok sayıda eleştiri/ (mesela Ebu Hüreyre'ye yönelik) düzeltmesinden haberdarız. Bu itibarla biz, tevbe bağlamında içe dönük yani önce kendimizi eleştiriye açarak ve böylece eksiklerimiz, kusurumuzdan haberdar olarak tevbemizi yapabileme fırsatı bulalım ve sonra da başkasına hatta başkalarına ayna olup tavsiyede bulunabilelim.

Sonuç

Şüphesiz tevbe kişiye özeldir; bizzat yapılmak durumundadır. Başkasının adınıza tevbesi faydadan halidir. Bu sebeple öncelikle kendimizden varsa çevremizden (cemaatimizden) başlamalıyız. Biz ıslah olursak muslih de olabileceğiz. Dolayısıyla kendi mezhebimizden ve meşrebimizden olmayana yönelttiğimiz saldırgan ve dışlayıcı tutumdan uzak durabileceğiz. Evet, bize hatalarımızı örtbas etmek, günahlarımızı görmezden gelmek yerine öncelikle şahsî sonra da toplumsal bir tevbe şarttır. Şüphesiz tevbe sayılınca istiğfar çekmek değildir. Gerçek pişmanlık, kötülükten fiilen vazgeçmek, günahtan dönmek, hal vaziyeti düzeltmektir. Değilse dilde kalan tevbe bizi adam edebilecek değildir. Keza kişi, tevbe ettim demekle hakkına girdiği kulun helalliyini sağlamış olamaz. Kesin bir husus da arınma makamı olan tevbe muhkem kılan başka umdeler de söz konusudur; bunlar samimiyet, sorumluluk ve gece kıyamı'dır.

Allah (c) mealen şöyle buyurmaktadır: Ey imân edenler! Hep birden gönülden gelen bir tevbe ile Allah'a yönelip tevbe ediniz. (Tahrir 66/8; Nur 24/31)

Ey Rabbimiz bize tevbe-i nasûh yapma fırsatı ver.

Kaynakça

Ahmet b. Hanbel, Müsned.

Buhârî, Camiu'-Sahih.

Ebû Dâvûd, Sünen.

İbn Mâce, Sünen.

Müslim, Camiu'-Sahih.

Tirmizî, el-Câmiu's-Sahih

Mustafa Akman, Özgün İrade (aylık dergi), Sayı: Mart/ 155, İstanbul 2017. sf. 16-19.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

JOHN DEWEY'İN PRAGMATİK AHLAK FELSEFESİ

Mehmet GÜNGÖR

Dr.Öğr.Üyesi, Mersin Üniversitesi, megungor06@gmail.com

Gonca GÖNÜL

Y Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, goncagonull@gmail.com

ÖZET

Felsefe tarihi boyunca çoğu ahlak felsefesi ahlakı akla dayalı soyut ilkelerle temellendirmiştir. Kant'ın ahlak kuramını özetleyen "Öyle bir eylemde bulun ki, eylemin gerisindeki maksimum herkes için geçerli evrensel bir yasa olsun", görüşü bu temellendirmelerin en somut örneğidir. Bu kuramların en önemli kusuru, insan doğasının değişen koşullara uyarlanabilen esnek yapısını göz ardı etmiş olmalarıdır. Amerikalı filozof John Dewey, bu nedenle geleneksel ahlak görüşlerine karşı çıkar ve onlara alternatif ahlak kuramını geliştirir. Onun pragmatik ahlak felsefesi, insan doğasıyla ilgili önemli bir ön kabulü içerir: insan eylemlerinde yalnızca düşünen değil aynı zamanda her şeyi hesaba katmak zorunda olan ve dolayısıyla duygularından, kaygılarından ve korkularından tümüyle arınamayan bir varlıktır. Dewey, insan için araçsal değer taşıyan, yani yalnızca onun düşüncelerini tatmin eden değil, aynı zamanda kaygı ve korkularını gideren, onu daha mutlu bir varlık haline getiren bir ahlak modeli önerir. Bu çalışmanın amacı Dewey'in oluşturduğu modelin, pragmatik ahlak felsefesi görüşleriyle birlikte irdelenmesidir.

Anahtar Sözcükler: Dewey, Pragmatizm, Deneyim, Davranış, Ahlak.

JOHN DEWEY'S PRAGMATIC MORAL PHILOSOPHY

ABSTRACT

Throughout the history of philosophy, it is seen that most moral philosophical theories, generally regarded as necessary for human beings, are based on the application of abstract principles based on reason. Kantian moral philosophy is the most concrete example of this. The most important flaw of these theories is that they have ignored the flexible nature of human nature that can be adapted to changing conditions. Although moral theories that ignore human nature generally seem ideal theoretically, they have the disadvantage of not being effective enough in the practical world. The American philosopher John Dewey is a thinker who opposes traditional moral ideas and develops alternative moral theories. Its pragmatic moral philosophy involves an important presupposition about human nature: it is an entity not only thinking in human actions but also having to add up everything at the same time and thus being completely indestructible from its feelings, worries and fears. Dewey suggests a model of morality that carries instrumental value for man, that is, not merely satisfying his thoughts, but at the same time eliminating anxiety and fear, making him a happier being. In this study, the works of Dewey's pragmatic moral vision, which is accompanied by criticism of traditional moral views, are also compiled.

Key Words: Dewey, Pragmatism, Experience, Behavior, Morality.

Giriş

Pragmatizm terimi Yunanca pragma sözcüğünden türetilmiştir. Felsefede ilk olarak 1878'de Peirce tarafından kullanılmıştır. Peirce, "Düşüncelerimizi Nasıl Açıklığa Kavuştururuz" adlı makalesinde inançlarımızın gerçekte eylem kuralları olduğunu ifade etmiştir. Bir düşüncenin anlamının ortaya koyabilmek için onun hangi davranışa yol açtığını belirlememizin yeterli olduğunu söylemiştir. (Çaralan İhsan ve diğerleri, 2005:47) Pragmatizm 19.yy'ın sonlarına doğru kurulmuş olmakla birlikte, yüzyılın ilk çeyreğinde, özellikle de Amerikan düşüncesi üzerinde yoğun etki yapan bir felsefe hareketidir. Kurucuları ve temsilcileri arasında Peirce, James, Dewey ve H.Mead'ın bulunduğu bu akımı karakterize eden en önemli konu, belli birtakım öğretiler bütününden ziyade, bilgiyle eylemi belli bir biçimde birleştiren standart yaklaşımdır. (Cevizci, 2009:1376).

Pragmatizmin kurucuları arasında yer alan Dewey; pragmatizmin, ahlak alanına uyarlanmasına önemli katkılar sunmuştur. Bilgiyi insanın dünyaya uyum sağlamak ve dönüştürmekte kullandığı bir araç olarak düşünen Dewey, kendi doktrininin araçsalcılık (Enstrümantalizm) olarak nitelenmesinin tercih eder.1894den 1904e kadar Chicago'da, ardından da New York'ta ki Columbia Üniversitesinde geçen ve orada 1905ten 1930a kadar ders veren Dewey, deneysel bir ekol oluşturur. Bu ona hem yeni bir pedagoji geliştirme hem de zekâsının doğası ile ilgili mantık ve psikoloji yönelimli özgün araştırmalar yapma imkânı verir. (Delacampagne, 2010: 140).

Dewey, pragmatizme "bir eylem idealizmi" adını verir. Bu eylem idealizminin neyin ne olduğu konusunda doğru bir bilgiye ulaşmaya çalışmaksızın ve kendisini geçmişle ilgili önermelere bağlamayı reddederek bir gelecek yaratmaya yönelik olduğunu söyler. (Çaralan İhsan ve Diğerleri, 2005: 185). Dewey, insanı değişen koşullar içerisinde ele alması gereken bir felsefe geliştirmiştir. Ona göre geleneksel felsefe insanı değişen koşullarla başa çıkması konusunda çözüm üretecek verilere sahip değildir. Çünkü değişmez inanç ve ahlak kuralları insanı belirli yerlere hapsedmiştir. Bu hapislik sürecinde de insan değişene dair yeni görüşlere sahip olması, değişimi kendi yararına yontması mümkün değildir. Değişen teknoloji, modernite, yeni bir birey tipi yaratmıştır. Bu anlamda Dewey, bilimsel gelişmenin bir alet olarak görüldüğü, eylemlerinin yerine insanın araçsallaşmasına karşı olan bir felsefe akımını savunmuştur.

Dewey, "Deneysel Mantık İçinde Denemeler" adlı yapıtında, insan pratiğini insan düşüncesinden ayıran idealistlerle polemige girmiştir. Düşünmek her bir insandan görevi yalnızca bilmek olan bir akıl bulunması gerçeğinden kaynaklanmaz. Tersine düşünmek, çevrenin denetim altına alınmasına yardımcı olan bir araçtır. Düşünme, çözümlemeli incelemelerle incelenmiş, tasarlanmış icatlar ve sınanma süreçlerini meydana getiren olaylara ve eylemlere verilen isimdir. Düşünmek, gerçek varlıkların yaptığı bir iştir. (Çaralan İhsan ve Diğerleri, 2005: 52). Ona göre, düşünmeyi ortaya çıkaran ilişkilerdir. İnsanın çevresi ile etkileşiminin doğal ürünüdür. O halde düşünme insan pratikliğinden koparılamaz.

Dewey nesnel ve bağımsız bir biçimde var olan gerçekler yerine, deneyimden hareket etme eğilimi göstermiştir. Bu yüzden, bireyin çevresine nasıl uyum sağlayacağı meselesi üzerinde durmak yerine, fiziki ve toplumsal çevrenin, elbette bireylerin yararına olacak şekilde yeni baştan düzenlemeye duyulan ihtiyaç üzerinde durmuştur. Araçsalcılık bir yandan geleneksel felsefeye yönelik bir saldırı, diğer yandan da felsefenin farklı bir temel üzerine yeni baştan

inşası olmak durumundadır. (Cevizci, 2009:1015).

John Dewey'in Genel Felsefe Görüşleri Işığında Oluşturduğu Ahlak Öğretisi

Dewey'in felsefesi ve genel olarak pragmatist felsefe, "doğacı" bir düşünce anlayışına dayanır. Düşüncenin, insanın fiziksel varlığını aşan bir aklın işlevi olduğunu reddeder. Düşüncenin, bütünüyle doğal olduğunu, insanın çevresiyle olan etkileşiminden doğduğunu ve çevreye egemen olmanın bir aracı olduğunu düşünür. Ona göre bu doğacı düşünce anlayışı düşünce ile pratik arasında diğer filozoflar tarafından yok sayılan bağları yeniden kurar. (Çaralan İhsan ve Diğerleri, 2005:83).

Dewey pragmatik ahlak felsefesi içerisinde yer almasına rağmen felsefe tarihi boyunca etik anlamda yarar ve sonuca götüren davranışlara göre değerlendirildiğinde aynı kefeve konulamayacak bir sistem geliştirmiştir. Çünkü o, bu kaynağı ne apriori ilkelerde ne de tanrının emirlerinde aramıştır. Dewey için kaynak insan davranışlarıdır. Değer yargıları insan davranışı temel alınarak oluşturulduğunda işlevsel hale gelecektir. Dewey'e göre düşünceler, kavramlar ve yargılar bir şeyleri tecrübe ettiğimiz ve gelecekteki sonuçlarını belirlemeye çalıştığımız zaman belli bir işlevi yerine getiren işe yaran aletlerdir. Aletçiliğe göre, düşünme, soyut birtakım ölçütlerle değil de bir organizmaya, yaşama savaşında, çevreye uyum sağlamasında ve toplumsal anlamda varlığını sürdürmeye devam etmesinde yardımcı oluşuyla yargılanabilir. Yasalar, kuramlar ve hipotezler ancak bir güçlüğü çözdükleri, insan yaşamına katkı yaptıkları sürece anlamlıdır. Pratikten kopuk hiçbir düşünce, önerme ve kuram anlamlı değildir. (Cevizci, 2005: 67). Dewey bu görüşlerine paralel bir ahlak felsefesi oluşturmuştur. Düşüncenin nasıl oluştuğu üzerine görüşleri, ahlaki değer yargıların neye göre oluşması gerektiğine cevap vermektedir. Çünkü Dewey'e göre pratikte işe yaramayan hiçbir düşünce önemli değilse o halde pratikte görünmeyen, test edilmeyen hiçbir ahlaki ilke de anlamlı değildir.

Dewey, pragmatik ahlak felsefesinde, daha önce öne sürülen görüşlerden farklılık göstermeye, değer anlayışını bilime verdiği önem ve demokrasiye yaptığı güçlü vurgu ile geliştirme noktasında başlar.(Cevizci, 2012: 1021). Dewey değer probleminde bilimsel yöntem kullanmaya çalışmakla klasik yararcılardan ayrılmıştır. "Felsefenin yeniden yapılandırılmasında bilimsel etken" adlı makalesinde modern bilimin geleneksel felsefenin öne sürdüğü kapalı dünya modelini açık hale getirdiğinden bahsetmiştir. Dewey bu konuda şöyle der:

"...geçmişte filozofların güvenle öne sürdüğü dünya, kapalı bir dünya idi. İçsel olarak sınırlı sayıda sabit formlardan oluşmuş ve dışsal olarak belirlenmiş sınırlara sahip, kapalı bir dünya söz konusuydu. Modern bilim dünyası açık bir dünyadır. İçsel yapısı bakımından belirlenebilir bir sınır olasılığı olmaksızın belirsizce değişen, çeşitlenen, dışsal olarak herhangi bir belirlenmiş sınırın ötesine genişleyen, esneklik içeren bir dünyadır söz konusu olan."(Çelik, 2007: 136).

Dewey'e göre felsefe deneyimden hareketle başlamalıdır. Bu deneyim hem nesnelliği hem özneliği içermelidir. Dewey, felsefenin tümel ve sonsuz varlığın peşine düşmesini gereksiz bulmaktadır. İnsana dair olan her şey bir yönüyle doğa bilimlerindeki gibi nesnel olarak ortaya konulmalı diğer yönüyle ise insanın özneliği üzerinden hareketle öznel ve nesnelin birleşimi olmalıdır. Bu görevde psikoloji ve felsefeye düşmektedir. Dewey, psikoloji ve felsefe arasında yakın bir ilişki olduğunu ve her ikisinin de asıl derdinin insan eylemlerinin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

anlaşılması ve aydınlatılması olduğunu düşünmüştür. Ona göre, “iki disiplin birbirine, insan aklını içeren ve uyarılarla onlara verilen tepkiler arasında aracılık görevi yapan yetilerle de bağlıydı”. Bu görüş, Dewey’in mantıksal sorgulamada araçsallık adını vereceği pozisyona zemin hazırlamakla kalmamış onun James’in çığır açıcı psikolojisinin eleştirel bir gözle okumasını da sağlamıştır.(Anton ve Canevi, 2007:107).

İnsanın üstünde, sadece bir ant gibi ezberlenen bir yargı insan için anlamlı değildir. O yargı geleneklerle insanın içine işlenmiş olmasına rağmen pratikte uygulanmadığı için kuru bir ezberden öteye gidemeyecektir. Bu nedenle Dewey, gelişimsel ve sosyal psikoloji ile temellendirilmiş bir ahlak anlayışı oluşturmak istemiştir. Dewey’in ahlak alanında kullanılmasını istediği yöntem bilimin de yöntemi olan “tümevarımdır”. Bu yöntemin eylem alanında nasıl uygulanması gerektiğini yaşamın içinden, somut örneklerle açıklamıştır. Bu konudaki görüşlerini ortaya koyarken bir yandan da gelebilecek eleştirilere önceden cevap vermiştir. Tekillerden yola çıkarak oluşan tümele ne derece güvenilir? Dewey bu konudaki düşüncelerini verdiği örneklerle şöyle öne sürmüştür:

‘...karşılaşılan tek tek hastalıkların çokluğundan, onların bazılarını sindirim güçlüğü olarak sınıflamayı öğrenen doktor, aynı zamanda bu sınıfın vakalarını da ortak ve genel yolla tedavi etmeyi öğrenir. O, belirli bir diyeti ve belirli bir tedaviyi önermenin kuralını oluşturur bütün bunlar bizim deneyim dediğimiz şeyi ortaya koyar. Doktor mutlaka hata yapacaktır, çünkü bireysel durumlar hesaplanamaz bir biçimde çeşitlenmeye açıktır; onların doğası böyledir. ‘ (Çelik, 2007: 161).

Dewey’e göre tümevarım yöntemini insan davranışlarında uygulayan bilim psikolojidir. Psikolojik kuramlar 17. ve 18. yüzyılda felsefeyi egemenliği altına almıştır. Bu kuramlara göre, alışkanlıklar, etkin işlevler, yapma ve maruz kalma bağlantıları, duyu-motor koordinasyonlar, eylemin adapte edici yöntemleri olarak deneyimin gerçek maddesi olarak kabul edilir. Deneyim kendi içinde bağlantı kurma ve düzenleme ilkelerini taşır. Bu ilkelerin hiçbiri kötü değildir; çünkü onlar epistemolojik olmaktan çok yaşamsal ve pratiktir. (Çelik, 2007: 161).

Felsefe tarihi boyunca sınırları belirli olan ve üzerine söz söylenmeyen kavramları bilimin verileriyle tekrar ele almak gerekmektedir. Dewey’e göre bu kavramlar değişmez olarak ele alındığında, insanın günlük edimlerine bir etkisi olamayacaktır. Ancak bilimsel yöntemlerle ele alındıklarında, kavramların üzerindeki perdeler fark edilecek ve kaldırılacaktır. Bu da felsefede yeni bir yapılanmaya götürecektir. Dewey’e göre “avucumuzun içinde bulunan şeyler, aynı zamanda elimizin altında hazır olarak bulundurulmaya da uygun hale gelirler; onlar manipüle edilebilir, parçalanabilir, başarabildiğimiz kadarıyla elementlerine ayrılabilir, istenildiği şekilde eski ve yeni formlar içinde kombine edilebilir ve kesin sonuç ifade edilebilir”(Çelik, 2007, s.144). Böylelikle insan kendi imkânlarını kullanarak var olanı kendi hayatına uyarlayıp, yararlı araçlara dönüştürebilecektir. Dewey’e göre insan bilimin yöntemiyle ebediyen bilinmeyenden, değişmeyenden kurtulabileceği gerçeğini kavramış olacaktır.

Dewey'e göre düşünceler, kavramlar ve yargılar bir şeyleri tecrübe ettiğimiz ve gelecekteki sonuçlarını belirlemeye çalıştığımız zaman belli bir işlevi yerine getiren işe yaran aletlerdir. Aletçiliğe göre, düşünme, soyut birtakım ölçütlerle değil de bir organizmaya, yaşama savaşında, çevreye uyum sağlamasında ve toplumsal anlamda varlığını sürdürmeye devam

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

etmesinde yardımcı oluşuyla yargılanabilir. Yasalar, kuramlar ve hipotezler ancak bir güçlüğü çözdükleri, insan yaşamına katkı yaptıkları sürece anlamlıdır. Pratikten kopuk hiçbir düşünce, önerme ve kuram anlamlı değildir (Cevizci, 2005: 67). Dewey, değişen koşulların yarattığı sorunlara deva olacak bir ahlaki çerçeve olmamasından yakınmıştır. Bu yakınmayı da geleneksel ahlak görüşlerini eleştirerek gerçekleştirmiştir. Bu konuda şöyle der: “Geleneksel ahlak artık var olmayan koşullara ayarlanmıştır. Dar görüşlü ve derin düşünceden uzaktır. Yeni koşullara cevap verebilecek türden değildir” (Anderson, 2011: 223). Geleneksel ahlak kuramlarında değişmez ilkeler ile insan ihmal edilmiştir. Bu nedenle yeni koşullara uyarlanacak bir ahlaki uygulamaya ihtiyaç vardır. Etik, ampirizmin ışığından araştırılmalıdır. İnsanın yapıp- etmeleri çerçevesinde geleneksel ilkeler gözden geçirilmelidir. Dewey bu gözden geçirme işinin hareket noktasına “insanın alışkanlıkları” ile başlamıştır.

Alışkanlıklar davranışlarımızı yönetir. Alışkanlıkları alışkanlık haline getiren şey ise değer yargılarıdır. Değer yargıları alışkanlıklarımızı yönetemez hale geldiğinde yeni bir yönlendirmeye ihtiyaç vardır. Yani değer yargıları insanın yapıp- etmelerine uygulanıp test edilmelidir. Bu anlamda yeni ahlaki düzen, insana deva olacak bir düzen için bir ahlaki olgunluk oluşması gerekmektedir. Bu ahlaki olgunluk ise Dewey'e göre “değer yargılarını gözden geçirme alışkanlığı edinildiğinde oluşacaktır” (Anderson, 2011 : 224).

Dewey'e göre bir amaca götüren davranış biçimi alışkanlığa dönüşünce artık ona ulaşma yolu dikkate alınmaz. Ulaşma yolunun analizi yapılmadığında da yeni koşullara hitap edilecek bir sentez oluşamaz. Yani alışkanlıklar yeni olanı kendi potasında eritir. Dewey alışkanlıkların bilinçaltı çalışma şekillerini araştırmıştır. Alışkanlıkları psikolojik ve sosyolojik bağlamda da ele almıştır. Bunların ortaya çıkma yolu ortaya konulduğunda, katı alışkanlıklar edinmemiş genç beyinlere bir seçenek sunulmuş olacaktır. Yani alışkanlıklar esnetilecek, bir sonraki nesile bilinçli aktarımı sağlanacaktır. “İnsan alışkanlıkları engellenince huzuru kaçan bir varlıktır. Huzuru kaçan insan ise irdemeleye girişecek, tatmin edici araçlar aramak için işe koşacaktır. Deneyim ve Eğitim adlı kitabında, toplumsal kültürün geleceğin geçmişe aynı olacağı iddiasında olduğunu eleştirmiştir”(Dewey, 2011: 32).

Dewey'e göre deneyim ötesinde hiçbir bilgi oluşamaz. Fakat her histe, her sezgide kendi dışında bir varlığa yönelen bir unsur, bir anlam vardır. Bu şekilde deneyim içinde öznel ile nesnel, bireysel ile tümel birleşmiştir. Düşünceyi eşyadan ayrı sayarak onda sabit biçimler kabul etmek doğru değildir. Nasıl bilgi konusunda gerçeklikten sabit bir fikir kabul etmiyorsa, ahlakta da arzularımıza yabancı, sabit sonsuz bir ideal olduğunu ve insanların görevinin buna yaklaşmaktan ibaret olduğunu reddeder. Değerler düzeni ve idealleri insani hayatın şu an ki görünümünden soyutlarsa ve onları sabit kabul etmesini doğru bulmaz. Faaliyetlerimizin şu an ki durumu ile ilişkili bir ideal fikri ortaya koyar. (Dewey, 2010: 7).

Herhangi bir -izme- dayalı olarak düşünen ve davranan bir hareket, diğer izmlere karşı tepki gösterme davranışının içinde öylesine kaybolur ki bir noktada kendisine rağmen ve kendisi bile farkına varmadan diğer -izmler tarafından yönetilir. Çünkü böyle bir durumda bu hareket kendi prensiplerinin gerçek ihtiyaçların, sorunların ve ihtimallerin kapsamlı ve yapıcı bir değerlendirmesini yaparak değil de sırf başka hareketlere tepki oluşturan duruma gelir (Dewey, 2011: 12- 13).

Geleneksel düzen özünde yukarıdan ve aşağıdan zorlamaya dayalıdır. Erişkinlerin standartlarını, konuların ve yöntemlerini erişkinliğe yavaş adımlarla ilerletmekte olan gençlere zorla kabul ettirilmeye çalışılır (Dewey, 2011:21). Fakat erişkinlere ait ürünlerle gençlerin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

deneyim ve becerileri arasında uçurum vardır. Çünkü toplumsal koşullar yeni davranış biçimleri oluşturmayı zorunlu kılmıştır. Eski deneyimler ışığında oluşturulan prensipler bile yeni koşullar içerisinde ele alınmak zorundadır. Çünkü Dewey'e göre bütün prensipler kendi baslarına soyut kavramlardır. Ancak hayata geçirildiklerinde somutlaşırlar (Dewey, 2011:27). O halde geçmişte oluşturulan ve kabul gören bir prensip hayata geçirildiğinde, insana faydalı olduğu takdirde devamlılık arz eden bir prensip hale gelecek ve insanlık için bir deneyim olacaktır. Dewey'e göre ahlakın asıl problemi geçmiş ile gelecek arasındaki bağı sağlıklı kurabilen değerlere ulaşabilmektir. Dewey, bu konuda şöyle der:

“Karşımızda deneyim içinde geçmişin başarıları ve şimdinin sorunları arasında var olan bağlantıyı keşfetme sorunu vardır. Geçmişle olan tanışıklığın gelecekle etkin bir şekilde başa çıkmak için kullanılacak kuvvetli bir araca nasıl dönüştürülebileceği konusunu karara bağlamak sorunu da vardır. Deneyim ve deney kendiliğinden anlam ifade eden düşünceler değildir. Daha ziyade, bunların anlamları incelenecek sorunun bir parçasıdır”(Dewey, 2011: 29).

Her şey söz konusu deneyimin niteliğine bağlıdır. Herhangi bir deneyimin niteliğinde bakılması gereken iki nokta vardır: birinci nokta deneyimin kabul edilebilirliği veya kabul edilemezliği ile; ikincisi ise bu deneyimin daha sonraki deneyimler üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Bunlardan birincisini görmek ve hükmetmek kolaydır. Fakat bir deneyimin etkisi kendisine bakılarak görülemez (Dewey, 2011: 32). Dewey burada çözüm olarak alışkanlığı gündeme getirir. Çünkü ona göre alışkanlıklarımızı sorgulama alışkanlığı edindiğimiz zaman, deneyimlerin değeri ortaya çıkacaktır. Dewey, “Deneyim ve Eğitim” adlı eserinde alışkanlıkların mahiyeti ve deneyimin devamlılığı üzerine şunları söyler:

Alışkanlığın temel özelliği, tecrübe edilen her deneyimin tecrübe eden kişiyi değiştirmesidir ve biz istesek de istemesek de bu değişiklik daha sonra gelecek deneyimlerin niteliğini etkileyecektir. Çünkü bu deneyimleri tecrübe eden daha farklı bir kişi olacaktır. Bu şekilde düşünüldüğünde alışkanlık prensibi, bir alışkanlığın bir şeyleri yapmanın iyi veya kötü sabitlenmiş olan şekli olduğu tanımından açıkça çok daha derin bir anlam ifade etmektedir ve tabi ki bu tanıma da özel durumlardan birisini içermektedir. Deneyimin devamlılığının etkin olduğu farklı biçimleri ortaya koyduğumuz zaman deneyimler arasında ayrımlar yapmakta kullanabileceğimiz esas ilkeye ulaşırız. Her deneyim bir itici güçtür. Değeri sadece nereye doğru ittiği bağlamında anlaşılabilir. Bir deneyimin itici gücünü hesaba katmadan sadece hareket istikametini temel alarak değerlendirmek deneyim prensibinin kendisine sadakatsizlik göstermek demektir. Deneyim insanın içinde kendiliğinden devam etmez. Her özgün deneyimin deneyimlerin tecrübe edildiği nesnel koşulları belli bir oranda etkileyen bir yönü vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse doğumumuzdan ölüme kadar büyük oranda daha önceki insan faaliyetlerinin meydana getirdiği ve sonraki kuşaklara aktarılmış olan deneyimlerin neden olduğu bir insanlar ve nesnel dünyası içerisinde yaşarız. Eğer bu gerçek göz ardı edilirse deneyim sanki sadece bireyin bedeninde ve zihninde devam eden bir şeymiş gibi algılanmış olur. (Dewey, 2011: 46-47).

Dewey'e göre geçmişin prensiplerinin bugünün deneyimleri açısından ne ifade ettiğinin sorgulanabilmesi için demokratik bir ortam gerekmektedir. Demokrasinin kendisi de insanı sadece tek bir ilke ile kuşatmayan, farklı yönleriyle ele alan, çağın koşullarına ayak uyduran toplumlarda ortaya çıkmıştır. “Dewey, “Günümüz Dünyasında Demokrasi ve Eğitim” adlı makalesinde bu konuyu gündeme getirmiştir:

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Yaşamakta olduğumuz kriz sayesinde her neslin demokrasiyi kendisi için tekrar gerçekleştirmek zorunda olduğunu; demokrasinin doğasının, özünün kişiden kişiye, nesilden nesile aktarılabilir bir şey değil yıldan yıla çok hızlı şekilde değişen ve bizim de bir parçası olduğumuz sosyal hayatın yıllar geçtikçe ortaya çıkan ihtiyaçları, sorunları ve koşullarını düşünerek oluşturulması gereken bir şey olduğunu anladığımızda; bu kriz deneyimini yaşamamıza değeceğini düşünüyorum. (Ratner, 2010: 241).

Dewey'e göre önemli olan radikal bir dünya ve tin, düşünce ve eylem karşıtlığını bitirmektir. Bu nedenle pragmatist olarak sürekli yaratımlar ve süreç-gerçekler üstünde durur. Ona göre demokrasi bu sonsuz dönüşümlerin en iyi örneğidir. Her şey sürekli biçimde yeniden oynanır bu sahnede. Dewey'e göre demokrasi basit, kurumsal bir çerçevenin çok ötesindedir, siyasal bir sistemin de ötesindedir. Dewey sürekli aynı şeyi söyler: Demokrasi bir yönetim biçimi değildir. Sürekli kendi normlarının tanımlayan bir yaşam biçimidir. (Pol Droit, 2013: 39).

Dewey, "Deneyim ve Usun Değişen Kavramları" adlı makalesinde deneyim, us, zihin kavramlarını sorgulamıştır. Deneyimin alanı ve sınırları nedir? O, inancın sağlam bir temeli ve davranışın güvenli bir rehberi olmaktan ne denli uzaktır acaba? Biz bilim alanında ve davranışta ona güvenebilir miyiz? Ya da düşük düzeyli birkaç maddi yararın ötesine geçtiğimiz anda o bir bataklık mıdır? O böylesi kadar değişken, sığ ve titrek bir şey midir ki, verimli topraklara götüren güvenli yolları ve sağlam adımları atmaya güçlendirmek yerine yanlış yola sevk eder, ihanet eder ve yok eder? Bilime ve eyleme güvenilir ilkeler sağlamak için deneyimin dışında ve ötesinde bir usa gereksinim duyulabilir mi acaba? (Çelik, 2007:153). Dewey'e göre bu sorular insan yaşamına dair çok önemli, belirleyici sorulardır. Dewey burada deneyimin insanlık için ne ölçüde değerli taşıdığını belirlemeyi amaçlamıştır. Deneyimler üzerine konuşmak, belli deneyimleri farklılık ve benzerliklerine göre ayırmak, hangi deneyimin hangi ölçüde neden değiştiğini ele almak, Dewey'e göre insana dair olanı verecektir. Böylelikle insan edilgenlikten kurtulacaktır. Deneyimleriyle değerlendirilen insan, belirli çerçeveler içine hapsedilmiş insan olamaz çünkü tanımı gereği deneyim, içinde hareketi barındıran, insanın değişen yönüne vurgu yapan bir kavramdır.

Dewey'e göre deneyim özgürleştirici bir güçtür. Çünkü deneyim geçmişe körü körüne bağlanmayı önler. Oluşturulan her deneyim devamlılığı gerektirir ve yaşamsal bir değişime yol açtığı zaman insan hakkında ipucu verecek ilkelere yine pratikte yarar sağlayacak ilkelere ulaştırıp, insanı özgürleştirir. İnsan hakkında oluşturulan her yargı da bilinçsizce oluşturulmuş bir kaynağa değil, insan için anlamlı olan bir deneyime dayanır. Dewey'e göre felsefenin etik amacı bu ilkeleri oluşturmak olmalıdır. Dewey, Shakespeare'nin "Daha iyisi hiçbir şekilde yapılamaz, ama doğa bunu bir şekilde yapar" cümlesini deneyime uyarlamıştır. Bu konuda şöyle demiştir; "Biz yalnızca geçmişi tekrar etmek veya kazaların bizi değişime itmesini beklemek zorunda değiliz. Biz geçmiş deneyimlerimizi, gelecekte yeni ve daha iyi olanları yapılandırmak için kullanırız". Böylece deneyim olgusu kendisini daha iyi olmaya yönelten süreci kendi içinde barındırır (Çelik, 2007: 165).

Sonuç

Çağımızda bilim ile teknoloji alanında hızlı ilerlemeler, baş döndürücü gelişmeler yaşanırken, değerler alanında aynı hızla gerçekleşen dönüşümlere tanık olmuyoruz. “Değişen dünya ve yaşam koşullarına paralel olarak değerlerinde insanın insanca yaşaması ve kendisini total insan, eksiksiz insan kılması için değişmesi; döneme göre yapılanması gerekmektedir. Ancak değişen değerlerimiz olduğu gibi değişmeyen değerlerimiz de vardır. Üretmek ve yaşatmak, özgürleşmek ve özgürleştirmek, sevmek- saymak ile sevilme- sayılmak gibi”(Bozkurt, 2012: 501). Bu değerler insanı insan yapan evrensel değerlerdir. Bir de insanın yapıp – etmelerini süreç içinde ele alan araç değerlere ihtiyaç vardır. Bu da evrensel değerlerin esnetilmesini gerektirir. Bu esnetilme de demokrasilerde mümkündür.

Demokrasi insana özgür düşünme ve eyleme olanağını sağlayan, toplumun kendisinin yürüttüğü bir yönetim sisteminin adıdır. Farklı düşüncelere hoşgörü ve adil yaklaşım, demokratik ortamda özgür düşünce savunucuları ile bağımsız yargının temel ölçütü olmalıdır (Bozkurt, 2012: 496.) Demokrasi, ötekini ötekileştirmeden kabul etmeye dayalı bir sistemdir. Demokrasilerde her insana kendi değerini oluşturabilecek bir varlık olarak bakılır. Ötekini kabul etmek temel alınarak ahlaki değer yargıları oluşturabilmek ne derece mümkündür? Bu yargılar genel-geçer ahlaki kurallara dönüşebilir mi? Demokrasilerdeki çeşitliliği kucaklayacak değer yargılarını kim nasıl oluşturacaktır? İnsanın eylemlerine bakıp, test edilerek bir belirlenim ne derece geçerlidir.

Her insan belirli bir çevreye doğar ve o çevredeki etkilerle büyür, donatılır belki de çivilenir. Çivilerinden kurtulan insan bile farkında olmadan ilk öğrenmeleri ile değer biçer, değer atfeder. Herkes için geçerli olan değer yargılarını oluşabilmesi için insanın yalın bir varlık olması gerekmektedir. Bu ise sadece çocuklar için geçerlidir. Bu yalınlık sadece kendini idame etme yetisine henüz ulaşmayan, çıkarlardan haberi olmayan bir çocuk için geçerli olabilir. O çocuğa göre yalan söylemek kötüdür. Çünkü henüz yalan söyleyerek bir şeyi elde etmenin tadına varmamıştır. Büyüyüp kendi kendine yetmeye başladığında, bazı küçük yalanları kendi çıkarına göre değerlendirmesi muhtemeldir. O halde yalan söylemek kötüdür diye belirlenen bir değer yargısı hangi durumlarda, neden iyi olabilir? Bunun analizini yapmak mümkün müdür? İnsan statik bir varlık değildir. Her şey iklim, toplumsal koşulları yönetim biçimi, ekonomik durumu insanı sürekli bir değişim içine sokmuştur. Yalan söylemek kötüdür gibi bir ifadenin esnekleştirilerek şu ya da bu durumlarda çok kötü değildir şekline çevrilmesi o yargıyı ahlaki değer yargısı olmaktan çıkartmaktadır. Ahlaki anlamda bir derecelendirmeye yol açmaktadır. İnsan değişen koşullarda yaşayan, doğası gereği biricik olan bir varlık ise hangi analiz yeni bir durumu kapsayacak geçerli olabilir? Bir insanı öldürmek kötüdür. Peki ülke savaş halinde iken bir insanı öldürmek, haksızlık yaptığı için bir insanı öldürmek, şeklinde bir belirlenim yapmak hukukun işi değil midir? Hukuk boşluğu olan durumlarda hakim bu alanda uzman sayıldığı için o boşluğu doldurma yetisine sahiptir. Peki bu ahlaki boşluğu dolduracak mercii var mıdır?

Ahlaka pozitif bilimlerin bakış açısı ile ya da fenomenolojik olarak bakıldığında bile yine de insan davranışı ahlaki anlamda bir reçeteye ihtiyaç duyar. Bu reçeteye göre belirlenen varlık yine belirlenmiş ve yine soyut bir ilke ile değerlendirilmiş olacaktır. Ahlak konusunda Dewey değişen koşullara uyarlanacak ahlaki yasalar önermiştir. İnsanın eylemlerine, değişen koşullar çerçevesi içinde bakılıp, değer yargıları güncellendiğinde, yine bir ilkeye doğru hareket başlayacaktır. Yani Dewey idealist bir ahlaki görüşü farkında olmadan önermiş olacaktır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Dewey felsefesinde bilgi, ayrılmaz bir birlik içinde sürekli değişim halindeki doğanın bir parçası olan insanın doğa ile bir anlamda da kendisi ile pratik eylemler aracılığıyla etkileşiminde ortaya çıkar. Bilgiye yönelik insan eyleminin amacı gündelik hayatı kolaylaştırmak, bu anlamda pratik fayda sağlamaktır. Bu açıdan Dewey'in felsefesinde bilgi problem çözücü bir araçtır ve birey ve toplum hayatında karşılaşılan problemlerin çözümünü ancak bu tür bir epistemolojik temele oturtulmuş olan demokrasi düşüncesiyle mümkündür. Çünkü Dewey, demokrasiyi pratik faydaya yönelik insan eylemlerinin takip etmesi gereken bir yöntem olarak tanımlamıştır. Dewey okul ve toplum eserinde "Demokrasinin temeli insan doğasının yetilerine duyulan inançtır; diye yazmıştır. Bu inanç ise eşitlik, akıl ve eylem özgürlüğü ile kendini gösterecektir. Pragmatizmi genel felsefe problemlerinin yanı sıra sosyal problemlere, birey ve toplum hayatının geneline uygulanabilir bir biçime sokmaya çalışmıştır (Kaygı, 2009).

Bilmek hangi insan için yeterlidir. İnsan farkında olduğu halde, bildiği halde kötüyü tercih eden bir varlık değil midir? O halde ahlaki bir ölçüt deneyim üzerinden oluşacaksa bu deneyim için kaç denek gereklidir ya da ne kadar zaman? Kavrayıcı bir ilke olmadan hiçbir düzen kurulamayacağı için, bütün insan etkinliklerinde aynı merkezi insan düşüncesi hâkim olmalıdır (Arendt, 1994: 31). "Bir insanı öldürmek suçtur, belli ceza ve yaptırımları vardır", türünden bir ahlaki ilke olmadığı takdirde o insanın, yapıp- etmelerinden yola çıkılarak bir hükümde bulunup, onu haklı bulabiliriz. Bu da bir değer bunalımına götürür. İnsan kafasındaki ahlaki ilke ile o eyleme baktığında her ne olursa olsun bir insanın öldürmenin kötü olduğuna dair bir değer yargısını, gördüğü eylem üzerinden tekrar sınavı, içselleştirecektir. Ahlak konusunda tümevarım yöntemini başarılı sonuçlara götürebilmemiz için, insanlığa dair, evrensel ilkeler olmalı ve bu ışıkta her eylem, yapanın yapma koşulları ile değerlendirilmelidir

Tamamen faydacı bir dünyada amaçlar çok kısa bir ömre sahiptir ve daha ileri amaçlar için ama birer araç haline dönüşür (Arendt,1994:210). İnsanlık için önem teşkil eden amaçların, başka amaçlar da araçlaşması, amaçlarla araçların birbirine karışmasına yol açacaktır. Böylelikle de bir değer yitimine uğrayacaktır. Çünkü insan için o an değerli olan bir şey, yani amaç edinilen ve diğer insanlar içinde aynı şekilde ele alınan, hangi kritere bağlı olarak başka bir amaçtan daha önemsiz hale gelip, araçlaşacaktır? Bu açıdan bakıldığında John Dewey'in araçsalcı ahlak felsefesi ve merkezindeki deneyim kavramı, her ne kadar özgün olsa da, felsefe tarihi boyunca tartışılan ahlak sorununa herkes tarafından özümsecek ve herkesin hayatına uyarlayabileceği bir öğreti değildir. Çünkü Modern dünyayı geçmişin dünyasıyla karşılaştırırsak bu gelişmeden en göze batan husus, insanın tecrübe etme vasfını yitirmiş olmasıdır (Arendt, 1994: 437). Modern insan artık, kendisini tamamen değişene ayak uyduracak şekilde belirleyen bir oluşum içerisindedir. Değişenin mahiyetin yerine, değişimle ilgilenip; kendi tecrübeleri yerine bilim, teknoloji, popüler kültürün öğelerini sorgulamadan kabul etmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kaynakça

- 1-Anderson, E.(2011). Dewey'in Ahlak Felsefesi .(Çev: Süleyman Aydın). Düşünce- Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Cilt: 4, Sayı:7: 223-257.
- 2-Anton, J. Canevi, P. Cumhuriyet, Eğitim Reformu ve Dewey, Forum İstanbul :Enstitüsü Yayınları.
- 3-Arendt, H. (1994). İnsanlık Durumu - Seçme Eserler1.(Çev: Bahadır Sina Şener). İstanbul:İletişim Yayınları.
- 4-Bozkurt, N. (2012) Felsefe Işığıyla Arayışlar. İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- 5-Cevizci, A.(2012). Felsefe Tarihi- Thales'ten Baudrillard'a. İstanbul: Say Yayınları,
- 6-Cevizci, A. (2005). Paradigma-Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları
- 7-Çaralan İhsan ve Diğerleri. Bilim ve Düşünce Dizisi- 2 Amerikan Felsefesi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2005.
- 8-Çelik, S. 2007. Pragmatizm- Pratik Bir Felsefe (Seçme Yazılar) – Peirce – James- Dewey, İstanbul:Doruk Yayınları.
- 9-Delecampagne, C.(2010). 20.yy Felsefe Tarihi. (Çev: Devrim Çetinkasap). İstanbul:İş Bankası Kültür Yayınları.
- 10-Dewey, J.(2011). Deneyim ve Eğitim. (Çev: Sinan Akıllı). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- 11-Dewey, J.(2010).Okul ve Toplum, (Çev: H. Avni Başman). Ankara:Pegem Akademi Yayınları.
- 12-Maclntyre, A. (2001). Erdem Peşinde- Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma. (Çev: Muttalip Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- 13-Ratner, J.(2010). Günümüzde Eğitim- John Dewey. (Çev:Bahri Ata-Talip Öztürk). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- 14-Suckiel, E.K.(2003). William James'in Pragmatik Felsefesi, (Çev: Celal Türer). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- 15-Yılmaz, Z. (2009). John Dewey'in Liberalizmi: Bireycilik: Toplum ve Özgürlük. (Çev. A.Kaygı). Bursa:Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi.
- 16-PolDroit, R. (2013). 20.yüzyıla Yön Veren 20 Büyük Filozof. (Çev:İsmail Yerguz) İstanbul:Say Yayınları,

DEĞER VE DEĞER AKTARIMI: PLATON DİYALOGLARI İNCELEMESİ

Mehmet GÜNGÖR

Dr.Öğr.Üyesi, Mersin Üniversitesi, megungor06@gmail.com

Gonca GÖNÜL

Y Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, goncagonull@gmail.com

ÖZET

Tarih boyunca insanların günlük edimleri bir anlam ve değere göre şekillenmiş ve olanın yanında daima olması gerekenin de yapılması istenmiştir. Bu edimler, ülkeden ülkeye hatta aynı ülkenin şehirleri arasında; kültürel, ekonomik ve doğal faktörlere paralel olarak farklılaşsa da hepsinde ortak olan bir yol vardır: Kültürel değerlerin aktarımı. Bu çalışmanın amacı Platon'un diyaloglarını bir problem olarak değerler aktarımı olgusunu toplumsal ve felsefisi açısından incelemektir. Çalışmamızda problem edindiğimiz değerlerin aktarımı konusu - Platon felsefesi ile birlikte düşünüldüğünde- değerlerin dolaylı aktarımlarından çok doğrudan aktarıma olanakları açısından ele alınacaktır. Platon'un Sokrates'in yöntemini geliştirerek oluşturduğu, bilgiye ulaşma yöntemi ile Bruner'in ortaya attığı buluş yoluyla öğrenme yaklaşımının temelde önemli benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bruner tarafından oluşturulan yaklaşım belli bir problem ya da konu alanı ile ilgili verileri toplayıp analiz ederek bütüne ulaşmayı sağlayan, öğrenci etkinliğine dayanan güdüleyici bir öğretim stratejisidir. Burada öğretmenin temel görevi öğrenciyi yönlendirmek ve cevabını ona buldurmaktır. Bu çağdaş eğitim yaklaşımının çalışmamamızın itici gücünü oluşturmaktadır. Nitekim Sokrates ve Platon'un da yaptığı tam olarak budur. Bu anlamda diyalogları günümüz eğitim felsefeleri, öğrenme kuramları ve toplumsal gelişmeler açısından çok değerli bir zemin ve zenginlik oluşturmaktadır. Bu çalışma özellikle günümüzde sorun olarak hissedilen ve eğitim müfredatında bir ders ile çözülmesi düşünülen "Değerler Eğitimi" dersi içinde felsefi ve toplumbilimsel bir zemin oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değer Aktarımı, Platon, Öğrenme Yaklaşımı

VALUE AND VALUE TRANSFER: AN INVESTIGATION OF PLATON DIALOGIES

ABSTRACT

Throughout history, people's daily actions have been shaped by meaning and value, and it has always been desirable to do what needs to happen. These actions are between the countries of the country, even the cities of the same country; cultural, economic and natural factors, there is a common path in all of them: the transfer of cultural values. The aim of this study is to examine the dialogues of Plato as a problem as a transfer of values from the social and philosophical point of view. The transfer of our problematic values in our work - when considered together with Plato's philosophy - will be addressed in terms of the possibilities of direct transfer of values indirectly. Plato's approach to learning by inventing Socrates's method, and Bruner's invention by learning, seem to have fundamentally important similarities. The approach created by Bruner is a motivating teaching strategy based on student activity, which enables us to reach the whole by collecting and analyzing data related to a particular problem or subject area. Here the main task of the teacher is to direct the student and to find

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

the answer to him. This contemporary educational approach constitutes the driving force of our failure to work. Indeed, it is exactly what Socrates and Plato do. Dialogues in this sense constitute a very valuable ground and wealth in terms of educational philosophies, learning theories and social developments of today.

Key Words: Value, Value Transfer, Platon, Learning Approach

Giriş

Tarih boyunca insanların günlük edimleri bir anlam ve değere göre şekillenmiş ve olanın yanında daima olması gerekenin de yapılması istenmiştir. Bu edimler, ülkeden ülkeye hatta aynı ülkenin kentleri arasında; kültürel, ekonomik ve doğal faktörlere paralel olarak farklılaşsa da hepsinde ortak olan bir yol vardır: Kültürel değerlerin aktarımı. Bu çalışmada Platon'un diyaloglarını bir problem olarak değerler aktarımı açısından incelemek ve dolaylı olarak onun felsefesinin geçmişten günümüze oluşturulan eğitimin felsefesine ve sosyolojisine yansımalarına görmektir. Bugün değerler eğitimi ile Milli Eğitim müfredatında yerini ders olarak alan 'değer' kavramının yerel ve evrensel olarak anlaşılma sorununa katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Değerin tanımı ve aktarımına dair Platon diyaloglarında önemli bilgi ve vurgular vardır. Platon, insana dair hemen her alanda sağlam, değişmeyen, ortak bir zemin aramış ve bu zeminin de ancak bilge insanlar tarafından yönetilecek bir toplumda sağlanacağına ve mümkün olacağına inanmıştır.

Hocası Sokrates'in yolundan giden Platon, kurulduğunda toplumun huzur içinde olacağı böylesi bir devlette öncelikle ahlak kavramlarına çok önemli bir yer ayırmıştır. Öyle ki devlete yüklediği ana misyon, ahlakın oluşması, uygulanması ve sürdürülmesini sağlamaktır. Sokrates, insanların yapıp etmeleri hakkında konuşabilmek, bunlara bir isim verebilmek için arka planda bir tümel dayanağa ihtiyaç duymuş ve ömrünü bu ihtiyacın giderilmesini sağlayan idealerin anlatılmasına adanmıştır. Bu tümeller Platon felsefesinde idealer öğretisi olarak karşımıza çıkacaktır. Platon idea teorisi ile sadece varlığın genel anlamda meydana gelmesini değil aynı zamanda değerleri ve değerlerin aktarımı konusunu da formüle etmiştir. Bu formül, ahlaki, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel çevre ile etkileşim halinde olan ancak ideal olandan ayrılmayan bir topluma ve mutlu bir yaşama önermektedir.

Platon felsefesi bir bütün olarak incelendiğinde insanlığa dair hemen hemen her alana değinildiği görülecektir. İnsanlık için değişmeyen en önemli husus olan değerlerin doğrudan ya da dolaylı olarak bir sonraki kuşaklara aktarılması problemini çözmek isteyen Platon değişen koşullara rağmen değişmeyecek olan değerlere ulaşmak ve bunları nesiller boyu sürdürüp gitmek istiyordu. Hiç de kolay olmayan bu problemin en önemli nedeni değerlerin kendisi üzerine ortak bir uzlaşmaya ulaşılamamasıdır. Aslında bu problem insanı konu alan hemen hemen her alanda üzerinde uzlaşılan tanımlar oluşturmak isteyen felsefelerin en önemli problemlerinden biri olmuştur. Problemin toplumsal yansımaları ise, değer kavramının anlaşılma değişkenliğidir.

Çalışmamızda problem edindiğimiz değerlerin aktarımı konusu - Platon felsefesi ile birlikte düşünüldüğünde- değerlerin dolaylı aktarımlarından çok doğrudan aktarıma olanakları açısından ele alınacaktır. Platon'un Sokrates'in yöntemini geliştirerek oluşturduğu, bilgiye ulaşma yöntemi ile 20. yy psikologu Bruner'in ortaya attığı buluş yoluyla öğrenme yaklaşımının temelde önemli benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bruner tarafından oluşturulan yaklaşım belli bir problem ya da konu alanı ile ilgili verileri toplayıp analiz ederek bütüne ulaşmayı sağlayan, öğrenci etkinliğine dayanan güdüleyici bir öğretim stratejisidir. Burada öğretmenin temel görevi öğrenciyi yönlendirmek ve cevabını ona buldurmaktır. Nitekim Sokrates ve Platon'un da yaptığı tam olarak budur. Bu anlamda diyalogları günümüz eğitim felsefeleri açısından çok değerli bir zemin ve zenginlik oluşturduğu düşünülmektedir. Çalışma ile, bu zemine tekrar dikkat çekmek, güçlendirmek ve eğitim, eğitim felsefesi ve eğitim sosyolojisi yani insani bilimler için üretken hale getirmektir.

Değer

Endüstri çağında değişen ekonomik dengelere paralel olarak insanların sosyal yaşamları da

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

değişmiştir. Bu değişim yeni toplumsal hayat biçimlerinin inşasını gerekli kılmıştır. Temeli sağlam bir inşa için kullanılacak malzemeler insanı insan yapan, birey yapan, bir ülkenin vatandaşı yapan tüm unsurları içermelidir. Çünkü değişimlere ayak uyduracak, değişen koşullara göre oluşturulacak bir inşa, tüm malzemelerin uyum içinde harmanlanmasını gerektirmektedir. İnsanların günlük alışkanlıkları, yapıp-etmeleri değişirken, insana sadece eski gelenekler çerçevesinde yaklaşmak, insanın statik bir varlık olarak ele alınmasına yol açacaktır. Değişen şartlar karşısında hayvanlar kendi bünyesini değiştirerek uyum sağlarken insan uyum için kendini değil çevresini değiştirebilmektedir çünkü o akıyla var olan koşulların üstüne çıkabilen bir varlıktır. Yine hayvan sadece şimdiki zamanı yaşarken insan zamanı üç boyutlu – geçmiş, şimdi ve gelecek- olarak yaşamaktadır. *Bu nedenle değer kavramını, bu üç boyutlu zaman algısıyla birlikte düşünmek gerekir.* Değer kavramının oluşumunda bir anlamda deneyimlerin, şu an tercih edilen yaşantıların ve geleceğe dair beklentilerin tümünü etkilediği unutulmamalıdır. Zamanla ortaya çıkan değişimi algılayan ve buna bağlı olarak çıkarımlar yapan insanı değişmeyen ilkelerle ele alan toplumsal kurallar ve ahlak kuralları insana dair bu önemli belirlenimi göz ardı etmiş olurlar İnsanın, kaynağını tam olarak bilemediği bazı ilkelerle kuşatılması ahlaki açıdan ne ifade etmektedir?

Doğası gereği insan değişen bir varlıktır. İnsan diğer canlılar gibi sadece fiziki bir çevreye bağlı değildir. Doğa da sürekli değişim halindedir. Doğadaki değişim, hareketlilik günümüz dünyasında aydınlatılmamış bir şey değildir. Bilim doğadaki değişimlere belli yöntemlerle, belirli neden- sonuç ilişkilerine dair kanıtlarla kaynak oluşturmuştur. Bilim ve teknolojideki gelişmeler bu gelişmeleri kullanacak olan insan hayatında da birçok değişimi beraberinde getirmiştir. İnsan ilişkileri değişmiştir. Kendi eliyle teknoloji üreten insandan, değişimin farkında olan bir insandan hala eski geleneklerle bir yaşam tarzı belirlemesini istemek ne ölçüde sağlıklıdır? Eğer insanlar, doğası ya da özü herkes için birleşen ve başka herhangi bir şeyin doğası veya özü kadar da öngörülebilir olan aynı modele göre sonsuz kere yeniden üretilebilir suretler olsalardı, eylem, genel davranış yasaları bakımından gereksiz bir lüks, kaprisli bir müdahale olurdu. Arendt'e göre (1994:19), çoğulluk, insani eylemin koşuludur, çünkü hepimiz ayrıyız; yani hiç kimsenin şimdiye dek yaşayan, yaşayacak başka herhangi biriyle asla aynı olamayacağı tarzda insanız. Fakat bir de insanın değişmeyen ya da çok az değişen bir tabiatı vardır ki bu da kendini kalıcı diye tanımlayabileceğimiz bir yönle temsil eder. İşte bu kalıcı yön değerler olsa gerek.

Doğadaki bir nesne hakkında fikir edinmek için o nesneye dair niteliklerin belirlenmesi gerekir. Yani o nesneyi o nesne yapan ve diğer nesnelere ayıran nitelikler belirlenip, o nesne hakkında nesnel sonuçlara ulaşılmaktadır. Peki, insanı insan yapan özellik ya da özellikler nelerdir? Anlam ve değer varlığı olan insanın ayırıcı özelliklerinden biri değer koyan ya da benimseyen bir varlık olması nedeniyle bu sorumuzu “Değer nedir?”, diye de ifade edebiliriz. İnsan olarak kıymet biçen, değer belirleyen bir varlık olduğumuza göre iyi ve kötü diye ifade ettiğimiz “değer yargısı neye dayanır?”, “Değer yargılarımızın kaynağı nedir?” Bu sorularla hesaplaşmadan önce Platon'un “değer” kavramını temellendirmemiz mümkün değildir.

Değer felsefesi, felsefenin bir alt dalı olarak, değerlerin kaynağını, anlamını ve bu değerlerin insanın günlük hayatında hangi etkileri, nasıl oluşturduğu konusunda bir farkındalık oluşturmayı amaçlar. Bu farkındalık, insanın var olma çabasının önemli bir parçasıdır. İnsan dışında hiçbir canlıda bir ahlaki eylemden söz edemeyiz. Bu nedenle insanın anlam dünyasına ve insanlığa dair bir tez öne sürmek felsefe tarihi boyunca tartışılan bir konu olmuştur. Hatta bu konudaki çalışmalar, “İnsan Felsefesi” adı verilen başka bir felsefe alt dalı ile paylaşılmaktadır. İnsanlık tarihinin bilinen bütün dönemlerinde bir ahlak meselesi bulunmaktadır. Ahlaki ilke ve kuralların bilgisi anlamında, nerdeyse hiçbir dönemde bir bilgi eksikliğinden bahsetmemek uygun görünmemektedir. İnsanlar hemen her dönemde, bir şekilde ve genel olarak iyinin ve kötünün ne olduğunu bilirler ancak mesele tam olarak da bu noktada düğümlenir çünkü iyinin ve kötünün bilgisi, bu bilgiye sahip olan insanı ve insanlığı ahlaki yapmak için yetmez (Görgün,2015:1).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Eyleme etik ilişki olarak baktığımızda, yani yapmayı onu oluşturan bütün arka planıyla birlikte ele aldığımızda, eylem sorunları olduğu kadar, değer sorunları konusunda da yeni sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Veba adlı felsefi romanının bir yerinde Camus (1947) olayı anlatan kahramanına şunu dedirtir: “dünyadaki kötülük hemen hemen hep, bilmemekten ileri gelir; iyiyi isteme de, aydınlanmamışsa, kötüyü isteme kadar zarar verebilir.”* Etik ilişkilerde eylemin yapısını aydınlatıyor, bunun sağladığı bilgiyle de yaşamda, insanlarla ilişkimizde yapıp ettiklerimize ışık tutuyor. Birkaç yoldan ortaya koymaya çalıştığı şey: yaşarken doğru veya değerli eylemlerde bulunabilmenin, bir bilgi sorunu olduğu, birkaç çeşitten bilgiye bağlı bir sorun olduğudur: geç kalmadan- çok genç yaşta-onunla hesaplaşmayı gerektiren bir bilgi sorunu (Kuçuradi, 2015: VII).

İnsanın kaynağını bilmediği bir bilgiyi özümseyip, hayatına uyarlamasının mümkün olmadığı herkesçe bilinen bir gerçektir. İnsana bir şeye iyi ya da kötü dedirten bir kaynak vardır. Bu kaynak da değerlerimizle, değer atfetmelerimizle oluşmuştur. Buradan hareketle değer kavramının tanımlanması insanın ahlaki yönüne dair belirlenimler için yol gösterici olacaktır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre değer: “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, üstün nitelik, meziyet, kıymet, yararlı nitelikleri olan kimse, kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey ve bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak tanımlanmıştır (TDK, 1988: 538).

TDK sözlüğünde “kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne bağlantısında beliren şey” olarak geçen tanımın değerini felsefedeki tanımı olarak ifade edilmiştir. Bu beliren şeye göre biz bir şeye değerli ya da değersiz demekteyiz. Değerli, sadece mevcut olandan fazla bir şeydir. Mevcut olan kendi başına değerli olmak için yetmez. Değerlere kaynak teşkil edebilmesi için bir mevcudun, diğerlerinde bulunmayan ölçü veren ve kıstas teşkil eden bir boyutunun olması gerekmektedir (Görgün, 2015:1). Yani varlık insandan bağımsız olarak ortaya çıkar. Bilgi ve değer ise insanla ortaya çıkar, ancak değer genel anlamı itibarıyla insana bağlı iken bilgi varlığa bağlıdır.

Cevizci'nin değer kavramına dair tanımı ise şöyledir : “Ahlak ya da değer felsefesinde, olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya, belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve fiilleri olan özneye ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeye belirlenen tavır; öznenin olana, olguya yüklediği nitelik” (Cevizci, 2005: 432). Bu tanıma göre değer öznenin kişisel yönelimlerine bağlıdır. Değer öznenin olana sonradan yüklediği nitelik ise, bu yükleme çeşitli unsurların etkisi ile insandan insana değişecektir. Öte yandan hemen herkes tarafından olması istenen şey değer, değerli olanın aynı niteliğe işaret etmesidir. Tıpkı mantık, matematikte olduğu gibi, genel geçer bir kavrama işaret etmesi beklenmektedir. Değer konusunda uzlaşmaya varılamamasının en önemli nedenlerinden biri de budur. Çünkü bir şeye sonradan yüklenen bir nitelik onu yükleyen özneye bağlı ise şüphesiz ki görece olacaktır. Öte yandan değer, salt bir kavram olarak günlük hayatta da çok kullanılmaktadır. Nitekim değer farklılıklarının insanların ayrışma sebebi olması gibi ortaklıklarının da birleştirme imkânı vardır.

Günlük kullanımda işaret edilen değer, matematikteki x 'in alacağı değerlere işaret etmektedir. Çünkü insan değersiz bir varlık değildir, kendimi değersiz hissediyorum, bana değer vermiyor, gibi sıradan görünen cümlelerin arkasında genel-geçer bir değer tanımına atıf vardır. Bu açıdan bakıldığında yine x 'ten devam edersek ona verilen değerler ve o değerlerin toplamı nesnel bir şekilde ortaya konabilmektedir. Ancak x 'i insanlık olarak düşünürsek, ona yüklenmesi gereken değerleri tek tek saymaya çalışsak bile; sayılanlardan bir toplam oluşturmak çok güçtür. Bu durum felsefe tarihi boyunca çeşitli ahlak teorileri ile ortaya konmaya çalışılmış ve her teori bir diğerinin verilerini eleştirerek kendi öğretilerine ulaşmıştır. Ancak bu anlamda yapılan çalışmaların toplamı bize bir reçete sunamayacağı da aşikârdır.

Dini, siyasi, ahlaki, sosyal, iktisadi hemen her alanda bir ahlaktan bahsediyorsak ardında mutlaka bir

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

değere atıf vardır. Bu atıflar toplumdaki topluma, aynı toplumu oluşturan insandan insana, aynı evi paylaşan aile fertlerine varıncaya kadar değişmektedir. O halde en küçük birimden başlarsak, aynı aile içinde yaşayan insanların farklı hayat sürmesi, iyi ve kötüye dair farklı söylemleri olması kaçınılmaz iken, bir ahlak öğretisinden nasıl bahsedebiliriz? Eğitim bilimlerinde gözden kaçan nokta da tam olarak budur. Ahlaki olana dair başvurulacak yetkili bir mercii yok iken ahlak gelişimine dair kazandırılacak değerlerden bahsetmek bu anlamda gerçekleştirilen kuramları toplumumuza uygulamak eğitim açısından, ya da değerlerin aktarımı açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Örneğin aynı ailede yetişen bir hırsız ve emeği ile çalışan dürüst bir esnafı ele alırsak; aynı anne ve babadan yetişen bu iki insana dair değerlendirmelere, hangi ahlaki gelişim dönemi kaynaklık edebilecektir? Bütün bunlar tartışma konusudur.

Ahlak kuralları hukukta sosyal hayatı düzenleyen kuralların temelini oluşturur. Kişilerin birbirleriyle ya da kendi vicdanlarıyla olan ilişkilerini düzenleyen kurallar olarak tanımlanıp ikiye ayrılır: subjektif ve objektif. Örneğin dürüst olmak kişinin kendi vicdanına, kendi birliğine bağlıdır. Yoksul insanlara yardım etmek kişinin başka insanlarla olan birliğine bağlıdır. Bu kurallara uymayan insanların karşısına manevi nitelikte yaptırımlar uygulanmaktadır. Örneğin ayıplanma ya da dinde olduğu gibi günahkar ilan etme, düşkün ilan etme manevi yaptırım kavramlarıdır. Sosyal hayatı düzenleyen kontrol mekanizmalarından birisi de örf- adet kurallarıdır. Bu kurallar sürekli yapılagelen toplumsal davranış kalıplarıdır. Nikâhtan önce söylenmek gibi yaptırımı dışlanma olan kurallardır. Görgü kuralları da bu kurallara girmektedir. Bunlar tek tek davranışları düzenlemektedir. Hukuken çok etkili olmasa da bunlar günlük edinmelerimizde önemlidir ve yaptırımı ise ayıplanma ya da alay edilmedir. Yine din kuralları da uhrevi ve dünyevi olarak sosyal hayatı düzenlemektedir. Yaptırımları da günah kavramı ile karşılanmaktadır. Fakat değerler bu görünen gerçekliğin ve yaptırımların da ötesinde, arkasında yer alan bir yapıya işaret eder Sosyal hayatı düzenleyen kuralların yaptırımlarının manevi olması, insanlar arasında tıpkı anayasada geçen bir cezanın tanımı gibi nesnel tanımlar oluşturulmak istenmiştir. Bu ihtiyaçla oluşturulan tanımlar nesilden nesle aynı kültürde aktarılmıştır. Bu kuralların oluşumunda pek çok etken vardır. Çünkü benimsenen bu kurallar değerlere dayanır. Değer tanımında olduğu gibi bu konuda da kesin bir şey söylemek oldukça güçtür. Bir arada yaşayan insanların birbirleriyle ve onları yönetenlerle uyum içinde yaşayabilmeleri için birtakım kurallar yasalarla belirlenmiş ve uyulmadığında maddi yaptırımlar getirmiştir. Bu yaptırımlara maruz kalmak istemeyen insan, bu kurallara uymayı kabul etmiştir. Maddi yaptırımlara maruz kalmak istemeyen insan, kendisi ve yakınları için birtakım değerler oluşturmuştur. Çünkü her insan- ruh sağlığı yerinde ise- sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmek istemektedir. Ancak değerlerin illa da bir yaptırım olarak görülmesi gerekmez. İnsanlar hiçbir yaptırım korkusu olmadan da bazı değerlerin buyurduğu gibi eyleyebilir. Bu durumda yaptırımlı olan değerler daha çok hukuk şeklinde ikinci grupta olanlar ise ahlaki değerler olarak ifade edilmektedir.

Sosyolojik anlamda değer, insan yaşamında neyin en nihayetinde iyi, uygun veya arzu edilebilir olduğuna yönelik anlayışlardır. Burada anahtar terim “arzu edilen”dir. Arzu edilen, sırf insanların gerçekte istediği şeye işaret etmez; pratikte insanlar her tür şeyi ister. Değerler insanların neyi istemesi gerektiğine ilişkin fikirlere dayanır. Hangi arzuların meşru ve faydalı olduğunu, hangilerinin olmadığını değerlendirme ölçütleridir (Graeber, 2017: 20).

İnsan eylemlerinin üç genel nedeni vardır. Bunlardan birincisi zevktir. İhtiras ve eğilimlerimizin doğrudan doğruya tatmin edilmesidir. İkincisi menfaat, yani hepsi az zahmet veren, bizim en çok hoşlandığımız, hayatımızın çeşitli dönemlerindeki hesap ile belirlenmiş çıkarlardır. Üçüncüsü ise hayır veya göreve göre, yani bir kanuna itaat, bir ülkenin gerçekleştirilmesi, akıl tarafından kavranmış ve mecburi gibi değerlendirilmiş ideal bir gayenin meydana gelmesidir (Bertrand, 2001: 85). Bu nedenler bile dışarıdan bakıldığında insanın eylemleri üzerine genel- geçer yargılarda bulunmamıza engel olmaktadır. Çünkü modern dünyada, araçların çoğalması ile insani amaçlar da çoğalmıştır. Bir insanın neyi amaç edindiğini ve neyi araç olarak kullandığını belirlemek hayli zorlaşmıştır. İnsani eylemler

daha da karmaşıklaşmıştır. İşte tam bu noktada yeniden düşünce tarihine, felsefeye dönmek ve ilkçağın en büyük hocası ve felsefe tarihinin en etkili ahlakçısı olan Platon üzerinden değerleri yeniden değerlendirmeli ve değer aktarımı için çağımız insanına bazı örnekler bulup bulamayacağımızı araştırmalıyız.

Platon'da Değerlerin Aktarımı

Platon'un bütün felsefi görüşleri idealar kuramından çıkarılabilir. İdealar kuramında iyi ideası en yüksek ideadır. İyi bir şeyin tamlığını göstermektedir. Tamlik ise bir şeyin doğasına uygun olması ile ilgilidir. İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliği bir ruhu olduğunun farkında olmasıdır. Özel anlamda ise duygu ve düşüncelerinin farkındalığı ile doğaya yönelmesidir. Bu anlamda insan doğadaki herhangi bir nesneden ayrılmaktadır. İnsanın iyi ideasının bilgisine sahip olabilme koşulu ruhu ile uyumlu olmasıdır. Ruhu ile uyumlu olan insan, kendi doğasına uygun olanı gerçekleştirecektir. Bir insana ruhuna uygun davran denildiğinde aklımıza duygular da gelecektir düşüncelerde. Yani günümüz insanın kullandığı deyimle mantık mı yoksa duygular mı bizi yönlendirmektedir?

Platon ruhu ile uyum içinde olan insanın, tamlığa ulaşacağını, bu sürecin olmazsa olmaz koşulunun ise erdem olduğunu dile getirmiştir. Yani erdem, insanı iyi ideasına götürecektir. İnsanın mutluluğu da erdemli olmasına bağlıdır. Burada önemli bir ayırım vardır. Platon ahlak ile mutluluğa gideceğimizi söyler. Ama mutluluk bir sonuçtur. İnsan ahlaki eylemi sadece mutlu olmak için gerçekleştirmez. Öyle olsaydı her insanın kendisine göre bir mutluluk formülü olurdu ve bir ahlaklılık ölçüsünde uzlaşmadığında da iyi ideasının bilgisine ulaşmak da mümkün olmazdı. Platon farkında olmadan ahlak konusunda bize bir reçete sunmaktadır. Platon'un ahlak görüşü hakkında genel cümleler kurmak onun reçetesindeki kavramların analizini yapmak ve belirlemekten geçmektedir. Tüm sisteminde olduğu gibi ahlak görüşlerinde de birbiri sayesinde gerçekleşecek, birbirinin sonucuna neden olacak aşamalardan bahsetmiştir. Çalışmamız Platon diyaloglarında geçen bu aşamalardan hareketle değerlerin aktarılabilme imkânına dair analizlerle devam edecektir.

Sokrates'in Savunması'nda, Sokrates ve Platon'un değer kavramına ilişkin görüşlerine baktığımızda Sokrates'in amacı ahlak konusunda tümele ulaşmak, Platon'un amacı da ahlaktan, estetikten hareketle tek tek her alana dair, kendi içinde birlik ve uyuma sahip olan kavramlara ulaşmaktır. Bu amaç onu ileride idea teorisine ve sistemli bir felsefeye götürecektir. Platon'un gençlik dönemi ilk eseri olarak kabul edilen Sokrates'in Savunması'nda geçen aşağıdaki pasajda, değerlerin aktarımına dair önemli izler bulunmaktadır. Sokrates yetmiş yaşındayken Atinalılar tarafından gençleri yoldan çıkarmak, devletin tanrılarına inanmamak ve yeni tanrılar ortaya çıkarmakla suçlanır. Cezası ise idamdır. Sokrates mahkemeye çıkar ve kendini savunurken şöyle der:

“ Çünkü benim sokaklarda dolaşarak genç yaşlı hepinizi bedeninize, paraya pula değil, her şeyden önce canın, tinin eğitime, yetkinliğine önem vermeniz gerektiğine inandırmaktan başka bir ereğim yok. Bakın gene söylüyorum size, zenginlikle, parayla pulla elde edilmez erdem, ama zenginlik, genel olsun özel olsun her türlü eğitim ancak erdemden gelir. Bunları söyleyerek gençleri baştan çıkarıyor, doğru yoldan ayırıyorsam, yukarıda andığım özdeyişlerin dokuncalı olduğunu benimsemek gerekir. Ama biri çıkıp da öğrettiğim şeylerin bunlar olmadığını ileri sürerse yalan söylemiş olur. Bunun burasında şöyle diyeceğim size Atinalılar: ‘ İster dinleyin ister dinlemeyin Anytos'u, ister salverin ister salıvermeyin beni; iyice bilin ki şunu, bir değil bin kez ölmem gerekse bile, hiç mi hiç değiştirmeyeceğim yolumu.’” (Platon, 2014: 30b)

Sokrates'in savunmasında alıntılanan bölümü, o dönemki koşullarla birlikte değerlendirirsek Sokrates'in neyi öğretmek istediğine dair önemli bir vurgu olduğunu öne sürebiliriz. . Platon'a göre ruhu iyileştirmek için gösterilen çaba insanı iyi ideasına kavuşturacaktır. Platon bu anlamda Sokrates'in yönteminden etkilenmiş ve kendi kuramını oluşturmuştur

Sokrates'in bu sözleri analiz edildiğinde Atina'daki eğitim anlayışı ortaya konulmuş olacaktır. Bu eğitim her yerde olduğu gibi yaşanan ortamın iklimine, siyasi, sosyal koşullarına ve şüphesiz ki yöntemine bağlıdır. Atina'da beden eğitime çok önem verilmektedir. Çünkü ruhu eğitmenin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

önkoşulu beden potansiyellerini gerçekleştirmektir. Böylelikle şehrin savunmasını sağlayacak olan asker sınıfı da yetişmiş olacaktır. Atina’da yapılan olimpiyatlara bakıldığında olimpiyatların doğanın – ya da tanrıların- erkeklere verdiği mükemmel vücudun sergilenmesi ve savaş için bu vücudun geliştirilmesinin hedeflendiği görülür. Gençler olimpiyatlara hazırlanması için beden eğitimi dersleri alır. Sokrates de bu beden eğitimi verilen yerlerde bulunmuş ve gençlerle sohbet etmiştir. Bu Kharmides diyalogunda görülmektedir.

Kharmides diyalogu Sokrates’in Ege denizinin kuzeyindeki Potidaia kentindeki savaştan sonra Atina’ya gelmesi ve oradaki Basile tapınağındaki Taures’in beden eğitimi verdiği yere gitmesi ile başlar. İlk olarak Khairephon karşılar Sokrates’i ve ona “Savaştan nasıl sıvıştığını sorar. ”Savaş hakkında bilgi almak için Sokrates’i Kritas’ın yanına oturtur. Sokrates Kritas’a “ Felsefenin durumu neydi şimdi? Delikanlılar arasında bilgileriyle, güzellikleriyle ya da hem bilgileri hem güzellikleriyle göze çarpanlar var mıydı? “ (Platon, 2014: 154d) diye sorar. Kritas ise aradığı delikanlının Kharmides olduğunu söyler. Kharmides ile Sokrates bilgelik hakkında konuşurlar. Sokrates Kharmides’e bilge denilmesinden yola çıkarak kimlere bilge denileceğini ve bilgeliğin kendisinin ne olduğunu araştırmak ister. Bilgelikle ilgili tek tek durumlara yer verilir ancak hepsini kapsayacak bir tanıma ulaşılamaz. Değerler ve erdem konusunda da aynı durum söz konusudur. İnsanlar ya da toplumlar için tek tek değerlerden bahsedilir. Bunları bütünleyecek bir tanıma ulaşmak zor olduğu için değerleri bir ders olarak öğretebilmek ciddi bir çalışma gerektirebilir. Platon ve Sokrates gibi iki filozofun da nihai hedefi değerlerin sınırları belirlemek ve gençlere aktarmaktır. Sokrates bu görevi tanrısal bir görev olarak kabul etmiş ve ömrünü bu göreve adanmıştır. Platon da bu görev için ilk felsefe okulu olan “ Akademia” yı kurmuş ve hocasının yolunda ilerlemiştir.

Platon, Gorgias diyalogunda bir insanın bir şeye inanmasının boyutlarını ele almıştır. Bunu da söylev ustası olduklarını iddia eden, şüphecilik akımını savunan Gorgias ve diğer sofistlerle Sokrates’i konuşturarak yapmıştır. Diyalogda bir insanın bir şeyi öğrenebilmesinin koşullarına değinilmiştir. Bu koşullar değerlerin aktarılmasında da önemlidir. Çünkü birine bir şeyi öğretmek ondaki *hazır bulunmuşlulukla* ilgilidir. Bu hazır bulunmuşlukla kastedilen; bireyin ya da yetiştiği kültüre vurgu yapılmaktadır. Söz konusu ahlaki değerler ise burada aktarılmak istenenler, aktarılan kişinin tutumlarından ayrı tutulamaz. Diyalogda Sokrates’in kendine dair söyledikleri, bir şeyi öğrenmenin koşulu olarak her insanda olmalıdır. şöyle diyor Sokrates Gorgias’a :

...Eğer sen de benim gibi biriysen sana seve seve sorarım, yok değilsen, sormaktan vazgeçerim. Peki ben nasıl biriyim? Ben, yanlış bir şey söylediklerinde eleştirilmekten hoşlanan, başkaları yanlış bir şey öne sürdüğünde, onların bu fikirlerini çürütmeyi seven ve eleştirmek kadar eleştirilmekten de hoşlanarlardan biriyim. Hatta diyebilirim ki, düşüncemin çürütülmesini daha çok isterim; çünkü insanın kendini kötülüklerin en büyüğünden kurtarması başkalarını kurtarmaktan çok daha iyidir; Çünkü, bence, insan için en büyük fenalık, onun, tartışılan konu hakkında yalan yanlış düşüncelere sahip olmasıdır. Dedim ya, eğer sen de benimle aynı durumda olduğunu kabul ediyorsan, konuşmamızı sürdürürelim; yok konuşmamızı burada keselim diyorsan (Platon, 2014: 461a).

Sokrates’e göre *değerlerin öğrenilmesine engel iki tutum vardır*: İlki kendi görüşlerine uygun olmayan bir şeyi hiç düşünmeden yok saymak; ikincisi ise hiç düşünmeden, mahiyetini bilmeden o değeri kabul etmek. Günümüz açısından ele alırsak bu tutumun değişen modernleşen sözde demokratik toplumlarda hala Sokrates’in yakındığı niteliklere sahip insanlar olduğunu görürüz. Bu tutamda olan insan sayısı gittikçe artmakta ve sorgulamayı, eleştirmeyi seven insanlar da bu tutumlarından vazgeçmeye başlamaktadır. Her insan kendi tekilliğinde yaşamakta ve komşusu aç iken tok yaşamanın ne demek olduğunun da farkındalığına sahip değildir. Herkes birbirinden bir şey beklemekte ve yerinde saymaktadır. Bu da kendi değerini sadece kendi belirleyen insan sayısının artmasına neden olmakta ve farklı olanı dışlamaktadır. Ortaklaşa bir değer oluşturma amacı sadece Platon’un diyaloglarında ve ondan etkilenen düşünürlerin felsefelerinde kalmıştır. Bu ortak zemine artık ihtiyaç yokmuş gibi davranılmakta, Platon ve Sokrates’in duyduğu kaygıların farkında bile

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

değildir. Bu durum Sokrates'in Gorgias'a sorduğu" İçimizden her biri, susuzluğu geçince artık su içmekten de zevk almamaya başlar değil mi?" sorusuna 21. Yüzyıl insanın verdiği yanıt bu konuda susuzluk duymadığı olacaktır. Hatta bu soru anlamsız olarak değerlendirilip, bu eserin sayfalarında bakıma muhtaç bir şekilde yaşanacaktır.

Kendi ürettiğinden değersiz olan, teknoloji tarafından yönlendirilen insan tipi hangi görüş ya da dine mensup olunursa olunsun herkesin fark edeceği bir durumdur. Bu anlamda günümüz insanına dair yapılan çıkarımın, maalesef ki kimse tarafından yadsınamayacağı açıktır. Bu durumun farkında olmak-olmamak, bu durum için çözüm önerileri üretip üretmemek meselesi değildir. Sadece böyle bir saptamanın var olduğunun ortaya konulması gerektiği kanaatindeyim

Kratylos diyalogunda tartışılan iki ayrı görüş vardır. Dilin kökeni üstüne iki ayrı görüşten hareket edilir. Bunlardan ilki her nesne için doğru bir adlandırmanın olduğu ; diğeri ise adların doğruluğunu bir uzlaşmaya sözleşmeye bağlı olduğu ile ilgilidir. İlki Kratylos'un ikincisi ise Hermogenes'in tezidir. Kratylos Herakleitos'un görüşlerini savunan ve geliştiren bir filozoftur. Hermogenes ise Sokrates'in öğrencisidir. Kratylos ve Hermogenes dilin kökeni hakkında görüş ileri sürerken Sokrates , bu konunun oldukça zor olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle birlikte araştırmaya koyulurlar. Diyalogda değerlerle ilgili araştırdığımız aktarım problemin küçük bir kesitine dair vurgu vardır. Çünkü değerler kendisine dair belirli bir tanım getirilememesi, onun bir tür bilgi olmasını engellemekte ve aktarılmasını zorlaştırmaktadır. Günümüzde ve felsefe tarihi boyunca oluşturulan tanımlar bilim tarafından kucaklandığında artık tartışılmamaya başlanmıştır. Ya örneklerle seyretilmiş ya da daraltılmıştır. Ancak söz konusu değerler olduğunda bilim bir kenara çekilmiş din ve felsefe bazen ortaklaşa bazen de tamamen karşıt olarak bu konuyu günümüze kadar taşımıştır.

Hermogenes şöyle der: "Doğa hiçbir zaman bir nesneye özgü bir ad vermiyor. Ad koymayı kendilerine iş edinenler, töreye, kullanışa göre yapıyorlar bu uğraşı". (Platon, 2014: 384e). Sokrates adlandırmanın bir eylem olduğunu, konuşmak eyleminin bir parçası olduğunu söyler. Kratylos ise adların doğru olduğunu, adları bilen kişinin nesnelere de bildiğini söyler. Ona göre nesnelere adlar arasında doğal bir bağ vardır. Bu görüşleri değerler açısından ele aldığımızda Hermogenes'in düşünceleri daha tutarlı görünmektedir. Çünkü çoğu zaman değere dair bir konuşma bir eylemin nasıl yapıldığına ya da yapılacağına bağlı olarak ortaya çıkmakta ve bir uzlaşmayı beklemektedir. İnsan davranışları içinde bulunan koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenliğe rağmen insanlar bir eylemin neden ve nasıl yapılması gerektiğine dair gelenekler oluşturabilmiştir. Bu geleneklerden de belirli değerler ortaya çıkmış ya da belirli gelenekler belirli değerler için devamlılığını sürdürmüştür. Gelenekler önemini yitirse bile değerler kültürel bir öge olarak varlığını korumaktadır. Kültür sözcüğü, bir insanın gelenek ve göreneklerine, sahip olduğu tutum, inanç ve değerlere bir göndermedir Bu anlamda değer, kültürden bağımsız olarak düşünülemez. Her kültürün kendine özgü değerleri vardır.

Kriton diyalogunda Sokrates ile felsefe konularına ilgi duyan yakın dostu Ktiron arasındaki konuşmalara yer verilmiştir. Sokrates o sırada ölümle cezalandırılmıştır. Ceza gününün gelmesini beklemektedir. Kriton, Sokrates'i kendisine yapılan haksızlığa karşı gelmesi ikna etmeye çalışmaktadır. Onu kaçıracağını, başka bir ülkeye gidebileceklerini ve bunun için kendisinin ve başka kişilerinin ona maddi yardımca bulunacağını söylemektedir. Sokrates ise bunu kabul etmez ve kendi doğrularından vazgeçmez. Platon burada Sokrates'in adaletsizliği ortadan kaldırmak için yine adil davranılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Platon'un bu savı bir değer olarak ortaya konulabilir görünmektedir.

Kriton Sokrates'i ikna etmek için şöyle der: "Dostum Sokrates, son defa söylüyorum dinle beni, canını kurtar. Çünkü ölümün, benim için bir değil pek çok mutsuzluğa yol açacak: bir daha asla bulamayacağıma emin olduğum bir dosttan yoksun kalmam dışında, seni ve beni tanımayan birçok kimse, kefalet ödeseydi seni kurtarabileceğimi, ama buna yanaşmadığımı sanacak. Oysa paraya, dostlarına olduğundan daha bağlı tanınmaktan daha kötü ün olabilir mi? Çoğunluk, senin ısrarlarımıza

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

karşın buradan çıkmayı istemediğine inanmayacak” (Platon,2014:44c). Sokrates ise çoğunluğun düşüncesine neden bu kadar önem veriyorsun diye sorar. Kriton ise, sen çoğunluğun düşüncesi yüzünden şuan bu haldesin der. Sokrates hiçbir durumda eğri davranmamak gerektiği ile devam eder. Eğriye eğrilikle karşılık verilmemesi gerektiğini anlatır. ‘Eğriye eğrilikle karşılık verilmemesi gerektiğini’ bir değer olarak kabul eden kişi hiçbir durumda eğri davranmadığında tutarlı olacaktır. Sokrates Kriton’un teklifinin kabul etmeyip kendi yoluna devam eder çünkü ona göre bu yol Tanrının gösterdiği yoldur. Tanrı’nın gösterdiği yoldan gitmek Sokrates için bir değerdir çünkü hiçbir durumda bu değerle çelişecek davranışlar göstermemiş ve tutarlı davranmıştır. Sokrates şöyle devam eder:

“Ah sevgili Kriton, gayretin görevle uyuşsaydı, gözlerimde çok değerli olurdu: yoksa ne kadar ateşliyse, o kadar üzücü olur. Teklif ettiğin şeyi yapıp yapmamak gerektiğini incelemeliyiz bu yüzden; çünkü yalnız bugün değil öteden beri, ilkem, içinde tek bir sesi, incelediğim zaman bana en iyi gibi görünen aklın sesini dinlemektir. Bugüne kadar savunduğum kanutları başıma bir felaket geldi diye silkip atamam; tersine, hiç değişmediler bence ve eskisinin aynı saygıyı duyuyorum onlara” (Platon, 2014:46e)

Platon’un gençlik diyaloglarından olan Lysis ise *dostluk* üzerinedir. Dostluğu doğuran nedenler üzerine konuşulur. Bir yandan Dostluğun iyi bir şey olduğu, iyi insanların dost olabildiği görüşü diğer yandan da dostluğun kötülüğe bir deva olduğu görüşleri konuşulur. Dostluğun sadece kendisi için istenilen bir şey olduğu üzerine konuşulur ancak uzlaşmaya varılamaz. Eğrinin eğri ile dostluğu üzerine konuşulur.

İlk şeyi bulmak için sevdiğimiz bütün şeyler onun bir görüntüsü olduklarından, dikkat edelim de bizi yanıltmasınlar, gerçek dost o ilk şeydir diyorum. Şöyle anlatayım: İnsan bir şeye çok bağlı olunca, bir baba oğlunu dünyada her şeye tercih edince, oğlunu her şeyden değerli saydığı için başka şeyleri değerli göremez mi? Tatalım, oğlunun bir gün baldıran zehri içtiğini öğrendi; oğlunun şarapla kurtulacağına inanıyorsa, şarabı çok değerli bir şey saymaz mı? (Platon, 2014:219d)

Değerlere benzetilirse o halde herkes ulaşmak istediği şeylere göre değerler oluşturur. Bununla da aynı amaca ulaşmaya çalışanların dostluğu görülür. Yani burada değer tanımı her insana göre kümelendiğini görmekteyiz. Ancak yine de bilinen şey şu bir şekilde hırsızlık yapanın hırsızlık yapmayı değer olarak görmediği, hırsızlıkla ulaşacağı şeylerin aslında bir değer olduğu öne sürülebilir. Yani her insanın içinde o düzeni taşıyan bir yapı vardır. Yaradılışımızda bir şey vardır ki bu şey bizi yapsak dahi yapılanın yine yanlış olduğunu söyler. Felsefe tarihi boyunca buna çeşitli isimler verilmiştir. Aranılan şey özdür. Yani insanın özüne dair olandır. Platon’un idea dediği şey aslında insanı insan yapan şeydir. Bu sınırlara diyalogda tam ulaşılmaması da onun felsefesi açısından düşünüldüğünde diyalektik değil midir? Çünkü her şey karşıtı arzular. Sokrates şöyle der: “Dostluk içinde aynı şekilde düşünemez miyiz? Sevdiğimiz bir şeyi elde etmek için sevdiğimiz ve dost dediğimiz şeylere dost demek doğru değildir; gerçek dost, bütün bu sözde dostluklarla ulaşmak istediğimiz şeydir sanırım” (Platon, 2014:220b).

Platon’un bize gösterdiği şeyi değerler açısından düşündüğümüzde burada dostluğun genel geçer bir tanımına ulaşılmadığını ancak değer olarak ayırt edilebilecek kategoriler olduğu görülmektedir. Bütün bir felsefesini genellemeye ulaşmaya adanmış Platon’un belirli tanımlar yapmaması ve bizi düşünceye sevk etmesi Bruner’in yöntemine benzemektedir.

Platon’un bilgi teorisi Theaitetos adlı diyalogda karşımıza çıkar. Theodoros’ Theaitetos adlı asil ve bilgili olduğunu düşündüğü bir genci Sokrates’e över. Sokrates kendi yöntemi ile delikanlı ile konuşacaktır. Sokrates gence geometri, astronomi, müzik ve hesap biliyor musun diye sorar. Genç ise öğrenmeye çalıştığını söyler. Sokrates herhangi bir bilimde ben hâkimim diyen birisini aradığını söyler. Sokrates “Söyle bakayım, öğrenmek öğrenilen şeye daha bilge olmak değil midir?” diye sorar. Sonra *bilgelik ile bilginin ne olduğu* üzerine konuşma devam eder. Bir alanda yetkin bilgiye sahip olan bilge midir? Bilgi ile bilgelik arasındaki ilişki araştırılır ve bilgi teorisi ortaya konur.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Theaitetos öğrenilen her şeyin bilgi olduğunu söyler. Sokrates öğrenilen şeylere örnekler verir ve bunların tek tek bilgi çeşidi olduğunu, bunları tek tek saymanın bilginin özüne götüremeyeceğini söyler.

Sokrates burada ebelik sanatından bahseder. Soylu bir ebe Phenarete'nin oğlu olduğumu duymadın mı diye sorar Theaitetos'a. Kendisinin de aynı işle uğraştığını söyler. Burada Sokrates'in doğurtma yönteminin ilk işareti görünür. Kendisi hakkında konuşulardan bahseder. Garip bir adam olduğunu, insanların ruhunda şaşkınlıklar yarattığını söylenir der. Ebelikten bahsederek kendi yöntemini bu metafor yardımıyla anlatır. Gebe olan hiçbir bir kadın başkalarını doğurtmak için bu mesleğe giremez der (Platon, 2014:149c).

“ Bu adete önyak olan söylendiğine göre Artemis'miş; kendisi hiç doğurmadığı için doğum esnasında görülecek işlere nezaret etmeyi himayesine almış; görgü olmadan bir sanatı öğrenmek mümkün değildir; işte, insan doğasının bu zaafını göz önünde tutarak tamamıyla kısır olanlara ebeliği yasak ediyordu. Buna karşılık yaşlarının ilerlemiş olması dolayısıyla artık doğurmayanlara, kendi durumunda olanlara bir saygı olsun diye bu sanatı müsaade ediyordu”.

Sokrates ebelerin doğum konusunda ilaç ve sihirleriyle ağrıları doğru yöntemlere dizginleyip sağlıklı doğumlar yaptırdığını söyler. Onların aracılık konusunda da iyi olduklarını, en iyi çocuklar dünyaya gelsin diye en iyi kadınla en uygun erkeği de bilir der. Kendi faaliyetinin ebelerinkinden daha üstün olduğunu, ebelerin bazen sağlıklı çocuk bazen de yalancı ceninler meydana getirebilirler der. Ama onlar için önemli olan bunu ayırt etmeyi bilmeleridir der. Kendisinin de kadınları değil erkekleri doğurttuğunu, bedenle değil ruhta gerçekleştirdiğini söyler ve şöyle der: “ Bilgelik konusunda ebeler gibi kısırım, daima başkalarına soru sorduğum, kendim ise hiçbir konu hakkında hiçbir zaman kendi düşüncemi söylemediğim için bilgelik iddiasında da değilim der. (Platon, 2014:150d) Sokrates'in bilgi konusunda kısır olduğunu söyleyip daima başkalarına sorular sorması Bruner'in - buluş yoluyla öğrenme- yöntemine benzemektedir. Bruner yöntemine öğrencinin öğrenmeye hazır oluşunu sağlayacak yaşantıların belirlenmesi ile başlar. Bruner'e göre bütün çocukların içinde öğrenme arzusu vardır. Bruner pekiştirmenin bir faaliyete başlamada ve sürdürmedeki rolünü inkâr etmemekle birlikte; öğrenmenin sürekliliğini içten güdülenme yoluyla sağlanabileceğini savunur. İçten güdülenmenin en güzel örneği merak uyandırmaktır. Çocuklar çok meraklıdırlar ve bir etkinlikte sürekli olarak kalamazlar. Merak, onları konu ve etkinlik değiştirmeye yöneltir (Senemoğlu, 2004: 52-53). Sokrates de aynı şekilde gençlerde merak uyandıracak konularda, onları güdüleyecek sorular sorarak değerlerin öğretmeye çalışmıştır.

Sokrates cesaret, adalet, cömertlik gibi şeylerle ilgili olarak insanlar arasında bir görüş birliği olduğuna inanmaktaydı. Ona göre insanların bu tür kavramlar veya değerler üzerinde ilk bakışta farklı görüşleri olduğu gözlemlenmekle birlikte, sıkı bir soruşturmada geçirildiklerinde onların bunlarla ilgili olarak aslında benzet, hatta aynı görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Sokrates'e göre, örneğin adalet diye bir şey vardır ve o insanların kişisel duygu ve eğilimlerinden bağımsız olarak ne ise odur. İnsanlar, içinde bulunduktan bilgisizlik veya bilinçsizlik durumunda onun hakkında farklı görüşler ileri sürseler de bilgi durumu içine girdiklerinde veya bilinçli olarak düşünmeye başladıklarında onunla ilgili aynı görüşe sahip olduklarını göreceklerdir. O halde Sokrates'e göre değerler nesnel bir varlığa sahiptirler (Arslan, 2009: 120-121).

Platon'un Menon diyalogu erdem üzerinedir. Menon Atina'da yaşayan genç, hırslı ve zengin birisidir. Amacı devlet yönetiminde iyi bir yere gelmektir. Diyalog Menon'un “ Bana söyler misin Sokrates, erdem öğretilebilir mi, ya da erdemli yaşamakla mı elde edilir. Yoksa öğrenmekle, yaşamakla değil de doğuştan veya başka bir yoldan mı geliyor? (Platon, 2014:70a) sorusu ile başlar. Sokrates ise erdemin ne olduğunu bilmeden, elde etmenin yolunun bilinemeyeceğini söyler ve Menon'a erdemin ne olduğunu sorar. Menon şöyle cevap verir:

“... bir erkeğin erdemiyse bu, onun devlet işlerini iyi çevirebilmesi, bunu yaparken de dostlarına yararlı olması, düşmanlarına zarar vermesi, kendisini de her türlü zarardan koruyabilmesidir. Bir

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

kadının erdemi, evinin işlerini iyi çevirmesi, evin düzenini sağlaması, kocasına itaat etmesidir. Bundan başka, kız olsun, erkek olsun, ihtiyaçlara göre de bir erdem vardır. Birçok erdem çeşitleri daha vardır ki bunların ne olduğunu söylemek güç bir şey değil; her çeşit eylem için, her yaş için, bizim her birimiz için ayrı ayrı birer erdem vardır” (Platon, 2014:72a).

Sokrates'e göre Menon'un söyledikleri tek tek erdemlere örnek vermektir. Ancak aranan şey erdem kendisidir. Sokrates Menon'dan erdeme dair örnekler istemeye devam eder ve örneklerden bir çıkarım yapar. Ona göre Menon'un örneklerindeki erdem, insanın eylemlerine erdem bir parçasını katmasıdır. Bütüne hala ulaşamamıştır. Sokrates Menon'a “ Senden bir arının özünün ne olduğu soruluyor, sen de buna çeşit çeşit arılar diye cevap veriyorsun; sorarım sana: birbirinden ayrı birçok arı çeşidi vardır derken, bunların birbirinden ayrı olmak bakımından mı ayrı olduklarını söylemek istiyorsun, yoksa bunları birbirinden ayıran başka bir şey mi var? (Platon, 2014:72b)” der. Menon bunların arı olmak bakımından aynı olduklarını söyler. Sokrates'e göre erdemler için de aynı söyleyebiliriz. Ne kadar çok birbirinden ayrı olurlarsa olsunlar, hepsinde bir olup bunların erdem olmalarını sağlayan genel bir öz vardır.

Erdem hakkında bahsedilen öz, bir şey olmak bakımından aynı olmaktır. Bu öz Platon'un idea öğretisine dayanmaktadır. Herhangi bir nesne, olay ya da olgu hakkında yapılan tanımlar ve bu tanımların içinden çıkan örnekler ya da örneklerden oluşan tanımlar düşünüldüğünde evet her birinde ortak bir öz vardır. Değerler için de aynısını söyleyebiliriz. Ancak ' bu şudur' gibi bir çerçeveye sığdırılmadığı için , neyin değer olarak alınabileceği her zaman tartışılan bir konu olmuştur.. Sokrates ve Menon 'un diyalog boyunca aradıkları şey öncelikle erdem ne olduğudur. Sonra da kimin nasıl öğreteceği sorunudur. Çalışmamızın temasını oluşturan asıl mesele de budur. İnsanların, toplumların, devletlerin kendine özgü yasaları, gelenekleri ve bu yasa ve geleneklerden çıkarılan yaşam tarzları vardır. Bu yaşam tarzları her biri tek tek bir değer olarak mı ele alınacaktır?

Bir insanın yaptığı hemen her seçim kendine özgü bir değeri ortaya koymasındır. Bir olaya bakış açısı, bir insanla kurduğu yakın ilişki, bir şeyleri savunması, bir şeyleri eleştirmesinin altında ortak bir öz vardır. İnsan bu öz ile oluşturur yapay çevresini ve çoğu zaman bu özü düşünmez. Değiştirmek, eleştirilmek istemez bu öz ile kendi inanıp benimsediklerini oluşturur ve diğer insanlardan da bu öze göre eylemelerini bekler. Burada asıl sorun bu özün herkeste aynı olup olmadığı sorunudur. Aynı kaynaktan beslenmeyen fikirler çatıştığında hangisinin doğru olup olmadığını ortaya koymak da güçleşir. Böylelikle edinilen roller kullanılarak biri diğerlerinden üstün kılar kendini ve onlara öğretmeye başlar. Öğrettikleri kabullenildiği sürece inandığı öze bağlılığı da artar. Tıpkı bir babanın oğluna verdiği öğüdün yerine getirilmesindeki duyduğu hazı yaşar. Karşı gelindiği takdirde değerler aktarılamayacaktır. Kuşaklar çatışacaktır. Değerler doğuştan olsaydı eğer her toplumda tek tip insan olurdu ve böylelikle göreceli de olsa bir huzur ortamı sağlanabilirdi. Ancak tarih bize bunun tam tersini göstermektedir. Bir babanın karakteri ile çocuğunun karakteri arasındaki farklılığı ortaya koymak bunun ispatı olabilecektir.

Sokrates ve Menon erdem kendisinin ne olduğuna dair bir tanıma ulaşmak için kendilerine erdemli diyen insanların, erdemlerini aktarabilme olanağı hakkında konuşmuşlardır. Bu kısımda değerlerin aktarılma konusunda önemli ipuçları vardır. Sokrates iyi insanların , kendi erdemlerini başkalarına aktarıp aktaramadıklarını merak eder. Çünkü bu aktarımdaki yöntem ortaya çıkarsa erdem tanımına yaklaşılabilecektir. Sokrates Menon'a o dönemde bilge olarak nitelendirilen Themistokles'in oğlu Kleophantos'un babası gibi iyi ve bilge olduğunu, şimdiye kadar yaşlı olsun, genç olsun kimseden duydun mu ? Erdem öğretilseydi, Themistokles oğluna kendinde olan bir şeyi, yani bilgeliği, ona vermektен, onu komşularından daha iyi etmekten geri kalır mıydı? (Platon, 2014:93e), diye sorar. Ardından Sokrates Yunan şair Theognis'in dizelerini okuyarak çıkarımlar yapar. Dizeler şöyledir: “Devlette sözü geçenlerle yan yana otur/onlarla ye iç; hoşlarına gitmeye çalış/Çünkü iyilerden iyilik öğrenirsin/kötülerle düşüp kalkarsan, aklımı bile kaybedersin(Platon, 2014:95d).

Sokrates Theognis'in sözleriyle devam eder. “Akıl yapmak, akli insanların kafasına yerleştirmek elde

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

olsaydı, bu işi başarabilenler çok para kazanırdı. Erdemli bir babanın oğlu kendisine verilen doğru öğütleri tutarsa hiç kötü olmaz. Ama kötü bir kimseyi ders vererek iyi bir adam yapamazsın. Görüyorsun ya aynı şey de kendi kendisiyle nasıl çelişmeye düşüyor?” (Platon, 2014:96a) Bu sözlerden sonra Menon iyi insanların olup olmadığını ve varsa da nasıl iyi olduklarını sorarak devam eder. Sokrates doğru sanı ile bilgi ile insanın kendini iyiye yöneltebileceğini söyler. Ancak erdem konusunda bir formül üretilemez.

Sokrates diyalogun sonunda erdem ne tabiat vergisi olduğunu ne de öğretilir olduğunu söyler. Erdem ona sahip olanlara bir tanrı vergisidir, akılla ilgisi yoktur. Bundan dolayı Platon'a göre devlet adalet erdemine sahip olan bilge insanlar tarafından yönetilmelidir. Ancak Sokrates'e göre hiçbir devlet adamı kendindeki erdemi başkasına veremeyecektir. Sokrates'in bu görüşleri Platon felsefesine dair önemli işaretler vermektedir. Ancak yine bir sorun vardır. Yani Platon'un genel görüşlerinden erdem ya değer kavramını ele aldığımız da sadece kaynak sorunu çözülmüş olacaktır. Ancak buradan da başka bir sorun çıkacaktır: O da bütün insanlarda, aynı erdem olmadığını. Platon devlet içinde zaten herkeste ayrı ayrı erdemler bulunduğunu ortaya koymuştur.

Bir devlet adamında olması gereken adalet, uygulandığında mı aktarılmış olacaktır yoksa başka devlet adamı yetişmek adına, insanlara aktarıldığında mı? Değerlerimiz bir tanrı vergisi ise o zaman herhangi bir insana ona doğuştan verilmemiş olan bir değeri öğretmeye çalışmak tanrısal düzene aykırı olmayacak mıdır? Eğer birtakım değerler sonradan kazanılan bir şey ise, belki bir tür bilgi ise, burada da aktarma sorunu daha da gündeme gelecektir. Çünkü bunu kim hangi vasıfla öğretecektir. Ya da öğretilenler neye göre belirlenecektir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kaynakça

- Arslan, A. (2009). Felsefeye Giriş. Ankara: Adres Yayınları.
- Arendt, H. (1994). İnsanlık Durumu -Seçme Eserler-1,(Çev: Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bertrand, A. (2001). Ahlak Felsefesi,(Çev: Salih Zeki). Ankara: Akçağ Basım Yayın.
- Cevizci, A. (2005). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayıncılık,
- Görgün, T. (2015). Ahlakın Temeli. İstanbul. Nobel Yayınları.
- Graeber, D. (2017). Değer Teorisi.(Çev: Başak Kıcır). İstanbul: Sel Yayıncılık,
- Ioanna K. (2015). Etik. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1998). Türkçe Sözlük-1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Platon. (2014). Diyaloglar. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Senemoğlu,N. (2004). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Ankara: Gazi Kitabevi.

OKULÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN AKTİF ÖĞRENME UYGULAMALARINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE BU SORUNLARA DAİR ÇÖZÜMLER (ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ)

Pınar COŞKUN

Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi, pcoskun@munzur.edu.tr

Hilal KAZU

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, hkazu@firat.edu.tr

ÖZET

Günümüzde birçok ülkenin var olan eğitim sistemlerini sorgulaması, klasik eğitim sisteminin yararının olmadığına artık farkına varılmış olması ve toplumların kalıplaşmış beyinlerden çok; düşünen, tartışan ve sorun çözen insanlara gereksinim duyuyor olmasından kaynaklanmaktadır. Okulöncesi öğretmenlerinin aktif öğrenme uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara dair çözüm önerileri okullarda "aktif öğrenme" uygulamalarına geçilmesi gerekliliğini zorunlu kılmıştır. Aktif öğrenme, öğrenciyi tüm eğitim hayatı boyunca aktif kılan bir öğrenme şeklidir. Aktif öğrenme sürecinin okulöncesi eğitim kurumlarından itibaren uygulanması erken çocukluk dönemindeki çocukların belirmekte olan beceri ve yeteneklerini sonuna kadar kullanmaları için olanak sağlar. Ayrıca aktif öğrenme çocukların ileriki eğitim yaşantılarında özgüvenli, eleştirebilme özelliğine sahip, düşünen, tartışan, çözüm üreten kişiler olmasını sağlar.

Bu araştırma ile okulöncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin aktif öğrenme uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların giderilmesine dair çözümler saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Elazığ il merkezinde görev yapan 70 ilköğretim okulunun okulöncesi öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem ise evrenin tamamı alınmıştır. Araştırmaya katılan okulöncesi öğretmenlerinin görüşlerine başvurulmuş, bunun için bir anket geliştirilmiştir. Yapılan araştırmalar ve literatür taraması sonucunda hazırlanan anket, Elazığ okulöncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlere uygulanmıştır. Anketten elde edilen veriler SPSS for Windows 12.0 programı ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçları öğretmenlerin okulöncesinde aktif öğrenmenin etkili bir biçimde uygulanmasını etkileyen sorunların öncelikle fiziksel ortamın yetersizliği, aktif öğrenme sürecinin etkili bir biçimde uygulanmasını sağlayacak rehber ve klavuz kaynakların olmaması, teftiş ve denetim sisteminde öğretmen değerlendirmesinin aktif öğrenmeye yönelik olarak yapılmaması, araç-gereç eksikliği, öğretmenlerin aktif öğrenme konusundaki uygulama yetersizlikleri ve öğretmenlerin geleneksel eğitim anlayışına yatkın olmaları şeklinde sıraladıkları görülmektedir. Bu sorunları sırasıyla, velilerin tutumu, öğrencilerin bireysel gelişim özelliklerinin göz ardı edilmesi, program içeriklerinin yoğun olması ve öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyinin dikkate alınmaması izlemiştir. Öğretmenler aktif öğrenmenin etkin bir biçimde uygulanmasını engelleyen pek çok husus belirtmişlerdir. Bu sorunların çoğu ülkemiz eğitim sisteminde yaşanan sorunlarla da paralellik göstermektedir. Bu durum, aktif öğrenme uygulamalarına dayalı öğretmen yetiştirme programlarına ihtiyacımız olduğu gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aktif Öğrenme, Okulöncesi Eğitim, Okulöncesi Eğitimde Aktif Öğrenme

1. GİRİŞ

OKULÖNCESİ EĞİTİMDE AKTİF ÖĞRENME

Okulöncesi eğitim, 0-72 ay grubundaki çocukların gelişim düzeylerine ve bireysel özelliklerine uygun, zengin uyarıcı çevre olanakları sağlayan, onların bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönden gelişmelerini destekleyen, kendilerini toplumun kültürel değerleri doğrultusunda en iyi biçimde yönlendiren ve ilköğretime hazırlayan, temel eğitim bütünlüğü içerisinde yer alan bir eğitim süreci olarak tanımlanmaktadır (Kefi, 2000:15). Çocuk yaşamının, 0-2 yaş arası bebeklik dönemi, 2-6 yaşlar ise erken çocukluk, diğer bir terimle ilk çocukluk dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu yaş çocukları, şaşırtıcı bir fiziksel enerji, arzu ve istekleri, gayret ve merakla yasadıkları dünyayı keşfetmeye çalışırlar. Bu dönemde çocuk fiziksel, zeka, kişilik ve sosyal yönden gelişmekte ve buna bağlı olarak belli ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere insan gelişimi kalıtsal özelliklere ve çevre etmenlerine bağlıdır. Kalıtsal özellikleri değiştirmemiz bugün için mümkün değildir. Ancak düzenleyebileceğimiz nitelikli bir okulöncesi eğitim ile bu özellikleri gelebilecekleri en üst sınıra getirebiliriz. Okulöncesi eğitimi, insan hayatının en duyarlı dönemine rastlamaktadır. Gelişim kuramcılarının insan gelişiminin %80'inin bu yıllarda tamamlandığını söylemeleri, bu dönemde verilecek eğitimin önemini bir kez daha artırmaktadır. Buna bağlı olarak çağdaş bir okulöncesi eğitiminin amacı çok yönlü düşünen düşündüklerini özgürce ifade edebilen, girişimci, yeteneklerini kullanabilen nesiller yetiştirmek ve ezbere dayalı eğitimin yerini, aktif eğitimin alabilmesini sağlamak olmalıdır (Webb ve Mastergeorge, 2003:75). Okulöncesi eğitim kuramlarında aktif öğrenmenin uygulanması erken çocukluk dönemindeki çocukların belirlemekte olan beceri ve yeteneklerini sonuna kadar kullanmaları için olanak sağlayarak çocukların karar verme sürecini yaşayarak öğrenmesi için fırsatlar yaratır (Sucuoğlu ve Demirtaş, 2011:550).

Çocuğun nesnelere tutması, hissetmesi, sıralaması, onlara işlem yapması, kavramları kazanmasına yardım edecek ve çocuk soyut düşünmeye de kolaylıkla geçebilecektir. Piaget'in bilişsel gelişim teorisine göre de çocuklar soyut düşünmeye tam anlamıyla ancak 11 yaşından sonra geçebilirler. Bu gerçeği tüm okulöncesi eğitimcileri bilmelerine rağmen zaman zaman geleneksel programın uygulaması gereği, zaman zaman da göz ardı ederek işlem öncesi dönemdeki çocuklara soyut sözcüklerle bir şeyler öğretmeye çalışmaktadırlar. Olması gereken, çocukların kavramları, kendi insiyatifleri ile geliştirdikleri faaliyetler yolu ile öğrenmeleridir. Piaget'e göre işlem öncesi dönemdeki çocuklar, ilk fiziksel etki üzerine hareketlerini planlarlar veya sonuca varırlar. Genellikle bu seviyedeki çocuklar bir hareketi kendileri denemedikçe ve görmedikçe sonucu hayal edemezler (Demir, 1999: 18). Piaget'e göre "bilgi ne nesillerin ne de çocuğun kendisinden ve kendiliğinden oluşmaz. "Bilgi, nesnelere ve çocuklar arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkar". Aktif öğrenme, erken çocukluk dönemindeki çocukların belirlemekte olan beceri ve yeteneklerini sonuna kadar kullanmaları için olanak sağlayan bir yaklaşımdır. Ayrıca öğretmenler aktif öğrenme sürecindeyken çocukları daha iyi tanırlar, aksi durumda tümüyle öğretmenin denetiminde yürütülen aktifliklerde yetişkinler yalnızca çocukların talimatları ne kadar iyi izledikleri hakkında fikir edinir (Yıldız, 1998: 40). Aktif öğrenme uygulamalarının okulöncesinde uygulanması öğretmenlerin çocuğun yapmakta olduğu şeyle ilgili olarak düşünmesine,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

gözlem yapmasına, ilişkileri fark etmesine, sorunları tanımlayıp çözümlemesine destek olmaktadır.

Öğretimde geleneksel yöntemler kullanmakla beynin muhteşem kapasitesini kullanmamış oluyoruz. Her insanın beyninin kendine özgü olması öğrenme sürecinde farklı yaklaşımların kullanılmasını gerekli kılar. Bunu da ancak, öğrencilere seçeneklerin ve kendi öğrenmesi ile ilgili karar alma fırsatlarının sunulduğu aktif öğrenme uygulamaları sağlayabilir. Kısaca sahip olduğumuz beynin muhteşem kapasitesini kullanabilmek için aktif öğrenme yöntemlerine gereksinimimiz vardır (Aydede ve Matyar, 2008: 18). Günümüzde eğitim sistemimize baktığımızda artık öğrenmenin yüzeysel bilginin ötesine geçmesi gerekliliği ihtiyaç haline geldiği görülmektedir. Öğrenci sadece söyleneni yapan, sınav için çalışan kişi olmaktan çıkıp; düşünen, düşündüğün de neyi, niçin ve nasıl yaptığını bilen kişi olarak hayata kazandırılmalıdır. Aktif öğrenme yaklaşımına bu aşamada ihtiyaç duyulmaktadır. Aktif öğrenme ile öğrencinin dikkati öğrenme faaliyetlerine odaklanır. Öğrenci kavramlarla konular arasında ilişkiler kurarak yaparak öğrenme sürecini yürütür (Koç ve diğerleri, 2010: 183).

Aktif öğrenme sayesinde öğrenenin öğrendiklerini birleştirme, kararlaştırma, kullanma, sorgulama vb. birçok fırsat verdiği için beynin öğrenme malzemesini sindirecek zamanı olur (Açıkgöz, 2003: 15). “Dr.Mc Neil ve Wiles’in hatırd tutma konusunda yaptığı bilimsel araştırmalar (1990) anlatım yönteminin hatırd tutma bakımından % 5, okuma yönteminin %10, işitsel materyal kullanma yönteminin %20, gösterme yönteminin %30, görsel materyaller kullanma ve bu materyalleri yorumlama yönteminin %50, tartışma yönteminin %70, öğrendiklerinin farklı biçimde kullanma ve başkalarına öğretme yönteminin de %90 oranda etkiye sahip olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır” (Yavuz, 2005: 15). Aktif öğrenme ile öğrenen kişiler, kendilerinde var olan değer yargıları ile yaşantılarını kullanarak bilgiyi öğrenebileceklerini ve böylece de bilgiyi konu alanlarına bağlı olarak değil, bireylerin yarattığı ve ifade ettiği şekilde yapılandırarak var olduğu görüşüne inanmaktadırlar (Harmann, 1999: 3). Ayrıca aktif öğrenme ile öğrenen kişiler bilişsel farkındalık geliştirerek önce öğreneceği konuya motive olur, dikkatini konuya yoğunlaştırır ve ona yönelik tutum geliştirir (Bilasa ve Taşpınar, 2016: 63).

Aktif öğrenmede, öğrencinin sadece öğrenme sürecine katılması değil, bu süreçte zihinsel yeteneklerini kullanmaya, düşünmeye, öğrenilen bilgiler üstünde yorum yapmaya, öğrenme sürecinde ilgili kararlar almaya teşvik edilmesi hedeflenmektedir. Aktif öğrenmede öğrenci, kendi öğrenmesini yönlendiren, yüksek düşünme ve karar verme becerilerini kullanan ve diğer öğrenenlerle iş birliği içinde olan kişidir. Öğretmen ise bu süreçte öğrenmeyi kolaylaştıran Aktif öğrenme yaklaşımında öğretmenler öğrencileriyle beraber öğrenen kişi konumundadırlar (Çınar ve Buyrukçu, 2016: 61). Yapılandırmacı ve bilişsel öğrenme kuramları da aktif öğrenmeyi öğrenme sürecinde temel alarak bilginin nasıl yapılandırıldığını açıklar (Ad ve Kocakulah, 2017: 268). Aktif öğrenme, öğrenciye verilen görevlerin veya aktivitelerin öğretmen tarafından düzenlendiği, öğrencinin ise kendi bilgisini ve becerisini kendisinin inşa ettiği bir süreçtir (Bell ve Kahrhoff, 2006).

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Çocuk, dünyaya geldiği andan itibaren çevresiyle girdiği etkileşim sonucunda bedensel, zihinsel, sosyal ve duygusal yönlerden hızlı bir gelişim içine girer. 0-6 yaş bu gelişimin en hızlı olduğu, kişiliğinin temellerinin atıldığı ve çocuğun yakın çevresinden en çok etkilendiği, her türlü öğrenmeye açık olduğu bir dönem olup, insan hayatındaki kritik dönemleri içerir. Bu dönemde yaşantı zenginliği ve çevre uyarcıları çocuk açısından önemlidir. Bu nedenle de 0-6

yaş döneminde okulöncesi eğitim kurumunun önemi büyüktür. Gelişen, değişen ülke ve dünya şartlarına uyum sağlayabilecek, kendi ayakları üzerinde durabilen, kendine güvenli, analiz-sentez yapabilen, çevresine duyarlı, esnek ve orjinal düşünce yapısına sahip, yaratıcı bireyler yetiştirebilmek için okulöncesi eğitim kurumlarında aktif öğrenmenin uygulanması gerekmektedir. Bu araştırma okulöncesi öğretmenlerinin aktif öğrenme uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara dair çözümler açısından önemlidir.

Bu araştırma ile okulöncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin aktif öğrenme uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara dair çözümler saptanmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmalara bakıldığında okulöncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin aktif öğrenme uygulamalarında karşılaştıkları sorunlara ve bu sorunlara dair çözümlere dair henüz bir çalışma daha yapılmadığı görülmektedir. Bu nedenle araştırma güncelliğini korumaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Okulöncesi öğretmenlerinin aktif öğrenme uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara dair çözümleri belirlemek amacıyla yapılan bu araştırma tarama modelinde betimsel nitelikli bir çalışmadır. Araştırma bulguları, ilgili literatürün taranması ve ankete dayalı verilerden oluşmaktadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Elazığ il merkezindeki 2004-2005 öğretim yılında okulöncesi eğitimi veren 70 anaokulun öğretmenleri oluşturmaktadır. Özel okulların okulöncesi öğretmenleri de araştırmaya dahil edilmiştir. 150 anket dağıtılmış olup 150 anket de geri alınmıştır. Örneklemi ise evrenin tamamı oluşturmuştur.

3.3. Veri Toplama Aracının Hazırlanması ve Uygulanması

Araştırma için ilgili literatür taraması yapılmıştır. Okulöncesi öğretmenlerinin aktif öğrenme uygulamalarında karşılaştıkları sorunlara ait 12 madde ve bu sorunlara dair çözümleri içeren unsurlara ait 7 madde uzmanların görüş ve eleştirileri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Hazırlanan ankette, frekans ve yüzde dağılımına bakılmıştır. Anket ile elde edilen veriler, anket formlarından bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS for Windows 12.00 istatistik programı kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLANMASI

Tablo: Öğretmenlerin Aktif Öğrenme Uygulamalarında Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunların Giderilmesine İlişkin Dağılımlar

Öğretmenlerin Aktif Öğrenme Uygulamalarında Karşılaştıkları Sorunlar	F	%
Fiziksel ortamın yetersizliği	103	13,2
Aktif öğrenme sürecinin etkili bir biçimde uygulanmasını sağlayacak rehber ve klavuz	88	11,3
Teftiş_ sisteminde öğretmen değerlendirmesinin aktif öğrenmeye yönelik olarak yapılmaması	84	10,8
Araç- gereç eksikliği	82	10,5
Öğretmenlerin aktif öğrenme konusundaki	78	10,0

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Uygulama yetersizliklerinin olması	75	9,6
Öğretmenlerin geleneksel eğitim anlayışına yatkın	74	9,4
Velilerin tutumu	67	8,6
Öğrencilerin bireysel gelişim özelliklerinin gözardı	48	6,2
Öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyinin dikkate	38	4,9
Program içeriklerinin yoğun olması	38	4,9
Başka	3	0,3
Aktif Öğrenme Uygulamalarında Sorunları Gidermek İçin Yapılması Gerekenler	F	%
Aktif öğrenme uygulamalarını tanıtıcı materyaller	116	24,0
Aktif öğrenmeye uygun sınıf ortamları oluşturulmalı	102	20,7
Hizmetiçi eğitim kursları düzenlenmeli	88	18,0
Eğitim programları aktif öğrenmeyi sağlayacak	85	17,2
Yeterli araç-gereç sağlanmalı	54	11,0
Mevcut denetim ve teftiş sistemi değiştirilmeli	45	9,2
Başka	3	0,6

Tabloda verilen bulgular incelendiğinde, öğretmenlerin okulöncesinde aktif öğrenmenin etkili bir biçimde uygulanmasını etkileyen sorunları öncelikle fiziksel ortamın yetersizliği, aktif öğrenme sürecinin etkili bir biçimde uygulanmasını sağlayacak rehber ve klavuz kaynakların olmaması, teftiş ve denetim sisteminde öğretmen değerlendirmesinin aktif öğrenmeye yönelik olarak yapılmaması, araç-gereç eksikliği, öğretmenlerin aktif öğrenme konusundaki yetersizlikleri, uygulama yetersizlikleri, öğretmenlerin geleneksel eğitim anlayışına yatkın olmaları şeklinde sıraladıkları görülmektedir. Bu sorunları sırasıyla, velilerin tutumu, öğrencilerin bireysel gelişim özelliklerinin gözardı edilmesi, program içeriklerinin yoğun olması ve öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyinin dikkate alınmaması izlemiştir.

Öğretmenler aktif öğrenmenin etkin bir biçimde uygulanmasını engelleyen pek çok husus belirtmişlerdir. Bu sorunların çoğu ülkemiz eğitim sisteminde yaşanan sorunlarla da paralellik göstermektedir. Zaten özellikle öğretmenlerin bu konudaki yetersizliklerini vurgulamış olmaları oldukça dikkati çeken ve üzerinde önemle durulması gereken bir bulgudur. Aktif öğrenmenin yeterince uygulanabilmesi eğitim sisteminde var olan bu sorunların giderilmesiyle doğru orantılıdır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi öğretmenler, bu sorunların giderilmesi için yapılması gerekenler arasında öncelikle aktif öğrenme uygulamalarını tanıtıcı materyaller sağlanması, aktif öğrenmeye uygun sınıf ortamları oluşturulması, hizmetiçi eğitim kursları düzenlenmesi ve eğitim programlarının aktif öğrenmeyi sağlayacak şekilde hazırlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Aktif öğrenme uygulamalarında öğretmenlerin aktif öğrenme konusundaki yetersizlikleri ve geleneksel eğitim anlayışına yatkın olmaları öğretmenlerin yetiştirilme programlarından geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Fiziksel ortamın yetersizliği, araç-gereç yetersizliğinin aktif öğrenme uygulamalarında karşılaşılan sorunlar arasında çıkması okulların sosyo-ekonomik düzeylerinin aktif öğrenmeyi uygulamaya yönelik olmadıklarını gösterebilir. Aktif öğrenme uygulamalarında sorunları gidermek için yapılması

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

gerekenlere baktığımızda öğretmenlerin aktif öğrenme uygulamalarında tanıtıcı materyaller sağlanması ve aktif öğrenmeye uygun sınıf ortamlarının oluşturulması maddelerine daha fazla katıldıklarını görmekteyiz. Öğretmenler, hizmetiçi eğitimde teorik olarak aktif öğrenme uygulamaları hakkında bilgi aldıklarını uygulamalı olarak öğrenmediklerini belirtmek istemiş olabilirler (Bulut, 2005:75)

SONUÇ

Aktif öğrenme, öğrencinin hem fiziksel hem de zihinsel olarak aktif olabildiği ve öğrencinin hem akademik anlamda hem de yaşamın diğer alanlarında çok yönlü yetişmesine imkân sağlayan bir öğretim yöntemidir. Aktif öğrenmenin etkin bir biçimde uygulanmasını engelleyen pek çok sorun vardır. Bu sorunların çoğu ülkemiz eğitim sisteminde yaşanan sorunlarla ilişkilidir. Öğretmenlerin okulöncesinde aktif öğrenmenin etkili bir biçimde uygulanmasını etkileyen faktörleri öncelikle fiziksel ortamın yetersizliği, aktif öğrenme sürecinin etkili bir biçimde uygulanmasını sağlayacak rehber ve klavuz kaynakların olmaması, teftiş ve denetim sisteminde öğretmen değerlendirmesinin aktif öğrenmeye yönelik olarak yapılmaması, araç-gereç eksikliği, öğretmenlerin aktif öğrenme konusundaki yetersizlikleri, uygulama yetersizlikleri, öğretmenlerin geleneksel eğitim anlayışına yatkın olması şeklinde sıraladıkları görülmektedir. Bunu sırasıyla, velilerin tutumu, öğrencilerin bireysel gelişim özelliklerinin gözardı edilmesi, program içeriklerinin yoğun olması ve öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyinin dikkate alınmaması izlemiştir.

Öğretmenler, bu sorunların giderilmesi için yapılması gerekenler arasında öncelikle aktif öğrenme uygulamalarını tanıtıcı materyaller sağlanması, aktif öğrenmeye uygun sınıf ortamları oluşturulması, hizmetiçi eğitim kursları düzenlenmesi ve eğitim programlarının aktif öğrenmeyi sağlayacak şekilde hazırlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Aktif öğrenme uygulamalarında öğretmenlerin aktif öğrenme konusundaki yetersizlikleri ve geleneksel eğitim anlayışına yatkın olmaları öğretmenlerin yetiştirilme programlarından geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, K (2003). *Çocuğun Aktif Öğrenen Olarak Yetiştirilmesi İçin Öneriler*. Yaşadıkça Eğitim Dergisi. 61 (5), Ss. 13-17.

Ad, N.K., Kocakulah, M.S. (2017). *Fizik Eğitiminde Aktif Öğrenme Sınıfları Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 6(1), Ss. 267-282.

Aydede, M.N., Matyar, F. (2008). *Aktif Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Fen Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları Üzerine Etkisi*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(3), Ss.17-28.

Bell, D., & Kahrhoff, J. (2006). *Active Learning Handbook*. Webster University <http://www.webster.edu/fdc/alhb/alhb2006.pdf> (12.02.2015)

Bilasa, P. & Taşpınar, M (2016). *Öğretmen Adaylarının Yapılandırmacı Öğrenme Kuramına İlişkin Bilişsel Farkındalık Düzeyleri (Gazi Üniversitesi Örneği)* NWSA Education Sciences.

Bulut, P. (2005). *Okulöncesinde Aktif Öğrenme Modelinin Uygulanabilirliği (Elazığ İli Örneği)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.

Çınar, F., Buyrukçu, R. (2016). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Aktif Öğrenme Modeline Yaklaşımları* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24 (2), Ss. 60-82.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Demir, T. Ş. (1999). Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Oyun Politikası. Ankara: A.Ü. Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Harminn, M. (1999). Inspiring Active Learning A Handbook For Teachers. USA: ASC Publishing.
- Kefi, S. (2000). *Okulöncesinde Neden Etkin Öğrenme*. Yaşadıkça Eğitim Dergisi. 66(8), Ss. 15-20.
- Koç, H., Aksoy, B., Sönmez, Ö.F., Yeşiltaş, E. (2010). *Öğretim Sürecinde Öğrencileri Aktif Kılan Etkinlikler Ve Etkinliklere Dayalı Coğrafya Öğretimi*. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2 (1), Ss. 181-196.
- Sucuoğlu, H., Demirtaş, V.Y. (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Aktif Öğrenme Gruplarındaki Usta ve Acemi Çocukların Grup Çalışma Süreçleri*. NWSA Education Sciences. 6 (1). 550-561.
- Webb, N.M. and Mastergeorge, A., (2003). *Promoting Effective Helping Behavior in Peer-directed Groups*. International Journal of Educational Research, 39(1), 73-97.
- Yavuz, K, E., 2005, Aktif Öğrenme Yöntemleri. Ankara: Ceceli Yayınları
- Yıldız, V., (1998). İşbirlikli Öğrenme ve Geleneksel Öğretimin Okulöncesi Çocuklarının Temel Matematik Başarıları Üzerindeki Etkileri ve Mevcut Uygulamalarla İlgili Öğretmen Görüşleri. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

CEZA ADALET SİSTEMİNDE ALTERNATİF ÇÖZÜM YOLLARININ FAYDALARI: UZLAŞTIRMA KURUMU

Sibel DİNÇ

Öğr. Gör., Bozok Üniversitesi, sibel.dinc@bozok.edu.tr

İhsan ÜSTÜNTAŞ

Öğr. Gör., Bozok Üniversitesi, ihsan.ustuntas@bozok.edu.tr

ÖZET

Ceza adalet sisteminde alternatif çözüm yolları konulu bu çalışmada; onarıcı adalet anlayışı, onarıcı adalet anlayışının geleneksel adalet anlayışından farklı yönleri, alternatif çözüm yollarından biri olan uzlaştırma kurumu, kurumun hukuki dayanakları ve faydaları ele alınmaktadır. Uzlaştırma kurumunun faydaları mağdurlar, failer, toplum ve yargılama süreci olmak üzere dört açıdan irdelenmektedir. Dünya genelinde ve Türkiye özelinde onarıcı adalet anlayışı çerçevesinde alternatif çözüm yollarının geliştirilmesinin nedenleri uzlaştırma kurumunun sağladığı faydalar üzerinden ortaya konulmaktadır. Alternatif çözüm yollarına neden ihtiyaç duyulduğu, bu çözüm yollarının faydalarının neler olduğu problematiğinden hareketle hazırlanan bu çalışmanın ana amacı; elde edilen veriler ışığında onarıcı adalet anlayışı, bu adalet anlayışının geleneksel adalet anlayışından farklı olan yönleri ve uzlaştırma kurumu hakkında ana hatlarıyla bilgi vermek, kurumun faydalarını Türkiye’de uzlaştırma kurumu örneği üzerinden ele alarak kurumun faydalarının artırılabilmesine yönelik öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Onarıcı Adalet, Uzlaşma, Uzlaştırma, Alternatif Çözüm Yolları.

1. GİRİŞ

Geleneksel ceza adalet sistemlerinde suçun devlete karşı işlendiği düşünülduğünden devlet, anlaşmazlığı sahiplenmekte ve anlaşmazlığa nasıl tepki verileceğine karar vermektedir. Bu sistemler, kanunun ihlâl edilerek suç işlenmesi durumunda failerin cezalandırılmasını zorunlu görmekte ve diğer devlet menfaatlerine öncelik verilmektedir. Geleneksel ceza adalet sistemleri fail merkezli olup, neredeyse tamamen faille ilgilenmekte ve ceza yargılama sürecinde mağdur çoğunlukla ihmal edilmektedir(Wright, 2002; Marshall, 1999). Soruşturma ve kovuşturma evrelerinde mağdurun ne ihtiyaçları ne de tercihleri göz önünde bulundurulmaktadır. Bu nedenle ceza adaleti sistemleri tatmin edici olmaktan uzak kalmaktadır(Özbek, 2009). Bu yüzden suça ve sosyal düzensizliğe karşı alternatif çözüm yollarının arayışı ihtiyacı doğmuştur.

Alternatif çözümlerin genel özelliği taraflara ve topluma, anlaşmazlığın çözümüne ve sonuçlarının tartışılarak ortadan kaldırılmasına katılma fırsatı sunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de alternatif çözüm yolu olarak uzlaştırma, ön ödeme ve arabuluculuk kurumları benimsenmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Uzlaştırma; mağdur(lar) veya suçtan zarar gören(ler) ile şüpheli veya sanığın, tarafsız bir uzlaştırmacı huzurunda anlaşması sürecini kapsamaktadır. Bu süreçte geleneksel ceza adaleti anlayışının aksine, taraflar sürecin birer öznesi konumundadır. Mağdur uzlaştırma kurumu kapsamında yaşadığı mağduriyeti faile anlatma, duygu durumunu ifade etme ve mağduriyetin giderilmesi noktalarında failin yapabileceği edimler hususunda söz sahibi olurken, fail de mağdurda bıraktığı etkiyi anlayabilme, çeşitli edimleri yerine getirme konularında mağdurla fikir alışverişi yapabileme, kendini anlatabilme gibi imkanlara sahip olmaktadır. Ancak uzlaştırma kurumunun fail veya mağdura sağladığı faydalar bunlarla sınırlı değildir. Bunun yanı sıra sürecin tarafların uzlaşması ile sonuçlanması durumunda: Failin topluma kazandırılması, suç işleme oranlarının düşmesi, pişmanlık hissini uyanması, toplumsal barışa katkı sağlaması gibi topluma yönelik çeşitli faydalar da sağlamaktadır. Bununla birlikte yine uzlaştırma ile sonuçlanan durumlarda yargısal süreç devam etmeyeceğinden mahkemelerin iş yükünün azalmasına yönelik bir sonuçta ortaya çıkmaktadır.

Uzlaştırma kurumunun taraflara, topluma ve yargılama sürecine ne gibi katkıları vardır? sorusu üzerine oluşturulan bu çalışmanın ana amacı; uzlaştırma kurumunun mağdura, faile, topluma ve yargılama sürecine olan faydalarını ortaya koymaktır. Bu çerçevede ilk önce uzlaştırma kurumunun bugün ki anlamına ulaşmasına sebebiyet veren onarıcı adalet anlayışına, ardından onarıcı adalet anlayışının geleneksel ceza adaleti anlayışından farklı olan yönlerine, devamında uzlaştırmacının mahiyeti ve kapsamına, ülkemizde uzlaştırma kurumuna yönelik hukuki dayanaklara değinildikten sonra uzlaştırma kurumunun mağdura, faile, topluma ve yargılama sürecine olan faydaları sırasıyla ele alınmaktadır. Kuşkusuz alternatif çözüm yolları kapsamında uzlaştırmacının yanı sıra ön ödeme ve arabuluculuk kurumları da yer almaktadır. Ancak bu çalışmada alternatif çözüm yollarından sadece uzlaştırma kurumuna Türkiye özelinde yer verilmektedir. Literatürden elde edilen verilerle Türkiye’de ceza muhakemesi anlayışı çerçevesinde uzlaştırma kurumunun değerlendirilmesi üzerine oluşturulan bu çalışma alanda çalışma yapacaklara uzlaştırma kurumunun faydalarının neler olduğu hususunda yol gösterici olması sebebiyle önem arz etmektedir.

2. ONARICI ADALET ANLAYIŞI

Onarıcı adalet bir süreç olup, mağdurun uğradığı zararın giderilmesini, failin suç teşkil eden fiilinden dolayı meydana gelen zararların sorumluluğunu üstlenmesi ve toplumun, suç oluşturan davranıştan kaynaklanan anlaşmazlığın çözümüne katılımını öngören bir süreci ifade etmektedir. Onarıcı adalet süreci, tarafların katılımıyla ilişkilerin onarılmasını, uzlaşmanın sağlanmasını ve faile mağdur arasında kabul edilebilecek bir anlaşmanın geliştirilmesini esas almaktadır (Akyüz, 2005: 211-212).

Onarıcı adalet mağdurun, failin, onların sosyal çevrelerinin, yargı organlarının ve toplumun onarıcı sürece farklı şekillerde katılımını öngörmektedir. Onarıcı adalet anlayışı çerçevesinde suçun muhatabı olarak sadece devlet görülmemektedir. İşlenen suç nedeniyle mağdur ve toplumun da zarar gördüğü esasıyla hareket edilmektedir. Bu nedenle suç teşkil eden fiilin sonuçlarını ortadan kaldırma çabaları, mümkün olduğu takdirde mağdur ve suçtan zarar görenler kadar faili de kapsayacak şekilde adaletin tesisine çaba harcanmaktadır. Adaletin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

tesisi için ise mağdur ve faile gereken destek de verilmeye çalışılmaktadır (Roach, 2000: 240-260).

Onarıcı adalet, mağdur ve faillerin zayıf yönleri ile yetersizlikleri üzerinde durmamaktadır. Mağdur ve faillerin güçlü yönlerini ve sebep oldukları zararı giderme yeteneklerini değerlendirmektedir. Onarıcı adalette suç teşkil eden fiil yok sayılmamaktadır. Geleneksel ceza sistemlerinden farklı olarak; failere saygılı bir şekilde davranma ve failleri, kanuna uygun davranmalarını sağlayacak şekilde topluma kazandırmaya çalışılmaktadır (Schmallegger, 2005: 455; Doolin, 2007: 430).

Geleneksel ceza adalet sisteminin esas aldığı hususlar ile onarıcı adalet sisteminin esas aldığı hususlar birbirinden farklılıklar göstermektedir. Farklılar ise her iki adalet sisteminin cevabını aradığı sorular üzerinden izah edilebilmektedir. Geleneksel ceza adalet sisteminde; 'Hangi suç işlenmiştir?, Bu suçu kim işlemiştir? ve Faillerin hak ettiği ceza nedir?' sorularına cevap aranmakta iken onarıcı adalet anlayışı çerçevesinde; Suçtan kim zarar görmüştür?, Bu kişilerin ihtiyaçları nelerdir? ve Bu ihtiyaçları karşılamak kimin sorumluluğundadır? sorularına cevap aranmaktadır (Dhami, 2003; Shapland ve diğerleri, 2006: 516-519).

Soru kalıplarından da anlaşıldığı üzere geleneksel adalet anlayışı ile onarıcı adalet anlayışı arasında birçok fark bulunmaktadır (Ashworth, 2003). Bu farklılıklar ise ana hatları ile aşağıda ele alındığı gibi ifade edilebilmektedir.

Geleneksel adalet anlayışında suçun devlete karşı işlendiği kabul edilmektedir. Bu nedenle devlet suçu ve anlaşmazlığı sahiplenerek incelemekte ve bir hüküm vermektedir. Fail ve mağdurların verilen hüküm üzerinde hiçbir etkisi bulunmamakta, fail ve mağdurlar tali konumda kalmaktadırlar. Onarıcı adalet anlayışında ise suç mağdura karşı işlenmekte ve ortada olan anlaşmazlığın çözümünün de fail ile mağdur arasında yapılacak görüşmeler neticesinde, yine tarafların ortak alacakları kararlarla neticelendirilmesi hedeflenmektedir. Böylelikle hem fail hem de mağdur bu konuda söz sahibi olmakta, verilen ceza iki taraf için de kazanca dönüşmektedir (United Nations Office On Drugs and Crime, 2006; Bazemore ve Walgrave 1999).

Geleneksel adalet anlayışında suç mutlaka cezalandırılmalıdır. Bu cezalar ise hapis yatmak veya para cezası ödemektir ki bunun da mağdurların mağduriyetinin giderilmesi adına bir faydası olmamaktadır (Özbek, 2005: 107-108). Onarıcı adalet anlayışında ise temel amaç mağdurların mağduriyetinin giderilmesidir. Bu mağduriyet giderilirken iki tarafında fikirleri dikkate alınmakta, kendi aralarında görüşmeleri sağlanarak her iki tarafın da adalet duygusunu tatmin edecek bir ortak çözüm aranmaktadır (Zehr ve Mika, 2018: 41-42).

Geleneksel adalet anlayışında geçmişte işlenen suçta odaklanılmaktadır. Onarıcı adalet kavramında ise suç işlendikten sonraki sürece ve mağduriyetlerin giderilmesine odaklanılmaktadır. Geleneksel adalet anlayışında sadece suçu işleyen failin cezalandırılması hedeflenirken, onarıcı adalet anlayışında failin yapmış olduğu fiilin sorumluluğunu alması ve toplum düzeninin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır (Barton, 2000: 44-46).

Onarıcı adalet anlayışı ile geleneksel adalet anlayışı arasındaki farklara bakıldığında onarıcı kelimesinden de anlaşılacağı üzere onarıcı adalet anlayışında onarım söz konusudur. Ayrıca geleneksel adalet anlayışından farklı olarak onarıcı adalet anlayışında mağdurlar,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

failler, suçtan zarar görenler, vekiller veya kanuni temsilciler alternatif çözüm yolları ile sürece gönüllük esasına bağlı olarak dahil edilmektedir. Ülkemizde bu kapsamda alternatif çözüm yolları olarak uzlaştırma, arabuluculuk ve ön ödeme kurumları bulunmaktadır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

3. UZLAŞTIRMA KURUMU

Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği'nin¹ 4. maddesinde uzlaşma ve uzlaştırma kavramları tanımlanmıştır. Bu tanımlara göre uzlaşma “Uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle, şüpheli veya sanık ile mağdur veya suçtan zarar görenin Kanun ve bu Yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak anlaşmış olmalarını”; uzlaştırma ise “Uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle şüpheli veya sanık ile mağdur, suçtan zarar gören veya kanuni temsilcisinin, Kanun ve bu Yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak uzlaştırmacı tarafından anlaşdırılmaları suretiyle uyuşmazlığın giderilmesi sürecini” ifade etmektedir (CMUY, 2017).

Uzlaştırma ile farklı menfaatlere sahip kimselerin, karşılıklı yararlarını birbirine yakınlaştırarak, aralarında bir anlaşma sağlanmaktadır. Uzlaşma şikâyetten vazgeçme değildir, uzlaşmada temel amaç dosyaya konu olan suç ile ilgili ihtilafın çözülmesidir. Uzlaşma yolunun işletilmesi için öncelikle mağdura ve faile uzlaştırma teklifinin² yapılması gerekmektedir. Teklifte, tarafa uzlaşmanın mahiyeti ve uzlaşmayı kabul veya reddetmesinin hukuki sonuçları anlatılmaktadır. “Uzlaşmanın mahiyeti”nden kasıt, uzlaşmanın ne anlama geldiğidir. Taraflar, kendilerine uzlaştırma teklif edildiğinde, bununla neyin amaçlandığını anlamalıdır. Uzlaşma ile teklif edilen, tarafların birbirlerini iletişim ve müzakere tekniklerine uygun bir şekilde, birbirlerine saygı duyarak dinlemeleri ve fiilin oluşturduğu zararın nasıl giderileceğine ortak bir şekilde, hür iradeleriyle karar vermeleridir. Bunun olması için de her şeyden önce suç ile ilgili muhakeme şartlarının yerine gelmiş olması, suçun savcılık nezdinde iddianame düzenlenebilecek olgunluğa erişmiş olması gerekmektedir (Umbreit ve Bradshaw, 1997; Laflın, 2004: 584).

Taraflara uzlaşmanın mahiyeti anlatılırken, iddia konusu suç fiilinin de tanımlanması ve suçun uzlaşmaya tabi suçlardan³ olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Çünkü uzlaştırma usulünün uygulanabilmesi için, öncelikle o suçun uzlaştırma kapsamında olması gerekmektedir. CMK'nın 253/1 maddesinde uzlaştırma kapsamında olan suçlar açıklanmıştır. Uzlaştırmaya tabi suçlarda esas kural şikayete tabi suçların kanunda aksi belirtilmemişse uzlaştırmaya tabi olmasıdır. Şikayete bağlı olmayan suçların uzlaştırmaya tabi olması için kanunda açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Ancak şikayete tabi olsa dahi cinsel taciz suçu ile kamu tüzel kişisine karşı işlenmiş suçlar uzlaştırma kapsamında değildir. Şikayete tabi suçun, şikayete tabi olmayan bir suçla birlikte işlenmesi halinde de uzlaştırma kapsamı dışında bırakılmıştır (CMUY, 2017).

Sulh etmek tabiri ile de ifade edilebilen uzlaştırma evvelden beri toplumumuzun kültür ve geleneğinin bir parçasıdır. Bu çerçevede uzlaştırmının hukuki dayanaklarına bakıldığında tarihsel süreçte kanunlarımızda yerini uzun süredir alamadığı görülmektedir. 765 sayılı Türk

¹ Çalışmada kanun ve yönetmelik verileri; <http://www.mevzuat.gov.tr/Kanunlar.aspx> adresinden elde edilmiştir (ET: 02.03.2018).

² Uzlaştırma teklifinin hangi usullerle ve nasıl yapıldığına dair ayrıntılı bilgi için bkz. (<http://www.adalet.gen.tr/wp-content/uploads/2018/01/ceza-muhakemesi-hukukunda-uzlastirma-egitim-kitabi.pdf>, ET: 01.03.2018).

³ Uzlaştırma kapsamına giren suçlar genişletilmiştir. Şu an uzlaştırma kapsamında hangi suçların olduğuna bkz. (<http://www.alternatifcozumler.adalet.gov.tr/sayfalar/uzlastirma/Uzla%C5%9F%C4%B1rma%20Kapsam%C4%B1na%20Giren%20Su%C3%A7%20Listesi.pdf>, ET: 01.03.2018).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Ceza Kanunu ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu bünyesinde uzlaştırmaya yer vermemiştir. Bu kurum ilk kez 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 73/8 maddesi ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 253, 254 ve 255. maddelerinde düzenlenerek ceza adalet sistemimizde kabul edilmiş olup, ceza hukukumuz bakımından yeni bir kurumdur.

Ceza adaleti sistemindeki bu önemli reform mevzuattan veya uygulamadan kaynaklanan sebeplerle ilk başlangıçta istenen sonuçları verememiş, sınırlı bir alanda kalmıştır. Ancak 24.11.2016 tarihli 6763 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile uzlaştırma kurumunda köklü değişiklikler yapılmıştır. Gözden geçirilen uygulama ve mevzuat sonucunda, oldukça kapsamı genişletilmiş ve uygulamada da önemli başarılar elde edilmiştir. Uzlaştırma işlemlerinin eğitilmiş uzlaştırıcılar eliyle ve bu alanda uzmanlaşmış Cumhuriyet savcılarının gözetiminde yürütülmesi esası benimsenerek uzlaştırma kurumunun etkinliğinin, kurumdan beklenen faydaların ve verimin artırılması hedeflenmiştir (Özbek, 2017).

Uzlaştırmaya ilişkin usul ve esasların belirlenmesi ile uzlaştırma büroları ve Alternatif Çözümler Daire Başkanlığının çalışma usul ve esaslarının düzenlenmesi amacıyla Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği 05.08.2017 tarih ve 30145 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (CMUY, 2017).

4. UZLAŞTIRMA KURUMUNUN FAYDALARI

Uzlaştırma kurumunun tarihsel sürecine bakıldığında ilk olarak kanunlarımızda bu kuruma yer verilmediği, sonraları ise bir dizi değişiklik yapılarak bugün ki anlamına kavuştuğu görülmektedir. Kanunlarımızda ilk yer verildiği hali ile uzlaşma kelimesi kullanılmışken daha sonradan uzlaştırma kelimesi tercih edilmiştir. Ayrıca zamanla yapılan değişiklikler sonucu uzlaştırma kurumunun kapsamı genişletilmiştir. Uzlaştırma kapsamına giren suç sayısındaki artışların, yapılan değişikliklerin nedenleri incelediğinde bu nedenler arasında onarıcı adalet çerçevesinde ele alınan alternatif çözüm yolları ve bu çözüm yollarının sağladığı faydalar yer almaktadır. Bu faydaları ise mağdur, fail, toplum ve yargılama süreci olmak üzere dört ana başlık altında ele almak mümkün görünmektedir.

Uzlaştırma kurumunun mağdura yönelik faydaları; işlenen suçtan kaynaklı suçun mağdur üzerindeki olumsuz etkilerini faile yüz yüze anlatmak, faili tanımak, mağdurun suçun işlemeden sonra zihninde oluşan, “Bunu bana neden yaptın?”, “Evime nasıl girdin?”, “Beni izliyor muydun?”, “Buna sebebiyet veren bir şey yaptım mı?”, “Bunu önleyebilmek için benim yapabileceğim bir şey var mıydı?” gibi, sadece failin yanıtlayabileceği soruların yanıtını alabilmek, mağdurun, suçun işlemeden sonra faille ilgili korkularını bastırmak, kendisinden özür dilenmesini fırsatını bulmak, bir eşya veya hedef olarak değil, bir insan gibi görülme fırsatını yakalamak, geleneksel ceza muhakemesi sistemlerinden farklı olarak suçtan doğan sorunların çözüm sürecine dahil edilmek, cezanın fail tarafından giderilmesine yardımcı olmak, tazminat konusunda hukuk mahkemesinde ayrıca tazminat davası açmaktan kurtulmak, yaşadıklarını anlatarak failin tekrar suç işlemesinin önlenmesine katkı sağlamak, mağdurun mahkemeye gitme gerekliliğini ortadan kaldırabilmek, mağdura adaletin yerine

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

geldiği duygusunu hissettirebilmek, huzur duymasını sağlamak şeklinde sıralanabilmektedir (Özbek, 2017).

Onarıcı adalet kurumu olarak uzlaştırma çerçevesinde mağdurlar sürecin öznesi olarak yer almaktadır. Zararın tespiti, giderim veya onarım şekli üzerinde söz sahibi olabilmektedir (Wright,2002A: 9-10). Mağdur-fail uzlaşması sağlanması durumunda suçun sebebiyet verdiği mağduriyet ya defaten ya da belli bir süre zarfında fail tarafından giderilebilmektedir. Bu zaman zarfı ise genellikle uzun yargılama süreçlerine oranla daha kısa⁴ bir zamanda gerçekleşmektedir. Örneğin; mağdur faille yaşadıklarını anlattıktan sonra failin kendisinden özür dilemesini istemesi ve failin de bunu kabul etmesi durumunda failin mağdurdan özür dilemesi ile suça bağlı olarak mağduriyet o anda ortadan kalkmaktadır. Bu şekilde uzlaştırma sağlanması durumunda soruşturma aşamasında kovuşturmaya yer olmadığı, kovuşturma aşamasında ise hükmün düşürülmesi kararı verilmektedir. Mağdurun failden iki ay boyunca kendisinin hesabına üç yüz lira yatırması ve failin bunu kabul etmesi durumunda veya başka süre içeren farklı edimlerin yerine getirilmesi konularında uzlaştırma sağlanması durumlarında soruşturma aşamasında kamu davasının açılmasının ertelenmesi, kovuşturma aşamasında ise hükmün açıklanmasının ertelenmesi kararı verilmektedir. Failin bu süreçte edimleri zamanında yerine getirmesi halinde soruşturma aşamasında kovuşturmaya yer olmadığı, kovuşturma aşamasında ise hükmün düşürülmesi kararı verilmektedir. Defaten yerine getirilmesi kararlaştırılan edimler dışında belirlenen edimlerde⁵ örneğin bir ay ü yüz lirayı mağdurun hesabına yatırdığı ancak diğer ay yatırmadığı bir durumda yine de mağdurun bir zararı olmamaktadır. Çünkü uzlaştırma sonucunda tarafların uzlaşma sağladığı bir rapor⁶ bulunmaktadır. Uzlaştırma adı verilen bu rapor ise ilam niteliği taşımaktadır (CMUY, 2017).

Kısacası; mağdurlar faille/faillerle belirledikleri edimin/edimlerin yerine getirilmesi sonucu sürece hem kendilerinin dahil olması hem de bunun fail tarafından kısa sürede yerine getirilmesinden kaynaklı huzur duymaktadır (Erez, 1990: 20-21; Aertsen, 2018). Böylece mağdurların gerginlik hissetmesi, yıpranması engellenebilmektedir (Balo, 2005: 332).

Uzlaştırma kurumunun faille sağladığı faydalar; failin bir suçlu olarak değil, bir insan olarak görülmesine olanak sağlamak, failin işlediği suçun insanlar üzerindeki gerçek etkilerini görmesine yardımcı olmak, onlarla yüzleşme imkanı bulmak, onlara aslında bu suçu neden işlediğini anlatabilmek, süreç içerisinde mağdurdan özür dileme ve açıklama şansını yakalamak, işlediği suçun sorumluluğunu bizzat üstlenmek, suçun sonuçlarını gidermek ve toplumla yeniden bütünleşme olanağını elde etmek, eylemin meydana getirdiği zararı gidermek konusunda kendisinin de onaylayacağı makul ve yerine getirilebilir bir giderim anlaşmasını müzakere etme şansına kavuşmak, mağdurla konuşarak ortak bir çözüm yolu bulabilmek, mağduriyetin giderilmesi için söz sahibi olabilmek şeklinde sıralanabilmektedir (Özbek, 2017).

⁴ Uzlaştırma süresi otuz gündür. Bu süre zorunlu hallerde yirmi gün daha uzatılabilmektedir. Uzun yargılama süreçleri göz önüne alındığında uzlaştırma süresinin de bu sürelerin toplamını yani elli günü aşamayacağı düşünüldüğünde mağdurların mağduriyetlerinin daha kısa bir zamanda giderilebildiği net olarak görülmektedir (CMUY, 2017).

⁵ Belirlenen edimler hukuka ve aykırı olmamalıdır (CMUY, 2017).

⁶Uzlaştırma raporu uzlaştırmacı tarafından düzenlenmektedir. Rapor düzenlenirken de bazı hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. CMUY, 2017).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Uzlaşma sonucunda soruşturma aşamasında dosya kapandığı, ceza davası açılmadığı ve bir ceza alınmadığı için sabıka kaydı da oluşmamaktadır. Bu bağlamda uzlaşma ilk kez suç işleyen kişiler veya suça sürüklenen çocuklar gibi failin toplum için tehlike oluşturmadığı, uygun durumlarda mağdurun zararının giderimi suretiyle, sabıkalı olmak veya hapis cezası almak yerine, failin soruşturmadan kurtulması için eşsiz bir imkân sunmaktadır.

Müzakere sanatının kullanılmasıyla mağdur-fail arabuluculuğu, suçta tekerrürü önlemektedir. Fail gelecekte yapması muhtemel birçok olumsuz davranışı terk edebilmektedir. Fail sadece cezalandırılmak yerine, uzlaştırma sayesinde yaptığı hataları düzeltme fırsatını ve topluma yararlı bir birey olarak, imajını düzeltme fırsatını yakalamaktadır.

Uzlaştırma her iki tarafın da kazandığı ve mutlu sonuca ulaştığı bir çözüm yoludur. Bu sebeple yargısal adaletin yollarını açık ve hazır tutmak kadar toplumun sorun çözme kültürünü geliştirmek, sulh ve anlaşma yollarına teşvik etmek üzerine de önemle durulması gereken bir konudur. Bir suç işlendiğinde toplumu etkileyen olumsuz sonuçlar meydana gelmektedir. Uzlaştırmada taraflar kendi ortak kararlarıyla bir edime karar vermekte ve bu suretle fiilin meydana getirdiği olumsuz sonuçların ve kayıpların tazmini/telifisi/ de büyük oranda mümkün olmaktadır. Kayıpların bu şekilde telafi edilmesi ise işlenen suçların toplum üzerindeki etkisini hafifletmektedir (Llewellyn ve Howse, 2018: 24-25).

Geleneksel adalet anlayışında taraflar duruşma dışında karşı karşıya gelip birbirleriyle konuşamamaktadır. Genelde bir araya gelip sorun çözülmek istenildiğinde yanlış yönlendirme, öfke, bilgisizlik ve iletişim hataları gibi birçok neden yüzünden istenmeyen sonuçlar ve hatta yeni suç konuları dahi meydana gelmekte, bir uzlaşma söz konusu olamamaktadır. Bu yüzden tarafların genelde karşı karşıya gelebildikleri tek ortam duruşma salonlarıdır. Adli sistemde duruşmanın kendine has usul kuralları olması nedeniyle tarafların duruşmada da karşılıklı konuşmaları mümkün olamamakta ve hâkimin söz vermesine bağlı olarak taraflar söz almaktadır. Mağdur içinde bulunduğu durum ve ruh hali ile sanığın cezalandırılmasını talep ederek sürekli ondan şikâyetçi olmakta, sanık ise suçlamayı kabul etmemekte ve sürekli kendini savunmaktadır. Bu da bir uzlaşma ortamı oluşmasına imkan vermemektedir. Geleneksel adalet anlayışında suçun cezalandırılması odaklı hareket edildiğinden tarafların uzlaştırılmasından ziyade sanığın suçunun netleştirilmesi ve bu suça uygulanacak cezaya karar verilmesine odaklanılmaktadır. İşlediği suç nedeniyle ceza alan sanık ise mağdura ve topluma karşı intikam ve öfke duymaktadır. Suçun cezasını çekmiş olsa bile bu durum daha sonra suç işlemesine engel olmamakta aksine intikam almak ve suç işlemek için kendilerince haklı ve meşru bir zemin oluşturmaktadır. Uzlaştırma kurumunda ise fail ve mağdur iletişim hatalarını önlemek ve taraflarda uzlaşma konusunda gerekli bilincin oluşmasını sağlamak için eğitim almış uzlaştırmacı gözetiminde bir araya getirilmektedir. Bir araya gelen taraflar birbirlerini doğru iletişim teknikleriyle dinlemekte, bu durum failin mağdur ve suçtan zarar görenlere nasıl zarar verdiklerini anlamalarını büyük oranda sağlamaktadır. Bu farkındalık suçun tekrar işlenmesini önlemekte ve toplum huzuruna da katkı sağlamaktadır (Aertsen, 2018: 102-103; Marshall, 1999; Özbek, 2017).

Uzlaştırma kurumunun topluma sağladığı faydalar sadece bunlarla sınırlı değildir. Uzlaştırmının sağlanması durumunda taraflar adaletten beklediklerini almış, psikolojik olarak

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

tatmin olmuş bir şekilde uzlaşarak olayı kapatmakta, uzun yargılama sürecinin ve sürecin taraflarda yarattığı gerginliğin yerini karşılıklı olarak anlaşmanın verdiği huzur ve toplumsal barış almaktadır (Wright, 2002A; Zehr ve Mika, 2018).

Taraflar aynı apartmanda, mahallede oturan veya aynı işyerinde ya da sektörde çalışan kişiler olabileceği, doğal yaşam gereği alışveriş, eğitim, sağlık, güvenlik gibi hizmetlerde de gelecekte görüşme/karşılaşma ihtimalleri düşünüldüğünde uzlaştırma ile bu durumda olabilecek taraflar için toplumda barışın sürdürülmesi adına uygun bir zemin oluşturulmaktadır (Llewellyn & Howse, 2018: 10-14).

Ceza hukukunda kişiye uygulanan edim çoğunlukla hapis cezası türünde olmaktadır. Hapis cezası verilenlerin büyük çoğunluğu ailelerinin geçimlerini sağlayan kişilerdir. Hapis yattığı süre zarfında evinin geçimini sağlayamadıkları için aile bireyleri de bu konuda ayrıca mağduriyet yaşamaktadır. Ceza ve infaz kurumlarına giren kişilerin ebeveynlik görevleri de varsa bu görevlerini de yerine getirememektedirler. Uzlaşma kapsamında anlaşarak uygun bir edimi yerine getiren taraf tüm bu sorun ve sıkıntılardan uzak kalmakta, ebeveynlik görevlerini yerine getirebilmekte, ailesinin geçimini sağlamaya devam edebilmektedir. Ayrıca “cezaevinde (içerde) yatmış” olmak, “cezaevinden (içerden) çıkmış” olmak gibi sıfatlarla tanımlanan bireye toplum içindeki yaklaşım da olumsuz olmakta, bu olumsuzluğu birey komşuluk ilişkilerinden iş ilişkilerine kadar birçok alanda yaşamaktadır. Aile bireyleri de kullanılan bu sıfatlardan nasibini farklı şekillerde almaktadır. Uzlaştırma sayesinde fail ve aile bireyleri tüm bu olumsuz durumları yaşamaktan kurtulmaktadır. Olumsuzlukların önlenmiş olması toplum içindeki aile ilişkilerini güçlendirmekte, maddi manevi sorunların önüne geçmekte ve toplumun güç kazanmasını sağlamaktadır (Özbek, 2017; Balo, 2005; Aertsen, 2018).

Uzlaştırma ile her iki tarafa da fiilen ihlal edilmiş olan hukuk kurallarının geçerliliği net bir şekilde vurgulanmaktadır. Böylelikle toplumdaki hukuki bilinç düzeyi artırılmakta, adalet anlayışı geliştirilmektedir. Bu suretle toplum barışının yeniden kurulmasına da hizmet edilmiş olmaktadır.

Uzlaştırmanın sağlanması ile bir yandan mağdurlar diğer yandan failer öteki yandan topluma yönelik çeşitli faydalar doğrudan veya dolaylı olarak yargılama sürecine de katkı sağlamaktadır. Bu katkılardan en önemlisinin uzlaştırma kapsamında olan suçlarda mahkemelerin iş yükünün azalması olduğu söylenebilmektedir. Örneğin; hukuk ve ceza mahkemelerine açılan dosya sayısının artışı beraberinde her birim için ayrı ayrı iş yükü artışı meydana getirmektedir (Yılmaz, 1996; Özbek, 2017). Uzlaştırmanın sağlanması ile soruşturma aşamasında kovuşturmayla yer olmadığı, kovuşturma aşamasında ise hükmün düşmesi kararı verildiğinden yargı yolu işletilmemekte ve buna bağlı olarak da mahkemelerin iş yükünde azalma görülmektedir. Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı'nın resmi sitesinde yayımlanan sayısal veriler de bu durumu destekler nitelikte ele alınabilmektedir. Zira 2017 yılı için verilere bakıldığında; Türkiye genelinde adliyeye gelen dosya sayısının 01.01.2017-31.12.2017 tarihleri arasında 634767 olduğu, bu dosyaların içerisinden 451974 tanesinin uzlaştırmaya tabi olduğu görülmektedir. Uzlaştırmaya tabi olan dosya sayısının toplam açılan dosya sayısına oranı %71'in üzerindedir. Uzlaştırmaya gönderilen dosyalardan yaklaşık

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

%38'i (173444 tanesi) uzlaştırmayı hiç kabul etmemiş, uzlaştırmayı kabul eden taraflardan da yaklaşık %20'si uzlaşmamışlardır. Uzlaştırma için gönderilen dosyalardan %80'i (223469 tanesi) ise uzlaşma ile sonuçlanmıştır.

Adliyelerdeki 634767 dosyanın yaklaşık %29'una (182793 tanesi) ceza davası açılmış, yaklaşık %35'i ise (223469 tanesi) uzlaştırma ile sonuçlanmıştır. Buradan da görüleceği üzere mahkemelerin iş yükü uzlaştırma sayesinde yarıdan daha fazla bir düzeyde azalma göstermiştir. Bu da 2017 yılı itibariyle ceza mahkemelerine açılacak dava dosya sayısının %45'i oranında dava açıldığı, %65 oranında bir dosyanın uzlaşma sayesinde açılmadan kapandığı, buna bağlı olarak ilgili birimlerdeki adli iş yüklerinin de yarıdan fazla oranda azaldığı anlamına gelmektedir.

Hali hazırda 2017 yılı sonu itibariyle büyük miktarda uzlaştırmayı bekleyen dosya ve halen uzlaştırmayı devam eden dosya da bulunmaktadır. 2018 yılı Ocak ve Şubat ayı içerisinde 228872 dosyada uzlaşma sağlanmış olup, uzlaşamayan dosya sayısı 4985'tir. 2018 yılının ilk iki ayında uzlaşılan dosya sayısı oranı 2017 yılının neredeyse tamamına denk bir sayıya gelmiştir. Bu da uzlaştırma çalışmalarının daha hızlı ve verimli bir şekilde gelişmeye başladığını göstermektedir. Bu sayılar sadece ceza mahkemelerine yansıyan kısmı ifade etmektedir.

Tarafların kendi aralarında anlaşmaları, geleneksel adalet anlayışına nazaran daha etkili ve doyurucu bir şekilde mağdurun zararının giderilmesini sağlamaktadır. Zararı giderilen mağdur ile zarara yol açan fail arasında bir barış sağlanmaktadır. Uzlaştırma usulü mağdurun maddi ve manevi zararlarını en kısa sürede telafi ederek esasen hukuk uyuşmazlıklarının da kalıcı çözümüne çok önemli katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda uzlaşmanın sonucu yargılama süreci açısından sadece ceza davalarının açılmasını önlemek değildir. Uzlaşma yapıldığı zaman failin meydana getirdiği eylemin sonucu olarak meydana gelen zararın tazmini amacıyla, hukuk mahkemelerine yeni hukuk davaları da açılmamaktadır. Soruşturma aşamasında uzlaşmayı kabul eden taraflar aynı zamanda tazminat haklarından vazgeçtikleri için mevcut açılmış davalar da kapatılmaktadır (CMUY, 2017). Bu nedenlerle uzlaşma sadece ceza mahkemeleri açısından değil, aynı zamanda hukuk mahkemeleri açısından da iş yükünü büyük oranda azaltmaktadır. Böylelikle emek, zaman ve kaynak tasarrufu sağlanmakta, uzlaştırma yoluna gidilmeyen veya gidilmesi mümkün olmayan davalar da hızlanmaktadır.

Yukarıda sayılan nedenlerle devlet, iş yükündeki azalma nedeniyle yeni mahkemeler açmak yerine, iş yükü nedeniyle açılmış olan mahkemeleri kapatma konumuna gelebilecektir. Bu da insan kaynaklarının daha verimli ve ihtiyaç duyulan alanlarda değerlendirilebilmesi demektir. Ceza mahkemelerinde alınacak kararların yerine getirilmesi de devlet için ayrı bir yük teşkil etmektedir. Yaptırımları uygulamak için de birçok masrafa katlanılması gerekmektedir. Hapis cezalarının infazı için Ceza ve Tevkif Evleri ile alternatif ceza yollarından Denetimli Serbestlik Kurumlarının oluşturulması ve buralardaki personelin istihdamı bunlara örnek olarak gösterilebilmektedir. Yaptırımların takibi, bunlarla ilgili hukuki değişiklikler, yaptırımlar sırasında karşılaşılan sorunlar gibi birçok problem uzlaştırma kurumunun devreye girmesi ile kendiliğinden ortadan kalkmakta, devletin bu konudaki yükü de büyük oranda hafiflemektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SONUÇ

Geleneksel ceza adaleti işleyişinin aksine onarıcı adalet anlayışı kapsamında alternatif çözüm yolları ile taraflar sürecin öznesi konumuna getirilmektedir. Dünya genelindeki bu eğilimlerin ülkemizdeki karşılığı olarak uzlaştırma, arabuluculuk ve ön ödeme kurumları örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurumlardan başka bir ifadeyle alternatif çözüm yollarından biri olan uzlaştırma kurumuna kanunlarımızda bir süre yer verilmese de zamanla yapılan bir dizi değişikliklerle şu an ki haline kavuşturulmuş ve kapsamda olan suçların sayısı genişletilmiştir.

Uzlaştırma genel yargılama sürecine göre çok kısa bir süreçtir. Bu süreç yapısı itibarıyla hem mağdura hem faile hem topluma hem de adli sisteme çok büyük faydalar sağlamaktadır. Bu faydaların oluşabilmesi ve uzlaştırma kurumunun başarılı olması, kurumun iyi bir şekilde işletilmesine bağlıdır. Bu nedenle uzlaştırma sürecinin bu alanda eğitilmiş uzlaştırmacılar tarafından sürdürülmesi gerekmektedir. Uzlaştırmacıların eğitiminden denetimine kadar bu süreçte düzenleyici ve denetleyici olmak üzere ülkemizde Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı kurulmuştur.

Yapılan çalışmalar neticesinde her ne kadar uzlaştırma kurumu daha güçlü hale getirilmeye çalışılmış ise de yukarıda anlatılan faydaların oluşabilmesi için tarafların uzlaştırmacının ne olduğunu kavramaları, uzlaştırma sırasında birbirleri ile özgüven içerisinde, aldatılma korkusu olmadan, karşı tarafı anlama ve değerlendirme yetileri sekteye uğramadan, kötü varsayımlarla hareket etmeden uzlaştırma kurumunu çalıştırmaları gerekmektedir. Uzlaştırma kurumunu gerektiği gibi çalıştırmak için tarafların bilgili olmaları, empati kurabilmeleri, karşılıklı konuşmayı bilmeleri, birbirlerini dinlemeyi başarabilmeleri ve bu esnada tartışmayı bilmelerinin önemi büyüktür. Bunlar olmadığı takdirde iletişim kazalarının olması kaçınılmazdır. İletişim kazaları da gereksiz tartışmaların, zıtlıkların hatta kavgaların nedeni olarak ele alınabilmektedir.

Uzlaştırma işlemlerinde, taraflar arasındaki süreci takip edip, olması gerektiği düzeyde tutabilecek ve iletişim kazalarını önleyecek şekilde eğitim almış uzlaştırmacıların görev yapması, kurumdan beklenen faydanın oluşmasını sağlayacaktır. Bu nedenle uzlaştırmacıların hem hukuki hem de iletişim ve uzlaşma konularında aldıkları eğitimlerin daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Adli sistemin üzerindeki iş yükünün fazlalığı da dikkate alınarak ilerleyen dönemlerde uzlaştırma kurumunun başarısı doğrultusunda yeni suç türlerinin de bu kapsama alınması, adli sistemin işleyişini daha kolay ve hızlı hale getireceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AERTSEN, I. "1999 Conference- Restorative Justice in A European Perspective". http://www.extern.org/restorative/99_Conf_Aertsen.htm. Erişim Tarihi: 01.03.2018.

AKYÜZ, E. (2005). *Suçta İtilen Çocuklara İlişkin Avrupa Konseyi Politikaları*. III. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu 'Bakım, Gözetme ve Eğitim'. 22-25 Ekim 2003. Ankara. Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- ASWORTH, A. (2003). Is Restorative Justice the Way Forward for Criminal Justice? In Mclaughlin Eugene, Fergusson Ross, Huges Gordon and Westmarland Louise (Eds.). *Restorative Justice Critical Issues*. London. SAGE Publication. s.164-178.
- BALO, Y. S. (2005). *Uluslararası İlkeler Işığında Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması*. Ankara. Seçkin Kitabevi.
- BARTON, Charles; "Theories of Restorative Justice". *Australian Journal of Professional and Applied Ethics*. Vol: 2. No:1. July 2000, s. 41-53.
- BAZEMORE, G ve WALGRAVE, L. (1999). *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*. Criminal Justice Pres. Monsey, New York.
- CMUY, (2017). Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği. Sayı: 30145. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170805-4.htm>, (ET:02.03.2018).
- DHAMİ, M. K. ve JOY, P. (2003). *Challenges to Establishing Community- Based Restorative Justice Programs: The Victoria experience* Presented at the 6th International Conference on Restorative Justice held at Simon Fraser University. Vancouver BC. 1-4 Haziran 2003. <http://restorativejustice.org/articlesdb/articles/3686>. Erişim Tarihi:15.03.2018.
- DOOLİN, K. (Ekim 2007). But What Does It Mean? Seeking Definitional Clarity in Restorative Justice. *Journal of Criminal Law*. Cilt:71. Sayı:5. s. 427-440.
- EREZ E. (1990). "Victim Participation in Sentencing: Rhetoric and Reality" *Journal of Criminal Justice* Vol:18. s. 19-31.
- LAFLIN, M. E. (2004). "Remarks On Case-Management Criminal Mediation". *Idaho Law Review*. Vol: 40. No:3. s. 571- 622.
- LLEWELLYN, J. ve HOWSE, R. (2018). "Restorative Justice- A Conceptual Framework", *Law Commission of Canada*. http://www.lcc.gc.ca/en/themes/sr/rj/howse/howse_main.asp, Erişim Tarihi: 16.02. 2018.
- MARSHALL, T. F. (1999). *Restorative Justice An Overview*. London. Research Development and Statistics Directorate. Home Office.
- ÖZBEK, M. (2005). "Çağdaş Ceza Adaleti Sistemlerinde Alternatif Çözüm Arayışları ve Arbuluculuk Uygulaması". *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaşma*, İstanbul, Arıkan. (Çağdaş Ceza Adaleti)
- ÖZBEK, M. (2009). *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*. (2. Baskı). Ankara. Yetkin Yayınları.
- Özbek, M. S. (2017). "Onarıcı Adalet". *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Eğitim Kitabı*, (Ed. Özbek, S., Cüni, O. ve Özcan, M.), Ankara: Deniz Ofset Matbaacılık. <http://www.adalet.gen.tr/wp-content/uploads/2018/01/ceza-muhakemesi-hukukunda-uzlastirma-egitim-kitabi.pdf>. Erişim Tarihi: 01.03.2018.
- ROACH, K. (2000). "Changing Punishment at the Turn of the Century: Restorative Justice". *Canadian Journal of Criminology*. Volume 42.
- SCHMALLEGER, F. (2005). *Criminal Justice Today*. 8th. Edition. An Introductory Text for 21st Century. Prentice Hall. s.452-457.
- SHAPLAND, J; ATKINSON, A; ATKINSON ,H; COLLEDGE, E; DIGNAN, J; HOWES, M; JOHNSTONE, J; ROBINSON, G. ve SORSBY, A. (Kasım 2006). Situating Restorative Justice Within Criminal Justice. *Theoretical Criminology*. Cilt 10. s.505-532.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

UMBREIT, M. S., ve BRADSHAW, W. (1997). "Victim Experience of Meeting Adult vs. Juvenile Offenders: A Cross-National Comparison". *Federal Probation*. Vol:61. Issue 4. December.

UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. (2006). *Onarıcı Adalet Programlarının Ceza Konularında Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri*.

YILMAZ, E. (1996). Aksak Adaletten İşleyen Adalet. *Yeni Türkiye*. Sayı 10. s.470-493.

ZEHR, H. ve MIKA, H. (2018). "Fundamental Concepts of Restorative Justice". <http://www.ojp.usdoj.gov/nij/rest-just/ch1/fundamental.html>. Erişim Tarihi: 22.02.2018.

WRIGHT, M. (2002A). "An International Approach: What is Restorative Justice". *Seminar on Mediation and Restorative Justice*. Stockholm. 18 April 2002A. (*An International Approach*).

WRIGHT, M. (2002). "The Paradigm of Restorative Justice". *VOMA Connections*. Research and Practice. Summer 2002. (*The Paradigm of Restorative Justice*).

<http://www.mevzuat.gov.tr/Kanunlar.aspx>. Erişim Tarihi: 02.03.2018.

<http://www.alternatifcozumler.adalet.gov.tr/sayfalar/uzlastirma/Uzla%C5%9Ft%C4%B1rma%20Kapsam%C4%B1na%20Giren%20Su%C3%A7%20Listesi.pdf>. Erişim Tarihi: 01.03.2018.

<http://www.alternatifcozumler.adalet.gov.tr/sayfalar/istatistik/turkiye-geneli.html>. Erişim Tarihi: 30.03.2018.

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN BİREYLERE YÖNELİK FAYDALARI VE ZARARLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

İhsan ÜSTÜNTAŞ

Öğr. Gör., Bozok Üniversitesi, ihsan.ustuntas@bozok.edu.tr

Sibel DİNÇ

Öğr. Gör., Bozok Üniversitesi, sibel.dinc@bozok.edu.tr

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin bireylere yönelik faydaları ve zararları konulu bu çalışmada; teknolojik aletlerin ve internetin kullanılmasına bağlı olarak sık sık adını duyduğumuz ve karşılaştığımız dijital vatandaş, dijital yerli, dijital göçmen, dijital melez ve bilgi toplumu kavramları ele alınmaktadır. Dijital vatandaş kavramı ve dijital vatandaşlığın alt boyutları üzerinden; bilgi toplumu bireylerinin sahip olması gereken özellikler, dijital vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma amaçları ve nedenleri ortaya konulmaktadır. Bir bireyin dijital vatandaş olsun veya olmasın bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma eğilimi, isteği ve sıklığı bilgi ve iletişim teknolojilerinin bireylere sağladığı faydalar üzerinden irdelenmektedir. Teknolojinin ve internetin bireylere yönelik faydaları olduğu gibi zararları da bulunmaktadır. Faydalar veya zararlar ise bireylerin interneti ve teknolojiyi kullanımlarından sonra meydana gelmektedir. İnternetin ve teknolojinin kullanılmasına bağlı olarak bireylerin/dijital vatandaşların ne gibi faydalar elde edebildiği ve zararlı durumlarla karşılaşabileceği sorunsalından hareketle oluşturulan bu çalışmanın amacı; elde edilen veriler ışığında bireylere yönelik yapılan farklı adlandırmaları, bunlar içerisinde dijital vatandaşlık kavramını alt boyutlarıyla açıklamak, dijital vatandaşların sahip olması gereken özellikler üzerinden dijital vatandaşların profilini çizmek, bilgi ve iletişim teknolojilerinin faydalarını ve zararlarını ele almak, zararların en aza indirilebilmesine veya ortadan kaldırılabilmesine yönelik öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Dijital Kimlik, Dijital Vatandaşlık, Bilgi ve İletişim Teknolojileri

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu teknolojik aletlerin ve internet tabanlı uygulamaların kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. İnsanlık tarihinin de bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçtiği, bireylerin de bu toplumda çeşitli özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmektedir. Sahip olunması gereken bu özellikler nedeniyle bireyler “dijital vatandaş” olarak adlandırılmaktadır. Bilgi toplumunda bilgiyi üreten, paylaşan, dağıtan, geliştiren, bu sırada teknolojik aletleri ve interneti kullanan, hak ve sorumluluklarının farkında ve bilincinde olan bireyler, sıralanan özellikleri nedeniyle dijital bir kimlik kazanmaktadır. Bu kimlik ise bireylerin dijital vatandaş olarak anılmasına sebebiyet vermektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Bilgi toplumunda interneti, teknolojiyi kullanan bireylere dijital vatandaşlık adlandırması yapılsa da bireylere atfedilen kimlik sadece dijital vatandaş adlandırması ile sınırlı değildir. Örneğin; çeşitli tarihlerde dünyaya gelmiş bireyler, dünyaya geliş sıralamasına göre dijital göçmen, dijital melez, dijital yerli gibi farklı isimlerle de adlandırılmaktadır. Ancak dijital vatandaş kavramı bireylere atfedilen diğer kavramlara göre daha geniş kapsamlıdır. Zira dijital okuryazarlık, dijital ticaret, dijital etik, dijital erişim, dijital kanun, dijital iletişim, dijital sağlık, dijital güvenlik, dijital hak ve sorumluluklar olmak üzere dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutu bulunmakta ve her bir alt boyut üzerinden ise bireylerin sahip olması gereken kimi özellikler sıralanmaktadır. Kimlerin dijital vatandaş olduğu hususu; dijital vatandaşlık kavramının içeriğinden, alt boyutlarından ve bu boyutlara bağlı olarak sıralanan özellikler nezdinde ortaya konulmaktadır. Bireylerin dijital vatandaş olmasının ya da anılmasının ön koşulunun internet ve teknolojiyi kullanmak olduğu belirtilmektedir.

Ön koşul göz önüne alındığında farklı amaçlar veya kişisel eğilimler sonucu bugün dünya nüfusunun önemli bir kısmının interneti ve teknolojik aletleri kullandığı ve buna bağlı olarak da büyük bir çoğunluğu dijital vatandaş olarak adlandırmak yanlış olmamaktadır. Bu manada dijital vatandaşlığı aslında her işini internette, teknolojiyi kullanarak gerçekleştiren vatandaş olarak ifade edebilmek mümkündür. Bireylerin teknolojiyi ve interneti kullanma eğilimleri/amaçları arasında birbirlerine nazaran farklılıklar olduğu görülse de bireylerin kullanım durumlarını veya sıklığını temel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu faydalar/avantajlar üzerinden ele alınmaktadır. Buna karşın teknoloji ile içli dışlı olmaktan ötürü dijital vatandaşları bekleyen pek çok sorun veya zararlı yönler de bulunmaktadır.

Çeşitli çalışmalarda bilgi ve iletişim teknolojilerini bireylerin hangi amaçlarla kullandığı, demografik verilere göre kullanım durumunun farklılık gösterip göstermediği sayısal veriler kullanılarak ortaya konulmuştur. Kuşkusuz bu konu alanları da önemlilik arz etmektedir. Ancak bu çalışmada; internetin ve teknolojinin bireyler tarafından kullanılma nedenleri, internetin ve teknolojinin sunduğu imkanlar/avantajlar ile dezavantajlar ele alınmaktadır. Bunu yaparken de interneti ve teknolojiyi kullanma durumu ve sıklığı, kullanırken geleneklere bağlı olma, kullanmak konusunda dirençli davranmak gibi eğilimler çerçevesinde bireylere atfedilen çeşitli kavramlar açıklanmaktadır. Bu kavramlar arasından dijital vatandaş kavramına daha ayrıntılı değinilmektedir.

Çalışma; kimlerin dijital vatandaş olarak adlandırılması gerektiği, internetin ve teknolojik aletlerin kullanılmasından kaynaklı vatandaşların karşılaşabileceği dezavantajlı durumların neler olduğu problematiğinden hareketle oluşturulmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak 'Kavramsal Çerçeve' başlığı altında bilgi toplumu, bu toplumun özellikleri, dijital melez, göçmen ve yerli kavramları genel itibari ile açıklanmaktadır. İkinci olarak 'Dijital Vatandaşlık' başlığı altında dijital vatandaşlığın tanımı, alt boyutları, dijital vatandaşların dijital olmaktan kaynaklı sahip olması gereken özellikleri, bir bireyin dijital vatandaş olarak adlandırılmasının nedenleri ortaya konulmaktadır. Üçüncü olarak 'Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Bireylere Yönelik Faydaları/Zararları' başlığı altında; internetin ve teknolojinin kullanılması ile elde edilen faydalar ve karşılaşılabilecek zararlar ele alınmaktadır. Son olarak; genel bir değerlendirme yapılarak ve öneriler sunulurken çalışma sonlandırılmaktadır.

Çalışmanın ana amacı; bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak bireylere atfedilen kavramları açıklamak, bu kavramlardan dijital vatandaşlık kavramı

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

çerçevesinde hangi bireylerin dijital vatandaş olarak adlandırıldığını tespit ederek dijital vatandaşların profilini çizmek ve dijital vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerini, interneti kullanmasına bağlı olarak karşılaştıkları faydalar ile zararları ortaya koymaktır. Bu kapsamda bireylere atfedilen kavramlar nelerdir?, Kimler dijital vatandaş olarak adlandırılmaktadır?, Dijital vatandaşların özellikleri nelerdir?, Bilgi ve iletişim teknolojileri hangi amaçlarla ve neden kullanılmaktadır?, Kullanım durumunun bireylere sağladığı faydalar ile bireylerin karşılaştıkları zararlı yönler nelerdir? soruları üzerinden literatür taraması yapılarak elde edilen veriler bir araya getirilmektedir. İlgili veriler üzerinden dijital vatandaşların profili çizilen bu çalışmada; bilgi ve iletişim teknolojilerini, interneti kullanmaktan kaynaklı ortaya çıkabilecek zararları yönlerin önlenmesi hususunda öneriler sunulması dolayısıyla önem arz etmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Teknolojik gelişmeler ve internetin yaygınlaşması, daha genel anlamda ise bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler değişim ve dönüşüme öncüllük etmektedir. Değişim ve dönüşüm ise temelde; toplumsal yapıda, çeşitli alanlarda, bireylerin konumunda ve sahip olması gereken özelliklerde meydana gelmektedir. Yaşanan gelişmeler sonucu toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümü ifade etmek için dijital çağ veya bilgi toplumu kavramı kullanılmaktadır (Pektaş, 2011; Masuda, 1990). Bilgi toplumunun sanayi toplumunun devamı, sanayi toplumundan ileri bir toplumsal yapı olduğu yönünde görüşler bulunsa da büyük bir kesim bilgi toplumunu; bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak yeni bir toplumsal düzeni tanımlamak için kullanılmaktadır (Bell,1999). Bu çerçevede bilgi toplumu; bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı, üretim süreçlerinin bilgi temeli üzerine kurulduğu, hizmet sektörünün önem kazandığı ve bunların da sonucunda toplumsal yapıda ve pek çok alanda değişim ve dönüşümü ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Bülbül, 2000; Gültan, 2003).

Bilgi toplumunda bireyler zamandan ve mekandan bağımsız olarak bilgiye erişim sağladıklarından ihtiyaçlarını anında veya kısa bir sürede giderebilmektedir. Bunun yanı sıra; bireyler arasındaki mesafeyi azaltması, bilgi teknolojilerine dayalı olarak faaliyet gösteren işletmelerde iş süreçlerinde verimlilik artışı sağlanması, teknik bilgiye daha hızlı ulaşılması, bireylere daha fazla seçenek sunulması ve seçenekler arasından isteğini kullanma özgürlüğü tanınması, teknolojik imkanlar ve dijital ortamlarda sunulan olanaklarla bireyler bilginin öğrenilmesi sürecine yönelik eğitimi her yerden ve anında alabilmesi, bilgi sürekli yenilediğinden fazla miktarda ve nitelikli yayınlar üretilmesi, aynı anda bir kaynaktan daha fazla alıcıya bilgi iletilmesi, bürokrasinin azalması, az maliyetle daha fazla ve daha kısa zamanda işlerin halledilmesi gibi durumlar bilgi toplumunun özellikleri arasında yer almaktadır (Erkan, 1998; Selvi, 2012; Geray, 2003; Senn, 1995).

Toplumsal yapının haricinde teknolojik gelişmelerle ve internetin yaygınlaşmasıyla çeşitli alanlarda da yeniliklerle karşılaşmaktadır. Kamusal alanda e-devlet, sağlık alanında e-nabız, eğitim alanında e-kütüphane, ticaret alanında e-ticaret, ekonomi-finans alanında çeşitli bankaların internet ve mobil şube uygulamaları ilgili alanlarda bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin ve internetin yaygınlaşmasının ortaya çıkardığı yenilikler arasında yer almaktadır (Larson, Miller ve Ribble, 2009; Yıldırım ve Öner, 2004; Tok ve Tüzel, 2013).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Teknolojik gelişmelerin artması ve internetin yaygınlaşması bireylerin konumunda ve özelliklerinde de değişime yol açmaktadır. Bireyden değil bilgi toplumu bireylerinden bahsedilmektedir. Bilgi toplumunda bilgi üretimi fazla olduğundan bireyler sadece bilgiyi kullanan değil, aynı zamanda bilgiyi üreten, paylaşan ve dağıtan, teknolojik aletleri ve interneti de bu amaçla veya başka kişisel amaçlarla kullanan konuma yükselmektedir. Bireylerin bu konumlarından kaynaklı olarak bireylere yönelik yeni kimlikler atfedilmektedir. Bu kimlikler ise dijital yerli, dijital göçmen, dijital melez ve dijital vatandaş şeklinde sıralanabilmektedir. Bilgi toplumunda doğan, teknolojinin olmamasını düşünemeyen, bilgi toplumu ortamını doğal bulan, teknolojik yenilikleri ve bu yeniliklere bağlı olarak sunulan imkanları anlamakta ve kullanmakta sorun yaşamayan bireylere dijital yerli denilmektedir. Yeniliklere kendini yabancı hisseden, en azından dijital yerlilere göre daha önceden doğmuş ve sonrasında yeniliklerle tanışmış olan, bu sebeple de kendisini yeniliklere hazırlamaya çalışan ancak bunu yaparken de eski alışkanlıklarını bırakamayanlara dijital göçmen, kendilerini bilgi toplumuna ve yeniliklere hazırlamaya çalışanlar, değişime hazır olanlar, değişenler, değişirken eski alışkanlıklarını da bırakamayanlar dijital melez olarak adlandırılmaktadır (Prensky, 2001).

Bireylere atfedilen bir başka kimlik ise dijital vatandaşlıktır. Dijital vatandaş; teknolojiyi, interneti ve dijital olanakları kullanan, kullanırken de etik ilkeleri göz önünde bulunduran ve başkasının haklarına karşı saygılı davranan vs. birey anlamında kullanılmaktadır. Dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutu vardır. Bunlar; dijital okuryazarlık, dijital ticaret, dijital etik, dijital erişim, dijital kanun, dijital iletişim, dijital sağlık, dijital güvenlik, dijital hak ve sorumluluklar şeklinde sıralanmaktadır (Ribble ve Bailey, 2007; Çubukçu ve Bayzan, 2013).

Bireylere yönelik farklı adlandırmaların yapılmasının altında yatan çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu sebepler arasında; bireylerin karakteristik özellikleri, teknolojik aletlere sahip olma veya olmama durumları, interneti kullanma sıklığı, yenilikçi tutum, teknolojik gelişmelere ayak uydurma, yenilikleri kullanma sıklığı, teknolojik gelişmelerle hayatımıza giren olanaklara uyum sağlama durumu, ihtiyaçların giderilmesi ve tatmin olma isteği, doyuma ulaşma, demografik özellikler gibi unsurlar yer almaktadır. Bunlar haricinde bireylere yönelik yapılan adlandırmalar üzerinden bireylerin sahip olması gereken özellikler de ortaya konulmaktadır.

Bilgi toplumu bireyelerine yönelik sıralanan özellikler bu alanda çalışma yapanlarca farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda bireylerin taşıması gereken özellikler genel itibarıyla; tarafsızlık, yaratıcı ve pratik düşünce, problem çözme, etkili sunum ve konuşma, güzel yazma teknikleri, bilgi zenginliği, iş ahlakına sahip olmak, analizi yapmak, özel yaşama ve hobilere zaman ayırmak, sürekli öğrenmek, zamanı ve stresi yönetmek, verimli bir raporlama geleneğine sahip olmak, çeşitliliği yönetmek, stratejik karar vermek, takım çalışmasına yatkınlık, amaç, hedef ve vizyon sahibi olmak, strateji geliştirmek, sonuç odaklı olmak, risk alabilmek, değişimcilik ve yenilikçilik şeklinde sıralanabilmektedir (Bir, 2010; Yücel, 1997:25). Ayrıca bilgi toplumu bireyelerinin taşıması gereken özellikler dijital vatandaşlığın alt boyutları üzerinden de açıklanabilmektedir.

Görüldüğü üzere; teknolojik gelişmelerin artmasına, internetin yaygınlaşmasına bağlı olarak çeşitli alanlarda yeni imkanlarla karşılaşmaktadır. Bu yeni imkanlarla birlikte ise toplumsal yapı yeniden şekillenmekte ve bu şekillenışı izah etmek için ise bilgi toplumu kavramı kullanılmaktadır. Çeşitli alanlarda karşılaşılan yenilikler, sunulan imkanlar, teknolojik

gelişmeler, internet tabanlı uygulamaların artması bireyin konumunda değişikliğe yol açmakta ve bireylere yeni kimlikler kazandırmaktadır. Bu yeni kimlikler üzerinden ise bireylerin sahip olması gereken özellikler de farklı nedenlere bağlı olarak değişiklikler göstermektedir.

3. DİJİTAL VATANDAŞLIK

Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile birçok işlem bilgisayar ve internet aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır. Günlük hayatta yapılan resmi işlemler, bankacılık işlemleri, iletişim, eğitim, üretim, alışveriş gibi işlemler dijital ortamda da yapılmaya başlanınca dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır (Görmez, 2016). Ekonomik, sosyal, eğitim, sağlık, siyasi, kamusal, ticaret, kültürel gibi daha pek çok alanda bilgi ve iletişim teknolojilerini, interneti kullanan bireylere dijital vatandaş denilmektedir. Ancak dijital vatandaşlığı sadece çeşitli alanlarda karşılaşılan yenilikleri, teknolojiyi ve interneti kullanan birey olarak tanımlamamak gerekmektedir. Çünkü dijital vatandaşlık dokuz alt boyutu ile daha kapsamlı ele alınması gereken bir kavramdır. Dijital vatandaşlığın alt boyutlarını maddeler halinde aşağıdaki gibi ele almak mümkündür:

- Dijital erişim (Herkes İçin İnternet); yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi, etnik kimlik, fiziksel veya zihinsel farklılıklar göz önüne alınmadan herkesin birey olarak eşitlik ilkesi gereğince teknolojik imkanlara, yeniliklere erişim sağlaması anlamına gelmektedir. Kısacası herkesin her zaman ve her yer de ayırım yapılmaksızın teknolojiye ve internete erişim sağlaması anlamında kullanılmaktadır.
- Dijital etik; etik davranışları sanal dünyada yani elektronik ortamlarda da dikkat ederek uygulamaktır. Örneğin; internet ortamında çeşitli uygulamalarda insanlar zaten beni tanımıyor, beni nereden bulacak gibi düşüncelere kapılıp başkasına küfür etmek dijital etik kapsamında etik olmayan bir davranıştır.
- Dijital iletişim; iletişim biçimindeki değişikliğin farkında olmak şeklinde ifade edilmektedir. Yani iletişim biçimindeki duman, güvercin, mektup, telefon, anlık mesajlaşma, e-posta, cep telefonu gibi değişimlerin farkında olmak ve iletişimi elektronik araçlar vasıtasıyla yapıldığının bilincinde olmaktır.
- Dijital kanun; elektronik ortamlarda bireylerin uyması gereken kuralları ve kurallara uyulmadığı takdir de yaptırımların olduğu anlamında gelmektedir. Örneğin; elektronik ortamlarda uyuşturucu satışı yapılmasının, içerik itibarıyla bazı yayınların sanal ortamlarda sunulmasının yasak olması dijital kanun kapsamında ele alınmaktadır.
- Dijital okuryazarlık; öğretme, öğrenme, bilgi arama, üretme, dağıtma veya paylaşma süreçlerinin teknolojiyi veya interneti kullanarak gerçekleştirilmesidir.
- Dijital ticaret: internet ortamında satın alma ve satma veya sipariş verme işlemlerini yapacak yeterliliğe sahip olmak manasında kullanılmaktadır.
- Dijital sağlık; stres, göz sağlığı, bel ve sırt ağrıları, içe kapanıklık gibi dijital ortamlarda fiziksel, ruhsal ve psikolojik açılardan doğrudan veya dolaylı olarak sağlığı tehdit eden unsurların olabileceğinin farkında olmaktır.
- Dijital hak ve sorumluluklar; bireylerin elektronik ortamlarda grup oluşturmaları, görüş bildirmeleri, iletişim kurmaları, özgürce kendini ifade edebilmek gibi hakları kapsamaktadır. Ancak bu hakları kullanan her bireyin sorumlu bir birey gibi davranması

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

gerekmektedir. Bireyler sanal ortamlardaki davranışlarının sorumluluğunu üstlenmeli ve başka bireylerin haklarına karşı saygı duymalıdır.

- Dijital güvenlik; kişisel bilgilerin korunması, elektronik araçların virüse maruz kalmaması, siber saldırılar gibi durumlara karşı bireylerin elektronik veya sanal ortamlarda kendi güvenliklerini sağlayacak önlemleri alması anlamında kullanılmaktadır (Ribble ve Bailey, 2007; Çubukçu ve Bayzan, 2013; Alberta, 2012).

Kıscacası; dijital vatandaşlık teknolojik aletleri ve interneti kullanan birey tanımlamasının ötesinde daha geniş anlamda kullanılan bir kavramdır. Başka bir ifadeyle bir bireyin yalnızca interneti veya teknolojiyi kullanması onu dijital vatandaş yapmaya yetmemektedir. Kullanmanın yanı sıra bir bireyin yukarıda ifade edilen dokuz boyutu da içselleştirerek uygulaması gerekmektedir. Bu kapsamda kime dijital vatandaş denilmelidir? Sorusunun yanıtlanması gerekmektedir.

Dijital vatandaşlığın ön koşulunun interneti ve teknolojiyi kullanmak olduğu ortadadır. Ancak dijital vatandaşlığın dokuz boyutu da göz önüne alındığında teknolojiyi ve interneti kullanan herkese dijital vatandaş denilemeyeceği de açıktır. Bu nedenle kimlere dijital vatandaş denilmesi gerektiğinin, daha doğru bir ifade ile dijital vatandaşların profilinin ortaya konulabilmesi için dijital vatandaşlığın alt boyutları üzerinden bireylerin sahip olması gereken özelliklerin neler olduğuna bakılmalıdır. Bu çerçevede bireylerin taşıması gereken özellikler arasında şu hususlar yer almaktadır: çevrimiçi olanaklardan yararlanabilen, kolay öğrenmenin bilincinde olan, yaratıcı ve kendini iyi tanıyan, başkalarının haklarına saygı duyan, teknolojiyi ve interneti nasıl ve ne zaman kullanacağını bilen, ihtiyaçlarını sanal ortamlarda sunulan olanaklarla giderebilen, bu ortamlarda geçerli olan kural, politika ve kanunlar hakkında bilinçli olan, sorumluluk bilincine sahip, aldığı tedbirler sayesinde kendi güvenliğini sağlayabilen, teknolojiyi özgürce kullanabilen, bu sırada kendisini özgürce ifade edebilen, elektronik ortamlarda işlenen suçlar ve yapılan haksızlıklara karşı şikâyet hakkını kullanılabilen ve bu kişileri uyarabilen, sağlığı tehdit eden unsurların farkında olan şekilde sıralanabilmektedir (Çubukçu ve Bayzan, 2013; Folkerts ve Lacy, 2004; Churches, 2011). Bu kapsamda sayılan özelliklere sahip olan bireyleri dijital vatandaş olarak adlandırmak mümkündür. Başka bir anlatımla dijital vatandaş; bilgi toplumunda internet veya teknolojiyi etik ve evrensel kurallar çerçevesinde kullanan, her türlü tehlikenin bilincinde olan ve sahip olması gereken çeşitli özellikleri de taşıyan birey olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2015).

4. BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN BİREYLERE YÖNELİK FAYDALARI/ZARARLARI

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile internetin yaygınlaşmasına bağlı olarak bireyler; teknolojiyi, interneti ve yenilikleri kullanma isteğine, sık kullanma durumuna, kullanmak isteyip geleneklerine de bağlı kalmak istemesine, yeniliklere direnç göstermesine göre farklı kimliklerle adlandırılmaktadır. İlgili kimlikler üzerinden bilgi toplumu bireylerinin sahip olması gereken özellikler ortaya konulmakta ve bireyler bu özellikler sayesinde dijital vatandaş olarak anılmaktadır.

Bireyler dijital vatandaş olarak anılsın veya anılmasın, farklı kimlikler üzerinden bireylere yönelik tanımlamalar yapılsın veya yapılsın bugün dünya nüfusunun önemli bir kısmının

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

teknolojiyi ve interneti kullandığı kabul edilmektedir. Bireylerin teknolojiyi ve interneti kullanma nedenlerini, bilgi ve iletişim teknolojilerinin bireylere sağladığı faydalar üzerinden ele almak mümkün görünmektedir. Bu bağlamda teknolojinin, yeniliklerin ve internetin bireylere sağladığı faydalar aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

- Çeşitli oyunlara, müziklere, filmlere ve videolara elektronik ortamlarda erişim sağlama,
- Daha kısa sürede daha çok hedef kitleye ulaşma,
- İhtiyaç duyulan bilgiye hızlı ve kolay erişim sağlama,
- Anında herhangi bir olaydan haberdar olma,
- Eş zamanlı yayın olanağı ve online eğitim imkanları,
- Daha az maliyete katlanarak veya hiç maliyete katlanmadan istediğini elde edebilme,
- Bireyler arası mesafelerin kısaltması veya ortadan kalkması,
- Birden fazla insanla aynı anda iletişim kurabilme,
- Bilginin üretiminde, paylaşımında ve dağıtımında kolaylık,
- Resmi belge ve dokümanlara daha kısa sürede erişim sağlanma,
- İhtiyaç duyulan gereksinimleri; alternatifleri ile karşılaştırarak satın almak, satmak veya sipariş vermek, ürünlerden memnun kalınmadığı takdirde geri bildirim mekanizmasının ve iade süreçlerinin aynı yollarla işletilebilmesi,
- Kişisel zevk ve tercihlere göre istenilen ürünlere ulaşma, ürünlerin bilgisine erişim sağlama,
- Boş zamanı değerlendirme,
- Ev arama, satma ve kiralama süreçlerinde kolaylık,
- Bankacılık işlemlerinin bankalara gitmek yerine elektronik ve mobil uygulamalar üzerinden halledilmesi,
- Bürokrasinin azalması vs. yer almaktadır (Özçınar, 2011; Sırakaya ve Seferoğlu, 2013; Köksal, 2015).

Teknolojik gelişmelere ve internetin yaygınlaşmasına bağlı olarak yukarıda sıralanan avantajlar veya imkanlar sayesinde önceden yapılan işlemler artık daha farklı, daha kısa yollardan ve saniyeler içinde gerçekleşmektedir. Çünkü hemen hemen her alanda elektronik veya mobil uygulamalara rastlamak mümkündür. Sık sık karşılaşılan bu uygulamalar faydaları nedenleriyle bireyler tarafından kullanılmakta ve kullanım durumu da giderek artmaktadır. Teknolojik gelişmelerin ve aletlerin, internetin bireylerin hayatına sunduğu yenilikler, faydalar elbette bunlarla sınırlı değildir. Her alanda yeni bir uygulama veya gelişmeyle karşılaşılmasa da her geçen gün farklı uygulamalara, eski uygulamalarda güncellemeler yapılarak bunlar arasına yenilerinin eklenmesine şahit olunmaktadır. Bunun yanı sıra bireyler de bu yeni uygulamaları, teknolojiyi ve interneti daha çok kullanmaktadır.

Teknolojik gelişmelerle gün geçtikçe artan internet tabanlı uygulamaların bireylere sağladığı avantajlar, sunduğu imkanlar olsa da ilgili uygulamaların kullanılmasıyla bazı dezavantajlarda ortaya çıkabilmektedir (Kleiman, 2004). Bu kapsamda bireyler aşağıda ifade edilen dezavantajlı durumlarla karşı karşıya gelebilmektedir:

- Bireylerin duygu durumlarında ani değişiklik,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Bilgi toplumunda bilgi zenginliği olduğundan elde edilen bilgilerin güvenilir ve doğru olmaması durumu,
- Bakmadan alınan ürünlerde defolu ürün veya istenilen üründen başka bir ürünün gönderilmesi gibi sorunlarla karşılaşılması,
- Kişisel verilerin ele geçirilmesi,
- Anında ödeme ile satış esnasında sanal ortamlarda dolandırılma ihtimali,
- İnternet kullanımı için çok fazla zaman ayırma sonucu asosyal birey olma ihtimalleri,
- İçine kapanık olma ve kendini doğru ifade edememe,
- Zamanı iyi yönetememe,
- Teknolojik aletlerden ve sanal ortamlardan uzak durma konusunda sorun yaşama,
- Sanal ortamlarda yeteri düzeyde güvenlik önlemi alınmaması durumunda saldırıya açık olma,
- Aşırı kullanıma bağlı olarak sağlık sorunlarının ortaya çıkması,
- Teknoloji bağımlılığı vs. şeklinde sıralanabilmektedir (Caplan, 2002; Ocak ve Şahin, 2011; Vural ve Bakır, 2007).

Özetle; bilgi ve iletişim teknolojileri ile internetin kullanılması, kullanımın oranlarının gün geçtikçe artması nedenlerini; bireylerin kişisel eğilimleri, özellikleri ve fayda merkezli bir pencereden ele almak mümkün görünmektedir. Kullanıma bağlı olarak bireyler çeşitli faydalar elde etse de yine teknolojinin ve interneti kullanılmasına bağlı olarak bireylerin karşı karşıya kalabileceği sorunlar da bulunmaktadır. Bu sorunlar ise yukarıda izah edilen zararlı/dezavantajlı yönler üzerinden ele alınabilmektedir.

SONUÇ

Teknolojik gelişmeler ve internetin yaygınlaşması ile hemen hemen her alanda değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümü, yeniden şekillenışı ifade etmek amacıyla bilgi toplumu kavramı kullanılmaktadır. Bilgi toplumunda bireylere pek çok olanak sunulmak ve bu olanaklarla bireylerin yaşantısı kolaylaşmaktadır. Bireylerin yaşantısının nasıl kolaylaştığı bilgi toplumunun özellikleri üzerinden anlatılabilmektedir. Bireylerin de bilgi toplumunun meyvelerinden yararlanabilmesi için sahip olması gereken özellikler farklılıklar göstermektedir. Bireyden değil bilgi toplumu bireylerinden bahsedildiği için bireylerin bilgi toplumunda sahip olduğu özellikleri ve eğilimleri dolayısıyla bireylere yönelik farklı kimlikler atfedilmekte ve bu kimlikler üzerinden bireylerin sahip olması gereken özellikler sıralanabilmektedir. Bireylerin taşınması gereken özelliklerin izahatı, en geniş dijital vatandaşlık ve alt boyutları üzerinden yapılabilmektedir. Bu çerçevede; yalnızca interneti veya teknolojiyi kullanmak bir bireyi dijital vatandaş yapmaya yetmemektedir. Bunun yanı sıra bir bireyin diğer özelliklere de sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle de herkese dijital vatandaş da denilememektedir.

Dijital vatandaşlığın, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklardan faydalanmanın ön koşulu teknolojiyi ve interneti kullanmaktan geçmektedir. İnternetin ve teknolojinin dijital vatandaş olsun ya da olmasın bir birey tarafından kullanılma nedenleri faydalar üzerinden

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

anlatılabilmektedir. Ancak faydalar olduğu gibi teknoloji ve interneti kullanmanın zararlı yönleri de bulunmaktadır.

Teknoloji ve internetin bizlere sunduğu imkanlardan herkesin faydalanabilmesi için; tanıtımlar yapılmalı ve artırılmalı, bireyler bilgilendirilmeli, kamu spotları oluşturulmalı ve artırılmalı, kullanım kılavuzları oluşturulmalı, fiyatlar her kesimden insanın alabileceği düzeyde belirlenmeli, alt yapı sorunları ve teknik arızalar kısa sürede giderilmeli, bireyler bilinçlendirilmeli, yeni teknolojik ürünler daha fazla tanıtılmalı, faydalar ve zararlar hakkında bilgi verilmelidir

Bireyler; sağlık sorunları, güvenlik açığı, günlük kullanım miktarı, yanlış kullanımların ne gibi sonuçlar doğurabileceği, dolandırıcılık, her bilgiye inanmamak, zamanı iyi yönetmek, bağımlılık, kişilik özelliklerde olumsuz değişiklikler, kendini kontrol edememe, stres ve öfke yönetimi, herhangi bir şeyin alım veya satışında yaşanabilecek sorunlar, sanal ortamlarda verilerin ele geçirilmesi gibi durumlara karşı bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir.

Zararların önlenmesinde ve faydalarını öğretilmesinde başta karar vericilerin, sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin iş birliği içine girmesi gerekmektedir. Faydaların-zararların neler olduğu, zararların nasıl en aza indirileceği, faydalı yanların nasıl öğretilebileceği konularında bireyler bilgilendirilmeli, bilinçlendirilmeli, bu hususlara yönelik kılavuzlar hazırlanmalı, eğitimler verilmeli ve politikalar oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

ALBERTA E. (2012). "Digital Citizenship Policy Development Guide", <https://education.alberta.ca/media/3227621/digital-citizenship-policy-development-guide.pdf>. Erişim tarihi: 22.03.2018.

AYDIN, A. (2015). "Dijital vatandaşlık", Türk Kütüphaneciliği, 29(1): 142-146.

BELL, D. (1999). The Coming of Post-Industrial Society, Basic Books, New York.

BİR, B. (2010). "Yönetim ve Organizasyon", Ders Notları, Doç. Berat Bir.

BÜLBÜL, R.A. (2000). Uluslararası İletişim. 3.Baskı, Damla Ofset, Konya.

CAPLAN, S. E. (2002). "Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being: Development of a Theory-Based Cognitive-Behavioral Measurement Instrument", Computers in Human Behavior, 18:553-575.

CHURCHES, A. (2011). "The Digital Citizen", <http://edorigami.wikispaces.com/The+Digital+Citizen>. Erişim tarihi: 22.03.2018.

ÇUBUKCU, A. ve BAYZAN, Ş. (2013). "Türkiye'de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri", Middle Eastern & African Journal of Educational Research, 5: 148-174.

ERKAN, H. (1998). Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, İş Bankası Yayınları.

FOLKERTS, J. ve LACY, S. (2004). The Media in Your Life, Pearson Education Inc.: USA.

GERAY, H. (2003). İletişim ve Teknoloji, Ütopya Yayınları, Ankara.

GÖRMEZ, E. (2016). Öğretmen Adaylarının "Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları" Hakkındaki Görüşleri (Bir Durum Çalışması), Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 11(21).

GÜLTAN, S. (2003). Bilgi Toplumu Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye, Üniversitesi Basımevi, Ankara.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- KLEİMAN, G. M. (2004). "Myths and Realities About Technology in K-12 Schools: Five Years Later", *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 4(2): 248-253.
- KÖKSAL, Y. (2015). "İnternet Bağımlılığı ile İnternette Alışveriş İlişkisi Üzerine Bir İncelenme; Üniversite Öğrencileri Uygulaması", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12:117-130.
- LARSON, L., MİLLER, T. ve RİBBLE, M. (2009). "Considerations for Digital Age Leaders", *Learning & Leading with Technology Magazine*, (4): 12-15.
- MASUDA, Y. (1990). *Managing in the Information Society*, Basil Blackwall, Mass., USA.
- OCAK, M. A. ve ŞAHİN, S. (2011). *Teknoloji Destekli Sınıflarda Öğrenme Kazanımları ve Değerlendirilmesi, Eğitimde Teknoloji Entegrasyonu*.
- ÖZÇINAR, Z. (2011). "The Relationship Between İnternet Addiction and Communication, Educational and Physical Problems of Adolescents in North Cyprus", *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 21(1):22-32.
- PEKTAŞ, E. K. (2011). "Belediye Hizmetlerinde Bilgi-İletişim Teknolojilerinin Kullanımı ve E-Belediye Uygulamalarındaki Son Gelişmeler: Bir Literatür Taraması", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1): 65-88.
- PENSKY, M. (2001). "Digital Natives, Digital Immigrants", *On the Horizon*, MCB University Press, October, Vol:9 (5): 1-6.
- RİBBLE, M. ve BAİLEY, G. (2007). *Digital Citizenship in Schools*. Eugene: International Society for Technology in Education.
- SIRAKAYA, M. ve SEFEROĞLU, S. S. (2013). "Öğretmen Adaylarının Problemleri İnternet Kullanımlarının İncelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1):356-368.
- SELVİ, Ö. (2012). "Bilgi Toplumu, Bilgi Yönetimi ve Halkla İlişkiler", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi e-GİFDER*, Sayı:3: 192-214.
- SENN J. A. (1995). *Information Technology in Business*, Prentice Hall Int New Jersey.
- TÜZEL, S. ve TOK, M. (2013). "Öğretmen Adaylarının Dijital Yazma Deneyimlerinin İncelenmesi", *Tarih Okulu Dergisi*, 2(XV).
- VURAL, A. B. ve BAKIR, U. (2007). "Distopyan Perspektiften Bilgi İletişim Teknolojileri ve İnsanlığın Geleceği", *Selçuk Üniversitesi Selçuk İletişim Dergisi*, 5(1):5-21.
- YILDIRIM, U. ve ÖNER, Ş. (2004). "Bilgi Toplumu Sürecinde Yerel Yönetimlerde Eğitim-Bilişim Teknolojisinden Yararlanma: Türkiye'de E-Belediye Uygulamaları", *The Turkish Online Journal of Educational Technology-Tojet*, January, 3(1).
- YÜCEL, İ.H. (1997). "Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu", *Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı*.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

KÜLTÜREL ZEKANIN BİREYSEL GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Alper GÜRER

Öğr. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, alpergurer@gmail.com

Gamze Ebru ÇİFTÇİ

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, gamzeebruciftci@hotmail.com

ÖZET

Her işletme bir örgüt kültürüne sahip olduğu gibi bu kültür, içinde bulunulan toplumun kültürü ile etkileşim içindedir. Örgüt içindeki her bir birey kendi bireysel kültürü ile örgüt kültürünü içselleştirerek o örgütle uyum sağlamayı amaçlar. Bireylerin kültürel zeka düzeylerinin bu uyum sürecinde olduğu kadar çalışanların girişimcilik yönelimleri üzerinde de etkili olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bireylerin kültürel zekalarının girişimcilik yönelimlerini etkilediği hipotezini test etmek bu araştırmanın temel amacı olarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda kültürel zeka ve bireysel girişimcilik yönelimini ölçen alanda geçerli ve güvenilir iki ölçekten ve demografik sorulardan oluşturulan bir anket form hazırlanarak 421 üniversite öğrencisine uygulama yapılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda, bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutları risk alma, yenilikçilik ve proaktifliğin kültürel zeka alt boyutları olan üst biliş, biliş, motivasyon ve davranış boyutlarından etkilendiği, bu etkinin ise pozitif yönde olduğu ve istatistiksel olarak anlamlılık içerdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültürel zeka, bireysel girişimcilik yönelimi, üniversite öğrencileri.

EFFECT OF CULTURAL INTELLIGENCE ON INDIVIDUAL ENTREPRENEURSHIP ORIENTATION

ABSTRACT

Just as every firm has an organizational culture, this culture interacts with the culture of the society in which it present. Every individual in the organization aims to harmonize with that organization by internalizing its own individual culture and organizational culture. It is thought that the level of cultural intelligence effect this adaptation process as well as entrepreneurship orientations of the employees. So, testing the hypothesis that cultural intelligence of individuals influence their entrepreneurial orientation is designed as the main objective of this research. In this context, a questionnaire form consisting of two valid and reliable subscales that measure cultural intelligence and individual entrepreneurship orientation and demographis questions was prepared and applied to 421 university students. As a result of the obtained data, it was seen that individual entrepreneurship orientation subscales, which are risk taking, innovativeness and proactivity, are affected by subdimensions of cultural intelligence which are metacognition, cognition, motivation and behavior and this effect is positive and statistically significant.

Key words: Cultural intelligence, Individual entrepreneurship orientation, university students.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmelerin, önemli siyasi ve ideolojik değişimlerle artan küreselleşme unsurunun yarattığı bireysel, toplumsal ve ekonomik etkiler dünya pazarını daraltmıştır. Bu daralma örgütler açısından hem bir fırsat hem de birçok sorunları beraberinde getirmiştir. Böylece ortaya çıkan yeni dünya düzeni bir taraftan örgütlerin dünyanın farklı ülkelerinde faaliyet gösteren diğer örgütlerle etkileşim halinde olmasını ve ortak iş yapabilmesini kolaylaştırırken diğer taraftan da uluslararası işletmeler için farklı kültürlerden çalışanları ve müşterileri ortaya çıkarmıştır.

Örgütler toplumsal çevre içerisinde faaliyet gösteren içinde buldukları toplumun kültürel yapısından etkilenen ve bu yapıyı etkileyen mekanizmalardır. Gerek örgüt hedeflerinin belirlenmesinde gerekse bu hedeflere ulaşılmasında ulusal kültür ve alt kültürler önemli bir değişkendir.

Küresel ekonomide farklı kültürlerden giderek artan işgücü demografisi ve ticaret örgütlerinde çeşitlilik arttıkça, bireylerin farklı kültürel veya etnik kökene sahip kişilerle düzenli olarak çalışması ve etkileşimde bulunma sıklığı da artmıştır (Rosenauer vd., 2016: 628). Bu durumun bir sonucu olarak bireyler ve örgütler için farklı kültürlerden insanlarla çalışmanın beraberinde getirdiği, kültürel engeller ve farklılıkların zorlukları kendini göstermeye başlamıştır (Ang vd., 2006:100). Uluslararası arenada var olmaya çalışan iş dünyasında, çalışanların farklı kültürlere karşı duyarlı olması, bu farklı kültürlerde yetişmiş diğer çalışanlarla etkileşim kurabilmeleri ve karşılaşılan yeni kültürleri analiz edebilmeleri bir gereklilik halini almıştır. Bu bağlamda günümüzün farklı kültürlerden insanları birlikte çalışma zorunluluğuna iten piyasa şartlarında ulusal ve uluslararası düzeyde, farklı kültürel sistemleri anlama ve kültürel farklılıklara uygun davranışlar sergileme yönündeki kültürel becerilere sahip olmanın örgütler için önemli bir rekabet avantajı yaratacağı açıktır. Bu kültürel becerinin gelişmesi de kültürel zeka aracılığıyla olacaktır.

Alan yazınında daha çok yeni olan kültürel zeka kuramı, 21. yüzyılın başında, dünyada benzeri görülmemiş bir küreselleşme ve birbirine bağlılık yaşandığı sırada tasarlanarak (Ang vd., 2011: 582) kökenleri 2000'li yıllarda öncelikle işletme yönetimi literatüründe kurulmuştur (Young vd., 2017: 32). Early ve Ang (2003) tarafından, bir bireyin kültürlerarası ortamda veya çok kültürlü bir ortamda başarılı olmasını sağlayan yetenekler seti olarak kavramsallaştırılan kültürel zeka, farklı kültürlerden çalışma gruplarını yönetebilme ve birlikte çalışabilmede önemli bir kriter olarak görülmektedir (Ersoy ve Ehtiyar, 2015: 43).

Elbette uluslararası alandaki bu tür gelişmeler kültürel zekanın öneminin artmasının yanında diğer bir unsur olan girişimcilik kavramının da önemini artırmıştır. Küreselleşme, girişimcilik faaliyetlerinin içeriğini genişleterek gerek örgütsel gerekse bireysel boyutta farklı kültürleri anlama ve bu doğrultuda strateji geliştirme becerilerini ön plana çıkarmaktadır. Girişimci olan ve girişimcilik özelliklerini geliştirebilen toplumların ve bireylerin, sosyal ve ekonomik anlamda önemli kazanımlar elde ettikleri görülmektedir.

Bu kapsamda çalışma, kültürel farklılıklar içerisinde faaliyet göstermek durumunda olan girişimcilerin bu farklı kültürleri anlayabilme ve bu kültürlere uygun davranış kalıplarını geliştirebilme becerilerini ifade eden kültürel zekalarının bireysel girişimcilik yönelimleri ile olan ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla tasarlanmıştır. Kültürel zeka ile bireysel girişimcilik yönelimi arasındaki ilişkinin net bir şekilde ortaya konulması ile kültürel uyumumuzu destekleyen kültürel zekanın bireysel girişimcilik yönelimimizdeki etkisi anlaşılabilir daha

başarılı olmak için kültürel farklılıkları kavrayan ve buna uyum sağlayan çalışanlar üzerinde yapılması gerekenler daha net planlanabilecektir.

1. Kültürel Zeka

Kültürel zeka, Schmidt ve Hunter'ın (2000) olguları doğru kavramak ve çözüm üretmek yönündeki genel zeka tanımı ile tutarlı bir şekilde, Earley ve Ang (2003) tarafından “bir bireyin kültürel açıdan farklı ortamlarda çalışırken kültürel farklılıkları yönetebilme kabiliyeti”ni ifade eden bir zeka türü olarak literatüre kazandırılmış ve çağdaş zeka kuramları içerisinde önemli bir yer edinmiştir (Ang vd, 2007: 337).

Kültürel zeka ile ilgili yapılmış ve literatürde öne çıkan bazı tanımlar şu şekilde sıralanabilir:

- Kültürel zeka, bir kültür hakkında bilgi sahibi olmak, bu kültürlerle etkileşim halinde iken esnek bir şekilde uygun davranış biçimlerini geliştirerek bu kültüre uyum sağlamak, düşünce ve davranışlarını yeniden yapılandırmaya çalışmaktır (Thomas ve Inkson, 2003).
- Kültürel zeka, bireylerin, farklı kültürden olan kişilerin yabancı ve belirsiz hareketlerini, o kültürde yaşayanların yaptığı gibi yorumlayabilmesini sağlayan doğal bir kabiliyettir (Earley ve Mosakowski, 2004: 1).
- Kültürel zeka, kişinin farklı kültürel çevrelerde çalışabilmesi, yaşayabilmesi, çevresine uyum sağlayabilmesi ve kültürel farklılıkları etkin bir şekilde yönetebilmesi olarak tanımlanabilir (Ang vd. 2007: 336).
- Kültürel zekayı, insanların çevrelerinin kültürel yönlerine adapte olmasını, seçmesini ve şekillendirmesini sağlayan, kültürel üst bilişle bağlantılı, etkileşimli bilgi ve becerilerin bir sistemi olarak tanımlayabiliriz (Thomas vd. 2008: 127).
- Kültürel zeka, “farklı kültürler ile etkileşime girme yeteneği açısından insanlar arasında görülen farklılıkları açıklamak üzere ileri sürülen bir zeka alanı olarak nitelendirilebilir” (İlhan ve Çetin, 2014: 95).

Kültürel zeka, bir bireyin kendi kültürü dışındaki bireylerle etkileşimde bulunma kabiliyetini artıracak bir yeteneğidir. Kültürel zeka düzeyi yüksek olan kişiler, farklı kültürel geçmişe sahip kişilerle etkili bir şekilde iletişim kurabilirler (Jyoti ve Kour, 2017: 767). Spesifik olarak, kültürel zeka, bir kişinin sosyal becerileri, bir kültürel bağlamdan diğerine aktarması için etkili olmasına izin veren, temelden ileri seviyeye kadar bir dizi beceriyi ele alır. İyi gelişmiş olduğunda, kültürel zeka seti, farklı kültürleri tanıma, onlara saygı duyma ve onlarla uzlaşma olanağı tanır (Brislin vd., 2006: 53). Kültürel zeka esnek ve yumuşak olduğu için farklılaşan çok kültürlü ortamlarda sağlayacağı ipuçları ile bir kişiye yardım edebilir (D'souza vd., 2017: 111).

Kültürel farklılıkların başarılı bir şekilde yürütülmesinde, iletişim etkinliklerinin devamı için bireylerin sahip olduğu kültürel zeka seviyeleri önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır (Thomas ve Inkson, 2009). Güçlü kültürel zeka yetenekleri, bireylerin çalışma ihtiyaçları ve perspektiflerini daha doğru bir anlayışla ele almalarına ve kültürel farklılığa sahip bireylerle güçlü ilişkiler kurulmasına yardımcı olmaktadır (Taş vd., 2017: 323). Kültürel zekanın önemi kültürel bilgi sayesinde farklı kültürleri daha iyi anlama, muhtemel farklılıklara uyum sağlama ve bu doğrultuda davranış farklılığı yaratabilme gücünde yatmaktadır (Ang ve Van Dyne, 2015).

Early ve Ang (2003), kültürel zekayı, üst biliş, biliş, motivasyon ve davranış olmak üzere dört boyutta ele almışlardır (Ang vd., 2006: 101; Ang ve Van Dyne, 2015: 16-18):

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Üst Biliş, kültürel bilgiyi edinme ve anlama zihinsel kabiliyetini yansıtan kültür hakkında bilgi yapılarıdır. Üst biliş boyutu, kültürlerarası etkileşimler sırasında bireyin bilinçli kültürel farkındalık düzeyini belirtir. Üst biliş boyutu yüksek olan bireyler kendi kültürel varsayımlarını bilinçli bir şekilde sorgulayabilirler ve kültürel bilgilerini, diğer kültürlerden kişilerle iletişim halindeyken ayarlayabilirler. Kültürel zekanın üst biliş boyutu; bireyin farklı kültürel ortamlarda karşılaştığı durumlar hakkında aktif düşünmesine olanak sağlar; bireyin diğer kültürlerle ilgili önyargılara dayanmaması noktasında bilgisini sorgulamasını sağlar, bireyleri uygun stratejiler uygulamaya yönelterek kültürlerarası etkileşimde istenen sonuçlara ulaşmaları olasılığını artırır.

Biliş, bireylerin kültürel bilgiyi edinme ve anlama süreçlerini yansıtır. Üst biliş boyutu, üst düzey bilişsel süreçlere odaklanırken, biliş boyutu, eğitim ve kişisel deneyimlerden edinilen farklı kültürlerdeki normlar, uygulamalar ve sözleşmeler hakkındaki bilgileri yansıtır. Dolayısıyla, kültürel zekanın biliş boyutu, bir kişinin kültürel bilgi seviyesini veya kültürel çevre hakkında sahip olduğu bilgiyi ifade eder. Çağdaş dünyada çok çeşitli kültürlerin varlığı göz önüne alındığında, biliş boyutu, kültürel farklılıkların yanı sıra kültürel evrensel farklılıkların bilgisini gösterir. Biliş boyutu, insanların düşüncelerini ve davranışlarını etkiler. Bir toplumun kültürünü ve kültürün bileşenlerini anlamak, bireylerin bir kültüre özgü sosyal etkileşimi şekillendiren ve oluşturan sistemleri daha iyi değerlendirmelerini sağlayarak, biliş boyutu yüksek bireylerin, kültürel olarak farklı bir toplumdaki insanlarla daha iyi etkileşime geçebilmeleri üzerinde etkili olur.

Motivasyon, bireyleri farklı kültür ortamlarında öğrenmeye doğru yönlendirecek ve kültürlerarası ortamda işlev gören bireysel dikkat, enerji ve yetenekleri yansıtır. Motivasyon boyutu, yeni kültürel ortamlarda uyuma yönelik çaba ve enerjiyi tetiklediği için kültürel zekanın sürdürülebilirlik değişkenidir. Örneğin, Japonca bilen ve diğer kültürlerden kişilerle etkileşimde bulunmayı seven Çinli bir yönetici, Japonya'daki bir meslektaşısıyla konuşma yapmaktan tereddüt etmeyecektir. Buna karşın, sadece Japonca bilen ama kültürlerarası buluşmalardan hoşlanmayan başka bir Çinli yönetici, kültürlerarası etkileşime girme ihtimalini azaltacaktır.

Davranış, farklı kültürlerden insanlarla etkileşim kurarken uygun sözlü ve sözsüz eylemlerin gösterilmesini sağlayan bireysel yetenekleri yansıtır. Davranış boyutu, bir kişinin kültürlerarası durumlara uygun şekilde sözlü ve sözsüz olarak davranma derecesini belirtir. Dolayısıyla, davranışsal kültürel zekası yüksek olan bireylerin esnek bir şekilde davranışlarını farklı kültürel ortamların özelliklerine göre ayarlayabileceği söylenebilir. Davranışsal ifadeler kültürlerarası iletişimlerde özellikle göze çarpmaktadır, çünkü davranış boyutunun, gözlemcilerin başkalarının kültürel zekasını değerlendirmek için kullandıkları en kritik faktör olduğu söylenebilir.

Thomas ve Inkson (2009) ise kültürel zekayı üç boyutu ile incelemişlerdir. Bu bileşenleri, bilgi (kültür ve kültürlerarası iletişimin esas ilkelerine dair bilgi oluşturmak); farkındalık (kültürlerarası durumlarda karşılaşılan olaylara düşünceli ve yaratıcı biçimde dikkat etme yeteneği) ve beceriler (bilgi ile farkındalığın davranışlara yansıtılması) olarak sıralamışlardır. Bazı araştırma sonuçları, kültürel zekanın çalışanların örgütsel davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Kültürel zeka iş performansı ile ilişkilidir (Jyoti ve Kour, 2017: 778-779). Kültürel zeka ile çalışanların örgütsel bağlılıkları (D'souza vd., 2017: 115-116), yenilikçi iş davranışları (Korzilius vd., 2017: 19), kariyer yetkinlikleri, müşteri odaklı hizmet davranışları (Kanten, 2011: 113-114), mesleki yeterlilikleri (Rahimaghaee ve Mozdbar, 2017: 115), örgütsel

vatandaşlık davranışları (Şahin ve Gürbüz, 2012: 132), iyi oluş halleri (İpekçi ve Büyükbeşe, 2016: 2761; Ramsey ve Lorenz, 2016: 92) ve yaşam doyumları (Sousa ve Gonçalves, 2017: 100) arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunurken, örgütsel sinizm davranışları (Çalışkan vd., 2015: 7) ile arasında negatif yönlü ilişkiler gözlemlenmiştir.

Bununla birlikte, liderlerin kültürel zekalarının yüksek olduğu durumlarda takım performansında artış olduğu (Rosenauer vd., 2016: 638), çalışanların liderden kaynaklanan iş doyumlarının ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının da olumlu yönde etkilendiği tespit edilmiştir (Şahin, 2011: 95).

2. Bireysel Girişimcilik Yönelimi

Girişimcilik yönelimi, literatürde iki farklı bakış açısı ile değerlendirilmiştir. İlk olarak örgütlerin sahip olduğu bazı özellikler bakımından girişimcilik yönelimlerinin (Entrepreneurial Orientation/EO) ölçülmeye çalışıldığı çalışmalar yapılmış daha sonra ise konu birey bazında ele alınarak bireysel girişimcilik yönelimi (Individual Entrepreneurial Orientation/IEO) üzerinde durulmuştur.

Örgüt seviyesindeki girişimcilik yönelimi (EO), bir firmanın yeni veya mevcut mallar ile yeni veya mevcut pazarlara girişinde, firmanın karar verme stillerinin, uygulamalarının ve yöntemlerinin belirli girişimci özellikleri açısından bir temel olacak şekilde strateji oluşturma süreçlerini belirtir (Lumpkin ve Dess, 1996: 139; Rauch vd., 2009: 762). Girişimcilik terimi, pazara yeni girişin nasıl gerçekleşeceğini açıklarken, girişimcilik yönelimi, bir pazara yeni giriş yapmak konusundaki isteği açıklamaktadır (Lumpkin ve Dess, 1996: 136).

Girişimcilik yönelimi (EO), ilk olarak; yenilikçilik, proaktiflik ve risk almak boyutlarını içerecek şekilde Miller (1983) tarafından kavramlaştırılmıştır. Daha sonra yapılan araştırmalarda Covin ve Slevin (1989) tarafından popülerleştirilen kavram (Koe, 2016:3), Lumpkin ve Dess (1996) tarafından önerilen ve özerklik, yenilikçilik, risk almak, proaktiflik ve saldırgan rekabetçilik boyutlarını içeren model ile çok sayıda araştırmaya konu olmuştur (Li vd., 2009: 441; Lumpkin ve Dess, 1996: 140; Rauch, 2009).

Lumpkin ve Dess (1996) çalışmalarında beş farklı girişimcilik yönelimi (EO) boyutu belirlemişlerdir (Lumpkin ve Dess, 2001: 431):

Özerklik, bir iş faaliyetini veya vizyonunu ortaya çıkarmayı ve bunu tamamlamayı hedefleyen bir kişi veya ekip tarafından yürütülen bağımsız eylemleri ifade eder.

Yenilikçilik, yeni ürün/hizmet sunumunda yaratıcılığı artırmak için yeni süreçler geliştirmeyi hedefleyen yeniliği, teknolojik liderliği ve AR-GE faaliyetlerini destekleme isteğidir.

Risk almak, bilinmeyen yeni pazarlara girmek, belirsiz sonuçlar karşısında ağır bedeller ödemeyi göze alarak cesur adımlar atma eğilimi anlamlarına gelir.

Proaktiflik, pazardaki rekabetin öncüsü olarak yeni ürünler veya hizmetler sunmak, değişimi yaratmak ve çevreyi şekillendirmek için fırsat arayan örgütün pazarı yönlendirme isteğini yansıtan ileriye dönük bir perspektiftir.

Saldırgan rekabetçilik, bir örgütün rakiplerin davranışlarına karşı mücadelecilik bir duruş ve güçlü tepki ile rakip tehditlerin ortadan kaldırılmasına yönelik saldırgan davranışlarının ve üstün olma çabalarının yoğunluğunu yansıtır.

Girişimcilik yönelimi (EO), örgütlerin hem mevcut hem de yeni pazarlara girişinde, bunun yeni veya mevcut mallar veya hizmetler ile sağlanabileceğini kabul ederken (Kraus vd., 2012: 163), örgütlerin girişimcilik kararları için örgütün strateji oluşturma süreçlerini doğru yapılandırmasında bir temel oluşturmasını sağlar (Voselsang, 2015: 4). Bu doğrultuda

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

girişimcilik yönelimi (EO) yüksek olan örgütler, piyasadaki fırsatları kullanarak yüksek performans sağlayabilirler ve önemli bir rekabet avantajı elde edebilirler (Kwon ve Cho, 2017: 15; Wiklund ve Shepherd, 2005: 83; Wood vd., 2008:120).

Genel inanış girişimcilik yöneliminin (EO) performans üzerinde pozitif etkisi olduğu yönündedir. Önemli araştırmalara rağmen, girişimcilik yönelimi (EO) ile örgüt performansı arasındaki doğrudan ilişkilerin gücü, normatif inancın daha altındadır (Lyon vd., 2000: 1055). Genel olarak girişimcilik yöneliminin (EO), örgüt performansına olumlu katkılar sağladığına inanılmakla beraber örgütlerin kurumsal özellikleri ve dış çevre şartları girişimcilik yönelimi (EO) ve örgüt performansı arasındaki ilişkide belirleyici olabilmektedir (Schillo, 2011: 23-24). Bu bağlamda girişimcilik yöneliminin (EO) örgüt performansı üzerindeki olumlu etkisinin artırılması için esnek bir örgüt yapısının oluşturulması önemli bir değişken olarak değerlendirilebilir (Lumpkin ve Dess 1996: 156).

Bireysel girişimcilik yönelimi (IEO) ile ilgili çalışmalar ise ilk olarak Bolton ve Lane, (2012) tarafından Lumpkin ve Dess'in (1996) örgütlerin girişimcilik yönelimini (EO) belirlemek için yaptıkları çalışmalarının birey bazında uyarlanması ve güvenilir sonuçlar elde edilmesi ile ortaya çıkmıştır (Bolton ve Lane, 2012).

Bolton ve Lane (2012) tarafından bireysel girişimcilik yönelimini (IEO) ölçmek için geliştirilen ölçek, mevcut girişimcilik yönelimi (EO) literatüründe çoğunlukla kullanılan değişkenlerle paralel şekilde; yenilikçilik, risk almak ve proaktiflik boyutlarını içermektedir (Bolton ve Lane, 2012: 229; Ferreira, 2015: 2692). Bununla beraber, girişimcilik yönelimi (EO) boyutlarından özerklik ve rekabetçi saldırganlık boyutları bireysel seviyede gözlemlenmemiştir; bu iki boyutun öğrenilmiş bir davranış olması ve bireylerin olgunlaşmasıyla daha fazla gelişebileceği veya daha rekabetçi bir çevrenin varlığı ile ortaya çıkabilecek olması bu sonuçta etkili olabilir (Bolton, ve Lane , 2012).

Bireyler girişimciliğe ancak girişimciliğe karşı yeterli derecede niyet gösterdiklerinde başlarlar (Koe, 2016: 2). Bu niyetin ölçülmesinde bireysel girişimcilik yönelimi (IEO) ölçeği, bireyin girişimcilik yöneliminin değerlendirilebilmesi ve bu alandaki araştırmaların üzerine inşa edilebilmesi için önemli bir adımdır (Bolton ve Lane, 2012: 230). Yüksek bireysel girişimcilik yönelimi (IEO) düzeyi, bireylerin girişimci olmak istediğini gösterebilir veya belki de bireyler girişimci olmak istiyorlarsa, bireysel girişimcilik yönelimi (IEO) düzeyi daha yüksek olabilir (Bolton ve Lane, 2012: 223).

Bireysel girişimcilik yönelimi (IEO) yüksek olan bireylerin, yeni teknolojileri kullanmaya daha eğilimli olması, yaratıcı fikirlere açık olması ve risk almak isteyen girişimci bireyler olması beklenebilir (Gupta vd., 2016: 942). Bununla beraber çeşitli çevresel faktörler, kişilik özellikleri ve toplumsal baskılar bireysel girişimcilik yönelimini (IEO) etkileyebilmektedir (Rauch, 2009). Goktan ve Gupta (2015: 105) gerçekleştirdikleri araştırmada, bireysel girişimcilik yöneliminin (IEO), erkekler arasında kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu, eril ve dişil kişilik özellikleri ile her ikisine sahip olmanın bireysel girişimcilik yönelimi (IEO) üzerinde etkisi olduğu görülmüştür.

Bolton (2012: 96), tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre ise, bireysel girişimcilik yöneliminin (IEO) üç alt boyutunun ikisi olan risk almak ve proaktiflik boyutları ile iş başarısı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yüksek bireysel girişimcilik yönelimi (IEO) düzeyine sahip ve düşük bireysel girişimcilik yönelimi (IEO) düzeyine sahip

girişimciler arasındaki farkları test eden analizler, yüksek bireysel girişimcilik yönelimi (IEO) düzeyine sahip olan girişimcilerin iş başarısının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

3. Yöntem

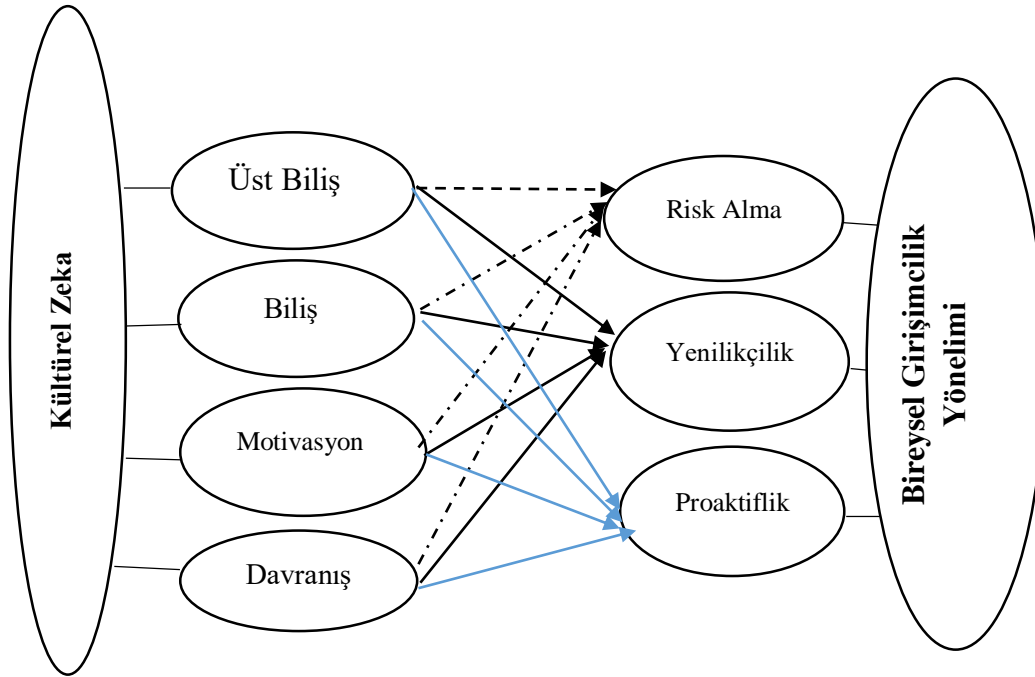
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı mesleki eğitim gören üniversite öğrencilerinin kültürel zeka düzeyleri ile bireysel girişimcilik yönelimleri arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Küresel pazarda var olmaya çalışan işletmeler için işin gereklerini yerine getirecek personelin seçiminde kültürel uyumunda önemli olduğu savı ile yola çıkan bu araştırmayla, aynı zamanda kültürel uyumun oluşumunu sağlayan kültürel zekanın bireylerin bireysel girişimcilik yöneliminde ne derecede etkili olduğu da ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca, çalışmanın gelecekte yapılacak bu konudaki diğer çalışmalara da yol gösterici önemli bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Kapsamı (Evren ve Örneklem)

Araştırma İç Anadolu bölgesinde faaliyet gösteren bir Üniversitenin Meslek Yüksekokulunda öğrenimine devam eden öğrenciler üzerinde uygulanmıştır. Okula fiili olarak devam eden öğrenci sayısı yaklaşık 1.200 öğrencidir. Zaman kısıtı nedeni ile kolayda örneklem seçimine gidilmiş 431 öğrenciye anket uygulaması yapılmış fakat 10 tane anket hatalı olduğu için araştırma dışı bırakılmıştır. Araştırmaya dâhil olan anket formu sayısı 421'dir. Anket uygulaması ise 2018 Şubat ayında yapılmıştır.

3.3. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın temel hipotezi kültürel zekanın bireysel girişimcilik yönelimini etkilediği üzerine kurulmuştur.

H1: Katılımcıların kültürel zekası bireysel girişimcilik yönelimlerini etkilenmektedir.

H1_a:Kültürel zeka alt boyutları bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutu olan risk almayı etkilemektedir.

H1_b:Kültürel zeka alt boyutları bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutu olan yenilikçiliği etkilemektedir.

H1_c:Kültürel zeka alt boyutları bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutu olan proaktifliği etkilemektedir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket form uygulaması tercih edilmiştir. Araştırmada uygulanan anket üç bölümden oluşturulmuştur. Anketin ilk bölümü sosyo-demografik özelliklerinden oluşan 6 maddelik soru, ikinci bölümde katılımcıların kültürel zeka düzeyini tespit etmek için 20 maddelik “Kültürel Zeka Ölçeği”, üçüncü bölümde katılımcıların bireysel girişimcilik yönelimini ölçmeye yönelik 10 maddelik “Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler ise şu şekildedir.

Kültürel Zeka Ölçeği: Araştırmada kullanılan ölçeklerden biri, Ang vd., (2007) tarafından bireylerin kültürel zekalarını ölçmek amacıyla gerçekleştirdiği ve Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması İlhan ve Çetin (2014) tarafından yapılmış ölçektir (İlhan ve Çetin, 2014: 97). Ölçek 20 madde ve dört boyutlu olup ölçeğin orijinalinde Cronbach Alpha katsayıları; biliş boyutu ,86, üst biliş boyutu ,72, motivasyon boyutu ,76 ve davranış boyutu için ,83’tür (İlhan ve Çetin, 2014: 99). İlhan ve Çetin (2014: 107) tarafından yapılan uyarılma çalışmasında ise alt boyutlara ilişkin güvenilirlik katsayıları ise üst biliş alt boyutu ,77, biliş alt boyutu ,79, motivasyon alt boyutu ,75 ve davranış alt boyutu ,71 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışma için faktör yapısına uygunluğuna ilişkin Kaiser Meyer Ölçek Güvenirliği yapılmış ve çoklu faktör yapı uygunluğu onaylanmıştır. Bu çalışma için yapılan faktör analizi ve varyansı Tablo 1’de gösterilmektedir. Ölçeğin cevaplandırılmasında 5’likert kullanılmış, 1-kesinlikle katılmıyorum 2-katılmıyorum, 3-kararsızım, 4-katılıyorum -5-kesinlikle katılıyorum şeklinde puanlandırılmıştır.

Tablo 1. Kültürel Zeka Ölçeği Faktör ve Güvenirlik Analizi

Boyutlar	Soru Önermesi	Cronbach's Alpha	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans
Üst Biliş	4	,772	30,536	55,870
Biliş	6	,792	10,469	
Motivasyon	5	,801	8,446	
Davranış	5	,784	6,419	
Kaiser Meyer Ölçek Güvenirliliği		0,876		
Bartlett's Küresellik Testi Ki-Kare		2,882E3		
Sd		190		
P Değeri		,000		

Tablo 1'e göre faktör analizi sonucu kültürel zeka ölçeğinin dört boyutlu bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Bu dört alt boyutun toplam varyansın ise % 55,870'ini açıkladığı görülmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik dereceleri ise sırası ile; ,772, ,792, ,801, ve ,784'dir. Kaiser Meyer Ölçek Güvenirliği (KMO: ,876; Ki-Kare: 2,882E3; Sd:190; p:.,000) şeklindedir. Faktör analizi yaparken 350 ve üzerindeki gözlem sayılarında faktör yükünün 0,30 ve üzeri olması gerekmektedir ve her bir madde hangi faktör altında mutlak değer olarak büyük ağırlığa sahipse o değişken o faktörle yakın ilişkide olduğu anlamına gelir. 0,50 üzerindeki yüklerin ise oldukça iyi olduğu kabul edilir (Hair vd, 1998:38; Akt. Kalaycı, 2006: 330).

Tablo 2. Kültürel Zeka Keşfedici Faktör Analizi

Üst Biliş		Biliş		Motivasyon		Davranış	
KZ1	,456	KZ5	,306	KZ11	,636	KZ16	,578
KZ2	,517	KZ6	,425	KZ12	,621	KZ17	,401
KZ3	,509	KZ7	,404	KZ13	,700	KZ18	,663
KZ4	,491	KZ8	,517	KZ14	,533	KZ19	,657
		KZ9	,546	KZ15	,611	KZ20	,609
		KZ10	,500				

Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği: Araştırmada kullanılan diğer bir ölçek, Bolton ve Lane (2012) tarafından farklı çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuş 10 madde ve üç boyuttan oluşan ölçektir. Ölçek alt boyutları risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik olarak belirlenmiştir. Bolton ve Lane (2012) 10 maddeden oluşturdukları çalışmanın faktör analizleri sonuçlarında risk alma alt boyutu faktör yükleri ,87-,73; yenilikçilik ,81-,73 ve proaktiflik alt boyutu ,86-,70 arasında bulunmuştur (Bolton ve Lane, 2012: 227). Bu çalışma için faktör yapısına uygunluğuna ilişkin Kaiser Meyer Ölçek Güvenirliği yapılmış ve çoklu faktör yapısı onaylanmıştır. Yapılan faktör ve güvenilirlik analiz sonuçları ise tablo 3'de verilmiştir. Ölçek soruların cevaplandırılmasında 5'li likert kullanılmıştır (1=kesinlikle katılmıyorum...5=kesinlikle katılıyorum) biçiminde düzenlenmiştir. Ölçeğin Türkçe versiyonu Arslan (2015) ve Artuğer vd., (2016) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılmıştır.

Tablo 3. Bireysel Girişimcilik Yönelimi Faktör ve Güvenirlik Analizi

Boyutlar	Soru Önermesi	Cronbach's Alpha	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans
Risk Alma	2	,725	39,652	63,620
Yenilikçilik	4	,720	13,927	
Proaktiflik	3	,640	10,041	
Kaiser Meyer Ölçek Güvenirliliği		0,825		
Bartlett's Küresellik Testi Ki-Kare		1,323E3		
Sd		45		
P Değeri		,000		

Tablo 3'e göre faktör analizi sonucu bireysel girişimcilik yönelimi ölçeğinin üç boyutlu bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Bu üç alt boyutun toplam varyansın % 63,620'ini açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik dereceleri ise sırası ile; ,725 ,720 ve ,640 dır. Kaiser Meyer Ölçek Güvenirliği (KMO: ,825; Ki-Kare: 1,323E3; Sd:45; p:000) şeklindedir.

Tablo 4. Bireysel Girişimcilik Yönelimi Keşfedici Faktör Analizi

Risk Alma		Yenilikçilik		Proaktiflik	
BGY1	,534	BGY4	,760	BGY8	,784
BGY2	,596	BGY5	,717	BGY9	,512
BGY3	,393	BGY6	,515	BGY10	,390
		BGY7	,580		

Yapılan faktör analizleri sonucunda kullanılan ölçeklerin araştırma için gerekli varyansı karşıladığı, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde de araştırma verilerinden elde edilen bulgulara ve değerlendirme sonuçlarına yer verilmiştir.

4. Araştırma Değişkenleri ve Hipotezlerine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin anlamlılık testleri ve araştırma hipotezlerinin test edilmesine ilişkin bulgular yer almaktadır.

4.1. Demografik Özellikler

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılara ilişkin cinsiyet, yaş, eğitim, çalışma süresi gibi demografik özellikler yer almaktadır. Katılımcıların demografik bilgilerini tespit etmek için yapılan frekans analizi sonucunda; katılımcıların % 53,2 (224 kişi) kadın, % 46,8 (197 kişi) erkektir, % 92,2 (388 kişi) bekar, % 7,8 (33 kişi) evlidir. Katılımcıların % 43,7 (184 kişi) 20 yaş ve altı, % 41,6 (175 kişi) 21-25 yaş, % 5,7 (24 kişi) 26-30 yaş, % 3,6 (15 kişi) 31-35 yaş, % 3,6 (15 kişi) 36-40 yaş ve % 1,9 (8 kişi) 41-45 yaş aralığındadır. Katılımcıların okudukları bölümlerin dağılımlarına bakıldığında % 44,9 (189 kişi) sosyal, % 29 (122 kişi) sağlık ve % 26,1 (110 kişi) teknik bölümler olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 52,2 (220 kişi) 2. Sınıfta, % 47,7 (201 kişi) 1. Sınıfta eğitim görmektedir. Katılımcıların yetiştikleri bölge dağılımı ise şu şekildedir; % 60,1 (253 kişi) İç Anadolu, % 10,7 (45 kişi) Karadeniz, % 12,6 (53 kişi) Marmara, % 5,7 (24 kişi) Akdeniz, % 3,8 (16 kişi) Güneydoğu Anadolu, % 2,4 (10 kişi) Doğu Anadolu'dur.

4.2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Anlamlı Farklılığı Saptamaya Yönelik Analiz Bulguları

Araştırma analizlerine geçilmeden önce ilk olarak verilerin her bir değişken için normal dağılımı için gerekli analizler yapılmıştır. Elde edilen bulgularda verilere ilişkin dağılımın çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1,5 ile +1,5 arasında değerler aldığı görülmüştür. Kalaycı'ya göre (2006: 209), normal dağılım için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -,2 ile +2 ve/veya -,3 ile +3 değerlerde olması gerekmektedir. Sonuç olarak parametrik testlerin kullanmasının uygun olduğu görülmüştür.

Tablo 5: Demografik Özellikler ile Kültürel Zeka Arasındaki İlişki

Demografik Özellikler	Kültürel Zeka			
	Üst Biliş	Biliş	Motivasyon	Davranış
Cinsiyet	t = -,655 p ,513	t = -409 p ,683	t = ,751 p ,453	t = -,128 p ,898
Medeni Durum	t = -2,469 p,014*	t = -,389 p ,697	t = -1,236 p ,740	t = ,218 p,828
Yaş	F = 5,088 p,000*	F = 3,262 p ,007*	F = 2,437 p ,034*	F = ,995 p,420
Sınıf	t = -,838 p,402	t = -,927 p ,059	t = ,255 p ,799	t = ,181 p,703
Bölüm	F = 2,662 p ,071	F = ,102 p ,903	F = 1,968 p ,141	F = ,677 p,509
Yetişilen Bölge	F =3,553 p,002*	F = 2,024 p ,061	F = 6,624 p ,000*	F = 2,005 p,064

*p<0,05 anlamlılık vardır.

Katılımcıların demografik özellikleri ile kültürel zeka alt boyutları arasındaki anlamlı ilişkiyi tespit etmek için t-testi ve ANOVA analizlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların medeni durumları ile üst biliş boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p<0,05). Evli katılımcıların bekârlara göre üst biliş puanlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşları ile üst biliş ve biliş boyutları arasında da anlamlılık mevcuttur (p<0,05). 31-35 yaş aralığındaki katılımcılar 20 yaş ve altı ile 21-25 yaş aralığındaki katılımcılara göre üst biliş ve biliş puanları yüksektir. Katılımcıların yetiştiği bölge ile üst biliş ve biliş boyutları arasında da anlamlılıklar bulunmaktadır (p<0,05). Marmara ve Ege bölgesinde yetişen katılımcıların İç Anadolu bölgesinde yetişen katılımcılara göre daha fazla üst bilişe ve bilişe sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 6: Demografik Özellikler ile Bireysel Girişimcilik Yönelimi Arasındaki İlişki

Demografik Özellikler	Bireysel Girişimcilik Yönelimi		
	Risk Alma	Yenilikçilik	Proaktiflik
Cinsiyet	t = -1,032 p ,303	t = -,051 p ,960	t = ,052 p ,713
Medeni Durum	t = -,326 p,745	t = -2,071 p ,039*	t = -1,899 p ,058
Yaş	F = ,343 p ,886	F = 1,472 p ,201	F = 624 p ,682
Sınıf	t = -1,959 p,051	t = -1,514 p ,131	t = -1,641 p ,101
Bölüm	F = 1,054 p ,350	F = 2,705 p ,068	F = 2,391 p ,093
Yetişilen Bölge	F =2,191 p ,043*	F = 1,043 p ,397	F =,949 p ,460

*p<0,05 anlamlılık vardır.

Katılımcıların demografik özellikleri ile bireysel girişimcilik yönelimleri alt boyutları arasındaki anlamlı ilişkiye yönelik yapılan analizlerde, medeni durum ile yenilikçilik arasında, yetişilen bölge ile risk alma arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (p<0,05). Evlilerin yenilikçilik puanları bekârlara göre yüksek olurken, ege bölgesinde yetişen katılımcıların diğer bölgede yetişen katılımcılara göre risk puanlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Katılımcıların Kültürel Zeka Alt Boyutları ile Bireysel Girişimcilik Yönelimi Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler ve Etkiler İlişkin Korelasyon ve Regresyon Analizi

Katılımcıların kültürel zeka alt boyutları üst biliş, biliş, motivasyon ve davranış ile bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutları risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7:Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon İlişkisi(N=421)

	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5	6	7
1.Üst Biliş (KZ)	4,01	,690	1						
2. Biliş (KZ)	3,23	,697	,266**	1					
3. Motivasyon (KZ)	3,87	,767	,435**	,413**	1				
4. Davranış (KZ)	3,82	,739	,347**	,414**	,538**	1			
5.Risk Alma (BGY)	3,82	,816	,372**	,272**	,393**	,199*	1		
6.Yenilikçilik (BGY)	4,16	,665	,548**	,251*	,433**	,336**	,491**	1	
7.Proaktiflik (BGY)	4,04	,706	,410**	,326**	,401**	,334**	,419**	,529**	1

KZ=Kültürel Zeka, BGY= Bireysel Girişimcilik Yönelimi, **p<0,01;*p<0,05= kabul edilebilir düzeyde anlamlılık.

Tablo 7’de çalışanların kültürel zeka alt boyutları (üst biliş, biliş, motivasyon ve davranış) ile bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutları (risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik) arasındaki korelasyon ilişkisi ve her bir boyuta ait ortalama ve standart sapmalar belirtilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, risk alma (BGY) alt boyutu ile üst biliş, biliş ve motivasyon (KZ) alt boyutları arasında pozitif yönde zayıf düzeyde ($0,26 < r < 0,49$; $p < 0,01$) anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Risk alma ile davranış (KZ) alt boyutu arasındaki ilişki ise pozitif yönde oldukça zayıf bir ilişkidir. Yenilikçilik (BGY) alt boyutu ile biliş (KZ) alt boyutu arasında pozitif düzeyde oldukça zayıf bir ilişki varken motivasyon ve davranış alt boyutu arasındaki ilişki ise pozitif yönlü zayıf düzeydedir. Yenilikçilik ile üst biliş arasındaki ilişki ise pozitif yönlü orta düzey bir ilişkidir ($0,50 < r < 0,69$; $p < 0,01$). Proaktiflik (BGY) alt boyutu ile üst biliş, biliş, davranış ve motivasyon (KZ) alt boyutları arasında pozitif yönlü zayıf düzeyde bir ilişki mevcuttur.

Araştırmanın bu kısmında kültürel zeka alt boyutları ile bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutlarındaki bu ilişkinin etkisini ve girişimcilik alt boyutlarının kültürel zeka alt boyutları tarafından ne derece açıklandığını tespit etmek için regresyon analizlerine başvurulmuştur. Regresyon analizini uygulamadan önce bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorununun

olup olmadığı test etmek için VIF (Variance Inflation Factors/VIF) ve Durbin Watson katsayıları kontrol edilmiştir. VIF değerinin 10'a eşit veya 10'dan küçük bir değer olması gerekmektedir. (Albayrak, 2005: 110). Durbin Watson (DW) katsayısı ise bağımsız değişkenler arasındaki otokorelasyonun varlığını tespit etmek için belirlenen bir katsayıdır ve bu katsayısı değerinin 1,5 ile 2,5 arasında bir değer alması beklenmektedir (Kalaycı, 2006: 264).

Tablo 8: Kültürel Zeka Boyutlarının Risk Alma (Bireysel Girişimcilik Yönelimi) Üzerine Etkisi (Çoklu Regresyon Analizi)

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	BAĞIMLI DEĞİŞKEN Risk Alma (BGY)	
	$R^2=0,212$ $F=29,178$ $p=,000$ Durbin Watson= 2,01	
Üst Biliş (KZ)	$\beta =,247$	VIF=1,2
	$P=,000^*$	Tolerans=,789
Biliş (KZ)	$\beta =,128$	VIF=1,2
	$P=,010^*$	Tolerans=,774
Motivasyon (KZ)	$\beta =,281$	VIF=1,6
	$P=,000^*$	Tolerans=,610
Davranış (KZ)	$\beta =-,091$	VIF=0,210
	$P=,090$	Tolerans= ,655

* $P<0,05$ anlamlılık vardır.

Yapılan çoklu regresyon analizi bulgularına göre; kültürel zeka alt boyutları bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutu risk almanın % 21,2 sini açıklamaktadır ($R^2=0,212$; $F=29,178$; $p<0,05$). “Beta” değerlerine göre; üst biliş ($\beta =,247$; $p,000$), biliş ($\beta =,128$; $p,010$) ve motivasyon ($\beta =,281$; $p,000$) boyutlarındaki etki anlamlıdır, fakat davranış boyutunun etkisi anlamlı değildir ($\beta =-,091$; $p,090$). Sonuç olarak üst biliş boyutundaki bir birimlik artış risk alma boyutundaki 0,247 birimlik artışa, biliş boyutundaki bir birimlik artış risk alma boyutu üzerinde ,128 birimlik bir artışa ve motivasyon boyutundaki bir birimlik artış risk alma boyutu üzerinde ,281 bir artışa neden olduğunu söylemek mümkündür. Bu verilere göre, $H1_a$ hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Tablo 9: Kültürel Zeka Boyutlarının Yenilikçilik (Bireysel Girişimcilik Yönelimi) Üzerine Etkisi (Çoklu Regresyon Analizi)

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	BAĞIMLI DEĞİŞKEN Yenilikçilik (BGY)	
	R ² =0,345 F=56,326 p=,000 Durbin Watson= 1,88	
Üst Biliş (KZ)	β =,431	VIF=1,2
	P=,000*	Tolerans=,789
Biliş (KZ)	β =,026	VIF=1,2
	P=,589	Tolerans=,774
Motivasyon (KZ)	β =,197	VIF=1,6
	P=,000*	Tolerans=,610
Davranış (KZ)	β =,070	VIF=0,210
	P=,151	Tolerans= ,655

*P<0,05 anlamlılık vardır.

Yapılan çoklu regresyon analizi bulgularına göre; kültürel zeka alt boyutları bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutu yenilikçiliğin % 34,5 ini açıklamaktadır (R²=0,345;F=56,326; p<0,05). “Beta” değerlerine göre; üst biliş (β =,431;p,000), ve motivasyon (β =,197;p,000) boyutlarındaki etki anlamlıdır fakat biliş boyutunun (β =,026;p,589) ve davranış boyutunun (β =,070;p,151) bireysel girişimcilik yönelimine etkisi anlamlı değildir. Sonuç olarak üst biliş boyutundaki bir birimlik artış yenilikçilik boyutu üzerinde 0,431 birimlik artışa, motivasyon boyutundaki bir birimlik artış yenilikçilik boyutu üzerinde ,197 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Bu verilere göre, *H1_b hipotezi kısmen desteklenmiştir.*

Tablo 10: Kültürel Zeka Boyutlarının Proaktiflik (Bireysel Girişimcilik Yönelimi) Üzerine Etkisi (Çoklu Regresyon Analizi)

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	BAĞIMLI DEĞİŞKEN Proaktiflik (BGY)	
	R ² =0,249 F=35,815 p=,000 Durbin Watson=1,9	
Üst Biliş (KZ)	β =,263	VIF=1,2
	P=,000*	Tolerans=,789
Biliş (KZ)	β =,140	VIF=1,2
	P=,002*	Tolerans=,774
Motivasyon (KZ)	β =,180	VIF=1,6
	P=,001*	Tolerans=,610
Davranış (KZ)	β =,085	VIF=0,210
	P=,105	Tolerans= ,655

*P<0,05 anlamlılık vardır.

Yapılan çoklu regresyon analizi bulgularına göre; kültürel zeka alt boyutları bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutu proaktiflik davranışının % 24,9 unu açıklamaktadır ($R^2=0,249$; $F=35,815$; $p<0,05$). “Beta” değerlerine göre; üst biliş ($\beta =,263$; $p,000$), biliş ($\beta =,140$; $p,002$) ve motivasyon ($\beta =,180$; $p,001$) boyutlarındaki etki anlamlıdır fakat davranış boyutunun etkisi anlamlı değildir ($\beta =,085$; $p,105$). Sonuç olarak üst biliş boyutundaki bir birimlik artış proaktiflik boyutu üzerinde 0,263 birimlik bir artışa, biliş boyutundaki bir birimlik artış proaktiflik boyutu üzerinde ,140 birimlik bir artışa ve motivasyon boyutundaki birimlik artış proaktiflik boyutu üzerinde ,180 birimlik bir artışa neden olduğunu söylemek mümkündür. Bu verilere göre, *H1c hipotezi kısmen desteklenmiştir.*

Sonuç

Bireyler yaşamlarını sürdürdükleri toplumla ne kadar uyumlu olurlarsa o kadar var olurlar. Yaşam boyunca ise insanlar temel ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatlarını sürdürebilmek için farklı toplumlarda farklı rollerde bulunabilirler. Bu farklı toplumlara uyum belli bir süreçte gerçekleşse de bu sürecin hızı aslında kültürel zekamızın da bir göstergesi olabilir. Elbette toplumla uyum içinde olan bireyin kendini ifade etmenin verdiği dürtü ile daha girişimci olması beklenir. Nitekim kültürel zeka ve bireysel girişimcilik yönelimi ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada bulunan sonuçlar bunu destekler niteliktedir. 421 katılımcıdan elde edilen verilerin sonuçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür;

Katılımcıların bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutlarından risk alma, kültürel zekanın alt boyutları olan üst biliş, biliş ve motivasyon boyutlarından etkilenmektedir ve bu etki istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Katılımcıların bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutlarından yenilikçilik, kültürel zeka alt boyutlarından üst biliş ve motivasyon boyutlarından etkilenmektedir ve bu etki istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Yine katılımcıların bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutlarından proaktiflik, kültürel zekanın alt boyutlarından üst biliş, biliş ve motivasyon boyutlarından etkilenmektedir ve bu etki istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Sonuç olarak araştırma hipotezlerinin sonucu aşağıdaki tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11: Hipotez Testlerinin Özeti

H1: Katılımcıların kültürel zekası bireysel girişimcilik yönelimlerini etkilenmektedir.	KABUL
H1 _a : Kültürel zeka alt boyutları bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutu olan risk almayı etkilemektedir.	KISMEN KABUL
H1 _b : Kültürel zeka alt boyutları bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutu olan yenilikçiliği etkilemektedir.	KISMEN KABUL
H1 _c : Kültürel zeka alt boyutları bireysel girişimcilik yönelimi alt boyutu olan proaktifliği etkilemektedir.	KISMEN KABUL

Çalışmada bulunan diğer bulgular ise katılımcıların demografik özellikleri ile bireysel girişimcilik yönelimi düzeyi ve kültürel zeka düzeylerine ilişkin bazı farklılıklardır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda evli olan katılımcıların bekâr olan katılımcılara göre üst biliş puanlarının yüksek olduğu, 31-35 yaş aralığındaki katılımcıların 20 yaş ve altı ile 21-25 yaş aralığındaki katılımcılara göre üst biliş ve biliş puanları yüksek olduğu ve Marmara ve Ege

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

bölgesinde yetişen katılımcıların İç Anadolu bölgesinde yetişen katılımcılara göre daha fazla üst bilişe ve bilişe sahip oldukları tespit edilmiştir.

Bireysel girişimcilik yönelimine bakıldığında ise, evli olan katılımcıların yenilikçilik puanları bekâr olan katılımcılara göre yüksek bulunurken, Ege bölgesinde yetişen katılımcıların diğer bölgede yetişen katılımcılara göre risk alma puanlarının yüksek olması elde edilen sonuçlar arasındadır.

Bu çalışma sonucunda kültürel zekanın, bireysel girişimcilik yönelimi üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Türkçe yazında yeni kavramlar olarak öne çıkan kültürel zeka ve bireysel girişimcilik yönelimi üzerine yapılacak çalışmaların sayısının artması hem kültürel zekanın farklı örgütsel değişkenlerle ilişkisinin hem de bireysel girişimcilik yönelimini etkileyen faktörlerin anlaşılmasına yardımcı olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Albayrak, A. S. (2005). Çoklu Doğrusal Bağlantı Halinde En Küçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Yanlı Tahmin Teknikleri ve Bir Uygulama, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 105-126.

Ang, S., Van Dyne, L., & Koh, C. (2006). Personality correlates of the four factor model of cultural intelligence. *Group & Organization Management*, 31(1), 100-123.

Ang, S., Van Dyne, L., Koh, C., Ng, K.Y., Templar, K.J., Tay, C., & Chandrasekar, N.A. (2007). Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance. *Management and Organization Review*, 3(3), 335-71.

Ang, S., Van Dyne, L., & Tan, M.L. (2011). Cultural intelligence. In R.J. Sternberg & S.B. Kaufman (Ed.), *In Cambridge Handbook on Intelligence*. New York: Cambridge Press.

Ang, S., & Van Dyne, L., (2015). Conceptualization of cultural intelligence: Definition, distinctiveness, and nomological network. In S. Ang, & L. Van Dyne, (Ed.), *Handbook on cultural intelligence: Theory, measurement and applications*. New York: Routledge.

Arslan, A. (2015). Bireysel Girişimcilik Ve Düzenleyici Odaklar Kuramı İlişkisinde Çevresel Belirsizliğin Düzenleyici Rolü: Emlak Sektöründe Bir Araştırma, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(1), 147-166.

Artuğer, S., Ayazlar, G., & Bahar, O. (2016). Otel Çalışanlarının Girişimcilik Yönelimlerinin Sosyo Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 37-52.

Bolton, D. L. (2012). Individual Entrepreneurial Orientation: Further Investigation of a Measurement Instrument. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 18(1), 91-98.

Bolton, D. L., & Lane, M. D. (2012). Individual Entrepreneurial Orientation: Development of a Measurement Instrument. *Education + Training*, 54(2/3), 219-233.

Brislin, R., Worthley, R., & Macnab, B. (2006). Cultural Intelligence. *Group & Organization Management*, 31(1), 40-55.

Çalışkan, S. C., Ünal, Z. M., Kalafatoğlu, Y., Üçler, Ç. & Akün, F.S. (2015). Yöneticilerin Algılanan Kültürel Zekası, Çalışanın Farklılık İklimi Algısı, Gelişime Açıklık ve Örgütsel Sinisizm Etkileşimi Üzerine Turizm Sektöründe Bir Araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1), 1-11.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- D'souza, J. B., Pongcharoenkiat, C. & Chaisomboon, P. (16-17 March 2017). The Influence of Cultural Intelligence in Relation to Organizational Commitment. *5th International Conference on Management, Leadership and Governance*, Saint Petersburg, Russia.
- Earley, P. C., & Mosakowski, E. (2004). Cultural Intelligence, *Harvard Business Review*, 10, 1-8.
- Ersoy, A., & Ehtiyar, R. (2015). Kültürel Farklılıkların Yönetiminde Kültürel Zekanın Rolü: Türk ve Yabancı Yöneticiler Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 42-60.
- Ferreira, F. A. F., Marques, C. S. E., Bento, P., Ferreira, J. J. M. & Jalali, M. S. (2015). Operationalizing and Measuring Individual Entrepreneurial Orientation Using Cognitive Mapping and MCDA Techniques. *Journal of Business Research*, 68, 2691-2702.
- Goktan, A. B., & Gupta, V. K. (2015). Sex, Gender, and Individual Entrepreneurial Orientation: Evidence from Four Countries. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11, 95-112.
- Gupta, V. K., Niranjan, S., Goktan, B. A. & Eriskon, J. (2016). Individual Entrepreneurial Orientation Role in Shaping Reactions to New Technologies. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 12, 935-961.
- İlhan, M., & Çetin, B. (2014). Kültürel Zeka Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 29(2), 94-114.
- İpekçi, S., & Büyükbeşe, T. (2016). Cultural Intelligence and Employee Well-Being at Intercultural Environment; Intergovernmental and Nongovernmental Organizations (NGO & IGO) context. *International Journal of Management and Information Technology*, 11(3), 2755-2762.
- Jyoti, J., & Kour, S. (2017). Factors Affecting Cultural Intelligence and Its Impact on Job Performance. *Personnel Review*, 46(4), 767-791.
- Kalaycı, Ş. (2006). Faktör Analizi. Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Şeref Kalaycı (Ed.). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kanten, P. (2014). The Effect of Cultural Intelligence on Career Competencies and Customer-Oriented Service Behaviors. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 43(1), 100-119.
- Koe, W-L. (2016). The Relationship between Individual Entrepreneurial Orientation (IEO) and Entrepreneurial Intention. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 6(13), 1-11.
- Korzilius, H., Bücker, J. J. L. E. & Beerlage, S. (2017). Multiculturalism and Innovative Work Behavior: Themediating Role of Cultural Intelligence. *International Journal of Intercultural Relations*, 56, 13-24.
- Kraus, S., Rigtering, J. P. C. & Hughes, M. (2012). Entrepreneurial Orientation and the Business Performance of SMEs: a Quantitative Study from the Netherlands. *Rev Manag Sci*, 6, 161-182.
- Kwon, M., & Cho, Y. C. (2017). Investigating Effects of Entrepreneurial Orientation and Management on Performance: Public vs. Private Sector. *Journal of Marketing Thought*, 4(2), 12-24.
- Li, Y-H., Huang, J-W. & Tsai, M-T. (2009). Entrepreneurial Orientation and Firm Performance: The Role of Knowledge Creation Process. *Industrial Marketing Management*, 38, 440-449.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (2001). Linking Two Dimensions of Entrepreneurial Orientation to Firm Performance: The Moderating Role of Environment and Industry Life Cycle. *Journal of Business Venturing*, 16, 429-451.
- Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (1996). Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking It to Performance. *The Academy of Management Review*, 21(1), 135-172.
- Lyon, D. W., Lumpkin, G.T. & Dess, G. G. (2000). Enhancing Entrepreneurial Orientation Research: Operationalizing and Measuring a Key Strategic Decision Making Process. *Journal of Management*, 26(5), 1055-1085.
- Rahimaghaee, F., & Mozdbar, R. (2017). Cultural Intelligence and its Relation with Professional Competency in Nurses. *Nurs Pract Today*, 4(3), 115-124.
- Ramsey, J. R., & Lorenz, M. P. (2016). Exploring the Impact of Cross-Cultural Management Education on Cultural Intelligence, Student Satisfaction, and Commitment. *Academy of Management Learning & Education*, 15(1), 79-99.
- Rauch, A., Wiklund, J., Lumpkin, G.T. & Frese, M. (2009). Entrepreneurial Orientation and Business Performance: an Assessment of Past Research and Suggestions for the Future. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(3), 761-87.
- Rosenauer, D., Homan, A. C., Horstmeier, C. A. L. & Voelpel, S. C. (2016). Managing Nationality Diversity: The Interactive Effect of Leaders' Cultural Intelligence and Task Interdependence. *British Journal of Management*, 27, 628-645.
- Schillo, S. (2011). Entrepreneurial Orientation and Company Performance: Can the Academic Literature Guide Managers?. *Technology Innovation Management Review*, November, 20-25.
- Sousa, C., & Gonçalves, G. (2017). Expatriates and Non-Expatriates: Effects of Cultural Intelligence and Multicultural Personality on Passion for Work and Satisfaction With Life. *Psychological Thought*, 10(1), 90-108.
- Şahin, F., & Gürbüz, S. (2012). Kültürel Zeka ve Öz-Yeterliliğin Görev Performansı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerinde Etkisi: Çokuluslu Örgüt Üzerinde Bir Uygulama. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(02), 123-140.
- Şahin, F. (2011). Liderin Kültürel Zekasının Astların Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile İş Doyumu Üzerine Etkisi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10(2), 80-104.
- Taş, F., Oktay, A., & A., Gülpak, M. (21-24 Ekim 2017). Kültürlerarası İletişimde Hemşirelerin Yeterlilikleri. 1. Uluslararası, 4. Ulusal Kültürlerarası Hemşirelik Kongresi, Şanlıurfa, Türkiye.
- Thomas, D.C., Elron, E., Stahl, G., Ekelund, B.Z., Ravlin, E.C., Cerdin, J.L., Poelmans, S., Brislin, R., Pekerti, A., Aycan, Z., Maznevski, M., Au, K. & Lazarova, M.B. (2008), Cultural Intelligence: Domain and Assessment. *International Journal of Cross Cultural Management*, 8(2), 123-143.
- Thomas, D. C., & Inkson K. (2009). *Cultural Intelligence: Living and Working Globally*. San Francisco, CA: Berrett-Koehler.
- Thomas, D.C., & Inkson, K. (2003). *Cultural Intelligence: People Skills for Global Business*. San Francisco, CA: Berrett-Koehler.
- Vogelsang, L. (2015). Individual Entrepreneurial Orientation: An Assessment Of Students. *Unpublished Master Thesis*. California: Humboldt State University.
- Wiklund, J., & Shepherd, D. (2005). Entrepreneurial Orientation and Small Business Performance: a Configurational Approach. *Journal of Business Venturing*, 20, 71-91.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Wood, C.C., Holt D.T., Reed T.S. & Hudgens B.J. (2008). Perceptions of Corporate Entrepreneurship in Air Force Organizations: Antecedents and Outcomes. *Journal of Small Business and Entrepreneurship*, 21(1), 117-132.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ENDÜSTRİ 4.0 YORUMU: TOPLUM 5.0

İlker İbrahim AVŞAR

Öğr.Gör., Gaziantep Üniversitesi, avsar@gantep.edu.tr

ÖZET

Endüstri 4.0, üretim ve pazarlama gibi sanayi süreçlerini baştan aşağı yenileme düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Toplum 5.0 ise bu yeni bakış açısını genişleterek hayatın her alanında uygulamaya sokmayı ve sonunda süper akıllı toplumu oluşturmayı hedeflemektedir. Toplum 5.0, üretim, sağlık, eğitim gibi alanlarda değişim vaat etmektedir. Yenilikçilik merkezli bu değişim ile yaşanan nüfus, çevre kirliliği, afet, terörizm gibi problemlere çözüm aranmaktadır. Bu çalışmada, Endüstri 4.0 yorumlanarak toplum dönüşüm süreci oluşturmayı amaçlayan Toplum 5.0 incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Endüstri Devrimi, Endüstri 4.0, Toplum 5.0

THE INTERPRETATION OF INDUSTRY 4.0: SOCIETY 5.0

ABSTRACT

Industry 4.0 has emerged with the idea of completely renewing industrial processes such as production and marketing. Society 5.0 aims to expand this new point of view and put it into practice in all areas of life and ultimately create a super-smart society. Community 5.0 promises change in areas such as production, health, education. This change centered on innovation is seeking solutions to problems. With this change centering on innovation, problems such as aging population, environmental pollution, catastrophe, terrorism are sought after. In this study, Society 5.0 which aims to form society transformation will be examined by interpreting Industry 4.0 .

Keywords: Industrial Revolution, Industry 4.0, Society 5.0

1. GİRİŞ

Ülkelerin kalkınması açısından endüstriyelleşme hayati bir konudur. Üçüncü endüstri devriminin gerekliliklerini tam olarak yerine getirmemiş olmamız ülke olarak dördüncü endüstri devrimine geçişte sorun yaşamamıza neden olabilir. Bu süreç zordur ancak başarı, toplumun her kesiminin koordineli bir şekilde çalışması ile gelebilir (Ovacı, 2017). Önümüzdeki yıllarda dördüncü endüstri devriminin farklı yönlerinin tartışılacağı, yeni yaklaşımların geliştirileceği günler yaşanacaktır (Alçın, 2016).

Endüstri devrimi, üretimde köklü değişiklikler yaparak üreticinin yaşam biçimini değiştirmesinin yanında sürekli gelişerek yeni devrimlere neden olabilir. Değişimdeki süreklilik, endüstri devrimlerinin sadece üretimde değil aynı zamanda sosyal alanlarda da farklılıklar oluşturmaya sebep olabilir. Henüz başlangıç sürecinde olduğumuz dördüncü endüstri devrimi, işi oluşturan tüm bileşenlerin birbiri ile iletişim kurmasına ve anlık veri paylaşımına olanak sağlayacak şekilde yeni bir iş modelini sunmaya hazırlanmaktadır (Özsoylu, 2017).

Akıllı fabrikalar ile üretim yapılacak dördüncü endüstri devrimi, tedarik, depolama, üretim, sevkiyat, kalite-kontrol, ters lojistik süreçleri başta olmak üzere işin her noktasının akıllı sistemlerle koordinasyonunu ve işin insan eli ile yürütüldüğü zamana göre çok daha düşük hata oranlarını ön görmektedir (Öğüt & Boztaş, 2017). İşletmelerde yapılacak yatay, dikey, çapraz bütünleşme ile üretim ve pazarlama gibi süreçleri yönetmek çok daha kolay olacaktır (Macit, 2017). Verimlilik ve müşteri memnuniyeti artacaktır (Öksüz, Öner, & Öner, 2017).

Endüstri 4.0, günümüzdeki insanların akıllı sanayi hedeflerini gerçekleştirebilmek için uygulamaya koydukları endüstriyel dönüşümdür. Bu dönüşümü destekleyen bileşenlere otomasyon, otonom, veri alış-verişi, bulut teknolojisi, siber-fiziksel sistem, robot, büyük veri, nesnelerin interneti örnek olarak verilebilir. Aslında Endüstri 4.0; teknolojik gelişmelerin ötesinde oldukça geniş bir vizyonu ifade ettiği için; her an yeni bir terimi ortaya çıkarabilir ve bu liste artabilir. O baştan aşağı teknolojik dönüşümün adıdır (Industry 4.0: the fourth industrial revolution – guide to Industrie 4.0) (Fırat & Fırat, 2017).

Endüstri 4.0, Nİ üzerinden birbirine bağlanabilen siber-fiziksel sistemlerin kullanıldığı akıllı üretimin adıdır. Her ne kadar Endüstri 4.0 insansız bir modele dayanıyor gibi gözükse de arka planda programlama gibi yeteneklere sahip ciddi bir insan gücü ihtiyacı vardır (Aksoy, 2017).

Endüstriyel yazılım programcısı, bilişim sistemleri ve nesnelerin interneti çözüm üreticisi, endüstriyel veri analiz uzmanı, robot koordinatörü, robot programcısı, robot tamircisi, üretim teknolojileri uzmanı, akıllı şehir planlayıcısı, ürün tasarımcısı, 3B yazıcı operatörü bu yeni sanayi devriminin en çok ihtiyaç duyacağı personel çeşitleridir. Bu yeni iş alanlarında yeteri kadar elemana sahip olabilmek için eğitimcilerin yazılım ağırlıklı programlama ve donanım ağırlıklı tasarıma yönelik elemanlar yetiştirmesi gerekmektedir. İşin yazılım tarafında programlama, veri madenciliği, bilgisayar ağı, siber güvenlik, yapay zekâ gibi alanlarda çözüm üreten personeller önem kazanabilir. İşin donanım tarafında ise bilgisayar destekli tasarım, 3B yazıcılar, sistem tasarımı ve analizi, bilgisayar destekli mühendislik, PLM (Product Lifecycle Management) yazılımı gibi alanlarda çözüm üreten personeller değer üretebilir. Eğitimin bahsi geçen yeteneklere sahip bireyleri yetiştirecek şekilde güncellenmesi gerekebilir (Şener & Eyleli, 2017). Üniversiteler bu alanlarda gerekli teknik ve zihinsel altyapı çalışmalarını hemen başlatmalıdırlar (Tunçel, Candan, & Satır, 2017).

Türkiye'nin endüstri 4.0 sürecini yakalayabilmesi için üretimden eğitime kadar pek çok alanda planlı politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Konunun önemi siyasetçilere,

sanayicilere, topluma iyi bir şekilde anlatılmalı ve sonrasında devreye sokulan ortak akıl ile karşılaşılan sorunlar aşılmaya çalışılmalıdır (Yazıcı & Düzükaya, 2016).

2. TOPLUM 5.0

Japonya 2016 yılında Toplum 5.0 vizyonunu paylaştıktan sonra 2017 yılında da uluslararası fuar ve konferanslarda bu vizyonunu dillendirmeye devam etmiştir. Japonya Endüstri 4.0'a geçiş sürecinde imalatın sayısal dönüşümü gibi bazı sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlarının çözümünü ve ardı sıra Toplum 5.0 ile ekonominin sayısallaştırılmasının ötesinde toplumun her seviyesinde sayısal dönüşümü sağlayarak birçok zorluğun üstesinden gelmeyi hedeflemektedir. Süper akıllı topluma giden yolda nesnelere interneti, yapay zekâ, siber fiziksel sistem, büyük veri, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik gibi teknolojiler öne çıkarılmıştır. Japonya gibi yaşlanan toplumlar için Toplum 5.0 bir çözüm yolu olarak düşünülmektedir. Bu çözümün anahtarı üretim ve pazarlama gibi süreçlerin kas gücü yerine akıllı sistemler aracılığı ile gerçekleştirilmesidir. İnsanların akıllı sistemler kullanarak iş yapmaları sonucunda sağlık harcamalarının da azalacağı öngörülmektedir. Toplum 5.0, sadece yaşlılık ve sağlıkla ilgili bir konu değildir; Toplum 5.0 ile doğal afet ve kirlilik gibi sorunlarla da baş edilebilmesi umulmaktadır. Bunun için Japon İş Dünyası Federasyonu olan Keidanren tarafından yapılması gereken 5 adım belirlenmiştir ("Industry 4.0: the fourth industrial revolution – guide to Industrie 4.0", 2017) :

1. Bakanlıklar ve Ajanslar: Ulusal stratejilerin oluşturulması ve devlet teşvik sisteminin bütünleştirilmesi.
2. Hukuk Sistemi: Yeni teknolojilere uygun kanunlar geliştirilmesi.
3. Teknoloji: Hayati öneme sahip verilerin kullanılmasına yönelik bilgi temeli oluşturulması. Siber güvenlik, biyo, nano, robot gibi teknolojilere ait ciddi bir araştırma ve geliştirme çalışmasının yapılması.
4. İnsan Kaynakları: Bilgi teknolojileri okuryazarlığı, mevcut insan gücünün ileri düzey sayısal becerilerle donatılması gibi eğitim reformlarının yapılması.
5. Kapsam: Toplum 5.0, Endüstri 4.0 ve organizasyonları, en büyük bileşenler olmasına rağmen vatandaşlar, hükümetler, akademik çevreler ve diğer tüm menfaat sahipleriyle de ilgilidir.

Japonya diğer ülkelerden farklı olarak kendisini sanayi veya idare gibi alanlarla sınırlamamaktadır. Toplum 5.0 olarak adlandırılan projede sadece şirketler değil toplumun her noktasındaki bireyler süper akıllı toplum için önemli görülmektedir ("Society 5.0: Japan's digitization", 2017).

Şekil 1 ile Japon İş Dünyası Federasyonu Toplum 5.0 süreci için; nüfustaki azalışı, yaşlı nüfustaki artışı, afeti, terörizmi, çevre problemlerini sorun oluşturan nedenler olarak görürken; donanım üretimini, yenilikçiliği, yenilikçi teknolojiyi endüstrinin güçlü yanları olarak ele almış; yazılım üretimini, güçlü bir yenilikçiliği, yeni toplumda oluşabilecek sorunlarla baş edebilmeyi ise kazanım olarak değerlendirmiştir.

Şekil 1. Japon İş Dünyası Federasyonu Toplum 5 yaklaşımı. (Viewpoints toward realization of the new economy and society, 2017) kaynağından dönüştürülmüştür.

SONUÇ

Yeni bir üretim modeli bakış açısı ile yola çıkılan Endüstri 4.0 yolculuğunu, Toplum 5 ile bütünleştirerek, toplumun tüm alanlarına taşımak Türkiye için dikkate değer bir uzak görüşlülük olabilir. Toplumun tüm kesimleri bu sürece hazırlanırsa başarı oranı artabilir. Eğitim, bu yeni sanayi ve toplum yaklaşımına uygun olacak şekilde güncellenmelidir.

KAYNAKLAR

- Industry 4.0: the fourth industrial revolution – guide to Industrie 4.0.* (2017). 2 8, 2018 tarihinde i-Scoop: <https://www.i-scoop.eu/industry-4-0/> adresinden alındı
- Society 5.0: Japan's digitization.* (2017, 1 27). Cebit 2017: <https://www.cebit.de/en/news-trends/news/society-5-0-japans-digitization-779> adresinden alınmıştır
- Viewpoints toward realization of the new economy and society.* (2017, 2 8). Keidanren: http://www.keidanren.or.jp/en/policy/2016/029_outline.pdf adresinden alınmıştır
- Aksoy, S. (2017, Nisan). Değişen teknolojiler ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı anlamaya dair bir giriş. *Katkı*(4), 37-38.
- Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics*, 11.
- Fırat, S., & Fırat, O. (2017). Sanayi 4.0 Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye. *Toprak İşveren Dergisi*(114), 10-23.
- From Industry 4.0 to Society 5.0: the big societal transformation plan of Japan.* (tarih yok). 2 8, 2018 tarihinde I-Scoop: <https://www.i-scoop.eu/industry-4-0-society-5-0/> adresinden alındı
- Industry 4.0: the fourth industrial revolution – guide to Industrie 4.0.* (tarih yok). 2 7, 2018 tarihinde i-Scoop: <https://www.i-scoop.eu/industry-4-0/> adresinden alındı
- Macit, İ. (2017). Kurumsal Kaynak Planlamasının Endüstri 4.0 Kazanımları: Bir Yapısal Çatı Modeli Önerisi. *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 2(1), 59.
- Ovacı, C. (2017). Endüstri 4.0 Çağında Açık İnovasyon. *Maliye Finans Yazıları*, 113-132.
- Öğüt, A., & Boztaş, F. (2017). Endüstri 4.0 Işığında Yeni Nesil Üretim: Sessiz Hidrolik Pompa Uygulamaları. *13. Ulusal Hidrolik Pnömatik Kongresi*, (s. 106).
- Öksüz, M. K., Öner, M., & Öner, S. C. (2017). Yalın Üretim Tekniklerinin Endüstri 4.0 Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*. Tunceli.
- Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 41-64.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Şener, S., & Eevli, B. (2017). Endüstri 4.0'da Yeni İş Kolları ve Yüksek Öğrenim. *Mühendis Beyinler Dergisi*, 1-12.

Tunçel, S., Candan, Z., & Satır, A. (2017). Mobilya Endüstrisinde Gelecek Vizyonu: Endüstri 4.0. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 157.

Yazıcı, E., & Düzkaaya, H. (2016). Endüstri Devriminde Dördüncü Dalga Ve Eğitim: Türkiye Dördüncü Dalga Endüstri Devrimine Hazır Mı? *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 7(13), 84.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

NESNELERİN İNTERNETİ UYGULAMA ALANLARI: LOJİSTİK

İlker İbrahim AVŞAR

Öğr.Gör., Gaziantep Üniversitesi, avsar@gantep.edu.tr

ÖZET

Sanayi 4.0 ile birlikte adı sıklıkla duyulmaya başlayan Nesnelerin İnterneti (Internet of Things) yeni sanayi devriminin şekillenmesinde önemli bir rol oynayacak aktörlerden bir tanesidir. 2012 yılından itibaren kullanımı yaygınlaşan IPv6 ile birlikte Nesnelerin İnterneti-Endüstriyel Nesnelerin İnternetinin önündeki önemli engellerden biri aşılmış, artık daha verimli uygulamalar geliştirmek mümkün olmuştur. Bu çalışmada Nesnelerin İnterneti ve Endüstriyel Nesnelerin İnterneti uygulamaları lojistik bağlamında incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti, Endüstriyel Nesnelerin İnterneti, Lojistik

THE APPLICATION AREAS OF THE INTERNET OF THINGS: LOGISTICS

ABSTRACT

The Internet of Things, which is often heard with Industry 4.0, is one of the actors who will play an important role in shaping the new industrial revolution. With the increasing use of IPv6 since 2012, one of the major obstacles in front of the Internet of Things – Industrial Internet of Things has been overcome and it is now possible to develop more efficient applications. In this study, the applications of the Internet of Things and the Internet of Industrial Internet of Things will be examined in the context of logistics.

Keywords: Industry 4.0, Internet of Things (IoT) , Industrial Internet of Things (IIoT), Logistic

1. GİRİŞ

Milyarlarca insanın milyarlarca cihazla İnternet'e bağlanmasından sonra beklenen şey milyarlarca birbirine bağlı bilgisayarın, milyarlarca birbirine bağlı nesne ile veri alış-verişi yapmasıdır. Bu iletişim evimizdeki buzdolabı veya bir otobüs durağı ile de olabilir (Turak, 2015).

Nesnelerin İnterneti (Nİ), sağlık, ev otomasyonu, akıllı çevre, su yönetimi, tarım, hayvancılık, enerji yönetimi, akıllı şehirler, akıllı ölçüm sistemleri, eğitim gibi pek çok alanda kullanılabilir (Gökrem & Bozuklu, 2016) (Aktaş, Çeken, & Erdemli, 2014) (Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri, 2017). Bu kadar geniş alanda kullanılması IPv6 sayesinde olmuştur. IPv6 milyarlarca kişinin veya cihazın internete girmesi için gerekli adresleme altyapısını oluşturur (Yiğitbaşı, 2012). Uzun yıllar İnternet'e bağlanan bilgisayarları adresleyebilecek IP sayısı yaklaşık 4.3 milyar ile kısıtlı olan IPv4 ile sağlanmıştır. Bu kısıtlama IPv6'nın geliştirilmesinin temel nedenidir (Özsoylu, 2017).

2. NESNELERİN İNTERNETİ VE ENDÜSTRİYEL NESNELERİN İNTERNETİ

Dünya gizli bir endüstri devrimi sürecini yaşıyor (Aksoy, 2017). Endüstri 4.0'ı ifade etmek için siber fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, akıllı fabrika, servislerin interneti, akıllı ürünler, büyük veri, bulut teknolojileri çok sık kullanılan terimlerdir (Fırat & Fırat, 2017). Bunların yanına 3D yazıcılar gibi yeni teknolojileri de eklemek mümkündür (Akben, 2017). Bu gibi teknolojileri kullanarak şimdiye kadar birbirinden uzak olan iki dünyanın yakınlaşması kesinlikle büyüleyicidir. İleri düzeyde sayısal teknolojileri birbirine bağlayan iki aktör; bilgi teknolojileri ve operasyonel teknolojilerdir. Sanal ve fiziksel dünyalar arasında ki köprü görevini Endüstri 4.0'ı tanımlayan sanal-fiziksel üretim sistemleri ve endüstriyel nesnelerin interneti (ENİ) oluşturmaktadır (Industry 4.0: the fourth industrial revolution – guide to Industrie 4.0).

Nİ, küçük kişisel cihazlardan büyük endüstriyel sistemlere kadar pek çok alanda günlük hayatımızı büyük ölçüde etkilemektedir (Ammar, Russello, & Crispo, 2018). Nİ, kişisel kullanımın dışında, toplumun ihtiyaçlarına da hizmet eder. Nesnelerin bilgi üretmesi ve de bunların her zaman, her yerde, her nesneyle, herkesle birbirine bağlanarak iş çözümlerinde kullanılması daha güvenilir olacaktır (Kutup, 2011).

Lojistik ve tedarik zinciri de dâhil olmak üzere herhangi bir endüstride en son teknolojilerin kullanılması yararlıdır. İnternet, lojistik şirketlerinin performansını artırmak için var olmalıdır. İnternet, hem müşterinin hem de şirketlerin kargo sevkiyatlarındaki sorunları aşmaları için önemli bir araçtır. Bununla birlikte Nİ gibi yeni ve gelişmekte olan teknolojileri kullanarak verimliliği daha da artırmak mümkündür ("How The Internet of Things (IoT) Is Revolutionizing Logistics Management", 2016).

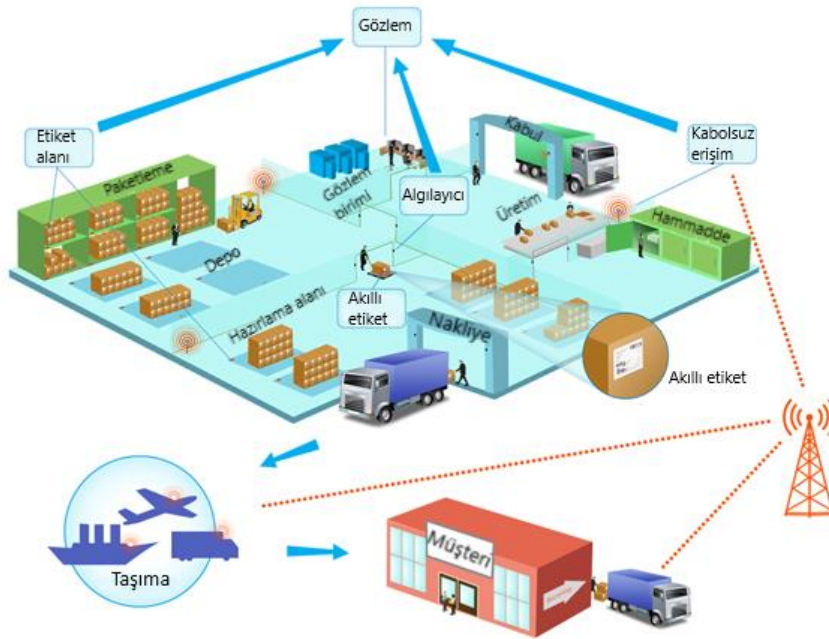
Nİ kavramı, girişimci Kevin Ashton tarafından 1999 yılında fiziki dünyada algılayıcıları olan bilgisayarların iletişim sistemini isimlendirmek için kullanılmıştır. Bu kavram, nesnelerin bilgisayar ağı vasıtasıyla tanımlanmasını ifade eder. Nesnelere doğrudan veya dolaylı olarak veri toplama, işleme, değiştirme olanağına sahiptir. Akıllı telefon ve tabletlerin ötesinde aydınlatma, ısıtma, beyaz eşya gibi aygıtlar Nİ ile haberleşebilen nesnelere örnek verilebilir (Ashton, 2009).

ENİ, Nİ ile aynı ilkelere dayanır. ENİ makinelerin fabrikalardaki bağlantısı için kullanılır. ENİ temel olarak makineler arası iletişime ve veri paylaşımına dayanan bir ifadedir. Bu tür

iletişimde yazılım katmanının yüksek kullanılabilirliği önemli rol oynar. Bu kullanılabilirlik Nİ uygulamalarının tüm endüstrilerde kullanımının önünü açar. Örneğin ağ sisteminin bilgi sağlamak için diğer sistemlerle çalışması, malzeme durumu ile ilgili herhangi bir sorun hakkında çalışanların taşınır cihazlarından bilgi edinmesi ve hemen bu duruma tepki vermesi olanağı sağlanır. Burada bilgiler, gecikmeksizin doğru zamanda sağlanmaktadır. (Gierej, 2017).

3. LOJİSTİKTE NESNELERİN İNTERNETİ KULLANIMI

Şekil 1 ile lojistikte Nİ kullanımına bir örnek verilmiştir. Ürünlerdeki akıllı etiketler sayesinde algılayıcılar kullanılarak ürünün üretimi ve sonraki süreçlerde ki hareketi takip edilebilmektedir. Bu hareket gözlem birimince incelenmektedir ve gerekli yönlendirmeler yapılmaktadır ("How The Internet of Things (IoT) Is Revolutionizing Logistics Management", 2016).

Şekil 1. Lojistikte Nİ kullanımı. ("How The Internet of Things (IoT) Is Revolutionizing Logistics Management", 2016) adresinden dönüştürülmüştür.

Lojistik şirketlerinin Nİ kullanmaları için bazı nedenler vardır ("How The Internet of Things (IoT) Is Revolutionizing Logistics Management", 2016):

1. Taşıtların Takibi: Lojistik şirketler taşımada kullandıkları ticari araçlarını iyi koordine etmek zorundadırlar. Bir sevkiyatın kara, hava ve deniz yolları ile taşınması gerekebilir. Bu gibi durumlarda GPS algılayıcıları ve izleme cihazları gibi gelişmiş nesnelere kullanılarak yükün hareketi takip edilebilir. Yük gerektiğinde başka bir taşıyıcıya aktarılabilir. Bu aktarma işlemi Nİ sayesinde verimli bir şekilde planlanabilir.

2. Gecikmeleri Engelleme: Lojistik firmalarının karşılaşılabilecekleri en büyük sorunlardan bir tanesi de ürünün teslimatında oluşabilecek gecikmedir. Bu durum işletme ile müşteri arasında pek çok sıkıntıya neden olabilir. Örneğin bozulabilir bir ürünün geç teslim edilmesi taşıyıcı firmanın imajını bozacaktır. Hava koşulları ve trafik kaynaklı gecikmelerden

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Nİ kullanılarak kaçınılabilir. Hem kargo merkezi hem de alıcı merkezlerde ; Nİ özellikli cihazlar ile birbirlerine bağlandığında; hava durumu, trafik durumu vb. bilgilerin cihazlarla gerçek zamanlı paylaşımı kolaylaşır. Bir problem varsa cihazın rotası uygun şekilde değiştirilir.

3. Maliyet Düşürme: Nİ, lojistikte şirketlerin maliyetini düşürür. Her şeyden önce trafik bilgilerine sahip bir uygulamayla, trafik kaynaklı sorunlar önceden görülebilecektir ve rota uygun bir şekilde değiştirilerek yakıt maliyetinin düşürülmesi sağlanacaktır. Bunun yanında gecikme kaynaklı oluşabilecek bir tazminat sorununun da önüne geçilmiş olacaktır.

4. Kargo Kalitesini Koruma: Sebze gibi bozulabilir yiyecek taşımada, Nİ ile kargonun sıcaklık, nem gibi kontrolleri anlık yapılabilir ve olası bir arızada hemen müdahale edilebilir.

5. Envanteri İzleme: Lojistik şirketler stoklarını kontrol etmek için insan gözlemi yerine RDIF ve CCTV kameralarını kullanarak tüm gün doğru ve sayısal gözetim yapabilir ve envanter yönetimini gelen sayısal verileri kullanarak geliştirebilir. Bu durum dalgalanan müşteri taleplerini daha verimli bir şekilde karşılamaya da yardımcı olacaktır. Bir ürün ambarda tükenmeden önce şirket gerekiyorsa ilave stoklar yapabilir ve müşteri taleplerinde denge kurabilir.

6. Nakliye Evrelerinin İzlenmesi: Bazı durumlarda lojistik servis sağlayıcıları müşteriye çeşitli merkezler yoluyla kargo göndermek zorundadır. Bu merkezlerin herhangi birinde gecikme olabilir. Bu merkezlerde insan yerine gelişmiş algılayıcılar tarafından kontrol edilen makinelerin kullanılması durumunda buralarda oluşabilecek öngörülemez hatalar azalacaktır.

7. Ekipman Hatalarının Azaltılması: Örneğin hava limanında kargonun hatalı taşınmasına neden olabilecek avludaki traktör veya depodaki vinçte oluşacak bir sorun lojistik şirketlerinin endişelenmesi gereken bir olaydır. Bu gibi durumda Nİ özellikli algılayıcılar kullanılırsa bir hata oluştuğunda şirket hemen uyarılabilir ve hatanın telafisi için çalışılabilir.

8. Teslimattaki Sorunların Azaltılması: Nİ lojistik operasyonlarda kullanılmaya başlandıktan sonra teslimattaki sorunlar azalabilir. Teslimatta kâğıt belge ile çalışmak yerine Nİ tarafından desteklenen sayısal kimlikler kullanılabilir. Gelişmiş sayısal teknolojileri kullanarak ödeme yapmak müşteriler için daha kolay ve sorunsuz olacaktır.

4. SONUÇ

Taşıt takibi, gecikmeleri engelleme, maliyet düşürme, kargo kalitesini koruma, envanteri izleme, nakliye adımlarını izleme, donanım hatalarını azaltma, teslimattaki sorunları giderme gibi taleplerin gerçekleştirilmesi aşamasında Nİ; sahip olunan donanım ve personelin aralarında iletişim kurmalarını sağlayarak; işin hızlı ve verimli bir şekilde yürütülmesi olanağını sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Khan, M. A., & Salah, K. (2017). IoT security: Review, blockchain solutions, and open challenges. *Future Generation Computer Systems*, 82, 395-411.

(2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.

Akben, İ. (2017). 3 Boyutlu Yazıcılar ve Tedarik Zincirine Etkileri. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(10), 20-35.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Aksoy, S. (2017, Nisan). Değişen teknolojiler ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı anlamaya dair bir giriş. *Katkı*(4), 37.
- Aktaş, F., Çeken, C., & Erdemli, Y. E. (2014). Biyomedikal Uygulamaları için Nesnelerin İnterneti Tabanlı Veri Toplama ve Analiz Sistemi. *TIP TEKNOLOJİLERİ ULUSAL KONGRESİ*.
- Ammar, M., Russello, G., & Crispo, B. (2018). Internet of Things: A survey on the security of IoT frameworks. *Journal of Information Security and Applications*, 38, 8-27.
- Ashton, K. (2009). *That 'Internet of Things' Thing*. 2 6, 2017 tarihinde RDIF journal: <http://www.rfidjournal.com/articles/pdf?4986> adresinden alındı
- Fırat, S., & Fırat, O. (2017). Sanayi 4.0 Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye. *Toprak İşveren Dergisi*(114), 10-23.
- Gierej, S. (2017). The Framework of Business Model in the Context of Industrial Internet of Things. *Procedia Engineering*, 207.
- Gökrem, L., & Bozuklu, M. (2016). Nesnelerin İnterneti: Yapılan Çalışmalar ve Ülkemizdeki Mevcut Durum. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 13, 47-68.
- How The Internet of Things (IoT) Is Revolutionizing Logistics Management*. (tarih yok). 2 7, 2017 tarihinde How to Everything: <http://www.howtogetrid.org/technology/how-the-internet-of-things-iot-is-revolutionizing-logistics-management/> adresinden alındı
- Industry 4.0: the fourth industrial revolution – guide to Industrie 4.0*. (tarih yok). 2 7, 2018 tarihinde i-Scoop: <https://www.i-scoop.eu/industry-4-0/> adresinden alındı
- Kutup, N. (2011). Nesnelerin İnterneti; 4H Her yerden, Herkesle, Her zaman, Her nesne ile bağlantı. *Türkiye'de İnternet Konferansı inet-tr'11*.
- Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 41-64.
- Yiğitbaşı, Z. Z. (2012). Nesnelerin İnterneti Ve Makineden Makineye Kavramları İçin Kilit Öncül - İpv6. (s. 103-105). <http://www.ipv6.net.tr/docs/ipv6konf/pdf/15.pdf>.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALAR (GDO'LAR)

Alpaslan ALKIŞ

Dr.Öğr.Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, alpaslanalkis@gmail.com

Fatma YENEN

YL öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi fatmayenen28@hotmail.com

ÖZET

Günümüzde artan dünya nüfusu ve bu doğrultuda artan gıda ihtiyacını karşılamak, daha kısa sürede, daha az alandan daha çok verim almak, meydana gelen teknolojik gelişmeler ışığında yiyeceklerin raf ömrünü uzatmak, gıdaların tat, görünüm veya yapısal özelliklerinin istenilen düzeye getirmek amacıyla ortaya çıkan “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar”lar (GDO’lar)” bazı gıdaların önemli bir parçası haline gelmiştir.

GDO’ların yarar ve zararları ile ilgili yeterli sayıda deneysel bulgu bulunmamakla beraber çevre ve gelecek nesiller üzerinde olası etkilerinin ve risklerin en aza indirilmesi için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. GDO’lar sağıktan tarıma, endüstriden deniz ürünlerine kadar birçok alanda kullanılmakla beraber tamamen güvenilirdir ya da güvenilmezdir diye bir genelleme yapmak zordur.

Günümüzde dünya nüfusunun artması ve nüfusun çoğunluğunun şehirlerde yaşaması ile birlikte artan gıda ihtiyacının karşılanması amacıyla hazır gıda sektörü her geçen gün daha da büyümektedir. Gıda sektöründe kaçınılmaz olarak yer alan GDO’ların haram veya helallığı ciddi tartışmalara sebep olmaktadır.

Hakkında ayetlerde veya hadislerde herhangi bir hüküm belirtilmeyen ancak günümüzde insan beslenmesine kaçınılmaz olarak girmiş Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar (Transgenik Gıdalar) çalışmamızda İslam hukuku bağlamında, transgenik gıdaların istihale veya istihlak ile ilişkisi, sağıklı olup olmadıkları, helallik durumu, gıdanın genetiğini değiştirmenin gıdanın fitratına müdahale olup olmadığı veya ne gibi fayda ve zararlarının olabileceği, sosyo ekonomik boyutu da dikkate alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO), İstihale, İstihlak, Fitrat, İslam

GENETICALLY MODIFIED ORGANISMUS (GMO’S) IN ISLAMIC LAW

ABSTRACT

“Genetically Modified Organisms (GMOs)” has become an important part of certain foods with the desire to meet the growing demand for food, to get more yield in less space, to extend the shelf life of food in the light of technological advances, to bring the flavor, appearance and structural properties of food to the desired level as a result of increasing world population.

There is not enough empirical evidence regarding the benefits and risks of GMOs and necessary precautions must be taken for minimizing the potential impacts and risks on the environment and future generations. It is difficult to make a generalization that GMOs

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

are completely reliable or unreliable although they are used in many areas such as health, agriculture, industry and the seafood. Prepared food sector has been growing with each passing day with the purpose of meeting the food demands of growing world population and the majority of population living in the cities. There is a serious debate on whether GMOs are halal or not as they are inevitably in food sector.

In our study, the relationship between transgenic food and metamorphism and excise, whether they are healthy or not, whether they are halal or not, whether changing the genetic disposition of food causes intervention, potential benefits and harms of this change will be explained by also considering the socio-economic aspects in the context of Islamic Law as there is no provision about Transgenic Foods in verses od hadith.

Keywords: Genetically Modified Organisms (GMOs), Metamorphism, Excise, Disposition, Islam

Giriş

Dini inancın yansımalarının görüldüğü önemli alanlardan biri de yeme içme ihtiyacından doğan İslam dininin yeme içme ile ilgili belirlediği ilkelere. Gerek ayetlerde gerekse çeşitli hadislerde yeryüzünde yaratılan her şeyin insan için olduğu ancak insanın bunları kendi yararına kullanması konusunda İslam dininin bazı sınırlamalar getirdiği bilinmektedir.¹ Yiyecekler konusunda Müslümanın ne yiyip içtiğine dikkat etmesi gerekir. İslam dininin yasakladığı birçok yiyecekte ilahi maksat konusunda tahmin yürütebilmekle beraber bunun en iyi şekilde Allah (c.c) tarafından bilineceği, dolayısıyla Müslümanın dini yükümlülüğünün gereği olarak İslam dininin yiyeceklerle ilgili belirlediği yasaklardan kaçınması gerektiği vurgulanmıştır.

Günümüzde artan dünya nüfusunu doyurabilmek ve şehirleşmenin getirdiği hayat şartlarının kaçınılmaz sonuçlardan biri olarak sanayi tipi gıda üretimi adeta zorunlu hale gelmiştir. Sanayi tipi gıda üretimi de gıdaların üretim aşamasından başlayarak üretimine müdahale edilmesini, gıdaların raf ömrünün uzatılmasını, market raflarında yer alan yiyecek ve içeceklerin tat, görünüm ve ambalaj olarak albenisinin artırılması için çeşitli işlemlerden geçirilmesini gerektirmektedir. Ancak bu tür işlemlerin yiyeceklerin helallik ve haramlıkları üzerinde hem sağlık hem de beslenme kriterleri de dikkate alınarak nasıl bir etkide bulunduğu merak konusudur. İslam dininin yasakladığı yiyecekler ayetlerde² kesin olarak belirtilmekte, hadisler³ de durumu bilinmeyen konulara ışık tutmaktadır. Hakkında ayetlerde veya hadislerde herhangi bir hüküm belirtilmeyen ancak günümüzde insan beslenmesine kaçınılmaz olarak girmiş Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar (Transgenik Gıdalar) makalemizin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Bu makalede transgenik gıdaların istihale veya istihlak ile ilişkisi, sağlıklı olup olmadıkları, helallik durumu, gıdanın genetiğini değiştirmenin gıdanın fitratına müdahale olup olmadığı veya ne gibi fayda ve zararlarının olabileceği, sosyoekonomik boyutu da dikkate alınarak incelenmektedir.

¹ Maide, 5/87; A'râf, 7/31; Buhâri, "Libâs", 1; Nesâî, "Zekât", 66; Tirmizî, "Edeb", 54; Ebû Dâvûd, "Libâs", 14.

² Bakara,2/173;Maide 5/3; En'am 6/145; Nahl,16/115.

³ Bakara, 2/173; En'am, 6/118; Ebu Davud, "Et'ime" 30, 33; Buhari, "Sayd", 29, "Tıbb" ,57; Müslim, "Sayd", 12; Muvatta, "Sayd", 13; Nesai, "Sayd", 28.

1. Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO)

Genetiği değiştirilmiş gıdalarla ilgili olarak bir hükme varmak bu ürünlerin mahiyetini bilmeyi gerektirmektedir.

1.1. Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların Tanımı

Bir canlı türüne kendi türü dışındaki bir canlıdan gen veya genler aktararak kalıtsal olarak gelen özellikleri değişikliğe uğratılmış bitki veya hayvan mikroorganizmalarına “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO)” denilmektedir.⁴ GDO üretilirken temel ilke bir canlıdan başka bir canlıya gen aktarılması yoluyla genetik yapısının değişmesi ve yeni bir genetik yapıya sahip bir canlının elde edilmesidir.⁵ Bu uygulamanın özü organizmanın gen dizilimini değiştirilerek organizmanın kendi doğasında bulunmayan bazı özelliklerin kazandırılması işlemidir. Son yıllarda gelişen moleküler biyoloji ve genetik uygulamalar sebebiyle sadece gen aktarımı yoluyla değil canlının var olan mevcut gen yapısının ve dolayısıyla fonksiyonunun durdurulması yoluyla da GDO üretimi sağlanabilmektedir.⁶ Bu gen teknolojisi tekniği “rekombinant DNA teknolojisi” olarak adlandırılır.⁷ İngilizce ’de “Genetically Modified Organism (GMO)” olarak tanımlanan bu teknoloji ile elde edilen hayvanlara “transgenik hayvanlar”, bitkilere ise “transgenik bitkiler” denilmektedir. Yapısında Genetiği Değiştirilmiş Organizma barındıran GDO’lardan elde edilen ürünlere ise genel olarak “Genetiği Değiştirilmiş Ürünler” denilmektedir

Gen teknolojisi ile organizmanın suya, kuraklığa, soğuğa dayanıklılığını arttırmak, daha verimli, zararlılara karşı direncini arttırmak, renk, koku, tat, görünüm açısından istenmeyen özelliklerini gidermek, istenen özellikler katmak; bazen de vitamin ve mineral açısından zenginleştirilmiş ürünler elde etmek amacıyla üretilir. Bu alandaki ilk uygulamalar 1973 yıllarında diyabet hastalarının kullandığı ünsilin üretiminde ortaya çıkmıştır.⁸

Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların günlük hayatımıza girmesi oldukça yenidir. Genetik olarak değiştirilmiş bitkiler ticari amaçla 1996 yılından itibaren büyük ölçekte üretilmeye başlanmıştır.⁹

1.2. GDO’ların Kullanım Alanları ve Kullanıldığı Ürünler

GDO’lar sağlıktan tarıma, endüstriden deniz ürünlerine kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Gen aktarımı teknolojisi bitki tohumlarında, hayvan yemlerinde ve hayvanlarda kullanımının yanında sağlık sektöründe, insülin, kanser ilaçları, aşular gibi bazı ilaçların üretilmesinde,¹⁰ organ naklinde, tıbbi öneme sahip bazı rekombinant proteinlerin üretilmesinde, gıda endüstrisinde kullanılan peynir mayası vb. enzimlerin üretilmesinde, kanatlı hayvan beslenmesinde kullanılmaktadır.¹¹

⁴ Denli,2012:22,23.

⁵ Denli,2012:21.

⁶ Kurar, Güzeloğlu, Kayış,2013:164.

⁷ *Rekombinant* DNA teknolojisi, doğada kendiliğinden oluşması mümkün olmayan, çoğunlukla farklı biyolojik türlerden elde edilen DNA moleküllerinin, genetik mühendislik teknolojisiyle kesilmesine ve elde edilen farklı DNA parçalarının birleştirilmesi işlemlerini kapsayan bir teknolojidir.

(<https://www.turkcebilgi.com/rekombinant>, 2018)

⁸ Kılıç, 2013: 17/ 2.

⁹ Denli, 2012: 21-23.

¹⁰ Demir, Seyis ve Kurt, 2006:249-258; Özmert Ergin ve Yaman, 2013:263-267.

¹¹ Bağış, 2002:114-115; Sarıca ve Kılıç;2004:124; Çetiner,2009:1-2;Korkut ve Soysal,2013:13,28.

Genetiği değiştirilmiş ürünler üzerinde yapılan çalışmalarda GDO'ların patates, mısır, pamuk, kolza, soya, çeltik gibi tarım ürünlerinde tarım zararlılarına dayanıklılığın artırılması, yabancı ot ilaçlarına dayanıklılığın artırılması, yağlı tohum ürünlerinin bitkisel yağ kalitesinin artırılması, domates, çilek gibi ürünlerde olgunlaşmanın geciktirilerek raf ömrünün uzatılması, yine domates, mısır gibi ürünlerde aromanın artırılması, ineklerde süt üretimini arttıran hormonun üretilmesi, daha sert peynir üretimini sağlayacak peynir mayası için gıda enzimlerinin üretilmesi, besin değeri yüksek gıda üretilmesi (örneğin A vitamini ve demir içeriği yüksek çeltik üretimi), et üretiminin artırılması için büyüme hormonu teşvik eden gen aktarımı gibi hususlarda özellikle kullanıldığı görülmektedir.¹²

1.3. GDO'ların Potansiyel Yarar ve Zararları

GDO'ların üretilmesiyle tarımsal ürünlerde meydana gelecek verim artışı ile dünyadaki açlık sorunun çözüleceği, talebe uygun özellikte tarım ürünlerinin üretilmesinin kolaylaşacağı, az alandan çok ürün elde edilmesinin amaçlanması öngörülmektedir. Ancak bu ürünlerin kısa ve uzun vadede insan sağlığı ve çevre üzerinde yaratacağı olumsuz sonuçlar bu ürünlere karşı kuşku duyulmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple bu çalışmamızda GDO'ların potansiyel yararları ve zararları ayrı ayrı ele alınmaktadır.

1.3.1.GDO'ların Potansiyel Yararları

GDO'ların Yararları;

- a) Besin miktarını artırılması ve içeriğinin zenginleştirilmesi (Yüksek A vitamini içeren pirinç üretimi gibi)
- b) Besinlerin alerjik özelliklerinin azaltılması
- c) Besinlerin aşı üretiminde kullanımı
- d) Besinlerin tedavi amacıyla kullanımı
- e) Herbisit ve pestisitlerin kullanımındaki azalmaya bağlı yararlar
- f) Meyve ve sebzelerin raf ömrünün uzatılması
- g) Tarıma elverişli olmayan toprak alanlarında da tarım yapma imkânı sunması olarak özetlenebilir.¹³

1.3.2.GDO'ların Muhtemel Zararları

Gıdanın insan sağlığına zararlı olup olmadığının belirlenmesinde; tüketenin sağlığı üzerinde ani, kısa veya uzun vadede oluşturabileceği muhtemel etkileri yanında, gelecek nesiller üzerindeki etkileri, birikerek artan muhtemel toksik etkileri ve belirli tüketici gruplarının özel sağlık hassasiyetleri dikkate alınmaktadır.¹⁴

Yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular ışığında GDO'lu ürünlerin çevre ve doğaya olumsuz etkileri şöyle sıralanabilir.

- a) Normalde genleri değiştirilmemiş olan bitkilerle tozlaşma vb. yollarla yapay gen transferi olması
- b) Özellikle tohumlarda hibritleşme (kısırlık)

¹² Kılıç, 2013: 17/ 3; Korkut ve Soysal, 2013:28.

¹³ Kulaç, Ağirdil ve Yakın, 2006: 1-5; Korkut, Soysal, 2013:13; AFAD,2014: 24.

Herbisit: Herbisitler, Bitki (çalı, yabancı ot, rakip ve istenmeyen ağaçlar gibi vejetasyonun) büyümesi, kontrolü veya öldürülmesi için kullanılan ilaçlara verilen genel isimdir. Herbisitler bitkileri öldüren veya gelişimlerini engelleyen kimyasal maddelerdir. (<http://www.hamaddeleransiklopedisi.com>,2018)

Pestisit: zararlı organizmaları engellemek, kontrol altına almak ya da zararlarını azaltmak için kullanılan madde ya da maddelerden oluşan karışımlardır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Pestisit>,2018)

¹⁴ İstanbul Barosu Yayınları, 2011: 174.

- c) Özellikleri kestirilemeyen ürünlerin ortaya çıkması
- d) Bitkilerde dayanıklılığın azalması
- e) Zararlılarda dayanıklılığın artması
- f) Genetik kirlenmelerin yaşanması
- g) Organizmaların gen yapısındaki etkileşiminden meydana gelebilecek riskler
- h) GDO'lu organizmaların toprak su ve ekosisteme geçişinin doğurabileceği riskler
- i) İnsan ve hayvan sağlığında doğabilecek riskler
- j) Biyoçeşitliliğin olumsuz yönde etkilenebileceği ile ilgili riskler
- k) Tohumun patentlenmesi sonucunda yoksul ve gelişmekte olan ülkelerin üretici ülkelere bağımlı hale gelmesi ve bu ülkelerin tarım sektörlerinin çok uluslu tekelleri firmaların eline teslim edilmesi gibi riskler sayılabilir.¹⁵

GDO lu ürünlerin insan sağlığı üzerindeki etkileri ile ilgili olarak uzun süreli araştırmalar bulunmamakla beraber bu ürünlerle ilgili olarak hayvanlar üzerindeki kısa süreli araştırmalarda çeşitli risklerin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.¹⁶ GDO'lu gıda üretimi sonucu bir ürünün alerjik özelliklerini taşıyan bir proteinin daha önce alerjen özellik taşımayan bir yiyeceğe, alerjen özellik taşıyan bir bitkiden gen transferi yapılması sonucu alerjik özellik kazandırabileceği bazı araştırmalarla ortaya konmuştur.¹⁷ Yine pestisitlerin (tarım ilaçlarının) kullanımını azaltmak amacıyla böcek öldüren toksin içeren genlerin bitkiye aktarılması ile böcekler dirençli GDO'lar üretilmektedir.¹⁸ Böylelikle bitkiler yapılarında kendi böcek ilaçlarını içermektedir. Bu durumda da yüzeysel ilaçlama yöntemlerinde yıkama sonucu bu ilaçların büyük bir kısmı temizlenirken GDO'lu ürünlerde bu ilaçları temizleme şansı olmamakta bu sebeple de toksinler bu yiyecekleri yiyen organizmalar tarafından direk vücuda alınarak önemli riskler oluşturmaktadır. Günümüzde bitkilere aktarılan genlerin büyük çoğunluğu bakteri ve virüs kökenli olmaları sebebiyle bitkiye aktarılan yabancı genle beraber canlıya aktarılan antibiyotiğe direnç genleri ürünü tüketen canlıların sağlığı açısından tehlikeli olabilmektedir. Bu genler sebebiyle ürünü tüketen canlılarda antibiyotiklerin hastalık yapan bakterilere karşı etkisi azalmaktadır. GDO'lu tarım yapılan alanlarda GDO'lu polenler rüzgâr, kuşlar ve böcekler tarafından organik veya klasik tarım yapılan alanlara taşınmakta bu durum tarımı yapılan bitkilerin DNA'sında bozulmalara neden olmaktadır. Bunun sonucunda genetik doğası değişmemiş bitkilerin genetik yapılarında bozulma meydana gelecek ve biyoçeşitlilik zarar görecektir. Bitki kalıntılarındaki toksik maddelerin toprağa ve suya geçmeleri durumunda bu zehirlerin zaman içinde birikmeleriyle diğer organizmaların besin zincirine katılması da diğer canlılar açısından tehlike arz etmektedir. GDO'lu ürünlerin üretiminin artması geleneksel tarım üretimini azaltmakta, geleneksel tarım ürünü ile ürün yetiştiren çiftçiler GDO'lu ürünler kadar çok fazla ürün elde edememekte, miktar ve cazibe açısından daha az avantajlı konuma düşmektedir. Ayrıca çiftçiler GDO'lu olmayanlara göre % 25 ile %100 arasında daha pahalı olan GDO'lu ürünlerin tohumlarını birkaç büyük firmadan almak zorunda bırakılmaktadır. GDO'lu ürünlerin terminatör gen teknolojisi ile tohumlarının kısırlaştırılması sebebiyle tohumluk üretiminin çiftçiler tarafından yapılması

¹⁵ Kulaç, Ağirdil, 2006:154; Kılıç, 2013:4-5.

¹⁶ Hayırlıdağ, Arslan ve Örnek Büken, 2016:2-6.

¹⁷ Saltık 2010:33-34; Korkut, Soysal, 2013: 13.

¹⁸ Demir, Seyis ve Kurt, 2006:252; Haspolat, 2012:76-77.

olanaksızlaşmakta, tohumluk fiyatlarının yüksek olması sebebiyle de küçük çiftçiler bu durumdan zarar görebilmektedir.¹⁹

GDO'lu ürünlerde bir canlıdan başka bir canlıya gen aktarımının uzun vadede ne gibi etkileri olacağı kestirilememektedir. GDO üretimi sonucunda ekolojik dengenin bozulması olasılığı sebebiyle bu durumun insan sağlığı için büyük riskler oluşturacağı, biyoçeşitliliğin azalmasına sebep olacağı, ürünlerde patent vb. uygulamaların üretimde tekelciliğe sebep olacağı ve bu sebeple bu durumun ekonomik açıdan gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için sakıncalar oluşturacağı da bilinmelidir.²⁰

1.4.GDO'lara İlişkin Yasal Düzenlemeler

GDO'larla ilgili olarak Türkiye'de Cartagena Protokolü ve Biyolojik çeşitlilik Sözleşmesinin ilgili hükümlerinin uygulanması için 2002 yılından itibaren çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu anlamda özellikle 29.09.2010 tarihinde yürürlüğe giren ve 5977 sayılı "Biyogüvenlik Kanunu'na dayanan "Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerine Dair Yönetmelik" ile genetik yapıları değiştirilmiş organizmalardan doğacak risklerin engellenmesi, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması amaçlanmıştır. Ayrıca bu yönetmelikte Avrupa Birliği ile uyumlu düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır.²¹

26 Mart 2010 tarihli 27533 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Biyogüvenlik Kanunuyla birlikte transgenik bitkilerin yetiştirilmesi engellenmiştir, ancak genetik değişim içeren gıda maddeleri ithalat yolu ile ülkemize girebilir ve çeşitli denetimlerden geçerek marketlerimize sunulabilir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bilimsel Komite tarafından değerlendirilmiş ve kullanım alanları belirlenmiş transgenik çeşitleri Avrupa Birliği'nin yasal düzenlemelerine benzer olarak % 0,9'un üzerinde içeren ürünlerin etiketlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu değer altındaki oranların ise önlenemeyecek durumlardan kaynaklanabileceği kabul edilmiştir.²²

1.5. GDO'ların Sosyo-Ekonomik Boyutu

GDO'larla ilgili hepsi güvenilirdir ya da güvenilmezdir diye bir genellemenin yapılamayacağı aşikârdır. Bırakın genel bir değerlendirme yapılmasını tek bir ürünün bile modifiye edilmiş türleri arasında güvenilirlik farkları olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur.²³ GDO'lu ürünler genel anlamda %30 daha ucuz oldukları için ayrıca kullanımında GDO'suz ürünlere göre bazı avantajları olması sebebiyle tercih edilmektedir. Birçok ürün GDO'suz olanlara her anlamda çok benzediği için ayırt etmede güçlükler yaşanmaktadır. Bu yüzden ürün etiketleri daha dikkatli okunmalı ve bu konuda tüketiciler bilinçlendirilmelidir.²⁴ GDO' lu bir ürünü üretip piyasaya sürmek maliyeti yüksek bir iştir. Bu sebeple GDO üretimi masrafları karşılayabilecek güçlü şirketlerin tekelinde olmaktadır. Bu durum gelir düzeyi düşük gelişmekte olan ülkelerin çiftçileri için ekimi yapılacak tohum konusunda ileri derecede bağımlılık anlamına gelmektedir. Tohum ıslahında

¹⁹ Özcan,2011:107-116; AFAD,2014: 25-27.

²⁰ Denli,2012:24; Saltık 2010:33-34.

²¹ AFAD, 2014-2023: 46.

²² Yılmaz, Münevver Merve, 2012:60.

²³ Öztürk, 2011:48-49.

²⁴ Pamuk, 2010: 98.

önceden rahatlıkla erişimi sağlanan pek çok bitki çeşidinin üretim hakkı geliştirici kurum ve kuruluşların tekeline geçmekte bu durum da fakir çiftçilerin aleyhinde olmaktadır.²⁵

2. GDO' ların "Fitrat" Kavramı İle İlişkisi

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar gıda maddelerinin yaratılış itibariyle sahip oldukları mevcut ilk hallerini değiştirmek anlamına da geldiği için Kur'an'daki "fitrat" kavramına değinmek gerekir. Gıda maddelerinin yaratılıştaki ilk tabiatı "fitrat" kelimesinde karşılık bulmaktadır. Fitrat kavramı Kur'an'da ve hadislerde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.²⁶ Kur'an'ı Kerim'de değişik ayetlerde "f-t-r" kökünden gelen "fatara", "infatara", "yetefattaru", "münfetur" ve "futûr" kelimeleri fiil, isim ve sıfat şeklinde yer almaktadır.²⁷ Arapçada "fitrat" kelimesi, "bir şeyi yarmak" anlamında,²⁸ "ilk yaratılış" anlamına gelmektedir. Çoğulu ise "fitâr", "fitarât" veya "fatırat" şeklindedir.²⁹ Fitrat kavramı bir yaratılış biçimi anlamına gelmekte Allah'ın her varlığı orijinal ilk yaratma tarzıyla var etmesini ifade etmektedir.³⁰ Bazı kaynaklarda "Sünnetullah" olarak da adlandırılmıştır. Sünnetullah Allâh'ü Teâlâ'nın kâinâtı idâre etmedeki âdetidir. Bu adet en küçük bir zerreden en büyük âlemlere kadar yerlerde ve göklerde olan her şeyi kapsar ve yerde ve gökte olan her şeyde en ufak bir değişiklik, bozukluk veya hata meydana gelmez.³¹ İlk yaratılış, bir bakıma mutlak yokluğun yarılarak içinden varlığın çıkarılması şeklinde düşünülerek fitrat kelimesiyle karşılanmıştır. Buna göre fitrat, ilk yaratılıştan sonra, yaratılan varlığın özünü, yapısını ve dış tesirlerden etkilenmemiş ilk durumunu ifade etmektedir.³² Yüce Allah yarattığı her varlık türünü o türün genel özelliklerine tamamıyla sahip ve ihlal etmeyecek biçimde yaratmıştır. Bu anlamıyla fitrat, bütün varlık türlerini içeren küllî yaratılış olarak da tanımlanabilir.³³ Fitrat kavramı çeşitli kaynaklarda öncelikli olarak insanın yaratılışı çerçevesinde ele alınmış; daha çok psikoloji bilimiyle ilişkilendirilmiş, insan dışındaki varlıkları da içeren anlamlar dolaylı olarak verilmiştir.³⁴ Fitrat bir anlamda insanın yaratılıştan sahip olduğu fiziksel ve ruhsal özelliklerini ifade ettiği için insanın özgün ilahi yaratılışı olarak da tanımlanabilir.³⁵ "Her çocuk İslam fitratı üzere doğar. Daha sonra anne ve babası tarafından Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapılır."³⁶ Hadisine binaen insanın doğuştan getirdiği saf temiz tabiatı anlamına gelir³⁷ Ebu Ubeyde fitrat için; "Allah'ın insanlık için yaratmış olduğu bir yaratılış biçimidir "der.³⁸

²⁵ Hakkı, Akın ve Kayış, 2013:174-175.

²⁶ El-En'am, 6/79; Hûd, 11/51; İbrahim, 14/10; el-İsrâ, 17/51; Meryem,19/90; Taha, 20/72; el-Enbiya 21/56; er-Rûm, 30/30; el-Fâtır, 35/1; Yâsîn, 36/22; eş-Şûrâ, 42/5; ez-Zuhruf, 43/27; el-Mülk, 67/3; el-Müzemmil,73/18; el-İnfitâr, 82/1; Buhârî, "Cenaiz", 79,80,93,97-98, "Libas" 63, 64; Müslim, "Kader", 65

²⁷ El-En'am, 6/79; Hûd, 11/51; İbrahim, 14/10; el-İsrâ,17/51; Meryem, 19/90; Tâhâ, 20/72; el-Enbiyâ, 21/56; er-Rûm, 30/30; el-Fâtır, 35/1; Yâsîn, 36/22; eş-Şûrâ, 42/5; ez-Zuhruf, 43/27; el-Mülk, 67/3; el-Müzemmil, 73/18; el-İnfitâr, 82/1; Özen,2012:40

²⁸ Ez-Zebîdî: XIII/325; İbn Manzûr: V,55; el-İsfehânî, 1992: 640.

²⁹ İbn Manzûr: V/ 56.

³⁰ Hökelekli, DİA,1996: XIII./47; Akçay,2011:146.

³¹ Karakılıç,2012:102; Rahman, 55/7-8

³² Hökelekli, DİA, 1996: XIII./47; Özen,2012:43

³³ Akçay,2011:146

³⁴ Bakara, 2/108; Kurt,2005:72-104; İzci,2005: 19-25; Akçay,2011;143-170; Özen, 2012: 57-63; Evgin,2003;94-103

³⁵ Kılıç,1990;13.

³⁶ Buhari, "Cenaiz" 80; Müslim, "Kader" ,23-25.

³⁷ Kara,2012;12.

³⁸ Ebu Ubeyde: II/122; İzci, 2005:25.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Rum suresi otuzuncu ayette geçen “Allah’ın yaratmasında değişme yoktur.” ifadesi hadiste hayvanları kısırlaştırma gibi Allah’ın yaratmasına yapılan müdahalelere itiraz olarak değerlendirilmiş³⁹ dolayısıyla insan vücudunda veya bazı organlarında yapılan değişiklikler de fitratı bozmak olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰ Yine müfessirler “...emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler...”⁴¹ Ayetini genel olarak insanın yaratılışını değiştirmek, kadını erkeğe, erkeği kadına benzetmek böylece fitratını bozmak olarak değerlendirmişlerdir.⁴²

Buna ek olarak “Yeryüzünü enine boyuna uzatan, onda sabit dağlar ve ırmaklar meydana getiren, orada meyvelerin her birinden çift çift yaratan O’dur...”⁴³ Ayetinde vurgulanan meyvelerin çift yaratıldığı gerçeği diğer bazı ayetlerde hem bitkiler hem de başka varlıklar için zikredilmiştir.⁴⁴ Her meyvenin çiçeğinde döllemelerini sağlayacak bir çift eş vardır ve meyve bunların çiftleşmesinden, aşılmasından meydana gelir. Yine “Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik...”⁴⁵ Ayetinden hareketle buradaki dölleme olayının doğal olarak rüzgârlar aracılığıyla gerçekleştiği belirtilmektedir. Dolayısıyla üreme yeteneği bitkinin doğasında olan bir özelliktir. Hibrit bitki üretimi bu açıdan Kur’an’a ters düşmektedir.⁴⁶ GDO’lu tohumların büyük çoğunluğunun eşeyli üremeye elverişli olmadığı “Hibrit” denilen kısır tohumlardan oldukları bilinmektedir.⁴⁷ Ayette belirtilen üreme için erkek ve dişiden meydana gelen bitkilerin üreme yeteneğinin dumura uğratılması bitkinin fitratına aykırılık teşkil etmektedir. Nitekim Devlet Planlama Teşkilatı Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda Genetiği değiştirilmiş organizmalar “Canlıların fiziksel özelliklerini belirleyen genetik yapısı, doğal çiftleşmeyle ve/veya doğal rekombinasyonla oluşmayacak biçimde değiştirilmiş olan, bitki, hayvan vb. canlı varlıklar.”⁴⁸ Olarak tanımlanmaktadır.

İslam dininde yaratılışı değiştirmek genellikle olumsuz olarak nitelendirilmiş Nisa 4/119 da geçen “yaratılışı değiştirme” kavramı “yaratılışı bozma”, “fitratı tağyir”, “fitratı değiştirme” ve “fitratı bozma” gibi isimlerle zikredilmiştir.⁴⁹ Bu ifade “Allah’ın yarattığı fitrattan ayrılma”, “fitratı bozmaya yönelme”, “tevhit yolundan sapma” özelde ise “hayvanların vücutlarına zulüm ve eziyet verici müdahalelerde bulunma” olarak yorumlanmış, Rum 30/30’daki Allah’ın yaratmasında bir değişiklik yoktur ifadesi ise Allah’ın yaratmasındaki düzenliliğe binaen bu fitratı değiştirmeme, bozmaya kalkışmama anlamında bir öğüt olarak anlaşılmaktadır.⁵⁰ Fitratı bozmaya yönelik her türlü girişim insanlık için yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.⁵¹ Estetik maksatlarla vücudun bazı organları üzerinde yapılan, asli yapıyı değiştiren müdahaleler fitratı bozmak

³⁹ İbnu’l- Cevzî: VI/302; Kurtubî: XIV/31; Şevkânî: IV/224.

⁴⁰ Hökelekli, DİA, 1996: XIII/47-48; Kurtubî: XIV/31; Şevkânî: IV/224

⁴¹ Nisa, 4/118-119.

⁴² Hamdi Yazır, 2003: III/197-200.

⁴³ Rad, 13/3.

⁴⁴ Rad, 13/3; Taha 20/53; Yasin 36/ 36; Kaf 50/7.

⁴⁵ Hicr, 15/22.

⁴⁶ Elmalılı, 2003: 5/ 284-290; 372-375.

⁴⁷ Demir, Seyis ve Kurt, 2006; 254.

⁴⁸ Saltık, 2010: 1.

⁴⁹ Yalçın, İsmail, 2017; 14.

⁵⁰ Elmalılı, 2003; 3/197-198; Elmalılı, 2003; 6/474-475; Yalçın, 2017; 474-475.

⁵¹ Yener Öztürk, 1999: 330.

olarak adlandırılmış İslam âlimleri bu konularla ilgili hadisleri de dikkate alarak bu tür müdahaleleri şer'i bakımından sakıncalı görmüşlerdir.⁵²

3. İstihale Ve İstihlak Açısından Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar

Yiyeceklerin eko-sistemde kendiliğinden değişimi veya insan eliyle değiştirilmesi durumunda helallik ve haramlığında bir değişim olup olmayacağı istihale ve istihlak kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır. İstihale ve İstihlak klasik fıkıh kaynaklarında dinen haram veya necis kabul edilen bir maddenin helal kabul edilmesine sebebiyet veren bir etki durumu olarak ele alınmaktadır. İstihale ve istihlak arasında bir takım benzerlikler olmakla beraber ikisi arasında ciddi farklılıklar vardır. İstihale ile istihlak arasındaki en önemli fark bazı yönleri ile istihalenin kimyasal değişimlere istihlakın ise fiziksel değişimlere karşılık gelmesidir.

Klasik fıkıh kaynaklarında istihale haramlığı sabit bir maddenin helalleşmesi veya helal olduğu belli olan bir maddenin haram olmasına sebep olan bir etki durumu olarak bahsedilmiştir.⁵³

İstihale حول kökünden türemiştir ve değişmek, değişikliğe uğramak, dönüşmek anlamlarına gelir.⁵⁴ Sözlükte, tagayyür, tahavvül, eğrileşme gibi anlamlarına gelir.⁵⁵

İstihale maddenin dış görünüşünde değil, aslında, yani temel yapısında meydana gelen bir değişikliği ifade eder. Nitekim İbn Abidin İstihalenin maddenin sadece vafında meydana gelen bir değişiklik olmadığını, maddenin hakikatinin başka bir hakikate dönüşmesi olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Bu durumda istihale kavramı maddenin yapısında meydana gelen bir takım kimyasal değişimleri ifade ediyor demek mümkündür.⁵⁷

İstihlak ise sözlükte “tüketim, kaybolma, yok olma, ölmek” manasına gelen هلك fiilinden türemiş; “bir malı infak etmek, harcamak, bir maddenin diğer bir madde içinde kendisinden eser kalmayacak şekilde karışması” demektir.⁵⁸ Fıkıhta ise “az olan bir maddenin kendisinden çok olan bir madde içinde tat, görünüm, koku vb. yönden hissedilemeyecek şekilde karışması” demektir.⁵⁹

İstihlak maddenin temel yapısında meydana gelen bir dönüşüm olmadığı için genellikle içine necaset düşen temiz bir sıvı veya içinde kendiliğinden veya sonradan alkol karıştırılan yiyecek veya içecekler üzerinden tartışılmıştır. İstihlak fiziksel değişimleri ifade ettiği için helali haram veya haramı helal hale getirmez. Ancak necis veya zararlı maddenin temiz bir madde içine karışması durumunda miktara göre değerlendirilir.⁶⁰

Genetiği değiştirilen bir gıda karma genlerden oluştuğu için istihale veya istihlak çerçevesinde ele alınmasından ziyade genetiği değiştirilen gıdaya İslam dininin yasakladığı bir canlıdan gen aktarımı yapıp yapılmadığı önemlidir. Bir yiyeceğe veya hayvana domuzdan elde edilen bir genin veya genlerin aktarılması veya domuz eti kaynaklı

⁵² Hökeleki, DİA, 1996: XIII/48.

⁵³ Çeker, 2011:19.

⁵⁴ Zemahşeri, 1965: 148; Ragıp, 1992: 266; Nevevi: II/102; İbn Manzûr: II/184; Zebîdî: VII/293; Erdoğan, 2015: 535.

⁵⁵ Zebîdî: XXVIII/365-368; İbn Manzûr: 184-186; Firuzâbâdî: III/ 352.

⁵⁶ İbn Abidin: I/136.

⁵⁷ Çayıroğlu, 2013:216.

⁵⁸ İbn Manzûr, 505; el-Firuzabadi, 1978: I/858.

⁵⁹ İbn Manzûr: X/505; el-Firuzâbâdî: I/858; Kal'aci: I/ 66.

⁶⁰ Oral, 2013:125-132.

yemlerin hayvanlara yedirilmesi durumunda bu gıdaların helalliği zarar görecektir.⁶¹ Şayet bu ürünler domuz kaynaklı bir gen veya madde içeriyorsa içeriğinde domuz geni veya maddesi bulunan GDO'lu ürünlerin hem üretimi hem de tüketimi yasak ve haram olmaktadır. Domuz ürünlerinin bu yollarla helal sayılması bu konudaki İslami hassasiyetin ciddi şekilde zarar görmesi sonucunu doğurabilmektedir. Meyte, kan, alkol gibi diğer maddelerde ise bunların aslı/aynı haram olmadığı için bu maddelerle ilgili olarak istihale ve istihlak ilkesini geçerli olabilmektedir.⁶²

4. Helallik Açısından Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar

Helal “mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı şeylere” denir.⁶³ Kuran-ı Kerim helal kılınmış yiyecekler için “tayyibat” kavramını kullanır.⁶⁴ “Habis” kavramı “tayyibat” kavramının tam tersini ifade edecek şekilde kullanılmıştır.⁶⁵ Gıdalar bağlamında “tayyib” helal olan ve insanın hoşlandığı temiz yiyecekleri ifade etmektedir.

Haram ve helal kılma yalnızca fayda ve zararla ilişkili değildir.⁶⁶ Kimi zaman cezalandırmak maksadıyla belli toplumlara bazı tayyib niteliği taşıyan yiyecekler haram kılınmıştır.⁶⁷ Nitekim bu durum Hz. Âdem kıssasında ve Yahudilere getirilen yiyecek yasaklarında da kendini göstermektedir.⁶⁸

Gıda olarak yenilebilecekleri en geniş şekilde İmam Gazali İhyasında cemadat ve madenler, hayvan kökenli olanlar ve bitki kökenli olanlar şeklinde üç grupta toplamıştır. Cemadat ve madenlerin yenilebilmesi insan sağlığına faydalı veya zararlı olması açısından ele alınmıştır. Tuz gibi inorganik gıda maddelerinin tüketilmesinde bir sakınca görülmemekle birlikte, yenmesi normal olmayan, insan sağlığına olumsuz etkileri olan toprak, çamur gibi maddeleri yenilmesine ise olumlu bakılmamıştır. Bitki kökenli gıda maddelerinde haram ve helallik durumu, akıl ve beden sağlığına zarar vermesi açısından ele alınmış, bu bağlamda alkollü içki ve uyuşturucu maddelerin kullanılması helal görülmemiştir.⁶⁹ Hayvanlarda ise her türlü leş⁷⁰, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanlar⁷¹ olarak sıralanmaktadır.

Müslümanın bedenine direk veya yavaş yavaş zarar verecek şeyleri yapması veya kullanmasının caiz olmadığı bilinmektedir. Kullananlar için zararlı olduğu kesin olarak kanıtlanan şeyin kullanılması haram olur.⁷² Zaruret olması durumunda⁷³ “zaruretler haramları mubah kılar” kaidesine binaen bazı şartlar çerçevesinde örneğin zaruri olan bir ilaç kullanılmadığı takdirde insan hayatı ciddi olarak zarar görecektse, onun yerini tutacak helal olan bir ilaç yoksa bu ilacı Müslüman olan bir doktor tavsiye ederse kullanılabilir.⁷⁴

⁶¹ Bildirici,2008:11.

⁶² Günay,2011:239-256.

⁶³ Karaman, 2012:14.

⁶⁴ Bakara 2/168,172;Maide 5/4;A'raf,32/157.

⁶⁵ Nur 24/26; Maide 5/100; Araf 7/58; İbrahim,14/6; Al-i İmran 3/179.

⁶⁶ İzzüddin İbn Abdisselâm, 1990: I/ 34.

⁶⁷ Nisa, 4/160-161; Enam, 6/146.

⁶⁸ Nisa 4/160-161.

⁶⁹ Gazâlî ,1985: II/ 93-94.

⁷⁰ Bakara,2/173;Maide 5/3; En'am 6/145; Nahl,16/115.

⁷¹ Nahl,16/115.

⁷² Kardavi, 1974:121.

⁷³ Enam 6/119; Bakara 2/173;Maide 5/3.

⁷⁴ Kardavi, 1974: 82; Zeydan, 1974: 289-290; Günay,2011:239-256.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Helallik açısından genetiği değiştirilmiş gıdalarla ilgili olarak gıdanın genetiğini değiştirmenin gıdanın yaratılıştan mevcut özelliklerine müdahale etmek anlamına geldiği bilinmektedir. İnsanın yaratılışı ile ilgili olarak mevcut olanı değiştirmenin gerek ayetlerde⁷⁵ ve gerek hadislerde⁷⁶ yasaklandığı, insanın fitratına müdahale sayılacak nitelikteki değişiklikler konusunda İslam hukukunun yasaklayıcı hükümler içerdiği bilinmektedir. Bu durum GDO'lu gıdalarla ilgili olarak ele alındığında GDO üretiminin de gıda maddesinin tabiatını değiştirmek esasına dayandığı, bunun da ayet ve hadislerde tam karşılığının olmadığı göz önünde bulundurulursa GDO üretimini insana sağladığı fayda veya zarar açısından bir hükme tabi tutmak gerekecektir. Bu duruma verilecek en iyi örnek Hz. Peygamberin hurma ağaçlarının aşılınması ile ilgili hadisidir.⁷⁷ Hz. Peygamberin hurmanın aşılınmasına önce karşı çıkması daha sonra bu şekilde yapmanın üretim açısından faydalı olduğu kendisine söylenince “Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz.” demesi bitki üzerinde yapılan işlemin üretim ve insan sağlığı açısından bir sorun teşkil etmemesi halinde dini açıdan sakınca teşkil etmeyeceği yönünde değerlendirilebilecektir.⁷⁸

5. Sonuç

Günümüzde dünya nüfusunun artması ve nüfusun çoğunluğunun şehirlerde yaşaması ile birlikte artan gıda ihtiyacının karşılanması amacıyla hazır gıda sektörü her geçen gün daha da büyümektedir. Gıda sektöründe kaçınılmaz olarak yer alan GDO' ların haram veya helallığı ciddi tartışmalara sebep olmaktadır. Günümüz hayat şartları düşünüldüğünde bütünüyle genetiği değiştirilmiş gıdalardan uzak durmak mümkün değildir.

GDO konusu çağımızın ortaya çıkardığı bir durumdur ve klasik kaynaklarda hakkında hüküm yoktur. Kur'an ve Sünnette yiyecek ve içeceklerin helallik ve haramlığı ile ilgili net ölçüler vardır. Bu değerlendirmeler ışığında bu ürünlerin zararlı olduğu yönünde kesin bir kanıt var ise haram ve yasak, aksine yararlı olduğu yönünde kanıtlanmış kesin bilgiler var ise helal olduğuna hükmedilebilir. Bu ürünlerin helallığı konusunda en çok dikkate alınması gereken iki hedef “zarar” içerip içermedikleri, diğeri ise bunların “yaratılışı bozma” niteliği taşıyıp taşımadıklarıdır. GDO'lu ürünlerin gen kaçışı yoluyla ekosisteme geri dönüşü olmayacak şekilde zarar vermesi bu durumun doğrudan doğruya dinin ve neslin korunması, dolaylı olarak da canın korunması ilkeleriyle çelişmektedir. Yüce Allah'ın Kur'an'da evrene koyduğu düzenin bozulmaması ve insanın yaptıkları yüzünden karada ve denizde bozulmalar meydana geldiği bu durumun sonuçlarından bir kısmının insana tattırıldığı hususundaki uyarıları ışığında GDO üretimini değerlendirmek gerekecektir.⁷⁹

GDO'ların açlığa çare olduğunu düşünen kesimlerin dikkate alması gereken nokta Dünyada gıda azlığından dolayı değil, gıdanın adaletli tüketilememesinden kaynaklı sorunlar sebebiyle açlık çekildiği; açlığa çare olarak üretilen GDO' lu ürünlerin başka

⁷⁵ Nisa 4/119.

⁷⁶ Buhari, “Libas” 82-87; “Tıbb”, 36; Müslim, “Libas”, 119; İbn Mace, “Nikâh” 52; Dârimi, “İsti'zân” 19; Nesâi, “Zinet” 24-26; Tirmizi, “Edeb”, 33.

⁷⁷ Müslim, “Fedail”, 139; İbn Mace, “Ruhûn”, 15.

⁷⁸ İmamoğlu, 2013:161-163.

⁷⁹ Nisa 4/118-119; Rum 30/41.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

sorunlara kapı açmasının, sağlıklı olan bireylerin yaşamlarını devam ettirmek amacıyla yaptıkları beslenme sonucunda hastalanmasının daha büyük sorunlara kapı aralayacağıdır. GDO'ların çevre ve gelecek nesiller üzerinde olası etkilerinin ve risklerin en aza indirilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Genetiği değiştirilen gıdaların insan sağlığına zarar verip vermediği daha ciddi ve uzun soluklu araştırmalarla ortaya konulmalı Müslümanların bu konu ile ilgili olarak kafalarındaki soru işaretleri giderilmelidir. Bu konuda dinî hassasiyet ve sağlık açısından doğru olanın yapılması son derece önemlidir. Diğer taraftan vücuda zararlı olan GDO'lar şer'i açıdan da caiz değildir. Bu durumun tespit edilmesi konunun uzmanlarına düşmektedir. Tarım ürünlerinin genetiğini değiştirmek yerine gıdada istenilen özellikleri kazandıracak doğal, yeni ve teknolojik ıslah teknikleri kullanılması ve hem dini hassasiyet hem de sağlık açısından daha uygun olacaktır. Bu sebeplerle bu konuda tüketicilerin beslenmede mümkün olduğu kadar genetiği değiştirilmiş gıdalara karşı ihtiyatlı olmaları, bu konuda hassasiyeti olan güvenilir markaları tercih etmeleri hem vücut sağlığı hem de dini hassasiyet açısından önemlidir.

Kaynakça

- AFAD (Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2014-2023). Genetik Yapıları Değiştirilmiş Organizmaların Biyogüvenliği Yol Haritası Belgesi: 24.
- Aslan, Dilek; Şengelen Meltem (2010). Farklı Boyutlarıyla Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, Ankara, Ankara Tabip Odası Yayınları.
- Aslan, Mehmet Selim (2016). İslam Hukukuna Göre İstihale ve İstihlakın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükümüne Etkisi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 43.
- Akçay, Mustafa (2011). İnsanlığın Ortak Dinî Temeli: Fıtrat, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 23
- Akdoğan Mehmet (2011). Yağın Sabuna Dönüşmesi, Sözlü Bildiriler, 1. Ulusal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Ankara
- Bağış, Haydar (2002). Transgenik Biyoreaktörlerde Rekombinant Proteinlerin Üretimi İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi, 28 (1).
- Başığit, Levent (2011). Topraklaşma, 1. Ulusal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Ankara.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (1992). es-Sünenü'l-Kübrâ, Beyrut, Dâr'ul- Ma'rife.
- Bildirici, Zeki (2008). Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Avrupa Birliği Uygulamaları.
- Boran, Mustafa (2016). Gıda Katkı Maddelerinde Helallik ve Haramlık Ölçüleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 42.
- Çayıroğlu, Yüksel (2013). İslâm Hukuku'na Göre Helâl Gıda Sorunu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı, İstanbul.
- Çeker, Orhan (2011). İstihale,1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Sözlü Bildiriler, Ankara.
- Çetiner, Selim (2009). Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO) Nedir? Sorular ve Yanıtlar-1, Ankara, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Demir, Ayten; Seyis, Fatih; Kurt, Orhan (2006). Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar: 1. Bitkiler, OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 21(2).
- Denli, Muzaffer (2012). Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Elgün, Âdem (2011). Alkollü İçkiler ve Gıdalarda Alkol (Sözlü Bildiriler), Ankara.
- El-İsfehânî, Râgıb (1992). Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed b. Mufaddıl (502), el-Müfredâtü fi garîbi'l-Kur'ân, Dimeşk: Dâru'l-kalem,; thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut, Daru'l-ma'rife.
- Erdoğan, Mehmet (2015). Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, İstanbul , Ensar Neşriyat.
- Ebu Ubeyde (1962). Muammer b. el- Müsenna, Mecâzu'l- Kur'an, Cilt: I-II, Tahkik: Fuat Sezgin, Mısır, Mektebetü'l- Hancî.
- Evgin, Kadir (2003). Hadislerde Fıtrat Kavramı ve İslam Fıtratı Söyleminin Tenkidi, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:I, 93-110.
- Fîruzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (1978). el-Kâmûsu'l-Muhît, el-Hey'tü'l-Mısriyyeti'l-Ammeti li'l-Kitâb.
- Günay, Mehmet (2011). Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı, IV. Günümüzde Helal Gıda, Afyonkarahisar.
- Haspolat, Iraz (2012). Genetiği değiştirilmiş Organizmalar ve Biyogüvenlik, Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi.
- Hakkı, Erdoğan Eşref; Akın, Fatma, Kayış, Seyit Ali (2013). Günümüzde GDO'lu Bitkisel Ürünler (Sözlü Bildiriler), Uluslararası Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Konya.
- Hayırlıdağ, Mustafa; Arslan, Muhammed Fethullah; Örnek Büken, Nüket (2015). Tarım Ekonomisi Dergisi, Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar ile İlgili Etik ve Hukuki Tartışmalar ve Kıtalararası Durum Değerlendirmesi, C:22, S:1.
- Hökelekli, Hayati (1995). "Fıtrat", DİA, Cilt:12,47, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İmamoğlu, Abdullah Taha (2013). Hurmanın Aşılınması/ Döllenmesi Hadisini Anlamak, İstanbul.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin (1984). Hâşiyetü Reddül- Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr. İstanbul, Kahraman Yayınları.
- İbn Manzûr (1990). Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed, Lisânü'l-Arab, Beyrut., Daru's-Sadr Yayınları.
- İbnu'l- Cevzî, Zâdu'l- Mesir, VI/302.
- İbnü'l-Hümâm (2003). Kemâluddin Muhammed b. Abdurrahman , Fethu'l-Kadîr, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Rüşd (1333). Bidâyetü'l-Müctehid, İstanbul, Cilt I.
- İsfehânî, Râgıb (1992). Müfredātu el Fâzi'l-Kur'ân, thk. Safvân Adnan Dâvûdî, Dimeşk , Dâru'l-Kalem.
- İstanbul Barosu Panel(2011) GDO ve Yapay Tatlandırıcıların İnsan Sağlığına ve Çevreye Zararları, İstanbul , İstanbul Barosu Yayınları.
- İzci, Ahmet (2005). Kur'an Perspektifinden Din Ve Fıtrat Uyumu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- İzzüddin İbn Abdisselâm (1990). Kavâidü'l-ahkâm fi masâlihi'l-enâm, Beyrut, Cilt: I.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Kal'acî, Muhammed Revvâs, Hamid Sadık Ka'nibî (1975). Mu'cemi Lugati'l-Fukaha, Beyrut: Daru'n-Nefâis,
- Kara, Osman (2012/1). "Kur'an'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler" Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 25, 1-24.
- Karadâvî, Yûsuf (1997). İslâm Hukuku, Evrensellik-Süreklilik, çev. Yusuf Işıcık-Ahmet Yaman, İstanbul.
- Karakılıç, Celaleddin (2012). Fıkıh Usulu.
- Karaman, Hayreddin (2012). Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Kâsânî, Alauddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd (1974). "Kitabu Bedâiu's-Sanâi Tertîbü's-Şerâi", Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî Yayınları.
- Korkut, Deniz; Soysal, Ahmet (2013). Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, Ankara, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) Yayınları.
- Köse, Saffet; Şimşek, Murat İstihlak (2011). 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Ankara.
- Kılıç, Sadık (1991). Fıtratın Dirilişi, İstanbul, Nehir Yayınları.
- Kılıç, Ece (2013). Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) Yeditepe Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü, Sağlık Ve Afiyet Dergisi, Sayı:17, Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı Sağlıklı Yaşam Akademisi Aylık Bülteni
- Kurar, Ercan; Güzeloğlu, Aydın, Kayış, Seyit Ali (2013). Genetiği Değiştirilmiş Hayvansal Ürünler, Uluslararası 2. Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Sözü Bildiriler, Konya
- Kurt, Yaşar (2005). Kur'an'da Fıtrat Kavramı, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı:V, 2
- Kurtubi, El Camiul Ahkamil Kur'an, XIV.
- Kulaç, İbrahim; Ağirdil, Yücel; Yakın, Mehmet (2006). Sofralarımızdaki Tatlı Dert, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Halk Sağlığına Etkileri, Türk Biyokimya Dergisi, 31 (3) ,
- Oral, Rıfat (2011). İstihlâk (Gıda Ve Kozmetik Ürünlerinde Alkol Oranlarının Hükme Tesiri) 1. Ulusal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Sözlü Bildiriler, Ankara
- Özcan, Sabahattin (2011). Genetiği Değiştirilmiş Bitkiler, Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı, IV
- Özkan, Hilal (2011). Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri, Yüksek Lisans Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Çanakkale
- Özen, Saliha (2012). Fıtrat (Dinî Kabiliyet) Kavramının Psikolojik Açılımı, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı, Rize
- Öztürk Didem (2011). Mısır Kökenli Gıdalarda Yabancı Gen Taranması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Anabilim Dalı, Moleküler Biyoloji ve Genetik Anabilim Dalı, Moleküler Biyoloji ve Genetik Programı, İstanbul
- Öztürk, Yener (1999). İnsan ve Fıtrat, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: V, 321-330
- Özmert Ergin, Sema, Yaman, Hilmi (2013). Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi / Gümüşhane, 2(2)

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Râzî, Fahrüddin (2001). Et-Tefsîru'l-Kebîr, Beyrut, V.
- Sarıca, Şenay; Kılınç, Kürşad (2004). Kanatlı Hayvan Beslemede Genetik Yapısı Değiştirilmiş Yem Maddelerinin Kullanımı, GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 21 (2).
- Saltık, Ahmet (2010). Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar ve Halk Sağlığı, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, (<http://www.ahmetsaltik.net>, prof.saltik@gmail.com).
- Serahsî Ebu Bekir Muhammed b. Ebi Sehl (1983). Kitabu'l-Mebcut, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şenol, Yahya (2013). Kur'an'a Göre Hayvansal Gıdalarda Helallik Ölçüleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, Fethul-Kadir, IV.
- Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1971). Neylü'l-Evtâr; VIII
- Şürûnbülâlî, Hasan b. Ammâr b. Ali (1997). Merâku'l-felâh bi şerhi Nûri'l-İzâh (Tahtâvî'nin Hâşiyesiyle birlikte), nşr. Muhammed Ali Beyzûn; Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- Şirbînî, Muhammedü'l-Hatîb (1994). Muğni'l-Muhtâc ilâ Mağrifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc, Beyrut, Dâru'l- Fikir Yayınları.
- Tahâvî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed Selâme (1996). Muhtasarü İhtilâfü'l-Ulemâ, Tahkîk: Abdullah Nezîr Ahmed, Beyrut, Dâru'l-Beşâiri'l- İslâmiyye Yayınları.
- Yılmaz, Münevver Merve (2012). Türkiyedeki İşlenmiş Soya Ürünlerinde Kalitatif ve Kantitatif GDO Tanısı ve Transgen Analizi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Pamuk, Şebnem (2010). Genetiği Değiştirilmiş Gıdalara Genel Bir Yaklaşım, Kocatepe Veteriner Dergisi, 3 (2): 91-100
- <https://www.turkcebilgi.com/rekombinant>, 05.01.2018
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî (1965-1989). Tâc'ul-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus, Kuveyt, Dâr'ul- Hidâye.
- Zeydan, Abdülkerim, (1974). Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Cilt:13, Sayı:5 (Çev. Hayreddin Karaman).
- Yazır, Muhammed Hamdi (1936). Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, V.
- Zor, Lale (Editör) (1996). Temel Kimya, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 672.
- Zühaylî, Vehbe (1994). İslâm Fıkıh Ansiklopedisi, çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, İstanbul, Feza Yayıncılık.
- Yılmaz, Münevver Merve (2012). Türkiye'deki İşlenmiş Soya Ürünlerinde Kalitatif Ve Kantitatif GDO Tanısı Ve Transgen Analizi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yalçın, Bayram (2011). Günümüzde Helal Gıda, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı, IV. Afyonkarahisar.
- Yalçın, İsmail (2017). İslam Hukuku açısından Yaratılışı Değiştirme ve Fıtratı Bozma, Ankara, Fecr Yayınları.

İSLAM HUKUKUNDA KATILIM BANKACILIĞI FON TOPLAMA VE KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Alpaslan ALKIŞ

Dr.Öğ.Üyesi, Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, alpaslanalkis@gmail.com

ÖZET

İslamî finans alanında fon arzedenlerle fon talep edenler arasındaki aracılık işlemleri çoğunlukla katılım bankaları tarafından yapılmaktadır. Bu bankaların temelde iki görevi yerine getirirler. Birincisi, yatırımcının tasarruflarını toplamak, ikincisi ise, tasarrufları yatırıma yönlendirmektir. Katılım bankalarının bu işlemleri İslamî prensiplere uygun şekilde yerine getirmeleri esastır. Katılım bankaları gerçek veya tüzel kişiliklerin tasarruflarının çalınma riskine karşı güvenlik amaçlı veya birikimlerden gelir sağlama veya ticari işlemleri kolaylaştırma adına fon toplama fonksiyonunu gerçekleştirmektedir. Fon toplama işlemleri ise, vadesiz veya cari hesap işlemleri ile tasarruf veya katılım hesapları ve ticari hesap işlemleri olarak üç farklı yöntemle yerine getirilmektedir. Katılım hesaplarında çoğunlukla “mudaraba” adı verilen ortaklık türü uygulanmaktadır. Katılım bankacılığında fon toplama yöntemleri ise yaygın olarak ortaklık, kiralama ve satış esaslı olarak üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. Ortaklık esaslı fon toplama yöntemleri genellikle “mudaraba ve “muşaraka” adı verilen ortaklık şekliyle, satış esaslı yöntem “murabaha, istisna, selem ve i'yne” adı verilen işlemlerle, kiralama ise “icare” işlemiyle yürütülmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmada katılım bankacılığının fon toplama ve fon kullandırmada kullandığı tüm yöntemler ayrı ayrı ele alınarak sürecin nasıl yürütüldüğüne ilişkin hususlar açıklanacaktır. Böylece ülkemizde son zamanlarda ivme kazanan katılım bankacılığı işlemleri diğer klasik bankalarla karşılaştırmalar yapılarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Banka, Mudaraba, Murabaha, Ortaklık

FUND COLLECTION OF PARTICIPATION BANKING AND UTILIZATION METHODS IN ISLAMIC LAW

ABSTRACT

Brokerage operations between those who request fund and who offer fund is mostly done by participation banks in the field of Islamic finance. Those banks basically fulfill two tasks. The first one is to gather the investor's savings and the second is to divert savings into investments. It is essential for participation banks to fulfill those tasks in accordance with Islamic principles. Participation banks are supposed to realize the true purpose or provide income security against the risk of theft or accumulation of savings on behalf of the legal entity or fulfill fund-raising function to facilitate commercial transactions. Fund collection procedures are carried out by three different methods such as demand or current account transactions, participation accounts and commercial account transactions. Mostly, the type of partnership called “Money Management” is applied in participation accounts. The fundraising methods of participation banking are commonly classified under three main headings such as partnership, leasing and sales. Partnership-based fund-raising is often carried out by methods called “Money Management” and “Joint Venture”, sales-based method is carried out by transactions called “cost-plus, exemptions, selem and i'yne” and the renting is carried out by “leasing” method. In the light of the information given, the study will explain the issues regarding how the process is

carried out by examining all the methods used by participation banking fund collection and utilization. Thus, the participation banking operations which gained momentum in recent times in our country will be tried to be assessed by comparison with other conventional banks.

Keywords: Bank, Money Management, Joint Venture, Partnership

GİRİŞ

Sanayileşme hareketiyle birlikte İslam dünyasında da şer'i hükümlere uygun hareket eden faizsiz bankacılık ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bankalar uluslararası literatürde “Katılım Bankası”, “Faizsiz Banka”, veya “Kâr-Zarar Ortaklığı Bankacılığı” şeklinde isimlendirilmektedir. Faizsiz bankacılık ülkemizde önceleri “Özel Finans Kurumları” olarak adlandırılmakta iken 2005 yılından itibaren “Katılım Bankası” olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu katılım bankaları tasarrufları toplamak ve bu tasarrufları yatırıma aktarmak üzere iki temel işlevi yerine getirmektedirler.¹

İslam dininde faiz, “Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır”² ayeti ve “Cahiliye devrinin faizi kaldırılmıştır. Bu hususta ilk olarak Abbas b. Abdülmuttalib’in faiz alacaklarını kaldırıyorum. Muhakkakki Cahiliye devri faizlerinin tamamı ilğa edilmiştir”³, “Rasûlullah faizi yiyene de, yedirene de lanet etti”⁴ hadisleriyle kesin bir şekilde yasaklandığı⁵ gibi alkol,⁶ kumar,⁷ domuz⁸ ve zinada⁹ yasaklanmıştır. Bu nedenle katılım bankacılığı dinin yasakladığı alanlarda işlem yapmamak ve faize girmemek şartıyla, sistemde fon fazlası olan tasarruf sahiplerinden toplanan fonların ticari ve sanayi faaliyetlerde değerlendirilmesi ve oluşan kâr veya zararın yine tasarruf sahipleriyle paylaşıldığı bir sistem olarak hizmet yürütmektedir.

İslam coğrafyasının genişlemesi, ticaretle birlikte banka görevini üstlenen mali kurumların da gelişmesine sebep olmuştur. Devletin gelir ve giderlerinin takibi, para siyasetinin tayini farklı yönetimlere ait madeni paraların ayar ve miktarının tespiti işlemlerini yerine getirecek kurumlara ihtiyaç doğurmuştur. İslamiyet sonrası bu ve benzeri hizmetler Beytü'l Mal, Sarraflar, Cehbezler, yardım sandıkları, para vakıfları ile Mudâra şirketleri tarafından yerine getirilmiştir.¹⁰

Dünyada ‘faizsiz bankacılık’ adı altında yaygınlaşan ‘katılım bankacılığı’ insanların tasarruflarını özellikle dini kaygılarla faizli bankacılık sistemine dâhil etmemesinden ortaya çıkmıştır. İlk olarak Aralık 1973'te Cidde'de yapılan “İslam Ülkeleri Maliye Bakanları Toplantısı”nda İslam Kalkınma Bankası'nın (Islamic Development Bank) kurulmasına karar verildi ve 20 Ekim 1975'te Türkiye'nin de içinde yer aldığı 29 İslam ülkesinin katılımıyla uluslararası düzeyde ilk faizsiz banka kuruldu.¹¹ Kuruluş aşamasında ülkemizin de yer aldığı İslam Kalkınma Bankasının 57 üyesi bulunmaktadır.

Faizsiz bankacılıkla ilgili ülkemizdeki ilk düzenleme 16.12.1983 gün ve 813/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Özel Finans Kurumları”nın kurulmasına imkân verilmesi olmuştur. Özel Finans Kurumları, 2005 yılında çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile “Katılım Bankası” adını aldılar.

¹ Yanpar, 2015:125

² Bakara:2/275

³ Müslim, Hacc, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 1905; İbn Mâce, Menâsik, 3055; Buyû', 3334

⁴ Müslim, Mûsâkât, 106

⁵ Alkış, 1999:38

⁶ Maide, 5/90

⁷ Maide, 5/90

⁸ Nahl, 16/115

⁹ Nur, 24/3

¹⁰ Bayındır, 2005a:13

¹¹ Bayındır, 2005a:15

İSLAM HUKUKUNDA KATILIM BANKACILIĞI FON TOPLAMA VE KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Katılım bankacılığı bireysel bankacılık, ticari bankacılık ve yatırım bankacılığı alanlarında hizmet yürütmektedir. Bankacılık işlemleri açısından katılım bankacılığı ile faizli bankacılık arasındaki temel farklılık, fon toplama ve fon kullandırma usullerindeki farklılıklardır.

1. Katılım Bankacılığı Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankacılığı, faizli bankaların yaptığı gibi hakiki veya tüzel kişiliklerin biriktirdikleri tasarrufları toplama fonksiyonu gerçekleştirmektedir. Fon toplama genellikle cari hesaplar ve katılma hesapları şeklinde olmaktadır. Katılım bankaları hesapları işletirken dini kurallara uygun hareket etmektedirler.

1.1. Cari Hesaplar

Cari hesaplar katılım bankalarında bireysel veya ticari olarak açılabilen açılabilen, istenildiğinde kısmen veya tamamen geri çekilebilir özelliğine sahip ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen hesaplardır. Ülkemizde katılım bankalarınca toplanan fonların yaklaşık %20'si bu şekilde toplanan fonlardan oluşmaktadır.¹² Bu hesaplar faizli bankalardaki vadesiz hesapların bir benzeridir. Hesabın açılışı esnasında müşterinin pazarlık şansı yoktur. Cari hesapların taraflara yükleyeceği sorumluluk ve sağlayacağı yararlar, kanun koyucu ya da banka tarafından belirlenir. Cari hesap sözleşmesi bu yönüyle bir iltihâkı akitten¹³ ibarettir.

Banka bu hesaptaki paraları kendi mülkiyetine geçirir ve ticarî faaliyetlerinde kullanır. Katılım bankaları hesap sahiplerine faiz ya da kâr adı altında herhangi bir para ödemez; hatta bazı durumlarda verilen hizmet karşılığında servis ücreti alabilmekte ve yatırılan fonları garanti etmektedir. Bu fonlar kullanılmak istenildiği an hesap sahibinden izin alınması gerekmemektedir. Bununla birlikte kullanılan bu fonun kullanılması sonucunda zarar edilmesi durumunda fon sahibi bu zarardan etkilenmemektedir. Bu hesap sahiplerine çek karnesi verilebileceği gibi cari hesaplar genellikle iş çevreleri tarafından kısa vadeli, ödeme ve transfer kolaylıkları için kullanılan bir hesap şeklidir.¹⁴ Cari hesapta biriken paraların işletilmesi sonucu oluşan kâr veya zarar, kurumun hesabına işlenir.¹⁵

Günümüzde katılım bankacılığında cari hesaplar üç temel yaklaşım içinde ele alınmaktadır. Bunlar, vedia akdi,¹⁶ karz akdi¹⁷ ve yeni bir akit yaklaşımıdır. Cari hesapların hukukî durumuyla ilgili daha çok sözleşmenin içeriği ve tarafların akitten güttükleri gaye dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı İslam Hukukçuları, cari hesapların maksadının mudi'in malını korumak olup, vadeli mevduatta olduğu gibi herhangi bir kazanç amacı bulunmadığından yatırılan mevduatın banka tarafından kullanılmasına izin verilmiş olmasının, mudinin koruma amacını değiştirdiği anlamına gelmeyeceğini ifade ederek, bu tür muamelenin vedia olarak kabul edilmesi gerektiğini savunurlar. Bazı İslam Hukukçuları da, bu tür mevduatlarda bankanın müşterinin bıraktığı meblağı istihlak etmesini, faydalanmasını ve bankanın her durumda yatırılan meblağı mislen iade ile yükümlü olmasını delil göstererek bu uygulamanın karz akdi olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı İslam Hukukçuları ise, böylesi bir uygulamanın iki tarafın da menfaatini

¹² Yanpar, 2015:129

¹³ İltihaki akit, bir tarafın şartlarını önceden belirlediği, diğer tarafın ise pazarlık şansı olmaksızın mevcut şartları kabul ettiği akittir. (Bayındır, 2005a:51.)

¹⁴ Fidancı, 2011:24.

¹⁵ Uçar, 1993:6.

¹⁶ Mecelle, md.763

¹⁷ Karaman, 2011:III/315

sağlayan, yardımlaşma amaçlı, ihtiyaçtan doğmuş ve örf haline gelmiş ama ismen fıkıh kitaplarında yer almamış, meşru bir akit olduğunu savunmuşlardır.¹⁸

1.2.Tasarruf/Katılma Hesapları

Katılma hesabı, katılım bankalarına Türk Lirası veya yabancı para cinsinden nama yazılı olarak “kâr ve zarara katılma hesabı cüzdanı” karşılığında yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş faiz, kâr ve sair nam altında bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır.¹⁹

Katılım Bankacılığında bu hesaplar “mudaraba” veya “muşaraka” sözleşmesine dayalı olarak işletilmektedir. Ancak her ne kadar teoride “muşaraka” yöntemiyle fon toplama mümkünse de uygulamada çok nadir görülmektedir. Katılım bankacılık uygulamasında genelde “mudaraba” sözleşmesi kapsamında fon toplansığı görülmektedir. Mudaraba sözleşmesinde katılma hesap sahibi “sermayedar”, katılım bankası “mudarip” sıfatını taşır. Mudaraba sözleşmesi bir tarafın sermaye, diğer tarafın ise emek bilgi ve tecrübesini ortaya koyduğu bir sözleşme modelidir. Mudaraba da kâr sermayedar ve mudarip arasında paylaşılırken masraf ve zarar yalnızca sermaye sahibine ait olmaktadır.²⁰

Buna göre katılım bankasına katılma hesabı açıldığında;

- Bankaya borç değil sermaye verilmiş olur. Banka bu sermayeyi işletecektir.
- Banka fonu istediği gibi kullanamaz; meşru ve faizsiz alanlarda kullanmak zorundadır.
- Banka kâr zarar dağıtımını için sürekli hesap yapmak zorundadır.
- Katılma hesaplarında vade sonunda fazlalık alınacağı kesin değildir. Zarar ihtimali vardır.
- Dolayısıyla alınacak fazlalığın miktarı da hesap açılırken belli değildir.
- Alınacak fazlalık bankanın dönem içindeki kârına bağlıdır.²¹

Katılma hesabında hesap sahibi ile katılım bankası arasında kâr-zarar ilişkisi söz konusu olduğu yaygın olarak belirtilse de bu ifade yanıltıcıdır. Zira mudaraba sözleşmesinde elde edilen kâr paylaşılırken, zarar sadece yatırımcıya ait olmaktadır. Katılma hesabında tarafların alacakları kâr oranları sözleşme esnasında belirlenmektedir. Katılma hesap sahiplerine kâr dağıtımını 1.11.2006 tarih ve 26333 sayılı resmi gazetede yayınlanan katılım fonu yönetmeliği hükümlerine göre yapılmaktadır.²²

1.2.1.Mudâraba Sözleşmesi

Mudâraba, bir tarafın sermaye koyması, diğer tarafın işletmeyi üstlenmesiyle kurulan kâr paylaşımı esasına dayalı ortaklığı ifade eder.²³ Mudâraba, modern iktisadın faizsiz ekonomik sisteme, klasik bankacılığın faizsiz bankacılığa dönüştürülmesinde faizin yerine öngörülen temel bir düzenlemeyi içermektedir. Toplumda, elinde büyük meblağlara ulaşan nakit parası olan birçok kimse bunu işletmek, ticarî bir işte kullanmak ister. Ancak bilgisi, tecrübesi veya sağlığı elverişli olmadığı için bu arzusunu gerçekleştiremez. Yine toplumda bilgili, yetenekli ve ticaret işine yatkın birçok kimse de sermaye yokluğundan dolayı ticarete atılamaz. İşte, mudâraba, birbirine muhtaç olan bu iki unsuru bir araya getirir ve iki taraf da bundan kârlı çıkar. Toplumda muattal kalan sermayeler ve iş bulamayan kabiliyetler değerlendirilmiş olur. Bu çeşit ortaklık güvene

¹⁸ Bayındır, 2005a:54-56; Turan, 2010:411

¹⁹ Resmi Gazete, 30.06.2005, sayı:25861.

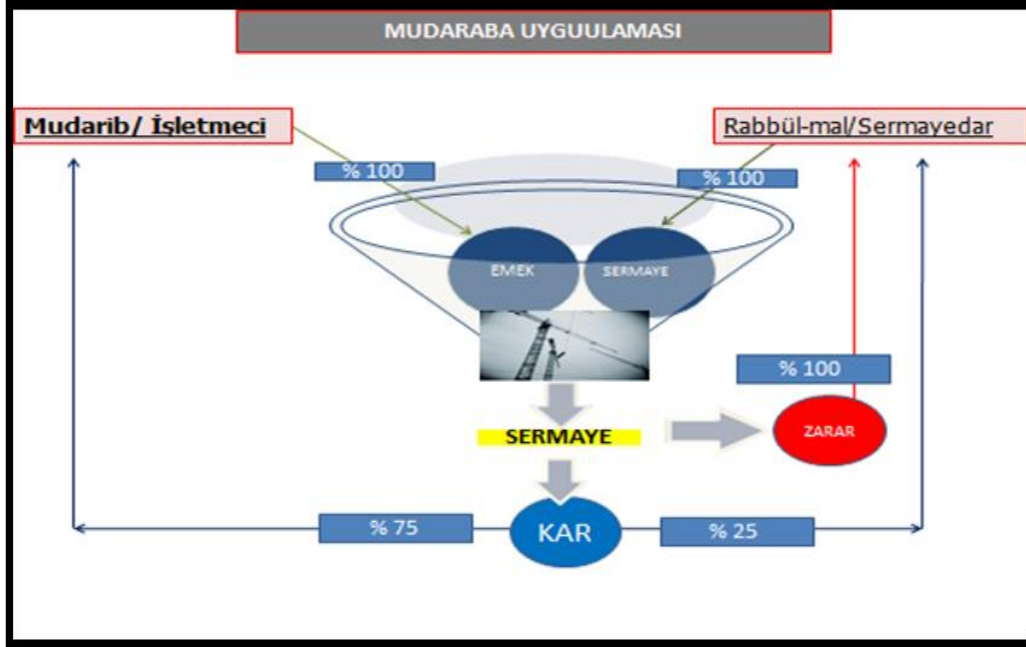
²⁰ Yanpar, 2015:134; Kallek, DİA, 2005:XXX/359

²¹ TKBB, 29.12.2015, www.tkbb.org.tr

²² Yanpar, 2015:134-137.

²³ Kallek, DİA, 2005:XXX/359

dayanır. Bu ortaklıkta taraflardan biri sermaye, diğeri emeğini ortaya koymakta tarafların payına düşecek kar yüzdesi sözleşme yapılması sırasında önceden tayin edilmektedir.²⁴

Şekil 3: Mudâraba Mekanizması. (www.tkbb.org.tr.)

Mudaraba sözleşmesinde bulunması gerekenler genel olarak şu şekilde belirtilmektedir²⁵

- Rabbü'l malın tevkile, mudaribin de vekâlete ehliyetleri şarttır.
- Kurulacak şeyin veya anaparanın şirket sermayesi olabilecek özelliklere sahip olması gerekir (Para veya nakte çevrilebilecek kıymetli evrak veya maden vb.).
- Tarafların kârdan hisselerinin oranı mudaraba aktinin yapıldığı anda belirlenmesi, yani 1/2, 2/3 gibi oranlarda kâr hisselerinin tayin edilmesi gerekir.
- Belirli bir tutar tayin edilmesi uygun değildir. Mudaribin payının kârdan verilmesi şarttır. Dolayısıyla bu hissenin; anaparanın veya anapara ile birlikte kârın bir kısmından verilmesi uygun olmaz.

- Akit zamanında sermayenin miktarının belirtilmesi ve onun emek sahibine verilmesi gerekir.

Bir emek-sermaye ortaklığı olan mudâraba, dinimizce meşru görülmüş ve helal bir kazanç kapısı olarak teşvik edilmiştir. Aynı zamanda mudâraba, faiz için de önemli bir alternatiftir. Faizde paradan para kazanma söz konusuysen, mudârabada, parayla ticaret yapılmaktadır. Ticaret ise rızkın büyük bir kısmını teşkil etmektedir. Bugün elinde az veya çok sermayesi olan kimseler, faizsiz bankalar aracılığı ile çeşitli sahalarda ortaklıklara girmektedir. Fiiliyatta bu, sermaye sahiplerinin katılım bankalarında katılım hesabı açtırmasıyla başlamakta, katılım bankasının bu sermayeleri çeşitli ortaklıklarda işletmesiyle devam etmektedir. Elde edilen kâr, belli periyotlarla, ortak olan müşterilere yansıtılmaktadır.

2. Katılım Bankacılığı Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarında fon kullandırma yöntemleri üç ana başlık altında yürütülmektedir. Bunlar ortaklık, kiralama ve satış esaslı yöntemlerdir. Bunlarda da murabaha, muşaraka, icare, selem ve istisna sözleşmeleri öne çıkmaktadır.

²⁴ Özsoy,1997.

²⁵ Özsoy,1987.

2.1. Murabaha

Günümüzde katılım bankacılığının en yaygın kullandığı fon kullandırma yöntemi murabahadır. Murabaha ile sağlanan finansman ülkemizde “kurumsal finansman desteği”, “bireysel finansman desteği veya “üretim desteği” ismiyle bilinmektedir. Ülkemizdeki katılım bankaları, sahip oldukları fonların %90’ını aşan bir kısmını murabaha tipi finansmanla kullandırmaktadırlar.²⁶ Murabaha, "satın alınan bir malı, alış fiyatı veya maliyetine belli bir kâr ekleyerek satmaktır"²⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Klasik fıkıhta murabaha malın maliyetinin müşteriye bildirilmesi ve üzerine kâr eklenerek satılmasıdır. Murabaha, güven esasına dayalı bir satım sözleşmesidir. Yani müşteri satın aldığı mal sebebiyle satıcıya ne kadar kâr verdiğini bilmektedir. Bu tür akitlerde alıcı, satıcının beyânının doğruluğuna itimat etmekte ve akdi buna bina etmektedir. Bundan dolayı müşterinin rızasına sakatlayacak en küçük yalan beyan veya açıklanması gereken bir hususun açıklanmaması, akdin oluşmasına engel teşkil eder.²⁸

Murabahanın ortaya çıkması için şu şartları taşıması gerekmektedir.

- ✓ Alış fiyatı veya maliyetin belli olması gerekmektedir. Murabahalı satışta müşterinin malın ilk fiyatını veya maliyeti bilmesi akdin sıhhat şartıdır.²⁹
- ✓ Kâr miktarı belli olmalıdır. İslâm hukuku, alış verişlerde belli bir kâr sınırı koymamıştır. Bundan dolayı alış fiyatı veya maliyet üzerine eklenen kâr miktarının müşteri tarafından bilinmesi gerekir. Çünkü kâr, satış bedelinin bir kısmını teşkil etmektedir.³⁰
- ✓ İlk bedel misliyyattan olmalıdır. Çarşı pazarda benzeri bulunabilen, birimleri arasında tüccarın ve muamele yapanların hoş görecekları kadar az fark bulunan mallar misli mallardır.
- ✓ Şayet ana bedel kıyemî ise -arsa gibi-; mal, elinde kıyemî mal bulunmayana murabahalı olarak satılamaz. Kıymeti ile de murabahalı olarak satılamaz. Çünkü bedel kıyemî olduğundan ona biçilen değer tahmine dayanır. Tahminler ise farklıdır. Böylece ana bedel meçhûl kalmış olur.

Murabaha katılım bankaları tarafından uygulanan bir yöntemdir. Bu tür murabaha müşteri, banka ve satıcıdan oluşan üç tarafın gerçekleştirdiği işlemler bütününden ibarettir. Bu yöntemde müşteri satın almak istediği malı görür, beğenir ve peşin fiyatını öğrenir. Daha sonra katılım bankasına gelerek peşin fiyatını öğrendiği malın alınıp kendisine vadeli olarak satılmasını ister. Katılım bankası müşteriye değerlendirir, ödeme gücünü araştırır, çeşitli teminatlar alır ve müşteriye ne kadar vade farkı uygulayacağını açıklar. Sonra da malı peşin fiyata satıcıdan alıp, vadeli olarak müşteriye satar. Katılım bankası, malın peşin bedeli ile vadeli fiyatı arasındaki farkı kâr olarak kaydeder. Burada önemli olan husus malı önce katılım bankasının satın almasıdır. Eğer müşteri satın aldığı bir mal için finansman talebinde bulunursa katılım bankası bu talebi kabul etmez. Çünkü bu durumda borcun finansmanı söz konusudur ve borç finansmanı ise faizdir.³¹

²⁶ Yanpar, 2015:154

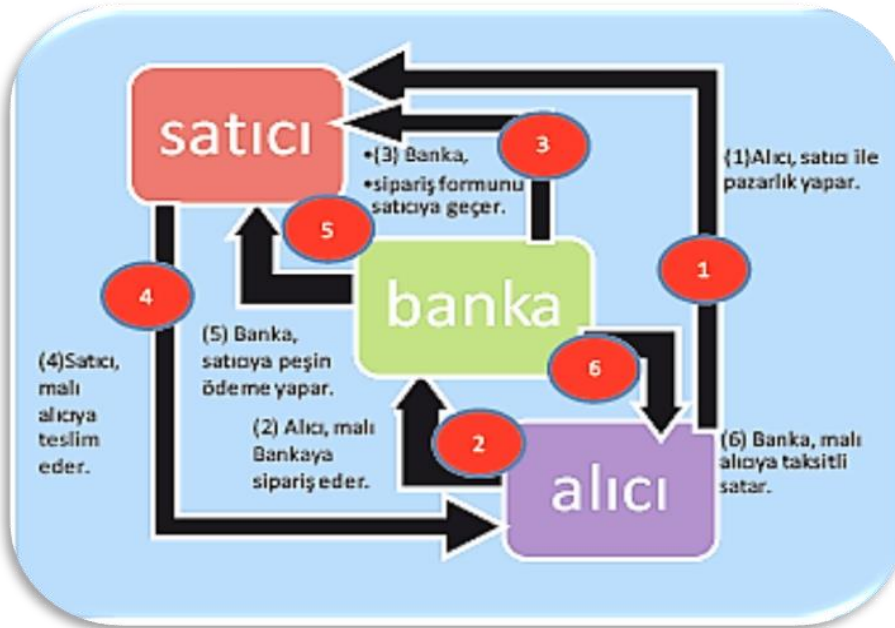
²⁷ Kasanî, 1910:V/220; İbn Kudame,1985:VI/266; İbn Abidîn, 1987:IV/132-133.

²⁸ Aktepe, 2015:84.

²⁹ Kasanî, 1910:V/220; İbn Abidîn, 1987:V/124.

³⁰ Kasanî, 1910:V/221.

³¹ Yanar; 2015:157-158; Odabaşı, 02.01.2016, www.tkbb.org.tr

Şekil 2: Murabaha Mekanizması. (www.tkbb.org.tr.)

2.2. Müşâraka

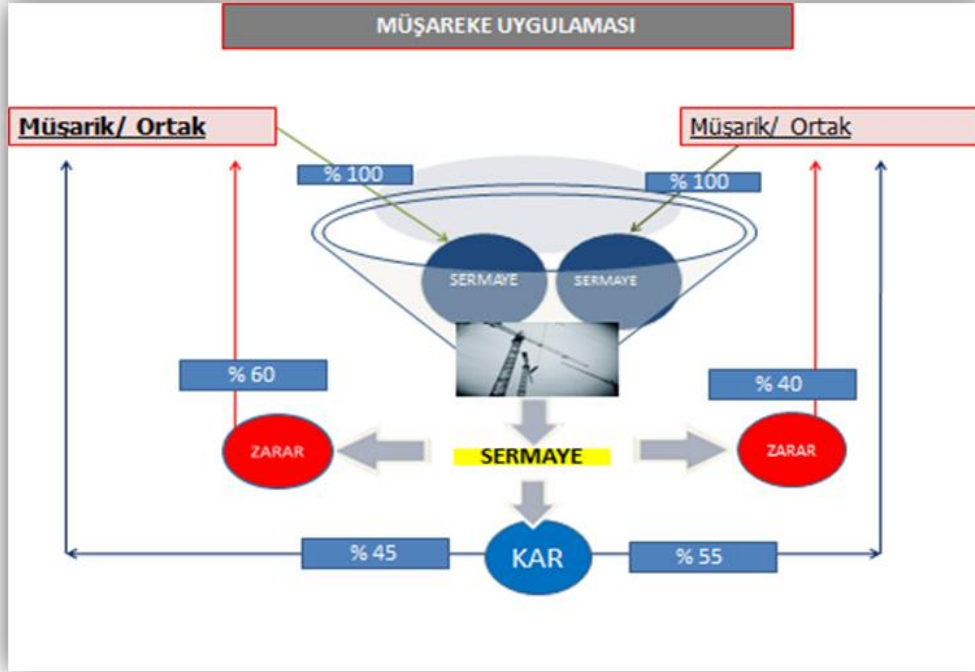
İslam hukukunda şirketi inan olarak tanımlanan müşâraka, iki veya daha fazla şahsın belirli bir miktar sermaye koyarak, birlikte iş yapmak ve meydana gelecek kâr veya zararı paylaşmak üzere kurdukları ortaklığa denir.³² Müşâraka hem sermaye, hem de emeğin aktif olarak ortaya konduğu tam bir ortaklıktır. Tarafların yapacağı anlaşmada birbirlerinin çalışmasını engelleyecek herhangi bir şart getirilemez.³³ Fıkıhta sermaye ortaklığının sahih olması için ortaklar, sermaye ve kârda bir takım şartlar aranır. Ortaklar birbirlerinin vekili olacaklarından vekilde bulunması gereken tüm şartları taşımaları gerekir.³⁴

Müşâraka da katılım bankası, ortağı durumundaki müşterisi tarafından istenilen sermayenin bir kısmını sağlama sorumluluğunu üzerine alır. Müşteri ise kendi malî imkânları ve projenin özelliğine uygun olarak proje sermayesinin geri kalanını sağlar. Müşteri kendi uzmanlığı nedeniyle istenilen girişimin denetim ve gözetiminin sorumluluğunu üzerine alır. Bu sorumlulukların müşterinin üzerine kalması ona kârdan daha fazla pay alma hakkını kazandırır.

³² Hammad, 1996:318.

³³ Karaman, 2011:III/305; Akın, 1986:124.

³⁴ Şirbînî, 1556:II/213.

Şekil 4: Muşâraka Mekanizması. (www.tkbb.org.tr.)

Bu yöntemde net gelir taraflar (banka ve ortak-müşteri) arasında şöyle dağılır: Ortaklardan birisi olan müşteri yaptığı iş ve uzmanlığı nedeniyle bir pay alır. Gelirin geri kalanı yatırıma malî katkısı bulunan iki ortak arasında, iştirak paylarıyla orantılı olarak dağıtılır. Zarar vukûunda ise, zarar tarafların ortaklıktaki sermaye paylarıyla orantılı olarak dağıtılır. Müşteri ilâve bir zarara maruz bırakılamaz.³⁵ Muşâraka yöntemi genellikle sanayinin finansmanında kullanılır. Teçhizat ve makina sağlanmasında muşâraka yöntemi başarıyla uygulanabilir. Bu yöntem ticaretin finansmanında da kullanılabilir.

2.3. İcare

Belirli bir menfaatin belirli bir bedel karşılığında satılmasıdır.³⁶ Bu yaygın olarak kiralama olarak kullanılmaktadır. Menfaatin kaynağı insan olabileceği gibi taşınır veya taşınmaz mal da olabilir. Bankacılıkta başlıca iki tür kiralama yöntemi öne çıkar: Birincisi kasa kiralama, ikincisi finansal kiralama.³⁷ Kasa kiralama, bankanın belirli bir ücret karşılığında kasa dairesindeki kiralık kasalardan birinin kullanım hakkını başkasına devretmesine denir.

Finansal kiralama (leasing) ise herhangi bir malın mülkiyetini satın almadan, kullanım hakkını belli bir süre için elde etme işlemine denmektedir. Daha geniş bir ifadeyle; bir malın mülkiyetinin finansal kiralama şirketine kalarak, önceden belirlenen kiralar karşılığında, kullanım hakkının kiracıya verilmesi ve sözleşme süresinin sonunda da sembolik bir bedelle malın mülkiyetinin kiracıya geçmesini sağlayan bir finansman aracıdır.

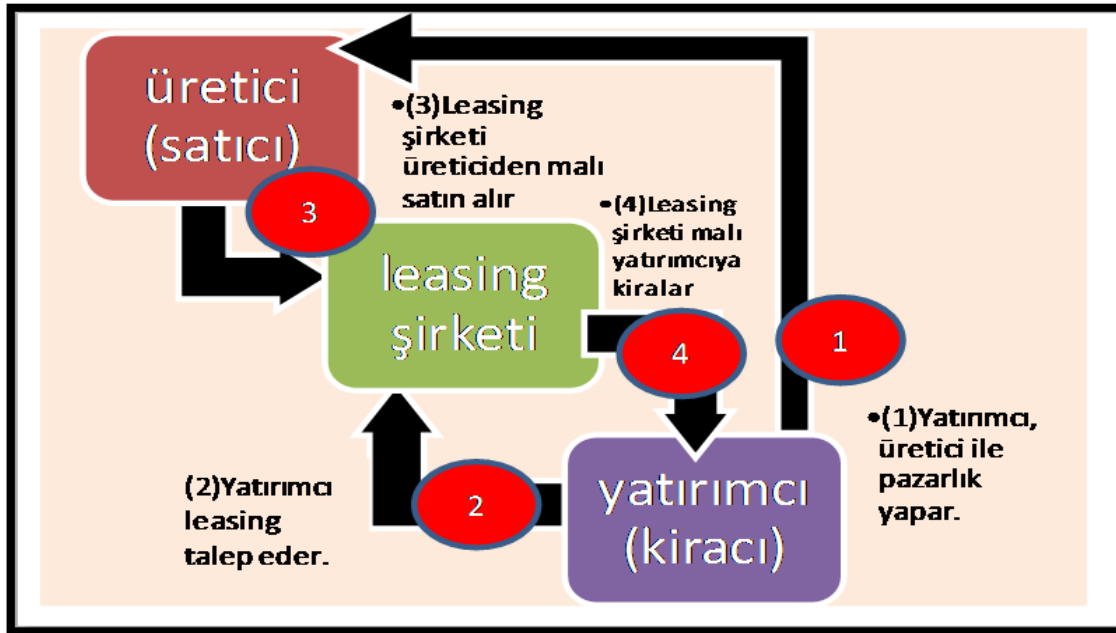
İcare akdinin sahih olması için icare akdini yapanlar, üzerinde akit yapılan şey ve ücret hakkında bazı şartların bulunması gerekir:

³⁵ Yanpar, 2015:145

³⁶ Bardakoğlu, 2000:XXI/381.

³⁷ Bayındır, 2005a:101-110.

- ✓ Âkil ve mümeyyiz olmak, kira sözleşmesinin geçerli olabilmesi için sözleşme yapanların ehliyetli (âkil ve mümeyyiz) olmaları, icap ve kabule ehil olmaları şarttır.³⁸
- ✓ Malik veya veli olmak, icârenin sıhhatli ve geçerli olması için akit yapan şahsın malik veya vekil yahut da velâyeti haiz bulunması şarttır. Fuzuli olan kimsenin icâre akdi sahih değildir. Zira bunun velayet ve mülkiyet ehliyeti yoktur.³⁹
- ✓ Tarafların rızası, satış akdinde olduğu gibi icâre akdini yapan her iki tarafın rızasının alınması şarttır.⁴⁰
- ✓ Akitte muhayerlik şartının bulunmamasıdır. Eğer sözleşmede muhayerlik bulunursa, bu muhayerlik müddeti geçerli olmaz. Söz gelimi üç günlük bir muhayerlik süresi verilmişse ve bu süre dâhilinde kiralanan mal kullanılmamışsa bu üç günlük muhayerlik zamanı için ücret ödenmez. Fakat bu üç günlük zaman dolmadan önce kiralanan mal kullanılmış ise mal kullanıldığı andan itibaren sözleşme geçerli olur.⁴¹
- ✓ Akit yapan kişinin yetki sahibi olması, akit yapan kişinin mülk veya velâyet bakımından yetki sahibi olması gerekir. Mülk veya velâyet bakımından yetkisi olmayan kişinin yaptığı akit sahih olmaz.⁴²

Şekil 5: Leasing Mekanizması. (www.tkbb.org.tr.)

Leasingde üç taraf söz konusudur. Bunlar yatırımcı, leasing şirketi ve üreticidir. Yatırımcı ihtiyaç duyduğu malı seçer ve satın alınması için leasing şirketiyle finansal kiralama sözleşmesi imzalar. Leasing şirketi de malı alıp yatırımcıya teslim eder. Yatırımcı başta anlaşılan vadelerde ödemesini yapar. Ödeme tamamlanınca mal sembolik bir bedelle yatırımcıya satılır. Leasing işleminin kira mı yoksa vadeli satım mı olduğu tartışmalıdır. Kimi İslam hukukçuları leasingi kira sayarken, kimileri vadeli satım saymaktadır. Leasingi kira alım-satım arası yeni bir akit sayanlar da vardır.⁴³

³⁸ Heyet, IX/362-364

³⁹ Heyet, IX/362-364

⁴⁰ Bardakoğlu, 2000:XXI/388-389.

⁴¹ Heyet, IX/362-364

⁴² Ibn Kudame, 1985:V/398.

⁴³ Aktepe, 2015:49.

2.4. Selem

Selem, nitelikleri belirlenen vadeli malın peşin bedelle satımını ifade eder. İslâm hukukçuları selem bedelinin peşin olmasını şart koşarlar. Onların vâdeli malı vâdeli bedelle alıp satmayı ittifakla câiz görmedikleri kaydedilmiştir. Selem rûknü icap ve kabuldür.⁴⁴ Satım akdi icap ve kabul ile meydana geldiği gibi, selem de icap ve kabul ile meydana gelir. Meselâ alıcı satıcıya sulama ile üretilen yüz kile Kanada cinsi buğdayı üç ayın sonunda filan yerde bana teslim etmek üzere şu kadar peşin para ile selem yapmak istiyorum dese, satıcı bu teklifi kabul edince selem akdi meydana gelmiş olur.

Selem akdi nakit sıkıntısı yaşayan bir şahıs, nitelikleri belli bir malı muayyen bir vâdede teslim etme yükümlülüğünü kabul ederek peşin bedelle satış yapabilir ve bu yolla nakit sıkıntısını giderebilir. Bugün özellikle çiftçiler hasat zamanından önce duydukları finansman ihtiyacını selem yoluyla aşmaktadırlar. Hasat zamanında teslim edilmek üzere bir miktar ürünü peşin bedelle tüccarlara satmaktadırlar.⁴⁵

2.5. İstisna'

İstisna, bir sanatkârdan belirli bir ücret karşılığında sanatıyla ilgili olan ve ısmarlayan tarafından özellikleri belirlenmiş bir şeyi imal etmesini istediği akdin adıdır. Diğer akitlerde olduğu gibi istisnâ akdinin rûkûnleri, ısmarlayan ve ısmarlanan kimseden yapılacak icap ve kabulden ibarettir.⁴⁶ Ayrıca bütün akitlerde olduğu gibi tarafların ehliyeti de aranmaktadır.⁴⁷

İstisnâ akdinin geçerli olabilmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir:

✓ İsmarlanan şeyin cinsinin, çeşidinin, miktarının ve diğer özelliklerinin belirtilmesi lazımdır. Zira satıma konu olan mal, ısmarlanan şey (eser) dir. Bu sebeple ısmarlanan şeyin her bakımdan belirlenmiş olması gerekmektedir.⁴⁸

✓ İsmarlanan şeyin, insanların istisna akdi yapmayı örf haline getirdikleri şeylerden olması gerekmektedir, istisna akdi yapılması örf haline gelmemiş şeylerde istisna akdi caiz olmamaktadır.⁴⁹

✓ İstisna akdinde sürenin belirlenmemiş olması lâzımdır. İsmarlanan şeyin teslimi için bir süre belirlenmiş ise, imam Ebû Hanîfe'ye göre, bu akit selem akdine dönüşmektedir. Artık bu akitte selem akdinde aranan şartlar aranır, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise, sürenin belirlenmemesi şartı aranmaz. Süre ister belirlenmiş olsun ister belirlenmesin akit istisna akdidir. İstisna akdi katılım bankaları tarafından kullanılabilir bir yöntemdir. Yarım kalmış kooperatiflerin tamamlanmasında, toplu konutların finansmanında, müteahhitlik işlerinde, araç, gemi, uçak gibi büyük yapı işlerinin finansmanında katılım bankaları istisna akdi yapabilirler. Bu işleri taahhüt edip alt istisna sözleşmeleriyle taşeronla iş yaptırabilirler.⁵⁰

3. Sonuç

Katılım bankacılığı bireysel bankacılık, ticari bankacılık ve yatırım bankacılığı alanlarında hizmet yürütmektedir. Bankacılık işlemleri açısından katılım bankacılığı ile faizli bankacılık arasındaki temel farklılık, fon toplama ve fon kullandırma usullerindeki farklılıklardır.

Katılım bankacılığı, faizli bankaların yaptığı gibi hakiki veya tüzel kişiliklerin biriktirdikleri tasarrufları toplama fonksiyonu gerçekleştirmektedir. Fon toplama genellikle cari hesaplar ve katılma hesapları şeklinde olmaktadır. Katılım bankaları hesapları işletirken dini kurallara uygun

⁴⁴ Aktan, 1995:XXIII/394; Aktepe, 2015:50; Mecelle, md.380-387.

⁴⁵ Aktepe, 2010:61.

⁴⁶ Aktepe, 2015:561; Karaman, 2011:283; Mecelle, md.388-392

⁴⁷ Mavsili, 1922:II/4.

⁴⁸ Kasanî, 1910:V/3

⁴⁹ Serahsî, 1983:XII/138; Kasanî, 1910:V/3; İbn Abidin, 1987:IV/294-296.

⁵⁰ Aktepe, 2015:52.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

hareket etmektedirler. Katılım bankacılığında cari hesaplar üç temel yaklaşım içinde ele alınmaktadır. Bunlar, vedia yaklaşımı, karz-ı hasen yaklaşımı ve yeni bir akit yaklaşımıdır. Katılma hesabı yoluyla fon toplama çoğunlukla “mudaraba” sözleşmesi yöntemiyle gerçekleştirilmektedir.

Cari hesapların, vedîa akdi olmasının parayı kullanma ve tazmin sorumluluğu açısından, karz akdi olmasının ise ayette belirtilen amaç ve keyfiyet açısından mahzurları bulunması nedeniyle yeni bir akit sayılması daha uygun olduğu değerlendirilmektedir. Bu akitte hem mudi hemde banka karşılıklı rıza ve menfaate dayalı olarak bir akit yapmaktadırlar. Katılım bankası cari hesabına para yatıran mudi hem parasını koruma altına almakta hem de istediği zaman parasını kullanabilmektedir. Katılım bankası da sağladığı koruma karşılığında parayı kullanarak gelir elde etmektedir.

Katılım bankalarında fon kullandırma yöntemleri ise üç ana başlık altında yürütülmektedir. Bunlar ortaklık, kiralama ve satış esaslı yöntemlerdir. Bunlarda da murabaha, mudaraba, muşaraka, icare, selem ve istisna sözleşmeleri öne çıkmaktadır. Fon kullandırmada çoğunlukla “murabaha” ve “icare” sözleşmesi yöntemiyle gerçekleştirilmektedir.

KAYNAKLAR

- AKIN C., 1986, “Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma”, Kayıhan Yayınları, İstanbul. 124s.
- AKTAN, H., 2001. “Selem”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AKTEPE İ.E., 2010. İslam Hukûku Çerçevesinde Finansman Ve Bankacılık, TKBB Yayınları, İstanbul.
- _____ 2013. Sorularla Katılım Bankacılığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, İstanbul.
- ALKIŞ, A., 1999. “İslam Hukukunda Faizin İletisi” Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Sakarya.
- BARDAKOĞLU, A., 2000. "İcare", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.:21, ss.381-389.
- BAYINDIR, S., 2005a. İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, Rağbet Yay., İstanbul.
- _____ 2005b. “Banka Mevduat Hesaplarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Marife Bilimsel Birikim Dergisi, Sayı:2, Konya, 12s.
- BAYSA, H., 2006. “Faizsiz Finans Kurumları Çalışma Yöntemlerinin İslam Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi”, Bitirme Tezi, DİB. Akçaabat-Darıca İhtisas Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Trabzon.
- BUHÂRÎ, M. B. İ. İ. 1981., Sahîhu'l-Buhârî, Çağrı Yay., İstanbul.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (275/888), Süneni Ebî Dâvûd, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.
- EL-KARÎ M. A., 1196.“el-Hisâbât ve'l-Vedâi'u'l-Masrafiyye”, MMFİ, S:9, Libya, 732s
- FİDANCI H. A., 2011. “Katılım Bankalarının Türkiye'deki Geşimi ve Katılım Bankalarında Müşteri Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, 24s.
- GÜNGÖR K., 2012. Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı, TKBB yay., İstanbul. 234s.
- HAMMAD N., 1996. İktisadî Fıkıh Terimleri (trc: Recep Ulusoy), İstanbul. 318s.
- HEYET, Fetava-i Hindiyye, C.:IX, ss.362-364
- İBN MÂCE, E. A. M. Y., 1981., Es-Sünen, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İBN ABİDİN, M. E., Reddül- Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Haşiyetü İbn Âbidîn, II. Baskı, Daru'l-Hayai't-Turâsi'l-Arabî Yay., Beyrut, 1987.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- İBN KUDÂME, E. M. A., el-Muğnî, Dâru'l- Fikir Yay., Beyrut, 1985.
- KALLEK C., 2005. "Mudarabe" Diyanet İslam Ansiklopedisi, 30. Cilt, ss.359-363 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul.
- KARAMAN, hayreddin 2011, Anahatlarıyla İslam Hukuku, Ensar yay., İstanbul
- KÂSÂNÎ, A. E. B. M., Kitabu Bedâiu's-Sanâî Tertîbü'-Şerâî', Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî Yay., Beyrut, 1974. C.:VI, 79s,
- KUR'ÂN-I KERÎM, Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Hazırlayanlar: Ali Özek Başkanlığındaki Heyet, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- MERGİNÂNÎ, E.H. A. B.,1990. el-Hidaye Şerhu Bidâyetü'l- Mübtedi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- MÜSLİM, E. H. M. B. H., Sahîhi Müslim, Trc. Ahmed Davudoğlu, Sönmez Yay., İstanbul, 1983.
- ODABAŞI M., Kuveyt Türk Faizsiz Bankacılık İlkeleri Eğitim Notları, 02.01.2016, www.tkbb.org.tr
- ÖZSOY İ., 1997. Özel Finans Kurumları, Asya Finans Yayınları, İstanbul.
- _____ 1987. Türkiye'de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacılığı, İstanbul.
- ÖZTİN A., 1992. 100 Soruda Türkiye'de Bankacılık, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 160s.
- RESMÎ GAZETE, 30.06.2005, sayı:25861.
- SERAHŞÎ, E. B. M. B. E. S., *Kitabu'l-Mebcut*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983.
- ŞİRBÎNÎ, Ş. A., 1556.th Muğni'l-muhtac ila ma'rifati meani'l-Minhac, Beyrut ts., II,
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre s-Sülemî 1981. Sünenü'tTirmizî, Çağrı Yayınevi, İstanbul.
- TKBB internet sitesi, 23.11.2015, www.tkbb.org.tr.
- UÇAR M., 1993.Türkiye'de Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri, Fey Vakfı Yay. İstanbul 61s.
- USTAOĞLU D., 2014. Türkiye'de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, 25s.
- KALLEK, Cengiz (2005), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

YENİ ÜRÜN GELİŞTİRME SÜRECİNDE HEDEF MALİYETLEME ve DEĞER MÜHENDİSLİĞİ YÖNTEMLERİ

Zeynep HATUNOĞLU

Prof. Dr. ,Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, zhatunoglu@hotmail.com.tr

Tuba ALAYBEYOĞLU

YL Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, tuba-alayby-2@hotmail.com.tr

ÖZET

Globalleşen ekonomi ile birlikte şirketler arasındaki rekabet artmıştır. Artan rekabet şirketlerin ürün geliştirme konusundaki düşüncelerini ve süreçlerini de etkilemiştir. İşletmelerin faaliyet göstermekte oldukları sektörlerle bakılmaksızın her işletmenin yeni ürünlerin tasarlanması ve geliştirilmesine önem vermesinin temelinde müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının karşılanarak onların memnuniyet düzeylerinin arttırılmaya çalışılması yatmaktadır. Yeni ürünlerin geliştirilmesinde en ön planda yer alan husus yeniliği yapacak olan kişi ya da kuruluşların sahip oldukları yaratıcılık düşüncesidir. Ürünlerin geliştirilmesi ve tasarlanması aşamasında hedef maliyetleme karşımıza çıkmaktadır. Hedef maliyetleme, çağdaş maliyet yönetimi sistemleri arasında yer alan bir maliyetleme sistemidir. Hedef maliyetleme sistemi, yeni ürünler hakkında ortaya konulan fikirlerin, mamulün üretimine başlanılmadan önce ürünün geliştirme ve tasarımı aşamasındayken, üretim sürecinde gerçekleşecek olan maliyetlerin analize tabi tutulmasını ifade etmektedir. Bu sistem yardımıyla gerçekleştirilen analizlerin sonucunda, üretimine başlanılmadan önce ürün henüz tasarım aşamasındayken ürünlerin uygun maliyette, istenilen kalite ve özellikte meydana getirilmesi sağlanmaktadır. Müşterilerin istek, beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanan ve geliştirilen bu ürünlerden memnuniyetleri, işletmenin pazarda rakiplerine karşı olan rekabet gücünü arttıracaktır. Hedef maliyetleme sürecinde maliyetlerin düşürülebilmesi için kullanılan tekniklerin başında değer mühendisliği gelmektedir. Değer mühendisliği hedef maliyetleme sürecinin başarıya ulaşmasında en büyük destekçisidir. Bu teknik, uygulamanın yapıldığı ürün ve hizmetlerin maliyetlerinde önemli ölçüde düşüş sağlayan kayda değer potansiyel bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasarım sürecinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan değer mühendisliği, müşterilerin beklediği özellikteki ürünlerin tasarlanmasına katkı sağlayan ve bu işlemlerin yapılmasında katlanılan maliyetlerin düşürülmesine katkıda bulunan bir tekniktir. Değer mühendisliği yaklaşımı, fonksiyon, maliyet ve değer arasında üç yönlü bir ilişkinin var olduğu temeline dayanmaktadır. Bu yaklaşımda gerçekleştirilen işlevlerin ortaya çıkartmış olduğu maliyetlere odaklanılmaktadır. Maliyetlerin yanı sıra fonksiyonlarda azaltılmaya gidildiğinde değerde önemli derecede bir artışın olmadığı söylenebilir. Değerin arttırılabilmesi için fonksiyonu koruyarak maliyetin düşürülmesi sağlanmalıdır. Değer mühendisliğinin amacı, fonksiyona katkı sağlamayan maliyetlerin yani “gereksiz maliyetlerin” ortadan kaldırılmasıdır. Bu çalışmada, yeni ürün geliştirme sürecinde hedef maliyetleme sisteminin kullanılmasının işletmeler açısından önemini anlatılması amaçlanmıştır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ve hedef maliyetleme sisteminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde değer mühendisliğinin katkısı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ürün, Ürün Geliştirme, Hedef Maliyetleme Sistemi, Değer Mühendisliği

GİRİŞ

Globalleşen ekonomi ile birlikte şirketler arasındaki rekabet artmıştır. Artan rekabet şirketlerin ürün geliştirme konusundaki düşüncelerini ve süreçlerini de etkilemiştir. Globalleşme beraberinde müşterin istek ve beklentilerinde farklılıkların ortaya çıkması, ürünlerin hayat sürelerinin kısalması vb. olguları ortaya çıkartmıştır. Bu durum ürün geliştirme konusundaki düşüncelerin değişmesine neden olmuştur (Chen, 2000' den aktaran; Büyüközkan, 2005: 279).

Yeni ürünler geliştirilme (YÜG) işletmelerin sahip oldukları yenilikçi potansiyellerinin odak noktasını oluşturmaktadır. İşletmelerin faaliyet göstermekte oldukları sektörlere bakılmaksızın tüm işletmeler için üretmiş ve üretmekte oldukları ürünlerde veya hizmetlerinde yeniliğe gitmeleri, bunların çeşitlerinde farklılıklar ortaya koymaları veya yeni ve farklı ürün veya hizmetleri müşterilerin hizmetine sunmaları zorunluluk haline gelmiştir. Yeni ürünlerin geliştirilmesinde en önemli konu, yeniliği yapacak olan kişi ya da kuruluşların sahip oldukları yaratıcılık yeteneğidir. Ancak günümüzde yeni ürün geliştirmekle görevli ekiplerin sahip olduğu yenilikçi düşünce, ürünlerin istenilen şekilde meydana getirilmesi için yeterli görülmemektedir (Leenders, vd. 2003: 69).

Hedef maliyetleme, çağdaş maliyet yönetimi sistemleri arasında yer alan bir maliyetleme sistemidir. Bu sistem, kendisine odak noktası olarak maliyetlerin gelişmesi güzel bir şekilde düşürülmesi yerine maliyetlerin daha sistemli olarak düşürülme işlemlerinin yürütülmesi gerektiğini seçmiştir. Hedef maliyetleme, maliyetlerin mamulün tasarım ve planlama aşamasından başlayarak dikkate alınması gerektiğini gösteren bir maliyetleme sistemidir (Sevim- Bülbül, 2015: 786).

Hedef maliyetleme sistemi, bir maliyetleme sistemi olmasının ötesinde, ürünlerin planlanması aşamasından başlayarak, üretilmesi düşünülen ürünler hakkında araştırmaların yapılması ve geliştirme işlemleri sonucunda ortaya çıkan maliyetlerin düşürülebilmesi için bütün fikirlerin incelenmesini sağlayan bir sistem olarak tanımlanabilmektedir (Kato, 1993: 33).

Değer mühendisliği (Value Engineering) ise, yöneticiler tarafından yararlanılan stratejik araçlardan birisidir. Bu araç sayesinde yöneticiler, iş süreçlerinde değer yaratabilmenin yanı sıra, müşterilerin zihninde en değerli iş sürecinin ortaya konulduğu düşüncesinin oluşturulmasını sağlamaktadır (Öğüt, vd. 2007: 52).

Bu çalışmada, yeni ürün geliştirme sürecinde hedef maliyetleme sisteminin kullanılmasının işletmeler açısından öneminin anlatılması amaçlanmıştır ve hedef maliyetleme sisteminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde değer mühendisliğinin katkısı açıklanmaya çalışılmıştır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

1. YENİ ÜRÜN GELİŞTİRME SÜRECİ

1.1. Yeni Ürün Kavramı

Yeni ürün geliştirme kavramına bakıldığında zaman içerisinde önemli değişiklikler yaşadığı söylenebilir. 1950-60'lı yıllara gelindiğinde, mal ve hizmete olan talebin arzdan fazla olduğu görülmüştür. Bu durum, yeni ürün geliştirmenin firmalar bazında bir maliyet unsuru olarak görülmesine neden olmuştur. Bu dönemde yeni ürün geliştirilmesi için firmalara baskı yapan etken teknolojik gelişmelerdir. 1960-70'li yıllarda, firmaların arz durumu ve tüketicilerin talepleri belli bir dengeye gelmeye başlamış ve firmalar arasında rekabet artmaya başlamıştır. Bu dönemde önceki döneme göre yeni ürün geliştirmeye verilen önem artmıştır (Cengiz, vd. 2005: 133).

1970'li yıllardan başlayarak 1980'li yılların ortalarına kadar olan zaman dilimine bakıldığında enflasyon olgusunun ortaya çıktığı ve talebin sabit bir hale geldiği görülmektedir. Bu durum maliyetlerin kontrol altına alınması ve fiyatlarda indirim yapılması konularını öncelikli bir duruma getirmiştir. Yine bu dönemde firmalar sahip oldukları stratejileri doğrultusunda ürün geliştirme konusunda daha rasyonel kararlar almışlardır. 1990'lı yılların ortasına kadar olan zaman diliminde yeni ürün geliştirme konusunda bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Önceki ürün geliştirme sürecinin aksine bu dönemde, müşteriler sürece dahil edilmişler ve sürecin daha hızlı ilerlemesi anlayışını benimsemişlerdir. Bu zaman diliminden günümüze kadar olan dönemde sözü edilen anlayışların dışında yeni bir anlayış meydana getirilmiştir. Yeni dönem anlayışı ise, müşteriler, ürünlerin geliştirilmesinde kullanılan malzemelerin temin edildiği tedarikçiler ve söz konusu ürünlerin meydana getirilmesinde çalışan insanların işbirliğine dayanan modern bir yapıyı ifade etmektedir (Huang vd., 2003: 302 ; Yang and Yu, 2002: 219' dan aktaran; Cengiz, vd. 2005: 133).

Yeni ürün kavramı, mevcut olan bir ürünün yerine geçebilen, işletmeye yeni pazarların açılmasını sağlayabilen ya da hali hazırda var olan pazarların genişlemesine katkıda bulunabilen ürünler şeklinde tanımlanabilir. Yeni ürün kavramı dört ürün grubunu içerisinde barındırmaktadır. Bunlar (Akbaba, 2005: 45):

- **Gerçek anlamda yeni ürünler:** İşletmenin faaliyette bulunduğu pazarlardaki talebin canlanması için işletmenin ve pazarın sahip olduğu ürünlerin dışında bütünüyle yeni olan ürünleri anlatmaktadır.
- **Pazar için yeni olan ürünler:** Firmaların faaliyet gösterdikleri pazara, o zamana kadar hiç bilinmeyen bir ürünün sunulmuş olması ancak söz konusu bu ürünün diğer pazarlarda bilinen bir ürün olması durumudur (Altuğ, 2017: 21).
- **İşletme için yeni ürünler:** İşletmenin üretmiş olduğu ürünlere ilave olarak üretmeye başladığı bir üründür. Bu ürünler işletme için yeni olmasının yanı sıra diğer pazarlarda önceden beri var olan ürünlerdir.
- **Pazarda var olan bir ürünün yerini alan ürünler:** Pazarda olan ürünlerin yerini alan ve bu ürünlerden çok farklı özellikler taşıyan ürünlerdir.

1.2. Yeni Ürün Geliştirme Süreci

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

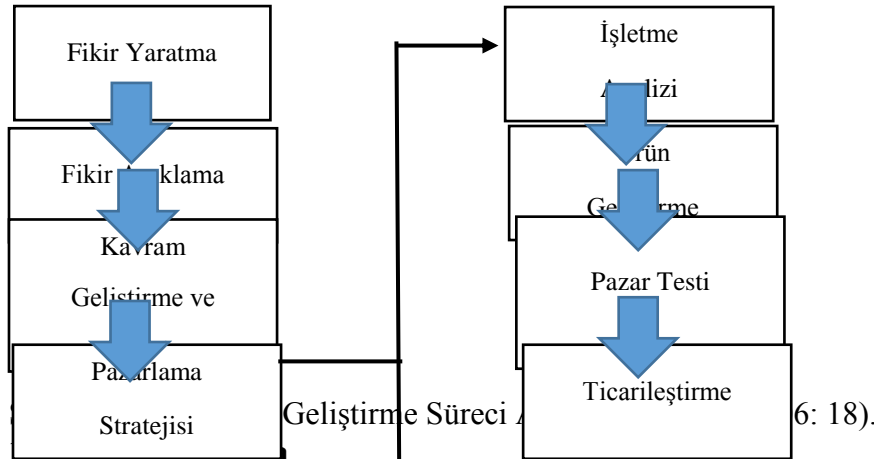
www.iksadkongre.org

FARABI

Yeni ürün geliştirme süreci, ürünün geliştirilmesi için izlenen tüm yolları ve bu doğrultuda alınan bütün kararları kapsamaktadır. Bu süreç, ürüne ait fikirden başlayarak, ürünün pazara sürülmesine kadar olan zaman içerisinde gerçekleştirilmiş olan eylemleri içermektedir (Yeh, vd. 2010' dan aktaran; Tatlısu, 2015: 45).

Rekabetin artmasıyla birlikte işletmeler, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını daha ön planda tutmaya başlamışlardır. Bu durum yeni ürünlerin geliştirilmesi aşamasında, tüketicilerin istekleri, beklentileri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Yeni ürün geliştirilmesinde her firmanın kendine göre bir takım yol ve yöntemleri vardır. Bu durum firmadan firmaya değişiklik gösterebildiği gibi yeni ürün fikirlerinden kaynaklı üründen ürüne de farklılık arz etmektedir. Bu farklılığa bağlı olarak bazı firmalar bu süreci planlı bir şekilde işletirken bazı firmalar ise önüne gelen koşulları fırsata çevirebilmek için plansız bir şekilde bu süreci yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu şekilde bir plana sahip olmaksızın hareket eden firmalar bu durumdan negatif yönlü etkilenmektedirler (Ünlü, 2006: 17).

Sistematik bir ürün geliştirme sürecinin sekiz (8) aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir:

Yeni fikirlerin ortaya konması aşamasında birçok farklı kanal kullanılmaktadır. Bunlar arasında AR-GE departmanı, rakip firmalar, işletme çalışanları, fuar ve sergiler sayılabilir. Bunların yanı sıra yeni fikirlerin oluşturulmasında bir takım tekniklerden de yararlanılmaktadır. Bu grupta beyin fırtınası, özel amaçlı grup çalışmaları, listelenen ihtiyaçlar ve problem çözme teknikleri yer almaktadır. Yeni fikirlerin oluşturulması aşamasında çoğunlukla örtülü bilgiye rastlanılmaktadır. Bu aşamanın en önemli yönü, örtülü olan bilginin açık bilgi haline getirilmesidir. Bu kısımda, bilginin ortaya çıkan fikirlerle ilgilenen kişilerin rahatlıkla anlayabilecekleri forma dönüştürülmesi sağlanmaktadır (Kulaklı, 2005: 105).

1.2.2. Fikir Ayıklama

Her aşamanın kendine özel bir amacı vardır. İlk aşama olan fikir yaratma aşamasının amacı, çok sayıda fikrin ortaya konulmasıdır. İkinci aşama olan fikirlerin ayıklanması aşamasında ise amaç, ortaya konulan fikirlerde eleme yapılarak sayının azaltılmaya

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

çalışılmasıdır. Ortaya konan fikirler arsından kötü olanlar elenerek yeni ürün belirlenmesi sürecinden atılır. Eleme işlemlerinde baz alınan konu, fikrin işletmenin uzun dönemli hedefleri ve sahip olduğu kaynaklarıyla uyumlu olup olmamasıdır. Fikirlerin eleme aşamasında, firmalar iki tür hatayla karşı karşıya kalabilirler. Bunlardan ilki, ortaya konan fikirler arasında kötü fikir olarak düşünülen ancak işletmenin geleceği için iyi bir fikrin elenmesidir. İkinci hata ise, bir önceki hatanın tam tersi olan kötü bir fikri iyi bir fikir olarak kabul edip sürecin diğer aşamalarına kadar taşınmasıdır. Bu durum firmalara yüklenecek olan maliyetlerin artmasına ve zaman kaybına sebep olur (Ünlü, 2006: 22).

1.2.3. Kavram Geliştirme ve Testi

Ürün kavramı, yeni ürün fikirlerinin genişletilerek tüketici terimleri ile anlamlı bir hal aldığı aşamadır. Kavram testi aşaması, belirlenmiş olan yeni ürün kavramının, firmanın hedeflemiş olduğu tüketici grupları ile görüşülmesinin test edildiği aşamayı ifade etmektedir. Belirlenmiş olan yeni ürün kavramı sembolik olarak ya da fiziksel bir biçimde tüketicilere sunulmaktadır. Tüketicilerden gelen cevapların doğrultusunda hangi kavramın seçileceğine karar verilmektedir (Müsellim, 2002: 33).

1.2.4. Pazarlama Stratejisi

Pazarlama stratejisi aşaması bir önceki aşama olan ürün kavramının geliştirilmesi sürecinin sonunda kabul edilen ürün kavramının, işletme tarafından hangi strateji kullanılarak piyasaya sürüleceğinin tespit edildiği aşamadır. Bu aşamanın ne kadar etkili bir şekilde yürütüldüğü, tüketiciler tarafından kabul oranına bağlıdır (Ünlü, 2006: 26).

1.2.5. İşletme Analizi

Yeni ürün geliştirme işlemine devam edilmesi ya da aşamanın sona erdirilmesi ile ilgili kararın verildiği aşamadır. Bu kararın verilebilmesi için yapılacak olan yatırımların, işletme tarafından ne oranda karşılanabileceği, karşılaşılabilecek risklerin analiz edilmesi vb. çalışmaların sonucuna gerek duyulmaktadır (Kulaklı, 2005: 107).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

1.2.6. Ürün Geliştirme

Ürün geliştirme aşaması, daha önceki aşamalardan geçmiş olan ve bu aşamaya gelebilen ürün kavramının, fiziksel bir ürün haline getirilmesi aşamasıdır. Bunun için AR-GE çalışanları ve mühendislerden yararlanılmaktadır. Bu aşamada başarı sağlanabilmesi için gerekli olan süre ürün niteliğine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir (Müsellim, 2002: 38).

1.2.7. Pazar Testi

Üretilmesine karar verilmiş olunan ürünlerin sunulacağı pazarda test edilmesi aşamasıdır. Pazar testi aşamasında, ürünü müşterilerin ilgisini ve dikkatlerini çekebilecek formlarda ortaya koyarak müşterilerin ulaşması sağlanmaktadır (Akbaba, 2005: 48).

1.2.8. Ticarileştirme

Üretilmesi planlanmış olan yeni ürünün, hedeflenen pazara sürülmesi kararının alınması ile birlikte, söz konusu üretilecek olan ürün ile ilgili yapılması gerekli olan tüm harcamaların da belirlenmiş olduğu söylenilebilir. Bu aşamada, ürün ile ilgili marka yaratma çalışmalarına başlanılır. Bu grubun içerisinde üretilecek olan ürünü isminden, ambalajının nasıl olacağı, hangi fiyattan tüketicilere sunulacağı, nasıl bir reklam yöntemi kullanılacağı, patent hakları ve logosunun nasıl olacağına kadar olan bütün soruların cevapları yer almaktadır (Kulaklı, 2005: 108).

2. HEDEF MALİYETLEME SİSTEMİ

2.1. Hedef Maliyet Yönteminin Gelişimi

1900'lü yılların başlarında, hedef maliyetlemenin ilk kez ortaya çıktığı ve ilk uygulamalarının yapıldığı bilinmektedir. Hedef maliyetleme yönetimi Amerika Birleşik Devletlerinde Ford Motor şirketinin uygulamaları ile başlamıştır. Daha sonra 1930'ların başlarına gelindiğinde Almanya'da Volkswagen şirketi tarafından kullanıldığı görülmüştür. İngiltere'de Marks-Spencer şirketlerince kullanıldığı bilinmektedir. Ancak hedef maliyetleme sisteminin bir sistem halinde uygulanması ve bazı geliştirme faaliyetlerinin yapılması 1960'lı yılların ortalarını bulmuştur. Hedef maliyetlemenin sistemli olarak hayata geçirilmesi işlemi Japon'ya da Toyota şirketi tarafından yapılmıştır. 1980'li yılların sonlarına gelindiğinde Toyota şirketini, kısmen de olsa Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri örnek almış ve uygulamaya geçmişlerdir. Hedef maliyetleme kelimesi Japon literatüründe "Genka Kikaku" kelimesi ile kullanılmış ve daha sonraları İngilizce literatürüne "Target Costing" olarak geçmiştir. "Hedef maliyetleme yönetimi" olarak ise ilk olarak 1995 yılında Japonya Maliyet Derneği tarafından ifade edilmiştir (Bayazıtlı- Koçsoy, 2009: 59).

2.2. Hedef Maliyetlemenin Tanımı ve Kapsamı

Günümüzde müşterin ihtiyaçları ve beklentileri farklılık göstermektedir. Tüketiciler, ürünlerin yüksek kaliteli olmasını, çeşidinin fazla olmasını ve düşük fiyatlı tercih etmektedirler.

Talepteki bu durumu karşılayabilmek amacıyla firmalar, kullandıkları geleneksel maliyetleme sistemlerinden vaz geçip otomasyona dayalı sistemler, robotlar ve bilgisayar destekli sistemlere yönelmektedir. Bu değişim üretilen ürünlerin yaşam sürelerinin kılınmasına ve

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

pazarlarda farklı tarzlarda çok çeşitli ürünlerin yer almasına neden olmuştur. Firmalar tarafından, ürünler için katlanılması gerekli olan maliyetlerin önemli bir kısmının, ürünün üretimi öncesinde verilen kararların neticesi olarak ortaya çıktığı tespit edilmiş ve bu maliyetlerin ürünlerin tasarımı ve geliştirme aşamasında düşürülmesinin mümkün olduğu sonucuna varılmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi aşamasında kullanılacak olan maliyet yöntemi Hedef Maliyetleme'dir (Saban-Erdoğan, 2014: 560).

Hedef maliyetleme sistemi, stratejik bir maliyet ve yönetim süreci olarak ifade edilmektedir. Ortaya konulan bütün fikirler, ürünlerin planlama, araştırma ve geliştirme aşamalarında maliyetleri açısından incelenmektedir. Ürünün yaşam seyri maliyetlerinin düşürülmeye çalışılmasıyla beraber müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasında hızlı davranılması, ürünün kalite düzeyinin ve güvenilirliğinin arttırılmaya çalışıldığı bir sistemi anlatmaktadır (Kaya, 2010: 315). Hedef maliyetleme, firmanın pazara yönelik işletme stratejilerine ait maliyet bilgilerini açıklamaktadır (Bozdemir-Orhan, 2011: 165).

2.3. Hedef Maliyet Yönteminin Amacı ve Özellikleri

Hedef maliyetleme yönteminin 3 temel amacından söz edilebilir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Köse, 2002: 89):

- Firmanın ve maliyetlerin faaliyet gösterilen pazar ile uyumunun sağlanması,
- Ürün proje aşamasındayken maliyet yönetimi desteğinin sağlanması,
- İşletme stratejilerinin belirlenmesinde, pazarın ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasının sağlanması.

Hedef maliyetleme bir maliyet hesaplama yönteminden ziyade ürün maliyet yönetimi yöntemidir. Hedef maliyetleme özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir: (Demirkutlu, 2015: 44).

- Hedef maliyetleme yöntemi, mamullerin tasarlanması ve planlanması aşamalarında daha yoğun olarak kullanılmaktadır.
- Hedef maliyetleme, fiili maliyetlerin belirlenmesi ve kontrolünün sağlanmasından ziyade bir maliyet yönetimi tekniğini ifade etmektedir.
- Hedef maliyetlemenin işletmelerde uygulanabilmesi için birden çok bölümün beraber çalışması gerekmektedir.
- Hedef maliyetleme süreci, ürünün planlanması aşamasından başlayarak, üretime hazırlık aşamasına kadar devam etmektedir.
- Hedef maliyetlemenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, işletme içindeki ve dışındaki dinamikleri içinde barındıran değer zinciri hedefine bağlı bulunmaktadır.

2.4. Hedef Maliyetleme Sürecinin Temel İlkeleri

Hedef maliyetleme geleneksel maliyetleme yönteminden oldukça farklı bir yaklaşımdır. Hedef maliyetleme altı temel ilke üzerine kurulmaktadır. Bu altı temel ilke, maliyetlerin yönetimi açısından kapsamlı bir yaklaşım göstermektedir. Söz konusu bu ilkeler aşağıdaki gibidir (Sevim-Bülbül, 2015: 788):

- Fiyata Göre Maliyetleme: Hedef maliyetleme yöntemine, hedef satış fiyatı belirlenerek başlanılır. Bunun için hedeflenen pazar analiz edilir ve müşteri beklentileri göz

553

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

önüne alınır. Tüketicilerin, firmaların üretmiş oldukları ürünler için göze aldıkları ödeme tutarına “hedef satış fiyatı” denilmektedir. Hedef maliyete, hedef satış fiyatından hedef kâr marjı çıkarılarak ulaşılır (Bozdemir-Orhan, 2011: 168).

- Tüketiciler Üzerinde Yoğunlaşma: Firmalar, üretilmesi düşünülen ürünlerin, tüketici istek ve ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayabilir olduğunu iyi analiz etmelidir. Bu durum hedef maliyetleme sisteminin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir (Altınbay, 2006: 145).
- Tasarıma Önem Verme: Ürün ve süreç tasarımına yönelik bir maliyetleme sistemi olan hedef maliyetleme, tasarım aşamasındayken daha fazla çaba ve zaman harçayarak, ürünün pazara sunulmasından sonra ortaya çıkabilecek maliyet arttırıcı değişikliklere karşı önceden önlem almaya çalışmaktadır (Kutay-Akkaya, 2000: 3).
- Geniş Kapsamlı Katılım: Hedef maliyetleme işleminde birçok kişi ve grubun yardımı alınır. Bunlar arsında, tasarım ve üretim mühendisliği, üretim biriminde görevli olan çalışanlar, satın alma ve pazarlama biriminde yer alan üyeler sayılabilir. Bu grubun dışında işletmenin dışındaki taraflardan da destek sağlanmaktadır. Burada yer alan her bir grup, bir ürünün tasarımı aşamasından başlayarak, üretiminin gerçekleştirilmesine kadar sadece o üründen sorumlu tutulmaktadır (Yereli, vd. 2012: 40).
- Yaşam Dönemine Odaklanma: Hedef maliyetleme yönteminde firmalar, odak noktası olarak müşterileri belirlemişler ve alınacak olan tasarım kararlarında yalnızca üretim maliyetlerini değil müşterilerin maliyetlerini de katmışlardır. Bu anlayışla, üretilecek olan ürün ya da hizmetin yaşam dönemine odaklanılmaktadır. Buradaki asıl amaç, ürün ve hizmet yaşam dönemi maliyetlerinin minimize edilmesidir (Okutmuş-Ergül, 2013: 5416).
- Değerler Zinciriyle İlgilenme: Ürünün meydana getirilmesinde kullanılacak olan hammaddenin belirlenmesi aşamasından başlayarak, tüketiciye ulaşıncaya kadar ki bütün süreçte, bir birleri ile koordineli olan faaliyetlerde değer yaratan işlemlerin bütününe “değer zinciri” denilmektedir. Hedef maliyetleme, bu sürecin tüm işlemleri ile alakadar olmaktadır. Bu yöntemin başarılı olması, değerler zinciri içerisinde yar alan bütün tarafların arasında uzun dönemli iyi ilişkilerin geliştirilmesine bağlıdır (Aksoylu-Dursun, 2001: 365).

2.5. Hedef Maliyetleme Süreci

Hedef maliyetleme süreci öz olarak basit olmasına karşın karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Hedef maliyetleme sisteminin odak noktası, tüketicilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda ürün ve hizmetlerin tasarlanmasıdır (Koşan-Geçgin, 2013: 394).

Hedef maliyetleme süreci, üretilen ürünün satış fiyatının ne olacağının tahmin edilmesi amacından hareketle, ürünlerin yaşam seyri maliyetlemesini ortaya koymaya çalışan bir maliyetleme yöntemini ifade etmektedir. Bu ürünler, tüketicilerin istediği bir takım özellikler ve tasarıma sahip ürünlerdir (Köse, 2002: 87).

Hedef maliyetleme süreci, birbirini izleyen adımlardan meydana gelmektedir. Bunlar üç düzeyde incelenmiştir. İlk olarak pazar düzeyinde hedef maliyet belirlenir. İkinci olarak, bir önceki adım esas alınarak mamul düzeyinde maliyet hesaplanır. Son adımda, ürünü oluşturan parçalar esas alınarak parça düzeyinde hedef maliyet hesaplanır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- a) Pazar Düzeyinde Maliyetleme: Firmaların, ürünlerinin üretimi öncesinde tüketici istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesi tek başına yeterli olmamaktadır. Bununla beraber ürünün sürüleceği pazarın mevcut durumunun ve rakiplerin konumlarının analiz edilmesi gereklidir. Bu analizlerin sonucunda üretimi gerçekleştirilecek ürün için uygun konum ayarlanmalıdır. Bu analiz, ürünün pazar içerisindeki en iyi konumunun tanımlanmasına yardımcı olmasının yanı sıra hedef satış fiyatının da belirlenmesine katkıda bulunmaktadır (Kaygusuz, 2011: 27). Hedef maliyetlendirme süreci belirli bir hedef satış fiyatını oluşturmasını gereklidir. Fiyatlandırma sürecinin temelinde, algılanan değer kavramı vardır. Müşterilerin, bir ürün için önceki modele göre, yalnızca algılamış oldukları değer daha yüksek olması durumunda daha fazla ödeme yapması beklenmektedir. Firmanın ürünlerinin algılanan değeri, rakip firmaların ürünlerinin algılanan değerinden fazla olması durumunda, firmalar satış fiyatlarını artırma imkanına sahip olabilirler (Cooper –Slagmulder, 1999).
- b) Mamul Düzeyinde Maliyetleme: Bu düzeyde, müşteri beklentileri dikkate alınarak üretilen ürünlerin maliyetleri ayrıştırılır ve parça düzeyine aktarılır. Buradaki en önemli nokta, tasarımcılar tarafından belirlenecek olan ürünlerin yaratıcılık düzeyleri ile bunların hayata geçirilmesinde hedeflenen maliyetlerin kontrol edilebilir olmasıdır (Kaya, 2013: 147). Müşteriler, geliştirilen ürünlerin kalite ve özelliklerinde bir artışın olmasını isterken, fiyatlarda bir artışın olmasını istememektedirler.
- c) Parça Düzeyinde Maliyetleme: Ürünün hedef maliyetinin belirlenmesinin ardından, üretim ve tasarım grubunca, hedef maliyetin esas işlevlerine göre ayrıştırılma işlemi yapılır. Burada yapılan işlemin amacı, parça düzeyinde hedef maliyetlemenin belirlenmesidir. Hedef maliyetinin ayrıştırılmasından sonra bulunan maliyetlerin toplanmasıyla ürünün hedef maliyeti tespit edilir. Ürünü oluşturan parçaların hedef maliyeti bulununcaya kadar bu süreç tekrarlanmaya devam edecektir (Köse, 2002: 90).

2.5.1. Hedef Maliyet Belirleme Yöntemleri

Hedef maliyetleme sisteminde üç temel yöntem kullanılmaktadır. Bunlar:

- Çıkarma yöntemi
- Toplama yöntemi
- Birleştirilmiş yöntem

2.5.1.1. Çıkarma yöntemi

Firmaların rakipleri konumundaki şirketlerin, ürettiği ürünlerin fiyatları dikkate alınarak hesaplanan çıkartma yöntemi sistemin ilk yöntemini oluşturmaktadır. Bu yöntemde hedef maliyet, satış fiyatından hedef kâr çıkarılarak hesaplanır. Yöntem şu şekilde formüle edilmiştir (Acar, 1998: 88);

Hedef Maliyet = Satış Fiyatı – Hedef Kâr

2.5.1.2. Toplama Yöntemi

Hedef maliyet belirleme yöntemlerinden ikincisi olan toplama yönteminde üzerinde durulan konu, firmanın kendisi, kullanılmakta olan teknolojinin çeşidi ve ürünleri üreten şirketlerin geçmişine ait maliyet bilgileridir. Burada diğer yöntemden farklı olarak, faaliyette bulunulacak olan pazara ait durumlar göz ardı edilmektedir. Bu yöntemde, hedef maliyetlerin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

belirlenmesi işleminde “Benzer Ürünlerin Esas Alınması, Dizayn Özelliklerinin Esas Alınması, Yeni Yaklaşımların Esas Alınması” olarak üç yöntem kullanılmaktadır (Öğünç, 2010: 28).

a) Benzer Ürünlerin Esas Alınması: Benzer ürünler ya da benzer parça kısımlarına göre belirlenen hedef maliyet üç adımdan oluşmaktadır. İlk adımda, üretim hacmi ve enflasyon gibi faktörler dikkate alınarak benzer ürünlerin gerçek maliyetleri hesaplanmaktadır. İkinci adımda, hedef maliyet gerçek maliyetlerine bağlanır. Üçüncü adımda ise, hedef maliyet, işletmenin önceki performansı incelenerek, gelişme ortaya konulacak biçimde meydana getirilir.

b) Dizayn Özelliklerinin Esas Alınması: Burada hedef maliyet belirlenirken, regresyon analizi ve faktör analizinden yararlanılmaktadır. Regresyon eşitliği şu şekilde kurulacaktır; Hedef Maliyet=a+bx

Bu denklemde “a ve b” sabitleri, “x” ise değişkeni ifade etmektedir.

c) Yeni Yaklaşımların Esas Alınması: İşletmenin daha önce kullanmadığı yeni bir yaklaşımı anlatmaktadır. Bu yaklaşımın uygulanmasıyla maliyetlerde bir azalma sağlanmışsa, kullanılması elverişli olacağı anlamına gelmektedir.

2.5.1.3. Birleştirilmiş Yöntem

Bu yöntem diğer iki yöntemin eksiklerinin giderilmesi amacıyla ortaya konulmuş bir yöntemdir. Birleştirilmiş yöntem, maliyetlerin belirlenmesinde daha uzun dönemli bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yöntemde, diğer yöntemlerden elde edilen sonuçlar değerlendirilmektedir (Öğünç, 2010: 28).

2.6. Hedef Maliyetleme Uygulama Aşamaları

İşletmelerdeki hedef maliyetlerin belirlenmesi, işletmelerin üretim bölümleri ile ilgilidir. Burada maliyetleme işlemleri, ürünün geliştirilmesi ve tasarlanması aşamasından başlamakta olup üretimin gerçekleştirileceği safhaya kadar olan süreci kapsamaktadır. Söz konusu bu aşamalar aşağıdaki gibi bir sıra izlenmektedir (Koşan-Geçgin, 2013: 394).

1. Ürünün Sahip Olacağı İşlevlerin Belirlenmesi: Bu aşamada, pazarın detaylı olarak analiz edilmesine ve ürünü kullanacak olan müşterilerin tepkilerine odaklanılmaktadır. Üretilmesi düşünülen ürünün, sahip olması istenilen bütün işlevleri tanımlanarak listelenir. Daha sonra formlar haline dönüştürülür. Ürünün başarısı, söz konusu olan ürünün işlevlerini ne derecede yerine getirip getiremediğine bağlıdır (Türk, 1999: 204).

2. Her Bir İşlevin Göreceli Öneminin Belirlenmesi: Bu aşamada, ürünlerin sahip olmuş oldukları fonksiyonlar belirlenmekte ve söz konusu bu fonksiyonların göreceli önem dereceleri de değerlendirilmeye alınmaktadır. Aynı zamanda bu fonksiyonların bir birleriyle karşılaştırmaya tabi tutulmaktadır (Alagöz, 2006: 70).

3. Ürünü Oluşturacak Parçaların Belirlenmesi: Üçüncü aşamayı oluşturan bu adımda, ürünü meydana getiren parçalar ortaya konulmaktadır. Yani bu aşama, ürünün prototipinin ortaya konulmasını ifade etmektedir (Türk, 1999: 204).

4. Ürünü Oluşturan Her Bir Parçanın Maliyetlerinin Tahmin Edilmesi: Bu aşamada ürünü oluşturan her bir parçanın maliyetinin belirlenmesi işlemleri yapılmaktadır. Bu durum işletmeye, maliyet iyileştirilmesi yapılması gerektiğinde hangi kalemlerin hedef alınacağını

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu sayede hedef maliyete ulaşılması sağlanacaktır (Koşan-Geçgin, 2011: 62).

5. Ürünü Oluşturan Parçaların Göreceli Öneminin Belirlenmesi: Ürünün meydana getirilmesinde gerekli olan parçalar ile birlikte ürünün işlevleri arasında ilişki kurulması sağlanır. Bu ilişki matris oluşturulması yardımıyla yapılmaktadır. Ürünleri oluşturan parçaların verilen işlevleri yerine getirirken, sahip olduğu göreceli önemleri de belirlenmektedir (Dendeş, 2017: 69).

6. Parçaların Hedef Maliyet Endeksinin Oluşturulması: Parçaların hedef maliyet endeksi hesaplanırken, önceki safhalarda belirlenmiş olunan ürünün, meydana getirilmesinde kullanılan her bir parçanın göreceli önemi ile ürünün içerisindeki maliyet paylarından yararlanılmaktadır. Bu durum aşağıdaki şekilde formüle edilebilir (Türk, 1999: 205):

Parçanın Diğer Parçalara Göre Yüzdesi (5.Adım)

Hedef Maliyet Endeksi=

Parçanın Toplam Maliyet İçindeki Payı (4.Adım)

7. Hedef Maliyet Endeksinin En İyileme: Değer katsayılarının belirlenmesiyle elde edilen sonuçlar doğrultusunda, ürünün yapısında değiştirilmesi gerekli olan yerler ve varsa sorunlu olan kısımların ortaya konulduğu aşamadır (Ertaş, 1998: 191).

8. Diğer Maliyet Düşürme Girişimleri: Uygulama aşamalarının sonucusudur. Bu aşama, ürünlerin tasarım ve geliştirilmesi aşamalarında karşılaşılan maliyetlerin düşürülmesi için başka maliyet düşürücü tekniklerinden yararlanılıp yararlanılmaması kararının alındığı aşamadır (Dendeş, 2017: 70).

2.7. Hedef Maliyetleme Sürecinde Ürün Geliştirme Süreci

Organizasyon yapılarında farklılıkların yaşanması, ürünlerin geliştirilmesi ve tasarlanması süreçlerini gerekli kılmaktadır. Ürünlerin geliştirilmesi için bir takım teknoloji ve yöntemlerden yararlanılmaktadır Ancak günümüzde rekabet artmış ve tüketicilerin ürünlerden beklentileri farklılaşmıştır Bu durum işletmeleri, ürünlerin tasarımı ve geliştirilmesi aşamalarında farklı yöntemler kullanmak zorunda bırakmıştır (Yereli, vd. 2012: 41).

Ürünlerin geliştirilmesinde bir döngü süreci vardır. Bu döngüye “ürün geliştirme döngüsü” denilir. Söz konusu bu döngünün başlangıç noktası stratejik planlamadır. Firmaların, ürünlerini sürdürdüğü pazardaki müşterilerin istek, ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması ve bunun sağlanması sırasında, işletmenin kârlılığının da korunabilmesi için kendisine koymuş olduğu hedeflerinden oluşan sürece “stratejik planlama süreci” denilmektedir. İşletmenin kendisine koymuş olduğu hedeflere ulaşabilmesi için gerekli olan araçların temin edilmesi noktasında hedef maliyetlemeden yararlanılmaktadır. Bu durumdan hareketle hedef maliyetleme süreci, üretilecek ürünler ile tüketicilerin istek ve ihtiyaçları karşılanarak onların memnuniyetlerinin sağlanabilmesi, işletmenin pazardaki konumunun nasıl belirlenebileceği, maliyetlerin nasıl dizayn edileceği ve bu işlemlerin nasıl yönetilmesi gerekliliği ile ilgili kararların alınmasını ifade etmektedir (Sevim-Bülbül, 2015: 790). Yapılan bu tanımdan hareketle ürün geliştirme sürecinin dört aşamadan meydana geldiği ve hedef

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

maliyetleme sürecinde kıymetli bir yer tuttuğu söylenebilmektedir. Bu dört aşama aşağıdaki gibidir (Eser, 2009: 79):

- **Ürün Stratejisi ve Kâr Planı:** Ürünlerin yaşam döngüsünün ilk aşaması olan, ürünlerin meydana getirilmesinde takip edilecek olan stratejilerin ve işletmenin kârlılık durumunun incelendiği aşamadır.
- **Ürün Genel Düşünce ve Yapılabilirlik:** Burada ürünün geliştirilmesinde katlanılacak olunan maliyet, firmalar arasındaki rekabet durumu, tüketicilerin ürün hakkındaki düşünceleri ve duyulan teknolojik ihtiyaçlar gibi konular yer alır.
- **Ürün Dizaynı ve Gelişim:** Bir önceki aşamada yapılabilir olarak görülen fikirler doğrultusunda, ürünün dizaynı ve geliştirilmesi faaliyetlerine başlanılan aşamayı ifade etmektedir.
- **Üretim ve Lojistik:** Son aşama olan üretim ve lojistik aşamasında, üretimi tamamlanmış olan ürünlerin lojistik destek faaliyetlerine başlanılır.

3. HEDEF MALİYETLEME SİSTEMİ VE DEĞER MÜHENDİSLİĞİ

Maliyetlerin düşürülmesi işleminde bir takım tekniklerden yararlanılmaktadır. Hedef maliyetleme sürecinde maliyetlerin düşürülebilmesi için kullanılan tekniklerin başında değer mühendisliği gelmektedir. Değer mühendisliği hedef maliyetleme sürecinin başarıya ulaşmasında en büyük destekçisidir (Çetin-Atmaca, 2009: 319).

1940'lı yıllarda 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına gelindiğine bir takım ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunlar arsında fon ve hammadde kıtlığı yer almaktadır. Bu noktada Lawrence D. Miles tarafından bu sorunların ortadan kaldırılması amacıyla geliştirilmiş olunan teknik, değer mühendisliğidir. Lawrence D. Miles General Elektriğin satın alma müdürüdür. Gelişimini Japonya'da göstermiş olan bu tekniğin merkezi Batı'dır. Hedef maliyetleme sisteminin temel dayanağını değer mühendisliği oluşturmaktadır (Elias, 1998: 382 ; Shimizu-Lewis, 1998' den aktaran; Acar-Alkan, 2003: 60).

Ürünlerin tasarımı aşamasında bir takım tekniklerden yararlanılmaktadır. Tasarım sürecinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan değer mühendisliği, müşterilerin beklediği özellikteki ürünlerin tasarlanmasına yardımcı olan ve bu işlemlerin yapılmasında katlanılan maliyetlerin düşürülmesine katkıda bulunan bir tekniktir (Öğüt, vd. 2007: 55).

Değer mühendisliği beş temel sorunun üzerine kurulmuştur. Bunlar:

- Bu nedir?
- Bu ne yapacaktır?
- Bunun maliyeti nedir?
- Başka ne iş yapar?
- Bu işin maliyeti nedir?

Değer mühendisliğinde sorulan ilk sorunun cevabı yeni ürün olmaktadır. Burada ürünün kendisinden başlayan süreç, ürünün temel fonksiyonlarına ve onu meydana getiren bileşenlere doğru ilerlemektedir. İkinci soruyla, ürünün temel ve ikincil fonksiyonlarının tanımlanması sağlanır. Tanımlanan fonksiyonlar, üründen beklenen performansı göstermektedir. Temel fonksiyon, bir şeyin var olabilmesi için temel nedendir. İkincil

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

fonksiyon ise, temel fonksiyonu destekleyen fonksiyona denir. Üçüncü soruda ise, bir önceki soruda belirlenmiş olunan fonksiyonların, neden olduğu maliyetlerin ortaya konulması amaçlanır. Değer mühendisi burada, ortaya konulan maliyetlerden hareketle, istenilen fonksiyonellik seviyesine varılması amacıyla ya da ikincil fonksiyon özelliklerine bakarak karar vermektedir. Burada birinci durum için, maliyetlerin düşürülmesi amacıyla çaba gösterecek ya da ikincil fonksiyon durumunda ise imkan dahilinde eleme yoluna gidecektir. Değer mühendisliğinin dördüncü ve beşinci sorularında ilgilenilen konu ikincil fonksiyondur. Bu duruma ampul örneği verilebilir. Burada istenilen durum ışık iken ısının olması dikkate alınmaz. Isının olması enerjinin fazla tüketilmesine neden olmaktadır. Değer mühendisliği bu noktada ısının ortadan kaldırılmasını sağlayarak ürünün değerinde bir artış sağlayabilir (Yalçın, 2015: 5).

Hedef maliyetleme sürecinde istenilen başarının yakalanabilmesi ve var olan başarının artırılması, değer mühendisliğinin vereceği katkıya bağlı olmaktadır (Şentürk, 2015: 115). Değer mühendisliği, ürün maliyetinin istenilen düzeyde tutulmasının sağlanabilmesi ve üründen istenilen kalite ve güvenilirlik standartlarını temin eden bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada değer mühendisliği, çoğunlukla hedef maliyetleme sürecinde ürün ve parça düzeyinde gerçekleşmektedir. Fiyata daha az odaklanan bir maliyetleme esasına dayalıdır (Öğünç, 2010: 31).

Değer mühendisliği uygulanması ile organizasyonlarda aşağıda belirtilen alanlarda fonksiyonel etkinliğin artırılması sağlanabilir. Bu alanlar (Öğüt, vd. 2007: 60):

- Ürünün geliştirilmesi sürecinin hızlandırılması,
- Tasarım konusunda duyulan ihtiyaçların iyileştirilmesi,
- Üretimin gerçekleştirilmesinde katlanılacak maliyetlerin azaltılmasının yanı sıra riskin de azaltılması,
- Kazancın sağlanabileceği alternatiflerin geliştirilmesi,
- Sahip olunan pazar payında artışın sağlanabilmesi,
- Karşılaşılabilecek zor ve beklenmeyen problemlere karşı çözüm yolu geliştirme,
- Takım çalışmasından ve çalışanların katılım sağlanmasından faydalanma,
- Kalitenin ve üretkenliğin artırılmasının sağlanması,
- İşletmenin giderlerinin ve maliyetlerinin düşüşünün sağlanması,
- İşletmenin gelişimi için ortaya çıkan fırsatların değerlendirilmesi ve işletmenin sahip olduğu kaynakları en iyi şekilde kullanımının sağlanması.

Tüketiciler tarafından ürünün sahip olduğu özellik ve fonksiyonlarına verilen değer ile ürünün söz konusu olan özelliklerine yoğunlaşma düzeylerinin karşılaştırılması değer endeksi ile yapılmaktadır. Değer mühendisliği ile değer endeksi ile üretilecek ürünün hangi parça ya da parçalarında maliyet indirilmesi çalışmalarının yapılması gerekliliği ortaya konulmaya çalışılır. Bu duruma örnek olarak bir çay işletmesi verilebilir. Burada demlik poşet çayın kullanılması ile ilgili olarak çay tiryakileri üzerinde bir pazar araştırılması yapılmıştır. Araştırma sonucunda çayın tadına %60, demine ve rengine %20, kutunun estetik yapıda olmasına %10, çay poşetinin sahip olduğu şekline %5 ve kutunun saklanmasıyla ilgili kolaylığına %5 değer atfedildiği sonucuna ulaşılmıştır. Çayın üreticisi olan işletme ise

559

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

araştırmaya konu olan ürün özelliklerinin toplam maliyet içerisindeki ağırlıklarında çayın tadına %75, demine ve rengine %15, kutunun estetik yapıda olmasına %4, çay poşetinin sahip olduğu şekline %2 ve kutunun saklanmasıdaki kolaylığına %4 olarak belirlemiştir. Bu sonuca göre değer endeksi hesaplaması aşağıdaki gibi olacaktır.

Değer endeksi 1 = $60/75 = 0,80$

Değer endeksi 2 = $20/15 = 1,33$

Değer endeksi 3 = $10/4 = 2,50$

Değer endeksi 4 = $5/2 = 2,50$

Değer endeksi 5 = $5/4 = 1,25$

Değer endeksinin sonucunda ulaşılmak istenilen sonuç “bir” dir. Elde edilen sonuç birden küçükse, işletmenin o özelliğe müşterinin verdiği değerden daha fazla değer vermek suretiyle olması gerekenden daha fazla bir maliyete katlandığı sonucuna ulaşılır. Sonucun birden büyük çıkması durumunda, işletmenin o özelliğe müşterinin verdiği değerden daha az değer vererek olması gerekenden daha az maliyete katlandığını göstermektedir. Bu durum işletmelerin bu alanlarda daha fazla maliyete katlanarak gelişim göstermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gerçekleştirilen araştırma sonucundan elde edilen endeks değerleri incelenecek olursa; Birinci endeks sonucunun birden küçük çıktığı görülmektedir. Burada çayın tadı için işletmenin katlanmış olduğu maliyet ile müşterilerinin talep düzeylerinin aynı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum işletmenin bu konuda maliyet azaltımına gitmesi gerektiğini göstermektedir. Endeks 2,3,4 ve beşin sonucuna bakıldığında ise endeks değerinin birden büyük çıktığı görülmektedir. Bu durum işletmenin bu alanlarda daha fazla maliyete katlanarak geliştirme çabalarında bulunması gerektiğini göstermektedir. Sonuçlar doğrultusunda en fazla geliştirme işleminin yapılacağı alan olarak 3 ve 4. alanların olduğu görülmektedir. Değer mühendisliği, işletmelere tüketicilerin ürünlerde değer olarak gördüğü özelliklerin ne olduklarını göstermekte ve kullanılacak olan değer endeksi sayesinde en uygun ürünün üretilmesinde önemli bir yol gösterici durumundadır. Bu durum hedef maliyetleme sistemi tarafından belirlenmiş olunan maliyet hedeflerine ulaşılabilmesinde, değer mühendisliğinin kullanılmasının önemini göstermektedir (Terzi, 2017: 225).

SONUÇ

Hedef maliyetleme yöntemi, merkezine tasarım işlemini koymuş olan, müşteri istek ve ihtiyaçlarını esas alan, işletmenin kârlılığının sağlanması amacıyla çalışan bir süreci ifade etmektedir. Hedef maliyetleme yönteminde, ürünün geliştirilmesi ve tasarlanması faaliyetlerine üretime başlanılmadan önce karar verilmektedir. Bu durum, işletmede zaman kaybının minimum düzeye indirilmesini sağlamakta aynı zamanda emeğin ve kaynakların da boşa harcanmasının önüne geçilmesini sağlamaktadır. Hedef maliyetleme sürecini uygulayan işletmeler, üretim öncesi üründe yapılması gereken geliştirme ve tasarım faaliyetlerini gerçekleştirdiklerinden dolayı, üretim sürecinde mamul üzerinde fazla bir değişiklik yapılmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Hedef maliyetleme sürecinin başarıyla uygulanmasıyla, işletmenin maliyetlerinin düşürülmesi sağlanabilecektir. Bu durumun yanı sıra tüketicilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilen ürünler ile müşterilerin tatmini sağlanacaktır. Böylece işletmenin rakiplerine karşı olan rekabet gücü artacaktır. Hedef maliyetlemenin en büyük destekçisi değer mühendisliğidir. Değer mühendisliğinden, tasarım

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

aşamasında faydalanılmaktadır. Değer mühendisliği ile işletmeler hem maliyetlerini minimum düzeyde tutabilmekte hem de müşterilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda ürünler üretilmektedir. Bu durum sağlanırken de kaliteden ödün verilmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, D. (1998). İleri Maliyet Yönetim Yaklaşımı Olarak Hedef Maliyetleme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3: 81-95.
- Acar, D. ve Alkan, H. (2003). Mamul Maliyetlerin Yönetiminde Etkin Bir Araç: Değer Mühendisliği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (1): 59-77.
- Akbaba, A. (2005). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde Kalite Fonksiyon Göçerimi (KFG): Turizm İşletmeleri İçin KFG Temelli Bir Ürün Geliştirme Süreci Önerisi. Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 5 (2): 38-59.
- Aksoylu, S. ve Dursun, Y. (2001). Pazarda Rekabetçi Üstünlük Aracı Olarak Hedef Maliyetleme. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11: 357-371.
- Alagöz, A. (2006). Stratejik Maliyet Ve Kar Planlama Aracı Olarak Hedef Maliyet Yönetimi (Target Cost Management). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15: 61-83.
- Altınbay, A. (2006). Etkin Bir Maliyet Yönetim Sistemi Olarak Hedef Maliyetleme Sistemi ve TMMT Uygulaması. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16: 141-164.
- Altuğ, N. (2017). İşletmelerde Yeni Ürün Geliştirme Çalışmaları ve Başarı Faktörleri. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2): 20-28.
- Bayazıtlı, E. ve Koçsoy, M. (2009). Hedef Maliyetlemenin Türk İmalat İşletmelerinde (İSO 500) Uygulanma Düzeyi ve Uygulanabilirliğinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma – 1. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 42: 58-75.
- Bozdemir, E. ve Orhan, M.S. (2011). Maliyet Kontrol Aracı Olarak Hedef Maliyetleme Yönteminin Türk Otomotiv Sanayinde Uygulanabilirlik Düzeyinin İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25 (2): 163-179.
- Büyüközkan, G. (2005). Ürün Geliştirme Sürecine Destek Tasarım Teknikleri Ve Anahtar Başarı Faktörleri, V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, 25-27 Kasım 2005, İstanbul, Türkiye.
- Cengiz, E. Ayyıldız, H, ve Kirkbir, F. (2005). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24: 133-147.
- Çetin, A. ve Atmaca, M. (2009). Hedef ve Standart Maliyetleme Sistemleri'nin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26 (1): 313-329.
- Cooper, Robin ve Slagmulder. Regine, "Develop Profitable New Products With Target Costing", MIT Sloan Management Review, Summer-1999.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

(<https://sloanreview.mit.edu/article/develop-profitable-new-products-with-target-costing/> 28.03.2018).

- Demirkutlu, F.K. (2015). Maliyet Yönetimi Ve Kobi'lerin Farkındalıkları: Ampirik Bir Çalışma. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2): 39-62.
- Dendeş, A.E. (2017). Üretim İşletmelerinin Maliyet Hesaplama Yöntemlerinin İncelenmesi: Aydın İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ertaş, F.C. (1998). Yeni ve Dinamik Bir Maliyet Yönetimi Aracı Olarak Hedef Maliyetleme Yöntemi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (1-2): 181- 196.
- Eser, K. (2009). Konaklama İşletmelerinde Stratejik Maliyet Yönetimi Ve Karlılık İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Kato, Y. (1993). Target costing support systems: lessons from leading Japanese companies. Management Accounting Research, 4 (1): 33-47.
- Kaya, G.A. (2010). Hedef Maliyetleme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (1): 313-332.
- Kaya, C.T. (2013). Hedef Maliyetleme Sistemiyle Kaizen Ve Yaşam Çevrim Maliyetleri Arasındaki Çapraz İlişkiler. World of Accounting Science, 15 (4): 135-154.
- Kaygusuz, S. Y. (2011). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde Maliyet Yönetimi. Business and Economics Research Journal, 2 (4): 19-36.
- Koşan, L. ve Geçgin, E. (2011). Müşteri Beklentisi Ve Maliyet Yönetimi Hedef Maliyet Sistemi Ve Örnek Bir Uygulama. Mali Çözüm Dergisi, 53-68.
- Koşan, L. ve Geçgin, E. (2013). Hedef Maliyetleme Sisteminin Menü Analizinde Kullanılması: Bir Yiyecek İçecek İşletmesinde Yapılan Uygulama Ve Sonuçları. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22 (2): 391-410.
- Köse, T. (2002). Ürün Maliyetlerine Göre Karar Alma Araçları: Ürün Yaşam Seyri Maliyetlemesi, Hedef Maliyetleme ve Kaizen Maliyetleme. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2): 77-104.
- Kulaklı, A. (2005). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde Bilgi Paylaşımının Önemi Ve Bir Uygulama. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 8: 99-114.
- Kutay, N. ve Akkaya, G.C. (2000). Stratejik Maliyet Yönetimi Aracı Olarak Hedef Maliyetleme. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2): 1-15.
- Leenders, R. T. A. J. Engelen J. M. L. ve Kratzer, J. (2003). Virtuality, Communication, and New Product Team Creativity: A Social Network Perspective. Journal of Engineering and Technology Management, 20: 69-92.
- Müsellin, N. (2002). Yeni Ürün Geliştirme Süreci Başarı ve Başarısızlık Nedenleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

- Okutmuş, E. ve Ergül, A. (2013). Konaklama İşletmelerinin Yiyecek İçecek Faaliyetlerinde Tedarik Zinciri Maliyetlerinin Hedef Maliyetleme İle Birlikte Uygulanması. *Journal of Yasar University*, 8 (32): 5409-5432.
- Öğünç, H. (2010). Hedef Maliyetleme Sisteminin Mermer Sektöründe Uygulanması. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Öğüt, A. İraz, R. ve Zerenler, M. (2007). Değer Mühendisliği (Value Engineering) Uygulamalarının Fonksiyonel Etkinlik Açısından İşletmelerin Somut Ve Soyut Varlıklarına Yönelik Olası Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13: 51-68.
- Saban, M. ve Erdoğan, N. (2014). Maliyet ve Yönetim Muhasebesi. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Sevim, A. ve Bülbül, S. (2015). Hedef Maliyetleme Açısından Muhasebe Bilgi Sistemine İlişkin Bir Model Önerisi Ve Bir İşletme Uygulaması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17 (4): 785-804.
- Şentürk, F. (2015). Bir Stratejik Maliyet Yönetim Yaklaşımı Olarak Hedef Maliyetleme Ve Uygulanabilirliği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2): 99-134.
- Tatlısu, E. (2015). Türkiye Ev Mobilya Sektöründe Faaliyet Gösteren Mobilya Ve Aksesuar Üreticisi Firmaların Yeni Ürün Geliştirme Süreçlerindeki İlişkilerinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Terzi, A. (2017). Hedef Maliyetleme, Değer Mühendisliği ve Kaizen Maliyetleme Üçlüsünün Çay İşletmelerinde Birlikte Uygulanabilirliği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2): 221-247.
- Türk, Z. (1999). Geleceğin Maliyetlerinin Kontrolünde Yeni Bir Yaklaşım: Hedef Ve Kaizen Maliyetleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (1): 199-214.
- Ünlü, B. (2006). Yeni Ürün Geliştirme Süreci Ve Türkiye Toz Tatlı Pazarında Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yalçın, S. (2015). Ürün Tasarım Ve Ürün Hayat Seyrinde Maliyetlerin Stratejik Yönetimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23: 1-10.
- Yereli, A.N. Doğan, S. ve Şahin, D. (2012). Mamul Geliştirme Sürecinde Hedef Maliyetleme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19 (2): 37-52.

POST-SOVET MƏKANINDA MİQRASIYA: ERMƏNİSTAN

İbrahimova GÜLZAR

Professor, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Vaqif VƏLİZADƏ

Karabük Universiteti, magistr

XÜLASƏ

Müasir dünyada miqrasiya prosesləri bir çox region və sosial təbəqələri əhatə edərək global miqyas almışdır. Bəzi ekspertlər müasir dövrü "miqrasiya erası" adlandırırlar. Bu gün miqrasiyanın global və regional səviyyədə siyasi proseslərdə əsas amilə çevrildiyi göz qabağındadır. Məqalədə müxtəlif amillərin Ermənistan Respublikasında miqrasiyaya təsiri araşdırılır.

Göstərilir ki, miqrasiya prosesi ermənilərdə özgə torpaqlarda məskunlaşma məsələləri ilə yanaşı getmişdir. Qeyd edilir ki, ermənilərin Azərbaycan ərazisində məskunlaşması prosesi 1441-ci ildə erməni katalikosluğunun Kilikiyadan (Kiçik Asiyada tarixi vilayət) Azərbaycan Qaraqoyunlu dövlətinin ərazisi olan Üçkilsəyə köçürülməsindən sonra başlanmışdır.

XVII əsrdən başlayaraq Rusiya İmperiyasının Cənubi Qafqazdan İran körfəzinə kimi geniş əraziləri ələ keçirmək planının bir hissəsi olaraq ermənilər "beşinci qüvvə" rolunu daşımışlar. Rusiya çarları və generalları bu niyyətin gerçəkləşməsində Azərbaycan əhalisini hansı yolla olursa olsun yaşadığı yerlərdən didərgin salınması və ermənilərin bu ərazilərdə məskunlaşmasına var güclərini sərf etmişlər. II Yekaterina hökumətinin Cənubi Qafqazı, o cümlədən Azərbaycan xanlıqlarını zəbt etmək siyasətindən yararlanan ermənilər Azərbaycan ərazisində «erməni dövləti» yaradılmasına cəhdləri uğursuz alınsa da, nəticə etibarilə İrəvanın Ermənistana siyasi mərkəz kimi güzəştə gedilməsi məsələsinin ermənilərin xeyrinə həll olunmasıyla 1918-ci ildə onlar buna nail olmuşlar və əhalinin dini-etnik mənsubiyyətinə görə kütləvi surətdə məhv edərək ölkənin erməniləşdirilməsi ideyası həyata keçirilmişlər.

Daşnaksütyunun hakimiyyəti illərində Ermənistanda azərbaycan türklərinin sayı 23 %-ə düşmüşdür. Erməni mənbələri də təsdiq edir ki, indiki Ermənistan ərazisində 1918-1920-ci illərdə daşnak hakimiyyəti dövründə 565 min müsəlman öldürülmüş, yaralanmış və qovulmuş, nəticədə Qafqazda Sovet hakimiyyətinin qurulduğu vaxtda 10 minə yaxın azərbaycanlı qalmışdır.

XVIII əsrdən başlayaraq Osmanlı və İran ərazisində ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi siyasəti sovetlər dövründə də davam etmişdir. Stalin-Molotov doktrinasının əsasını təşkil edən SSRİ-nin sərhədlərini genişləndirmək və həmin ərazilərdə xaricdə yaşayan erməniləri yerləşdirmək siyasəti Türkiyə istiqamətində baş tutmadığı təqdirdə 1948-1953-cü illərdə Suriya, Livan, Yunanıstan, İraq, Bolqarıstandan və digər ölkələrdən gələn on minlərlə erməni yerləşdirmək üçün 150 min azərbaycanlı Ermənistandan tarixi torpaqlarından və yaşayış yerlərindən məhrum olunmuş, deportasiya edilmişdir.

1961-ci ildə SSRİ hökuməti xaricdə yaşayan ermənilərin yeni dəstəsinin qəbul edilməsi haqqında qərar qəbul etmiş, nəticədə Kiprdən, Misirdən, İrandan, ABŞ-dan, Türkiyədən, Uruqvaydan, Argentinadan ermənilərin yeni köç dalğası başlanmış, 1962-1973-cü illərdə xaricdən Ermənistana 26,1 mindən artıq erməni yerləşdirilmişdir. Yenə də həyata keçirilən diskriminasiya siyasəti nəticəsində azərbaycanlıların Ermənistan ərazisindən Azərbaycana kütləvi axını davam

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

etmişdir. Sonuncu mərhələdə Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonların işğalı nəticəsində 1 milyondan artıq soydaşımız qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. “Erməni kimliyi”nin əsl mahiyyətini təşkil edən daha “geniş ərazilər”ə və “Türksüz Ermənistan” a sahib olmaq arzusunu “gerçəkləşdirmişlər”.

Lakin bütün bunlar Ermənistanda oradan-buradan yığılan əhalinin Ermənistanı tərk etməsinin qarşısını almır. Göstərilir ki, müasir Ermənistan Respublikasında universal işlək miqrasiya mexanizmi yoxdur. Ermənistanda miqrasiya ilə bağlı məsələninin kökündə duran əsas səbəblər ermənilərin bu əraziyə yerləşdirilməsi və yerli əhalinin oradan deportasiyası ilə bağlıdır. Müstəqillik sonrası Ermənistan Respublikasında miqrasiya məsələlərini araşdırmaq üçün Ermənistan Respublikasında miqrasiyanın sosial -siyasi strukturu təhlil edilir. Belə nəticəyə gəlinir ki, istər Ermənistan Hökumətinin qəbul etdiyi “Ermənistanda miqrasiyanın dövlət tənzimlənməsi Konsepsiyası”sı, istər müəyyənləşdirdiyi Avropa Qonşuluq Siyasəti (AQS) və Şərq Tərəfdaşlığı təşəbbüsü prioritetləri, istərsə miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsi ilə bağlı olan digər strateji sənədlər (Milli Təhlükəsizlik strategiyası, Davamlı İnkişaf Proqramı, Ermənistan və diaspora arasında əməkdaşlığın İnkişafı Konsepsiyası, Ermənistanın Demografik siyasəti üzrə Strategiyası və s), istərsədə Dövlət Miqrasiya Xidməti və Diaspora Nazirliyinin fəaliyyəti işlək bir mexanizm təşkil edərsə, qanunun aliliyi gözlənilərsə, ölkədə miqrasiyaya və onun idarə olunduğu amillərə nəzarətlə bağlı mövcud problemlər yaşanmamalıdır.

Məqalədə müasir Ermənistanda miqrasiyanı yaradan səbəblər və gələcəkdə məsələ ilə bağlı gözlənilən perspektivlər erməni ekspertlərin qiymətləndirilməsində araşdırılır və qeyd edilir ki, Ermənistanda miqrasiya artımına bir sıra amillər təsir göstərir: siyasi və psixoloji durum, mənəvi-tarixi amillər, şiddətli sosial-iqtisadi şərait, vətən xaricində qazanmaq imkanı, qonaq ölkənin miqrasiya qanunvericiliyi, Ermənistanın Avrasiya İqtisadi Birliyinə qoşulması və s.

Belə nəticəyə gəlinir ki, erməni xalqının gələcək mövcudluğu üçün onların məskunlaşdıqları ərazilərin tarixi vətənləri olmadığını dərk etmələri, işğalçılıq təxəyyülündən uzaqlaşaraq “vətənsizlik” sindromu ilə barışmaları gərəkdir. Ermənistanda hakimiyyəti və erməni xalqı özgə torpaqlarını işğal etmək, müxtəlif dövlətlərdə terroru dəstəkləməkdənsə, öz gücünü ən azından davam edən “mənəviyyət” pozulmasını müalicə etməyə, “depopulyasiya”dan xilas olmağa istiqəmləndirməlidir.

Açar sözlər: erməni, miqrasiya, qanun, sosial, iqtisadi, psixoloji, vətən, torpaq

POST-SOVYET MEKANINDA GÖÇ SORUNU: ERMENİSTAN

ÖZET

Modern dünyada göç süreçləri birçok bölge ve sosyal tabakaları kapsayarak küresel ölçek almıştır. Bazı uzmanlar “modern çağ göç dönemi” diyorlar. Günümüzde göç, küresel ve bölgesel düzeylerde politik süreçlerde önemli bir faktör haline gelmiştir.

Makale, Ermenistan Cumhuriyeti'nde göç üzerine çeşitli faktörlerin etkisini incelemektedir.

Gösterilir ki, göç süreci Ermenilerde özge topraklarda yerleşim sorunları ile birlikte gitmiştir.

Ermenilerin Azerbaycan topraklarında çözülme sürecinin 1441'de Kilikya'dan (tarihi Azınlık Bölgesi) Azerbaycan'ın Garagoyunlu eyaleti topraklarına nakledilmesinden sonra başladığı belirtilmektedir.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Rus İmparatorluğu'nun Güney Kafkasya'dan Büyük Körfez'e kadar geniş toprakları ele geçirme planının bir parçası olarak, Ermeniler XVII. Yüzyıldan beri "beşinci güç" olmuştur. Rusya çarları ve generalleri bu niyetin gerçekleşmesinde Azerbaycan nüfusunu hangi yolla olursa olsun yaşadığı yerlerden göç düşürülmesi ve Ermenilerin bu topraklarda yerleşimine var güçlerini sarf etmişler. II Yekaterina hükümetinin Güney Kafkasya, özellikle Azerbaycan hanlıklarını istila etmek politikasından yararlanan Ermeniler Azerbaycan arazisinde "Ermeni devleti" oluşturulmasına girişimleri başarısız alınsa da, sonuç itibarı ile Erivan'ın Ermenistan'a siyasi merkez olarak taviz gidilmesi meselesinin Ermenilerin lehine çözmek olunmasıyla 1918 yılında onlar buna nail olmuşlar ve nüfusun dini-etnik mensubiyetine göre toplu şekilde imha ederek ülkenin ermenileştirilmesi fikri hayata tasarlanmıştır.

Taşnaksutyun döneminde Ermenistan'daki Azeri Türklerin sayısı% 23'e düştü. Ermeni kaynakları da teyit ediyor ki, şimdiki Ermenistan arazisinde 1918-1920 yıllarında Taşnak iktidarı döneminde 565 bin Müslüman öldürülmüş, yaralanmış ve kovulmuş, sonuçta Kafkasya'da Sovyet iktidarının kurulduğu dönemde 10 bine yakın Azeri kalmıştır.

XVIII yüzyıldan başlayarak Osmanlı ve İran topraklarında Ermenilerin Azerbaycan topraklarına köşürülmesi politikası Sovyetler döneminde de devam etmiştir.

Stalin-Molotov stratejisinin temelini oluşturan SSCB'nin sınırlarını genişletmek ve bu alanlarda yurtdışında yaşayan Ermenileri yerleştirmek politikası Türkiye yönünde baş tutmadığı takdirde 1948-1953- yıllarında Suriye, Lübnan, Yunanistan, Irak, Bulgaristan ve diğer ülkelerden gelen on binlerce Ermeni'yi yerleştirmek için 150 bin Azerbaycanlı Ermenistan'dan tarihi topraklarından ve yerleşim yerlerinden yoksun bırakılmış, sınır dışı edilmiştir.

1961 yılında SSCB hükümeti yurtdışında yaşayan Ermenilerin yeni destesinin kabul edilmesi hakkında karar kabul etmiş, sonuçta Kıbrıs'tan, Mısır'dan, İran'dan, ABD'den, Türkiye'den, Uruguay'dan, Arjantin'den Ermenilerin yeni göç dalgası başlamış, 1962-1973 yıllarında dışarıdan Ermenistan'a 26, 1 binden fazla Ermeni yerleştirilmiştir. Yine de gerçekleştirilen ayrımcılık politikası sonucunda Azerilerin Ermenistan üzerinden Azerbaycan'a kitle akımı devam etmiştir. Sonuncu aşamada Dağlık Karabağ ve çevre bölgelerin işgali sonucunda 1 milyondan fazla soydaşımız mülteci durumuna düşmüştür. "Ermeni kimliği" nin asıl mahiyetini teşkil eden daha "geniş araziler" e ve "Türksüz Ermenistan" a sahip olmak arzusunu "yapmışlar. Fakat tüm bunlar Ermenistan'da diğer ölkelerden gelip burada yaşayan nüfusun Ermenistan'ı terk etmesinin engellemez.

Modern Ermenistan'daki göç sorununun temel nedenlerinin, Ermenilerin bu bölgeye yerleştirilmesi ve yerel nüfusun sınır dışı edilmesi ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bağımsızlık sonrası Ermenistan Cumhuriyeti'nde göç konularını incelemek için Ermenistan Cumhuriyeti'nde göç sosyal -siyasi yapısı analiz ediliyor.

Sonuç itibarı ile ister Ermenistan Hükümeti'nin kabul ettiği "Ermenistan'da göçün devlet düzenlemesi konsepti" sı, gerek belirlediği Avrupa Komşuluk Politikası (AQS) ve Doğu Ortaklığı girişimi öncelikleri, gerekse göç süreçlerinin düzenlenmesi ile ilgili olan diğer strateji belgeleri (Ulusal Güvenlik Stratejisi, Sürdürülebilir Kalkınma programı, Ermenistan ve Diaspora arasında işbirliğinin Geliştirme Kavramı, Ermenistan'ın Demografik politikası üzere Stratejisi vs.), gerekse Devlet Göç Hizmeti ve Diaspora Bakanlığının faaliyetleri işlek bir mekanizma teşkil etse de, hukukun üstünlüğü göz önüne alındığında, ülkede göçe ve göçün yönetildiği faktörlere gözetimi ile ilgili mevcut sorunlar yaşanmamalıdır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Makalede modern Ermenistan'da göçü yaratan nedenler ve gelecekte konuyla ilgili beklenen potansiyel Ermeni uzmanların değerlendirilmesi bağlamında incelenmektedir. Ermenistan'daki göç artışının bir takım faktörleri etkilediği belirtilmektedir: siyasi ve psikolojik durum, ahlaki-tarihsel faktörler, ciddi sosyo-ekonomik koşullar, yurt dışında bir yaşam kazanma fırsatı, misafir göç mevzuatı, Ermenistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılımı vb.

Sonuç itibarı ile, Ermeni halkının gelecek varlığı için onların yerleştikleri toprakların tarihi vatanları olmadığını fark etmeleri, işgal hayal gücünden uzaklaşarak "vatansızlık" sendromu ile barışmaları gerekir.

Ermenistan'da, hükümet ve Ermeni halkı, kendine ait olmayan toprakları işgal etmek, farklı devletlerde teröre destek vermektense kendi gücünü en azından devam eden "maneviyat" bozulmasını tedavi etmeye, "depopulyasya" dan kurtulmaya teşvik etmelidir.

Anahtar kelimeler: ermeni, göç, hukuk, sosyal, ekonomik, psikolojik, yurt, toprak

MIGRATION IN POST-SOVIET STORE: ARMENIA

Summary

In the modern world, migration processes have taken on a global scale, covering many regions and social strata. Some experts call the modern era "migration era." Today it is evident that migration has become a major factor in political processes at global and regional levels.

The article examines the impact of various factors on migration in the Republic of Armenia.

It is shown that the migration process has gone alongside the issue of settlement in the lands of Armenians. It is noted that the process of settlement of the Armenians in the territory of Azerbaijan began in 1441 after the transfer of the Armenian catalyticism from Cilicia (historic province of Minority) to the territory of the Garagoyunlu state of Azerbaijan.

As part of the plan of the Russian Empire to capture large territories from the South Caucasus to the Persian Gulf, the Armenians have been the "fifth force" since XVII century. The Russian Tsar and the generals have spent all their efforts to exterminate the Azerbaijani population from their homes regardless of the way they lived and to settle in these territories. Although the attempts of the Yekaterina government to seize the "South Caucasus", including the Azerbaijani khanate, were not successful in the establishment of "Armenian state" in the territory of Azerbaijan, they eventually succeeded in 1918 when it was resolved that Yerevan's settlement as a political center was in favor of Armenia and the idea of the Armenianization of the country by mass destruction of the population based on their religious and ethnic affiliation.

During the Dashnaksutyun period, the number of Azerbaijani Turks in Armenia dropped to 23%. Armenian sources also state that during the Dashnak governorship of 1918-1920, 565,000 Muslims were killed, wounded and expelled, resulting in the death of about 10,000 Azerbaijanis at the time of the establishment of the Soviet power in the Caucasus.

Starting from the 18th century, the policy of relocating Armenians to the Azerbaijani lands in the Ottoman and Iranian territory continued during the Soviet era. To expand tens of USSR borders and to place Armenians living abroad in the same area as the Stalin-Molotov doctrine, it was decided that 150,000 Armenians from Syria, Lebanon, Greece, Iraq, Bulgaria and other countries

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

in 1948-1953 thousands of Azerbaijanis deported from their historical lands and places of residence, deported from Armenia.

In 1961, the USSR government decided to adopt a new set of Armenians living abroad, resulting in a new wave of migration from Cyprus, Egypt, Iran, the United States, Turkey, Uruguay and Argentina, from 2662 to 1973, Over 1,000 Armenians have been deployed. Against the policy of discrimination, the mass flow of Azerbaijanis from Armenia to Azerbaijan continued. As a result of the occupation of Nagorno-Karabakh and the surrounding regions, more than one million Azerbaijanis have become refugees and internally displaced persons. They have made "more territory" and "wishless Armenia" to become the true essence of "Armenian identity".

However, this does not prevent the population of Armenia from leaving Armenia to leave Armenia. It is shown that the modern Republic of Armenia does not have universal working migration mechanisms.

The main reasons for the migration problem in modern Armenia have been shown to be related to the placement of Armenians in this area and the deportation of the local population. In the post-independence Republic of Armenia, the immigration social-political structure is analyzed in the Republic of Armenia to examine the issues of immigration.

As a result, the Armenian government adopted the "State of Migration in Armenia concept", the European Neighborhood Policy (AQS) and the East Partnership initiative that it has set out, and other strategy documents (National Security Strategy, Although the activities of the State Migration Service and the Ministry of Diaspora constitute a viable mechanism, the concept of development of the cooperation between Armenia and the Diaspora, the Strategy for the Democratic Policy of Armenia, etc., constitutes a viable mechanism, but when the rule of law is taken into consideration, there should be no current problems with surveillance.

The article is examined in the context of the reasons for the migration in modern Armenia and the evaluation of the potential Armenian experts expected in the future. It is stated that the increase in migration in Armenia affects a number of factors: political and psychological situation, moral-historical factors, serious socio-economic conditions, opportunities to gain a living abroad, guest migration legislation, Armenia's participation in the Eurasian Economic Union.

As a result, it is necessary for the Armenian people to realize that there is no historical homeland of their land for their future existence and to make peace with the "statelessness" syndrome by moving away from the occupation imagination. In Armenia, the government and the Armenian people should encourage their own power to get rid of the "depopulosia" by treating their degradation of "spirituality" which at least continues to occupy their own land and support terrorism in different states.

Key words: Armenian, immigration, law, social, economic, psychological, homeland, land

Giriş

Müasir dünyada miqrasiya prosesləri bir çox region və sosial təbəqələri əhatə edərək qlobal miqyas almışdır. Bəzi ekspertlər müasir dövrü "miqrasiya erası" adlandırırlar. Bu gün miqrasiyanın qlobal və regional səviyyədə siyasi proseslərdə əsas amilə çevrildiyi göz qabağındadır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Miqrasiyanın nəticələri siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni-psixoloji və digər sahələrdə özünü göstərir. Miqrasiya prosesinin ən nəzərəçarpan nəticələrinə - əmək bazarında vəziyyətin dəyişməsi, miqrantların kompakt yaşadığı yerlərdə baş verən münaqişələr, miqrasiyanın əhalinin sosial və etnik quruluşuna təsiri, eləcə də beynəlxalq cinayətkarlığın, həmçinin siyasi təqiblərə məruz qalan insanların sayının artması, müxtəlif sivilizasiyaların bir-birinə dözümsüzlük nümayiş etdirməsi, insan alveri qurbanlarının sayının təxmin ediləndən də qat-qat çox olması və s. bu kimi global problemləri aid etmək olar.

Dünyada miqrasiya 1965-ci ildə 70 milyon idisə, BMT-nin iqtisadi və sosial məsələlər üzrə departamentinin məruzəsində bildirilir ki, 2017-ci ildə bu rəqəm 258 milyon olmuşdur. BƏT miqrasiya probleminin fenomenal xarakter aldığını qeyd edir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə 2025-ci ildə 2,5 milyard işçi qüvvəsinin olacağı ehtimal edilir. Üçüncü ölkələrdə əhali artımının iqtisadi inkişafa uyğunsuzluğu yoxsulluğun artımına səbəb olur, zəif inkişaf etmiş ölkədən yüksək inkişaf etmiş ölkələrə fəhlə axımını gücləndirir. Bu proses iqtisadi qanunlar baxımından təbii olsa da, nəzarətə götürülməyə məhkumdur.

XXI əsrin ilk onilliyində miqrasiya proseslərinin siyasiləşməsi müşahidə olunur. Ümumdünya siyasi prosesləri miqrasiya dalğaları ilə müəyyən edilir ki, bu da dövlətlərin və onun institutlarının cəmiyyətin bütövlüyü naminə daxili və xarici milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi funksiyalarına əlavə çətinlik yaradır.

SSRİ-nin parçalanmasından keçən illər ərzində isə miqrasiya prosesinin nizamlanması üçün müxtəlif mexanizmlər hazırlandı. Bunlar həm ölkələr səviyyəsində, həm də integrasiya etmiş birliklər — MDB, Avrasiya İqtisadi İttifaqı, İttifaq dövlətləri və s. səviyyəsində baş verdi. Amma müxtəlif səbəblərdən vaxtilə SSRİ-yə daxil olmuş post-sovet ölkələrində universal miqrasiya mexanizmi hələki yoxdur.

Post-sovet ölkələrindən biri sayılan Ermənistanda miqrasiya ilə bağlı məsələnin kökündə duran səbəblərə aydınlıq gətirilməsi üçün hal-hazırda ermənilərin bu əraziyə yerləşdirilməsi və yerli əhalinin oradan deportasiyası ilə bağlı tarixi faktlara nəzər salmaq.

1. Ermənilərin tarixi Azərbaycan torpaqlarında yerləşdirilməsi

Müstəqil erməni çarlığı Şərqi Kişik Asiyada çar Tıqran tərəfindən b.e.ə. 95-ci ildə yaradılmış və b.e.ə. 66-cı ildə Roma sərkərdəsi Pompey tərəfindən müstəqilliyinə son qoyulmuşdur (Маккарти-Маккарти, 1996:13). Bu çarlıq 4-cü əsrədək romalılar tərəfindən idarə olunmuş, (Weems, 2002: 10) 387-ci ildə İran və Bizans arasında bölüşdürülmüş (Махмудов, 2017: 30), 428-ci ildə isə İran onun varlığına son qoyaraq tarix səhnəsindən silmişdir. XI-XIV əsrlərdə isə ancaq Osmanlı dövləti ərazisində Kilikiya erməni çarlığı mövcud olmuşdur. S.Vimsə görə əslində, heç vaxt müstəqil Ermənistan adlı dövlət mövcud olmamışdır (Weems, 2002: 2)

Ermənilərin Azərbaycan ərazisində məskunlaşması prosesi 1441-ci ildə erməni katalikosluğunun Kilikiyadan (Kiçik Asiyada tarixi vilayət) Azərbaycan Qaraqoyunlu dövlətinin ərazisi olan Üçkilsəyə köçürülməsindən sonra başlanmışdır. Ermənilərin İrəvan torpaqlarını hansı vasitələrlə ələ keçirmələri haqqında Matenadaranda (əlyazma saxlanan yer) qorunan 1687-ci ilə aid tarixi sənəddə göstərilir ki, biz (yəni ermənilər) Azərbaycan türklərinə məxsus olan torpaqları "...Ya satın alır, ya işğal edir, ya sahibinin əlindən çıxarır, ya rüşvət verib alır, ya bəxşiş kimi əldə edir, ya da zorla ələ keçiririk".(Махмудов, 2017: 39; Ереванци,1873:102; Матенадаран, рук. № 3031; Петрушевский, 1949: 124; Алили:Тюркский след в истории армян)

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

XVI-XVII əsrlərdə Səfəvi-Osmanlı müharibələri ermənilərin mövqelərini artırır, I Şah Abbasın hakimiyyəti dövründə isə onlar üçün bir sıra güzəştlər tətbiq edilir. Rusiyanın himayəsi altında onlar Azərbaycan ərazisində erməni dövləti yaratmaq arzusuna düşürlər. Bu istiqamətdə onlara I Pyotr, I və II Yekaterina kömək göstərməyə başlayırlar. Belə ki, I Pyotr (10.11.1724) ermənilərin Azərbaycanın Xəzər dənizi sahillərində, Dərbənd, Bakı, Gilan, Mazandaran və Gurgan ərazilərində məskunlaşmasını rəsmiləşdirən fərmanına görə ermənilər Rusiya İmperiyasının Cənubi Qafqazdan İran körfəzinə kimi geniş əraziləri ələ keçirmək planının həyata keçirilməsində "beşinci qüvvə" rolunu oynayacaqdılar. Bu planın bir hissəsi kimi Rusiya generalları Azərbaycan əhalisini hansı yolla olursa olsun yaşadığı yerlərdən didərgin salmaq əmri almışdılar.

Bununla bağlı V.P.Listov yazırdı ki, I Pyotr bu yerlərdə möhkəmlənmək üçün (Səfəvi imperiyasının şərq sərhədləri nəzərdə tutulur-red) ...Xəzərsahili vilayətlərdən, xüsusən Bakıdan yerli camaatı - azərbaycanlıları köçürüb, onların torpaqlarında erməniləri, gürcüləri və rusları yerləşdirmək, özünə xaçpərəstlərdən ibarət istinadgah yaratmaq istəyirdi» [Лыцов, 1951: 150-151].

I Pyotr 1724-cü il noyabrın 10-da general Matyuşkinə göndərdiyi fərmanda yazılırdı: «...ermənilər Gilan, Mazandaran, Bakı, Dərbənd və digər Xəzəryanı vilayətlərə köçərsə, onlara şəhər və kəndlərdə boşalmış ən əlverişli və sərfəli yerlər təklif edilsin və Rusiyaya yaxşı münasibət göstərməyən yerli sakinlər isə oradan çıxarılsın». Polkovnik Ostafyevə erməniləri Bakı şəhərində və şəhərin ətraf kəndlərində, eləcə də polkovnik Yunqerə erməniləri Dərbənddə və şəhər yaxınlığındakı kəndlərdə yerləşdirmək tapşırılmışdı [АБПР,1724: л. 51 – 53, 58-59, 68-69 об.; Эзов, 1898: док. № 265.] «Bakı sakinlərindən silahlar yığılsın, müqavimət göstərənlər Həştərxana sürgün olunsunlar. Daha çox bakılının şəhərdən köçürülməsi mümkündür. Gilan və Mazandaranda da müsəlman-türkləri azaltmaq gərəkdir». I Pyotr eyni zamanda Xəzər ətrafının erməni, gürcü və rus mənşəli xristianlarla məskunlaşdırılması üçün əlverişli şərait yaratmağa çalışırdı [Эзов,1898:151; Соловьев,1989: 715]. Lakin, I Pyotr 1725-ci ildə vəfat etməsi bütün bu tədbirlərin tamamilə reallaşmasına imkan vermədi.

II Yekaterina da öz işğalçı planlarını gerçəkləşdirmək üçün «erməni kartı»ndan istifadə edərək daha fəal siyasət yeritməyə başlayır. Azərbaycan torpaqlarında Türkiyə və İran arasında xristian dövləti yaradılması üçün real tədbirlərə başlanılır.

Bu məsələdə Həştərxandakı toxuculuq manufakturasına sahibliyi ələ keçirmiş erməni Moisey Sarafov (Movses Sarafyan) müstəsna xidmət göstərir: «1769-cu ildə digər erməni varlılarının təşəbbüsü ilə Rusiya Xarici İşlər Kollegiyasına «Armeniya»nın azad edilməsi»ni və «Rusiyanın protektoratlığı altında erməni dövləti yaradılması»ni nəzərdə tutan layihəsini təqdim edir [Армяно-русские отношения в XVIII веке, 1990:sənəd 45;Nəcəfli, 2013 :2])

Bu ideyanı dəstəkləyənlərdən biri də qeyd olunan dövrdə Peterburq sarayının zərgəri, zadəgan İvan Lazarev (Ovanes Aqazaroviç Lazaryan) idi. O, «Rusiyadakı bütün ermənilərin himayədarı kimi» çıxış edərək, «ermənilərə dövlət yaradılması» ideyasının həyata keçirilməsi üçün «pul xərcləməkdə xəsislik göstərmirdi» [Иоаннисян, 1947: 19-20].

İdeyanı reallaşdırmaq məqsədi ilə Q.A.Potyomkin 1783-il aprelin 6-da Qafqaz komandanı general P.S.Potyomkinə göndərdiyi məxvi sərəncamında yazırdı: «Şuşalı İbrahim xan devrilməlidir, çünki bundan sonra Qarabağ Rusiyadan başqa heç kimdən asılı olmayan erməni vilayətini təşkil edəcəkdir. Siz bu yeni vilayətin təşkili üçün bütün imkanlardan istifadə edin. Bu vasitə ilə

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

digər vilayətlərdə olan ermənilər bura axışacaqlar» [Иоаннисян, 1947:68; Nəcəfli, 2013:3]. Aydın ki, Rusiya hakim dairələri yaradılacaq «Qarabağ erməni vilayəti»ndə hər cür şərait yaratmağı planlaşdırmaqla əsas məqsədlərinə- çoxlu sayda erməninin Qarabağa köçüb gəlməsinə çalışırdılar ki, lazım gəldikdə onlardan öz məqsədləri üçün istifadə edə bilsinlər.

1783-cü il mayın 19-da Q.A.Potyomkin II Yekaterinaya yazırdı: «Əlverişli şərait yaranan kimi İbrahim xanı tabe edərək onun vilayətini milli hakimiyyətə vermək lazımdır. Bununla da Asiyada sizin vədinizə uyğun olaraq və mənim vasitəmlə ermənlərə çatdırılacaq xristian dövləti yaranacaqdır» [Иоаннисян,1947:74; Армяно-русские отношения в XVIII веке, 1990: 241; Бутков, 1869, II h.: 142; Nəcəfli, 2013:3]

1783- cü ilin mayında knyaz A.Q.Potyomkin general P.S.Potyomkinə: «Rusiyanın Ermənistan və Qarabağdakı tədbirləri ilə bağlı erməniləri həmişə hazır saxlamaq lazımdır və Rusiyanın ali himayəsi altında Asiyada erməni və Qarabağ ərazilərindən ibarət güclü xristian dövləti yaratmaq üçün erməniləri əzizləmək lazımdır» [Бутков, 1869, III h.: 170] əmrini verir.

Rusların niyyəti əvvəlcə rus qoşunlarının Dərbəndi zəbt etməsi, sonra isə maneəsiz olaraq Qarabağ xanlığını, o cümlədən Şuşa qalasının özünü ələ keçirib, münasib vaxtda erməni hakiminin başçılıq etdiyi erməni dövlətinə çevirmək idi [Иоаннисян,1947: 74-75].

Aydın ki, II Yekaterina hökuməti Cənubi Qafqazın, o cümlədən Azərbaycan xanlıqlarının zəbt etmək məqsədilə ermənilərdən bir alət kimi istifadə etmək siyasətini yenidən həyata keçirməyə başladı. Bundan yararlanan ermənilər Azərbaycan ərazisində «erməni dövləti» yaradılması ideyasının reallaşması üçün «fəaliyyətə» başladı. 1792-ci ildə II Yekaterinanın adına ermənilər tərəfindən göndərilən «yeni məruzə qeydləri»ndə açıqlanırdı ki: «əgər gürcü çarı güclənərsə və «erməni çarlığı» bərpa olunarsa artıq İran tərəfi müqavimət göstərə bilməz, Osmanlı imperiyası da bununla yaxın köməkçisini və qonşusunu itirər» [Бутков,1869:10-11].

Lakin, II Yekaterinanın (1796) ölümü, eləcə də, Rusiyanın Qərbi Avropa ölkələri ilə münasibətlərinin mürəkkəbləşməsi ilə V.Zubovun başçılıq etdiyi rus qoşunlarının Cənubi Qafqazdan geri çağırılması, onun ermənilərin planlı məskunlaşdırılması siyasətini bir müddətə dondurur və həmin dövrdə Azərbaycan ərazisində «erməni dövləti» yaratmaq mümkün olmur.

Növbəti əsrin əvvəlində Rusiya imperiyası Cənubi Qafqazı işğal etməyə başlayanda regionda indiki Ermənistan Respublikasının yerləşdiyi ərazidə iki Azərbaycan dövləti: İrəvan və Naxçıvan xanlıqları mövcud idi.

1805-ci ildə Rusiya ilə Azərbaycan dövləti olan Qarabağ xanlığı arasında bağlanan «Kürəkçay sazişi»nə görə Qarabağ xanlığı Rusiyanın himayəsini qəbul edir, Rusiya isə Qarabağ xanlığına daxil olan torpaqların İbrahimxəlil xana, daha doğrusu, Azərbaycana məxsus olduğunu və gələcəkdə də Qarabağ xanının varislərinə məxsus olaraq qalacağını təsdiq edirdi. (Трактат между Карабахским ханом., 1868: 705; AR MDTA :F. 130, v. 245-258; Гасанлы, 2011). Kürəkçay sazişinin imzalandığı 1805-ci ildən sonra ruslar ermənilərin İran və Türkiyədən Azərbaycana, o cümlədən Qarabağ xanlığının ərazisinə köçürülməsinə gerçəkləşdirməyə başladı. Bütünlükdə XIX əsrdən etibarən ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi sürətləndirilmiş və əsasən iki mərhələdə reallaşdırılmışdır: birinci kütləvi erməni köçü Rusiyanın Qafqazı işğal etməsi ilə 1805-1828-ci illərdə, ikinci kütləvi köç isə 1828-ci ildən sonrakı illəri əhatə edir.

Köçürmə siyasətindən sonra əhalinin etnik tərkibi kəskin şəkildə dəyişir.

1.1. Türkmənçay müqaviləsinin bağlanması və İranda yaşayan ermənilərin Azərbaycan ərazisinə köçürülməsi

1826-1828-ci illər Rusiya - İran müharibəsi başa çatdıqdan sonra Rusiya ilə İran arasında 10 fevral 1828-ci ildə bağlanmış Türkmənçay müqaviləsinə əsasən Azərbaycanın İrəvan xanlığı və Naxçıvan xanlığı Rusiya imperiyasına qatıldı (Туркманчайский мирный договор, 1992). Müqavilənin 15-ci maddəsinə əsasən, rus çarizminin təkidi ilə İranda yaşayan ermənilərin Azərbaycan ərazisinə köçürülməsi rəsmiləşdirildi. Belə ki, İran hökuməti müharibə vaxtı öz dövlətinə xəyanət edərək ruslara qulluq etmiş şəxslərin (əsasən ermənilərin) Rusiya işğalı və tabeliyində olan torpaqlara köçürülməsinə əngəl törətməməli idi. Bu maddəyə görə, şah ölkədə yaşayan məmur və sakinlərə həmin gündən başlayaraq ailəsi ilə birlikdə İrandan Rusiyaya sərbəst keçməsinə, maneçilik olmadan, hər hansı gömrük və vergi qoyulmadan daşınan əmlaklarının aparılması və satılması üçün bir il vaxt verilməsini öhdəsinə götürürdü. Daşınmaz əmlaka gəldikdə isə, onun satılması və ya onun haqqında öz xoşuna sərəncam üçün beş illik müddət müəyyən edilir. Yuxarıda göstəriləyi kimi, bu maddə İrandan ermənilərin kütləvi surətdə Şimali Azərbaycana, o cümlədən Qarabağa köçürülməsini təmin etmək üçün müqaviləyə daxil edilmişdi (Türkmənçay və Ədirnə müqavilələrinə əsasən İrandan və Türkiyədən ermənilər Şimali Azərbaycana köçürülürdü, 2015).

Bununla da, Rusiya ilə İran arasında bağlanmış Türkmənçay müqaviləsinin 15-ci maddəsinə görə, rus çarizminin təkidi ilə İranda yaşayan ermənilərin Azərbaycan ərazisinə köçürülməsi rəsmiləşdirildi. Türkmənçay müqaviləsinin imzalanmasından sonra (1828-ci il 21 mart) rus çarı I Nikolay Azərbaycan xalqının tarixi dövlətçilik ənənələrini və müstəqillik şüurunu məhv etmək üçün inzibati-ərazi islahatları keçirməyə başladı: Şimali Azərbaycanın İrəvan və Naxçıvan xanlıqları ləğv edildi və bu xanlıqlarının ərazisində "erməni vilayəti" yaradılması barədə fərman verdi. (О именовании присоединенных к России ханств Эриванского и Нахичеванского Областию Армянского, 1830-1853: 272-273; АКАК: 487; elib.shpl.ru/.../260-polnoe-sobranie-zakonov-rossiyskoy-im.)

Bu, ötən əsrdə başlanmış, lakin tamamlanmamış bir məqsədin gerçəkləşməsinə xidmət edirdi. Bununla Cənubi Qafqazdakı Azərbaycan torpaqlarında, daha doğrusu, İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının ərazisində erməni dövləti yaratmaq üçün ilk addım atıldı.

"Erməni vilayəti" İrəvan, Naxçıvan əyalətlərinə və Ordubad dairəsinə bölünmüşdü. İrəvan əyalətinə 15 mahal (Qırxbulaq, Zəngibasar, Gərnibasar, Vedibasar, Şərur, Sürməli, Dərəkənd-Parçeniş, Səədli, Talın, Seyidli-Ağsaqqallı, Körpübasar, Abaran, Dərəçiçək, Göyçə), Naxçıvan əyalətinə 5 mahal (Naxçıvan, Əlincəçay, Məvazixatın, Xok, Dərələyəz), Ordubad dairəsinə də 5 mahal (Ordubad, Əylis, Dəstə, Biləv, Çənnəb) daxil idi.

1827-ci ilin mayında rus generalı Paskeviçin xüsusi tələbnaməsi əsasında polkovnik Lazarev "erməni vilayəti"nə köçürülmə işlərinə rəhbərlik etmək üçün Təbrizə komendant təyin edildi. Lazarevin Paskeviçə yazdığı yekun hesabatında göstərilirdi ki, köçürmə işi 1828-ci il fevralın 26-da başlamış və iyunun 11-də başa çatmışdı. Üç ay yarım ərzində İran ərazisindən 8249 xristian-erməni ailəsi İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ əyalətinə köçürülmüşdür ki, bu da ən azı 40 min nəfər demək idi (Глинка, 1831:132 ; Cümşüdlü, 2016:11) .

Erməni tarixçisi Corc Bournoutyan bununla bağlı yazır ki, 19-cu əsrin birinci yarısında İrəvan xanlığının əhalisinin 80% -i müsəlmanlardan, qalan 20%-i isə xristianlardan (ermənilər) ibarət

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

idi. Osmanlı və İrandan köçürülmə prosesi nəticəsində XIX əsrin sonlarına qədər bu tərkib dəyişməyə məruz qaldı (Bournoutian, 1982: 22, 165).

Qarabağ vilayətində (keçmiş Qarabağ xanlığının ərazisi) oxşar vəziyyət mövcud idi. 19-cu əsrin birinci rübünün sonunda, Qarabağ erməniləri tamamilə azlıq təşkil edirdi. 1810-cu ilin rəsmi məlumatına əsasən, "Qarabağ vilayətində" on iki min ailədən iki min beş yüzü erməni ailəsi idi [Присоединение восточной Армении к России, 1979: 562], Qarabağın yerli soyadlarının heç biri nəci erməni nəsilərinə əsaslanmır, onlar əslən ermən olmayan yerli bəylər idi.

1823-cü il məlumatında isə Qarabağ vilayətinin 20 min ailəsindən cəmi 1500-ni erməni ailəsi təşkil edirdi. 1828-ci ildən əvvəl, bugünkü Ermənistanın mərkəzi İrəvanın nüfusunun yüzə səksənə türklərdən ibarət idi (McCarthy, 1989.) Tarixçi Tadeusz Swietochowski yazırdı ki, 19-cu əsrin 30-cu illərindən ermənilər Şimali Azərbaycan ərazisinə və dolayısı ilə Qarabağa kütləvi şəkildə köçürülür. 1832-ci ildə Qarabağın 64.4% -i Azərbaycan türkləri, 34.8% -i isə ermənilər təşkil edirdi. O qeyri-rəsmi erməni immiqrantları ilə birlikdə onların sayının iki yüzmindən çox olduğunu söyləyir. Miqrasiyadan sonra Qarabağın etnik tərkibində ermənilərin sayı artmağa başladı. Bu miqrasiya nəticəsində çar I Nikolay, İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının ərazilərində bir erməni bölgəsi yaratdı [Swietochowski, 1988: 26.).

Bu faktlar digər müəlliflər tərəfindən də qeydə alınmışdır: Qarabağda ermənilər 1823-1832-ci illər arasında dörd dəfədən çox artaraq 34,8% təşkil etmişdir. 1897-ci ildə Rusiyanın ümumi siyahıya alınmasına görə, bu rəqəmlər müvafiq olaraq 53% və 45% idi (Шавров, 1911:59–61; Кавказский календарь, 1904 : 3]

İ.Şopenin yazdığına görə, köçürülən ermənilər İrəvan əyalətinin 119, Naxçıvan əyalətinin 61, Ordubad dairəsinin 11 kəndində məskunlaşdırılmışdır. Həmin illərdə Rusiya dövlət xəzinəsindən köçürülməyə 14 min manat qızıl və 400 min manat gümüş pul xərclənmişdi.

Gürcüstan arxivindən əldə edilən məlumatlara əsaslanaraq İrəvan xanlığının yerində yaradılan "erməni vilayəti"ndə Azərbaycan türklərinin nisbət ağırlığı 1828-ci ildə 73,8% idisə, 1834-1835-ci illərdə 46,2 faizə enmişdi [Gürcüstan MDTA, f. 2. 1, iş 3859, s. 314, v. 20.]

Eyni vəziyyət Naxçıvanda da müşahidə edilməkdədir. Belə ki, 1826-cı ildə müvafiq olaraq azərbaycanlılar 64,2 və ermənilər 8,5 min nəfər idi ki, bu da ümumi əhalinin 81,7 və 10,8 faizini təşkil edirdi. Köçürmədən sonra - 1832-ci ildə isə azərbaycanlıların sayı azalaraq 49,7 min nəfərə (59,4 faizə) enmiş, ermənilərin sayı isə artaraq 29,2 min nəfərə (34,8 faizə) çatmışdır. Çarizmin bu siyasəti Naxçıvanda etirazla qarşılanmış, əhalinin böyük narazılığına səbəb olmuşdu. Nəhrəm camaatı buna qəti etiraz etmiş və kəndlərində ermənilərə yer verməmişlər. Nəticədə onların Araz çayı sahilindəki torpaqları zorla əllərindən alınaraq ermənilərə verilmiş, orada onlar Təzəkənd yaşayış yerini salıb məskunlaşmışlar. Bu hadisələrin şahidi olan rus səfiri A.S.Qriboyedov yazırdı: "Biz onunla həmçinin müsəlmanları onların uzunmüddətli olmayacaq indiki ağırlaşmalarla barışdırmaq və onlardan ermənilərin ilk vaxtlarda köçürüldükləri torpaqları həmişəlik tutacaqları barədə qorxunu çıxartmaq üçün müsəlmanlara olunacaq tələq barədə çox mülahizələr etdik". (Hacıyev, 2015)

1. 2. Ədirnə müqaviləsinin bağlanması və Türkiyədən ermənilərin kütləvi şəkildə Azərbaycan ərazisinə köçürülməsi

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İkinci Rusiya-İran müharibəsində qələbə çalan rus qoşunları 1828-ci il iyunun 23-də Qars qalasını, iyulun 24-də Axalkalakini, avqustun 15-də Axıskanı, 22-də Ərdahanı, 28-də isə Bəyazidi işğal etdilər. 1829-cu ilin yazında müharibənin yenidən alovlanması nəticəsində rus qoşunları tərəfindən Ərzurum, daha sonra Muşu, Oltunu və Bayburtu işğal olundu. İrəvan xanlığından didərgin salınan azərbaycanlılar ən çox Şərqi Anadoluda sığınacaq tapmışdılar. Rus qoşunlarının Şərqi Anadoluya hücumları nəticəsində azərbaycanlılar əsasən Türkiyənin içərilərinə köçməyə məcbur oldular. 1829-cu ilin avqustunda rus qoşunları Balkan ətrafından İstanbula irəliləyərkən II Sultan Mahmud Rusiya dövlətinə barışıq təklif etdi və sentyabrın 2-də Ədirnə müqaviləsinin bağlanması ilə nəticələndi. Axalkələk qalası və Axıska şəhəri Rusiyaya birləşdirildi. Ruslar tərəfindən işğal edilmiş Qars, Trabzon, Bəyazid və Ərzurum paşalıqları isə Türkiyəyə qaytarıldı. Ədirnə sülh müqaviləsinin 13-cü maddəsinə əsasən, Osmanlı ərazisində yaşayan ermənilərin kütləvi şəkildə Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsinə başlandı.

Müqaviləyə əsasən, Türkiyənin işğal olunmuş torpaqlarındakı ermənilərə 18 ay ərzində daşınan əmlakları ilə bərabər Rusiya təbəliyinə keçmək hüququ verilmişdi. Türkiyədə yaşayan erməniləri yenidən işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərinə köçürmək, həmçinin Türkiyə ilə sərhədboyu ərazilərdə də ermənilərin say üstünlüyünü təmin etmək məqsədilə 1829-cu il oktyabrın 10-da Paskeviç rus imperatoru I Nikolaya raport yazıb Ərzurumda və Qarsda yaşayan ermənilərdən 10 min nəfərini Gürcüstanda və "erməni vilayətində" yerləşdirilməsinə icazə istəyir və noyabrın 18-də çar I Nikolayın onun təklifindən razı qaldığı bildirilir.

1830-cu il yanvarın 22-də Paskeviçin Çernişevə verdiyi məlumatlara görə, Türkiyənin Qars və onun ətrafından köçürülən 2500 erməni ailəsi yaşadıkları ərazilərin iqliminə uyğun olaraq Ələyöz (Alagöz) dağı ətrafındakı Pəmbək stansiyasındakı boşaldılmış Azərbaycan kəndlərinə, eləcə də 14044 erməni ailəsi Talış mahalı, Göyçə gölü ətrafı və Baş Abarana, Ərzurumdan köçürülən 7288 erməni ailəsindən 500-ü, eləcə də Ərdahandan 67 erməni ailəsi Axıska paşalığı ərazisinə, 1050 ailə Borçalı stansiyasında və Çalqa ətrafında yerləşdirildi. Bir qədər keçdikdən sonra M. Vladkin ermənilərin bu əraziyə köçürülməsi haqqında yazırdı: "İrəvan quberniyasında yaşayan ermənilərin əksəriyyəti buranın yerli sakinləri olmayıb, 1828-1829-cu illər müharibəsindən sonra Türkiyədən bu ərazilərə köçürülmüşlər".

1831-ci il aprelin 24-də qraf Paskeviçin adına verilmiş əlahəzrətin buyruğunda rus dövləti tərəfindən Türkiyə vilayətindən köçürülmüş erməni və yunanlardan ibarət 14 mindən çox ailə (90 min nəfərə qədər) üçün 380 min gümüş pulun ayrıldığı bildirilirdi.

1834-cü ilin kameral təsvirinə görə, bütövlükdə İrəvan əyalətində 22336 ailə var idi ki, bunun da 65300 nəfərini kişi cinsi təşkil edirdi. Bunların 29690 nəfəri tatar, yəni Azərbaycan türkləri, 10350 nəfəri əvvəllər köçürülmüş ermənilər və 24255 nəfəri İran və Türkiyədən yenidən köçürülən yezidi kürdləri, az qismi isə boş adlanan qaraçılardan ibarət idi. **(Cümşüdlü, 2012).**

Ərazilərinin genişləndirilməsi məqsədini güdən ermənilər 1836-cı ildə Rusların köməyi ilə Azərbaycanda o zaman fəaliyyət göstərən Alban Patriarxat kilsəsinin ləğv olunmasına və onun mülklərinin erməni kilsəsinə verilməsinə nail oldular. Bir qədər sonra keçmiş Alban dövlətinin qərb əraziləri (daha dəqiq desək Qarabağ regionu) ermənilərin XIX əsrdə davam edən sıx məskunlaşması nəticəsində dövlətçiliyini və dini müstəqilliyini itirdi və həmin yerlərin əhalisinin Qriqoryanlaşdırılması, bununla belə də erməniləşdirilməsi prosesi başladı. Bununla bağlı V.L.Veliçko yazırdı: "Səhvən erməni adlandırılan, əslində isə erməni-qreqorian təriqətini qəbul

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

edən və yalnız üç-dörd əsr əvvəl erməniləşmə prosesinə qədəm qoyan əhali müstəsnaqlıq təşkil edirdi" (Величко, 1904:7:). Bunu erməni müəllifi B. İşxanyan da təsdiq edərək yazırdı: "Tarixi qədimlik təsəvvürünə görə, ermənilərin Böyük Ermənistan hesab edilən həqiqi vətəni Rusiya hüduqlarından kənarda, daha doğrusu Kiçik Asiyada yerləşir. Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərə gəlincə, onların bir hissəsi aborigen olub, xristian dinini qoruyub saxlayan qədim albanların nəslindəndir. Bir hissəsi təqib və hücumlardan qurtarmaq üçün Azərbaycan torpaqlarında sığınacaq tapan İran və Türkiyə qaçqınlarıdır". (Ишханян, 1916:18)

1832-ci ilin siyahıya alınmasına görə, İrəvan əyalətindəki kəndlərin 463-də müsəlmanlar (Azərbaycan türkləri), 98-də ermənilər, 63-də isə azərbaycanlılar və ermənilər qarışıq yaşayırdılar. Beləliklə, erməni köçkünləri boşaldılmış 126 azərbaycanlı kəndində, azərbaycanlılar yaşadığı 70 kənddə, 22 qarışıq və 47 erməni kəndində məskunlaşmışdı.

1840-cı ildə "erməni vilayəti" ləğv edildi və onun ərazisində bir neçə qəza yaradıldı: İrəvan, Yeni Bayazid, Gümrü, Sürməli və s. Bu qəza Gürcü-İmereti quberniyasının tərkibinə daxil edildi. 1849-cu ildə isə həmin Azərbaycan torpaqlarında yeni inzibati-ərazi vahidi - İrəvan, Aleksandropol (Gümrü), Naxçıvan, Ordubad və Novo-Bəyazid (Göyçə mahalının şərq hissəsi) qəzalarından ibarət İrəvan quberniyası təşkil edildi və 1917-ci ilə qədər bu quruluş əsasən dəyişməz qaldı.

İrəvan quberniyasının yaradılması əslində Qərbi Azərbaycan ərazisində ermənilər üçün dövlət yaradılması yolunda növbəti addım idi. Bundan sonra ermənilərin İran və Türkiyədən İrəvan quberniyası ərazisinə, həmçinin digər Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi prosesi daha da sürətləndirildi. (Mahmudov, 2014)

Ermənilərin kütləvi surətdə köçürülüb gətirilməsinə baxmayaraq, çar hakimiyyət orqanları İrəvan xanlığı ərazisində demoqrafik vəziyyəti birdən-birə dəyişdirə bilmədi. Çünki, ermənilər İran və Türkiyədən Şimali Azərbaycana köç etməsinə qədər, İrəvan şəhərində kiçik bir azlıq təşkil etmişlər, xüsusilə köç siyasətindən sonra 1850-ci ildə ermənilər ümumi əhalinin 8% -ni, 1879-cu ildə 9% -ni və 1897-ci ildə 10% -ni təşkil etmişdir (Парсамьян-Погосян-Арутюнян 1962:131,158).

İrəvan xanlığının işğalını həyata keçirmiş rus generalı Paskeviç də, hətta ermənilərin köçürülüb gətirilməsindən sonra belə İrəvan bölgəsi əhalisinin dördü üç hissəsinin Azərbaycan türkləri olduğunu etiraf edirdi (АКАК док.438:888-891). Amerikalı alim Justin MakKarti Cənubi Qafqazda, daha doğrusu Azərbaycanda erməni müstəmləkələrinin yaranması ilə bağlı 1828-1920-ci illər arasında əhalinin demoqrafik bölgüsünün ermənilərin lehinə dəyişmə siyasəti nəticəsində, iki milyondan çox müsəlmanın yaşadığı torpaqlardan sürgün edilməsini və qəti olaraq təyin olunmayan sayda insanın isə qətlə yetrildiyini, eləcə də rusların 1828 və 1854-cü ildə Şərqi Anadoluya hücum etməsi və geri çəkilməsi zamanı yüz min erməni Qafqaza gətirərək öz torpaqlarından qovulmuş və məhv edilmiş türklərin (azərbaycanlıların) yerinə yerləşdirilməsini qeyd edir. [McCarty, 1984:85-94]. McCartyyə görə 1828-1920-ci illərdə beş yüz altmış min erməni Azərbaycana köçürülmüş, beləliklə də, ruslar tərəfindən Şərqi Qafqazın işğalı nəticəsində Araz çayının şimalında Azərbaycan torpaqlarında erməni əhalisi sürətlə artmağa başlamışdı [McCarty, 1984:85-94].

Azərbaycan ərazilərinə ermənilərin yerləşdirilməsi görüldüyü kimi XX əsrin əvvəllərində də davam etdirildi. Təkcə 1904-1905-ci illərdə qonşu ölkələrdən 45 min erməni Cənubi Qafqaza gətirilərək məskunlaşdırıldı.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Brokqaus və Efron Ensiklopediyasına görə, XX əsrin əvvəllərində demək olar ki, bütün “Rusiya Ermənistanı”nda azərbaycanlılar yaşayırdılar. İrəvan əyalətində onların sayı təxminən 300 min nəfər və ya 37,5% olmuşdur. İrəvan şəhəri daxil olmaqla, o cümlədən vilayətin yeddi qəzasından dördünü, əhalinin 49% -ni azərbaycanlılar (ermənilər 48%) təşkil edirdi. 1905-ci ildə bölgəni ziyarət edən səyyah Luici Villarinin verdiyi məlumatda isə bildirilirdi ki, İrəvanın azərbaycanlı əhalisi ümumiyyətlə ermənilərdən üstün olmaqla torpaqların çoxuna sahib idi. (Fire and Sword in the Caucasus by Luigi Villari, 1906:267).

N.Şavrova görə isə: “...rəsmi köçürülən 124 min nəfər erməni ilə yanaşı, qeyri-rəsmi şəkildə köçənlər də çox olmuşdu və ümumiyyətlə, köçürülənlərin sayı 200 min nəfərdən xeyli artıq idi. XIX əsrin 90-cı illərində Türkiyə dövlətində baş verən erməni qiyamlarının yatırılmasından sonra daha 400 minə yaxın erməni yenə də Cənubi Qafqaza - Azərbaycan torpaqlarına köçdü”. O, ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsi prosesini və köçürülüb gətirilmiş ermənilərin sayını araşdırdıqdan sonra 1911-ci ildə yazırdı: “Hazırda Cənubi Qafqazda yaşayan 1 milyon 300 min erməninin 1 milyondan çoxu bu diyarın yerli əhalisi deyil. Onları bura biz (yəni ruslar - red.) köçürüb gətirmişik... Əgər 1898 –də onların sayı 900000 min idisə, 13 il müddətində (1908) 400000 min artaraq 1milyon 300 olmuşlar”(Шавров,1911:63).

Ermənilərin yerləşdirilməsi iri şəhərlərdə münasibətləri kəskinləşdirdiyindən Bakı general-qubernatorunun təqdimatı ilə onların Bakı şəhərinə kütləvi yerləşdirilməsi qadağan edildi. “Baku” qəzeti “Kavkazskoe slovo” qəzetinə istinadən yazırdı ki, 1915-ci ilin əvvəllərində İranda rusların işğal etdikləri ərazilərdən köçürülən və sayı 100-120 min nəfər olan erməni əsasən Naxçıvan, Sürməli, Eçmiadzin, İrəvan, Aleksandropol və Yelizavetpolda yerləşdirilmişlər. 1915-ci ilin yanvar ayında İrandan Qafqaza köçürülən ermənilərin sayı 20 min nəfər idi. 1915-ci ilin martında keçirilən Eçmiadzin kilsə qurultayında Türkiyə və İrandan köçürülərək Cənubi Qafqaza yerləşdirilən ermənilərin sayının 60 min nəfər olduğu vurğulanırdı. Təkcə 1915-ci ilin iyul ayında Qafqaz canişinin sərəncamına əsasən Cavanşir və Şuşa qəzalarına 24 min erməni yerləşdirildi. Lakin bu rəqəmlər də tam gerçəkliyi əks etdirmirdi. Çünki, Cənubi Qafqaz 1920-1921-ci illərdə işğal edilərək sovetləşdirildikdən sonra yaradılmış Zaqafqaziya Federasiyası İttifaq Şurası yanında Qaçqınlar Komissiyasının sədri Rakatadze, komissiyanın üzvü M.Karabek və katibi İsaakyan 1922-ci ilin dekabrında hazırladıqları izahat qeydində yazırdılar ki, 1915-ci ilin iyulunda türk cəbhəsində hərbi əməliyyatlar zamanı Türkiyə Ermənistanından 250 min nəfər erməni Zaqafqaziya hüdudlarına gəldi. 1915-ci ilin avqust ayına olan məlumata görə isə Cənubi Qafqaza gələn ermənilərin sayı artıq 260 min nəfəri ötüb keçmişdi. Onların 110 min nəfəri İrəvan quberniyasına, 20 min nəfəri Yelizavetpol quberniyasına, 30 min nəfəri Tiflis quberniyasına, 20 min nəfəri Kars quberniyasına yerləşdirilmişdi.

Rusiyada oktyabr çevrilişindən sonra Cənubi Qafqazda çoxhakimiyyətlik yarandı. Sovetlər, Milli Şuralar və Müvəqqəti hökumətin orqanları arasında hakimiyyət uğrunda mübarizə qızışdı. Bolşevik Rusiyası Almaniya bloku ölkələri ilə Brest Litovskda sülh bağladı. Rus-türk cəbhəsi dağıldı. Dinc əhaliyə qarşı törətdikləri soyqırma görə cəzasız qalmayacaqlarından qorxaraq rus ordusu ilə geri çəkilən erməni silahlı dəstələri Anadoluda və Cənubi Azərbaycanda etdikləri kütləvi qırğınları bu dəfə Borçalıda, İrəvan quberniyasında və Cənubi Qafqazın digər yerlərində törətməyə başladılar. 1917-ci ilin noyabrında Bakıda elan edilmiş sovet hökuməti əksinqilabi ünsürlərlə mübarizə adı altında 1918-ci ilin mart ayında bütün Bakı quberniyasında azərbaycanlıların məhvinə yönəldilmiş soyqırım planını həyata keçirməyə başladı.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İdeoloji fərqlərə baxmayaraq, Daşnaksütun Partiyası bolşeviklərlə birgə hərəkət edirdi. Bakı ilə yanaşı, Azərbaycanın Şirvan, Qarabağ, Zəngəzur, Naxçıvan, Quba, Lənkəran və digər bölgələrində minlərlə azərbaycanlı yalnız dini-etnik mənsubiyyətinə görə kütləvi surətdə məhv edildi. 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Bakıda, Şamaxıda, Qubada, Muğanda və Lənkəranda ermənilər 50000 azərbaycanlıyı qətlə yetirmiş, on minlərlə şəxs evlərindən qovulmuşdur. Təkcə Bakıda 30000 nəfər xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirilmişdir. Şamaxıda 58 kənd dağıdılmış, 7000 nəfər öldürülmüşdür. Qubada 122, Qarabağda 150, Zəngəzurdada 115 kənd yerlə-yeksan edilmişdir, cinsindən və yaşından asılı olmayaraq əhaliyə divan tutulmuşdur. İrəvan quberniyasında 211, Qarsda isə 92 azərbaycanlı kəndi dağıdırılmışdır. İrəvan azərbaycanlılarının çoxsaylı müraciətlərindən birində göstərilmişdir ki, qısa bir zamanda bu azərbaycanlı şəhərində və onun ətrafında 88 kənd dağıdılmış, 1920 ev yandırılmış, 131970 nəfər öldürülmüşdür ("Aşxadavor" (Əməkçi) qəzeti, 2 noyabr 1919-cu il).

İngilis nümayəndəsi P.Koks Londona göndərdiyi 1918-ci il 30 oktyabr tarixli teleqramında isə erməni dəstələri tərəfindən həmin ilin yalnız mart ayında Cənubi Qafqazda 180 azərbaycanlı kəndinin dağıldığını və azərbaycanlıların öldürüldüyünü yazırdı. (yevlakh.cis.az/more/text/21505). A.Amiryan isə mayın 28-də yazırdı ki, "Yalnız İrəvan vilayətində 200 azərbaycanlı kənd daşnaklar tərəfindən məhv edildi". (Бакинский Рабочий, 1918: №53).

Erməni mənbələri təsdiq edir ki, indiki Ermənistan ərazisində 1918-1920-ci illərdə daşnak hakimiyyəti dövründə 565 min müsəlman öldürülmüş, yaralanmış və qovulmuş, nəticədə Qafqazda Sovet hakimiyyətinin qurulduğu vaxtda 10 minə yaxın azərbaycanlı qalmışdır [Коркодян:185; Мəммədov,1992:33]. 1919-1920-ci illərdə daşnak rejimin törətdiyi soyqırımı nəticəsində İrəvan Yeni Bəyazıt, Eçmiədzin, Surürməli qəzaları müsəlman əhalidən tamamilə təmizlənilib. M.Avdeyevin sözlərinə görə, İrəvan əyalətində ümumilikdə 250 min nəfər əhalisi olan 300 müsəlman kəndi boşaldılmışdır (Авдеев, 1922, 22 марта).

Justin Mc Carthy "Ölüm və Sürgün" əsərində İrəvan vilayətində türk əhalisini 1914 və 1926-cı illərdə müqayisə apararaq göstərir ki, 1914-cü ildə türk əhalisi 270.000 olduğu halda, 1926-cı ildə 89.000-ə düşmüş və türk əhalisi arasında itkilərin nisbətinin 67% olmuşdur (Mc Carthy, 1988:252).

2.AXC dövründə Ermənistanın köç siyasəti

1918-1920- ci illərdə 23 ay müddətində mövcud olmuş Azərbaycan Xalq Cəbhəsi dövründə **Ermənistanda köç siyasətinə** aydınlıq gətirmək üçün ilkin olaraq bu ərazidə Ararat Respublikasının yaradılması və İrəvan şəhərinin ona paytaxt edilməsinə nəzər salaq.

Tiflisdə yaradılmış Transqafqaz Seymi ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri qırğınların qarşısını ala bilmədi, kəskin daxili ziddiyyətlər səbəbilə də Transqafqaz Seymi dağıldı.

Osmanlı dövləti Trabzon konfransında Brest-Litovsk sülh müqaviləsinin Qafqaza aid maddələrini Zaqafqaziya Seyminə qəbul etdirib, onun əsasında sülh bağlamaq istəsə də, Seymin Brest müqaviləsinə qəbul etməməsi səbəbindən bir aya qədər davam edən danışıqlar uğursuzluqla nəticələnmişdi və Tiflis hökuməti türk tələbləri qarşısına silahla çıxmışdı. Zaqafqaziya hökumətinin belə mövqeyi Batum konfransında Türkiyənin mövqeyinin daha da sərtləşməsinə səbəb oldu. 11 may 1918-ci ildə Türkiyə hərbi əməliyyatlar meydanında itirilmiş ərazilərin əvəzi olaraq Osmanlı dövlətinin Brest müqaviləsinin Türkiyə üçün müəyyən etdiyi 1877-1878-ci illər

müharibəsinə qədərki türk-rus sərhəd xəttini, hətta 1828-ci ildəki türk-rus sərhədini də aşan bir sıra yeni ərazilər və imtiyazlar tələb etdi. (ATASE, A. 4/3671, K. 2919, D. 61-499, F. 3-1, 3-2; ATASE, A. 4/3671, K. 2917, D. 493-302, F. 1-136, 1-137; BOA, HR. SYS, D. 2372, G. 1; Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, 1919:313-314; Rəsulzadə, 1990:38; З.Авалов. Независимость Грузии в международной политике, с. 42; Wolfdieter, 1992: 52, 59, 238; Zürrer1978: 66, 75-76.)

Zaqafqaziya heyətində azərbaycanlı, gürcü və erməni nümayəndələrin bu tələblərə münasibətdə ümumi bir mövqeyə gələ bilməməsi ayrı-ayrılıqda Türkiyə və Almaniya ilə danışıqlar aparmasına gətirib çıxartdı. Gizli aparılan gürcü-alman danışıqları «Poti razılaşması» ilə nəticələndi ki, bu razılaşma ilə Gürcüstan Federasiyadan çıxıb öz müstəqilliyini elan edir və Almaniyanın qəyyumluğunu qəbul edirdi. (Авалов, 1924: 59-63).

Zaqafqaziya Seyminin dağılması ərəfəsində (1918), mayın 24-də Osmanlı dövlətinin sədr-əzəmi Tələt paşa Batum konfransındakı türk nümayəndə heyətinin rəhbəri Xəlil bəyə göndərdiyi teleqramında yazırdı: «...Ermənilərin bir hökumət halında təşəkkül etməsinə qətiyyənlə təərəfdar deyiləm. Kiçik bir erməni muxtariyyəti beş il sonra beş milyon əhalisi olan bir erməni dövləti halına gələcək və bütün Qafqaza hakim olaraq Şərqi Bolqarıstanına çevriləcəkdir. İran və Amerikada olan bütün ermənilər orada toplanacaq, ingilis və fransızlardan hər cür yardım alaraq, gələcəkdə xristian gürcülərlə və çox asanlıqla əcəmlərlə birlikdə bizim əleyhimizə hərəkət edəcəklər. Bu səbəbdən mümkün olsa, «çibani kökündən təmizləmək» ən xeyirli iş olacaqdır. Bu mümkün olmadığı təqdirdə Ermənistanın çox zəif və yaşamayacaq şəkildə təşəkkül etməsi zəruridir...» (Akdes Nimet, 1990: 661-662).

Fikrimizcə, Tələt paşanın ermənilərlə bağlı qərar və proqnozu çox obyektiv idi və o erməni problemini birdəfəlik həll etmək istəyirdi.

Türk tarixçisi Akdes Nimet Kurat məsələ ilə bağlı yazır ki, «...gürcü, erməni və azərbaycanlıların bir dövlət halında yaşamaları imkansız idi. Bu durum qarşısında Türkiyə ilə imzalanacaq qəti sülhün davamlı və əsaslı olmasını təmin etmək üçün «konfederasiya» təşkil edən hər üç zümrənin ayrı-ayrılıqda müstəqil dövlət halına gəlmələri vacib idi. Bu görüş Osmanlı hökuməti tərəfindən irəli sürüldü və ancaq bu reallaşdığı təqdirdə qəti bir sülhün imzalanması biləcəyi «Qafqaz nümayəndə heyəti»nə bəyan edildi». (Akdes Nimet, 1990:476)

Batum konfransının Osmanlı dövlətinin tələbləri əks olunan 11 may tarixli ultimatumuna heç bir rəsmi cavab alınmadığı üçün Osmanlı nümayəndə heyətinin rəhbəri X.Menteşə 26 may 1918-ci il tarixində Zaqafqaziya heyətinə təqdim edilən son ultimatumda deyilirdi: «... məlum olduğu kimi, Qafqazın vəziyyəti çox kritik və qarışıqdır və çözülməyə möhtacdır. Bakı və ətrafında yüz minlərcə türk və müsəlman özlərinə inqilabçı deyən vicdansız quldurların qanlı pəncəsində inləyir. Bu zavallıları təhdid edən dözülməsi imkansız fəlakət gündən-günə artmaqdadır. Saysız mütəşəkkil quldur dəstələrin təcavüzünə məruz qalan Qafqazın digər bölgələrindəki türk və müsəlman xalqın vəziyyəti də heç cür ümidverici deyildir. ...Qafqazı məhv edən bu anarxiya münasibətilə Osmanlı imperator hökumətinin vəziyyəti çox kövrəkdir. ... ümumi hərbin gərəyi olaraq Osmanlı imperator hökuməti öz ordusunu digər cəbhələrə Qafqaz yolu ilə göndərmək məcburiyyətindədir. Bu da indiki qeyri-müəyyən vəziyyətə son qoymağı tələb edir...». (Lakin ultimatumdan beş saat əvvəl Zaqafqaziya Federasiyası artıq mövcud deyildi, dağılmışdı (Документы и материалы по внешней политике ...,1919: 309-310, 331).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Elə həmin gün Gürcüstan, (Документы и материалы по внешней политике ...,1919: 339; АВАЛЮБ, 1924: 61) mayın 28-də isə Azərbaycan (ARDA, f. 970, siy. 1, iş 1, v. 49-50) və Ermənistan (Hovannisian,1967: 191) öz müstəqilliyini elan etmişdi. Bu səbəbdən Zaqafqaziya hökumətinin Türkiyə ilə başladığı Batum danışıqlarını yeni elan edilmiş milli respublikalar davam etdirməli oldular.

Ərazisi 113895, 97 kv. km.olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 4 mln. 617 min 671 nəfər əhalisinin 75,4%-ni entik azərbaycanlılar təşkil edirdi. Ermənilərin Azərbaycanlılara məxsus ərazilərdə yaradılan Ararat Respublikası adlandırılan yeni dövlətin ərazisi isə 9 min kv. km idi. Lakin qısa müddət ərzində təcavüzkarlıq hərəkətləri nəticəsində Ararat Respublikasının ərazisi xeyli genişləndirildi. Ermənistanın ərazisi barədə məlumat verən Tiflisdəki ABŞ konsulu Smit Vaşinqtona dövlət katibinə göndərdiyi 1918-ci il 15 iyul tarixli teleqramında yazırdı: "Almaniya və Türkiyə tərəfindən tanınmış yeni Ermənistan dövlətinin ərazisi 12 min kvadrat kilometrə, sərhədləri isə Dilicandan cənub-qərbdə Alagözə, oradan isə Eçmiədzinin cənubundan İrəvanın şərqinə, oradan da Sevan gölünə qədərdir".

Yeni yaradılan Ararat Respublikasının paytaxtı yox idi.

Türkiyə tərəfindən təqdim olunan ultimatumda Azərbaycan torpaqları ilə bağlı ərazi tələblərindən başqa yeni yaranmış erməni dövləti üçün Qarsdan sonra siyasi mərkəz ola biləcək Aleksandropol (Gümrünü) da tələb edilirdi.

Məlumdur ki, bu dövrdə Bakı isə Sovet Rusiyasının əlində idi və 1918-ci ilin mart qırğını törətməklə Bakıda hakimiyyəti ələ keçirən bolşevik-daşnak alyansı Azərbaycanın digər qəzalarında da türk-müsəlman əhalisinə qarşı bu qırğın əməllərini davam etdirməkdə idilər. Çıxılmaz vəziyyətdə qalan müsəlman əhalisi erməni-bolşevik birləşmələrinin törətdikləri vəhşiliklərin qarşısını almaqda nicat yolunu Osmanlı dövlətinə kömək üçün müraciət etməkdə görürdü və Batumdakı Azərbaycan nümayəndələri də Türkiyənin ərazi və digər tələblərini qəbul etməyə bir növ məcbur idilər. Aleksandropol türklər tərəfindən tutulduqdan sonra isə ermənilərə siyasi mərkəz olaraq İrəvanın verilməsi məsələsi gündəmə gəlmişdi. Osmanlı siyasi dairələri İrəvanı güzəştə getmək istəməsələr də, ermənilər bu məsələ üzərində ısrarla dayanmışdılar:

-türklər yeni yaranan erməni dövləti üçün siyasi mərkəz olaraq Aleksandropolu ermənilərə verməli və bu şəhərlə bağlı irəli sürdüyü tələbindən geri çəkilməli;

- ya da İrəvanı müsəlmanlardan alıb onlara verməli.

Bu iki seçim qarşısında Aleksandropoldan imtina etmək fikrini qəbul etməyən türklər ikinci varianta üstünlük verdilər.

Bu dövr «erməni məsələsi» ilə bağlı Osmanlı siyasi dairələrində müəyyən fikir ayrılıqları var idi. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Tələt və Ənvər paşalar «erməni məsələsi»ndə «çıbanı kökündən təmizləməyi» ən xeyirli iş hesab edir, Xəlil bəy və Vehib paşa kimi siyasətçilər ən azından beynəlxalq aləm qarşısında ermənilərə bir mövcudiyət və müəyyən güzəştlər verilməsinin vacib olduğunu bildirirdilər (ATASE, A. 4/3671, K. 2919, D. 61-499, F. 3-26; BOA, HR. SYS, D. 2371, G. 6, v. 88-90).

Azərbaycan nümayəndələri də ikinci tərəflə razılaşırlar, mövqelərini belə əsaslandırırırdılar ki, əgər bölgədə üç – gürcü, müsəlman və erməni kantonları yerinə yalnız iki – gürcü və müsəlman dövlətləri yaradılsa, o zaman Cənubi Qafqazda və xüsusilə də ultimatumda tələb edilən, Osmanlı dövlətinə birləşdiriləcək ərazilərdə olan böyük erməni kütləsi Azərbaycana axışacaq. Bu da Azərbaycana faktiki olaraq daha böyük qırğınlar, müsibətlər və dağıntılar gətirəcək. Odur

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ki, kiçik bir ərazidə ermənilərin milli dövlətlərini yaratmaq və onları ora cəm etmək lazımdır. Bu məsələ ilə bağlı Azərbaycan nümayəndələrinin 1918-ci il mayın 23-də Batumdan Ənvər paşaya göndərdikləri yazılı müraciətdə deyilirdi: «Paşa Həzrətləri! ... Biz daha erməni kantonu təsisindən bəhs etdikdə məqsədimiz erməniləri müdafiə deyil, kəndi siyasətimiz, türk siyasət-i umumiyesi nokta-yı nəzərindən baxır və məsələni bu siyasət kaidəsinə həll etmək istəyirik...».(BOA, HR. SYS, D. 2398, G. 4, v. 12 a, b, c, d.)

Müraciətnamənin sonuna Azərbaycanın Batum sülh konfransındakı nümayəndələri olan M.H.Hacinski və M.Ə.Rəsulzadədən başqa Əhməd bəy (Can Baba), A.Səfikürdski, Ə.C.Pepinov, M.Y.Çəfərov, F.X.Xoyski, N.Yusifbəyli və X.Xasməmmədov imza atmışdılar.

Erməni nümayəndələri sərt türk tələbləri qarşısında çıxış yolu kimi təklif edirdilər ki, heç olmasa Azərbaycan torpaqlarından müəyyən bir ərazi ermənilərə verilsin. Bunun qarşılığında ermənilərlə müsəlmanlar arasında olan düşmənçilik də aradan qalxacaq və ermənilər Bakıdakı müsəlman əhalinin təhlükəsizliyini təmin etməyi öz üzərlərinə götürəcəklər. (ATASE, A. 4/3671, K. 2919, D. 61-499, F. 3-26). Xəlil bəy bu məsələ ilə əlaqədar M.Ə.Rəsulzadə və M.H.Hacinski ilə bir sıra danışıqlar apardı və nəticədə Osmanlı yardımına böyük ehtiyac duyan Azərbaycan nümayəndələrinin razılığını ala bildi (BOA, HR. SYS, D. 2398, G. 7, v. 56).

Lakin Ənvər paşa çox sərt bir şəkildə Xəlil bəyin təklifinə qarşı çıxdı. O, 27 may 1918-ci il tarixində Vehib paşaya göndərdiyi teleqramında yazırdı: «Xəlil bəyin teleqramından anlaşıldığına görə, ermənilər bizdən kaybetdikləri ərazilərə müqabil Cənubi Qafqaz müsəlmanlarına aid ərazidən bir qisim almaq istəyirləmiş və müsəlmanlar da buna müvafakat edəcəkləmiş. Məncə bu tamamilə yanlışdır. Əgər bu gün Qafqazda beş-altı yüz min əhalisi olan və kafi miqdarda əraziyə malik kiçik bir Ermənistan təşəkkül edərsə, gələcəkdə əmlərləri Amerikadan alaraq, o tərəfdən gələn ermənilərlə bu hökumət milyonlarla əhaliyə sahib olacaqdır. Və bizim üçün şərqdə bir Bolqarıstan daha yararlıdır ki, bu da bizim üçün Rusiyadan daha zərərli bir düşmən olar. Çünki ermənilərin bütün mənafe və əməlləri bizim məmləkətimizdədir. Dolayısıyla, bu təhlükəni indidən ortadan qaldırmaq üçün ermənilərin kiçik bir hökumət halında belə təşəkkül etməməsini və müsəlmanlarla gürcülər arasında, bizim qüvvələrimizin yardımı və təsirinin ən çox olduğu bu dövrdə bölüşdürülməsini, müsəlmanların ermənilərə heç bir haqq və ərazi verməmələrini təmin etməyi və bununla yanaşı bu gün ermənilərin əlində olan müsəlmanların yaşadığı İrəvan kimi məntəqənin belə müsəlmanlar tərəfindən işğal edilərək, bu surətlə müsəlmanlar yaşayan yerlərin ermənilərin əlindən qurtarılmasına xüsusilə cəhd göstərilməsini üstün tuturam. Mənafeyimizə ən çox uyğun olan bu şəkil gerçəkləşməzsə, onda ermənilərə də bir mövcudiyət verilməsi qaçılmaz olar. Belə olan təqdirdə, ermənilərin gələcəkdə vücud bularaq yaşamayacaq surətdə olduqca çox zəif bir halda bırakılmalarına çalışmaq lazımdır. Həm hökumətimizin, həm də Qafqazdakı müsəlmanların indiki və gələcəkdəki mənafeləri ancaq bu surətlə təhlükədən qurtarıla bilər...» (ATASE, A. 4/3671, K. 2919, D. 61-499, F. 3-31).

Bu durum qarşısında Ənvər paşa Batuma göndərdiyi 29 may tarixli təlimatında Osmanlı dövlətinin mərkəzi Gəncə olan hökumətlə (Azərbaycanla) birbaşa sərhədinin olmasının vacibliyini bildirirdi (ATASE, A. 4/3671, K. 2930, D. 553, F. 4)

Ənvər paşanın mövqeyinə görə, Qarakilsənin şimalından da Osmanlı dövlətinin Azərbaycanla birbaşa sərhədi olmalı idi. Belə olan təqdirdə Osmanlı dövlətinin bir tərəfdən Naxçıvandan, digər tərəfdən də Qarakilsədən Azərbaycanla sərhədi olurdu (BOA, HR. SYS, D. 2399, G. 1, v. 14).

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Ermənistanın isə Gürcüstanla birbaşa əlaqəsi kəsilirdi və o, Osmanlı dövləti ilə Azərbaycan arasında bir ada şəklində qalırdı.

Nəticə etibarilə, baş komandan vəkili və hərbi nazir Ənvər paşanın bütün xəbərdarlıqlarına baxmayaraq, Xəlil bəyin rəhbərlik etdiyi Batumdakı türk heyəti Azərbaycan torpaqları hesabına ermənilərin lehinə bir sıra ərazi güzəştlərinə gedərək, İrəvan şəhərinin də daxil olduğu Yeni Bəyazid və Eçmiədzin bölgələrindən ibarət bir Ermənistan dövlətinin qurulmasını təsdiqlədi (BOA, HSD. AFT, D. 6, G. 61; BOA, HR. SYS, D. 2876, G. 3-4; ATASE, A. 4/3671, K. 2920, D. 16-507, F. 1-18).

4 iyun 1918-ci il tarixində imzalanmış Batum müqaviləsinin şərtlərinə görə Ermənistan Respublikası Cənubi Qafqazda 10 min km² ərazisi olan bir dövlət oldu. Ermənilər onlara ayrılan ərazinin azlığından yenidən şikayətləndikdə, Vehib paşa bildirdi ki, ermənilərə daha çox ərazinin qalması üçün Ermənistan daxilindəki bütün müsəlmanları böyük məmnuniyyətlə Türkiyəyə köçürə bilərik (Ermeni Komitelerinin İhtilal Həməketləri və Besledikləri, 1981: 133).

Beləliklə, türk heyəti kiçik bir ərazidə öz nəzarəti altında olacaq bir erməni dövləti yaratdı və Osmanlı dövləti onu de-fakto tanıyan ilk dövlət oldu. Bununla da Osmanlı dövləti bir tərəfdən «erməni məsələsi» ilə bağlı beynəlxalq aləmdə ona qarşı olan «qınağ»ı aradan qaldırmış olur, digər tərəfdən də İngiltərə, Fransa və Rusiya kimi dövlətlərin Şərqi Anadoluda yaratmaq istədikləri erməni dövlətini Cənubi Qafqazda yaratmaqla problemi bir növ özündən uzaqlaşdırmış olurdu.

Batumdakı Azərbaycan və Ermənistan nümayəndələri arasında da ərazi-sərhəd məsələləri ilə bağlı danışıqlar aparıldı və razılıq əldə edildi ki, Azərbaycan «Aleksandropol quberniyası» hüdudlarında erməni dövlətinin yaradılmasına razıdır (BOA, HR. SYS, D. 2372, G. 3, v. 98).

İrəvanı siyasi mərkəz kimi Ermənistanla güzəştə getmək məcburiyyətində olan Azərbaycan nümayəndələri şəhəri bu şərtlə güzəştə getməyə razı oldular ki, ermənilər Yelizavetpol quberniyasının bir hissəsinə, yəni Qarabağın dağlıq hissəsinə olan iddialarından imtina etsinlər (ARPIİ SSA, f. 276, siy. 9, iş 1, v. 47).

Azərbaycan Milli Şurasının 1918-ci il mayın 29-da Həsən bəy Ağayevin sədrliyi ilə keçirilən iclasında İrəvanın Ermənistanla güzəştə gedilməsi məsələsi müzakirə olundu. Baş nazir F.X.Xoyski Ermənistanla Azərbaycan arasında sərhəd məsələləri barədə Şuranın üzvləri ilə Ermənistan Milli Şurasının üzvləri arasında aparılmış danışıqlar haqqında məlumat verdi və ermənilərin özlərinin siyasi mərkəzlərini yaratmaq üçün Aleksandropol türklər tərəfindən tutulduqdan sonra İrəvanın Ermənistanla güzəştə gedilməsinin qaçılmaz olduğunu bəyan etdi. Daha sonra bu məsələ ilə bağlı X.Xasməmmədov, M.Y.Cəfərov, Ə.Şeyxülislamov və M.Məhərrəmov çıxış edərək İrəvanın ermənilərə güzəştə gedilməsinin tarixi zərurət, lakin bizim üçün qaçılmaz acı bir həqiqət olduğunu qeyd etdilər. Nəticədə 28 nəfər Şura üzvündən 16 nəfəri bu təklifin lehinə səs verdi (ARDA, f. 970, siy. 1, iş 1, v. 51-52).

Bununla da İrəvanın Ermənistanla güzəştə gedilməsi məsələsi ermənilərin xeyrinə həll edilmiş oldu.

Beləliklə, 1918-ci il mayın 29-da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti çıxılmaz durumda böyük dövlətlərin təzyiqi ilə öz ərazisində paytaxtı qədim Azərbaycan şəhəri İrəvan olmaqla erməni dövləti yaradılmasına razılıq verdi. Ermənilər və onların Moskvadakı havadarları Azərbaycana qarşı gələcəkdə yeni ərazi iddiası irəli sürmək üçün zəmin hazırladılar. Yaranmış daşnak hökumətinin isə məramı yüz il öncə başladıkları siyasəti davam etdirmək idi. Məsələ ilə bağlı

amerikalı tarixçi F. Kazımzadə erməni tarixçisi A. Boryanın sözlərinə istinadən yazırdı ki, 1918-1920-ci illərdə müstəqil Ermənistanın Daşnak hökuməti inzibati ehtiyaclar üçün deyil, "müsəlman əhalinin qovulması və onların əmlakının ələ keçirilməsi" üçün yaradılmışdır (Kazemzadeh, 1951: 214-215).

Artıq İrəvanda müsəlmanların məcburi şəkildə sıxışdırılması, bu və ya digər şəkildə köçürməsi gücləndi. 1918-1920-ci illərdə Ermənistanda əhalinin milli tərkibi zorla dəyişdirildi. Çikaqo Universitetinin professoru Ronald Qriqor bu barədə yazır: "İrəvan Batumi konfransına qədər müsəlman şəhəri idi". (Holmes, 1996.: 5). Hətta bu dövr rus mənbələrində 1918-ci ilin may ayına olan məlumatlarda da bildirilirdi ki, qədim, tarixi-etnik Azərbaycan torpaqlarında qurulmuş Ermənistan 400 min əhalisi olan iki qəzadan – İrəvan və Üç kilsə qəzalarından ibarət idi ki, onun da əhalisinin yarısından çoxu müsəlman idi (Большая Советская Энциклопедия, 1926: 437).

Daşnaksütyunun hakimiyyəti illərində ölkədə bütövlükdə əhali 35,5% azalmışdı. Ermənistanda 1918-1920-ci illəri etnik tərkibə görə müqayisə etdikdə türklər 260 mindən 60 minə (23 %), kürdlər 25 mindən 0,5 minə (2%), yezidi kürdlər 8 mindən 5 minə nəfərə (60%) azalmışdır. Ruslar həmin müddət ərzində 15 min nəfərdən 14 min nəfərə düşmüş və ya 7%, digər millətlərin sayı isə 7 mindən 4 min nəfərə düşmüş və ya 43% azalmışdı. Bütünlükdə azərbaycanlı və kürd əhalisini qırmaq yolu ilə ölkənin erməniləşdirilməsi ideyası həyata keçirilmişdir.

3. Sovetlər dönəmində Ermənistanda deportasiya və miqrasiya

1920-ci ildə Cənubi Qafqaz bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edilərək sovetləşdirildi. Ermənistanda hakimiyyətə gələn bolşeviklər daşnaklardan fərqlənməyən bir siyasət yeritməyə başladılar: təcavüzkarlıq siyasəti yeni bir mərhələyə qədəm qoydu. Əhalinin zorakılıqla miqrasiyası sovet hakimiyyəti illərində müxtəlif üsullarla həyata keçirilən siyasi repressiyanın xüsusi forması idi. Sovetləşmənin ilk günlərindən havadarlarının köməyi ilə ermənilərin bu dövrdə də Azərbaycan torpaqlarını rəsmi və qeyri rəsmi şəkildə ələ keçirməsi və həmin ərazilərdə əhalinin etnik tərkibinin zorakılıqla dəyişdirilməsi ilə bağlı ermənilərin də təsdiq etdiyi çoxsaylı faktlar və arxiv sənədləri mövcuddur (F. 2502, siy.3i.9, s.1, 9, 53, 131; İbrahimova-Qurbanova-- Vəlizadə, 2016:29-45; İbrahimova-Qurbanova-- Vəlizadə, 2017:78-92)

Belə ki, bu sənədlərdə mərkəzin və ermənilərin vahid məqsədə xidməti aydın görsənir: ərazilərin işğalını müxtəlif iddialarla əsaslandırmaq və zorakı köçürmələrə (etnik təmizləməyə) nail olmaq. Məsələn, hələ RK(b)P MK siyasi bürosunun 1923-cü il 22 noyabr tarixli iclasında SSRİ Xalq Xarici İşlər Komissarının müavini M.Litvinovun təqdimatı əsasında Türkiyədən olan erməni qaçqınlar haqqında məsələ müzakirə edildi. Qərarda 10 min nəfər erməninin Türkiyədən SSRİ hüdudlarında qəbul olunmasına etiraz edilmir. Nəticədə gələn ermənilərin bir hissəsi Azərbaycana yerləşdirildi (РГАСПИ, ф.17, оп.3, д.395, л.1).

Az.MİK-in 30 noyabr 1925-ci il iclas protokolunda göstərilir ki, sərhədlərin qoyulması zamanı Azərbaycan ərazilərində əhalini hesablayarkən bəlkə öləcək deyə körpə uşaqlar nəzərə alınmır, say süni şəkildə azaldılır. Ermənilərin Azərbaycandan zorla qopartdıqları ərazilərdə isə Şanxayda, Çində və Xarbində olan ermənilər də nəzərə alınmaqla say 4 dəfədən artıq çoxaldılır. Bununla da süni surətdə adambaşı onalra düşən torpaq sahəsi az olur, təyin edilən sərhəd yenə də onları qane etmir, yeni ərazilərə iddialar qaldırılır. (ARMDA: F.2502, siy 2, iş 20; ARMDA: F. 379, siy 5, iş 234 , s.8) 1925

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SSRİ dövründə etnik təmizləmə məqsədini güdən işğal və köçürmələr administrativ xarakter daşdığından və bu Ermənistanda yaşayan xalqlardan yalnız azərbaycanlılara şamil edildiyindən bir növ siyasi repressiya idi. Bu proses 1948-1953-cü illərdə kuliminasiya həddinə çatdı. 1948-1953-cü illərdə Ermənistandan 144 654 nəfər doğma ev-əşiyindən zorla köçürülür (Sərdarov, 1997). İkinci dünya müharibəsinin sonuna yaxın SSRİ-nin Türkiyə ilə münasibətləri həddindən artıq kəskinləşmişdi. 1945-ci il martın 19-da SSRİ hökuməti hələ 17 dekabr 1925-ci ildə imzalanan və sonradan müddəti dəfələrlə uzadılan iki ölkə arasında dostluq və neytrallıq haqqında müqaviləni birtərəfli qaydada denonsasiya etmişdi. (Дипломатический словарь, 1964:275). Bu, Sovet İttifaqının Türkiyəyə hücumu hazırlanması ehtimalına bir işarə idi. SSRİ rəhbərliyi öz hərəkətini belə əsaslandırır ki, 1942-ci ildə almanlar Şimali Qafqaza gəlib çıxanda, Türkiyə qoşunlarını Cənubi Qafqaz sərhədlərinə cəmləşdiribmiş və Sovet qoşunlarının həmin cəbhədə məğlub olacağı təqdirdə, guya hücumu keçmək istəyirmiş. Türkiyənin 1944-cü ilin avqustunda Almaniya ilə əlaqələrini kəsməsini və 1945-ci il fevralın 23-də ona qarşı müharibə elan etməsini SSRİ rəhbərliyi gecikmiş addım kimi qiymətləndirir və Türkiyəni “cəzalandırmaq” istəyirdi.

Bu dövr müharibədə qalib gələn SSRİ-nin sərhədlərini genişləndirmək və həmin ərazilərdə xaricdə yaşayan erməniləri yerləşdirmək siyasəti Stalin-Molotov doktrinasının əsasını təşkil edirdi. Statistik rəqəmlər 1926-cı ildə Ermənistanda 743573 erməni, 84717 türkün, 1939-cu ildə isə 1062000 erməni, 130800 türkün siyahıya alındığını göstərir. Yəni, müqayisədə ermənilər 42,7%, türklər (azərbaycanlılar) isə 56,8% artmışdı (AR MDA, F.28., siy.1, iş 210, v. 125). Təbii ki, bu ermənilərin “niyyət”lərinə xidmət etmədi və onlar məsələnin həlli istiqamətində hər növ fəaliyyətlərini genişləndirməyə başlamışdılar.

İlk növbədə xaricdə yaşayan ermənilərin Ermənistanı köçürülməsi ilə bağlı erməni diasporunun nümayəndələri 1943-cü ildə Tehran konfransında SSRİ xarici işlər naziri Molotova onların Ermənistanı köçürülməsinə Sovet rəhbərliyinin razılıq verməsini xahiş etmişdilər. Molotov İ.Stalinlə danışıqdan sonra onların köçürülməsinə razı olduqlarını bildirmişdi. (Məmmədov, -Əsədov,1992:48)

Sovet-Türk müqaviləsinin denonsasiyası ilə bağlı Molotovun bəyanatından dərhal sonra, Sovet İttifaqının rəhbərlərinə həm ölkədə yaşayan həm də xaricdə olan erməni diasporu nümayəndələri tərəfindən çoxsaylı müraciətlər ünvanlandı. Bu müraciətlərin əsasını xaricdə yaşayan ermənilərin Sovet Ermənistanına gəlişini təmin etmək və bu məqsədlə Türkiyənin şimal-şərq torpaqlarını Sovet İttifaqına birləşdirmək təşkil edirdi (Гасанлы, 2005: 154–157, 187–189).

Hələ 1945-ci il aprelin 3-də mövcud problemlərin həlli ilə bağlı İ. Stalinə məktubla müraciət edən Eçmiədzin kilsəsinin arxiyepiskopu Gevork VI Çörəkçyanı İ. Stalin Moskvaya çağırır və onlar aprelin 19-da görüşürlər. Stalin arxiyepiskopun xahişlərinin yerinə yetiriləcəyini bildirir və deyir: “Tezliklə müharibə qurtaracaq. Bizim hökumət 1920-ci ildə Ermənistanın Türkiyəyə verilmiş qərb quberniyalarını geri qaytarmaq istəyir. Aydınır ki, həmin torpaqlarda ermənilər yaşamaqlıdırlar. Arzu olunandır ki, onlar Türkiyədən qaçmış və hazırda xaricə səpələnmiş ermənilər olsunlar. Ona görə də təqribən yüz min erməninin immiqrasiyasını təşkil etmək lazımdır. Tezliklə bu barədə hökumətin qərarı olacaq. Siz də öz növbənizdə bu işdə bizə kömək etməlisiniz”. Gevork bu məsələnin həllində hər cür köməklik ediləcəyini vəd edir və eyni zamanda bildirir ki, Ermənistanda iqtisadi vəziyyət ağırdır və xaricdən gələcək bu qədər

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ermənini mənzillə və ərzaqla təmin etmək mümkün olmayacaq. Stalin isə repatriantların sıxıntı çəkməməsi üçün hər şey ediləcəyini (təbii ki, azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiya edilməsi yolu ilə həll ediləcəyini nəzərdə tuturdu- İ.G.) bildirir. Bundan sonra erməni Milli Şurası San Fransiskodakı konfrans iştirakçılarına ermənilərin iddiaları haqqında memorandum təqdim edir. Məhz bu görüşdən sonra ermənilərin xaricdən Ermənistana köçürülməsinə ciddi hazırlıq görülür (Бахревский, 2016:34).

1945-ci il mayın 15-də Ermənistan Kommunist Partiyasının 1-ci katibi Q. Arutyunov məktubla İ. Stalinə müraciət edir. Müraciətdə göstərilir ki, Ermənistanda yaşayan 130 min azərbaycanlının Ermənistanın ərazisindən köçürülməsi, xarici ölkələrdən Ermənistana qayıdan ermənilərin qəbul şərtləri və yerləşdirilməsini xeyli asanlaşdırmağa bilər. Azərbaycanlı əhalinin köçürülməsi nəticəsində boşalan torpaqlar və evlər xaricdən gələn kəndlilərin köçürülməsi üçün istifadə edilə bilər və bununla bağlı qərar verilməsi xahiş edilir. (ПАЛ:Ф.1, оп.25, д. 42; Fon No: 930 1 0 0 - Kutu no : 1 – Dosya No: 7 Sıra No: 1). 1945-ci il iyunun 7-də V. Molotov Türkiyənin SSRİ-dəki səfiri S. Sarperi dəvət edərək Boğazlara birgə nəzarət, Bosfor və Dardaneldə Sovetlərə hərbi baza verilməsi, Qars və Ərdahanın SSRİ-yə qaytarılması haqqında Sovet hökumətinin tələblərini elan etmişdi. İyunun 18-də V. Molotov S. Sarperlə yenidən görüşərək “tarixi ədalətsizliyin bərpa edilməsi üçün Qars və Ərdahanın qaytarılmasını” ultimativ qaydada yenidən irəli sürmüşdü. (Бахревский, 2016:34; АВП РФ, ф. 06, оп. 7, п. 47, д. 762, л. 13–15; .<https://aloban75.livejournal.com/1809101.html>; <http://ya-russ.ru/pochemu-sssr-ne-smog-v-1945-godu-vernut-svoi-territorii-podarenyie-turcii-posle-revolyucii/>)

İyulun 16-da Berlin (Podstam) konfransının gedişində Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri A. İdenlə görüşü zamanı V. Molotov bildirmişdi ki, 1921-ci ildə Sovet dövlətinin zəifliyindən istifadə edən türklərin Sovet Ermənistanının bir hissəsini qopardığını və bununla da ermənilərin Sovet İttifaqında özlərini incik hesab etdiyini, eləcə də Sovet Ermənistanından kənarda 1 milyon erməninin yaşadığını və onların vətənə qayıtmaq arzusunda olduqlarını bildirir. SSRİ-nin vaxtilə ona məxsus olmuş ərazilərin qaytarılması məsələsini qaldırılmasını bu şəkildə əsalandıran Molotova İden cavabında ingilislərin heç vaxt Sovet İttifaqının ərazi iddiası olduğunu eşitmədiyini söyləyir. (Советский Союз на международных конференциях, 1984:39–41) Dövlət başçılarının iyulun 22-də və 23-də keçirilən görüşlərində də Stalin və Molotov SSRİ-nin Türkiyəyə qarşı ərazi iddiasını qaldırırlar. Molotov dövlət başçılara xəritədə Qars, Artvin və Ərdahanı göstərərək, həmin ərazilərin 1921-ci ildə Ermənistan və Gürcüstandan qoparıldığını iddia edir. (Советский Союз на международных конференциях, 1984: 143-146)

Bu ərəfədə iyunun 22-də arxiyepiskop Gevərç Çörəkçyan bütün ermənilərin katolikosu seçilir. Katolikosun seçilməsi münasibətilə müxtəlif ölkələrdən Eçmiədzinə gələn din xadimləri fürsətdən istifadə edərək Sovet hökumətinə müraciət edirlər ki, Qars və Ərdahanın Ermənistana birləşdirilməsi məsələsini həll etsin.

1945-ci ilin avqustunda Sovet İttifaqı Xarici İşlər Komissarlığı ölkənin yüksək rəhbərliyinə "Sovet-Türk münasibətləri" adlı analitik arayış hazırlayır. Arayışın ikinci hissəsi isə "Türkiyənin Zaqafqaziya Sovet Respublikalarından tutduğu ərazi məsələləri haqqında" adlandırılır. Bu sənəddə, xaricdəki ermənilərin tarixi vətənlərinə - "Sovet Ermənistanı"na qayıtmaq arzusunun artırılması barədə bəyanatla yanaşı, vurğulanırdı ki, "bugünkü Sovet

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Ermənistanın xaricdən gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün son dərəcə məhdud imkanları var"

Sovet tərəfinin hesablamalarına əsasən, Türkiyə ümumi sahəsi 26 min kv.km. olan ərazinin 20,5 min kv. km. hissəsini Ermənistana, 5,5 min kv.km isə Gürcüstana verməli idi. (Гасанлы, 2005: 216–217; АВП РФ, ф. 06, оп. 7, п. 47, д. 762, л. 13–15).

Eyni zamanda, Ermənistan Sovet rəhbərliyi Sov.İKP (b) Siyasi Bürosuna xaricdə yaşayan ermənilərin köçürülməsi məsələsinə onların itirilmiş torpaqlarını (olmayavn torpaqlarında-İ.G.) qaytarılması ilə birgə təşəbbüslə müraciət edir. Ermənistan SSR-in müraciəti Siyasi büronun 1945-ci il 21 noyabr iclasında dəstəklənir, Siyasi Büronun 22 fevral 1946-cı iclasında isə "Ermənilərin xaricdən Sovet Ermənistanına köçürülməsi ilə əlaqədar praktiki tədbirlər haqqında" qərar qəbul edilir. SSRİ Xalq Komissarları Soveti və digər sovet hakimiyyəti orqanları köçürmə prosesini təmin etmək üçün işlərə başlayır. Ermənistan SSR-də hökuməti repatriasiya olunmuş ermənilərin qəbulu və yerləşdirilməsi üzrə Komitə yaradılır (История армянского народа, 1980:365).

Aydındır ki, bu Sovet tərəfindən Qərb diplomatiyası və dünya ictimaiyyəti üçün nəzərdə tutulmuş açıq bir göstəriş addımı idi. Kreml siyasi opponentlərinə SSRİ ərazisində ermənilərin vahid bir xalq kimi birləşməsi üçün xeyirxah niyyətinin faktik sübutunu təqdim etmək istəyirdi, bunun üçün güya Sovet İttifaqına əlavə ərazilər lazım idi. Stalin hökumətinin hesabladığı kimi 1946-1949-cu illərdə dünyanın bir çox ölkəsindən 360-400 min erməni Sovet Ermənistanına gəlməsi gözlənilirdi (Бахревский, 2016:35). Bununla da onlar bütün dünyaya elan etməliydilər ki, ermənilər öz vətənlərinə qayıdıblar, ancaq yaşamaq üçün heç bir yerləri yoxdur, onlara Türkiyəyə verilmiş torpaqlar lazımdır.

Verilən qərara və katolikos Gevork Çörəkçyanla Stalin arasında olan razılaşmaya əsasən, Eçmiədzin kilsəsi xaricdəki erməni din xadimlərinə, partiyalara, xeyriyyə təşkilatlarına, erməni diasporunun tanınmış nümayəndələrinə müraciətlər göndərir ki, ermənilərin repatriasiyasını təşkil etsinlər. Ermənistanın Xalq Xarici İşlər Komissarlığına tapşırılır ki, Bolqarıstan, Yunanıstan, İran, Livan, Rumıniya və Suriyadan ermənilərin köçürülməsinə kömək və eyni zamanda Sovet Ermənistanına dönmək fikrini təbliğ etsinlər. (РГАСПИ, ф. 17, оп. 3, д. 1056, л. 44–46)

Artıq Qars və Ərdahanın Ermənistanla birləşdiriləcəyinə əmin olan ermənilər fürsətdən istifadə edib Dağlıq Qarabağı da Ermənistanla birləşdirmək istəyirlər. M. Qorbaçovun ən yaxın məsləhətçilərindən olmuş Karen bu barədə yazır: "Hər 10-15 ildən bir ermənilər Dağlıq Qarabağ məsələsini qaldırır və tələb edirlər ki, vilayət tarixi vətənin kiçik bir hissəsi olan sovet Ermənistanına birləşdirilsin". (Брутенц, - Карен, 1998).

Türkiyənin azad ediləcək erməni torpaqlarında iki vilayət partiya komitəsi yaradılmalı idi. Məsələn, Qars vilayət partiya komitəsinin birinci katibi vəzifəsinə Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi A. Koçinyan təsdiq edilmişdi". 1945-ci ilin sonu, 1946-cı ilin əvvəlində Ermənistan KP MK-nın birinci katibi Arutyunov xaricdə ermənilərin kütləvi repatriasiyasını əsas götürərək, Dağlıq Qarabağın və Naxçıvanın Ermənistanla birləşdirilməsi məsələsini ÜİK (b) P MK-nın ikinci katibi Malenkovla müzakirə etmişdi. (ARSPİHDA:F.1, siy.169, iş 249, v.5; Депортация азербайджанцев, <http://www.ksam.org/forum/index.php?showtopic=4137>)

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Həqiqətən də Q. Arutyunovun Moskvaya müraciətindən sonra 1945-ci il noyabrın 28-də Q.Malenkov Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi tələbini M. C. Bağırova göndərir. 1945-ci il dekabrın 10-da M. C. Bağırov cavabında coğrafi Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan SSR ilə hec vaxt bitişik olmadığını, əsaslandırır, bildirdi ki, əgər Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Ermənistan SSR –yə verilsə, Şuşa istisna təşkil etməli, eləcə də Ermənistanın Əzizbəyov, Vedi, Qarabağlar rayonları Azərbaycana birləşdirilməlidir. (f.1, siy.19, s.v.249, v.3-6a; Fon no: 930 1 0 0 - Kutu no:1 - Dosya no: 12 – Sıra no: 1)

Bundan sonra həmin məsələ qapadılmış, əvəzində azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiyası məsələsi ciddiləşmişdi.

Bu dövr sovet hökuməti SSRİ Ali Sovetinin 19 oktyabr 1946-cı il tarixli fərmanı ilə xaricdən Ermənistana “qayıdan” ermənilərə SSRİ ərazisinə daxil olduqları andan etibarən SSRİ vətəndaşı statusu vermək məcburiyyətində qalmışdı. 1946-cı ildə keçmiş SSRİ ərazisində yalnız ermənilər üçün tətbiq edilən və onların xatirinə milli ayrı seçkiliyə yol verən bu sadələşdirilmiş qayda 1936-cı il SSRİ Konstitusiyasına zidd idi. (MUSTAFA, 2009:5)

1946-cı ildə Suriya, Yunanıstan, Livan, İraq, Bolqarıstan və Rumıniyadan 50 min 900 nəfər erməni immiqrasiya edilmişdi. 1947-ci ildə Fələstin, Suriya, Fransa, ABŞ, Yunanıstan, Misir, İraq və Livandan 35,4 min nəfər erməni qəbul edilib Ermənistanda yerləşdirilmişdi. 1948-ci ildə Suriya, Livan, Fransa, ABŞ, Misir, Bolqarıstan və Rumıniyadan Ermənistana cəmi 10000 erməni köçürülmüşdür. (История армянского народа, 1980: 365). Bu planlaşdırılardan çox az idi. Ermənistan rəhbərliyi xaricdən köçürülən ermənilərin sayının azalma səbəbini onunla izah edirdi ki, xaricdən gələn ermənilər əsasən şəhər sakinləridir, onları dağlıq rayonlarda yerləşdirmək mümkün deyil, köçürülənlər isə yalnız İrəvan və onun ətraf rayonlarında məskunlaşmaq istəyirlər. Rəhbərlik xaricdən gələn erməniləri qəsdən dəmiryol stansiyalarında saxlatdırır, onlar arasında təbliğat aparırdı ki, əgər İrəvanın ətraf rayonlarında yerləşdirilməsələr, gəriyə – xaricə qayıtmaq haqqında Moskvaya teleqramlar vursunlar. Onlar bütün bunların Sovet hökumətinin xarici ölkələrdə nüfuzuna mənfi təsir edəcəyini İ. Stalinin nəzərinə çatdırdılar. Xaricdən isə hər gün Ermənistana köçmək arzusunda olan minlərlə erməninin siyahısı Moskvaya təqdim edilirdi.

Xaricdə fəaliyyət göstərən «Hnçak» və «Ramkavar» partiyaları, habelə Ümumerməni Xeyriyyə İttifaqı köçürülmənin təşkili üçün 1 milyon dollar xərcləsələr də, erməni diasporunda "Daşnaksütyun" partiyası tərəfindən aktiv şəkildə buna müqavimət göstərildi. Çünki xarici ölkələrdən gətirilən ermənilərin əksəriyyəti özlərini aldadılmış hesab edir, sosial inkişaf baxımından bərhad vəziyyətdə olan müsəlman kəndlərinə ayaq qoymaq istəmirdilər. Hələ 1947-ci il mayın 22-də Ermənistan KP MK-nın birinci katibi Q.Arutyunov Stalinə göndərdiyi məktubunda göstərmişdi ki, xaricdən gətirilən ermənilərin 300 nəfəri artıq geri qayıdıb, 21 nəfər sərhədi keçərək Türkiyəyə qaçıb, 110 nəfər isə sərhədi keçmək istəyərkən yaxalanıblar. Q.Arutyunov bunu iqtisadi problemlərlə izah edirdi. (Mustafa, 2009:5).

Türkiyənin etdiyi diplomatik maneərlər və 1947-ci il iyulun 12-də Türkiyənin ABŞ-la imzaladığı yardım haqqında müqavilə nəticəsində SSRİ Türkiyəyə qarşı ərazi iddiasından əl çəkmək məcburiyyətində qaldı. 1949-cu ildə repatriasiyanı dayandırmaq qərarı verildi. (Бахревский, 2016:35).

3.1. Azərbaycanlıların deportasiyası

Ermənilər Qars və Ərdahanı Ermənistanla birləşdirmək istəklərinə nail ola bilməsələr də, digər istəklərinə nail oldular. 1947-ci il dekabrın 23-də “Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” SSRİ Nazirlər Sovetinin 4083 sayılı və 1948-ci il 10 mart tarixli 754 sayılı qərarları imzalandı. (ARDA:F.28, siy.1, iş 185, v.1-8; Fon No: 930 1 0 0 - Kutu No: 2 – Dosya No: 34 – Sıra No: 1)

Həmin qərarla göstərilirdi ki, 1948-1950-ci illərdə “kəndçilik prinsipi əsasında” Ermənistan SSR-də yaşayan 100 min kolxozçu və digər azərbaycanlı əhali Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülsün. 1948-ci ildə 10 min, 1949-cu ildə 40 min və 1950-ci ildə 50 min nəfərin köçürülməsi nəzərdə tutulurdu. Həmin qərarın 11-ci bəndində göstərilirdi ki, Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə icazə verilsin ki, azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaltdıqları tikililəri və yaşayış evlərini xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər (ARDA:F 28, siy.1, iş 185, v.1-8)

Qərarla azərbaycanlıların Ermənistandakı dədə-baba yurdlarından köçürülmələrinin səbəbi göstərilməmişdi. Yalnız qərarın 10-cu maddəsində Ermənistan və Azərbaycan Nazirlər Sovetlərinə tapşırırdı ki, həmin qərarın yerinə yetirilməsi üçün bir ay müddətində konkret tədbirlər planı hazırlasınlar və SSRİ Nazirlər Sovetinə məruzə etsinlər. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 1948-ci il 2 fevral tarixli qərarına əsasən 1948-ci ildə Ermənistandan köçürüləcək 10 min nəfər əhalini qəbul etmək və yerləşdirməyi planlaşdırır. Qərarla onların köçürüləcəkləri rayonlar və köçürülənlərin yerləşdiriləcəyi kolxozlarda bütün lazımi tədbirlərin görülməsi tapşırılır. 754 sayılı qərarla isə köçürmə ilə əlaqədar tədbirlər planı ətraflı şərh olunur. Həmin qərarların icrası ilə əlaqədar 1948-ci il iyulun 9-da Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri T. Quliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin müavini V. Molotova məktubla müraciət edir ki, (Mustafa, 2009:5) köçürülənlərin qəbulu üçün hazırlıq işlərinin qeyri-qənaətbəxş olmasını, azərbaycanlıların əsasən Ermənistanın dağlıq rayonlarında yaşamalarını, Kür-Araz ovalığı rayonlarında yaşayış evlərinin olmadığını, torpağın yararlı hala salınmadığını nəzərə alaraq, Ermənistan azərbaycanlılarının yaşayış üçün daha əlverişli olan zonalara köçürülməsinə icazə verilməsini xahiş edir. O, təbii iqlim şəraiti, iqtisadi potensialı və ciddi işçi qüvvəsinə ehtiyacı olan üç qrup rayona köçürülməni təklif edir və bunu aşağıdakı kimi əsaslandırır:

1. Kür-Araz ovalığının qərb rayonlarına, o cümlədən Qasım İsmayılov, Səfərəliyev, Tovuz, Qazax və Ağstafa rayonlarına (heyvandarlığın, pambıqçılığın və əkinçiliyin sürətli inkişafını təmin etmək üçün).

2. Xaçmaz, Dəvəçi, Xudat, Qusar və Quba rayonlarına (Bakı şəhərini meyvə-tərəvəzlə təmin etmək üçün).

3. Gədəbəy (kartof istehsalını artırmaq üçün) Zaqatala, Qax, Nuxa, Vartaşen və Qutqaşen rayonlarına (əkinçilik və heyvandarlığın inkişafı üçün).

Əfsuslar ki, SSRİ Nazirlər Soveti T. Quliyevin təkliflərini nəzərə almır.

Köçürülmə işlərinin vəziyyəti ilə yerlərdə tanış olmaq və onu vaxtında başa çatdırmaq məqsədilə T. Quliyev və digər məsul şəxslər Ermənistanla gedərək, köçürülməsi nəzərdə tutulan əhaliyə Azərbaycanda onlara lazımi şərait yaradılmasına zəmanət vermiş, Ermənistan rəhbərlərindən

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Azərbaycanın daxili imkanlarının məhdudluğunu nəzərə alaraq, köçürülmə prosesinin tədricən həyata keçirilməsini xahiş etmişdilər.

1948-ci il 13 may tarixli qərarına əsasən həmin il Ermənistan SSR-in Yerevan şəhərinin Stalin və Spandaryan rayonlarından, habelə Basarkeçər, Vedi, Artasəd, Noyenberyan, Oktenberyan, Zəngibasar və başqa rayonlardan Azərbaycana 2757 təsərrüfatın (12177 nəfərin) köçürülməsi planlaşdırılırdı. (PAŞAYEV, 1995:10)

Bu dövr azərbaycanlılar müxtəlif təzyiqlərə məruz qaldıqları üçün pərakəndə halda köçənlər də olmuşdu. Məsələn, təkcə Dərələyəzin Safolar, İstisu (Cermuk) kəndlərinin 70 təsərrüfatından 46-sı erməni qonşularının təzyiqinə dözməyərək, 1948-ci ilin noyabrında pərakəndə halda Kəlbəcər dağlarını aşıb Azərbaycana qaçmışdılar. Qarlı dağ aşırımlarını keçərkən əhalidən 40 nəfəri borana düşüb ölmüşdülər (Mustafa, 2009:5).

Rəsmi məlumata görə 1948-ci ildə Ermənistandan Azərbaycana 2357 ailə (11046 nəfər) gəlmişdir. Lakin köçürülənlərin əksəriyyəti üçün müvafiq qərarlarda nəzərdə tutulan imtiyazlar kağız üzərində qalmışdı. Əhalinin əksəriyyəti qaramal tövlələrində, yaşamaq üçün yararsız olan uçuq-sökük ictimai binalarda yerləşdirilmişdi. (Paşayev, 1995:12)

Odur ki, vəziyyətin dözülməz olduğunu nəzərə alaraq, T. Quliyev 1949-cu il sentyabrın 21-də yenidən SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin müavini G. M. Malenkova müraciət etməli olur. O bildirirdi ki, 90 min adamı və 21 min təsərrüfatı yerləşdirmək üçün ən azı 20 min yaşayış evi tələb olunur. Bununla yanaşı, istehsal binaları, məktəblər, xəstəxanalar, su təchizatı müəssisələri, hamamlar və s. tikintisi də zəruridir. Bunun üçün ən azı 400 milyon manatlıq tikinti-quraşdırma işi görülməlidir. Belə böyük bir işin öhdəsindən isə Azərbaycan respublikası öz gücü ilə iki il müddətinə gələ bilməz. Bunları nəzərə alaraq, respublika Nazirlər Soveti 1949-cu ildə köçürmə planını 10 min nəfərə endirməyi xahiş edir.

Lakin SSRİ Nazirlər Soveti planda nəzərdə tutulan 40 min nəfərin köçürülməsini təkidlə tələb etmişdi. 1949-cu ilin oktyabr ayına olan məlumata görə, 1500 təsərrüfatı birləşdirən 6000 nəfərə isə köçürülmə biletləri verilmiş, 1949-cu il dekabrın 2-nə olan məlumata görə Ermənistandan 2368 təsərrüfat (10595 nəfər) köçürülmüşdür. Köçürülənlər əsasən Zərdab, Əli-Bayramlı, Kürdəmir, Göyçay, Mirbəşir, Salyan, İmişli, Sabirabad, Jdanov, Yevlax, Ucar, Saatlı rayonlarında yerləşdirilirlər. (Paşayev, 1995:13-14)

1950-ci il yanvarın 10-da Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti və Azərbaycan K(b)P Mərkəzi Komitəsi "Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığı rayonlarına köçürülmüş kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin təsərrüfat cəhətcə yerləşdirilməsi ilə əlaqədar təxirəsalınmaz tədbirlər haqqında" qərar qəbul edir. Həmin qərarla göstərilirdi ki, 1948-1949-cu illərdə Ermənistan SSR-dən 4674 təsərrüfat (təqribən 20000 nəfər) köçürülmüş (əslində qeyri rəsmilər nəzərə alınmasa belə rəsmi köçürülənlər 4715 dən çox idi-İ.G.) və onlar üçün cəmi 80 təzə ev tikilmişdir (Paşayev, 1995:16).

Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti 1950-ci ildə 3419 ailənin (13361 nəfər) köçürülməsi haqqında qərar qəbul etsə də, faktiki say nəzərdə tutulduğundan xeyli artıq olmuşdu, köçürülənlər üçün 3500 ev tikmək planlaşdırılsada, cəmi 470 ev tikilmiş, 1488 köçkün ailəsi isə həyətəyanı təsərrüfat sahəsi ilə təmin edilməmişdi.

Köçürülmə prosesi ciddi qanun pozğuntuluğu ilə müşayiət olunurdu. Ermənistandan azərbaycanlıların köçürülmə məsələləri üzrə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin nümayəndəsi Əliyevin Ermənistan SSR Nazirlər Soveti yanında Köçürülmə İdarəsinin rəisi Karapetyana və

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Nazirlər Soveti sədrinin müavini Piruziyana ünvanlanmış 28 noyabr 1949-cu il tarixli məktubunda qeyd edilirdi: “Son zamanlar Amasiya, Spitak və Vedi rayonlarının ayrı-ayrı təşkilatları köçürülmə barədə sənədlərin tam rəsmiləşdirilməsini, kolxozçuların köçürülməyə razılıq vermələrini gözləmədən, təsərrüfatları köçürmək üçün sürətli hazırlıq işləri aparırlar. Həmin təşkilatlar bu təsərrüfatların əmlakını bölüşdürür, kolxozları məcbur edirlər ki, yemi satsınlar və hətta nə vaxt yola düşəcəklərini göstərsinlər. Onlar kolxozçuların bu və ya digər rayona köçürülmək arzusunda olub-olmaması ilə hesablaşmırlar, halbuki hökumətin köçürülmə barədə qərarına əsasən, kolxozçuların nümayəndələri köçürüləcəkləri yerləri qabaqcadan görüb baxmalı və öz istəklərinə uyğun yerlər seçməlidirlər. Köçürülmə qaydalarının bu cür pozulması isə kolxozçuları məcbur edir ki, onlar yuxarı təşkilatlara şikayət etsinlər, onların köçmək istəmədikləri rayonlara köçürülmələrindən narazı olduqlarını bildirsinlər”. (Mustafa, 2009:5).

SSRİ hökumətinin azərbaycanlıların köçürülməsi haqqında verdiyi qərarlar Ermənistan hökumətinə şans vermişdi ki, İrəvan ətrafında Ermənistanın sərhədləri boyunca mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələri birdəfəlik xəritədən silinsin. Ermənistan hökumətinin nümayəndələri azərbaycanlı əhalinin köçürülməyə psixoloji cəhətdən hazırlanması üçün müxtəlif şayiələr buraxırdılar. 1948-ci il mayın 3-də Ermənistan SSR-in Daxili İşlər Naziri Xoren Qriqoryanın Mircəfər Bağirova göndərdiyi “Azərbaycanlı əhalinin qarşıdan gələn köçürülmə ilə əlaqədar əhval-ruhiyyəsi haqqında arayış”da xüsusən dağlıq rayonlarda əhalinin köçürülməyə kəskin mənfi münasibət göstərildiyi qeyd olunur. Həmin arayışda Amasiya, Zəngibasar, Bedi, Basarkeçər, Artaşat, Qarabağlar, Hoktemberyan, Qafan, Meğri və Sisyan rayonlarında yaşayan ayrı-ayrı azərbaycanlıların narazılıqlarının motivləri ifadə olunmuşdur. Arayışda diqqəti çəkən məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, ayrı-ayrı ermənilərin ifadələri ilə, dolayısı ilə olsa da, rəsmi Ermənistanın mövqeyi çatdırılır: “Daşnaklar bir zamanlar Naxçıvan MSSR-nin Ermənistana birləşdirilməsi məsələsini ortaya qoydular, lakin bu uğursuz nəticələndi. İndi isə bu məsələni yenidən qaldırmaq vaxtıdır, çünki Ermənistanın torpağı azdır” (www.ksam.org/forum/index.php?showtopic=4137. 24.04.2007). Ermənilər Türkiyə ilə sərhəd boyunda məskunlaşmış azərbaycanlılar arasında qabaqcadan belə bir xəbər yaymışdılar: “Azərbaycanlıların Ermənistandan köçürülməsi şübhə doğurmur. İlk növbədə, Araz və Axuryan çayları boyu yaşayan azərbaycanlılar köçürüləcək. Sərhəd rayonlarının kəndləri də azərbaycanlılardan təmizlənəcək...” Başqa bir şayiədə isə ermənilər öz arzularını belə ifadə edirdilər: “Azərbaycanlıları təkcə Ermənistandan deyil, eləcə də Naxçıvan MSSR-dən köçürmək və Naxçıvanı Ermənistan ərazisinə birləşdirmək lazımdır”

Digər tərəfdən, yaranmış fürsətdən istifadə edən Ermənistan rəhbərləri Gürcüstanla sərhəddə yerləşən strateji əhəmiyyətli azərbaycanlı kəndlərinin də köçürülməsi üçün müxtəlif üsullara əl atmışdılar. Noyemberyan rayonunun Ləmbəli və Aşağı Körpülü kəndləri Gürcüstanın Marneuli rayonu (Borçalı) ilə həmsərhəd olmaqla yanaşı, olduqca məhsuldar torpaqları var idi. Ləmbəli kəndini “Ermənistanın Kaliforniyası” adlandırırdılar (Григорьян, 1948 www.ksam.org/forum/index.php?showtopic=4137).

Ermənistan rəhbərləri bu kəndlərin sakinlərinin razılığı olmadan onları “kənüllü köçmək istəyən” ilk təsərrüfatların siyahısına daxil etmişdilər. Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinin 29 sentyabr 1948-ci il tarixli qərarına əsasən Ləmbəli kolxozu əsasında zeytun sovxozu, Aşağı Körpülü kolxozu əsasında isə subtropik bitkilər sovxozu yaradılması və həmin təsərrüfatlarda xaricdən gələn ermənilərin yerləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdu. 70 təsərrüfatdan (370 nəfər)

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

ibarət Aşağı Körpülü kəndinin sakinlərinin bir hissəsi qonşu Qazax rayonuna, habelə Gürcüstanın Borçalı rayonuna, Noyemberyan rayonunun Yuxarı Körpülü kəndinə və Allahverdi filiz mədəninə köçürülərək kənd boşaldılmışdı. Ləmbəlililər isə Salyan rayonuna köçməkdən imtina etmişdilər. Ona görə də, 245 təsərrüfatdan 1192 nəfərdən ibarət olan bu kəndin köçürülməsi təxirə salınaraq, 1949-cu il köçürülmə planına daxil edilmişdi. Həmin il yaz-yay aylarında Ermənistan rəhbərləri ləmbəlilərin deportasiya olunması üçün müxtəlif təzyiqlər üsullarına əl atır, hətta hüquq-mühafizə orqanlarının vasitəsilə əhalini qorxudaraq, onlardan kəndi tərk etmələrini tələb edirdilər. Noyemberyan rayonunun rəhbərləri Ləmbəli kolxozunun əmlakını, mal-qarasını zorla Yuxarı Körpülü kəndinə təhvil verirlər (Paşayev, 1995:13). Əlacsız qalan ləmbəlilərin bir qismi Gürcüstanın azərbaycanlılar yaşayan kəndlərinə səpələnməli olurlar. Marneuli rayonunda sığınacaq tapmış ləmbəliləri noyabrın 28-də döyə-döyə komalarından çıxararaq, yenidən Ləmbəliyə qaytarırlar. Lakin artıq ləmbəlilərin əksər evlərində xaricdən gələn erməniləri yerləşdiriblərmiş. Ona görə də, onları evlərinə buraxmır, Sadaxlı dəmiryol stansiyasında yük vaqonlarına dolduraraq, oradan İrəvan yaxınlığındakı Uluxanlı stansiyasına gətirirlər. Uluxanlı stansiyasında üç gün qar-boran içərisində qalan ləmbəliləri bir sutka ərzində Sevan şəhərinə, oradan qayıqlarla 8 saat ərzində Basarkeçər in Zağalı kəndinə, oradan xizəklərlə 18 km aralıda Zod və Ağkilsə kəndinə gətirib yerləşdirirlər.

Basarkeçərdən geri qayıdan ləmbəlililər Gürcüstanla sərhəddə – Ləmbəliyə yaxın yerdə yeraltı daxmalar tikərək, orada yaşamağa məcbur olurlar. Ləmbəlilələrin şikayətlərinə yalnız İ. Stalinin ölümündən sonra baxılmışdı. Moskvadan xüsusi komissiya gəlib, ləmbəlilələrin şikayətlərinin haqlı olmasını Ermənistan rəhbərlərinin nəzərinə çatdırmışdı. Yalnız bundan sonra, 1954-cü ildə Ermənistan KP MK “Ləmbəlidə evlərin keçmiş sahiblərinə qaytarılması və onların sovxozda işə qəbul edilməsi barədə” qərar qəbul etmişdi (Paşayev, 1995:26-27).

Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri T. Quliyev SSRİ Nazirlər Soveti qarşısında vəsatət qaldırmışdı ki, sonrakı illərdə köçürmə planı aşağıdakı kimi müəyyən edilsin: 1951-ci ildə 10000 nəfər, 1952-ci ildə 20000 nəfər, 1953-cü ildə 20000 nəfər, 1954-cü ildə 15000 nəfər. Lakin 1951-ci ildə 911 təsərrüfat (3714 nəfər), 1952-ci ildə 1257 təsərrüfat (5512 nəfər), 1953-cü ildə 1898 təsərrüfat (8254 nəfər) köçürülmüşdü. . (Paşayev, 1995:15)

SSRİ Nazirlər Sovetinin yuxarıda adlandırdığı qərarlarının icra edilməsinin məcburiliyi ona gətirib çıxarmışdı ki, Ermənistanda deportasiya edilənədən mülayim iqlim şəraitində yaşamış əhalinin xeyli hissəsi Kür-Araz ovalığında ictimai binalarda yatalaqdan, qızdırmadan, malyariyadan və digər yoluxucu xəstəliklərdən məhv olmuş, 1951-ci ilin əvvəlindən etibarən, iyunun 1-nə kimi 217 təsərrüfat geri qayıtmışdır. Geri qayıtmaların kütləvi şəkildə almağından qorxuya düşən Ermənistan rəhbərliyi böyük hay-küy qaldırır, onları qəbul etməkdən imtina edir. 1953-cü ildə İ. Stalinin ölümündən sonra Ermənistandan türklərin köçürülməsinin sürəti azalır və əhalinin geri qayıtma prosesi sürətlənir. Ermənistan rəhbərləri Əştərək, Martuni (Qaranlıq), Qarabağlar, Abovyan (Ellər), Eçmiədzin rayonlarından türklərin izinin silinməsinə nail olsalar da, Zəngibasar rayonunun Zəhmət, Qaraqışlaq, Yuxarı Necili, Vedi rayonunun Xalisa, Yengicə, Arazdəyən, Qaralar, Şidli, Şirazlı kəndləri, Basarkeçər və Krasnoselo rayonlarının kəndləri qismən köçürülmə qrafikindən yayına bilmişdilər. Geri qayıdan əhaliyə qarşı Ermənistan hökumətinin hər cür iqtisadi sanksiyalar tətbiq etməsinə baxmayaraq, əhalinin böyük əksəriyyəti öz kəndlərində və ya əgər onların evlərinə ermənilər yerləşdirilmişdisə, qonşu türk kəndlərində yenidən məskunlaşmağa başlamışdılar. Ermənistanda öz evləri ermənilər tərəfindən zəbt edilən

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

və başqa kəndlərdə məskunlaşmaq imkanından məhrum edilən yüzlərlə ailə isə özlərinə yaşayış şəraiti düzəldə bilmədiklərindən yenidən Azərbaycana qayıtmağa məcbur olmuşdular.

Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin yanında Köçürülmə üzrə Baş İdarənin məlumatına görə, 1954-cü ildə 749 təsərrüfat (3368 nəfər), 1955-ci ildə 207 təsərrüfat (965 nəfər), 1956-cı ildə 360 təsərrüfat (1543 nəfər) deportasiya edilmişdir.

Ermənistan rəhbərləri xaricdən gələn erməniləri yerləşdirmək bəhanəsi ilə Naxçıvanla İrəvan arasında əvvəllər tamamilə azərbaycanlılar yaşayan ərazilərdə xeyli miqdarda erməni əhalisinin yerləşdirilməsinə nail oldular. Köçürülmə nəticəsində İrəvanın ətrafındakı Əştərək, Qarabağlar, Qəmərli, Vedi, Zəngibasar, Hoktemberyan, Eçmiədzin rayonlarının və Arpa-Sevan xətti ətrafında yerləşən rayonların azərbaycanlılar yaşayan münbit torpaqları ermənilərin əlinə keçdi və bununla da Türkiyə ilə sərhəd boyunca özləri üçün “etibarlı sərhəd zolağı” təmin etdilər.

1953-cü ildən sonra azərbaycanlıların Ermənistan SSR-dən çıxarılması davam etmişdir. 1961-ci ildə SSRİ hökuməti xaricdə yaşayan ermənilərin yeni dəstəsinin qəbul edilməsi haqqında qərar qəbul etmişdir. Ermənistan KP MK-nın **1961-ci il oktyabr** plenumunda qərara alınmışdır ki, ermənilərin 1946-1948-ci illərdə köçürülməsi zamanı əldə edilən təcürbəyə əsaslanaraq, onlara mənzil fondu ayırmaqla, məktəblər və s. sosial obyektlər təşkil edilməklə onların yerləşdirilməsinə başlanılsın. 1962-ci ilin əvvəlindən başlayaraq Kiprdən, Misirdən, İrandan, ABŞ-dan, Türkiyədən, Uruqvaydan, Argentinadan ermənilərin yeni köç dalğası başladı. 1962-1965-ci illərdə Ermənistana 7 min erməni köçürülmüşdür. Ümumiyyətlə isə, 1962-1973-cü illərdə xaricdən Ermənistana 26,1 mindən artıq erməni yerləşdirilmişdir (История армянского народа, 1980:417-418; Arzumanlı V. və Mustafa N, 1998: 124).

Bu dövrdə xaricdə yaşayan ermənilərin Ermənistana köçürülməsi faktını, “Sovet Ermənistanı” qəzetində çap olunan məqalələrdən də görmək olar. Qəzetin 3 oktyabr 1964-cü ildə çap olunan nömrəsində “Misir Erməniləri Leninkana gəlmişlər” adlı məqalədə yazılır: “Ermənistan SSR Xarici İşlər naziri B.Martirosyan yoldaş Misirdən Sovet Ermənistanına gələn ermənilərin yeni qrupunu salamladı və təbrik etdi... Sovet Ermənistanının yeni vətəndaşları, Misirdən gələn 41 ailənin üzvləri münasib və işıqlı mənzillərdə yerləşdirildilər (Sovet Ermənistanı qəzeti, 1964, 3 oktyabr). Bunu Ermənistanın KP MK-nın o zamankı birinci katibi Y.N.Zarobyanın 1964-cü ildə etdiyi məruzəsindən də görmək olar: “...Vəzifə xarici ölkələrin mütərəqqi təşkilatları ilə əlaqəni bundan sonra da genişləndirməkdir... Xarici ermənilərin kütləvi surətdə Sovet Ermənistanına qayıtmasının təşkil edildiyi xəbəri həmvətənlərimiz tərəfindən böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılanmışdır. 1962-1963-cü illərdə İrandan, Kiprdən, Yunanıstan və digər ölkələrdən bizə üç mindən artıq erməni gəlmişdir. Respublika, partiya, sovet və komsomol təşkilatlarının şərəfli işini qeyd etmək lazımdır ki, ermənilərin nümunəvi qəbulu və yerləşdirilməsində böyük işlər görmüşlər...” (Sovet Ermənistanı qəzeti, 1964, 3 oktyabr-N117, 10 noyabr – N133).

Qəzetin 10 noyabr 1964-cü ildə çap olunan 133 sayılı nömrəsində “Suriyadan vətənə qayıdan ermənilərin ikinci karvanı Sovet Ermənistanına gəlmişdir” adlı məqalədə yazılır: “Suriyadan vətənə qayıdan ermənilərin ikinci karvanı noyabrın 9-da xüsusi qatarla Batumdan Sovet Ermənistanına gəlmişdir. 329 nəfər erməni doğma torpaqda əbədi məskən salmışdır... Təkcə son iki ildə Kiprdən, Birləşmiş Ərəb Respublikasından, İrandan, Suriyadan qayıtmış 1200 erməni Kirovakanda məskən salmışdır...” (Sovet Ermənistanı qəzeti, 1964, 10 noyabr)

Qəzetinin 1965-ci il 13 mart tarixli sayında Sovet Ermənistanının yeni vətəndaşlarının respublika toplanışında çıxış edən pensiyaçı Nşan Hovhannesyan deyir: “Biz Ermənistana qayıtdıqdan

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

dərhal sonar həm mənzillə, həm də işlə təmin olunmuşuq. İndi təkçə Kirovakanda vətənə qayıdanlardan 682 nəfər dövlətdən pensiya alır. Son iki ildə 1187 nəfər vətənə qayıdaraq Kirovakanda məskən salmışdır...” (Sovet Ermənistanı qəzeti, 1965, 13 mart).

Bu dövrdə də həyata keçirilən diskriminasiya siyasəti nəticəsində azərbaycanlıların Ermənistan ərazisindən Azərbaycana kütləvi axını davam etmişdir.

1965-ci ilin aprel ayının 23-25-ində İrəvan şəhərində erməni katolikosu və respublikanın rəhbərlərinin iştirakı ilə 400 min erməni əhalisi küçələrə çıxaraq, “genosid qurbanları”nın xatirəsinə ucaldılmış memorial tikinti yerinə getmişlər. Kütlənin başı üzərində qara parça ilə örtülmüş rəmzi tabut tutmuş və “Böyük Ermənistan”, “Qoparılmış ərazilər Ermənistana qaytarılmalıdır!”, “İntiqam!” sözləri yazılmış şüarlar səsləndirmişlər. Təbii ki, bu hadisədən sonra azərbaycanlı əhali daha çox sıxışdırılmış, xüsusən İrəvanda, Göyçədə, Leninkanda, Kirovakanda, Qafanda avtobuslarda, bazarlarda, ictimai yerlərdə azərbaycanlılar təhqir olunub, döyülüb, ermənilər tərəfindən mənəvi terrora məruz qalırlar (Didərginlər, 1990: 92-97; Qaziyev, 2009:113; Ermənistan Azərbaycanlıların tarixi coğrafiyası, 1995:55).

Proses 1988-ci il hadisələrinə gətirəcək ideoloji plan üzrə davam etmişdir. Belə ki, 1967-ci ilin əvvəllərində erməni-daşnak dairələri və təxribatçıları tərəfindən əvvəlcədən hazırlanan plana əsasən Dağlıq Qarabağda milliyətcə erməni olan Movsesyan soyadlı şəxs qətlə yetirilir. Planın ikinci mərhələsinə uyğun olaraq xüsusi erməni təhrikçilərinin rəhbərliyi altında quduzlaşmış kütlə Movsesyanın ölümü ilə bağlı məhkəmə iclasının keçirildiyi kinoteatrın zalına girərək şübhəli şəxs kimi həmin prosesdə dindirilən 2 azərbaycanlıyı zorla mühafizəçilərin əlindən alıb xüsusi amansızlıqla öldürürlər. Təqsirləndirilən, lakin sonradan bəraət almış digər azərbaycanlı Zöhrab Məmmədov isə dustaq maşını ilə birlikdə yandırılır. Əsas məqsəd hadisələri milli zəminə yönəltmək, nəticədə azərbaycanlıların bütün Qarabağ ərazisindən köçürülməsini və ərazinin Ermənistanla birləşdirilməsinin təməlini qoymaq idi.

1918-ci ildə Ermənistanda azərbaycanlılar respublika əhalisinin 45 faizini, 575 min nəfər təşkil etdiyi halda, əksinə, 1979-cu ildə keçirilən Ümumittifaq siyahıyalmasına görə, Ermənistanda azərbaycanlılar 160841 nəfər, yaxud Ermənistan əhalisinin (3037259 nəfər) 5,3 faizini təşkil edirdilər. İrəvanda əhalinin bir hissəsini təşkil edən azərbaycanlıların sayı isə 1979-cu ildə 0,7% idisə, 1989-cu ildə bu rəqəm 0,1% -ə enir.

Araşdırmalar göstərir ki, azərbaycanlıların indiki Ermənistan ərazisindəki tarixi etnik torpaqlarından köçürülməsi (deportasiyası) haqqında SSRİ Nazirlər Sovetinin 23 dekabr 1947-ci il tarixli qərarı artıqlaması ilə yerinə yetirilmişdir. Həmin qərarla Ermənistanın 22 rayonundan 100 min azərbaycanlının köçürülməsi nəzərdə tutulmuşdusa da, əslində, qərar zorakı üsullarla həyata keçirilmiş, 24 rayondan və İrəvan şəhərindən (200-dən artıq yaşayış məntəqəsindən) 150 minə yaxın artıq azərbaycanlı deportasiya edilmişdir.

Ermənistan KP MK-nın 1975-ci il yanvar plenumunda 476 kəndin boş qaldığı qeyd edilmişdi. (Mustafa, 2009:5). Bu, Ermənistanda mövcud yaşayış məntəqələrinin üçdə birindən çoxunun xaraba qalması demək idi. Bütün bunlar o nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Sovet hakimiyyəti illərində Ermənistan rəhbərləri azərbaycanlılar yaşamaqdansa, kəndlərin xaraba qalmasını üstün tutmuş, “Türksüz Ermənistan” planlarına sadıq qalmışlar.

Ermənistandan azərbaycanlıların deportasiyası ilə paralel olaraq, yaşayış məntəqələrinin adlarının dəyişdirilməsi, təhsil və mədəniyyət ocaqlarının bağlanması, rayonların birləşdirilməsi əməliyyatları da aparılırdı. Hələ 1932-ci ildə Z. Qorqodyanın Yerevanda nəşr

olunan "1831-1931-ci illərdə Sovet Ermənistanının əhalisi" kitabında qeyd alınmış 2310 yaşayış məntəqədən 2 min məntəqənin türk mənşəli olduğu qeyd edilirdi. (Bayramov, 2007) Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra 1000 məntəqənin adı erməni toponimləri ilə əvəz olunmuş və bu hələdə davam etməkdədir. Belə ki, Ermənistanın Daşınmaz Əmlakın Kadastr Dövlət Komitəsinin rəhbəri Manuk Vardanyan bildirib ki, 2006-cı ildə 57, 2007-ci ildə isə respublikanın başqa 21 yaşayış yerinin adı dəyişdirilib. (<http://sumqayit1988.com/pogroms/>) Ermənistan SSR Ali Sovetinin 19 sentyabr 1950-ci il fərmanı ilə aşağıdakı dəmiryol stansiyalarının adları dəyişdirilmişdir.

Ermənistan SSR Ali Sovetinin 19 sentyabr 1950-ci il fərmanı ilə adları dəyişdirilmiş dəmiryol stansiyaları

Kolagirən	Hamamlı	Ortakilsə	Tomardaş	Arpaçay	Buğdaşen	Qaraqula	Dərələyəz	Boğudlu	Qaraburun	Qamışlı	Uluxanlı	İmanşalı	Qəmərli	Şirazlın
Tumanyan	Spitak	Maisyən	Vardakar	Axuryan	Baqravan	Gedap	Araqadz	Arteni	Qarmraşen	Sovetaşen	Masis	Mxçyan	Artaşat	Ayqava

Rəhbər məsul vəzifələrə azərbaycanlıların əvəzinə erməniləri yerləşdirilməsi məsələsini həll etmək məqsədilə Ermənistan SSR Ali Sovetinin 19 mart 1951-ci il fərmanı ilə Dilican rayonu İcevanla, Əzizbəyov Mikoyanla, Ələyəz Abaranla, Qarabağlar Vedi ilə, Qukasyan Amasiya ilə birləşdirilmişdir. Belə ki, Ermənistanda köçürmə aksiyasını həyata keçirdikdən sonra türkdilli əhalinin azalmasını əsas götürərək Qarabağlar, Vedi, Zəngibasar, Krasnoselo rayonlarının partiya komitələrinin birinci katibləri, digər 10 rayonda isə ikinci və üçüncü katiblər dəyişdirilərək, yerlərinə erməniləri təyin edilir.

Ermənistanda bu siyasət mədəniyyət və incəsənət sahəsinə də tətbiq edilir. 1966-cı ildə İrəvanda 1926-cı ildən dövlət statusu ilə fəaliyyət göstərən və 1940-cı ildə Şekspir faciəsinin quruluşuna görə SSRİ-də ən yaxşı Ümumittifaq Teatr Müsabiqəsinin qalibi olan Cəfər Cabbarlı adına Azərbaycan Dram Teatrı bağlandı. Elə həmin vaxtdan Azərbaycan bədii və informasiya ədəbiyyatı, o cümlədən Qarakilsə, Qafan, Mehri, Qrabağlar Vedi, Kalinin, İcevan və Masis regional qəzetlərinin nəşri dayandırıldı.

İrəvan Pedaqoji İnstitutunun təhsil Azərbaycan dilində olan fakültələri – dil-ədəbiyyat, tarix, coğrafiya, fizika-riyaziyyat fakültələri, Ermənistan Dövlət Qiyabi Pedaqoji İnstitutunun eyniadlı fakültələri bağlanaraq Azərbaycandakı müvafiq institutlara köçürüldülər. Ermənistandan köçürülən əhalinin Xanlar rayonunda məskunlaşmasına hər cür maneçilik törədildiyi halda, İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Texnikumu Xanlar rayonuna köçürüldü.

Bütün bunlar yüksək səviyyəli azərbaycanlı əhalisinin Ermənistandan, xüsusən də şəhərlərdən sürətli çıxmasına səbəb oldu. Odur ki, 1988-ci ildə Qarabağ münafiqəsinin əvvəlində Ermənistandakı Azərbaycan əhalisinin böyük əksəriyyəti əsasən dağlıq rayonlarda yaşayan kəndlilərdən ibarət olmasına gətirib çıxardı.

SSRİ Ali Soveti 14 noyabr 1989-cu ildə "Zorla köçürülmüş xalqlara qarşı repressiya tədbirlərinin qanunsuz və cinayətkar tədbirlər hesab edilməsi və onların hüquqlarının təmin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

olunması haqqında” bəyannamə və SSRİ Nazirlər Soveti buna müvafiq olaraq xüsusi qərar qəbul etmişdir. Həmin bəyannamədə bütöv xalqları zorla köçürmək praktikasını beynəlxalq hüququn əsaslarına, sosializm quruluşunun humanist təbiətinə zidd olan ən ağır cinayət kimi qətiyyətlə pisləmiş, repressiyaya məruz qalmış bütün Sovet xalqlarının hüquqlarının bərpası üçün müvafiq qanunvericilik tədbirlərinin görülməsi zəruri hesab edilmişdi. SSRİ Ali Sovetinin 14 mart 1991-ci il tarixli qərarı ilə repressiya olunmuş xalqların qanuni hüquqlarının bərpa edilməsi haqqında qərar qəbul etmişdir. Lakin adları çəkilən sənədlərdə deportasiya olunmuş xalqların sırasında Ermənistandan deportasiya olunan azərbaycanlıların adı çəkilməmişdir. Bu, keçmiş SSRİ rəhbərliyinin Azərbaycan xalqına qarşı qərəzli münasibətindən irəli gəlirdi.

Prezident H.Əliyevin 18 dekabr 1997-ci il tarixli “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR-dəki tarixi etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” fərmanı həmin illərdə xalqımıza qarşı həyata keçirilmiş tarixi cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi, onun beynəlxalq ictimaiyyətin nəzərinə çatdırılması üçün zəmin yaratmışdır.

Fərmanın 1-ci bəndinə əsasən 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyanın hərtərəfli tədqiq edilməsi, Azərbaycan xalqına qarşı dövlət səviyyəsində keçirilmiş bu tarixi cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi və onun beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması məqsədi ilə dövlət komissiyası yaradılmışdır. Sənədin 2-ci bəndində isə Nazirlər Kabinetinə tapşırıqlar ki, fərmanın icrası ilə bağlı məsələləri həll etsin. Çox təəssüf ki, indiyədək bu tarixi cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi məsələsi həll edilməmişdir. Beynəlxalq ictimaiyyət hələ də Azərbaycan xalqının başına gətirilən bu faciənin miqyasından xəbərsizdir.

Azərbaycanlıların deportasiyasının 1988-1989-cu illər mərhələsi

Azərbaycanlıların öz dədə-baba torpaqları olan indiki Ermənistan ərazisindən məcburən və kütləvi zorakılıqla qovulmasının sonuncu mərhələsi 1988-1989-cı illərdə baş vermişdir.

1988-ci il fevralın 20-də keçmiş DQMV-nin Xalq deputatları Soveti “Dağlıq Qarabağın Azərbaycan SSR-nin tərkibindən çıxarılaraq, Ermənistan SSR-in inzibati-ərazi bölgüsünə daxil edilməsi haqqında” qərar qəbul etməsi millətlərarası münasibətləri daha da kəskinləşdirdi.

1987-ci ilin sonlarından Ermənistan SSR-in Qafan rayonunda azərbaycanlıların öz tarixi torpaqlarından qəddarlıqla deportasiya prosesi başlayıb. 1988-1989-cu illərdə Ermənistanın başqa rayonlarında (Amasiya, Ararat, İcevan, Yeğeqnadzor, Meğri, Sisyan, Gorus, Qukark, Vardenis, Masis, Əzizbəyov, Artasat, Hoktemberyan, Noyemberyan və s.) və şəhərlərində (Yerevan, Kirovakan, Hrazdan, Stepanavan, Spitak, Cermuk, Gümrü və s.) yaşayan azərbaycanlıların da aqibəti eyni olub. Ermənistanda yaşayan 250 mindən çox azərbaycanlı öz tarixi torpaqlarından zorla qovulub, onlardan 216 nəfər vəhşicəsinə qətlə yetirilib, 1154 nəfər isə yaralanıb. Onlar erməni zorakılığı qarşısında öz həyatlarını xilas etmək üçün Azərbaycana sığınmışlar.

1988-ci il fevralın 13-də DQMV-nin mərkəzi Xankəndi şəhərində (o dövrdə Stepanakert) Qarabağ məsələsi ilə əlaqədar ermənilərin ilk nümayişi keçirilib. Fevralın 16-dan martın 2-dək DQMV-də müxtəlif mitinqlər təşkil edilib. Fevralın 20-də DQMV Xalq Deputatları Sovetinin erməni əsilli deputatları (azərbaycanlı və digər millətlərdən olan deputatlar iclasda iştirak etməyib) vilayətin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi təklifinin lehinə səs verib. Fevralın 21-də isə Sov.İKP MK “Dağlıq Qarabağ hadisələri haqqında” qərar çıxarıb və bu sənəddə Vilayət Sovetinin qərarı “millətçi elementlər tərəfindən təhrik edilmiş” aksiya adlandırılıb. Buna

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

baxmayaraq, fevralın 22-də Xankəndi-Ağdam şosesində yerləşən Əsgəran qəsəbəsi yaxınlığında ermənilər DQMV-nin Xalq Deputatları Sovetinin yuxarıda qeyd olunan qərarına qarşı etiraz edən dinc azərbaycanlı nümayişçilərə atəş açırlar. Nəticədə iki azərbaycanlı gənc həlak olur. Martın əvvəlində Dağlıq Qarabağı Ermənistanla birləşdirməyi qarşısına məqsəd qoyan “Qarabağ” təşkilatı Yerevanda, “Krunk” təşkilatı isə Xankəndidə fəaliyyətə başlayır. (www.president.az/pages/9/print?locale=en)

Ermənistan siyasi və dini dairələrinin bu mənfur addımlarından sonra ermənilər, hər yerdə olduğu kimi, Göyçədə də açıq hərbi təcavüzə cəhd göstərdilər. 1988-ci il mart ayının 26-sını “Sumqayıtın qisas günü” elan etmiş “Krunk” cəmiyyətinin çağırışına cavab olaraq ermənilər Basarkeçərdə də qanlı aksiyalar törətmək iddiasına düşmüşdülər. Guya bu qırğının qarşısını almaq istəyən SSRİ rəhbərliyinin hiyləgər taktikası da əslində hələ 1988-ci il martın 26-da, yəni faciəvi 1918-ci il qırğınlarının 70-ci ildönümü günlərində Ermənistanın türklərdən təmizlənməsi üçün real şərait yaratmışdı. Belə ki, guya millətlərarası toqquşmaya yol verməmək mahiyyəti daşıyan fəvqaladə vəziyyətə rejimi, o vaxt cəmi 300-500 türkün yaşadığı Yerevan şəhərində, bir nəfər türkün belə yaşamadığı Leninkəndə tətbiq edilmiş, türklərlə ermənilərin qarışıq yaşadığı kənd rayonları isə “unudulmuşdu”. Əlverişli şəraitdən yararlanan “Krunk” əsasını Türkiyə və İrandan köçürülənlərin təşkil etdiyi Martuni və Kamo rayonlarındakı fəalları səfərbər edərək, demoqrafik üstünlük türklər tərəfdə olan Basarkeçərə yeritmişdilər və ...Martın 26-da “Krunk” fəalları gözlənilən tam əksi olan mənzərə ilə rastlaşdılar. Basarkeçər rayon mərkəzinin türk kəndlərinə yaxın qəsəbəsində – “Zod ORS” deyilən hissədə yaşayan ermənilər gecə ikən qəsəbəni tərk edərək, təhlükəsiz evlərə çəkilməmişdilər. Azərbaycanlılar bacardıqları qədər özlərini müdafiə etməyə cəhd etmişdilər. (Vilayətoğlu, 2006:113).

1988-ci ilin yazında 17 türk kəndi nümayəndələrinin iştirakı ilə Nərimanlı kəndi ərazisindəki Göy körpüdə və Krasnoselo rayonu ərazisindəki türk kəndlərinin birləşmiş səyi ilə Şorça kəndində başlamış bu mitinqlərdə “Göyçənin Ermənistan SSR-in tərkibindən çıxarılaraq, Azərbaycan SSR-in ərazi – inzibati bölgəsinə daxil edilməsi” tələbi irəli sürülmüşdür. Təəssüflər olsun ki, Göyçə azərbaycanlılarının bu haqlı tələblərinə dəstək olaraq, noyabr ayının 17-də Bakıda “Azadlıq” meydanında yüzminlərlə insanın iştirakı ilə keçirilən mitinq zamanı Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılara muxtariyyət verilməsi tələbi ilə qətnamə qəbul olunsa da, bu tələb o zamankı Azərbaycan rəhbərliyi tərəfindən dəstəklənmədi (Vilayətoğlu, 2006: 114).

İyunun 14-də Ermənistan SSR Ali Soveti DQMV-nin Ermənistan SSR-in tərkibinə “daxil edilməsi” haqqında qərar qəbul edir. (www.president.az/pages/9/print?locale=en) . İyun ayının 15-i və 16-da Göyçə mahalında, Basarkeçər rayonunun Şişqaya və Nərimanlı məntəqələrində, Krasnoselo rayonunun Şorça və Gökənd kəndlərində ermənilərin yaramaz hərəkətlərinə qarşı iyirmi mindən çox azərbaycanlı öz etiraz səsini qaldırırlar (İsmayıl, 1995:22).

Azərbaycan SSR Ali Soveti 14 iyun qərarına etiraz olaraq iyunun 17-də DQMV-nin Azərbaycan SSR-in tərkibində olmasını yenidən təsdiq edir. İyulun 18-də isə SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti Azərbaycan SSR-in və Ermənistan SSR-in milli-ərazi bölgüsünün dəyişdirilməsinin mümkün olmaması barədə qərar çıxarır. Bununla SSRİ Ali Soveti SSRİ Konstitusiyasında (maddə 78) təsbit olunmuş müvafiq müddəanı rəhbər tutaraq respublikaların ərazi bütövlüyü prinsipini müdafiə edir (www.president.az/pages/9/print?locale=en)

Bu qərardan sonra Ermənistanın siyasi dairələrində də milli münaqişəyə təhrik edən siyasi tələblər irəli sürülməyə başladı. 1988-ci il iyun ayında keçirilən on birinci çağırış Ermənistan

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

SSR Ali Sovetinin yeddinci sessiyasında DQMV Xalq Deputatları Sovetinin bu qərarı müzakirəyə çıxarıldı. Bu sessiyada erməni deputatlar öz siyasi riyakarlığını nümayiş etdirərək bu qərarı ciddi cəhədlə müdafiə etmişlər. Sevan seçki dairəsindən deputat olan A.M.Kirakosyan öz nitqində deyirdi: “Deputat yoldaşlar! Ali Sovetin bu günkü sessiyasında müzakirə olunan məsələ-Azərbaycanın tərkibindən çıxarılıb Ermənistanın tərkibinə keçməsi barədə DQMV Sovetinin qərarı qanuni tələbdir və bu həyata keçirilməlidir...” . Bu sessiyada DQMV qəbul etdiyi qeyri-qanuni qərar müdafiə olundu və Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi haqqında qərar qəbul olundu.

Dağlıq Qarabağ ermənilərinin bu əsassız qərarı həmişəki kimi erməni katalikosu Vazgen tərəfindən də birmənalı müdafiə olunmuşdur. 1988-ci il iyulun 7-də Ermənistan televiziyası ilə çıxışında ermənilərə müraciət edərək deyirdi: “Mən bütün dünya ermənilərinin katalikosu müqəddəs Eçmiadzindən yenidən öz sözümlə sizə müraciət edirəm. Keçən fevralın sonlarında Qarabağın erməni əhalisi birgə qərarla ana Ermənistana birləşmək arzusununu ifadə etdi. Sovet Ermənistanı və xarici ermənilər fəxr ediləcək birlik və intizamla qarabağlıların ədalətli arzularına tərəfdar çıxdılar... Erməni analar, bacılar qardaşlar, xüsusilə siz gənclər xalqın və vətənin ali mənafeyini unutmayın. Araratı qoruyun...” (Sovet Ermənistanı qəzeti, 1988:12 iyul; 23 iyun.).

1988-ci ilin sentyabr-oktyabr aylarında erməni millətçiləri ardı-arası kəsilməyən mitinqlər keçirir, bu bölgələrdən türklərin çıxarılmasını tələb edirdilər. Evlərə od vurulur, insanlar işgəncə ilə öldürülür, qadınların sinəsinə xaç çəkilir, uşağa, qocaya rəhm edilmirdi. Bu ərazilərdə iqtisadi blokada davam etdirilirdi. Bütün bunlara isə SSRİ rəhbərliyi laqeydcəsinə göz yumurdu.

1988-ci il noyabr ayının 22-də Ermənistanın SSR Ali Sovetinin sessiyası öz işini yarımçıq dayandıraraq, bütün stansiya rəhbərlərinə “noyabr ayının 28-dək respublikanın türklərdən təmizlənməsini təmin etmək” tapşırığı verildi. Ermənistanın bütün rayonlarına şamil edilən bu qərarın təsir dairəsinin mərkəzinə şübhəsiz ki, Göyçə mahalı və Ağbaba bölgəsi düşürdü. Çünki 1988-ci ilin noyabr ayınadək digər rayonlardan türklərin deportasiyası, demək olar ki, başa çatdırılmışdı. Odur ki, Göyçə və Ağbabadan türklərin deportasiyasına rəhbərlik Ermənistan Respublikasının ali rəhbərliyinə həvalə edildi. Noyabr-dekabr aylarında Ermənistandan azərbaycanlıların çıxarılması üçün son hazırlıq işlərinə başlandı. İllərdir həyata keçirilən “Türksüz Ermənistan” planının son mərhələsinə start verildi. Bu planın həyata keçirilməsində bütün vasitələrdən istifadə olunmağa başladı. Hətta bu plana qarşı çıxan rayon rəhbərləri də işdən azad edildi.

Moskva Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Azərbaycan SSR-in tərkibindən çıxartmaq istiqamətində daha bir addım atdı: SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti 1989-cu il yanvarın 12-də "Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində xüsusi idarəçilik formasının tətbiqi haqqında" qərar qəbul etdi. Məqsəd aydın idi: Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində yaradılmış Xüsusi İdarə Komitəsi Muxtar Vilayətin Azərbaycandan alınıb Ermənistana verilməsini təmin etməli idi. Lakin bunu başa düşən Azərbaycan xalqının demokratik mübarizəsi nəticəsində noyabrın 28-də Xüsusi İdarə Komitəsi ləğv edildi. Ancaq bunun əvəzində yeni bir qurum - Təşkilat Komitəsi yaradıldı. Ermənistan SSR bu vəziyyətdən istifadə edərək dekabrın 1-də Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi haqqında antikonstitusion qərar qəbul etdi. Bu Ermənistan tərəfindən Azərbaycan SSR-in ərazi bütövlüyünə qarşı açıq hüquqi müdaxilə aktı idi. Moskva, gözlənilməli kimi, bu kobud müdaxilə faktına da göz yumdu. (www.supremecourt.gov.az/static/view/10)

Nəticədə etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində 1 milyondan artıq soydaşımız qaçqın və köçkün vəziyyətinə düşdü. Ümumilikdə əgər əvvəlki mərhələdə rus çarizminin erməniləri köçürməkdə məqsədi İran və Türkiyə sərhədlərində möhkəmləndirilmiş xristian zolağı yaratmaq və həmin dövlətlərə qarşı gələcək işğallarda ermənilərdən bir vasitə kimi istifadə etmək idisə, sonrakı mərhələdə ermənilərin azərbaycanlıları deportasiya etməkdə və soyqırma məruz qoymaqda məqsədi “erməni kimliyi”nin əsl mahiyyətini təşkil edən daha geniş ərazilərə və “Türksüz Ermənistan” a sahib olmaq idi.

3.Müstəqillik sonrası Ermənistanda miqrasiya

Ermənistan Respublikasında miqrasiyanın sosial -siyasi strukturu

Sovet İttifaqının dağılması və Qağlıq Qarabağ münaqişəsi Ermənistanda müstəqilliyin ilk on ilində əhalinin sıx hərəkətliliyi ilə xarakterizə olunan xarici miqrasiyanı artırdı. Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal edən və işğal siyasəti nəticəsində regionda özünü tamamilə təcrid vəziyyətinə salan, iqtisadi böhranda boğulmaqda davam edən Ermənistan hal-hazırda ciddi miqrasiya problemi ilə üz-üzədir. Erməni ekspertlər miqrasiya faktının ölkənin gələcəyi, milli təhükəsizliyi üçün ciddi təhdid olduğunu açıqlayırlar.

Məsələyə aydınlıq gətirmək üçün Ermənistanda miqrasiyanın sosial -siyasi strukturuna diqqət yetirək. İlk dəfə miqrasiya sahəsində dövlət siyasəti 2000-ci ildə hökumət tərəfindən qəbul edilmiş “Ermənistanda miqrasiyanın dövlət tənzimlənməsi Konsepsiyası” adlı sənəddə öz əksini tapdı. Ermənistan hökuməti Aİ inteqrasiyanı ölkə üçün siyasi istiqamət kimi açıqladı. Bu yanaşma miqrasiyaya yanaşı, bütün mümkün siyasət sahələrini əhatə etməklə Avropa Qonşuluq Siyasəti (AQS) və Şərq Tərəfdaşlığı təşəbbüsü prioritetlərini də müəyyən etdi. AQS-nin Fəaliyyət Planında ədliyyə, azadlıq və təhlükəsizlik sahəsində miqrasiya ilə bağlı sərhəd idarəçiliyindən başlayaraq, hər hansı bir dövlətin ərazisində qeyri-qanuni vəziyyətdə olan əcnəbinin öz mənşə ölkəsinə və ya tranzit ölkə kimi istifadə etdiyi ölkəyə qaytarılması proseduralarını müəyyənləşdirən razılaşmanın imzalanması sazişi (readmissiya) və sığınacaq məsələləri, qeyri-qanuni miqrasiya ilə mübarizə və insan alveri ilə yekunlaşan 20-dən çox məsələ öz əksini tapdı.

Hal-hazırda Ermənistan hökuməti miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsi ilə bağlı olan bir sıra strateji sənədlər də qəbul etmişdir (Milli Təhlükəsizlik strategiyası, Davamlı İnkişaf Proqramı, Ermənistan və diaspora arasında əməkdaşlığın İnkişafı Konsepsiyası, Ermənistanın Demografik siyasəti üzrə Strategiyası və s). Ermənistan Respublikasının mövcud miqrasiya idarəetmə modeli desentralizasiyalıdır: mərkəzi orqanların bəzi vəzifələri yerli orqanlara verilib. Miqrasiya müxtəlif dövlət strukturları tərəfindən həyata keçirilir və giriş nəzarət, qalmaq, əcnəbilərin yaşayış və ölkədən çıxarılması, vətəndaşların emiqrasiyası, əmək miqrasiyası, sığınacağın verilməsi və s. bu kimi müxtəlif funksiyaları və əməliyyatları yerinə yetirir. Dövlət Miqrasiya Xidməti Ərazi İdarəsi Nazirliyinin nəzdində 2010-cu ildə yaradılmışdır və miqrasiya proseslərinin idarə edilməsi, eləcə də hüquqi aktların hazırlanması və işlənməsi siyasəti sahəsində miqrasiya məsələləri ilə məşğul olan dövlət müəssisələrinin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi üzrə dövlət siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsinə məsuliyyət daşıyan mərkəzi orqandır. (Миграционная политика в Республике Армения, 2012)

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

2008-ci ildə yaradılan Diaspora Nazirliyi Ermənistan dövlətinin inkişafı naminə diaspora ilə əlaqələrin davamlı təkmilləşdirilməsi və onlar arasında fəaliyyətinin əlaqələndirilməsinə xidmət edən dövlət orqanıdır. (Министерство Диаспоры РА - Министерство, 2014)

Xarici İşlər Nazirliyi vizaların verilməsinə, vaxtının uzadılmasına, pasportlar, sertifikatların qaytarılması, habelə xüsusi rezidentura statusunun verilməsi üçün və xaricdəki ermənilər ilə əlaqələr üzrə məsullıyıdır. Milli Təhlükəsizlik xidməti isə sərhədin idarədilməsinə nəzarətə məsullıyyət daşıyır. Polis dövlət sərhəd keçidləri ilə bağlı qanunsuz halları araşdırır. Əgər qeyd olunanlar işlək bir mexanizm təşkil edərsə, qanunun aliliyi gözlənilərsə, ölkədə miqrasiyaya və onun idarə olunduğu amillərə nəzarətlə bağlı bir problem yaşanmamalıdır. Gerçəklik isə fərqli bir mənzərini əks etdirir.

Müasir Ermənistanda miqrasiyanı yaradan səbəblər erməni ekspertlərin qiymətləndirilməsində

Miqrasiyanı doğuran səbəblərə müxtəlif amillər aid edilməkdədir. C.M.Keyns zəmanəsinə qədərki təcrübəyə əsaslanaraq qeyd edirdi ki, «Yaşadığımız iqtisadi cəmiyyətin daha qabarıq qüsuru tam məşğulluğun təmin edilməməsi, həmçinin sərvətlərin və gəlirlərin kortəbii, əsassız və ədalətsiz bölgüsü ilə xarakterik olan bacarıqsızlığındadır» (Кейнс, 1999:341). Günümüzdə bu qüsura yaşadığımız cəmiyyətin anormal siyasi xronikasını da əlavə etsək mövcud gerçəkliyə yaxınlaşmış olarıq.

Problemlə bağlı erməni ekspertlərinin Ermənistanda miqrasiyanı yaradan səbəblər və gələcəkdə məsələ ilə bağlı gözlənilən perspektivlərin qiymətləndirilməsi aspektlərinə aydınlıq gətirək.

Hal-hazırda erməni axınının belə geniş vüsət almasında açıq-aşkar görsənən səbəblərin araşdırılması, mahiyyətdə duran dərin səbəbləri müzakirə etməyə imkan verir. Erməni müəlliflər bu gün Ermənistan üçün xarakterik olan miqrasiya probleminin kökündə: sosial-iqtisadi amilləri - imkansızlıq, ağır yaşam tərzini və yoxsulluq, gələcəyə olan inamsızlıq və perspektivin görünməməsi, iş yerlərinin məhdudluğunu; hakimiyyətin “var olmaq”, “yaşamaq uğrunda mübarizə” rejimini; dövlət idarəçiliyinin təkmil olmamasını, bunun nəticəsində isə korrupsiya, özbaşınalıq və iqtisadi azadlığın məhdudlaşdırılması, eləcə də dövlət siyasətində miqrasiyaya biganəliyin təşviqini; siyasi səbəbləri; tarixi kökdən gələn varisliyi; Dağlıq Qarabağ müharibəsi və psixoloji gərginliyi; lidersizlik və elitasızlığı; şəxsi inkişaf üçün perspektivin olmamasını; məqsədsizliyi əsas səbəb kimi qiymətləndirirlər.

Ermənistanın adı MDB Statistika Komitəsinin hesabatında ən kasıb ölkələr sırasındadır. Ermənistan Milli Statistika Xidmətinin məlumatına görə isə, ölkə iqtisadiyyatına yatırılan birbaşa investisiyaların həcmi əvvəlki illərlə müqayisədə 54 faiz azalıb. Birinci növbədə bu Ermənistan iqtisadiyyatının zəifliyi ilə bağlıdır. Belə ki, Ermənistan hələ keçmiş SSRİ dövründə dotasiya ilə yaşayan respublika olmuşdur. Onun öz daxili imkanları əhalinin istehlak məhsulları ilə və digər zəruri ehtiyaclarla təmin edilməsinə kifayət etməmişdir. Azərbaycan Respublikasına qarşı apardığı işğalçılıq müharibəsi Ermənistanı regional və eləcə də global iqtisadi proseslərdən məhrum etdi, Cənubi Qafqazla bağlı olan bütün iqtisadi layihələrdən kənar qaldı. Qarabağ problemi və eləcə də soyqırım iddiaları nəticəsində Ermənistan beynəlxalq bazara çıxmaq üçün Türkiyə yolundan da məhrum oldu. Ölkəyə iqtisadi yatırımlar edə biləcək potensial dairələr ölkədən uzaq salındı. “Zəif iqtisadiyyat” erməni xarici siyasətinin maneə sahəsini daraltmaqda davam etməkdədir. İqtisadi çətinlikləri heç cür həll edə bilməyən siyasi partiyalar bu problemlərdən istifadə edərək radikal fikirləri üçün tərəfdarlar qazanmağa çalışır, hökumətlər isə

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

mövcud problemlər üzərindən xarici ölkələri və qrupları günahlandırır, sanki xarici siyasətdə ortaya çıxan problemlərdən bir “günah keçisi” olaraq istifadə etmək istəyirlər. Bu da Ermənistanda real bir siyasətin tətbiq olunmasını çətinləşdirir.

Əməyin təşkili prosesində məşğulluq və onunla müştərək dəyəərə malik sosial təminat məsələlərinin arxa plana keçməsi ermənilərin emiqrasiya və imiqrasiyasına zəmin yaradır. Yəni, yuxarıda qeyd edilənlər Ermənistanda miqrasiyanı yaradan səbələrdən biri kimi işsizliyin mövcudluğunun:

- İnstitusional-işçi qüvvəsi bazarının quruluş xüsusiyyətlərinə rəğmən hüquqi normalardan törənən, ətalət zəifliyi və informasiyon qıtlıqla əlaqədar transformasiya çətinliyi ilə yaranan;
- Regional-coğrafi və təbii faktorların əlverişli olmadığı şəraitdə izafi işçi qüvvəsinin yaranması ilə baş verən;
- Gizli-əmək mexanizmlərinin dərin deformasiyası, stimullaşdırma və məhsuldarlığın zəif olması üzündən baş verən;
- Struktur - ixtisas, demoqrafik, coğrafi və digər bu kimi meyarlarla işçi qüvvəsinin tələb və təklif strukturunda qeyri-mütənasibliyi ifadə edən çoxnövlüyünü doğurur.

Ermənistan siyasi sistemini təhlil edən K. Vartanyan belə qənaətə gəlir ki, gerçəklikdə bəyanatlara baxmayaraq erməni siyasi sistemində avtoritarizm meyilləri olduqca güclüdür. Ermənistanın yaşadığı iqtisadi böhran, digər ictimai-sosial böhranı da özü ilə gətirmişdir. Xüsusilə, kasıblıq həddinin son dərəcə yüksək olması, gəlirlərin bölüşdürülməsindəki ədalətsizlik qloballaşmanın Ermənistan üzərindəki mənfi təsirlərini göstərir.

Erməni Sosioloqlar Assosiasiyasının prezidenti Georq Poqosyana görə “ermənilərin miqrasiyası paradoksaldır”. Belə ki, miqrasiyanın geniş miqyası onu depopulyasiya kimi xarakterizə etməyə imkan verir. Poqosyan BMT məlumatlarına istinad etməklə müqayisəli şəkildə göstərir ki, dünyada 7 milyard insanın təxminən 3%-ini (təxminən 250 milyon) miqrantlar təşkil edir. Son 20 il ərzində isə Ermənistan vətəndaşlarından 1,2 milyonu ölkəni tərk etmişlər. Bu isə əhalinin 33 faizini təşkil edir. Rəsmi statistikaya görə isə Ermənistanda, 2011-ci ildə faktiki yaşayan əhalinin sayı 2 871 771 nəfər, daimi qeydiyyatda olanlar 3 018 854 nəfər təşkil edib. 2001-ci illə müqayisədə isə faktiki yaşayan əhali 130 823 nəfər, daimi qeydiyyatda olanlar isə 194 157 nəfər azalıb. Belə ki, 2012-ci ilin yanvar-mart ayında 25 000 əhali, 2013-cü ilin yanvar-mart ayında isə 40%-dən çox, yəni 35 000 əhali ölkəni tərk edib. Ermənistan Milli Statistika Xidmətinin məlumatına görə, Ermənistanda 2012-ci ildə 2011-ci illə müqayisədə doğum halı 2,3% azalmış (2013-də 1,7% azalma), 1,6% çox (27 514) ölüm halı qeydə alınmışdır. Statistika baxımından orta hesabla son 23 il ildə bu ölkədə doğulanların sayı demək olar ki, 2 dəfə azalıb. Yəni, Ermənistanda demoqrafik proseslər çox mənfi istiqamətdə gedir, artım yoxdur əksinə reqresiya baş verir, ölənlərin sayı doğulanların sayından artıqdır (Арсенян, 2013). Ermənistanın paytaxt sakinlərinin demək olar ki, yarısı - potensial miqrantdırlar və bunların içərisində gənclər 52% təşkil edir.

Hökumət uşaq doğumunun aşağı düşməsinin əsas səbəbini nikahla bağlayır. Əgər 1990-cı ildə ölkədə qeydə alınmış nikahların sayı 28.233 idisə, 2011-ci ildə isə nikaha girənlərin sayı 19.706 olmuşdu. Təbii ki, belə bir izah reallıqları əks etdirmir, sadəcə Ermənistan hökumətinin mövcud problemlərdən yayınmaq istədiyini göstərir (Газазян, 2013).

Hazırda insanların Ermənistanı tərk etmə prosesi artıq dönməz xarakter alıb. Yüksək ixtisaslı peşəkar mütəxəssislərin ölkədən emiqrasiya axını (beyin axını) baxımından Ermənistan

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Estoniyadan sonra dünya reytingində ikinci yerdədir (9%). Yəni bu əslində, əhalinin tək kəmiyyət deyil, həm də keyfiyyət dəyişikliklərinə gətirib çıxarır (Арсенян, 2013).

Rəsmi rəqəmlər də miqrasiyanın sürətlənməkdə olduğunu göstərir. Müstəqil tədqiqat mərkəzləri, ayrı-ayrı ekspertlər isə Ermənistanı tərk edən miqrantların sayının rəsmi rəqəmləri bir neçə dəfə üstələdiyini bildirir. 2013-cü ildə Ermənistanı birdəfəlik tərk edib ABŞ-da yaşamaq istəyən 97 min 679 vətəndaşın müraciəti konsulluğa daxil olub. Onu da qeyd edək ki, 2009-2010-cu illərlə müqayisədə ABŞ-da yaşamaq hüququ almaq üçün müraciət edənlərin sayında 6 faiz artım olub. BMT qaçqınlarla iş üzrə agentliyinin hesabatına görə, iki il ərzində təkcə Fransada sığınacaq alan ermənilərin sayı 2010-cu illə müqayisədə iki dəfə artıb.

Ruben Yeqanyan isə araşdırma nəticəsi olaraq göstərir ki, 1992-ci illərdə Ermənistanın hər 4-cü vətəndaşı - təxminən 885-970 min adam ölkədən getdi və geri qayıtmadı. Ümumilikdə xaricdə daimi və ya müvəqqəti olaraq yaşayan vətəndaşların / keçmiş vətəndaşların ümumi sayı 2013-cü il məlumatlarında 965-1.070 min nəfər təşkil edir (Еганян, 2013:17).

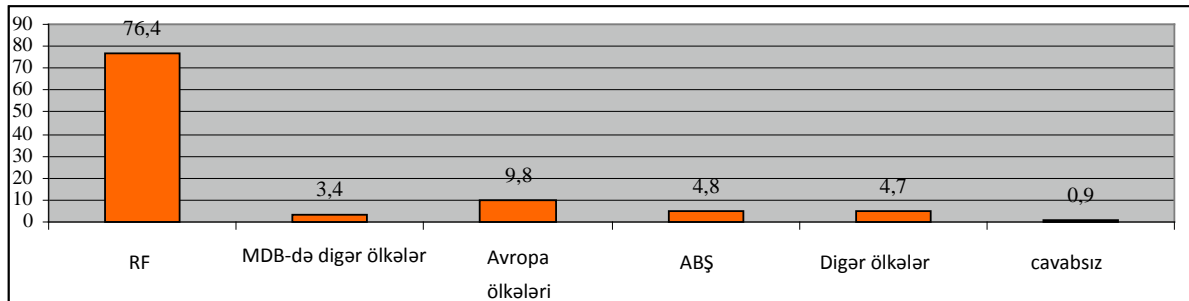
2008-ci ilin yanvar ayından 2016-cı ilin dekabr ayına qədər 41 310 nəfər əsasən Avropa dövlətlərinə qaçqın statusu ilə müraciət edib (Число беженцев в Европе, 2017).

2016-cı ilin avqust-sentyabr aylarında Avropa dövlətlərindən qaçqın statusu tələb edən ermənilərin sayı 2008-2016-cı illərin orta aylıq statistikasından çox olub. Əgər 2008-ci ildə Avropa İttifaqı ölkələrinə qaçqın statusunda müraciət edən ermənilərin sayı ayda ortalama 385 nəfər idisə, 2016-cı ilin avqust ayında bu rəqəm 1110, sentyabr ayında isə 1185 nəfər olub. Aİ-nin Statistika Xidmətinin hesabatına görə, 20 yanvar 2017-ci ilə qədər qaçqın statusu almaq istəyənlərin 49 faizi qadın, 51 faizi kişi olub. Qaçqın statusu almaq üçün müraciət edənlərin 33 faizinin ortalama yaşı 35-64 yaşlı olub. 18-34 yaşlı ermənilərin də böyük bir qismi ölkəni tərk edib, onların ümumi sayı 32 faiz təşkil edir.

Rəsmi statistikaya görə Robert Köçəryanın iqtidarı zamanı (1998-2008) 134.100 nəfər, Serj Sərkisyan iqtidarı zamanı (2008-2015) ölkəni geri dönməmək şərti ilə 297.700 nəfər tərk edib. Ümumən son 20 ildə rəsmi statistikaya görə 431.200 nəfər ölkədən gedib. Bura sadəcə daimi yaşayış üçün getdikləri ölkələrdə vətəndaşlıq alanlar daxildir. Ermənistan vətəndaşlığından imtina etməyən, amma son 25 ildə ölkəsinə dönməyən insanlarla birlikdə ölkəni tərk edənlərin sayının 1 milyondan çox olduğu təxmin edilir.

Ermənistanda olan emiqrantların yaşadığı ölkə ərazisinə görə bölgüsü (faizlə)

Cədvəl 1

“www.7or.am” saytı Ermənistan Miqrasiya Xidmətinin məlumatını açıqlayıb. Məlumatda qeyd edilir ki, 2015-ci ilin yanvar-noyabr ayları ərzində gələnlərlə-gedənlər arasındakı mənfi saldo 71 min 374 nəfər təşkil edib. Bu isə ötən ilin analoji dövrü ilə müqayisədə 10 faiz çoxdur .

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Mövcud vəziyyəti, yalnız daxili iqtisadi və ya siyasi səbəblərlə izah etmək obyektiv nəticə almaqda qeyri-qənaətbəxşdir. Çünki, Ermənistandan yeni yaşayış yerinə köç edən miqrantların öz ölkələrində olduğundan daha da pis yaşaması hallarına tez-tez rast gəlinir. İmmiqrantların əsas axını-təxminən 75%-dən çoxu Rusiyadır. Rusiyanın "Demoskop" jurnalının yaydığı məlumatda isə bildirilir ki, əgər 1989-cu ildə Rusiyada ermənilərin sayı 532 min idisə, 2010-cu ildə bir milyon 180 min (2,21 dəfə çox) nəfər təşkil edib. (www.demoscope.ru/weekly/2011/0457/barom05.php)

Rusiyanın Federal Dövlət Statistika Xidmətinə görə, yalnız 2011-ci ildə Ermənistandan tək Rusiyaya imiqrasiya edənlər 31,791 nəfər təşkil edib. (Демография, 2012).

Rusiyanın hazırkı prezidenti Vladimir Putin, ikinci prezident Robert Koçaryanın hakimiyyət dövründə Ermənistana etdiyi səfərlərdən birində zarafatına soruşur: - Ermənistanda neçə adam var? Və cavabı eşidən kimi ani olaraq zarafat edir ki: "Deməli, elə mən də ermənilərin başçısıyam" (Арсенян, 2013; Юсисапайл, 2013). Əslində bu bir zarafat deyil. Rusiyada erməni əhalisinin sayı daim artmaqdadır və bu, əsasən son iki onilliklərdəki miqrasiya dalğası ilə bağlıdır. Beləliklə də Rusiyanın hər hansı bir prezidenti qanunauyğun olaraq Ermənistanın faktiki prezidentindən heç də ermənilərdən geri qalmayan dərəcədə prezident sayıla bilər. Həm də, Putinin "zarafatında" bir ölçü var. Rusiya erməni miqrantlara həqiqətən sığınacaq, iş və pul qazanma imkanı verir, məhz Ermənistan əhalisinin Rusiyadan bu pul köçürmələri nəticəsində ermənilər hələ də qəhrəmancasına Ermənistanda qalmaqdadır. Həmin miqrantlar Ermənistan dövlətini yaşadırlar. Bütünlükdə isə müasir Ermənistan Respublikasının ərazisinə və mövcudluğuna görə son iki yüz il müddətincə ermənilər Rusiya çarlarına və prezidentlərinə birmənalı şəkildə "borcludurlar".

Ermənistandan Rusiyaya gedən erməni miqrantlarının 90 faizə qədəri hüquqi, sosial, mədəni, psixoloji və iqtisadi problemlərdən qaynaqlanan səbəblərə görə bu ölkədə məskunlaşıblar, amma bir çox hüquqlardan da məhrumdurlar. Etnoqraf Hranuş Xharatyanın fikrincə siyasi azadlıq, ədalət, korrupsiya və qanunun aliliyinə riayət baxımından ermənilərin üz tutduğu Rusiyada da vəziyyət heç də yaxşı deyil. Əməkçi miqrantlar Rusiyada ən yaxşı halda kiçik bizneslə məşğul ola bilərlər. Miqrantların əksər hissəsi bu ölkədə qanunsuz yaşamağa davam edir. Təbii ki, qanunun aliliyinin gözlənilmədiyi və yetkin vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmadığı ölkələrdə yaşayan insanların bir fərd olaraq azad şəxsiyyət kimi yetişməsi qeyri mümkünür. H. Xharatyan Rusiyanın da onlar kimi hüququ dövlət olmadığını və əksər məsələlərin ya rüşvətin köməyi ilə və ya digər təsir vasitələri ilə həll edildiyi fikrindədir. Lakin bu vasitələr heç də həmişə təsirli olmur və insanlar tez-tez düşdükləri vəziyyətdən xilas ola bilmirlər. Bu qeyri-hüquqi münasibətlərdə yaşayan insanlar maddi cəhətdən əziyyət çəkir və onlarda cinayətkar psixologiyası formalaşır. (Армения оказалась в тисках, 2014). Bütün mövcudluqları müddətində terroru və genosidi törədən və dəstəkləyən bir xalqın nümayəndələrində cinayətkar psixologiyasının formalaşmasında təbii ki, genetik amillər üstünlük təşkil edir.

H. Xharatyanın görə çarəsiz miqrantlar paralel olaraq Rusiyada artan şovinizm və cəmiyyətin miqrantlara gərgin münasibəti ilə qarşılaşdıqda bütün vasitələrlə öz-özlərini saxlamağa cəhd edirlər. Digər tərəfdən hərəkətləri presedent olan insanlar adi əməkçilər arasında mənfi rəy formalaşdırır ki, bu da öz növbəsində miqrantlar arasında çaşqınlıq, ümitsizlik yaradır, cinayət hallarını çoxaldır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

2008-ci il böhranından sonra Ermənistana kapital axınında artım dayandı. Ölkə xaricində işləyənlər artıq əvvəlki səxavətlə pul göndərə bilmədilər. Ermənistanda yaşayış səviyyəsi bahalaşdı. Ermənilərin ənənəvi məşğul olduğu bir çox müəssisələrdə, xüsusilə də bu tikinti və yol işlərinə aiddir, gəlirlərin gətirilməsi dayandı. Bu müvafiq olaraq, insanların dolanışıq axtarmaq məcburiyyətində olan hissəsini əhəmiyyətli dərəcədə artırdı.

Digər tərəfdən, böhran Ermənistanın hüduklarından kənarında, ilk növbədə Rusiyada, keyfiyyətli ucuz kadrlara tələbatı çoxaltdı. Yerli iş adamlarının fikrincə bütün mümkün olan növdə idxal olan erməni işçi qüvvələrindən ən yaxşı seçim ukraynalılar (təbii ki, Rusiya-Ukrayna münaqişəsindən əvvəl) və belaruslardan sonradır. Bu, bir sıra amillərlə şərtləndirilir: mühitə asan uyğunlaşmaq, anklavda yaşamamaq, yerli əhalilə ilə münaqişəsiz anlaşmaq, rus dilini bilmək, yaxşı işləmək və içməmək. Böhran erməni miqrant gənclərini xaricdə yeni karyera imkanlarına ümidləndirərək qənaət məqsədilə az pul üçün eyni işi görməyə məcbur etdi. Bu amillər ermənilərin miqrasiyasında əlavə "sovurucu" bir mexanizm kimi işləsə də, vəziyyəti tam şərh etmir. Müşahidə olunan emiqrasiyanın miqyası daha fundamental səbəbləri axtarmağa vadar edir.

Erməni ekspertlərinə görə ermənilərin yaşam perspektivləri kifayət qədər məqsədsizdir. Belə ki, beynəlxalq maliyyə böhranı başladığı zaman ermənilərə elə gəlirdi ki, onlar hər-hansı "Avropadakı kimi" rifah əldə edə bilirlər. Amma, böhran qaranlıq məqamlara aydınlıq gətirdi, insanlar artıq təminatlı gələcəyə inanmadılar. Bu məqsəd gerçəkliyini dayandıran zaman, ermənilər heç bir ali məqsədlərinin olmadığını başa düşdülər. Təbii ki, yüksək məqsədlərin olmaması xalqı iradədən məhrum edir, insanlar arasında yadlaşma və ədavətə səbəb olur. Maddi rifah uğrunda mübarizədə şöhrətbazlıq bir xəstəliyə çevrilir: hamı öz imkanlarını, güc və təsirlərini nümayiş etdirməyə var gücü ilə cəhd edir. ABBYY dünya linqvistik proqram təminatı kompaniyasının vitse-prezidenti Aram **Pahçanyanın** fikrincə, "düşmənlərlə" əhatə olunmuş nəhəng mürəkkəb dünyada "kiçik bir ölkənin məqsədsiz mövcudluğundan" pis heç nə ola bilməz və bu ermənilərin kütləvi miqrasiyasının əsas səbəblərindən biridir. Daima "Boyuk Ermənistan" xülyasında olan "Ermənilər özgə ölkədə yaşamağa öyrəşə bilmirlər. Bundan başqa onlar həm də öz ölkələrində yaşamağa öyrəşməlidirlər". Bu isə ermənilərin heç də asanlıqla dərk və qəbul edəcəyi bir "siyasət" deyildir (Побег, или причины массовой эмиграции армян, 2104)

G. Poqosyan da miqrasiya edənlərin 30%-nin heç bir perspektiv görmədiyini, gələcəyə ümidlərini, ədalətə və mühüm qərarların qəbulunda iştirak etməkdə inamlarını itirdiyini göstərir. "Hakimiyyət az adamın idarə edilməsinin asan olduğunu fikirləşir. Erməni diasporu tarixi vətənlərinə diasporanın genişlənməsi hesabına deyil, ermənilərin işləməsi və ölkənin inkişaf etməsi üçün pul göndərir. Pul isə məmurlarının cibinə gedir. Cəzasızlıq onları daha da inamlı edir. Həqiqəti danışan insanlar ya satın alınır ya da hər şeyi buraxıb gedirlər". (Газазян, 2013).

R.Köçəryanının hakimiyyəti dövründə miqrasiya miqyası azalmış və azalma və təkrarlanma arasında tarazlıq müəyyən dövrlərdə hətta müsbət olmuşdur.

Prezident Serj Sarkisyanın dövründə (Массовая миграция – основной итог армянских выборов, 2013) təəssüf ki, miqrasiya sürətlə artmağa başlamış, 297.700 nəfər (2008-2015) ölkəni geri dönməmək şərti ilə tərk edib.

H. Kharatyana da Ermənistanda sosial-iqtisadi vəziyyətdən daha çox siyasi proseslərin miqrasiyaya təsir etdiyini, xaricdə gördükləri işlərin onların həyat səviyyəsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmədiyini göstərir, hər şeydən əvvəl insanlar (əsasən 39-49 yaşlarında) ümid və

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

perspektivlərin olmaması səbəbilə ölkəni tərk etdiyini qeyd edir. Etnografa görə Ermənistanda miqrasiyaya təsir edən başqa bir səbəblər isə hüquqi, maliyyə və sosial müdafiəsizlik hissəsidir. (Политические процессы в Армении влияют на миграцию., 2017)

Yəni, əmək miqrasiyası xaricdən pul köçürmələrini təmin etməklə yoxsulluğun azaldılması kimi proseslərdə mühüm sosial və iqtisadi rol oynasa da indiki dövrdə Ermənistanda miqrasiyanın miqyası milli təhlükəsizliyə təhlükə yaradır.

Demoqraf Ruben Yeqanyan görə isə miqrantların əksəriyyəti dövlət qeydiyyatı standartlarına əməl etmədiyindən rəsmi statistika doğru deyil. Onun sözlərinə görə, bu rəqəmlər miqrasiyanı təxminən müəyyənləşdirmək üçün imkan verir. Son illərdə bu təxminən 42-43 min nəfər təşkil edir. (Политические процессы в Армении влияют на миграцию., 2017)

Vardan Devrikyan da miqrasiya məsələsinin təkcə ölkədəki sosial-mənəvi vəziyyətlə bağlı olmadığını bildirir. V. Devrikyana görə miqrasiya erməni xalqının tarixi kökündən gəlir və nəticə etibarilə milli dəyərlərin məhvinə istiqamətlənib: «Burada daha dərin mədəni məsələlər var. Hesab edirəm ki, bizim coğrafi yerimiz doğru deyil. Avropa dəyərlər sisteminə malik olaraq biz coğrafi baxımdan fərqli məkanda yerləşirik və indi xalq bu situasiyadan çıxmaq istəyir. Əgər sən ümidini və gələcəyini ölkənlə bağlayırsansa, onu dəyişmək, daha da yaxşı etmək üçün hər şeyi edirsən. Başqa bir səbəb milli dəyərlərin tədricən itirilməsidir. Heç bir Ermənistan hakimiyyəti Avropada olan həyat tərzini yarada bilməz». (Эмиграция имеет в армянском народе исторические корни - Tert.am, 2013)

Əslində V. Devrikyan tamamilə düz təyin edib: miqrasiya erməni xalqının tarixi kökündən gəlir və əgər gec tez onların məhvinə səbəb olacaq. Çünki müasir Ermənistan ərazisi onların tarixi vətəni deyil və bu çoxsaylı araşdırmalarda sübut olunub.

Erməni ekspertlərini narahat edən digər əsas səbəb miqrantların psixoloji durumudur. Ermənistan prezidenti çıxışlarının birində laqeydlilik və süstlüyün ölkədə üstünlük təşkil etdiyini açıqlayıb. Süstlük - həmişə qorxuya bir reaksiyadır və narahatlıqdan təbii müalicədir. Bu istənilən psixoloqa aydındır. Baş verən hisslər insan üçün dağıdıcı olanda, insan bu hissləri hiss etmək istəməz və bu zaman süstlüyə düşür. Ermənistanda hakimiyyəti isə “var olmaq”, “yaşamaq uğrunda mübarizə” taktikasında istər-istəməz insanları qorxuya sürükləyir. Ermənistan daima “var olmaq”, “yaşamaq uğrunda mübarizə rejimindədir. “Nəyin bahasına olursa-olsun bu hakimiyyəti saxlamaq-hakimiyyətin əsas strategiyasıdır. Hakimiyyətin əldə saxlanması məqsədi ilə cəmiyyətin təzyiq altında tutulması nəticə etibarilə insanlarda kütləvi miqrasiyaya olan meyli sürətləndirir.

Göründüyü kimi erməni ekspertləri Ermənistan üçün xarakterik olan miqrasiya problemini birbaşa dövlətlə əlaqələndirirlər. Belə ki, H. Kharatyanın fikrincə miqrasiyaya biganəlik dövlət tərəfindən təşviq edilir.

Əslində bu da bir faktdır ki, Ermənistanda miqrasiya ilə bağlı dövlət siyasətinin heç bir işlək mexanizmi yoxdur, hətta mənəvi və mədəni siyasətdə də bu məsələdən yan keçilir. Əhalinin fəal hissəsinin (gedənlərin 80% -i 15-45 yaş həddindədirlər) ölkədən getməsi erməni hakimiyyəti üçün sərfəlidir. Miqrasiya faktı, onun miqyası və əsas səbəbləri barədə hakimiyyət açıqlama verməyə qorxur. Ölkədə korrupsiya yüksək səviyyədədir, insanlar məhkəmələrdən narazıdırlar. Onlar korrupsiya, rüşvət, bürokratiya və “telefon qanunları” ilə qarşılaşırlar. Qalib olan doğru biri deyil, lakin "yuxarıdan kiminsə" “lazımı yerə” zəngi ilə məsələni həll edəndir. Bütün bunlar insanların ölkəni tərk etməsinə təkan verən amilləri formalaşdırmaqda davam edir. Aparılan

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

sopğunun nəticələrinə görə tərketmə səbələrinin 20 %-ini ədalətsizlik təşkil edir. Respondentlərin demək olar ki, 5,25 %-i uşaqlarını belə əlverişsiz mühitdə deyil, xaricdə yaşatmaq istədiklərini ifadə edirlər.

Sadə ermənilərin fikrincə kütləvi miqrasiya Ermənistanda seçkilərin əsas nəticəsidir. Pafoslu ziddiyyətli emosiyalarla müşayət olunan süst "Erməni Bahar"ı bəzi məğlub olanların yalançı siyasi fəaliyyəti kimi başa çatdı. Seçki sonrası qaz tarifiinin artımı və nəticədə, elektrik enerjisinin və suyun qiymətlərinin artması xalq arasında narazılığı artırdı. Maliyyə programlarının kəskin azalması yenə də erməni hökumətini narahat etmir. Onları var gücləri ilə sahibkarlardan pul toplayır. Sahibkarlar isə bahalı və heç kimə lazım olmayan layihələrə investisiya qoyurlar. Ermənilər, daha böyük şövq ilə, milli xüsusiyyətləri əsasında özlərinə özgə bir ölkə qurmaq üçün daha çox çalışırlar. Erməni ekspertləri belə vəziyyəti təəssüflə qarşılayırlar.

Ekspertlər kütləvi miqrasiyanın əsas səbələrinə Dağlıq Qarabağ müharibəsi və onun ermənilərdə yaratdığı psixoloji gərginliyi də aid edirlər. 90-cı illərin əvvəllərində də Dağlıq Qarabağda müharibə gedən zaman, yaranan enerji böhranı nəticəsində insanların ən yaxşı halda gün ərzində iki saat işıqla təmin olunması kimi ağır sosial-iqtisadi vəziyyət xaricə əhali axımını gücləndirmişdi. Hal-hazırda da Ermənistandakı vəziyyətə yaşanan bu psixoloji gərginlik-həll olunmamış Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Azərbaycanla müharibənin yenidən başlanma bilməsi də təsir göstərir.

Ermənistanda əhalinin ikinci dövr gedişi 2000-ci illərin əvvəlinə təsadüf edir və ekspertlər bunu işsizliklə əlaqələndirirlər. Məhdud dövlət büdcəsinin kriminal-oliqarx rejimin hesabına axması dövlətin yeni iş yeri yaratmaq imkanlarını heçə endirib. İnsanların böyük əksəriyyəti iş tapa bilmir və ya tapdıqları işin əmək haqqı ən zəruri ailə təminatlarını ödəmədiyi üçün onlar ölkəni tərk edirlər. İndi Ermənistanda real işsizliyin səviyyəsi demək olar ki, 56-57 faiz təşkil edir. Yoxsulluq içində boğulan ermənilərin bundan sonra da miqrasiya edəcəkləri gözlənilir. Rəsmi İrəvanda artıq hər 10 nəfərdən 9-u daha pis yaşamağa başlayıb. İşsizlik ölkəni tərk etmə səbələrinin 32faizini, dolanışıq çətinliyi isə 17 faizini təşkil edir.

İşsizlik, onun doğurduğu aclıq və səfalət miqrasiya ilə yaşaşı Ermənistanda əxlaqsızların çoxalmasına və artan intiharların əsas səbələrinə çevrilib. Ermənistanda qanunvericilikdə fahişəlik qadağan edilməyib, amma əxlaqsızlığa görə 10 il cəza nəzərdə tutulur (maddə 5). 90 % yetkinlik yaşına çatan erməni qızları əxlaqsızlıqla məşğul olur. Bu "qədim" Ermənistanın "ən qədim" peşəsi hesab olunur və ona görə cərimənin miqdarı 2,5 ABŞ dolları təşkil edir.

Göründüyü kimi, Ermənistanda insan hüquqları, xüsusilə də uşaq və qadın hüquqları sahəsində böyük çatışmazlıqlar mövcuddur. Azyaşlılar arasında cinayətlər çoxalır, pedofiliya sürətlə artır. Uşaq fahişəliyinə görə Ermənistan ikinci yeri tutur. ABŞ səfiri Ermənistanda gördüklərindən dəhşətə gələrək qeyd edir ki, insanlar bu ölkədən qaçırlar (Avrasiya.net). Bütünlükdə fahişəlik, narkomaniya, alkoqolizm davamlı miqrasiya edən müasir Ermənistan cəmiyyətində "intibah" dövrünü yaşayır.

Ermənistanın rəsmi qurumlarının açıqladıqları statistik rəqəmlər Serj Sarkisyanın hakimiyyətə gəldiyi 2008-ci ildən bəri ölkədə intiharların sayını 112 faiz artmasını göstərir. Ekspertlərin fikrincə intiharların sayı sürətlə çoxalarsa, artıq yaxın gələcəkdə ermənilər mühacirət problemini həsədlə xatırlayacaqlar və onlar sabaha ümüdsüz olan doğmalarını intihar etmək əvəzinə, alternativ çıxış yolu kimi mühacirəti seçmələri üçün yalvaracaqlar. Çünki mühacirətdə olanlar Ermənistanın Konstitusiyaya əməl, sosial ədalətə riayət edən demokratik bir dövlətin

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

formalaşdığı bir zaman geriye qayıda bilərlər. Aydındır ki, intihar edənin geri dönüşü yoxdur.

Ermənistanda intiharların artımı artıq milli təhlükəsizlik məsələsinə çevrilib. Qərb və Rusiya arasında manevrlər edərək hakimiyyətini saxlamaq istəyən prezidentlər iqtidarını “güc”lə möhkəmləndirib qanla suvarmaq əvəzinə, artıq sistemə hal alaraq kütləvilikə çevrilmək astanasında olan intiharlar dalğasını heç olmazsa yavaşıtmağa cəhd göstərsə, erməni xalqının gələcək mövcudluğu üçün “nə isə” etmiş olar. Amma əslində erməni xalqının gələcək mövcudluğu üçün onların məskunlaşdıqları ərazilərin tarixi vətənləri olmadığını dərk etmələri, işğalçılıq təxəyyülündən uzaqlaşaraq **“vətənsizlik” sindromu** ilə barışmaları gərəkdir.

Ermənilərin fikrincə erməni xalqının elitesi, eləcə də insanların etibar etdiyi və arxasınca getdiyi şəxsiyyət-“millətin atası” yoxdur. Xalqın arxasınca getdiyi kəslər, dəfələrlə onların ümüdlərini puç etdiyindən insanların daxilində bir qarışıqlıq yaranır. ABBYY kompaniyasının vitse-prezidenti A.Pahçanyanın sözləri ilə desək: **“Bizim xalq çobansız sürü kimidir”** (Побег, или причины массовой эмиграции армян, 2014) A.Pahçanyanın bu fikri ilə razılaşmamaq mümkün deyil, çünki məhz “sürü” başsız qalanda ətrafa səpələnir. Ermənilərə görə miqrasiyanın hazırki tempi onu yavaşıtmağa imkan vermir. Odur ki, onlar çıxış yolunu qəti hərəkət etməkdə, “ümüd adaları”, eləcə də iqtisadi güclərin alternativ mərkəzlərini yaratmaqda, dövlət institutlarını gücləndirməkdə, ədalətli siyasi və hüquqi sistem uğrunda mübarizə aparmaqda, sənaye istehsalını hissə-hissə bərpa etməkdə, ermənilərin geri dönməsinə, immiqrasiyasına kömək etməkdə gürürlər.

2017-ci il yanvarın 1-dən etibarən Ermənistanın yerli əhalisinin cari hesablaşmalara əsasən sayı 2986,5 min nəfər təşkil edib. 2017-ci il yanvarın 1-dən etibarən Ermənistanın əhalisi 2016-cı ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 12,1 min nəfər və ya 0,4% azalıb (Политические процессы в Армении влияют на миграцию..., 2017)

Nəticə

Ümumilikdə belə nəticəyə gəlmək olur ki, Ermənistanda miqrasiya artımına bir sıra amillər təsir göstərir: siyasi və psixoloji durum, mənəvi-tarixi amillər (“vətənsizlik sindromu”), şiddətli sosial-iqtisadi şərait, vətən xaricində qazanmaq imkanı, qonaq ölkənin miqrasiya qanunvericiliyi, (xüsusən, Rusiya Federasiyasının ərazisində Ermənistan vətəndaşlarının 90 gün müddətində qeydə alınmadan qalması və s.), 2015-ci il yanvarın 2-dən etibarən Ermənistanın əmək miqrantlarının azad hərəkətini təmin edən, sadələşdirilmiş şərtlərlə əmək miqrasiyasını stimullaşdırmaq üçün əlverişli şərait yaradan Avrasiya İqtisadi Birliyinə qoşulması və s.

Fikrimizcə, Ermənistanda hakimiyyəti və erməni xalqı özgə torpaqlarını işğal etmək, müxtəlif dövlətlərdə terroru dəstəkləməkdənsə, öz gücünü ən azından davam edən “mənəviyyət” pozulmasını müalicə etməyə, “depopulyasiya”dan xilas olmağa istiqəmtləndirməlidir. Hələ ki, Ermənistan hakimiyyəti bu barədə düşünmür. Əslində erməni xalqının gələcək mövcudluğu üçün onların məskunlaşdıqları ərazilərin tarixi vətənləri olmadığını dərk etmələri, işğalçılıq təxəyyülündən uzaqlaşaraq “vətənsizlik” sindromu ilə barışmaları gərəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. AR MDTA :F. 130, siy.1, iş 14, v. 245-258
2. AR MDA:F. 379, siy 5, iş 234 , s.8
3. AR MDA F:28, siy.1, iş 185, v.1-8,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

4. AR MDA, F.28., siy.1, iş 210, v. 125.
5. AR MDA, F. 970, siy. 1, iş 1, v. 49-50.
6. AR MDA, F. 970, siy. 1, iş 1, v. 51-52.
7. ARMDA: F.2502, siy 2, iş 20
8. ARSPİHDA:F.1, siy.169, iş 249, v.5
9. ARPİİ SSA, F. 276, siy. 9, iş 1, v. 47.
10. ARZUMANLI, Vaqif - MUSTAFA, Nazim (1998). Tarixin qara səhifələri. Deportasiya, Soyqırımı, Qaçqınlıq. Bakı: Qartal.
11. CÜMŞÜDLÜ, Firudin (2016). Ermənilərin əzəli Azərbaycan torpaqlarında yerləşdirilməsi çarizmin mənfur siyasətinin nəticəsi. Səs. 24 noyabr-№ 216.)
12. Didərginlər, (1990). Tərtib edən Hidayət. Bakı: Gənclik
13. Gürcüstan MDTA, F. 2. 1, iş 3859, s. 314, v. 20.
14. HACIYEV, İsmayıl (2015). Ermənilərin Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və qanlı cinayətləri. Azərbaycan qəzeti, 04 Aprel
15. Ermənistan Azərbaycanlıların tarixi coğrafiyası (1995). Tərtib edən S.Əsədov, /B.Budaqov və Q.Qeybullayevin redaktəsi ilə. Bakı: Gənclik.
16. İBRAHİMOVA, Gülzar,-QURBANOVA, Aytən- VƏLİZADƏ, Vaqif (2016). Sovet respublikalarının yaradılmasından sonra Cənubi Qafqazda əsas sərhəd və ərazi dəyişiklikləri.// Sivilizasiya, Cild 5, №4, 2016(32), s.29-45
17. İBRAHİMOVA, Gülzar,-QURBANOVA, Aytən- VƏLİZADƏ, Vaqif (2017). Sovet respublikalarının yaradılmasından sonra Azərbaycanda əsas sərhəd və ərazi dəyişiklikləri.// Sivilizasiya, Cild 6, №1, 2017(33), s.78-92
18. Lenin adına partarxivin Azərbaycan filialı, f.1, siy.19, s.v.249, v.3-6a;
19. MAHMUDOV, Yaqub (2014). Ermənilərin XIX əsrdə Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi tarixi həqiqətdir.18 İyul, Azərbaycan qəzeti
20. MƏMMƏDOV, İsrail .-ƏSƏDOV S. (1992).Ermənistan azərbaycanlıları və onların acı taleyi (qısa tarixi очерк) Bakı : Azərbaycan nəşriyyatı
21. MUSTAFA, Nazim (2009). 1948-1953-cü illər deportasiyasının bəzi məqamları.Xalq qəzeti. 6 yanvar
22. NƏCƏFLİ, Güntəkin (2013).Çar Rusiyasının Azərbaycan torpaqlarında erməni dövləti yaratmaq siyasəti.az.strategiya.az/old/?m=xəber&id=20742
23. RƏSULZADƏ, Məmməd Əmin (1990). Azərbaycan Cümhuriyyəti.Bakı: Elm.
24. PAŞAYEV, Ataxan (1995). Köçürülmə. Bakı: Azərənəşr
25. QAZIYEV, Yusif (2009) Erməni məsələsi. Yalanlar və gerçəklər. Bakı, Nurlar
26. SƏRDAROV, Zakir (1997). Ən böyük tarixi ədalətsizlik // Xalq qəzeti, 26 dekabr 1997-ci il.
27. Sovet Ermənistanı qəzeti, 1964, 3 oktyabr, №117; 10 noyabr, №133
28. Sovet Ermənistanı qəzeti, 1965, 13 mart, №31
29. Sovet Ermənistanı qəzeti, 1988,12 iyul, №85; 23 iyun,№76
30. Türkmənçay və Ədirnə müqavilələrinə əsasən İrandan və Türkiyədən ermənilər Şimali Azərbaycana köçürülürdü /27.07.2015/ - <http://1905.az/turkm% -simali-az% C9% 99rbaycana-kocurulurdu/>
31. VİLAYƏTOĞLU, Salman (2006). Oğuz elinin müqəddəs ocağı: Göyçə. Bakı: TS.

32. АВАЛОВ, Зураб.. (1924). Независимость Грузии в международной политике 1918-1921. Воспоминания. Очерки. Париж.
33. АВПР (1724). ф. 100, г. д.2,
34. АВП РФ, ф. 06, оп. 7, п. 47, д. 762, л. 13–15
35. Авдеев М.Н. Миграция населения Закавказья за время революции // Газета «Жизнь национальностей». Тифлис, 1922, 22 марта.
36. Акты Кавказской Археографической Комиссии. Архив Главного Управления Наместника Кавказа. Том VII , док.437, 438
37. АЛИЛИ, Эльшад. Тюркский след в истории армян, ч.I.- <http://www.rizvan-huseynov.com/2013/06/blog-post29.html#more>
38. АРСЕНЯН, Левон (2013). Миграция из Армении – угроза депопуляции, “белый геноцид” 26.06. <https://husisapail.wordpress.com/.../левон-арсенян-миграци>.
39. Армения оказалась в тисках демографической деформации и временной миграции (2014) www.kavkazoved.info/.../armenia-okazalas-v-tiskah-demog.
40. Бакинский Рабочий, газета.28.05.1918. №53
41. БАХРЕВСКИЙ, Евгений. (2016). Совершенно секретно", No.4/381, апрель www.sovsekretno.ru.
42. Большая Советская Энциклопедия (1926). т.I, т.III, Москва:АО советская энциклопедия
43. БРУТЕНЦ, Карен. (1998). Тридцать лет на Старой площади. Междунар. отношения
44. БУТКОВ, Петр. (1869).Материалы для новой истории Кавказа 1722 по 1802 г. СПб., ч.I-III.
45. ВЕЛИЧКО, Василий (1904) Кавказ. Русское дело и междуплеменные вопросы. С.-ПЕТЕРБУРГЪ Типографія Артели Печатнаго Дѣла
46. ГАСАНЛЫ, Джамиль (2005).СССР-Турция: Полигон «Холодной Войны». Баку: Адилоглы.
47. ГАСАНЛЫ, Джамиль (2011). Присоединение Карабахского ханства к Российской империи: Исторические реалии и мифы. Москва, regnum <https://regnum.ru/news/1430647.html>
48. ГЛИНКА, Сергей (1831). Описание переселения армян аддербиджанских в пределы России. Москва: В тип. Лазаревых Ин-та вост. яз.
49. ГРИГОРЬЯН, Хорен (1948). О настроениях среди азербайджанского населения Армении в связи с предстоящим его переселением в Азербайджанскую ССР. Совершенно Секретно. Справка N 01/3745 . г. Ереван. www.ksam.org/forum/index.php?showtopic=4137
50. ГАЗАЗЯН, Ашот (2013). Социолог: Армянская миграция парадоксальна. Ереван. <http://p.dw.com/p/18wmq>
51. Депортация азербайджанцев, <http://www.ksam.org/forum/index.php?showtopic=4137>
52. Дипломатический словарь (1964), т. 3 Москва:Госполитиздат
53. Демография http://www.gks.ru/bgd/regl/b12_01/IssWWW.exe/Stg/d01/4-0.htm. 2012
54. Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии (1919). Тифлис: Типография Правительства Грузинской Республики
55. ЕРЕВАНЦИ, Симеон (1873). Джамбр. Памятная книга, зеркало и сборник всех обстоятельств Святого престола Эчмиадзина и окрестных монастырей. Вагаршапат

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

56. ИОАННИСЯН, Абгар (1947). Россия и армянское освободительное движение в 80-х г. XVIII века. Ереван
57. История армянского народа (1980). Под ред. М.Г.Нерсисяна.Ереван: Ереванский университет
58. Юсисапайл <https://husisapail.wordpress.com>
59. К советско-турецким отношениям. 18.08.1945 г. // АВП РФ, ф. 06, оп. 7, п. 47, д. 762, л. 13–15.
60. Кавказский календарь Российской империи 1897, ЛХІІІ – Елизаветская губерния (1904). СПб
61. КОРКОДЯН, Завен (1932). Население Советской Армении 1831-1931. Ереван: Издательство «Мелконян фонд»,
62. КИРАКОСЯН, Джон (1986). Младотурки перед судом истории. Ереван. Айастан
63. КЕЙНС, Джон Мейнард (1999) «Общая теория занятости проценты и денег». М: ГЕЛИОС АРВ
64. ЛЫСЦОВ, Викентий (1951). Персидский поход Петра I. М. <https://www.twirpx.com/file/484998/>
65. МАККАРТИ, Джастин- Маккарти,Каролин (1996). Тюркииармяне: Руководство по армянскому вопросу. Баку: Азернешр
66. Матенадаран, рук. № 3031 www.vostlit.info/Texts/rus14/Erevanci/framepred1.htm
67. МАХМУДОВ, Якуб (2017).Лженаука фальсификаторов, или «история» по-армянски. Баку:Туран
68. Миграционная политика в Республике Армения – CARIM (2012) East www.carim-east.eu/.../Explanatory%20Notes_2012-46.pdf
69. Миграционные процессы в Армении в контексте демографической безопасности (2016). - Diplomat.am www.diplomat.am/load/public/1/5-1-0-746
70. Министерство Диаспоры РА - Министерство (2014)www.mindiaspora.am/ru/About_us
71. Массовая миграция – основной итог армянских выборов (2013) <http://russia-armenia.info/node/1648>
72. ЕГАНЯН, Рубен (2013). Интеграция мигрантов: армянские реалии, CARIM-East RR 2013/07, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute
73. Число беженцев в Европу из Армении утроилось после захвата здания ППС <https://regnum.ru/news/-polit/2231066.html>, 25 января 2017
74. О именовании присоединенных к России ханств Эриванского и Нахичеванского Областию Армянского //Полное Собрание Законов Российской Империи : Собрание второе. СПб., 1830-1853 : [В 55-ти т. с указ.]. -. elibrary.shpl.ru/.../260-polnoe-sobranie-zakonov-rossiyskoj-im
75. РГАСПИ, ф. 17, оп.3, д.395, л.1
76. РГАСПИ, ф. 17, оп. 3, д. 1056, л. 44–46
77. ПАЛ:Ф.1, оп.25, д. 42
78. ПАРСАМЯН, Вардан (1972). История Армянского народа- Энциклопедия ... Egevan ru.hayazg.info/Парсамян_В._А._История_Армянского

79. ПАРСАМЯН, Вардан- Погосян, Степан-Арутюнян Н. (1962). История армянского народа. Армучпедгиз
80. Партархив Армянского филиала ИМЛ Ф.1, оп.25, д. 42
81. ПЕТРУШЕВСКИЙ, Илья (1949). Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI — начале XIX вв. history.az/pdf.php?item_id=20100105023159012&ext=pdf
82. Побег, или причины массовой эмиграции армян - Mediamax.am (2014) www.mediamax.am/ru/column/12480/
83. Постановление Совнаркома СССР «О практических мероприятиях по переселению армян из-за границы в Армянскую ССР». 22.02.1946 г. // РГАСПИ, ф. 17, оп. 3, д. 1056, л. 44-46
84. Политические процессы в Армении влияют на миграцию больше, чем социально-экономическое положение, 2017) - этнограф arka.am/.../politicheskie_protsessy_v_armenii_vliyayut_na_
85. Присоединение восточной Армении к России" (1979).кн., 1, Ереван
86. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941-1945. (1984). Сборник документов. В 6 т. Т. 6. Берлинская ... держав СССР, США и Великобритании (17 июля – 2 августа 1945 г.)» 0. 0.00. 0 в избранном в избранном. Год издания:1984. Издательство: Политиздат
87. Трактат между Карабахским ханом и Российской империей о переходе ханства под власть России от 14 мая 1805 года. Акты Кавказской Археографической Комиссии. Архив Главного Управления Наместника Кавказа. (1868). Том II Издан под редакцию председателя комиссии А.Д.Берже. Тифлис. Док.1436
88. Туркманчайский мирный договор между Россией и Ираном. 10 февраля 1828 г. // Под стягом России: Сборник архивных документов. М., 1992; То же [Электронный ресурс]. URL:<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/FOREIGN/turkman.htm>;
89. Эмиграция имеет в армянском народе исторические корни - Tert.am, 2013) www.tert.am/ru/news/2013/05/12/emmigration/770498
90. ШАВРОВ, Николай (1911). Новая угроза русскому делу в Закавказье. Санкт-Петербург/ Николай Николаевич Шавров – М.: Книга по Требованию, 2011. fws.mosut.ru/.../novaya-ugroza-russkomu-delu-v-zakavkaze.)
91. ШОПЕН, Иван (1852). Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху присоединения к Российской империи. СПб.
92. ЭЗОВ, Герасим (1898). Сношения Петра Великого с армянским народом. СПб.. www.runivers.ru/lib/book19459/
93. AKDES NİMET, Kurat (1990) . Türkiye ve Rusya.Kültür Bakanlığı Yayınları / 1194. Kültür Eserleri Dizisi / 150
94. ATASE, A. 4/3671, K. 2920, D. 16-507, F. 1-18
95. ATASE, A. 4/3671, K. 2919, D. 61-499, F. 3-1, 3-2
96. ATASE, A. 4/3671, K. 2919, D. 61-499, F. 3-26
97. ATASE, A. 4/3671, K. 2919, D. 61-499, F. 3-26.
98. ATASE, A. 4/3671, K. 2919, D. 61-499, F. 3-26
99. ATASE, A. 4/3671, K. 2919, D. 61-499, F. 3-31

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

100. ATASE, A. 4/3671, K. 2930, D. 553, F. 4
101. ATASE, A. 4/3671, K. 2917, D. 493-302, F. 1-136, 1-137
102. BAYRAMOV, İbrahim. (2007). Qerbi Azərbaycan'ın Türk Menşeli Toponimleri www.iravan.com/index.php?subaction=showfull&id=1081971595&archive..
103. BOA, HR. SYS, D. 2399, G. 1, v. 14
104. BOA, HR. SYS, D. 2371, G. 6, v. 88-90.
105. BOA, HR. SYS, D. 2398, G. 7, v. 56
106. BOA, HR. SYS, D. 2398, G. 4, v. 12 a, b, c, d.
107. BOA, HR. SYS, D. 2398, G. 7, v. 56.
108. BOA, HR. SYS, D. 2372, G. 3, v. 98.
109. BOA, HR. SYS, D. 2372, G. 1
110. BOA, HSD. AFT, D. 6, G. 61;
111. BOA, HR. SYS, D. 2876, G. 3-4
112. Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller (1981). Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu. Ankara, DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü
113. MC.CARTHY, Justin (1989). Ermeni Terörizmi Zehir ve Panzehir Olarak Tarih, Ottoman Archives Yıldız Collection The Armenian Question I, İstanbul
114. MC.CARTY, Justin (1984) Ermeni Terörizmi Zehir ve Panzehir olarak Tarih, Ankara
115. MC. CARTHY, Justin (1988). Ölüm ve Sürgün, (Çev.) Bilge umar, İstanbul:İnkılâp Kitabevi
116. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet ArşiviDairesi Başkanlığı;Fon No: 930 1 0 0 - Kutu no : 1 – Dosya No: 7 Sıra No:1
117. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet ArşiviDairesi Başkanlığı;Fon no: 930 1 0 0 - Kutu no:1 - Dosya no: 12 – Sıra no: 1
118. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet ArşiviDairesi Başkanlığı;Fon No: 930 1 0 0 - Kutu No: 2 – Dosya No: 34 – Sıra No: 1
119. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet ArşiviDairesi Başkanlığı Fon No: 930 1 0 0 - Kutu no : 1 – Dosya No: 7 Sıra No: 1
120. BIHL, W. (1992). Die Kaukasus Politik der Mittelmächte. Die Zeit der versuchten kaukasischen Staatlichkeit (1917-1918). Teil II. Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag
121. BOURNOUTIAN, George A. (1982). Eastern Armenia in the Last Decades of Persian Rule, 1807—1828». Malibu: Undena Publications
122. Fire and Sword in the Caucasus by Luigi Villari (1906). London:T. F. Unwin.
123. HOLMES, Stephen (1996). Collapse Legacies Cultural or State? The Dilemma probing Postcommunist", in Michael Mandelbaum (ed), Postcommunism: Four Perspectives (New York): Council on Foreign Relations
124. HOVANNİSİAN, Richard. (1967). Armenia on the Road to İndependence. Los Angeles: University of California Press
125. Kazemzadeh, Firuz (1951). The struggle for Transcaucasia, 1917-1921. NY, USA:Philosophical Library inc.
126. SWIETOCHOWSKI, Tadeusz (1988). Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920, İstanbul, Bağlam
127. WEEMS, Samuel (2002). Armenia. Secrets of a «Christian» Terrorist State Dallas:

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

St. John Press

128. WERNER, Zürrer. (1978). *Kaukasien 1918–1921. Der Kampf der Großmächte um die Landbrücke zwischen Schwarzem und Kaspischem Meer*, Düsseldorf

129. Wolfdieter Bihl (1992). *Die Kaukasus Politik der Mittelmächte. T. II, Die Zeit der versuchten kaukasischen Staatlichkeit 1917-1918*. Böhlau Verlag, Wien-Köln-Graz .

130. yevlakh.cls.az/more/text/21505

131. <https://aloban75.livejournal.com/1809101.html>

132. <http://ya-russ.ru/pochemu-sssr-ne-smog-v-1945-godu-vernut-svoi-territorii-podarenyye-turcii-posle-revoljucii/>

133. www.ksam.org/forum/index.php?showtopic=4137

134. www.7or.am

135. Avrasiya.net

Qeydlər

AR MDTA- Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Dövlət Tarix Arxivi

ARDA- Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi

ARSPİHDA- Azərbaycan Respublikası Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Dövlət Arxivi

ARPIİSSA- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi

АКАК - Акты Кавказской Археографической Комиссии

АВПР- Архив внешней политики России

ATASE -Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt

BOA -Başbakanlık Osmanlı Arşivi

ПАЛІ- Партархив Армянского филиала ИМЛ

Архив внешней политики Российской Федерации (сокр. АВП РФ, бывший Архив МИД СССР)

РГАСПИ- Российский государственный архив социально-политической истории

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

GILQAMEŞ DASTANINDA DOSTLUQ, ÖLMƏZLİK VƏ ƏBƏDİYYƏT İDEYASI

Hüseynli NAZIM

Professor, Bakı Avrasiya Universiteti, huseynli-n.1956@rambler.ru

“Gilqameş dastanı” şumer ictimai fikrinin inkişafı tarixində önəmli rol oynamış fundamental ədəbi-bədii və fəlsəfi əsərdir.

Məqalədə Gilqameş dastanında dostluq, ölməzlik və əbədiyyət ideyası təhlil edilir. Göstərilir ki, Gilqameşlə Enkidunun dostluğu bakirə təbiət ilə inkişaf etmiş sivilisasiyanın toqquşmasının məhsulu olan ziddiyyətlərin vəhdəti fonunda həllini tapır. Aralarındakı ziddiyyət və dostluğun vəhdəti münasibətində spiralabənzər inkişafın mənbəyi və gedişi formalaşır. Belə qarşıdurma cəmiyyətin inkişafı prosesində əksiliklərin vəhdəti və mübarizəsi, kəmiyyət və keyfiyyət dəyişmələrinin, həmçinin inkarı inkarın sistemli şəkildə verilməsidir. Dastanda süjetlərin inkişaf dinamikası şəhər sivilizasiyasından xəbərsiz Enkidu ilə sivilisasiyanın formalaşmasında xidməti olan Gilqameş arasındakı münasibət bioloji və sosial əlamətlərin ziddiyyəti və vəhdəti fonunda həyata keçirilir. Bu dostluğa qədər Enkidu sosiallaşmayan bioloji varlıq kimi, yəni vəhşi heyvanlar kimi həyat sürür. Gilqameş isə sosiallaşmış bioloji varlıq kimi yaşayır. Amma Enkidu ilə dostluq münasibəti yarandığı andan yeni həyata qədəm qoyur, torpaqlarının azadlığı, insanların firavan yaşaması uğrunda, xalqını yağdı düşmənlərdən qorumaq naminə mübarizəyə qalxır. Göstərilir ki, dastandakı bu süjet onun əhəmiyyətini artırır, həmişəyaşarlığını təmin edir.

Gilqameş və Enkidunun dostluğunda mövcud paralellər müayisə edilir və eyniyyət təşkil edən məqamlar təhlil edilir. Belə nəticəyə gəlinir ki, hər iki qəhrəman həyatlarının ilkin anlarına qayıtmaq istəyində olur və bu arzuların reallaşmayacağını sonralar dərk edir. Məkan müxtəlifliyi və zamanın dönməzliyi onların həyatının ilkin çıxış nöqtəsinə qayıtmağın qeyri-mümkünlüyü amilini ortaya atır. Bu da, öz növbəsində, eyniyyətdə oxşarlıq və fərqlilik əlamətlərinin ziddiyyətini yaradır. Məhz bu ziddiyyətlər dastanda süjetlərin inkişafı istiqamətini müəyyən edir. Göstərilir ki, Enkidudan fərqli olaraq Gilqameş ölməzlik axtarışına çıxır və bu ideyanın mənasızlığını, eləcə də insanların fiziki-bioloji cəhətdən yox, öz xeyirxah əməlləri ilə ölməzliyə qovuşmasını dərk edir.

Məqalədə Gilqameş dastanında Ziusudranın əbədi həyata öz əməlləri sayəsində nail olması təhlil edilir. Eləcə də göstərilir ki, Gilqameş özünün fərdiyyətçiliyindən cəmiyyət üçün daha yararlı şəxsiyyətə çevrilməsinin vacibliyini ön plana çəkir və birmənalı anlayır ki, bioloji cəhətdən əbədi həyatın mövcudluğu nonsensdir. İnsan yalnız və yalnız sosiallaşdığı, cəmiyyət üçün yararlı olduğu halda əbədi həyata qovuşa bilər. Gilqameş və Enkidu arasındakı dostluq münasibətini nəticə baxımından təhlil edilir və belə qənaətə gəlinir ki, onların hər ikisinin həyata baxış bucaqlarında müəyyən fərqli cəhətlər mövcuddur.

Açar sözlər: Gilqameş, məkan, dostluq, ölməzlik və əbədiyyət, ideya

THE IDEA OF FRIENDHIP, IMMORTALITY AND ETERNITY IN THE EPIC OF GILGAMESH

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

The Epic of Gilgamesh is a fundamental literary-artistic and philosophical work that has played an important role in the development of Sumerian public opinions.

The article analyzes the idea of friendship, immortality and eternity in the Epic of Gilgamesh. Friendship of Gilgamesh with Enkidu is described on the basis of the combination of the contradictions resulted by the conflicting of pure nature with the developed civilization. The combination of contradiction and their friendship form the source and course of improvement like a spiral. Such conflict is a systematic description of combination and struggle of deficiencies, qualitative and quantitative changes and dialectic in the course of development of the society.

Improvement dynamics of the stories in the epic is given on the basis of the contradiction and combination of biological and social features in the relations between Enkidu who is unaware of the urban civilization and Gilgamesh who plays an important role in the formation of civilization. Until such friendship, Enkidu has led a life like an unsocialized biological being or a wild animal, whereas Gilgamesh, on the contrary, lived as a socialized biological being. Having built friendly relations with Enkidu, he launched a new life and started struggling for the freedom of the lands and prosperous life of the people and protection of his nation against enemies. The article features this story as a factor that enhances its importance and provides its eternity.

The existing parallel points are compared and similar points are analyzed in the friendship of Gilgamesh and Enkidu. It is concluded that, both figures aim at going back to past days of their lives, and much later realize that their dreams will not come true. Space diversity and time determination prove that it is impossible for them to go back to the initial starting point of their life, which leads to formation of conflict between similarities and differences. Such conflicts determine the improvement direction of stories in the epic. Unlike Enkidu, Gilgamesh is in the search of immortality and realizes that a human being can lead an immortal life not physically or biologically, but with his good deeds, so the idea of physical-biological immortality makes no sense for him.

The article describes that Ziusudra reached an immortal life with its actions. Gilgamesh also points out at the importance of turning into a useful human being from individuality, and simply understands that, existence of immortal life biologically is nonsense. A human being can reach immortality only when he socializes and becomes useful for society. Having analyzed the friendly relations between Gilgamesh and Enkidu, it is concluded that, both have had different points in their outlooks.

Key words: Gilgamesh, space, friendship, immortality and eternity

Giriş

Gilgamesh dastanının əvvəlində Gilgamesh hər şeyi bilməyə, başqaları üzərində hökmranlığa can atan qəhrəman kimi təsvir olunur. Lakin bundan narazı qalan insanlar tanrılar qarşısında məsələ qaldıraraq, onun hərəkətlərinə son qoymağı tanrılardan xahiş edirlər. Tanrılar onların xahişini nəzərə alaraq Enkidunu ona rəqib yaradırlar. Ancaq Enkidu meşədə, heyvanlar arasında ömür sürür, onlarla gəzib-dolaşır, birgə həyat tərzi keçirir. Enkidu heyvanları ovçulardan qorumaq üçün onların meşədə qazdıqları xəndəkləri doldurur, qurduqları tələləri məhv edir. Təbii ki, bu, ovçuların qəzəbinə səbəb olur və onlar vəziyyətdən çıxış yolu axtarırlar. Bu məqsədlə öz atalarına və Uruq ağsaqqallarına müraciət etmək qərarına gəlirlər.

Gilgamesh və Enkidunun qarşılaşması

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Həmin ölkəni və oradakı ağacları Huvava adlı qorxunc bir canavar qoruyur. O, ağaclardan istifadə etmək istəyən insanları yaxın buraxmır. Halbuki gəmi, qayıq qayılanda, yaşayış evləri tikəndə bu ağaclara çox böyük ehtiyac olur. Buna görə də şəhər əhalisi son dərəcə əziyyət çəkir. «Deməli, mən Gilqameş olaraq insanları bu sıxıntıdan qurtarsam, insanlar məni unutmazlar – deyər Gilqameş düşünür, fikir və düşüncələrini dostu Enkidu ilə bölüşür. Enkiduya deyir: “Gəl, səninlə gedib bu canavarı öldürək.” Enkidu deyir: “Axı, biz oraya necə gedə bilərik? Əvvəla, ora Günəş tanrımız Utunun nəzarəti altındadır. Ondan icazə almaq lazımdır. İkincisi, o canavarın dişləri əjdaha dişi, siması aslan siması, səsi isə azgın sel sularının səsi kimidir. O, bizi bir anda uda bilər. Sən istəyirsənsə, get, mən gedə bilmərəm”. Lakin Gilqameşin beyninə düşmüşdü ki, nə olur-olsun, dostu Enkidunu yolundan azdırıb oraya birlikdə getməlidir. Təkcə dostunu deyil, ölkəsindəki güclü və könüllü dəliqanlıların da onlara qoşulması üçün ortaya belə bir fikir atır: evində anası olanlar anasının, həyat yoldaşı olanlar həyat yoldaşının yanında qalsın, kimsəsi olmayanlar isə, bizimlə getsin.

Ulu Enlilin Gilqameşə hədiyyəsi

Beləliklə, o, 50 nəfər gənci ətrafına toplaya bilir. Günəş tanrısının icazəsini almaq üçün qurbanlar kəsir. Bu arada tuncdan və taxtadan balta, gürz kimi silah hazırlatmağı da unutmur. Lazımi hazırlıqdan sonra yola düşürlər. Fəqət qabaqda çox çətin keçilən 7 sıra dağı aşmaq lazım gəlir. Gecə-gündüz yol gedirlər. Düz yeddinci gün dağa çatanda birdən-birə möhtəşəm sidr ağaclarından ibarət meşələri görürlər. Gilqameş həmin an ağacları kəsib aşırmağa, yanındakılar da budaqlarını təmizləməyə başlayırlar. Bunu görən Huvava son dərəcə qəzəblənir. Lakin gözlərindən od saçan canavar onların üzərinə hücum etmir. Huvavanın gözündən süzülən işıq və baxışları Gilqameşi elə bir yuxuya salır ki, ətrafındakılar onu heç cür ayılda bilmirlər. O, dərin bir yuxuya gedir. Lakin dostu Enkidu və 50 dəliqanlı onu bir təhər oyandırır deyirlər: “Gilqameş, nə edirsən? Bu nə haldır? İndi yatmaq vaxtı deyil. Yoxsa, Huvavanı öldürməkdən vaz keçdin?”. Gilqameş nə qədər gecikdiklərini anlayıb çox qəzəblənir, anası tanrıça Ninsun, atası Luqalbandanın adına and içərək, bu canavar istər insan olsun, istər tanrı olsun, onu öldürmədən Uruqa dönməyəcəyinə söz verir. Fəqət Enkidu çox qorxur və deyir: “Mən bu qorxunc canavarı gördüm. Heç kim onun hücumundan qaçıb canını qurtara bilməz. Nə olar, gəl, geri dönək.” Ancaq Gilqameş onun sözlərini rədd edir və deyir: “Qorxma! İkimiz birlikdə onun öhdəsindən gələrik.” Huvava onları sidr meşəsində gözləyir. Gilqameşin ona yanaşmasına imkan yaradır, Gilqameş də onu məhv etməyə can atır. Huvava ilə qarşılaşmaq üçün 7 sidr ağacını kəsir, yoldaşları da budaqlarını doğrayaraq, dəstələyib dağın ətəyinə yığırlar. Gilqameşlə Huvava qarşılaşır və onların arasında güclü döyüş başlayır. Hökmdar Gilqameş o qədər güclü idi ki, canavarın üzünə, burnuna vurduğu zərbələrlə onu gücdən salır və əl-qolunu bağlayır. Huvava xilas olmaq üçün Günəş tanrısı Utudan kömək istəyir, sonra isə Gilqameşin ayaqlarına düşərək onu sərbəst buraxması üçün yalvarır. Gilqameş də nədənsə canavarın halına acımağa başlayır və Enkiduya: “gəl bunu buraxaq getsin” – deyər, işarə edir. Enkidu çox qəzəblənir: “Sən aqlını itirmisən, nədir? Yaxalanan quş necə yuvasına dönməzsə, yaxalanan döyüşçü necə anasının qucağına geri dönməzsə, onu buraxsan, səni dünyaya gətirən anana, yaşadığın ölkəyə dönə bilməzsən”, - deyir. Bundan sonra Gilqameş, Enkidu və ətrafındakı bütün cavanlar qəzəblənərək canavarın boynunu vurur, başını torbaya qoyur və sovqat kimi Ulu Enlilə aparırlar. Enlil isə dağları və meşələri qoruyan bu varlığın öldürülməsinə əvvəl çox qəzəblənir və “Bundan sonra qızmar günəş altında dağlarda və düzənlərdə dolaşın durun!” - deyər lənətləyir. Lakin sonra bu lənətdən vaz keçərək, Şumerin yeddi qat işıq saçan Melamı Gilqameşə hədiyyə edir.

Bir müddət yatdıqdan sonra Gilqameş yuxudan oyandıqda çox qorxur. Doğrudan da yuxusundakı kimi tanrılar böyük qəhrəmanlıqlar etdiyini və anasının tanrıça Ninsun olduğu halda ona ölməzlik bəxş edə bilmirlər. Əvəzində isə onu yer altında sözü, hökmü keçən bir şəxs edəcəklər. Bütütn sevimliləri onu ziyarət edəcək, ölümündən sonra bütün xalq ona böyük yas tutacaq, kədərlənəcək.

Gilqameşlə Enkidunun dostluğunun mahiyyəti

Gilqameşlə Enkidunun dostluğu ziddiyyətlərin vəhdəti fonunda həllini tapır, birlikdə Huvavaya və göydən göndərilmiş buğaya qalib gəlirlər. Aralarındakı ziddiyyət və dostluğun vəhdəti münasibətində spiralabənzər inkişafın mənbəyi və gedişi formalaşır. Əslində bu ziddiyyət bakirə təbiət ilə inkişaf etmiş sivilizasiyanın toqquşmasının məhsulu idi. Belə qarşıdurma cəmiyyətin inkişafı prosesində əksiliklərin vəhdəti və mübarizəsi, kəmiyyət və keyfiyyət dəyişmələrinin, həmçinin inkarı inkarın sistemli şəkildə verilməsindən başqa bir şey deyildir.

Dastanda süjetlərin inkişaf dinamikasına diqqətlə yanaşsaq görərik ki, şəhər sivilizasiyasından xəbərsiz Enkidu ilə sivilizasiyanın formalaşmasında xidməti olan Gilqameş arasındakı münasibət bioloji və sosial əlamətlərin ziddiyyəti və vəhdəti fonunda həyata keçirilir. Bu dostluğa qədər Enkidu sosiallaşmayan bioloji varlıq kimi, yəni vəhşi heyvanlar kimi həyat sürür. Gilqameş isə sosiallaşmış bioloji varlıq kimi yaşayır. O, həyatın mənasını eys-ışrətdə, kef etməkdə, gücü sayəsində hamını özünə tabe etməkdə görür. Amma Enkidu ilə dostluq münasibəti yarandığı andan keçirdiyi bu həyat tərzindən əl çəkir, yeni həyata qədəm qoyur, torpaqlarının azadlığı, insanların firavan yaşaması uğrunda, xalqını yağ düşmənlərdən qorumaq naminə mübarizəyə qalxır. Dastandakı bu süjet onun əhəmiyyətini artırır, həmişəyaşarlığını təmin edir.

Gilqameş ölməzlik axtarışında

Gilqameş (üçdə ikisi tanrı, üçdə biri insan) öz dostu Enkidu ilə bir sıra qəhrəmanlıqlar edir; Enkidunun ölümündən kədərlənərək ölməzlik axtarışına çıxır. O, yerdən çox-çox uzaqlarda daşqını yaşamış tanrılardan ölməzlik almış yeganə insanı - babillərin Noya adlandırdıqları Ziusudranı tapmağa nail olur^[31,102]. Ümumdünya daşqınından bir neçə yüz keçdikdən sonra insanlar yenidən çoxalmağa və yer üzünə yayılmağa başladı. İnsan cinsinin qalmasına səbəb müdrik Ziusudanın xilas olmasıdır (Редер, 1965:67).

Gilqameş və Enkidunun dostluğunda müəyyən paralellər mövcuddur. Enkidu ağır xəstə olduğu halda öz doğma məkanına - vəhşi heyvanların gəzib-dolaşdığı meşəyə qayıtmaq, sivilizasiyanın törətdiyi fəsadlardan uzaqlaşmaq arzusuna düşür. Dastandan görüldüyü kimi, Enkidu vəhşi heyvanlardan ayrılaraq insanlarla ünsiyyət qurduğu andan bütün heyvanlar ondan uzaqlaşmağa başlayır. Deməli, onun bu arzusu heç vaxt reallaşa bilməzdi. Odur ki, ömrünün qalan hissəsini sivilizasiya mühitində keçirmək məcburiyyətində qalır.

Sivilizasiya şəraitində yetişən və onun məhsulu olan Gilqameşin həyatında da belə hallar yaşanır. O, Enkidunun ölümündən sonra həyatında yaranmış boşluğu doldurmaq və özünün ölümü fikrindən yaxa qurtarmaq üçün əbədi həyat axtarışına çıxır, uzun-uzadı məşəqqətli səyahətlər edir, ölməzlik sirlərinə sahib olmağa çalışır və nəticədə belə qənaətə gəlir ki, tutduğu bu yolla ona nail olmaq qeyri-mümkündür. Yalnız bundan sonra o, heç olmazsa, cavanlığını qaytarmaq fikrinə düşür. Ancaq sonralar görür ki, bu da əlindən çıxmışdır^[29, 185]. Buradan görüldüyü kimi, Enkidu və Gilqameşin həyat və fəaliyyətlərindəki mövcud paralelliklərdə eyniyyət təşkil edən məqamlar vardır. Hər iki qəhrəman həyatlarının ilkin anlarına qayıtmaq istəyində olur və bu arzuların reallaşmayacağını sonralar dərk edir. Məkan

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

müxtəlifliyi və zamanın dönməzliyi onların həyatının ilkin çıxış nöqtəsinə qayıtmağın qeyri-mümkünlüyü amilini ortaya atır. Bu da, öz növbəsində, eyniyyətdə oxşarlıq və fərqlilik əlamətlərinin ziddiyyətini yaradır. Məhz bu ziddiyyətlər dastanda süjetlərin inkişafı istiqamətini müəyyən edir.

Enkidunun çıxdığı mühitə (məkana), Gilqameşin isə öz cavanlığına qayıtmaq arzusu məkan müstəvisi ilə zaman oxunun kəsişmə nöqtəsində həyata keçirilə bilər. Lakin Enkidunun arzusu məkan çərçivəsində, Gilqameşin arzuları isə zamanla bağlıdır. Enkidu öz arzularında zaman, Gilqameş isə məkan amilini yaddan çıxarmışlar. Enkidu insanlığa qovuşduğu andan arzularını irəli sürdüyü dövr arasındakı zaman intervalını yaddan çıxarmış və yaxud nəzərə almamışdır. Çünki onun düşüncə tərzini heç vaxt ona imkan verə bilməzdi ki, o, doğulduğu mühitə qayıdarkən yaşamadığı dövrdə formalaşan yeni həyat tərzinə uyğunlaşsın. Enkidudan fərqli olaraq Gilqameş ölməzlik axtarışına çıxır və bu ideyanın mənasızlığını dərk edir. Ən vacib isə odur ki, o, insanların fiziki-bioloji cəhətdən yox, öz xeyirxah əməlləri ilə ölməzliyə qovuşmağını dərk edir.

Gilqameşin Ziusudra ilə görüşü

Dastanda maraqlı məqamlardan biri də onun Ziusudra ilə görüşü və Ziusudranın ona nə üçün əbədi həyat verilməsinin sirlərini Gilqameşə anlatmasıdır. Buradan məlum olur ki, onun kökündə Ziusudranın insanlığı, bəşəriyyəti “Böyük Tufandan” xilas etməsi durur. Əbədi həyata o öz əməlləri sayəsində nail olmuşdur. Bundan sonra ona Şumer panteonlar sistemində ali tanrı Enlinin sayəsində tanrı statusu verilmişdir. Buradan o nəticə çıxır ki, insanlar tarixi yaddaşa həkk olunmuş əməlləri sayəsində mənəvi əbədiyyətə qovuşa bilər. Gilqameş müdrik Ziusudranın kəlamlarını dərk edərək doğma məkanına - qurub-yaratdığı, hasarları ilə öyündüyü Uruqa qayıtmaq qərarına gəlir. “Bundan sonra o, anlayır ki, dünyada əbədi heç nə yoxdur, hər şey ölümə məhkumdur, ən yaxşısı odur ki, öz həyatının qalan hissəsini və fəaliyyətini yaradıcı insanların əmin-amanlığı naminə sərf etsin (Бертман, 2007:185).

Dastanda maraqlı fikirlərdən biri də belədir ki, Gilqameş öz keçmişinə fikri gedişlər edərək belə düşünür: “Görürəm ki, insanlar durmadan ölür. Bir gün mən də onlar kimi ölüb gedəcəyəm və ad-sanım olmayacaq. Hər kəs məni unudacaq. Adımın unudulmayıb daim yaşaması üçün yararlı işlər görməliyəm və xalqımın məni hər zaman yaxşı rəhbər kimi xatırlaması üçün əlimdən gələni etməliyəm. Əvvəllər sürdüyüm mənasız və əxlaqsız həyat tərzindən tamamilə uzaqlaşmalıyam”. Gilqameşin fikirlərinin inkişafında bu cür məqamlar ona dəlalat edir ki, onun biososial inkişafı inkarı-inkar, keyfiyyət dəyişmələri fonunda cərəyan etmişdir. O özünün fərddiyyətçiliyindən cəmiyyət üçün daha yararlı şəxsiyyətə çevrilməsinin vacibliyini ön plana çəkir və birmənalı anlayır ki, bioloji cəhətdən əbədi həyatın mövcudluğu nonsensdir. İnsan yalnız və yalnız sosiallaşdığı, cəmiyyət üçün yararlı olduğu halda əbədi həyata qovuşa bilər. Dastanın bu gün bizə gəlib çatmasının özü də bunu bir daha təsdiq edir.

Gilqameş və Enkidu arasındakı dostluq münasibətlərində fərqli cəhətlər

Gilqameş və Enkidu arasındakı dostluq münasibətini nəticə baxımından təhlil etdikdə belə qənaətə gəlmək olur ki, onların hər ikisinin həyata baxış bucaqlarında müəyyən fərqli cəhətlər mövcuddur.

Birincisi, Enkidu bakirə təbiətin, Gilqameş isə ziddiyyətlərlə dolu olan sivilizasiyanın yetişdirməsidir. Təbii ki, bu hal onların dostluq münasibətlərinin yaranmasından sonrakı münasibətlərinə təsirsiz qalmamalıdır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

İkincisi, onların hər ikisinin düşüncə tərzində fərqli məqamlar istənilən halda özünü biruzə verir. Enkidu sivilizasiyanın törətdiyi fəsadları qəbul edə bilmir, ondan uzaqlaşmağa çalışır. Gilqameş isə, əksinə, sivilizasiyanın məzmununun zənginləşməsi və əhatə dairəsinin daha da genişləndirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərir. Bununla yanaşı, şumerlərin Günəş tanrısı Utunun Enkiduya verdiyi məsləhətlərdən sonra onun sivilizasiyaya mənfi münasibəti dəyişir, müsbət emosiyalar yaranır. Beləliklə, sivilizasiyanın insanların həyatında müstəsna rol oynaması bir daha öz təsdiqini tapır. Çünki heyvanlar arasında yaşayan insanın onlar kimi həyat sürməsi təbii haldır. İnsanlar bütün canlılardan şüuru və onun sayəsində yaratdıqları ilə fərqlənir. Məhz bu baxımdan Enkidu sivilizasiyaya minnətdar olmalıdır.

Üçüncüsü, dastanın sonrakı lövhələrində Enkidu dünyasını dəyişdikdən sonra Gilqameş ölməzlik haqqında düşünməyə məcbur olur. Başqa sözlə, Gilqameş ölümdə ölməzliyi, sonda sonsuzluğu, fasilədə fasiləsizliyi, kəsildə kəsilməzliyi axtarmağa başlayır. Bu ideya Şumer fəlsəfəsinin ana xəttini təşkil etmiş, sonralar formalaşmış elmi biliyin əsas ideyalarının motivinə çevrilmişdir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, Gilqameş və Enkidu qarşılıqlılaşmasında onların fiziki gücləri eyni olduğundan qalib müəyyənləşməmiş, lakin mənəvi cəhətdən Enkidu Gilqameşə qalib gəlmiş olur.

Şifahi xalq ədəbiyyatının yaradıcıları və yayanları, söz sahibləri, şairlər həmin hadisəni bədiiləşdirərək şeirlər yazmışlar. Gilqameşin də qərarını Günəş tanrısı Utuya bildirməsi və izn istəməsi belə təsvir olunur:

Gilqameş göydəki Utuya dedi ki:

Ey Utu, mən ölkəyə girməliyəm, izn ver mənə.

Sidr ağacları ölkəsinə girməliyəm, izn ver mənə.

Göydəki Utu ona cavab verdi:

Sən şahzadə və silahşörsün, doğru,

Fəqət nə edəcəksən ölkədə?

Utu, sənə bir söz söyləyəcəyəm, qulaq as mənə.

Onu sənə çatdıracağam, qulaq as mənə.

Şəhərimdə insanlar ölür.

Bu hal qəlbi sıxır,

İnsanlar yox olur,

Qəlb dayanır...

Yaxud dastandan başqa bir şeir - Enkidu ilə Gilqameşin geri dönmə və ya dönməmələri haqqındakı söhbətləri.

Enkidu:

- Əfəndim, sən ölkəyə get.

Mən şəhərimə dönəcəyəm.

Ana cəsarətini anladacağam.

Qəhqəhələr artsın.

Sonra da ölümünü bildirəcəyəm,

Acı göz yaşları töksün.

Gilqameş:

Mənim üçün kimsə ölməyəcək,

Dolu gəmi batmayacaq,

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Üç qatlı geyimi kəsilməyəcək,
Divarda kimsə yox olmayacaq.
Ev və daxmalar yanmayacaq.
Mənə kömək et, mən də sənə kömək edəcəyəm.
İkimiz bir olsaq bizə nə ola bilər?
Bax, görəcəksən, zəfər bizim olacaq! ...

Dördüncüsü, dastanda dostu Enkidunu itirəndən sonra Gilqameşin ölməzliyə qovuşmaq üçün axtarışa çıxması təsvir olunur. Dastandan görüldüyü kimi, Gilqameş uzun sürən axtarışlardan sonra bunun biofiziki cəhətdən mümkünsüzlüyünü anlayır. Beləliklə o, ölməzliyə qovuşmağın nicat yolunu quruculuqda, yaşatmaqda, yaşayaraq yanmaqda görür. Başqa sözlə, insanlar yalnız əməlləri ilə ölməzliyə qovuşa bilər. Məhz Gilqameş də bu yolla ölməzliyə qovuşmuşdur.

Beşincisi, bu epik əsər süjetlərin inkişafına və dastan yaradıcılığının əsasını qoyduğuna ədəbi baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sonda Gilqameş ölür. Yer altına gedərək orada olanlara hədiyyələr aparır, lakin hədiyyələrin nələr olduğu lövhələrdə yazılmır. Oğlu onun üçün hər tərəfi daşla hövülmüş məzar tikdirir. Maraqlı odur ki, məzarı tikdirməzdən öncə Fərat çayının suları boşaldılır. Məzar sanki boşaldılan yerdə inşa edilmişdir. Məzarın qapı qulpları daşdan, qapısının kənarları lazurit daşından (üst təbəqəsi dairəvi dəliklərdən ibarət bir növ mineral daşdır), qıfılı qızıldandır. Məzar tikilib qurtarıqdan sonra hər tərəfini tam basdırılmamış şəkildə torpaqla örtürür. Gilqameşin yas mərasimində çox sevdiyi birinci və ikinci həyat yoldaşı (əslində şumerlərdə iki həyat yoldaşı olmur. Mətn çox sonra yazıldığı üçün bəlkə də onu yazan mirzə belə düşünmüşdür), uşaqları, musiqiçiləri (çalğıçıları), bərbəri, köməkçiləri və bütün sevimliləri vardır. Ölümündən kədərlənən insanlar saçlarını yolur, ağlamaqdan burunlarının suyu axır. Əvəzində Gilqameş yeraltı dünyada xoşbəxt olur. Çünki məşhurlaşmış tanınanlar şəxsiyyət kimi xatırlanacaq, heykəli məbədlərdə qoyulacaq, adı unudulmayacaqdır.

Onun xəstə halını təsvir edən sətirlər belədir:

Gilqameş ölüm yatağında!

Ey, nəhəng vəhşi buğa! Yatır, əsla qalxa bilməyəcək!

Bəy Gilqameş yatır, artıq əsla qalxa bilməyəcək!

Qüsursuz ağacı gətirən yatır, artıq əsla qalxa bilməyəcək!

Kürək bağı ilə bağlanan qəhrəman yatır, artıq əsla qalxa bilməyəcək!

Güclü olan yatır, artıq bir daha qalxa bilməyəcək,

Pislik edəni əzən yatır, artıq əsla qalxa bilməyəcək,

Savadlı danışan yatır, artıq əsla qalxa bilməyəcək,

Dağa qalxmağı bilən yatır, artıq əsla qalxa bilməyəcək!

On Qullabın (bir növ böyük, həcmli şəkaf mənasındadır. Burada bu söz sanki «var-dövləti olan» mənasında işlənir) bəyi, sahibi olan yatır, artıq əsla qalxa bilməyəcək!

Kədər yatağında yatır, artıq əsla qalxa bilməyəcək.

Qalxa bilmir o, otura bilmir o, çox kədərlidir.

Yeyə bilmir, içə bilmir, kədəri sonsuzdur.

Namtarın kilidi ələ keçirmiş onu, qalxa bilmir.

Göldə tutulan balıq kimidir o, qalxa bilmir.

Tələyə düşmüş ceyran kimi yatır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Əlləri olmayan, ayaqları olmayan Namtar geçə ələ keçirmiş insanı.

Bundan sonra lövhədə bir çox yarımçıq sətirlər var. Bu sətirlərdən anlaşılını odur ki, Gilqameş altı gündür ki, xəstə yatır (Muazzez, 2008:85-86).

Gilqameşin ölümü

Muazzez İlmiyyə Çiğ özünün “Gilqameş, tarixdə ilk hökmdar qəhrəman” adlı əsərində Gilqameşin ölümünün təsvirini belə vermişdir: “Bu kitabın daha əvvəlki nəşrlərində Gilqameşin ölümü ilə əlaqəli mətnlərin azlığı, onların da qırıq, zədəli şəkildə olması üzündən tam başa düşülmədiyi halda yazılmışdır. Əldə olan mətnlər Nippur qazıntılarında ələ keçən lövhə parçaları idi. Son illərdə yeni adı Hadad, köhnə adı isə Meturan olduğu sanılan yerdəki qazıntılarda Nippur mətnindən qismən dəyişmiş və təxminən 305 (üç yüz beş) sətiri gəlib bizə çatan bir mətn ortaya çıxdı. Aralarında bəzi qırıq sətirlərin olmasına baxmayaraq, 217 sətirə qədər oxunaqlıdır. Bu hissədə, yəni oxunula bilən hissədə Gilqameşin ölümcül xəstəliyi, öləcəyini bildirən yuxusu, yuxusunun çin olduğu nəql edilir. Gilqameş altı gündən bəridir ki, xəstədir. Xeyli qəhrəmanlıqlar göstərən Gilqameş artıq qolunu, ayağını tərpedə bilmir. Onu xəstəlik cini olan Namtar əməlli-başlı yaxalamışdır. Bu müddətdə o, bir yuxu görür. Həmin yuxuda Tanrılar məclisində tanrı Enlil, An və Enki bir çox qəhrəmanlıqlar və xeyirxah işlər görən Gilqameşin ölməsinə kədərlənir. Onlar yalnız Tufandan sonra Ziusudraya ölməzlik verilməsi mümkün olmadı. Gilqameşin anası tanrıça Ninsun olduğu halda ona ölümsüzlüyü vermələrinə imkan olmadı. Müdriklik tanrısı Enki bunun həllini tapır. Gilqameş yerin altındakıların rəhbəri olacaq, tanrı Ningişzida və Dumuzi kimi sözü keçəcək. Onu bir çoxları ziyarət edəcək. Gedəcəyi yer də əslində o qədər də pis yer deyil, orada öz yaxınları, dostları, sevimliləri vardır. Onu geridə qalanlar hörmət və sevgi ilə xatırlayacaq.

Bütünlükdə belə nəticəyə gəlinir ki, insan yalnız sosiallaşdığı, cəmiyyət üçün yararlı olduğu halda əbədi həyata qovuşa bilər.

Ədəbiyyat

MUAZZEZ, İlmiyyə (2008). “Gilqameş”: Tarixdə ilk Kral Kahraman. İst.: “Kaynak Basım 8”
БЕРТМАН, Стивен (2007). Месопатамия: энциклопедический справочник. Москва: Вече

ГУМИЛЁВ, Николай (1919). Гильгамеш. Сб.П.: Наука

РЕДЕР, Дмитрий (1965). Мифы и легенды древнего двуречья. Москва:Мысль

SON YILLAR KAZAN TATAR NESRİNDE DÖNEM VE ROMANTİK KAHRAMAN İLİŞKİSİ

Ramilya YARULLİNA YILDIRIM

Prof.Dr., Adıyaman Üniversitesi, ryildirim@adiyaman.edu.tr

Özet

Dünya edebiyatının önemli akımlarından sayılan romantizm metodu, Tatar edebiyatının her döneminde görülmüştür. Köken itibarıyla Doğu edebiyatına bağlı olan ancak, coğrafi yapısından dolayı Rus edebiyatı etkisinde kalan Tatar edebiyatında romantizm farklı dönemlerde farklı bakış açılarıyla işlenmiştir. Eski Tatar edebiyatında geleneksel Doğu romantizmi prensipleri üstünlük gösterirken, milli özgürlük düşüncesinin güçlenmesi ve milli bilincin uyanmasıyla Tatar edebiyatının “Altın çağı” olarak adlandırılan XX. yy.ın başı (1900-1917) edebiyat bilminde, Doğu (Türk, Arap ve Fars edebiyatları) gelenekleriyle beraber, Avrupa’dan gelen romantik eğilimler çok coşkulu bir şekilde bir araya getirilmiş ve güzel eserler ortaya çıkartılmıştır. Sovyet ideolojisinin egemen olduğu dönem edebiyatı ve tenkitinde haksız değerlendirilen romantizm, sosyal realizmin etkisini yitirdiği ve özgürlüğün elde edildiği Çağdaş Tatar edebiyatında tekrar canlanmıştır. Son yıllarda milli fikirlerin güçlenmesi, sanat imkânlarına, hayal dünyasına özgürlük verilmesi, dünyaya bakışın değişim geçirmesi sonucunda çeşitli romantik içerikli eserler yazılmıştır. Bir grup yazarın milletin geçmiş tarihine müracaat etmesi sonucunda romantik içerikli tarihi roman türü ayrı bir istikamet kazanmıştır. Tatar halkının farklı dönemlerini yansıtan tarihi romanlarda tarihi zemin, kahramanlık kültürü, maceralı olaylar, yüce romantik aşk, hayal ve gerçeklik çatışmasından doğan facialar gibi romantik unsurlar daha çok Doğu edebiyatı tarzında anlatılmıştır.

Yeniden yükselme devrine giren romantizm, geleneksel özelliklerini korumakla birlikte, yeni renk tonlarıyla da zenginleşmiştir. Son yıllar Tatar edebiyatında onun çeşitli tarzları; saf romantizm, psikolojik yenilik güçlü romantizm, lirik yenilik güçlü olan romantizm ve romantik realizm gibi tarzlarını görmek mümkün.

Çalışmada, son dönemde yaşanan gerçek olayları romantik açıdan değerlendiren yazarlar Esgat Salah’ın *Songı Vals* (Son Vals) ve Marat Kebirov’un *Mehebbetten Cırlar Kala* (Aşkta Türküler Kalır) isimli eserleri incelenecektir. Çernobil faciasının ve Afgan savaşının insanlık hayatına getirdiği zararını yansıtan bu eserler örneğinde; yazarın gerçek bakış açısıyla yan yana, hayal ve gerçek çatışması, lirizmin yoğun şekilde öne çıkartılması, yaşamın anlamı, insan değeri ve sanatın toplumdaki rolü gibi meselelere değinilecektir. Araştırma sürecinde romantizmin yeni özellikleri ve sanatçının ideolojik ve estetik fikirleri ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar kelimeler: Tatar edebiyatı, romantizm, Esgat Salah, Marat Kebirov.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Abstract

The Relevance of Romantic Hero and Era in the Recent Kazan Tatar Literature

The method of Romanticism, one of the major currents in world literature, has appeared in every era of Tatar Literature. Romanticism has been studied from different perspectives in the differing eras in Tatar Literature influenced from Russian Literature due to its geographic location, originally associated with the Eastern Literature. In Old Tatar Literature, the traditional principles of Eastern Romanticism were overwhelming, and once the idea of national sovereignty consolidated with raising national awareness, in the literary science of the earliest of the twentieth century (1900-1917) named as 'Golden Age' of Tatar Literature, the European-oriented romantic fashions were ebulliently bunched together with the Eastern traditions, and beautiful works were created. Romanticism was misjudged in the literature and criticism when Soviet ideology was dominant, and this time, it would be reinvigorated in the Modern Tatar Literature where social realism lost its impact and freedom was won. In recent times, a variety of pieces have been written out in the Romantic context in the wake of the strengthened national ideas, the freer art possibilities and dream world, and the evolved worldview. When a group of authors retrospectively applied to the national history, then the genre of historical novel headed for a different course. In the historical novels representing for various periods of Tatarstan people, the romantic elements such as historical setting, cult of chivalry, adventurous events, exalted romantic love, and tragedies from collision of dreams and reality were narrated rather in the Eastern literary style.

Re-entering the rising period again, Romanticism maintained its traditional characteristics and flourished with new hues. Recently, you can see its various styles such as pure romanticism, psychological romanticism, modern romanticism, lyrical romanticism, strong romanticism, and romantic realism in Tatar literature.

The present study aims to examine the pieces of the authors interpreting the recent realities in the romantic respect, such as *Songı Vals* (Last Waltz) by Esgat Salah and *Mehebbetten Cırlar Kala* (Ballads Remains From Love) by Marat Kebirov. By exemplification with those works which reflect the damages of Chernobyl catastrophe and Afghan war to humanity, we discuss such issues as colliding dreams and reality, highlighting lyricism intensively, meaning of life, human value, and the art's role in society, in line with the author's realistic perspective. In our research, we would like to discover the new features of Romanticism and reveal the artist's ideological and aesthetic thoughts.

Key Words: Tatar literature, Romanticism, Esgat Salah, Marat Kebirov

Giriş

Dünya edebiyatının önemli akımlarından sayılan romantizm metodu, Tatar edebiyatının her döneminde görülmüştür. Köken itibarıyla Doğu edebiyatına bağlı olan ancak, coğrafi yapısından dolayı Rus edebiyatı etkisinde kalan Tatar edebiyatında romantizm farklı dönemlerde farklı bakış açılarıyla işlenmiştir. Eski Tatar edebiyatında geleneksel Doğu romantizmi prensipleri üstünlük gösterirken, milli özgürlük düşüncesinin güçlenmesi ve milli bilincin uyanmasıyla Tatar edebiyatının “Altın çağı” olarak adlandırılan XX. yy.ın başı (1900-1917) edebiyat biliminde, Doğu gelenekleriyle beraber, Avrupa’dan gelen romantik eğilimler çok coşkulu bir şekilde bir araya getirilmiş ve güzel eserler ortaya çıkartılmıştır.

Sovyet ideolojisinin egemen olduğu dönem edebiyatı ve tenkitinde haksız değerlendirilen romantizm, sosyal realizmin etkisini yitirdiği ve özgürlüğün elde edildiği Çağdaş Tatar edebiyatında tekrar canlanmıştır. Toplumda milli fikirlerin güçlenmesi, edebiyatta sanat imkânlarına, hayal dünyasına özgürlük verilmesi, dünyaya bakışın değişim geçirmesi romantizmin yeniden yükselmesine zemin hazırlar. Elbette, buna başta edebiyat biliminde romantik yazara “düşman” olarak bakma eğiliminin yok olması da sebep olur. Bir grup yazarda milli bilincin uyanması neticesinde geçmiş tarihe müracaat etme ve bunun sonucunda romantik içerikli tarihi roman türü ayrı bir istikamet almıştır. Nurihan Fettah, Mösegiyt Hebibullin gibi yazarların tarihi romanlarında kahramanlık kültürü, maceralı olaylar, yüce romantik aşk, hayal ve gerçeklik çatışmasından doğan facialar, Doğu edebiyatı ruhunda tarihi zeminde anlatılır.

Bugünkü Tatar nesrinde yeniden yükseliş geçiren romantizm, geleneksel özelliklerini korumayla birlikte, yeni renk tonlarıyla da zenginleşir. Onun çeşitli tarzları; saf romantizm, psikolojik yenilik güçlü romantizm, lirik yenilik güçlü olan romantizm ve romantik realizm gibi tarzlarını görmek mümkün. Günümüz yazarlarından Marat Kebirov ve Esgat Salah’ın romantik realizm içerikli uzun öyküleri (povest) örneğinde dönem ve romantik kahraman ilişkisini ele alacağız.

Marat Kebirov’un *Mehebbetten Cırlar Kala (Aşktan Türküler Kalır)* Uzun Hikâyesinde Realizm ve Romantizm Sentezi

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ülke genelinde yaşanan gerçek olayları eleştirel ruhta anlatan eserlerde bazı yazarlar realizmle birlikte romantizm metoduna da müracaat eder. Yakın tarihte yaşanan Çernobil faciasının ve Afgan Savaşı’nın insanlık hayatına getirdiği zararı realist hallerde açıklarken başlı başına şahsın gönül dünyası, hayal ve isteklerini canlı olarak anlatmada romantik yöntemler bolca kullanılır. Böyle eserlere örnek olarak Esgat Salah’ın *Soñğı Vals (Son Vals)* ve Marat Kebirov’un *Mehebbetten Cırlar Kala (Aşktan Türküler Kalır)* isimli eserlerini göstermek mümkün.

Şair ve nesir yazarı Marat Kebirov'un (1970-) *Mehebbetten Cırlar Kala (Aşktan Türküler Kalır)* isimli hikâyesine konu olarak doksanıncı yılların başı, ülkedeki ekonomik kriz, milli duyguların uyanması; diğer taraftan Afgan Savaşı'nın alevli çağı alınır. Hikâye basit bir Tatar köyünde yaşam sürdüren mektebin son sınıf öğrencisi Gülzile isimli kızın düşüncelere dalmasıyla başlar. Yüce hayat yoluna adım atmaya hazırlanan Gülzile'nin hayatta iki büyük hayali vardır: Sanat enstitüsünde eğitim almak ve sahnede türkücü olmak; ikincisi ise sevgilisi Tahir ile kavuşup mutlu aile kurmaktır. Hikâyenin konusu, başkahramanın hayallerinin hayatın terslikleri ile çatışması, bu çatışmanın Gülzile'nin psikolojisinde uyandırdığı derin duyguları anlatma üzerine kurulmuştur. Mektepte okuduğu yıllarda türkü yarışmalarında sürekli birinciliği elde etse de, Ahmet Sabirov gibi jüri üyeleri tarafından övgüler işitse de Gülzile Sanat enstitüsüne kabul edilmez. Daha doğrusu, enstitüye alınırken yeteneğine değil, güzel kızın bedenine dikkat ettiklerini görür. O güne kadar ideal insan olarak görünen Ahmet Sabirov'un apaçık biçimde teklif etmesi, köy kızı saf Gülzile'yi "ayakları üstüne bastırır". Fakat kız kendi namusunu, beden saflığını her şeyden üstün sayar. İkinci yıl enstitüye girme şansına erişemese de sahneye çıkma isteği onu bırakmaz. Amacına erişmek için şehirde bir fabrika pansiyonunda zor işleri başarmaktan da çekinmez, dostlarıyla müzik grubu oluşturup konserler vermeye, kendi müziğini halka yaymaya başlar.

Eserde realist tabaka çok fazla yer tutar. Gerçek hayat şartları, delikanlıları Afgan Savaşına gönderen devletin sonra onların kaderine yüz çevirme gibi problemlerle birlikte alkolizm, karaborsacılık, fuhuş, rüşvet gibi kötü özellikler, köy insanının namusu, gönül saflığı ve güzelliği gibi romantizm edebiyatında önemli yer tutan iyi ahlaki özellikler ile karşılaştırılır. Bu açıdan yazar klasik romantik nesirdeki gibi, aydınlık ve karanlık, iyilik ve kötülük karşıtlıklarını başarılı şekilde kullanır.

Realist çizgi yayında yazar romantik çizgiyi de başarılı şekilde örer. Geleneksel Doğu edebiyatındaki gibi, saf fedakâr romantik aşk konu çizgisi Gülzile ile Tahir ilişkisine yansır. Tahir, destan kahramanı gibi cesur, güçlü ve sevebilen, ömrünün son gününe kadar Gülzile'ye olan sevgi hissini azaltmayan delikanlıdır. Fakat Tahir'in Afgan Savaşından ayaklarını kaybederek dönmesi ve yaşamdan ümidini kesmesi Gülzile'yi yeniden hayat sınavına sokar. Gülzile'de fedakârlık, sevgilisi için mücadele hissi, kahramanlık yapma isteği kült derecesine çıkarılır. O, aşkı uğruna sanatçılık kariyerinden uzak durur. Tahir'i ayağa kaldırıp iyileştirmek için orkestrasını, köydeki malını mülkünü satar. Sevgilisinin sağlıklı olması onda güzel ümitler uyandırır, ona güç verir, onunla ilgili güzel hayaller kurmaya başlar. Ancak Tahir gururlu bir delikanlıdır. Gülzile'yi mutlu edemeyeceğini anlayıp bu dünyadan göçüp gider. Böylelikle o toplum ve kendisiyle mücadelede ölümden başka çare bulamaz.

Hikâyede Kıyam ağabey ile bağlı çizgi de romantik içeriği güçlendirir. Gülzile için Newton'un buluşları değil, belki de Kıyam ağabeyin türküleri, insanlığı yakındır. Yazar, kızın düşünceleri ve gönül prizması üzerinden Kıyam ağabey gibi sıradan köy insanının gönül

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

güzelliği, doğal yeteneği hakkında konuşur: “Okuma-yazma da öğrenmemiş, para hesabı da bilmeyen bu ağabey ömür boyunca köy sürüsünü güttü. Hayvanlar hastalığa kapılsa tedavi etti, hatta otun olmadığı yıllarda da onları doyuracak çözüm yolu buldu, der. Sokakta rastladığı her insanla samimi görüşüp halini hatırını soran, çevresine de diğerlerine de doğruluğu gözü çarpacak şekilde konuşan tuhaf davranışları üstüne, onun eski akordeon tutup sokak boyunca türkü söyleyerek yürüme huyu vardı. Gülzile tanıdığından beri onun, hiç yoksa sadece birer tanıdık türkü söylediğini de görmedi, o hatta bir türküyü de iki kez söylemezdi. Kıyam ağabeyin türküsü de sözleri de hüznü de kendince ve özeldi...” (Kebirov, 2006: 3), der.

Gülzile, Kıyam ağabeyinin kaderinde kendi kaderini görür: İkisi de çok gençken annesini kaybeder, ikisinin de gönlü hüznü, özlem ve türküyle doludur. Kıyam ağabeyin eserin başında kullanılan “Elmalarımı koruyor hayat/ Canlarıma taş atıyor” şeklindeki türkü kıtaları olayların karakterini belirler, kadın başkahraman Gülzile’nin gelecek kaderine işaret eder.

Eserde insanın kaderi, yaşamın anlamı hakkındaki felsefi düşünceler de Kıyam ağabeyin kaderine bağlı olarak verilir. Gülzile, onun kaderini gözden geçirip “Kader onun bütün sevinçlerini çekip alsada da gönlündeki türkülerini, boyun eğmez ruhunu çekip alamamış işte. Sahnelere çıkma şansına eremese de sokaklarda türkü söylemekten onu hiç kimse engelleyememiş. Hatta kendi bu fani dünyadan göç etse de insanlara türkü bırakıp ömürlerinin zor dönemlerine baş eğdirmeyen bir güç bırakıp gitmiştir” (Kebirov, 2006: 66) şeklindeki düşünceler ona sahip olur. Gülzile sokak sanatçısı olmak, yenilmek istemez, “Gülzile sahneye çıkmak zorunda. Onsuz gelişme yok. İleriye gidiş yok”, diyerek kendini ispat etmek, hayaline erişmek için her insanın mücadele etmesi gerektiğini anlar.

Romantik edebiyat yazarlarının severek kullandığı yalnızlık motifi de hikâyede Gülzile’nin kaderine yoldaşlık eder. Gençken yetim kalma, sevdiği insanı kaybetme, doğduğu köyden gitmeye mecbur olma gibi ayrılık ve kaybedişler karşısında Gülzile yıkılmaz, yalnız mücadelesine devam eder, kaygı ve hasretini yenmek için kendini sahneye adar, türküler sayesinde yaralı gönlünü avutur.

“Babam, anam, sevdiğim yârim, memleketim,
Ben sevip sizi ebediyen doyamadım.
Sevgi ölmez, ruhun ateşle kaplansa da,
Aşkta türküler kalır, türküler kalır” (Kebirov, 2006: 108).

Kıyam ağabeyin bu türküsü, hikâyenin sonunda Gülzile’nin türküsüne dönüşür. Onun türküleri susayan gönülleri sular, gamdan yorulan ruhlara deva verir. Onun ezgisinde geçmişin mutluluğu ve üzüntüsü de bugünün sıkıntısı da geleceğe ümit ve inanç da vardır. “Türkü söylerken Gülzile kendi de geçmişini yeniden yaşamış gibi olur, memleketine döner, anne babasını, kendi çocukluk çağını görür. Tahir’i ile sırlarını paylaşır, köy sokaklarını bir bir gezen

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kıyam ağabeyin türküsünü işitir. Onun türkülerini hâlâ da söyler. Kendi kaderini, kendi özelemlerini, kendi acılarını ekleyerek icra eder onları” (Kebirov, 2006: 108).

“Hayat ne kadar zor, ahlaksız olsa da, aynı zamanda güzeldir, onun temelinde başkalarına faydalı olma isteği yatar, “gözyaşları” yanında “mutlu gülümseme de vardır”, diyerek hikâyeye kendi bakışını sergiler D. Zahidullina. Yetenekli, özgür, heyecanlı kahramanlar; doğa ve ortam güzelliği, esas kahramanların çevresindekilerin ruhsal zenginliği eserde severek anlatılır” (Zahidullina, 2005: 140).

Marat Kebirov *Mehebbetten Cırlar Kala (Aşkta Türküler Kalır)* hikâyesinde Gülzile örneğinde ülke genelinde toplumsal problemler zemininde gönül güzelliğini kaybetmeyen, daima gelişmekte olan, sevdiği için kendini feda etmeye hazır olan güçlü karakterli kahraman yaratır. Onun kadın kahramanı aşka sadakat sıfatının ve halkın gönlüne ezgi yayma dileğinin yüksekliği yönünden romantik kahramanlar safında yer almayı hak eder.

Esgat Salah’ın *Soñğı Vals (Son Vals)* Uzun Hikâyesinde Romantik Realizm

Esgat Salah’ın (1935-) *Soñğı Vals (Son Vals)* uzun hikâyesinde tatil yerine gelen Aziz Salihov’un birkaç gün süren romantik aşk macerasıyla yan yana geriye dönüş tekniğiyle geçmiş hayatı, Çernobil olayları anlatılır. Eserdeki realist konu çizgisinde Aziz, geçmişine bağlı şekilde, Çernobil faciasında kendi gördüğü felaketleri, adaletsizliği bütün gerçekliğiyle göz önüne getirir. Hükümetin Rus milletinden olmayan halkları, daha çok da Orta Asyalı kişileri parayla kandırıp radyasyon merkezine göndermesini eleştirir. Kendi de sınıf arkadaşı Tansık’ın “Çernobil’e mimarlar gerek” şeklindeki yalanına kanıp gider ve genç yaşta oradan zehirlenerek, sağlığını kaybederek döner. Orada gördüğü manzaralar bugün de düşlerine girip rahatsız eder, “sayıklatıp, bastırılıp, korkudan bağırıp, ter içerisinde kalıp” uyanır. Aziz Salihov, mücadeleci bir insandır. Bir taraftan yaşam için ölüme karşı savaşıyor, diğer taraftan adaletsizliklere göz yummaz, bugün de haksızlığa karşı mücadelesine devam eder. Çernobil gibi felaketleri yaratmamak için doğduğu topraklarda Çulman nehri civarında atom elektrik santrali inşaatına karşı halkı toplayıp mitingler düzenler. Böylece Aziz tipinde yazar devlet sistemini değiştirmeye yetenekli, zamana uymayan, ortak insanlık değerlerine önem veren güçlü kişi idealini meydana getirir.

Hikâyede romantik görüş, kahramanların iç dünyasını açıklamada, kısa ömürlü aşk macerasında ve sanatı idealleştirmede görülür. İçerikten anlaşıldığı gibi, olay Tataristan’da tabiatın kucağında cennet gibi olağanüstü güzel yere yerleşen tatil kampında geçer. Eserin başkahramanı Aziz Salihov iyileşmek için buraya gelir ve burada her akşam yapılan müzik, vals gecesinde Aysıluv isimli hemşire ile tanışır. İki yalnız yürek arasında daha ilk karşılaşmada birbirine bağlanma, sıcak hisler uyanmaya başlar. Bahçede gezerken birbiriyle ilgilenmelerinde onların geçmişi, gönül dünyaları, hayata ve aşka bakışları açıklanır.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Aziz Salihov, sanat adamı, yani mimar, altın saraylar, güzel binaların planlarını çizip şehri güzelleştirmek, eski yapı tarzlarını geliştirmek isteyen kişidir. Bu kahramanda yazar çok çeşitli karakter özelliklerini toplamıştır: O; sanata, müziğe âşık, ancak vals sevgisi kült derecesinde iletilmiştir. Tatil yerinde gençlik yoldaşı olan vals müziğini işitme onun manevi dünyasını değiştirir, düşüncelerini sonsuz heyecanlı ve şevkli gençliğine alıp götürür. Strauss'un valsini işitince "Aziz'in ansızın ayak parmaklarından başına, saç diplerine kadar sıcak titreme geçti, adeta onu birden güçlü elektrik akımına tuttular. Ama tatlı, lezzetli titreyişi bu" (Salah, 2006: 6) diye belirtir yazar kahramanın duyguları hakkında.

Vals onu dinlenme yerinde gururlu, güzel yüzlü, sanatı seven, zevkli hemşire Aysıluv ile tanışır; hayatın zorluğundan, yalnızlıktan gül gibi solmaya başlayan yüreğinde ilham, yaşam kıvılcımları, aşk alevlerini uyandırır. Şevkle vals yaparken o başka dünyaya uçar; Aysıluv ile hayran kalacak derecede güzel, gerçek sanat gibi, nefis şekilde dans ederken herkes onlara özenerek bakar. Yazarın belirttiği gibi, Aysıluv ile vals yaparken ikisi bir bütün olur: Hareketleri birbirine denk getirip kuş gibi kanatlanarak dönerler. Uzun yıllardır vals yapmasa da Aziz, kendini valsta virtüöz gibi usta kabul etmesi, gençler gibi fir fir dönmesiyle herkesi şaşırtır. Valsta Aziz'in içinde unutulmuş hisleri, yaşama olan güzel ümitleri yeniden üste çıkar, valstaki partneri onu yeni baştan hayata döndürür. Böylece insanın hayatta amaçlarına erişmesi ve mutlu olması için kendi dengi, kendi eşi olması gerektiği fikri öne çıkarılır.

Yazar dinlenme yerinde onların son akşam vals yapmalarındaki her hareketlerini ayrıntılı olarak tasvir etmeye büyük önem verir. Örneğin; "hayran olunacak kadar güzel düzgün vücutlu, aslan yelesi gibi kabaran dalga saçlı" Aziz salona "melek gibi bembeyaz kıyafetle" girer. "Onlar çift olmaya, salondakiler bir şeye dikkat ettiler: Kavalye ile dam ikisi de çok temiz, güzel, beyaz kıyafetli; ikisi de düzgün, güzel vücutlu; ikisi de heveslenerek vals yapıyordu ve onların dansı salondaki diğer dansçılarınkine bakınca çok daha arzulu, nefis, esnekti", der. Sonsuz huzurla vals ederken Aziz'in durumu aniden kötüleşir ve hastaneye gönderilir. O, sayıklar halde merhum karısıyla da vals yapar: "Burası dar, haydi, göğe çıkalım," der karısı Sermendiya ve onlar döne döne açık tavandan geniş gökyüzüne yükselirler".

Yazar, eser kahramanlarının kaderi üzerinden yaşam ve ölüm, ümit ve ümitsizlik, kavuşma ve ayrılma gibi insan hayatındaki önemli konuları ele alır. Vals, Aziz ve Aysıluv gibi iki yalnız yürekte gelecekle bağlantılı aydınlık ümit duyguları uyandırır. Aziz'de yaşam isteği, Aysıluv'da kendini anlayacak insanla kavuşma ümidi doğar. İkisinin de gönlünden yalnızlıktan kurtulma, birbirine sığınma ve destek olma isteği geçer. Ancak kaba gerçeklik onların büyük hayallerinden güçlü ve acımasız çıkar. Aysıluv'un Aziz'in ölü bedeni yanında "Ey Allah'ım, yeni tomurcuklanan hayalleri, kanatlanan ümitleri yine bitirir misin ki? Ömrüm böyle mutluluk değmeden geçer mi? Neden merhametsiz bu kader?... " diyerek, gönül sıkıntılarına yenik düşmesi bunu kanıtlar.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

N.Gulyayev'in edebi yöntemler üzerindeki çalışmalarına göre, romantik yazar edebi kahramanında her şeyden önce kendisini göstermelidir (Gulyayev, 1983: 4). *Son Vals*' (*Son Vals*) ta yazar imajı açık bir şekilde kendisini göstermese de, eser kahramanının öznel düşünceleri aracılığıyla yazar kendi pozisyonunu belli eder (Gafiyatullina, 2004: 28). Örneğin; başkahramanı Aziz tipi üzerinden yazar toplumu saran milli fikirleri iletir: Onun kahramanı ortak insanlık değerleri için mücadelecilik olmakla birlikte, milli duyguları da güçlü olan kişidir. Aziz "Kendi memleketin, kendi insanların, kendi dilin" diyerek, Tatar milletinin yaşayışını diline, dinine ve milli ruhlu insanlarına bağlar. Romantizm edebiyatındaki gibi, Esgat Salah'ın kahramanının kaderinde şarkı ve müzik, ayrılmaz gönül yoldaşdır. Aziz, Tatar halk türkülerinin ezgisine âşiktir, güzel sesi ile onlara canı gönülden bağlanıp ustaca icra eder. Aziz'in insan ömrünün faniliği, ayrılık gibi hisleri kendi içine alan halk türkülerini icra etmesi okuru keyifsiz finale hazırlar. Mesela, "Yaşam, ölüm, hepsi tek bir patika/ Neden başka bir patika yoktur?..." şeklindeki parça ile yazar, her canlının sonunun ölümle tamamlandığını, ölümden kaçış olmadığını hatırlatır.

Hikâyede Aziz ve Aysıluv'un alın yazılarına bağlı şekilde insanın bu hayatta yalnızlığı, ömrün sınırlı olması, ölümün kaçınılmazlığı gibi varoluşçu fikirler geçirilir. Yalnızlık motifinin birkaç kez tekrarlanmasıyla bu hissin her insana tanıdık olduğuna vurgu yapılır. Esgat Salah, Aziz'in ağzından "Daha derin düşünürsen; insan doğuştan yalnız, güçsüz, yardıma muhtaç, çaresiz" şeklindeki fikri ileterek, insanın kader ve zaman önünde güçsüzlüğünü, fani dünyadan yine yalnız gideceğini hatırlatır. Yazar gerçeklikteki görüşleri ve duyguları felsefi düşünceler katarak tasvir etmeyi başarır.

Buluşmalarda iki kahraman da saf duygulara ve esrarengizlik perdesine bürünerek ilk aşk maceralarını anlatır. Hayat tecrübesi edinen Aziz, iki yürek arasında kendi içinde ahenk ve anlaşmaya dayanan aşkı uzun ömürlü olarak sayar. "Aşk; samimi duygu, ateşli duygudur. İki âşık arasında aşkın nasıl olması gerek diye sorsan; ortaklık, anlaşma, uyum olması gerekir; benim buna inancım tamdır. İki sevgili arasında aşk ateşi sönmesin, yanıp dursun... Çiçekler, baharla; aşk, nazla. Bunsuz hayatın anlamına, iki aradaki eşitliğe, dostluğa ümit yoktur" (Salah, 2006: 19), der o Aysıluv'a.

Soñğı Vals (*Son Vals*) uzun hikâyesinde tabiat, doğal güzellik, klasik romantik edebiyatlardaki gibi insanın mutlu ve huzurlu olması için gerekli olan önemli şartlardan biri olarak sunulur. Aziz'in kaderine bağlı şekilde, yazar yılın güz mevsimini seçer. Aysıluv ile Aziz'in son görüşme akşamını özlem, hüznün ve gizlilik sarmıştır. "Onlar konuşa konuşa yeniden genç kayın ormanına yaklaşmışlardı. Eylül güneşi şimdi geniş nehrin şu taraftaki kıyısının ardına gizlenmiş, orada sadece kızılımsı ufuk gökyüzünü süslüyor. Nehrin yanından daima hafif rüzgâr esiyor, tatlı su kokusu burunları tatlı gıdıklıyor" (Salah, 2006: 63), gibi tabiat tasvirinde yazarın insan hayatı hakkındaki felsefi düşünceleri de yansır. Eylül güneşinin geniş nehrin arkasına gizlenmesi, ömür güneşinin batması; gökteki kızılımsı ufuk, insanın bu

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

IKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

hayatta kendisinden sonra bıraktığı güzel iz; hafif yelin daima esmesi, yaşamın sonsuz harekette olması gibi anlamları içine alır. Böylece eserde Çernobil felaketi gibi çirkin olaylara aşk, doğa, sanat vs. gibi güzellik kategorileri karşı koyulur. Elfet Zakircanov'un değerlendirilmesine göre, gerçek olayları lirizm aracılığıyla yansıtma, his ve duyguların felsefi düşüncelerle yoğrulması gibi özellikler eseri romantik realizm eseri olarak nitelendirmeye imkân sağlar (Zakircanov, 2011: 112).

Genel olarak alındığında, *Soñğı Vals (Son Vals)* uzun hikâyesinin temelini toplumdaki felaketlerin yansıtması oluştursa da, yazar bu felaketlere karşı durabilmek ve güçlü kalmak için insanlar arasındaki ahlaki ilişkilerin önemine de önem verir. Yalnız insanın hayatta maksadına erişemeyeceğini, sadece manevi uyum, aşk ve uyuma kurulan ilişkilerin kişiyi ve insanlığı mutlu edeceğini, yazar Esgat Salah Aziz ve Aysıluv'un kısa ömürlü aşk macerası üzerinden açıklar. Daniya Zahidullina'nın da işaret ettiği gibi, hikâyede "vals, sadece aşk sembolü olarak kalmaz, insanların yalnızlıktan kurtulma yolu derecesine yükseltilir. Birlikteyken muhteşem şekilde dans etmek, mutlu yaşamak mümkündür; birlikte toplum felaketlere direnebilir, sosyal belalardan kurtulabilir şeklindeki öznel fikir aynı şekilde romantik ruhtadır" (Zahidullina, 2005: 141).

Sonuç

Çernobil faciasının ve Afgan savaşının insanlık hayatına getirdiği zararını yansıtan bu eserler örneğinde; yazarların gerçek bakış açısıyla yan yana, hayal ve gerçek çatışması, lirizmin yoğun şekilde öne çıkartılması, yaşamın anlamı, insan değeri ve sanatın toplumdaki rolü gibi meseleler ele alınmıştır. Uzun tarihli Tatar edebiyatının önemli metodu olarak sayılan realizmle birlikte, günümüz sanatçıları ülkede hâkim süren ideolojiye olan tepkilerini belirtmek, diğer taraftan, çetrefilli ve karmaşık olaylarla dolu hayatı tüm derinliğinde, daha etkileyici bir şekilde yansıtmak için edebiyatın çeşitli yöntemlerine müracaat etmektedirler. Gerçek olayları romantik, psikolojik, estetik ve felsefi açıdan değerlendiren eserler, Tatar edebiyatının yeni yükselişlere, dünya edebiyatı seviyesine taşıyacaktır.

Kaynakça

Gafiyatullina, Nurfiye (2004), Romantik Edebiyatta Zaman Facigase: Esgat Salah, *Meydan Jurnalı*, N 4, 27 - 30 s.

Gulyayev N.A. (1983), *Literaturnıy Napravleniya i Metodu v Reusskoy i Zarubejnoj Literatüre 17-19 Vv.* - Moskva: Prosvetseniye.

Zahidullina, Daniya (2005), "Tatar Prozasında Yaña Romantizm", *Kazan Utları*, No: 6, s. 131-141.

AL-FARABI 2nd International Congress on Social Sciences

April 6-8, 2018 Gaziantep / TURKEY

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

İKSAD

www.iksad.org

info@iksad.com

www.iksadkongre.org

FARABI

Kebirov, Marat (2006), “Mehebbetten Cırlar Kala”, *Mehebbet Yañgırı: Povestlar*, Kazan: Tatar. Kit. Neşr., s. 3-108.

Salah, Esgat (2006), *Kayınnar Yulı: Povestlar*, Kazan: Tat. Kit. Neşr., s. 208.

Zakircanov, Elfet (2011), *Ruhi Tayanıç: Edebi Tenkıyt Mekalelerë*, Kazan: Tatar. Kit. Neşr., 2011, s. 287.

Zakircanov, Elfet (2008), *Yañarış Yulınnan* (Hezërgë Edebiyat Bëlmë Meselelerë), Kazan: Tatar. Kit. Neşr., s. 303.